Hrvatski arheološki godišnjak, 5/2008
Croatian Archaeological Yearbook, 5/2008

Izdavač/*Publisher:*
Ministarstvo kulture
Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu
Ministry of Culture
Directorate for Archives and Archaeological Heritage

Za izdavača/*For the Publisher*:
Božo Biškupić

Urednik/*Editor*:
Jasen Mesić

Tajnik i izvršni urednik/*Managing Editor*:
Zoran Wiewegh

Uredništvo/*Editorial Board*:
Martina Barada, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli
Tatjana Lolić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu
Krešimir Raguž, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu
Zoran Wiewegh, Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu

Lektor/*Language Editor*:
Ksenija Vujčić

Korektor/*Proof reader*:
Andrea Cukrov

Prijevodi na engleski/*English Translations*:
Mihajla Ćavar (str. 6 – 307)
Graham McMaster (str. 308 – 710)

Grafička priprema/*Prepress*:
Anita Štimac

Adresa uredništva/*Editorial Address*:
Ministarstvo kulture, Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu,
Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 2, 10000 Zagreb

Naklada/*Print run*:
600

Tiskanje dovršeno/*Printing completed*:
prosinac, 2009.

Tisak/*Print*:
Kratis, Zagreb

UDK 902/904 (497.5)
ISSN 1845-8408

HRVATSKI ARHEOLOŠKI GODIŠNJAK

5/2008

Republika Hrvatska
Ministarstvo kulture
Republic of Croatia
Ministry of Culture

KOVŽ
KOKR
KOBJ
GZZG
KOZG
KORI
KOSK
KOPU
KOKA
KOGS
KOZD
KOŠI
KOTG
KOST

REPUBLIKA HRVATSKA

PODRUČJA DJELATNOSTI
KONZERVATORSKIH ODJELA

- KOOS – Konzervatorski odjel u Osijeku
- KOVU – Konzervatorski odjel u Vukovaru
- KOSB – Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu
- KOPŽ – Konzervatorski odjel u Požegi
- KOBJ – Konzervatorski odjel u Bjelovaru
- KOVŽ – Konzervatorski odjel u Varaždinu
- KOKR – Konzervatorski odjel u Krapini
- KOZG – Konzervatorski odjel u Zagrebu
- KOSK – Konzervatorski odjel u Sisku
- KOKA – Konzervatorski odjel u Karlovcu
- KOPU – Konzervatorski odjel u Puli
- KORI – Konzervatorski odjel u Rijeci
- KOGS – Konzervatorski odjel u Gospiću
- KOZD – Konzervatorski odjel u Zadru
- KOŠI – Konzervatorski odjel u Šibeniku
- KOTG – Konzervatorski odjel u Trogiru
- KOST – Konzervatorski odjel u Splitu
- KOIM – Konzervatorski odjel u Imotskom
- KODU – Konzervatorski odjel u Dubrovniku
- GZZG – Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb

OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA

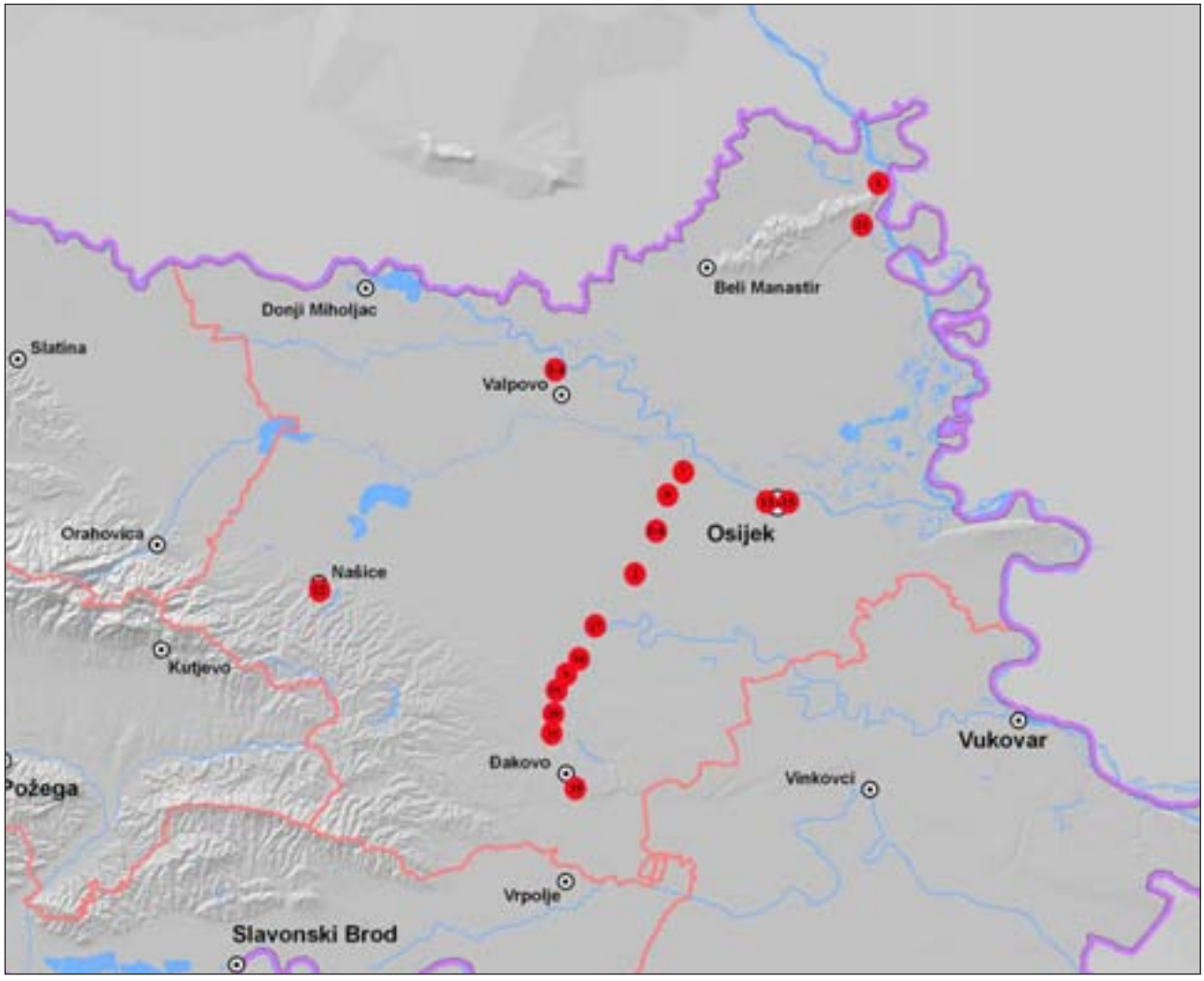

1 Bansko brdo
2 Beketinci – Bentež
3 Belišće – Zagajci
4 Belišće – Zagajci II
5 Čepinski Marinci – Dubrava
6 Čepinski Marinci – Dubrava (COKP)
7 Josipovac – Selište
8 Josipovac – Verušed
9 Josipovac Punitovački – Veliko polje I
10 Josipovac Punitovački – Veliko polje II
11 Kuševac – Topolina
12 Našice – franjevačka crkva
13 Osijek – rijeka Drava (rimski most)
14 Osijek – Trg bana J. Jelačića
15 Osijek – Vojarna (Građevinski fakultet)
16 Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac
17 Stara vodenica
18 Štrbinci
19 Tomašanci – Palača
20 Tomašanci – Zdenci
21 Várhegy – Mocsolás (Zmajevac)

Redni broj: 1
Lokalitet: Bansko brdo
Naselja: Batina, Zmajevac
Grad/općina: Draž
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U jesen 2008., pod vodstvom Arheološkog muzeja u Osijeku te uz sudjelovanje arheologa iz Instituta za arheologiju i Odsjeka za arheologiju HAZU-a, započeo je projekt terenskog pregleda istočnog dijela Baranje, odnosno istočnih padina Banskog brda smještenih uz Dunav, radi evidentiranja dosad nepoznatih arheoloških nalazišta i dokumentiranja stanja već poznatih nalazišta. Terenski pregled trajao je od 16. do 21. studenog 2008. godine, a u njemu su sudjelovali: voditelj Zvonko Bojčić, prof. i Tomislav Hršak, dipl. arh. iz Arheološkog muzeja Osijek, dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, mr. sc. Tino Leleković iz Odsjeka za arheologiju HAZU-a, Ivana Murati, dipl. arh. te apsolventi studija arheologije Marina Mađarević i Petar Sekulić.

U prvoj fazi terenski je pregled usmjeren na područje između Batine i Zmajevca. Prije početka terenskog dijela projekta, prikupljene su spoznaje o dosad poznatim i

Arheološka nalazišta dokumentirana u terenskom pregledu 2008. godine između Batine i Zmajevca

dokumentiranim nalazištima. Zadatak projekta je, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, definirati prostornu rasprostranjenost te vremensku i kulturnu pripadnost nalazišta radi izrade baze podataka arheoloških nalazišta u Baranji.

Terenskim pregledom 2008. obuhvaćen je krajnji sjeveroistočni dio Banskog brda koji se spušta prema Dunavu, gdje završava strmim lesnim padinama koje su ispresijecane dubokim usjecima ili surducima. Pregled je ograničen na područje između Batine i Zmajevca, odnosno sustavno je pregledano područje između ruba visoke lesne obale Dunava i današnje ceste Zmajevac – Batina, kao i krajnji sjeveroistočni dio Banskog brda iznad današnjeg naselja Batine. Riječ je o povišenoj desnoj obali Dunava, ispresijecanoj manjim i većim surducima koji često označavaju rubove rasprostiranja nalazišta koja se od ruba zaravni rasprostiru prema unutrašnjosti od 300 do 400 metara.

Na području terenskog pregleda prevladavaju površine pod vinogradima i voćnjacima koji su često ograđeni, što je otežavalo pregled terena. Također, dio područja obuhvatio je i neobrađena zemljišta koja već prerastaju u šikaru. Područje Gradca u Batini s brojnim kućama za odmor, voćnjacima i vinogradima, također nije omogućavalo pregled cijele površine nalazišta, pa su prikupljani nalazi na dostupnim obradivim površinama. Dio koji se nalazi pod oranicama detaljno je pregledan, iako je vidljivost bila smanjena zbog suhoga površinskog sloja zemlje. Prikupljeni površinski nalazi omogućit će kronološko definiranje te određivanje granica rasprostiranja nalazišta, od kojih je većina bila naseljena tijekom različitih razdoblja, kao npr. Batina – Gradac, gdje je tijekom prijašnjih istraživanja te terenskog pregleda zabilježeno postojanje višeslojnog naselja čiji se tragovi mogu dobro prepoznati u profilima surduka.

Sjeveroistočni dio Banskog brda koji kod Batine završava na Dunavu, s plodnim i obradivim tlom uvjetovanim lesnom podlogom te povoljnim položajem na važnome europskom komunikacijskom pravcu, tisućljećima je bio privlačan za naseljavanje, stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Istim je prostorom prolazila i granica Rimskog Carstva, s važnim utvrdama u Batini (*Ad Militare*) i Zmajevcu (*Ad Novas*), čije je istraživanje u vidu terenskih pregleda započelo 1962. godine. S navedenog je prostora poznato više nalazišta (Pinterović 1961; Pinterović 1968) koja su zabilježena u pokusnim (Bulat 1970; Pinterović 1971; Bulat 1970a; Bulat 1977) ili manjim zaštitnim iskopavanjima (Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978), kao i terenskim pregledima (Bulat 1962; Bulat 1964; Bulat 1974; Bulat 1981; Minichreiter 1989). Ipak, najveći dio nalaza potječe s kraja 19. i početka 20. stoljeća, kada su pri sadnji vinograda rigolanjem otkrivena groblja u Batini (Gradac – Sredno) i Zmajevcu (Grovišće) s nekim od najvažnijih prapovijesnih, rimskih i ranosrednjovjekovnih nalaza, koja su do danas ostali kameni međaši u europskoj arheološkoj znanosti (Vinski, Vinski-Gasparini 1962; Metzner-Nebelsick 2002; Sanader 2003). To je i bio jedan od razloga pokretanja ovoga planiranog višegodišnjeg projekta koji bi trebao unijeti više svjetla u pomalo zaboravljene okolnosti i kontekst navedenih iznimnih nalaza, ali i za kvalitetnije poznavanje arheološke baštine Baranje koja je zbog uznapredovale sadnje višegodišnjih nasada ili brojnih infrastrukturnih radova postala sve ugroženija. Zbog toga su rezultati ovoga terenskog pregleda važni, budući da će omogućiti pokusna istraživanja iskazivih ili izravno ugroženih nalazišta, dok će s druge strane novootkrivena nalazišta biti zaštićena kao dio hrvatske kulturne baštine.

Prilikom pregleda dokumentirano je stanje te je pronađeno devet arheoloških nalazišta. Na temelju površinskih nalaza utvrđena je prostorna rasprostranjenost nalazišta koja su fotografirana i dokumentirana. Nakon terenskog pregleda, pokretna je građa oprana te je na temelju nje određena vremenska i kulturna pripadnost svakog nalazišta. S obzirom na velik broj pronađenih nalazišta, za njihovo preciznije prostorno definiranje potrebna su pokusna iskopavanja, kako bi se potvrdile ili promijenile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenim površinskim nalazima, većinom keramičkim ulomcima.

U terenskom je pregledu dokumentirano ili otkriveno devet arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Sva su nalazišta smještena na visokom lesnom rubu Banskog brda iznad Dunava, između prirodnih usjeka ili surduka koji su rabljeni za spuštanje do rijeke. Prostorna distribucija, s obzirom na područje obuhvaćeno terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijelog ruba lesne zaravni.

Otkrivena arheološka nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Najbrojnija su nalazišta iz željeznog doba, iako brojem ne zaostaju ni ona iz drugih razdoblja. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje.

Riječ je o nalazištima koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija, kao što je to slučaj s nalazištem Batina – Gradac, ili je riječ o jednoslojnim naseljima. S obzirom na brojnost pokretnih nalaza na pojedinim nalazištima kao što je npr. Zmajevac – Grovišće, moguće je kako se uistinu radi o još jednom višeslojnom nalazištu (nalazište Zmajevac – Grovišće u literaturi je dosad bilo označeno kao Batina – Grovišće, no s obzirom na to da pripada katastarskoj općini Zmajevac, uvršteno je u nalazišta sa zmajevačkog područja). Također, moguće je da se kod pojedinih nalazišta radi o ostacima grobalja. S obzirom na dosad poznate i prikupljene nalaze, groblja se najvjerojatnije mogu smjestiti na nalazišta Batina – Sredno, Zmajevac – Grovišće i Zmajevac – Kigyosi Hegy.

Od devet pronađenih nalazišta, na njih šest zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u željezno doba. Po brojnosti slijede ona iz neolitika/eneolitika, antike i srednjeg vijeka, dok su na četiri nalazišta zabilježeni nalazi iz brončanog doba. Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, što ipak ne mora upućivati i na postojanje višeslojnih nalazišta, već se također može raditi o horizontalnoj stratigrafiji, gdje se mlađa naselja ili groblja

ukapaju preko onih iz starijih razdoblja. U konačnom vremenskom definiranju nalazišta ipak će biti potrebna ciljana pokusna iskopavanja, koja će potom biti dobra polazišna osnova za buduća sustavna iskopavanja.

Među prapovijesnim su nalazištima jednako zastupljena ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku, brončanom ili željeznom dobu. Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako se zasigurno radi o ostacima otvorenih naselja, često raširenih u dužini od nekoliko stotina metara duž ruba lesne zaravni. Neolitička nalazišta, prema malobrojnim ulomcima keramike, vjerojatno pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi (Zmajevac – Grovišće) koje su dokumentirane u istraživanjima naselja u Kneževim Vinogradima (Šimić 1989). Dosad poznata eneolitička nalazišta pripisuju se badenskoj i vučedolskoj kulturi, čiji su ulomci pronađeni u Batini (Minichreiter 1987: 56), iako je vjerojatno kako su prisutne i ostale kulturne skupine bakrenog doba (lasinjska i kostolačka). Svakako treba istaknuti mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta koja se nalaze dublje ispod humusnog sloja i nisu oštećena obradom zemljišta. Dobar su primjer nalazišta Batina – Sredno ili Batina – Polja 2, na kojima su pronađeni samo kameni artefakti i sitni ulomci kulturološki teško odredive keramike.

Razdoblju brončanog doba pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. Riječ je o ostacima naselja na kojima su prikupljeni ulomci karakteristične panonske inkrustirane keramike s kraja ranog i početka srednjeg brončanog doba, koji su dokumentirani na nalazištima Batina – Gradac (Bulat 1970; Minichreiter 1987: 60 – 69) te u znatnijem broju na nalazištu Zmajevac – Grovišće. Kasnom brončanom dobu pripadaju ulomci daljske grupe mlađe faze kulture polja sa žarama, koja se nastavlja i u vrijeme starijega željeznog doba. Keramički ulomci daljske grupe prikupljeni su u već pokusno ili zaštitno istraživanom naselju Batina – Gradac (Bulat 1962; Bulat 1970; Bulat 1970a; Pinterović 1971; Bulat 1974; Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978; Bulat 1984; Minichreiter 1987: 72 – 75) te na pripadajućem groblju Batina – Sredno. S naselja Gradac i groblja Sredno potječu brojni keramički, metalni i koštani nalazi koji su pohranjeni u brojnim europskim muzejskim zbirkama, a obilježili su prijelaz kasnoga brončanog u starije željezno doba (Vinski, Vinski-Gasparini 1962; Metzner-Nebelsick 2002). U terenskom je pregledu dobro definiran rub naselja Gradca prema jugu te početak groblja na Srednom, gdje je zabilježeno i nekoliko zemljanih humaka ili tumula, vjerojatno s početka starijega željeznog doba. Južno od njih, na oranicama su prikupljeni ulomci keramike daljske grupe te sitne spaljene kosti koje upućuju na postojanje ravnih paljevinskih grobova.

Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na pet nalazišta, od kojih se brojem nalaza izdvajaju Batina – Gradac (Bojčić 1978; Minichreiter 1987: 80, 83) i Zmajevac – Grovišće, gdje je krajem 19. stoljeća pronađen iznimno bogat grob sa željeznom kacigom, mačem u koricama te s ostalim nalazima koji upućuju na postojanje paljevinskoga ranolatenskog i srednjolatenskoga groblja (Vinski-Gasparini 1959). Naselja su najvjerojatnije dokumentirana na nalazištima Batina – Ravnica, Zmajevac – Kigyosi Hegy

Pogled na Batinu sa zapada (foto: M. Dizdar)

i Zmajevac – Papszer. Riječ je o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike: loncima, zdjelama i *kantharosima*.

Razdoblje antike od 1. do 4. st. dobro je zastupljeno nalazima koji su prikupljeni na pet nalazišta. Na području terenskog pregleda, u Batini i Zmajevcu smještene su dvije važne utvrde na limesu, *Ad Militare* i *Ad Novas* (Klemenc 1961: 17; Klemenc 1963; Pinterović 1968; Bulat 1969; Sanader 2003). U pregledu 2008. u cijelosti je pregledano područje utvrde *Ad Militare*, s pripadajućim civilnim naseljem na položaju Gradac, na kojem su poduzeta manja zaštitna ili pokusna iskopavanja s nalazima ostataka arhitekture te brojnim pokretnim nalazima keramičkih, metalnih i staklenih predmeta (Bulat 1970; Pinterović 1971; Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978; Minichreiter 1987: 88 – 90). Ostaci utvrde zabilježeni su u dosad najvećem pokusnom iskopavanju, tijekom jeseni 1970. na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Gradca. Navedena su se istraživanja dijelom odvijala u suradnji sa Smithsonian Institute iz Washingtona, da bi se poslije, zbog važnosti nalaza, nastavila pod vodstvom Muzeja Slavonije u Osijeku. U njima su zabilježeni ostaci arhitekture utvrde koja se nalazila na krajnjem sjeveroistočnom platou pravilnoga pravokutnog oblika, dimenzija oko 220x200 m. Na vojnu prisutnost i važnost utvrde upućuju nalazi opeka i crepova s pečatima LEG II AD, LEG VI H, COH VII BR (AN), COH III ALP i COH II AST, koji su dosad prikupljeni na Gradcu u Batini (Klemenc 1963: 59; Pinterović 1968; Pinterović 1969; Bulat 1970; Bulat 1970a; Pinterović 1971; Bulat 1977; Bulat 1984; Sanader 2003).

Tragovi nekropole u terenskom pregledu 2008. možda su dokumentirani na položaju Sredno. Na površini oranica i vinograda na Gradcu prikupljeni su ulomci keramike te opeka i tegula. Tragovi arhitekture zabilježeni su na površini livade na sjeveroistočnom rubu Gradca, u vidu svjetlijih pruga koje upućuju na postojanje zidova. Cesta nije pronađena, no njezin je smjer na južnom rubu naselja ograničen na uzak pojas kojim je jedino mogla proći, budući da je na tom dijelu naselje dubokim surdukom odijeljeno od položaja Sredno. Terenskim pregledom 2009. godine pokušat će se pronaći njezin daljnji smjer prema jugu. S

Batina – Sredno (foto: M. Dizdar)

obzirom na definiran raspored utvrda i promatračnica na limesu – *ripa Pannonica* te ondje stacioniranih vojnih postrojbi (Sanader 2003), može se očekivati postojanje manjih vojnih objekata (kula i promatračnica) između utvrda *Ad Militare* i *Ad Novas*. Jedna takva kula ili promatračnica možda se nazire na položaju Zmajevac – Grovišće 2, gdje se na zračnom snimku uočava pravilan četvrtast objekt koji, kako se nalazi na zapuštenom zemljištu, nije potvrđen pokretnim nalazima u terenskom pregledu, za što će biti potrebno pokusno iskopavanje. Tragovi na površini livade na položaju Zmajevac – Kigyosi Hegy upućuju na postojanje groblja, tim prije što se radi o prvom uzvišenju koje se nalazi sjeveroistočno od utvrde *Ad Novas*, od koje je odijeljeno dubokim i širokim surdukom kojim danas prolazi cesta Zmajevac – Batina. Na potvrdu datiranja nalazišta u rimsko razdoblje upućuju i ulomci opeka te kostiju. Trasa rimske ceste *Ad Militare – Ad Novas* vjerojatno je prolazila zapadno od područja pregleda te se njezino točno prostorno definiranje očekuje tijekom 2009. godine.

O životu na utvrdama tijekom prijelaza u rani srednji vijek svjedoče nalazi fibula u Batini, Belom Manastiru i Dragojlovom brijegu, koje se povezuju s germanskim posadama koje su krajem 4. st. preuzele obranu limesa (Pinterović 1968: 76). Navedeni nalazi svjedoče o naseljavanju novih zajednica koje će obilježiti materijalnu ostavštinu, danas slabije poznatu, tijekom 5. i 6. st. (Minichreiter 1987: 97 – 99).

Znatan broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu je najčešće riječ o naseljima smještenima na istaknutim povoljnim položajima starijih prapovijesnih i rimskih nalazišta omeđenih surducima. Većinom se radi o ulomcima karakteristične kasnosrednjovjekovne keramike i opeka. Ipak, na položajima Batina – Polja 1 i Zmajevac – Papszer prikupljeni su ulomci koji se mogu pripisati ranom i razvijenom srednjem vijeku. Posebno su zanimljivi ranosrednjovjekovni nalazi koji možda mogu uputiti na naselja iz 7. – 9. st., uz koja se onda mogu povezati iznimno bogati nalazi iz avarskih grobova kakvi su npr. otkriveni u Zmajevcu. S obzirom na broj prikupljenih nalaza, vjerojatno se radi o naseljima sastavljenima od manjeg broja objekata, koja čine naselja manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji.

Prilikom terenskog pregleda područja između Batine i Zmajevca dokumentirano je devet arheoloških lokaliteta, od kojih je šest dosad bilo nepoznato. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknut geografski položaj krajnjega sjeveroistočnog dijela Banskog brda, koji se izdiže iznad Dunava, s izvrsnom vizualnom komunikacijom prema zapadu i Transdanubiji sve do Pečuha, na istok u Bačku te prema jugu sve do o istočne Slavonije. Rubom visoke desne dunavske obale prolazila je važna europska komunikacija kojom su strujali tisućljetni kulturni utjecaji povezujući sjever i jug te istok i zapad Karpatske kotline. Na istome se mjestu nalazila i granica Rimskog Carstva, još i danas u pejzažu obilježena jasno vidljivim utvrdama u Batini i Zmajevcu. U prapovijesti su na tom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok su se u prapovijesti (brončano i željezno doba) ondje doticale kulturne skupine različita podrijetla, što je vrhunac dosegnulo u starijem željeznom dobu, kada Baranja s Batinom kao istaknutim južnopanonskim centrom postaje stjecište intenzivnih transeuropskih kontakata. Ta se važnost zadržala tijekom mlađega željeznog doba, o čemu svjedoči izniman nalaz ranolatenskog ratničkoga groba s položaja Zmajevac – Grovišće, sa željeznom kacigom i ostalim naoružanjem. U vrijeme rimske dominacije, od početka 1. st., tu su se smjestile rimske pomoćne postrojbe sa svojim utvrdama uz koje su se razvila i civilna naselja, danas posvjedočena brojnim grobovima iz 4. st. U ranom se srednjem vijeku na iste položaje smještaju germanske postrojbe, smjenjujući one avarske koje se zadržavaju sve do osvajanja Karla Velikog. Zbog kvalitetnih obradivih površina te povoljnoga komunikacijskog položaja, najgušća naseljenost dokumentirana je tijekom kasnoga srednjeg vijeka s brojnim, dobro povezanim naseljima.

Rezultat terenskog pregleda područja između Batine i Zmajevca potvrdio je postojanje velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati. Također, rezultati terenskog pregleda otvaraju mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom sjeveroistočnog dijela Baranje za svako pojedino razdoblje te omogućuju proučavanje međusobnih odnosa među pojedinim istodobnim nalazištima na užem prostoru. S obzirom na sve intenzivnije podizanje trajnih nasada te razvoj infrastrukture, započeti je pregled potrebno nastaviti kako bi se u konačnici mogla izraditi karta arheoloških nalazišta Baranje.

Literatura

Bojčić 1978 Zvonko Bojčić, Gradac, Batina – prethistorijsko nalazište, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1978: 41 – 43.

Bulat 1962 Mirko Bulat, Arheološki odio: Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije prinove, Osječki zbornik, 8, Osijek, 1962: 364 – 368.

Bulat 1964 Mirko Bulat, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, Arheološki pregled, 6, Beograd, 1964: 63 – 64.

Bulat 1969 Mirko Bulat, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, Osječki zbornik, XII, Osijek, 1969: 39 – 52.

Bulat 1970 Mirko Bulat, Gradac, Batina skela – naselje od srednjobrončanog do željeznog doba i rimski logor, Arheološki pregled, 12, Beograd, 1970: 42 – 43.
Bulat 1970a Mirko Bulat, Najnovija istraživanja u Batini Skeli, Glasnik slavonskih muzeja, 5, Vukovar, 1970a: 17 – 18.
Bulat 1974 Mirko Bulat, Rekognosciranja prethistorijskih lokaliteta u Slavoniji, Arheološki pregled, 16, Beograd, 1974: 152 – 154.
Bulat 1977 Mirko Bulat, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, Materijali SADJ, 13, Beograd, 1977: 63 – 91.
Bulat 1981 Mirko Bulat, Rekognosciranja Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, Arheološki pregled, 22, Beograd, 1981: 181 – 187.
Bulat 1984 Mirko Bulat, Neki noviji antički nalazi iz Slavonije i Baranje, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 117 – 128.
Klemenc 1961 Josip Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji, u: Limes u Jugoslaviji, I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 1961: 5 – 34.
Klemenc 1963 Josip Klemenc, Der pannonische Limes in Jugoslawien, ARR, III, Zagreb, 1963: 55 – 68.
Metzner-Nebelsick 2002 Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2002.
Minichreiter 1976 Kornelija Minichreiter, Batina skela, Općina Beli Manastir – prahistorijski i antički lokalitet, Arheološki pregled, 18, Beograd, 1976: 37 – 40.
Minichreiter 1977 Kornelija Minichreiter, Zaštitna arheološka sondiranja u Batina Skeli tokom 1976. godine, Glasnik slavonskih muzeja, 33, Vukovar, 1977: 20 – 24.
Minichreiter 1987 Kornelija Minichreiter, Arheološko blago Baranje, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 5 (1986-1987), Osijek, 1987: 43 – 142.
Minichreiter 1989 Kornelija Minichreiter, Baranja/Rekognosciranje, Arheološki pregled, 27 (1987), Ljubljana, 1989.
Pinterović 1961 Danica Pinterović, O rekognosciranju baranjskog sektora limes, u: Limes u Jugoslaviji, I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 1961: 43 – 45.
Pinterović 1968 Danica Pinterović, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, Archaeologia Iugoslavica, IX, Beograd, 1968: 55 – 82.
Pinterović 1969 Danica Pinterović, Problemi istraživanja Limesa na sektoru Batina Skela-Ilok, Osječki zbornik, XII, Osijek, 1969: 53 – 69.
Pinterović 1971 Danica Pinterović, Batina – praistorijski i antički nalazi, Arheološki pregled, 13, Beograd, 1971: 55 – 58.
Sanader 2003 Mirjana Sanader, The Ripa Pannonica in Croatia, u: The Roman Army in Pannonia, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica, (ur. Z. Visy), Pécs, 2003: 135 – 142.
Šimić 1989 Jasna Šimić, Kneževi Vinogradi/Osnovna škola, Arheološki pregled, 27 (1987), Ljubljana, 1989: 40.
Vinski, Vinski-Gasparini 1962 Zdenko Vinski, Ksenija Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, ARR, II, Zagreb, 1962: 263 – 293.
Vinski-Gasparini 1959 Ksenija Vinski-Gasparini, Keltski ratnički grob iz Batine, ARR, I, Zagreb, 1959: 281 – 297.

Zvonko Bojčić
dr. sc. Marko Dizdar
Tomislav Hršak
mr. sc. Tino Leleković

Summary

In order to register so far unknown archaeological sites and record the status of the previously registered ones, a project of field survey of the eastern part of Baranja along the Danube was started in 2008. In the first phase of the research the survey was focused on the area between Batina and Zmajevac, where nine archaeological sites were recorded, six of which were previously unknown. The high number of registered sites is not surprising considering the prominent geographical position of the furthermost north-eastern part of the Banovo brdo which rises above the Danube, with excellent communication towards west and Transdanubia all the way to Pečuh, all the way to Bačka on its eastern side and towards south all the way to the eastern Slavonia. An important European communication went along the edge of the high Danube right bank by which cultural influence flowed for thousands of years connecting north and south, east and west of the Carpathian Valley. On the same location there was a border of the Roman Empire, still present in the landscape with clearly visible fortifications of Batina and Zmajevac. Some of the oldest archaeological sites from the Starčevo and Sopot Cultures were located at this area in the Prehistory, while culture groups of various origins met here in the Bronze and Iron Age which reached its peak in the Early Iron Age when Baranja, with Batina as a prominent south Pannonian centre, became a meeting-point of intensive Trans-European contacts. It kept its importance during the Late Iron Age, the evidence of which is an exceptional find of the Late La-Tène warrior grave containing an iron helmet with calotte found at the Zmajevac – Grovišće position.
During the period of Roman dominance, fortifications were raised at this site, along which civil settlements developed, the evidence of which are the numerous graves from the 4th century. In the Early Middle Ages, Germanic formations settled there, later replaced by Avars who remained on this site up to Charlemagne’s conquest. Due to high-quality cultivated land and convenient communication position, the highest population density was recorded during the Late Middle Ages with numerous, well-connected settlements.
The result of the field survey conducted on the area between Batina and Zmajevac justified its pursuance with a high number of archaeological sites dated to all time periods. Even though the results of the field survey are based on the collected surface finds, the majority of sites can be chronologically and culturally determined. Considering the intensification of permanent agriculture and the infrastructure development, the started survey should be continued in order to construct the map of archaeological sites in Baranja.

Redni broj: 2
Lokalitet: Beketinci – Bentež (AN 18)
Naselje: Beketinci
Grad/općina: Čepin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Institut za arheologiju u Zagrebu proveo je opsežna zaštitna arheološka istraživanja prapovijesnog i srednjovjekovnog lokaliteta na zemljištu Bentežu kod sela Beketinaca. Lokalitet je smješten na trasi međunarodne Autoceste Budimpešta – Ploče, koja se kroz Hrvatsku gradi od Belog Manastira preko Osijeka i Đakova do Svilaja (cesta se danas zove Slavonika). Lokalitet je vođen pod nazivom AN 18 Beketinci – Bentež, i rasprostirao se između stacionaže 41+700 i 42+100. Tijekom radova koji su trajali od jeseni 2007. do ljeta 2008., istraženo je 60.300 m^2 ukupne površine koja je obuhvatila trasu glavne autoceste s pristupnim cestama i zemljištem između cesta. Stručna voditeljica radova bila je dr. sc. Kornelija Minichreiter, a zamjenici dr. sc. Zorko Marković iz Instituta za arheologiju u Zagrebu te diplomirane arheologinje Maja Bunčić i Mirela Pavličić (dokumentacija radova). Arheološku fotodokumentaciju vodio je Želimir Brnić, dipl. arheolog iz Zagreba. Geodetsko snimanje terena i izradu nacrtne dokumentacije objekata provela je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, sa suradnicima iz tvrtke Arheo plan d.o.o. iz Konavala. U radovima su povremeno sudjelovale arheologinje mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar i Katarina Botić iz Instituta za arheologiju te studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Stručni suradnici u ekipi bili su Mato Batorović i Andrija Vranka iz Iloka te Stanko Jačimović iz Slavonskog Broda. Fizičko iskopavanje obavljalo je u prosjeku 40 radnika iz Beketinaca, Vuke, Širokog Polja, Osijeka, Iloka, Bapske i Slavonskog Broda. Naručitelj zaštitnih arheoloških istraživanja bilo je Ministarstvo kulture, a radove su financirale Hrvatske autoceste d.o.o.

Ovim su radovima prethodila probna arheološka istraživanja radi utvrđivanja rasprostiranja i vrste nalazišta, koja je tijekom 2006. proveo Hrvoje Kalafatić, dipl. arheolog iz Instituta za arheologiju u Zagrebu (Wiewegh, Revald-Radolić 2007). Utvrđeno je da planirana trasa autoceste s nadvožnjakom i pristupnim cestama prelazi preko većega srednjovjekovnog naselja i dijela prapovijesnog naselja, pa je odlučeno da se

Beketinci – Bentež, velika nadzemna kuća 4 s manjom kućom 5 i velikim dvorištem (zemunicom) s bunarom u naselju lasinjske kulture (foto: J. Sudić)

istraži i neposredno ugrožen prostor između tog spleta cesta. Ta je odluka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture (zaštitu arheoloških nalazišta vodili su arheolozi mr. sc. Zoran Wiewegh iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i Vlatka Revald-Radolić iz Konzervatorskog odjela u Osijeku), omogućila posebno vrijedna otkrića središnjeg dijela prapovijesnog naselja s objektima lasinjske kulture, jedinstvenima u ovom dijelu Europe.

Zemljište Bentež dio je najnižeg dijela aluvijalne ravni južno od Osijeka, koji presijecaju vodeni tokovi Karašice, Vučice i Vuke. Istraženo zemljište lokaliteta Bentež nalazi se oko 3 km sjeverno od današnjeg toka rijeke Vuke i najbliže je današnjem naselju Beketincima. Najstariji dio nalazišta pripada eneolitičkoj lasinjskoj kulturi iz vremena oko 6000 godina prije sadašnjosti, tj. s kraja 5. i početka 4. tisućljeća pr. Krista, odnosno iz razdoblja srednjeg eneolitika (Dimitrijević 1979: 137 – 181). Otkriven je dio velikog naselja bakrenog doba, koje se u svojem zapadnom (radnom) dijelu sastojalo od brojnih jama za vađenje gline i dvije veće peći za pečenje glinenog posuđa i glinenih predmeta. U istočnom, stambenom dijelu naselja otkrivene su tri vrlo velike zemunice (20x30 m), s bunarima na rubnom dijelu, kao i temelji pet nadzemnih kuća. Najveća nadzemna kuća bila je dugačka 30 m i široka 12 m, s tri prostorije i manjom kućom (8x5 m, s dvije prostorije) na svojoj južnoj strani (Virag, Figler 2007: 345 – 364). Pronađena je prilična količina keramičkog posuđa i žlica. Grublje posuđe lasinjske kulture, u čijoj se fakturi nalaze krupnije primjese pijeska i usitnjenog kamena, ima oker, crvenu i smeđu do sive boje. To su uglavnom lonci i lončići, zdjele, tave i keramičke žlice s otvorom za držak (Straub 2006: 33 – 60). Ručke su na keramičkom posuđu obične (okrugle i ovalne), ali i kljunaste te s roščićem na vrhu. Javljaju se i dugmetaste ili šiljaste plastične aplikacije, a ponekad i plastične grede s otiscima prsta (Marković 1994: 92 – 93, T. 20, 1 – 6). Finije posuđe pročišćenije je fakture, pretežno sive i crne boje, i najčešće bogato ukrašeno. Prema obliku su to bikonične zdjele, ponekad dopunjene jezičastim ukrašenim drškom na prijelomu u donji ugnuti dio, zatim zaobljene zdjele i terine, zdjele na šupljoj nozi sa zadebljanjem u gornjem dijelu te vrčevi s ručkom do oboda, koja je također ponekad ukrašena. Ukrasi su pretežno urezani, udubljeni i žigosani: to su prepleti snopova kosih i ravnih linija u različitim kombinacijama, zatim ljestvičasti motivi, no javljaju se i ispunjeni trokuti te zakrivljene i šiljaste trake, dok horizontalni i kosi nizovi točkica ili zareza ponekad imaju funkciju poruba posude ili motiva (Marković 1983: 251 – 262, T. 1 – 3). Osim keramike, pronađeno je i nešto litike – ulomci kamenih alatki, sjekire s rupom za nasad drška. Najbliže analogije tom naselju pronađene su u zaštitnim arheološkim istraživanjima trase autoceste Slavonike, i to 3 km sjeverno na lokalitetu Dubrava kod Čepinskih Martinaca, i 12 km južno na lokalitetu Palača kod Tomašanaca (Balen 2008, katalog izložbe). Dalje analogije nalaze se u lasinjskom naselju u Koški, s tim da se arheološki materijal u Beketincima nešto razlikuje od koškanskog (Marković 1977: 44-46, T. 1 – 8). Arheološka građa prapovijesnog naselja iz Beketinaca pripada kasnom stupnju lasinjske kulture, pa se prije radiokarbonskih analiza može datirati u srednji eneolitik, oko 4000. g. pr. Krista.

Lonac ukrašen urezanim ornamentima lasinjske kulture (foto: K. Minichreiter)

Srednjovjekovni dio naselja, čije su na zadanoj trasi ceste istražene 4/5 površine, egzistirao je u dva navrata. Na sjevernom rubnom dijelu istraženog dijela prapovijesnog naselja otkrivene su dvije jame s ranosrednjovjekovnim nalazima. Vjerojatno se preostali dio naselja prostirao dalje prema sjeveru ispod današnje poljske ceste i na oranicama sjeverno od terena zadanog za istraživanje. Među nalazima toga ranosrednjovjekovnog naselja nalazi se posuđe jednostavnih oboda, ukrašeno češljastom valovnicom i ulomci bikonične duboke posude – kotlića, što ga datira u 9. – 11. stoljeće.

Drugi je dio srednjovjekovnog naselja mnogo veći, i može se okvirno datirati u 14. i 15. st. te sam početak 16. st. kada je prestalo egzistirati, najvjerojatnije zbog turskih provala i ratova. Naselje se prostiralo u dužini od oko 200 m (od sjeveroistoka prema jugozapadu) i širini od oko 100 m, od sjeverozapada prema jugoistoku i zauzimalo je površinu od oko 20.000 m^2. Pretpostavlja se da je od toga samo 3.000 m^2 ostalo neistraženo na zemljištu izvan zadane trase autoceste, i to mali dio istočnoga rubnog dijela naselja. Inače, istraživanja su obuhvatila cijelo naselje s njegovim južnim, zapadnim i

Drveni temelji kuće u kasnosrednjovjekovnom naselju (foto: Ž. Brnić)

Keramika i metalni predmeti u kasnosrednjovjekovnom naselju (foto: K. Minichreiter)

sjevernim rubnim dijelom. U tome srednjovjekovnom naselju otkriveno je oko 35 zemunica s nadzemnom drvenom konstrukcijom i oko 15 drvenih kuća pravokutnog tlocrta, koje su u svojoj unutrašnjosti imale male podrumske jame – ostave. U nekim nastambama otkrivena su kućna ognjišta, a izvan njih ostaci 56 krušnih peći, što bi govorilo o nazočnosti više od 50 obitelji, stoga se pretpostavlja da je u tom naselju moglo živjeti oko 700 do 900 stanovnika. U prilog činjenici da je ondje bilo izgrađeno za ono vrijeme veliko naselje, ide i otkriće dvije kovačnice na jugozapadnom i sjeveroistočnom dijelu naselja. U jamama s velikim pećima otkrivena je velika količina zgure (šljaka, troska), a u jednoj prostoriji kovačnice i kostur goveda (možda obredno ukopan). Pokraj stambenih objekata otkrivene su i radne jame (neke su na suprotnim stranama imale utore za drvenu gredu), u kojima su se najvjerojatnije odvijale različite obrtničke aktivnosti. Nađena su i tri bunara te ostaci velikih drvenih ograda.

Mnoštvo keramičkog posuđa koje je nađeno u kućama i jamama može se razvrstati u grubu svakodnevnu keramiku, s više primjesa pijeska i sitnog kamenja, te finiju gotičku keramiku koja je vrlo pročišćene fakture. Oblici grublje keramike pretežno su srednje veliki lonci i lončići, no svako domaćinstvo imalo je po nekoliko velikih lonaca – pitosa (za zalihe hrane), u više dimenzija. Malobrojne zdjele i poklopci također su dio kućnog inventara. Boja grubog posuđa varira od crne i sive do crvene. Na gruboj su keramici obodi uglavnom zadebljani i izvijeni, te blago raščlanjeni i oštri. Ukrasi grube keramike urezani su i žlijebljeni (ravne crte u nizovima, valovnice većih ili manjih dimenzija, ponekad jednoredne, a katkad višeredne) te se javljaju žigosani horizontalni nizovi malih pravokutnika, kvadratića, polukrugova ili trokuta, često na istoj posudi odjednom. Najčešće su ukrašeni vrat i trbuh, ali se ukrašava i obod te unutrašnja strana posude, kao i donji vanjski dio. Grubo je posuđe bez ručke, i samo je na nekoliko lonaca trbuh ukrašavala gredasta aplikacija ukrašena urezanom valovnicom ili nizovima kosih i X-motiva. Neka dna imaju reljefno istaknut znak križa. Fina gotička keramika (u literaturi zvana još i ugarskom), boce, lonci, vrčevi, šalice i čaše, bili su sastavni dio kućnog inventara svakog domaćinstva. Ta vrsta keramike pretežno je svijetlo oker ili bjelkaste do svijetlo sive boje, s naglašenim tragovima lončarskog kola na unutrašnjoj strani. Obodi su često višestruko raščlanjeni, ali su nađeni i jednostavni gredasti ili jastučasti. Neki primjerci imitiraju grube oblike lonaca (imaju žlijebljenu valovnicu i višeredno žigosanje), no većinom je riječ o specifičnim oblicima vrčeva i lonaca s jednom ili dvije ručke, te bocama, šalicama i čašama. Posuđe je vrlo često oslikano kosim crvenim ili crveno--smeđim linijama, koje često prelaze u mrežasti motiv. Oslikana je cijela posuda, od oboda preko trbuha do dna. Ručke su također oslikane kosim linijama, motivom borove grančice ili mreže. Osim tih motiva, javljaju se i porubne ravne linije i veće točke te motiv „sunca“ sa zrakama. Iznenađuje velika količina te fine keramike, što podsjeća na situaciju u Našicama, gdje se u razvijenom i kasnom srednjem vijeku gotovo sigurno i proizvodila takva fina gotička keramika. Ta je vrsta posuđa dosad nađena samo u srednjovjekovnim burgovima, npr. Ružica kod Orahovice (Radić, Bojčić 2004: 187 – 189) i samostanu klarisa u

Avers i revers papinskog pečata od olova – papa Grgur XI. (1370. – 1378.) (foto: K. Minichreiter)

Našicama (Mažuran 1956: 95 – 120, T. VII, VIII). Osim posuda, u mnogim je objektima u južnom dijelu naselja pronađeno iznimno mnogo keramičkih predmeta u obliku kugli, diskova i plosnatih valjaka. Njihova namjena nije posve jasna, jer neki istraživači smatraju da su to grijači za kuhanje tekućine, no ne treba isključiti mogućnost da su služili kao oružje u ta nemirna vremena, s obzirom na to da su pronađeni u velikim količinama samo u južnome rubnom dijelu naselja. Jednaki predmeti otkriveni su i u inventaru objekata susjednoga manjeg srednjovjekovnog naselja Stara Vodenica kod Jurjevca Punitovačkog (Balen 2008), oko 5 km jugozapadno od Benteža kod Beketinaca.

U objektima srednjovjekovnog naselja osim keramike dio inventara činilo je oko 320 metalnih predmeta, pretežno željeznih, različite namjene. Iako su metalni predmeti na čišćenju i konzervaciji, među njima su se mogli prepoznati dijelovi oružja, poljoprivrednog alata, kožarskog alata, konjske opreme, kao i kućnih uporabnih predmeta (Krajíc 2003: dil 1, dil 2). Među dijelovima oružja nađene su različite vrste strelica, dio nadžaka, dio buzdovana i korice bojnog noža ili mača. Od muške je opreme bilo više primjeraka gotičkih zvjezdastih ostruga i pređica s trnom. Brojni su i dijelovi konjske opreme i konjske potkove. Obrtničkim alatima pripadaju: kožarski nož, kožarsko strugalo, pila, svrdlo, kliješta, pincete, škare, kao i škare za striženje ovaca. Nađeni su i brojni obični i ukrasni čavli, klinovi, okovi, „panti“ vrata ili škrinja, brave, zasuni i ključevi. U kućnom inventaru bili su brojni noževi i britve, kao i nekoliko tankih igala (Radić, Bojčić 2004: 187 – 189). Od ženskog nakita otkriveni su ostaci brončanih naušnica s jednom jagodom, brončani privjesci i nekoliko finih brončanih ukrasnih igala. Dio kućnog inventara činile su i brojne glinene kugle (prosječnog promjera oko 5 cm), koje su možda kao dio bojne opreme služile za praćku.

Veliko iznenađenje bilo je otkriće bule, olovnoga papinskog pečata s neke isprave, koja je nađena u urušenoj peći u blizini jedine kuće s drvenim temeljima u cijelom naselju, izgrađene u sjevernom dijelu naselja. Sačuvana polovica olovnog pečata prikazuje na aversu lik sv. Pavla, a iznad glave je natpis SPAS……. kratica za „sv. Petar apostol sv. (Pavao apostol)“. Na reversu su tri reda slova dosta nečitka, no mogla su se identificirati slova u prvom redu GRE, pa je prema ikonografskom prikazu glave sv. Pavla i prema dijelovima

slova i brojki, prepoznat natpis Gre(go)rius XI. (Ricci 1985: 156), koji je upravljao Katoličkom crkvom od 1370. do 1378. godine (I Papi 2002: 102). Sveta Stolica je papinskim pečatima izdavala razna pisma – bule (svečano pismo) o imenovanju biskupa, kanonika, dozvolama velikašima za izgradnju crkava i samostana, povlasticama pojedinim crkvama ili oltarima u crkvama. Za sada ostaje otvoreno pitanje kome je mogao biti upućen kakav dokument iz kancelarije Svete Stolice s papinskim pečatom. Možda na pravi trag upućuju povijesni izvori prema kojima se papa Grgur XI. 1374. godine dopisuje s đakovačkim biskupom Petrom i ostalim kaptolskim kanonicima (Gulin 2001: 165; Gašić 2000: 84). Sljedeće godine papa Grgur XI. potvrdio je darovnicu hercega Kolomana iz 1239. godine, kojom je osnovao bosansku crkvu, uz potvrdu pape Grgura IX., kojom je odredio izvor prihoda bosanskom kaptolu (Gašić 2000: 85).

Veličina istraženoga kasnosrednjovjekovnog naselja, postojanje dvije kovačnice, velika količina luksuzne keramike u kućama i otkriće papinskog pečata, upućuju na to da je naselje očito imalo viši standard života nego susjedna naselja i vjerojatno bilo središnje naselje na posjedu Gorjanskih. U kasnom srednjem vijeku naselje je igralo važnu ulogu među posjedima moćne velikaške obitelji Gorjanski, čije je sjedište bilo u obližnjim Gorjanima. Ta je obitelj upravo u 14. i 15. st. bila na vrhuncu moći u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu. U povijesnim izvorima navodi se da su bosanska dobra (odnosi se na kaptolska u Đakovu i okolici) mnogo pretrpjela u vrijeme građanskog rata 1398. – 1421. godine, i potpuno nestala poslije 1463. godine (Gašić 2000: 85). Naselje je porušeno i stradalo u požaru možda baš u to vrijeme feudalnih sukoba ili prilikom koje od turskih provala.

Literatura

Balen 2008 Jacqueline Balen, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, Zagreb, 2008., katalog izložbe

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Lasinjska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III (eneolitsko doba), Sarajevo, 1979: 137 – 181.

Gašić 2000 Emerik Gašić, Kratki povijesni pregled biskupija bosansko-đakovačke i srijemske, Osijek, 2000.

Gulin 2001 Ante Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: Sjeverna i središnja Hrvatska, Zagreb, 2001.

I Papi 2002 I Papi Venti secoli in storia, 2. izdanje, Vatikan – Rim, 2002.

Krajíc 2003 Rudolf Krajic, Sezimovo Ústí, Archaeologie Stredověkého Poddanského města 3, Kovarna v Sezimove, Ústí a analýza výrobků ze železa, dil 1, dil 2, Praha – Sezimovo Ústí – Tabor, 2003.

Marković 1977 Zorko Marković, Problem eneolita u našičkoj regiji, AV, 27/1976, Ljubljana, 1977: 44 – 46, T. 1 – 8.

Marković 1983 Zorko Marković, Prilog poznavanju razvijene i kasne lasinjske kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Podravski zbornik, 83, Koprivnica, 1983: 251 – 262, T. 1 – 3.

Marković 1994 Zorko Marković, Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Koprivnica, 1994: 92 – 93, T. 20, 1 – 6.

Mažuran 1956 Ivo Mažuran, Arheološko iskapanje u Našicama, Osječki zbornik, V, Osijek, 1956: 95 – 120, T. VII, VIII.

Radić, Bojčić 2004 Mladen Radić, Zvonko Bojčić, Srednjovjekovni grad Ružica, Osijek, 2004: 187 – 189.

Ricci 1985 Stefania Ricci, Il sigilo nella storia e nella cultura. Mostra dokumentaria, Rim, 1985.

Straub 2006 Péter Straub, Middle Copper Age Settlement at Sormás, Archaeological Investigations in Hungary 2005, Budapest, 2006: 33 – 60.

Wiewegh, Revald-Radolić 2007 Zoran Wiewegh, Vlatka Revald-Radolić, Autocesta V-c, dionica Osijek – Đakovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 7 – 9.

Virag, Figler 2007 Zsuzsanna M. Virag, András Figler, Data on the settlement history of the Late Lengyel Period of the Transdanubia on the basis of two sites from the Kisalföld (Small Hungarian Plain), The Lengyel, Polgàr and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe (ur.: J. Kozlowski i P. Raczky), Kraków, 2007: 345 – 364.

dr. sc. Kornelija Minichreiter
dr. sc. Zorko Marković

Summary

Rescue archaeological excavations at the Beketinci – Bentež site (AN18) on the Beli Manastir – Osijek – Svilaj Motorway route, Osijek Đakovo section, were conducted in 2007 and 2008.

The remains of three settlements were excavated: prehistoric settlement of the Lasinja Culture (approximately 400 BC), Early Medieval settlement (the 9th to the 11th century) and Late Medieval settlement (the 14th to the beginning of the 16th century).

A part of the big Lasinja Culture settlement which, in its western (working) part, consisted of numerous clay pits and two larger stoves for firing clayware and clay items, was discovered. In the eastern, dwelling part of the settlements, three very spacious pit-dwellings (20x30 m) with wells on the edge area were discovered, as well as the foundations of five above-ground houses. The largest above-ground house was 30 m long and 12 m wide, with 3 rooms and a smaller house (8x5 m, with two rooms) on its eastern side. A large quantity of pottery ware and spoons, biconical and rounded vessels and bowls, vessels with hollow leg and thickened upper part and jugs with handle (sometimes decorated) attached close to its rim, were unearthed. The decorations were mostly incised, concaved or impressed. Besides pottery, some lithics was also found – stone tool shards, shaft-hole axes.

On the northern edge area of the excavated part of the prehistoric settlement two pits with Early Medieval finds of vessels with simple rims, decorated with combed wavy lines and shards of a biconical deep vessel – kettle, dated to the period between the 9th and 11th century, were discovered.

The other part of the medieval settlement is much larger and could be approximately dated to the period between the 14th and the beginning of the 16th century. The total area of 17.000 m^2 was researched. Within the settlement, approximately 35 pit-dwellings with above-ground wooden

constructions were discovered, as well as approximately 15 rectangular-shaped wooden houses which had had small basement pits inside. Domestic hearths were discovered in some dwelling constructions, as well as the remains of 56 bread ovens, which indicated the presence of approximately 50 families. Therefore, it is assumed that around 700 to 900 inhabitants might have lived at this site. The house inventory was comprised of numerous tableware items, medium-sized pots and cups, vessels, lids, while every household had several large pots – pithos (for food supplies) in more dimensions. Fine Gothic painted pottery (in literature also called 'Hungarian pottery'), bottles, pots, jugs, cups and glasses were a part of house inventory of every household. Besides pottery, metal objects (around 320) were also a part of the inventory, mostly iron items with various purposes, parts of weapons, horse equipment, agricultural tools, leather craft tools, as well as house items. When it comes to female jewellery, the remains of the bronze earrings with a bead, bronze pendant and a couple of fine bronze decorative pins were recorded. A part of the house inventory was comprised of numerous clay balls, discs and rollers (with approximately 5cm diameter) which possibly served as a part of catapult equipment.
A half of the lead seal issued by Pope Gregory XI (1370 -1378) with the image of St. Paul on the obverse (St. Paul is missing) and an inscription on the reverse Gre(go)rius XI, were found in the caved-in stove near the house with wooden foundations, which was the only one of this kind in the whole settlement. The Holy See issued various letters with the papal seal – papal bulls (solemn letter) with appointments of bishops, canons, permits for noblemen to build houses and monasteries, privileges for specific churches or church altars. The question of the addressee of a document with the papal seal issued from the Holy See office still remains open.
The size of the explored Late Medieval settlement, the existence of two blacksmith workshops, high quantity of luxurious pottery in the houses, as well as the discovery of the papal seal indicated that the settlement had obviously had a higher standard of living then the neighbouring settlements and most probably had been the central settlement at the Gorjanski property. The settlement had been damaged and demolished in fire, in the period of feudal conflicts or during any of the Turkish invasions.

Redni broj: 3
Lokalitet: Belišće – Zagajci
Naselje: Belišće
Grad/općina: Belišće
Pravni status: P- 3367
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 1. rujna do 1. listopada 2008. trajala su pokusna arheološka istraživanja nalazišta Belišće – Zagajci I-II, na kojem su 1992. prikupljeni nalazi koji su upućivali na postojanje groblja iz starijega željeznog doba. Tipološko--kronološka analiza nalaza pokazala je kako je vjerojatno riječ o predmetima iz uništenoga ženskog kosturnoga groba koji se može pripisati južnopanonskoj kasnohalštatskoj skupini, rasprostranjenoj između rijeka Kaposa i Save od sredine 6. st. pr. Kr. sve do keltskog naseljavanja krajem 4. st. pr. Kr. U istraživanjima 2008. na položaju Belišće – Zagajci I pronađena su dva paljevinska groba s prijelaza kasnoga brončanog u starije željezno doba, dok mlađi prapovijesni grobovi nisu pronađeni. Istraživanja nalazišta Belišće – Zagajci I provedena su pod vodstvom mr. sc. Darije Ložnjak Dizdar i dr. sc. Marka Dizdara iz Instituta za arheologiju. Srednjovjekovni dio nalazišta Belišće – Zagajci II istražio je doc. dr. sc. Krešimir Filipec s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja su novčano poduprli Gradsko poglavarstvo Grada Belišća i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, u sklopu znanstvenog projekta Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske (broj projekta 197-1970685-0711 – za prapovijesno razdoblje nalazišta).

Nalazište Belišće – Zagajci I-II smješteno je na današnjem zapadnom rubu grada Belišća. Radi se o pjeskovitoj uzvisini koja se za 3 – 4 m uzdiže iznad okolnoga nizinskog područja. Uzvisina je smještena oko 200 m sjeverno od rijeke Karašice i nekoliko stotina metara južno od Drave, te je danas u znatnoj mjeri uništena eksploatacijom pijeska, posebno na zapadnom dijelu gdje su, nakon eksploatacije pijeska 1992. godine, prikupljeni metalni nalazi koji su danas pohranjeni u Zavičajnoj zbirci grada Belišća (uvid u nalaze i njihovo ustupanje za dokumentaciju omogućile su Z. Freitag te V. Revald-Roguljić). Riječ je o brončanoj *certosa* fibuli XIII. grupe samostrelne konstrukcije, brončanoj narukvici i srebrnom prstenu (Salajić 2001), koji se mogu pripisati južnopanonskoj kasnohalštatskoj skupini iz 6. – 4. st. pr. Kr., rasprostranjenoj između rijeka Kaposa i Save. Za nju su karakteristična biritualna groblja, na kojima ipak prevladava kosturno pokapanje (Teržan 1977; Majnarić-Pandžić 2003). Najbliže su usporedbe nađene neposredno sa sjeverne strane rijeke Drave, u nalazima s groblja u Beremendu (Jerem 1973) te na istodobnom groblju u Szentlörincu (Jerem 1968). S obzirom na navedene usporedbe, za nalaze iz Belišća pretpostavlja se kako potječu iz jednog uništenoga groba žene, koji se može datirati u prvu polovinu 4. st. pr. Kr., odnosno u posljednju fazu starijega željeznog doba koja prethodi keltskom naseljavanju krajem 4. st. pr. Kr.
Pokusnim istraživanjima nalazišta Belišće – Zagajci I-II, prethodila je izrada geodetske podloge nalazišta. Iskapanja su započela na istočnoj uzvisini (II), na kojoj su u terenskom pregledu prikupljeni malobrojni keramički ulomci koji su upućivali na postojanje arheoloških cjelina. U iskapanjima, pod vodstvom doc. dr. sc. Krešimira Filipeca s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, otkriveno je slavensko paljevinsko groblje. Istražen je i ostatak zapadne uzvisine koja je bila najugroženija mogućom eksploatacijom pijeska, a na kojoj je sačuvana uska površina ograničena dubokim iskopima na kojoj su, gotovo odmah ispod površine, pronađeni grobovi sa spaljenim ostacima pokojnika koji su položeni u keramičke posude – urne.

Grob 24 (foto: K. Filipec)

Stratigrafija nalazišta odgovara geološkim slojevima crvenkasto smeđeg i svijetlo sivog pijeska koji čine eolske nanose, odnosno nisu dokumentirani tragovi arheoloških slojeva. Također, uz novovjeke ukope koji su upućivali na postojanje voćnjaka i vinograda, još su zabilježeni ukopi rovova koji, prema kazivanju mještana, čine ostatke vojnih rovova iz 60-ih godina 20. stoljeća. Prosječna dubina iskopa iznosila je oko 0,75 m. Godine 2008. na nalazištu Belišće – Zagajci I-II ukupno je istražena površina od oko 3500 m^2, pri čemu je otvaranje površina za istraživanje ovisilo o rasporedu grobova te devastacijama na terenu. U sloju humusa zabilježeni su ulomci prapovijesne keramike te sitnih ljudskih spaljenih kostiju, koji upućuju na postojanje grobova koji su vjerojatno uništeni tijekom intenzivne obrade zemljišta, posebno oni koji su bili položeni na vrhu zapadne uzvisine. Ipak, u cijelosti su sačuvana dva prapovijesna groba (grobovi 24 i 27) sa spaljenim ostacima pokojnika, koji pripadaju kraju mlađe faze kulture polja sa žarama.

Grob 27 (foto: K. Filipec)

Riječ je o grobovima u kojima su spaljeni ostaci pokojnika položeni u keramičke posude – lonce, koji dobivaju funkciju urne. Urne su poklopljene zdjelama te su položene u ovalne grobne jame. Za urnu u grobu 24 iskorišten je lonac jajolikog tijela koji je pokriven zdjelom s uvučenim i kaneliranim rubom, na koju je još položena zdjela S-profilacije s fazetiranim rubom. U grobu 27 kao urna upotrijebljen je veći lonac zaobljenog tijela, stožastog vrata i s jače vodoravno izvučenim rubom koji je poklopljen šalicom s trakastom ručkom koja nadvisuje rub. Pri čišćenju urni, na njihovu su dnu pronađene nakupine spaljenih kostiju pokojnika, među kojima nije bilo drugih nalaza.

Na osnovi tipološko-kronološke analize keramičkih posuda, grobovi se pripisuju mlađoj fazi kulture polja sa žarama, odnosno prijelazu u starije željezno doba. To je vrijeme kada se na prostorima istočne Slavonije i Baranje rasprostire grupa Dalj (Vinski-Gasparini 1973: 158 – 164) čija, s obzirom na slabu istraženost podravskog prostora, zapadna granica rasprostiranja nije poznata. U Podravini je zabilježeno tek nekoliko nalazišta iz tog vremena, pri čemu se uglavnom radi o naseljima: Nova Bukovica (Kovačević 2001), Delovi – Grede I (Marković 1982), Delovi – Poljane (Marković 1984), Sv. Petar Ludbreški (Šimek 1979). Zbog toga su rezultati istraživanja prapovijesnoga groblja Belišće – Zagajci I važniji, iako je šteta što istraživanja nisu obavljena pri otkriću nalaza iz kosturnoga groba datiranog u drugu polovinu 4. st. pr. Kr., kada bi zasigurno bio pronađen i veći broj grobova iz kasnoga brončanog/starijega željeznog doba.

Literatura

Jerem 1968 Erzsébet Jerem, The Late Iron Age Cemetry of Szentlörinc, AAASH, XX, Budapest, 1968: 159 – 208.
Jerem 1973 Erzsébet Jerem Zur Geschichte des späten Eisenzeit in Transdanubia: späteisenzeitliche Grabfunde von Beremend, AAASH, XXV/1-2, Budapest, 1973: 65 – 86.
Kovačević 2001 Saša Kovačević, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak – povijest i novi rezultati, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 63 – 78.
Majnarić-Pandžić 2003 Nives Majnarić-Pandžić, Ein späthallstattzeitliches Gräberfeld in Vinkovci (Nordkroatien) und das Problem eines neuen Phänomens der Pferdeausstattung in diesem Gebiet, Germania, 81/2, Frankfurt a. M., 2003: 481 – 511.
Marković 1982 Zorko Marković, Rezultati istraživanja prethistorijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981. godine, Podravski zbornik, 1982, Koprivnica, 1982: 239 – 264.
Marković 1984 Zorko Marković, Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, Podravski zbornik, 84, Koprivnica, 1984: 295 – 319.
Salajić 2001 Milan Salajić, Iz prošlosti belišćanskog kraja, Zbornik, 1, Belišće, 2001: 31 – 40.
Šimek 1979 Marina Šimek, Sv. Petar Ludbreški – nalaz metalurške radionice, Podravski zbornik, 79, Koprivnica, 1979: 106 – 119.
Teržan 1977 Biba Teržan, O horizontu bojevniških grobov med Padom in Donavo v 5. in 4. stol. pr. n. št., u: Keltske študije, izdaje Posavski muzej Brežice, knj. 4, Brežice, 1977: 9 – 21.
Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije, 1, Zadar, 1973.

Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar

Summary

In the autumn of 2008, archaeological test excavations of the Belišće – Zalogajci I-II sites, where finds from the year 1992 indicated the existence of the Early Iron Age grave, were conducted. Typological and chronological analysis of the finds revealed that the items had probably belonged to a ruined female bone grave which could have been a part of the south Pannonian late Hallstatt Group settled between the rivers of Kapos and Sava from the middle of the 6th century BC to the Celtic population of the area in the end of the 4th century BC.
In the excavations conducted in 2008 at the Belišće – Zagajci I site, two cremation graves from the transition period between the Late Bronze Age and the Iron Age were discovered. In these graves, cremated remains of the deceased had been placed in pottery vessels – urns, covered with bowls and placed in oval grave pits. According to the pottery vessels analysis, the graves were dated to the late phase of the Urnfield Culture, i.e. the period of transition to the Early Iron Age. In this period the Dalj Group had been settled on the area of eastern Slavonia and Baranja, while their western border remained undefined. Only few sites dated to this period were registered in Podravina (Nova Bukovica, Delovi near Koprivnica, Sv. Petar Ludbreški), while their cultural background remained unknown.

Redni broj: 4
Lokalitet: Belišće – Zagajci II
Naselje: Belišće
Grad/općina: Belišće
Pravni status: P-3367
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2008. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Belišće – Zagajci II. Arheološka istraživanja vodio je dr. sc. Krešimir Filipec s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Istraživanja su financirana sredstvima znanstvenog projekta Južna Panonija u ranom srednjem vijeku.

Arheološki lokalitet bio je ugrožen različitim djelatnostima, prije svega iskopom pijeska. U iskopu jedne od jama pojavili su se arheološki slojevi zbog kojih su započela istraživanja te pozicije. Istraženo je groblje smješteno na manjoj uzvisini, gredi s koje se pruža pogled prema rijeci Dravi i rijeci Karašici.
Istražena su ukupno 32 paljevinska groba koja se mogu pripisati Slavenima. U 22 slučaja riječ je o ukopu u običnu jamu, u 9 slučajeva u urnu, a u 1 slučaju u grob bez zemljane urne. Možda je riječ o u ukopu u neki organski materijal koji je propao. Grobovi se nalaze na relativno maloj dubini, većina odmah ispod trave i humusnog sloja. Svi su oštećeni različitim djelatnostima, gotovo sve je dohvatio plug prilikom oranja. U grobnim su jamama, uz ostatke gara i pepela, nađeni sitni ulomci ljudskih i životinjskih kostiju te ulomci grubo rađenih keramičkih posuda na kojima se kao ukras nalazi i tipična češljasta valovnica. Urne su rađene od slabo pročišćene gline,

Pogled na lokalitet (foto: K. Filipec)

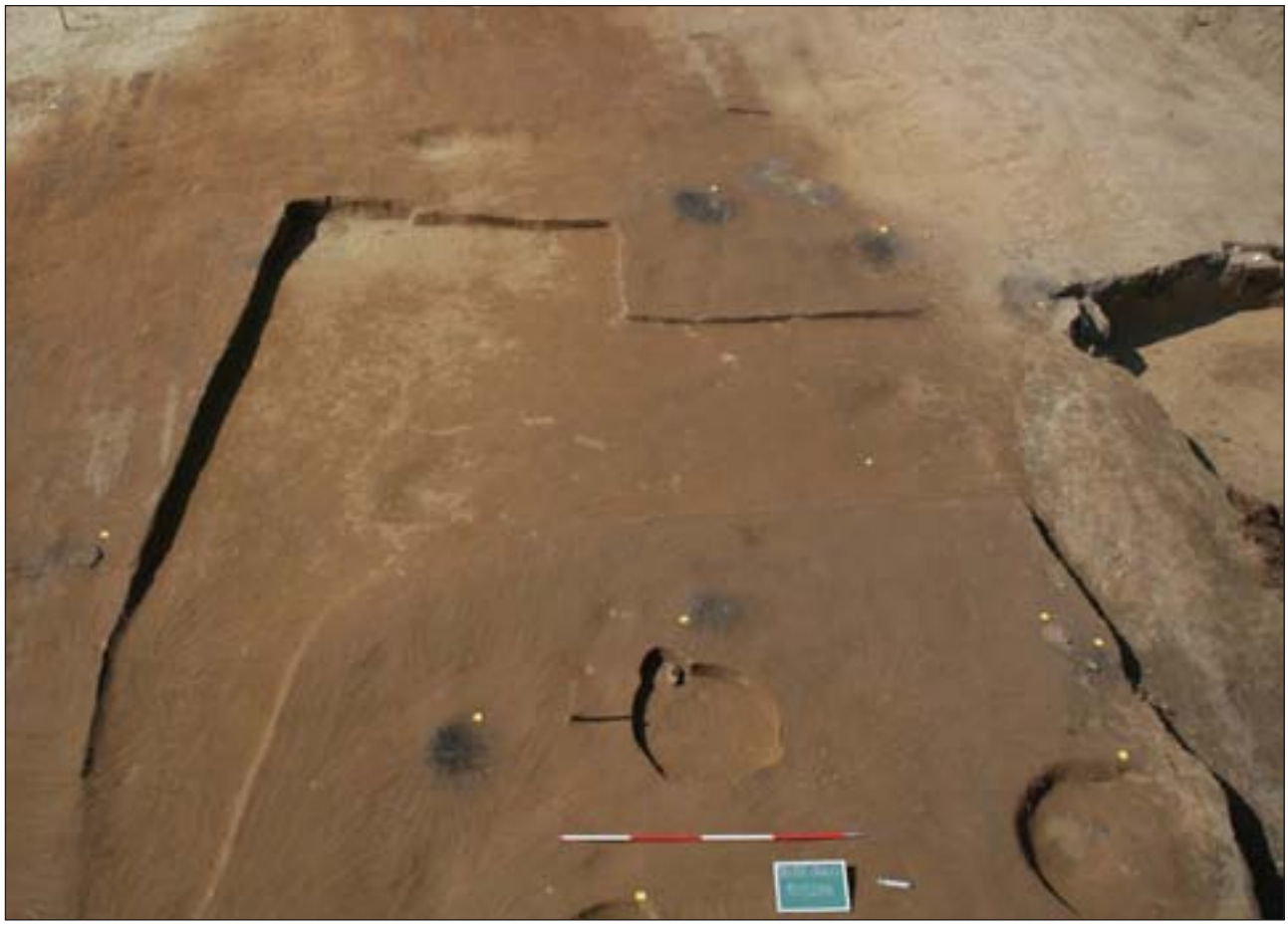

Pogled na grobne jame sa spaljenim pokojnicima (foto: K. Filipec)

bez ili na primitivnom lončarskom kolu, s puno primjesa kamenčića, pijeska i drugog. U urnama, koje su također bile ukopane u grobne jame, nađeni su i veći komadi ljudskih i životinjskih kostiju. Istraženo je cijelo slavensko paljevinsko groblje koje nije uništeno iskopom pijeska.

Ulomci keramičkih posuda u grobnoj jami bez urne (foto: K. Filipec)

Literatura

Filipec 2009 Krešimir Filipec, Rani Slaveni u Belišću, Zbornik, 3, Belišće, 2009: 27 – 30.

Krešimir Filipec
Danijela Roksandić

Summary

Rescue archaeological excavations at the Belišće – Zagajci site were conducted in September and October of 2008. The researched cemetery is located on a mild elevation, a beam from which the rivers of Sava and Karašica are visible. A total of 32 cremation graves, which could be related to Slavs, were unearthed.
In 22 of these, the burial had been done in an ordinary pit, in 9 cases in a urn and in one grave the burial had been conducted without a clay urn. Perhaps the burial had been done in an organic material which later decomposed. The graves were placed on a relatively small depth, mostly right under the grass and the humus layer. The grave pits contained the remains of soot and ashes, tiny fragments of animal and human bones and shards of coarse pottery vessels decorated with a typical combed wavy line. The urns had been made of poorly cleaned clay made without

a pottery wheel or with the use of a primitive one, with lots of stone, sand and other impurities. In urns, which had also been buried into grave pits, larger pieces of human and animal bones were found. The whole part of the Slavic cremation cemetery which had not been devastated by the sand excavation, was researched.

Redni broj: 5
Lokalitet: Čepinski Martinci – Dubrava (AN 17)
Naselje: Čepinski Martinci
Grad/općina: Čepin
Pravni status: P-2904
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 6. studenog 2007. do 21. listopada 2008., Institut za arheologiju proveo je zaštitna arheološka istraživanja na nalazištu AN 17 Čepinski Martinci – Dubrava, na trasi koridora V-c, dionica Osijek – Đakovo. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Kalafatić, a zamjenici voditelja tijekom istraživanja bili su Asja Tonc, mr. sc. Daria Ložnjak-Dizdar, mr. sc. Saša Kovačević i dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju te Mia Leljak, dipl. arheologinja.

Lokalitet Dubrava smješten je jugozapadno od Čepina, južno od ceste Čepin – Čepinski Martinci, neposredno prije naselja Čepinski Martinci. Nalazište je pronađeno pri terenskom pregledu trase buduće autoceste, a u proljeće 2007. izvršena su probna istraživanja koja su odredila točne granice njegova rasprostiranja. Lokalitet obuhvaća površinu čvora Čepin s prilaznom cestom i cestarinskim prolazom od stacionaže 1+600 do 2+300, te trasu autoceste sjeverno od čvora Čepin od stacionaže 37+700 do stacionaže 39+300 južno od čvora, ukupne površine 220.000 m². Samo nalazište sastoji se od više nizinskih naselja iz različitih povijesnih razdoblja. Površina predviđena istraživanjem obuhvaćena je jedinstvenim koordinatnim sustavom, podijeljenim na mrežu blokova veličine 10x10 m, orijentiranih prema sjeveru.
Cijelim tijekom istraživanja stručna ekipa vodila se zadanim prioritetima izgradnje autoceste, koji su određivali smjer i dinamiku istraživanja. Proces istraživanja započeo je u studenom 2007. od stacionaže 1+600 pristupne ceste k zapadu prema čvoru Čepin, u skladu sa zahtjevima investitora i dinamike izgradnje autoceste. Usprkos snijegu koji je pao već sredinom studenog, istražen je početak pristupne ceste i pripremljen ostatak pristupne ceste za nastavak istraživanja. Istraživanja su nastavljena krajem veljače 2008. i do početka travnja istražen je cijeli prostor pristupne ceste s cestarinskim prolazom.
Sljedeći prioritet, spoj pristupne ceste i južnog dijela glavne trase autoceste i osiguravanje pristupa za izgradnju nadvožnjaka u čvoru, istražen je do kraja svibnja, a cijeli čvor do kraja lipnja 2008. Nastavak istraživanja tekao je

Niz kuća lasinjske kulture

Prijedlog rekonstrukcije središnjeg dijela naselja lasinjske kulture

trasom autoceste od čvora Čepin prema sjeveru. Tijekom ljeta započeli su istraživački radovi i sa sjeverne granice nalazišta prema jugu te se simultano radilo na dva pravca. Krajem ljeta istraživanja su se spojila na prostoru sjeverne granice brončanodobnog naselja, gdje su gustoća objekata i opseg poslova bili najveći. Terenski radovi završili su u listopadu, prije zadanih rokova, u skladu s početno definiranom dinamikom radova.

Preko cijelog nalazišta prostiru se velike table intenzivno obrađivanoga poljoprivrednog zemljišta. Sloj oranoga humusa uklonjen je strojno. Ispod njega uočena su dva tipa zdravice koja je ovisno prema boji razdijeljena na dvije stratigrafske jedinice. Tamnocrveno-smeđa zdravica javlja se na prostoru prilazne ceste i cestarinskog prolaza te na prostoru sjeverno od čvora, i debljina joj varira od 5 do 20 cm. Ispod nje, ili odmah ispod humusa na ostalom dijelu lokaliteta gdje nema crveno-smeđe zdravice, javlja se svijetlo žuta zdravica debljine od 2 do 5 metara s bijelim konkrecijama. Ispod nje nalazi se fini sitni pijesak s podzemnim vodama. Kako je riječ o nalazištu čiji je kulturni sloj, ako je postojao, uništen intenzivnom strojnom obradom zemlje, pronađeni su samo ukopani objekti među kojima su izdvojene jame različitih namjena, kanali, rovovi i stupovi zapunjeni različitim vrstama zapuna koje su sadržavale nalaze, a od kojih su u najvećem broju pronađene keramičke posude, ulomci keramičkih posuda i kućnog lijepa, slijede nalazi kamenih žrvnjeva te kamenih cijepanih i glačanih alatki, kao i različitih brončanih i željeznih predmeta te kosti. Na prostoru prilazne ceste otkriven je istočni rub naselja lasinjske kulture i nekoliko manjih ukopanih objekata koji pripadaju južnom dijelu ranosrednjovjekovnog naselja istraženog na lokalitetu AN COKP Čepin.

Vrčevi lasinjske kulture na dnu bunara

Na prostoru samog čvora Čepin otkriveno je naselje lasinjske kulture s cijelom infrastrukturom. U jugozapadnom dijelu čvora Čepin, lasinjsko naselje preslojeno je naseljem badenske kulture. Na prostoru južno od čvora istražena je bakrenodobna paljevinska nekropola, jako oštećena intenzivnim izoravanjem s nekoliko slabo sačuvanih grobova. Dalje prema sjeveru, u dužini od 450 m, istraženo je veliko brončanodobno naselje sa sustavom opkopa i pripadajućom nekropolom s južne strane. Naselje ima više razvojnih faza srednjeg i kasnog brončanog doba. Brončanodobno naselje preslojilo je u svojem južnom dijelu još jedno manje badensko naselje čiji je istočni rub otkriven u duljini od 90 m. Sjeverno od brončanodobnog naselja istraženi su ostaci ranosrednjovjekovnog naselja s ukopanim objektima. Na krajnjem sjeveru nalazišta istraženi su dijelovi novovjekoga gospodarskog kompleksa.

Eneolitik

Lasinjska i kultura Retz-Gajary

Otkriveni dijelovi naselja lasinjske kulture zauzimaju najveći dio površine nalazišta Čepinski Martinci – Dubrava. I dok se na blago povišenom prostoru pristupne ceste sporadično javljaju manje otpadne jame i rovovi za manje nadzemne konstrukcije s malo nalaza koji se mogu pripisati lasinjskoj kulturi, prostor čvora i spoja pristupne ceste s čvorom otkrio je veliko razvedeno naselje koje karakteriziraju nizovi pravilno orijentiranih nadzemnih kuća i brojni drugi elementi koji govore o pažljivom prostornom planiranju naselja. Velika istražena površina omogućava potpuniju valorizaciju prostorne organizacije naselja s pripadajućom infrastrukturom i njene adaptacije uvjetima u okolišu. Blagu uzvisinu prostora prilazne ceste s otkrivenim temeljima nadzemnih kuća lasinjske kulture smjenjuje depresija u kojoj je smješten niz bunara i zemunice. Sve velike lasinjske zemunice relativno su plitko ukopane i često povezane s bunarom ili više njih u sredini, i najvjerojatnije su rabljene kao radni prostori. Većina ih je locirana na nižim dijelovima terena, tako da u razdoblju visokih podzemnih voda od jeseni do proljeća nisu mogle biti rabljene za dulji boravak i rad. Tu se postavlja pitanje razine podzemnih voda u bakrenom dobu, sredinom 4. tisućljeća pr. Kr., ali vjerojatno je bila slična današnjoj, jer je većina posuda u bunarima pronađena na granici žute zdravice i pijeska, tj. u vodi. Veliki melioracijski radovi u Slavoniji posljednjih 100 godina, a pogotovo nakon Drugoga svjetskog rata, snizili su nivo podzemnih voda, ali točna razlika u odnosu na prapovijesna razdoblja može biti ustanovljena samo novim istraživanjima. Takav obrazac prostorne organizacije naizmjence se ponavlja u pravilnom slijedu na cijelom prostoru čvora Čepin.

Pravilno orijentirane kuće pravokutnog tlocrta, duljine i preko 15 m sastoje se od (u pravilu) više prostorija, a najveće među njima imale su i trijem. Orijentirane su približno istok-zapad, tj. sve imaju blag otklon prema smjeru sjeverozapad-jugoistok. Sve su velike kuće s južne strane imale poluukopan objekt pravokutnog tlocrta, koji je služio kao spremište hrane, sudeći po nalazima velikih keramičkih posuda za zalihe u njima. U blizini kuća istraženo je više jama kružnog tlocrta s kultnim ukopima ljudskih lubanja na dnu. Duhovni život i kult povezan s njim imali su očito važnu ulogu u životu toga bakrenodobnog naselja. Na lokalitetu je otkriven i definiran drugi tip kuća kvadratnog tlocrta, stranica duljine 11 m, sa središnjim potpornim stupom i ulazom na jugoistoku, jednake orijentacije kao i pravokutne kuće. Taj tip kuća vjerojatno je imao krov na četiri vode. Vrlo slični tipovi kuća lasinjske kulture nađeni su na više lokaliteta u zapadnoj Mađarskoj (Virag 2005; Barna, Kreiter 2006), s tim da su tamo zabilježena i preslojavanja kuća, odnosno više faza izgradnje. Uz brojne cijele posude nađene u mnogim bunarima te mnogo keramike i nalaza kamena, nađeno je cijepano oruđe izrađeno od opsidijana. Pronađeno je i više bakrenih artefakata, najčešće igala i šila.

Uz brojne keramičke nalaze lasinjske kulture, nađen je i znatan broj nalaza kulture Retz-Gajary, ukrašenih tehnikom brazdastog urezivanja i inkrustacijom. Posebno su zanimljivi nalazi iz bunara, jer se u jednima javljaju tipovi keramike lasinjske kulture, a u drugima tipovi kulture Retz--Gajary. Prirodu njihova međusobnog odnosa, moguću istodobnost i prožimanje utvrdit će detaljna znanstvena obrada nalaza.

Posuda kulture Retz-Gajary

U probnim istraživanjima 2007., na prostoru čvora Čepin među ostalim je nađen i jedan paljevinski grob teško oštećen oranjem, sa žarom sačuvanom samo u donjem dijelu. Faktura posude govori da je riječ o bakrenodobnom ukopu, a još nekoliko slabo sačuvanih grobova, pronađenih u istraživanjima 2008. južno od čvora, ima sličnu fakturu keramike. Grobovi podsjećaju na ukope lasinjske kulture otkrivene u Zalaegersegu – Andrashida i Gebarti (Barna, Kreiter 2006), iako ne treba isključiti mogućnost da pripadaju kulturi Retz-Gajary. Naselje se može preliminarno datirati u drugu četvrtinu 4. tisućljeća pr. Kr., u kasnu fazu lasinjske kulture povezane s kulturom Retz-Gajary.

Eneolitičke kuće sjeverno od čvora Čepin

Sjeverno badensko naselje, vidljiv je i južni rov brončanodobnog naselja

Badenska kultura

Naselja badenske kulture na dva su mjesta preslojila naselje lasinjske kulture. Prvo je otkriveno na jugoistočnom dijelu čvora Čepin. Otkriven je samo sjeverni dio naselja. Drugo se nalazi 350 m sjeverno na trasi autoceste, na sjevernom rubu lasinjskog naselja, otkriveno u svom istočnom dijelu u duljini nešto manjoj od 100 m. Ta naselja imaju potpuno drugačiji prostorni raspored, nisu utvrđeni nadzemni objekti, već brojni ukopani objekti kružnog tlocrta. Zapune jama su tamno smeđe do crne, pojedine jame imaju brojne kamene cijepane alatke. Količina lijepa u jamama je znatna. Dosad obrađeni keramički nalazi datiraju naselje u drugu polovinu 4. tisućljeća pr. Kr.

Brončano doba

Prostor neposredno sjeverno od čvora Čepin zauzima paljevinska nekropola kulture polja sa žarama, s dvadesetak otkrivenih grobova. Uz brojne očuvane keramičke nalaze, u grobovima je nađen i brončani nakit oštećen zbog izloženosti vatri na pogrebnoj lomači zajedno s pokojnikom. Uočeni su grobni rituali karakteristični za grupu Barice – Gređani i grupu Virovitica (Minichreiter 1984; Mihaljević, Kalafatić 2006; Mihaljević, Kalafatić 2007; Dular 2002; Ložnjak 2003). Dalje prema sjeveru otkriveno je nekoliko zemunica s krovnom konstrukcijom, koje su služile kao radni objekti, a nakon napuštanja iskorištene su kao otpadne jame. Keramika otkrivena u njima ima karakteristike rane kulture polja sa žarama, s još prisutnim elementima kulture grobnih humaka. Duboke zdjele s različitim tipovima bradavičastih izbočenja na trbuhu imaju brojne analogije u Podravini (Ložnjak 2005) i Posavini (Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2003). Blizu zemunica javljaju se i nizovi stupova koji se mogu povezati u cjeline i pripadaju brončanodobnim nadzemnim kućama. Dalje sjeverno istražen je rov orijentacije istok-zapad, širine 1,5 m, koji prolazi cijelom širinom iskopa. Na sredini iskopa uočen je prekid rova u duljini od skoro 4 m, koji čini južni ulaz u naselje. Oko 250 m prema sjeveru također je otkriven rov jednakih karakteristika, koji ide smjerom SZ-JI i s velikom se vjerojatnošću može tvrditi da je riječ o istom rovu oko naselja. Rov nema prekid na sjeveru, nego su uočeni tragovi konstrukcije i proširenje na mjestu sjevernog ulaza u naselje. Oko 70 m sjeverno od južnog ulaza otkriven

Brončanodobno naselje, pogled iz zraka

je još jedan rov širok od 3,5 do 4 m, koji se neprekinuto cijelom širinom iskopa prostire smjerom I-Z i na rubovima blago zakreće prema sjeveru.
Sjeverno od velikog rova koncentracija objekata je najgušća. Na najnižem dijelu koncentrirano je više bunara. U većini su otkriveni brojni nalazi, pa i cijele posude, na dnu najvećeg otkopana je relativno očuvana drvena konstrukcija, ali ima i bunara bez nalaza u zapuni. Sjeverozapadno od bunara prostire se depresija sivo-zelene boje zdravice, s brojnim većim objektima i plićim rovovima koji ih presijecaju. Riječ je izgleda o radioničkom središtu naselja, dok su stambeni objekti koncentrirani južno i sjeverno na povišenijim dijelovima. Svaki je veći objekt nakon napuštanja prvobitne namjene iskorišten kao otpadna jama.
U naselju je otkrivena velika količina keramike i lijepa. Brojni su sačuvani komadi lijepa od zidova kuća, s otiscima pruća i oblica. Brončani predmeti također su otkriveni u velikom broju. Među njima se ističu razni privjesci, ukrasne i šivaće igle, šila i dr. Među ukrašenim iglama najčešće su pečataste, čavlićaste i topuzaste igle, koje datiraju naselje u Br C – Ha A.

Srednji vijek

Na pristupnoj cesti otkriveno je nekoliko srednjovjekovnih objekata. Distribucija im je rijetka i plitki su – dubina im ne prelazi 50 cm. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama svijetlo sive zapune, zbog intenzivnog izoravanja sačuvanima u svom najdonjem dijelu. Jedan je objekt pravokutnog tlocrta, okružen plitkim kanalom sa sjeverne strane, vjerojatno bio stambeni. Kanal je vjerojatno bio dijelom drenažnog sustava objekta. Na zapadu prilazne ceste otkrivena su dva rova s vrlo malo nalaza sive zapune, koji idu smjerom sjever-jug i vjerojatno čine jugozapadnu ogradu naselja. Rovovi jednakih karakteristika zabilježeni su i na obližnjem lokalitetu AN COKP Čepin.
Srednjovjekovno naselje na sjeveru ovog lokaliteta također ima više sličnih rovova. Na sjeveru lokaliteta je uz rovove otkriveno i više jama te tri bunara. U jednoj jami otkrivena je i peć. Zapune objekata su sive ili crno-sive, ako u strukturi imaju ugljena. Od pokretnih nalaza najbrojniji su keramika i lijep, a otkriveno je i nekoliko željeznih predmeta. Većina je željeznih predmeta amorfna i neprepoznatljive namjene. Izdvaja se nekoliko noževa i kliješta. Među keramikom izdvajaju se zaobljeni lonci S-profilacije izrađeni na kolu ili bez kola. U fakturi keramike ima primjesa, uglavnom kalcit ili kvarcit, a ima i keramike sive boje od fino proćišćene gline. Ukras koji se najčešće uočava na keramici jest motiv češljaste valovnice i paralelnih vodoravnih žljebova. Faktura, ukras i ostale tipološke karakteristike datiraju keramiku i naselja u rani srednji vijek, od 8. do 11. st. (Sekelj-Ivančan, Tkalčec, Slovenec, Lugović 2005).

Naselje se širi istočno i zapadno od istraženog dijela trase autoceste, istodobno je ili vremenski blisko naselju na prilaznoj cesti. Moguće je i da je riječ o jednome jedinstvenom razvučenom naselju. Sva istražena naselja na lokalitetu AN 17 imaju dobro definiranu naseobinsku strukturu i u kombinaciji s prikupljenim pokretnim nalazima postat će osnova i model za razumijevanje dosad slabije istraženih prapovijesnih i srednjovjekovnih naselja u istočnoj Hrvatskoj, a i mnogo šire. Kao što će nova autocesta približiti udaljene krajeve i proširiti horizonte, tako će lokalitet Dubrava proširiti i horizonte arheološke spoznaje.

Literatura

Balen 2008 J. Balen, Rezultati zaštitnih istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, katalog izložbe, Arheološki muzej Zagreb, 2008.
Dular 2002 J. Dular, Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu, Ljubljana, 2002.
Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2003 S. Karavanić, M. Mihaljević, H. Kalafatić, Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2003: 47 – 62.
Ložnjak 2003 D. Ložnjak, Grobovi virovitičke grupe iz Voćina: Osvrt na početnu fazu kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 33 – 46.
Ložnjak 2005 D. Ložnjak, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.
Marković 1994 Z. Marković Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Koprivnica, 1994.
Mihaljević, Kalafatić 2006 M. Mihaljević, H. Kalafatić, Crišnjevi (naselje i nekropola), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 48 – 49.
Mihaljević, Kalafatić 2007 M. Mihaljević, H. Kalafatić, Crišnjevi (naselje i nekropola), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 68 – 69.
Minichreiter 1983 K. Minichreiter, Pregled istraživanja nekropola grupe Gređani u Slavoniji, Anali zavoda za znanstveni rad JAZU u Osijeku, 2, Osijek, 1982-1983.
Barna, Kreiter 2006 J. P. Barna, E. Kreiter, Middle Copper Age settlements at Zalaegerszeg- Andrashida, Gebarti to (II.): preliminary results, Zalai muzeum, 15, Zalaegerszeg, 2006: 47 – 78.
Straub 2006 P. Straub, Middle Copper Age settlement at Sormas, Archaeological investigations in Hungary 2005., Budapest, 2006: 33 – 59.
Sekelj-Ivančan, Tkalčec, Slovenec, Lugović 2005 T. Sekelj-Ivančan, T. Tkalčec, D. Slovenec, B. Lugović, Analiza keramike s ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine kod Torčeca, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 141 – 186.
Virag 2005 Zs. M. Virag, Middle Copper Age Ceramic Finds from Zalavar-Basasziget (Some considerations about the typology of the Balaton-Lasinja culture), Zalai muzeum, 14, Zalaegerszeg, 2005: 37 – 52.

Hrvoje Kalafatić

Summary

In 2007 and 2008 the Institute of Archaeology conducted rescue archaeological excavations at the AN 17 Čepinski Martinci – Dubrava site on the corridor V-c route, Osijek

– Đakovo section, west of Osijek i.e. southwest of Čepin. The site comprises the area of the Čepin road interchange with the approach road and the motorway route north of the interchange. The total area of the site was 220 000 m².

The site itself consists of more lowland settlements from various historic time periods. The eastern edge of the Lasinja Culture settlement was found at the approach road area, as well as a few smaller buried objects which belong to the southern part of the Early Medieval settlement excavated at the adjacent site AN COKP Čepin (Maintenance and Traffic Control Centre).

The Lasinja Culture settlement with rows of above-ground houses and the belonging infrastructure was found on the area of the Čepin interchange. Regularly oriented houses with rectangular plans, sometimes even over 15 m long, usually consisted of more rooms, the largest of which had a porch. The houses were approximately east-west oriented i.e. they were all mildly bent towards northwest-southeast direction. All of the big houses on their eastern sides had a semi-buried object with a rectangular plan which, according to the large pottery containers found in them, served for food storage. Several pits with round plan, which contained ritual burials of human skulls in its bottom, were found near the houses.

A second type of houses – square-planned with each side 11 m long, central support column, south-eastern entrance and the same orientation as the rectangular ones, was revealed and defined at the site. This type of houses had probably had four-slope roof. The settlement can be preliminary dated to the second quarter of the 4th millennium BC, to the early phase of the La-Tène Culture related to the Retz–Gajary Culture.

In the south-eastern part of the Čepin interchange, the Lasinja settlement had been overlayered with the Baden Culture settlement. The finds processed so far indicate that this had been the earlier phase of the Baden Culture from the end of the 4th millennium BC. The Copper Age cremation necropolis, severely damaged by intensive ploughing, with a few poorly preserved graves was researched on the area south of the interchange

Further north, a large settlement from the Copper Age, with ditching system and the belonging necropolis with approximately twenty graves on its southern side, was excavated in the length of 450 m. Besides numerous well-preserved pottery finds, the graves also contained bronze jewellery damaged due to having been exposed to the burial pyre fire with the deceased. Grave rituals characteristic of the Barice-Gređani and Virovitica Groups were noted. The graves were sparsely scattered, probably due to ploughing, as so far collected data from the better preserved necropolis had indicated dense graves grouping (Minichreiter 1984; Mihaljević, Kalafatić 2006; Mihaljević, Kalafatić 2007; Dular 2002; Ložnjak 2003). Only the deepest buried graves remained preserved. The settlement had more development phases of the Middle and Late Bronze Age. The finds from the late phase of the Urnfield Culture, Burial Mound, Belegiš I and Belegiš II Cultures were recorded. The Bronze Age settlement overlayered in its eastern part another smaller Baden settlement, the eastern edge of which was excavated in the length of 90 m. Southern and northern entrance, eastern borders of the settlement, above-ground houses with elevated terraces and working centre with the canal system and numerous wells in the central and lower part of the settlement were researched within the settlement. In the bottom of one well, relatively well-preserved remains of a wooden well panel were registered, which would contribute to the precise dating of the settlement.

North of the Bronze Age settlement, the remains of the Early Medieval settlement which was connected and contemporaneous with the settlement from the approach road, were excavated and dated to the period between the 8th and 11th century.

Redni broj: 6
Lokalitet: Čepinski Martinci – Dubrava (COKP Čepin)
Naselje: Čepinski Martinci
Grad/općina: Čepin
Pravni status: P-2904
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom jeseni 2008., Institut za arheologiju proveo je zaštitna arheološka istraživanja nalazišta AN COKP Čepin, na trasi koridora V-c, dionica Osijek – Đakovo. Nalazište je pronađeno pri terenskom pregledu trase spojne ceste s čvorom Čepin jug, u proljeće 2008. godine, a smješteno je jugozapadno od Čepina i južno od ceste Čepin – Čepinski Martinci. Riječ je o blagoj uzvisini koja se prema istoku i zapadu nastavlja u blago povišenu gredu koja je rubnim dijelom istražena pri iskopavanju nalazišta AN 17 Čepinski

Pogled na sjeveroistočni ugao „dvorišta“

Martinci – Dubrava. Istraživanja su provedena na osnovi ugovora sklopljenog s Ministarstvom kulture, od 25. kolovoza do 12. studenog 2008. godine. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju.

Istraživanje je obuhvatilo površinu veličine 19.600 m^2, koja je samo dio uzvisine na kojoj su prije istraživanja prikupljeni malobrojni ulomci prapovijesne i srednjovjekovne keramike. Zabilježene koncentracije keramičkih ulomaka upućivale su na postojanje jednoslojnog naselja nizinskog tipa sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata.
Sloj humusa, ispod kojeg se nalazi zdravica u kojoj se prepoznaju zapune arheoloških cjelina, uklonjen je strojno. Kako je riječ o jednoslojnom nalazištu čiji je kulturni sloj, ako ga je i bilo, vjerojatno uništen intenzivnom poljoprivrednom obradom, pronađeni su samo ukopani objekti od kojih se prepoznaju različiti oblici jama, zatim dugi kanali, uski i duboki rovovi te stupovi. Oni su bili zapunjeni različitim vrstama zapuna koje su sadržavale pokretne arheološke nalaze, od kojih su u najvećem broju pronađeni ulomci keramičkih posuda i kućnog lijepa.
Tijekom istraživanja ostaci podnica kuća nisu zabilježeni, no na njihovo postojanje upućuju ukopi stupova različite dubine i promjera. Kako je zbog intenzivne obrade zemljišta uništen znatan dio objekata, pojedine je usamljene nalaze stupova teško povezati u cjeline. Također, dio stupova može se povezati u nizove koji vjerojatno čine ostatke ograde/a, koje su najuočljivije u istočnom dijelu istražene površine nalazišta. Ipak, najveći broj stupova nije moguće povezati u smislene cjeline, pa pojedini bliski ukopi stupova uopće ne moraju pripadati istoj fazi naselja. Izdvojene su i veće zapune, najčešće sivo-smeđe do tamno sive boje, koje su upućivale na pripadnost nešto većim jamama ovalnog ili nepravilnog oblika koje su mogle biti i radni prostori. Na postojanje nadzemne konstrukcije upućuju nalazi kućnog lijepa koji je u većim količinama pronađen u pojedinim zapunama. Jedna od jama ima izdužen pravokutni dio, te se vjerojatno radi o dublje ukopanom dijelu ranosrednjovjekovne kuće koja je nakon napuštanja iskorištena kao otpadna jama (Sekelj-Ivančan 2005; Sekelj-Ivančan 2007; Sekelj-Ivančan 2008). Zapune nekih drugih jama, često plitko ukopanih, sadržavale su veće količine nalaza, što pokazuje kako su nakon gubitka prvobitne funkcije njihovi ukopi iskorišteni kao otpadne jame u kojima su pronađeni keramički i metalni nalazi koji su vjerojatno pripadali stanovnicima koji su boravili u nekim novopodignutim susjednim objektima.
U istraživanjima je zabilježen i veći broj manjih jama različitih oblika i dubina ukopa koje su vjerojatno imale i različite namjene. Najveći je broj jama ovalnog ili okruglog oblika, s okomitim ili koso postavljenim stijenkama te sa zaobljenim ili ovalnim dnom. Zapune pojedinih jama sadržavale su veće količine keramičkih ulomaka i kućnog lijepa, što ih svrstava u otpadne jame koje se najčešće nalaze uz kuće ili zemunice. Pojedine jame mogle su nastati i pri iskopu gline za zidove kuća te za izradu keramičkog posuđa, pri čemu su neke potom iskorištene za odlaganje odbačenih predmeta. Za dio je jama, s obzirom na oblik i veličinu te malobrojnost nalaza pronađenih u njihovim zapunama, ipak teško definirati njihovu osnovnu funkciju unutar naselja.

Svijetlo siva zapuna kanala SJ 68

Tijekom istraživanja izdvojen je niz uskih objekata U ili V-presjeka, različitih dužina i orijentacije, najčešće SZ-JI ili SI-JZ, od kojih je dio ukopan i dublje od 0,50 m. U krajeve rovova mogli su biti ukopani drveni stupovi, što upućuje na mogućnost kako se radi o dijelovima ograda dvorišta. Na takav zaključak upućuju i ukopi stupova koji se često nalaze u nastavku ili u neposrednoj blizini rovova s kojima čine cjelinu. U zapunama rovova pronađeno je tek po nekoliko ulomaka keramike i kućnog lijepa.
Za poznavanje infrastrukture naselja veoma je važno otkriće kanala koji su okruživali središnji dio naselja smještenog na najvišem dijelu uzvisine. Kanali imaju U ili V-presjek i različite su širine, a na pojedinim su mjestima prekinuti, čime zapravo nastaju prolazi za ulazak u središnji dio ranosrednjovjekovnog naselja. S obzirom na to da je najčešće sačuvano samo dno ukopa, u kanalima nije pronađeno puno nalaza, osim na pojedinim mjestima koja svjedoče o sustavnom odlaganju te zatrpavanju.

U zapunama objekata, uglavnom jama, a manje u kanalima, u najvećem su broju pronađeni ulomci keramičkog posuđa različitih osnovnih funkcionalnih oblika. Slijede nalazi ulomaka kućnog lijepa koji čine ostatke kuća ili nadzemnih dijelova poluukopanih objekata. U manjem su broju zapuna

Ukop kanala SJ 50

Zapune jama SJ 8 i SJ 10

izdvojeni nalazi metalnih i kamenih predmeta. Ostacima hrane pripadaju nalazi životinjskih kostiju. Najbrojniji su pokretni nalazi u naselju ulomci keramičkog posuđa koje je izrađeno na lončarskom kolu, ali je moglo biti dorađeno i rukom. Od funkcionalnih oblika prepoznati su ulomci različitih oblika lonaca S-profiliranog tijela, koji su izrađeni na lončarskom kolu. Prema tipološkim karakteristikama mogu se datirati u rani srednji vijek (9. – 11. st.), s usporedbama na tlu sjeverne Hrvatske (Sekelj-Ivančan et al. 2005). Među oblicima lonaca prepoznaju se ulomci nekoliko inačica lonaca S-profiliranog tijela, koji na ramenu imaju ukras motiva češljaste valovnice ili vodoravnih žljebova. Manji dio keramičkih nalaza pripada prapovijesti, odnosno vjerojatno se radi o perifernom dijelu naselja lasinjske kulture koje je istraženo na prilaznoj cesti i petlji čvora Čepin jug. Od željeznih predmeta za većinu, s obzirom na stupanj sačuvanosti i cjelovitosti, nije moguće odrediti izvoran oblik, no prepoznaju se noževi povijenog ili ravnog sječiva s trnom. Ipak, za najveći broj željeznih predmeta nije moguće odrediti osnovnu funkcionalnu namjenu. Također, pronađeno je i nekoliko predmeta cijepane litičke industrije (mikroliti), koji se mogu pripisati prapovijesnom naselju.
Nalazište AN COKP Čepin s obzirom na istraženu površinu pripada jednom od najvećih istraženih ranosrednjovjekovnih naselja u istočnoj Slavoniji. Istraživanja su pokazala kako je riječ o nizinskom jednoslojnom naselju koje je bilo obiteljski strukturirano, a pokretnim nalazima datirano je od 9. do 11. st. Istraženi dio naselja s dobro definiranom naseobinskom infrastrukturom postaje model za ostala, dosad slabo poznata ranosrednjovjekovna naselja. Konačno vrednovanje prikupljenih pokretnih nalaza omogućit će jasniji uvid u svakodnevni život nekadašnjih stanovnika istočne Slavonije tijekom razdoblja od 9. do 11. st.

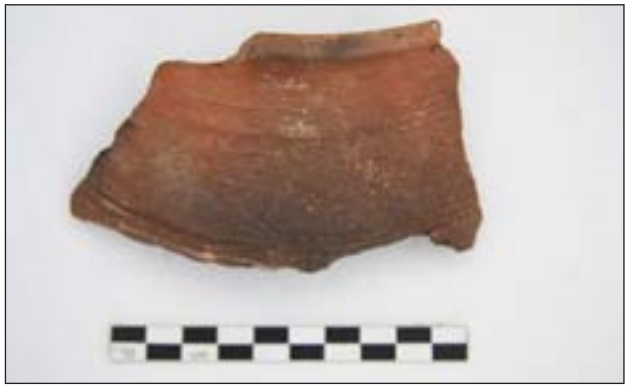

Ulomak lonca iz SJ 5

Literatura

Sekelj Ivančan 2005 Tajana Sekelj-Ivančan, Torčec, Ledine 2004. – ranosrednjovjekovno naselje, AIA, I, Zagreb, 2005: 45 – 49.
Sekelj Ivančan et al. 2005 Tajana Sekelj-Ivančan et al., Analiza keramike s ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine kod Torčeca, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 141 – 186.
Sekelj Ivančan 2007 Tajana Sekelj-Ivančan, Nastavak arheoloških istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, III, Zagreb, 2007: 51 – 55.
Sekelj Ivančan 2008 Tajana Sekelj-Ivančan, Probna arheološka istraživanja položaja Pod Gucak/Pod Panje u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, IV, Zagreb, 2008: 52 – 57.

dr. sc. Marko Dizdar

Summary

The remains of a lowland medieval settlement with pit, canal, trench and column cuts were researched during the rescue archaeological excavations of the AN COKP Čepin (Maintenance and Traffic Control Centre) site, at the corridor V-c route, Osijek – Đakovo section, on a mild elevation southwest of Čepin. A smaller number of units probably belong to the Lasinja Culture settlement. The large excavated area of the site enabled us to recognize the infrastructure of a medieval settlement with canal cuts enclosing the central area with the object remains, which testifies to a family-based settlement with groups of objects arranged in smaller units. When it comes to movable archaeological finds, the most numerous are pottery ware shards, followed by wattle and daub finds, while a smaller number of metal items were also unearthed. Functional pottery ware was recognized in various forms of S-profile pots decorated with wavy and horizontal lines, which date the settlement to the period between the 9th and 11th century.

Redni broj: 7
Lokalitet: Josipovac – Selište (AN 14)
Naselje: Josipovac
Grad/općina: Osijek
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki lokalitet AN 14 Josipovac – Selište smješten je na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionici Osijek – Đakovo, na čvoru Josipovac. Lokalitet je smješten oko 1 km jugozapadno od Josipovca, na uzvišenom terenu.

Pogled na lokalitet iz zraka (foto: D. Roksandić)

Južna osječka zaobilaznica, uz koju je lokalitet smješten, podijelila je lokalitet na dva dijela – zapadni i istočni. Više odvodnih kanala teren su presjekli na još nekoliko mjesta. Istraživanja su započela 9. rujna i privremeno su prekinuta 7. prosinca 2007. godine, a nastavljena su 28. siječnja i trajala su do 30. travnja 2008. godine. Unatoč velikom broju objekata i slojeva koji se nisu pokazali prilikom probnih arheoloških iskopavanja, istraživanja su završena u zadanom roku. Tijekom 2007. istražen je cijeli zapadni dio, a 2008. istraživanja su nastavljena na istočnom dijelu lokaliteta. Površina cijeloga arheološkog nalazišta iznosila je 45.000 m². Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Krešimir Filipec, a zamjenica voditelja Morana Karneluti s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Položaj je bio naseljen još u prapovijesno doba. Najstariji nalazi pripadaju lasinjskoj kulturi. Važni nalazi pripadaju latenskom vremenu, kada je i na najvišoj koti u istočnom dijelu nalazišta izgrađena poluukopana kuća. Ona je gotovo pravokutna, ukopana je oko sedamdeset centimetara u zdravicu, orijentirana je SZ-JI i ima dimenzije 5,6x4,1 m. Ulaz se nalazio na istočnoj strani. U unutrašnjosti su se nalazila dva stupa koja su držala dvostrešni krov. Na dnu poluukopane kuće pronađen je mali *kantharos* u kojem se nalazilo pet srebrnih keltskih tetradrahmi (2. st. pr. Kr.). U slojevima zasipa pronađena je i druga latenska keramika. Kuća je ostala sačuvana usred spleta kasnosrednjovjekovnih stambenih i gospodarskih sklopova, koji su je djelomično oštetili. Nedaleko od spomenute kuće pronađena je i poluukopana peć, od koje su ostali sačuvani samo donji dijelovi. Riječ je o okrugloj peći koja je imala otvor na sjevernoj strani u obliku dvije pregradne stijene od čvrsto zapečene zemlje. Ložište se nalazilo u iskopanoj jami na toj sjevernoj strani. Vjerojatno je riječ o krušnoj peći koja je bila u vezi s nađenom kućom. U njoj je pronađeno dosta latenske keramike i lijepa. Još poneke jame, jame od stupova i jarci mogu se datirati u latensko doba. Svi su oni dio jedinstvenog sklopa u kojem je boravila i stanovala jedna bogatija porodica. U mnogobrojnim kasnosrednjovjekovnim jamama koje su prekrile gotovo cijelu istraženu površinu nađeno je dosta grube i fine latenske keramike te pojedini ulomci i stariježeljeznodobne keramike. Na lokalitetu je otkriveno više antičkih jama. Uz kućnu keramiku pojavljuju se i fina keramika tankih stijenki i ulomci *terrae sigillatae*.
Otkrivena je tek jedna jama s ulomcima ranosrednjovjekovnih keramičkih posuda, datiranih u 8. – 9. stoljeće. To je posljedica toga što se na većem dijelu lokaliteta prostire kasnosrednjovjekovno i novovjekovno selište, zbog čega su većim dijelom uništeni stariji slojevi stanovanja. Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno selište pozicionirano je uz nekadašnju rijeku Kravicu, koja je nakon regulacije pretvorena u odvodni kanal. Gotovo sve građevine koje pripadaju kasnosrednjovjekovnom i novovjekovnom selištu prostiru se uz kanal koji siječe istočni dio lokaliteta na dva dijela i pruža se od zapada prema istoku, te se stotinjak metara istočno, izvan istraženog dijela lokaliteta, spaja s kanalom Kravice. Očito je da je taj kanal napravljen na mjestu nekoga starijeg potoka ili rukavca rijeke Kravice.

Kantharos s keltskim tetradrahmama, 2. st. pr. Kr. (foto: K. Filipec)

Selište je bilo smješteno uz taj potok/rukavac i to s obje njegove strane. Pronađeno je više desetaka stambenih i gospodarskih sklopova, o kojima svjedoče jame za stupove različitih oblika i veličina, koje su dio nadzemnih konstrukcija. Većina se njih vrlo dobro ocrtavala, tako da će se moći napraviti njihova idealna rekonstrukcija. Pojedine su građevine većih dimenzija. Otkrivene su mnogobrojne jame različitih dimenzija i namjena, jame za žito, ukopane ostave s ostacima konstrukcije, radionice, bunari te različite druge jame. Otkriveno je više jama za žito jednakog oblika i pretežno istih dimenzija. Pronađena su tri tipa bunara od kojih neki pripadaju stambenim, a neki radioničkim kompleksima. U onima koji su pripadali radioničkim kompleksima pronađena je velika količina zgure. Na zapadnom dijelu lokaliteta pronađena su dva bunara koja imaju ostatke konstrukcije drvene oplate (okruglu i pravokutnu), dok jedan ima vidljive ostatke opletenog pruća. Jedan od cjelovitijih srednjovjekovnih sklopova sastoji se od ukopanog objekta u čijem se sastavu nalazi bunar s četvrtastom drvenom oplatom i dva ognjišta. Na lokalitetu prevladava kasnosrednjovjekovna keramika (od grube uporabne keramike do fine oslikane keramike). Nađeno je dosta željeznih predmeta, npr. ostruge, osti, ostaci noževa i čavala te relativno velika količina zgure, što zasigurno upućuje na metaluršku djelatnost.

Pogled na latensku peć (2. st. pr. Kr.) (foto: K. Filipec)

Prema Ivi Mažuranu (Popis 2001: 255, 256, bilješka 470) taj bi se položaj mogao povezati sa selom Ilijaševcima (*Illiaschewo, Illisfalva*) koje je u doba turske okupacije Slavonije pripadalo nahiji Karaš, a spomenuto je u povijesnim izvorima 1579., i onda nakon oslobođenja Slavonije 1698. i 1702. godine. Selište je imalo, prema navedenom izvoru, ukupno trinaest kuća. Prilikom arheoloških istraživanja otkriveno je više desetaka nadzemnih građevina koje bi mogle biti stambene. Najranije građevine prema arheološkom materijalu treba datirati u 14. stoljeće, a napuštanje tog selišta u vrijeme nakon oslobođenja Slavonije koncem 17. ili početkom 18. stoljeća. Zalaganjem arheološke ekipe na lokalitetu je sačuvan zavjetni križ koji su 1940. godine podigli mještani Josipovca.

Literatura

Filipec et al. 2009 Krešimir Filipec, Danijela Roksandić, Marija Šiša Vivek, Morana Karneluti, Arheološke slike iz Slavonije, Zagreb, 2009.
Popis 2001 Popis Sandžaka Požega 1579. godine/Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987, (prev.: F. Hafizović; ur.: S. Sršan; topografiju izradio I. Mažuran), Osijek, 2001.
Wiewegh, Revald-Radolić 2007 Zoran Wiewegh, Vlatka Revald-Radolić, Autocesta V-c, dionica Osijek – Đakovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 7 – 9.

Krešimir Filipec
Morana Karneluti

Summary

Archaeological site AN 14 Josipovac – Selište is located on Beli Manastir – Osijek – Svilaj Motorway route, Osijek – Đakovo section, at the Josipovac interchange. The oldest finds belong to the Lasinja Culture. There was a half-buried house located on the highest elevation of the settlement in the La-Tène period. In the bottom of the pit-dwelling a small *kantharos* containing five silver tetradrachms (the 2nd century BC) was found. A half-buried stove was also unearthed near the half-buried house. The Late medieval and Post medieval homestead was located along the former river of Krvavica.

Redni broj: 8
Lokalitet: Josipovac – Verušed (AN 15)
Naselje: Petrijevci, Samatovci
Grad/općina: Petrijevci
Pravni status: P-3576
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko nalazište AN 15 Verušed nalazi se na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionici Osijek – Đakovo. Lokalitet se nalazi jugozapadno od naselja Josipovca, jugoistočno od naselja Samatovaca, južno od Podravske magistrale i željezničke pruge Našice – Osijek. Istraživanja su započela 20. kolovoza i privremeno su

Pogled na lokalitet iz zraka (foto: D. Roksandić)

prekinuta 7. prosinca 2007., a nastavljena su 28. siječnja i trajala su do 30. travnja 2008. godine. Cjelokupan teren bio je podijeljen na tri dijela. Istodobno su istraživana dva dijela, s posebnim arheološkim ekipama, kako bi preuzeti posao bio dovršen u zadanom roku. Istraživanja u 2007. godini obuhvatila su pristupnu cestu prema naplatnim kućicama, područje čvora Osijek i sjeverni dio lokaliteta na trasi autoceste. U 2008. godini završena su započeta istraživanja na pristupnoj cesti i na trasi autoceste, južni dio lokaliteta. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Krešimir Filipec, a zamjenice voditelja Marija Šiša Vivek i Danijela Roksandić s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Većina se lokaliteta nalazila pod oranicama, dok je samo manji južni dio bio pod šumom. Lokalitet se prostirao na površini od 171.000 m². Arheološko nalazište nalazi se na gredi koja se pruža od istoka prema zapadu. Arheološkim iskopavanjima obuhvaćen je samo dio toga prostranog arheološkog lokaliteta. Na središnjem dijelu nalazišta nalazila se prirodna depresija koja je odvajala lokalitet na dva dijela i u njoj nisu zabilježeni nalazi. U istraživanjima 2007. i 2008. godine definirano je nekoliko cjelina i to: prapovijesna naselja iz bakrenog doba (badenska, kostolačka i vučedolska kultura), brončanog doba, mlađega željeznog doba te antičko, kasnosrednjovjekovno i novovjekovno naselje.
Prapovijesni slojevi prostirali su se na cijelom nalazištu. Najveća koncentracija prapovijesnih slojeva evidentirana je u smjeru SI-JZ, uzduž cijele prilazne ceste prema naplatnim kućicama. Prapovijesni pokopi evidentirani su u tome dijelu, kao i u sjevernom dijelu na trasi autoceste, gdje je ustanovljeno nekoliko brončanodobnih pokopa. Nađeno je nekoliko jama koje pripadaju mlađemu željeznom dobu. Istraženi su dijelovi kostolačkog i badenskog naselja koji su se nalazili na pristupnoj cesti. To je naselje prilično stradalo

Ulomci posude tzv. „fišbute“ badenske kulture (foto: D. Roksandić)

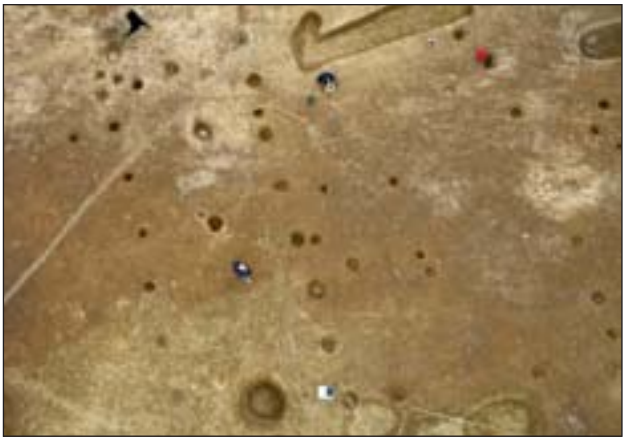

Pogled na antičku stambeno-gospodarsku građevinu (3. st.) (foto: D. Roksandić)

naknadnim smještanjem antičkog naselja na istoj poziciji. Uglavnom je riječ o ukopanim i poluukopanim kućama. Osim mnogo ulomaka grube, nađeno je i dosta fine keramike. Uglavnom dominiraju bikonične zdjele, lonci i plitke zdjele razgrnutog oboda, vrčevi loptastog i lukovičastog trbuha s visokim vrpčastim drškom, vretenaste amfore (*fischbutte*). Istraženi su i dijelovi naselja vučedolske kulture u središnjem dijelu lokaliteta. Istraženo je više različitih jama, ukopanih i poluukopanih kuća. Nađena je velika količina ulomaka keramičkih posuda, lijepa te kamenih sjekira. Uz veliku količinu grube, nađena je i fina bogato ukrašena inkrustirana keramika. Na nalazištu su ustanovljeni naseobinski slojevi koji pripadaju kasnomu brončanom dobu. Ukupno je istraženo devet grobova iz kasnoga brončanog doba, od kojih je sedam žarnih te dva kosturna groba, među njima jedan zgrčenac. Kosturni grobovi pronađeni su unutar spomenutog naselja badenske i kostolačke kulture. Pet je urni gotovo u potpunosti sačuvano. Sve su bile vrlo plitko ukopane u jame okruglog ili polukružnog oblika, bez grobnih priloga i s vrlo malo tragova ugljena i gorenih kostiju. Izvan naselja nađene su tri urne položene jedna do druge, a nedaleko od njih, uz rub trase nađena je još jedna zasebna. Naseobinski slojevi i groblje vjerojatno pripadaju mlađoj fazi kulture polja sa žarama.

Pogled na kasnosrednjovjekovno selište (foto: D. Roksandić)

Istraženo antičko naselje pruža se po najvišoj koti grede. Najveća gustoća nalaza bila je na zapadu, dok prema istoku njihov broj opada. Naselje je, kao i prapovijesno, fizički podijeljeno prirodnom depresijom na dva dijela. Istražene su građevine različitih tlocrta, oblika i veličina. Neke prilično velike jame za stupove govore da je riječ o velikim i prostranim zgradama. Dimenzije građevina bile su od 5x3 do 19x8 m. Mogu se razlikovati stambene od gospodarskih i radioničkih građevina. Većina stambenih građevina imala je trijem, a cijeli kompleks bio je ograđen, prema ostacima jama za stupove, i većom drvenom ogradom. Nađeno je više bunara, radioničkih jama i kanala. Bunari s očuvanom i oni bez očuvane drvene oplate bili su smješteni i na rubu spominjane prirodne depresije. U jednom od bunara u istočnom dijelu lokaliteta, na pristupnoj cesti, nađeni su i ljudski ostaci. Od pokretnog materijala nađena je kućna i luksuzna keramika, opeke, tegule, staklo i razni željezni predmeti. Pronađene su i staklene narukvice, fibule, prsten, novac i drugo. Svi se nalazi mogu preliminarno datirati od 2. st. do polovine 4. st.

Ostaci srednjovjekovnog selišta nalazili su se u središnjem dijelu lokaliteta na najvišoj koti i u cijelosti su rezultat istraživanja iz 2008. godine. Istraživanjem je obuhvaćen središnji i dijelom zapadni dio naselja koji se pruža u smjeru SI-JZ, dok je preostali veći dio ostao izvan zone zahvata. Većinu istraženih jama i rupa od stupova moguće je smisleno povezati u veće ili manje cjeline. Riječ je o stambenim i gospodarskim građevinama veličine od 6x3 m do onih većih, čije su dimenzije iznosile 10x6 m. Sve definirane cjeline pravokutnog su ili kvadratnog oblika i pružaju se u smjeru SZ-JI. Veće jame i ukopani objekti služile su kao radioničke jame ili jame za čuvanje hrane. U središnjem dijelu dominira veća četvrtasta jama u čijoj je zapuni nađena velika količina zgure i željeznih predmeta. Na lokalitetu je ustanovljeno više bunara. Bunari su najčešće imali četvrtastu konstrukciju načinjenu od četiri ugaona drvena stupa povezana drvenim daskama koje su činile oplatu. Drvo oplate i konstrukcije sačuvano je kod više njih. Istražene su i duboke okrugle jame, u neposrednoj blizini bunara. Vjerojatno su služile za čuvanje hrane ili se iz njih vadila glina. Zabilježeno je i više vatrišta koja su se u većini slučajeva nalazila izvan stambenih građevina, tj. ispred kuća, te različite druge građevine i jame. Na lokalitetu su nađeni različiti oblici kasnosrednjovjekovne keramike, ali prevladavaju različiti oblici novovjekovne keramike (od grube uporabne keramike do fine oslikane keramike). Nađeno je dosta drugih željeznih predmeta, npr. noževa i čavala te zgura. Velika istražena površina i mnogobrojne otkrivene građevine omogućit će rekonstrukciju njezina izgleda.

Prema dostupnim podacima, istraženi dijelovi selišta mogu se preliminarno datirati u kasni srednji i novi vijek (od 15. do 17. stoljeća, odnosno najkasnije do prve polovine 18. stoljeća). Pojedini oblici i strukture posuda pokazuju i moguć raniji postanak. Naselje se 1579. u povijesnim izvorima spominje kao Verušut, poslije (1698.) kao Vörösed (Popis 2001: 251, 252, bilješka 463). U 16. stoljeću, prema povijesnim izvorima, selo ima trideset i pet kuća, odnosno riječ je o većem selu.

Literatura

Filipec et al. 2009 Krešimir Filipec, Danijela Roksandić, Marija Šiša Vivek, Morana Karneluti, Arheološke slike iz Slavonije – arheološka istraživanja na trasi autoceste Slavonike, Zagreb, 2009.

Popis 2001 Popis Sandžaka Požega 1579. godine/Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987, (prev.: F. Hafizović; ur.: S. Sršan; topografiju izradio I. Mažuran), Osijek, 2001.

Krešimir Filipec
Marija Šiša Vivek
Danijela Roksandić

Summary

Archaeological site AN 15 Josipovac – Verušed is located on the Beli Manastir – Osijek – Svilaj Motorway, Osijek – Đakovo section. In the excavations conducted in 2007 and 2008, several units were defined: prehistoric settlements from the Copper Age (Baden, Kostolac, and Vučedol Culture), Bronze Age and Late Iron Age, as well as a settlement from the Antiquity and Middle Ages.The large excavated area and numerous discovered constructions enable precise reconstruction of the settlement and life within it.

Redni broj: 9
Lokalitet: Josipovac Punitovački – Veliko polje I (AN 21)
Naselje: Josipovac Punitovački
Grad/općina: Punitovci
Pravni status: P-2896
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 12. studenog do 1. prosinca 2007., te od 3. ožujka do 30. svibnja 2008., Odjel za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je zaštitna arheološka istraživanja na položaju Josipovac Punitovački – Veliko polje I. Lokalitet se nalazi na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Đakovo – Osijek, stacionaža od 51+500 do 52+020 (nosio je radni naziv AN 21 Josipovac – Veliko polje I). Istražena površina nalazišta iznosila je oko 48.000 m². Stručna voditeljica istraživanja bila je Lea Čataj, a zamjenica Ivana Haraša. Uz voditeljicu i zamjenicu voditeljice u istraživanjima je sudjelovalo 10 arheologa i drugih stručnih osoba te 34 fizička radnika iz Josipovca Punitovačkog, Tomašanaca, Širokog Polja i Đakovačke Satnice. Iskopavanja je arheološki nadzirala Vlatka Revald-Radolić iz Konzervatorskog odjela u Osijeku. Naručitelj zaštitnih arheoloških radova bilo je Ministarstvo kulture, a radove su financirale Hrvatske autoceste d.o.o.

Lokalitet Josipovac Punitovački – Veliko polje I nalazi se jugoistočno od istoimenog naselja i istočno od ceste Tomašanci – Punitovci, a pripada općini Punitovci. Nalazište je bilo smješteno na blago povišenom položaju, gredi smjera sjeverozapad-jugoistok, koja je zbog izoravanja bila

Josipovac – Veliko polje I, pražnjenje zapune bunara SJ 270 (foto: L. Čataj)

gotovo neprepoznatljiva. Nalazište je jednoslojnog tipa s horizontalnom stratigrafijom. Najvećim dijelom nalazilo se pod oranicama, te je bilo presječeno većim melioracijskim kanalom na zapadnom dijelu i dva manja kanala i poljska puta na istočnome dijelu, koja su služila lokalnom stanovništvu za pristup poljima. Na istočnom dijelu lokaliteta prema krajnjoj stacionaži 51+500 teren je bio pod šumom koja je posječena prije početka arheoloških istraživanja. Tijekom istraživanja ustanovljeno je da kulturni sloj nalazišta nije sačuvan, vjerojatno je nestao kao posljedica izoravanja.

U istraživanjima je obuhvaćen dio nalazišta koji se nalazio neposredno na trasi autoceste, a ustanovljeno je širenje arheoloških nalaza u smjeru sjevera i juga izvan linije eksproprijacije. Prije početka arheoloških istraživanja bilo je neophodno iznova geodetski iskolčiti čitavo nalazište, jer je većina oznaka eksproprijacije nestala zbog poljoprivrednih radova na lokalitetu. Čitav teren podijeljen je na 33 sektora, od kojih je većina bila široka 20 m (površine 1400 m²), dok se manji dio prilagođavao dijelu ispresijecanom kanalima i poljskim putovima (površine 700 – 1200 m²). Sektori su uglavnom pratili orijentaciju sjeverozapad-jugoistok, a na sjevernom dijelu trase podijeljenom u četiri sektora ostavljena je 10 m široka cesta za pristup mehanizaciji, kako nalazište ne bi bilo oštećeno. Taj put istražen je pri završetku iskopavanja. Strojnim iskopom bagerom skidan je sloj humusa (SJ 01) prosječne dubine 40 cm. Na dijelovima uz melioracijske kanale debljina humusa iznosila je oko 70 cm. Nakon skidanja humusa iskop je sustavno poliran uz prepoznavanje i označavanje arheoloških objekata ukopanih u zdravicu (SJ 02). Pri ručnom pražnjenju objekata vođena je sva potrebna dokumentacija. Svaka stratigrafska jedinica fotografirana je prije i poslije pražnjenja zapune, po potrebi su crtani karakteristični tlorisi, profili i presjeci, a nakon pražnjenja zapune svaki je objekt snimljen totalnom geodetskom stanicom. Za svaku stratigrafsku jedinicu vođen je poseban obrazac sa skicom, a vođeni su i popisi posebnih nalaza, kamena, brusova, žrvnjeva, koštanih alatki, litike, uzoraka ugljena i zemlje. Snimljeno je oko 5000 digitalnih fotografija te oko 16.000 geodetskih točaka. Kako bi se provjerila vertikalna stratigrafija nalazišta, u sektoru II iskopan je dodatni probni rov veličine 15x1,80 m i dubine 0,9 m. U njemu je potvrđen slijed sterilnih geoloških glinastih slojeva (SJ 02).

Na nalazištu Josipovac – Veliko polje I otkriveno je gotovo 500 stratigrafskih jedinica koje su činili isključivo jamski objekti, stambene, radne, otpadne, spremišne jame, ognjišta, vatrišta, kanali, stupovi, bunari i dr., a pretpostavlja se i postojanje nadzemnih struktura. Najveći postotak objekata nije sadržavao nalaze keramike, a činili su ih kolci, vatrišta, ognjišta i kanali u sklopu pojedinih dijelova naselja. Manji dio objekata u zapunama nije sadržavao nikakve arheološke tragove, pa ih valja pripisati prirodnim pojavama na nalazištu. Najveći broj objekata koji su sadržavali arheološke nalaze pripada različitim prapovijesnim kulturama, a manji dio nije bilo moguće detaljnije odrediti. Otkrivene su kulture iz razdoblja srednjeg eneolitika: kultura Retz-Gajary i kultura kasnog eneolitika: badenska kultura, zatim ranobrončanodobna vinkovačka kultura te grupa Belegiš koja pripada srednjemu brončanom dobu. Osim prapovijesnih nalaza, otkriven je i srednjovjekovni horizont. Recentnim nalazima pripada svega nekoliko objekata koje valja vezati uz poljoprivredne radove na nalazištu i ukop betonskog stupa za dalekovod.

Srednjoeneolitičko naselje rasprostiralo se u smjeru istok-zapad na širokom prostoru većem od 400 m. Pronađeno je 67 objekata s retz-gajarskom keramikom, a nepokretni se nalazi šire izvan granica arheološkog iskopa na sjeverozapad i jugoistok. Liniju sjeverne granice naselja čine ognjišta postavljena uz njegov rub. Južno od njih linija je radnog prostora koja se proteže od obora za stoku (SJ 190) na zapadu do velike radne zemunice na istoku (SJ 194), a u čijoj se sredini nalaze dva bunara. Sudeći po jedinom mogućem nadzemnom objektu, stambeni je prostor bio u južnom dijelu naselja. Objekti su postavljeni dosta rijetko na širem prostoru, a zamijećeni su i neki dijelovi unutar naselja gdje u potpunosti nedostaje nepokretnih nalaza. Prostor naselja bio je organiziran, a njime dominiraju dva velika radna objekta postavljena na njegovu zapadnom (SJ 239) i istočnom kraju (SJ 194). Zapadni je dio naselja bio usmjeren na čuvanje stoke i obradu mesnih proizvoda. Taj je dio naselja bio malo odvojen od ostatka, vjerojatno i zbog higijenskih razloga. Bunari (SJ 363, SJ 384) se manje-više nalaze u sredini naselja, a kako se na istoj liniji nalaze i mlađi bunari, njihov je položaj vjerojatno bio uvjetovan podzemnim vodenim tokovima. Istočni je dio bio orijentiran na tekstilnu proizvodnju, a vjerojatno i obradu žitarica i drugih prehrambenih artikala.

Od finije su keramike u Josipovcu najzastupljenije zdjele. One su bolje fakture, često uglačane površine, a ponekad i ukrašene. Najzastupljenije su bikonične zdjele, a slijede ih trbušaste zdjele, oblikom karakteristične za kulturu Retz-Gajary, koji se često javlja na svim lokalitetima. Vrčevi su fine fakture i uglavnom tamnijih tonova. Nekolicina ih je nađena na dnu bunara gdje su dospjeli prilikom vađenja vode. Bili su gotovo u cijelosti sačuvani te su mogli biti restaurirani. Imaju trakastu ručku i uglavnom su neukrašeni, no pronađeno je i nekoliko primjera bogato ukrašenih duborezom i rovašenjem. Javljaju se trbušasti vrčevi cilindričnog i oni suženog vrata, česti u kulturi Retz-Gajary.

Većinu keramičkih ulomaka čini grubo posuđe, prije svega lonci. Površina im može biti ogrubljena barbotinom, a ponekad su ukrašeni plastičnim aplikacijama ili otiskivanjem vrha prsta ili cilindričnog instrumenta po samom rubu posude. Njihovi oblici i eventualno ukrašavanje ne odudara od poznate keramografije hrnjevačkog tipa: javljaju se S-profilirani lonci, te oni izvijenog i suženog vrata. Od ostalih su se nalaza u keramičkom inventaru našle i dvije pintadere, uobičajen nalaz na lokalitetima kulture Retz-Gajary, kao i nekoliko tipova pršljenaka, predmeta koji se često nalaze na arheološkim lokalitetima. Ukrašavanje josipovačkih posuda ne odstupa od tipičnog načina izvođenja i motiva tipa Kevderc–Hrnjevec: cik-cak, mrežasti, ljestvičasti te motiv riblje kosti i šrafiranih trokuta izvedeni su na nekolicini posuda koje su bile ukrašene tehnikom rovašenja, duboreza i običnog urezivanja.

O minimalnoj, ali ipak prisutnoj tehnologiji dobivanja i proizvodnje bakra svjedoči ulomak posude za lijevanje, pronađen u bunaru koji je sekundarno služio kao otpadna jama. Apsolutni datumi retz-gajarskog naselja (4 uzorka) u Josipovcu u rasponu su od 3940. do 3650. g. pr. Kr. i govore o dužem trajanju naselja tijekom barem nekoliko generacija.

Naselje badenske kulture apsolutno je datirano (2 uzorka) između 3640. i 3340. g. pr. Kr., odnosno u horizont Boleráz. Pronađeno je ukupno 19 jamskih objekata u čijoj se zapuni nalazila keramika badenske kulture, zbog čega su joj i pripisani. Arheološkim je istraživanjima zahvaćen sjeverni dio naselja koje se, sudeći po položaju objekata, prostiralo dalje na jugoistok izvan granica iskopa. Jednom dijelu istraženih jama, zbog male količine nalaza i činjenice da su dosta plitke, nije se mogla odrediti namjena. Dio njih vjerojatno je služio i za vađenje gline, a keramika i eventualni drugi nalazi u nju su dospjeli naknadno. Prepoznato je nekoliko radnih i spremišnih jama te jedan bunar. Zamjetno je da je količina kostiju pronađena u istraženim objektima iznimno mala te da ni jedan objekt nije prepoznat kao otpadna jama. Nisu uočeni ni stambeni objekti, osim jedne jame na krajnjoj južnoj granici istraženog područja, koja je mogla služiti u tu svrhu. Moguće je pretpostaviti da se u južnom dijelu naselja nalazio njegov stambeni dio u kojem su se, nešto odvojene od stambenih objekata, nalazile i otpadne jame. Sjeverni je služio kao manje-više radni prostor.

Od ostataka materijalne kulture badenske populacije pronađene su uglavnom keramičke posude. Među njima su prepoznate zdjele, vrčevi i lonci. Zdjele se javljaju u nekoliko oblika, najčešće su dobre fakture i uglačane površine, oker do smeđe boje. Najzastupljenije su bikonične zdjele izvijenog vrata, koje su jedan od najkarakterističnijih oblika posuda faze Boleráz, ali i badenske kulture uopće. Mogu biti ukrašene plastičnim aplikacijama na bikonitetu ili kaneliranjem s unutrašnje strane ruba ili dna. Ukrašavanje ruba kaneliranjem veoma je raširenо u ranoj badenskoj kulturi. Sporadično su prisutne i bikonične zdjele prstenastog vrata s ručkom koja prelazi obod. Često se javljaju zaobljene zdjele. Zdjele S-profilacije javljaju se u nekoliko oblika. Ako imaju kaneliran trbuh, ravan rub može im biti ukrašen otiskom prsta. Ako nisu kanelirane, imaju raščlanjenu plastičnu traku uz rub i plastičnu aplikaciju na trbuhu. Javlja se i nekoliko neukrašenih primjera. Zdjele S-profilacije kaneliranog trbuha spadaju u jedan od osnovnih oblika pretklasične faze badenske kulture.

Vrčevi pronađeni u Josipovcu dosta su fragmentirani pa im se ne može sa sigurnošću odrediti oblik. Uglavnom su finije fakture, a trbuh im može biti ukrašen kaneliranjem. Ukrašeni primjeri imaju uglačanu površinu smeđe boje, dok su oni nešto grublje izrade lošije pečeni i crvene boje. Trbušasti vrčevi blage S-profilacije, s trakastom ili ručkom oblog presjeka i ukrašeni kaneliranjem na trbušnom dijelu, jedan su od vodećih oblika najmlađe faze badenske kulture. Badenski lonci iz Josipovca uglavnom imaju grubu fakturu, iako ima i djelomično uglačanih primjera. Oni tamno crvene boje loše su pečeni pa se površinski ljušte, iako im površina nije gruba. Manji je dio sivih tonova, a ti su primjerci bolje pečeni. Često su ukrašeni plastičnim trakama postavljenima ispod ruba, koje mogu biti raščlanjene. Lonci suženog vrata uobičajeni su u fazi Boleráz. Javljaju se i u prethodnoj kulturi Retz-Gajary, a tip su posude čest u srednjoeuropskom i jugoistočnoeuropskom eneolitiku. Lonci izvijenog vrata često se javljaju u ranoj badenskoj kulturi, a prisutni su i u ranijim eneolitičkim kulturama. Pronađen je jedan konični lonac za koji se analogije nalaze u kasnoj lenđelskoj kulturi. Dosta je ulomaka lonaca kojima nije moguće pobliže odrediti oblik. Zanimljiv je ulomak idola grube fakture koji svojim oblikom više podsjeća na lasinjske idole, jer badenski uglavnom imaju rupu za nasad u koji se umetala glava. Općenito se idoli vežu uz neolitičke, zemljoradničke populacije, dakle uz htonička božanstva i kult Velike Majke. Keramografija ne odudara od uobičajenih ranobadenskih oblika i načina ukrašavanja. Zanimljive su razlike u posuđu, prije svega načinu njegova ukrašavanja, koje su se na josipovačkom prostoru javile s badenskom kulturom. Ona se gotovo direktno nastavlja na retz-gajarski horizont, što govori o novoj populaciji ili novim utjecajima koji su došli na slavonski prostor oko 3600. g. pr. Kr.

Sljedeća faza naseljavanja pripadala je vinkovačkoj kulturi. Istraživanjima je obuhvaćen dio naselja, a pretpostavlja se njegovo širenje na sjever i sjeverozapad izvan istraženog područja. Svega 7 objekata pripadalo je toj fazi

Josipovac – Veliko polje I, pogled s istoka na radnu zemunicu – SJ 239 (foto: I. Haraša)

Josipovac – Veliko polje I, pogled s juga na stambenu zemunicu – SJ 194 (foto: S. Popović)

naseljavanja, a prema rasprostiranju na nalazištu izdvojena su tri dijela: zapadni dio u kojem se nalazilo pet objekata od kojih je najveći bila ovalna jama promjera 3 m, SJ 31, koja je definirana kao radna jama. U središnjem dijelu nalazila se jedna jama, SJ 210, koja je od zapadnog dijela bila udaljena 130 m. Istočni dio činio je pojedinačan paljevinski ukop, SJ 481, udaljen 230 m od zapadnog dijela i 100 m sjeveroistočno od srednjeg dijela. Taj je grob bio suvremen naselju, a analizom kostiju ustanovljeno je da je riječ o muškarcu starom od 31 do 40 godina. Tijekom istraživanja nisu zamijećeni tragovi neke grobne konstrukcije. Sačuvan je donji dio urne grube izrade, ukrašene barbotinom i dio zdjele S-profilacije koja je služila kao poklopac, dok je najveći dio ipak bio uništen oranjem. Keramički nalazi iz naselja pripadaju oblicima karakterističnima za vinkovačku kulturu, a najčešći su lonci, potom zdjele, pa vrčevi. Uglavnom odgovaraju nalazima koji se smještaju u stariju fazu vinkovačke kulture, u kojoj se navodi prisutnost kasnovučedolskog importa. Grublja je keramika ukrašavana valovitim otiscima prstiju na obodu, prekinutim i tekućim trakama s otiscima prstiju i dugmetastim konkavnim aplikacijama. Gornji je dio posuda glačan, dok je donji dio bio ogrubljivan barbotinom. Finija je keramika ukrašavana urezivanjem, urezivanjem kombiniranim s ubadanjem i metličastim urezivanjem. Među nalazima se kao najljepši izdvaja plića zdjelica na šupljoj četvrtastoj nožici, ukrašena urezivanjem. Dva su objekta, SJ 31 i SJ 210, datirana radiokarbonskim analizama, a datacije se kreću od polovine 25. stoljeća pr. Kr. do polovine 22. stoljeća pr. Kr.

Sljedeći horizont naseljavanja pripada razdoblju srednjega brončanog doba iz kojeg potječu ostaci naselja nositelja grupe Belegiš, odnosno njene starije razvojne faze Belegiš I. Naselje se prostiralo u smjeru zapad-istok, a istraživanjima je obuhvaćen samo jedan njegov dio. Ustanovljeni su isključivo plitko ukopani, odnosno poluukopani objekti s tragovima nadgradnje od pruća i zemlje. Pokretni nalazi unutar objekata relativno su malobrojni i pripadaju istom horizontu, što upućuje na zaključak da je naselje bilo relativno kratkotrajno. Nasuprot tomu, nalaz bunara s drvenom oplatom svjedoči o određenoj dugotrajnosti, pa se može pretpostaviti da se radilo o sezonskom naselju. Jedini su brončani nalazi ulomak donjeg dijela brončane igle četvrtastog presjeka i amorfni komadić bronce. Pokretne nalaze u najvećem broju čine ulomci keramičkih posuda karakterističnih za stariju fazu grupe Belegiš (Belegiš I), poput lonaca s trakastim ručkama i visokim cilindričnim ili koničnim vratom ukrašenim utiskivanjem pletene vrpce, bikoničnih zdjela s niskim prstenastim vratom i ručkama tipa *ansa voluta* čiji je trbuh ukrašen bradavičastim aplikacijama, amforica s također bradavičastim izbočenjima na trbuhu i ručkama koje završavaju volutastim aplikacijama iznad oboda i dr. Najbrojniji su lonci, potom zdjele, pa amforice, dok su oblici poput šalica i minijaturnih posuda znatno rjeđi. Osim keramičkog materijala tipičnog za grupu Belegiš, prisutni su i elementi karakteristični za neke druge istodobne kulturne manifestacije, poput kulture grobnih humaka, te daljsko--bjelobrdske, odnosno grupe Szeremle s inkrustiranom keramikom. Srednjobrončanodobni horizont naseljavanja grupe Belegiš apsolutno je datiran radiokarbionskom analizom uzoraka u 15. st. pr. Kr.

Srednjovjekovni nalazi pronađeni su u 14 objekata na središnjem dijelu nalazišta, a rasprostiru se od sjeverozapada prema jugoistoku i uglavnom je riječ o manjim objektima s ognjištima, među kojima je zanimljiv SJ 126 s ognjištem i sedam rupa od kolaca koji su vjerojatno nosili šatorastu konstrukciju. Pokretni nalazi upućuju na uporabu tih objekata i jama u razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka. Oblici i ornamenti keramike s analogijama s drugih lokaliteta u Hrvatskoj i izvan nje upućuju na razdoblje od kraja 9. do 13. stoljeća. Prevladava ornament jednostruke valovnice koji ima svoje korijene u 9. stoljeću, a nastavlja se do u 13. stoljeće, pa čak i poslije. Zanimljiva je odsutnost češljastog ukrasa valovnice na posudama, koji se prestaje pojavljivati oko sredine 10. stoljeća. Drugi način ukrašavanja zastupljen na tom lokalitetu ukras je napravljen kotačićem. Pronađeni su primjerci ukrašeni tipom koji se pojavljuje od prve polovine 13. stoljeća. Većina lonaca ukrašenih na taj način nađena je u objektu SJ 128 koji je analizom C-14 datiran u razdoblje 1200. – 1280. g., što potvrđuje da su taj i susjedan objekt SJ 126 rabljeni u 13. stoljeću. Keramički je materijal ukrašavan u duhu 13. stoljeća, s ornamentalnim i oblikovnim reminiscencijama na prijašnja razdoblja.

Prostor zahvaćen iskopavanjima vjerojatno je pripadao ruralnoj naseobini. Nalazi upućuju na naseljenost prostora u razvijenom srednjem vijeku, dok rezultati analize C-14 upućuju na razdoblje 13. stoljeća. Oblik nastambi te oblik i dekoracija keramičkih nalaza upućuju na dužu uporabu tog prostora, ali mogu odražavati čuvanje starije tradicije življenja. Ta je ruralna naseobina vrlo vjerojatno pripadala feudalnom posjedu Đakova, koji je 1244. godine predan izgnanom bosanskom biskupu. Ta je donacija još dodatno crkveno i demografski zbližila đakovački kraj i Bosnu, te se u tom podatku mogu vidjeti razlozi velike sličnosti velikopoljskog lokaliteta s bosanskim nalazištima.

Na nalazištu je pronađeno i nekoliko recentnih ukopa. Neki od njih nastali su paljenjem panjeva na prostoru koji

je bio pošumljen, a istraženo je i nekoliko otpadnih jama od kojih je jedna, SJ 143, s ostacima ukopa betonskog podnožja stupa dalekovoda presjekla dva prapovijesna objekta. Tijekom samog istraživanja, restauratori HRZ-a izvršili su hitne restauratorske intervencije na nekim nalazima te je odmah izdvojen dio keramičkih posuda koje je moguće u cijelosti rekonstruirati. Nakon istraživanja, u Odjelu za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda detaljno je pregledan keramički materijal koji je sortiran te su određeni nalazi za crtanje. Životinjske kosti i litički materijal predani su na stručnu i znanstvenu obradu. Planirane su i analize C-14, čiji se rezultati očekuju.

Literatura

Čataj, Haraša 2008 Lea Čataj, Ivana Haraša, Izvješće o provedenim arheološkim iskopavanjima nalazišta Josipovac Punitovački – Veliko polje I na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj (AN 21), Zagreb, 2008.

Dimitrijević 1979b S. Dimitrijević, Badenska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo, 1979: 183 – 234.

Dimitrijević 1979c S. Dimitrijević, Retz – Gajary kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo, 1979: 343 – 366.

Dimitrijević 1982 Stojan Dimitrijević, Die frühe Vinkovci-Kultur und ihre Beziehung zum Vučedoler Substrat, OA, 7, 1982: 7 – 36.

Horváth, Simon 2003 L. A. Horváth, K. H. Simon, Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien, Inventaria Praehistorica Hungariae, 8, Budapest, 2003.

Kalafatić 2006 Hrvoje Kalafatić, Žarni grob vinkovačke kulture s lokaliteta Vinkovci – Duga ulica 40, Prilozi IAZ, 23, Zagreb, 2006: 17 – 28.

Kalicz 2001 N. Kalicz, Die Protoboleráz – Phase an der Grenze von zwei Epochen, Cernavodă III – Boleráz, Bukurešt, 2001: 385 – 435.

Marković 1976 M. Marković, Đakovo i Đakovština, u: Zbornik Đakovštine 1. Posebna izdanja JAZU – centar za znanstveni rad Vinkovci, Vinkovci, 1976: 147 – 349.

Marković 2002 Zorko Marković, Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 31 – 46.

Marković 2003 Zorko Marković, O genezi i počecima licenskokeramičke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, OA, 27, Zagreb, 2003: 117 – 150.

Němejcová-Pavúková 1973 V. Němejcová-Pavúková, Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz –Gruppe. Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava, 1973: 297 – 316.

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2008 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, Medieval settlements in the Virovitica Region od the Drava River Basin in the period from the 7th to the 11th centuries, u: Srednji vek/Mittelalter (ur.: M. Guštin), Lubljana, 2008: 113 – 128.

Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, B. Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 – 130.

Sekelj Ivančan, Tkalčec, Slovenec, Lugović 2005 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, D. Slovenec, B. Lugović, Analiza keramike s ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine kod Torčeca, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 141 – 186.

Lea Čataj
Ivana Hirschler
Andrej Janeš
Marijana Krmpotić

Summary

Department of Land Archaeology from the Croatian Conservation Institute completed the rescue archaeological excavations at the AN 21 Josipovac – Veliko polje I site on the Beli Manastir – Osijek – Svilaj Motorway route, Đakovo – Osijek section. A large quantity of archaeological finds was collected during the excavations and is currently being processed.
The highest number of almost 500 researched objects belongs to the Prehistory, within which we can identify the Eneolithic horizon (the Retz-Gajary and Baden Culture), the Early Bronze Age horizon (the Vinkovci Culture) and the Middle Bronze Age horizon (the Belegiš Group). Finds from the period of Eneolithic were mostly scattered on the central part, as well as the Middle Bronze Age objects, while most of the finds from the Early Bronze Age were located in the north-western part of the site. A smaller part of the finds belonged to the Middle Ages (from the end of the 9th to the 13th century), and only few of the finds were recent burials.

Redni broj: 10
Lokalitet: Josipovac Punitovački – Veliko polje II (AN 20)
Naselje: Josipovac Punitovački
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 25. ožujka do 21. lipnja 2008. trajalo je zaštitno istraživanje na lokalitetu Josipovac Punitovački – Veliko polje II (pod oznakom AN 20), na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo. Istraživanje je obavio Arheološki odjel Muzeja Slavonije u Osijeku, s voditeljicom dr. sc. Jasnom Šimić.

Nalazište je smješteno sjeverno od ceste Tomašanci – Josipovac Punitovački i zapadno od sela Širokog Polja. Ukupna istražena površina iznosi 44.000 m², a bila je podijeljena na 24 sektora, od kojih je svaki dodatno podijeljen na kvadrante. Kako je pokazalo prošlogodišnje probno istraživanje, humusni je sloj svugdje bio debeo oko 0,40 m, pa je na čitavoj površini humus uklonjen strojno, a zatim su istraživani objekti koji su se pojavili, kao i kulturni sloj na mjestima gdje je postojao. Zdravica se na čitavom lokalitetu pojavila na dubini od 0,60 do 0,70 m. Lokalitet Veliko polje II je, što je i probno istraživanje pokazalo, pretežno

Veliko polje II, 5A, Sj 021-022, PN 81

Veliko polje II, 24A, Sj 654-55, PN 241

prapovijesno naselje, sa samo nekoliko srednjovjekovnih objekata u svome zapadnom dijelu, među kojima su i tri peći. Najveća gustoća objekata pokazala se u zapadnim sektorima od 5 do 8 (199 objekata), a zatim u sektorima 10 i 11 (61 objekt). U sektorima od 15 do 17 potpuno su nedostajali bilo kakvi objekti, koji se u znatno manjem broju javljaju u sektorima od 18 do 24 (30 objekata). Istražen je ukupno 331 objekt. U kvadrantima na sjeverozapadnoj strani iskopa općenito je bilo više objekata, što upućuje na moguće središte nalazišta upravo na toj strani, možda već izvan trase autoceste. U nekoliko krajnjih jugozapadnih sektora uopće se nisu pojavili arheološki nalazi, već samo oskudni ostaci nekoga recentnog zidanog objekta.

Sudeći prema arheološkim nalazima, prapovijesno naselje pripada kulturi polja sa žarama kasnoga brončanog doba i to, kako se za sada čini prema keramičkom materijalu i brončanim predmetima, njenu srednjem stupnju, odnosno vremenskom horizontu grupe Zagreb. Pokretnih je nalaza

Veliko polje II, 23A, Sj 634-635, PN 235

vrlo puno i gotovo isključivo potječu iz objekata. To je u najvećoj mjeri keramika kasnoga brončanog doba, nekoliko brončanih i jedan olovni predmet te kamene i nekoliko koštanih izrađevina. U popis posebnih nalaza uvedena su 252 predmeta.

Keramički su predmeti uglavnom vremenski i tipološki ujednačeni, kako prapovijesni tako i srednjovjekovni. Srednjovjekovnih je posuda znatno manje nego prapovijesnih, a to su uglavnom ulomci jednostavnih lonaca zaobljenog trbuha te karakteristične fakture i profilacije ruba otvora, sive ili tamno smeđe boje, a nekoliko je ulomaka ukrašeno urezanom valovnicom. Među nalazima iz srednjovjekovnih objekata potrebno je spomenuti nekoliko desetaka keramičkih kugli manjih dimenzija, kao i omanje, izduženo jajolike keramičke predmete kojima nije mogla biti određena namjena. Najviše ih je bilo u srednjovjekovnoj jami Sj 29/30.

Prapovijesna je keramika vrlo brojna i, osim nekoliko ulomaka pronađenih u zapadnom dijelu lokaliteta koji bi se možda mogli protumačiti kao srednjoneolitički ili kasnoneolitički, sva pripada kasnome brončanom dobu, odnosno kulturi polja sa žarama. Među oblicima posuda osobito su zastupljene pliće i duboke bikonične zdjele različitih dimenzija, s masivnom ručkom ili ručkama, ravnim dnom i prema van izvijenim rubom otvora. Među njima je znatan broj malih zdjela bez ručke, koje su često pronađene potpuno čitave. Brojne su i zdjele na niskoj nožici, uglavnom dobre fakture i tamno sive boje, kao i blago bikonične posude s niskim ljevkastim vratom. Jedna posuda takva oblika imala je facetiran čitav donji dio, a ukrašena je horizontalnim nizovima okomitih i visećih šrafiranih trokuta na gornjem dijelu recipijenta te velikim uspravnim šrafiranim trokutima na vratu. Grublju keramiku pretežno čine jednostavni lonci u raznim nijansama smeđe boje. Pronađeno je i desetak vrlo malih posuda, redovito grubljih i nevješto izrađenih, od kojih bi se bar neke mogle protumačiti kao dječje igračke, odnosno posudice što su ih izradila djeca. Posuđe je pretežno neukrašeno, a kada se ukras pojavljuje, radi se o ili plastičnim rebrima na nešto grubljoj keramici, linearnim urezima ili pak, u nekoliko slučajeva, o plastičnim girlandama s otiscima prsta. Vrlo je zanimljiv nalaz dna jedne posude s urezanim linearnim

motivom, koji bi možda mogao biti protumačen kao nekakav simbol. Među ostalim, ne osobito brojnim prapovijesnim keramičkim izrađevinama, treba spomenuti nekoliko stožastih utega i pršljenaka za preslicu te ukrašenih keramičkih perla.

Među kamenim izrađevinama najviše je ulomaka, pa čak i nekoliko čitavih dvodijelnih drobilica za zrnjevlje te mikrolita – nožića, strugalica i sjekača, kojih je pronađeno dvadesetak. Ostali kameni materijal nemoguće je determinirati, jer se mahom radi o oskudnim neprepoznatljivim ulomcima s vidljivim tragovima obrade. Pronađena je i velika količina neobrađenoga kamena, među kojim je puno komada škriljevca. Bar dio toga kamena najvjerojatnije je bio pripremljena sirovina za daljnju obradu. Koštani i rožnati predmeti vrlo su oskudni, unatoč znatnoj količini životinjskih kostiju. Pronađena su samo dva koštana i jedan rožnati predmet neodređene namjene.

Metalnih je predmeta pronađeno relativno puno. Uglavnom su brončani, no nekoliko ih je i olovnih. Osim nekoliko ulomaka brončanih igala, pronađene su i tri potpuno čitave: dvije su s topuzastom glavicom ukrašenom urezanim linearnim cik-cak motivima i paralenim urezima na vratu, a jedna je igla s glavicom u obliku čavla, s vratom ukrašenim s nekoliko paralelnih ureza. Spomenuti tipovi igala, osobito one s topuzastom glavicom, čest su nalaz u okviru kulture polja sa žarama horizonta Ha A, a nalaze se i na lokalitetima istodobne belegiške grupe. Zanimljivi nalazi brončanih predmeta jesu i mala narukvica s otvorenim i spiralno uvijenim krajevima, konični gumb s petljom za prišivanje, jednostavna brončana narukvica i mala perla, a tu su još i mala cijev – možda dio nekakva nakita (ogrlice?) te tanka šipčica. Među metalnim se predmetima osobito ističe olovna aplikacija okruglog oblika, sa središnjim dijelom preforiranim u obliku križa, odnosno vjerojatno s motivom Sunca, te rubnim dijelom ukrašenim okomitim žljebovima. Sa strana se nalaze nasuprotno postavljene prilično velike petlje za pričvršćivanje na podlogu. Osim toga, pronađeno je i nekoliko amorfnih, većih i manjih grumena bronce i olova.

Među ostale nalaze, kao i pri svakom istraživanju nekog naselja, mogu se svrstati životinjske kosti te rogovi i zubi. Kosti su većinom vrlo usitnjene i u lošem stanju, s iznimkom nekoliko krupnih i dobro očuvanih kostiju nekoga velikog biljojeda, navjerojatnije goveda, pronađenih u objektu Sj 590/591, jednome od nekoliko najvećih objekata, u kojem je nađena i čitava dvodijelna kamena drobilica te velika količina lijepa. Sva tri primjerka rogova pronađenih pri istraživanju pripadaju govedima.

Osim u spomenutoj velikoj jami, vjerojatno stambenoj, i ostali su veliki, najvjerojatnije stambeni objekti: Sj 466/467, Sj 528/529, Sj 550/551, Sj 582/583, sadržavali znatnu količinu kućnog lijepa, od kojega su pojedini ulomci imali vrlo dobre otiske pruća i granja. Sitni komadi lijepa nalazili su se i u nekima od ostalih jama.

Svi su otkriveni i istraženi objekti u naselju jamski. Većina su plitke jame manjih dimenzija, ovalne i okrugle, od kojih mnoge, osobito one najmanje, nisu sadržavale nikakve nalaze. Moguće je da se u takvim slučajevima ne radi o ljudskom, već o prirodnom djelovanju, odnosno takva ulegnuća u tlu mogla bi biti prirodnog podrijetla, nastala možda kao posljedica dugotrajnijeg zadržavanja

Veliko polje II, 12B, Sj 590-91, PN 176, 177

vode na pojedinim mjestima. Nekoliko ovećih, dubokih, cilindričnih jama prepoznate su kao otpadne, zahvaljujući i obilju materijala pronađenog u njima, a neke – veliki i relativno plitki objekti, približno ovalnog ili nepravilnog oblika, s osrednjom količinom materijala, najvjerojatnije su stambene. Takvi su već spomenuti objekti Sj 466/467, Sj 528/529, Sj 550/551, Sj 582/583 i Sj 590/591. Nastambe su, sudeći prema njihovoj maloj dubini i obilju lijepa koji su sadržavale, bile poluzemunice, tj. djelomično ukopane kuće s nadzemnom zidnom konstrukcijom. Naselje obuhvaća

Veliko polje II, 12B, Sj 590-91, sjeverni dio

vrlo veliku površinu. Među objektima je puno praznog prostora, a uočljiva je njihova grupiranost u jugozapadnom i sjeveroistočnom te u jugoistočnom dijelu lokaliteta. Činjenica da su svi objekti u kasnobrončanodobnom naselju, uključujući i stambene, jamski, dopušta zaključak kako je riječ o relativno kratkotrajnom, privremenom staništu. Kulturni je sloj vrlo neujednačen i u većini sektora nije se ni pojavio, niti je bio vidljiv u profilima, što također govori u prilog kratkotrajnosti naselja.

Što se tiče srednjovjekovnog dijela lokaliteta, s obzirom na mali broj objekata teško je donijeti ikakav relevantan zaključak o njegovu izgledu i karakteru, iako je vjerojatno rječ o dijelu naselja. I tu se pojavilo samo nekoliko jama siromašnih materijalom, osim spomenute jame Sj 29/30, s mnoštvom keramičkih kugla i jajastih predmeta. Kako je u njoj pronađeno i nešto ulomaka srednjovjekovne keramike, jama je prepoznata kao srednjovjekovna. Osim njih, otkrivene su i tri pravilno ovalne, relativno duboke omanje jame, s dobro zapečenim stijenkama i dnom te obiljem pepela i gari, no bez drugih nalaza. Te su jame možda mogle služiti kao svojevrsne pećnice, odnosno u njima je mogla biti pripravljana hrana, no to je za sada samo pretpostavka.

dr. sc. Jasna Šimić

Summary

Department of Archaeology of the Museum of Slavonia in Osijek conducted rescue archaeological excavations at the prehistoric and medieval site of Josipovac Punitovački – Veliko polje II (AN 20), on the Beli Manstir – Osijek – Svilaj Motorway route, Osijek – Đakovo section. The researched area comprised 44.000 m². The excavations revealed that the biggest part of the site was a large settlement of the Urnfield Culture from the Late Bronze Age, which contained a high number of pit objects i.e. semi pit-dwelling and waste pits. Considering this fact and non-existence of culture layer in the biggest part of the settlement, we can assume this was a short-lasting, transitory settlement.
Movable archaeological finds are abundant, the most numerous being pottery vessels, among which some with smaller dimensions were found whole. The highest numbers of vessels are biconical, shallow or deep, in various sizes, with handle, flat bottom and everted rim, followed by similar vessels on a low foot. When it comes to coarse pottery, the most numerous are simple pots with wide flat bottom and sometimes with a handle. The tableware is mostly in various shades of grey, especially that of higher quality, while coarse pottery vessels are usually reddish or brown.
There are no decorations on most of the vessels, only some of them are decorated with linear motives, plastic ribs or garlands, fingerprints and faceting. Special attention is drawn to a biconical vessel with funnel-shaped high neck and faceted lower part where there were, as well as on the neck, incised hatched triangles.
The finds of two needles with a small mace-like head decorated with incised linear ornament, needle with small nail-like head and incisions on its neck, small bracelet with open and spirally twisted ends and conical button with a hole for sewing stand out from the rest of the bronze items. Particularly interesting is the find of a round, lead application with a cross-shaped perforation.
Several objects with medieval finds were excavated in the south-western part of the site, but these being only few pits relatively poor in finds, it is hard to reach any conclusion on their usage. Among the excavated objects are three smaller oval pits with fired walls, filled with ashes and soot, which indicates they were probably used to bake something, possibly meat food. Movable finds from the medieval objects are typical pottery shards, mostly pots, and a particularly high number (a few dozens) of small pottery balls and oval, egg-shaped pottery items, found in some of the pits.

Redni broj: 11
Lokalitet: Kuševac – Topolina (AN 24A)
Naselje: Kuševac
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: P-2895
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 14. travnja do 5. srpnja 2008., Arheološki muzej u Osijeku proveo je zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu AN 24A Kuševac – Topolina kod Đakova. Lokalitet se nalazi na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionici Osijek – Đakovo, od 57+700 do 58+300 km autoceste. Zaštitna su arheološka istraživanja obavljena na osnovi ugovora sklopljenoga s Ministarstvom kulture kao naručiteljem. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste koje su investitor svih radova na trasi autoceste. Zaštitna arheološka istraživanja nalazišta Kuševac – Topolina provela je stručna ekipa Arheološkoga muzeja u Osijeku, pod vodstvom Zvonka Bojčića, prof. i Tomislava Hršaka, dipl. arheo., kao zamjenika voditelja. U istraživanjima su kao dio stručne ekipe sudjelovali i Ivana Murati, arheologinja

Dio naselja lasinjske kulture (foto: T. Hršak)

Kasnobrončanodobna zemunica (foto: T. Hršak)

iz Zagreba te apsolventi arheologije iz Zagreba Marina Mađarević i Petar Sekulić. Stručnu su ekipu činili i tehničari i dokumentaristi iz Đakova i okolice. Zemljani je iskop, u skladu s prethodnim dogovorom, obavljen na dva načina: 1) sloj humusa strojno je iskopan bagerom; 2) ručni iskop zapuna otkrivenih objekata obavljalo je u prosjeku 30-40 radnika iz Đakova i okolice (u radovima je ukupno sudjelovalo preko 50 radnika).

Arheološki je lokalitet Kuševac – Topolina smješten na oranicama na dvjema odvojenim gredama oko 1000 m zapadno od sela Kuševca. Prema sjeveroistoku i istoku lokalitet je omeđen kanalom Jošavom. Prije samog istraživanja provedeno je probno arheološko istraživanje kojim je utvrđeno da kulturni slojevi postoje na dvjema odvojenim lokacijama unutar površine registriranog lokaliteta, a vremenski su smještene u razdoblje prapovijesti. Na rezultatima probnih istraživanja zasnivala se dinamika radova zaštitnih arheoloških istraživanja. U zaštitnim arheološkim istraživanjima nalazišta Kuševac – Topolina istraženo je ukupno 35.000 m^2. Površina predviđena istraživanjem podijeljena je mrežom blokova veličine 10x10 m te je orijentirana prema sjeveru. Jednako je tako teren od juga prema sjeveru podijeljen u sektore koji su bili veličine 100x80, a bilo ih je ukupno 6. Sloj oranoga humusa označen je kao SJ 001 i na cijeloj je površini terena skinut strojno. Prosječna je dubina oranoga humusa od 35 do 50 cm. Ispod njega nalazila se zdravica koja je označena kao SJ 002. Svi objekti pronađeni na lokalitetu bili su ukopani u nju.

U arheološkim istraživanjima zabilježeno je 338 stratigrafskih jedinica kojima su označeni slojevi, ukopi i zapune. Pronađena su 504 nalaza, uglavnom keramike, kućnoga lijepa i kamena. Zabilježeno je i 49 posebnih nalaza koji uključuju keramičke posude (cijele i fragmentirane), keramičke predmete (pršljeni, utezi), metalne predmete od željeza i bronce (igle, pojasne kopče, različiti dijelovi nakita) te ulomke žrvnjeva i brusova, kao i glačanoga i cijepanoga litičkog materijala. Tijekom istraživanja prikupljena su 102 uzorka zemlje, ugljena, kosti i školjki. Nacrtan je 261 crtež (tlocrta, presjeka, profila, grobova i keramike *in situ*). Svi su pronađeni objekti snimljeni totalnom stanicom.

Na samome lokalitetu pronađeni su ostaci prapovijesnih naselja na dvjema odvojenim lokacijama. Na lokaciji od stacionaže 57+700 do 57+900 pronađeni su ostaci naselja iz razdoblja eneolitika. Naselje se nalazi na samome vrhu i južnim padinama grede. Riječ je o stambenim objektima pravokutnoga ili kvadratnoga tlocrta, veličine otprilike 2,5x3 m. Pri samome su dnu objekata pronađeni ostaci rupa od stupova, pa se može zaključiti da je riječ o poluukopanim

objektima koji su bili natkriveni. Uz njih su pronađene otpadne i radne jame te rupe od stupova koje su mogle biti dio neke ograde. Sam raspored većih pravokutnih objekata koji su udaljeni jedan od drugoga može upućivati na organizirano naselje. Uz raznovrstan keramički i litički materijal, posebno se izdvajaju tipične lasinjske keramičke žlice te jedan ulomak sječiva od opsidijana. Prema materijalu pronađenomu u tim objektima, naselje se može pripisati lasinjskoj i retz-gajarskoj kulturi. Uz te je objekte pronađeno nekoliko jama koje su sadržavale materijal latenske kulture i koje vjerojatno pripadaju naselju koje se nalazilo u blizini. Treba posebno istaknuti pronalazak kasnolatenske pojasne kopče tipa Donji Laminci u jednom od objekata. Riječ je o manjoj okrugloj jami promjera 30 cm, koja je bila ukopana u objekt lasinjske kulture.

Na lokaciji od stacionaže 58+100 do 58+300 pronađeni su ostaci kasnobrončanodobnoga naselja. Naselje se nalazilo na samome vrhu grede i njezinim južnim i jugoistočnim padinama. Riječ je uglavnom o otpadnim i radnim jamama te rupama od stupova. Posebno se ističe radno-stambena zemunica, ukupne površine preko 600 m² i najveće dubine oko 2 m. Uz nju je pronađena i spremnica promjera oko 1,30 m, u čijoj su zapuni nađeni ostaci nekoliko velikih posuda za zalihe. Također se može izdvojiti i nalaz ovalne peći dužine 2 m i širine 1,50 m. U zapunama objekata pronađena je velika količina pokretnoga arheološkog materijala, prije svega keramike i kućnoga lijepa, a izdvaja se i velik broj predmeta od bronce, prije svega brončanih igala te dijelova narukvica. Prema arheološkomu materijalu naselje se može pripisati kulturi polja sa žarama, i to njezinoj grupi Virovitica II, a pronađen je i materijal istodobne kulturne grupe Belegiš II u nešto manjem broju. Na tome je položaju pronađeno i nekoliko objekata koji se mogu datirati u rani srednji vijek (9. – 11. st.).

Kao posebnu zanimljivost treba istaknuti kako su na položaju od 58+080 do 58+120 pronađeni ostaci obrambenih rovova s iskopima za mitraljeska gnijezda koja su vjerojatno pripadala njemačkim položajima u Drugome svjetskom ratu.

Literatura

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Lasinjska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo, 1979.

Ložnjak-Dizdar 2005 D. Ložnjak-Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Vinski-Gasparini 1983 K. Vinski-Gasparini, Praistorija jugoslavenskih zemalja, Bronzano doba, IV, Sarajevo, 1983: 547 i d.

Zvonko Bojčić, prof.
Tomislav Hršak

Summary

In 2008 the Archaeological Museum Osijek conducted rescue archaeological excavations at the AN 24A Kuševac – Topolina site near Đakovo, on the Beli Manastir – Osijek – Svilaj Motorway route, Osijek – Đakovo section. The remains of the prehistoric settlements were found on two separate positions of the site. On one position the remains of the settlement located at the very top and the southern slopes of the extended elevation were excavated. The settlement is dated to the period of Eneolithic. According to the material found in the objects the settlement could have been a part of the Lasinja and Retz-Gajary Culture. A few pits which contained the La-Tène Culture material and had probably been a part of the nearby settlement were found along these objects. Special attention should be paid to the find of the Late La-Tène belt buckle of the Donji Laminci type in one of the objects. The remains of the Late Bronze age settlement were found on the second position, also located at the very top of the extended elevation and its southern and south-eastern slopes. According to the archaeological material, the settlement could have been a part of the Urnfield Culture, more precisely its Virovitica II Group, and a smaller quantity of the Belegiš II Culture Group from the same period was also revealed. Few objects that could be dated to the Early Middle Ages (period between the 9th and 11th century) were also found at this position.

Redni broj: 12
Lokalitet: Našice – franjevačka crkva sv. Antuna Padovanskog sa samostanom
Naselje: Našice
Grad/općina: Našice
Pravni status: Z-1250
Razdoblje: SV
Vrsta radova: nadzor

U sklopu istražnih konzervatorskih radova (voditelj konzervatorskih istraživanja: Ratko Ivanušec, dipl. pov. umj., Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture) na prostoru oko franjevačkog samostana s crkvom sv. Antuna Padovanskog, tijekom prosinca 2008. proveden je arheološki nadzor i ograničena preliminarna arheološka istraživanja radi utvrđivanja graditeljske slojevitosti sakralnog kompleksa gotičke franjevačke crkve i samostana. Voditeljica arheoloških radova bila je Marija Mihaljević iz Gradskog muzeja Nova Gradiška.

Preliminarnim arheološkim istraživanjima na k.č. 2710, k.o. Našice, otvoreno je osam podnih konzervatorsko-arheoloških sondi koje nisu kopane do zdravičnog sloja (do zdravice je samo djelomice istražena sonda 2).

Sonda 1 (sjeverno od poligonalnoga gotičkog svetišta crkve)

Istraživanjima je utvrđeno više stratigrafskih jedinica: površinski sloj rahle i nasute zemlje bez nalaza, ispod kojeg leže dva nivelirana sloja, od kojih je prvi s više pijeska, vapna i usitnjene opeke, a drugi uz to i s dosta ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjeke keramike. Između tih slojeva, koji leže uglavnom jedan na drugom, javlja se tanji

Ostaci sakralne građevine (foto: M. Mihaljević)

sloj žute zemlje koja ih mjestimice razdvaja. Ispod drugoga niveliranog sloja s keramikom javlja se sloj žute zemlje, dijelom otkopan. U toj sondi otkriveni su i ostaci polukružne sakralne građevine koja je presječena izgradnjom dvaju gotičkih potpornjaka. Ostaci sakralne građevine stariji su od gotičke crkve (Ivanušec 2008).

Sonda 2 (uz sjeverni zid izduženoga poligonalnog svetišta, u osi baroknog prozora)
Pri razbijanju i uklanjanju kamenih ploča, već ispod njih, u prvom površinskom sloju s rasutom zemljom pojavile su se ispreturane ljudske kosti bez ikakvih priloga i nalaza. U tom se sloju mjestimice miješao pijesak, sitan kamen, komadi opeke i ostalo. Ispod tog je sloja žuta glina ispremiješana sa sitnim komadima gara bez kostiju i nalaza, a ispod njega pojavio se masniji sloj sive zemlje s nešto više gara i paljevine te malo kostiju. Niže ispod tog sloja leži sloj žute gline, zdravica. U toj sondi otkriven je i zidani potpornjak gotičke crkve.

Sonda 3 (ispred sjevernog zida lađe)
U sondi 3 površinski sloj sastoji se od zemlje s miješanim i nasutim materijalom (većinom pijesak, sitni komadi opeka, biber-crijepa itd.). U istočnom presjeku sonde 3 pojavio se ponovno nivelirani sloj pijeska, koji se vjerojatno prostire i dalje, te bi mogao biti povezan s pijeskom otkrivenim u sondi. Otkriven je i srednjovjekovni zid koji nije vezan sa sjevernim zidom lađe gotičke crkve (Ivanušec 2008).

Sonde 4 i 5 (sonda 4 na zapadnom pročelju crkve, a sonda 5 uz vanjski perimetralni zid južnoga baroknog krila samostana)
Presjeci sondi 4 i 5 načinjeni su od kamena, a tek se jedan od presjeka tih sondi sastoji od zemlje i nije sadržavao nikakve pokretne nalaze. U sondi 5, istražnim radovima otkriveni su ostaci gotičkog potpornjaka.

Sonde 6, 7 i 8 (u klaustru samostana)
Sonde 6, 7 i 8 otvorene su u klaustru samostana, sve su imale istu prvu stratigrafsku jedinicu načinjenu od površinskog sloja zemlje. Ispod njega leži sloj koji sadrži više raznovrsnoga građevnog materijala, nasipanog na cijelom području klaustra samostana. U Sondi 6 nisu pronađeni ostaci starije građevne strukture koji bi bili iz gotičkog razdoblja, dok je u sondi 7 utvrđeno kako je istočni zid klaustra samostana zidan opekama baroknih dimenzija u gornjem dijelu, a u prizemnoj zoni gotičkim recikliranim materijalom. U sondi 8, istražnim je radovima otkriven istočni zid baroknog klaustra izgrađen na starijoj gotičkoj strukturi temelja (za detaljnije: Ivanušec 2008).

Literatura

Ivanušec 2008 R. Ivanušec, Elaborat konzervatorskih istraživanja, 2008.

Marija Mihaljević

Summary

Conservation and research works at the area surrounding the Franciscan monastery with the church of St. Anthony of Padua in Našice included limited preliminary archaeological excavation with the aim of determining the construction layers of the sacral complex of the Gothic Franciscan church and the adjoining monastery. Eight conservation and archaeological probes were opened during the preliminary archaeological excavation works. The probes were not excavated down to the natural soil but to the level which was needed to determine the construction phases of the church and the monastery.
In the conservation and archaeological probe 1 we discovered the remains of older semi-circular sacral object which was older than the gothic church. In the remaining conservation and archaeological probes that were dug relatively shallow, we mostly discovered recycled material surrounding the entire church and the monastery. There were few movable finds. Immovable finds that stood out were bricked medieval structures: remains of a Gothic buttress, walls and stone structures built during the construction upgrades from the Baroque period.

Redni broj: 13
Lokalitet: Osijek – rijeka Drava (rimski most)
Naselje: Osijek
Grad/općina: Osijek
Pravni status: Z-4341
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom studenog 2008. rekognoscirane su rijeke Drava i Dunav. Projektom Unutrašnje vode, koji financira Ministarstvo kulture, željela se skrenuti pozornost na brojnost i važnost arheoloških nalazišta u rijekama i jezerima. Ta promjena potaknuta je i intenziviranjem suradnje s kolegama arheolozima iz Slovenije, Mađarske i Francuske, koji u istraživanju unutrašnjih voda imaju znatno veće iskustvo i rezultate. Voditelj istraživanja bio je Krunoslav Zubčić, a u istraživanju su sudjelovali dr. sc. Atilla Toth iz Budimpešte te članovi Društva podvodnih aktivnosti Mursa.

Sami ostaci kamenog mosta poznati su već dugi niz godina – prvi zapisi spominju ih već 1777. godine. Tada su franjevački redovnici, spuštajući se niz rijeku, u vodi vidjeli šest kamenih stupova. Nakon toga, povijesni zapisi te ostatke spominju još nekoliko puta. Tijekom 1938., zbog stalne smetnje plovnom putu rijeke Drave, započelo je njihovo uklanjanje. Nakon toga, do 1983. ostaci mosta nisu budili veće zanimanje. Te godine, zbog izrazito niskog

Kamena skulptura

vodostaja, stupovi uz baranjsku stranu rijeke postali su vidljivi. Stoga je ponovno započelo njihovo uklanjanje, i to pomoću eksploziva i bagera. Radovi su započeli u jesen 1985., kada su nakon miniranja kameni ostaci bagerom vađeni na riječni šlep, na kojem su ostaci pregledavani te su probrani oni za koje se smatralo da ih treba sačuvati. Tom prilikom sačuvano je nekoliko stotina kamenih dijelova mosta koji su deponirani u Muzeju Slavonije. Velika je šteta što su tada propuštena podvodna arheološka istraživanja. Među kamenim ostacima nalaze se reljefi s prikazima Satira i Menada, gornji završeci ograde mosta, profilirani kameni blokovi, kameni žrtvenik posvećen Jupiteru te kameni blokovi s rupom za olovno-željeznu spojnicu.
Tijekom 2003., za izrazito niskog vodostaja rijeke Drave, ostatke mosta snimila je kolegica Slavica Filipović iz Muzeja Slavonije (ona je također sudjelovala u istraživanjima 2008. te je dala korisne sugestije). Tijekom istraživanja 2008., uz pomoć kolege arheologa dr. sc. Atille Totha iz Budimpešte i njegove opreme (*side-scan* sonara) snimljeni su ostaci četiri stupa na riječnom dnu. Najveća sačuvana visina stupa uz lijevu obalu koja je najmanje stradala prilikom regulacije plovnog puta, jest oko 2,5 m. Sami ostaci stupa sliče urušenoj hrpi obrađenog i lomljenog kamena s manjim drvenim pilonima, a zasad nije moguće vidjeti obrađeni kamen koji se nalazi u izvornom položaju. Treba

napomenuti da su tijekom istraživanja bili izrazito nepovoljni uvjeti za ronjenje, odnosno da vidljivost nije prelazila 30 cm u struji koja nije dopuštala plivanje uzvodno. Ronioci su cijelo vrijeme morali biti osigurani konopom koji je spušten s usidrenog čamca. Za potpunu sliku ostataka stupova i njihova razmaka, planirana je izrada batimetrijske karte dna (digitalni reljef dna). Na osnovi tih podataka možda će biti dobivena jasnija slika o izgledu i građi mosta.

Tijekom ronjenja oko ostatka stupa uz lijevu obalu, na dubini od 2,2 m pronađena je oštećena kamena skulptura. Sačuvan je torzo s desnom rukom i desnom nogom do koljena, a u potpunosti nedostaju lijeva noga i ruka te glava. Torzo prikazuje tijelo atletski građenoga mlađeg muškarca, a svi mišići torza izraženi su i izvedeni vrhunskom klesarskom tehnikom. Iznad zgloba desne šake prebačena je tkanina plašta ili nekoga drugog pokrivala za tijelo. Tkanina je prikazana s dosta grubim naborima, što bi govorilo o njenoj debljini. U šaci se nalazi ostatak okruglog predmeta manjeg promjera, koji je usmjeren prema tlu. Taj dio šake dosta je pokriven vodenim raslinjem te ga je zasad teško identificirati. Mišići desne noge kvalitetno su oblikovani, a nedostaje dio od koljena naniže. Lijeva ruka bila je podignuta, ali je slomljena iznad ramena, stoga je vidljiv samo pazuh. Vrat je sačuvan tek neznatno, a po sredini je vidljiva rupa za nasad glave. Sačuvani dio kipa visok je 83 centimetra.

Na manjim oštećenjima vidljiva je kristalasta struktura bijelog mramora, čija će vrsta biti poznata nakon petrografske analize. Površinski sloj skulpture koji nije bio zakopan u pijesak prekriven je zelenim riječnim algama. Trenutačno nije moguće sa sigurnošću odgovoriti koga skulptura predstavlja, a odgovor na to pitanje možda će biti dobiven nakon detaljnog čišćenja šake desne ruke i prepoznavanja o kojem se atributu radi. Pozicija kipa na nekadašnjem mostu za sada nije poznata, ali postoje dvije mogućnosti. Prva je da je kip bio ukras na mostu, a druga je mogućnost da je na riječno dno dospio kao dio kamenog materijala koji je rabljen prilikom brojnih obnova mosta. Tijekom obnova rabljen je sav raspoloživi kameni materijal koji se mogao skupiti u kasnoantičkoj Mursi, pri čemu pogotovo nisu bili pošteđeni spomenici s poganskim motivima. Izgradnja mosta datira se u vrijeme cara Hadrijana, iako je moguće da je most izgradio netko od njegovih prethodnika. Car Hadrijan dodijelio je Mursi status kolonije i obnovio bedeme, pa mu se zbog njegove velike graditeljske aktivnosti pripisuje i izgradnja mosta preko Drave.

Prijašnji zapisi o broju stupova mosta daju različite podatke, a ta je razlika posljedica činjenice što su prvi i zadnji stup mosta zatrpani ispod današnje lijeve i desne obale. U nastavku istraživanja planirana je izrada precizne batimetrijske karte ostataka na dnu i ronilački pregled druga tri stupa, te utvrđivanje sačuvanih gabarita dna stupa mosta.

Literatura

Gardaš 2001 Miro Gardaš, Neki novi podaci o rimskom mostu pokraj Murse, Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 17, Osijek, 2001: 7 – 26.

Krunoslav Zubčić

Summary

Project of the Interior Waters funded by the Ministry of Culture was aimed at drawing attention to the numerosity and the importance of the archaeological sites in lakes and rivers. The first data about the remains of a Roman bridge in Osijek date back to the 18th century. During the excavation of 2008 a Roman stone sculpture was found next to one of the poles of the bridge. A torso with a right arm and right leg reaching to the knee was found. The left arm and leg were missing completely. The torso depicts the body of a young athletic man. At the present moment we are not able to determine with certainty who was portrayed. The answer to this question might be gained after the detailed cleaning of the right fist and recognition of the attribute that it is holding. Future research will be focused on the making of a precise bathymetric map of the remains on the bottom and underwater research of the other three poles. The extent to which the bottom parts of the bridge poles have been preserved will also be determined.

Redni broj: 14
Lokalitet: Osijek – Trg bana J. Jelačića
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: Z-4341
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008., Odsjek za arheologiju HAZU-a proveo je zaštitno arheološko istraživanje na Trgu bana Josipa Jelačića u Osijeku (u literaturi je poznat i kao Trg Vladimira Nazora, odnosno kao Donjogradski trg). Taj lokalitet smješten je na samom rubu rimske Murse, te je najveća neizgrađena površina u istočnom dijelu toga antičkog lokaliteta, na kojoj se danas nalaze tržnica, park i pješačka zona.

Površina trga nešto je veća od 15.000 m², s tim da je ovim istraživanjem obuhvaćen prostor donjogradske tržnice smještene u istočnom dijelu tog prostora (površina je istražene sonde 3112 m²). Osim ovog iskopavanja, u proteklih 50 godina prostor trga istraživan je u nekoliko navrata, od čega treba izdvojiti iskopavanje K. Minichreiter iz 1970., H. Göricke-Lukić iz 1987., te ono S. Filipović 2007. godine. Osim arheološkim iskopavanjima, brojni nalazi (rimski grobovi i ostaci rimske arhitekture) pronađeni su i tijekom komunalnih radova. Ti su nalazi zbunjivali, jer se pretpostavljalo da je trebalo postojati razgraničenje između objekata koji su bili dio grada i nalaza koji su pripadali istočnoj nekropoli. Tome u prilog ide pretpostavka po kojoj se istočni bedem Murse nalazio upravo ispod donjogradske tržnice. Istraživanje je otkrilo kulturni sloj dubine do 2,60 m, u kojem su pronađeni i rimski grobovi (iz dvije faze nekropole) te ostaci stambene arhitekture. Ostaci gradskih zidina nisu pronađeni. Dapače, svi nalazi upućuju na to da se bedem mora nalaziti zapadno od sonde iz 2008. godine. Po svemu

Ulomak keramičkog idola pronađenog unutar krušne peći (2. st.) (foto: T. Leleković)

sudeći, prostor tržnice nalazio se izvan gradskih zidina, te je kao takav u nekoliko navrata mijenjao svoju ulogu i svoj izgled. Upravo zahvaljujući toj činjenici, složenu stratigrafiju ovog lokaliteta moguće je sažeti u pet faza (ili horizonata).

1. faza

Prvu fazu lokaliteta čine 94 paljevinska i 3 kosturna groba pronađena na dnu kulturnog sloja, ukopana u zdravicu. Grobovi se mogu datirati u 1. i 2. st., što te nalaze čini najvećom istraženom cjelinom jedne nekropole iz tog vremena u istočnom dijelu Hrvatske. Grobovi su bili organizirani u redove orijentirane SI-JZ, s tim da su unutar pojedinog reda bili neravnomjerno raspoređeni.

Rimski paljevinski grob iz prve faze lokaliteta (2. st.) (foto: T. Leleković)

Uočena su tri oblika paljevinskih grobova: 1. u raci s drvenom konstrukcijom; 2. u raci bez drvene konstrukcije; 3. u raci sa zapečenim stijenkama. Grobni prilozi odgovaraju običajima tog vremena: gotovo svi grobovi sadrže lucerne i novac te razne keramičke posude. Metalni su predmeti rijetki i u vrlo su lošem stanju. Uglavnom je riječ o dijelovima odjeće koji su zajedno s pokojnikom spaljeni na lomači, zbog čega su jako fragmentirani i rastaljeni do razine neprepoznavanja. Tek je nekolicina metalnih predmeta bolje sačuvana, jer su stavljeni u grob nakon spaljivanja pokojnika. Stakleni predmeti (balzamariji) pronađeni su tek iznimno.

Ulica

Neposredno iznad horizonta grobova, u južnom dijelu sonde pronađena je rimska ulica. Ona je izgrađena preko grobova, što znači da je mlađa od tog horizonta nekropole. S južne strane zasjekao ju je vrelovod, zbog čega istraženi dio ulice ima oblik trokuta. Taj ostatak ulice na najširem dijelu ima 8 m, tako da je time dobiven presjek polovice ulice. Zahvaljujući tomu, prikupljeno je dovoljno podataka za rekonstrukciju njena izgleda.

Cesta je imala orijentaciju I-Z, što upućuje na zaključak da je izgrađena u vrijeme kada je Mursa dobila pravilan raster grada. S obzirom na položaj u rasporedu ulica, može se pretpostaviti da je to *decumanus maximus*. Tijekom dvije građevinske faze širina dekumana neznatno se mijenjala. U prvoj fazi, datiranoj novcem u vrijeme Hadrijana, ulica se sastojala od zemljanog nasipa učvršćenog drvenim gredama. Njena širina dosezala je 10 m, s tim da je sa strana bila omeđena odvodnim kanalima. Kanali su bili prekriveni drvenim pločnikom čiji su ostaci pronađeni u JZ dijelu sonde. U drugoj fazi, vjerojatno krajem 2. st., cesta je nasuta gotovo 1 m debelim slojem šute. Nasipom su zatrpani odvodni kanali, što je ulicu neznatno proširilo (na sjevernoj strani 1,50 m). U toj fazi ona je popločena lomljenim opekama i neobrađenim kamenjem. Takav izgled zadržala je do kraja 4. st., kada je popločenje oštećeno gradnjom niza objekata u kasnoj antici.

2. faza

Zemljanoj fazi dekumana u ostatku sonde odgovara horizont drvenih kuća, jama i kanala čiji je nastanak datiran u sredinu 2. st. Taj horizont može se protumačiti kao ostatak siromašnog predgrađa Murse, koje je nastalo uz istočni ulaz u grad. Ostaci tog naselja jako su oštećeni temeljima zgrada iz mlađe faze, no usprkos tomu moguće je rekonstruirati izgled i funkciju tog naselja. U južnom dijelu sonde otkriven je „prednji“ dio naselja (1300 m²) koji se sastojao od kuća nanizanih uz rub dekumana. One su služile za stanovanje, što se vidi po nalazima krušnih peći/ognjišta i mlinskog kamenja, te nalazima grube kuhinjske keramike. U „stražnjem“ dijelu (900 m²) odvijala se gospodarska djelatnost, što je vidljivo po ostacima keramičarske radionice, pronađenima u sjevernom dijelu sonde. Osim keramičarske peći, pronađene su brojne radne jame, kanali i bunari te jama za iskop gline. U zapunama tih jama pronađeni su ulomci kalupa i odbačenih proizvoda koji se povezuju s radionicom. Među tim nalazima treba istaknuti kalupe za lucerne i keramoplastiku, koji su prvi put nađeni u istočnom dijelu Murse.

Predgrađe je stradalo u požaru krajem 2. st., što je vidljivo po sloju zapaljene zemlje i činjenici da su svi drveni objekti spaljeni. Nakon tog požara naselje nije obnovljeno, već se na mjestu obrtničkog predgrađa grade reprezentativne stambene zgrade, čiji ostaci čine sljedeću fazu lokaliteta.

3. faza

Iskopavanjem na prostoru tržnice otkriveni su i ostaci velikih stambenih zgrada, s tim da je većina tih objekata jako oštećena. Uređenjem trga u 19. st. veći je dio tog prostora zaravnan, čime je uništena glavnina slojeva 3. i 4. st. (u tom trenutku većina građevina iz tog vremena razrušena je do temelja). Zbog toga su na prostoru tržnice uglavnom nađeni ostaci temelja, a tek rjeđe zidovi i podnice zgrada. Iskopavanjem na tržnici i arheološkim nadzorom u parku pronađeni su ostaci velikoga građevinskog sklopa koji se protezao na površini od 5000 m². Taj građevinski sklop bio je razdijeljen na dva manja kompleksa (sklop A i B), neizgrađenim prostorom površine 1200 m² koji je vjerojatno u 3. st. bio vrt. Na ovoj razini istraženosti nije moguće tvrditi jesu li ta dva sklopa činila jednu veliku (sub)urbanu vilu ili su to ostaci dvije manje vile koje su bile međusobno razmaknute 20 m.

Sklop A nalazio se u južnom dijelu sonde. Sastojao se od tri zgrade (objekt 1 – 3) koje su nivelacijom terena gotovo potpuno sravnjene. U istočnom profilu sačuvan je dio podnice po kojem se vidi da je izvorna razina tih objekata bila 20 cm viša od današnje razine trga. Zbog toga su od objekata 1 i 2 sačuvani samo temelji, dok su u objektu 3 očuvani podnica i bočni zidovi. Objekt 3 sačuvan je jer je bio izgrađen iznad nekadašnje jame površine 130 m². On je s vremenom utonuo u jamu, tako da se od vremena uređenja trga veći dio zgrade nalazio ispod razine popločenja. To je objekt 3 sačuvalo od uništavanja sve do početka 20. st., od kada je na trgu obavljen niz građevinskih radova koji su u nekoliko navrata teško oštetili tu zgradu.

Objekt 3 imao je pravokutan tlocrt dimenzija 10x16 m. S prednje južne strane imao je trijem dug 2,50 m, koji su nosila četiri stupa. Prostor između stupova u kasnijoj je fazi zazidan, a ulaz je premješten na istočnu stranu zgrade. Unutrašnjost je bila podijeljena na dva dijela: zapadni (širok 4,80 m) i istočni (širok 3,30 m). Istočni dio zgrade bio je podijeljen u tri manje prostorije od po 16 m². Podnica je bila načinjena od nekoliko slojeva šute učvršćene vapnom, dok je površina bila premazana hidrofilnom žbukom. Zidovi su bili fino ožbukani, oslikani freskama i ukrašeni štukaturama. Dio je tih fresaka sačuvan, no one su u vrlo lošem stanju. Ispod podnice očuvan je sustav grijanja koji je počivao na strujanju toplog zraka ispod poda i kroz zidove. Naime, pod podnicom je nađen splet zidova visokih 30 cm, koji su činili sustav kanala i prostorija kojima je strujao topli zrak, s tim da su ti zidovi ujedno nosili i podnicu tog dijela zgrade, čija je debljina iznosila gotovo 20 cm.

Freska s prikazom gole žene s ogledalom iz objekta treće faze lokaliteta (3. st.) (foto: T. Leleković)

Snimak iz zraka sklopa A iz treće faze lokaliteta (2./3. st.) (foto: T. Leleković)

Zapadni dio zgrade gotovo je dvostruko veći od istočnog dijela. Znatno je slabije uščuvan od istočnog dijela, no moguće je odrediti njegove glavne značajke. Ostaci pregradnih zidova nisu zatečeni, tako da se može pretpostaviti da je taj istočni dio činila jedna prostorija od 54 m². Pod je bio popločen opekama, ali za razliku od istočnog dijela nije bio premazan finom žbukom. Taj je dio zgrade vjerojatno imao radnu namjenu, što je vidljivo po ostacima peći u JI dijelu prostorije, kojom se vjerojatno grijao zrak za sustav grijanja. Namjena čitave zgrade nije jasna, iako se može pretpostaviti da je riječ o manjem privatnom termalnom kompleksu ili o krilu zgrade u kojem su bile smještene spavaonice.

Dvostruki kosturni grob iz četvrte faze lokaliteta (3. st.) (foto: T. Leleković)

Izgled preostala dva objekta znatno je teže sagledati. Od objekta 1 istražen je samo JZ kut, tako da dužinu (u smjeru S-J istraženo je 28 m) i širinu (u smjeru I-Z istraženo je 13 m) nije moguće utvrditi. Otkriveno je šest prostorija te zgrade čije su se dimenzije kretale od 15 m² (dim. oko 4x4 m) do 30 m² (dim. 4,20x7,13 m). Objekt 2 nije imao pravilnu strukturu kao prethodna dva objekta, već se sastojao od jedne velike prostorije površine 33 m² i dvije manje prostorije. Te prostorije imale su temelje izvedene na različite načine, tako da je vjerojatno riječ o zgradi kojoj su naknadno sa sjeverne strane dodani manji objekti. Namjenu objekata 1 i 2 nije moguće sa sigurnošću utvrditi, iako iz činjenice da su se oba nalazila neposredno na dekumanu i da su obje zgrade imale trijem (pronađeni su temelji stupova pred obje zgrade) proizlazi da su to bile taberne.

U SZ dijelu sonde pronađen je drugi građevinski sklop (sklop B). Riječ je o SI uglu zgrade koja se znatnim dijelom proteže ispod parka zapadno od današnje tržnice. Na osnovi podataka prikupljenih tijekom obnove parka, moguće je sagledati tloris čitave zgrade. Ukupna duljina te zgrade (smjer S-J) iznosi 56 m, a širina (I-Z) 35 m. Istraženi ugao zgrade otkrio je najmanje dvije građevinske faze. Prvu fazu činio je objekt građen od čvrstih zidova s dubokim temeljima. Sjeverni zid bio je širok gotovo 1 m, te je bio učvršćen kontraforima. U drugoj fazi uz istočnu stranu dozidano je krilo širine 5,50 m, koje se protezalo duž čitave zgrade. Ono je bilo znatno lošije izgrađeno od izvorne građevine, što je vidljivo po lošim i plitkim temeljima, uporabi nekvalitetnog veziva u gradnji zidova te u činjenici

da ni jedan zid ne zatvara pravi kut. Istražene su dvije prostorije: jedna od 40 m² i druga od 47 m². Osim dijelova popločenja od čitavih opeka, unutrašnjost tih prostorija nije sačuvana.

Na ostacima tih građevina nema tragova požara, nasilnog rušenja ili naglog napuštanja zgrada. Napuštanje opisanih vila vjerojatno je posljedica opadanja broja stanovnika i zatvaranja gradova unutar gradskih bedema, što se može povezati s razdobljem nakon odlaska dinastije Severa. U takvu se ozračju napuštene vile pljačkaju i rabe kao izvor građevnog materijala, dok se njihove ruševine, vrtovi i dvorišta počinju rabiti kao prostor za pokapanje mrtvih. U tom trenutku prostor trga opet postaje dio istočne gradske nekropole, što je vidljivo u četvrtoj fazi nalazišta.

4. faza

Horizont grobova nastao na ruševinama opisanih zgrada datiran je u drugu polovinu 3. i početak 4. stoljeća. Najveća gustoća grobova zabilježena je u nekadašnjem vrtu između zgrada. Nakon što je taj prostor bio ispunjen grobovima, umrli su pokopavani i unutar samih ruševina građevina. Čišćenje metalnih predmeta i novca omogućit će preciznije datiranje tih grobova, no na temelju preliminarne obrade

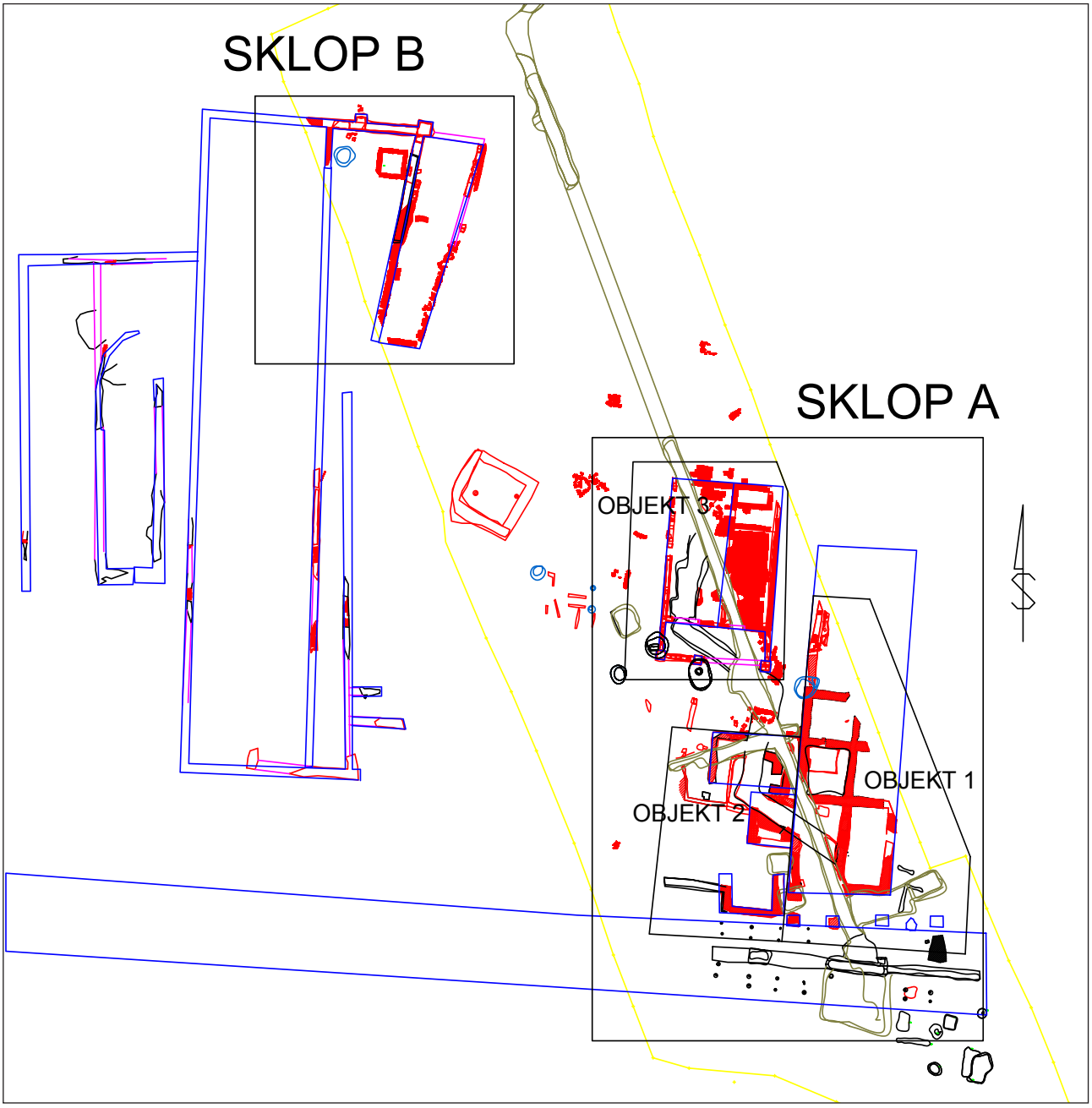

Tloris građevinskog sklopa iz treće faze lokaliteta (2./3. st.) (foto: T. Leleković)

može se pretpostaviti da taj prostor nije dugo rabljen kao groblje, te da se već početkom 4. st. u njemu ne pokopavaju mrtvi. Pronađeno je 316 grobova i jedna grobnica. Gotovo je u svim slučajevima riječ o kosturnim grobovima, s tim da je u jednome paljevinskom grobu nađena lukovičasta fibula, što taj grob smješta u ovaj horizont.

Među grobovima prevladavaju oni u zemljanoj raci, s tim da je većina umrlih položena u golu zemlju, dok je tek manji broj bio položen u kovčeg. U većini slučajeva tijela umrlih bila su polegnuta na leđa, s rukama preko prsa ili prepona, no pronađeni su i grobovi s kosturima u zgrčenome bočnom položaju. Zasebnu skupinu čine grobovi u kojima je pokopano više osoba. Broj pokopanih varira od 2 do 3 osobe, s tim da su pokojnici u tim grobovima bili pokapani na oba navedena načina. Posebno treba izdvojiti grobove u kojima su bili pokopani pogubljeni pojedinci, a moguće i robovi. Takvi grobovi nisu imali priloge, dok su tijela bila bačena u rake bez ikakva rituala. Samo u jednom slučaju pronađen je grob u kojem je pogubljena osoba pokopana s prilozima. Riječ je o ukopu glave koja je očito bila odsječena od tijela tijekom pogubljenja. Ona je bila položena u raku obloženu tegulama, a kao prilog imala je lucernu i manju keramički posudu.

Uz grobove u raci pronađeni su i grobovi s konstrukcijom od opeka. Pronađena su tri tipa takvih grobova: oni s konstrukcijom u obliku krova na dvije vode, oni čija je raka bila obložena tegulama tako da je nalikovala na kovčeg, te grobovi u kojima je raka obložena opekama imitirajući oblik zidane grobnice. Samo jedan nalaz mogao bi biti interpretiran kao zidana grobnica, no kako je nađen u dijelu lokaliteta s poremećenom stratigrafijom, teško je tvrditi da je riječ o grobnoj arhitekturi. Objekt je manjih dimenzija (3,50x4,50 m), a sačuvani su mu samo temelji i dio popločenja od opeka.

U tom razdoblju pokojnici su se pokopavali u svojoj odjeći, tako da većinu nalaza u grobovima čine brončane narukvice, prstenje, naušnice, staklene perle, fibule, igle i kopče, s tim da su pojedini komadi nakita nađeni kao nenošen prilog. U jednom grobu pronađen je i ostatak brokata, vjerojatno ogrtača, složenog i stavljenog pod glavu kao jastuk. Od ostalih grobnih priloga najučestalije je keramičko posuđe. Stakleno posuđe, uporabni predmeti, oruđe i oružje znatno je rjeđe. Gotovo su svi grobovi sadržavali novac koji je mogao biti stavljen u usta, u ruku ili na prsa umrlome.

5. faza

Početkom 4. st. taj je dio gradskoga groblja napušten, a područje trga gubi jasnu ulogu. Posljednja faza lokaliteta najslabije je sačuvana, tako da su u većini slučajeva i temelji nekadašnjih objekata gotovo u cijelosti uništeni. Najbolje je sačuvan objekt u središnjem dijelu sonde, kvadratnog tlorisa, dimenzija 6x6 m. Od te su zgrade sačuvani samo temelji koji bili duboki gotovo 1,50 m. Taj objekt presjekao je pet grobova s kraja 3. st., što njegovu gradnju smješta u vrijeme kada je taj dio groblja bio napušten. Kosti koje su izvađene prilikom kopanja temelja prikupljene su i položene u improviziranu kosturnicu uz temelje. Ovim istraživanjem prikupljena je velika količina građe koja pruža nov uvid u prošlost rimske Murse, a njegov je najveći doprinos dokumentiran odnos između ostataka arhitekture i grobova. Pritom je jasno uočen proces mijenjanja gradskog perimetra, stoga će daljnja obrada građe znatno unaprijediti poznavanje topografije rimske Murse.

mr. sc. Tino Leleković

Summary

Rescue archaeological excavation at Ban Jelačić Square in Osijek covered the surface of 3112 m², at the very end of the Roman City of Mursa, just outside the City walls. Rich culture layer whose depth reached 2.5 can be divided into five phases.

The first phase consists of the necropolis remains dating from the first and second century with its 94 cremation and 3 skeletal burials.

The second phase consists of a Roman road and the remains of objects made of wood that stretched alongside the road. In this phase the road was built out of dirt and it had wooden pavement at its edges. In the drainage canal Hadrian coins were found. This, with the fact that the canal had a regular East to West orientation places the road to the period of turning Mursa into a colony and the making of a regular street raster which was typical of Roman towns (the first third of the second century). Considering its central position with regards to raster it is highly probable that this street was the *decumanus maximus*. The construction of the objects alongside the road has been dated to the letter period of the second half of the second century. This row of wooden houses could be explained as the remains of a suburb that arose next to the eastern entrance to the town. Alongside the road itself, in the southern part of the probe, remains of an object which was used for living have been found. In the northern part of the probe we have uncovered the remains of a pottery workshop, which was discernable by the find of a pottery furnace of the working canals, a pit for acquiring the clay, the fragments of moulds and the remains of unsuccessful products. The suburb had been destroyed in a fire at the end of the second century, after which many representative buildings were built at its position, these buildings constitute the third phase of the site. It was determined that the found objects were a part of a larger building complex whose confirmed size up to this moment has amounted to 5000 m². The complex can be divided into two parts (complex A and B) which were parted by an area of 1200 m² which was not used for construction (a garden?). Most of the buildings were badly damaged, hence only the remains of their foundations have been found. In one building only, a floor has been partially preserved, with hypocaust, frescos and partition walls. In this phase of the site the road was covered by construction waste material and paved with broken bricks and thus it was restored. The buildings were probably used until the third century when this part of the town was abandoned and became once more a part of the eastern necropolis.

The graves, that constitute the fourth phase of the site have been dated to the second half of the third century and the beginning of the fourth century. The highest density of graves has been recorded in the former garden between the buildings. After this area had been filled by graves, the

dead were buried inside the ruins themselves. 316 skeletal graves have been found and one grave vault. One of the cremation burials has also been placed in this horizon and it has uncovered an onion-shaped fibula. At the beginning of the fourth century this part of the city graveyard was abandoned and the area of the square loses a clear role.
The last phase of the site has been the most poorly preserved. The culture layer from this period has not been preserved and the foundations of former objects have been almost entirely destroyed.

Redni broj: 15
Lokalitet: Osijek – Vojarna (Građevinski fakultet)
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: Z-4341
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom kolovoza i rujna 2008. godine trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji Vojarna – Građevinski fakultet (k.č. br. 6660/1 i dijela 6660/3, k.o. Osijek). Investitor je radova Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku. Stručna voditeljica istraživanja bila je viša kustosica Slavica Filipović, prof., voditeljica Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije u Osijeku. Arheološka su istraživanja trajala ukupno 30 radnih dana, a istražena je površina od 600 m².

Cesta
Godine 2008. nastavljeno je istraživanje ceste (Filipović 2007: cesta). Istraženi su ostaci rimske ceste u dužini od 6,5 m. Širina ceste od južnog ruba kanala do sjevernog ruba kanala iznosi 7,30 m. Cesta se pruža u smjeru istok--zapad, s otklonom od 100°. Cesta je izgrađena iznad dva drenažna kanala širine od 2,15 m (sjeverni kanal) do 2,20 m (južni kanal), međusobno udaljenih 3,10 m, dubokih do 1,30 m. Na prostoru između kanala nalaze se 4 rupe pravilno raspoređene u dva reda. Rupe su registrirane na visini od 89,75 m n.m. i simetrično su ukopane u zdravicu do dubine od 1,25 m (88,50 m n.m.). Visina je negativa drvene konstrukcije sačuvanog nivoa ceste na 89,75 m n.m. Drenažni kanal i negativ drvene konstrukcije ceste bili su zapunjeni arhitektonskim elementima pročelja objekta južno od ceste (baze stupova, stupovi, arhitravne grede), raznim građevnim materijalom (ciglama, imbreksima, tegulama, žbukom) te keramičkim, koštanim i metalnim predmetima.

Osijek – Vojarna, SJ 1614, ostaci temelja (foto: S. Filipović)

Osijek – Vojarna, arhitektonski elementi pročelja (foto: S. Filipović)

Osijek – Vojarna, istočni profil (foto: S. Filipović)

Osijek – Vojarna, peć (foto: S. Filipović)

Objekt južno od ceste
Južno od ceste, godine 2006./2007. istraženi su ostaci objekta površine 1400 m² (Filipović 2007: objekt 2). Objekt karakterizira pročelje, a ostalo je sačuvano u negativu temeljne stope zida smjera istok-zapad, dužine 6,25 m, širine 1,40 m. Negativ temeljne stope registriran je na visini od 89,50 m n.m., a visina je dna 89,25 m n.m. Unutar negativa temeljne stope nalazi se jedna temeljna stopa četvrtastog ojačanja, dimenzija 1,30x1,30 m, a dno je na 88,89 m n.m.
Južno od pročelja i paralelno s njim, na udaljenosti od 3 m, sačuvan je temelj zida od grube kamene strukture vezane vapnenim mortom, registriran na visini od 90,50 m n.m., širine 0,85 m. Na njega se nastavlja objekt istražen 2006./2007. godine (Filipović 2007: objekt 2). Tijekom 2008. istražena je površina od 270 m². Uočeno je sedam novih prostorija, sačuvanih u negativima temeljnih stopa. Na visini od 89,98 m registriran je bunar, promjera 1,20 m, koji je bio zapunjen dislociranim ljudskim osteološkim ostacima.
U sjeveroistočnom dijelu objekta, na visini od 90,20 m n.m., površine 60 m², nalaze se ostaci građevine koja ne pripada istoj građevinskoj fazi. Sačuvani su samo postamenti. Istočni rub objekta nije definiran jer izlazi iz gabarita objekta planiranog za gradnju.

Prostor sjeverno od ceste
Antički su slojevi većinom uništeni izgradnjom različitih objekata za vojne potrebe. Visina recentnog sloja mjestimice je dosezala i do 2 m. Nakon recentnog sloja definirani su bunari i otpadne jame. Registrirana su tri bunara na visini od 89,98 do 89,50 m n.m. Dubina je bunara od 2,56 m do 3,50 m. Ostaci keramičke peći registrirani su na visini od 89,46 m, kao i ostaci triju vatrišta.
Pronađen je keramički materijal, predmeti od stakla, kamena i mramora te koštani i metalni predmeti. Materijal pripada razdoblju od polovine 1. do kraja 4. stoljeća. Prikupljeni materijal dokumentiran je u Popisu nalaza od br. 2036 do br. 2193, Popisu posebnih nalaza od br. 1572 do br. 1758, Popisu uzoraka od br. 698 do br. 782. Tehnička dokumentacija nalazi se u Popisu crteža od br. 1034 do 1174 i Popisu stratigrafskih jedinica od br. 1497 do 1726. Pokretni arheološki nalazi i dokumentacija pohranjeni su u Pododjelu antičke arheologije Muzeja Slavonije.

Literatura

Adam 1993 Jean-Pierre Adam, Roman Building, materials and techniques, London, 1993.
Filipović 2007 Slavica Filipović, Rezultati arheološkog istraživanja Osijek – Vojarna –Poljoprivredni fakultet 2003.-2005., Osječki zbornik, 28, Osijek, 2007.
Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, Osijek – Vojarna – Poljoprivredni fakultet, Rezultati arheoloških istraživanja, Vojarna – Poljoprivredni fakultet, katalog izložbe, Osijek, 2006.
Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, Zaštitno arheološko istraživanje Osijek – Vojarna (Poljoprivredni fakultet), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Filipović 2007 Izvješće: Zaštitno arheološko istraživanje Osijek – Vojarna – Građevinski fakultet 2006.- 2007., Osijek, 2007.
Pinterović 1978 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Slavica Filipović

Summary

During August and September 2008 rescue archaeological excavation was conducted at the site barrack – Faculty of Civil Engineering in Osijek. The excavated area amounted to 600 m². 6.5 m of a Roman road remains were researched. Southern of the road remains of an object were excavated. Its eastern borders were not defined because the object exited the area of the future construction site. The object was characterised by a facade and the rest was preserved in the negative of the foundation footing of a wall stretching in the east to west direction, 6.5 m long and 1.40 m wide. At the area north of the road Antique layers were partially destroyed by the construction of different military objects. The height of the recent layer sporadically reached up to 2 m. After the recent layer water wells, pottery furnace and three campfire sites were defined. A large amount of archaeological material was dated to the period from the middle of the first century to the end of the fourth century. After the completion of the excavation works, winter protection was applied at the site. The architecture and the street were covered by a protective covering – geotextile.

Redni broj: 16
Lokalitet: Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac
Naselje: –
Grad/općina: Donji Miholjac, Đurđenovac, Magadenovac, Našice
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U proljeće 2008. terenski je pregledan sjeverni dio trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, koji prolazi kroz Osječko-baranjsku županiju. U terenskom pregledu, uz neka otprije poznata nalazišta, zabilježen je velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, što ne iznenađuje, s obzirom na to da

je područje donje Podravine i sjevernih obronoka Krndije oduvijek bilo privlačno za naseljavanje. Voditelj pregleda bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju. Terenski pregled financiralo je Ministarstvo kulture. Topografske, katastarske i orto-fotopodloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheo., iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu. Širina pregledanog terena iznosila je u prosjeku oko 50-60 m, dok je na pojedinim mjestima, zbog zasađenih poljoprivrednih kultura, bila i veća.

U svome sjevernom dijelu trasa plinovoda prolazi nizinom rijeke Drave, odnosno donjom Podravinom kojom protječe i niz većih te manjih vodotoka (Karašica, Vučica). U svome južnom dijelu, sjeverozapadno od Našica, trasa plinovoda prelazi preko dva veća izdužena brežuljka orijentacije istok--zapad, koji istočnim rubom dopiru do Našičke rijeke. Nakon utoka potoka Vrela u Našičku rijeku, trasa plinovoda slijedi dolinu Našičke rijeke, čime zapravo ulazi u masiv Krndije. Jugoistočno od sela Gradca Našičkog trasa plinovoda ulazi dublje u Krndiju i prelazi preko niza uzvišenja kojima se u podnožjima nalaze potoci, zbog čega su bili iznimno privlačni za naseljavanje. Na trasi plinovoda, osim oranica koje prevladavaju, nalaze se i šumske površine, i to između Malinovca i Lipine, zatim sjeverno od Velimirovca te na Krndiji sjeveroistočno od Velike Londžice.
Donja Podravina, kojom prolazi trasa plinovoda, s plodnim tlom i povoljnim položajem na važnom komunikacijskom pravcu između Podunavlja i jugoistočnoalpskog područja, te pitomi sjeverni obronci Krndije, tisućljećima su bili privlačni za naseljavanje, stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad poznato tek njih nekoliko, također zabilježenih u terenskim pregledima, dok ciljana istraživanja nisu nikada provedena. Zbog toga su rezultati ovoga terenskog pregleda važniji, budući da će izgradnja plinovoda omogućiti zaštitna istraživanja većih površina nalazišta, koja će pružiti uvid u infrastrukturu i materijalnu ostavštinu prapovijesnih i srednjovjekovnih nalazišta na podravsko-krndijskim prostoru.
Prilikom pregleda trase plinovoda pronađena su ukupno 42 nalazišta, među kojima je tek nekoliko otprije poznato u literaturi, također pronađenih u terenskim pregledima (Zoljan – Grbavica, Martin – Risovi/Preko lenije) (Marković 1977; Marković 2002; Minichreiter, Marković 2004). Pojedina nalazišta vjerojatno pripadaju istim većim naseobinskim kompleksima koja su modernim melioracijskim i infrastrukturnim radovima razdijeljena na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta. U terenskom je pregledu na temelju površinskih nalaza utvrđena prostorna rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana te je zabilježena njihova GPS-pozicija. Nakon terenskog pregleda trase, pokretna je arheološka građa oprana te je određena vremenska i kulturna pripadnost nalazišta, ako su to, s obzirom na brojnost i fragmentiranost, omogućavali prikupljeni površinski nalazi. Također su određene katastarske općine i čestice na kojima se raprostire svako pojedino nalazište, kako bi mogla započeti njihova registracija kao zaštićenih kulturnih dobara.

Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac u Osječko-baranjskoj županiji

Mala Londžica (foto: M. Dizdar)

U podravskom dijelu i na blagim brežuljcima zapadno od Našica najveći broj arheoloških nalazišta smješten je na blago povišenim položajima uz rijeke Karašicu, Vučicu, Našičku rijeku, ili uz manje vodotoke kao što su potok Vrela, Stara vučica ili Crni kanal. U dijelu gdje trasa plinovoda slijedi tok Našičke rijeke i ulazi u Krndiju, nalazišta su smještena uza sam vodotok, no znatno češće na istaknutijim uzvišenjima koja podnožjima dopiru do same Našičke rijeke. Na južnom kraju pregledane trase, jugoistočno od sela Gradca Našičkog, gdje trasa prelazi preko brežuljaka Krndije, arheološka su nalazišta pronađena na brežuljcima u čijim podnožjima protječu brojni potoci. Prostorna distribucija, s obzirom na širinu terenski pregledanog područja, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase kanala, što svakako otvara mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom donje Podravine i Krndije koja je, kako to ovaj terenski pregled najbolje pokazuje, na samim počecima.

Otkrivena i ona malobrojna otprije poznata arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, pri čemu su najbrojnija ona na kojima su zabilježeni nalazi iz srednjeg vijeka. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje.

Lipine – Lipina 1 (foto: M. Dizdar)

Riječ je o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili je riječ o jednoslojnim naseljima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon dubokog oranja. Također je moguće kako se kod pojedinih nalazišta radi o ostacima groblja, što bi zahtijevalo i drugačiji pristup zaštitnim istraživanjima.

Od 42 pronađena nalazišta, na njih 33 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Po brojnosti slijede ona iz neolitika/eneolitika i brončanog doba, koja su otkrivena na 17 nalazišta, potom željeznodobna s izdvojenih 5 nalazišta, i u najmanjem broju ona antička koja su prepoznata u 2 slučaja. Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz različitih razdoblja, većinom prapovijesti i srednjeg vijeka, dok je manji broj nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Među prapovijesnim je nalazištima jednak broj onih koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku te brončanom dobu, najčešće kasnom. Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su malobrojni keramički ulomci te kameni artefakti (Marković 1977) koji pokazuju kako je zasigurno riječ o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok u dužini od nekoliko stotina metara. Svakako treba istaknuti mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta koja se mogu nalaziti dublje ispod humusnog sloja, što istodobno dovodi do izostanka površinskih pokretnih nalaza.

Razdoblju brončanog doba, odnosno najčešće kasnoga brončanog doba, također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. To je rezultat postojanja karakteristične keramičke građe, gdje je i manje ulomke moguće dosta precizno vremenski i kulturološki opredijeliti. U donjoj Podravini to je vrijeme egzistencije grupe Virovitica, starije faze kulture polja sa žarama (Ložnjak Dizdar 2005: Karta 1), kojoj pripada i ostava pronađena pri izgradnji željezničke pruge kod Londžice (Vinski-Gasparini 1973). Većinom se radi o otvorenim naseljima, od kojih se veličinom i brojnošću nalaza izdvajaju Lipine – Lipina 1, Golinci – Leštak 2, Golinci – Ograd, Rakitovica – Kraka i Donji Miholjac – Prinčevac.

Starijemu željeznom dobu najvjerojatnije pripada gradinsko naselje Sobice 2 kod sela Gradca Našičkog na Krndiji, koje čini drugačiji oblik podizanja naselja na istaknutom i teško pristupačnom uzvišenju u odnosu na naselja na blagim povišenjima u podravskom ravničarskom prostoru. Na vrhu strmog uzvišenja, kojem se u podnožju nalazi Našička rijeka, uočava se ovalni plato s terasama na kojima su se vjerojatno nalazile kuće. Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na nalazištima Velika Londžica – Malo polje 1, Zoljan – Jokino brdo, Rakitovica – Arende 2 i Donji Miholjac – Farkaševci, koja pripadaju manjim naseljima otvorenog tipa. Radi se o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike te ulomcima tzv. situlastih lonaca s karakterističnim rubom P-presjeka. Navedena su nalazišta posebno zanimljiva budući da bi njihova istraživanja mogla pridonijeti boljem razumijevanju keltskoga i panonskoga etničkog elementa u donjoj Podravini.

Razdoblju antike pripadaju samo dva nalazišta s ulomcima keramičkih ulomaka i opeka, koja se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. To su nalazišta Golinci – Selište 2 te Donji Miholjac – Jeroličko gušće južno od Donjeg Miholjca.
Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu je najčešće riječ o otvorenim naseljima smještenima na blago povišenim položajima uz rijeke ili manje vodotoke, često također naseljenima u prapovijesti ili na pitomim brežuljcima Krndije oko Zoljana i Velike Londžice. Iako najveći broj naselja na osnovi keramičkih nalaza pripada kasnom srednjem vijeku (14. – 16. st.), zabilježeni su i nalazi koji upućuju na naseljenost i tijekom ranog te posebno razvijenoga srednjeg vijeka. Brojnošću nalaza keramičkih ulomaka i opeka izdvajaju se nalazišta Martin – Risovi/Preko lenije, Šipovac – Ribnjak (14), Kućanci – Selište, Golinci – Selište 2 i Donji Miholjac – Farkaševci, datirana u 14. – 16. st. Uz navedena su naselja postojala i ona manja, sastavljena od manjeg broja objekata, koja čine naselja manjih zajednica, odnosno od nekoliko obitelji, pronađena u daleko većem broju. Veći broj pronađenih naselja iz razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka koja su smještena uz Karašicu i Našičku rijeku svjedoči o istaknutoj važnosti podravskoga prometnog pravca te odvojka koji je dolinom Našičke rijeke i dalje Londžom vodio prema Požeškoj kotlini i Posavini. U svakom slučaju, buduća će istraživanja na trasi plinovoda omogućiti proučavanje odnosa između različitih, a istodobnih srednjovjekovnih naselja na pojedinom užem prostoru.

Prilikom terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac otkrivena su 42 arheološka lokaliteta, od kojih je tek nekolicina registrirana i otprije poznata u literaturi. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknut geografski položaj donje Podravine i sjevernih obronaka Krndije. U prapovijesti su na tom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj kulturi, dok su se u prapovijesti (brončano i željezno doba) ondje doticale kulturne skupine različitog podrijetla, što je vrhunac dosegnulo u mlađem željeznom dobu kada Podravina, naseljena Skordiscima i Andizetima, postaje područje intenzivnih transeuropskih kontakata. U antičko vrijeme Podravinom vodi važan prometni pravac koji povezuje jugoistočne Alpe s Podunavljem s jednom od najvažnijih komunikacija, cestom *Poetovio – Mursa*. U srednjem vijeku Podravina i obronci Krndije zadržavaju svoju važnost, o čemu svjedoči gusta naseljenost s dokumentiranim najvećim brojem pronađenih nalazišta.
Rezultat terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac u Osječko-baranjskoj županiji pokazao je postojanje velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći je broj nalazišta moguće vremenski i kulturološki definirati. Također, rezultati terenskog pregleda otvaraju mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom dosad slabo istraženih područja donje Podravine i Krndije za svako pojedino razdoblje, kao što i pružaju mogućnost proučavanja međusobnih odnosa između pojedinih istodobnih nalazišta na užem prostoru.

Rakitovica – Arende 2 (foto: M. Dizdar)

Literatura

Ložnjak Dizdar 2005 Daria Ložnjak Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.
Marković 1977 Zorko Marković, Našice – novi prethistorijski i srednjovjekovni nalazi i lokaliteti, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1977: 138 – 142.
Marković 2002 Zorko Marković, Kulture i stanovništvo našičkog kraja od prapovijesti do turskog osvajanja u 16. st., Našički zbornik, 7, Našice, 2002: 7 – 26.
Minichreiter, Marković 2004 Kornelija Minichreiter, Zorko Marković, Arheološko rekognosciranje obilaznice Našica, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2004: 51 – 60.
Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije, 1, Zadar, 1973.

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Summary

During the 2008 fieldwalking campaign on a part of the gas pipeling route going from Donji Miholjac to Slobodnica (Osijek-Baranja County), 42 archaeological sites were recorded. Only a small part of them had been previously known also on the basis of the surface finds that had been collected. The results of the fieldwalking showed that the sites were evenly positioned alongside the entire gas pipeline route, both in the Drava plain and the hills of Krndija. The sites mostly belonged to the Prehistoric and Medieval periods. At most of the sites we collected fragments of pottery vessels, bricks and stone artefacts which allowed their approximate chronological and cultural placement. Future rescue archaeological excavation will enable us to define their borders more precisely.
In Prehistory some of the oldest archaeological sites were recorded at this area. They belong to the Starčevo Culture. In Bronze and Iron Age different cultures came into contact here, which indicates the intense Trans-European

contacts. In the Antiquity period a strong transportation direction led through Podravina (Drava river basin), which connected south eastern Alps with Podunavlje (Danube river basin) by one of the most important communication roads *Poetovio-Mursa*. In the Middle Ages Podravina and Krndija hill maintained their importance which was indicated by the higher population density and the largest number of recorded archaeological sites.

Redni broj: 17
Lokalitet: Stara vodenica (AN 18A)
Naselje: Jurjevac Punitovački
Grad/općina: Punitovci
Pravni status: P-3271
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 25. ožujka do 15. svibnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Stara vodenica (AN 18A) na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo, između stacionaža 46+700 i 46+900. Ukupna istražena površina iznosila je 16.000 m^2. Voditeljica radova bila je mr. sc. Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Investitor su bile Hrvatske autoceste d.o.o., a koordinator radova Ministarstvo kulture.

Arheološki lokalitet Stara vodenica smješten je na blago povišenom položaju sjeveroistočno od sela Jurjevca Punitovačkog, uz cestu koja vodi prema Beketincima. Lokalitet je smješten uz rijeku Vuku, na mjestu gdje ona blago meandrira. S južne je strane lokalitet omeđen poljskim putem i kanalom iza kojeg se nastavlja šuma (Saonički lug). Riječ je o jednoslojnom lokalitetu s horizontalnom stratigrafijom. Na temelju zaštitnih arheoloških istraživanja na nalazištu Stara vodenica, može se govoriti o postojanju dvaju manjih prapovijesnih naselja, kao i o manjem naselju iz srednjovjekovnog razdoblja.

Lokalitet Stara vodenica, snimak iz zraka (foto: I. Drnić)

Gotovo većina prapovijesnih jama ima svjetlije smeđu zapunu, punu komadića lijepa te mjestimice gara i ugljena. Jame su uglavnom plitke, od 0,25 do 0,50 m, te su bez nalaza ili sa sporadičnim ulomcima keramike. Ni jedan objekt očito nije imao stambenu funkciju, već je uglavnom riječ o otpadnim

Lokalitet Stara vodenica, izbor kamenih alatki, lasinjska kultura (foto: I. Krajcar)

Lokalitet Stara vodenica, žlica s tuljcem za nasad drška, lasinjska kultura (foto: I. Krajcar)

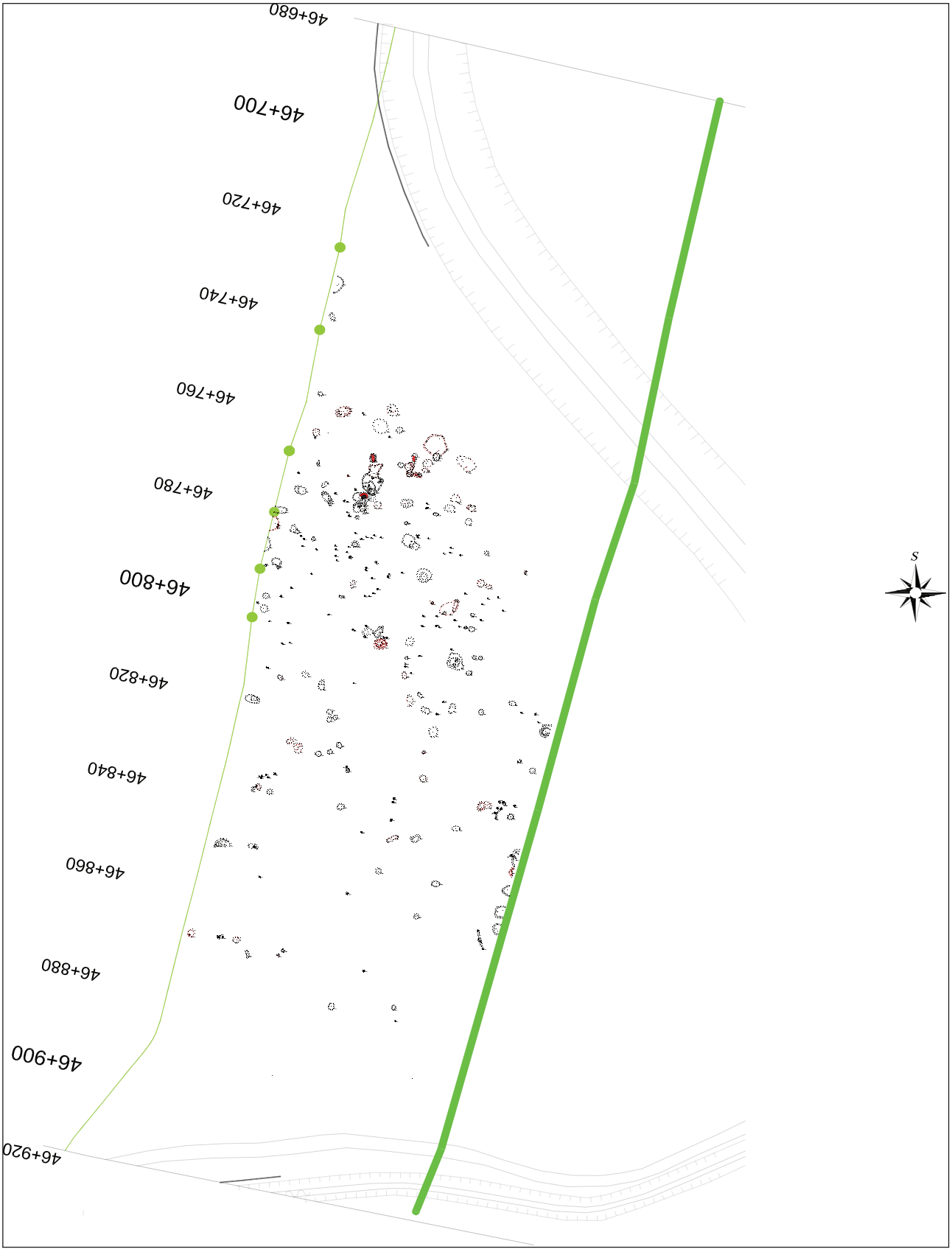

Lokalitet Stara vodenica, završni plan nalazišta (izradila: A. Solter)

jamama ili o radnim prostorima. Materijal ima karakteristike eneolitičke lasinjske kulture, a dobiveni apsolutni datumi kreću se u rasponu od 4320. do 3960. g. pr. Kr.
Osim bakrenodobnih nalaza, na lokalitetu je ustanovljeno i nekoliko jama s brončanodobnom keramikom. Keramički nalazi iz zapuna jama dosta su atipični te nisu dovoljni za točnu kulturnu determinaciju, dok je analiza ugljena iz jedne jame dala kalibrirani datum 1520. – 1400. g. pr. Kr. Po navedenom bi se datumu moglo zaključiti da je na položaju Vodenica egzistiralo i naselje iz srednjega brončanog doba.
Srednjovjekovno naselje može se datirati između 10. i 13. st. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama, stupovima, a pronađeno je i dosta manjih, plitkih jama koje su imale zapečeno dno te su vjerojatno služile kao ognjišta na otvorenome prostoru. Zanimljivo je da je u gotovo svim srednjovjekovnim objektima pronađena velika količina glinenih utega/kugli (više od tisuću ulomaka, ukupne težine 3,5 kg).

Literatura

Balen 2008 J. Balen, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2008.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

During 2008 rescue archaeological excavation was conducted at the site Stara Vodenica (AN 18A) at the route of the highway from Beli Manastir to Osijek and Svilaj, section Osijek to Đakovo.
The site is located on a mildly elevated position alongisde Vuka river at the position where the river has a slight meander shape. At the southern side the site is bounded by a field path and a canal from which a wood continues (Saonički lug). The site consists of a one layer with horizontal stratigraphy.
On the basis of the rescue archaeological excavation at the site Stara Vodenica we can speak of the existence of two smaller Prehistoric sites and a smaller settlement from the Medieval period (between the 10th and the 13th century). One of the Prehistoric sites belongs to the Lasinja Culture and it has been dated to the period between 4320 and 3960 BC and the other belongs to the period of the Middle Bronze Age.

Redni broj: 18
Lokalitet: Štrbinci
Naselje: Budrovci
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: Z-3811
Razdoblje: P, A, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2008., Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nastavio je sustavno arheološko istraživanje na Štrbincima (naselje Budrovci, uži toponim Ribnjak, općina Đakovo). Istražuje se prije svega kasnoantičko groblje, ali i drugi arheološki slojevi: prapovijesno naselje na čijem je prostoru groblje najvećim dijelom ukopano, te pokretni ostaci boravljenja na tom prostoru u 16./17. stoljeću. U 2008. iskopavanje je financirano sredstvima Ministarstva kulture i znanstvenog projekta Romanizacija i kristijanizacija hrvatskog dijela provincije Panonije, Hrvatske

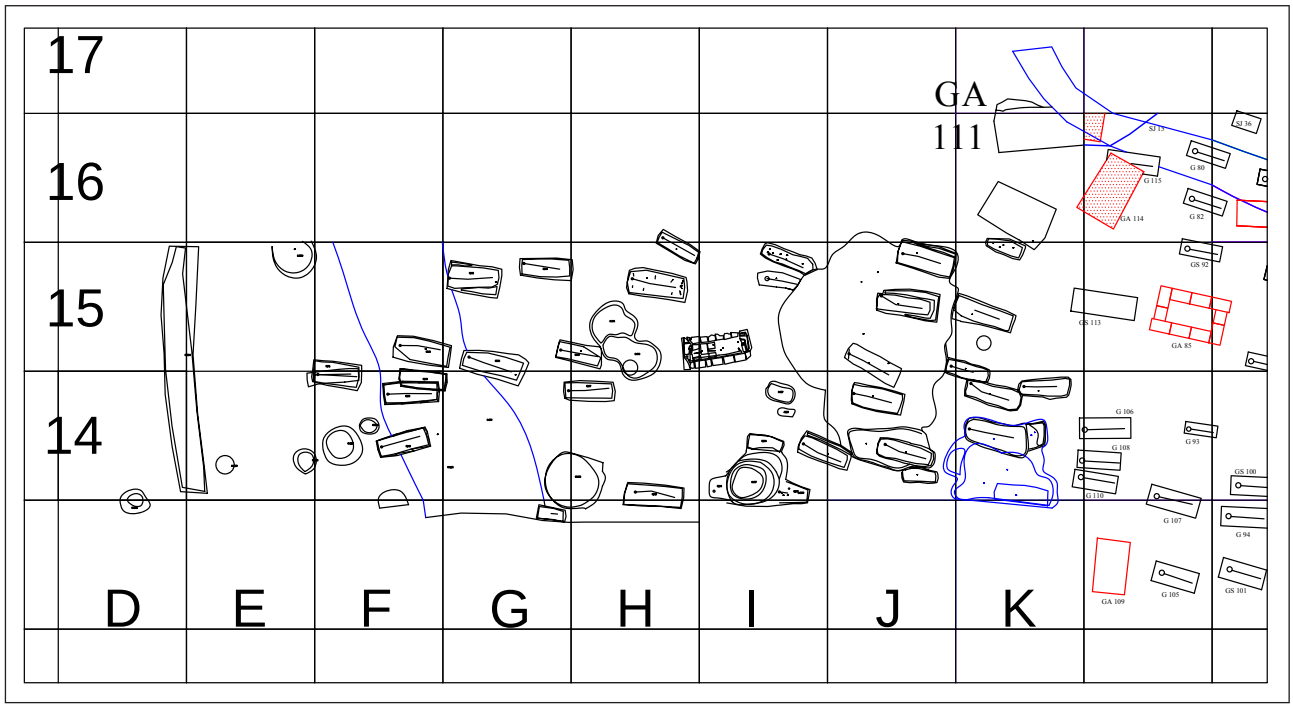

Tlocrt istražene površine u 2007. i 2008. godini

akademije znanosti i umjetnosti. Radovi su trajali od 8. do 24. rujna 2008. godine. Isključujući prvi i posljednji dan rada, odnosno skidanje humusa bagerom te zatrpavanje iskopa, ostvareno je ukupno 9 radnih dana (4 su izgubljena zbog nepovoljnih vremenskih prilika). Uvjeti iskopavanja bili su iznimno teški, jer je zbog dugotrajne suše zemlja bila toliko tvrda da je gotovo onemogućavala ručni iskop, a ni natapanje iz cisterne nije znatnije olakšalo rad. Bilo je gotovo nemoguće površinski odrediti stratigrafske jedinice. Umjesto toga, pojedine arheološke pojave određivale su se uz pomoć prošlogodišnje dokumentacije i prepoznavanja tijekom iskopavanja po slojevima. Stručnu ekipu činile su voditeljica iskopavanja dr. sc. Branka Migotti i zamjenica dr. sc. Ljubica Perinić Muratović, obje iz Odsjeka za arheologiju HAZU-a iz Zagreba, te student arheologije iz Zadra Ivan Perošević. Bilo je zaposleno osam radnika, od kojih većina s duljim iskustvom rada na arheološkim iskopavanjima.

Plan rada bio je uvjetovan ishodom prošlogodišnjeg iskopavanja, kada su posljednja tri otvorena kvadranta (D, E i F) istražena samo djelomice, odnosno otkriveni su i izvađeni kasnorimski grobovi, ali ne i prapovijesni sloj u koji su oni bili ukopani. Stoga je u ovoj godini otvorena ta ista površina, i još dva kvadranta: dio C (njegov najzapadniji dio pokriven je šikarom uz potok) zapadno od D, s namjerom da se ustanovi zapadna granica groblja na tome mjestu, te K 16 sjeveroistočno od opisane osnovne sonde. Taj je iskop načinjen da bi se razjasnila situacija koja je, radi podvlačenja složene SJ 70 pod sjeverni rub iskopa, ostala nezavršena u iskopavanju 2005. godine. Prema tome, ukupno je istražena površina od 200 m^2. Ustanovljeno je i istraženo ukupno 12 stratigrafskih jedinica (SJ 70, 71, 95, 102, 102.1., 130, 146, 148 – 152) i prikupljeno 25 jedinica nalaza (keramike i lijepa), 14 jedinica uzoraka (kosti – 10, ugljen – 3, zemlja – 1) i 24 posebna nalaza (komadi zaglađenog i obojanog lijepa, puževi i školjke te prapovijesne alatke od kamena, kosti i zemlje).
Od prapovijesnih nalaza istražene su dvije jame (SJ 95 i 102), koje su se protezale čitavom dužinom istočnog dijela kvadranta F 14 i 15, te zapadnim dijelom kvadranta G 14 i 15. Naknadno je ustanovljeno da je u pitanju ista arheološka pojava, koja ima oblik nepravilnog jarka zaobljenog trokutastog presjeka, na zapadnoj strani usječena u zdravicu razmjerno pravilno, a na istočnoj izrazito nepravilno. Najveća je širina oko 3 m, a dubina oko 2 m. U zapuni je bila velika količina lijepa, djelomice gorenog, čiji su pojedini komadi bili izrazito veliki, a neki su na poleđini imali žljebove od pruća. U SJ 95 i 102 nađen je i velik broj ulomaka keramičkih posuda, te svi prije spomenuti posebni nalazi. U sjevernome dijelu uočeni su, na prostoru od otprilike 2x1 m, tragovi izgorenih drvenih greda, položenih vodoravno i okomito na ukupnoj dubini od oko 1 m, što je djelovalo kao ostatak uništene nastambe. Međutim, dimenzije i oblik opisane pojave, a osobito njeno protezanje u dužini od 10 m, uz podvlačenje pod južni i sjeverni profil, vjerojatnije upućuju na jarak oko neolitičkog naselja, naknadno zapunjen otpadnom građom. Najzapadnija površina iskopa – dostupni dio kvadranta C, nije dao nikakvih arheoloških nalaza, ni artefakata ni uzoraka. Budući da ni u istočnijim kvadrantima D i E nije bilo rimskih grobova, najvažniji ishod ovogodišnjeg istraživanja, s obzirom na antički sloj, podatak je o zapadnoj granici

Sjeverni profil prapovijesne jame (SJ 102.1.)

groblja. Ona je na naznačenom mjestu oko 20 m istočno od usjeka s vodom (Ribnjak), koji južni dio Štrbinaca dijeli na istočnu i zapadnu polovicu. Kvadrant D 15 bio je prazan, a u D14 zatečeni su vatrište (SJ 130) i 3 rupe od kolaca (SJ 150 – 152). Vatrište, koje se sastojalo od okruglog ruba crveno pečene zemlje i unutrašnje jame ispunjene ugljenom, podvlačilo se pod južni profil, stoga nije istraženo do kraja (dub. 35 cm, istražena površina 130x70 cm). Budući da na prostoru vatrišta nisu zatečeni pokretni nalazi, ono je moglo pripadati bilo kojem sloju od neolitika do novog vijeka, dosad potvrđenom na Štrbincima. Isto se odnosi na rupe od kolaca, raspoređene u obliku slova V, sjeverno od vatrišta (SJ 150 – 152). Izrazito su pravilne, promjera oko 30 cm i dubine od 25 do 30 cm, zapunjene zemljom s mrvicama lijepa i ugljena. U humusu poviše opisanih pojava bilo je usitnjene prapovijesne, rimske i novovjeke keramike te mrvica opeke i lijepa, što je uobičajen sastav površinskog sloja na pojedinim mjestima na Štrbincima i nije indikativan za prepoznavanje kulturne pripadnosti arheoloških pojava u dubljem sloju.
Iskop u K 16 postigao je željeni rezultat utoliko što je u glavnim crtama razjašnjena situacija koja se ocrtala u sjevernom i zapadnom profilu u iskopavanju 2005. godine. Tada je uočena složena pojava (SJ 70), sastavljena od različitih cjelina. Ovogodišnjim iskopom utvrđeno je da je zidana rimska grobnica (SJ 71/GA 111) zasjekla prapovijesni jarak (SJ 15), a sama je bila uništena ukopom iz 16./17. st. (SJ 148) te naknadno

Vatrište i rupe od kolaca – SJ 147, 150 – 152

vjerojatno još jednom suvremenom intervencijom nepoznate namjene, moguće arheološkim sondiranjem iz 1993. Grobnica se ocrtavala na površini od oko 200x200 cm, a njena se zapuna sastojala od usitnjene opeke i žbuke, pomiješane s manjim ulomcima prapovijesne i novovjeke keramike. Prema tome, potvrđena je dosad već poznata situacija da se uz posve srušene grobnice, od kojih ostaje mala količina smrvljenoga građevnog materijala, u pravilu nalazi sloj 16./17. st. U istom kvadrantu istraženi su ostaci još jedne posve uništene zidane grobnice (SJ 149/GA 151). Ipak, ostao je sačuvan donji sloj podne i zidne žbuke u visini od 30 cm, na temelju kojeg je bilo moguće rekonstruirati mjere tlocrta grobnice (264x167 cm). Kostiju i drugih nalaza nije bilo.

dr. sc. Branka Migotti

Summary

In 2008 systematic archaeological excavations at the site of Štrbinci were continued. The stress of the research has so far been on the late Roman inhumation cemetery, which yielded some 150 earth graves and masonry tombs, the latter mostly destroyed in part or completely. Since the cemetery is situated in the area of a Neolithic settlement, this year's campaign was concentrated on the prehistoric layer, which remained unresearched after the Roman graves had been recovered from it in 2007. Due to extremely unfavourable weather conditions, of the 25 days of the 2008 campaign only 9 were actually spent in the field. The researched area measured 200 square metres, and the excavations yielded 12 excavation units, i. e. archaeological features: prehistoric, Roman and possibly modern, filled with a huge amount of pottery fragments and burned daub, some with brushwood imprints. A few samples of animal bone, charcoal and earth were collected and 24 small finds recovered (worked daub, snails and shells as well as prehistoric tools and implements of stone, earth and bone), mostly from the prehistoric layer. The most conspicuous of the prehistoric features was part of a ditch surrounding the settlement, which stretched throughout the trench (10 m) in the N-S direction (depth: 2 m; width: up to 3 m). It was roughly V-shaped in section, had irregular sides and was filled with the material described above. In addition to this, a hearth was found and 3 postholes spaced irregularly around it, but the chronological and cultural affiliation of the find was impossible to establish due to the lack of small finds. Finally, at the NE part of the trench a destroyed masonry tomb was discovered within a complex excavation unit containing also parts of a prehistoric ditch, destroyed by the tomb and a robbery trench from the 16th-17th century, which in turn destroyed the tomb for the secondary use of building material.

Redni broj: 19
Lokalitet: Tomašanci – Palača (AN 22)
Naselje: Tomašanci
Grad/općina: Gorjani
Pravni status: P-2933
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 9. listopada do 8. prosinca 2007., te od 25. veljače do 26. lipnja 2008. godine trajala su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Tomašanci – Palača (AN 22). Arheološki lokalitet pozicioniran je na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo,

Lokalitet Palača, snimak iz zraka (foto: I. Drnić)

Lokalitet Palača, posuda na nozi, starčevačka kultura (foto: I. Krajcar)

Lokalitet Palača, figuralna plastika, starčevačka kultura (foto: I. Krajcar)

stacionaža 53+500 – 54+300. Ukupna istražena površina iznosila je 64.000 m^2. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Investitor su bile Hrvatske autoceste d.o.o., a koordinator radova Ministarstvo kulture.

Arheološki lokalitet Palača smješten je uz cestu koja iz Tomašanaca vodi prema Gorjanima. Lokalitet se proteže na platou grede, njezinoj sjevernoj padini te se nastavlja dalje u ravno, nizinsko, močvarno područje. Lokalitet je već dosta uništen gradnjom poljske ceste koja ga presijeca oko stacionaže 54+150 te drenažnim kanalom oko stacionaže 53+850. I cesta i kanal presijecaju lokalitet u smjeru zapad--istok. Još se jedan kanal nalazi na prostoru na kojem je registriran lokalitet, i to sasvim na sjevernom dijelu lokaliteta, te ga presijeca u smjeru sjever-jug.
Na temelju zaštitnih arheoloških istraživanja, na nalazištu Palača može se govoriti o postojanju nekoliko prapovijesnih naselja – iz razdoblja kamenog doba (neolitika), bakrenog doba (eneolitika) te ranoga brončanog doba. Na jednom je dijelu lokaliteta (između stacionaža 53+850 i 54+050), na sasvim ravnom, močvarnom tlu, ustanovljen naplavinski sloj debljine 0,50 – 0,80 m, ispod kojeg je ustanovljena najintenzivnija naseljenost.
Na lokalitetu Palača vjerojatno se može govoriti o postojanju dva starčevačka naselja: jednoga smještenog na povišenom platou grede i drugog u nizinskom, danas močvarnom području. Na platou grede koncentracija nalaza ustanovljena je na istočnom dijelu trase, te se može pretpostaviti da se i naselje proteže na tom dijelu grede, dok su u nizinskom dijelu objekti koncentrirani uz zapadni rub iskopa. Naselje/a starčevačke kulture na položaju Palača pripadaju njenoj kasnoj fazi. Među ostacima materijalne kulture najzastupljenije je keramičko posuđe, uglavnom crvenkaste ili oker boje, često ukrašeno barbotinom ili tamnim slikanjem. Od oblika prevladavaju zaobljeni lonci te posude na nozi. Dobiveni datumi u rasponu su od 5660. do 5300. g. pr. Kr., te tako datiraju naselje/a u kasnu fazu starčevačke kulture. Nažalost, na lokalitetu nisu pronađene rupe od stupova, odnosno nadzemne konstrukcije koje bi se sa sigurnošću mogle pripisati starčevačkoj kulturi. Razlog je tomu nedostatak tipičnih predmeta kulture u zapunama rupa, kao i kasnije naseljavanje istog položaja u bakrenom dobu.
Na lokalitetu Tomašanci – Palača najzastupljeniji su nalazi koji pripadaju eneolitičkom, bakrenodobnom razdoblju. Među iskopanim objektima ističu se nalazi nadzemnih objekata pripadnika lasinjske kulture. Do nedavno se smatralo da lasinjska kultura ne poznaje metal (bakar) te da nosioci te kulture žive u isključivo ukopanim jamskim objektima. Međutim, novim su zaštitnim istraživanjima oko Đakova i Osijeka ustanovljeni metalni nalazi (uglavnom bakrena šila), kao i tragovi nadzemnih objekata. Riječ je o pravokutnim, dugim građevinama, sa po jednom ili dvije prostorije. Oko kuće bili su napravljeni uski rovovi (kanali) za zidnu konstrukciju, koji su s vanjske strane pojačani nizom potpornih stupova. Jedan potporni stup nalazio se i u sredini kuće. Lasinjsko je naselje, prema do sada dobivenim analizama, na lokalitetu Palača egzistiralo od 4340. do 3950. g. pr. Kr.
Na nizinskom dijelu lokaliteta izdvojen je jedan objekt čija je zapuna datirana u 3700. – 3630. g. pr. Kr. U zapuni objekta pronađena je šalica zaobljena tijela i cilindričnog

Lokalitet Palača, ostaci nadzemnog objekta lasinjske kulture (foto: I. Drnić)

Lokalitet Palača, šalica, badenska kultura (foto: I. Krajcar)

vrata s trakastom ručkom koja blago nadvisuje rub. Šalica je u potpunosti ukrašena, a ukras je izveden u vidu uskih polja, odnosno horizontalnih ili vertikalnih traka koje su ispunjene žigosanjem. Najviše analogija tom tipu nalazi se u retz-gajarskoj kulturi.

I po stratigrafskim pokazateljima (jama je naime udaljena od dijela terena gdje je ustanovljeno lasinjsko naselje), a također i po materijalu te dobivenim datumima, može se govoriti da je na lokalitetu Palača ustanovljeno postojanje dvaju srednjoeneolitičkih naselja: starijeg, lasinjskog, datiranog oko 4300. – 3900. g. pr. Kr. i nešto mlađeg, retz--gajarskog, datiranog oko 3700. – 3600. g. pr. Kr. Da je riječ o iznimno povoljnom položaju za naseljavanje svjedoče i nalazi kasnoeneolitičke badenske kulture te nalazi iz razdoblja ranoga brončanog doba, datirani oko 2300. – 2200. g. pr. Kr.

Lokalitet Palača, šalica, retz-gajarska kultura (foto: I. Krajcar)

Literatura

Balen 2008 J. Balen, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2008.

Balen 2008 J. Balen, Apsolutni datumi sa zaštitnih istraživanja na prostoru Slavonije kao prilog poznavanju kronologije srednjeg eneolitika, VAMZ, 41, Zagreb, 2008: 17 – 35.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

During 2008 rescue archaeological excavations were conducted at the site Tomašanci – Palača (AN 22) situated at the route of the highway from Beli Manastir to Osijek and Svilaj, section Osijek to Đakovo.

We can speak of the existence of two Starčevo Culture settlements: one is positioned at the elevated beam plateau and the other in the lowland, today's swamp area. At the beam plateau concentration of the finds was determined at the eastern part of the route and it can be deduced that the settlement also stretches at this section of the beam. In the lowland part the objects are concentrated alongside the western border of the trench. The settlement/s of the Starčevo Culture at the position Palača belong to its letter phase. The dates range between 5660 and 5300 BC.

At the site Tomašanci – Palača the most numerous are the finds that belong to the Eneolithic and Bronze Age periods. Among the uncovered objects the ones that stand out are those belonging to the Lasinja Culture. According to the data that has been acquired up to this moment, the settlement of the Lasinja Culture existed from 4340 to 3950 BC.

According to the stratigraphic indicators, the materials and the acquired dates, we can speak of the fact that we have established the existence of two middle Eneolithic settlements: on older one of the Lasinja Culture dated to approximately 4300 to 3900 BC and a younger one belonging to the Retz-Gajary Culture dated to 3700-3600 BC. Finds of the Late Eneolithic Baden Culture from the Early Bronze period (2300-2200 BC) also confirm the fact that this area was an extremely favourable position for establishing settlements.

Redni broj: 20
Lokalitet: Tomašanci – Zdenci (AN 23)
Naselje: –
Grad/općina: Gorjani
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru opsežne akcije zaštite arheoloških nalazišta na trasi Autoceste Osijek – Đakovo i njihovu istraživanju, Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru proveo je iskopavanje prapovijesnoga naseobinskog nalazišta s oznakom AN 23, na lokalitetu Zdenci u Tomašancima kod Đakova.

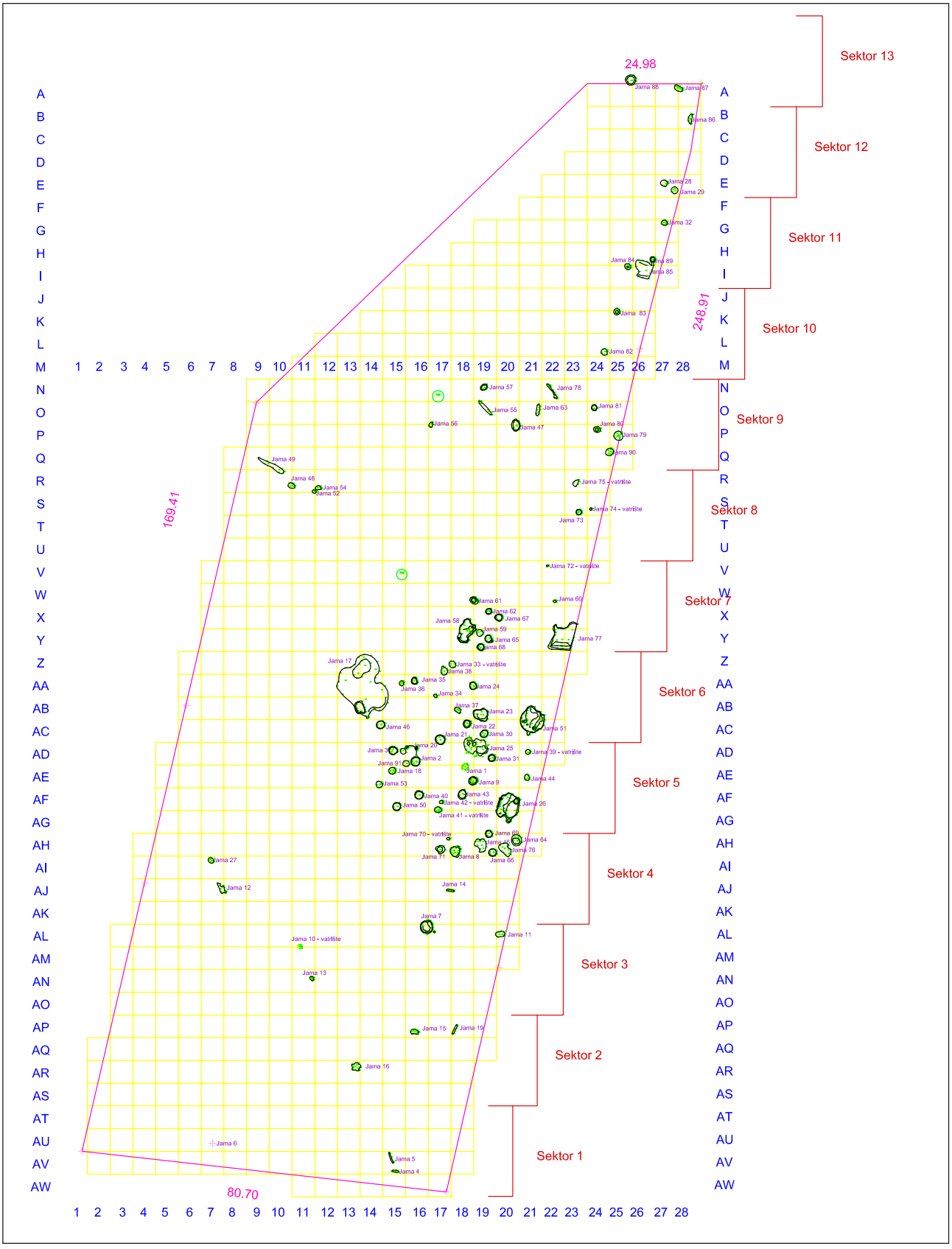

Položaj objekata na nalazištu

Pogled na dio nalazišta tijekom istraživanja

Iskopavano je tijekom ožujka i travnja 2007., na temelju podataka prikupljenih prethodnim terenskim pregledom i pokusnim istraživanjima tijekom lipnja 2006., čiji su voditelji bili autor ovoga priloga i dr. sc. Boško Marijan, tada docent na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Tijekom zaštitnog iskopavanja koje je vodio autor, u svojstvu zamjenika sudjelovao je i mr. sc. Dario Vujević, asistent na Odjelu za arheologiju, dok su stručnu ekipu činili apsolventi arheologije s istog sveučilišta. Budući da je obrada rezultata istraživanja u tijeku, a bit će pripremljena za objavu u monografskom obliku, ovom se prilikom donose samo elementarni podaci o nalazištu i istraživanju.

Iskopavanjem je obuhvaćena unaprijed zadana površina u dužini od 260 i širini od 60 m, na kojoj je prethodnim pokusnim iskopavanjem utvrđeno postojanje jamskih objekata s nalazima koje je bilo moguće okvirno pripisati eneolitiku. Temeljni metodološki pristup, utvrđen za sva slična nalazišta na trasi autoceste, uključivao je kontrolirano strojno skidanje površinskog sloja obuhvaćenog ratarskom obradom u prosječnoj debljini od 0,50 m, kojim su utvrđivani horizontalni interfaciji naseobinskih i drugih elemenata stratifikacije koji su u nepravilnoj disperziji zauzimali otvorenu površinu nalazišta. Objekti, čiji su interfaciji otkrivani na taj način, potom su istraživani kao pojedinačne zatvorene cjeline, uz primjenu stratigrafskog načela iskopavanja. Svi otkriveni objekti pojedinačno su dokumentirani uobičajenim metodama tehničkog i fotodokumentiranja. Zbog flotiranja i utvrđivanja eventualnih arheobotaničkih nalaza, prema načelu probabilističkog pristupa, tijekom iskopavanja prikupljen je i veći broj uzoraka depozita.

Tijekom iskopavanja otkriveno je 89 jamskih objekata različitih veličina i ukopanih do različitih dubina. S obzirom na karakter sadržaja među otkrivenim jamskim objektima, moguća je osnovna distinkcija na dvije osnovne skupine:

a) jamski objekti s vidljivim ostacima i tragovima stambenog karaktera ili drugih s njima izravno povezanih aktivnosti (keramički nalazi i drugi uporabni predmeti, osteološki nalazi, ostaci vatrišta i ognjišta, ostaci izgorena drveta, komadi kućnog lijepa i dr.),

b) jamski objekti bez vidljivih ostataka i tragova stambenog karaktera ili s njima povezanih svakodnevnih aktivnosti.

Znatno je brojnija prva skupina jamskih objekata. Međutim, ni u toj skupini ne postoji potpuna koherentnost u veličinama, oblicima, dubini ukopavanja i vrstama pripadajućih arheoloških nalaza, zbog čega se i u toj skupini mora računati s različitim namjenama pojedinih objekata. Posebnu skupinu, koja i prostorno tvori koherentnu cjelinu, čine jamski objekti čiji su isključiv ili dominantan sadržaj cjeloviti ili parcijalni ostaci bovida. Neovisno o vrstama i namjeni objekata te njihovu prilično kaotičnom rasporedu na istraženoj površini, ipak je moguće uočiti sljedeće:

1. Otkriveni objekti koncentrirani na istočnoj polovici istražene površine, što sugerira zaključak da je istraživanjima obuhvaćena zapadna periferija naselja čiji se veći ili najvažniji dio nalazi na neistraženom prostoru, a takvu vjerojatnost sugeriraju i površinski nalazi u većem broju zastupljeni upravo na tako pretpostavljenom središnjem dijelu naselja.
2. Unatoč vjerojatnosti da je iskopavanjem obuhvaćen periferni dio naselja, broj otkrivenih objekata, neovisno o njihovoj namjeni, sugerira prilično veliku zajednicu nastanjenu na toj poziciji.
3. Premda je opći raspored otkrivenih objekata prilično

Eneolitički keramički nalazi

kaotičan i stvara dojam neorganiziranog naselja, ipak se u središnjem dijelu istočne polovice istraženog prostora uočava grupiranje više objekata koji nedvojbeno imaju stambeni karakter u užem smislu, a njima su pridruženi objekti kojima se može pripisati značenje pratećih ili pomoćnih objekata. Nasuprot tomu, u sjevernom dijelu istraženog prostora očita je znatno manja koncentracija objekata, a i njihovi su međusobni odnosi posve drukčiji.

4. Istraženi dio nalazišta ne čini posve jedinstvenu cjelinu ni u kulturnom ni u vremenskom pogledu. Naime, premda najveći dio otkrivenih objekata nedvojbeno pripada eneolitiku, sadržaj pojedinih objekata izlazi iz tog okvira i opredjeljuje ih u srednje/kasno brončano doba, odnosno ranosrednjovjekovno doba. Ipak, s obzirom na to da najveći dio otkrivenih objekata pripada eneolitiku, objekti koji izlaze izvan tog perioda samo su ilustracija kasnijih naseobinskih aktivnosti na istom prostoru. Na ovoj razini istraženosti nije moguće prosuditi intenzivitet te naseobinske aktivnosti, premda toponim i opća hidrološka situacija upućuju na poziciju koja je mogla imati veće značenje za različite zajednice prapovijesnoga ili ranoga povijesnog doba.

5. Osnovnu kulturnu pripadnost eneolitičkog naselja određuju prilično brojni keramički nalazi koji se svojim tipološkim i stilskim svojstvima dosta jednostavno uključuju u repertoar keramografskih pojava kulture Retz-Gajary, ali su uz osnovni kulturni sadržaj nalazišta pridružene i pojave koje imaju lasinjski ili lasinjoidan karakter.

6. Na temelju radiokarbonskih datuma dobivenih iz prikupljenih uzoraka, eneolitičko naselje moguće je datirati u vrijeme oko 5300. BP.

prof. dr. sc. Brunislav Marijanović

Summary

During 2008 rescue archaeological excavations were conducted at the Prehistoric settlement Tomašanci – Zdenci (AN 23), which is situated at the route of the highway from Beli Manastir to Osijek and Svilaj, section Osijek to Đakovo. During the excavations 89 pit objects were uncovered all of different sizes and different depths. The uncovered objects were concentrated at the eastern part of the excavated surface, which brought us to the conclusion that the excavation works covered the western periphery of the settlement, which had obviously belonged to a considerably large community that had lived at this area.

The researched part of the site does not make a culturally or temporally unified whole. Although the most part of the uncovered objects without doubt belongs to the Eneolithic, the content of some of the objects exists this framework and dates them to the Middle/Late bronze Age or the Early Medieval period. The basic cultural affiliation of the Eneolithic settlement is determined by numerous pottery finds, which according to their typological and stylistic characteristics easily fit into the repertory of the Retz-Gajary Culture. However, alongside the elementary cultural content of the site there are instances of Lasinja or Lasinja-like character. Based on radio-carbon dating, Eneolithic settlement can be dated to the period around 5300 BP.

Redni broj: 21
Lokalitet: Várhegy – Mocsolás (Zmajevac)
Naselje: Zmajevac
Grad/općina: Kneževi Vinogradi
Pravni status: Z-4209
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Godine 1999. započelo je istraživanje kasnoantičke nekropole Mocolás na lokalitetu Várhegy – Mocsolás (Zmajevac), i do sada je otvorena površina od 1650 m², u okviru koje je istraženo 175 grobova. Arheološko istraživanje (deseta kampanja) nekropole nastavljeno je od 12. do 27. srpnja 2008. godine. Stručna je voditeljica istraživanja Slavica Filipović, prof., viša kustosica i voditeljica Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije. Istraživanje je financirano skromnim sredstvima Muzeja Slavonije i Osječko-baranjske županije.

Godine 2008., na površini od 220 m² istražena je južna granica nekropole u kvadrantima 65, 66 i 67, a u kvadrantima 61, 62, 63, 64 i 52 istraženo je 9 grobova. Nakon humusnog sloja (SJ 1), u sloju lesa (SJ 2) definirane su rake na apsolutnoj visini od 121,65 m do 120,94 m. Dubina je ukopa od 0,30 m do 1,10 m. Svi su grobovi

Zmajevac, grob 172 (foto: S. Filipović)

Zmajevac, grob 175 (foto: S. Filipović)

Zmajevac, grob 167 (foto: S. Filipović)

kosturni i dobro sačuvani. Pokojnici su položeni u rake u ispruženom položaju, orijentirani SI-JZ, osim u G 167 gdje je orijentacija I-Z. Ukopi u grobovima bili su pojedinačni. Istraženo je 7 ukopa u pravokutnoj raci, kao i 1 ukop u zidanoj grobnici (G 167). Prilozi su zatečeni kod 7 ukopa (osim kod ukopa u G 169 i G 174), a sadržavali su posude od stakla i keramike, nakit od metala, kosti i staklene paste, željezne noževe, okove i čavle od željeza te novac.

Materijal datira grobove u drugu polovinu 4. st., a dokumentiran je u Popisu nalaza od br. 772 do br. 864 i Popisu uzoraka od br. 315 do br. 326. Terenska dokumentacija nalazi se u Popisu crteža od br. 599 do br. 643. Arheološki nalazi i dokumentacija pohranjeni su u Pododjelu antičke arheologije Muzeja Slavonije.

Zmajevac, istraženi kvadranti 61 – 64 (foto: S. Filipović)

Literatura

Filipović 2005 Slavica Filipović, Várhegy – Mocsolás (Zmajevac), HAG, 1/2004, Zagreb 2005: 15 – 17.

Filipović 2006 Slavica Filipović, Várhegy – Mocsolás (Zmajevac), HAG, 2/2005, Zagreb 2006: 22 – 23.

Filipović 2007 Slavica Filipović, Várhegy – Mocsolás (Zmajevac), HAG, 3/2006, Zagreb 2007: 30 – 31.

Filipović 2007 Slavica Filipović, Sustavno arheološko istraživanje kasnoantička nekropola u Zmajevcu 2004. – 2005., Osječki zbornik, 28, Osijek, 2007: 89 – 92.

Minichreiter 1987 Kornelija Minichreiter, Arheološko blago Baranje, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU-a u Osijeku, 5, Osijek, 1987: 90.

Pinterović 1961 Danica Pinterović, O rekognosciranju baranjskog sektora limesa, u: Limes u Jugoslaviji, 1, Beograd, 1961: 43 – 45.

Pinterović 1969 Danica Pinterović, Problemi u istraživanju Limesa na sektoru Batina Skela – Ilok, Osječki zbornik, 12, Osijek, 1969: 53 – 69.

Slavica Filipović

Summary

In the year 2008 a 220 m² surface at the Late Antique necropolis Mocolás at the site Várhegy – Mocsolás (Zmajevac) was researched. 9 graves were found, with singular burials. All graves were skeletal and buried in grave pits apart from the G 167 which was buried inside a grave vault. The deceased were placed in a prostrated position. Grave offerings were found in seven graves (apart from G169 and G174) and they consisted of glass and pottery vessels, metal jewellery. Bones and glass paste, iron knives, coins. The material dates the graves into the second half of the fourth century.

VUKOVARSKO-SRIJEMSKA ŽUPANIJA

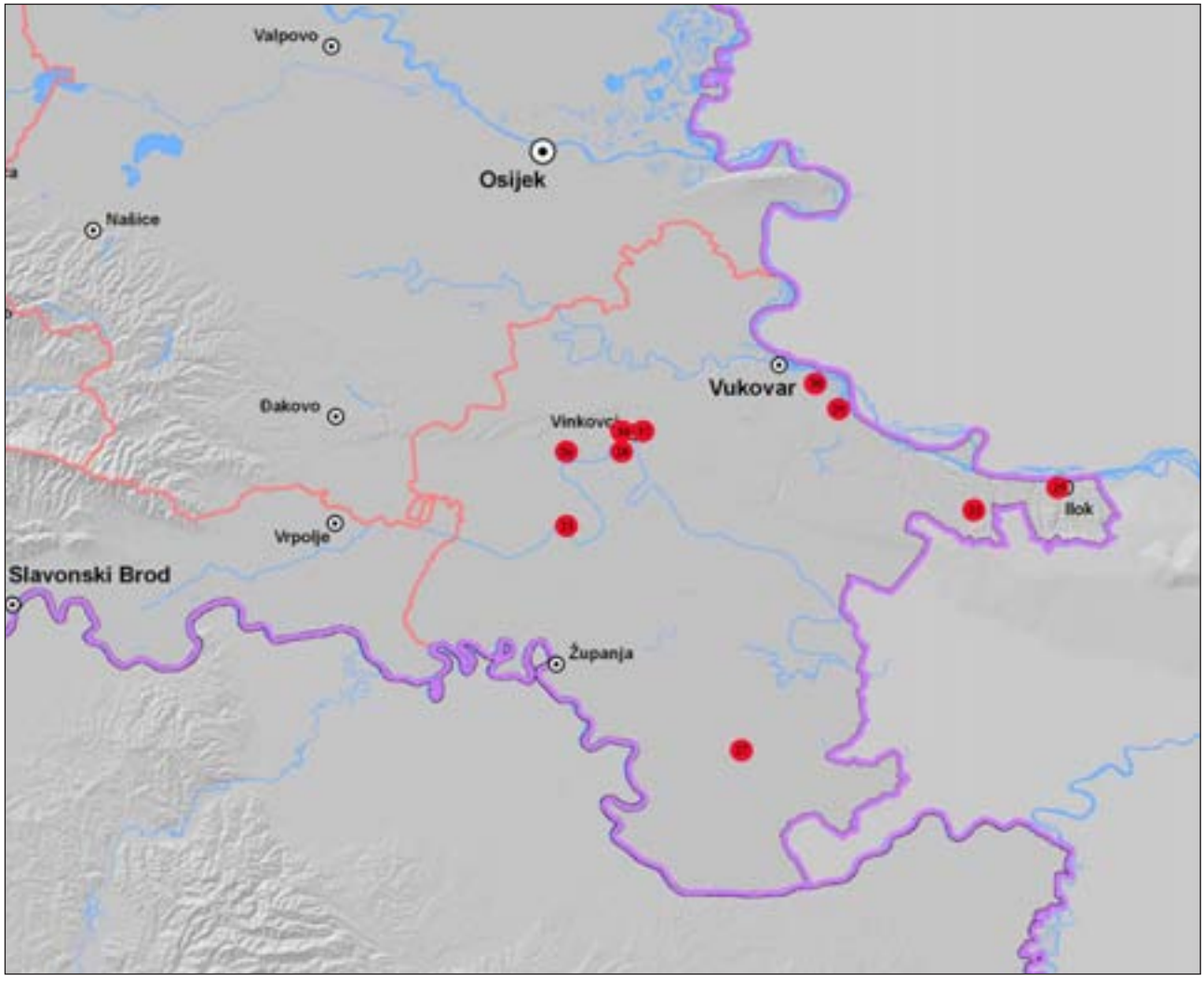

22 Bapska – Gradac
23 Cerna – Gradac
24 Gornji Srijem (područje)
25 Ilok – Gornji grad
26 Ivankovo – crkva rođenja sv. Ivana
27 Purić – Lubanj
28 Sopot
29 Sotin – Srednje polje
30 Vinkovci – buduće dvoransko plivalište
31 Vinkovci – Korzo
32 Vinkovci – Ul. bana J. Jelačića 11
33 Vinkovci – Ul. D. Žanića-Karle 27b
34 Vinkovci – Ul. J. Dalmatinca 49
35 Vinkovci – Ul. J. Kozarca 38
36 Vinkovci – Ul. V. Nazora 3
37 Vinkovci – zaštićena arheo. zona
38 Vučedol – vinograd Streim
39 Vukovarsko područje – zapadni dio

Redni broj: 22
Lokalitet: Bapska – Gradac
Naselje: Bapska
Grad/općina: Ilok
Pravni status: Z-3758
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. nastavljeno je zaštitno istraživanje na lokalitetu Gradac, u sondi B-G 06, (k.č. 2514). Voditelj istraživanja je Marcel Burić s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a sve radove na lokalitetu izvode studenti arheologije tog fakulteta. Financiranje programa osigurava Ministarstvo kulture i Filozofski fakultet u Zagrebu.

Radovi 2008. nastavljeni su na točki gdje su završeni prethodne godine: čišćenju i prikupljanju nalaza iz Kuće 1. Sve što je do sada istraženo, u kontekstu je prve podnice (podnice A), stoga je puni naziv istraživanog stratuma Kuća 1A. Ta nomenklatura bilježenja preuzeta je od S. Dimitrijevića, koji ju je uveo prilikom svojih istraživanja 1964. godine. Iz njegovih je zapisa poznato da su kasnoneolitičke kuće obnavljane u nekoliko faza, a te faze (podovi) zatvoreni su konteksti pomoću kojih je definirao i datirao horizonte stanovanja na Gradcu. Prilikom ovogodišnjih iskopavanja ispod nivoa 1A počeo se nadzirati drugi pod (B?), no između njih je još jedan sloj, za sada nepoznatoga horizontalno-kulturnog konteksta i sadržaja. Nažalost, kulturni sloj sve do te podnice, a djelomice i ona sama, bili su izoravani recentnim poljoprivrednim radovima, stoga su keramički nalazi još uvijek jako fragmentirani i zbog toga iznimno brojni (broj fragmenata je oko tri tisuće komada). Međutim, ispod jednog djela podnice A, pronađen je donji dio jedne posude koja je bila *in situ*, a samo joj je gornji dio uništen, što upućuje na zaključak da je dubinom iskopa dosegnuta točka ispod koje kulturni sloj neće biti u tolikoj mjeri uništen (posuda nije kulturno opredjeljiva). Unatoč fragmentiranosti, pojedini fini ulomci keramike nedvojbeno pokazuju svoju vinčansku, odnosno sopotsku pripadnost. U tome je smislu posebno zanimljivo nekoliko fragmenata dviju posuda, ukrašenih tipično sopotskim rovašenim ukrasom kombinacije valovite crte i točaka.
Od drugih zanimljivih momenata koji su otkriveni u ovogodišnjoj kampanji treba navesti moguć nalaz neke vrste izolacije poda u jednom, tamno karboniziranom, kvadratnom segmentu kuće (vjerojatno jedna prostorija). U njemu je na primarnoj osnovi podnice (debljine 20-ak cm), položeno drveno kolje koje je potom s gornje strane premazano još jednim, tanjim slojem zemlje (prosječno 4 cm, debljina varira) koja je zapravo bila hodna površina u toj prostoriji. U prvi se tren pretpostavljalo da je riječ o urušenom zidu koji je pri požaru pao unutar kuće, kako je to i bio slučaj na drugome mjestu u kući, no naknadnom analizom ustanovljeno je da su zidovi, točnije njihova armatura, bili izrađeni od drva različitih promjera dimenzija od konstrukcije „izolacije“. Nalazi toga podnog premaza nađeni su koncentrirani samo unutar jednoga kvadratnog, tamnog ostatka karboniziranog drva, što je dopustilo navedenu pretpostavku. Odmah ispod „izolacijskoga“ drvenog kolja, približno u sredini prostorije, otkriven je rog goveda, koji će biti predan na radiokarbonsku analizu i tako vrlo dobro apsolutno datirati vrijeme Kuće 1.

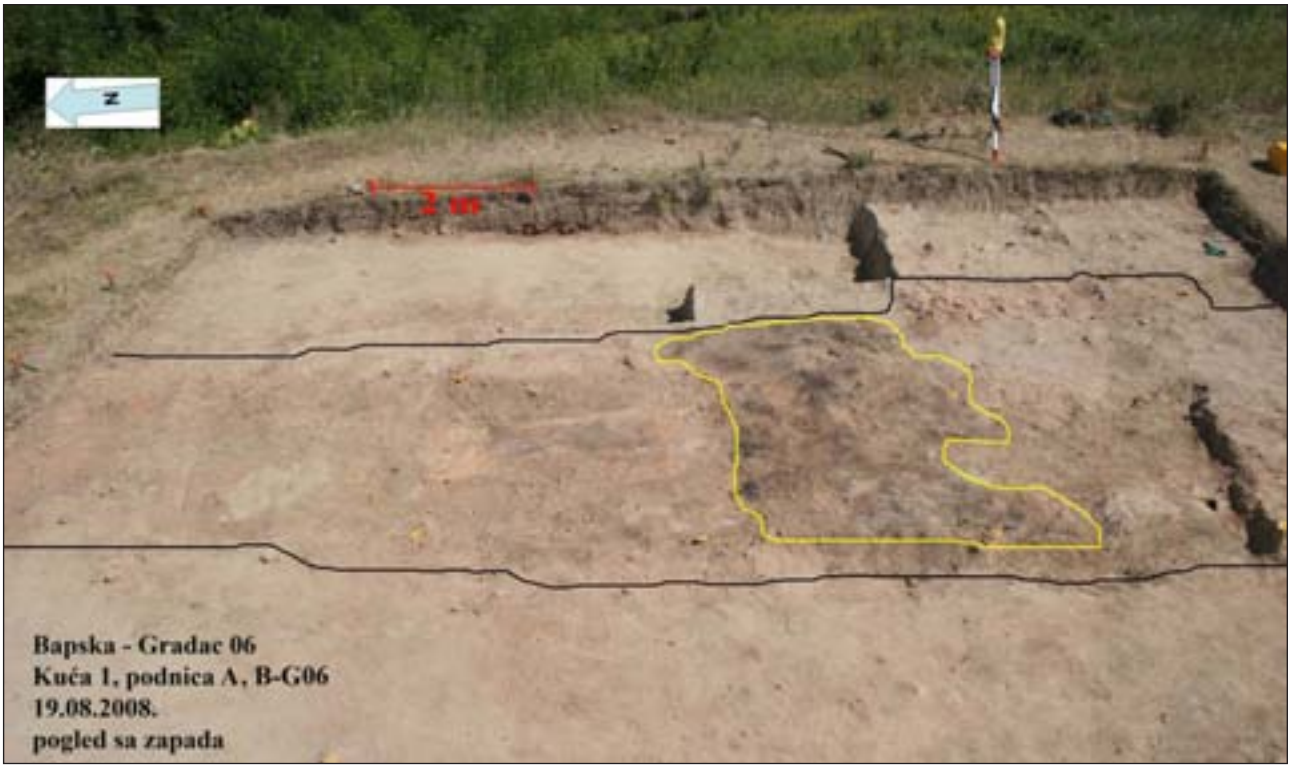

Pogled na Kuću 1 tijekom iskopavanja – crna linija otprilike ocrtava podnicu kuće, a žuta mjesto karbonizirane kvadratne konstrukcije, gotovo potpuno uništene oranjem (foto: M. Burić)

Poremećeni ostaci „donje“ podnice s još vidljivim tragovima gorenja drva na njihovoj površini (foto: M. Burić)

Ulomci fine sopotske keramike (foto: M. Burić)

Na nekim su mjestima dijelovi arhitekture (ponajprije lijep), očuvani do tolikih detalja da će biti moguće rekonstruirati od koje je vrste trske napravljena armatura zidova kuće. Zahvaljujući tim, vrlo kvalitetnim otiscima drva i šiblja, na izgorenim i propečenim komadima lijepa, bilo je moguće pretpostaviti „izolacijsku konstrukciju“, jer je u stratigrafskom smislu situacija uokolo i na podnici A gotovo potpuno nečitljiva, stoga sve navedeno ipak treba primiti s određenom rezervom, jer je stupanj devastacije tolik da nema apsolutno pouzdanih argumenata za navedenu tvrdnju. Analogija Kući 1 iz Bapske postoji u Banatu na lokalitetu Uivar, gdje je iz slične situacije rekonstruirano da se radilo o kući koja je imala povišenu galeriju (kat?). Ta je kuća iz C-horizonta vinčanske kulture. U Bapskoj, ponajprije zbog devastacije, nisu nađeni argumenti za sličnu rekonstrukciju.

Za sljedeću je godinu ostalo još iskopavanje jednog konteksta koji se za sada čini kao zapuna jame ispod osnovnog poda kuće. Odstranjivanjem debelog sloja šute kod sjevernoga kućnog zida (?) kuće bit će završena situacija oko podnice u Kući 1. Kao i prethodne godine, uzet je uzorak za flotaciju, već spomenut uzorak za radiokarbonsku analizu te velik broj uzoraka kućnog lijepa za eventualnu rekonstrukciju. Flotaciju i analize obavit će Aristotelovo sveučilište u Solunu, osteološki materijal Sveučilište u Cambridgeu, a litičku obradu Sveučilište u Heidelbergu, s kojima surađuje projekt Bapska – Gradac. Na kraju treba istaknuti površinske nalaze još dvaju fragmenta i jednoga cijelog i potpuno sačuvanog ukrasa (privjeska za ogrlicu) od *spondilus* školjke, koji opet dokazuju visok ekonomski status kasnoneolitičkih stanovnika Gradca. Pokretni arheološki materijal odmah po iskopavanju prebačen je na Odsjek za arheologiju u Zagrebu na obradu, nakon koje će biti privremeno pohranjen u muzeju u Iloku. Otvoreni dio sonde do sljedeće kampanje istraživanja B-G 06 zaštićen je pokrovom od najlona, slame i drva.

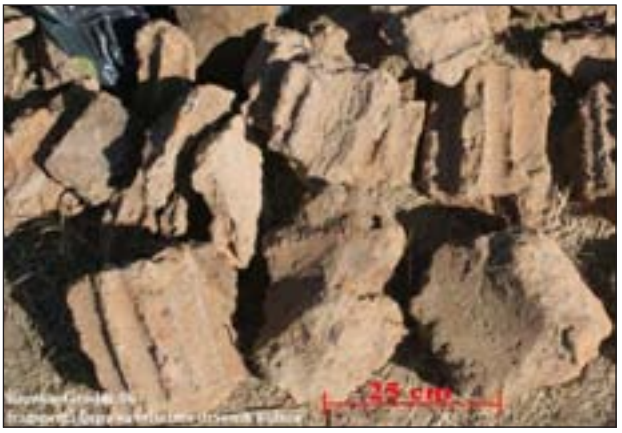

Sačuvani lijep s otiscima drvenih kolaca („gornja podnica“) (foto: M. Burić)

Od početka istraživanja, kratki izvještaji redovito su objavljivani na internetskoj stranici projekta: www.bapska.com. Tijekom listopada 2008., u suradnji s Gradom Ilokom i Mjesnim odborom Bapska, priređeno je i obilježavanje 70 godina prvih arheoloških istraživanja obavljenih na Gradcu. Naime, njemački arheolog R. R. Schmidt, poznat kao istraživač Vučedola i otkrivač Vučedolske golubice, 15. listopada 1938. započeo je probno iskopavanje na Gradcu u Bapskoj. Posljedica tih istraživanja bila je prva (iako skromna) stručna obrada, odnosno publikacija (Die Burg Vučedol, Zagreb, 1945).

Literatura

Burić 2007 M. Burić, Lokalitet: Bapska – Gradac, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 33 – 34.

Burić, Težak-Gregl M. Burić, T. Težak-Gregl, Bapska – Gradac, Late Neolithic Settlement in Eastern Croatia, New Project, (u tisku)

Dimitrijević 1969 S. Dimitrijević, Sopotsko-lenđelska kultura, Zagreb, 1969.

Dimitrijević, Majnarić-Pandžić, Težak-Gregl 1998 S. Dimitrijević, N. Majnarić-Pandžić, T. Težak-Gregl, Prapovijest, Zagreb, 1998.

Milojčić 1949 V. Milojčić, Chronologie der Jüngerensteinzeit Mittel-und Südosteuropas, Berlin, 1949.

Schier 2008 Wolfram Schier, Uivar: a late Neolithic – early Eneolithic fortified site in western Romania, u: Living well together, Oxbow, 2008: 54 – 67.

Marcel Burić

Summary

Rescue archaeological excavations at the prehistoric site of Gradac in Bapska were resumed in the summer of 2008. Besides the usual pottery and similar finds, a major part of the house 1 floor was unearthed. The floor had been almost completely ruined by modern agricultural works, but according to the remains of the remains, one of its rooms had been spread with another coat of mud under which wood had been laid, possibly with the purpose of thermal insulation or similar. Unfortunately, the level of damage to the house is so high that nothing more precise or certain could be said about this context. In the autumn of the same year, the village of Bapska organized a ceremony to mark the 70th anniversary of the beginning of Schmidt's excavations on the Neolithic site.

Redni broj: 23
Lokalitet: Cerna – Gradac
Naselje: Cerna
Grad/općina: Cerna
Pravni status: P-1808
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Gradac u Cerni, od 11. do 28. ožujka 2008. (s prekidima od 14 radnih dana), inicirao je Zavičajni muzej Stjepana Grubera. Radovi su provedeni na k.č. 101, k.o. Cerna, na lokaciji koja je sastavni dio prapovijesnog i srednjovjekovnog lokaliteta. Istraživanja je vodila Andreja Malovoz, a terensku ekipu činili su arheolozi, crtači, perači i 11 radnika.

Lokalitet Gradac jest brežuljak trokutastog tlocrta i površine oko 5 jutara, koji s dvije strane okružuju rijeke Biđ i Bosut, a s treće je u prošlosti bio opasan i umjetnim kanalom, koji je 60-ih godina 20. st. zatrpan. Na njemu se nalazi gotička crkva sv. Mihovila. Tijekom 1969. na Gradcu su nedaleko od crkve napravljena manja probna istraživanja pod vodstvom dr. sc. Ivane Iskre Janošić, a materijal s tih istraživanja, koji se nalazi u županjskom muzeju, manjim je dijelom srednjovjekovni, a većim latenski. Godine 2008. istraživana je južna strana nalazišta, a povod intervenciji arheologa bila je rekonstrukcija dijela župnog dvora. Mreža kvadrata 5x5 m postavljena je na osnovi pravca između snimljenih detaljnih točaka, a nakon iskolčenja snimljene su visine terena neposredno uz kolce. Iako vrlo kratkotrajna, iskopavanja su dala mnogo podataka o životu na tom lokalitetu u prošlosti, a istraženi slojevi do dubine od 4 m (nažalost, nije bilo moguće nastaviti istraživanja do zdravice) govore da se radi o *tellu* koji je bio naseljavan u neolitiku, brončanome, ranom i kasnom željeznom dobu te srednjem vijeku. Zbog ograničenosti vremenom i male površine iskopavanja te zbog velike dubine sondi, iskopavanja su morala biti obustavljena prije najstarijih kulturnih slojeva, iako je i u višim slojevima nađen izbačen neolitički materijal. Najdublje su istražene točke dubine stupova brončanodobne kuće na dubini od 387 cm od površine tla u sondi 4, a dubina same sonde u ovom trenutku prešla je 333 cm, te su radovi zbog mogućeg urušavanja zidova sonde, nedostatka vremena i sredstava obustavljeni. Prije zatvaranja te sonde, ručnom bušilicom sondirana je najniža točka u sondi, a bušotina promjera 12 cm koja je probijena do dubine od 425 cm, izbacila je ostatke kućnog lijepa i (naravno smrvljene) ručno rađene keramike te pokazala da kulturni slojevi ondje ne prestaju.

Nalazište Gradac u Cerni, pogled na sjevernu stranu nalazišta (foto: Z. Tanocki)

Položaj otvorenih sondi na južnoj strani nalazišta

Zaštitna istraživanja započela su nakon što su za vrijeme zemljanih radova na temeljima zgrade koja je bila namijenjena rekonstrukciji uočeni ulomci srednjovjekovne keramike, stoga je nakon početka istraživanja na tome mjestu otvorena sonda 1, a paralelno s njom i sonda 2, gdje su na kosini koju je napravio bager bili vidljivi ostaci pečenih zemljanih zidina. Zidine su u sondi 2 ostavljene, a načinjen je vertikalan presjek u kvadratima C2 i C3, da bi se otkrila stratigrafija tla pod zidinama. U sondi 1 pronađen je, nakon početnog sloja s malo ulomaka srednjovjekovne keramike, sloj iz kasnoželjeznodobnog perioda s ručno rađenom i na kolu rađenom latenskom keramikom, ulomkom staklene narukvice, jednom željeznom alkom i ulomcima životinjskih kostiju. U sondi 1 pronađeno je i ognjište obloženo s od vatre nagorenim oblucima, s ostacima gara, ručno rađena keramika iz ranoga željeznog doba i životinjske kosti. U sjeverozapadnom uglu sonde pronađeni su ostaci kuće s podnicom od nabijene zemlje, brončana igla bez glave i ostaci vertikalnoga tkalačkog stana te ostaci kućnog lijepa s utisnutim tragovima pruća. Tkalački stan bio je blizu jednog stupa kuće, a ispod njega nalazio se kanalić dubine i širine 15-ak centimetara te dužine oko 80 cm, u kojem je u nizu bilo smješteno 6 keramičkih utega.

Sonda 3 otvorena je poprečno u odnosu na temelj bivše zgrade, jer je sonda 1 sezala do temelja ispod kojeg su se i u smjeru juga i zapada protezali kulturni slojevi, ali zbog njene velike dubine i blizine temelja postojeće zgrade, sondu nije bilo moguće dalje širiti, kao ni ići u dubinu, te je ona snimljena, prekrivena geotekstilom i zatrpana. Temelj bivše zgrade na prostoru sonde 3 uklonjen je da bi se vidjela veza između zidina i ostatka prostora, pronađen je dio konstrukcije nasipa zidina, pougljenjeni balvan koji je služio kao potporanj zidu, a poslije je otvoren i manji rov br. 6 koji spaja sondu 2 i 3, da bi se otkrio poprečni presjek zidina. One su načinjene od zemlje nasute vjerojatno unutar drvene konstrukcije, te su bile izložene visokoj temperaturi, tako da su očvrsnule, a pojedini su dijelovi pretvoreni u staklastu masu. U zemlji od koje su sagrađene zidine ima ulomaka prapovijesne ručno rađene keramike, a posebno je zanimljiv nalaz posudice za taljenje metala. Sjeverni dio sonde 3 nakon početnih slojeva (koji kao i u sondi 1 čine svojevrstan deponij) ulazi iz srednjovjekovnog, a niže i iz keltskog perioda, u ranoželjeznodobni sloj.

Sonda 4 otvorena je na prostoru između temelja bivše zgrade, a u njoj je, nakon početnog sloja u kojem je pronađeno nešto ulomaka srednjovjekovne keramike, pronađena jedna jama s ostacima ručno rađene i na lončarskom kolu rađene keltske keramike i životinjskih kostiju. U toj su sondi pronađeni slojevi koji pripadaju ranoželjeznodobnoj kući, uz koju su vezani ostaci dvaju stupova (u međusobnom razmaku od 2 m u smjeru sjever--jug, a uz koje se vezuju i stupovi pronađeni poslije na istoj razini u sondi 5, od ovih udaljeni 5 m u smjeru istoka), kućnog lijepa, velika koncentracija ručno rađene keramike, ostaci ognjišta, kameni brus i dva žrvnja. U presjeku se vidi da je podnica obnavljana u nekoliko navrata, a ognjišta se nalaze jedno nad drugim, te se vjerojatno radi o fazama obnavljanja iste kuće. Pronađeno je nekoliko ognjišta obloženih od vatre napuknutim riječnim oblucima oko kojih su se nalazili ulomci kostiju domaćih i divljih životinja, ribe, karboniziranih školjaka, ugljena, pepela i ulomci uporabnih posuda. U ranoželjeznodobni period može se svrstati još jedna pronađena peć, bubrežastog oblika s radnim pretprostorom i dijelom za pečenje, moguća peć za keramiku, budući da su u njoj nađeni ostaci ručno rađene crno polirane keramike. Keramičko posuđe kvalitetom

Zidine od pečene zemlje

Peć u sondi 4

Ulomak latenske staklene narukvice

varira od ručno rađenog uporabnoga grubljeg posuđa do finih uglačanih zdjela i žličica bubrežastog oblika s malom okruglom ili lagano izduženom ručkicom. Osim jelenjih rogova pronađenih u uglovima dviju kuća, koji su možda ondje postavljeni iz kultnih razloga, nisu pronađeni nikakvi predmeti kojima bi se moglo pripisati kultno značenje. U najnižim slojevima sonde 4 nalaze se ostaci još jedne kuće, s nalazima brončanodobne uporabne keramike, utezima i pršljenovima, mnogo mikrolitičkog alata, minijaturnom kamenom sjekirom i ulomcima sopotskih zdjela na šupljoj nozi sa ili bez rupe. Zbog dubine i opasnosti od urušavanja zidova sonde, iskopavanja su morala biti obustavljena na dubini od 333 cm, te se nije doprlo do najnižih slojeva.

Slična je situacija i u sondi 5, gdje je pronađen još jedan ulomak staklene narukvice i jedna lučna keltska fibula u sloju kasnoželjeznodobnog deponija punom ulomaka keramike i životinjskih kostiju, a niže ponovo slojevi iste željeznodobne kuće. U sjeveroistočnom uglu sonde pronađena je očuvana kasnoželjeznodobna glinena peć za pečenje keramike, s kružnim otvorima na vrhu i polukružnim sa strane te pripadajućim kanalom za loženje. Pokraj nje nalazi se i rupa za odlaganje pepela, s mnoštvom ostataka ribljih kostiju i nešto ulomaka keltske keramike. Za vrijeme otvaranja prostora oko peći, na sjeveroistočnom zidu sonde 5 otkrivena je veća količina ukopanoga srednjovjekovnog materijala. U proširenju koje je označeno brojkom 7 tako je otkrivena veća jama s dosta ulomaka srednjovjekovnih posuda i nešto kostiju.

Istraživanja iz 2008. na južnoj strani nalazišta dala su mnoštvo novih podataka o tom naselju, pogotovo o prilikama i kontinuitetu života u željeznom dobu, od ranoga željeznog doba do kasnog, tj. keltskog perioda, a u najdubljim slojevima pronađen je i brončanodobni te neolitički materijal. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci moguće namjerno vitrificiranih širokih zidina. Za takve slučajeve postoje paralele na nekim keltskim utvrđenim naseljima u Ujedinjenom Kraljevstvu, Francuskoj, Njemačkoj, Mađarskoj i Češkoj. Da su te zidine zaista nastale u kasnome željeznom dobu, potvrđuje i činjenica da u nasipu zidina nisu pronađeni ostaci srednjovjekovne keramike, već samo prapovijesne, te da se srednjovjekovni materijal uglavnom nalazi u razini vrha toga zemljanog nasipa, s iznimkom jedne ukopane jame. Ranoželjeznodobni slojevi nalaze se ispod razine dna nasipa, te su, kao i oni brončanodobni, vidljivi u presjeku tla ispod zidina. Srednjovjekovni su nalazi, osim žarnoga groba, fragmentirani i rijetki, te se nalaze samo na površini, a tragova kuća nema. Razlog je tomu možda to što se one nisu nalazile blizu nasipa zidina, ali i to što su možda srednjovjekovni slojevi uništeni izgradnjom depandanse župnog dvora koja se nalazila ondje. Keltski period najbolje predstavljaju nalazi kvalitetne sive keramike rađene na brzorotirajućem lončarskom kolu, nalazi ulomaka dviju staklenih narukvica (jedne od zelenog stakla ukrašene bradavičastim ispupčenjima na središnjem dijelu i sa po jednom žutom linijom s obje strane i druge kobaltno plave s tri rebra od kojih je središnje ukrašeno bijelom cik-cak linijom), koje se datiraju u razdoblje kasnog latena i jedna željezna lučna fibula s petljom. Ti su nalazi uglavnom pronađeni u jamama, vjerojatno otpadnim, zajedno s ulomcima kostiju, a iznimka je keltska keramika pronađena u kontekstu kasnoželjeznodobne peći. Ranom željeznom dobu pripadaju ostaci naseobinskih objekata pravokutnog tlocrta s rupama od stupova i ostacima kućnog lijepa s otiscima pletera od pruća i zemljanom podnicom. Pronađeno je nekoliko ognjišta obloženih od

Srednjovjekovna keramika

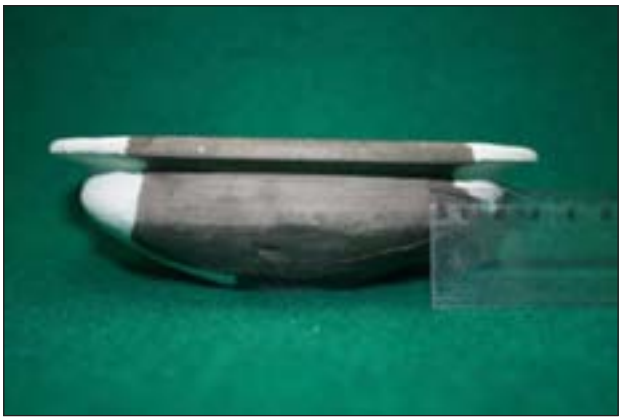

Keltska keramika

Keramička ranoželjeznodobna šalica

vatre napuknutim riječnim oblucima. Od tih se oblutaka vjerojatno izrađivao mikrolitički alat. Oko ognjišta nalazili su se ulomci kostiju domaćih i divljih životinja, ribe, karboniziranih školjaka, ugljena, pepela i ulomci uporabnih posuda. Nađeni su i ostaci tkalačkog stana, utezi i pršljenovi, keramički žeton i mnogo mikrolitičkog alata i kamenih jezgri. Keramičko posuđe kvalitetom varira od ručno rađenog uporabnoga grubljeg posuđa do finih uglačanih ranoželjeznodobnih šalica (jedna šalica ima glazuru) i zdjela, te ukrasnih žličica. Jedna mala šalica zatvorenog oblika s vertikalnim rebrima na trbuhu mogla bi pripadati razdoblju prijelaza iz brončanog u željezno doba, a brončanom dobu uglavnom pripada uporabna keramika s plastičnom apliciranom trakom s otiscima prsta. Neolitiku pripadaju nalazi glačanih zdjela na visokoj, šupljoj, ponekad i ovalno perforiranoj nozi, pronađeni u brončanodobnom sloju, a vjerojatno su tu dospjeli za vrijeme vađenja neke od brončanodobnih jama koje nisu istražene. Osim jelenjih rogova pronađenih u uglovima dviju kuća, koji su možda ondje postavljeni iz kultnih razloga, i jedne minijaturne kamene sjekire, nisu pronađeni nikakvi predmeti kojima bi se moglo pripisati kultno značenje. Izuzev posudice za taljenje metala koja je pronađena u nasipu zidina, u otvorenim sondama nema drugih dokaza moguće metalurške djelatnosti na dijelu Gradca odakle je donesena zemlja za izgradnju zidina. Pokretni arheološki materijal opran je i konzerviran te je sortiran i pohranjen u depou Zavičajnog muzeja Stjepana Grubera u Županji, a detaljna je obrada u tijeku. Dio lokaliteta na kojem su se odvijala iskopavanja nakon završetka radova pokriven je geotekstilom i prepušten investitoru.

Literatura

Balen-Letunić 1987 D. Balen-Letunić, Prethistorijski nalazi s gradine Kiringrad, VAMZ, sv. 20, Zagreb; 1987: 1 – 30.
Dizdar 2003 M. Dizdar, Prilog poznavanju kasnoga latena u istočnoj Slavoniji, OA, 27, Zagreb, 2003: 337 – 349.
Dizdar 2007 M. Dizdar, Nalazi staklenih narukvica latenske kulture u Podravini, Prilozi IAZ, vol. 23, 1, Zagreb, 2007: 67 – 128.
Jovanović 1987 B. Jovanović, Istočna grupa, Praistorija jugoslavenskih zemalja, V, Sarajevo, 1987: 815 – 864.
Krznarić Škrivanko 2003 M. Krznarić Škrivanko, Neki naseobinski pokazatelji na eponimnom lokalitetu sopotske kulture, OA, 27, Zagreb, 2003: 63 – 69.
Medović 1978 P. Medović, Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom podunavlju, Dissertationes et monographiae, Tome XXII, Beograd, 1978.
Minichreiter 1994 K. Minichreiter, Arheološka topografija županjske Posavine, Županjski vijenac, Županja, 1994.
Potrebica, Dizdar 2002 H. Potrebica, M. Dizdar, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 79 – 100.
Potrebica 2003 H. Potrebica, Požeška kotlina i Donja dolina u komunikacijskoj mreži starijeg željeznog doba, OA, 27, Zagreb, 2003: 217 – 242.
Szabo 1991 M. Szabo, The Celts and Their Movements in the 3rd Century B.C., u: The Celtic World (ur.: Miranda J. Green), London, 1995.
Todorović 1974 J. Todorović, Skordisci, Monumenta Archaeologica, 2, Novi Sad – Beograd, 1974.

Andreja Malovoz

Summary

Archaeological site Gradac in the village of Cerna is located on a hill with triangle shaped plan and the total area of 5 acres. On its two sides, the hill is surrounded by the rivers of Bić and Bosut, while its third side used to be enclosed by a canal which was buried in the 60s of the 20th century. The Gothic church of St. Mihovil is located on it. The excavations in 2008 were conducted on the southern side of the site, and the inducement of the archaeologists' intervention was the reconstruction of the rectory. Although short-lasting, the excavations resulted in numerous data about the life on this site in the past, and the layers, unearthed up to the depth of 4 m from the surface (unfortunately, it was impossible to continue the excavations up to the natural soil), indicate that this tell had been dwelled on in the Neolithic, Bronze Age, Early and Late Iron Age and Middle Ages.

Redni broj: 24
Lokalitet: Gornji Srijem (područje)
Naselje: –
Grad/općina: Ilok, Lovas, Tovarnik
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom proljeća i jeseni 2008. terenski su pregledana područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik, radi otkrivanja novih te dokumentiranja otprije poznatih arheoloških nalazišta na području Gornjeg (zapadnog) Srijema. Terenski pregled trajao je od 28. do 29. ožujka te od 2. do 7. prosinca 2008. godine. Financijska sredstva osigurana su iz znanstvenog projekta „Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica naseljenih na tlu kontinentalne Hrvatske". Voditelj radova bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu, a potporu tijekom pregleda dale su kolege iz Muzeja grada Iloka i Gradskog muzeja u Vukovaru.

S obzirom na to da je veći dio ruba visoke, desne obale Dunava u općini Ilok pregledan ujesen 2003. godine, novi su terenski pregledi usmjereni na preostali nepregledani dio ruba lesne zaravni, kao i na prostor koji se nalazi u zaleđu ruba dunavske obale, sve do južnih padina vukovarskog ravnjaka kod Tovarnika. U terenskom pregledu zabilježen je niz novih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih se pojedina izdvajaju količinama i vrstama nalaza. Kako je riječ o poljoprivredno intenzivno obradivu zemljištu, pojedina je nalazišta potrebno što prije pokusno istražiti, kako bi se provjerile pretpostavke o kronološkim i stratigrafskim zapažanjima na temelju prikupljenih površinskih nalaza.

Projekt terenskog pregleda područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik započeo je s ciljem prikupljanja spoznaja radi prepoznavanja naseobinskih modela koji su obilježili tijek brončanog i željeznog doba u Gornjem Srijemu, s posebnom pažnjom usmjerenom na arheološka nalazišta koja su smještena uz rub lesne zaravni na Dunavu. Zadatak projekta je, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza i postojećih podataka, definirati rasprostranjenost te vremensku i kulturnu pripadnost nalazišta iz svih razdoblja, s posebnim naglaskom na evidentiranje novih, dosad nepoznatih protopovijesnih arheoloških nalazišta, kao i dokumentiranje otprije poznatih stanja. U prvoj fazi istraživanja terenski pregled usmjeren je na područje koje se nalazi od 1 do 3 km od dunavske obale između Iloka i Šarengrada, kao i na južne padine vukovarskog ravnjaka između Lovasa i Tovarnika, čime bi bio dobiven presjek naseljenosti između Dunava i početka aluvijalne ravnice rijeke Save. Naime, tijekom terenskog pregleda 2003. u Iloku te u proljeće 2008. u Sotinu, zabilježeno je kako je najveći broj arheoloških nalazišta smješten uz rub lesne zaravni, neposredno iznad dunavske obale koja je ispresijecana dubokim usjecima ili surducima uz koje su zabilježena nalazišta iz svih razdoblja, posebno iz prapovijesti i srednjeg vijeka, dok su antički nalazi rjeđi. Udaljavanjem od ruba lesne zaravni broj se nalaza smanjuje (Ložnjak-Dizdar et al. 2004). Surduci označavaju rubove rasprostiranja nalazišta koja se od ruba lesne zaravni rasprostiru prema unutrašnjosti od 300 do 400 metara. Nakon te udaljenosti površinski nalazi prestaju, osim uz rubove surduka koji se pružaju dalje prema jugu i sjeverozapadnim obroncima Fruške gore. Zbog toga je terenskim pregledom obuhvaćeno područje kod Iloka, Šarengrada i Bapske koje se nalazi južno od dunavskog ruba zaravni. Najjužniji surduci nalaze se kod Lovasa i južno od njega prelaze u blage udoline na vukovarskom ravnjaku, koje se pružaju sve do Tovarnika. Također su pregledane i južne padine vukovarskog ravnjaka između Lovasa i Tovarnika, koje se blago spuštaju u ravnicu, kao i najsjeverniji dio navedene ravnice u kojoj se južno od Tovarnika nalaze manja uzvišenja (cca 1 – 1,5 m) koja su potencijalni položaji arheoloških nalazišta. Tako se može sagledati presjek naseobinske slike od ruba lesnog platoa na Dunavu sve do aluvijalne ravnice rijeke Save južno od vukovarskog ravnjaka, što će omogućiti bolje razumijevanje naseljenosti definiranog područja istraživanja tijekom različitih razdoblja, s posebnim osvrtom na izradu naseobinskih modela za protopovijesnu naseljenost područja Gornjeg Srijema.

Na području terenskog pregleda prevladavaju površine koje se nalaze pod oranicama, što je olakšalo terenski

Arheološka nalazišta pronađena u terenskom pregledu područja općina Ilok, Tovarnik i Lovas

Ilok – Šmitovac (foto: M. Dizdar)

pregled, dok se manji dio površina nalazi pod vinogradima i voćnjacima. Na osnovi prikupljenih površinskih nalaza kronološki su određene te definirane prostorne granice rasprostiranja nalazišta, od kojih su pojedina bila naseljena tijekom različitih razdoblja, što ipak ne mora upućivati na postojanje vertikalne stratigrafije na njima. Također, prije terenskog pregleda prikupljene su spoznaje o dosad poznatim i u literaturi zabilježenim arheološkim nalazištima koja se nalaze na pregledanom području.

Područje vukovarske lesne zaravni te zapadne padine Fruške gore oduvijek su bili privlačni za naseljavanje zbog plodne zemlje uvjetovane lesnom podlogom, kao i zbog povoljnog položaja na važnome europskom komunikacijskom pravcu, stoga ne iznenađuje znatan broj arheoloških lokaliteta iz svih razdoblja na tom području. Desna je obala Dunava visoka i strma, osobito na području od Vukovara do Iloka, dok je lijeva, bačka obala, niska i plavna. Vukovarsko-iločko Pridunavlje karakterizira otvoren i dobro obrađen praporni ravnjak koji završava strminom prema Dunavu, relativne visine od 30 do 50 m. U njemu su potoci usjekli duboke i ponekad razgranate dolove – surduke, na čijim su se izlazima u pridunavsku naplavnu ravnicu smjestila današnja naselja (Roglić 1975: 43).

S navedenog je područja poznato više nalazišta koja su zabilježena u pokusnim iskopavanjima (Tovarnik – Orašje) (Bulat 1969: 48; Dorn 1973: 28 – 29; Dorn 1978: 150)

Ilok – Česta (foto: M. Dizdar)

ili u terenskim pregledima (Bulat 1964; Ložnjak-Dizdar et al. 2004; Minichreiter 2007). Ipak, najveći dio nalaza potječe s kraja 19. i početka 20. stoljeća, kada su pri sadnji vinograda rigolanjem otkrivena nalazišta kao ostava i groblja iz Šarengrada (Brunšmid 1900; Balen-Letunić 2004) ili ostava iz Lovasa (Vinski 1958). To je i bio jedan od razloga pokretanja sustavnoga terenskog pregleda koji bi trebao rasvijetliti okolnosti i kontekst navedenih nalaza, ali i za kvalitetnije poznavanje arheološke baštine Gornjeg Srijema, koja je zbog uznapredovale sadnje višegodišnjih nasada i infrastrukturnih radova postala sve ugroženija. Zbog toga su rezultati ovoga terenskog pregleda važni, budući da će omogućiti pokusna istraživanja iskazivih ili izravno ugroženih nalazišta, dok će se s druge strane zaštititi novootkrivena nalazišta.

Najveći broj dosad poznatih arheoloških nalaza potječe s područja grada Iloka koji se smjestio na povoljnom riječnom prijelazu preko Dunava i na rubu plodonosne lesne zaravni (Pepeonik 1975: 162) koja je bila privlačno mjesto za naseljavanje još od vremena neolitika i eneolitika, kada je iločki plato, koji je danas dio urbane cjeline pod nazivom Gornji grad, bio naselje badenske i vučedolske kulture (Marković 1993: 121). O kontinuitetu u brončanom dobu svjedoče objekti i nalazi vinkovačke kulture otkriveni u dvorištu franjevačkog samostana na sjeveroistočnom dijelu zaravni 1980. godine (Batorović 1981: 19 – 21; Batorović 1983: 53 – 54). Više podataka o naselju vinkovačke kulture dala su zaštitna istraživanja 1982. godine uz kuriju Brnjaković i sjeverni zid iločke tvrđave. Tada su otkriveni tragovi mlađeg naselja iz vremena srednjeg i kasnog brončanog doba s trajanjem do u starije željezno doba, što su potvrdila i posljednja istraživanja oko dvorca Odescalchi (Ložnjak 2002; Ložnjak-Dizdar 2004). O privlačnosti naseljavanja tog položaja svjedoče brojni ostaci rimskoga i srednjovjekovnog te turskoga materijalnog naslijeđa (Batorović 1983: 55 – 57; Marić 1987: 5). Dakle, prema dosadašnjim rezultatima može se pratiti dugi kontinuitet života na iločkom Gornjem gradu, što nije jedini primjer na iločkom području. Na užem području grada Iloka zabilježeno je još nekoliko položaja koji su naseljeni tijekom nekoliko vremenskih razdoblja, od neolitika do srednjeg vijeka.

U terenskom pregledu u proljeće i jesen 2008. pronađeno je ili dokumentirano stanje na ukupno 36 nalazišta iz svih razdoblja. Na temelju površinskih nalaza utvrđena je rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana. Nakon terenskog pregleda, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza određena je vremenska i kulturna pripadnost svakog nalazišta. Također su određene i administrativne općine na kojima se rasprostire svako pojedino nalazište, kako bi mogla započeti njihova registracija kao zaštićenih kulturnih dobara. Ipak, s obzirom na velik broj pronađenih nalazišta, kao i za njihovo preciznije prostorno definiranje, na pojedinim su lokalitetima poželjni daljnji terenski pregledi te pokusna iskopavanja.

Nalazišta su smještena na visokom lesnom rubu iznad Dunava, zatim uz surduke podalje od ruba zaravni oko Bapske i Lovasa ili na južnim padinama Vukovarskog ravnjaka, kao i na manjim uzvišenjima u aluvijalnoj ravnici

južno od Tovarnika. Najistaknutija nalazišta s obiljem pokretnih nalaza smještena su uz surduke neposredno iznad Dunava ili na sjevernim rubovima lesnih platoa koji su okrenuti prema Dunavu, od kojih su mogli biti udaljeni do nekoliko stotina metara (Ilok – Šmitovac, Ilok – Česta, Mohovo – Cerje). Smještaj nalazišta uz surduke uvjetovan je njihovom uporabom za spuštanje do rijeke, dok se s druge strane otvaraju prema obroncima Fruške gore na jugu. Brojna su nova nalazišta, posebno antička, dokumentirana na udaljenosti od cca 2-3 km od ruba platoa, vjerojatno zbog trase tzv. limeske ceste koju nije bilo moguće izravno potvrditi materijalnim tragovima, no na njezinu blizinu upućuje znatan broj pronađenih ulomaka rimske keramike, opeke i cijevi. Znatan broj nalazišta pronađen je na manjim i blagim uzvišenjima okruženima blagim udolinama između Lovasa i Tovarnika. Gusto su bile naseljene i južne padine vukovarskog ravnjaka zapadno od Tovarnika s nalazima iz svih razdoblja, što vrijedi i za blago uzvišenje koje se nalazi u aluvijalnoj ravnici jugozapadno od Tovarnika na položaju Ivanci. Također, trasa rimske magistralne ceste *Mursa – Sirmium* najvjerojatnije je zabilježena na južnim padinama ravnjaka zapadno od Tovarnika.

Otkrivena arheološka nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, koja su i najbrojnija. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje. Radi se o nalazištima koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, zbog čega su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće potvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili se radi o jednoslojnim naseljima. S obzirom na brojnost pokretnih nalaza na pojedinim nalazištima kao što su npr. Ilok – Šmitovac ili Mohovo – Cerje, moguće je da se uistinu radi o višeslojnim nalazištima. Također, kod pojedinih je nalazišta moguće da je, s obzirom na nalaze kostiju, riječ o ostacima groblja (Ilok – Sridelj, Lovas – Kohovo, Tovarnik – Gecija).

Od 36 pronađenih i dokumentiranih nalazišta, na njih 23 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u srednji vijek. Po brojnosti slijede oni iz antike (18), brončanog (15) i željeznog doba (14), dok su u najmanjem broju zabilježeni nalazi iz neolitika/eneolitika (12). Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, što ipak ne mora upućivati i na postojanje višeslojnih nalazišta, već se također može raditi o horizontalnoj stratigrafiji gdje se mlađa naselja ili groblja ukapaju preko onih iz starijih razdoblja. U konačnome vremenskom definiranju nalazišta ipak će biti potrebna ciljana pokusna iskopavanja.

Među prapovijesnim je nalazištima podjednak broj onih koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku, brončanom ili željeznom dobu. Na najvećem broju neolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako se radi o ostacima naselja, često raširenih u dužinu od nekoliko stotina metara duž ruba lesne zaravni (Ilok – Šmitovac, Mohovo – Cerje). Neolitička su naselja pronađena i na blagim uzvišenjima u ravnici (Tovarnik – Ivanci), dok zasad u većem broju nedostaju na području podalje od ruba lesnog platoa ili surduka oko Lovasa i Tovarnika. Neolitička nalazišta,

Ilok – Česta, moguća trasa rimske ceste u surduku Lovka (foto: M. Dizdar)

prema ulomcima keramike, pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, koja su u znatnom broju dokumentirana i u terenskom pregledu područja između Iloka i Mohova (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47). Dosad poznata eneolitička nalazišta najčešće se pripisuju kostolačkoj kulturi, iako su pronađena i ona koja se mogu pripisati badenskoj i vučedolskoj kulturi čiji su ulomci u velikom broju prikupljeni na položaju Ilok – Šmitovac, gdje se nakon dubokog oranja mogu razaznati i obrisi brojnih jama (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47). Svakako treba istaknuti moguće postojanje još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta dublje ispod slojeva iz mlađih razdoblja, koja tako nisu oštećena obradom zemljišta.

Razdoblju brončanog doba također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. Riječ je o ostacima naselja na kojima su prikupljeni ulomci karakteristične keramike srednjeg i kasnog brončanog doba grupe Belegiš I i II (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47 – 48), koji su dokumentirani na nalazištima Ilok – Česta, Mohovo – Cerje, Tovarnik – Ivanci. Brončanodobna nalazišta u većem su broju poznata i južno od Lovasa te kod Tovarnika. Prepoznatljivi nalazi bosutske i daljske grupe starijega željeznog doba nisu zabilježeni u većem broju,

Mohovo – Cerje (foto: M. Dizdar)

Bapska – Srednje brdo (foto: M. Dizdar)

iako su naselja i groblja brojna uz rub platoa od Iloka sve do Vukovara (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47 – 48). Terenski je pregled pokazao kako se naselja tog vremena češće smještaju uz rubove platoa okrenute prema Dunavu, između dubokih surduka. Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na 12 nalazišta, od kojih se brojem nalaza izdvaja Tovarnik – Cerje s mogućim položajem groblja. Riječ je o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike: loncima, zdjelama, *kantharosima* te grafitiranim situlastim loncima.

Razdoblje antike dobro je zastupljeno nalazima koji su prikupljeni na 18 nalazišta. Tim je prostorom prolazila i granica Rimskog Carstva s važnom utvrdom u Iloku (*Cuccium*) i tzv. limeskom cestom koja je povezivala utvrde duž granice na Dunavu, dok je južnim padinama vukovarskog ravnjaka vodila magistralna cesta *Mursa – Cibalae – Sirmium* s pretpostavljenom stanicom kod Tovarnika (*Ulmo*). Terenskim pregledom obuhvaćeno je područje jugozapadno od utvrde *Cuccium* koja dosad nije bila predmetom sustavnih ili zaštitnih istraživanja, iako se često spominju pojedinačni i slučajni nalazi (Brunšmid 1901: 145 – 147; Klemenc 1961: 20; Klemenc 1963: 63; Šaranović 1967: 66; Pinterović 1968: 70, 77; Bulat 1969: 44; Bulat 1977: 166; Sanader 2003). U pregledu su jugozapadno od Iloka prikupljeni ulomci kasnorimske keramike koji upućuju na ostatke naselja ili trasu limeske ceste koja je prolazila južno od *Cucciuma*. Na položaju Sridelju pronađeni su ulomci keramičkih cijevi koji upućuju

Tovarnik – Ivanci (foto: M. Dizdar)

na smjer rimskog vodovoda koji je vodio s izvorišta na obroncima Fruške gore (Bulat 1964: 63 – 64; Göricke 1976: 25; Bulat 1977: 166; Minichreiter 2007: 90 – 91). Ulomci rimske keramike ili opeka pronađeni su i na području između Iloka i Šarengrada te Šarengrada i Bapske, što upućuje na nešto drugačiju naseobinsku sliku u odnosu na prapovijesna i srednjovjekovna naselja koja se više nalaze uz rubove platoa (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47). Rimska nalazišta smještena su uvijek podalje od ruba platoa, što bi odgovaralo trasi ceste te manjim postajama ili naseljima uz nju, dok bi se na rubu platoa nalazile kule i promatračnice (Sanader 2003). Na položajima kod Iloka i Šarengrada zabilježeni su usjeci poput „rampi“ na zapadnim i istočnim rubovima platoa, koji možda upućuju na način rimskog prelaženja dubokih surduka. Tragovi rimskih nalazišta zabilježeni su i na južnim padinama vukovarskog ravnjaka kod Tovarnika, što odgovara smjeru ceste *Mursa – Sirmium*. Kod Tovarnika je smještena i postaja Ulmo, koja je locirana kako zapadno (Orašče) (Dorn 1973: 28; Dorn 1978: 150; Minichreiter 2007: 91) tako i istočno od Tovarnika (Orašje – Jasenik), što je s obzirom na količinu nalaza i vjerojatnije (Bulat 1969: 48; Popović, Vasiljević 1970: 193 – 194; Dorn 1977: 28 – 29; Dorn 1978: 150). Veće rimsko naselje ili vila dokumentirani su na Ivancima, dok se ulomci kasnorimske keramike nalaze oko Bapske, Lovasa, Šarengrada te Mohova. Znatan broj rimskih nalazišta kod Iloka, Šarengrada i Bapske upućuje na važnost ruba lesnog platoa okrenutog Dunavu, na kojem se nalazio sustav rimskih vojnih utvrda s kulama i promatračnicama, i kojim je prolazila cesta uz koju se u dubini od 1 do 3 km vezuju manja civilna naselja ili vile. Ta se naselja smještaju uz ili bliže limeskoj cesti koja nije prolazila rubom platoa, nego je vodila podalje od njega, najvjerojatnije radi lakšeg prijelaza preko dubokih i strmih surduka koji su najveći upravo uz dunavsku obalu. Tako je olakšan njihov prijelaz, a da se pri tome nije previše odstupilo od zacrtanog smjera najkraćeg povezivanja naselja i utvrda. Dokumentirani položaj rimskog vodovoda na Sridelju također će pripomoći definiranju točnoga topografskog položaja *Cucciuma* i njegova odnosa s civilnim naseljem te nekropolama.

Najveći broj otkrivenih nalazišta (23) pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu se najčešće radi o naseljima smještenima na istaknutim položajima starijih prapovijesnih nalazišta omeđenih surducima (Ložnjak-Dizdar et al. 2004: 47 – 48). Većinom se radi o ulomcima karakteristične kasnosrednjovjekovne keramike i opeka, iako su prikupljeni i ulomci koji se mogu datirati u rani i razvijeni srednji vijek. Posebno se izdvajaju nalazišta na više manjih uzvišenja južno od Lovasa. S obzirom na broj prikupljenih nalaza, vjerojatno je riječ o naseljima sastavljenima od manjeg broja objekata, koja čine naselja manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji. Nalazi ranosrednjovjekovne keramike i spaljenih kostiju (i latenske keramike) na položaju Tovarnik – Gecije možda upućuje na postojanje slavenskog paljevinskoga groblja. Sjeverno od Tovarnika na položaju Đureš prikupljeni su brojni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike koji upućuju na položaj naselja koje je vjerojatno prethodilo Tovarniku, kao i na Orašju (Orašće), nekoliko stotina metara prema jugu (Dorn 1977: 28; Dorn 1978: 150; Minichreiter 2007; 91). Također, jugozapadno od Iloka, na nizu blagih uzvišenja pronađeni su ulomci keramike koji

upućuju na naseljenost jugozapadne periferije velikoga urbanog središta koje se nalazilo na iločkome Gornjem gradu (Minichreiter 2007: 90 – 91).

Prilikom terenskog pregleda područja općina Ilok, Tovarnik i Lovas dokumentirano je 36 arheoloških lokaliteta, od kojih je dosad većina bila nepoznata. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknut položaj zapadnih obronaka Fruške gore iznad Dunava te južnih padina vukovarskog ravnjaka ponad aluvijalne ravnice rijeke Save. Rubom visoke desne dunavske obale prolazila je važna europska komunikacija kojom su strujali tisućljetni kulturni utjecaji povezujući sjever i jug, istok i zapad Karpatske kotline. Na istom se mjestu nalazila i granica Rimskog Carstva uz koju se povezuje niz rimskih nalazišta između Iloka i Bapske.
U prapovijesti su na tom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok su se u prapovijesti ondje doticale kulturne skupine različitog podrijetla, što je vrhunac dosegnulo u starijem željeznom dobu s brojnim izravnim kontaktima daljske i bosutske grupe na nalazištima od Vukovara do Iloka. Brojna nalazišta mlađega željeznog doba svjedoče o gustoj naseljenosti Skordiska u zapadnom Srijemu. U vrijeme rimske dominacije, u utvrdi *Cuccium* bile su smještene rimske pomoćne postrojbe. Uz utvrdu se razvilo i civilno naselje kojem su vjerojatno gravitirala manja naselja i vile koje su se nalazile u dubini ili uz tzv. limesku cestu. Broj prikupljenih površinskih nalaza upućuje i na gustu naseljenost tijekom ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka. Zbog kvalitetnih obradivih površina, najgušća naseljenost dokumentirana je tijekom kasnoga srednjeg vijeka s brojnim, dobro povezanim naseljima.
Rezultat terenskog pregleda područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik u potpunosti je opravdao razloge poduzimanja, dokumentiranjem velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati. S obzirom na sve intenzivnije podizanje trajnih nasada te razvoj infrastrukture, započeti pregled potrebno je nastaviti kako bi se u konačnici mogla izraditi karta arheoloških nalazišta Gornjeg Srijema.

Literatura

Balen-Letunić 2004 Dubravka Balen-Letunić, Prilog arheološkoj topografiji šarengradskog prostora, Osječki zbornik, XXVII, Osijek, 2004: 15 – 32.
Batorović 1981 Mato Batorović, Novi arheološki nalaz u Iloku, Glasnik slavonskih muzeja, 42, Vukovar, 1981: 19 – 21.
Batorović 1983 Mato Batorović, Arheološka istraživanja u iločkoj tvrđavi, Bilten Amsj, 17, Bačka Palanka, 1983: 52 – 57.
Brunšmid 1900 Josip Brunšmid, Prethistorijski predmeti željeznog doba iz Šarengrada u Srijemskoj Županiji, VHAD, n.s. IV (1899/1900.), Zagreb, 1900: 59 – 70.
Brunšmid 1901 Jopsip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, VAHD, V, Zagreb, 1901: 87 – 168.
Bulat 1964 Mirko Bulat, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, Arheološki pregled, 6, Beograd, 1964: 63 – 64.
Bulat 1969 Mirko Bulat, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, Osječki zbornik, XII, Osijek, 1969: 39 – 52.
Bulat 1977 Mirko Bulat, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, Materijali SADJ, 13, Beograd, 1977: 63 – 91.
Dorn 1973 Antun Dorn, Rekognosciranje limesa na području vukovarske općine, Glasnik slavonskih muzeja, 23, Vukovar, 1973: 22 – 30.
Dorn 1978 Antun Dorn, Rekognosciranje trase rimskog puta i naselja na dionici Tovarnik-Osijek, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1978: 149 – 152.
Göricke 1976 Hermina Göricke, Pregled arheoloških lokaliteta na području grada Iloka, Glasnik slavonskih muzeja, 31, Vukovar, 1976: 25 – 26.
Klemenc 1961 Josip Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji, Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 1961: 5 – 32.
Klemenc 1963 Josip Klemenc, Der pannonische Limes in Jugoslawien, ARR, III, Zagreb, 1963: 55 – 68.
Ložnjak 2002 Daria Ložnjak, Naselje bosutske grupe na iločkom Gornjem gradu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 63 – 78.
Ložnjak Dizdar 2004 Daria Ložnjak Dizdar, Odnos daljske i bosutske grupe na prostoru hrvatskog Podunavlja početkom starijega željeznog doba, Prilozi IAZ, 21, Zagreb, 2004: 19 – 35.
Ložnjak Dizdar, Dizdar, Šiljeg 2004 Daria Ložnjak Dizdar, Marko Dizdar, Bartul Šiljeg, Rezultati terenskog pregleda područja grada Iloka godine 2003, Obavijesti HAD, 1/2004, Zagreb, 2004: 45 – 50.
Marić 1987 Ruža Marić, Tvrđava – Ilok, Arheološka istraživanja 1980.-1985., Ilok, 1987., katalog izložbe
Marković 1993 Zorko Marković, Neolitička, eneolitička i ranobrončanodobna naselja u sjevernoj Hrvatskoj, Izdanja HAD, 16, Zagreb, 1993: 113 – 125.
Minichreiter 2007 Kornelija Minichreiter, Arheološki lokaliteti na trasi Iločke transverzale, brze ceste od Iloka do Lipovca, AIA, III, Zagreb, 2007: 89 – 92.
Pinterović 1968 Danica Pinterović, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, Archaeologia Iugoslavica, IX, Beograd, 1968: 55 – 82.
Pepeonik 1975 Z. Pepeonik, Vukovarski ravnjak, Istočna Hrvatska, Geografija SR Hrvatske III, Zagreb, 1975: 156 – 162.
Popović, Vasiljević 1970 D. Popović, M. Vasiljević, Rekognosciranje rimskog puta Sirmium – Mursa, AP, 12, Beograd, 1970: 193 – 194.
Roglić 1975 J. Roglić, Prirodna obilježja, Istočna Hrvatska, Geografija SR Hrvatske III, Zagreb, 1975: 17 – 45.
Sanader 2003 Mirjana Sanader, The Ripa Pannonica in Croatia, u: The Roman Army in Pannonia, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica (ur.: Z. Visy), Pécs, 2003: 135 – 142.
Šaranović-Svetek 1967 Vesna Šaranović-Svetek, Raspored rimskih legija i pomoćnih trupa na dijelu Limesa od Dalja do Petrovaradina, Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci, 5 (1966/1967), Vinkovci, 1967: 61 – 72.
Vinski 1958 Zdenko Vinski, Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar, VAMZ, ser. 3., sv. I, Zagreb, 1958: 1 – 34.

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Summary

Field survey of the municipalities of Ilok, Lovas and Tovarnik area was conducted in the spring and summer of 2008 with the aim of discovering new and recording previously found archaeological sites on the area of Gornji (western) Srijem. Considering that the major part of the high, right bank of the river of Danube in the municipality of Ilok had been excavated in the autumn of 2003, new field surveys focused on the remaining part of the loess plateau edge and the hinterland area of the Danube river bank, all the way to the southern slopes of the Vukovar Plateau near Tovarnik.

A total of 36 archaeological sites were recorded, most of which had so far been unknown. Such high number of recorded archaeological sites is not surprising considering the prominent position of Fruška gora western slopes above the Danube and southern slopes of the Vukovar Plateau over the alluvial plain. Some of the oldest prehistoric archaeological sites dated to the Starčevo and Sopot Cultures were recorded at this area, while culture groups of various origin met here in the Prehistory (the Bronze and Iron Age), which reached its peak in the Late Iron Age with numerous direct contacts between the Dalj and Bosut Groups at sites located from Vukovar to Ilok. Numerous Early Iron Age sites testify the dense population of Skordisk in western Srijem. In the period of Roman dominance, their auxiliary formations were settled in the *Cuccium* fortification. A civil settlement also developed along the fortification, towards which smaller settlements and villas, located further deep or along so called limes road, probably gravitated. The number of collected surface finds indicates a dense population during the Early and Developed Middle Ages. Due to high quality of cultivated areas, the highest population density was recorded in the Late Middle Ages with numerous, well connected settlements.

Redni broj: 25
Lokalitet: Ilok – Gornji grad
Naselje: –
Grad/općina: Ilok
Pravni status: Z-4062
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervatorska istraživanja

U okviru projekta Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol, koji podupiru Vlada Republike Hrvatske i Razvojna banka Vijeća Europe, provedeno je arheološko istraživanje u Iloku, na lokalitetima Ilok – Dvor knezova Iločkih i Ilok – crkva sv. Petra apostola. Istraživanja je proveo Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, od 11. svibnja do 13. srpnja 2008. godine. U istraživanju su također sudjelovale stručne suradnice dokumentaristice Instituta za arheologiju mr. sc. K. Jelinčić, K. Turkalj i G. Mahović. U istraživanjima je sudjelovao i D. Blažević, student Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nacrtnu dokumentaciju izradila je tvrtka Arheo Plan d.o.o., Dubravka.

U ovoj završnoj godini arheološkog iskopavanja na projektu, istraživanje je bilo diktirano naputkom Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu, koji je dao jasne ciljeve istraživanja. Na lokalitetu Dvor knezova Iločkih bilo je potrebno nastaviti istraživanje ulaznoga obrambenog objekta u dvorac, koji se nalazi na istočnom pročelju, a koji je dijelom istražen u jesen 2007., te definirati izgled toga važnog objekta. Na drugom lokalitetu, na gotičkoj crkvi sv. Petra apostola, određena su istraživanja na četiri položaja, a njihov je cilj bio određivanje dosad neistražena dijela gotičke crkve koliko to dopuštaju brojne instalacije (voda, plin, struja, telefon, cesta, kanalizacija), te postojanje arhitekture južno od crkve i ceste, uz samu zgradu današnje osnovne škole, kako bi se moglo isplanirati buduće izmještanje instalacija.

Dvor knezova Iločkih

Istraživanja nalazišta Dvora knezova Iločkih (dvorac Odescalchi) u 2008. bila su usmjerena na prostor ispred istočnog ulaza u dvorac Odescalchi, od linije iskopa iz 2007. prema istoku u dužini od 19,06 m i od zgrade aneksa prema jugu u dužini od 15,51 m. Cilj istraživanja bio je utvrditi, u tlocrtu, nastavak ulaznog kompleksa Dvora knezova Iločkih. S obzirom na zadani okvir, istraživanje je podrazumijevalo pažljivo uklanjanje samo površinskih slojeva humusa, nasipa i šute koji datiraju u 19. i 20. stoljeće, bez iskopa starijih kulturnih slojeva i objekata.

Površinski sloj (SJ 001) čini nasipana zemlja – humus, koja se prostire na većem dijelu iskopa, a u □ c/d 11/12 asfalt. Ispod humusa nalazio se sloj tamno sive zemlje sa šutom, komadima kamenja, opeke i žbuke SJ 3668, koji čini razinu nasipavanja i poravnavanja prostora parkirališta, dok je ispod asfalta bio sloj od oštrobitnoga lomljenog i sitnog kamenja na kojem se nalazio sitan šljunak i žut pijesak (SJ 1235).

U sloju SJ 3668 zabilježeni su brojni keramički nalazi novovjekovne, kasnosrednjovjekovne, antičke i prapovijesne keramike, zatim stakleni, metalni i kameni nalazi te novac iz 19. i 20. stoljeća. Ispod površinskih slojeva uočeni su zidovi gospodarske zgrade iz 19. stoljeća i gotički zidovi ulaznog objekta Dvora knezova Iločkih. Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja koja su provedena 2007. na prostoru ispred istočnog pročelja dvorca Odescalchi, otkriveni su gotički zidovi SJ 3634, SJ 3655, SJ 3685 i kontrafor na zidu SJ 3657. Na temelju istraživanja konzervatora na dvorcu Odescalchi do 2001. godine, kojima je utvrđeno da je ulaz u srednjevjekovni palas Nikole Iločkog bio s istočne strane kao najmanje ugrožene, te da se sastojao od nekoliko objekata (Horvat 2002), zaključeno je kako gotički zidovi otkriveni tijekom spomenutih arheoloških istraživanja čine sastavne elemente toga ulaznog objekta.

U istraživanjima 2008. godine otkriven je nastavak zidova SJ 3634 i SJ 3655 u dužini od 14,62 m, čime je utvrđeno da je ukupna dužina ulaznoga obrambenog kompleksa iznosila 22,97 m. Južni zid ulaznog objekta SJ 3655 građen je od opeka povezanih bijelom žbukom. Zajedno s njim, na njegovu južnom licu, građena su i četiri kontrafora. Kontrafor SJ 3657 otkriven je tijekom istraživanja 2007., a kontrafori SJ 4247, SJ 4248 i SJ 4249 otkriveni su 2008. godine. Između kontrafora SJ 4248 i SJ 4249 nalazio se

Total zidova obrambenog ulaznog objekta srednjovjekovnog Dvora knezova Iločkih (foto: G. Mahović)

sloj šute SJ 4229, debljine veće od 2 m, ispod kojega je na visini od 129,74 m pronađena podnica SJ 4250. Građena je od opeka različitih dimenzija (33x16x5, 30x20x, 34x18x, 33x17x7), nastavlja se u južni profil i oštećena je kružnim ukopom SJ (4251), koji vjerojatno pripada turskom razdoblju.

Na sjeveroistočnom uglu zida SJ 3655 nalazi se proširenje SJ 4252. To je proširenje građeno zajedno sa zidom SJ 3655, u širini od 1,78 m. Na zapadnom je licu znatno oštećeno, a s obzirom na to da je iskop već bio na razini srednjovjekovnog sloja s ukopima iz turskog razdoblja, nije bio moguć daljnji iskop koji bi odgovorio na pitanje ukupne dužine i funkcije tog proširenja. Zid SJ 3655 na istoku završava kontraforom SJ 4249 i proširenjem SJ 4252, te oni zajedno čine istočno lice, ukupne dužine 6,30 m.

Sjeverni zid ulaznog objekta SJ 3634 građen je od lomljenog kamenja i lomljene opeke povezane žutom žbukom, dok je lice građeno od cijelih opeka. Na sjevernom licu ima dva kontrafora, SJ 4224 i SJ 4257. Kontrafor SJ 4224 građen je nakon zida i prislonjen je na njega, građen je od lomljenog kamenja i lomljene opeke u ispuni i cijelih opeka na licu. Oštećen je izgradnjom gospodarske zgrade iz 19. stoljeća, a oštećeno mu je istočno lice i na njega je stavljena bijela žbuka. Jednaka bijela žbuka, debljine cca 5 cm, bila je stavljena i na zid SJ 3634. Taj prostor omeđen kontraforom SJ 4224, zidom SJ 3634 i zidom SJ 4262 vjerojatno je dio jedne od prostorija gospodarske zgrade. Kontrafor SJ 4257 građen je zajedno sa zidom SJ 3634, od opeka povezanih žutom žbukom. Na sjeveroistočnom uglu na kontrafor se nastavlja zid sjevernog bedema SJ 4269. Zid bedema, kontrafor SJ 4257 i zid SJ 3634 građeni su istodobno.

Između zida SJ 3634 i zida SJ 3655 otkriven je još jedan gotički zid (SJ 4256), građen od opeka povezanih bijelom žbukom. Građen je zajedno sa zidom SJ 4258, koji je prizidan na južno lice zida SJ 3634, i vjerojatno se na svom zapadnom kraju nastavlja na zid SJ 4255. Zid SJ 4255, pruža se u smjeru sjever-jug od južnog lica zida SJ 3634, u širini od 0,78 m i dužini od 5,96 m. Građen je od opeka

Kamena profilacija i njezini detalji PN 3535, SJ 3668 pronađena na položaju Dvora knezova Iločkih (foto: G. Mahović)

Južni dio apside s potpornjakom gotičke crkve sv. Petra apostola iz 15. st. (foto: K. Jelinčić)

povezanih bijelom žbukom, a oštetio ga je kanal SJ (4232) i zid SJ 4262 koji je građen na njemu. Po širini i načinu gradnje (opeke povezane bijelom žbukom) vjerojatno je da su zidovi SJ 4255 i SJ 4258 građeni zajedno.
Između zidova SJ 4256 i SJ 4258 te južno od zida SJ 4256 otkriveni su zidovi SJ 4254 i SJ 4259, građeni od tesanog kamenja i opeka povezanih zemljom. Ispod i iznad tih zidova bili su slojevi (SJ 4278, SJ 4281) koji se na osnovi pronađenih nalaza mogu datirati u tursko razdoblje, što govori da i zidovi SJ 4254 i SJ 4259 pripadaju istom razdoblju. Tesano kamenje rabljeno u gradnji tih zidova ovdje su samo spoliji.
Otkriveni srednjovjekovni zidovi oštećeni su zidovima gospodarske zgrade iz 19. stoljeća. Iz povijesnih podatka saznaje se da je ta gospodarska zgrada srušena polovinom 20. stoljeća, pa su zidovi ostali sačuvani samo u visini od dva reda opeka. Na kraju istraživanja cijeli je teren prekriven geotekstilom i zatrpan zemljom.

Južni dio zvonika na zapadnom pročelju crkve sv. Petra apostola iz 15. st. (foto: K. Jelinčić)

Crkva sv. Petra apostola

Istraživanje crkve započelo je iskopom prve sonde koja je smještena ispred starog ulaza u školu (nekadašnju bolnicu). Cilj istraživanja bio je istražiti postojanje arhitekture. Istraživanjima to nije utvrđeno, a pronađene su recentne instalacije u funkciji te arheološki slojevi. Druga je sonda smještena na dijelu gdje je očekivana apsida. Tu je definiran njezin južni dio s potpornjakom. Spoj apside i južnog zida, nažalost, nije definiran zbog asfaltne ceste. Apsida i potpornjak građeni su zajedno od lomljenog kamena i bijelo-sive žbuke. Treća sonda nalazi se na mjestu gdje je očekivan južni dio zvonika. Zvonik je smješten na sredini zapadnog pročelja te trobrodne gotičke crkve iz 15. st. Pravokutnog oblika, građen je zajedno s brodom crkve, na način da ima lica od pravilno poslaganih opeka, a unutrašnjost je građena od lomljenog kamena, opeke i bijelo-sive žbuke. Na taj način građen je zapadni dio crkve. Zvonik ima dva potpornjaka, jedan je istražen prošle godine, a drugi je otkriven ove godine. Sa sjeverne i južne strane zvonika između potpornjaka i zapadnog pročelja crkve nalazi se podzid, građen odvojeno od crkve. Njegova je uloga vjerojatno pojačavanje stabilnosti zvonika. Sjeverni podzid istražen je 2007., a južni ove godine. Južni dio zvonika i zida zapadnog pročelja oštećeni su instalacijama vode, struje i plina. Četvrta sonda nalazi se južno od treće, uz samu zgradu škole. U njoj nisu otkriveni tragovi arhitekture, već samo arheološki slojevi. Sve su sonde, uključujući one iz prethodnih godina iskopavanja, prekrivene geotekstilom te zatrpane pijeskom i zemljom.

Literatura

Dokumentacija Terenska dokumentacija s arheološkog istraživanja Dvor knezova Iločkih 2006.-2008. godine., Institut za arheologiju, Zagreb

Tomičić, Dizdar, Tkalčec, Ložnjak 2001 Ž. Tomičić, M. Dizdar, T. Tkalčec, D. Ložnjak, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih – Ilok, 24. 09. – 19. 10. 2001., Institut za arheologiju, Zagreb

Horvat 2002 Z. Horvat, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 195 – 212.

Tomičić et al. 2002 Ž. Tomičić, M. Dizdar, T. Tkalčec, D. Ložnjak, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 3. – 28. 6. 2002.

Tomičić 2003 Ž. Tomičić, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Ujlaki), Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 131 – 150.

Tomičić et al. 2006 Ž. Tomičić, K. Minichreiter, M. Dizdar,

B. Šiljeg, K. Jelinčić, H. Kalafatić, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 18. 4. – 13. 10. 2006.
Tomičić, Minichreiter, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Minichreiter, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkim iskopavanju lokaliteta Ilok crkva Sv. Petra Apostola 2006. g., 2006., (elaborat)
Tomičić et al. 2007 Ž. Tomičić, M. Dizdar, H. Kalafatić, K. Turkalj, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 16. 4. – 13. 7. 2007.
Tomičić et al. 2007 Ž. Tomičić, K. Minichreiter, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkim istraživanjima lokaliteta Ilok – crkva Sv. Petra Apostola, 2007., (elaborat)
Tomičić et al. 2007 Ž. Tomičić, K. Minichreiter, K. Jelinčić, Ilok – crkva Sv. Petra Apostola, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 36 – 38.
Tomičić et al. 2007 Ž. Tomičić, K. Minichreiter, K. Jelinčić, Arheološko iskopavanje lokaliteta Ilok – crkva Sv. Petra Apostola 2006. godine. AIA, III, Zagreb, 2007: 17 – 20.

dr. sc. Željko Tomičić
mr. sc. Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj
Gordana Mahović

Summary

During 2008, as part of the Research, Reconstruction and Revitalisation of the Cultural Heritage of Ilok-Vukovar-Vučedol project supported by the Croatian government and the Council of Europe Development Bank, archaeological excavations were conducted in Ilok, at sites Ilok – Castle of the Dukes of Ilok – St. Peter the Apostle Church. The research was conducted by the Institute of Archaeology from Zagreb.
In this final year of the project, archaeological excavations focused on the research of those elements defined by the explicit instruction from the Ministry of Culture, in which the resumption of the excavations was required at the entrance object of the Castle of the Dukes of Ilok, which had already been partially researched in the autumn of 2007. At the position of St. Peter the Apostle Church, excavations of four places were required in order to, as far as complex communal infrastructure allowed, define the southern part of the Gothic church plan, a s well as to establish if there was any architecture along the present-day elementary school building, which could present an obstacle in the preparation of the future fittings relocation.
During the rescue archaeological excavations conducted in 2007 on the area in front of the eastern facade of the Odescalchi Castle, Gothic walls SU 3634, SU 3655, SU 3685 and buttress on wall 3657 were discovered. Based on the conservators' research of the Odescalchi Castle conducted until the year 2001, which defined that the entrance to the medieval palace of Nikola Iločki had been on the eastern, least threatened, side, and had consisted of several objects (Horvat, 2002), it was established that the Gothic walls discovered during the mentioned archaeological excavations formed integral elements of the entrance defensive object. The 14,62m extension of the SU 3634 and SU 3655 walls were discovered in 2008, which defined the total length of the entrance defensive complex to 22,97 m.
At the position of the Gothic Church of St. Peter the Apostle, 4 probes were opened. The first and fourth probe were set along the northern facade of the elementary school building, but no traces of the Gothic architecture were found, only the archaeological layers that needed further research along the whole trench of the future fittings, in case they get relocated. As expected, the second and third probes contained the Gothic architecture, i.e. walls of the church. A part of the Gothic apse was found in the second probe – its southern part with a supporting buttress. They were built together, of broken stone and white-gray plaster. The southern part of the western facade wall of the church was found in the third probe, along with the southern part of the bell-tower with supporting buttress. The bell-tower had been located in the centre of the western facade of the church and it had had two supporting buttress. The bell-tower and church were built together in such a way that their front was built of regularly laid brick while their interior was filled with broken brick, stone and white-grey plaster. In the end of the research, following the given instructions, both sites were covered with geotextile and buried with sand and clean soil.

Redni broj: 26
Lokalitet: Ivankovo – crkva rođenja sv. Ivana Krstitelja
Naselje: Ivankovo
Grad/općina: Ivankovo
Pravni status: Z-1152
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 7. do 25. travnja 2008., djelatnici Gradskog muzeja Vinkovci obavili su zaštitno arheološko istraživanje uz sjeverni zid i oko apside crkve rođenja sv. Ivana Krstitelja u Ivankovu. Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture.

Crkva rođenja sv. Ivana Krstitelja u Ivankovu izvorno je gotička građevina, koja je barokiziriana, a zatim i neogotizirana. Iz razdoblja gotike ostali su očuvani potpornjaci u zaključku i perimetralni zidovi. U vrijeme baroka zazidani su gotički prozori, te otvoreni novi, a gotički je portal snižen. U razdoblju neogotike opet su zazidani prozori i otvoreni novi, dok je gotički portal, smanjen u baroku, posve zazidan. Sakristija, kapela sv. Ante i toranj iznad pročelja novijeg su datuma (Vukičević-Samaržija 1986: 109). U srednjovjekovnim izvorima spominje se kao crkva sv. Jurja, a isto ime nosi i naselje, često i u složenici s imenom Ivankovo. Crkva je definitivno bila izgrađena u vrijeme kada su papinski skupljači desetine, u razdoblju od 1332. do 1337. godine, u ivankovačkoj župi skupili ukupno 930 banskih denara izvanrednog poreza. Za vrijeme turske okupacije Ivankovo je bilo središte nahije (detaljnije o povijesti Ivankova vidi u: Petković 2006: 39 – 53).
Terenskim obilaskom lokaliteta u okolici sela Ivankova, u jesen 2005. djelatnici Gradskog muzeja Vinkovci primijetili

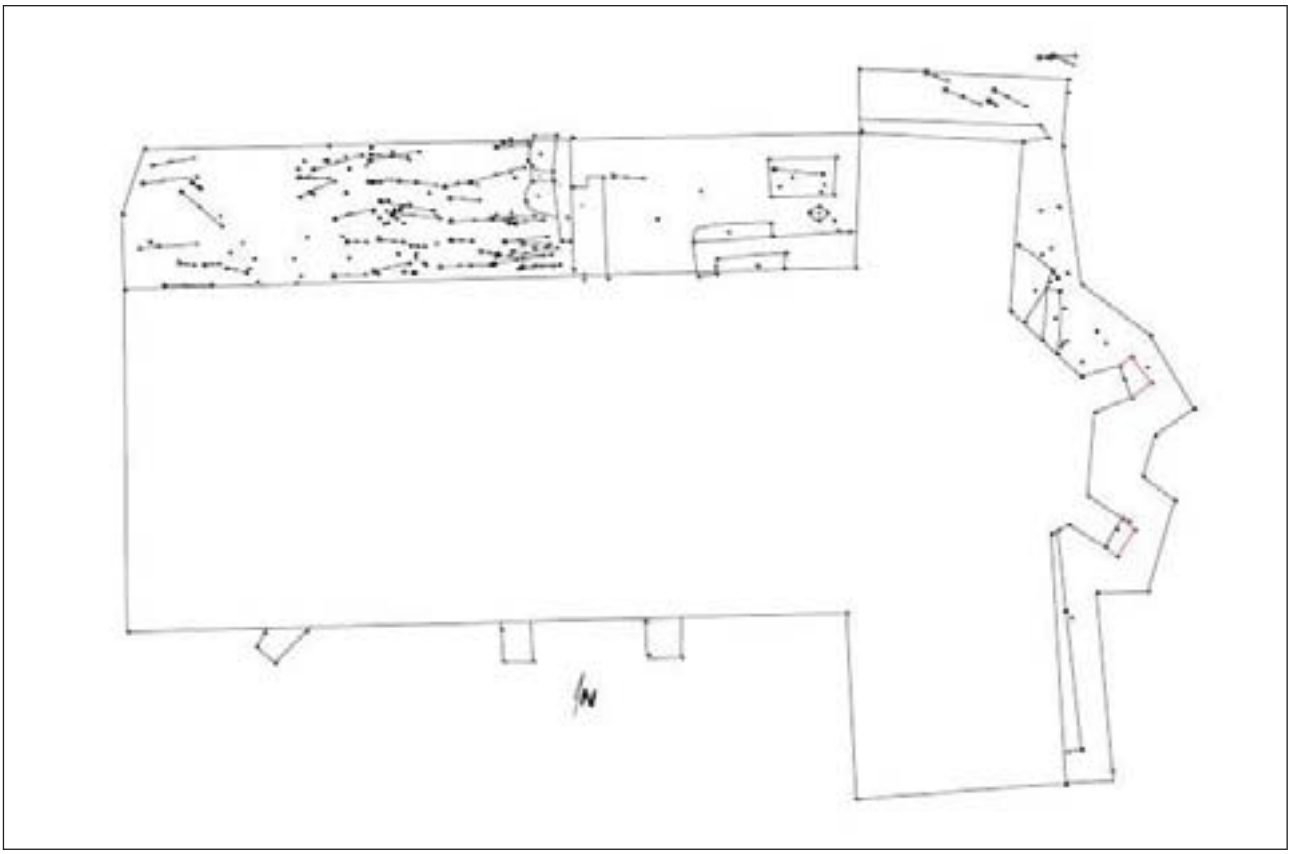

Ivankovo, položaj grobova uz crkvu

su da je s crkve otučena žbuka do visine od oko 2 m, o čemu je izviješten nadležni konzervatorski odjel, budući da je crkva zaštićeni spomenik kulture (Krznarić Škrivanko 2006: 42). Ponovni obilazak istog položaja u jesen 2006. otkrio je nove „radove“ na crkvi. Cijelom dužinom sjevernog zida te oko apside na istočnoj strani crkve, bez dozvole nadležnoga konzervatorskog odjela, iskopan je teren radi drenaže crkve. U iskopu je uočen veći broj uništenih kosturnih ukopa, a površinski materijal prikupljen je i pohranjen u muzeju (Krznarić Škrivanko 2007: 48). O novonastaloj situaciji ponovno je obaviješten nadležni konzervatorski odjel, te je lokalitet preventivno zaštićen, a sa svećenikom je dogovoren stručni iskop do zdravice na već otvorenoj površini.

Iskop je podijeljen u dvije sonde. Sonda I dimenzija 22,40x4,15 m smještena je uz sjeverni zid crkve, a na istoku je omeđena kapelom sv. Ante. Sonda II smještena je uz sjeverni zid kapele sv. Ante te u produžetku istočne strane crkve, tj. apside, u prosječnoj širini od 1,50 do 2 m. Obje sonde presječene su recentnim ukopima: munjovodom, spremnikom za naftu, plinskom instalacijom i šahtom.

U iskopu je zabilježena 31 stratigrafska jedinica, a od toga je 7 kulturnih slojeva, 7 jamskih objekata (s 8 zapuna) te 8 arhitektonskih sklopova. Humusni sloj i dio predzdravičnog sloja uklonjeni su strojno, bez prisutnosti stručnjaka te je tom prilikom uništen nepoznat broj grobova. Sonda I i dio Sonde II istražen je do zdravice. Unutar Sonde II, oko apside crkve, zabilježen je kulturni sloj koji se sastojao uglavnom od šute nastale tijekom raznih faza obnove crkve, te zemlje. U Sondi I istražen je sloj šute od opeka i žbuke, koji se nalazi sa zapadne i sjeverne strane zida SJ 9. Na prostoru omeđenom zidom SJ 9 na zapadu, šutom SJ 10 na sjeveru i sjevernim zidom lađe crkve pružala se „prostorija“, zapunjena predzdravičnim slojem s uništenim razbacanim ljudskim kostima, od kojih se za samo jedan može reći da se radi o parcijalnom ukopu (grob broj 54). Taj prostor zbog statike crkve nije ispražnjen do zdravice. Može se pretpostaviti da je riječ o sjevernom transeptu gotičke faze crkve. U Sondi I djelomice su istražene tri jame okruglog presjeka, ispražnjene do prosječne dubine od 1 m. Njihove zapune sastojale su se od zemlje, gara, ulomaka srednjovjekovne i novovjekovne keramike, novca te u najvećoj mjeri kosti iz razorenih grobnih cjelina. Njihova točna namjena nije utvrđena, ali je vjerojatno riječ o ukopima bunara, prosječnog promjera od oko 1,50 m. Ispražnjene su i dvije pliće zapune manjih rupa za stupove. Otkrivena su i tri proširenja za temeljenje. Zid rađen od rimskih opeka (SJ 9) pruža se okomito na sjeverni zid lađe crkve (u smjeru sjever-jug) i njen je integralni dio. Paralelno sa sjevernim zidom crkve u dužini od 6 m istražen je temelj za vanjsko stubište ambona. Stubište je izgrađeno u neogotici, a uklonjeno je tijekom adaptacije crkve 60-ih godina 20. st. Stubište je povezano sa slabo očuvanim arhitektonskim sklopom, dijelom rađenim od rimskih opeka, koje je uništeno gradnjom stubišta i kapele sv. Ante. Vjerojatno je riječ o ostatku kontrafora na spoju lađe i apside crkve. Još jedan uništen kontrafor nalazi se dijelom ispod istočnog zida kapele sv. Ante, a dijelom u

sondi II. Ispred njega, u smjeru sjever-jug pruža se temelj ojačan „kvelbom“, koji počinje od sjevernog zida apside i pruža se u dužinu više od 4,50 m, kada ulazi u istočni profil iskopa. Apsidalni kontrafori u jednom su trenutku „otucani“ i skraćeni za otprilike pola metra, što je iskop lijepo pokazao. Uz istočni zid sakristije još je jedan temelj, koji je vjerojatno nastao kao pojačanje temelja prilikom podizanja kata sakristije.

Osim opisanih stratigrafskih jedinica, u iskopu obje sonde ukupno je istraženo 55 grobova. U Sondi I istraženo je 49, a u sondi II 6 grobova. Između zida SJ 9 i (zapadnog) ruba sonde I smješteno je 46 grobova, a samo 3 između zida SJ 9 i zapadnog zida kapele sv. Ante. Već i taj podatak svjedoči da je na navedenom prostoru u trenutku ukopavanja glavnine grobova stajao neki objekt. Osim toga, jedan od ovdje istraženih grobova recentniji je ukop, najvjerojatnije svećenika koji je ukopan na gotovo dva metra relativne dubine, a i tijelo je bilo u još uvijek poluraspadajućem stanju. Drugi od ondje istraženih grobova „uguran“ je u temelj za stubište ambona, tako da je položen na desni bok između temelja crkve i temelja stubišta. Treći istraženi grob bio je parcijalno očuvan od struka nagore. Svi grobovi u sondi II nalaze se ispred sjevernog zida kapele sv. Ante. Jednako tako, uočena je superpozicija zidova narteksa iznad kojeg je toranj crkve nad grobovima, odnosno prilikom nadogradnje nije se vodilo računa o starijim ukopima. Isti svjedoče i o činjenici da se ukopavalo i pred sam ulaz gotičke crkve, što nije neuobičajeno.

Grobovi u pravokutnim rakama zaobljenih uglova bez tragova arhitekture ukopavani su u predzdravični sloj i u zdravicu. Samo u tri slučaja (Grobovi 2, 26 i 27) može se govoriti o ukopu položenom na dasku, a u pojedinim zapunama raka pronađeni su i željezni čavli koji svjedoče o postojanju drvenih ljesova koji nisu očuvani. Uz mala odstupanja, svi su grobovi orijentirani u smjeru istok--zapad, s glavom na zapadu. Svi su ukopi kosturni, s pokojnicima polaganima u grob u ispruženom položaju na leđima, osim u jednom slučaju (Grob 48) polaganja na lijevi bok. Iako položaj ruku varira, ipak prevladava postavljanje prekriženih ruku na trbuh i zdjelicu.

U 41 istraženom ukopu nije bilo priloga, što će uvelike otežati njihovu točnu dataciju. Prilozi su, a riječ je o dijelovima nošnje i nakita, otkriveni u 14 ukopa. Otkriveno je najviše brončanih prstena (7), brončanih igli (3), kopči s ušicom (3) te po jedna željezna i brončana pojasna kopča, željezni nož, pojas s brončanim tokama, kao i veći broj amorfnih komada bronce, o kojima će se moći više reći nakon konzervacije. Paralele za istražene nalaze mogu se naći u grobovima kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka oko crkve sv. Ilije na Meraji u Vinkovcima, a više odgovaraju etnologiji nego arheologiji. Tako se npr. kopče s ušicom nalaze na ženskoj nošnji umjesto klasičnih gumba, dok su toke kao ukras nošnje široko rasprostranjene. Brončane su igle jednostavne izrade, neukrašene, s malom okruglom glavom, a nađene su u predjelu glave ili vrata, te su vjerojatno služile za pričvršćivanje neke vrste oglavlja. Od sedam otkrivenih prstena u pet je slučajeva riječ o jednostavnim brončanim alkama bez ukrasa (tipa burma), a dva su prstena pečatnjaka.

Tijekom istraživanja, konzervatori iz Konzervatorskog odjela u Osijeku, Uprave za zaštitu kulturne baštine

Izgled sonde prije istraživanja

Ministarstva kulture, na terenu su uzeli uzorke žbuke iz raznih faza gradnje crkve, kako bi ustanovili i obrazložili pojedine faze gradnje. U Popis stratigrafskih jedinica upisana je 31 stratigrafska jedinica, svaka dodatno opisana svojim obrascem. U popis nalaza uvršteno je 55 nalaza kostura i 12 vrećica keramike. U popis posebnih nalaza uvršteno je 118 nalaza (53 iz sloja i 65 iz grobova, odnosno 115 iz Sonde I i 3 iz Sonde II). U popis crteža uvedeno je 7 crteža izrađenih uz pomoć 321 točke snimljene totalnom stanicom. Za daljnju analizu uzeta su i 2 uzorka daski na kojima su ležali pokojnici.

O istraživanju se može zaključiti sljedeće: iskopavanjem su utvrđene pojedine faze gradnje i preinake na crkvi o kojima

Detalj proširenja crkve preko groblja

Detalj proširenja crkve preko groblja

svoj konačan sud trebaju dati povjesničari umjetnosti. Istražen je dio srednjovjekovnoga groblja koje se podudara s gotičkom fazom crkve (14. st.), a sporadično vjerojatno traje sve do 18. st., kada car Josip II. zabranjuje svako daljnje ukopavanje pokraj crkvi.

Literatura

Krznarić Škrivanko 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Vinkovci (grad), Andrijaševci (općina), Ivankovo (općina), Markušica (općina), Tordinci (općina), Nuštar (općina), Stari Jankovci (općina), rekognosciranje, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 40 – 43.
Krznarić Škrivanko 2007 Maja Krznarić Škrivanko, Vinkovačko područje, rekognosciranje, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 48 – 51.
Petković 2006 Danijel Petković, Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja, Vinkovci, 2006.
Vukičević-Samaržija 1986 Dijana Vukičević-Samaržija, Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji, Zagreb, 1986.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

In 2008, employees of the City museum of Vinkovci conducted rescue archaeological excavations along the northern wall and around the apse of the Church of Nativity of St. John the Baptist (crkva rođenja sv. Ivana Kratitelja) in the village of Ivankovo. The church had originally been a Gothic construction, later reconstructed in the Baroque and then neo-Gothic style. A total of 31 units of statigraphy, out of which 7 culture layers, 7 pit objects (with 8 fills) and 8 architectural complexes – parts of various church construction phases, were recorded during the excavation. Fifty five graves were unearthed on the excavated area. The graves were dug into the bottom layer and natural soil in rectangular grave pits with rounded angles and without any traces of architecture. Besides minor deviations, all the graves were east-west oriented, with head on the western side. All the burials were bone burials. In total of 41 excavated graves, there were no grave offerings. The excavated finds correspond to the late medieval and early post-medieval graves around the Church of St. Ilija at Meraja in Vinkovci.

Redni broj: 27
Lokalitet: Purić – Ljubanj
Naselje: –
Grad/općina: Vrbanja
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nalazište Purić – Ljubanj kraj Vrbanje skupina je od 104 prapovijesna humka koji čine kasnobrončanodobno/ranoželjeznodobno groblje, a nalazi se na k.č. 3121, u 75. odjelu šume sjeverno Boljkovo – Ljubanj. Riječ je o jedinstvenu fenomenu na tom području. Groblje je, osim jednog humka koji je djelomice uništen u 1920-ima, u potpunosti sačuvano. Istraživanje je 2008. vodio Zavičajni muzej Stjepana Grubera 2008. (voditeljica: Andreja Malovoz), uz pomoć suradnika s fakulteta u Southamptonu, a u istraživanju je, uz djelatnike muzeja, sudjelovalo još troje arheologa, šestero studenata arheologije, pet radnika i dva inženjera geologije.

Godine 2008. rekognosciran je teren i postavljene su probne sonde na lokalitetu Purić – Ljubanj. U tri tjedna sustavnog istraživanja očišćeno je, površinski pregledano i georadarom istraženo 1000 m² terena te je napravljen 3D-model nalazišta u koji su uvršteni prvi nalazi iz četiri sonde i dva probna rova. Ciljevi te faze projekta bili su: izrađivanje topografske karte arheološkog lokaliteta i zaštita lokaliteta. Razlog za snimanje georadarskih i geoelektričnih profila bilo je povećanje radnog učinka i točnosti prve faze istraživanja lociranjem arheoloških podataka prije iskopavanja. Cilj postavljanja sondi bio je prikupljanje arheološkog materijala, podataka o stratigrafiji i kontekstu nalaza, fotografija, crteža i mjernih podataka te uzoraka za analizu. Probne su sonde, nakon georadarskog i geoelektričnog pregleda terena, postavljene na dva odabrana tumula, a probnim rovovima na ravnom terenu između tumula pokušao se utvrditi njihov međusoban odnos. Grubi su se radovi sastojali od ručnog iskopavanja lopatom, fini špahtlom, u horizontalnim slojevima od 5 cm ili ovisno o kontekstu, što će u sljedećim sezonama rezultirati vertikalnim presjekom tumula.
Tumuli čine grobni kompleks koji pokriva razdoblje od kasnoga brončanog do ranoga željeznog doba, period koji je na tom području uglavnom neistražen. Projekt će trajati tri godine, a cilj mu je izrada topografske karte nalazišta i istraživanje središnje grupe tumula na groblju. Cilj je istraživanja utvrđivanje prostornog rasporeda tumula i veze između groblja i okolnog krajobraza, istraživanje arhitekture tumula i prikupljanje materijalnih dokaza. Istraživanjima se želi prikupiti dovoljno informacija koje bi razjasnile veze među regionalnim skupinama koje su djelovale na tom području u kasnome brončanom i ranome željeznom dobu. Šume su stotinama godina štitile to

Nalazište Purić – Ljubanj kraj Vrbanje

područje od izoravanja i naseljavanja, pa je zbog njegove očuvanosti moguće napraviti 3D-rekonstrukciju cijeloga groblja i okolnog terena, što će vjerojatno pokazati na koji se način i zašto to groblje rabilo tako dugo.

Razdoblja velike kulturne tranzicije ključ su za razumijevanje društvenih procesa vezanih uz interakcije kulturnih grupa u prapovijesti. Nedostatak istraženih nalazišta kasnobrončanodobnog i ranoželjeznodobnog materijala na tom području rezultirao je nesuglasicama u pogledu utvrđivanja raspona kontakata prapovijesnih zajednica unutar cijele regije. Područje županjske Posavine je, kao sjecište komunikacijskih putova i područje pojačanoga društveno-ekonomskog raslojavanja zbog intenziviranja ranoželjeznodobnih kulturnih utjecaja na kasnobrončanodobne zajednice, prolazilo kroz dinamične promjene koje se ocrtavaju u materijalnim ostacima toga tranzicijskog perioda. Prijelaz kasnoga brončanog u rano željezno doba (8. – 6. st. pr. Kr.) jedno je od arheološki najslabije istraženih razdoblja na prostoru srednje Europe.

Cilj prve sezone istraživanja bio je utvrđivanje raspona, prirode i vremenske pripadnosti kompleksa humaka koji leže u vrbanjskoj šumi. Otkriveno je da je jedan humak bio opljačkan 1920-ih i da je tada izvađena urna sa sadržajem. Ne zna se gdje se sada nalazi ta urna. Taj je veliki tumul (tumul 1), najveći u skupini, i jedini koji pokazuje tragove oštećenja. On je istraživan da bi se utvrdili razmjeri oštećenja, a dva manja tumula koja leže u pravcu s tumulom 1 također su istraživana.

Koliko god da je šuma očuvala taj grobni kompleks, toliko je i ograničila mogućnosti samog otvaranja terena i postavljanja sondi i probnih rovova. S terena predviđenog za iskopavanje najprije je očišćeno raslinje, a teren je pretražen radi mogućih površinskih nalaza. Čišćenje terena trajalo je dva dana. Sustavni pregled terena potom je rezultirao pojedinačnim nalazima nedijagnostičke keramike i ugljena. Jedan je ulomak identificiran kao rimska keramika.

Preko cijelog terena predviđenog za snimanje georadarskog i geoelektričnog profila postavljena su 42 presjeka. Tumul 1 pregledan je georadarom u smjeru sjever-jug, dok su tumuli 2 i 3 pregledani u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Skenirana je dubina od 3 m. Rezultati su pokazali neka područja poremećenosti podzemnih slojeva i jače zasebne anomalije na cijelom terenu. Problem je nastao pri interpretaciji podataka na tumulu 1 zbog oštećenja nastalog iskopavanjem u 1920-im, a potom i štete koju su napravile lisice i jazavci svojim brlozima. Ipak, ne može se sa sigurnošću znati je li to uznemirenje razlog i velikom broju individualnih anomalija na istočnoj strani tumula 1. Rezultat ovog pregleda terena bilo je postavljanje probnog rova između tumula 2 i 3 (probni rov 1). U njemu je poslije pronađeno nešto dijagnostičke keramike koja pripada prijelaznom razdoblju kasnoga brončanog u rano željezno doba. Također je pronađeno i nešto spaljenih kostiju. I keramika i kosti trenutačno se analiziraju.

Geoelektrično ispitivanje provedeno je povlačenjem 4 presjeka preko tumula 2 i 3 te na prostoru između njih.

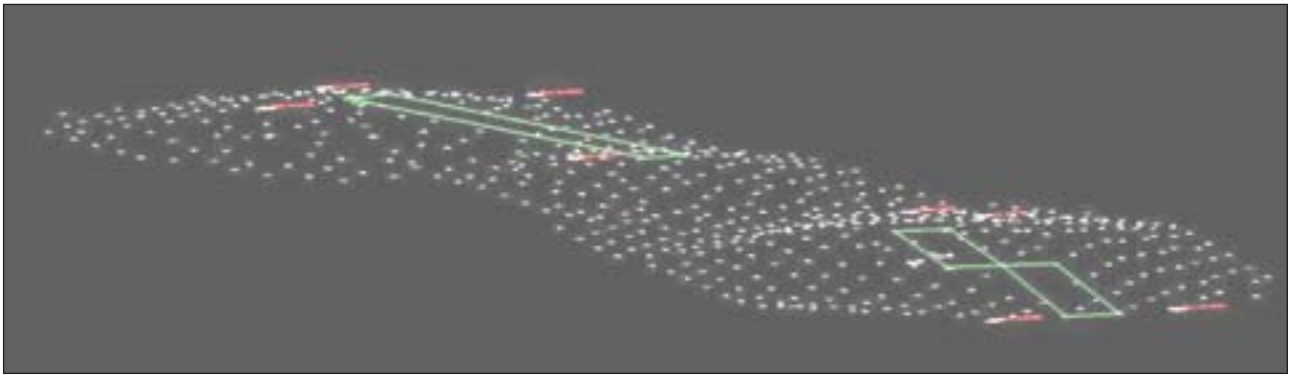

Model 3 istraživana tumula

Izgoreni sloj

Karta nekropole

Zbog prije spomenutih oštećenja, tumul 1 ovaj put nije pregledavan. Jedan presjek napravljen je u smjeru sjever--jug, dva u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a jedan u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Rezultati su pokazali moguću strukturu blizu tumula 2, te je ondje postavljen probni rov 2. U tom rovu pronađen je samo jedan komadić ručno rađene (nedijagnostičke) keramike i nekoliko fragmenata ugljena.
Svaki od tumula snimljen je totalnom stanicom u rezoluciji od 1 m, a podaci više rezolucije uzimani su gdje je to bilo potrebno. Prostor između tumula sniman je u rezoluciji od 2 m. Rabljen je Theo-LT softver te je snimatelj mogao vidjeti rezultate snimanja istodobno u AutoCAD-u, što pospješuje učinkovitost i točnost snimanja te se podaci mogu provjeriti na licu mjesta. Da bi se dokumentiralo i poslije lakše interpretiralo iskopavanje, probni rovovi i sonde dodani su na plan, a naknadno je unesen smještaj stratigrafskih jedinica i posebnih nalaza. Time je dobiven trodimenzionalni plan tumula i trenutačnih probnih iskopavanja koji su se poslije preklopili s rezultatima geofizičkih snimanja.
Otvorene su 4 sonde, a njihov je cilj bio otkrivanje arhitekture tumula i njihovih međusobnih veza, kao i materijalnih ostataka najvjerojatnije u obliku kremacijskih urni i njihova sadržaja. Sve su sonde na jedan ili drugi način dale zanimljive rezultate.

Sonde 1 i 2/tumul 1

Sonda 1 otvorena je da bi se istražila unutrašnja stratigrafija tumula te raspon i priroda pljačke iz 1920-ih. Sonda 1 pri vrhu je dala malo podataka, osim onih o uništenju koje su uzrokovali jazavci i lisice. Osim nekoliko fragmenata ručno rađene nedijagnostičke keramike i nešto fragmenata ugljena, nije bilo nalaza. Pronađen je sloj tamne gline, koji je materijal od kojeg je tumul sagrađen. Taj je sloj vidljiv i u sondi 2. Sonda 2 postavljena je iz istog razloga kao i sonda 1, ali također i zato da bi se utvrdilo postojanje mogućeg opkopa oko tumula 1, koji je možda poslije zatrpan klizanjem materijala. Opkop nije pronađen, unatoč tomu što je rov prokopan do zdravice i preko vanjskog ruba tamnoga glinastog sloja koji čini materijal od kojeg je tumul sagrađen. Također, ne zna se odakle je donesena glina od koje je tumul sagrađen, osim što se takva glina nalazi na obalama rječice Ljubnja koja teče u neposrednoj blizini te nekropole. Zdravicu šumskog tla gdje se nalaze tumuli čini žuta glina pomiješana s krečnjakom. Nastavak radova na sondi 1 pokazao je kako se u tom tumulu, kao i u tumulu 3, radi o sloju zapečene oksidirane gline. Taj je sloj na nekim mjestima uništen, najvjerojatnije za vrijeme pljačkanja tumula te su kroz njega jazavci iskopali svoje rupe, a u njemu su pronađeni i veći komadi ugljena koji su poslani na analizu. Radovi na tim sondama bit će nastavljeni u sljedećoj sezoni.

Sonda 3/tumul 3

Sonda 3 široka je 2 m i proteže se od sredine tumula 3 do ruba tumula 2. Ona je postavljena kako bi se istražila unutrašnjost tumula i veza između oba tumula, ali i njihov način gradnje te postojanje ili nepostojanje jarka oko njih, da bi se utvrdilo odakle potječe materijal za gradnju tumula, tj. nalazi li se u prostoru između tumula, i da bi se potvrdila teza da je donesen s obala rječice Ljubnja. U jugoistočnom dijelu sonde otkrivena je mala konična jama, prekrivena „kapom“ načinjenom od vrlo fine žućkaste gline bez dodataka. Na dnu te jame pronađeni su položeni ostaci kozjeg roga. Ispod jame nalazi se kvadratna površina oksidirane gline bogate željezom. To je mjesto nakon gorenja ostavljeno da se potpuno ohladi prije no što je pokriveno slojem gline (sj 009). Ta stratigrafska jedinica vjerojatno upućuje na aktivnost koja je na neki način vezana uz pogrebni ritual. Daljnje istraživanje izgorenog (ali ne i vitrificiranog) sloja gline pokazalo je da se on širi preko polovice južnog dijela sonde 3. Rad na tom sloju bit će nastavljen sljedeće sezone.

Radovi na terenu

Sonda 4/tumul 2

Sonda 4 otkrila je karakter tumula 2, najmanjeg od tri istraživana, koji kao da je utisnut između tumula 1 i 3. Okolno tlo je na tom dijelu više zbog proklizavanja gline sa sva tri tumula, te tumuli izgledaju kao da su međusobno spojeni. Tumul 2 nije dao ostatke zapečenih oksidiranih glinenih platformi kao ostali, već dokaze o zasebnim polaganjima keramičkog posuđa. U jednom je slučaju riječ o maloj kasnobrončanodobnoj žari s ostacima spaljenih kostiju i pepela, a u dva slučaja o keramici bez spaljenih ostataka pokojnika, koja je položena u male i plitke jame. Sve se to još uvijek nalazi iznad prirodne razine tla. Jedna je posuda identificirana kao amforica grupe Belegiš II. Radovi na toj sondi bit će nastavljeni u sljedećoj sezoni, a zanimljivo će biti otkriti zašto je taj tumul drugačiji od ostalih.

Pokretni arheološki materijal pohranjen je u Zavičajnom muzeju Stjepana Grubera u Županji i priprema se za obradu. Prva sezona istraživanja prapovijesnih tumula kraj Vrbanje bila je uspješna. Očišćeno je 25x100 m šumske površine koja je potom pretražena zbog površinskih nalaza, dobiven je pristup trima tumulima, a provedena su i geofizička snimanja. Otvorene su četiri sonde i dva manja probna rova koji su dali zanimljive nalaze kasnobrončanodobne i ranoželjeznodobne keramike, a utvrđen je i materijal od kojeg su tumuli građeni. Svi su tumuli na nekropoli (njih 104) snimljeni GPS-om, a tri su tumula uvrštena u trodimenzionalan plan terena. Otvoren je i prostor između tumula da bi se utvrdio vremenski redoslijed kojim su građeni. Sve su sonde i rovovi konzervirani do sljedeće godine kada će radovi biti nastavljeni.

Literatura

Balen-Letunić 1986 D. Balen-Letunić, Revizijska iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Gori, Izdanja HAD, 10, Zagreb, 1986.

Budden 2007 S. Budden, Renewal and Reinvention: The Role of Learning Strategies in the Early to Late Middle Bronze Age of the Carpathian Basin, University of Southampton Press, Southampton, 2007.

Dizdar 1999 M. Dizdar, Željezno doba, Vinkovci u svijetu arheologije, katalog, Vinkovci, 1999.

Dular 1982 J. Dular, Halštatska keramika v Sloveniji, Prispevek k proučevanju halštatske grobne keramike in lončarstva na Dolenjskem, Dela SAZU, 23, Ljubljana, 1982.

Forenbaher 1991 S. Forenbaher, Nalazišta grupe Belegiš II u istočnoj Slavoniji, OA, 15, Zagreb, 1991.

Harding 2000 A. F. Harding, European Societies in the Bronze Age, Cambridge University Press, 2000.

Iskra-Janošić 1984 I. Iskra-Janošić Arheološka iskopavanja na području općine Vinkovci, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984.

Jerem 2003 E. Jerem, The Early Iron Age in Transdanubia: The Hallstatt Culture. u: Hungarian Archaeology at the Turn of the Millennium (ur.: Zsolt Visy), Budapest, 2003.

Ložnjak 2001 D. Ložnjak Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001.

Majnarić-Pandžić 1980 N. Majnarić-Pandžić, Vinkovci kod Silosa – kasnohalštatski grobovi, Arheološki pregled, 21, Beograd, 1980.

Medović 1978 P. Medović, Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju, Dissertationes, XXII, Beograd, 1978.

Potrebica, Dizdar 2002 H. Potrebica, M. Dizdar, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 79 – 100.

Ratnici 2004 grupa autora: Ratnici na razmeđu istoka i zapada: starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj (ur.: D. Balen-Letunić), Zagreb, 2004.

Šimić 2001 J. Šimić, Brončano i starije željezno doba na području grada Osijeka, Osječki zbornik, XXIV-XXV, Osijek, 2001.

Vinski, Vinski-Gasparini 1962 Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske na slavonsko-srijemsko Podunavlje, ARR, 2, Zagreb, 1962.

Vinski-Gasparini 1961 K. Vinski-Gasparini, Iskopavanje kneževskog tumulusa kod Martijanca u Podravini, VAMZ, II, Zagreb, 1961.

Vinski-Gasparini 1978 K. Vinski-Gasparini, Osvrt na istraživanja kasnog brončanog i starijeg željeznog doba u sjevernoj Hrvatskoj, Izdanja HAD, 2, Zagreb, 1978.

Andreja Malovoz

Summary

Archaeological site Purić – Ljubanj near Vrbanja is a group of 104 prehistoric mounds which form a Late Bronze / Early Iron Age cemetery. In three weeks of systematic excavations, 1000 m² of the area was cleaned, surveyed on the surface and researched with georadar, and a 3D model of the site was made. Four probes on three tumuli were opened (tumuli 1, 2, 3), as well as two smaller trial trenches on the area between the tumuli, in order to determine the relation between them. Interesting finds of the Late Bronze and Early Iron Age pottery were collected, and the material used in the construction of tumuli was determined.

Redni broj: 28
Lokalitet: Sopot
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-458
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 15. rujna do 10. listopada 2008. trajala je 13. sezona sustavnoga arheološkog iskopavanja eponimnog lokaliteta Sopot (k.č. 5971/2). Stručna voditeljica iskopavanja bila je Maja Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja Vinkovci, a na iskopavanju su sudjelovali arheolozi Anita Rapan Papeša (zamjenica voditeljice) i Hrvoje Vulić te studenti arheologije iz Vinkovaca Andrea Rimpf i Boris Kratofil. Radove su financirali Grad Vinkovci i Vukovarsko--srijemska županija.

Pogled na arheološki park i sondu

SI profil

Tijekom 2008. nastavljeno je istraživanje unutar sonde Sopot III, u blokovima od 9 do 14. Nakon skidanja geotekstila i poliranja, iskopavan je smeđ, mastan i sterilniji sloj, imenovan kao SJ 80 (boja prema Munsellu: 7.5YR 3/1 *very dark gray*). Ukopano u SJ 80 i SJ 143 (predzdravica) definirano je još nekoliko objekata, koji su odmah i ispražnjeni. U bloku 12 rupa od stupa SJ 512 (zapuna SJ 511), u bloku 14 manja jama SJ 418 (zapuna SJ 417) i kanal SJ 500 (zapuna SJ 499). Kroz blokove 10 i 13 prolaze rupe od stupa SJ 516 (zapuna SJ 515), te kanali SJ 514 (zapuna SJ 513) i SJ 451 (zapuna SJ 450). U bloku 13 ispražnjen je kanal SJ 508 (zapuna SJ 507), a u bloku 11 rupa od stupa SJ 518 (zapuna SJ 517), koja se vjerojatno veže uz kuću SJ 332. U istočnom dijelu sonde, većim dijelom u blokovima 11 i 12, te manjim dijelom u blokovima 10 i 13, ukopan u SJ 80, 143 i 536 (zdravica), na Sopotu je po prvi put istražen objekt koji se može interpretirati kao zemunica (SJ 520 zaokruženo). Zemunica je zatrpana velikom količinom keramičkih predmeta, glinenih utega, žrtvenikom, idolom te manjim dijelom kamenim i koštanim artefaktima. Na dva mjesta u zapuni zemunice SJ 519, otkrivene su veće nakupine kućnog lijepa, koje su imenovane kao SJ 521 i SJ 522. Oko zemunice definirano je nekoliko rupa za stupove koji su držali nadzemnu konstrukciju, a rub je djelomice uništen i ukopima mlađih kanala. Na dnu sjevernog dijela zemunice otkriveno je crveno goreno „ognjište“ koje je imenovano kao SJ 535. Ukopane u zapunu zemunice ispražnjene su četiri rupe od stupa (SJ 524, SJ 526, SJ 528 i SJ 530). Na prostoru ostalih blokova kopan je niz SJ 80 i SJ 143, slojevi prapovijesnog humusa u kojima ima samo sporadičnih nalaza starčevačke kulture. Ispod SJ 143 nalazi se zdravica SJ 536. Time je završeno iskopavanje na Sopotu u Sondi III, u blokovima od 9 do 14.

SJ 514

Već prvi pogled na materijal iz zemunice, pokazao je kako nije riječ o sopotskoj, već o starčevačkoj keramici. Dosadašnja istraživanja na Sopotu (1939. – 1940., 1967. i 1996. – 2007.) nisu, osim sporadičnim primjeraka, pokazala nalaze starčevačke provenijencije. To je jedan od razloga zašto je S. Dimitrijević i uzeo Sopot kao eponim za cijelu kulturu. Tek ovogodišnje iskopavanje na krajnjem istočnom dijelu sonde Sopot III, koji se nalazi skoro na najvišem dijelu naseobinskog platoa, pokazao je ne samo starčevačke nalaze, već i objekte. Iako S. Dimitrijević piše kako sopoćani nisu nastanjivali starčevačka naselja, već i zbog načina gradnje objekata (zemunice), nego su se pomicali po horizontali, nova istraživanja na cestovnom koridoru V-C pokazala su i po nekoliko hektara velika naselja poluukopanih jamskih i zemuničkih objekata koje su nastanjivali nositelji prvo starčevačke, a zatim i sopotske populacije. Među ostalim nalazima, otkriveni su i grobovi koji su atribuirani Sopoćanima. Budući da je Sopot ipak *tell*, osim na Sopotu, starčevačkih je nalaza bilo na Vlastelinskom brijegu kod Sarvaša i na Pepelanama.

SJ 519 s lijepom

Budući da je ovo posljednja godina istraživanja, nacrtani su svi tlocrti objekata, jama i rupa od stupova u blokovima, kao i presjeci objekata i kanala, totalnom stanicom snimljene su točke pozicije svim uzorcima, posebnim nalazima i objektima. Snimljeni su i docrtani svi profili, a u Popis crteža do sada je uvedeno 176 tlocrta, presjeka ili profila (ove godine nacrtano je 7 novih crteža, s time da su nadocrtani svi profili). Do sada je u Popis posebnih nalaza uvedeno 6025 kamenih, koštanih i glinenih predmeta (samo ove godine uvedeno je 187 posebnih nalaza). U Popis nalaza uvedeno je 214 vrećica keramičkih predmeta i životinjskih kostiju. Svi su nalazi oprani. Uzet je 41 uzorak zemlje, drvenog ugljena, kućnog lijepa i podnice, za različite vrste analiza (C-14, arheobotaničke, polenove i dr). Definirane su 23 nove stratigrafske jedinice (slojeva, objekata, zapuna i negativa jama, rupa za stupove i kanala), te je do sada uvedeno 536 stratigrafskih jedinica. Za iduću godinu predviđena je nedestruktivna metoda istraživanja: geomagnetska prospekcija i georadar.

Žrtvenik

Literatura

Krznarić Škrivanko 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Istraživanja na Sopotu, U: Od Sopota do Lengyela, Prispevki o kamenodobnihin bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Institut za dediščino Sredozemlja, Založba Annales, Koper, 2006: 11 – 19.

Krznarić Škrivanko, Reed 2008 Maja Krznarić Škrivanko, Kelly Reed, The Late Neolithic site of Sopot, Vinkovci:

results of the site stratigraphy, C 14 dates, and the analysis of archeo-botanical and osteological remains, The European Archaeologist, issue no. 28, winter 2007-2008.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

This year's excavations at the prehistoric site of Sopot near Vinkovci, besides the expected finds of the Sopot Culture, also, for the first time, confirmed the existence of the Starčevo Culture dwelling objects at this site.
For the first time, an object which could be defined as pit-dwelling was researched at Sopot. It is SU 520 object which belongs to the Starčevo Culture. This was confirmed by the movable finds and radio-carbon dating.

Redni broj: 29
Lokalitet: Sotin – Srednje polje
Naselje: Sotin
Grad/općina: Vukovar
Pravni status: R-238
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Od 27. 10. do 12. 11. 2008. trajala su probna arheološka istraživanja u Sotinu na položaju Srednje polje (k.č. 1471 i k.č. 453, k.o. Sotin). Istraživanja je proveo Institut za arheologiju (mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar, voditeljica istraživanja) u suradnji s Gradskim muzejom Vukovar (Mirela Hutinec, dipl. arheologinja, suvoditeljica istraživanja) i Odjelom za arheologiju Sveučilišta u Zadru (dr. sc. Mato Ilkić, suvoditelj istraživanja). Probna iskopavanja financirao je projekt Ministarstva znanosti, obrazovanja i

Sotin – položaj probnih sondi

Grob 1 (foto: M. Vojtek)

Ukop ranosrednjovjekovnog objekta SJ 73 (foto: D. Strešnjak)

športa: Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske (197-1970685-0711).

Istraživanja su poduzeta nakon terenskog pregleda u travnju 2008., kako bi se definiralo područje rasprostiranja groblja, kao i odnos prema naselju iz starijega željeznog doba. Položaj groblja poznat je iz zaštitnih arheoloških istraživanja koje je provodio A. Dorn sedamdesetih godina 20. st., prilikom izgradnje nogometnog igrališta (Dorn 1976: 12; Ilkić 1999: karta 1). Na jugoistočnom dijelu Srednjeg polja, na položaju Vašarište, otvorene su dvije sonde (sonda 1 i 3), ukupne površine 289 m^2, dok je na središnjem dijelu Srednjeg polja istražena sonda 2 površine 186 m^2. Ukupna površina obuhvaćena probnim istraživanjima 2008. godine u Sotinu iznosi 475 m^2.

Pri iskopavanjima sondi 1 i 3 (na k.č. 1471) utvrđen je recentni sloj humusa i predlesni sloj od smeđe rahle zemlje. U sondi 1 nađene su tri recentne jame iz 20. st. te okrugli ukopi vjerojatno za voćke ili stari vinograd. U sjeverozapadnom dijelu sonde istražen je bogat paljevinski grob daljske kulture, ukopan u predlesni sloj. Sonda 3 bila je položena sjeverno od sonde 1 i ima jednaku stratigrafsku situaciju kao i sonda 1. U njoj je uočen recentni ukop za vodovod koji je znatno oštetio paljevinski grob 2. Uz grob 2 nalazio se grob 3 oštećen recentnim ukopom te dječji grob 4. Na položaju Vašarište u sondama 1 i 3 istražena su ukupno četiri paljevinska groba daljske grupe. Grobovi su sadržavali lonce u funkciji urne sa spaljenim kostima te keramičke posude. Među spaljenim kostima bilo je brončanih predmeta koji su gorjeli u vatri zajedno s pokojnikom, a bili su dio njegove/njezine svakodnevne nošnje. Grobovi se mogu datirati u vrijeme od 9. do početka 7. st. pr. Kr.
Na središnjem dijelu Srednjeg polja otvorena je sonda 2, veličine 63x3 m i orijentacije sjever-jug. Sondom 2 namjeravala se utvrditi sjeverna granica groblja daljske grupe, kao i udaljenost groblja od istodobnog naselja koje se nalazi na sjevernom dijelu Srednjeg polja. Oranica se intenzivno obrađuje, pa je dio nalaza dospio na površinu. Istraživanjima je izdvojen oraći sloj humusa te ispod njega les u kojem su prepoznate zapune ukopanih objekata iz vremena srednjeg vijeka, željeznog i bakrenog doba. U sjevernom dijelu sonde 2 pronađen je jarak koji se nalazio s južne strane željeznodobnog naselja, a njegova širina iznosila je 16 m.
Iz razdoblja eneolitika pronađene su dvije jame badenske kulture, iz razdoblja željeznog doba jedna jama daljske grupe. Uočene su dvije jame i jedan stup iz razdoblja prapovijesti, kojima se ne može odrediti uža kulturna pripadnost. Vremenu antike pripisuju se dvije zapune u prirodnoj depresiji koja se nalazila iznad prapovijesnog jarka i koje su nastale spiranjem tla iz višega sjeveroistočnog dijela Sotina, gdje je zabilježeno postojanje antičkog naselja te kanal ukopan u prapovijesni jarak. Iz vremena ranoga srednjeg vijeka uočen je rov sa sjeverne strane istodobnog naselja te jama, manji rov na najvišoj koti naselja, poluukopne zemunice ili „hambari“ pravokutnog oblika.

Probnim arheološkim istraživanjima na području Srednjeg polja u Sotinu naznačeni su neki zaključci o infrastrukturi naselja, o odnosu naselja i groblja iz starijega željeznog doba i o istočnoj granici istoga groblja. Može se zaključiti kako je naselje na Srednjem polju, koje je zasad poznato samo iz površinskih nalaza, imalo utvrđen dio koji je prema najpristupačnijem južnom dijelu bio odijeljen jarkom. Prema površinskim nalazima s uzvišenog dijela naselja vidljivo je kako je taj plato nad Dunavom bio naseljen u eneolitičkom, kasnobrončanodobnom i tijekom čitavog razdoblja željeznog doba. Uočeno je da se i južno od jarka nalaze objekti iz istog vremena (badenska kultura, daljska grupa) kada se živjelo i na platou, a kako je riječ o jamama i stupovima, može se raditi o perifernim objektima vezanima uz gospodarstvo. Na nižem dijelu (sonda 2) postojalo je i naselje u vrijeme ranoga srednjeg vijeka koje je imalo jarak čija funkcija zbog male otkopne površine nije razjašnjena. Uočeno je da se u dužini od 60-ak metara od naselja ne nalazi istodobno groblje, što razjašnjavaju periferni objekti iz života naselja. Sjevernu granicu groblja treba tražiti južno od naselja. Sondom 1 i 3 u Sotinu naznačena je moguća istočna granica groblja željeznodobnog naselja na Srednjem polju. Uočeni su grobovi iz razdoblja II i IIIa faze daljske kulture prema C. Metzner-Nebelsick (Metzner-Nebelsick 2002: 179, Abb. 78). Grobovi se nalaze na području današnjeg sela Sotina i izravno su

ugroženi gradnjom i komunalnim radovima. Sonde 1 – 3 su nakon završenih probnih istraživanja zatrpane, pokretni arheološki nalazi upućeni su na konzervaciju i restauraciju, uzorci zemlje na mokro sijanje i flotaciju, te uzorci kostiju na antropološke i analize C-14.

Literatura

Dorn 1976 Antun Dorn, Iz arheološke zbirke Gradskog muzeja u Vukovaru, Glasnik muzejskog društva Slavonije i Baranje, 30, Vukovar, 1976: 12 – 14.
Ilkić 1999 Mato Ilkić, Hrvatsko Podunavlje u željeznom razdoblju – posljednje tisućljeće prije Krista, Zadar, 1999, neobjavljeni magistarski rad
Metzner-Nebelsick 2002 Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf, 2002.

Daria Ložnjak Dizdar
Mirela Hutinec
Mato Ilkić

Summary

Archaeological test excavations in Sotin, at the position of Srednje polje were conducted in 2008. The research was done by the Institute of Archaeology in collaboration with the City Museum of Vukovar and the Department of Archaeology of the University of Zadar. The total area comprised in Sotin test excavations in 2008 was 475 m^2.
Archaeological test excavations at the area of Srednje polje in Sotin indicated some conclusions about the settlement infrastructure, connection between the settlement and the Late Iron Age cemetery and the eastern border of the cemetery. It can be concluded that the settlement at Srednje polje, so far only known from the surface finds, had a fortified part which had been, on its easiest accessible southern side, enclosed by a ditch. According to the surface finds from the elevated part of the settlement, it is evident that this plateau over the Danube had been dwelled on during the Eneolithic, Late Bronze Age and throughout the whole Iron Age. Objects from the time periods in which the plateau had also been dwelled on (the Baden Culture, the Dalj Group) were noted south of the ditch, and as these were pits and columns they could have been peripheral objects related to homestead. A settlement had existed on the lower part (probe 2) in the Early Middle Ages and it also had a ditch whose function remained unclear due to small excavation area. It was also noted that there had not been a cemetery from the same period located approximately 60m from the settlement, which was clarified by the peripheral objects from the everyday life in the settlement. The northern border should be looked for south of the settlement. Probes 1 and 3 in Sotin indicated a possible eastern border of the Iron Age cemetery of the Srednje polje settlement. Four graves from the II and IIIa phases of the Dalj Culture, according to C. Metzner-Nebelsick (Metzner-Nebelsick 2002: 179, Abb. 78, were researched. The graves are located on the area of the present-day village of Sotin and are directly threatened by construction and communal works.

Redni broj: 30
Lokalitet: Vinkovci – buduće dvoransko plivalište („Lenije – Bazen“)
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U studenom i prosincu 2008. izvršen je arheološki nadzor i zaštitno arheološko istraživanje na prostoru budućega dvoranskog plivališta u Vinkovcima, k.č. 5659/3, k.o. Vinkovci II. Voditeljica je bila Anita Rapan Papeša, a radovi su financirani sredstvima gradskog proračuna.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Položaj iskopa smješten je između parka Lenije i stadiona NK Cibalije. U dosadašnjim iskopavanjima u neposrednoj blizini nije bilo pokazatelja da se ondje nalazi lokalitet, iako na tom području treba tražiti južnu rimsku nekropolu. Naime, posljednji podaci o nalazu rimskih grobova iz 3. i 4. stoljeća na južnoj nekropoli Cibala potječu još iz vremena Josipa Brunšmida, koji je za Narodni muzej u Zagrebu sakupio veću količinu nalaza s položaja bivšeg vrta Brodske imovne općine i vrta gostionice „Žaba“, te na položaju Pjeskana I. Na Pjeskani, unutar kruga bivše

Grob 1

tvornice „Proleter“, amaterski je istraživao i Matija Klajn, prvi kustos Muzeja. Pokraj tvornice „Proleter“, u samom parku Lenije, prilkom ilegalnog iskopa za spajanje na kanalizacijsku mrežu, u kanalu su identificirani ostaci rimskih grobova. Ti su položaji identificirani nešto dalje sjeverno od položaja iskopa.

Površina koja je arheološki istražena iznosi 130x148,10 m. Iskopavalo se strojno, pod nadzorom arheologa, i to tako da je prvo skinut humus s travom, a potom je iskopavano do nivoa zdravice. Taj je način iskopa odobren jer je na tome mjestu očekivan nalaz grobova ukopanih u zdravicu. U iskopu je zabilježeno postojanje ukupno 104 stratigrafske jedinice, od kojih 98 čine zapune i negative ukopanih objekata – jama. Od ukupno 49 istraženih jamskih objekata jedan je činio zapunu groba, dio je bio ukop recentnih jama ili jama bez nalaza, a jedan dio činile su otpadne jame iz rimskog razdoblja, zapunjene ulomcima keramike („svakodnevne“, ali i *terrae sigillatae*), životinjskim kostima, dijelovima nošnje (u prvom redu fibulama), novcima te predmetima od željeza (uglavnom noževima) i bronce. Četiri od tih rimskodobnih jama nisu ispražnjene do kraja jer je bila riječ o bunarima koji su zbog dubine, malog prostora (promjer im je oko 1 m) i lošeg vremena (kiša i blato) djelomice istraženi.

Negativi (zaokruženo) 5, 7, 89, 91, 93 i 21 u smjeru istok--zapad te 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37 i 39 u smjeru sjever-jug, čine ostatke stupaca za ogradu (recentnih). Urušenja od rimskih opeka (SJ 86 i SJ 87) nisu činila neke konkretne cjeline. Urušenje SJ 87 činile su opeke i ulomci opeka ukrašeni isključivo motivom tropleta postavljenom u obliku slova X. Ispod urušenja od rimskih opeka SJ 101 nalazio su bunar. Negativi (zaokruženo) 11, 13, 15, 17, 19, 41, 43 i 45 jesu plitko ukopani jamski objekti u kojima je sporadično pronađeno malo rimskog materijala, uglavnom keramike. Svi navedeni i opisani objekti nalaze se u istočnom dijelu iskopa, prema Stadionu NK Cibalije. Negativi (zaokruženo) 55, 73, 85 i 104 jesu bunari, od kojih su prvi i posljednji „klasični“ okrugli, dok su srednja dva jame koje se prema dnu sužavaju i prelaze u jame tipa bunar. Otpadne jame rimskog razdoblja većih dimenzija označene su negativima (zaokruženo) 55, 61, 71, 85, 97 i 99. Plitko ukopani negativi rovova (zaokruženo) 65, 67 i 69, kao i rupe od stupova (zaokruženo) 49, 75, 77, 79 i 81 ne mogu se sa sigurnošću pripisati rimskom razdoblju. U njima nije bilo pokretnoga arheološkog materijala, pa je moguće i da su recentni.

Uz otpadne jame iz rimskog razdoblja, koje su mahom locirane u zapadnom dijelu iskopa, bliže parku Lenije, najzanimljiviji nalaz svakako je kosturni grob. Grob 1 kosturni je ukop ispružen na leđima, s lijevom rukom prekriženom preko trbuha, a desnom položenom na zdjelicu, položen na zdravicu na □ 83,799 m, orijentacije sjeveroistok--jugozapad. Grob je sadržavao nekoliko priloga, a riječ je o sljedećim predmetima: iznad desnog ramena lukovičasta brončana fibula tipa Prötell 3/4 D, sa širokim datacijskim okvirom 340. – 400. godine, ispod lijeve noge ostaci manje olovne posude, tj. olovne tintarnice s poklopcem, četiri rimska novca u šaci lijeve ruke koja je bila na prsima (od kojih je jedan očišćen i pročitan kao novac Konstancija II., kovan u Sisiciji između 355. i 361., a dva su novci Julijana Apostate) te kosti manje životinje, vjerojatno nekakve ptice,

Jama s bunarom – SJ 99

razbacane po prsnom košu. Grob je neoštećen, a kosti su bile u dobrom stanju. Prema dostupnim podacima može se zaključiti da se radi o ukopu mlađeg muškarca starog oko 25 godina. Pogrebni ritus koji upućuje na poganski način pokapanja upućuje na činjenicu da su poganski elementi i dalje prisutni. Taj nalaz potvrđuje i mogućnost da se u Cibalama i dalje živi nakon 378. godine, jer je novac u tom grobu samo *terminus ante quem non*, te se mora osloniti na širu datacijsku mogućnost koju pruža fibula, kao i izoliran položaj nalaza.

Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations at the location of the future swimming pool in Vinkovci resulted in interesting data about the final part of the southern necropolis, as well as about the life outside Roman Cibalae. Special attention was paid to an isolated grave of a younger male person containing arch-shaped fibula, coins, ink pot and a kind of a bird. Based on these finds, we can discuss the possibility of life in Cibalae even after the year 378.

Redni broj: 31
Lokalitet: Vinkovci – Korzo
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U svibnju, lipnju i srpnju 2008. obavljen je nadzor i sondažna arheološka istraživanja na prostoru budućeg šetališta – Korza. Lokacija pokriva područje Ulice kralja Zvonimira od križanja s Ulicom bana Josipa Jelačića do križanja s Ulicama hrvatskih žrtava i Matije Antuna Reljkovića, k.č. 6686, 2775 i 6734, k.o. Vinkovci. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Vulić, a radovi su financirani sredstvima gradskog proračuna.

Etapa I – Sonda A, snimak iz zraka

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Pješačka zona nalazi se stotinjak metara istočno od zgrade Muzeja, i prema povijesnim izvorima na tom se prostoru nikad nije gradilo, tako da se očekuju brojni nalazi. Slijedi kratak pregled istraživanja u blizini predmetne lokacije. Prilikom gradnje danas nepostojeće kuće Kezman 1897., na dubini od 1,70 m nađen je rimski zid, a kao građevni materijal služili su ulomci mramornih kipova Neptuna i Herkula (u Arheološkom muzeju Zagreb), ulomci spomenika s natpisima i dijelovi jednog ili više sarkofaga. Nađen je i ulomak reljefa s prikazom Erosa i ulomak stranice ornamentima ukrašenog sarkofaga s ostacima slova CIB. Na istočnijoj poziciji, prilikom gradnje Upravne zgrade PIK-a Vinkovci, godine 1976. otkriven je dio rimskog opkopa, nasipa i zgrada na stupovima (*horreum?*). Otkriven je i vodovod i grobovi sjeverne nekropole. Nađen je i dio ženske glave od vapnenca, čitave zdjele od sigilate i drugi nalazi. Nadalje, s istočne strane prema jugu u Ulici kralja Zvonimira 6, tijekom 2005. (prilikom rekonstrukcije zgrade) otkriven je objekt s mozaicima, a 1972. godine (prilikom izgradnje športske dvorane gimnazije) pri iskopu temelja dvorane nađena je rimska arhitektura i rimska svjetiljka s pečatom FORTIS, čitav rimski vrč i dr. Dalje prema zapadu u Dugoj ulici 1 (zgrada „Šokadija“), prilikom istraživanja 1990. godine, na dubini od 2,50 m nađeni su ostaci luksuznoga stambenog objekta sa sustavom za grijanje. Na zapadu prema sjeveru slijede istraživanja na pozicijama zgrade muzeja, gradskog parka, crkve sv. Euzebija i Poliona i zgrade Brodske imovne općine sa sljedećim rezultatima: ispred zgrade Muzeja, godine 1957. šahtom je presječen dio hipokausta. Nađena je brončana svjetiljka s maskom meduze, metalna svjetiljka s teatarskom maskom, a u zaštitnom iskopavanju 1994. nađeni su ostaci rimskog objekta, vjerojatno zgrada javnog karaktera, s trijemom na osnovi zida i tri baze za stupove te lampica s ljudskim licem koja je postala jedan od simbola Gradskog muzeja Vinkovci. U parku je 1945. godine, prilikom kopanja šahta za vodovod, probijen svod jednoga rimskog objekta. Prilikom gradnje crkve 1772. godine, nađena je ara Liberu i Liberi. Prilikom izgradnje BIO-a 1909. godine, pri iskopu podruma nađene su četiri rimske keramičarske peći na dubini od 3,80 m. Nađena je i mramorna ruka s paterom, metalna svjetiljka, metalna zdjelica, brončana lukovičasta fibula, brončano poprsje muškarca iz rimskog razdoblja, dvije brončane spatule, staklene narukvice, ukosnice, fibule, čitavo sigilatno posuđe, dvije amforice vatinske kulture, sjekira (kelt) kulture Belegiš II i jedna amforica kulture Belegiš II. U produžetku prema sjeveru, na poziciji Pošte istraživalo se u više navrata sa sljedećim rezultatima: godine 1956. nađeni su ostaci rimske arhitekture s heksagonalnim podnim pločicama. Godine 1971. otkriveni su dijelovi hipokausta i kanalizacije, a 1989. otkrivena je rimska arhitektura, 13 redova suspenzure tepidarija, zbog čega je zabranjena daljnja gradnja. Na poziciji zgrade Uglovnice, prilikom arheoloških istraživanja 1989., u iskopu podruma otkrivena je rimska arhitektura na dubini od 2 m (zid, baze stupova i niz odvodnih kanala). Nađen je i grob starčevačke kulture. Ta se „cjelina“ može zatvoriti pozicijom budućega Hrvatskog doma, gdje 1952. – 1953. godine Korda i Klajn otvaraju 200 kvadratnih metara površine. Otkrivena je arhitektura, zidovi s freskama i baze stupova. Nađena je i rustično izrađena glava od vapnenca, vjerojatno karijatida, metalna svjetiljka i posuda od alabastera.

Ohrabren svim prethodno navedenim podacima, godine 2008. Muzej je započeo sondažna istraživanja na poziciji pješačke zone u Vinkovcima. Prema odluci investitora, izvođača i Ministarstva kulture, radovi su izvođeni etapno, na osnovi dokumenta koji je izdao Konzervatorski odjel u Vukovaru, i to tako da se počne od sjevera i povlači prema jugu. Radovi su trajali 54 radna dana. Od toga broja na radovima u Sondi A provedeno je 15 dana, a na radovima u Sondi B 34 radna dana, odnosno 5 dana provedeno je u arheološkom nadzoru. Radovi su započeli 16. svibnja 2008. godine, a okončani su 23. srpnja 2008. godine.

Arheološkim istraživanjima prethodili su geotehnički istražni radovi koji su dubinu zdravice pokazali na jednome mjestu na –3,80 m, a na drugoj poziciji na –3,20 m. Zbog navedenih razloga, izvođač i investitor zahtijevali su da iskop bude stepeničast, kako ne bi bila poremećena statika okolnih zgrada, izgrađenih uglavnom u 18. i 19. stoljeću. Jednako tako, nakon dogovora odustalo se od iskopa sonde u Etapi II, budući da je tamo razmak između zgrada najmanji, što bi u konačnici sondu svelo na širinu od 3 do 5 m, a kompromis je nađen proširivanjem sonde u Etapi III.

Sonda A imala je dimenzije 12x14 m, a stubama je sužena na površinu od 9,50x12 m, ovisno o pronađenoj arhitekturi. Prema geomehaničkom projektu predviđena dubina iskopa iznosila je 3,80 m, ali situacija na terenu diktirala je manju dubinu iskopa, u prosjeku oko 2,20 m od nivoa asfalta. Sonda je podijeljena na četiri kvadranta, a već prilikom skidanja prvog štiha u sjevernim kvadrantima 1 i 2 nađen je poprečni strujni aktivni vod, za koji arheolozi na terenu nisu znali, te je sonda u smjeru juga produžena na nova dva kvadranta (5 i 6), a iskop prva dva kvadranta obustavljen je i napušten. Prosječna nadmorska visina ceste, odnosno početak strojne razine iskopa iznosi ▼ 89,72 m. Početna prosječna dubina arheološke sonde je na ▼ 89,16 m. Najdublja je točka iskopa zdravica na ▼ 86,74 m, a prosječna dubina iskopa na ▼ 87,46 m. U iskopu je zabilježeno 60 stratigrafskih jedinica. Na osnovi istraživanja i djelomične analize arheološkog materijala, sljedeće stratigrafske jedinice mogu se izdvojiti kao posebno zanimljive cjeline.

SJ 5 – ostaci slomljenih komada opeke pomiješanih sa zemljom i čvrsto nabijenih. Taj se sloj može pratiti na cijeloj površini građevinskog iskopa. Pruža se u smjeru jugozapad--sjeveroistok i odgovara poziciji srednjovjekovne, vjerojatno barokne ceste. U sloju je nađeno dosta keramičkih i metalnih nalaza (potkove, novac), koji potvrđuju teoriju o cesti. Dubina od 89,42 m na kojoj je nađena i rimska arhitektura na dubini od 89,02 m, govori da je glavnina devastacije rimske arhitekture nastupila prije gradnje ceste, te je tako datacija ceste iznimno bitna kao *terminus post quem non* sustavne devastacije i uopće vidljivosti rimske arhitekture.

SJ 10 – objekt, tj. prostorija objekta. Omeđena je zidovima SJ 9a i 9b. Riječ je o prostoriji unutar većeg objekta koji zatvaraju SJ 16 b i SJ 25. Prostorija je istražena samo djelomice, jer južni i zapadni kraj ulaze u profil. Uz SJ 9a i 9b nađeni su dijelovi popločenja i urušenja od opeke.

Etapa I – Sonda A, ostaci temelja i zidova – južni pogled

Na žalost, u prostoriji nisu nađeni dijelovi inventara koji bi objasnili namjenu prostorije ili objekta. Nisu nađeni ni dijelovi podnice ni zidne obloge. Tijekom istraživanja zaključeno je da navedena prostorija čini tek dio većeg objekta koji je u jednom trenutku pregrađen. Po nalazima novca u temeljima, gradnja, tj. proširenje objekta, može se datirati u kraj prve ili drugu polovinu 4. stoljeća.

SJ 12 – žut naboj koji se nalazi ispod temelja SJ 16 i negativa temelja SJ 36. U njemu je nađena veća količina keramike, a pomoću komada pougljena drveta sloj je datiran u razdoblje između 30. BC i 60. AD. Takva rana datacije bit će potvrđena detaljnijom obradom materijala iz sloja.

Etapa I – SJ 45, kanal sa suspenzurama

SJ 45 – 50 – kanal i dijelovi suspenzure i ognjišta sustava podnoga grijanja. Čini se da je sustav pripadao starijem objektu koji je uklonjen za potrebe gradnje novog. Tu teoriju potvrđuje i datacija uzorka metodom C-14 iz zapune (SJ 44) kanala. Taj je uzorak datiran u razdoblje od 240. do 340. godine.

SJ 16, SJ 57, SJ 25, SJ 34, SJ 16a, SJ 32 i SJ 9 – te su stratigrafske jedinice temelji i negativi uništenih temelja, vjerojatno još u kasnoantičko vrijeme. Nakon što su istražene, ucrtane i fotografirane, utvrđeno je da tvore vanjski zid većeg objekta koji se proteže kroz gotovo cijelu sondu. Čini se da je objekt doživio smanjenje dimenzija, jer je SJ 32 presjekao SJ 16a. Kako SJ 32 čini cjelinu sa SJ 9, najvjerojatnije se radi o pregradnji objekta. O namjeni objekta teško je govoriti zbog nedostatka veće površine podnice ili specifičnih nalaza. Detaljnija analiza nalaza možda će dati pretpostavku o namjeni tog objekta. Dimenzije i položaj nameću pretpostavku da se radi o javnom objektu, možda bazilici.

Na osnovi rješenja o konzervatorskom nadzoru, odlučeno je da se dio otkrivene arhitekture koji čini smislene sklopove ostavi i konzervira za eventualnu buduću prezentaciju, tako da je sve obloženo geotekstilom i zasuto pijeskom. Do zdravice se moglo doći samo na jednome uskom segmentu u kvadrantu 4, te tom prilikom nije uočeno postojanje prapovijesnih kulturnih slojeva.

Površina iskopa sonde B iznosi 13x24 m, a stubama je sužena na površinu 12x22 m, ovisno o pronađenoj arhitekturi. Prema geomehaničkom projektu predviđena dubina iskopa iznosila je 3,20 m. Sonda je podijeljena na dvije trake imenovane slovima A i B, a svaka traka još i na kvadrate označene brojkama od 1 do 5. Prosječna nadmorska visina ceste, odnosno početak razine strojnog iskopa iznosi ▼ 89,50 m. Početna je prosječna dubina arheološke sonde na ▼ 88,70 m. Najdublja je točka iskopa zdravica na ▼ 86,37 m, a prosječna dubina iskopa na ▼ 87,34 m. U iskopu je zabilježena 81 nova stratigrafska jedinica, te 4 ponovljene iz Sonde A. Na osnovi istraživanja i djelomične analize arheološkog materijala, sljedeće stratigrafske jedinice mogu se izdvojiti kao posebno zanimljive cjeline.

SJ 78 – podnica od nabijene žute ilovače, djelomično uništena. S obzirom na to da su za konstrukciju objekta rabljeni dijelovi antičke arhitekture, vjerojatno je riječ o objektu iz mlađe faze. Tu pretpostavku potvrđuje lokacija koja bi trebala odgovarati centralnom dijelu Cibala, i teško da bi takav objekt funkcionirao na tom položaju. Druga potvrda dobivena je datumom C-14 jame SJ 91, koja je datirana u razdoblje do 570. – 640. godine. Dodatne informacije bit će raspoložive nakon analize materijala.

SJ 69, 79, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131 i 132 – ostaci temelja i zidova. Na žalost, za razliku od situacije u prethodnoj sondi, stanje arhitekture u toj sondi dosta je lošije. Većina je objekata devastirana naknadnim gradnjama još u antičko doba, a devastacija je nastavljena i u kasnoantičkom razdoblju. Stratigrafske jedinice 79, 108, 125 i 128 vjerojatno su dio istog objekta, no zbog lošeg je stanja teško reći o kojem se tipu objekta radi. Zanimljivo je napomenuti da se kod SJ 128 radi o jednom redu opeka koji je samo položen na tvrdu podlogu, te je upitno o

kakvoj je vrsti konstrukcije riječ. Metodom C-14, objekti su uglavnom datirani u razdoblje od 250. do 400. godine.
Na osnovi rješenja o konzervatorskom nadzoru, odlučeno je da se dio otkrivene arhitekture koji čini smislene sklopove ostavi i konzervira za eventualnu buduću prezentaciju, tako da je sve obloženo geotekstilom i zasuto pijeskom. Iskop je nastavljen u kvadrantima A1 i B1 u cijelosti, te u dijelovima kvadranata A2 i B2. Iskop je zbog velike dubine obustavljen kod razine zdravice i u nju ukopanih otpadnih rimskih jama, koje su također konzervirane.

Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša
Maja Krznarić Škrivanko

Summary

Research on the area of the future promenade in the centre of Vinkovci conducted in 2008 resulted in interesting finds, as expected. Strong construction activity was dated to the second half of the 4th century, and non-Roman construction, probably of Gepid origin, was determined in the centre of Cibalae. All the finds indicate a strong construction activity in the second half of the 4th century and the lack of evidence of the fall of Cibalae in the year 379.

Redni broj: 32
Lokalitet: Vinkovci – Ulica bana Josipa Jelačića 11
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U svibnju i lipnju 2008., obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje za izgradnju poslovno-stambene građevine, plinskog priključka, MRP-a i plinske instalacije u Ulici bana Josipa Jelačića 11 (k.č. 2753/3 i 2753/4, k.o. Vinkovci). Voditeljica iskopavanja bila je Anita Rapan Papeša, a radovi su financirani sredstvima privatnog investitora.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Položaj iskopa smješten je istočno od današnjeg središta grada, a arheološki je zanimljiv jer se na tom potezu nije ništa gradilo u razdoblju od 1970., odnosno od uvođenja obveznih zaštitnih istraživanja prilikom gradnje. Ulica bana Jelačića počinje i gotovo trećinom svoje dužine prolazi kroz područje antičkih Cibala. Nalazi se u neposrednoj blizini pretpostavljenog središta Cibala. Prilikom izgradnje Parohijskog doma 1858., nađen je ulomak starokršćanske nadgrobne ploče nepoznate osobe (Iskra-Janošić 2001: 140), koja se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a za izgradnje gimnazijske sportske dvorane 1972., na suprotnom kraju ulice nađeni su rimski arhitektonski ostaci. Oko 200 m istočno od lokacije, nalazi se i potok Ervenica, koji je po svemu sudeći služio kao dio fortifikacijskog sustava u antičkom razdoblju. Blizina potoka Barice, kao i generalni smještaj radionica u gradovima na periferiju ili

Jamski objekti

u ekstramuralni prostor, otvaraju mogućnost postojanja radionica. Keramičarske peći nađene su nešto dalje prema sjeveru u Ulici hrvatskih žrtava i Ulici hrvatskih kraljeva.
Iskopavanje je najprije provedeno na području budućeg podruma, na površini od 12,91x8,22x7,50 m, a zatim i na području temelja koji se protežu na površini od 8,39x11,94 m. U iskopu je zabilježeno ukupno 11 stratigrafskih jedinica. U iskopu podruma najprije je strojno uklonjen stari podrum s kvelbom ispod kojeg se, ukopana u zdravicu, pojavila rimska otpadna jama većih dimenzija, već uništena prilikom gradnje opisanog podruma. Iako je bilo očito da se radi o

Staklarska peć

Staklarska peć, detalj

više jama koje su se međusobno preslojile, fizički ih nije bilo moguće razdvojiti jer su sve imale istu zapunu, a pražnjene su iz zatečenog nivoa, odnosno od razine na kojoj je stao podrum građevine. Budući da je dubina objekata išla dublje od planirane dubine za potrebe gradnje, i s obzirom na činjenicu da se radilo o otpadnim jamama koje nisu dale veću količinu materijala, pražnjenje je zaustavljeno malo ispod dubine predviđene za gradnju. U preostalom dijelu iskopa podruma također je puno ostataka recente arhitekture (temelji, otpadne jame i bunari), tako da je broj pokretnih nalaza iznimno malen. Nisu nađeni ni ostaci rimske arhitekture, koja s obzirom na broj recentnih ukopa i oštećenja možda i nije mogla opstati.

Iskopavanje drugog dijela podruma buduće građevine ipak je dalo vrlo vrijedan nalaz. Iako je više od polovice sonde, tj. njen zapadni dio, devastiran recentnom otpadnom jamom u drugoj polovici, tj. istočnom dijelu, pronađena je polovica oštećene dvodijelne rimske peći za staklo. Recentni ukop oštetio je peć po dužini, tako da je ostala očuvana polovica ložišta s urušenjem kalote, koja je služila za grubo taljenje, te polovica ložišta s urušenjem kalote koja je služila za hlađenje staklenih predmeta. Nedaleko od peći otkriven je i segment urušenja od rimskih opeka, koji se ne može povezati s bilo kojim drugim oblikom arhitekture. Peć je bila položena na predzdravični sloj, odnosno dijelom ukopana u njega, tako da joj je nakon vađenja negativ ostao dobro vidljiv. S obzirom na važnost tog nalaza, kompletan očuvani dio peći pomno je prikupljen s terena i nakon označavanja spakiran i prevezen u Muzej, gdje će čekati daljnju obradu. U peći nisu pronađeni stakleni predmeti, ali su pronađena dva bloka sirove staklene mase od koje su se zagrijavanjem i rezanjem dobivali komadi koji su se daljnjnim procesom pretvarali u staklene predmete. Najbliža analogija za takav tip peći jesu peći nađene u Sremskoj Mitrovici (*Sirmium*). Peć je datirana novcem Konstancija II. (324. – 361.), pronađenom u sloju gara ispod peći. Novac je kovan u razdoblju od 330. do 337. godine, pa se peć ne može datirati prije 330. godine. Taj nalaz također govori o evidentnom gospodarskom rastu Cibala u 4. stoljeću. Do sada je u Vinkovcima pronađeno preko 60 keramičarskih peći, nekoliko peći za opeke i vapno, ali to je prva staklarska peć i svjedoči o Cibalama kao gradu s razvijenim različitim vrstama obrta koji je vjerojatno zadovoljavao dio domaćih potreba. U temeljima budućeg objekta, iskopavanima u južnom dijelu sonde pronađeno je vrlo malo pokretnih nalaza (keramika, metal, kost, staklo), a nisu pronađeni ni ostaci arhitekture.

Literatura

Iskra-Janošić 1984 Ivana Iskra-Janošić, Arheološka istraživanja na području općine Vinkovci, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 140.

Hrvoje Vulić

Summary

As the eastern part of the city of Vinkovci had been the least researched so far, the excavations conducted at No. 11 Ban Josip Jelačić Street in 2008, resulted in valuable finds. The most important is the discovery of a glazier stove dated to the 4th century. This find is another indicator of the economic development of Roman Cibalae even in the 4th century.

Redni broj: 33
Lokalitet: Vinkovci – Ulica D. Žanića-Karle 27b
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom srpnja obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje u Ulici D. Žanića-Karle 27b (k.č. 5704, k.o. Vinkovci). Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a u iskopavanju su sudjelovale i studentice arheologije Katarina Gerometta i Nera Šegvić. Radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi na desnoj nižoj obali Bosuta, između dva lokaliteta u literaturi poznata pod imenom Pjeskana I i Pjeskana II. Na Pjeskani I, koja se nalazi nešto dalje

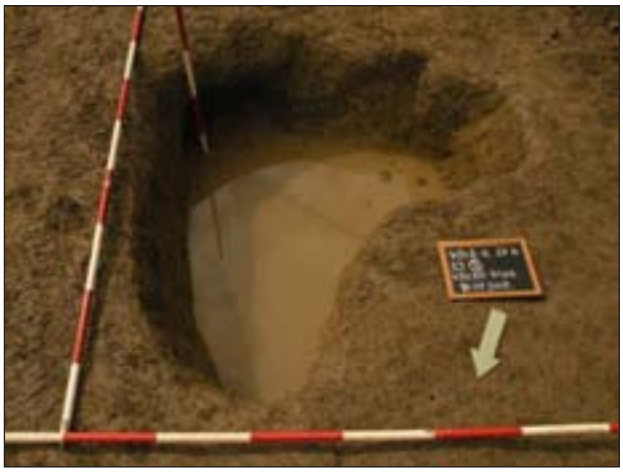

Jama SJ 3

Jama SJ 5

sjeveroistočno od pozicije na k.č. br. 27b, otkriveno je sezonsko stanište pripadnika starčevačke populacije (jame), kao i sporadični nalazi sopotske kulture koje je S. Dimitrijević datirao u III. stupanj. U Brunšmidovoj zbirci s Pjeskane potječe jedan lasinjski ulomak te nalazi vinkovačke provenijencije. Na području Pjeskane I i II otkriveno je otvoreno naselje latenske kulture. Pjeskana II nalazi se jugozapadno od lokacije u Ulici D. Žanića-Karle 27b. Na Pjeskani je 1952. otkopana i urna sa spaljenim kostima pokojnika. Zaštitno arheološko istraživanje iz 2005., na kućnom br. 41 pokazalo je srednjovjekovne nalaze koji pripadaju srednjovjekovnom selu Kanovcima. Keramika pripada vremenu druge polovine 12. i prve pol. 13. stoljeća,

Sonda i voda (Bosut)

Članak astragalnog pojasa datiran u mlađu fazu starijega željeznog doba

a prema izvorima ondje treba tražiti srednjovjekovno naselje Kanovce. Obilaskom oranica koje se nalaze južno od kuća, otkriveni su površinski nalazi latenske kulture. U Ružinoj ulici 37 (danas Ulica D. Žanića-Karle), u zaštitnom arheološkom iskopavanju 2006. (Pjeskana I), otkriveno je otvoreno jednoslojno naselje ukopanih jamskih objekata, kojih je bilo ukupno pet. Jame su različitih dimenzija, od velikih nepravilnog oblika, ispunjenih plitko ukopanim platoima i unutrašnjim jamama. Dvije od njih služile su za stanovanje, dok su ostale tri, manje i pravilnih dimenzija, mogle služiti kao radni prostori ili su nastale vađenjem gline. To je tipični jamsko-zemunički oblik naselja. Na osnovi analize keramičkih ulomaka, može se zaključiti da je riječ o naselju pripadnika sopotske populacije.

Ovogodišnje iskopavanje na br. 27b, provedeno je na površini veličine 15,27x11,41 m, a dubina iskopa završava na 2 m, kada u iskop počinje ulaziti podzemna voda Bosuta koji se nalazi desetak metara sjeverozapadno (samo preko ceste). Kao što je već napisano u uvodu, riječ je o poziciji stare Pjeskane gdje se od početka stoljeća vadio pijesak. Strojno je skinut sloj humusa, ispod kojeg se nalazi predzdravični sloj (SJ 1) koji se javlja do dubine od 1,97 m (82,34 – 80,27 m n.m.), kada počinje zdravica (SJ 6). U predzdravičnom kulturnom sloju nađeni su keramički ulomci latenske provenijencije. Od posebnih nalaza izdvajaju se perle od tamno plave staklene paste, s ukrasom motiva „oka“ i ulomak narukvice od kobaltno plavog stakla, koji je na srednjem profiliranom djelu ukrašen okomito postavljenim urezima. Članak astragalnog pojasa koji je također iskopan u SJ 1 može se datirati u mlađu fazu starijega željeznog doba.

U SJ 1 i djelomice u SJ 6 (zdravica) definirana su dva objekta: jama SJ 3 (▼80,80 – 81,62 m n.m.) i jama SJ 5 (▼80,53 – 81,62 m n.m.). U zapuni SJ 2 od jame SJ 3 (zaokruženo) nađen je, osim ulomaka keramike, i neodrediv komad bronce te uzorak ugljena. U zapuni SJ 4 od jame SJ 5 (zaokruženo), osim ulomaka keramike i životinjskih kostiju nije bilo drugih nalaza. U popis stratigrafskih jedinica

Perla od tamno plave staklene paste s ukrasom motiva „oka“

uvedeno je šest slojeva. U Popis nalaza upisana je 41 vrećica keramike i životinjskih kostiju. U Popis posebnih nalaza upisana su 73 predmeta: uglavnom litika (odbojci, sječiva, strelica, jezgra), nešto brončanih i željeznih predmeta neutvrđene namjene, osim već spomenutih posebnih nalaza.

Prvi nalazi latenske provenijencije s Pjeskane potječu iz davne 1887., kada je prilikom probijanja puta na južnoj obali Bosuta otkrivena fibula kasnolatenske sheme s trokutasto raskovanim lukom te latenska keramika. Iz 1946. potječe još jedna brončana fibula kasnolatenske sheme s trokutasto raskovanim lukom koji je ukrašen koncentričnim krugovima, kao i više latenskih jama s nalazima keramike rađene na kolu. O mogućnosti postojanja nekropole na tom položaju upućuje nalaz groba iz 1952. godine. Taj položaj na kućnom br. 27b nije pokazao latenske objekte (te dvije jame gotovo bez nalaza teško je pripisati nositeljima latenske kulture), ali obilje latenske keramike upućuje na postojanje obližnjeg naselja. Do sada na prostoru Pjeskane ne postoje podaci o nalazima iz razdoblja starijega željeznog doba, ali članak astragalnog pojasa, sugerira na postojanje vjerojatno groba, kao i na ostalim položajima u Dugoj ulici 23 ili Ulici J. Kozarca 2, gdje su pronađeni pojedinačni članci ili cijeli astragalni pojas kao na položaju Silosa.

Literatura

Dizdar 20001 Marko Dizdar, Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 103 – 134.

Potrebica, Dizdar 2002 Hrvoje Potrebica, Marko Dizdar, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 79 – 99.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

Excavations at the site of Pjeskana in Vinkovci resulted in new and unexpected finds. Besides the expected finds dated to the Early Iron Age, items from the Late Iron Age were also excavated, for the first time on this site.

Redni broj: 34
Lokalitet: Vinkovci – Ulica Jurja Dalmatinca 49
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U srpnju i kolovozu 2008. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje podruma za gradnju obiteljske kuće u Ulici J. Dalmatinca 49 u Vinkovcima (k.č. 2717/1, k.o. Vinkovci). Voditeljica iskopavanja bila je M. Krznarić Škrivanko, a radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Položaj iskopa nalazi se na rubnom, istočnom dijelu sjeverne rimske nekropole, koja je za svoju okosnicu imala cestu prema Mursi, a zauzimala je prostor istočno i zapadno od ceste koja je vodila prema sjeveru izvan grada. Ta je cesta išla nešto dalje prema istoku od današnje Zvonimirove ulice. Elitniji grobovi nalazili su se uz spomenutu cestu i odatle potječu dva sarkofaga, dvije stele isluženih oficira, tj. veterana i gornji dio stele vojnika u tunici. Njen istočni kraj, po S. Dimitrijeviću, išao je istočnom stranom Zagrebačke ulice. U Aninoj ulici (bivša Preradovićeva), na kućnom br. 5, tijekom 1966. pronađen je tzv. Kapetanovićev sarkofag s poklopcem (Dimitrijević 1979: 148 – 165). Prilikom zaštitnih arheoloških iskopavanja 2001. za gradnju kuće u Aninoj ulici 13, otkrivena su dva uništena rimska ukopa

Grob 1

u raci. Na suprotnom kraju, na raskrižju Anine ulice i Ulice kralja Zvonimira, godine 2002. na kućnom br. 36 istraženo je 15 djelomice uništenih rimskih ukopa u rakama. Iako su kosturi bili poremećeni, zbog ukopa u raci samo su djelomično opljačkani, što je inače rijetkost na vinkovačkim nekropolama koje su vjerojatno prvi put bile pljačkane još u antičkim vremenima. Posljednje istraživanje u Anininoj ulici 2b, u kolovozu i rujnu 2007., pokazalo je još 12 rimskih grobova. Svi su grobovi bili u rakama, osim jednoga zidanog. Pozicija u Ulici J. Dalmatinca 49 vjerojatno je istočna rubna granica nekropole, budući da iskopavanja u Ulici hrvatskih kraljeva, koja se nalazi pedesetak metara istočno, nisu pokazala grobove, već uglavnom jamske objekte izvan gradskih bedema.

Strojno je iskopan recentan sloj šute i predzdravice, a nakon što su se pokazali grobovi ukopani u zdravicu, iskop je nastavljen ručno. Površina iskopa prati dimenzije buduće građevine, a riječ je o sondi veličine 15,6x10,61 m. Budući da se teren prema sjeveru diže, gledano s najviše točke, strojno je skinuto više od jednog metra zemlje, dok je prema ulici (jug) ta visinska razlika puno manja. Utvrđeno je postojanje dvije stratigrafske jedinice. U iskopu su ukupno istražena tri groba, koncentrirana u najsjevernijem dijelu iskopa. Taj podatak ne iznenađuje, jer je lokacija na perifernom dijelu sjeverne nekropole.
Grob 1: uništen kosturni grob u raci pravokutnog oblika zaobljenih kutova. Pokojnik je položen na zdravicu na ▼88,01 m n.m., orijentacije zapad-istok, bez priloga. Grob je uništen, a od kostiju su samo dvije djelomice

Grob 3

Grob 3 – detalj

sačuvane. U zapuni groba iskopan je mali brončani okov te nekoliko ulomaka keramike. Grob ulazi u zapadni profil sonde.
Grob 2: uništen kosturni grob u raci pravokutnog oblika zaobljenih kutova. Pokojnik je položen na zdravicu na ▼88,05 m n.m., orijentacije zapad-istok, bez priloga. Grob je uništen, a od kostiju je ostao sačuvan samo femur poremećene orijentacije. U zapuni groba iskopana su dva željezna predmeta te nekoliko ulomaka keramike.
Grob 3: uništen kosturni grob u raci pravokutnog oblika zaobljenih kutova. Pokojnik je položen na zdravicu na ▼87,62 m n.m., orijentacije zapad-istok. To je najdublji grob, razlika između početka zapune i dna rake je skoro 0,50 m. Na krajnjim rubovima rake (kod glave i nogu), nalaze se dva udubljenja, kao stube. U kutovima rake nađeni su željezni okovi drvenog kovčega, a unutar jedne stube (one zapadne) nađena je željezna alatka, brončana igla i ulomci koštanog češlja.
Sudeći po nalazima, riječ je o grobovima iz razdoblja kasne antike, dok je grobove bez nalaza teško datirati, ali vjerojatno pripadaju istom razdoblju.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog tla, Izdanja HAD, 4, Zagreb, 1979: 133 – 200.

Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations conducted at No. 49 J. Dalmatinca Street helped in defining the eastern edge of the northern necropolis. However, it did not help to clear out the issue of location of Roman Cibalae fortification system, which still has not been completely determined. Three graves were excavated, and according to the finds all belong to the Late Antiquity.

Redni broj: 35
Lokalitet: Vinkovci – Ulica J. Kozarca 38
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: P, A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom svibnja 2008., obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje u Ulici J. Kozarca 38 (k.č. 3403, k.o. Vinkovci). Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a u iskopavanju je sudjelovao Hrvoje Vulić, kustos u Gradskom muzeju Vinkovci. Radove je financirao privatni investitor. Novi stambeni objekt gradi se u dvorištu rodne kuće književnika Ivana Kozarca, koja se prema uvjetima Ministarstva kulture treba prenamijeniti u spomen-obilježje.

Ulica J. Kozarca nalazi se na području Krnjaša, koji se rasprostire na lijevoj, višoj obali Bosuta, jugozapadno od središnjega gradskog trga. Krnjaš se rasprostire od početka Ulice J. Kozarca do utoka potoka Nevkoša u Bosut, a od utoka Nevkoša nalazi se Dirov brijeg. Dosadašnja istraživanja pokazala su kontinuitet života od mlađega kamenog doba (kućni br. 56), vučedolske kulture (kućni br. 60), vatinske kulture (kućni br. 24, 28 i 70), preko kulture Belegiš II (kućni br. 24 i 28), do starijega i mlađeg željeznog doba (kućni br. 56 te na Dirovom brijegu od kućnog br. 64 do 68). Nalazi iz rimskog vremena vežu se uz keramičarsko radioničko središte Krnjaš (ukupno je u Ulici J. Kozarca pronađeno 11 peći). Cijela Ulica J. Kozarca nalazi se na blago povišenoj gredi koja se rasprostire sve do Južne zaobilaznice, gdje je tijekom 2003. otkriven rimski lokalitet i srednjovjekovno naselje Liskovac.
Visinska je razlika između najniže točke (reper na pločniku ispred kuće) i najviše točke platoa grede (u vrtu kuće) oko 1,20 m. Kopani su temelji budućega stambenog objekta, dimenzija 23,23x11,86 m. Temelji su široki od 0,35 do 0,50 m i duboki 0,90 m. Utvrđena su četiri sloja. U sloju tamno smeđeg humusa, imenovanog kao SJ 1 (boja prema Munsellu: 2.5 YR 3/1 *very dark gray*), nađeni su ulomci recentne, rimske i prapovijesne keramike. U žutom predzdravičnom sloju (2.5 Y 3/3 *dark olive*) također su nađeni ulomci prapovijesne keramike, a u njega su ukopana dva objekta od gorenoga kućnog lijepa pomiješanog sa zemljom, SJ 3 u temelju F i SJ 4 u temelju

Pogled na iskopanu površinu

Ostaci objekta ukopanog u predzdravicu

L. Nalazi prapovijesne keramike otkriveni su već unutar SJ 1, kao i nešto rimskih nalaza. Gustoća nalaza povećava se u predzdravičnom sloju 2. Sporadično ima i nalaza recentne keramike. U temelju M, na ▼84,64 m nađena je jedna brončana koljenasta fibula i željezna špatula (u popis posebnih nalaza upisana su četiri predmeta).

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, u: Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanja HAD, 4, Vinkovci, 1979: 133 – 282.
Dizdar 1999 Marko Dizdar, Brončano doba i Željezno doba, u: Vinkovci u svijetu arheologije, katalog izložbe, Vinkovci, 1999: 31 – 51.
Ložnjak 2001 Daria Ložnjak, Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 33 – 61.

Maja Krznarić Škrivanko
Hrvoje Vulić

Summary

Finds at the construction site of a residential object at No. 3 J. Kozarca Street in Vinkovci confirmed the continuity of life since the Prehistory, over the period of Antiquity up to the present days.

Redni broj: 36
Lokalitet: Vinkovci – Ulica V. Nazora 3
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U lipnju 2008. obavljena su zaštitna arheološka istraživanja u Ulici V. Nazora 3 u Vinkovcima (k.č. 2587, k.o. Vinkovci). Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Ulica V. Nazora nalazi se unutar najužeg centra rimskih Cibala, zapadno od središnjega gradskog trga i pretpostavljenoga rimskog foruma. Zbog intenzivne urbanizacije tog dijela grada, područje istočno od iskopa u Nazorovoj ulici dosta je dobro istraženo prethodnih godina. Prvi nalazi potječu iz 1956., odnosno iz vremena gradnje glavne poštanske zgrade. Iz vrlo siromašnih podataka poznat je nalaz većeg broja rimskih zidova i prostorija taracanih keramičkim pločicama, slaganima u obliku parketa. Kako su priče o nalazu bile kontradiktorne, Gradski muzej Vinkovci 1966. obavio je arheološko iskopavanje pod vodstvom dr. Branke Vikić Belančić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu i tadašnje kustosice Muzeja Vesne Šaranović Svetek. Iskopavanje je provedeno na lokalitetu u literaturi poznatom pod imenom Dječje igralište (k.č. 2771), koje se nalazi s desne strane Ulice V. Nazora, točno preko puta lokaliteta istraženog 2005. i dvorišta koje je istraživano tijekom lipnja 2008. godine. Prilikom iskopavanja 1966. pronađena je rimska arhitektura koja je međila dvije prostorije. Popratni nalazi upućivali su na veći luksuzniji objekt (raznobojna kamena oplata, šesterokutne pločice, vodootporna žbuka, tragovi stupova, dekorativni mramorni vijenac). O namjeni se nije moglo točnije govoriti, ali je bilo jasno da je riječ o dvije građevinske faze koje su temeljito devastirane. U zaštitnom arheološkom iskopavanju za zgradu telefonske centrale tijekom 1971. također su ustanovljena dva objekta. Jedan s južne strane, a drugi sjeveroistočno, koji je očito bio vezan za arhitekturu ispod glavne poštanske zgrade. Tijekom 1989. uslijedilo je zaštitno iskopavanje za poslovno--stambeni objekt (u literaturi poznat pod imenom Tena ili Uglovnica) istočno od telefonske centrale, prilikom kojeg su djelomično otkriveni rimski zidovi, dio podnice, odvodni kanali, baze stupova i dio stupa izgrađen od polovica i četvrtina opeke. Iste godine istražena je površina uz južni zid glavne poštanske zgrade (Parkiralište), prilikom čega je pronađeno 13 redova *suspenzura* podnoga grijanja, a koje su se protezale dalje na zapad, prema arhitekturi otkrivenoj 1966. godine. Prema I. Iskri-Janošić radi se o dijelu arhitekture koji bi pripadao forumskim *termama*. Prostor istraživanja u Ulici V. Nazora 3 zapravo se nastavlja na veći dio otprije istraživanih površina. U Nazorovoj ulici 3, tijekom iskopavanja 2005. otkrivena je vrlo kvalitetna rimska arhitektura zbog koje je cijeli projekt promijenjen, jer je komisija Ministarstva kulture zabranila rušenje, tj. izgradnju podruma.

Zbog prijašnjih istraživanja na k.č. 2587, u kojima su otkriveni vrijedni arheološki nalazi, Konzervatorski odjel u Vukovaru izdao je posebne uvjete zaštite po kojima su na navedenoj lokaciji u dvorištu zgrade iz 2005. neophodna zaštitna arheološka istraživanja, bez obzira na projekt. Istraživano je na površini buduće poslovne zgrade dimenzija 10,70x7,95 m. Dubina iskopavanja je do zdravice koja se javlja na dubini od 2,03 do 2,65 m. Evidentirane su 23 stratigrafske jedinice.

Ovogodišnje istraživanje u Nazorovoj ulici 3 (dvorište) još je jednom pokazalo kako na području grada Vinkovaca (Cibala) svako iskopavanje pokazuje nešto novo. Tijekom iskopavanja 2005., na istoj lokaciji otkrivene su najmanje dvije graditeljske faze Cibala, s arhitekturom koja je

Kanal SJ 19

zatvarala dvije zgrade. Zbog cijele situacije zabranjena je gradnja podruma, te je arhitektura prekrivena geotekstilom i zasuta pijeskom. Ove je godine u nastavku objekta građena nova zgrada, dimenzija 10,70x7,95 m. U sondi nije bilo nepokretnih arheoloških ostataka, osim ruševina baza stupova ili do neprepoznatljivosti uništenih temelja, ukopa uništenih temelja, manjih jama te u profilu ostavljenog temelja. Od pokretnih je nalaza prikupljeno 55 vrećica (5 kg svaka) keramike i 202 posebna nalaza. Specifičnost je nalaza u tome što je pronađeno 40 koštanih predmeta. Većinom je riječ o iglama i šilima te tek o manjem broju ukosnica. Dubina iskopavanja do zdravice koja se javlja na dubini od 2,03 do 2,65 m, odgovara iskopavanju iz 2005. godine.

Hrvoje Vulić
Maja Krznarić Škrivanko
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations conducted at No.3 V. Nazora Street in Vinkovci did not result in expected finds, i.e. no architecture similar to the one found in the excavations of the same site in 2005 was revealed. The unearthed architecture was in bad condition and it was hard to form a meaningful unit based on it, but the find of 40 bone tools, mostly needles and hair pins, is very interesting.

Redni broj: 37
Lokalitet: Vinkovci – zaštićena arheološka zona grada
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: Z-4447
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitna iskopavanja

Od veljače do studenog 2008. (tijekom više od 180 radnih dana), djelatnici Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci obavili su niz zaštitnih arheoloških istraživanja

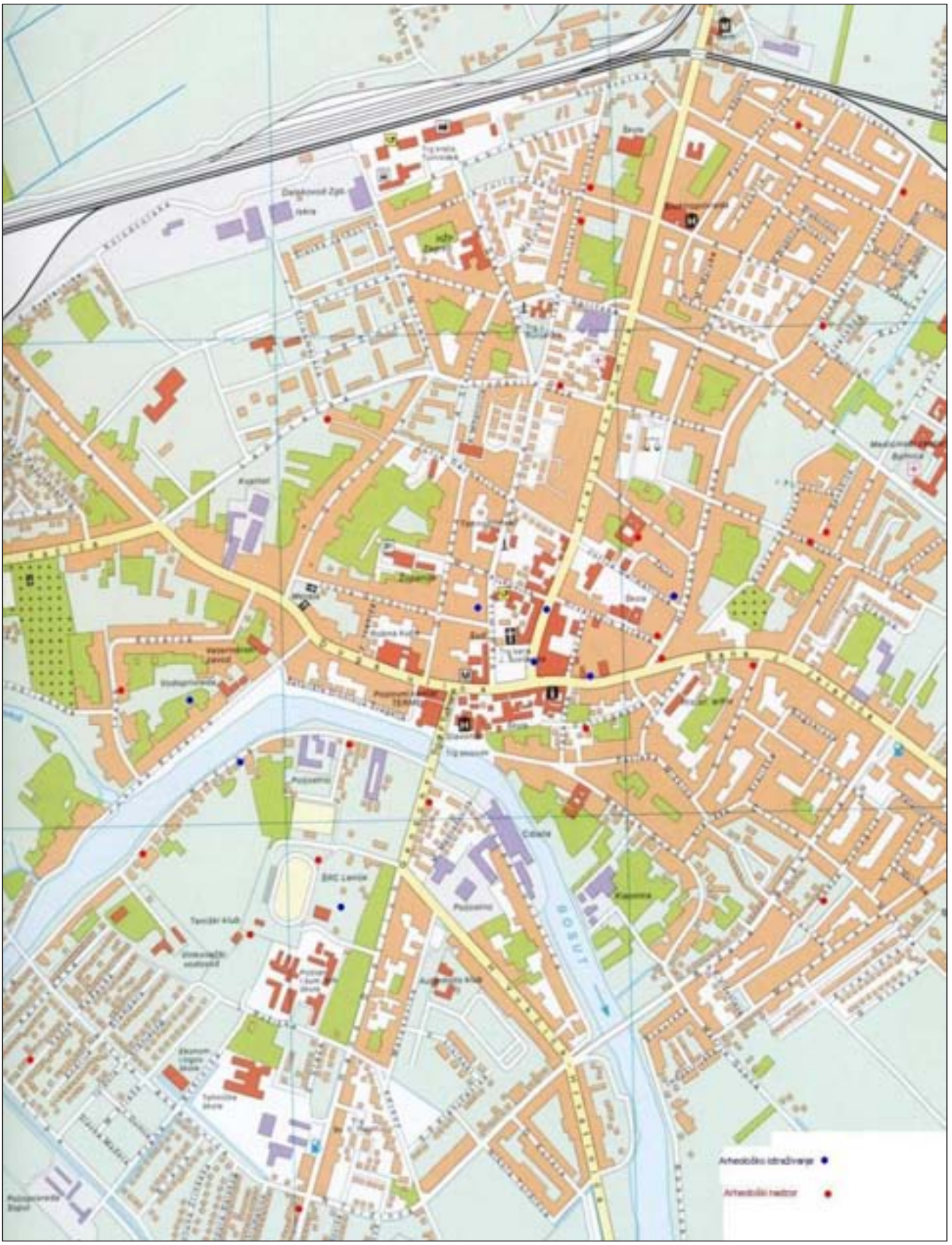

Karta grada s ucrtanim pozicijama na kojima se istraživalo

Iskop podruma u Ulici hrvatskih kraljeva 2

Iskop za reflektore stadiona NK Cibalije

unutar zaštićene zone grada Vinkovaca, koja se proteže na oko 1.500.000,00 m^2. Na ukupno 39 lokacija, praćenjem komunalnih radova i manjih iskopa za obiteljske kuće, prikupljena je veća količina građe. U popisu su navedene sve lokacije iskopa, od kojih su one s važnijim rezultatima posebno izdvojene.

Arheološki nadzor obuhvatio je iskope za podrume, iskope za temelje, iskope za infrastrukturu (struja, kanalizacija, plin i dr.) na sljedećim lokacijama: 1.) Ulica Frana Krste Frankopana b.b.; 2.) Ulica kneza Domagoja 27a; 3.) Poslovna zona Jošine; 4.) Poljska ulica b.b.; 5.) Poslovna zona Jošine; 6.) Ulica kralja Tvrtka Kotromanića; 7.) Ulica kralja Tvrtka Kotromanića; 8.) Tenina ulica; 9.) Ulica Josipa Runjanina b.b.; 10.) Ulica Ljudevita Gaja; 11.) Ulica Vanje Radauša b.b.; 12.) Ulica Hansa Dietricha Genschera 42; 13.) Ulica hrvatskih kraljeva 107; 14.) Ulica Ivana Kukuljevića Sakcinskog 22; 15.) Ulica Dragutina Žanića Karle 57; 16.) Ružina ulica 13; 17.) Ulica Julija Benešića 2; 18.) Ulica Ivana Kukuljevića Sakcinskog 4; 19.) Ulica Josipa Kozarca 140; 20.) Ulica Josipa Kozarca (put); 21.) Ulica Hansa Dietricha Genschera 3; 22.) Ulica Ivana Kozarca 49; 23.) Ulica hrvatskih kraljeva 76e; 24.) Anina ulica 2d; 25.) Ulica bana Jelačića 56; 26.) Ulica Liskovac b.b.; 27.) Ulica Josipa Kozarca (put); 28.) Vatrogasna ulica 30; 29.) Ulica Ćirila i Metoda b.b.; 30.) Park Lenije b.b.; 31.) Ulica hrvatskih žrtava 19; 32.) Ulica hrvatskih kraljeva 2.
Arheološka istraživanja provedena su na sljedećim lokacijama: 33.) Ulica Dragutina Žanića Karle 27b; 34.) Ulica Josipa Kozarca 38; 35.) Park Lenije – Plivalište; 36.) Ulica Jurja Dalmatinca 49; 37.) Ulica Vladimira Nazora 3; 38.) Ulica bana Josipa Jelačića 11; 39.) Korzo.

Od iduće, 2009. godine, u dogovoru s nadležnim konzervatorskim odjelom Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, zaštićena arheološka zona Grada Vinkovaca trebala bi biti podijeljena na A i B zonu. Istraživanja u Zoni A podrazumijevala bi arheološko istraživanje cjelokupnog zemljišta predviđenog za gradnju do zdravice, bez obzira na projekt, dok bi se u Zoni B obavljao arheološki nadzor, a prema rezultatima i arheološko istraživanje.

Maja Krznarić Škrivanko
Anita Rapan Papeša
Hrvoje Vulić

Summary

During the time period between February and November of 2008, the employees of the Department of Archaeology of the City Museum of Vinkovci conducted a series of rescue archaeological excavations within the protected archaeological zone of the city of Vinkovci (which had been extended amost to the whole city area in 2005). By monitoring communal works, smaller excavations for family houses and business objects on the total of 39 sites, large quantity of archaeological evidence from Prehistory, Antiquity, Middle Ages and Post medieval period was collected.

Redni broj: 38
Lokalitet: Vučedol – vinograd Streim
Naselje: Vukovar
Grad/općina: Vukovar
Pravni status: Z-4321
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 1. do 27. rujna 2008., Gradski muzej Vukovar (pod vodstvom mr. sc. Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu) nastavio je sustavna istraživanja iskopnog bloka IV, odnosno sonde V-04, površine 400 m^2, na položaju vinograd Streim na Vučedolu. Iskopavanje se već četvrtu godinu financira iz projekta Vlade Republike Hrvatske i Razvojne banke Vijeća Europe „Istraživanje,

Lokalitet Vučedol – vinograd Streim, sonda V-04, vučedolski nadzemni objekt SJ 54, fotografirano sa zapadne strane (foto: I. Drnić)

Lokalitet Vučedol – vinograd Streim, sonda V-04, vučedolski nadzemni objekt SJ 56, fotografirano sa zapadne strane (foto: I. Drnić)

obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol“, od 2005. do 2008. godine. Usporedo sa sustavnim istraživanjima organizirana je i arheološka škola pod vodstvom dr. sc. A. Durmana. U radu arheološke škole sudjelovali su studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te studenti iz Grčke. Škola je bila organizirana tako da su njeni sudionici sudjelovali u svim poslovima vezanima uz istraživanje (pranje nalaza, signiranje, flotiranje uzoraka te istraživački rad na terenu) te su sudjelovali u eksperimentalnom radu izrađivanja monoksila.

Ovogodišnja istraživačka kampanja bila je usmjerena prema daljnjem istraživanju horizonta vučedolske kulture. Prethodne su godine definirane podnice SJ 54 i SJ 56, tako da je odmah nakon pripremanja i čišćenja sonde

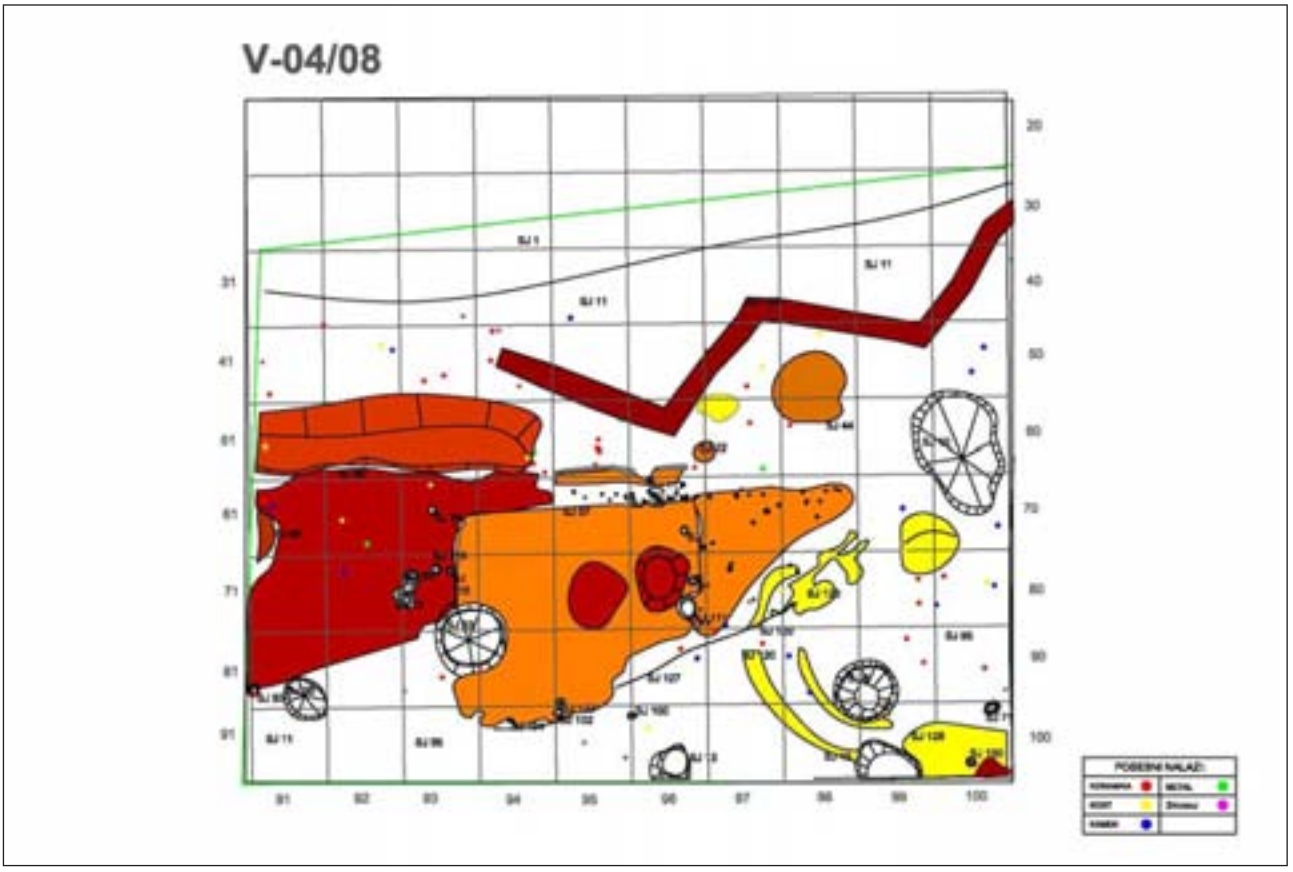

Lokalitet Vučedol – vinograd Streim, sonda V-04, završni plan (izradila A. Solter)

Lokalitet Vučedol – vinograd Streim, sonda V-04, završna situacija, fotografirano s istočne strane (foto: J. Balen)

započelo njihovo micanje. Kod objekta SJ 54 naboj poda bio je različite debljine (mjestimice je naboj debeo i do 50 cm), što govori da je mjestimice bio obnavljan i do nekoliko puta. Sasvim na sjevernoj strani naboj je bio jednoličan, debeo i jednake strukture, dok je s južne strane ustanovljeno nekoliko obnova: svaka se obnova sastoji od nabijena žuta lesa i zapečena naboja. Podnica objekta SJ 56 sastoji se od više preslojaka. Tako je izdvojeno od 3 do 6 obnova (odnosno preslojaka), debljine od 2 do 6 cm. Svaka od obnova sastoji se od nabijena žuta lesa ispod kojeg se nalazi vrlo tanak siv, pepeljast sloj.

U kv. 76 i 86, ispod objekta SJ 54 i u kv. 64 i 74, ispod SJ 56, ustanovljen je stariji objekt – SJ 57. Taj je objekt već djelomice bio definiran tijekom prošlogodišnje istraživačke kampanje. Objekt je stariji od SJ 54 i SJ 56 (djelomice se podvlači ispod oba navedena objekta). SJ 57 je zapravo žut naboj kuće (boja prema Munsellu: 2.5Y 6/4 *light yellowish brown*) i proteže se u središnjem dijelu sonde (u kv. 64 – 66, 74 – 78, 83 – 86, 93 – 95), na dubini od 109, 532. Kuća se proteže u smjeru I-Z. Sasvim su dobro očuvani sjeverni i zapadni rub kuće, dok je na južnom dijelu objekt dosta uništen puknućem tla, što je izrazito vidljivo u kv. 85 i 86. U južnom su dijelu vidljivi stupovi od zidne konstrukcije (SJ 99 100, 101 102, 103 104), a uz sjeverni rub ustanovljene su rupe od kolaca. Istočno uz objekt SJ 57 nadovezuje se žut naboj polukružna oblika (SJ 120, 5Y 6/6 *olive yellow*), zasad nejasne namjene.

Ispod SJ 56, a djelomice i ispod SJ 57, nalazi se stariji objekt (definiran kao SJ 90). Riječ je o zapečenom naboju poda (7.5YR 5/6 *strong brown*) u kv. 61 – 64, 71 – 73, 81 – 82. Sjeverno uz objekt ustanovljena je ruševina (najvjerojatnije od zidne konstrukcije objekta?!) imenovana SJ 105.

Sjeverno od objekata proteže se pepeljast sloj (SJ 98 – 2.5 Y 6/4 *light yellowish brown*). Sloj je prepun životinjskih kostiju te se može interpretirati kao svojevrsno odlagalište otpada smješteno uz sam rub naselja. U sjevernom se dijelu sonde V-04 još uvijek može pratiti rov iz Drugoga svjetskog rata (SJ 123 124), koji je ukopan u vučedolske slojeve. Sonda je pokrivena geotekstilom i najlonom.

Literatura

Balen 2008 J. Balen, Vučedol – vinograd Streim, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 85 – 87.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Systematic excavations of the excavation block IV, i.e. the V 04 probe, with the total area of 400 m^2, located at the Streim Vineyard position on Vučedol, were resumed in 2008. This year's excavation campaign focused on the further research of the Vučedol Culture layers. Floors SU 54 and SU 56 had been defined in 2007, so their removal began right after the probe preparations and cleaning.

In the SU 54 object the pressed clay floor was unevenly thick (on some places it was up to 50 cm thick), which indicates it had been reconstructed several times. On its furthermost north side, the pressed clay was even, thick and had the same structure, while a few restructures were established on the southern side, each consisting of packed yellow loess and burnt pressed clay.

The SU 56 object floor consisted of more layers. Three to six reconstructions (i.e. layers) were established, each 2-6 cm thick. Each reconstruction consisted of packed yellow loess under which there was a very thin, grey, ash layer.

In the central part of the probe, under the SU 54 and SU 56 objects, an older object, SU 57, was determined. It is yellow pressed layer of a house floor, stretching in the E-W direction. The northern and western edges of the house were well preserved while the object had been fairly destroyed on its southern side by cracking of the ground. Along the eastern side of SU 57 object, there was a semi-circular shaped extension of the yellow pressed layer (SU 120) whose purpose has so far remained unknown.

Redni broj: 39
Lokalitet: Vukovarsko područje – zapadni dio
Naselja: Bobota, Borovo, Bršadin, Lipovača, Pačetin, Trpinja, Vera
Grad/općina: Vukovar, Bršadin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom travnja 2008., stručna ekipa Gradskog muzeja Vukovar arheološki je pregledala zapadni dio vukovarskog područja, čime su obuhvaćene katastarske općine Bobota, Borovo, Bršadin, Lipovača, Pačetin, Trpinja i Vera. Rekognosciranje se temeljilo na podacima iz muzejske dokumentacije, literature, a važan izvor podataka bili su mještani pojedinih naselja i zaposlenici VUPIK-a, koji su svakodnevno na oranicama. Voditeljica rekognosciranja bila je Mirela Hutinec, a radove je financirao Gradski muzej Vukovar.

Terenskim su pregledom potvrđeni dosad poznati lokaliteti, te zabilježeni brojni novi položaji. Pregledani prostor obuhvatio je 26 položaja: Barvale, Stara Bobota, Staro Ljeskovo, Savulja, Silaš i Markovo brdo u k.o. Bobota; Gradac, Savulja i obala Dunava u k.o. Borovo; rudinu Lug i sjeverni prostor k.o. Bršadin (Težačka međa, Blinje, Paljevina i Progon); Dolača, Mela i Kotlina u k.o. Lipovača; Pazarište, Okruglica, Bijela bara i Male njive u k.o. Pačetin; Staro selo, Cerić, Selčina bara i Šaračka bara u k.o. Trpinja te Josipovac u k.o. Vera.

Raspon arheološkog materijala evidentiranog pregledom terena kreće se od neolitika do srednjeg vijeka. Svi važniji, dosad neevidentirani položaji, predloženi su za zaštitu Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

Karta područja rekognosciranja (izradila: M. Hutinec)

Bobota (k.o. Bobota)
U staroj muzejskoj dokumentaciji koja je bila polazišna točka za pregled terena spominju se sljedeći položaji kao mjesta prijašnjih slučajnih nalaza: Barvale, Stara Bobota, Staro Ljeskovo, Savulja, Markovo brdo, Palača – Salonja te mali i veliki kanal.

1. Bobota – Barvale
Prostor južno od sela Bobote s lijeve strane ceste prema Ludvincima. U izvješćima se spominju prijašnji slučajni nalazi iz neolitika i eneolitika u k.o. Bobota, na zemlji vlasnika S. i Đ. Tošića. Ovim pregledom terena nije uočen arheološki materijal na tome položaju, kao ni na susjednim terenima.

2. Bobota – Stara Bobota
Podaci iz muzejske arhive govore o nalazu zidane rimske grobnice koju je u rujnu 1985., obrađujući oranicu na prostoru Stare Bobote, izorao I. Arambašić, radnik VUPIK-a. Tom su prilikom pronađeni dijelovi barem dvaju ljudskih kostura (dvije mandibule), čitava staklena čaša i dva bakrena novčića cara Constatiusa II. (333. – 361.). Danas Gradski muzej Vukovar ne posjeduje spomenute nalaze, a nakon obilaska terena uspješno je detektirana spomenuta mikrolokacija. Na oranici je zatečen sin vlasnika oranice, prema čijem se svjedočenju za lokaciju neprestance raspituju „arheolozi amateri“ koji obilaze okolni teren s detektorima metala i koje on svaki put odvraća od svojeg posjeda. Također, svjedoči o postojanju arhitekture na svojoj oranici, koja je vidljiva u određeno doba dana nakon kiša i gledanjem pod određenim kutom. S obzirom na te činjenice, predložena je preventivna zaštita tog prostora.

3. Bobota – Staro Ljeskovo
Arheološko nalazište Bobota – Staro Ljeskovo upisano je u Registar spomenika kulture RH (R-454, od 1974. godine). Oranica je lijevo od ceste koja vodi od Vukovara prema Osijeku, prije križanja s cestom Bobota – Vera, a preko puta joj je ekonomija VUPIK-a. U dokumentaciji se navodi postojanje desetak rimskih zgrada iz 2. i 3. st., zidanih opekom i kamenom, te nalazi koji potkrepljuju tezu o postojanju rimskog naselja u bližem zaleđu limesa – opeka sa žigom „I H“ (ondje je bio stacioniran dio legije Herkulije

Bobota – Stara Bobota (foto: M. Hutinec)

poč. 4. st.) i kameni žrtvenik s uklesanim natpisom „TITUS FLAVIUS MARCIANUS“. Za vrijeme obilaska terena parcela je bila pod ozimom kulturom – ječmom, te ju nije bilo moguće pregledati.

4. Bobota – Savulja
Bobotska Savulja nalazi se sjeverno od Bobotskog kanala, i proteže se na zapad prema Klisi te na sjever do ceste Vukovar – Osijek. Slučajni površinski nalazi iz 1972. godine (ulomci prapovijesne keramike i kalupasta kamena sjekira s rupom za nasad drška) dali su naslutiti da je riječ o nalazištu iz vremena neolitika i eneolitika. Ovim pregledom terena pronađeno je svega nekoliko ulomaka rimske cigle i jedan ljepši primjerak kamene jezgre.

5. Bobota – Silaš
Nalazi se na izlazu iz Bobote, s lijeve strane ceste prema Veri, sjeverno od Bobotskog kanala. Položaj je do sada bio nepoznat, a na njega je upućeno u razgovoru s mještanima i radnicima VUPIK-a. Na malenom prostoru zabilježeni su nalazi latenske keramike.

6. Bobota – Markovo brdo
Markovo brdo jest velika površina sjeverno od ceste Vukovar – Osijek, na potezu između križanja ceste Bobota – Vera i ulaza u Klisu. Danas je to površina koju obrađuje VUPIK. U dokumentaciji se spominje prapovijesna nekropola iz brončanog doba, dok lokalno stanovništvo i radnici VUPIK-a nemaju nikakva saznanja o arheološkim nalazima na tom području. Pregledom terena, koji je uglavnom bio onemogućen jer je na poljima bila već ozima kultura, pronađen je tek ulomak keramičkog žrtvenika i nekoliko keramičkih ulomaka bez znatnijih karakteristika.

Borovo Gradac – obala Dunava (foto: M. Hutinec)

Borovo

1. Borovo – Gradac
Na visokoj strmoj lesnoj obali Dunava, sjeveroistočno od sela, smješteno je arheološko nalazište upisano u Registar spomenika kulture RH (R-232, od 1972. godine). Površinski nalazi daju zaključiti da je prostor kontinuirano naseljavan od prapovijesti (neolitik, eneolitik, mlađe željezno doba), tijekom antičkog perioda (u dokumentaciji su podaci o rimskim zidovima u obalnom profilu), do srednjeg vijeka kada se ondje spominje naselje i nekropola. Danas je čitav obalni pojas Gradca ugrožen stalnim podrivanjem Dunava, a smatra se da je veći dio lokaliteta već uništen.

2. Borovo – obala Dunava podno Gradca
Strmim spustom niz visoku lesnu obalu moguće je na jednome mjestu doći do uskoga obalnog pojasa uz Dunav, koji je za višeg vodostaja vjerojatno pod vodom. Tim bi se potezom moglo također doći uzvodno do lokacije Savulje, ali je Dunav već toliko odnio obalu, da se na mjestima gornji plato strmo ruši direktno u rijeku. Na tom je položaju pronađeno mnoštvo keramike iz raznih vremenskih perioda, posebice latena, a arheološki je materijal na tu poziciju dospio uglavnom erozijom tla.

3. Borovo – Savulja
Prostor uz samu obalu Dunava uzvodno od Gradca. Tome se položaju može prići samo za niska vodostaja Dunava, koji je tijekom stoljeća potpuno promijenio izgled svoje desne obale, što je posebno vidljivo unazad posljednja dva desetljeća. Dunav je na tome mjestu posebno opasan, pun virova.

Bršadin

1. Bršadin – Lipovača
U staroj muzejskoj dokumentaciji i literaturi (Vinski, Vinski-Gasparini, 1962: 268) spominje se postojanje stariježeljeznodobnog tumula na nepoznatoj mikrolokaciji na predjelu koji se naziva Bršadin – Lipovača. Ovim pregledom terena obuhvaćen je prostor oko željezničke pruge uz sjeverni rub sela, kao i prostor preko pruge prema Lipovači – rudine Blinje, Bunarište, Progon i Paljevina, ali nije uočen spomenuti tumul, kao ni znatniji arheološki materijal, osim jednog brusnog kamena i manjega litičkog odbojka. Pregledane površine uglavnom bez nalaza jesu rudine Težačka međa, Blinje, Paljevina i Progon.

2. Bršadin – Lug (Topolik)
Na zapadnom dijelu područja desno od ceste Bršadin – Pačetin, nalazi se Lug – veća šuma kojoj je južna granica pruga (Borovo – Vinkovci), na čijem je križanju s cestom mala željeznička kuća. Ta je lokacija otprije poznata kao Željeznička stanica Bršadin, iako je prilično udaljena od sela. Unutar okvira šume, na oranici – rudini Topolik, koja je najviša kota okolnog područja, zamijećen je manji broj keramičkih ulomaka te veći dio kamene sjekire (čekića) s rupom za nasad drška. Rudine Gložik, Rastici i Gudura obuhvaćeni su prijašnjim terenskim pregledom Gradskog muzeja Vukovar, u studenome 2007. godine.

Lipovača
Jedini je poznat arheološki podatak o Lipovači slučajan nalaz iz groba koji je Arheološki muzej u Zagrebu kupio 1901. godine. To je par zlatnih naušnica (inv. br. 9202) sa smaragdnim kamenom, datiranih u 4. st. Tijekom obilaska terena i razgovora sa stanovništvom koje obrađuje zemlju nisu dobiveni znatni podaci, a pregledan je teren na rudinama Mela, Kotlina i Dolača, prostor južno od naselja na kojemu je tek sporadično uočeno nešto ulomaka keramike rimske provenijencije.

Pačetin
Jedina dva do sada poznata položaja u Pačetinu bila su Gradina i Bijela bara. Tijekom obilaska terena uz lokalne vodiče utvrđeni su novi položaji – Male njive i Staro selo, a uvidom u katastarske podloge utvrđeno je da se lokalitet Gradina, kao i novi položaj Vrtača, nalazi u Tordinačkom ataru (k.o. Tordinci). Oba se položaja nalaze na lijevoj obali rijeke Vuke, na danas nepristupačnom, minski sumnjivom terenu.

1. Pačetin – Pazarište
Nalazi se sjeveroistočno od sela Pačetina, a proteže se od drenažnog kanala na izlazu iz sela, do sljedećeg kanala koji graniči s lipovačkim atarom. To je vjerojatno mjesto nekadašnjega starog Pačetina – Pačete, o čemu svjedoče i brojni, iako već oranjem vrlo usitnjeni površinski nalazi, a riječ je uglavnom o kasnolatenskoj i srednjovjekovnoj keramici.

2. Pačetin – Okruglica
Položaj istočno od Pazarišta, na jednakoj udaljenosti između Pazarišta i Bijele bare. Na oranicama su pronađeni ulomci rimske cigle.

3. Pačetin – Bijela bara
Bijela bara nalazi se istočno od sela Pačetina, gotovo na jednakoj udaljenosti od Lipovače, Bršadina i Pačetina. Mjesto je to za koje je u dokumentaciji Gradskog muzeja Vukovar upisano da je prijašnji vlasnik (pok. Rade Musić) nalazio novčiće, ciglu i ulomke keramike, i da se navodno ocrtavaju tri kućišta. U razgovoru sa sadašnjim vlasnikom doznaje se da je još njihov pradjed iz oranice izvozio puna kola cigle koja je bila izoravana, a i današnji intenzivan interes „arheologa amatera“, koji uporno s detektorima metala hodaju po Musićevoj oranici, svjedoči o važnu položaju na kojemu je u antici zasigurno bio neki veći objekt, vrlo vjerojatno

Pačetin – Bijela bara (foto: M. Hutinec)

i više njih. Prilikom obilaska terena uočeno je svega nekoliko ulomaka rimske keramike i cigle, ali s obzirom na iznesene činjenice, predložena je preventivna zaštita tog prostora.

4. Pačetin – Male njive
Na oranici u sklopu rudine Male njive, na kojoj je nekada bio vinograd, uz ciglom zidanu vinogradarsku kućicu nađena su tri veća, obla kamena, koja su nekada možda bila jedan jedinstven građevni element. Kameni su neobrađeni, bez ikakvih natpisa ili oznaka. Ipak, kako kamen nije autohton element, pretpostavka je da je riječ o mogućoj villi rustici, za koju je kamen dopremljen s drugih područja Rimskog Carstva. Položaj do sada nije bio zabilježen, ali je to svakako potrebno učiniti, iako na okolnim oranicama nije pronađen drugi arheološki materijal.

Trpinja
Tijekom obilaska terena u ožujku 1973., na prostoru Starog sela sjeveroistočno od Trpinje zabilježeni su nalazi neolitičke keramike. Slučajan nalaz na oranicama Selčine bare iz 1968. govori da je riječ o prapovijesnom naselju (nađena kamena sjekira s rupom za nasad drška), a u literaturi se pojavljuje podatak o slučajnom nalazu iz 1982., koji je ocijenjen kao Belegiš II. Ovogodišnji obilazak terena upotpunio je arheološku sliku Trpinje, dodajući evidenciji još nekoliko položaja kojima u budućnosti treba pridati veću pozornost.

Trpinja – Cerić (foto: M. Hutinec)

1. Trpinja – Staro selo
Šire područje trpinjskog atara nazvano Staro selo otprije je poznato po bogatome arheološkom materijalu, što je i potvrđeno ovim pregledom, posebice na nekadašnjoj oranici M. Maksimovića, danas u vlasništvu Republike Hrvatske, koju obrađuje VUPIK. Te oranice na širem području Starog sela daju obilje arheološkog materijala iz svih razdoblja, posebice vremena neolitika i eneolitika, tako da je i taj položaj evidentiran i predložen za preventivnu zaštitu. U neposrednoj blizini, na okolnim je oranicama također zabilježena prapovijesna keramika i ulomci kamenog žrvnja. Na krajnjem sjeveroistoku k.o. Trpinja (na granici prema k.o. Dalj) nalazi se oranica V. Tadića (nekada Đ. Tadića – u dokumentaciji), na kojoj nije pronađeno tragova arheološkoga materijala.

2. Trpinja – Cerić
Najviši je položaj na čitavome trpinjskom prostoru Cerić, mjesto u blizini vodocrpilišta za Vukovar. Tijekom obilaska oranice na položaju Cerić nije pronađen arheološki materijal, ali svjedočenja mještana, po kojima to mjesto nije moguće orati dublje od 0,30 m jer plug odskače, upućuju na mogućnost postojanja neke arhitekture na tome položaju, te bi mu u budućnosti trebalo posvetiti više pozornosti.

3. Trpinja – Selčina bara
U dokumentaciji postoje podaci o slučajnom nalazu Ž. Radića, vlasnika oranice na Selčinoj bari iz 1968., kada je pronašao kamenu sjekiru s rupom za nasad drška. Tijekom obilaska šireg područja pronađeno je vrlo malo recentne keramike.

4. Trpinja – Šaračka bara
Na jugozapadu Trpinje, iza zadnjih kuća u selu, s desne strane seoskog puta prema Boboti vlasnici vrtova su, ručno obrađujući vrtove, u nekoliko navrata pronalazili rimski novac. Kako taj položaj do sada nije bio evidentiran, izgledno je da će mu nakon ove evidencije biti posvećena pozornost.

Vera

1. Vera – Josipovac
U staroj muzejskoj dokumentaciji i literaturi spominje se srednjovjekovno nalazište na nepoznatom položaju u okolici Vere – nalaz pojedinačnih grobova bjelobrdske kulture s karakterističnim prilozima: S-karičice te grozdolike i 4-jagodične lijevane naušnice. Jednako se tako spominje i nalaz iz 1963., kada je prilikom obrade oranice na neutvrđenoj lokaciji na potezu Vera – Klisa pronađena ostava sitnih srebrnih i bakrenih novčića kralja Sigismunda (veća količina u keramičkoj posudi koju je razbio traktor). Međutim, vodiči, radnici na oranicama i lokalno stanovništvo nisu imali nikakve spoznaje o bilo kakvim nalazima u okolici Vere, kao ni na prostoru prema Klisi. Tijekom obilaska terena uočena je manja količina arheološkog materijala na parceli s desne strane ceste prije ulaska u selo. To je rudina Josipovac, a obrađuje ju VUPIK i naziva parcelom 23.

Literatura

Balen 2002 J. Balen, Topografija nalazišta kostolačke kulture, VAMZ, 3. s., XXXV, Zagreb, 2002: 35 – 52.
Balen 2002 J. Balen, Die Kostolac Kultur in Kroatien, Traco-Dacica, tomul XXIII, nr. 1-2, Bucuresti, 2002: 153 – 170.
Bösendorfer 1942 J. Bosendorfer, Osijek i okolica u predhistorijskim eonima, Osječki zbornik, 1, Osijek, 1942: 5 – 22.
Brodić 1976 Đ. Brodić, Naselja na području općine Vukovar od ranog neolita do kasnog eneolita, neobjavljeni diplomski rad, Zagreb, 1976.
Bulat 1967 M. Bulat, Vijesti arheološkog odjela, Rekognosciranje arheološkog terena od 1. XI. 12965. do 1. XI. 1967. godine, Osječki zbornik, XI, Osijek, 1967: 357 – 359.
Bulat 1969 M. Bulat, Topografska istraživanja u Slavoniji i Baranji, Osječki zbornik, XII, Osijek, 1969: 39 – 52.
Forenbaher 1991 S. Forenbaher, Nalazišta grupe „Belegiš II“ u istočnoj Slavoniji, OA, 15, Zagreb, 1991: 47 – 59.
Pinterović 1948 D. Pinterović, Rimski grob od opeka, Osječki zbornik, II-III, Osijek, 1948: 25 – 35.
Šimić 1984 J. Šimić, Problematika daljeg istraživanja neolita i eneolita u Slavoniji i Baranji, Četvrti znanstveni zbor Slavonije i Baranje, Zbornik radova, 1, Osijek, 1984: 51 – 64.
Vinski, Vinski-Gasparini 1962 Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-srijemsko Podunavlje, ARR, II, Zagreb, 1962: 263 – 293.

Mirela Hutinec

Summary

Team of experts from the City Museum of Vukovar conducted archaeological survey of the west part of the Vukovar area which comprised cadastral municipalities of Bobota, Borovo, Bršadin, Lipovača, Pačetin, Trpinja and Vera. The reconnaissance was based on the data from the Museum documentation, literature, and a significant source of information were also the inhabitants of specific settlements and the employees of the VUPIK company who work on the plough-fields every day.
The conducted field survey confirmed the previously known sites, and recorded numerous new positions. The researched area comprised 26 positions: Barvale, Stara Bobota, Staro Ljeskovo, Savulja, Silaš and Markovo brdo in the cadastral unit of Bobota; Gradac, Savulja and the Danube bank in the cadastral unit of Borovo; Lug and northern area of the cadastral unit of Bršadin (Težačka međa, Blinje, Paljevina and Progon); Dolača, Mela and Kotlina in the cadastral unit of Lipovača; Pazarište, Okruglica, Bijela bara and Male njive in the cadastral unit of Pačetin; Staro selo, Cerić, Selčina bara

and Šaračka bara in the cadastral unit of Trpinja, and Josipovac in the cadastral unit of Vera.
The archeological material documented in the field survey range from the Neolithic to the Middle Ages. All of the more prominent, so far undocumented positions, were proposed to be protected at the Directorate for Cultural Heritage Protection of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia.

BRODSKO-POSAVSKA ŽUPANIJA

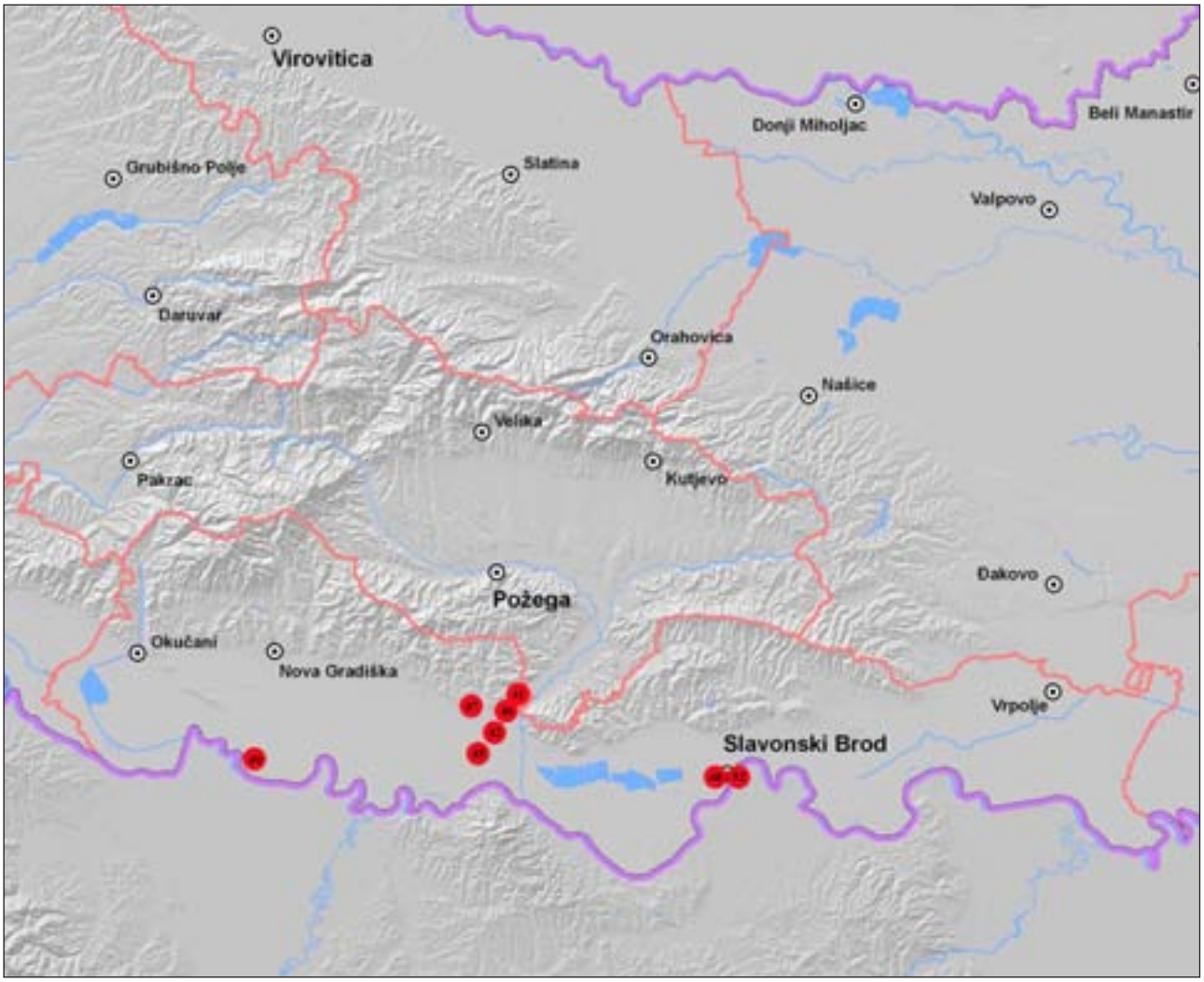

40 Crišnjevi (naselje i nekropola)
41 Jelava
42 Latare
43 Plinovod Nova Kapela – Požega
44 Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac
45 Ravnjaš
46 Siča
47 Slavča
48 Sl. Brod – Galovo
49 Sl. Brod – tvrđava Brod
50 Sl. Brod – Ul. A. Štampara b.b.
51 Sl. Brod – Ul. kralja P. Krešimira IV.
52 Sl. Brod – Ul. S. Vraza 3

Redni broj: 40
Lokalitet: Crišnjevi (naselje i nekropola)
Naselje: Mačkovac
Grad/općina: Vrbje
Pravni status: P-177
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U studenom 2008., Gradski muzej Nova Gradiška nastavio je sustavna istraživanja brončanodobne nekropole otkrivene 2003. godine. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Općina Vrbje. Voditeljica iskopavanja bila je Marija Mihaljević (Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška).

Nekropola je nastala na gredi koja se prostire smjerom sjeverozapad-jugoistok i blago nadvisuje okolni nizinski plavni teren te za visokih voda i poplava ostaje neplavljena. Ove godine istraživanja su nastavljena na prošlogodišnju mrežu kvadranata 5x5 m, označenih slovima od zapada prema istoku i brojkama od juga prema sjeveru. Sonda je locirana sjeverno od prošlogodišnje sonde, neposredno uz nju. Istraživanjima su najprije obuhvaćena dva kvadranta površine 50 m². U kvadrantu L/12, koji se dijelom preklapa sa sondom 1 iz 2003. godine, djelomice je uklonjen humus, geodetski su snimljene oznake stare sonde i zatim je kvadrant zatrpan i ostavljen za buduća istraživanja. Zatim je nastavljeno istraživanje u kvadrantu M/12 i to najprije grobova uočenih tijekom istraživanja 2007. Svi otkriveni grobovi imaju žaru sa spaljenim kostima okrenutu naopako, dnom prema gore.
Grob 39 imao je dobro vidljivu, tamno sivu zapunu punu ugljena. Žara u grobu jest duboka zdjela široko razgrnutog ruba, s dvije nasuprotne ručke. Žara je popucala, ali je pritisak zemlje nije zgnječio, pa je prilikom čišćenja primjećen prazan prostor između stijenki posude i spaljenih kostiju, u koji su se urušile stijenke posude. Pokraj groba 39 otkriveni su grobovi 36 i 37, sa žarama široko razgrnutog ruba i jednom trakastom ručkom.
Između ruba žare groba 37 s jedne strane i žare groba 42 s druge, smješten je grob 41 s vrlo loše sačuvanom, vlo fragmentiranom dubokom zdjelom razgrnutog ruba. Grob 41 ukopan je naknadno, ali nije oštetio žare u grobovima 37 i 42.
Grob 42 ima fragmenata keramike u zapuni groba i oko žare. Sama je žara relativno dobro sačuvana široka zdjela s dva nasuprotna izbočena hvatišta na tijelu umjesto trakastih ručki. Od fragmenata sakupljenih iz zapune bit će moguće rekonstruirati oblik ostalih keramičkih priloga.
Zapuna rake groba 43 nije bila vidljiva, i u njemu je nađena dobro očuvana duboka zdjela široko razgrnutog ruba s jednom trakastom ručkom ispod ruba.
Uz jugoistočni rub kvadranta M/12 nađena je skupina grobova 44, 45 i 46, slabo uočljive zapune rake. Sva tri groba imaju zdjele manjih dimenzija postavljene jedna do druge, loše pečene keramike i vrlo loše očuvane originalne fakture. Iznad grobova, u zapuni, bilo je više skupina fragmentirane keramike.
U sjeveroistočnom dijelu kvadranta otkriven je grob 47, potpuno nevidljive zapune s rastavljenom žarom koja je vjerojatno pod pritiskom zemlje izgubila izvorni položaj. Kostiju je bilo malo i bile su oprane prije polaganja u grob. Sama je keramika dobre fakture, i od sakupljenih fragmenata uspješno je sastavljena i rekonstruirana žara.
U grobu 48 nađeni su fragmenti keramike u sivoj uočljivoj zapuni i duboka zdjela široko razgrnutog ruba. Grob 49 imao je duboku zdjelu široko razgrnutog ruba, a zapuna rake nije bila vidljiva. Duboka manja zdjela široko razgrnutog ruba promjera 27 cm i blago naglašenog dna otkrivena je u grobu 50. Grob 51 imao je kao žaru široku zdjelu ravnog ruba s dva hvatišta na tijelu, sličnu žari groba 42.
Pokraj skupine grobova 44, 45 i 46 otkrivena su još tri groba. U grobu 52 otkriveno je, uz tamnu sivu zapunu rake s dosta fragmentirane keramike u zapuni i na žari, vrlo loše očuvana, jako fragmentirana žara loše fakture. Neposredno uz njega nađen je grob 55 s dobro očuvanom dubokom zdjelom manjih dimenzija, široko razgrnutog ruba s izbočenjima na rubu žare i na žaru naslonjenom malom zdjelom zaobljenog tijela kao prilogom. Uz grob 55, malo dublje uočen je grob 57 s dubokom zdjelom manjih dimenzija, široko razgrnutog ruba.
U sjeverozapadnom kutu kvadranta, pokraj groba 48, otkriven je grob 53 s vidljivom sivom zapunom rake, mnogo fragmentirane keramike po žari i dobro očuvanom dubokom zdjelom široko razgrnutog ruba. Grob 54 ima neuočljivu zapunu i loše pečenu zdjelu manjih dimenzija i loše fakture. Grob 56 imao je dobro uočljivu tamnu zapunu. Žara je bila duboka zdjela manjih dimenzija, široko razgrnutog ruba i na nju je bila naslonjena naopako okrenuta zdjela zaobljenog tijela i ravnog ruba.
Godine 2008. ukupno je istraženo 20 paljevinskih grobova na 25 m², što je vrlo velika gustoća grobova i govori da je riječ o središtu ili jednom od središta nekropole. Kad se pribroji i nekoliko sigurno izoranih uništenih grobova, izvorna gustoća i raspored grobova bili su još i veći. U nekim grobovima uočeno je više sitnih fragmenata bronce. Zapune svih grobova i sadržaj svih žara prikupljeni su za daljnje analize, pa se očekuje pronalazak još brončanih predmeta u daljnjoj obradi. Na vidljivost zapuna grobova presudno utječe količina ugljena i keramike u zapuni, jer grobovi s prethodno ispranim spaljenim kostima i pažljivo vraćenom zdravicom kao zapunom, ne ostavljaju uočljiv rub ukopa groba.

Grob 39

Žara iz groba 39

U grobovima iz ovogodišnjih istraživanja, kao tip žare zastupljene su velike duboke zdjele široko razgrnutog ruba i trakastim ručkama, široke zdjele s hvatištima umjesto trakastih ručki i manje zdjele razgrnutog ruba. U više je grobova kao prilog otkrivena zdjela zaobljenog tijela i ravnog ruba sa ili bez ručke. Nekoliko grobova ima fragmente keramike položene na okrenutoj žari ili u zapuni groba. Fragmenti su u pravilu loše očuvani i oštećeni vatrom na pogrebnoj lomači prilikom spaljivanja pokojnika. Rake su u pravilu neznatno veće od zdjele, keramika je loše kvalitete, pa se pod pritiskom zemlje raširi do rubova ukopa.

Nekropola pripada obližnjem brončanodobnom naselju na Crišnjevima, a zajedno kulturno pripadaju grupi Barice – Gređani kulture polja sa žarama. Ima brojne analogije u nekropolama Gređani – Bajir, Stari Perkovci – Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak i u mnogim nekropolama Bosanske Posavine. Neposredna usporedba keramike s lokalitetom Gređani pokazuje da je keramika dosta lošije kvalitete u odnosu na nekropolu Gređani – Bajir. Nekropola je preliminarno datirana u kasno brončano doba, u 13. – 12. st. pr. Kr. Nekropola je i dalje ozbiljno ugrožena izoravanjem, najpliće se ukopani grobovi uništavaju, pa je njeno istraživanje i dalje prioritet.

Žara iz groba 48

Literatura

Čović 1958 B. Čović, Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice, Glasnik Zemaljskog muzeja, XIII, Sarajevo, 1958: 77 – 96.

Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2003 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac-Crišnjevi (1999.-2002.), Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003.

Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2002 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 47 – 62.

Mihaljević, Kalafatić 2004 Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac-Crišnjevi u 2003. g., Obavijesti HAD, XXXVI, Zagreb, 2004: 40 – 44.

Mihaljević, Kalafatić 2006 Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Crišnjevi (naselje i nekropola), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 48 – 49.

Mihaljević, Kalafatić 2008 Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Mačkovac Crišnjevi (naselje i nekropola), HAG, 4/2007, Zagreb

Minichreiter 1983 Kornelija Minichreiter, Pregled istraživanja nekropola grupe „Gređani“ u Slavoniji, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 2, Osijek, 1983: 7 – 122.

Marija Mihaljević
Hrvoje Kalafatić

Summary

In the autumn of 2008 the Town Museum of Nova Gradiška continued excavation at the Bronze Age barrow discovered in 2003. A total of 20 graves were discovered.

All the graves show a similar ritual. Burnt bones of the deceased, in most cases cleaned from coal and ash, collected into a vessel laid down into the ground with its bottom facing upwards. In the graves of this year's research, the urn types consisted of big deep bowls with a broad bared rim and band handles, wide bowls with vertexes instead of band handles and smaller bowls with a bared rim. In a number of graves a supplement bowl with a rounded body and straight rim with or without a handle was found. Some graves have fragments of pottery laid onto the upside down urn or in the grave fill. The fragments are mainly poorly preserved or damaged from the fire of the funeral pyre during cremation of the deceased.

The barrow belongs to the nearby Bronze Age settlement of Crišnjevi and together they culturally belong to the Barice – Gređani group of urnfields. There are numerous analogies in the barrows of Gređani – Bajir, Stari Perkovci – Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak and in many barrows of Bosnian Posavina. The barrow is preliminarily dated to the late Bronze Age of the 13th – 12th century before Christ.

Redni broj: 41
Lokalitet: Jelava
Naselje: Nova Kapela
Grad/općina: Nova Kapela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, na lokalitetu Jelavi (AN 5) provedena su tijekom studenog 2008. godine. Istraživanjem koje je financirao Plinacro d.o.o., obuhvaćena je ukupna površina od 2928 m² (stacionaža 4+900 – 5+600). Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, uz stručnu pomoć dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te pet članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenom položaju južno od manjeg vodotoka, a istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica i željezničke pruge u Dragovcima. Lokalitet se nalazi u k.o. Dragovci i prostire se na k.č. 360/2, 2A, 3A, 361/1, 362-364, 365/1A, 2-3, 3A, 3B, 4, 385/1, 391/1, 1A, 2-4, 6, 11, 21, 392/1-2, 400/1-2, 401/1-3, 402/1-2, 403/1-7, 404/2, 406, 408/2A, 2B-1, 409/1, 410--411, 412/1, 413, 414/1, 415/1, 419/2, 2A.
Kulturni sloj uništen je poljoprivrednom obradom zemlje, jer je riječ o jednoslojnom arheološkom nalazištu. Pronađeni su ostaci različitih ukopanih objekata. Treba izdvojiti jame, kanale i stupove, koji su bili zapunjeni različitim vrstama zapune, a sadržavali su veliku količinu pokretnih arheoloških nalaza. Među nalazima najbrojniji su ulomci keramike, kućnog lijepa, pršljena, kamena te nešto litike. Uz to, pronađeni su komadići sirove bronce i brončanih igala. Pronalazak brončanih predmeta i komadića sirove bronce, dokaz su kako se u naselju obavljala i metalurška djelatnost. Očito je kako je na području zaštitnih arheoloških istraživanja bilo središte naselja, što potvrđuje velika koncentracija ukopanih jamskih i nadzemnih objekata te veći broj pokretne arheološke građe. Na osnovi prikupljenoga keramičkog i ostaloga arheološkog materijala, to naselje pripada kulturi žarnih polja, kasnoga brončanog razdoblja.

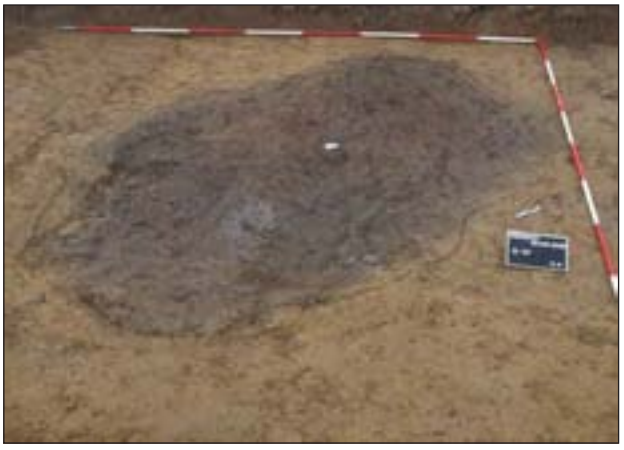

SJ 107 (foto: M. Mihaljević)

Terenskim pregledom i zaštitnim istraživanjima dan je doprinos poznavanju naseljenosti tih prostora u kasnome brončanom razdoblju.

Marija Mihaljević

Summary

Rescue archaeological excavation on the Nova Kapela – Požega gas pipeline route at the Jelava site (AN 5) was carried out during 2008. Excavation encompassed a total surface of 2,928 m². The cultural layer is destroyed by agricultural cultivation of the soil as this is a one-layer archaeological site. Remains of different buried objects were discovered. We point out pits, canals and posts with different types of fill containing a great number of movable archaeological finds. Among the movable finds pieces of raw bronze were collected as well as a bronze needle which points to metallurgical activity in the settlement. On the basis of the collected archaeological material this settlement belongs to the Urnfield culture of the late Bronze Age.

Redni broj: 42
Lokalitet: Latare
Naselje: Nova Kapela
Grad/općina: Nova Kapela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, na lokalitetu Latare (AN 3), odvijala su se sredinom studenog 2008. godine. Istraživanjima je obuhvaćena ukupna površina od 2020 m² (stacionaža od 3+600 – 4+100), a financirao ih je Plinacro d.o.o. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, a ekipu su činili dva dipl. arheologa, dva studenata arheologije te pet članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica, dok se njegovo šire područje prostire na krajnjim jugoistočnim padinama Požeške gore, koje se blago spuštaju u nizinu rijeke Orljave. Nalazi se u k.o. Dragovci i prostire se na k.č. 737/1A, 757/2, 761, 762/1, 2A, 2B-1, 2B-2, 3, 763/1-3, 764/1-3, 765, 766/1A, 1B, 767/2A, 798-799, 802/1,3, 805/3, 4, 806/1-3, 808-809, 810/1-3, 816/2, 817/1B, 821/1.
Kulturni je sloj, budući da je riječ o jednoslojnom nalazištu, uništen poljodjelskim radovima. Otkriveni su tragovi različitih ukopanih jamskih objekata među kojima se izdvaja veći broj stupova, manje jame i kanali koji su bili zapunjeni različitim vrstama zapune, ali su sadržavali tek nešto pokretnih arheoloških nalaza, ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike i kamena. Na temelju oskudne prikupljene arheološke građe, nalazište Latare može se preliminarno datirati u razdoblje kasnoga srednjeg

Ukop stupa (foto: M. Mihaljević)

vijeka. Zaštitnim arheološkim istraživanjima obuhvaćen je i istražen tek rubni dio srednjovjekovnog naselja, te se ne može govoriti o njegovu prostiranju, veličini i karakteru. Terenskim pregledom (tijekom kolovoza 2008.) i zaštitnim arheološkim istraživanjem nalazišta Latare, dobiveni su novi podaci o naseljenosti tog područja u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka.

Marija Mihaljević

Summary

Rescue archaeological excavation on the Nova Kapela – Požega gas pipeline route at the Latara site (AN 3) was carried out in the middle of 2008. Excavation encompassed a total surface of 2,020 m².
The cultural layer, as this is a one-layer site, was destroyed by agricultural cultivation. We discovered traces of different buried pit objects. On the basis of the scarce archaeological evidence the Latara site is preliminarily dated to the late Middle Ages.

Redni broj: 43
Lokalitet: Plinovod Nova Kapela – Požega
Naselje: –
Grad/općina: Nova Kapela, Oriovac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Od 10. do 17. kolovoza 2008. terenski je pregledana trasa magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, koji prolazi Brodsko-posavskom i Požeško-slavonskom županijom. Voditelji pregleda bili su dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju i Marija Mihaljević iz Gradskog muzeja Nova Gradiška. Topografske, katastarske i orto-fotopodloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheo., iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Širina pregledanog terena iznosila je u prosjeku oko 50-60 m, dok je na pojedinim mjestima, zbog zasađenih poljoprivrednih kultura, bila i veća. Pregledana trasa plinovoda duga je 29,4 km, a utvrđeno je 20 nalazišta, od čega je 5 u Brodsko-posavskoj županiji (detaljnije o rezultatima terenskog pregleda u dijelu o istraživanjima u Požeško-slavonskoj županiji).
U terenskom je pregledu na temelju površinskih nalaza utvrđena rasprostranjenost arheoloških nalazišta, dokumentiranih prema obrascu koji je izradio Odjel za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu. S obzirom na to da na nekim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma ili neobrađeno zemljište) nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta, prilikom zemljanih radova potrebno je osigurati stalan arheološki nadzor.
Na području Brodsko-posavske županije trasa plinovoda prolazi nizinom rijeke Orljave, smještenom između Požeške gore na zapadu i Dilja na istoku. Riječ je o nizinskom području s blagim uzvišenjima koja se najčešće nalaze uz neki od manjih vodotoka koji teku s istočnih obronaka Požeške gore prema Orljavi. U terenskom pregledu zabilježen je velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta. Koliko je to bilo moguće, prikupljeno je što više nalaza za kronološko određivanje nalazišta, dok granice rasprostiranja nalazišta u pojedinim slučajevima nisu mogle biti sasvim pouzdano ustanovljene, budući da dio površina već duže vrijeme više nije obrađivan.
Najveći broj nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, dok su u manjem broju pronađena nalazišta koja pripadaju prapovijesti, od kojih se izdvajaju Dragovci – Jelava s većim brojem prikupljenih keramičkih ulomaka koji se mogu datirati u kasno brončano doba. U Posavini je to vrijeme egzistencije grupe Barice – Gređani, starije faze kulture polja sa žarama (Potrebica, Ložnjak 2004, 34). U blizni trase plinovoda, kod Ciglenika je pronađena ostava iz mlađe faze kasnoga brončanog doba (faza V) (Vinski-Gasparini 1973: 152, 178, T. 126A), koja upućuje na naseljenost doline Orljave i tijekom početka posljednjeg tisućljeća prije Krista. Na ostalim nalazištima u Brodsko-posavskoj županiji prikupljeni su ulomci srednjovjekovne keramike i opeka, koji upućuju na postojanje većeg broja manjih naselja smještenih u nizini rijeke Orljave.

Literatura

Potrebica, Ložnjak 2004 Hrvoje Potrebica, Daria Ložnjak, Metalni nalazi kasnoga brončanoga doba na prostoru Požeške kotline, OA, 28, Zagreb, 2004: 19 – 40.
Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije, sv. 1, Zadar, 1973.

Marko Dizdar
Marija Mihaljević
Daria Ložnjak Dizdar

Summary

In Brod-Posavina County the Nova Kapela – Požega gas pipeline route runs along the Orljava river valley

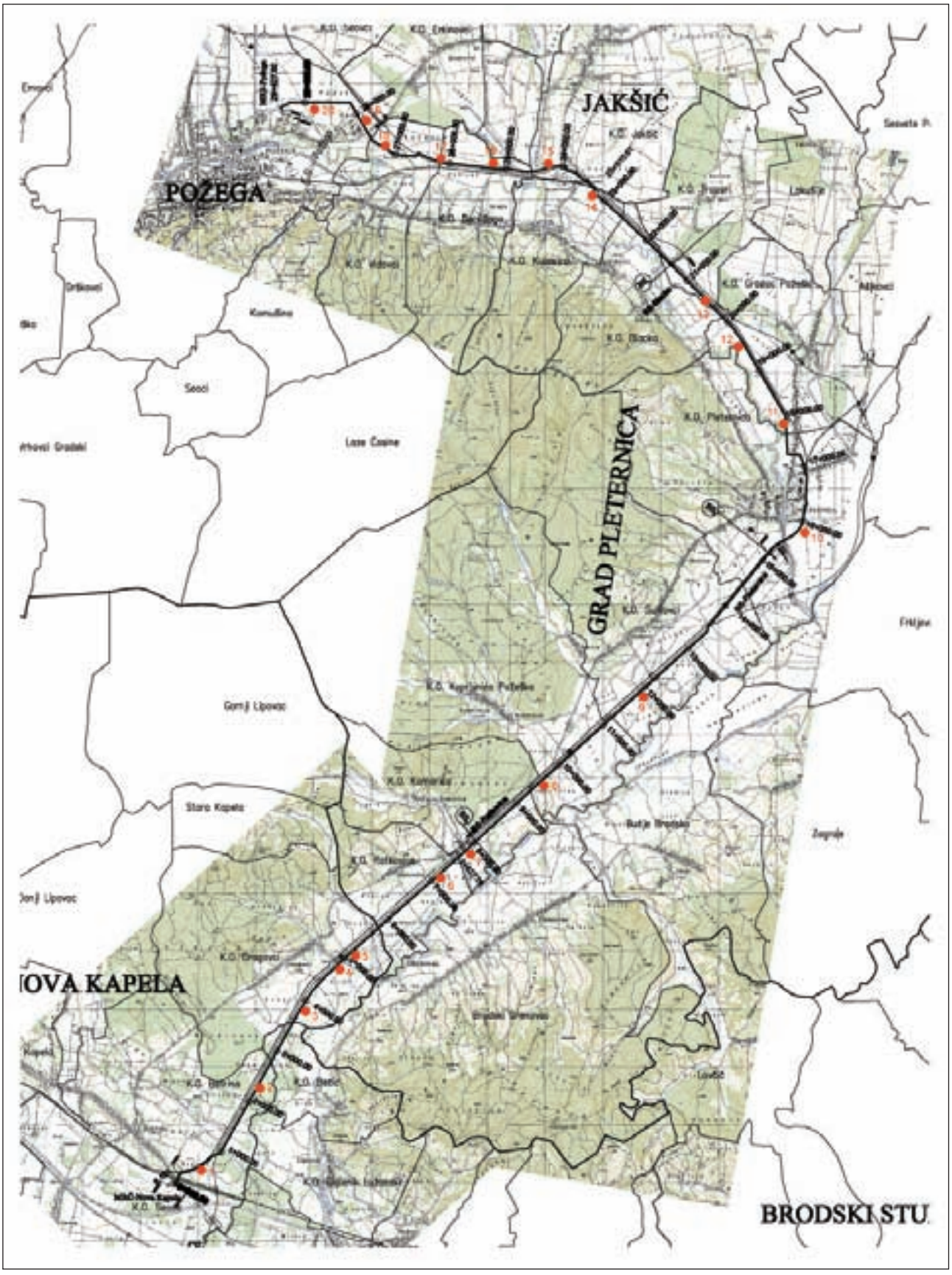

Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega u Brodsko-posavskoj i Požeško-slavonskoj županiji

situated between Požega Mountain to the West and Dilja to the East. It is a lowland area with mild elevations mostly located along one of the smaller streams flowing out of the Eastern slopes of Požega Mountain towards the Orljava. Examination of the area around the Nova Kapela – Požega gas pipeline route in Brod-Posavina County lead to the discovery of 5 archaeological sites. Most of the sites belong to the time of the Middle Ages whereas a smaller number belongs to the prehistoric age with Dragovci – Jelava standing out with a greater number of collected shards that can be dated to the late Bronze Age.

Redni broj: 44
Lokalitet: Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, dionica Slobodnica – Gornji Slatinik
Naselje: Slobodnica, Gromačnik, Glogovica, Donji Slatinik i Gornji Slatinik
Općina: Sibinj, Podcrkavlje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: rekognosciranje

Od 15. do 23. svibnja, 2008., arheolozi Muzeja Brodskog Posavlja rekognoscirali su teren i zabilježili arheološke

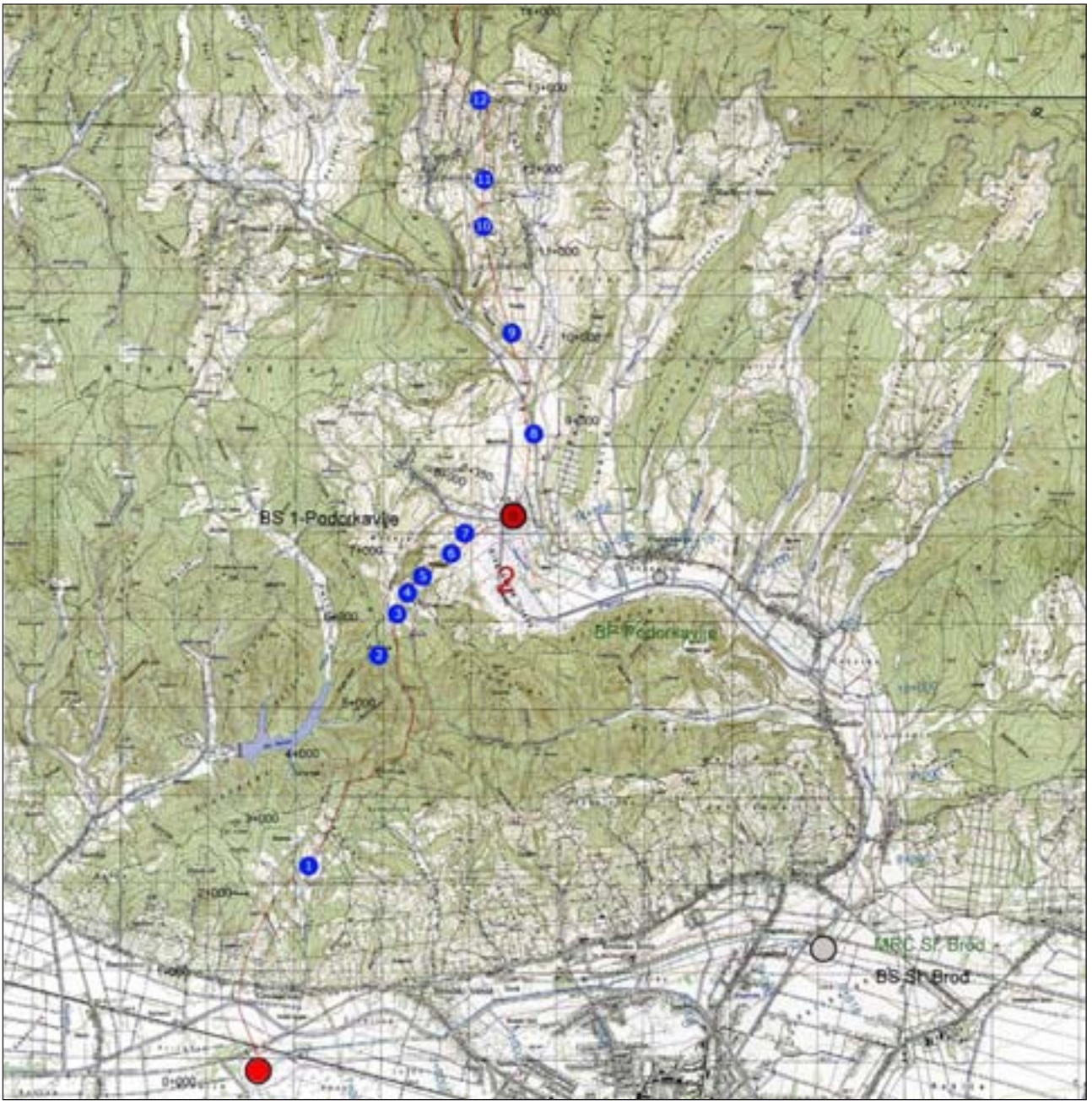

Trasa plinovoda s označenim pozicijama lokaliteta (izradio: Ž. Matuško)

lokalitete u zoni trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, dionica Slobodnica – Gornji Slatinik. Investitor radova bilo je Ministarstvo kulture.

Područje te dionice obuhvaća 15 kilometara od sela Slobodnice do sela Gornjeg Slatinika i prolazi kroz dvije općine: Sibinj i Podcrkavlje. Širina pregledanog terena iznosi oko 400 m, a trasa većim dijelom prolazi kroz šumovite predjele Dilj gore. Obuhvaćeno je oko 6 kvadratnih kilometara terena. Ta se dionica u cijelosti nalazi u području Brodsko-posavske županije i prolazi kroz područje pojedinih sela: Slobodnica, Gromačnik, Glogovica, Donji Slatinik i Gornji Slatinik.
Prilikom obilaženja terena utvrđeno je postojanje 12 arheoloških lokaliteta, od kojih su četiri bila već evidentirana. Otkriveni su nalazi na pojedinim nalazištima iz različitoga vremenskog razdoblja: neolitik (Starčevo, Sopot), eneolitik (Vučedol), brončano doba (kultura žarnih polja), željezno doba (latenska kultura), rimsko doba i srednji vijek. Uglavnom je riječ o naseobinama, osim u dva slučaja (Dužice I i Galicijani), gdje se vjerojatno radi o grobljima.

1. Gromačnik – Kućište
Na zaravnjenoj padini orijentiranoj prema jugu pronađeni su fragmenti srednjovjekovne keramike. Riječ je o prostoru okvirne veličine 350x250 m. Vjerojatno je tu bilo formirano srednjovjekovno selište. Teren presijeca poljski put (u smjeru sjever-jug). Od sela Gromačnika udaljen je oko 1500 metara zračne linije sjeveroistočno u smjeru trase plinovoda.
Nađeno je desetak fragmenata keramike. Datacija: srednji vijek. Lokalitet dosada nije bio poznat.

2. Gromačnik – Knježica
Na dominantnoj uzvisini (glavica) s koje se pruža pogled na dolinu Završja i posavsku ravnicu te na glogovački bazen, smješteno je gradinsko naselje iz prapovijesnog vremena. Kako je nalazište prekriveno šumom, pronađen je mali broj arheoloških nalaza (u kolotragu), koji se pojavljuju na relativnoj dubini od 0,3 do 0,4 m. Veličina lokaliteta iznosi 200x100 m, a orijentirano je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Od sela Gromačnika udaljen je oko 3500 m zračne linije sjeveroistočno, u smjeru trase plinovoda. Nađeno je nekoliko fragmenata keramike i kućnog lijepa. Datacija: prapovijest – – eneolitik, brončano doba. Lokalitet dosada nije bio poznat.

3. Glogovica – Dužice I
U podnožju lokaliteta Knježice, na sjevernoj strani nalaze se dva ovalna uzvišenja, promjera oko 50 m, gdje su prema riječima vlasnika pri iskopu pronađena dva ovalna obrađena kamena. Pozicija ispod gradine i izgled te pozicije sugerira postojanje tumula. Veličina lokaliteta iznosi 200x200 m, a orijentirano je u smjeru sjeverozapad--jugoistok. Od sela Glogovice udaljen je oko 1200 m zračne linije južno. Nađeno je nekoliko fragmenata keramike i kamenih artefakata. Datacija: prapovijest – eneolitik, brončano doba. Lokalitet dosada nije bio poznat.

4. Glogovica – Dužice II
U podnožju lokaliteta Knježice na sjevernoj strani, stotinjak metara sjeverno od lokaliteta Dužice I, u području udoline i jednoga jezičastog uzvišenja smjestio se lokalitet Dužice

Glogovica – crkva sv. Stjepana (foto: A. Arelić)

II. Veličina lokaliteta iznosi 400x300 m, a orijentiran je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Od sela Glogovice udaljen je oko 1000 m zračne linije južno. Nađeno je desetak fragmenata keramike i kamenih artefakata. Datacija: prapovijest – eneolitik, brončano doba. Lokalitet dosada nije bio poznat.

5. Glogovica – Galicijani
U podnožju lokaliteta Dužice II, na sjevernoj strani u području sedlaste padine smjestio se lokalitet Galicijani. Položaj i mali broj nađenih fragmenata sugeriraju vjerojatnost postojanja groblja na toj poziciji. Veličina lokaliteta iznosi 200x200 m, a orijentiran je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Od sela Glogovice udaljen je oko 800 m zračne linije južno. Nađeni su fragmenti keramike. Datacija: prapovijest – brončano doba. Lokalitet dosada nije bio poznat.

6. Glogovica – Podgajac
U području oko crkve sv. Stjepana i pripadajućega groblja, na zadnjim obroncima brda koji se spuštaju prema glogovačkoj dolini, smjestio se lokalitet Podgajac. Riječ je o velikome naseobinskom kompleksu koji kontinuirano traje od prapovijesti do srednjeg vijeka. Veličina lokaliteta iznosi 800x600 m, a orijentirano je u smjeru sjeverozapad--jugoistok. Od sela Glogovice udaljen je oko 300 m zračne linije južno. Nađeni su brojni fragmenti keramike, litičkog materijala, zgure, cigle, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (neolitik – Sopot, kasno brončano doba, Kelti), rimsko doba i srednji vijek. Lokalitet dosada nije bio poznat.

7. Glogovica – crkva sv. Stjepana
U području crkve sv. Stjepana i pripadajućega groblja (crkva je srednjovjekovni sakralni objekt – gotika), nalazi se dosta prapovijesnih i srednjovjekovnih nalaza. Riječ je prostoru koji je dio lokaliteta Podgajac, ali zbog specifičnog karaktera i namjene zavređuje izdvajanje kao poseban lokalitet. Veličina lokaliteta iznosi 100x50 m, a orijentiran je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Od sela Glogovice udaljen je oko 300 m zračne linije južno. Nađeni su brojni fragmenti keramike, cigle, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (kasno brončano doba), rimsko doba i srednji vijek. Lokalitet je poznat otprije.

8. Glogovica – Medvođe
Taj je lokalitet smješten u području glogovačke doline, na jednoj blagoj uzvisini ispod pozicije Katuni. Riječ je o velikom naselju iz neolitičkog vremena (Sopot) koje je istraživano 1993. godine, prilikom izgradnje plinovoda Slavonski Brod – Našice. Tom prilikom utvrđeno je da se radi o zemuničkom naselju. Veličina lokaliteta iznosi 800x500 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Od sela Glogovice udaljen je oko 800 m zračne linije sjeveroistočno. Nađeni su brojni fragmenti keramike, litike, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (neolitik – Sopot, kasno brončano doba), rimsko doba. Lokalitet je poznat otprije.

9. Donji Slatinik – Praulje
Na sjevernoj strani glogovačke doline smještena je jezičasta uzvisina, izdignuta nekoliko desetaka metara. Na toj uzvisini nalazi se predmetni lokalitet. Riječ je o naselju iz neolitičkog vremena (Starčevo), koji je istraživan 1993. godine prilikom izgradnje plinovoda Slavonski Brod – Našice. Tom prilikom utvrđeno je da se radi o zemuničkom naselju. Veličina lokaliteta iznosi 800x300 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Od sela Donjeg Slatinika udaljen je oko 400 m zračne linije jugozapadno. Nađeni su brojni fragmenti keramike, litike, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (neolitik – Starčevo, Sopot), rimsko doba, srednji vijek. Lokalitet je poznat otprije.

10. Donji Slatinik – Gaji
Na dominantnoj uzvisini i na sjevernim padinama smjestio se taj lokalitet udaljen od lokaliteta Praulje oko 500 m sjeverno. Vjerojatno je riječ o gradinskom tipu naselja. Veličina lokaliteta iznosi 500x300 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Od sela Donjeg Slatinika udaljen je oko 300 m zračne linije zapadno. Nađeni su fragmenti keramike, litike, kućnog lijepa.
Datacija: prapovijest (neolitik, brončano doba), rimsko doba, srednji vijek. Lokalitet dosada nije bio poznat.

Glogovica – Medvođe, dio prikupljenih artefakata (foto: D. Fajdetić)

11. Gornji Slatinik – Palež (Brda)
Na dominantnoj uzvisini i na sjevernim padinama smjestio se taj lokalitet, udaljen od lokaliteta Gaji oko 100 m sjeverno. Vjerojatno je riječ o gradinskom tipu naselja. Veličina lokaliteta iznosi 500x300 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Od sela Gornjeg Slatinika udaljen je oko 200 m zračne linije jugoistočno. Nađeni su fragmenti keramike, litike, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (neolitik), srednji vijek. Lokalitet dosada nije bio poznat.

12. Gornji Slatinik – Grabovac
Na jezičastoj uzvisini orijentiranoj u smjeru sjever-jug smjestio se taj lokalitet, udaljen od lokaliteta Gaji oko 800 m sjeverno. Vjerojatno se radi o gradinskom tipu naselja. Veličina lokaliteta iznosi 200x300 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Prilikom izgradnje plinovoda 1993., na toj su poziciji obavljana manja zaštitna istraživanja. Od sela Gornjeg Slatinika udaljen je oko 700 m zračne linije sjeverno. Nađeni su fragmenti keramike, litike, kućnog lijepa. Datacija: prapovijest (neolitik, brončano doba), srednji vijek. Lokalitet je otprije poznat.

Josip Lozuk

Summary

In May 2008 the Brod Posavlje Museum carried out reconnaissance of the area along the Slobodica – Donji Miholjac gas pipeline route for the Slobodica – Gronji Slatinik section. The area of this section encompasses 15 kilometres from the village of Slobodica to the village of Gronji Slatinik. The width of the examined area amounts to 400 m. Fieldwalking resulted in the identification of 12 archaeological sites out of which four had been recorded earlier. The sites belong to different ages: the Neolithic (Stračevo, Sopot), the Eneolithic (Vučedol), the Bronze Age (Urnfield culture), the Iron Age (La-Tène culture), the Roman Age and the Middle Ages.

Redni broj: 45
Lokalitet: Ravnjaš
Naselje: Nova Kapela
Grad/općina: Nova Kapela
Pravni status: Z-3877
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja na nalazištu Ravnjaš kod Nove Kapele trajala su tijekom kolovoza i rujna 2008. godine, na k.č. 710/166 i 710/167, k.o. Donji Lipovac. Sustavna arheološka istraživanja proveo je Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška, pod vodstvom Marije Mihaljević, uz članove stručne ekipe i radnike koji su obavili ručni iskop. Općina Nova Kapela i Brodsko-posavska županija

Pogled na dio istražene sonde (foto: M. Mihaljević)

osigurale su financijska sredstva za nastavak arheoloških iskopavanja na tome prapovijesnom lokalitetu.

Istraživanja su nastavljena u sondi 1 iz 2007., koja su prekinuta na razini otkrivene osnove nadzemnog objekta (kuće), a uz to je otvorena još jedna sonda 1/08, veličine 75 m². U novootvorenoj sondi prva stratigrafska jedinica uništena je intenzivnom obradom zemlje, a ispod nje (SJ 001) pojavio se neolitički kulturni sloj (SJ 002) s dosta nalaza, i to ulomaka raznolike keramike te većeg broja glačanih i cijepanih izrađevina (plosnatih sjekira, klinova, sječiva, grebala i drugog).

Presjek jame SJ 87 (foto: M. Mihaljević)

Tijekom istraživanja 2008., u sondi 1/07 nastavljeno je uklanjanje većih nakupina urušenoga kućnog lijepa na podu kuće. Otkrivena osnova nadzemnog objekta (kuće) u cijelosti je definirana, pravokutnog je oblika, orijentacije sjever-jug i dvodijelne unutrašnje podjele. Istraživanjem je pronađen niz pravilno raspoređenih ostatka vertikalno ukopanih stupova koji su nosili zidnu i krovnu konstrukciju kuće, a između njih bile su vodoravno položene grede oblijepljene zemljom. Na ulazu u kuću u cijelosti je očišćeno i ognjište koje je bilo izrađeno od zapečene gline, ulomljene keramike i kamena.
Tijekom 2008., u urušenom kućnom lijepu na podu kuće sakupljeno je dosta komada kućnog lijepa s utorima drvenih greda te više kamenih žrvanja i gorene ciglasto crvene sopotske keramike i litičkih artefakata. U sondi 1/08 (75 m²) istražena je stambena jama i dijelom radionička jama (dio jame ulazi u profil sonde), zapunjene različitim zapunama i velikom količinom keramike koja pripada sopotskoj kulturi. Najzastupljeniji su tipovi keramike u toj jami bikonične i zaobljene zdjele, kao i zdjele na nozi, bute s rogolikim ručkama, lonci „S“ profilirani i ostalo. Keramika je najčešće ukrašena raznovrsnim plastičnim izbočenjima: okruglim, čepastim i bradavičastim, bilo pojedinačno ili u parovima.

Literatura

Mihaljević 2008 Marija Mihaljević, Ravnjaš, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 94.

Marija Mihaljević

Summary

By resuming archaeological excavation at the prehistoric Ravnjaš site nearby Nova Kapela in 2008 part of a Sopot culture settlement with a destroyed first layer (SJ 001) and a preserved cultural layer (SJ 002) was examined while the whole of a rectangular house floor (SJ 022) was discovered. A significant number of pottery material, flat weights, a number of lithic and polished artefacts were collected. In a probe opened in 2008 a living pit and part of a workshop pit with an extraordinary number of movable archaeological evidence belonging to the Sopot culture were examined.

Redni broj: 46
Lokalitet: Siča
Naselje: Nova Kapela
Grad/općina: Nova Kapela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, na lokalitetu Siča (AN 4), provedena su tijekom studenog 2008. godine. Istraživanjima je obuhvaćena površina od 2580 m² (stacionaža 4+200 – 4+900), a financirao ih je Plinacro d.o.o. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je

Ukop jame SJ18 (foto: M. Mihaljević)

Marija Mihaljević, a ekipu su činili dva dipl. arheologa, dva studenta arheologije te pet članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica, a njegov širi okvir zauzima blago povišenu, krajnje jugoistočnu padinu Požeške gore, koja se blago spušta nizinom rijeke Orljave. Nalazi se u k.o. Dragovci i prostire se na k.č. 582/3, 583/1, 2A, 3 587/1, 2B, 588-589, 590/1-3, 591, 592/1-2, 593/1-2, 621/2, 621/2, 622/1, 623/2, 6-7, 10, 818/1-3, 819/1, 820/1A, 1B, 829/1-2, 831-832, 833/1, 3-6, 9, 835, 836/1-2, 837/1-3, 838/1-2, 839/2, 5-6, 840/1-5, 841, 842/1-2.
Procesom poljoprivredne eksploatacije uništen je kulturni sloj, ali su nađeni tragovi različitih ukopanih objekata. Izdvajaju se jame, kanali i stupovi, koji su bili zapunjeni raznovrsnim zapunama. U istraženim jamskim objektima sakupljeno je malo pokretnih arheoloških nalaza, ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike i kamena.
Prikupljenom arheološkom građom, naselje Siče može se preliminarno datirati u razdoblje kasnoga srednjeg vijeka. Zaštitnim arheološkim istraživanjima obuhvaćen je i istražen tek rubni dio srednjovjekovnog naselja, te je teško govoriti o njegovu prostiranju, veličini i ostalim obilježjima. Rekognosciranjem (koje su u kolovozu 2008. proveli Marija Mihaljević, Daria Ložnjak-Dizdar i Marko Dizdar) i zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriveni su dragocjeni podaci o naseljenosti tih prostora u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka.

Marija Mihaljević

Summary

Rescue archaeological excavation on the Nova Kapela – Požega gas pipeline route at the Siča site (AN 4) was carried out during November 2008. Excavation encompassed a total surface of 2,580 m². Agricultural exploitation destroyed the cultural layer but traces of different buried objects were found. We point out pits, canals and posts with various kinds of fills. By means of the collected archaeological evidence the Siče settlement can be preliminarily dated to the late Middle Ages.

Redni broj: 47
Lokalitet: Slavča
Naselje: Nova Gradiška
Grad/općina: Nova Gradiška
Pravni status: Z-3876
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka istraživanja nastavljena su tijekom rujna i listopada 2008., na nalazištu Slavča – Nova Gradiška, na k.č. 826, k.o. Cernik. Voditeljica iskopavanja na lokalitetu Slavča bila je Marija Mihaljević, uz pomoć stručne ekipe i radnika koji su teren iskopavali ručno. Arheološka istraživanja financiralo je Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Grad Nova Gradiška.

Istražene su tri sonde ukupne površine 60 m². Prvu stratigrafsku jedinicu (SJ 001) činio je površinski humusni sloj uništen nasadima vinograda. Ispod stratigrafske jedinice (SJ 001) pojavio se kulturni sloj (SJ 002) s nešto miješanih prapovijesnih i novovjekovnih nalaza: ulomci keramike, kućnog lijepa, kamene glačane i cijepane izrađevine. U istraženim sondama (1 i 2/08) utvrđeno je više poluukopanih jamskih objekata, među kojima se izdvajaju radne i otpadne jame te stupovi. Sve jame bile su zapunjene različitim zapunama i sadržavale su pokretni arheološki inventar. Među jamama može se istaknuti radna jama (SJ 718) koja je sadržavala najviše pokretnih nalaza. Na osnovi sakupljene arheološke građe u istraženim objektima, taj dio višeslojnoga prapovijesnog naselja na nalazištu Slavča može se pripisati nosiocima kostolačke kulture. Među pokretnim arheološkim materijalom najbrojnija je keramika. Najzastupljeniji su ulomci lonaca, zdjela, šalica i dr. Fina keramika ukrašena je tehnikama običnog i brazdastog urezivanja, najčešće u kombinaciji s inkrustacijom, žigosanjem i motivima koji su organizirani u traku. Prikupljeni su i uzorci drvenog ugljena, kostiju, sedimenta i ostalog. Sustavna arheološka istraživanja 2008. otkrila su segment naselja kostolačke kulture i upotpunila spoznaje o infrastrukturi i načinu života kostolačke kulture na lokalitetu Slavča. Uz istraživanja na terenu, i ostala se prikupljena arheološka građa sustavno interdisciplinarno istražuje i obrađuje.

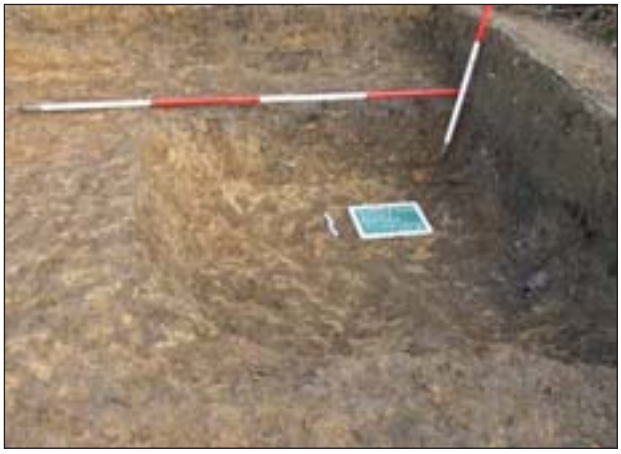

Presjek jame SJ 718 (foto: M. Mihaljević)

Pogled na istraženu sondu (foto: M. Mihaljević)

Literatura

Mihaljević 2008 Marija Mihaljević, Slavča, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 94 – 95.

Marija Mihaljević

Summary

With systematic archaeological excavation in 2008 at the Slavča site 60 m² of a Kostolač culture settlement were examined. A number of buried pits and posts with quite a lot of movable archaeological evidence were discovered. Among the movable material pottery is the most numerous. Mostly there are shards of pots, bowls and cups. The fine pottery is decorated with techniques of plain furrowed engravings most frequently combined with encrustation and branding. Systematic archaeological excavation in 2008 revealed a segment of the Kostolač culture settlement and completed findings about the infrastructure and way of life of the Kostolač culture at the Slavča site.

Redni broj: 48
Lokalitet: Slavonski Brod – Galovo
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja 2008., Institut za arheologiju iz Zagreba, na zemljištu Galovo u sjeveroistočnom dijelu Slavonskog Broda (k.č. 6207/4, k.o. Brod), nastavio je sustavna arheološka istraživanja neolitičkog naselja starčevačke kulture, koje pripada njezinoj početnoj razvojnoj fazi. Ta istraživanja provedena su pod stručnim vodstvom dr. sc. Kornelije Minichreiter, u okviru znanstvenoistraživačkog projekta Instituta za arheologiju u Zagrebu „Prapovijesni identitet prvih zemljoradničkih populacija kontinentalne Hrvatske“ (197-1970685-0681).

Slavonski Brod – Galovo, zračni snimak arheološkog lokaliteta (foto: J. Sudić)

Dio glinenog žrtvenika sa stiliziranom protomom na uglu postolja (foto: K. Minichreiter)

Tijekom radova 2008. nastavljen je iskop u dijelu naselja koje se prostire istočno od radnih zemunica 205, 207 i 291 (Minichreiter 2008: 32 – 35), i koji obuhvaća južni dio obredno-ukopnog prostora otkrivenog prve godine istraživanja. Istražene su SJ 01, 02, 03 i 04, u kvadrantima I/7, J/7, K/7, I/8, J/8, K/8, do nivoa prapovijesnog naselja. U površinskim slojevima SJ 01 i 02 na dva su mjesta otkriveni ostaci brončanodobne keramike, što upućuje na postojanje ostataka brončanodobne nekropole grupe Barice – Gređani i u kvadrantima istraženima 2008. godine. To su ostaci grobova koji su bili najdublje ukopani u tumulima, jer je inače prije 20-ak godina poljoprivrednom obradom terena, pri čemu su oranice poravnate, uništen niz tumula nekropole Barice – Gređani. To su dragocjeni podaci jer potvrđuju da se nekropola prostirala dalje prema jugu, iznad obredno-ukopnog prostora starčevačkog naselja i upotpunjuju spoznaje o prostiranju brončanodobne nekropole na zemljištu Galovo. Naime, brončanodobni su grobovi već otkriveni na tom prostoru prilikom istraživanja ukopnog prostora 1997. i 1998. g., na nekoliko mjesta oko 50 m sjeverno od ovih nalaza (Minichreiter 1997: 40 – 43, Minichreiter 1999: 25 – 29). U SJ 04 – prapovijesnom humusu, na dva je mjesta otkrivena veća gustoća nalaza, što upućuje na to da se u tom prostoru nalaze dvije veće zemunice.

Skupina kamenih alatki, jezgra i kugla (foto: K. Minichreiter)

Pokretni arheološki materijal sastojao se od brojnih ulomaka lonaca, zdjela i zdjela na nozi. Vanjska površina grubog posuđa bila je ukrašena neorganiziranim barbotinom, zatim plastičnim trakama s otiscima prsta. Na jednom ulomku lonca S-profila, dio trbuha i vrata, obod je ukrašen otiscima prsta. Na ulomcima zdjela na nozi (kupe), čija je površina fino glačana, naziru se tragovi bojenja i ukrašavanja slikanim ornamentima. Ulomak žrtvenika, noga i ugaoni dio postolja sa stiliziranom životinjskom protomom, prema klasifikaciji pripada tipu 3 žrtvenika, a to su žrtvenici na četiri noge vodoravnoga četverokutnog postolja, sa životinjskim protomama na uglovima, i najbrojniji su među nalazima žrtvenika na Galovu (Minichreiter 2007: 114 – 120). Među litikom nađene su cijepane izrađevine, zatim kamenje grube površine – dijelovi žrvnjeva i brušene površine – komadi brusnog kamena. Nađeno je i nekoliko jezgri i brojni odbojci, grebala, pločice, krhotine te sječiva s obradom na jednoj ili na obje strane. Zanimljiv je nalaz kamene kugle promjera 5,5x7 cm, koja je prvi do sada otkriven primjerak te vrste na Galovu. Njezina namjena ne može se sa sigurnošću utvrditi, jer je mogla služiti ili kao grijač ili kao streljivo za praću. Ostaci su životinjskih kosti malobrojni, što je i logično s obzirom na to da su istraženi slojevi gornjih dijelova zemunica. I u tom dijelu naselja otkrivena arheološka građa po svojim stilskim odlikama pripada stupnju Linear A starčevačke kulture, kao i u dosadašnjim istraživanjima.

Literatura

Minichreiter 1997 Kornelija Minichreiter, Zaštitna arheološka istraživanja obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta u Slavonskom Brodu, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1997: 40 – 43.

Minichreiter 1999 Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod, Galovo – Ciglana, sustavna istraživanja starčevačkog lokaliteta u godini 1998., Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 1999: 25 – 29.

Minichreiter 2007 Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod, Galovo, deset godina arheoloških istraživanja, Monografije Instituta za arheologiju, knjiga 1, Zagreb, 2007.

Minichreiter 2008 Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2007., AIA, IV, Zagreb, 2008: 32 – 35.

dr. sc. Kornelija Minichreiter

Summary

In July 2008 the Institute of Archaeology in Zagreb resumed systematic excavation of the Neolithic Starčevo culture settlement at the Galovo site in the Northeast part of Slavonski Brod. Examination encompassed excavations in the part of the settlement that extends to the east of the dug outs 205, 207 and 291 and that encompasses the southern part of the ritual burial area partly discovered in the first year of excavation. The remains of two graves of the Barice – Gređani Bronze Age barrow were found in the surface layer and the upper parts of two big dug outs were found in the prehistoric humus.

Redni broj: 49
Lokalitet: Slavonski Brod – tvrđava Brod (stožerna vojarna)
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: Z-1294
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: probno i zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja 2008., arheolozi Muzeja Brodskog Posavlja započeli su arheološka istraživanja u području tvrđave Brod, na poziciji stožerne vojarne – budućeg hotela. Voditelj istraživanja bio je Josip Lozuk.

Strojem je skidana površina do nivoa temelja starijeg objekta, koji su se nalazili na relativnoj dubini od oko 10 do 20 centimetara. Nakon toga bagerom je iskopavano između temeljnih zidova do nivoa zdravice. Otkriven je cijeli sustav temelja bivšeg objekta iz 18. stoljeća, koji je stradao u Drugome svjetskom ratu. Unutar tog prostora, a ispod temelja stožerne vojarne, otkriveni su ostaci starijih objekata – jama, koji su nastali djelovanjem čovjeka. Jame potječu iz turskog perioda, željeznog i brončanog doba. Najstariji su nalazi jamskih objekata iz srednjega brončanog doba (oko 3600 godina starosti).
Istraživanje je trajalo 14 dana i otkriveno je 14 jamskih objekata. Gotovo polovica objekata (4) pripadala je vremenu 17. i 18. stoljeća, a druga polovica (6) objektima s nalazima

Iskopana jama SJ 22 (foto: A. Arelić)

iz srednjega brončanog doba. Dvije jame sadržavale su materijal iz željeznog doba, a jedna je sadržavala recentne ostatke. U kanalu su pronađeni usitnjeni komadi keramike prapovijesne fakture, neodredivoga vremenskog razdoblja.
Prilikom iskopa utvrđena je ova stratigrafska situacija: SJ 001 – sloj humusa; SJ 002 – sloj šute; SJ 003 – sloj s materijalom iz 18. st.; SJ 004 – sloj žute ilovače; SJ 005 – mješavina žute ilovače i lesa – zdravica; SJ 006 – zidani temelji starijeg objekta; SJ 008/009 – otpadna jama iz 17.-18. st.; SJ 010/011 – arheološka jama, srednje

Pogled na istraženu stožernu vojarnu (foto: A. Arelić)

Panonska inkrustirana keramika (foto: D. Fajdetić)

brončano doba; SJ 012/013 – arheološka jama, srednje brončano doba; SJ 014/015 – arheološka jama, srednje brončano doba; SJ 016/017 – arheološka jama, srednje brončano doba; SJ 018/019 – otpadna jama iz 17.-18. st.; SJ 020/021 – arheološka jama, željezno doba; SJ 022/023 – arheološka jama, srednje brončano doba; SJ 024/025 – otpadna jama iz 17.-18. st.; SJ 026/027 – recentna jama; SJ 028/029 – arheološka jama, željezno doba; SJ 030/031 – bunar, 17.-18. st.; SJ 032/033 – arheološka jama, srednje brončano doba; SJ 034 – kanal, brončano doba.
Arheološki su nalazi uobičajenog karaktera: veći broj keramičkih ulomaka, kostiju, gara, a u jamama s materijalom iz turskog vremena pronađeno je nekoliko metalnih predmeta (uglavnom klinova i čavala). Najzanimljiviji su nalazi panonske inkrustirane keramike, keramičkih žlica, a osobito keramičkoga „glačala“. Na prostoru bivše stožerne vojarne u tvrđavi Brod, u prošlosti se prostiralo naselje koje je formirano tijekom srednjega brončanog doba (oko 1600. g. pr. Kr.) i nastavilo je živjeti uz prekide sve do 2. st. pr. Kr., odnosno u mlađem željeznom dobu. Rimskih i srednjovjekovnih nalaza nema, a potom se pojavljuju objekti iz turskog i austrijskog perioda.

Josip Lozuk

Summary

In June 2008 archaeologists of the Brod Posavlje Museum started archaeological excavation in the area of Fort Brod at the position of the central barracks – a future hotel. A whole system of foundations of a former building from the 18th century that was destroyed in World War 2 was discovered. Within this area, and underneath the foundations of the central barracks, the remains of 14 former buildings/pits were discovered. Almost half of the buildings (4) belongs to the 17th and 18th century and the other half (6) belongs to buildings with evidence from the Middle Bronze Age. Two pits contained material from the Iron Age and one contained recent remains. The most interesting finds are Pannonian encrusted pottery, pottery spoons, and particularly a pottery “smoothing iron”.

Redni broj: 50
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica A. Štampara b.b.
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: P-624
Razdoblje: NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Dana 14. travnja 2008. započelo je probno arheološko istraživanje u Ulici Andrije Štampara b.b. u Slavonskom Brodu (k.č. 4595/15, k.o. Slavonski Brod). Voditelj je bio Josip Lozuk iz Muzeja Brodskog Posavlja.

Strojem su otvorena tri probna rova veličine 21x1,6 m i prosječne dubine od 1 m. U rovu 2 (R 2) probijena je zdravica do relativne dubine od 2,3 metra. Istraživanje je trajalo jedan dan. Prilikom iskopa utvrđena je ova stratigrafska situacija: SJ 001 – sloj nasipa; SJ 002 – sloj žute ilovače; SJ 003 – les; SJ 004 – siva pjeskovita i muljevita zemlja; SJ 005/006 – recentna jama; SJ 007 – šuta; SJ 008 – temelji starijeg objekta.
Predmetna čestica nalazi se na rubu lesne grede na kojoj je smještena uža gradska jezgra. U rovu 1 otkrivena je jedna recentna jama (SJ 005/006), okvirnog promjera 1 metar i relativne dubine 1 metar. Jama je ispunjena recentnim ulomcima stakla i kostiju. Arheološki nalazi na tom prostoru nisu otkriveni.

Josip Lozuk

Rov 2 (foto: A. Arelić)

Summary

During test excavation, machine excavation of soil at the construction parcel in Andrija Štampar Street (no number) showed no finds. The mentioned parcel is situated at the verge of a loess tract upon which the town centre is located.

Redni broj: 51
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica Petra Krešimira IV. 14 – 16
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: P-624
Razdoblje: SV, NV
Vrste radova: arheološki nadzor

Radi izgradnje Slavonske banke u Slavonskom Brodu u Ulici Petra Krešimira IV., na kućnom broju 14 – 16 u studenom 2008. proveden je arheološki nadzor tijekom sedam radnih dana. Voditelj istraživanja bio je Tomislav Jerončić, dipl. arheolog, a zamjenica Ida Beg, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti, oboje zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., koji su obavili potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove. Strojni otkop obavili su radnici tvrtke S.U.M.A.

Riječ je o parceli pravokutnog tlocrta smjera sjever--jug, s malim otklonom prema istoku. Arheološki nadzor zamišljen je u vidu pet kontrolnih rovova koji bi tvorili mrežu preko čitave parcele, i koji bi tako imali svrhu probnih sondi. Kako je riječ o izduljenoj površini, iskopana su dva izduljena, međusobno paralelna rova (kontrolni rov 1 i kontrolni rov 5) te tri međusobno paralelna, poprečna rova, okomita na ta dva izduljena rova (kontrolni rovovi 2, 3 i 4). Duljina izduljenih rovova bila je 28,75 m, s time da kontrolni rov 5 (duljine 24,80 m) nije iskopan u cijeloj dužini zbog postojanja recentnih temelja, a duljina poprečnih rovova bila je oko 5 m. Valja napomenuti da je južni dio kontrolnog rova 3 bio duži za širinu kontrolnih rovova, dakle oko 6,80 m, jer je „ušao“ u gabarite kontrolnog rova 5. Širina svih rovova bila je ujednačena – 1,80 m.

Keramički pećnjaci (foto: I. Beg)

Nalaz novovjekovnog stakla (foto: I. Beg)

Rovovi su strojno iskopani uz konstantan nadzor stručne ekipe. Nakon toga, profili rovova pripremljeni su za foto i nacrtnu dokumentaciju. Najviša zabilježena nadmorska visina bila je 92,13 m, a najniža 89,66 m, koja odgovara predzdravičnom sloju. U kontrolnom rovu 1 pronađena su tri ukopa (SJ 11/12, SJ 13/14 i 15/16), u kontrolnom rovu 3 jedan ukop (SJ 20/21), kao i u kontrolnom rovu 5 (SJ 22/23). Ukopi su više-manje kružnih oblika i nisu iskopani do kraja zbog pojave vode u njima, pa je vrlo vjerojatno riječ o bunarima. Arheološke pokretne građe najviše je pronađeno upravo u ukopima. Uglavnom su to fragmenti novovjekovnih keramičkih posuda, raznobojno cakljeni, fragmentirana turska keramika, pećnjaci te životinjske kosti. Na istraženom prostoru pronađeno je oko 6 kg keramike, skupina metalnih (željeznih) predmeta za svakodnevnu uporabu te nešto staklenih fragmenata, sve novovjekovne provenijencije. Svi nalazi primarno su obrađeni i dokumentirani te će biti dostavljeni Muzeju Brodskog Posavlja. Kontrolni rovovi pokazali su izostanak arheoloških struktura (osim ukopa) koje su, ako su ikad i postojale, uništene izgradnjom stambenih i radioničkih objekata u prošlom stoljeću, stoga nije bilo potrebno daljnje istraživanje.

Tomislav Jerončić

Summary

In November 2008 archaeological supervision was performed in Slavonski Brod in Petar Krešimir IV. Street No. 14 – 16. During supervision five cuts were found which most likely used to be water wells. Apart from them no other remains of an earlier architecture were recorded. A preliminary analysis when it comes to movable finds showed remains of Turkish pottery, post-medieval enamel pottery, some glass fragments and various items made of iron. Even if archaeological remains existed before they were destroyed by construction of residential and workshop buildings in the last century. Therefore no further excavation was necessary.

Redni broj: 52
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica Stanka Vraza 3
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: P-624
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom travnja 2008. izvršeno je zaštitno arheološko istraživanje u Ulici Stanka Vraza 3 (Kontumac Brod – stan upravnika carine) u Slavonskom Brodu, na poziciji izgradnje dvorišne prizemne pomoćne zgrade (zatvoreni bazen) i garaže (na k.č. 4615/3, k.o. Slavonski Brod). U istraživanju su, uz voditeljicu istraživanja Lidiju Miklik-Lozuk, sudjelovali Josip Lozuk, zamjenik voditeljice i članovi stručne ekipe: Ante Arelić, Željko Matuško i Damir Fajdetić. Arheološka istraživanja financirao je privatni investitor.

Lokacija se nalazi u jugoistočnom dijelu Slavonskog Broda u blizini rijeke Save, u sklopu zaštićenog i registriranog arheološkog lokaliteta (R-690) u Slavonskom Brodu. Na navedenoj su lokaciji rezultati probnih istraživanja pokazali postojanje arheološkoga kulturnog sloja i nalaza iz kasnoga srednjeg vijeka te iz vremena turske dominacije nad Brodom.

Zaštitna arheološka istraživanja provedena su na poziciji buduće izgradnje, na površini od 175 m^2. Postavljena je mreža kvadranata 5x5 m, s nizovima B i C u smjeru sjever-jug te nizovima 1 – 5 smjera istok-zapad. Probni rovovi 1 i 2 iz probnih arheoloških istraživanja uklopljeni su u postavljenu mrežu kvadranata. Tijekom zaštitnoga arheološkog istraživanja otkrivena su i u potpunosti istražena 33 nova arheološka objekta (stupovi, jame) te u potpunosti definirani obrisi i istraženi objekti SJ 8/9, SJ 10/11, SJ 12/13 i SJ 16/17, koji su otkriveni u probnim istraživanjima, ali su obrisi njihovih zapuna tada podilazili pod profile rovova. Početna površina na sjevernom dijelu terena nalazila se na 91,83 m n.m., a dno na 90,85 m n.m. Na južnom dijelu početna visina iznosila je 91,95 m n.m., a dno je bilo na 90,66 m n.m. Stratigrafsku sliku istočnog profila čini sloj humusa izmiješan s recentnom šutom (SJ 1, SJ 2), sloj recentnoga žutog presloja (SJ 5) koji je tanji na sjevernom dijelu te postaje deblji prema južnom dijelu terena, kulturni sloj (SJ 3) i ispod njega sloj žute, sterilne zdravice (SJ 4). Na južnom profilu, koji se nalazio u neposrednoj blizini sada porušene zgrade Kontumca, intaktnog sloja nije bilo, već se isključivo radi o sloju šute i cigle (SJ 2) i recentnom žutom sloju (SJ 5). Stratigrafska slika zapadnog profila i to njegova krajnjega južnog dijela

Slavonski Brod – Ulica Stanka Vraza 3, pogled na teren s jugoistoka (foto: D. Fajdetić)

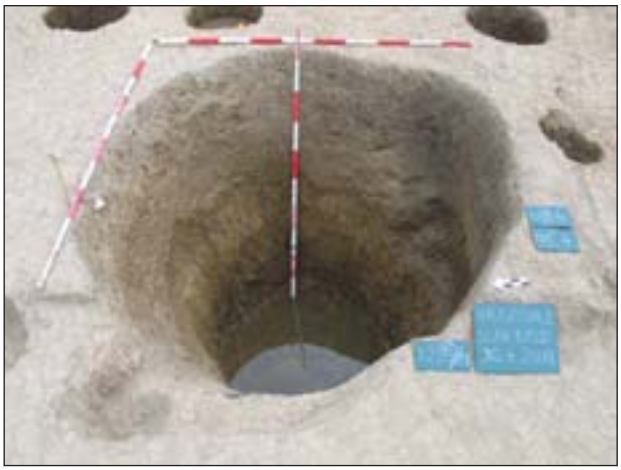

Slavonski Brod – Ulica Stanka Vraza 3, bunar SJ 16 (foto: D. Fajdetić)

bila je identična južnom profilu terena, a prema sjeveru nađen je sloj humusa pomiješan s recentnom šutom (SJ 1, SJ 2), recentni sloj smećkaste zemlje, kulturni sloj (SJ 3) te ispod njega sloj žute, sterilne zdravice (SJ 4).
Rezultati zaštitnih istraživanja pokazali su da se ukopi stupova u pravilnom rasporedu protežu smjerom sjever--jug i čine ostatke rupa u koje su bili zakopani drveni piloti platforme na kojoj je bio sagrađen objekt vjerojatno iz razdoblja kasnoga srednjeg vijeka, što je i razumljivo s obzirom na blizinu rijeke Save i mogućnost poplava. Tijekom istraživanja utvrđeno je da su tri arheološka objekta – SJ 8/9, SJ 12/13, SJ 16/17 zapravo bunari, a SJ 10/11 otpadna jama iz vremena turske dominacije nad Brodom.
Pokretna arheološka građa pronađena tijekom zaštitnog istraživanja može se datirati u period 15. – 17. stoljeća, a čine ju brojni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike, glinenih peka, ulomci keramičkih pećnjaka, turske glazirane i sive keramike, turskih glinenih lula, ulomci željeznih predmeta te uzoraka životinjskih kostiju, gara i pepela.

Lidija Miklik-Lozuk

Summary

During 2008 rescue archaeological excavation in Stanko Vraz Street No. 3 (Kontumac Brod – flat of the customs director) in Slavonski Brod was carried out at the position where a ground floor supporting building (closed swimming-pool) and a garage were to be built. Archaeological examination was financed by a private investor.
The site is situated in the Southeast part of Slavonski Brod near the River Sava within a protected and registered archaeological site. At the mentioned site results of a test excavation showed existence of an archaeological cultural layer and finds from the late Middle Ages and from the times of Turkish domination over Brod. The results of rescue excavation showed that the buried posts run in a regular scheme from North to South and that they most likely represent the remains of wholes for wooden piles of a platform onto which an object from the late Middle Ages was built whereas three archaeological objects – SJ 8/9, SJ 12/13, SJ 16/17 water wells - and SJ 10/11, a waste pit, stem from the times of Turkish domination over Brod.
The movable archaeological evidence can be dated to the period between the 15th and 17th century and it consists of a number of shards of late medieval pottery, clay lids, shards of pottery tiles, Turkish glazed and grey pottery, Turkish clay pipes, shards of items made of iron and samples of animal bones, soot and ash.

POŽEŠKO-SLAVONSKA ŽUPANIJA

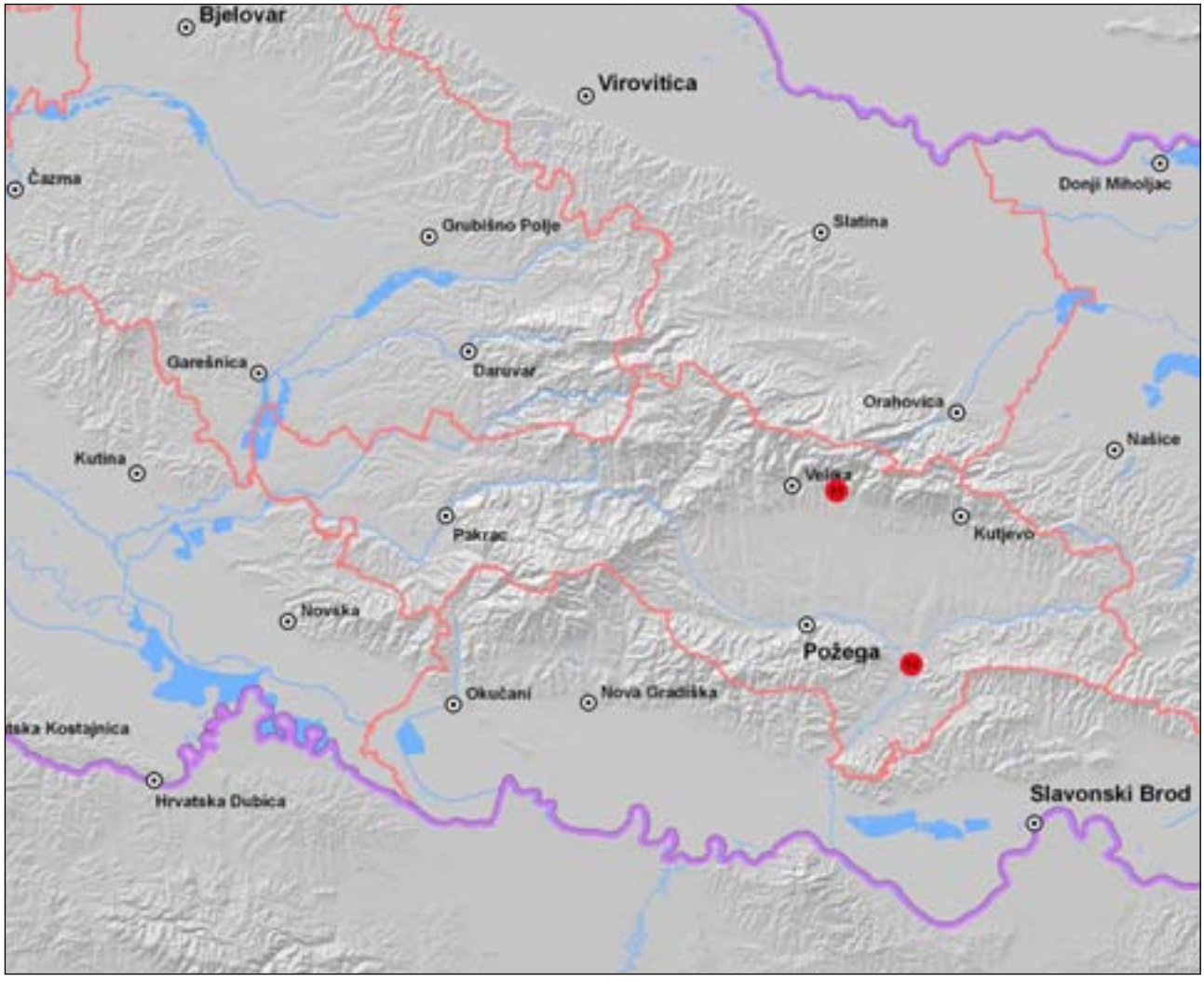

53 Gradci
54 Krčevina
55 Plinovod Nova Kapela – Požega
56 Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac

Redni broj: 53
Lokalitet: Gradci
Naselje: Kaptol
Grad/općina: Kaptol
Pravni status: Z-4420
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. nastavljena su istraživanja na prapovijesnom lokalitetu Gradci kod Kaptola. Voditelj radova bio je dr. sc. Hrvoje Potrebica s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Istraživanje na nalazištu Gradci počelo je 2001. godine. Lokalitet se djelomice nalazi pod borovom šumom, a dijelom pod miješanom listopadnom šumom i može se podijeliti u dvije cjeline: nekropolu i naselje. Gradinsko naselje površine od oko 7 hektara nalazi se na zaravni podijeljenoj u terase, koja se s tri strane izrazito strmo ruši u doline potoka, dok je s istočne strane zaštićena monumentalnim bedemom. Dok je naselje smješteno nešto dalje sjeverno iznad usjeka koji tvori potok Bistra, nekropola se prostire na oko 5 hektara i nalazi se pri vrhu jednog od južnih obronaka Papuka, koji dominira dolinom na apsolutnoj nadmorskoj visini od oko 450 metara. Čini se da je prostor nekropole koja se trenutačno istražuje zatvoren nekom vrstom fortifikacije. Tijekom sezona 2001. – 2007. istraženo je jedanaest tumula, a u sezoni 2008. u potpunosti je istražen tumul 12.

Tumul 12, sjeveroistočni kvadrant s vojnim rovom na početku istraživanja (foto: H. Potrebica)

Tumul 12 nalazi se na sjevernom dijelu nekropole Gradci i drugi je po veličini tumul na spomenutoj nekropoli. Istraživanje je započelo potpunim uklanjanjem vegetacije s površine tumula. S obzirom na visoku borovu šumu koja je pokrivala površinu tumula, taj je posao zahtijevao angažman profesionalnih djelatnika Hrvatskih šuma d.d., Uprave šuma Velika.
Na površini tumula bilo je jasno vidljivo oštećenje koje je u središnjem dijelu, na vrhu tumula, imalo ljevkast oblik i

Tumul 12, spalište i grobna konstrukcija (foto: H. Potrebica)

Tumul 12, grobna komora s posudama in situ (foto: H. Potrebica)

dosezalo dubinu od oko 70 cm, dok se na sjevernom dijelu otvaralo u svojevrstan izlazni rov. Prema prikupljenim informacijama, čini se da je riječ o mitraljeskom rovu ukopanom tijekom manevara bivše JNA tijekom 50-ih godina.

Kako bi bio utvrđen stupanj oštećenja koja je uzrokovao spomenuti rov, kontrolni profili postavljeni su tako da presijecaju navedeni ljevkast otvor. Primarno je započelo istraživanje sjeveroistočnog kvadranta u kojem se i nalazio najveći dio navedenog oštećenja. Ustanovljeno je da je cjelokupan tumul podignut na prirodnoj kamenoj podlozi od gnajsa, koja se na pojedinim mjestima u obliku izdanaka uzdiže i preko pola metra u odnosu na okolni prostor. Čini se da je površina na kojoj je podignut humak relativno izravnata tako što su spomenuti izdanci u određenoj mjeri razbijani, a tako dobiven mrvljeni kamen rabljen je za nivelaciju nižih prostora, što je dosta teško utvrditi arheološkim istraživanjem, jer se ni po čemu ne razlikuje od ionako veoma porozne kamene podloge. Na južnom profilu sjeveroistočnog kvadranta moglo se jasno uočiti da je opisani vojni rov dosegao samo dno, odnosno prirodnu kamenu podlogu te time znatno oštetio nasip tumula na tome mjestu.

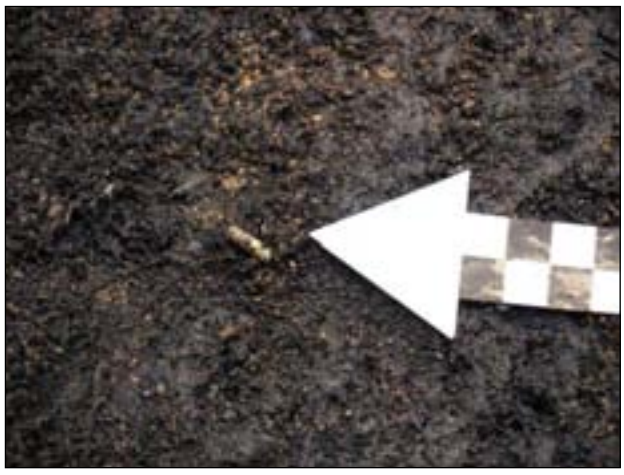

Tumul 12, perla od elektruma in situ (foto: H. Potrebica)

U blizini središta tumula uočena je pravilna konstrukcija prekrivena garom, za koju se poslije ispostavilo da je riječ o spalištu, a odmah uz nju pojavila se i kamena konstrukcija za koju se pretpostavljalo da je riječ o kamenoj oblozi središnjega groba. Na samoj periferiji tumula, odmah pod humusom pronađen je jednostavan lonac s kostima. Vjerojatno je riječ o urni koja je bila ukopana u ravnom terenu neposredno uz tumul, a koju je poslije djelomično prekrio erodirani nasip tumula.

Nakon detaljnog dokumentiranja započelo je uklanjanje kontrolnih profila. Potom je prvo istraženo spalište čije su okvirne dimenzije 2x1 m i debljina od oko 50 cm. Taj je prostor bio prekriven sitnim kamenjem ispod kojeg se nalazio debeo sloj paljevine s nalazima, koji je opet ležao na podlozi od krupnijeg kamenja, položenoj na prirodnu kamenu podlogu. U sjevernom se dijelu ta konstrukcija neposredno nastavljala i spajala sa središnjom grobnom konstrukcijom.

Unutar opisane paljevine i gara pronađen je izrazito velik broj nalaza. Riječ je o većem broju keramičkih ulomaka. Već preliminaran pregled pokazao je da je riječ o čitavu nizu različitih posuda koje su ondje prisutne u fragmentiranom obliku (vjerojatno ni jedna nema sve svoje dijelove), i sve su bile izložene djelovanju vatre, odnosno vjerojatno su bile spaljene s tijelom na pogrebnoj lomači. Neke od tih posuda vjerojatno su bile iznimno kvalitetne i pripadale su rjeđim oblicima, na što bi upućivala plastično oblikovana i grafitirana ručka (vjerojatno zdjele) s rogolikim ispupčenjima na gornjem dijelu. Među keramičkim nalazima posebno se ističe niz od 15 piramidalnih utega koji su vjerojatno pripadali tkalačkom stanu. Pronađeno je i niz ulomaka teško oštećenih željeznih predmeta, kao i mnogobrojni ulomci spaljene i uglavnom teško oštećene bronce, od kojih je većina toliko rastaljena da im je nemoguće rekonstruirati prvobitan oblik. Među onima koji su još uvijek prepoznatljivi ističu se dvije čunaste i jedna žičana fibula te dva zvonasta privjeska. Tu je i velik broj okruglih alkica koje su pripadale brončanim lančićima na čijim su krajevima stajali trokutasto oblikovani privjesci od brončanog i željeznog lima ukrašeni iskucavanjem. Pronađena je i plastično oblikovana ptica koja je vjerojatno dio nekog privjeska, ali i velik broj cilindričnih perlica (vjerojatno dio ogrlice). Svakako je najvažniji metalni nalaz nekoliko cilindričnih perlica od elektruma, koje su oblikom potpuno identične brončanim primjercima. Riječ je o prvim nalazima plemenitih metala u kontekstu željeznodobnih nalazišta oko Kaptola! Među iznimne nalaze svakako treba ubrojiti i nekoliko ukrašenih koštanih predmeta (vjerojatno privjesaka na ogrlici i našivaka na nošnji), kao i

bogato ukrašen drveni gumb koji je veoma rijedak nalaz i u svjetskim razmjerima! Kada je spalište potpuno istraženo do kamene podloge, započelo je njegovo razgrađivanje i uklanjanje te je nastavljeno istraživanje središnje grobne konstrukcije koju je na njezinu južnom dijelu od spališta odvajao tek desetak centimetara dubok rov (koji je vjerojatno otisak većeg balvana).

Istraživanje središnje grobne konstrukcije započelo je od sjevera, gdje se kroz kameni pokrov već duže vrijeme nazirao vrh keramičkog lonca. Upravo na tom dijelu otkrivene su jedine posude pronađene u cijelosti. Skupina se sastojala od jednog lonca većih dimenzija i dvije zdjele. Lonac i jedna zdjela sadržavali su spaljene kosti i pepeo, kao i mnoštvo sitnih nalaza ukrašenoga brončanog lima, alkica, cilindričnih perli, manjih okruglih (koštanih i/ili staklenih) perli, nekoliko predmeta od željeza i fragmentiranih koštanih ukrasa među kojima se posebno ističe ulomak figuralnog prikaza jahača na konju! Svi ti nalazi odgovaraju nalazima iz spališta, i vjerojatno su zajedno s kostima, pretpostavlja se pokojnice, od tamo i dospjeli u lonac koji vjerojatno ima funkciju urne. U jednoj od zdjela koje su se nalazile uz lonac također ima nešto nalaza i veća koncentracija spaljenih kostiju i pepela, u kojima vjerojatno ima i nešto ptičjih kostiju. U južnom dijelu središnje grobne konstrukcije, odnosno između opisanih posuda i spališta nije pronađeno više posuda, nego jači sloj gara, nešto fragmenata keramike, još jedan piramidalni uteg i nešto manjih nalaza metala koji po formi odgovaraju prethodno opisanim nalazima. Na istočnom dijelu kamena konstrukcija oštećena je ukopom vojnog rova i na tom dijelu pronađeni su veći fragmenti još jednog lonca, tako da je moguće pretpostaviti da je barem dio inventara središnje grobne konstrukcije na taj način uništen. Grobna konstrukcija istražena je sve do podloge od sitnog kamena, koja je vjerojatno dio nivelacijskog nasipa koji je potom uklonjen sve do kompaktne kamene podloge od gnajsa. Taj je sloj očekivano bio potpuno sterilan.

Čišćenjem prirodne kamene podloge završeno je istraživanje cijele površine tumula 12. S obzirom na velike dimenzije (drugi po veličini na čitavoj nekropoli), kao i nalaze (nakit, dijelovi nošnje i dijelovi tkalačkog stana), preliminarno se taj tumul može interpretirati kao ukop žene visokog statusa u ondašnjoj zajednici. S obzirom na to da unutar tog tumula nema tragova drugih pokojnika ni bilo kojeg elementa koji bi se mogao atribuirati muškarcu, možda je riječ o ženi čiji visoki status i iznimna važnost proizlaze iz visokog položaja u religijskoj strukturi navedene zajednice, odnosno ukopu neke vrste svećenice. Dakako, konačne odgovore na ta pitanja dat će pomne analize arheološkog materijala i prirodoznanstvene analize izuzetih uzoraka, a do tada takve interpretacije ostaju na razini špekulacija. Iz perspektive grobne arhitekture taj je nalaz iznimno vrijedan, jer je po prvi put na ovoj nekropoli pod istim humkom sačuvano i spalište i grobna konstrukcija! Spomenuta se konstrukcija vjerojatno i u ovom slučaju sastojala od drvene konstrukcije (kovčega?) obložene kamenom.

Središnja kamena konstrukcija u dvije faze čišćenja dokumentirana je kombiniranom fotogrametrijskom metodom izmjere totalnom stanicom uz izradu fotoskica

Tumul 12, keramički utezi iz spališta (foto: H. Potrebica)

u tlocrtu, kao i u pogledima sa svih strana. Na jednak su način dokumentirani i svi do tada uklonjeni profili. Za izradu orto-fotodokumentacije rabljeni su zračni snimci, uz uporabu digitalnog fotoaparata s kućištem koje nosi daljinski upravljan balon punjen helijem.

Svi pokretni nalazi vađeni su uz stalan nadzor i neposredno sudjelovanje stručnjaka koji su zaduženi i za njihovu dalju konzervaciju, što omogućuje elementarne postupke zaštite pokretne građe na samom nalazištu, kao i relevantnu procjenu stanja ugroženosti i kontinuirano konzervatorsko praćenje predmeta od arheološkog konteksta do prezentacije. Osim što je cjelokupan zahvat pratila i izrada detaljne nacrtne i digitalne fotografske dokumentacije uz preciznu geodetsku izmjeru, tijekom iskopavanja provođeno je i uzorkovanje, radi arheobotaničkih, antropoloških i zooloških analiza.

Literatura

Potrebica 2002 H. Potrebica, Istraživanje nekropole pod tumulima iz starijega željeznog doba na nalazištu Gradci kod sela Kaptol (sezona 2001.), OA, 26, Zagreb, 2002: 331 – 340.

Potrebica 2003 H. Potrebica, Požeška kotlina i Donja Dolina u komunikacijskoj mreži starijeg željeznog doba, OA, 27, Zagreb, 2003: 217 – 242.

Potrebica 2004 H. Potrebica, Tumuli in the Hallstatt Landscape: continuity and transformation, ur.: Ladislav Šmejda i Jan Turek, Spatial Analysis of Funerary Areas, University of West Bohemia, Department of Archaeology, Plzen, 2004: 115 – 128.

Potrebica 2006 H. Potrebica, Aegean Concepts in the Eastern Hallstatt Culture?, ur.: Ioanna Galanaki, Helena Tomas, Yannis Galanakis i Robert Laffineur, Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory Across Borders, Aegaeum, 27, Université de Liege, Liege, 2006: 267 – 280.

Vejvoda, Mirnik 1973 V. Vejvoda, I. Mirnik, Halštatski kneževski grobovi iz Kaptola kod Slavonske Požege, AV, 24, Ljubljana, 1973: 592 – 610.

Vejvoda, Mirnik 1991 V. Vejvoda, I. Mirnik, Prethistorijski Kaptol, ur.: F. Potrebica, Kaptol 1221.-1991., Kaptol, 1991: 9 – 28.

dr. sc. Hrvoje Potrebica

Summary

During 2008 the excavation campaign at Prehistoric site Gradci near Kaptol was continued. Tumulus 12 is situated at the northern part of the necropolis Gradci. It is the second biggest tumulus at the above mentioned necropolis. Damage made to the surface layer of tumulus was clearly visible and it was made by a shaft that had been dug out during military maneuvers of the former JNA (Yugoslav People's Army). Based on the size of the tumulus and extraordinary finds (jewellery, parts of traditional national costumes and parts of a loom), this tumulus can be said to be a burial of a high-ranking woman. Of course, final answers to these questions will be provided by a detailed analysis of the archaeological material and samples chosen for further testing. Since there were no traces of other deceased people inside the tumulus, nor were there any elements that could be attributed to a man, we could be dealing with a woman whose high rank and importance stemmed from high rank in the religious structure of the mentioned community. This could easily represent a burial place of a priestess of some sort, but until these questions are answered these interpretations should be regarded only as speculations. From the perspective of cemetery architecture, this find represents an enormous value, because this is the first time that we have had incineration ground and grave construction preserved under a single mound!

Redni broj: 54
Lokalitet: Krčevina
Naselje: Pleternica
Grad/općina: Pleternica
Pravni status: P-3057
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, na lokalitetu Krčevina (AN 10), provedena su početkom studenog 2008. godine. Istražena je površina od 1984 m² (stacionaža od 15+ 650 do 16+400), uz financijska sredstva Plinacroa d.o.o. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je

Presjek jame SJ31 (foto: M. Mihaljević)

Ostaci otkrivene strukture (foto: M. Mihaljević)

Marija Mihaljević, uz pomoć dvaju dipl. arheologa, dvaju studenta arheologije te pet članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenoj gredi istočno uz Orljavu i željezničku prugu Nova Kapela – Pleternica, koja se blago uzdiže prema sjeverozapadu. Nalazi se u k.o. Pleternica i prostire se na k.č. 2953, 2954/1-2, 2955/1-2, 2956-2960, 2758, 2765, 2766, 2769/1-2.
Riječ je o jednoslojnom nalazištu, a kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci raznih ukopanih jamskih objekata. Među njima izdvajaju se ponajviše stupovi, jame i kanali koji su bili zapunjeni raznovrsnim zapunama, a sadržavali su tek nešto pokretnih arheoloških nalaza, ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike i kamena. Može se istaknuti dio zidane strukture od nepravilna kamena koja je samo rubno uhvaćena i vjerojatno pripada nekom objektu ili opkopu. Oslanjajući se na oskudno pronađenu i prikupljenu pokretnu arheološku građu na nalazištu Krčevina – Pleternica, lokalitet se može smjestiti u razdoblje kasnoga srednjeg vijeka. Zaštitnim arheološkim istraživanjima obuhvaćen je i istražen jedino rubni dio srednjovjekovnog naselja, te se ne može govoriti o njegovu prostiranju, veličini i organizaciji.

Marija Mihaljević

Summary

Rescue archaeological excavation at the route of the main gas pipeline between Nova Kapela and Požega, at the site Krčevina (AN 10) were conducted at the

beginning of November 2008. 1984 m² were excavated. This site consists of one layer and the culture layer had been destroyed by agricultural works. Remains of various objects that used to constitute burial pits were discovered. Among these the ones that stand out the most are the poles, pits and canals that were filled with different materials. These contained certain amount of movable archaeological finds, fragments of Late Medieval pottery and lithics. A part of a wall structure made from irregular stones should be emphasized. It was only partially uncovered and it probably belonged to a certain object or circumvallation. The preliminary dating places the site to Late Medieval period.

Redni broj: 55
Lokalitet: Plinovod Nova Kapela – Požega
Naselje: –
Grad/općina: Pleternica, Jakšić, Požega
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Od 10. do 17. kolovoza 2008. terenski je pregledana trasa magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, koji prolazi Brodsko-posavskom i Požeško-slavonskom županijom. Voditelji pregleda bili su dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu te Marija Mihaljević iz Gradskog muzeja Nova Gradiška. Topografske, katastarske i orto--fotopodloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheo. iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Širina pregledanog terena iznosila je u prosjeku oko 50-60 m, dok je na pojedinim mjestima, zbog zasađenih poljoprivrednih kultura, bila i veća. Pregledana trasa plinovoda duga je 29,4 km, a ukupno je utvrđeno 20 nalazišta, od čega 15 u Požeško-slavonskoj županiji (vidi kartu, ovdje: Brodsko-posavska županija).
U terenskom je pregledu na temelju površinskih nalaza utvrđena rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana te je zabilježena njihova GPS-pozicija. Svako otkriveno nalazište dokumentirano je u obrascu koji je izradio Odjel za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu. Također, određene su katastarske općine i čestice na kojima se rasprostire svako pojedino nalazište, kako bi mogla započeti njihova registracija. Kako na pojedinim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma ili neobrađeno zemljište) nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta na temelju površinskih nalaza, prilikom zemljanih radova potrebno je osigurati stalan arheološki nadzor.
U terenskom pregledu zabilježen je velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta, što ne iznenađuje s obzirom na to da u svome južnom dijelu trasa plinovoda prolazi nizinom rijeke Orljave, smještenom između Požeške gore na zapadu i Dilja na istoku. Riječ je o nizinskom području s blagim uzvišenjima koja se najčešće nalaze uz neki od manjih vodotoka koji teku s istočnih obronaka Požeške gore prema Orljavi. Od Pleternice prema zapadu i Požegi, trasa plinovoda prolazi sjeverno od rijeke Orljave, odnosno vodi južnim rubom Požeške kotline. Do naselja Blacko-Jakšić trasa prolazi nizinskim područjem s blagim uzvišenjima u meandrima manjih vodotoka koji se ulijevaju u Orljavu. Zapadni kraj trase plinovoda prelazi preko izduženih greda koje za nekoliko metara nadvisuju nizinu rijeke Orljave. Grede su ispresijecane manjim vodotocima uz koje su smještena arheološka nalazišta na kojima su prikupljeni brojni površinski nalazi.
Na trasi plinovoda, osim oranica koje prevladavaju, nalaze se i šumske te neobrađene površine. Znatne poteškoće u terenskom pregledu uzrokovala je i uznapredovala vegetacija poljoprivrednih kultura, no zbog žurne izgradnje plinovoda terenski pregled nije bilo moguće odgoditi za povoljnije razdoblje. Ipak, koliko je to bilo moguće, prikupljeno je što više nalaza za kronološko određivanje nalazišta, dok granice rasprostiranja nalazišta u pojedinim slučajevima nisu mogle biti sasvim pouzdano ustanovljene.
Dolina rijeke Orljave i južni dio Požeške kotline, kojima prolazi trasa plinovoda, s plodnim tlom i povoljnim položajem na važnome komunikacijskom pravcu okrenutom Posavini te pitome istočne padine Požeške gore, tisućljećima su bili privlačni za naseljavanje, stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta. S navedenog je prostora dosad poznat manji broj nalazišta koja su također zabilježena u terenskim pregledima (Minichreiter 2005) ili su poznata na osnovi slučajnih nalaza, dok sama istraživanja nisu nikada provedena. Zbog toga su rezultati ovoga terenskog pregleda važniji, budući da će izgradnja plinovoda omogućiti zaštitna istraživanja većih površina nalazišta.
Prilikom pregleda trase plinovoda pronađeno je ukupno 20 nalazišta, od toga 15 u Požeško-slavonskoj županiji. Najveći broj arheoloških nalazišta smješten je na blago povišenim položajima ili krajnjim istočnim padinama Požeške gore uz rijeku Orljavu i njezine pritoke. Prostorna distribucija, s obzirom na širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase plinovoda. Pojedina nalazišta vjerojatno

Ratkovica – Kruščik (foto: M. Dizdar)

Dervišaga – Rosulje (foto: M. Dizdar)

pripadaju većim naseobinskim kompleksima koji su modernim melioracijskim i infrastrukturnim radovima razdijeljeni na manje cjeline, naknadno označene kao posebna nalazišta. Od nalazišta Dervišaga – Rosulje (Minichreiter 2005) pa sve do zadnjeg, smještenog na rubnom području Požege, radi se o nizu povezanih arheoloških nalazišta smještenih na gredama koje se u kontinuitetu pružaju sjeverno od Orljave, a ispresjecane su manjim vodotocima koji teku sa sjevera i koji zapravo čine granice među njima.

Otkrivena arheološka nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti i srednjeg vijeka, dok ona iz antike nisu zabilježena, iako nije isključena mogućnost njihova postojanja. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili se radi o jednoslojnim naseljima, iako se za pojedina nalazišta smještena uz Orljavu, s obzirom na količine površinskih nalaza, može očekivati postojanje i više slojeva. Najbrojnija su nalazišta iz srednjeg vijeka, potom ona iz neolitika/eneolitika i brončanog doba, dok su u najmanjem broju izdvojena željeznodobna nalazišta. Na pojedinim nalazištima zabilježeni su nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka, dok su brojnija nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Među prapovijesnim su nalazištima jednako zastupljena ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku te brončanom dobu, najčešće kasnom. Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako se zasigurno radi o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok u dužini od nekoliko stotina metara (Minichreiter 2005: 83, 84). Neolitička nalazišta, posebno ona uz Orljavu, prema ulomcima keramike vjerojatno pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi koja je dokumentirana u istraživanjima obližnjeg naselja Ravnjaša kod Nove Kapele (Mihaljević 2007) te s većim brojem naselja u Požeškoj kotlini (Balen, Potrebica 2006). Eneolitička nalazišta, s obzirom na usitnjene keramičke ulomke, nije bilo moguće preciznije kulturološki opredijeliti, no vjerojatno se radi o naseljima kostolačke kulture. Razdoblju kasnoga brončanog doba također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. Vjerojatno se radi o ostacima naselja koja su smještena na povišenim položajima uz manje vodotoke. U Posavini je to vrijeme egzistencije grupe Barice – Gređani, starije faze kulture polja sa žarama koja je prisutna i u Požeškoj kotlini (Potrebica, Ložnjak 2004: 34). Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na tri nalazišta koja vjerojatno upućuju na postojanje naselja otvorenog tipa. Riječ je o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike. Navedena su nalazišta posebno zanimljiva budući da bi njihova istraživanja mogla donijeti zanimljive odgovore na pitanja o odnosu keltskog i panonskog etničkog elementa u Požeškoj kotlini (Dizdar, Potrebica 2002).

Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu se najčešće radi o otvorenim naseljima smještenima na blago povišenim položajima uz Orljavu ili manje vodotoke, često također naseljenima u prapovijesti. Iako najveći broj naselja na osnovi keramičkih nalaza pripada kasnom srednjem vijeku (14. – 16. st.), zabilježeni su i nalazi koji upućuju na naseljenost tijekom razvijenoga srednjeg vijeka. S obzirom na broj prikupljenih nalaza, vjerojatno se radi o manjim naseljima sastavljenima od manjeg broja objekata koja čine naselja manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji.

Buduća zaštitna istraživanja omogućit će usporedbu s rezultatima prikupljenima u terenskom pregledu, odnosno ustanoviti postoje li manja ili veća odstupanja od spoznaja koje počivaju samo na prikupljenim površinskim nalazima. Također, s obzirom na to da se radi o iznimno plodnom i prometno važnom području, rezultati budućih zaštitnih istraživanja imat će važnu ulogu u definiranju razvoja materijalne ostavštine, kako za razdoblje prapovijesti tako i srednjeg vijeka, za južni dio Požeške kotline.

Literatura

Balen, Potrebica 2006 Jacqueline Balen, Hrvoje Potrebica, Nalazište Radovanci u Požeškoj kotlini, u: Od Sopota do Lengyela, Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo, ur.: A. Tomaž, Annales Mediterranea, Koper, 2006: 21 – 27.

Dizdar, Potrebica 2002 Marko Dizdar, Hrvoje Potrebica, Latenska kultura na prostoru Požeške kotline, OA, 26, Zagreb, 2002: 111 – 131.

Mihaljević 2007 Marija Mihaljević, Ravnjaš, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 72 – 73.

Minichreiter 2005 Kornelija Minichreiter, Arheološki lokaliteti na trasama cesta Požeške kotline, AIA, I, Zagreb, 2005: 79 – 86.

Potrebica, Ložnjak 2004 Hrvoje Potrebica, Daria Ložnjak, Metalni nalazi kasnoga brončanoga doba na prostoru Požeške kotline, OA, 28, Zagreb, 2004: 19 – 40.

Marko Dizdar
Marija Mihaljević
Darija Ložnjak Dizdar

Summary

During the reconnaissance at the future route of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega in Požega-Slavonia County 15 archaeological sites have been discovered. This did not come as a surprise considering the prominent geographical position of the river Orljava and the southern part of Požega basin. During the Prehistoric era this area had some of the oldest archaeological sites of Starčevo and Sopot Cultures. The Eneolithic era was marked by the sites belonging to Kostolac Culture and numerous sites registered the finds from The Late Bronze Age. Sites dating back to the Antiquity were not found and the greatest number of sites belonged to Late Medieval period, which indicated the high population density in Požega basin.

Redni broj: 56
Lokalitet: Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac
Naselje: –
Grad/općina: Čaglin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U proljeće 2008. godine terenski je pregledan središnji dio trase magistralnog plinovoda Donji Miholjac – Slobodnica, koji prolazi kroz Požeško-slavonsku županiju. Pregled su u organizaciji Centra za prapovijesna istraživanja proveli dr. sc. Hrvoje Potrebica te asistenti Rajna Šošić Klindžić i Nikola Vukosavljević s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iako na širem prostoru oko trase plinovoda, pogotovo unutar Požeške kotline, postoji čitav niz poznatih nalazišta, ni jedno se ne nalazi na samoj trasi plinovoda. Zbog toga i geografskog okruženja kojim trasa prolazi, bilo je vjerojatno da će gustoća pronađenih lokaliteta biti relativno velika.

Trasa plinovoda ulazi u Požeško-slavonsku županiju na jugu, iznad sela Gornjeg Slatnika, prelazeći u ravnoj liniji Dilj goru. U neposrednoj blizini trase, kilometar do tri prema zapadu, u Požešku kotlinu ulazi i cesta koja od Slavonskog Broda vodi prema Pleternici, a u mrežu cesta unutar Požeške kotline spaja se između sela Didine Rike i Ruševa. Dakle, riječ je o jednom od rijetkih usjeka kojima je moguće proći iz Posavine preko Dilj gore u Požešku kotlinu. S obzirom na to da trasa plinovoda prolazi istočno od navedene ceste, već na samom početku prelazi preko istaknute kote 399 koja po svom položaju upućuje na mogućnost postojanja arheološkog nalazišta, jer je riječ o dominantnoj točki koja omogućuje vizualnu kontrolu nad dobrim dijelom Posavine, opisanim klancem, kao i čitavim istočnim dijelom Požeške kotline. Na stratešku vrijednost tog položaja jasno upućuje i vojna baza koja se nalazi u neposrednoj blizini na položaju Orlovac. Nažalost, čitava ta zona nalazi se pod gustom šumom koja se prostire kilometrima s na istok i zapad od trase, pa te hipoteze nije bilo moguće potvrditi konkretnim arheološkim materijalom. Trasa prolazi kroz gust šumski pokrov sve do mjesta gdje prelazi cestu Didina Rika – Ruševo, neposredno ispred zapadnog ulaza u selo Ruševo. S južne strane ceste na tome mjestu ima nekoliko oranica i na jednoj od njih pronađeni su ostaci prapovijesne keramike. Tridesetak metara južno i paralelno sa spomenutom oranicom protječe potok, što dopunjuje sliku položaja povoljnog za naseljavanje u većini prapovijesnih razdoblja. Čim se prijeđe cesta, trasa prema sjeveru ulazi u područje livada i voćnjaka ponekad presječenih šikarama, što u

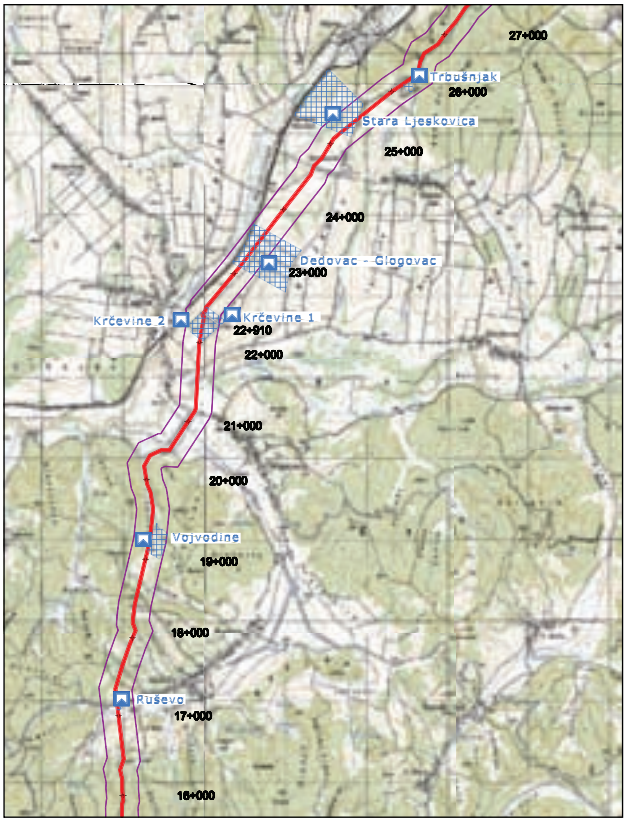

Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac u Požeško-slavonskoj županiji

Pogled s Fjerića na Vojvodine (dolje desno) i Čaglin u daljini (foto: R. Šošić Klindžić)

Pogled na Čaglin s lokaliteta Krčevine 2 (foto: R. Šošić Klindžić)

potpunosti onemogućuje pronalazak površinskih nalaza. Pri tome se strmo uspinje na brijeg Fjerić, odnosno kotu 270,3. Tu je opet riječ o dominantnoj uzvisini koja je u ovom slučaju prekrivena visokom travom i voćnjakom. Spomenuta uzvisina prema jugu ima nadzor nad uskim prolazom između masiva Dilj gore i unutrašnjeg pobrežja na istoku Požeške kotline, kojim prolazi i cesta Pleternica – Ruševo. Još je dominantniji položaj te kote u odnosu na sjeverne padine koje obiluju izvorima i blago se spuštaju u močvarnu udolinu široku oko tristo metara, kroz koju potok iz tog pobrežja istječe u dolinu Londže. Pri dnu opisane padine nalazi se nekoliko oranica na položaju Vojvodine, na kojima su pronađeni ulomci prapovijesne keramike. Nalazi cijepane litike, kućnog lijepa i grube keramike upućuju na postojanje naselja iz starijih razdoblja prapovijesti, dok finiji ulomci koji bi se mogli pripisati kulturi kasnoga brončanog doba vrlo vjerojatno upućuju na velik kompleks naselja (možda i groblja), koji gotovo sigurno uključuje i dominantnu uzvisinu u neposrednoj blizini, iako za to nema materijalnih dokaza zbog biljnog pokrova koji tamo onemogućuje prikupljanje površinskih nalaza.

Lokalitet Stara Ljeskovica (foto: R. Šošić Klindžić)

Na mjestu gdje dolina potoka prelazi u otvorenu ravnicu, trasa siječe močvarnu dolinu Londže, prelazi tu rijeku i ponovno se uspinje na bregove iznad sela Čaglina. Na vrhu uzvisine iznad željezničke stanice u selu Čaglinu nalazi se široka zaravan na kojoj su pronađeni ulomci grube keramike od kojih prepoznatljivi fragmenti pripadaju neolitiku (starčevačka ili sopotska kultura), nešto kućnog lijepa i dosta cijepane litike (lokalitet Krčevine 2). Dominantan položaj iznad doline Londže te prostrana zaravan sugeriraju veće neolitičko naselje koje možda ima i složeniju stratigrafiju. Brojni slučajni nalazi starčevačke keramike koji su pronađeni u neposrednoj blizini kod sela Sapne, Darkovca i Kneževca, kao i nedavno otkriven starčevački i lasinjski lokalitet na gradilištu brane na Londži koje se nalazi nepuni kilometar istočno od ovog nalazišta, dodatno podupiru takvu atribuciju i upućuju na velik potencijal tog nalazišta kao jednog od važnih čvorišta u, čini se, čitavu kompleksu neolitičkih i eneolitičkih naselja koji se u zgusnutoj mreži proteže uzduž doline Londže.

S tog mjesta trasa silazi prema zapadu i nastavlja put prema sjeveru po blagim obroncima brda, s istočne strane pruge Pleternica – Našice. Na jednoj od oranica uočeni su ulomci prapovijesne keramike grube fakture koje je nemoguće preciznije vremenski odrediti. Po izlasku iz neposredne okolice Čaglina, trasa ulazi u prostor velikih travnjaka koji se rasprostiru sve dok se teren ne počne uspinjati prema Krndiji. Na tim su blagim povišenjima veće oranice i na jednoj od njih pronađeni su ulomci prapovijesne, srednjovjekovne i novovjekovne keramike, kao i lijep, građevni materijal i uporabni predmeti iz recentnijih povijesnih razdoblja. U slučaju prapovijesnog nalazišta riječ je vjerojatno o neolitičkom naselju na otvorenom, za bližu determinaciju srednjovjekovnog nalazišta nema osnova, dok mlađi materijal vjerojatno pripada zaseoku koji se prema pričama nalazio negdje na tom prostoru, a u kojem je krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća živjelo njemačko stanovništvo (lokalitet Stara Ljeskovica). Spomenute su kuće navodno nakon Drugoga svjetskog rata napuštene i porušene do temelja.

Trasa se potom opet preko travnjaka uspinje prema prvim obroncima Krndije i na vrhu prve uzvisine preko koje prelazi trasa plinovoda na položaju Trbušnjak (kota 251) jasno je vidljivo kružno uzvišenje koje vjerojatno označava perimetar nekad utvrđenog naselja. Pronađeni materijal, odnosno prapovijesna gruba keramika i cijepana oruđa, upućuje na pripadnost starijim prapovijesnim razdobljima, dok položaj i oblik nalazišta otvara mogućnost postojanja višeslojnoga prapovijesnog nalazišta na tome mjestu.

Prilikom pregleda trase plinovoda u prostoru je locirano ukupno sedam nalazišta, što ni izdaleka ne odgovara očekivanoj i vjerojatno realnoj gustoći nalazišta. Na zasigurno veću gustoću koju treba očekivati upućuje i činjenica da je gotovo na svim prostorima prekrivenima oranicama uočen i prikupljen arheološki materijal. Osnovni uzrok tog nerazmjera jest površinska vegetacija koja je na većini trase koja prolazi kroz Požeško-slavonsku županiju pod širokim prostorima travnjaka ili gustih šuma koji ni približno ne omogućuju točnu lokaciju arheoloških nalazišta prikupljanjem površinskih nalaza.

Uzrok je takvoj situaciji iznimno slaba naseljenost, a time i poljoprivredna kultivacija tog dijela Požeške kotline. Upravo zbog takve rijetke naseljenosti i kao posljedice toga smanjene aktivnosti lokalnih zajednica u prostoru, nema mnogo sigurno utvrđenih lokaliteta na tom prostoru. Međutim, slučajni nalazi koji su dospjeli u muzejske zbirke ili su poznati na drugi način, jasno upućuju da je riječ o intenzivno i veoma gusto naseljenom prostoru tijekom većine arheoloških razdoblja, što rezultira neočekivano kvalitetnim nalazima u odnosu na ukupan broj. Neki položaji poput dominantnih točaka na Fjeriću iznad Vojvodina ili položaju Orlovac na Dilj gori, svakako zahtijevaju najviši stupanj nadzora zbog prostornih odrednica koje upućuju na visoku vjerojatnost postojanja arheoloških nalazišta na tim mjestima. Međutim, zbog svega navedenog i ostali dio trase koji prolazi istokom Požeške kotline svakako treba pratiti razinom nadzora višom od uobičajene, jer nemogućnost prikupljanja površinskih nalaza ne znači da taj prostor ne obiluje njima. Spomenuti problem mogao bi biti riješen i pokusnim istraživanjima i sondiranjima na nekima od navedenih lokacija.

Sva nalazišta prostorno locirana u ovome terenskom pregledu temelje se na površinskim nalazima na trasi plinovoda. GPS-om je utvrđen njihov točan položaj, a odgovarajuće su čestice fotografski i kartografski dokumentirane. Na temelju pokretne arheološke građe određena je vremenska i kulturna pripadnost nalazišta u onoj mjeri u kojoj su to kvaliteta, odlike, brojnost i fragmentiranost prikupljenih nalaza omogućavali. Također su određene katastarske općine i čestice na kojima se raprostire svako pojedino nalazište, kako bi mogla započeti njihova registracija kao zaštićenih kulturnih dobara.

Iako rezultat terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac u Požeško-slavonskoj županiji nije prostorno locirao velik broj arheoloških nalazišta, relativna gustoća tih nalazišta u odnosu na dostupnost površinskih nalaza upućuje postojanje velikog broja lokaliteta. Pravilan pristup i primjena adekvatnih metoda zaštite pri provođenju tog infrastrukturnog projekta, zasigurno bi bili golem doprinos poznavanju arheološke slike tog do sada slabo poznatog, a vjerojatno veoma bogatog i zanimljivog prostora.

Literatura

Potrebica, Balen 1999 Prapovijesni nalazi iz Požeške kotline u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Zlatna dolina, 5, Požega, 1999: 7 – 62.

Dizdar, Potrebica 2002 Latenska kultura na prostoru Požeške kotline, OA, 26, Zagreb, 2002: 111 – 132.

Potrebica, Ložnjak Dizdar 2002 Osvrt na naseljenost Požeške kotline u kasno brončano doba, Zlatna dolina, 8, Požega, 2002: 9 – 24.

Potrebica 2003a Požeška kotlina i Donja Dolina u komunikacijskoj mreži starijeg željeznog doba, OA, 27, Zagreb, 2003: 217 – 242.

Potrebica 2003b Prostorne odrednice prapovijesnih naselja (Požeška kotlina), HAnt, 11, Pula, 2003: 159 – 183.

Hrvoje Potrebica

Pogled s Trbušnjaka prema Krndiji (foto: R. Šošić Klindžić)

Summary

Seven archaeological sites were recorded during the 2008 fieldwalking campaign on the part of the gas pipeline route from Slobodnica to Donji Miholjac at the area of Požega-Slavonia County. This amount is far from what was the expected and probable realistic density of sites at the gas pipeline route because it crosses the County for the most part underneath wide spreads of meadows and thick woodland areas which makes the collecting of surface finds a difficult task. This is confirmed by the fact that tilled land areas have all yielded archaeological material. Discovered archaeological sites, together with the ones from the immediate vicinity which were revealed by accidental findings, indicate the enormous potential for archaeological excavation at this area. Therefore, the right approach and the implementation of adequate methods while conducting this infrastructural project could yield an important contribution to the archaeological image of this although archaeologically rich still unknown area.

VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA

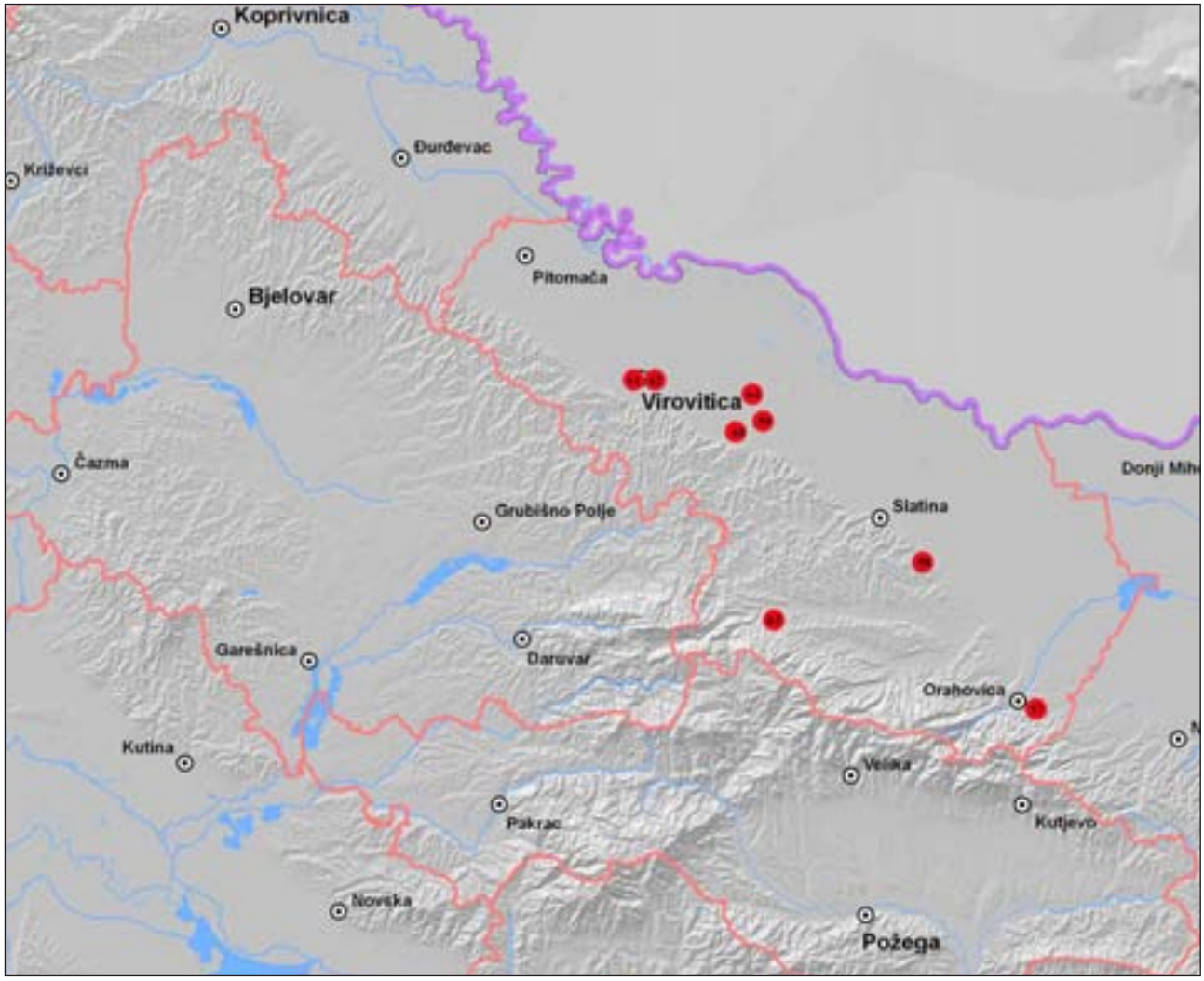

57 Crkvari – crkva sv. Lovre
58 Nova Bukovica – Sjenjak
59 Orešac – Dvorina
60 Suhopolje – Kliškovac
61 Virovitica – srednjovj. utvrda (kula)
62 Virovitica – srednjovj. utvrda (most)
63 Voćin – crkva Pohođenja Bl. Djevice Marije
64 Zvonimirovo – Veliko polje

Redni broj: 57
Lokalitet: Crkvari – crkva sv. Lovre
Naselje: Crkvari
Grad/općina: Orahovica
Pravni status: Z-368
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom druge polovine kolovoza i početkom rujna 2008., Institut za arheologiju nastavio je istraživanje lokaliteta Crkvari – crkva sv. Lovre. Stručna voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Tatjana Tkalčec, a zamjenik mr. sc. Siniša Krznar. U istraživanjima je sudjelovala i dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju, studenti arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Ivan Valent i Edina Balić te osmorica pomoćnih radnika iz Crkvara, Nove Jošave, Čačinaca i Orahovice.
Naručitelj i nositelj projekta je Grad Orahovica, a radove je financiralo Ministarstvo kulture te Grad Orahovica. Snimak grobnih cjelina, nalaza i slojeva totalnom geodetskom stanicom obavljali su arheolozi tijekom iskopavanja. Arhitektonski snimak te geodetski snimak lokaliteta obavila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, Arheo plan d.o.o.

Gotička, poslije barokizirana, crkva sv. Lovre s grobljem smještena je na izdvojenom brežuljku uza selo Crkvare, koji je još u srednjem vijeku iskopom obrambenoga jarka preinačen u gradište (Tomičić, Tkalčec 2005a: 15, karta 1; Tkalčec 2006a: 23, slika 1; Tkalčec 2007a: 21; Tkalčec 2007b). O poznatim povijesnim podacima, spoznajama povjesničara umjetnosti, kao i o dosadašnjim arheološkim rezultatima, redovito je izvješćivano (Tomičić et al. 2004: 157; Tomičić, Tkalčec 2005a: 14; Tomičić, Tkalčec 2005b; Tkalčec 2006a: 24; Tkalčec 2008).

Arheološka istraživanja 2008. odvijala su se na zapadnome i istočnome dijelu lokaliteta, a nastavljena su na dosadašnju arheološku mrežu vezanu na apsolutni geografski koordinatni sustav. Na zapadu, ispred pročelja današnje crkve istraživana je površina od 150 m^2, a na istoku, točnije sjeveroistoku, nastavljeno je istraživanje prostora oko temelja apside, odnosno između sjevernog i sjeveroistočnog kontrafora. Ta je površina (veličine 13,5 m^2) istražena do zdravice. Osim toga, otvorena je manja sonda na sjeveru (3,60 m^2) u □ C9c, radi istraživanja tlocrta kontrafora SJ 35, stoga su se ukupna istraživanja odvijala na površini od 167,1 m^2.
Iskopavanjima oko apside današnje kapele cilj je, osim sagledavanja temelja gotičke apside i kontrafora te lučenja ostalih znanstvenih spoznaja, ujedno i priprema terena za buduće drenažne radove. Na tom prostoru pronađena su 32 groba iz razdoblja srednjeg i novog vijeka, što ukupno čini 233 istražena groba na lokalitetu. Istraživanja na istoku oko apside sa svom složenom slojevitošću i bogatim nalazima dala su niz informacija koje pomažu interpretaciji slijeda horizonata pokopavanja na tom položaju, kao i o slijedu pojedinih građevinskih faza na lokalitetu. Dva nalaza novca Nikole Iločkoga čine ne samo rijedak i važan nalaz u Hrvatskoj, nego i pravi raritet s obzirom na kontekst nalaza. Naime, jedan od njih potječe iz intaktnog sloja, očuvanoga unatoč brojnim ukopima pokojnika na tome području. Taj nalaz uvelike pomaže interpretaciji pojedinih graditeljskih faza, a osobito horizonata pokopavanja, dok nalazi novca Nikole Iločkoga u sigurnim arheološkim cjelinama pomažu kronološkoj analizi slojeva te ujedno upućuju i na veliku važnost toga lokaliteta u srednjem vijeku.
Međutim, najvažnija otkrića u 2008. postignuta su otvaranjem veće površine ispred zapadnog pročelja današnje crkve. Dispozicija novootkrivene arhitekture

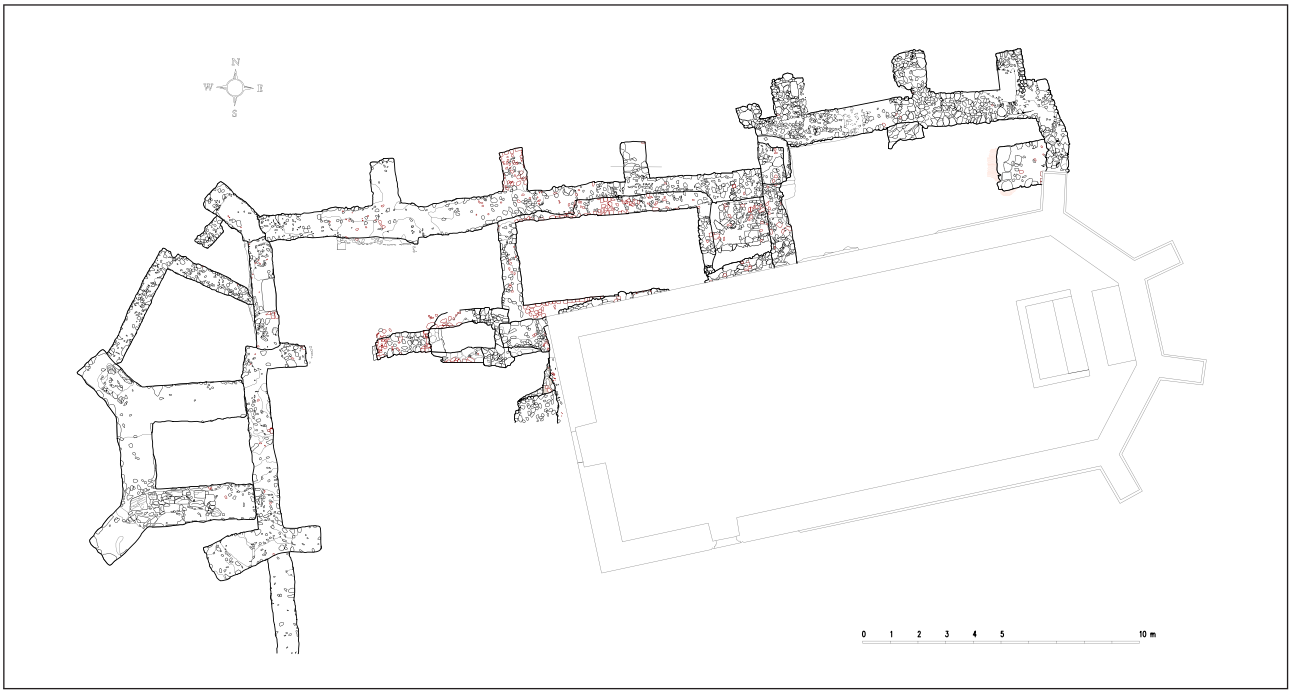

Crkvari – crkva sv. Lovre, situacijski plan istražene arhitekture, istraživanja 2003. – 2008. (Arheo plan d.o.o.)

Iskopavanja uz temelje apside barokizirane gotičke crkve (foto: S. Krznar)

te stilska obilježja kompleksa upućuju na otkriće velike trobrodne crkve s moćnim zvonikom. Čini se da je rađena i u više graditeljskih faza, no sve unutar razdoblja koje je na našem području obilježeno gotičkim stilom, o čemu svjedoče potpornjaci, tj. kontrafori na građevini, kao i pojedinačni nalazi profilirane kamene plastike te profilirani okviri prozora izrađenih od opeke. Za preciziranje mogućih faza gradnje potreban je nastavak sustavnih arheoloških istraživanja.

Valja istaknuti kako je istraživanjem 2008. učinjen velik pomak u ukupnim saznanjima o sakralnome kompleksu na položaju današnje crkve sv. Lovre u Crkvarima. Ustanovljeno je da se na tom prostoru nije nalazila samo još jedna u nizu manjih gotičkih grobljanskih crkvi, nego da je tu bio važan sakralni kompleks koji je na vrhuncu svoje graditeljske faze sadržavao trobrodnu gotičku crkvu sa snažnim zvonikom na zapadnom pročelju. Tu crkvu koju je, čini se, dao podići sam Nikola Iločki (odnosno jednu od njenih faza), valja sagledati i u kontekstu drugih objekata iz razdoblja srednjega vijeka, podignutih na prostoru sjeverne Hrvatske, od kraljevskoga grada Iloka na istoku pa do Hrvatskog zagorja s nizom plemićkih burgova na zapadu.

Nalaz PN 72, srebrni novac Nikole Iločkog u srednjovjekovnome sloju SJ 669 (foto: T. Tkalčec)

Nalaz do sada potpuno nepoznate trobrodne crkve u Crkvarima, s kontinuitetom pokopavanja na tom položaju još od 11. st. pa sve do današnjih dana na obližnjem groblju, upućuje i na posve drugačiji značaj toga kraja u srednjem vijeku, a svakako uvelike mijenja sliku i pomiče granice dosadašnjih saznanja o naseljenosti tog dijela srednjovjekovne Slavonije u 15. st. Ovogodišnji rezultati arheoloških istraživanja ujedno čine i svojevrsnu obvezu daljnjeg istraživanja i rasvjetljavanja prošlosti toga važnog lokaliteta.

Literatura

Tkalčec 2006a Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre 2005., AIA, II, Zagreb, 2006: 23 – 28.

Tkalčec 2006b Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 69 – 70.

Tkalčec 2007a Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre u 2006. godini, AIA, III/2007, Zagreb, 2007: 21 – 25.

Tkalčec 2007b Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre, HAG, 3/2006, Zagreb 2007: 95 – 96.

Tkalčec 2008 Tatjana Tkalčec, Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2007. godine, AIA, IV/2008, Zagreb, 2008: 23 – 31.

Tomičić et al. 2004 Željko Tomičić, Siniša Krznar, Jasmina Osterman, Mario Novak, Arheološko-konzervatorska istraživanja crkve sv. Lovre kraj sela Crkvara u općini Orahovica (2003), Obavijesti HAD, 36(2004)1, Zagreb, 2004: 156 – 162.

Tomičić, Tkalčec 2005a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Crkvari, Crkva sv. Lovre 2004., AIA, I, Zagreb, 2005: 14 – 24.

Tomičić, Tkalčec 2005b Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 51 – 52.

dr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

In August and September 2008 the sixth season of archaeological excavation was continued at the site of the medieval church with the accompanying cemetery situated at the secluded hill near Crkvari village. The medieval cemetery stretched in the immediate vicinity of the church at the plateau and the slopes of the hill which had been modified into a hillfort after the construction of a defensive moat in Middle Ages.

In the year 2008 excavation works at the apse of the today's church were continued, so the area would be prepared for drainage works and the overview of the foundations of the gothic apse and buttresses. 32 graves from medieval and post-medieval periods were found, which amounted to 233 researched graves at the site. The most important discoveries in 2008 were reached by opening a larger surface infront of the western facade of the present St. Lovro's church. The disposition of the newly discovered architecture and the style traits of the complex indicated to the discovery of a large three-naved church with a powerful bell-tower. It seemed that it had been built during several construction phases but all of them within the period marked with the Gothic style (this was confirmed by the buttresses and several profiled

stone sculpture finds and profiled window casements made of brick). Precise determination of construction phases required continuation of systematic archaeological excavation.

Redni broj: 58
Lokalitet: Nova Bukovica – Sjenjak
Naselje: Nova Bukovica
Grad/općina: Nova Bukovica/Slatina
Pravni status: Z-3075
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Institut za arheologiju u Zagrebu u suradnji sa Zavičajnim muzejom u Slatini te Općinom Nova Bukovica, tijekom 2008. nastavio je sustavna arheološka istraživanja prapovijesnog lokaliteta Nova Bukovica – Sjenjak. Lokalitet se nalazi jugoistočno do Slatine, s lijeve strane ceste koja od Slatine vodi prema Našicama i Osijeku, na razmeđu sjeverozapadne Hrvatske na zapadu i Slavonije dalje na istoku, južnih mađarskih područja na sjeveru te srednje Slavonije i Posavine na jugu. Na početku su istraživanja bila koncentrirana na vrhu jednog od blagih uzvišenja, dok su u kasnijim sezonama morala biti premještena na njegovu padinu, gdje traju do danas (Kovačević 2001; Šoštarić 2001). Arheološka istraživanja trajala su 14 radnih dana, u razdoblju od 1. do 16. rujna 2008. godine. Radove je vodio mr. sc. Saša Kovačević, asistent Instituta za arheologiju u Zagrebu, a u stručnoj ekipi bili su i studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu Davor Špoljar, Edina Balić te Srđan Đuričić, student arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru. Uz stručnu ekipu, u istraživanjima je po potrebi sudjelovalo osam do deset fizičkih radnika, većinom iz Nove Bukovice i okolice. Radovi na tome zaštićenom lokalitetu provode se uz potporu Ministarstva kulture, Općine Nova Bukovica, Instituta za arheologiju u Zagrebu te Zavičajnog muzeja u Slatini.

Ovogodišnja istraživanja nastavljena su na k.č. 195/2, k.o. Gornja Bukovica, koja se nalazi u vlasništvu Adama Hoka, na istoj parceli kao i prethodnih godina (Kovačević 2005; Kovačević 2008). Istraživanja su počela odmah uz prošlogodišnju sondu, na južnoj padini brežuljka, kako bi se nadovezala na rub prošlogodišnjeg iskopa te se uspješno povezali dijelovi objekata otkrivenih prethodnih godina. To se posebno odnosilo na 2007. otkriven kasnobrončanodobni zemunički objekt Sj. 979, 980 te kasnolatenski kompleks koji su činila četiri nadzemna objekta (kuća 1 – 4), a moguće i tor za stoku (objekt 1) (Kovačević 2007; Kovačević 2008). Istodobno, s obzirom na to da su se u sezoni 2006. nakon duljeg vremena u većoj koncentraciji ponovo počeli javljati objekti iz kasnoga brončanog doba, željelo se sakupiti uzorke za nove interdisciplinarne analize, kao i mogućnosti usporedbe novootkrivenog materijala s otprije nađenim brončanodobnim nalazima. Terenski radovi tijekom 2008. usmjereni su na daljnje istraživanje segmenata kasnobrončanodobnog i latenskog naselja na Sjenjaku i dobivanje što je moguće više informacija o strukturi i rasteru obje prapovijesne naseobine koje su u Novoj Bukovici činili nadzemni i ukopani objekti.

SJ 997, 998 u □ h/X i SJ 1015, 1016 u □ h/XI tijekom radova (foto: S. Kovačević)

Bilo je posebno važno istražiti neposredan okoliš prve kasnobrončanodobne zemunice koja je istražena 2007. godine (Kovačević 2008).
U posljednjim terenskim radovima istraženo je ukupno novih 170 m^2 nalazišta u Novoj Bukovici, pa ukupna istražena površina lokaliteta sada iznosi gotovo 2700 m^2. U potpunosti je istraženo šest kvadranata veličine 5x5 m, a dva su istražena djelomice (zbog položaja unutar koordinatnog sustava koji su određivali rubovi njive). I dalje je istraživana k.č. 195/2 u cijeloj širini njive, od sjevernog do južnog ruba, i pri tome je otkriveno 37 novih stratigrafskih jedinica. Riječ je o ukopanim objektima većih i manjih dimenzija iz kasnobrončanodobnog i kasnolatenskog razdoblja (Kovačević 2008a). Vertikalna stratigrafija nalazišta i na tom je dijelu vrlo jednostavna. Nakon plitkoga oraćeg sloja SJ 01 pojavljuje se zdravica SJ 02 s ukopanim objektima. I dalje se prate oštećenja koja su uzrokovana oranjem.
Među otkrivenim objektima prepoznaju se tipovi uočeni u prijašnjima analizama: rupe od stupova (ostaci nadzemnih objekata), samostojeći kanali, zemunice, jame za zalihe i otpadne jame. Važno je spomenuti da se pri ovogodišnjim istraživanjima ponovo javljaju veći kasnobrončanodobni objekti, što upućuje na zaključak da su istraživanja ponovo zahvatila dio lokaliteta s izraženijim horizontom kasne faze kulture polja sa žarama.

1. Rupe od stupova
U posljednjih su nekoliko sezona rupe od stupova bile među najbrojnijim arheološkim nepokretnim objektima u Novoj

Veliki objekt SJ 1020 u □ g, h/XI, XII tijekom poliranja (foto: S. Kovačević)

Bukovici. Ove je godine pronađeno ukupno jedanaest novih rupa koje su raspršene po cijeloj ovogodišnjoj sondi, te ih zasad nije bilo moguće povezati u neki konkretan objekt. No, važno je istaknuti da se dio njih nalazi uz (ove godine do kraja neistražen) velik ukopan objekt SJ 1025, 1026. Vrlo je vjerojatno da je riječ o krovnom, nadzemnom dijelu toga objekta. Među rupama od stupova, koje su obično zapunjene svijetlo sivom do tamno sivom zemljom s nešto keramike te mrvicama lijepa i ugljena u strukturi, posebno se ističe pojava dvostrukih rupa od stupova.

2. Samostojeći kanali

U ovogodišnjim istraživanjima, među zanimljivijim stratigrafskim situacijama koje su se javile na Sjenjaku ističe se kasnolatenska jama SJ 1031, 1032, koja je presjekla očito stariji samostojeći kanal „V"-profila – SJ 1027, 1028. Takvi dublji, uži kanali javljali su se i prethodnih godina, a njih često presijecaju mlađi, kasnolatenski objekti. Iz te činjenice donosi se zaključak da je vrlo vjerojatno riječ o tipu ukopanog objekta koji je svojstven kasnobrončanodobnom horizontu Nove Bukovice. I ti novi nalazi ponovo govore o intenzivnom ispreplitanju dvaju vremenski i kulturno različitih vremenskih horizonata unutar lokaliteta, što ne čudi s obzirom na to da su KPŽ i kasnolatenska populacija izabrale praktički identičan položaj za podizanje naselja.

3. Otpadne jame

U posljednje dvije sezone terenskih arheoloških istraživanja ponovo su se u znatnijem broju počele javljati otpadne jame većih dimenzija. U ovogodišnjim terenskim radovima pronađeno je više otpadnih jama iz oba razdoblja.

U tekstu je već spomenuta kasnolatenska jama SJ 1031, 1032. Riječ je o dubljoj jami širega gornjeg i užega donjeg dijela, s koritastim dnom. Jama, koja je bila zapunjena sivom zemljom s mrvicama lijepa i ugljena, sadržavala je i obilje karakteristične keramike latenske kulture. SJ 1015, 1016 u □ h/XI još je jedna jama, pravilnoga kružnog tlocrta, iz istog vremena. I u istraživanjima 2008. pojavljivale su se jame zapunjene izrazito tvrdom, nabijenom svjetlosivo-žutom zapunom, siromašne pokretnim nalazima. Njihova se svrha ne razaznaje. Moguće je da je riječ o jamama koje su u jednom trenu poslužile kao izvor gline, pa su potom zatrpane i dobro nabijene. Njima pripada jama duguljastog tlocrta SJ 1040, 1041 u □ f+g/XII.

4. Jama za zalihe

Među jamama istraženima ove godine posebno se izdvaja velika jama zanimljivog tlocrta – SJ 997, 998 u □ h/X. Riječ je o većoj, dubljoj jami kružnoga donjeg dijela i s dva rubna proširenja u jugoistočnom i jugozapadnom kutu. S obzirom na dimenzije i tlocrt, može se zaključiti da je riječ o jami za zalihe. Obilje raznovrsnog materijala iz zapune jame upućuje na to da je riječ o kasnobrončanodobnom objektu koji je vjerojatno po prestanku izvorne funkcije pretvoren u otpadnu jamu. Prema dimenzijama i izgledu, taj je objekt moguće usporediti s većom jamom SJ 318 istraženom tijekom 1998. na vrhu uzvišenja, u kojoj su pronađeni zdrobljeni pitosi uz rub te malo brončano koplje (Kovačević 2001). S obzirom na to da se jama SJ 997, 998 nalazi nekoliko metara sjeverno od zemunice SJ 979, 980 (istražene tijekom 2007. godine), ista s njom vjerojatno čini stambeno-gospodarsku cjelinu.

Važnost ovoga objekta leži i u činjenici da je u njemu nađen vrlo bogat pokretni materijal, kakav je otkriven u istraživanjima na vrhu uzvišenja, u kampanjama 1997. – 2000. godine. Sve to dovodi do zaključka da se u ovoj etapi istraživanja zalazi u iznimno bogat dio kasnobrončanodobnog lokaliteta.

5. Zemunica?

Još jedan objekt koji je pobudio velik interes istraživača tijekom 2008. jest velik ukopan objekt SJ 1019, 1020, koji se proteže kroz □ g-h/XI-XII. Ukopani objekt, koji zbog veličine i kišnog vremena nije bilo moguće prazniti, ima oblik velike izdužene bubrežaste jame koja se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a zanimljivo je da mu se s obje duže strane, uz sjeverni i uz južni rub nalaze rupe od stupova. Treba istaknuti da je njegov položaj unutar lokaliteta zanimljiv jer je smješten sjeveroistočno od kasnobrončanodobne zemunice SJ 979, 980 u □ f-g/X, istražene prethodne godine. Vrlo je moguće da svi ti objekti – zemunica SJ 979, zemunica (?) SJ 1019, jama za zalihe SJ 997 i drugi manji popratni objekti – čine jedan kompleks unutar kasnobrončanodobnog naselja. Ako je tako, onda se polako razotkrivaju detalji možda najzanimljivijeg dosad istraženoga segmenta kasnobrončanodobne naseobine na Sjenjaku.

Što se pokretnih nalaza od tiče, ova godina bila je iznimno bogata i uspješna. Pronađena je ukupno 41 vrećica lijepa, keramike i kamena, a uzeto je i 12 uzoraka zapune i ugljena. Među posebnim nalazima osobito se ističu polirano i cijepano kameno oruđe, nekoliko većih kasnolatenskih posuda nađenih u jami SJ 1031, 1032, keramičke kugle te ulomci brončanih predmeta iz kasnobrončanodobnih objekata. Kao što je bilo očekivano, najbogatije nalazima bile su dublje jame – SJ 997, 998 i SJ 1031, 1032. Po brojnosti se posebno ističu ulomci keramičkih posuda, među kojima je opet najbrojnija grublja kućna keramika, kako unutar kasnobrončanodobnog tako i u kasnolatenskom horizontu. U latenskim jamama pojavljuju se i karakteristični ulomci iz kasnoga brončanog

doba (turbanasti obodi, horizontalno facetirani rubovi…), inače inventar poznat iz kasnobrončanodobnih jama (iz mlađe faze KPŽ-a, stupanj HaB). Među prepoznatljivim latenskim komadima ističu se rijetki komadi kasnolatenskih posuda rađenih na kolu, kako izduženog tako i zaobljenog/kuglastog tijela s profiliranim rubovima te grublji lonci hrapave površine, ukrašeni šibljastim prevlačenjem ili s primjesama grafita.
U sezonama koje slijede istraživanja će biti nastavljena dublje u samu strukturu, prije svega kasnobrončanodobnog naselja, s naglaskom na istraživanje mikrostrukture i rastera naseobine. No, prije svega bit će nužno zatrpati stare sonde i do kraja istražiti 2008. otkrivene i definirane, ali ne i do kraja ispražnjene ukopane objekte.

Literatura

Kovačević 2001 S. Kovačević, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak – povijest i novi rezultati, Prilozi IAZ, 18/2001, Zagreb, 2001: 63 – 78.
Kovačević 2003 S. Kovačević, Odvodni sustav kanala i arheološki lokalitet Nova Bukovica – Sjenjak, Hrvatske vode, časopis za vodno gospodarstvo, br. 43, Zagreb, 2003: 119 – 127.
Kovačević 2005 S. Kovačević, Arheološka istraživanja u Novoj Bukovici tijekom 2004., AIA, I, Zagreb, 2005: 31 – 35.
Kovačević 2007 S. Kovačević, Nova Bukovica – Sjenjak, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 97 – 99.
Kovačević 2008 S. Kovačević, Nova Bukovica – Sjenjak 2007., AIA, IV, Zagreb, 2008: 33 – 35.
Kovačević 2008a S. Kovačević, Izvješće o rezultatima arheoloških istraživanja na lokalitetu „Sjenjak“ u Novoj Bukovici kod Slatine tijekom 2007. godine, izvješće o rezultatima istraživanja, Zagreb, 2007., u arhivi Instituta za arheologiju
Šoštarić 2001 R. Šoštarić, Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak, Prilozi IAZ, 18/2001, Zagreb, 2001: 79 – 83.

mr. sc. Saša Kovačević

Summary

Archaeological excavation at the Late Bronze Age and the Late La-Tène settlements in Nova Bukovica near Slatina were continued during 2008. Continuation of the terrain research yielded new elements which made up one or the other prehistoric settlement. A sequence of pit dwellings particularly stood out among these. SJ 997, 998 in ⟟ h/X was considered to be the most interesting. This was a bigger, deeper pit of a circular upper part and two rim expansions in the south eastern and south western corner. Considering the size and the appearance of the object, it could have been a storage pit, which was placed by numerous finds into the Late Bronze Period. The object, according to its dimensions and base plan, reminded us of the pit which had been researched in 1998 - pit SJ 318 (Kovačević 2001) in which numerous crushed pithoi and a small bronze spear had been found. The positioning of the object inside a Late Bronze settlement was also of great interest, because the pit SJ 997, 998 was situated only a couple of meters northern of the pit dwelling SJ 979, 980 that had been researched in the season of 2007.
In the season of 2008 postholes of various plans and dimensions particularly stood out for their numerosity. Several La-Tène and Late Medieval waste pits were also found and should be mentioned here.

Redni broj: 59
Lokalitet: Orešac – Dvorina
Naselje: Orešac
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: R-653
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U prvoj polovini rujna 2008., u okviru projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa „Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5. – 16. st.)“, obavljeno je arheološko istraživanje u Orešcu. Voditelj je projekta znanstveni savjetnik Instituta za arheologiju prof. dr. sc. Željko Tomičić, a navedeni projekt financirao je iskopavanje. Općina Suhopolje sa svojim suradnicima pružila je logističku podršku pri radovima. Istraživanje je vodila mr. sc. Kristina Jelinčić, stručna suradnica dokumentaristica Instituta za arheologiju.

Kasnoantički ukopi (foto: M. Ferenčević)

PN 21, srebrni novac Aleksandra Severa (foto: D. Doračić)

Godine 2007., na k.č. 158, iza kuće Orešac 119, istraživana je sonda površine 20 m². Ta je sonda ponovno otvorena te je nastavljeno njeno istraživanje, a proširena je i prema jugu. Riječ je o zemljištu Petra Lukinića iz Orešca 119. Istražena je ukupna površina od 40 m². Istraženi su površinski sloj, suphumusni recentni sloj, dva antička sloja te tri ukopa. Na kraju istraživanja definiran je novi sloj u kojem su poliranjem pronađeni antički predmeti te četiri nove zapune. Sve otkriveno snimljeno je mjernom stanicom zahvaljujući geodetskim točkama koje je postavio Vilim Mišak, dipl. inž. geodezije iz Virovitice.

Istraživanje 2008. nastavljeno je u sektoru H 6 u kvadrantu O/P 20, istraživanom 2007. te u kvadrantima O/P 19, južno od njih. Humusni je sloj u novoistraženom dijelu tanji, vjerojatno zbog toga jer se prošlogodišnja sonda nalazi na rubu njive i orane površine. Ispod humusnog sloja, u kvadrantima O/P 19 otkriven je sloj SJ 003, koji se ispod humusnog sloja nalazio i u prošlogodišnjem iskopu. U njemu su pronađeni antički i novovjekovni nalazi, a riječ je o recentnom sloju dubljeg oranja. Ispod tog sloja, prošle je godine uočeno više ukopa. SJ 5 nije bio istražen do kraja jer je dio ukopa bio pod južnim profilom. Ove je godine taj južni dio kanala definiran i istražen. Na tom nivou definirana su još dva starija sloja koja su ujedno istražena i dokumentirana.

Najbrojnije nalaze čine ulomci keramike. Najbrojnija je gruba kuhinjska keramika jednostavnih oblika. Također su zastupljeni ulomci tere sigilate različitih radionica, ulomci lampica, crveno pečene keramike. Tipološki prevladavaju vrčevi, ali ima i zdjela i tanjura te nešto vrčeva i čaša. Od čaša je zanimljiv i primjerak pehara s naborima sive boje pečenja (*Faltenbecher*). Pronađeno je više žetona različitih dimenzija. Od keramike su izrađeni i ulomci dviju posudica za lijevanje metala. Pronađen je rimski novac, nekoliko igala za koje se pretpostavlja da su dio fibula, čavli i klinovi. Od staklenih predmeta pronađeno je nekoliko ulomaka kasnoantičkih narukvica te ulomci različitih staklenih posuda i jedna perlica. Pronađeno je više životinjskih kostiju, a na nekima ima i tragova mesarenja. Od koštanih predmeta pronađen je jedan ukrašen koštani žeton. Pronađena je znatna količina troske koja je ostatak prerade željezne rudače. Riječ je o manjim komadima staklastoga plavog sjaja i o velikim komadima znatno veće težine. Pronađeno je i nekoliko ulomaka opeke za koje se pretpostavlja da su dijelovi peći. Čest je nalaz na antičkim lokalitetima sigurno opeka. Tako je i u Orešcu pronađeno više ulomaka opeke, a riječ je o ulomcima tegula i imbreksa te drugih vrsta građevinske keramike. Od pronađenog kamena dio je obrađen te je vjerojatno dio arhitekture koja se mora nalaziti u blizini. Također je pronađeno i nekoliko primjeraka brusnog kamena te kameni žeton i ulomci kamenih žrvnjeva.

S obzirom na to da je istražena mala površina od svega 40 m², nije jasan kontekst i uloga tih objekata i postanak slojeva, pa je pronađene nalaze zasad teško interpretirati. Za njihovo potpuno razumijevanje potrebno je istraživanje na većoj površini. Veća količina troske kao rezultat prerade željezne rudače upućuje na blizinu peći (vjerojatno i više njih) za preradu željezne rude. Osim troske, ono što upućuje na metaluršku djelatnost jest nalaz dvije posudice za lijevanje metala (moguće je da je riječ o lijevanju olova ili srebra). Zbog velike količine grube kuhinjske keramike, postavlja se pitanje proizvodnje takva materijala za svakodnevnu uporabu. Za proizvodnju keramike potrebne su glina i voda, a u Orešcu postoji i jedno i drugo. Sam je lokalitet smješten uz potok Brežnicu koji ne presušuje ni ljeti, a uz Brežnicu se nalaze i gliništa. S četiri su uzeti uzorci gline kako bi se analizirala te usporedila s grubom keramikom domaće proizvodnje. Dosadašnja istraživanja sa zanimljivim i za antičko vrijeme luksuznim nalazima govore o visokom stupnju života u rimskom Bolenciju. Ovogodišnji nalazi troske, ulomci peći i posuda za lijevanje svjedoče o metalurškoj djelatnosti, čime je dopunjena slika antičkog Orešca.

mr. sc. Kristina Jelinčić

Summary

Research that took place in 2008 at the Roman period site Dvorina in Orešac was the continuation of excavation works in a probe from 2007. The probe was expanded southward and a surface of 40 m² was excavated. Several layers and burial grounds from Antiquity were researched whose context was difficult to determine since only a small surface had been covered. In the sections that were researched a large amount of various kinds of Roman pottery were found. Coarse household pottery prevailed, but other kinds of pottery and terra sigillata also appeared. Pottery used for construction (tubuli, imbrices and tegulae) was also found. Glass objects were found, for the most part fragments of various vessels. Several fragments of glass bracelets and beads were found. Bone finds were represented only by one bone token. Token made of stone and clay were also found, together with whetstones and grindstones. Dross was found in greater amount in the expanded part of the probe then in the part excavated in 2007.

Several fragments of sintered bricks (sintered on one side only) were found, which probably once formed a furnace. Large amounts of dross and furnace fragments spoke in favour of metallurgical activity in antique Orešac.

Redni broj: 60
Lokalitet: Suhopolje – Kliškovac
Naselje: Suhopolje
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: P-1355
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2008., u trajanju od mjesec dana, Institut za arheologiju proveo je četvrtu kampanju sustavnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Suhopolje – Kliškovac. Istraživanje je provedeno u okviru projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa „Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5. – 16. st.)“, čiji je voditelj prof. dr. sc. Željko Tomičić, te uz potporu Ministarstva kulture i Općine Suhopolje. U istraživanju je sudjelovao voditelj prof. dr. sc. Željko Tomičić, znanstveni savjetnik Instituta za arheologiju, zamjenica voditelja mr. sc. Kristina Jelinčić, stručna suradnica – dokumentaristica Instituta za arheologiju, diplomirane arheologinje Kristina Turkalj i Gordana Mahović, stručne suradnice – dokumentaristice Instituta za arheologiju, mr. sc. Mario Novak, znanstveni novak na Odjelu za arheologiju pri HAZU-u i Anja Bertol, studentica 4. godine arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ovogodišnja su istraživanja obuhvatila površinu od 117 m² u kvadrantima M 3, L 4, M 4, L 5 i M 5, od kojih su kvadranti L/M 4 istraživani u kampanjama 2006. i 2007., a kvadranti L/M 5 i M 3 otvoreni su ove godine.

Arhitektura
Cilj otvaranja nove površine bio je do kraja utvrditi tlocrt srednjovjekovne građevine čiji su južni, istočni i zapadni zidovi uočeni tijekom istraživanja 2006. i 2007. godine. Sjeverni zid prostorije srednjovjekovnog objekta, otkriven u kvadrantima L/M 5, nije sačuvan, a pronađen je samo negativ ukopa. Njegovim otkrivanjem dobiven je pravokutan tlocrt prostorije čiji se zapadni i istočni zidovi pružaju u smjeru sjever-jug i presječeni su prugom. Širina prostorije (istok-zapad) bez zidova iznosi 3,5 m, a sa zidovima 5,51 m. Dužina prostorije (sjever-jug) bez zidova iznosi 3,09 m, a sa zidovima 5,2 m. Otvaranjem površine u kvadrantu M 3, otkriven je nastavak istočnog zida prostorije u ukopu SJ 149 koji je istražen 2007. godine. U zapuni je pronađeno više ulomaka gotičkih profilacija koje su dijelovi prozora. Ulomci se spajaju i imaju sačuvane tragove crvenog i bijelog slikanja. Svojim stilskim obilježjima govore o vremenu objekta kojem su pripadali, ali i o njegovoj važnosti.
Prostor između istočnog i južnog zida i pruge vjerojatno čini južnu prostoriju objekta i istražen je do zdravice. Također su istražena dva groba ukopana u zdravicu, presječena zidovima, što je omogućilo pogled na način gradnje temelja zidova, pražnjenjem njihovih zapuna. Temelji su građeni od tri reda cjelovitih opeka i tri reda debelog sloja nabijenog pijeska. Najniži red opeka temelja i sloj pijeska na njemu ukopani su u zdravicu. Na istočnom zidu sačuvan je red opeka koje su poslagane na najgornjem redu pijeska, ali su one vezane žućkastom žbukom. To je ujedno najviša sačuvana kota istraženih zidova.

Pogled iz zraka na površinu istraženu 2008. godine

Grobne cjeline
Ove godine istražena su 34 groba. Započelo se s istraživanjem grobova čije su zapune definirane na kraju istraživanja 2007. godine u □ M 4, a koji se nalaze istočno od objekta. U □ L 4 istraživani su grobovi koji se nalaze unutar sjeverne prostorije i grobovi koji se nalaze u prostoriji južno od nje. U južnoj prostoriji istraženi su

Srebrni prsten s krunom koja je izvedena granulacijom i umetkom od plavog stakla, tip 38 B

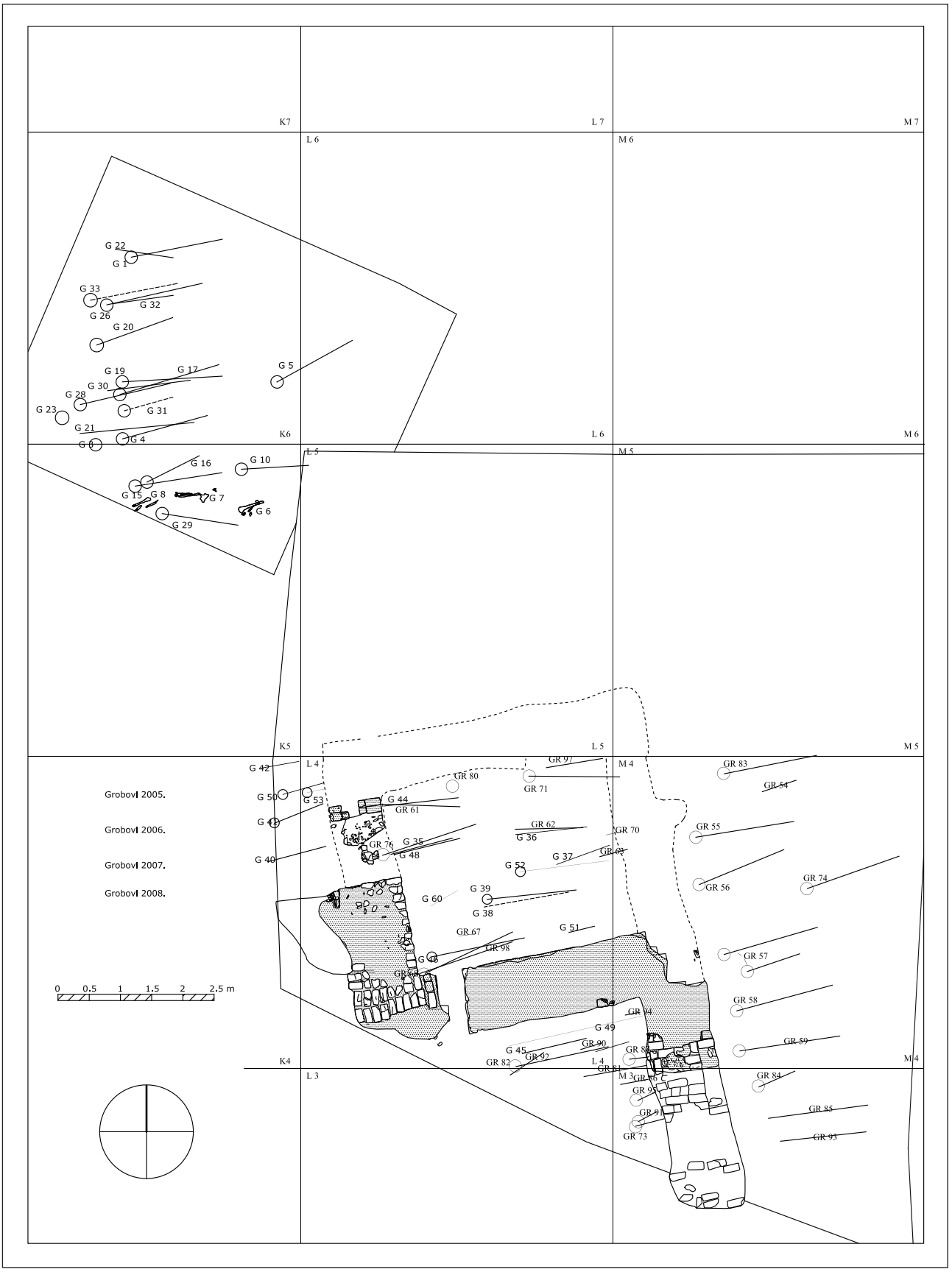

Plan arhitekture s grobovima istraženima 2008. godine

najstariji grobovi, tj. oni koji su ukopani u zdravicu, a koja se nalazi ispod sloja SJ 003 i definirana je kao SJ 335. Ona je jako nabijena, tvrda i mokra, i ima u sebi dosta oksida. Svi istraženi grobovi orijentirani su zapad-istok s glavom na zapadu (s otklonom koji varira od groba do groba). Antropološki ostaci upućeni su na detaljnu antropološku analizu na Odjel za arheologiju HAZU-a te su dobiveni precizni detalji koji se odnose na spol i dob pokojnika te eventualne patološke promjene na njihovim kostima. Grobovi 83, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 84, 85 i 93 nalaze se u istom redu istočno od objekta i za sada se pretpostavlja da su istodobni s objektom. Za ostale grobove potrebno je obaviti usporedne analize ukopa i analize C-14. Grobovi koji su presječeni zidovima ili se nalaze na dnu ukopa negativa zida stariji su od objekta.
U zapuni groba 55 pronađen je srebrni prsten pečatnjak s monogramom u obliku slova T i srebrni srednjovjekovni novac koji se može odrediti kao *parvus* (poludenar) Sigismunda Luksemburškog (1387. – 1437.).
U zapuni groba 81, koji se nalazi u južnoj prostoriji, odmah uz istočni zid pronađen je ulomak freske. Riječ je o ulomku s bijelom podlogom i crvenim slikanjem, od čega je sačuvana samo jedna linija. Takvim freskama prekrivali su se zidovi bogatih i važnih prostora. Takav je ulomak stoga lako mogao dospjeti u grob ukopan unutar crkvenog prostora i to je još jedan prilog pretpostavci da je ovdje istraživan objekt crkva.
U sjeveroistočnom kutu groba 91, u zapuni je pronađena srebrna S-karika, tip S II. Datira se u 11./12. stoljeće. Riječ je o grobu starijem od objekta, koji je presječen njegovim istočnim zidom.
U grobu 80, u zapuni je pronađena oštećena S-karika, S II tipa. U istome grobu pronađen je i srebrni prsten s ukrasom izrađenim granulacijom i umetkom od stakla plave boje, tip 38B.
U grobu 82, na prstu desne ruke pronađen je srebrni prsten pečatnjak.

Ostale arheološke cjeline

U kvadrantima L/M 5, sjeverno od negativa ukopa sjevernog zida, ispod sloja recentnog humusa nalazi se sloj definiran kao SJ 138. To je sloj pjeskovite zemlje s mrvicama opeke i žbuke, koji je nalik pjeskovitom sloju SJ 66, ali se sloj SJ 66 javlja samo unutar sjeverne i južne prostorije. U sloj SJ 138, osim ukopa negativa sjevernog zida SJ 196, ukopano je i nekoliko zatvorenih cjelina. Zapune nekih, kao i negativ zida, nastale su razaranjem objekta, dok su druge vjerojatno geološki zatrpane i nemaju direktnu vezu s njegovim razaranjem. Ispod sloja SJ 138, u □ M/L 5, nalazi se sloj 002 – sloj vrlo rahloga smeđeg pijeska s mrvicama gara, ulomaka keramike i kostiju. U njega je ukopana zemunica SJ 248 s nizom manjih stupova koji je okružuju. Zemunica je dosta plitka (ili je tako sačuvana izoravanjem), nepravilnoga trokutastog oblika u tlocrtu. Uz južni rub nalazi se struktura – ognjište SJ 252. U zapuni ima ulomaka opeke i dosta mrvica gara te vrlo sitnih ulomaka srednjovjekovne keramike. Taj objekt potvrđuje dosadašnju pretpostavku da se tu nalazilo naselje, s time da je zemunica dio naselja mlađeg od ovdje pronađenoga groblja. Nalaz toga stambenog objekta potvrđuje postojane naselja starijeg od današnjeg Suhopolja. Ispod sloja SJ 002 nalazi se srednjovjekovni sloj crvenkastog pijeska SJ 003, koji se pruža svugdje na terenu i u njega su ukopani grobovi, osim onih najstarijih koji su ukopani u zdravicu.
Za vrijeme arheoloških istraživanja, pod vodstvom dr. Branka Mušiča (Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani), geofizički je istražen prostor oko sondi, južno od željezničke pruge te na brežuljku sjeverno od istraživanog položaja. Dobiveni rezultati pokazuju kako se južno od željezničke pruge i prostora koji se sada istražuje nalazi više zidova. Ta su istraživanja bila potrebna radi planiranja istraživanja u idućim godinama i radi određivanja prioritetnih arheoloških zahvata.

Pretpostavke o postojanju sakralnog objekta (crkve) na položaju Suhopolje – Kliškovac, donesene na temelju toponima, ovogodišnjim su istraživanjem potkrijepljene nalazima brončanog okova korica knjige, kamene plastike (gotičke profilacije prozora s tragovima crvenog i bijelog slikanja) i ulomkom freske s crvenim linijskim slikanjem na bijeloj podlozi. Konteksti iz kojih potječu nalazi, zapune negativa sjevernog i istočnog zida te grob presječen objektom, dodatno govore o njihovoj povezanosti sa značenjem otkrivenog objekta.
Nalazi iz grobnih cjelina, nakit koji se datira od 11. do 12. stoljeća (brončana S-karika tipa II), te nalaz novca iz početka 15. stoljeća (*parvus* Sigismunda Luksemburškog) ponovno dokazuju postojanje višeslojnoga groblja. Nalaz objekta, zemunice, potvrđuje dosadašnju pretpostavku da se ondje nalazilo naselje, s time da je ta zemunica dio naselja mlađeg od ondje pronađenoga groblja. Geofizička istraživanja također govore u prilog postojanju naselja na položaju brežuljka sjeverno od istraživane površine.

Literatura

Tomičić, Jelinčić 2005 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o pokusnim iskopavanjima nalazišta Suhopolje – Kliškovac tijekom 2005. godine
Tomičić, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 74 – 75.
Tomičić, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, Rezultati istraživanja 2005., AIA, II; Zagreb, 2006: 40 – 47.
Tomičić, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkom iskopavanju lokaliteta Suhopolje – Kliškovac tijekom 2006. (7. 8. – 25. 8. 2006.)
Tomičić, Jelinčić 2007 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 100 – 102.
Tomičić, Jelinčić 2007 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, Rezultati istraživanja 2006., AIA, III, Zagreb, 2007: 38 – 44.
Tomičić, Jelinčić 2007 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkom iskopavanju lokaliteta Suhopolje – Kliškovac tijekom 2007. godine

prof. dr. sc. Željko Tomičić
mr. sc. Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj
Gordana Mahović

Summary

During 2008 Institute of Archaeology conducted the fourth campaign of systematic archaeological excavations at the Medieval site Suhopolje-Kliškovac.
Excavations conducted in this year covered the surface of 117 m². The aim of the opening of the new surface was to determine the base plane of the Medieval object in its entirety. The walls of the mentioned edifice were discovered during the excavation of 2006 and 2007. A rectangular room was defined, whose eastern and western walls stretched in north to south direction and continued futher to the south. These walls, together with the wall that stretched in west to east direction, formed the northern and southern rooms. It should be mentioned that the southern room had been for the most part destroyed during the construction of the railway.
In 2008, 34 graves were excavated. Graves 83, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 84 and 93 were situated in the same row eastern of the object and they were considered to be from the same period as the object. The other graves required comparative analysis and radio-carbon dating. The graves that were transected by walls or that were situated at the bottom of the cut of the negative of the wall were older than the object.
Quadrants L/M 5 revealed a pit-dwelling with a row of smaller poles that surrounded it. The pit-dwelling was rather shallow (or it had been preserved in that way by ploughing), it had an irregular triangular shape in ots base. The fill revealed potshards, considerable amount of soot and very small fragments of Medieval pottery. This object confirmed the precious assumption that this area had been a settlement, with the pit-dwelling being a part of a settlement younger than the cemetery. This find of a housing object confirmed the existence of a settlement older than today's Suhopolje.

Redni broj: 61
Lokalitet: Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)
Naselje: –
Grad/općina: Virovitica
Pravni status: Z-381
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U okviru obnove gradskog parka u Virovitici, tijekom rujna i listopada 2008. nastavljeno je arheološko iskopavanje na srednjovjekovnoj utvrdi nizinskog tipa. Radove je vodila Silvija Salajić, dipl. arheologinja iz Gradskog muzeja u Virovitici, a članica stručne ekipe bila je i Ana Kunac iz Makarske.

Iskopavane su dvije lokacije na sjeveroistočnom platou, gdje je pronađen temelj okrugle kule, i u zapadnom dijelu parka, gdje su ispred ulaza u utvrdu pronađeni drveni piloti mosta. Budući da je prijašnjih godina ustanovljen kružni oblik kule, nastavljeno je dublje kopanje uz njezin temelj u sjevernom i istočnom dijelu, i to ponovo na istom dijelu, na kojem je započelo kopanje temelja kule 2004. godine. Tada je kopano do dubine od 2 m, i to samo u sjevernom dijelu (Salajić 2005: 52, 53). Iskopavanja su nastavljena u kvadrantima □ A 3 i □ B 2. I dalje se pojavljivao solidno građen zid od lomljene opeke i kamena, povezan žbukom, koji na

Iskopavanje istočnog dijela kule i vađenje zemlje dizalicom (foto: S. Salajić)

pravilnim razmacima ima plitke, dugačke utore. Zemlja je čista, tvrda ilovača, s vrlo malo nalaza. Nađen je pokoji ulomak životinjske kosti, ljuštura školjke te rjeđe usitnjena srednjovjekovna keramika. Na dubini od 3 m nađeni su ulomci svijetle keramike s crvenim slikanjem, koji potvrđuju dataciju kule u 15. stoljeće. Međutim, taj je pronalazak ujedno i upozorenje da je zemlja do sada možda nasipana, kako je slučaj kod pilota mosta u zapadnom dijelu parka i da tek sada započinje intaktni sloj, što će pokazati daljnja iskopavanja. Iskopavanja su prekinuta na 3 m dubine, kada je u □ A 3 nađen svod tunela čiji se ulaz lijepo vidi u donjem dijelu šetnice parka. To je ujedno i najsačuvaniji dio tunela, nekadašnjega obrambenog sustava utvrde.

Unutrašnji zid srednjovjekovne kule (foto: S. Salajić)

Dosadašnja pukotina u zidu □ A 3 dubljim kopanjem dobila je svoje objašnjenje. Naime, riječ je o spoju iz vremena gradnje kule. Budući da je riječ o velikom objektu, on se mogao graditi jedino u fazama (objašnjenje je dao dr. sc. Z. Horvat). Kvadrant □ B 2 nije bio dovršen 2004. godine, pa je tako veći dio vremena utrošen na izjednačenje dubine na 2 m u oba kvadranta. Prilikom kopanja temelja kule nije bilo nekih odstupanja od uobičajenog. Podizanjem geotekstila i otkrivanjem zida, pomnijim razmatranjem gornjeg dijela kule i ondje su uočeni veći klesani kamen koji se mjestimice pojavljuje. On je pripadao nadgradnji koja je ondje sačuvana manje nego u zapadnom dijelu kule, iskopanom 2005. godine (zid građen od opeke i klesanog kamena). Na dubini od 1,50 m, u □ B 2 pronađen je odlomljen dio toga zida. Sondom u središtu kule, još uvijek u □ B-2, ustanovljen je unutrašnji zid temelja kule, te je tako utvrđena njegova širina od 4,50 m.

Budući da će iskopavanja biti nastavljena još dublje, uz temelj kule, od Službe za sigurnost radnika naručen je elaborat o sigurnosti na radu. Tome su prethodile pripreme, provjere znanja testovima, kontrola instalacija u dvorcu (muzeju). Na kraju je sve prekriveno geotekstilom i natkriveno, pripremljeno za nastavak kopanja (natkrivena je kula i ograđena).

Literatura

Adamček 1986 Josip Adamček, Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.
Horvat 2001 Rudolf Horvat, Povijest grada Virovitice, Matica hrvatska, Virovitica, 2001.
Salajić 2008 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja 1991.-2008., katalog izložbe, Virovitica, 2008.

Silvija Salajić

Summary

Restoration works at Virovitica City Park, during the September and October of 2008, also included archaeological excavation at the medieval fort of a lowland type. A probe was excavated at the north-eastern plateau. During the excavation foundations of a round tower were found.

Redni broj: 62
Lokalitet: Virovitica – srednjovjekovna utvrda (most)
Naselje: –
Grad/općina: Virovitica
Pravni status: Z-381
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološkim iskopavanjem na srednjovjekovnoj utvrdi u Virovitici, na njenoj zapadnoj kosini 1999. godine pronađen je zatrpan ulaz u utvrdu i dio bedema iz 15. stoljeća. Tijekom 2008. na tom su mjestu radovi nastavljeni, a vodila ih je Silvija Salajić, dipl. arheologinja iz Gradskog muzeja u Virovitici, uz stručnu pomoć Ane Kunac iz Makarske.

Vrhovi pilota mosta i ostatak daske (foto: S. Salajić)

Ulaz je grof Pejačević, izgradivši dvorac u 19. stoljeću i zasadivši park, zazidao i ispred njega postavio herolde i obiteljski grb. Sve je tako stajalo do 1946., kada je cijela kamena kompozicija s ostatkom starog virovitičkoga grada na svu sreću samo zatrpana. Otkopani heroldi privremeno su postavljeni u holu dvorca (muzeja), a srednjovjekovni zid zatrpan je i čeka konzervaciju (Salajić 2002). Oslobođen prostor ispred ulaza u utvrdu nakon premještaja herolda iskorišten je za postavljanje sondi i dovršetak iskopavanja 2005. godine (Salajić 2007). Na dubini od 2,50 do 3 m nađeni su drveni piloti mosta, čije je istraživanje nastavljeno 2008. godine. Nastoji se prvo utvrditi njihov broj i raspored, a onda ih i izvaditi.

Sonda je otvorena južno i jugoistočno od sondu iz 2005. godine, a iznosila je 6,30 m (dužina) x 5,50 m (širina). Sonda je pokazala jednake rezultate kao i prethodna te je ispunila očekivanja. Piloti mosta pojavljuju se na dubini od 2,50 m. Otkopani su samo njihovi vrhovi promjera 30-ak cm, a pronađeno ih je ukupno 9. Pronađeni se piloti mogu svrstati

Ulomak pećnjaka s likom ratnika (Turčin) (foto: S. Salajić)

Piloti mosta vidljivi u južnom profilu sonde (foto: S. Salajić)

u tri reda, koso postavljena na sondu i na ulaz u utvrdu. Nastavljaju se i izvan sonde. Između pilota i srušenih greda pojavljuje se i veće amorfno kamenje, koje je u ovom sloju (pijesak) služilo za drenažu. Treba imati na umu da je ta nizinska utvrda bila dobro branjena tek vodom u opkopu, a voda je imala posebne zahtjeve, iako je cirkulirala.
Arheološki nalazi bili su uobičajeno recentni u gornjem sloju, zatim je slijedio deblji sloj građevne šute s pomiješanim novovjekovnim i kasnosrednjovjekovnim arheološkim nalazima. Najčešće je pronalažena keramika za svakodnevnu upotrebu s jednostavnim ukrasima tipičnima za srednjovjekovno razdoblje i keramika s glazurom. Vrlo je čest nalaz odlomljenih pećnjaka, najčešće u obliku čaše. Između ulomaka kamena, opeke i žbuke, nalaze se i ulomci životinjskih kostiju, željezni predmeti (čavli, potkove, nožići, dijelovi arhitekture), staklo te turske lule. Izdvaja se nalaz masivne kamene kugle i ulomak glaziranog pećnjaka s prikazom sv. Jurja (donji dio) s vegetabilnim motivom i s likom Turčina. Arheološki nalazi potvrđuju dataciju lokaliteta u 15. stoljeće. Na kraju je cijela sonda prekrivena najlonom, zasipana slojem pijeska i zatrpana.

Literatura

Adamček 1986 Josip Adamček, Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.
Salajić 2002 Silvija Salajić, Otkopavanje zatrpanog starog virovitičkog grada, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2002.
Salajić 2007 Silvija Salajić, Lokalitet: Virovitica – srednjovjekovna utvrda, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 104 – 105.
Salajić 2008 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja 1991.-2008., katalog izložbe, Virovitica, 2008.

Silvija Salajić

Summary

Restoration works at Virovitica City Park, during the September and October of 2008, also included archaeological excavation at the medieval fort of a lowland type. A probe was excavated at the western part of the park. Wooden piles of a bridge were found in front of the entrance to the tower. Archaeological finds confirmed the dating of the site to the 15th century.

Redni broj: 63
Lokalitet: Voćin – crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije
Naselje: Voćin
Grad/općina: Voćin
Pravni status: P-3530
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 18. do 28. studenog 2008. godine trajalo je arheološko istraživanje lokaliteta Voćin – crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije, realizirano u okviru programa projekta „Voćin, Arheološki lokalitet franjevački samostan“, koji podupire Ministarstvo kulture u suradnji s Požeškom biskupijom i Institutom za arheologiju. Voditeljica iskopavanja bila je mr. sc. Kristina Jelinčić, stručna suradnica – dokumentaristica Instituta za arheologiju, zamjenica voditeljice bila je Gordana Mahović, diplomirana arheologinja i stručna suradnica – dokumentaristica Instituta za arheologiju. U iskopavanju su sudjelovale stručne suradnice, diplomirane arheologinje Instituta za arheologiju Kristina Turkalj koja je vodila nacrtnu dokumentaciju i Mirela Pavličić koja je vodila arheološku dokumentaciju. U istraživanje su se aktivno uključili studenti Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Anja Bertol i Denis Blažević te tehničar Marjan Ferenčević i šest fizičkih radnika. Veliku pomoć pri istraživanju pružio je susretljivi župnik Mladen Štibin te djelatnici REZ-a.

Istraživanje je provedeno u istočnom dijelu samostanskog kompleksa, u prostoriji koja je fizički vezana sa zvonikom. Istraženo je više arheoloških slojeva i ukopa. Najvažniji nalaz bio je srednjovjekovni pod samostana, ukrašen motivom rombova. Na tom je nivou iskopavanje zaustavljeno zbog velike hladnoće i smrzavanja tla, koje onemogućava iskop osjetljivih arheoloških slojeva. U iskopu iz 2001., provedenom radi ispitivanja temelja (usmeni podatak mr. sc. Borisa Vučića Šnepergera, dipl. inž. arh.) koji je izveden do njegova dna, na sjevernom i istočnom profilu uočeno je kako je gotički pod temeljen na dva sloja ispod kojih se nalaze još dva arheološka sloja i zatim zdravica.

Pregled arheoloških istraživanja

Godine 1968. za potrebe proučavanja graditeljske slojevitosti crkve probno je istražen prostor zapadnog ulaza (portala) u crkvu, ulaz u samostan i potpornjak uz taj ulaz, neki dijelovi klaustra, prostor između vrata crkve i samostana te potpornjak na južnom zidu svetišta crkve. Ta istraživanja obavila je Dragica Nikolić, dipl. inž. arh., koja je tada radila u Konzervatorskom odjelu u Osijeku. Silvija Salajić, dipl. arheologinja i djelatnica Gradskog muzeja Virovitica, godine 2000. i 2001. provela je sondažna istraživanja i to pretežno na položajima prijašnjih sondi iz 1968. godine (Tomičić, Šiljeg, 2002, 5).

U lipnju i srpnju 2002. godine, Institut za arheologiju proveo je arheološko-konzervatorska istraživanja čiji je voditelj bio ravnatelj instituta, prof. dr. sc. Željko Tomičić, a zamjenik dr. sc. Bartul Šiljeg. Tom prilikom istraženo je 225 m², unutar i izvan crkve, u ukupno šest sondi (četiri unutar crkve i dvije izvan nje) (Tomičić, Šiljeg 2002; Tomičić 2005).

Rezultati arheološkog istraživanja 2008. godine

Arheološko iskopavanje 2008. godine provedeno je od 18. do 28. studenog, na površini od 60 m², u prostoriji sjeverno od zvonika crkve, u istočnom dijelu samostanskog kompleksa. Riječ je o pravokutnoj prostoriji dimenzija 6,85x6,85x7,20x5,76 m (istok-jug-zapad-sjever), koja je vratima vezana samo sa zvonikom. Na istočnoj je strani ta prostorija imala apsidu, što je otkriveno prijašnjim istraživanjem izvan prostorije (usmeni podaci mr. sc. B. Vučić Šneperger) koja ove godine nije otkrivena, budući da je namjerno ostavljen kontrolni stratigrafski profil.

Površinski, recentni sloj šute nastao je nakon posljednjeg razaranja crkve u Domovinskom ratu. U taj su sloj ukopana tri recentna ukopa (iz 2001. godine), nastala zbog potrebe istraživanja arhitekture. Najveći ukop, koji se pruža od istočnog do zapadnog zida prostorije, širok je 2,3 – 3,3 m i iskopan je radi istraživanja zidova zvonika i njihovih temelja. Dno tog ukopa na istočnom je dijelu na gotičkom podu, a u zapadnom je dijelu kopan do zdravice, odnosno ukopan je i u samu zdravicu. Ukop je bio zapunjen šutom, a u njemu su pronađeni nalazi recentnog podrijetla te rijetki ulomci srednjovjekovne keramike, životinjskih i dislociranih ljudskih kostiju. Lica zidova bila su zaštićena geotekstilom, dok dno iskopa nije.

Ispod površinskog, recentnog sloja istražen je sloj nastao prilikom razaranja crkve u vrijeme turske okupacije. To je sloj šute miješan sa smeđom i crvenkastom zemljom s ugljenom te mrvljenom žbukom. U tom su sloju pronađene kamene profilacije te znatna količina obrađenog kamena.

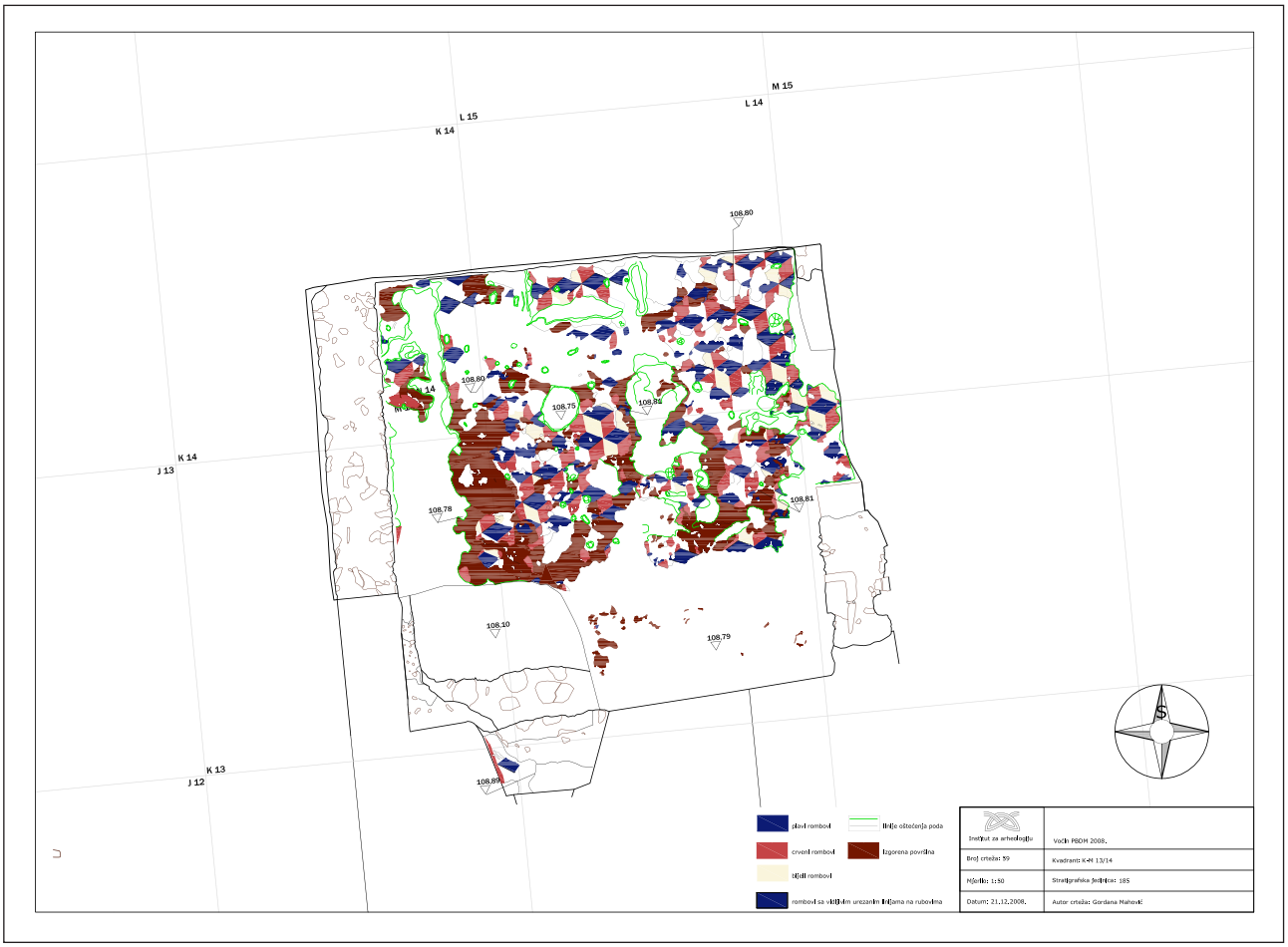

Tlocrt arhitekture i poda (izradile: K. Turkalj i G. Mahović)

Total prostorije i srednjovjekovni pod (foto: K. Jelinčić)

Kamene profilacije (rebra, ulomci prozora i sl.) izdvojene su kao posebni nalazi te bi se mogle iskoristiti u restauraciji i konzervaciji lokaliteta. Također je pronađena i znatna količina srednjovjekovne keramike i pećnjaka, ali i novovjekovne glazirane keramike. Uz keramičke nalaze pronađeni su i manji ulomci stakla koji su mogli pripadati staklenim posudama, ali i prozorskom staklu. Od metalnih nalaza ističe se nalaz brončanog križića (privjesak). Nakon tog sloja slijedi sloj smeđe zemlje sa sitnom šutom za koji se pretpostavlja da je istodoban, ali se zbog svoje konzistencije (sipka zemlja i usitnjena šuta) nalazi ispod. U tom sloju ima malo nalaza, a pronađeni su ulomci keramike, stakla, amorfni ulomci bronce te dislocirane kosti.
Gotički pod nalazi se ispod tog sloja sitne šute i na dnu ukopa u jugoistočnom dijelu prostorije. Riječ je o kompaktnom sloju vapna sa sitnim šljunkom koji je zaglađen na vrhu. Na tu zaglađenu površinu urezani su motivi rombova. Podloga je bijele boje, a rombovi su bojeni plavom i crvenom bojom, dok je jedan dio ostavljen u bijeloj boji. Raspored rombova i boja daje dojam trodimenzionalno postavljenih kocki poslaganih jedna na drugu i jedna pokraj druge u beskonačnom nizu. Pod je većim dijelom oštećen urušavanjem stropa i zidova prostorije, a ukrasi su najbolje sačuvani uz same zidove, posebno uz sjeverni. Južno od sjevernog zida uočeno je pravilno oštećenje poda pravokutnog oblika, unutar kojeg se nalazi spomenuti dio dobro sačuvanog poda. Pretpostavlja se da je tu bila smještena neka struktura koja je zaštitila pod.
U jugozapadnom dijelu prostorije, pred ulazom u zvonik, ukop za istraživanje temelja zida zvonika probio je pod. U profilima tog ukopa vidljivo je kako je pod rađen i koji se sve slojevi nalaze ispod njega. Konstrukcija poda ima podlogu od vapna nejednake debljine, ispod koje se nalazi podloga od smeđe gline, također nejednake debljine. Pod se sa svoje dvije podloge nalazi fizički iznad temelja sjevernog zida zvonika i iznad temelja zapadnog zida prostorije. Ispod glinene podloge poda nalazi se crni sloj s mnogo ugljena i srednjovjekovne keramike. Ispod tog sloja nalazi se sivo-zeleni sloj s ugljenom, koji je registriran i prilikom istraživanja svetišta crkve 2002. godine (Tomičić, Šiljeg 2002). Taj sloj nalazi se iznad zdravice. Kako se ove godine nije stiglo dignuti pod, ti su slojevi uočeni samo u profilima ukopa te je keramika o kojoj je riječ pronađena prilikom poliranja.

Zidovi istražene prostorije građeni su zajedno, ali i sa zvonikom. U jugozapadnom dijelu nalazio se prolaz koji je preko zvonika vodio do svetišta crkve. Svi su zidovi građeni od obrađenog i neobrađenog kamenja i žbuke. Južni zid prostorije, ujedno i sjeverni zid zvonika, dug je 6,85 m. Temelj zida istražen je iskopima 2001. i građen je, kao i zidovi, od nepravilnoga velikog kamenja i obilne žbuke. Zapadni zid prostorije na svom istočnom licu ima djelomice sačuvanu bijelu zidnu žbuku, a na nekim mjestima sačuvani su i tragovi gorenja.
Sjeverni zid prostorije na južnom licu ima sačuvanu bijelu zidnu žbuku, a na istoku je spojen sa zidom koji se pruža u smjeru sjever-jug. To je istočni zid prostorije koji je oštećen do nivoa poda i ispod njega. On nije u cijelosti otkriven, budući da je na tom dijelu ostavljen kontrolni stratigrafski zemljani profil. Taj zid na svome južnom kraju skreće na istok u apsidu (prema arhitektonskoj dokumentaciji), a taj će dio biti istražen iduće godine.
Sjeverno od zvonika, a južno od apside, pruža se još jedan zid u koji je ugrađena kamena struktura duga 1 m, široka 0,5 m i visoka 0,21 m. Južni je dio strukture oštećen. Na istočnom se dijelu, po sredini nalazi uklesan odvod. Kamena struktura ima uklesan recipijent te se pretpostavlja da je riječ o umivaoniku za pranje ruku svećenika u liturgijske svrhe. Struktura je izrađena od jednog kamena.

Najvažniji je nalaz gotički pod samostana, ukrašen motivom rombova. Predmeti koji su pronađeni u slojevima iznad gotičkog poda ne otkrivaju karakter same prostorije. Radi se uglavnom o keramičkim nalazima iz razdoblja srednjeg vijeka, ali i iz vremena turske okupacije. Ipak, zbog postojanja apside na istočnoj strani, činjenice što je prostorija vezana samo sa zvonikom, ali ne i s ostatkom samostana te postojanjem umivaonika, pretpostavlja se da se ovdje radi o kapeli. Zbog tragova gara na podu i zidovima, povijesnim podacima i arheološkim nalazima, može se pretpostaviti da je ta kapela stradala za vrijeme turske okupacije i da više nije obnavljana.

Literatura

Tomičić, Šiljeg 2002 Ž. Tomičić, B. Šiljeg, Izvješće o arheološkom istraživanju lokaliteta Župna crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije u Voćinu, Zagreb, 2002., (elaborat)
Tomičić 2005 Ž. Tomičić, Istraživanje arheološke podloge crkve sv. Marije od Pohoda u Voćinu, u: Voćin novi prilozi za povijesnu i kulturnu baštinu, Slatina, 2005: 85 – 97.

mr. sc. Kristina Jelinčić
dipl. arh. Gordana Mahović
dipl. arh. Kristina Turkalj
dipl. arh. Mirela Pavličić

Summary

During November 2008 archaeological excavation was conducted at the site Voćin - Church of the Visitation of Blessed Virgin Mary. The excavation was conducted at the surface of 60 m², inside the room northern of the church bell tower, in the eastern part of the monastery. The

most important find of the campaign was the Gothic floor decorated with a motive consisting of red, blue and white rhombs made by adding colour to the polished surface of the lime floor. The objects that were found in the layers above the Gothic floor did not unravel the character of the room itself. For the most part these were pottery finds from the medieval period and from the period of Turkish invasion. Still, the existence of the apse at the eastern side, the fact that the room had only been connected to the bell tower, and the existence of a wash basin, all indicated that this had been a chapel once. The remains of soot on the floor and on the walls, historical data and archaeological finds pointed to the fact that this chapel could have been damaged during the period of the Turkish invasion and that it had not been restored subsequently.

Redni broj: 64
Lokalitet: Zvonimirovo – Veliko polje
Naselje: Zvonimirovo
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: Z-4196
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje trajala su od 28. svibnja do 11. lipnja 2008. godine. Voditelj radova bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Financijska sredstva osigurali su Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (u sklopu znanstvenog projekta „Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica naseljenih na tlu kontinentalne Hrvatske“).

Istraživanja su nastavljena na sjevernom dijelu uzvisine, gdje je pronađeno šest paljevinskih grobova koji se na osnovi brojnih priloga mogu datirati u stupanj Mokronog IIB. Posebno se izdvaja nalaz dvostrukoga groba LT 74, s prilozima naoružanja keltskog ratnika te predmetima ženske nošnje (sl. 3) te nalaz cjelovito sačuvane staklene narukvice u grobu LT 70. Dio grobova djelomice je uništen prijašnjom intenzivnom obradom zemljišta, što upućuje na potrebu istraživanja vrha sjevernog dijela uzvisine u cjelosti, kako bi bili dokumentirani preostali grobovi.
U dosadašnjim istraživanjima nalazišta Zvonimirovo – Veliko polje izdvojena su dva vremenska horizonta pokapanja. Stariji horizont, s paljevinskim grobovima datiranima u 3. – 2. st. pr. Kr., pripada mokronoškoj skupini latenske kulture, dok mlađem horizontu pripadaju kosturni grobovi ranosrednjovjekovne bjelobrdske kulture koji su datirani u 11. st. Istraživanjima tijekom 2008. obuhvaćen je sjeverni dio uzvisine, odnosno istraživana je površina unutar voćnjaka, koja se nastavlja na istraživanja 2006. – 2007. godine (Dizdar 2007; Dizdar 2008).
U iskopavanjima su istražene: sonda 1 dimenzija 27x2,70 m te sonda 2 dimenzija 28x2,80 m, odnosno ukupno je istražena površina od 152 m^2. Dosad je ukupno istraženo 2386 m^2, što je tek manji dio ukupne površine na kojoj se rasprostire nalazište. U sloju humusa zabilježeni su nalazi željeznih predmeta, gorenog stakla, zatim ulomci latenske keramike te spaljenih kostiju koji upućuju na postojanje većeg broja grobova latenske kulture, od kojih je dio uništen tijekom intenzivne obrade zemljišta, posebno oni grobovi koji su bili položeni na vrhu uzvisine.
U iskopavanjima je istraženo šest grobova (LT 69 – LT 74) sa spaljenim ostacima pokojnika. U četiri groba pronađeni su spaljeni ostaci pokojnika s prilozima koji upućuju na pokop jedne osobe, dok su u dva groba (LT 73 i LT 74), prema pronađenim nalazima, bile pokopane po dvije osobe. Tijekom istraživanja grobova dokumentirane su promjene u boji zapuna koje upućuju na mogućnost da su spaljene kosti pokojnika s manjim prilozima bile položene u neki materijal organskog podrijetla (tkanina ili koža), sačuvan u boji dna onih raka koje su bile ukopane u slojeve ilovače. Kao dio popudbine, u svim su grobovima pronađene keramičke posude, i to od jedne do četiri (lonci, zdjele, *kantharosi*, zdjelice). Samo u jednom grobu dio popudbine čine i nalazi životinjskih kostiju (LT 74). Uz spaljene ostatke pokojnika, koji su položeni na hrpicu, priloženi su dijelovi naoružanja, toaletni pribor, zatim u najvećem broju funkcionalno dekorativni predmeti nošnje te nakit.
U grobovima muškaraca nalaze se dijelovi oružane opreme, toaletni predmeti te dijelovi nošnje. Od naoružanja izdvajaju se nalazi savijenog mača u koricama iz groba LT 74 te ostaci korica iz dijelom uništenoga groba LT 72. Također, naoružanju pripadaju i prilozi bojnih noževa, zatim koplja te umbo savijenih krila iz groba LT 74. Od toaletnog pribora u dva groba pronađeni su prilozi škara. Dijelu muške nošnje pripadaju nalazi željeznih obruča od pojasnih garnitura te željezne fibule srednjolatenske sheme. Prilog željezne narukvice može se smatrati prilogom koji ima više simboličko-dekorativnu funkciju.
U grobovima pokojnica zabilježene su raznolike kombinacije brončanih i željeznih pojasa te brončanih i željeznih fibula koje groblje Zvonimirovo – Veliko polje izdvajaju kao jedno od najistaknutijih nalazišta latenske kulture u južnoj Panoniji. Nošnji pokojnica pripadaju

Grob LT 70 – nalaz staklene narukvice (foto: M. Dizdar)

Grob LT 73 – kantharos (foto: M. Dizdar)

nalazi željeznih pojasa sastavljenih od pletenih članaka te brončani člankovit pojas sastavljen od štapičastih profiliranih članaka povezanih obručima. Neizostavan dio nošnje čine i željezne štapičaste kopče tipa Brežice, po kojima je groblje Zvonimirovo – Veliko polje prepoznatljivo (Guštin 2003). Dijelu ženske nošnje pripadaju i nalazi željeznih fibula srednjolatenske sheme s apo dvije kuglice te isti oblici, samo manjih brončanih fibula. Izdvajaju se i nalazi brončanih fibula tipa Zvonimirovo s većim palmetasto oblikovanim profilacijama na prebačenim nožicama (Dizdar 2007: 36, sl. 3; Dizdar 2008: 44, sl. 2), zatim fibula s rombično raskucanom pločicom na kraju luka (Teržan 1975) te fibula tipa *Mötschwil*. Zanimljive su i brončane fibule srednjolatenske sheme kod kojih se prebačena nožica za luk prihvaća s nekoliko navoja. Nakitu pripadaju prilozi željezne narukvice te spaljeni ostaci staklenih narukvica. Ipak, posebno je važan nalaz cijele staklene narukvice od bezbojnog stakla sa žutom folijom na unutrašnjoj strani (u grobu LT 70) koja je jedinstven nalaz u sjevernoj Hrvatskoj. Slične narukvice te spomenute brončane fibule zabilježene su na jugoistočnoalpskom prostoru, najčešće kod Tauriska, a Zvonimirovo je zasad njihova najistočnija točka rasprostranjenosti. Narukvica iz groba LT 70, s obzirom na oblik i boju stakla od kojeg je napravljena, može se pripisati narukvicama serije 25 koja je karakteristična za LT C2 (Dizdar 2006: 81). Također, u grobu LT 71 pronađen je niz perli od kobaltnoplavog i bezbojnog stakla te jedna veća kobaltnoplava perla koja je ukrašena četirima bijelo izvedenima motivima oka.

Grob LT 74 – detalj groba s naoružanjem i pojasom (foto: M. Dizdar)

Pokojnicima oba spola, kako je već istaknuto, pridodana je i popudbina u hrani i piću koja je bila položena u keramičke posude od kojih se brojnošću izdavajaju različito oblikovani lonci te zdjele S-profilacije, koji su izrađeni na lončarskom kolu. Najistaknutiji keramički nalaz jest *kantharos* na nozi iz groba LT 73, s dvije profilirane trakaste ručke, koji je ukrašen motivima koncentričnih kružnica povezanih girlandama izvedenim nizovima sitnih otisaka (usporedba u nalazu iz groba LT 12: Majnarić-Pandžić 2001, 87, T. V). Dosadašnje spoznaje o kronološkoj slici groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje potvrđene su tipološko--kronološkom analizom priloga pronađenih u grobovima u istraživanjima iz 2008. godine. Nalazi iz grobova LT 69 – LT 74, koji su smješteni na sjevernom dijelu groblja, mogu se datirati u LT C2 (Mokronog IIB), odnosno u kraj 3. i prvu polovinu 2. st. pr. Kr., što odgovara i dosadašnjim spoznajama o pokapanju na tom dijelu groblja.

Literatura

Dizdar 2006 Marko Dizdar, Nalazi staklenih narukvica latenske kulture u Podravini, Prilozi IAZ, 23, Zagreb, 2006: 67 – 128.

Dizdar 2007 Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2006. godine, AIA, III, Zagreb, 2007: 34 – 37.

Dizdar 2008 Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2007., AIA, IV, Zagreb, 2008: 44 – 45.

Guštin 2003 Mitja Guštin, Prilog poznavanju ženske nošnje kod Tauriska, Uz djevojački pokop iz groba Lt 12 u Zvonimirovu kod Suhopolja, OA, 27, Zagreb, 2003: 321 – 330.

Majnarić-Pandžić 2001 Nives Majnarić-Pandžić, Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatenskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 83 – 101.

Teržan 1975 Biba Teržan, Valična vas, AV, XXIV, Ljubljana, 1975: 660 – 699.

dr. sc. Marko Dizdar

Summary

Rescue archaeological excavation at the Zvonimirovo – Veliko polje cemetery belonging to the La Tenè Culture, was continued during 2008. The excavation works were conducted at the northern part of the elevation where six cremation burial sites had been found (LT 69 - LT 74). The find of a double grave LT 74 with the offerings of Celtic warrior's arms and objects from a female apparel particularly stood apart. Particular importance was put on the find of an entire series 25 glass bracelet made from transparent glass with a yellow foil on the inside of (from the grave LT 70). Also, among the clay finds a kantharos on a leg from the grave LT 73 particularly stood apart. It had two profiled ribbon handles and it was decorated with concentric circles that were connected with garlands made

of sequences of minuscule impressions. The finds of graves LT 69 - LT 74, that were situated at the northern part of the cemetery, could be dated to LT C“ (Mokronog II), that is, to the end of the third and the first half of the second century BC, which corresponded to discoveries in this part of the cemetery. Since a part of the graves had been destroyed by intensive land cultivation, the excavation works needed to be continued at the southern part of the elevation.

BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA

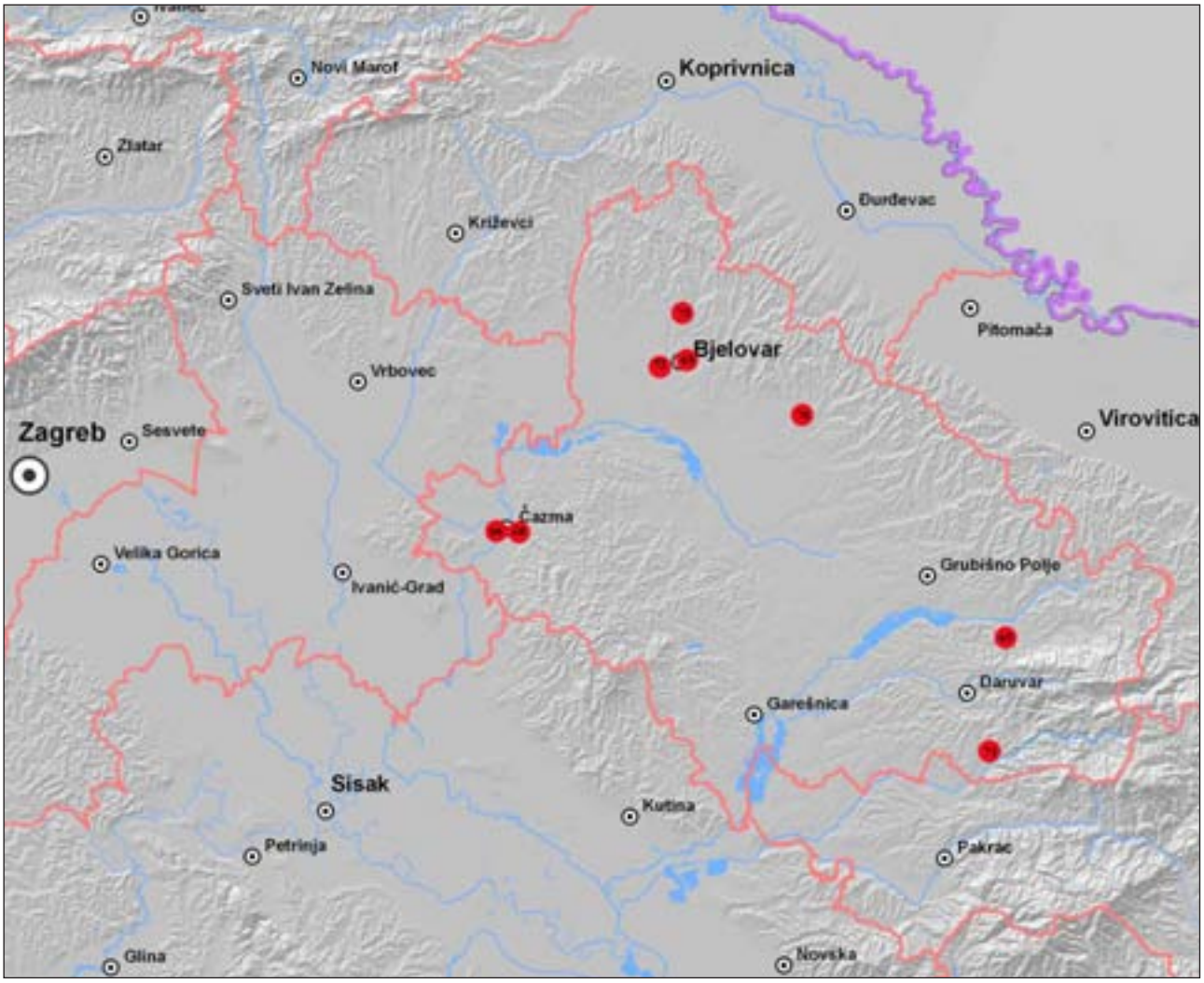

65 Bjelovar – Frankopanska ulica
66 Čazma – crkva sv. Marije Magdalene
67 Čazma – Gradina
68 Čazma – Gradski park
69 Donja Vrijeska – crkva sv. Ane
70 Orovački vinogradi
71 Sirač – Stari grad
72 Stare Plavnice – Gradina
73 Streza – pavlinski samostan

Redni broj: 65
Lokalitet: Bjelovar – Frankopanska ulica
Naselje: –
Grad/općina: Bjelovar
Pravni status: Z-3164
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Očevidom djelatnika Gradskog muzeja Bjelovar i Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture u Bjelovaru, dana 14. svibnja 2008. tijekom obnove državne ceste D-43 u Bjelovaru (Frankopanska ulica) utvrđeno je postojanje staroga kanalizacijskog kanala te je sukladno tomu konzervatorski odjel izvođačima radova – tvrtkama GD GRANIT a.d., podružnica Zagreb i Komunalac d.o.o., Bjelovar – izdao rješenja o privremenom obustavljanju zemljanog iskopa do zaštitnih arheoloških istraživanja te njihova dokumentiranja i elaboriranja. Arheološki nadzor radova od 14. do 24. svibnja obavljao je dr. sc. Goran Jakovljević, muzejski savjetnik i voditelj Arheološkog odjela bjelovarskog muzeja, a samo zaštitno istraživanje trajalo je od 20. do 24. svibnja 2008., s istodobnim dokumentiranjem nalaza.

Duž sjeverne strane današnjega zemljanog iskopa nađen je stari austrougarski kanalizacijski kanal izveden u cigli vel. 29x12,5x7 cm te 24,5x6x12 cm u svim njegovim segmentima (pod, zidovi, bolta). Kanal se protezao od raskrižja Bakačeve i Frankopanske ulice u dužini od 44,30 m te je skretao u smjeru kuće br. 18 na suprotnoj strani ceste, u približnoj dužini od 15 m. Dno kanala na jugu nalazilo se na relativnoj dubini od 150 cm, a na sjeveru od 122 cm. Vrh bolte kanala na jugu nalazio se na relativnoj dubini od 54 cm, a na sjeveru od 32 cm. Prema mjerenju GPS-a, vrh bolte na jugu nalazio se na poziciji N 45º 53' 712'' i E 16º 50' 160'', a na sjeveru N 45º 53' 721'' i E 16º 50' 196''. Apsolutna visina svih mjerenih točaka iznosila je 415 Ft. Visina kanala od taraca do bolte iznosila je od 66 do 74,5 cm, a njegova širina varirala je od 150 cm na sjeveru do 154 cm na jugu. Debljina zida kanala iznosila je 44 cm, a bolte 29 cm.
Prekopavanjem Frankopanske ulice ispred kuće br. 18 radi spajanja današnjega kanalizacijskog sustava, nađen je nastavak spomenutog kanala koji je vodio u smjeru Niske ulice te ostaci nedeterminiranoga kamenog zida rađenog od tesanog kamena raznih veličina. U rovu širokom 168 cm, koji je iskopao Komunalac, kanal od cigle ocrtavao se u južnom, a kameni zid u sjevernom profilu. Detaljnim čišćenjem kamenog zida i proširivanjem sjevernog profila iskopa utvrđeno je da je njegova širina bila 70 cm, a orijentacija istok-zapad. Vezivna žbuka sastojala se od žutog pijeska i kreča, a veličina tesanog kamena bila je približno 34,5x51x27,5 cm. Visina zida bila je 92 cm, računajući od površine ispod današnjeg asfalta do dna, a dužina 220 cm. Pozicija vrha zida bila je na N 45º 53' 727'' i E 16º 50' 202'' te a. v. od 415 Ft. Tijekom čišćenja dna zida, na relativnoj dubini od 128 cm pronađeni su ulomci bijele porculanske zdjele na prstenastoj nozi, ulomak gornjeg ruba bijele porculanske posude (vrčić, soljenka ili sl.) s tragovima pozlate, gornji rub djelomično zeleno glaziranog vrča te dva ulomka vrata staklenog predmeta. Svi su radovi fotografski dokumentirani.

Frankopanska – dio austrougarskog kanala s boltom

Opisani se nalazi zbog ograničavajućih elemenata u istraživanju ne mogu potpuno precizno determinirati. Kanal od cigle dio je staroga kanalizacijskog sustava s kraja 19. st. i služio je za odvodnju otpadnih voda u smjeru juga. Taj krak do sada nije bio poznat, ali je jasno da s otprije otkrivenim kanalima na Šetalištu Ivše Lebovića, u Franjevačkoj ulici te ispod nove zgrade Internog odjela bjelovarske opće bolnice čini cjelinu. Prilikom buduće rekonstrukcije današnjega kanalizacijskog sustava u sklopu zaštićene povijesne jezgre Bjelovara nužni su radovi uz pojačan arheološki nadzor, kako bi se izbjegla devastacija tog spomenika kulture, kao što je bio slučaj u Frankopanskoj ulici.
Pronađeni kameni zid na polovini Frankopanske ulice još je uvijek nemoguće vremenski determinirati zbog raznih mogućnosti (blizina otprije utvrđenog antičkoga groblja i rimske ceste na Matoševu trgu ili moguća srednjovjekovna gradnja), a zbog njegove male registrirane veličine i orijentacije nemoguće mu je odrediti arhitektonsku funkciju. Činjenica je ipak da on ne pripada ni jednoj današnjoj arhitektonskoj opciji, a u njegovoj determinaciji ne mogu pomoći ni pronađeni pokretni nalazi – naime,

Frankopanska – ostaci kamene arhitekture

Frankopanska – unutrašnjost kanala

oni upućuju na vrijeme secesije i mogli su slučajno upasti u sloj nastao recentnom rekonstrukcijom današnje prometnice.

dr. sc. Goran Jakovljević

Summary

Reconstruction works in Frankopanska street in Bjelovar yielded interesting results when it comes to the city's former communal infrastructure and some of the architectural phenomena, formerly unknown in this part of the city. A bricked canal was found which had belonged to the city's old drainage system dating from the end of the 19th century and which served for draining waste water in the direction of the southern part of the town.
This offshoot has previously been unknown, but it is clear that it makes a whole with the other canals in Frankopanska street, Ivše Lebovića promenade and underneath the new wing of Bjelovar General Hospital. A large partition wall was also found in the middle of the street which still has not been dated because of the numerous possible interpretations (the vicinity of the fortified Antique cemetery and a Roman road at Matoš Square or a possible Medieval origin). Because of its small registered size an orientation it is impossible to determine its architectural function. The fact remains that it does not belong to any of the today's architectonic options and its determination is not helped by movable finds either. Namely, they indicate to the Secession period and could have accidentally fallen into the layer made by the recent reconstruction works.

Redni broj: 66
Lokalitet: Čazma – crkva sv. Marije Magdalene
Naselje: Čazma
Grad/općina: Čazma
Pravni status: Z-2309
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nakon nekoliko arheoloških iskopavanja crkve sv. Marije Magdalene u Čazmi, istraživanja su nastavljena u prostoru sakristije prigrađene početkom 19. stoljeća između

Sakristija, grob 1 iz gornje razine pokapanja (foto: S. Krznar)

južnog krila transepta i svetišta. Tijekom građevinske rekonstrukcije, ispod odstranjene podnice nađena su dva kosturna groba, zbog čega je Konzervatorski odjel iz Bjelovara privremeno obustavio radove. Od 18. veljače do 6. ožujka 2008. zaštitno iskopavanje obavili su Vjekoslav Štrk, kustos Gradskog muzeja u Čazmi i mr. sc. Siniša Krznar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Troškove radova snosila je Rimokatolička župa Čazme, a trojicu pomoćnih radnika dodijelila je građevinska tvrtka Andrejević gradnja d.o.o. iz Bjelovara, kao izvođač radova.

Istražena je površina veličine 3,8x5,6 m, s dubinom iskopa tla do 1,4 metra. Prije početka istraživanja porušeno je stubište u SZ kutu, u čijem su temelju otkriveni oštećeni ulomci kamene plastike i jedan očuvan ulomak svodnog rebra bademaste profilacije sa zaliscima. Istražen je temelj istočnog zida južnog krila transepta, izgrađen od većih blokova sivog kamena uz uporabu vapnenog morta. Temelj je od zida bio odmaknut 0,5 m i nastavljao se pod pravim kutom na sjevernoj strani ispod porušenog stubišta. U temelju transepta na JZ dijelu nađena je široka baza kontrafora, a uz JI kut sakristije jedna okrugla rupa vjerojatno od nekog stupa.

Sakristija, grob 7 iz donje razine pokapanja (foto: S. Krznar)

Na istraženoj površini pronađeno je osam kosturnih ukopa u dvije razine pokapanja na 0,34 do 0,85 m dubine. Gornjoj razini pripadaju grobovi br. 1, 2, 4 i 5, a donjoj grobovi 3, 6, 7 i 8. Pokojnici su pokapani u jamama uglavnom pravokutnog oblika, u ispruženom položaju na leđima, s orijentacijom zapad-istok. Od osam grobnih ukopa samo su tri kostura očuvana gotovo u cijelosti, dok su ostali znatno oštećeni prilikom temeljenja istočnog zida sakristije.

Vrlo rijetki grobni prilozi zastupljeni su samo s jednom pojasnom kopčom i dva prstena od bronce i srebra, a izvan grobova otkriven je i jedan primjerak srebrnog novca. Sporadični ulomci kasnosrednjovjekovne keramike pripadaju kulturnom sloju uništenom grobnim ukopima i izgradnjom sakristije.

Istraživanjem je dokazana uporaba tog prostora za pokapanje pokojnika u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka, dok je sadašnja sakristija sagrađena krajem 18. ili u prvoj polovini 19. stoljeća. Prilikom iskopa rovova uz vanjske zidove crkve radi sanacije oborinskih voda u proljeće 2003. godine, uzduž cijele vanjske strane istočnog zida sakristije ustanovljen je širok temelj zida od opeka. Spram juga nastavak mu je bio vidljiv u obliku otiska izvađenog zida u arheološkom rovu istraženom 1992. godine i položenom s cijele južne strane crkve. Pri izgradnji novog trga na južnoj strani crkve, tijekom ljeta 1996. godine otkriven je njegov nastavak sve do pročelja obiteljske kuće Tudić na južnoj strani trga. Tada je ustanovljen raster temelja zidova istočne klauzure samostana, dok je zapadni dio na dvorišnom prostoru župnog dvora bio predmetom iskopavanja već 1990. i 1992. godine. Temelj zida od spoja sakristije i svetišta do kuće obitelji Tudić, u dužini od 35 m s istočne strane zatvarao je samostan, a time i prostor naknadno prigrađene sakristije. U njezinoj unutrašnjosti nisu bili ustanovljeni nikakvi ostaci arhitekture koji bi upućivali na način uporabe u srednjem vijeku, osim za pokapanje pokojnika. Također nije nađen ni ulomak zagubljene mramorne nadgrobne ploče hrvatskog hercega Kolomana, otkrivene 1859. godine uz župni dvor pokraj crkve i navodno poslije uzidane u temelje sakristije. S obzirom na to da pri dosadašnjim arheološkim istraživanjima crkve nije nađen ostatak Kolomanove grobnice, vjerojatno njegov „skroviti mauzolej“ po riječima splitskog kroničara Tome Arhiđakona ipak treba tražiti unutar samostana, a ne crkve, odnosno ispod spomenutoga novoizgrađenog trga.

Prostor sakristije nakon radova (foto: V. Štrk)

Sakristija, ulomak svodnog rebra nađen u temelju porušenog stubišta (foto: V. Štrk)

Literatura

Horvat 2003 Z. Horvat, Opeke u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, Znanstveni skup HAD-a, Bjelovar 25. – 27. rujna 1996., Izdanja HAD, 21, Zagreb, 2003: 145 – 161.

Pleše 2006 T. Pleše, Čazma – crkva sv. Marije Magdalene, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 97 – 99.

Štrk 2007 V. Štrk, u: V. Peter Goss, Stotinu kamenčića izgubljenoga raja, Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave, Zagreb, 2007: 56 – 65.

Štrk 1993 V. Štrk, Arheološka istraživanja povijesne urbane cjeline Čazme u 1992. godini, Muzejski vjesnik, 16, Križevci, 1993: 35 – 40.

Vjekoslav Štrk

Summary

Rescue archaeological excavation was conducted in 2008 in the sacristy area of St. Mary Magdalen's church in Čazma, added at the beginning of the 19th century between the southern wing of the transept and the sanctuary. During the excavations works at its reconstruction two

skeletal graves were found and inside the foundations of the destroyed staircase a stone ceiling rib was found of almond-shaped and foliage decorations.
A 3.8 by 5.6 m large probe was researched that ran to the depth of 1.4 m. Of the architectural remains we uncovered only the foundations of the southern transept wing which had been made of large blocks of gray stone and lime mortar and which was at a 0.5 m distance from the brick wall. The continuation of the foundation could be traced at an even angle at the northern side underneath the foundations of the destroyed staircase. At the excavated surface we uncovered eight skeletal burials at two different layers. The deceased were buried inside rectangular pits and they were in a prostrate position, with their backs down and facing from west to east. Only three skeletons were almost entirely preserved while the others were found partially damaged during the construction of the eastern wall of the sacristy. Modest grave offerings consisted only of a belt clip and two bronze and silver ring. Outside of the graves we uncovered only one silver coin and some medieval pottery remains.
These excavations proved the use of the sacristy area for burials during the Middle Ages. According to the previous archaeological research of the Medieval monastery added alongside the entire southern side of the church and during the construction of the new square in 1996. The sacristy area had without doubt been an integral part of the eastern wing of the monastery.

Redni broj: 67
Lokalitet: Čazma – Gradina
Naselje: Čazma
Grad/općima: Čazma
Pravni status: Z-2248
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: revizijsko i zaštitno iskopavanje

Od 10. rujna do 28. studenog 2008., Gradski muzej Čazma obavio je revizijsko zaštitno arheološko iskopavanje lokaliteta Gradine u Čazmi. Radove je vodio Vjekoslav Štrk, uz sudjelovanje Jadranke Kruljac Sever, ravnateljice Centra za kulturu Čazma te četvorice radnika. Financijsku potporu dala je Gradska uprava Čazme, te tvrtka Komunalije d.o.o. iz Čazme i tvrtka INA iz Zagreba. Istražena su ukupno 92 m², s najvećom dubinom iskopa do 5,20 m.

Lokalitet Gradina čini srednjovjekovnu utvrdu smještenu u povijesnoj jezgri Čazme (Trg Čazmanskog kaptola), stotinjak metara zapadno od romaničko-gotičke crkve sv. Marije Magdalene. Na brežuljku vel. 50x60 m i od 4,5 do 6 m relativne visine, nalaze se ostaci srednjovjekovne utvrde koju su Turci porušili početkom 1559. godine, pri povlačenju iz Čazme. Na temeljima od kamenih blokova, nastojanjem Hrvatskog sabora od 1604. do 1610. godine, Vojna krajina podigla je novu utvrdu, ali građenu od drvenih trupaca. Osim više građevina za potrebe vojne posade oko sredine 18. st. podignuta je zidana zgrada za stambene potrebe zapovjednika (sada Gradski muzej Čazma). Protekom vremena potpuno je porušena i krajiška utvrda, a na tvrđavskom platou 1956. izgrađena je spomen-kosturnica posvećena žrtvama Drugoga svjetskog rata.
Prvo sustavno arheološko iskopavanje cijeloga zapadnog perimetra bedema s dvije cilindrične kule od opeka na površini od 3x60 metara provela je Nevenka Prosen 1957. godine, za Povijesni muzej HAZU-a. U šest otvorenih sondi uz bedem od pritesanih blokova kamena otkriven je niz poprečno prigrađenih zidova prostorija građenih od grubo obrađenih kamenih blokova. Brojni i raznovrsni nalazi keramike, arhitektonske plastike, željeznih predmeta i ostalog, datirani su u razdoblje od 14. do 17. stoljeća.
Cilj istraživanja 2008., prema programu Gradske uprave, bilo je snižavanje razine platoa utvrde radi što boljeg isticanja bedema i kula u pejzažu za turističko-promidžbene potrebe. U sjeverozapadnom dijelu utvrde između zapadnog i pretpostavljenog položaja sjevernog bedema, pokraj kule otvorene su dvije sonde (A i B) i jedan rov, dok je drugi rov otvoren sa sjeverne strane.
Ostaci dosad nepoznatih graditeljskih struktura utvrde otkriveni su u dubljim slojevima na 3,05 – 3,70 m ispod površine tla. Po cijeloj dužini Rova 1 i sondi A i B pronađen je temelj porušenoga masivnog zida širine 1,25 – 1,40 m, građen od lomljenoga žutog kamena uz uporabu vapnenog veziva. Od JI spram SZ bio je znatnije urušen i s nagibom, dok mu je površina bila zaravnjena, a uzduž istočnog ruba ostala je očuvana stopa širine 15 cm. Na SZ dijelu nastavljao se pod tupim kutom spram SZ kule, a drugi krak položen je u smjeru istoka. Oba nastavka zida istovjetno su građena, ali bez vidljive stope i bez ikakvih tragova pripadajuće podnice. Uz sloju temeljenja tih graditeljskih ostataka (sonda A), među pokretnim materijalom nađen je i jedan primjerak novca ugarske kraljice Marije, supruge Sigismunda Luksemburškog, iz 1387. godine. U nešto mlađem kulturnom sloju položenom poviše ruba istočnog kraka bilo je čestica ugljena, što upućuje na naknadno rušenje zida zbog požara.
Nakon uništenja tog najstarijega graditeljskog sustava, vjerojatno prijašnje utvrde, slijedila je izgradnja sjevernog bedema, pozicioniranog od SZ kule spram istoka, uzduž istočnog kraka najstarijeg zida i preko njegova nastavka pod tupim kutom spram kule. U donjem dijelu širina mu je

Gradina, temelji zida najstarije graditeljske etape preslojeni sjevernim tvrđavskim bedemom (foto: V. Štrk)

iznosila 1,45 m do razine stope na 1,47 m dubine (143,28 m n.m.). Građen je od naizmjeničnih redova krupnoga žutog lomljenca i sitne batude uz uporabu vapnenog veziva, dok je lice izvedeno od pritesanih blokova. Iznad razine stope, s obje strane širina bedema bila je 1,05 m, a do urušenog vrha na 0,20 m ispod površine tla građen je od amorfnih blokova sivog i bijelog kamena vezanog vapnenim mortom. Toj starijoj graditeljskoj etapi pripada i 2,35 m visok samostojeći zid trapezne osnove, građen na istovjetan način kao i sjeverni bedem, od kojeg je odmaknut tri metra južno. Na njegovu vrhu podignut je vrlo solidno izveden opečni zid pravokutne osnove vel. 0,75x1,55 m, s orijentacijom S-J. U podnožju (143,70 m n.m.), s tri strane djelomice je očuvana podnica od pravokutnih opeka velikog formata. S južne strane, u sondi B ostala je djelomice sačuvana podnica od kvadratičnih opeka vel. 24x24 cm na neznatno višoj razini. Premda je samostojeći kameni zid djelomice istražen, može se pretpostaviti da je imao funkciju baze za opečni pravokutni zid, rabljen kao nosač neke krovne konstrukcije. Starijem sustavu po istovjetnom načinu gradnje, ali s nešto manje proslojaka sitne batude, pripada i pregradni zid zapadnog bedema, koji s južne strane zatvara sondu B. Izlomljeni dijelovi opeka podnice opečnog pravokutnog zida bili su razbacani dva metra prema zapadu, gdje je otkriven jedan specifičan objekt. U smjeru sjever-jug izgrađena je prostorija (komora) vel. 2,5x5,5 m (unutrašnjost), s bočnim zidovima od tesanih blokova žutog lomljenca i nešto opeka, dok je sa stražnje strane bila zatvorena pregradnim zidom zapadnog bedema. Istočni zid djelomice je bio temeljen na masivnom zidu najstarijega graditeljskog sustava. Na sjevernom dijelu komore ispred ulaznog dijela ostalo je očuvano opečno popločenje vel. 1,15x3,15 m (143,68 m n.m.), dok je ulaz imao kamene dovratnike očuvane u tragovima i gotovo cjelovito sačuvan prag u obliku duge grede od dva obrađena kamena bloka. S unutrašnje strane praga uzdužno je stajalo šire popločenje od obrađenih blokova bijelog kamena, preko kojeg se ulazilo u prostor, vjerojatno stubištem, na koje upućuju tragovi otklesavanja ispod popločenja. Komora je imala svodnu bačvastu konstrukciju od dva reda velikih opeka, od koje

Gradina, pogled sa sjevernog bedema na ostatke najstarije i starije graditeljske etape (foto: V. Štrk)

Gradina, pogled sa sjeverne strane na komoru s ulazom i djelomice očuvanim bačvastim svodom (foto: V. Štrk)

je ostao očuvan samo stražnji dio, a nakon uništenja do vrha je bila zapunjena sipkom građevinskom šutom s mnoštvom pokretnih nalaza. Iskopom nije bila dosegnuta razina podnice, a tragovi proboja u stražnjem zidu mogli bi upućivati na neki prolaz spram juga.

U Rovu 1, uz južni i istočni dio opečne cilindrične kule pod pravim kutom očuvano je usko popločenje od opeka, koje je povezivalo prostor uza zapadni i sjeverni perimetralni bedem. U tom rovu i sondi A mjestimice su sačuvani tragovi u požaru uništene podnice, po niveleti neznatno nižoj od pristupne podnice ispred komore i oko opečnog zida nosača.

Najmlađem graditeljskom sustavu pripada prokop jednog rova u sondi A, položenog u smjeru istok-zapad i izvedenog u doba gradnje vojnokrajiške utvrde. U njemu su bili ostaci izgorene drvene građe i dugi željezni klinovi za spajanje trupaca, ali i ostaci izlomljenih opeka, žbuke i spečenoga kućnog maza starije graditeljske etape. Trasa rova naknadno je bila prekopana možda u vrijeme Drugoga svjetskog rata za potrebe vojske, ili nešto poslije prilikom uređenja platoa utvrde, pri čemu je dodatno uništena podnica starijeg sustava gradnje. S južne strane u sondi B ostala je djelomice sačuvana podnica od kvadratičnih opeka vel. 24x24 cm, položena na neznatno višoj razini od podnice opečnog zida nosača. Po veličini opeka potpuno odgovara baroknoj opečnoj podnici kakva je nađena u crkvi sv. Marije Magdalene, pri istraživanjima 1991. godine.

S vanjske strane sjevernog bedema u Rovu 2 bili su ostaci vrlo trošnoga opečnog zida, naknadno odbačenog iz nekoga unutrašnjeg dijela utvrde, zajedno s arhitektonskim ulomcima gotičke kamene i renesansne glinene plastike i ulomcima rimskih opeka. Manji blok tog zida ostao je položen i na ostatku podnice u sondi B.

Na cijeloj istraženoj površini nađeno je mnoštvo različitoga pokretnog materijala u nizu kulturnih slojeva na 0,49 do 3,70 m dubine. U gornjim slojevima do dva metra dubine bio je izmiješan s recentnim predmetima, ali i sporadičnim nalazima antičkog stakla i opeka. Osim ulomaka gotičke kamene plastike, nađena je i renesansna reljefno ukrašena glinena plastika, istovjetna s primjercima s

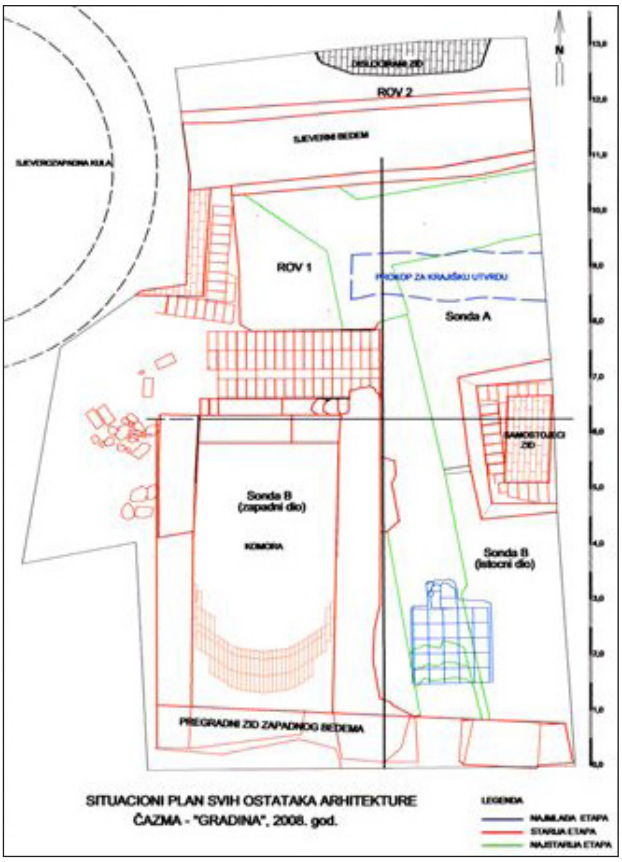

Gradina, situacijski plan ostataka svih triju graditeljskih etapa (izradila: R. Torbašinović)

iskapanja tvrđave 1957. godine. Pretežno su zastupljeni ulomci keramičkih posuda vrlo raznovrsne fakture, oblika i namjene. Uz standardnu kuhinjsku keramiku vrlo skromnog ukrašavanja, prisutni su i primjerci žute žigosane, zeleno ocakljene i gotičke slikane keramike, ali i rijetki ulomci majolike iz radionice ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina. Vrlo su brojni i ulomci pećnjaka u obliku konusne čaše te kvadratičnog i valjkastog oblika. Primjerci pločastog tipa sa zeleno i smeđe ocakljenom površinom reljefno su ukrašeni biljnim, geometrijskim i motivima ljudskih likova. Među ostalim nalazima zastupljeni su željezni klinovi za spajanje drvene građe, staklo, fosilne školjke dopremljene s pijeskom s neke šljunčare i osteološki ostaci prehrane.

Pokretni materijal po svojim obilježjima može se datirati u rasponu od kraja 14. do početka 17. stoljeća, kao što je datiran i materijal s iskopavanja 1957. godine.

Na osnovi stratigrafskih pokazatelja i slijeda graditeljskih ostataka može se zaključiti da je brežuljkasti prostor utvrde svojim najvećim dijelom nastao procesom dugotrajnog naseljavanja i sukcesivnog nasipavanja poslije povremenih požara i drugih destrukcija. U vrijeme izgradnje najstarijega graditeljskog sustava, na najvišem sjeverozapadnom dijelu utvrde postojalo je prirodno brežuljkasto uzvišenje oko dva metra relativne visine. Unatoč prijašnjim sporadičnim prapovijesnim i antičkim nalazima te ulomcima antičkih opeka i stakla u ovom zaštitnom istraživanju, na tom dijelu utvrde nisu otkriveni ostaci antičkog naselja, ni prapovijesnog horizonta naseljavanja. Prema ulomcima kamene i glinene renesansne plastike, u utvrdi je nedvojbeno postojala crkva ili kapela barem longitudinalnog tipa u doba razvijenoga srednjeg vijeka, ali i reprezentativan palas zagrebačkih biskupa (*castrum episcopi*), među kojima su Eberhard i Osvald Thuz od sv. Ladislava mogli biti graditelji ili barem obnovitelji čazmanske utvrde.

Literatura

Prosen 1960 Nevenka Prosen, Arheološko iskapanje tvrđave u Čazmi, Ljetopis JAZU, knj. 64, Zagreb, 1960: 220 – 226.

Štrk 2009 V. Štrk, Arheološka istraživanja Gradskog muzeja Čazma u 2008. godini, Zbornik Muzeja Moslavine Kutina, sv. XI-XII, Kutina, 2009: 96 – 103.

Štrk 2009 V. Štrk, Čazmanska tvrđava, Arheološko iskopavanje 2008. godine, (katalog izložbe), Centar za kulturu Čazma, Čazma, srpanj, 2009.

Vjekoslav Štrk

Summary

Rescue archaeological and revision works were conducted at the Medieval fortress in Čazma by Čazma City Museum in the fall of 2008. The research was conducted at the area between the western and northern defensive walls that were connected by a cylindrical tower on the outside of the northern defensive wall. The size of the researched surface amounted to 92 m² and it ran down to the depth of 5.2 m. In the deeper layers of the dug we uncovered the foundations of a massive destroyed wall at the depths of 3.05 and 3.70 m. The wall ran in the NW-SI directions with two extensions that were shaped like an irregular letter Y at the NW section. The remains of this formerly unknown construction that had been destroyed in a fire belonged to the oldest phase of the objects construction. Older phase included three objects different by their function but the same in execution style; alongside the longer extension of the foundations and across the shorter extension of the oldest wall we uncovered a strong northern defensive wall with a footing , which had been added next to the NW defensive tower and which was researched down to the depth from 0.19 m to 3.27 m. The second construction element was represented by a 2.35 m tall detached stone construction of a trapezoid base which was removed by 3 m meters from the northern defensive wall. At its top a solid rectangular carrying brick wall had been built which had a three-sided floor. The third construction object was represented by a partition wall of the western perimeter of the defensive wall. It bordered probe B on its southern side. One more room of a rectangular base can be added to this older construction system. The room had been built of yellow stone blocks with the use of lime mortar. With its north to south direction it had partially overlaid the wall of the oldest construction system. In front of the entrance area there had been a rectangular brick pavement and the entrance area had the preserved traces of stone door posts and door step. Barrel vault construction with two rows of bricks was preserved at the rear area and its interior had been filled to the top with construction waste material and it contained a lot of

movable finds. The youngest construction system included the remains of a floor in probe B at a somewhat higher level from the flooring of the carrier wall. It had been made of square tiles 24 by 24 cm in size. The same system was represented by a trench cut inside probe A (W-E) which had been made for the needs of the military defensive fort (Croatian military Border 1604-1610) and which contained iron wedges used for connecting wooden logs.
Numerous movable finds consisted of stone Gothic sculptures and clay Renaissance sculptures with relief decorations, floor tiles of various shapes and fragments of Roman tiles and glass. Apart from the fragments of the standard kitchen pottery, Gothic painted pottery and some majolica originating from Budim workshop of majolica king Matija Korvin, different types of stove tiles were also found which were on some cases enamelled and had relief decorations. Other movable finds consisted of iron wedges, Hungarian Queen Mary's coins (year 1387), window glass, fossilized shells and osteological food remains. Movable finds were dated between the end of the 14th to the beginning of the 17th century. Hence, it was assumed that the fort had been erected by Zagreb archbishop Eberhard and Osvald Thuz during the 15th century (''castrum episcopi''). Judging by the finds of stone sculptures together with the archbishops' palace there had probably existed some kind of church or at least a chapell during the High Middle Ages. The fortress had been exposed on several occasions to fires and destruction, which were followed by restoration and it had been demolished down to its foundations by Turks during their retreat from Čazma in 1559. Croatian Military Frontier then erected a new wooden fort on its ruins (1604-1610), which was destroyed completely over time.

Redni broj: 68
Lokalitet: Čazma – Gradski park
(Trg Čazmanskog kaptola)
Naselje: Čazma
Grad/općina: Čazma
Pravni status: Z-2248
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Središnji Trg Čazmanskog kaptola, smješten između ostataka utvrde i župnog dvora uz crkvu sv. Marije Magdalene, uređen je kao parkovna površina na kojoj je 1989. godine, pri uklanjanju starih nasada, Zavičajni muzej prikupio površinske nalaze srednjovjekovne keramike. Gradska uprava Čazme kao investitor programa cjelovitog uređenja parka 2008. financirala je radove, a pomoćne radnike osigurala je tvrtka Komunalije d.o.o. iz Čazme. Zaštitno iskopavanje trajalo je od 18. ožujka do 15. travnja 2008., pod vodstvom Vjekoslava Štrka, kustosa Gradskog muzeja u Čazmi.

Na istočnom dijelu parka otvorene su dvije sonde (I i III), a u JZ kutu jedna sonda (II), ukupne površine 128 četvornih metara i s dubinom iskopa tla do dva metra. Tragovi arhitekture i pokretni materijal najvećim dijelom pronađeni su u sondi I, unutar dva kulturna sloja: gornji na 0,70 – 1,35 m dubine i donji do 1,50 m. Samo u središnjem dijelu

Gradski park, ostaci podnica u sondi I ispod recentnoga komunalnog rova (foto: V. Štrk)

te sonde donji je sloj uleknut do 2,01 m dubine iskopa u obliku širokog rova. U gornjem sloju s dosta tragova paljevine po cijeloj dužini te sonde otkriveni su ostaci pet razina podnica, od kojih su preostale mjestimične skupine

Gradski park, ulomak pećnjaka s motivom ljudske glave (foto: V. Štrk)

Gradski park, ulomak pećnjaka s motivom ljiljana (foto: V. Štrk)

vrlo izlomljenih opeka ili samo podložni sloj bez popločenja. Donji sloj sadržavao je samo tragove podložnoga sipkog vapnenca od jedne potpuno uništene podnice. Osim sporadično očuvanih podnica uništenih u požarima, nisu nađeni temelji građevina, a u sondi III ustanovljene su samo dvije otpadne jame.

U oba kulturna sloja otkriven je opsežan pokretni materijal; ulomci keramičkih kuhinjskih posuda različite fakture i oblika (lonci, zdjele, poklopci, vrčevi). Sporadično su nađeni i ulomci majolike koja potječe iz budimske radionice tog posuđa koju je osnovao ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin. Među ulomcima pećnjaka u obliku konusne čaše ili pločastog tipa posebno se izdvaja jedan velik oštećen primjerak valjkasto-cilindričnog oblika s uglačanom svijetlo žutom površinom, na kojoj je reljefno apliciran motiv ljudske glave i ljiljana. Od ostaloga pokretnog materijala nađeni su željezni predmeti (veliki ključevi) i osteološki ostaci prehrane. Pokretni se nalazi po svojim obilježjima mogu pretežito datirati u 15. i u prvu polovinu 16. stoljeća, uz mogućnost da dio keramičkih nalaza pripada i razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka.

Ovim je radovima dokazana barem djelomična urbanizacija prostora između utvrde i crkve sv. Marije Magdalene u doba kasnoga srednjeg vijeka. Premda nisu ustanovljeni temelji građevina, već samo sukcesivno građene i nakon požara obnavljane podnice, neposredna blizina dvorišta župnog dvora s arheološki istraženim ostacima zapadnog krila samostana (1990. i 2000. godine), upućuje na mogućnost da se prostirao i na lokaciji JI dijela (sonda I) parkovne površine.

Literatura

Štrk 1991 V. Štrk, Pokusna arheološka iskopavanja u središnjem dijelu Čazme, Muzejski vjesnik, 14, Kutina, 1991: 28 – 33.

Štrk 1993 V. Štrk, Arheološka istraživanja povijesne urbane cjeline Čazme u 1992. godini, Muzejski vjesnik, 16, Križevci, 1993: 35 – 40.

Štrk 2009 V. Štrk, Arheološka istraživanja Gradskog muzeja Čazma u 2008. godini, Zbornik Muzeja Moslavine Kutina, XI-XII, 2008.-2009., Kutina, 2009: 96 – 103.

Vjekoslav Štrk

Summary

Rescue archaeological excavation was conducted at the area of the park located between medieval fortress and the Church of St. Mary Magdalen in Čazma, prior to the total makeover of the park surface. Three probes 128 m² in size were researched. Probes I and III in SE and NE corners of the park yielded positive results. Trcaces of architecture and movable finds were for the most part registered in probe I (SE part of the park) inside two culture layers. In the upper thicker layer we uncovered 5 completely destroyed floors remains, accompanied with a lot of burning traces. Lower layer contained only the remains of lime mort from a completely destroyed flooring, there were no traces of burning. Inside the lower culture layer, in the middle of the probe and down to 2.01 m, there was a wide indentation in a shape of a ditch which had been filled with black soil. Apart from the remains of the destroyed floorings there were no other traces of architecture. In both culture layers we uncovered fragments of pottery vessels and stove tiles, iron objects and osteological food remains. Movable materials were dated to the 15th and the first half of the 16th century and the remains of some of the floorings could have belonged to a Medieval monastery located at the eastern side of the park.

Redni broj: 69
Lokalitet: Donja Vrijeska – crkva sv. Ane
Naselje: Donja Vrijeska
Grad/općina: Đulovac
Pravni status: R-0040
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 26. kolovoza 2008., tijekom 18 radnih dana provedena je prva faza sustavnoga arheološkog istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta kraj crkve sv. Ane u Donjoj Vrijeski, općina Đulovac. Radovi su obavljeni pod vodstvom dr. sc. Gorana Jakovljevića, prof., muzejskog savjetnika i voditelja arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar te uz pomoć Zorana Tokića (restauratora Gradskog muzeja Bjelovar) kao dokumentarista, studentice arheologije Valentine Moguš i četiri fizička radnika.

Današnja manastirska crkva sv. Ane u Donjoj Vrijeski (zaštićeni spomenik kulture) ostatak je pavlinskog kompleksa crkve i samostana iz 1412. godine, koji je pripadao velikom vlastelinstvu Dobra kuća obitelji Nelipić. Crkva je smještena na povišenom platou s kojeg se otvara pogled prema ravnici na sjeveru, oko 500 m zapadno od ceste Donja Vrijeska – Ivanovo Selo. Jednobrodna je građevina orijentirana zapad-istok, s ulazom na zapadu te gotičkim karakteristikama. Nema zvonika budući da se pavlinski zvonik uobičajeno nalazio uz pročelje ulaza u crkvu. U lađi i poligonalnom svetištu ostaci su peta križno-rebrastog svoda, a u svetištu je vidljiva pozicija zazidanoga gotičkog prozora (bifora). Svod je u svetištu načinjen od trstike, a u lađi od brodskog poda. S južne strane lađe nalaze se dva kontrafora s biforama između njih, a uz svetište tri (još su

dva na apsidalnom dijelu). Istočno, zapadno i sjeverno od svetišta danas je prazan prostor (livada) čija konfiguracija pokazuje eventualno postojanje arhitekture (na pojedinim je mjestima na površini vidljivo kamenje).

Cilj ovogodišnje, prve faze sustavnog istraživanja bio je detektiranje ostataka pavlinskog samostana uz crkvu, uspostavljanje njegove korelacije s današnjim sakralnim objektom, pokušaj odgovora na pitanje postoji li na tome mjestu više građevinskih faza i moguće groblje koje se ne nalazi u povijesnim vrelima te izrada temeljne dokumentacije.

S obzirom na predviđena istraživanja cijelog kompleksa današnje crkve i prostora pokraj nje, ustanovljena je koordinatna mreža sondi veličine 5x5 m. Mreža će imati abecednu oznaku koja ide od juga prema sjeveru te numeričku koja ide od zapada prema istoku. Tako su istraživane sonde imale oznaku I 12 i I 11, a njihova površina bila je 26,5 i 25,98 m^2.

Sonda I 12 pozicionirana je na sjevernoj strani crkve, na spoju svetišta i lađe, a ispod zazidanih vrata nekadašnje sakristije, s pretpostavkom da se na toj poziciji može naići na temelje te sakristije i eventualnu stariju arhitektoniku. U prvom sloju, odmah ispod humusa, nađen je sloj gađevinske šute (cigla i žbuka žućkaste boje) te u istočnom kutu sonde kamena struktura koja može biti dio temelja nekadašnje

Donja Vrijeska – dio otkrivene arhitekture

sakristije ili ostatak prostorije samostana vezan uz crkvu. Uz rub lađe današnje crkve vidljiv je rov drenažnog sustava građenog prije nekoliko godina, širok cca 45 cm i približno toliko dubok. Na zidu je temelja ter-papir i guta beta-folija, ali cijeli je drenažni sustav vrlo nestručno izveden, što su prilikom svojih posjeta lokalitetu konstatirali i predstavnici

Donja Vrijeska – arhitektonski elementi in situ

Donja Vrijeska – zajednički ukop

Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture iz Bjelovara. Daljnjim istraživanjem sonde I 12 registrirani su ostaci zidova orijentiranih zapad-istok i sjever-jug, a stratigrafska situacija profila uputila je na mogućnost registriranja osam stratigrafskih jedinica: SJ 01 – površinski sloj humusa; SJ 02 – rov drenaže današnje crkve; SJ 03 – sloj građevinske šute od cigle i žbuke ispod humusa; SJ 04 – kameni zid u jugoistočnom kutu sonde orijentiran jug-sjever; SJ 05 – sloj velikih komada kamena i valutica u zemlji žućkaste boje; SJ 06 – sloj crne zemlje s komadićima ugljena; SJ 07 – kameni zid u jugozapadnom dijelu sonde orijentiran zapad-istok; SJ 08 – sloj bijele žbuke ispod SJ 05 (možda podnica); SJ 09 – kameni zid u sjeveroistočnom dijelu sonde orijentiran sjever-jug; SJ 010 – spaljena zemlja oker i smeđe boje u sjeverozapadnom dijelu sonde; SJ 011 – sterilna zemlja (zdravica); SJ 012 – temelj svetišta crkve; SJ 013 – svijetlo siv sloj s komadićima ugljena unutar zdravice.

Dodatnim istraživanjima i otvaranjem sonde I 11 definirane su još dvije stratigrafske jedinice, i to kameni zidovi (SJ 014 i 015), koji su pozicionirani u sjeveroistočnom dijelu sonde te orijentirani sjever-jug, čineći tako konture neke prostorije koja se pružala prema sjeveru.

Istraživanjem sonde I 11, između SJ 015 i zapadnog profila sonde uočeno je nešto ljudskih kostiju za koje je čišćenjem ustanovljeno da je riječ o tri ukopa. Ukopi I i II orijentacije su sjever-jug s glavom na sjeveru. U sondi je bio vidljiv samo dio kostura od sredine prsa do nogu, dok je gornji dio tijela u neotvorenome sjevernom kvadrantu. Ukop I je muški, a ukop II ženski kostur. Oba ukopa imala su ruke položene na trbuh, a na prstenjaku desne ruke ukopa II nađeni su ostaci bakrenog prstena u obliku tanke dvostruke vrpce (N 23). Ukopi su bili u zemlju bez kovčega, na dubini od 159,65 m. U zapadnom profilu sonde nađen je uništen donji dio ukopa III (dio zdjelice i dijelovi ruku koje su bile prekrižene preko zdjelice), orijentacije zapad-istok s glavom na zapadu (izgleda da su mu ukopi I i II uništili donji dio). Nakon dokumentiranja, kosti su izvađene te pripremljene za analizu C-14 i antropološku analizu.

Na ukupno istraženoj površini od 52,48 m^2 prikupljene su 24 vrećice materijala, koje su uz pomoć tehničkog osoblja muzeja oprane i pohranjene u muzeju te pripremljene za daljnju obradu. Od materijala ističu se dijelovi kamenih građevinskih elemenata kao što su ulomci dovratnika, doprozornika i velika konzola gotičke profilacije, a ostali nalazi pretežno su recentna keramika, staklo i komadići željeza. Za dokumentaciju istraživanja načinjeno je ukupno 86 digitalnih fotografija, ne računajući dvije tlocrtne fotografije sondi I 12 i 11, te pet dokumentacijskih crteža koji se nalaze u dokumentaciji arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar. Sukladno dogovoru s konzervatorima, iz izbačenog materijala izdvajan je kamen i tuf, koji će poslužiti prilikom budućih konzervatorskih radova. Nakon istraživanja, svi zidovi starije arhitekture prekriveni su geotekstilom te su istraživane sonde zatrpane. Za cijeli je lokalitet načinjen geodetski snimak u koji su, uz tlocrte crkve, ucrtane i pozicije sondi s pronađenom arhitekturom.

Zaključak je ovogodišnje faze istraživanja da na cijelom prostoru oko crkve sv. Ane postoji stariji, vjerojatno pavlinski samostanski kompleks, koji je bio direktno vezan za današnju crkvu. Za sada ne postoje tragovi starijih građevinskih faza, a ne može se sa sigurnošću odgovoriti ni na pitanje iniciraju li pronađeni ukopi postojanje srednjovjekovnoga groblja ili je riječ o slučajnim ukopima. Također je ustanovljeno da je dosadašnja zaštita današnje crkve od vlage učinjena vrlo nestručno te da bi je trebalo ponoviti.

Literatura

Kašić 1971 D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd, 1971.

dr. sc. Goran Jakovljević

Summary

Today's monastery church of St. Ana in Donja Vrijeska is the remnant of the former Paulin complex consisting of a church and a monastery from 1412 which had belonged to a large feudal estate of Nelipić family. The church i situated at an elevated plateau from which in the northern direction there is a beautiful view of a lowland located 500 m west of the road from Donja Vrijeska to Ivanovo Selo (Ivanovo village). One-naved edifice of a west to east orientation is entered from the western side and it displays features of Gothic architecture. East, west and north of the sanctuary there is an empty area today (field). Its configuration points to the possibility of architectural finds (some stones are visible at certain positions).

The aim of this year's systematic excavations has been to detect the remains of Pauline monastery situated next to the church and establishing its correlation to the present object. An attempt has been made to answer the question of the number of construction phases at this position and the possibility of a cemetery (not mentioned in the historical sources) all accompanied by setting up the basic documentation.

During the excavations architectural remains were found

(walls and architectural elements in the shape of door posts and jambs, some pottery and three burials. This has made it possible for us to reach a conclusion that on the entire area of St. Ana's church there had been an older probably Pauline monastery complex that had been directly tied to the present church. No traces of older construction phases have been detected yet and the question whether the burials indicate the existence of a Medieval cemetery or if these are accidental burials still has not been answered.

Redni broj: 70
Lokalitet: Orovački vinogradi
Naselje: Orovac
Grad/općina: Severin
Pravni status: P-2855
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 8. do 31. srpnja 2008., tijekom 18 radnih dana provedena je nova faza sustavnoga arheološkog istraživanja prapovijesnog lokaliteta Orovački vinogradi u općini Severin. Radovi su obavljeni pod vodstvom dr. sc. Gorana Jakovljevića, prof., muzejskog savjetnika i voditelja arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar te uz pomoć Zorana Tokića (restauratora Gradskog muzeja Bjelovar) kao dokumentarista, studentice arheologije Valentine Moguš i pet fizičkih radnika, čiji je broj dnevno varirao ovisno o potrebama istraživanja.

Cilj ovogodišnjih istraživanja bio je detektiranje građevinskih faza u naselju, čišćenje otprije lociranih objekata, otvaranje sondi na sjevernoj strani platoa radi eventualnog definiranja rubnih dijelova naselja te nastavak otvaranja sondi u središnjem dijelu platoa. Prvi dio ovogodišnjih radova bio je posvećen sanaciji devastiranoga sjevernog dijela lokaliteta gdje su djelatnici Hrvatskih šuma d.d., bez dogovora s Gradskim muzejom Bjelovar, tijekom ove godine rušili i šumskim strojevima izvlačili stabla bukve. Tom prilikom u cijelosti su devastirani kvadranti G 2 – G 5 te F 2 – F 8. Sanacija lokaliteta sastojala se od rezanja i uklanjanja velikih grana drveća koje su ostale na lokalitetu jer šumarima nisu bile zanimljive, uklanjanja izvrnutih panjeva u kvadrantima F 8, F 3 i G 1, ponovnog poliranja terena i čišćenja oštećenih stratigrafskih jedinica, uključujući i velik broj prošle godine preventivno zaštićenih tragova kolaca u kvadrantima F 3 – F 5.
U drugom dijelu radova registrirane su tri nove (do sada ukupno 37), te su istražene i definirane četiri otprije otkrivene stratigrafske jedinice. Skidanjem humusnog i sloja pješčenjaka do gornje visine stratigrafske jedinice 016 u kvadrantu G 7, čije je istraživanje započelo prošle godine u kvadrantu G 6, ustanovljeno je da je riječ o velikom okruglom paništu na formaciji bijeloga krečnog kamena (SJ 024). Zanimljivost i važnost objekta jest u tome što je – nakon prvoga prošlogodišnjeg nalaza keramike u gornjem sloju te izvjesne količine životinjskih kostiju – ispod registriran sloj životinjskih kostiju na a.v. 195,55, a na dnu paništa velika količina keramike tipičnih vinkovačkih karakteristika. Dio kostiju je prilikom posjeta lokalitetu odmah atribuirala Zdravka Hincak, docentica na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i specijalistica za geologiju, antropologiju i arheozoologiju, kao kosti mlade pitome svinje (do 2 godine starosti), ovce ili koze te mladog jelena, a naknadno su pronađene još neke nedeterminirane kosti te kosti ptice. Što se pak keramike tiče, riječ je o tipičnim vinkovačkim loncima s barbotiniziranim donjim dijelom, reljefnom trakom s otiscima jagodice prsta na prijelazu vrata u trbuh posude te okomitim trakastim ručkama. Najbolje je sačuvan gotovo cijeli vrč takva načina ukrašavanja, samo bez reljefne trake.
Do kraja je očišćena stratigrafska jedinica 018, odnosno jarak koji se protezao od kvadranta G 5 do kvadranta F 3. Jarak je plitka depresija u sloju sterilnog pijeska uz čije su rubove registrirani tragovi kolaca, ali čija je funkcija i danas nejasna. Međutim, u kvadrantu G 4, na dnu te depresije registrirana je nova stratigrafska jedinica (035), koja je po svojoj strukturi jedinstvena u odnosu na otprije pronađene objekte. Riječ je o okrugloj jami možda stambenog karaktera, čije je dno prekriveno intaktnim kućnim lijepom, odnosno podnicom, te u kojoj je pronađeno dosta ulomaka keramike, od kojih su neki ukrašeni tipičnim vučedolskim ukrasom površne izrade (reljefna inkrustirana izvedba). Ta je stratigrafska jedinica vrlo blizu jedinice 020 sličnih građevinskih karakteristika, tako da još uvijek nije jasna njihova međusobna veza.
Uklanjanjem panja srušene bukve u kvadrantu F 3 i poliranjem površine registrirana je stratigrafska jedinica 036, odnosno tamnija mrlja nepravilnog oblika na čijoj je površini nađeno nešto keramike. U nedostatku vremena nije očišćena i dokumentirana. Uza zapadni rub kvadranta G 5 registriran je rubni dio stratigrafske jedinice 037, koji je očišćen, te je ustanovljeno da je riječ o paništu dosta velike dubine, ispunjenom velikom količinom keramike. Specifičnost je objekta u velikoj količini neobrađenih jelenjih rogova pronađenih na malom prostoru. Još nije poznato je li riječ o prehrambenim ostacima ili nečem drugom.
U kvadrantima G 4 i 5, kao i prošle godine, otkriveni su tragovi kolaca okruglog i trokutastog oblika, koji su vjerojatno definirali neku građevinsku, stočarsku ili obrambenu konstrukciju, a koji su registrirani u sloju pijeska i pješčanog kamena. Ispunjeni su smjesom ljepila

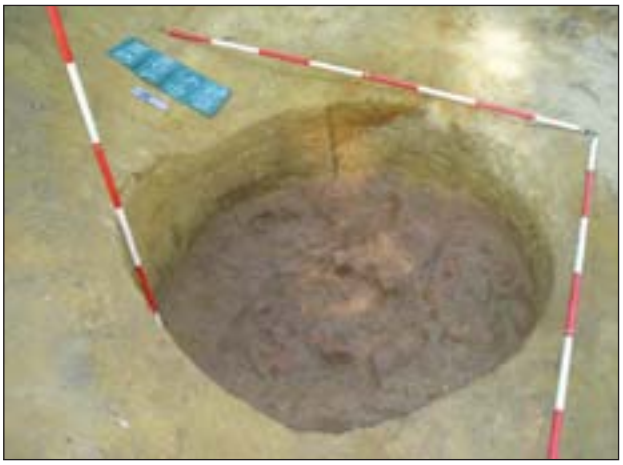

Orovački vinogradi, dno jame prekriveno kućnim lijepom

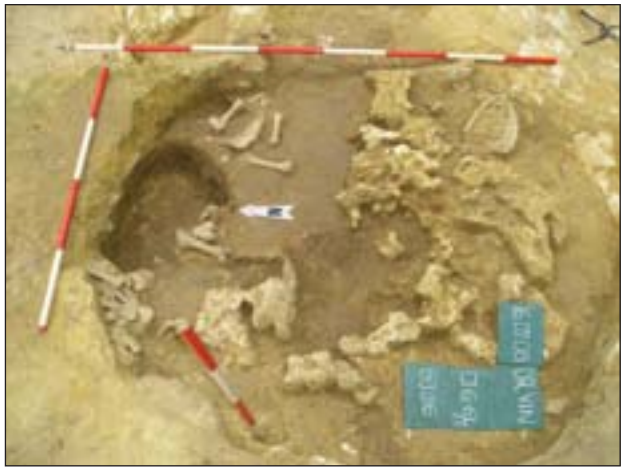

Orovački vinogradi, otpadna jama s kostima

za keramičke pločice, koja će u potpunosti sačuvati njihov oblik do sljedećih faza istraživanja i koju je, po potrebi, vrlo jednostavno otkloniti iz navedenih rupa.
Tijekom istraživanja prikupljeno je ukupno 18 vrećica materijala koji je uz pomoć tehničkog osoblja muzeja opran i pohranjen u muzeju te pripremljen za daljnju obradu. Također je prikupljeno 12 vrećica uzoraka, odnosno životinjskih kostiju, koje će biti obrađene i determinirane na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u suradnji s docenticom Zdravkom Hincak. Za terensku dokumentaciju snimljeni su: tlocrti kvadranata F 2, F 4, F 8, G 5, G 6 i G 7 na dostignutoj dubini; zapadni profili u kvadrantima G 4 i G 5 te istočni profili u kvadrantima F 2 i F 8; stratigrafske jedinice 016, 018, 035 i 037. Za dokumentaciju istraživanja načinjeno je ukupno 68 digitalnih fotografija, ne računajući tlocrtne fotografije pojedinih kvadranata, te četrnaest dokumentacijskih crteža koji se nalaze u dokumentaciji arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar.
Po prvi put uspostavljena je suradnja s dr. sc. Urošem Barudžijom iz Zavoda za mineralogiju i petrologiju Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta u Zagrebu radi uzimanja uzoraka pojedinih otkrivenih slojeva te odgovora na pitanje o podrijetlu sedimenata, kao i vrsti i utjecaju ljudske aktivnosti na pojedine sedimente. Rekognoscirano je blisko područje oko lokaliteta radi pronalaženja ekvivalentnog i usporedivoga otvorenog vertikalnog profila koji sadrži prirodan geološki slijed naslaga, te je na udaljenosti od cca 800 m (vrh susjednog brda, gotovo jednake nadmorske visine kao lokalitet) uočen geološki stup s naslagama pijeska i pješčenjaka identične granulacije, boje sastava i teksture kao na lokalitetu. S lokaliteta je radi usporedbe uzeto ukupno 8 različitih uzoraka koji će biti podvrgnuti analizi sastava, mikropetrografskoj analizi te kemijskoj analizi i rendgenskoj difrakciji na prahu (XRD--analiza). Nakon radova lokalitet je privremeno zaštićen i konzerviran do sljedeće faze istraživanja.

Literatura

Jakovljević 2005 G. Jakovljević, Antropomorfna figura iz naselja vinkovačke kulture u Orovačkim vinogradima kraj Bjelovara, HAnt, 13, Pula, 2005: 49 – 55.

Jakovljević 2008 G. Jakovljević, Orovački vinogradi, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 131 – 132.

dr. sc. Goran Jakovljević

Summary

The aim of this year's excavations at the Prehistoric site Orovac Vineyards has been detecting the construction phases in the settlement, clearing the previous located objects, opening new probes at the northern side of the plateau with the aim of defining the border areas of the settlement and the continuation of excavations in the central part of the plateau. In this year's phase of excavations 100 m² of new surface have been discovered at the position of the northern settlement and two new stratigraphic units have been added to the existing 32.
Fundus of the unearthed material has confirmed the dating of the site into the period of Vinkovci Culture (ribbon handles on the vessels, rims of the incrusted bowls, tools made of deer bones and similar). Attention should also be given to the interesting phenomena noticed in the northern quadrants, located in the immediate vicinity of the first line of defence of the settlement. Stratigraphic units that have been found there contain a large quantity of wattle and daub but no other construction material. This year the first conservation works at the site have also been conducted: remains of round and trigonal wedges have been found in the sand and sandstone layer which probably used to define some building, either a farming or military construction. More permanent protection will enable us to discover a complete base plan of housing complex in the future phases of excavations.

Redni broj: 71
Lokalitet: Sirač – Stari grad
Naselje: Sirač
Grad/općina: Sirač
Pravni status: R-0064
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija

Tijekom 2007. i 2008. odvijale su se VI. i VII. faza arheološkog iskopavanja i konzervacije utvrde Stari grad u Siraču. Voditelj radova bio je mr. sc. Berislav Schejbal.

VI. faza radova odvijala se od svibnja do studenog 2007. godine. Na osnovi utvrđenog tlocrta utvrde u istraživanjima prethodnih faza (I. – V.), iskopavanje je nastavljeno na poziciji unutrašnjosti glavne utvrde – Blok 8, u kvadrantima I 5-8, H 5-8, I G 5-8, odnosno sjevernom dijelu unutrašnjeg dvorišta uz glavni bedem sjever (GBS). I ove su godine istraživanja pokazala veliku devastiranost lokaliteta (uzroci i posljedice navedeni su u prijašnjim izvješćima, kao i zatečena stratigrafska situacija te parcijalna konzervacija glavnog bedema sjever poradi statičkog pojačanja dijela sačuvanoga obrambenog plašta nad klisurom 1998.). Današnja površina lokaliteta u unutrašnjosti utvrde ima L-oblik. Izvorna kota arheološkog lokaliteta nalazila se

na + ▼ 1,40 m – 1,45 m i ostala je sačuvana samo u kvadrantima I 3, I 4, H 3, H 4, H 5, G 3, G 4. Međutim, i ona je upitna poradi radova ORA 70-ih godina prošlog stoljeća. Međutim, od tada lokalitet više nije bio devastiran, odnosno više nije rabljen kao izvor građevnog materijala za lokalno stanovništvo.

Arheološka istraživanja VI. faze započela su u unutrašnjem dvorištu u Bloku 8, iskopom kontrolnog kanala (KK 1) uz GBS i Blok 7 na ▼ + 0,70 m. Unutrašnje dvorište s istočne strane zatvara zid Z 3 Bloka 7, najvjerojatnije dio arhitekture tvrđavnog palasa, unutrašnjega višekatnog boravišnog objekta. Stratigrafska situacija ipak se razlikovala od situacije u Bloku 7 (istraživanje 2006: kamen i šuta 25 – 40 cm, sitna šuta s zemljom 25 – 35 cm, zatim 20 cm sloj gareži sa zemljom na koji se nastavljala zemlja sa sitnom žbukom i humusom), jer je sloj gareži bio neujednačen i tanji te se postupno smanjivao na potezu prema zapadu uz GBS prema kvadrantu I 6 i prema jugu, odnosno kvadrantima H 7, G 7, F 7, tj. otvorenom dvorištu – prostoru bez gorive arhitekture.

Iskopavanja su nastavljena iskopom triju sondi (S 10, S 11, S 12). U S 10 na dubini od ▼+ 0,35 m do ▼ + 0,20 m pojavili

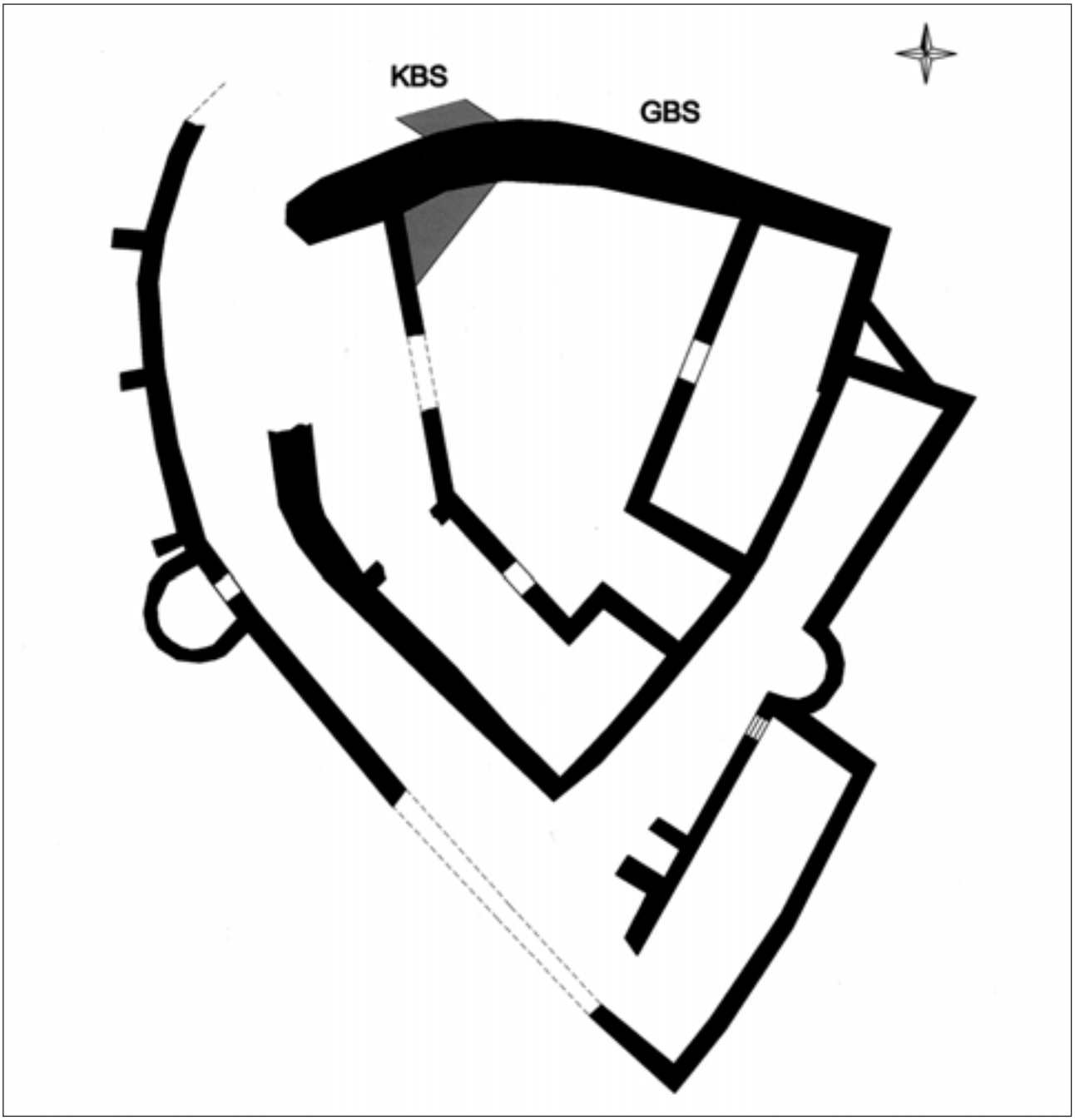

Tlocrt utvrde

Kompaktni bedem sjever (KBS)

su se mogući rudimenti popločenja glavnoga unutrašnjeg dvorišta od različite vrste kamena, većih riječnih pločastih oblutaka, pločastog vapnenca različitih dimenzija i rimske cigle te jednim manjim mlinskim žrvnjem (promjer 40 cm). Nalaz kao popločenje ipak je upitan poradi nejednake nivelacije popločenja (razlika 7 – 15 cm), iako treba uzeti u obzir devastiranost lokaliteta. Iskop je sadržavao velike količine šute, kamena, staroga građevnog i recentnoga plavkastog vapnenca i šljunka različitih dimenzija.

Neočekivan nalaz pojavio se u S 12 uz GBS u kvadrantu I 5/6. Na dubini od ▼+ 0,10 m do ▼+ 0,15 m pojavila se kompaktna zidana temeljna struktura koja je nazvana kompaktni bedem sjever (KBS), a otkrivena je samo u obliku pravokutnog trokuta nejednakih stranica, dimenzija cca 3,50x3x2 i visine 0,90 – 1,00 m. GBS je presjekao, odnosno prezidao temeljnu stopu KBS-a. Njegov se smjer prostiranja SI-JZ nije mogao u potpunosti sagledati. Neposredno uz KBS, na udaljenosti od 0,30 do 0,40 m južno, na + ▼ 0,14 m otkrivena je veća amorfna nepravilna krečna masa dimenzija: širina = 1,20 maks., dužina = 1,90, deb. = 0,11 – 0,30 maks. Na – ▼ 0,71 pojavila se zemlja zdravica. Da bi se utvrdio daljnji smjer prostiranja KBS-a, s vanjske sjeverne strane GBS-a otvorene su probne sonde S 13 i S 14, odnosno kontrolni kanal KK 2. Na dubini od 0,90 cm, odnosno + ▼ 0,16, u S 14 otkriven je vanjski dio KBS-a (istražena dužina 1,30 m), širine 4,50 – 4,80 (sic!) i sveukupne visine 1,10 m.

Prozor/puškarnica

Situacija u sondama S 12 i S 14 pokazuje da je GBS prezidao ugao KBS-a, što upućuje na to da je ondje vjerojatno riječ o većim kamenim temeljima nekoga manjeg fortifikacijskog objekta (samostojeća obrambena kula?). Na pozicijama sondi S 10 i S 11 iskop je nastavljen planum--metodom od GBS-a prema središtu unutrašnjeg dvorišta. Situacija je uputila na recentnije navoženje i odvoženje zemlje, premetanje slojeva, odnosno na to da je lokalno stanovništvo vadilo kamen i koristilo se njime baš u središtu dvorišta, jer je zarušenost arhitekture unutrašnjeg dvorišta na toj poziciji bila najmanja, što je olakšavalo odvoženje materijala s lokaliteta. Prilikom čišćenja tjemena zidova Bloka 7 i Bloka 5 otkrivenih 2006., uočeni su rudimenti donjih kota konusnih (podrumskih) prozora puškarnica na zidu Z 1 (1 kom.), na zidu Z 2 (1 kom.) i na zidu Z 3 (2 kom.), orijentiranih vanjskim užim otvorom prema unutrašnjem dvorištu. Kod otkrivenih prozora/puškarnica i ulaznih vrata nedostajali su mogući klesani detalji, vratnice i nadvratnici. Između Blokova 5 i 7 nalazi se Blok 6 povezan s unutrašnjim dvorišnim prostorom Bloka 8, s tragovima popločenja koji su prilikom iskapanja 2005. već indicirali moguću poziciju ulaza u glavnu utvrdu s obzirom na arhitekturu sekundarnoga perimetralnog bedema s dvostruko izvedenim ulazom u Blok 1. Tijekom arheoloških istraživanja razvrstani su i deponirani iskopana zemlja, šuta i kameni građevinski materijal. Kamen je posebno odlagan za daljnju konzervaciju, a zemlja i šuta deponirane su za odvoz. S vanjske strane GBS-a izgrađena je platforma za odlaganje građevnog materijala: klesanih građevinskih elemenata, fragmenata popločenja i cigli.

U preostalim završnim radovima VI. faze čišćenja fuga zidova Bloka 5 i Bloka 7 izvršena je konzervacija s pojačanom krunom zidova. Pri konzervaciji djelomice su izvedene otkrivene konusne puškarnice. Vidljivi tragovi prozora/puškarnica dali su mogućnost pristupu konzervacije i djelomične rekonstrukcije radi konsolidacije zatečene postojeće strukture, kao što je predloženo dokumentacijom konzervacije, a sve radi sprečavanja daljnjeg propadanja. Nalaz statičara pokazao je da zidovi Bloka 7 ispod nivoa terena nisu bili podložni djelovanju atmosferilija, geomehaničkih promjena, djelovanju raslinja i vegetacije ni djelovanju oborinskih voda. Očito je da su sva vidljiva oštećenja nastala uporabom zidova kao sekundarnoga građevnog materijala. U Bloku 7 ukopane su cijevi za drenažu.

Od pokretnih arheoloških nalaza u građevnoj šuti pronađeno je nekoliko fragmenata fine srednjovjekovne keramike,

nešto više fragmenata obične keramike i grube keramike, dva pećnjaka, nešto sitnijega željeznog inventara, jedan rog – recipijent, opet dijelova vojne opreme iz Drugoga svjetskog rata te dijelova plastične i staklene ambalaže iz 20. st. Od građevinskih elemenata pronađeno je nekoliko dijelova spolija – fragmenata profiliranih greda od kamena pješčenjaka i fragmenata cigli.

Nakon priprema, u proljeće 2008. započeli su kontinuirani radovi VII. faze (od 15. rujna do 30. studenog). Iskopavanja su započela u kvadrantu I 5/I 6 uz glavni bedem sjever (GBS), iskopom sonde S 15, odmah uz S 12 – s pozicijom otkrivene temeljne stope kompaktnog bedema sjever (KBS). Iskop je sadržavao velike količine šute i recentnog kamena plavkastog vapnenca (preostao od parcijalne konzervacije 1998.), pomiješanih s površinskim humusom i starim kamenom, odnosno građevnim materijalom. Na ▼+ 120 uz GBS pojavio se rudiment zida, novootkriveni Z 13 (SJ 23), (d = 0,4 m, š = 1,0 m), koji se prostirao u smjeru S-J te je prezidao KBS. Djelomice je uništen konzervacijom 1998. godine. Uz GBS visina zida Z 13 bila je 0,70 cm. Nakon iskopa velike količine starog kamena i šute bez arheoloških nalaza pojavila se puna struktura Z 13, čija je dužna visina varirala od ▼+ 0,65 do ▼+ 1,20. Istraživanja su nastavljena u kvadrantima I 7/8 i H 7 na pozicijama kontrolnog kanala KK 1 i sonde S 10 i njihova međuprostora uz GBS i Z 3 u Bloku 7 (2007. godina). Iskop je započeo na visini od ▼+ 70 i došao je do dubine od ▼– 0,40, kad se pojavila zemlja zdravica. Zahvat na S 10 i KK 1 zaprimio je sveukupne dimenzije d = 9 m, š = 2,5 m. Iskop je nastavljen u S15 rušenjem triju stabala bora. Prilikom vađenja panjeva izvađen je i betonski postament za sidrište jarbola za zastavu (SJ 24), postavljen 1991. godine. Sa zapadne strane Z13 iskopan je kontrolni kanal KK 3, dok je s istočne strane Z13 praćen iskopavanjem planum-metodom u dužini od cca 8 m od GBS-a do pozicije spoja sa Z 1 u Bloku 5. Iskopavanja na poziciji S 11 i S 12 i njihova međuprostora (kvadranti I 5/6, H 5/6 G 5/6) nastavljena su planum-metodom od GBS prema jugu i Bloku 5 i Z 1. Stratigrafska situacija bila je ujednačena. Na ▼ – 0,58 pojavila se zemlja zdravica (SJ 14). Zanimljiv nalaz pojavio se u kvadratu 6 G. Na dubini od ▼+ 35, u šuti je otkriven vrh spolija od žuto-sivog pješčenjaka (SJ 25), što je u stvari bio veći kapitel dimenzija v = 0,55 cm, gornji promjer maks. 65 cm, donji promjer maks. 50 cm. Kroz vertikalnu središnju os kapitela isklesan je vertikalni konusni kanal na ulaznoj koti širok 10 cm, dok je gornja kota otvora oštećena. U istom kvadrantu G 5/6, u međuprostoru između kapitela i Z 13, odnosno uza zapadnu stranu Z13, otvorena je sonda S 17 (d = 3 m, š = 3 m). Na dubini od ▼– 180 pojavio se kamen živac. Nalaza nije bilo.
Od pokretnih arheoloških nalaza u kampanji 2008. pronađeno je nešto fragmenata srednjovjekovne obične keramike i grube keramike, fragmenata pećnjaka i nešto sitnijeg željeznog inventara. Prevladavali su nalazi iz 20. st. (vidi gore). U arheološkim istraživanjima iskopano je, razvrstano i deponirano 100 m^3 zemlje. Drugih važnijih nalaza, osim kapitela, nije bilo. Takav luksuzni arhitektonski element mogao je pripadati jedino palasu utvrde (!?), iako je izvjesnije da je pripadao župnoj crkvi BDM u Siraču, koja je prema pisanim izvorima poslužila Turcima za refortifikaciju

Kapitel

utvrde. Novootkrivena temeljna stopa bedema (KBS) po svemu sudeći bila je dio fortifikacijskog objekta kao samostojeća obrambena kula koja je prethodila kompleksu utvrde Stari grad Sirač.
Cjelokupan lokalitet geodetski je snimljen, jer su se pokazali nedostaci geodetske izmjere iz 2002. godine. U građevinskim radovima konzervacije prema arhitektonskoj dokumentaciji zatečenog stanja i prijedlogom konzervacije u 2007. izvedena je zidana kruna novootkrivenih zidova s izvedbom 4 prozora/puškarnice te 2008. djelomična konzervacija dijela sjevernog lica glavnog bedema sjever (22 m^3). Prije zahvata s lica zida i bedema, odnosno jezgre, uklonjena je vegetacija i rahla struktura. U prethodnim fazama iskopavanja otkriveni zidovi konzervirani su izvedbom pojačane krune, ali samo na nekim pozicijama. Izvedba krune na ostalim zidovima očekuje se nakon arheoloških istraživanja (preostali dio unutrašnjeg dvorišta, međuprostor bedema, pozicija temeljne stope obrambene kule, pozicija podgrađa i obrambenog kanala), završne konzervacije GBS-a, odnosno građevinskih završnih radova prema projektu prezentacije kompleksa.

Literatura

Schejbal 2007 B. Schejbal, Sirač – Stari grad, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 110 – 112.

mr. sc. Berislav Schejbal

Summary

In the excavation and conservation works in 2007 and 2008 some new insights were gained about the base plan of the interior of the Medieval fort Old Town in Sirač. The most

interesting finds were the preserved rudiments of conical windows/loop holes in the walls of interior rooms and the find of a part of a newly discovered foundation footing of the defensive wall which was max. 4.80 m wide and had probably been a part of a fortification object (detached defensive tower?) which had preceded the complex of the fort Old Town. Other architectonic elements were represented by a capital made of yellow sandstone and out of the context of the other finds. Movable archaeological materials consisted of several fragments of plain and coarse medieval pottery, stove tiles fragments and some smaller iron inventory. 20th century finds were prevalent because the site had been devastated during this century as a village dump and military position in the Second world war and the Croatian War for Independence. Stone crown was made on the newly discovered walls during the construction and conservation works based on the documentation of the current state and the proposed conservation. It had four arrow loops with a drainage system. Partial conservation of the northern face of the main northern defensive wall was also conducted. The continuation of the excavations was planned for 2009.

Redni broj: 72
Lokalitet: Stare Plavnice – Gradina
Naselje: Stare Plavnice
Grad/općina: Bjelovar
Pravni status: Z-308
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 13. listopada do 6. studenog 2008. godine trajala su zaštitna arheološka istraživanja u Starim Plavnicama, na k.č. 629, k.o. Stare Plavnice. Radove je financirao investitor Plinacro d.o.o., a nositelj je projekta Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika, Ured u Zagrebu. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Nikolina Drašković, a stručni arheološki nadzor provodio je Krešimir Karlo iz Konzervatorskog odjela u Bjelovaru. Riječ je o zaštitnim,

Fotogrametrijski snimak terena s položajem sondi

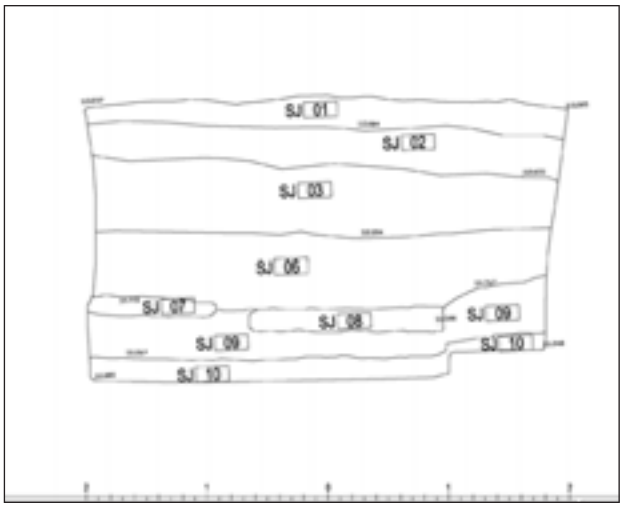

Istočni profil S 4 (crtež: N. Drašković)

sondažnim arheološkim istraživanjima na trasi iskopa plinovoda Sv. Ivan Žabno – Bjelovar.

Primarni cilj istraživanja jest dokumentirati arheološki sloj na lokalitetu prije samog iskopa plinovoda. U tom smislu sondažno je istražena već označena trasa iskopa plinovoda između stacionaže 4.700 i 5.000. Lokalitet je smješten u udolini između Starih Plavnica i Velikih Sredica. Riječ je o travnatom platou, južno od Starih Plavnica, omeđenog zemljanim bedemima sa sjeverne, zapadne i južne strane, dok ga sa zapadne strane presijeca jarak vrlo vjerojatno recentnije datacije. Bedemi, kao i jarak, prekriveni su rijetkim drvećem, dok je ostatak parcele prekriven pašnjakom. Približna površina parcele iznosi oko 190x70 m, a istražena je površina od oko 95 m². Ukupno je istraženo 6 sondi unutar kojih je izdvojeno 14 stratigrafskih jedinica, odnosno posebno definiranih slojeva i struktura.
Po položaju lokaliteta Gradina te po vidljivim ostacima zemljanih bedema može se zaključiti da je riječ o srednjovjekovnom gradištu. Ta vrsta naselja u srednjem vijeku služila je uglavnom kao refugij, a moglo se raditi i o stalno naseljenom prostoru. Redovito je to bio utvrđen prostor s tragovima zemljanih bedema i/ili drvene konstrukcije te obrambenim jarcima. Takva je situacija i u Starim Plavnicama.
Prva sonda otvorena je neposredno uz trasu iskopa, a ostale na samoj trasi te na zemljanim bedemima. Početak iskopa u S 1 bio je na apsolutnoj visini od 113,32 m, a u S 4 zdravica (sterilna siva glina) javlja se na najnižoj visini od 111,08 m. Stratigrafska situacija lokaliteta razmjerno je jednostavna, svi keramički nalazi potječu iz SJ 02, te poneki iz SJ 01. To je uporabna gruba keramika te manji broj fragmenata glazirane keramike koja se može datirati u kasni srednji vijek ili rani novi vijek. Svi su ulomci vrlo loše sačuvani, dok je u najboljem stanju više ulomaka iste posude, S 2, SJ 02, sig. 15-19. Riječ je o dnu grube posude, debelih stijenki, pečene na brzorotirajućem lončarskom kolu. Pretpostavlja se da je riječ o čaši konkavnog oblika (za analogiju vidi: Sekelj-Ivančan, Tkalčec, 2002: 177).
Metalnih je nalaza također vrlo malo, a svi potječu iz S 4, SJ 06. Riječ je o 10 komada vrlo korodirane cjevaste

Keramički ulomci pronađeni tijekom iskopavanja

metalne konstrukcije jednakih debljina stijenki. Iz toga se izdvaja jedino sig. 9. Taj je komad znatno tanjih stijenki te bi mogao biti donji dio strelice, no zbog stanja očuvanosti nije moguće iznositi daljnje pretpostavke.
Svi nalazi drva potječu iz S 4, SJ 07 i SJ 08. Kako je riječ o položaju na dnu obrambenog jarka, ne radi se ni o kakvoj drvenoj konstrukciji, nego o odbačenim komadima, grani obrađenoj sjekirom (1 m duljine i 14 cm širine) i dvije drvene planjke (70 m duljine i 0,3 m širine). Nalaza stakla nije bilo, osim jednog nalaza recentnoga staklenog dna u površinskom sloju S3, SJ 01. Jednako vrijedi i za kamen.
Nisu pronađeni tragovi opečne konstrukcije u bedemima, no po strukturi pomiješanih slojeva u S 5, SJ 13 i SJ 14 te u S 6, SJ 11 i 12 sa sigurnošću se može utvrditi da su bedemi umjetno načinjeni. Tijekom sondažnog istraživanja nisu pronađeni tragovi drvene konstrukcije stambene arhitekture ni tragovi drvene obrambene arhitekture na bedemima.
Na temelju svega navedenog potvrđeno je postojanje kasnosrednjovjekovnog nizinskoga gradišta na istraženom lokalitetu. Riječ je isključivo o privremenom boravištu, refugiju bez tragova stalnog naseljavanja, za razliku od primjerice gradišta u obližnjem Gudovcu, s kojim je po nalazima bilo istodobno (14. – 16. st.)

Literatura

Gerrard 2003 C. Gerrard, Medieval Archaeology, Understanding Traditions and Contemporary Approaches, Routlege, London & New York, 2003.
Jakovljević, Tkalčec 2004 G. Jakovljević, T. Tkalčec, Srednjovjekovno Gradište Gudovac – Gradina kraj Bjelovara u svjetlu prvih arheoloških istraživanja, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2004: 148 – 150.
Lovrenčević 1986 Z. Lovrenčević, Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji, Podravski zbornik, 12, Koprivnica, 1986: 168 – 199.
Karač, Zloušić, Metež, Vekić, Sheibal 2001 V. Karač, K. Zloušić, Lj. Metež, A. Vekić, B. Sheibal, Konzervatorska podloga za prostorni plan Bjelovarsko-bilogorske županije, Zagreb, 2001.
Sekelj-Ivančan, Tkalčec 2002 T. Sekelj-Ivančan, T. Tkalčec, Kasnosrednjovjekovna stolna keramika s nekih gradišta iz okolice Kutine i Garešnice, Prilozi IAZ, 19, Zagreb 2002: 165 – 194.
Vinski 1949 Z. Vinski, Prilog poznavanju gradišta s osvrtom na jedan nalaz u Podravini, Historijski zbornik, god. II, 1-4, Zagreb, 1949: 223 – 241.

Nikolina Drašković

Summary

During 2008 rescue archaeological were conducted in Stare Plavnice at Gradina site located at the gas pipeline St. Ivan Žabno – Bjelovar excavation route. The researched surface was about 95 m² with six probes inside which 14 stratigraphic units were diversified.
At the location of the site Gradina and by the visible remains of the earthen defensive walls we concluded that this had been a Medieval hillfort. Stratigraphic situation at the site was immensely simple. All the pottery finds came from SJ 02 and some of the from SJ 01. Those were mostly specimens of coarse pottery and a smaller number of glazed pottery fragments which could be dated to the late Middle Ages or post-Medieval period. No traces of brick constructions with defensive walls were found, but according to the structure of the intermingled layers S 5, SJ 13 and SJ 14 together with S 6, SJ 11 and 12 we could conclude with certainty that the defensive walls had been made artificially. During the excavations no traces of wooden housing constructions were found or the traces of wooden defensive architecture on the defensive walls.
All of the above confirmed the existence of a Late Medieval lowland hillfort at this location. It had been exclusively a temporary settlement, a refuge without any traces of permanent settling taking place as had been the case with the nearby Gudovac which, although they had the same dating (14th to 16th century).

Redni broj: 73
Lokalitet: Streza – pavlinski samostan Svih svetih
Naselje: Pavlin Kloštar
Grad/općina: Kapela
Pravni status: P-1782
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja pavlinskog samostana Svih svetih u Strezi 2008. čine treću sezonu radova započetih 2006. godine. Voditeljica istraživanja bila je Tajana Pleše, Odjel za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Pavlinski samostan Svih svetih pripada drugoj, mlađoj grupi pavlinskih samostana na području SZ Hrvatske, osnovanih tijekom 14. i početkom 15. stoljeća. Toj grupi pripadaju i samostani u Šenkovcu, Lepoglavi, Kamenskom i Donjoj Vrijesci. U stariju grupu samostana (13. i početak 14. stoljeća) pripadaju samostani u Remetama, Beloj Crkvi, Bakvi i na Zlatu. Samostan u Strezi osnovan je 1374. godine, no nakon nešto više od stoljeća prosperiteta razvoj je zaustavljen sve učestalijim osmanlijskim prodorima, stoga su pavlini između 1538. i 1547. prepustili sva svoja dobra u Strezi vojnoj upravi i sklonili se u sigurniju Lepoglavu. Nije poznato koja je sudbina zadesila samostanski sklop

– je li bio srušen u nekom od osmanlijskih napada ili je bio prepušten polaganom propadanju nakon što je posjed napustila vojska. Napušteni samostan postao je izvor građevnog materijala, te je tako tijekom četiri posljednja stoljeća polagano nestao. Njegov se točan položaj sve do početka istraživanja 2006. mogao samo pretpostaviti prema predaji lokalnog stanovništva te prema ulomcima opeke razasutima po širem prostoru samostanskog sklopa.

Istraživanjima tijekom 2006. i 2007. potvrđen je točan položaj samostanskog sklopa, određeni su njegovi vanjski gabariti te je istražen dio samostanske crkve Svih svetih. Samostan se nalazio u dolini određenoj tokovima dvaju potoka i njihovim poveznim kanalima, čime je zatvoren jedan, vodom izoliran, pravokutan prostor. Tijekom istraživanja od 2006. do 2008. raskrčen je jugoistočni dio samostanskog sklopa, tj. crkva Svih svetih, a drugi, veći dio i dalje se nalazi ispod guste šikare na parcelama u posjedu obitelji Vlašićek, Blažeković Baća, Ščurić i Subota. Kako su dna obaju korita spomenutih potoka viša od istraženih temelja crkve Svih svetih, prije nastavka radova bilo je potrebno riješiti problem potapanja iskopa. U suradnji s Hrvatskim vodama VGI Bjelovar, regulirana su oba potoka, a u sklopu tih radova uređene su i obale, definiran je okolni prostor te je napravljen pristupni put s mostom do lokaliteta.

Arheološkim istraživanjima 2008. u cijelosti je definirana samostanska crkva Svih svetih. Crkva je jednobrodna građevina, pravokutne lađe i jednako dugačkog i širokog svetišta koje je zaključeno poligonalnom apsidom. Dimenzije istražene crkve uistinu su impresivne – dugačka je 33, a široka svega 9 m. Na svim slobodnim pročeljima crkva ima masivne, pravokutne kontrafore, od kojih su oni na pročeljima svetišta i jugozapadni kutni u vezu, dok su oni na južnom zidu lađe prizidani. Potvrđeno je da su i tri para baza za (polu)stupove u lađi crkve naknadno dodani. Iz navedenog se mogu razlučiti dvije graditeljske faze crkve Svih svetih: u prvoj fazi bila je izgrađena cijela crkva, pri čemu je svetište bilo svođeno, dok je lađa bila natkrivena tabulatom. U drugoj fazi, koju trenutačno još nije moguće vremenski odrediti, lađa je bila prekrivena svodom, zbog čega su dograđeni kontrafori na južnom zidu lađe te su dodane baze u unutrašnjosti crkve.

Iskop je proširen i oko cijele crkve te spušten do nivoa zdravice. Iskop sa sjeverne strane crkve Svih svetih također je proširen, kako bi se potvrdila povezanost sakralnog objekta sa samostanskim sklopom. U skladu s dosad istraženim, može se potvrditi da crkva Svih svetih tlocrtnim rješenjem u cijelosti odgovara crkvama pavlinskih samostana u Nagyvázsonyu i Salföld-Köveskútu. Iako samostanskih sklop još nije istražen, može se pretpostaviti da će i organizacija krila bili riješena na sličan način.

Radovima su bila obuhvaćena i istraživanja u unutrašnjosti crkve. Uklonjen je debeo sloj (oko 200 cm) krupne šute nastale dugotrajnim, sustavnim uklanjanjem građevnog materijala, čime je postalo moguće potvrditi baze (polu) stupova uz sjeverni i južni zid crkve. U cijelosti je istražen samo prvi, najzapadniji travej, drugi je istražen samo djelomice, a u ostalim travejima postignut je gornji nivo prve faze grobnih ukopa.

Na prostoru prvih dvaju traveja istražena su 33 kosturna groba (27 u prvom i 6 u drugom traveju). Prema odnosu grobova u prvom traveju može se govoriti o tri faze ukopa. Svi pokojnici bili su pravilno orijentirani, s

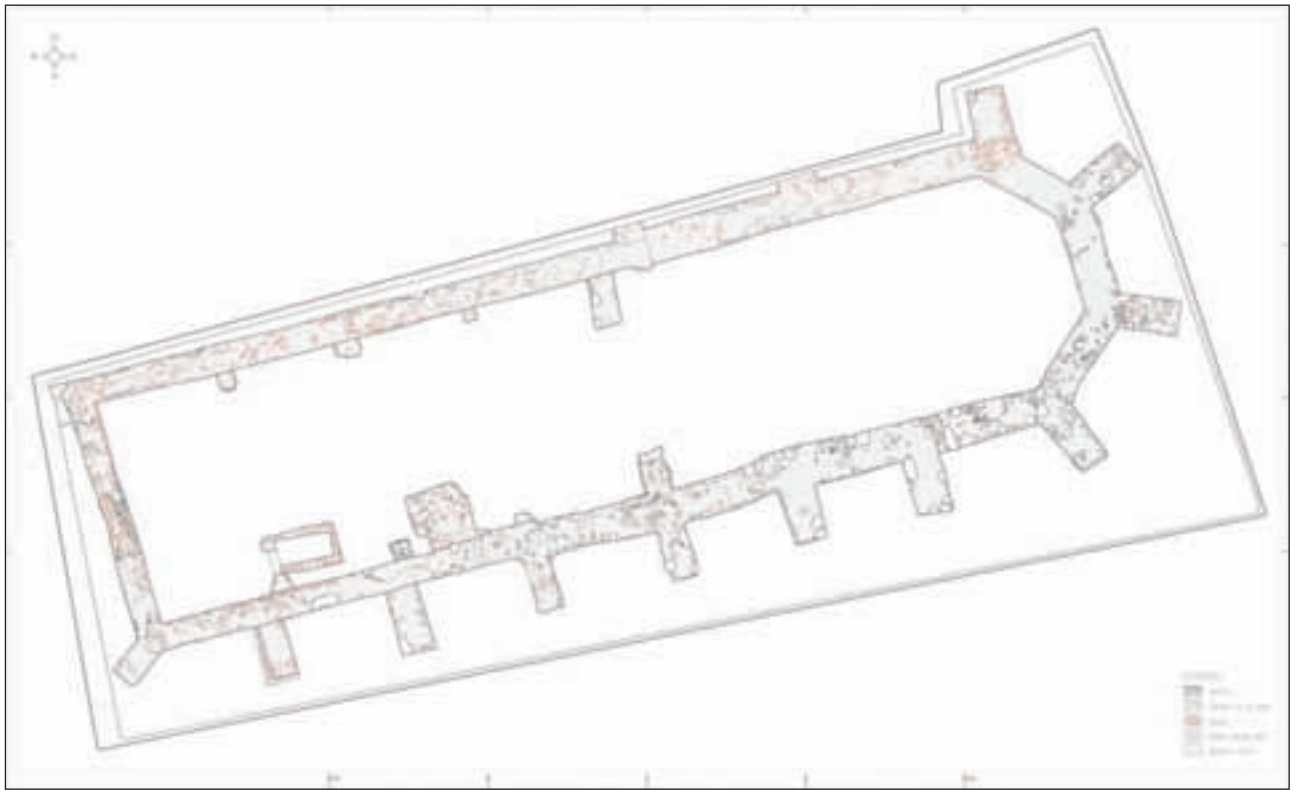

Tlocrt samostanske crkve Svih svetih u Strezi (Arheo plan d.o.o.)

Samostanska crkva Svih svetih u Strezi (foto: J. Kliska)

rukama prekriženima na prsima ili na zdjelici. Za većinu je potvrđeno da su bili ukopani u drvenim kovčezima. U zapadnom dijelu pronađena je, za sada jedina, opekom zidana grobnica. U samo osam grobova nađeni su nalazi, redom željezne pojasne kopče. Svi grobovi istraženi u crkvi Svih svetih mogu se datirati tako da je *taqn* godina osnutka samostana (1375.), dok je *tpqn* vrijeme oko 1540. godine, kada su pavlini trajno napustili samostan u vrijeme učestalih osmanlijskih napada.

Svakako su najvažniji pokretni nalazi pronađeni dijelovi arhitektonske dekorativne plastike (dijelovi svodnih rebara, dio masivnoga svežnjastog stupa, dovratnici/doprozornici, okapnica i dr.). U iskopu unutar i oko crkve pronađena je i mala količina kasnosrednjovjekovne keramike te nekoliko ulomaka stakla.

Nakon radova svi istraženi temelji i zidovi prekriveni su zaštitnom folijom (geotekstilom), koja je dodatno učvršćena slojem zemlje i kamenjem, a oko cijelog lokaliteta postavljena je zaštitna drvena ograda. Snimanje i izrada nacrtne dokumentacije povjereni su tvrtki Arheo plan d.o.o., a poligone točke postavila je tvrtka Zajednički geodetski ured Posavac i Kovačević.

Literatura

Dočkal 1989 K. Dočkal, Samostan Svih Svetih u Strezi (1375), Arhiv HAZU, (rukopis), Zagreb, 1952: 1 – 252.

Horvat 1989 Z. Horvat, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786, Zagreb, 1989: 100.

Horvat 2003 Z. Horvat, Opeka u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, Izdanja HAD, 21, Zagreb, 2003: 145 – 160.

Kožul 1999 S. Kožul, Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja, Zagreb, 1999: 547 – 548.

Kruhek 1989 M. Kruhek, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786, Zagreb, 1989: 83.

Lovrenčević, Medar 1977 Z. Lovrenčević, M. Medar, Gotika u Bilogori, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 26-2, Zagreb, 1977: 44 – 60.

Pleše 2007 T. Pleše, Sreza – pavlinski samostan Svih svetih, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 112 – 115.

Pleše 2008 T. Pleše, Sreza – pavlinski samostan Svih svetih, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 132 – 135.

Pleše, Azinović Bebek, Karlo 2007 T. Pleše, A. Azinović Bebek, K. Karlo, Pavlinski samostan Svih Svetih u Pavlin Kloštru, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2007: 135 – 141.

Pleše, Azinović Bebek, Karlo 2008 T. Pleše, A. Azinović Bebek, K. Karlo, Crkva Svih Svetih pavlinskog samostana u Strezi (Pavlin Kloštar), Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2008: 114 – 119.

Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations of the Pauline monastery in Streza were conducted in 2008 and they were the continuation pf the systematic excavations conducted at this area since 2006. During these three campaigns the Church of all Saints positioned in the south eastern part of the monastery complex was researched. The church has impressive dimensions (33 by 9 m) and it is a one-naved edifice of a rectangular nave and an equally long an wide sanctuary which ends with a polygonal apse at the east. It had massive buttresses on all available facades. In the researched part of the interior (the entire first and the western part of the second trave) 33 skeletal burials were found tat could be dated to the period between the end of the 14th and the beginning of the 16th century. Apart from the small amount of the Late Medieval pottery we should mention finely carved parts of the architectural decorative sculpture.

KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

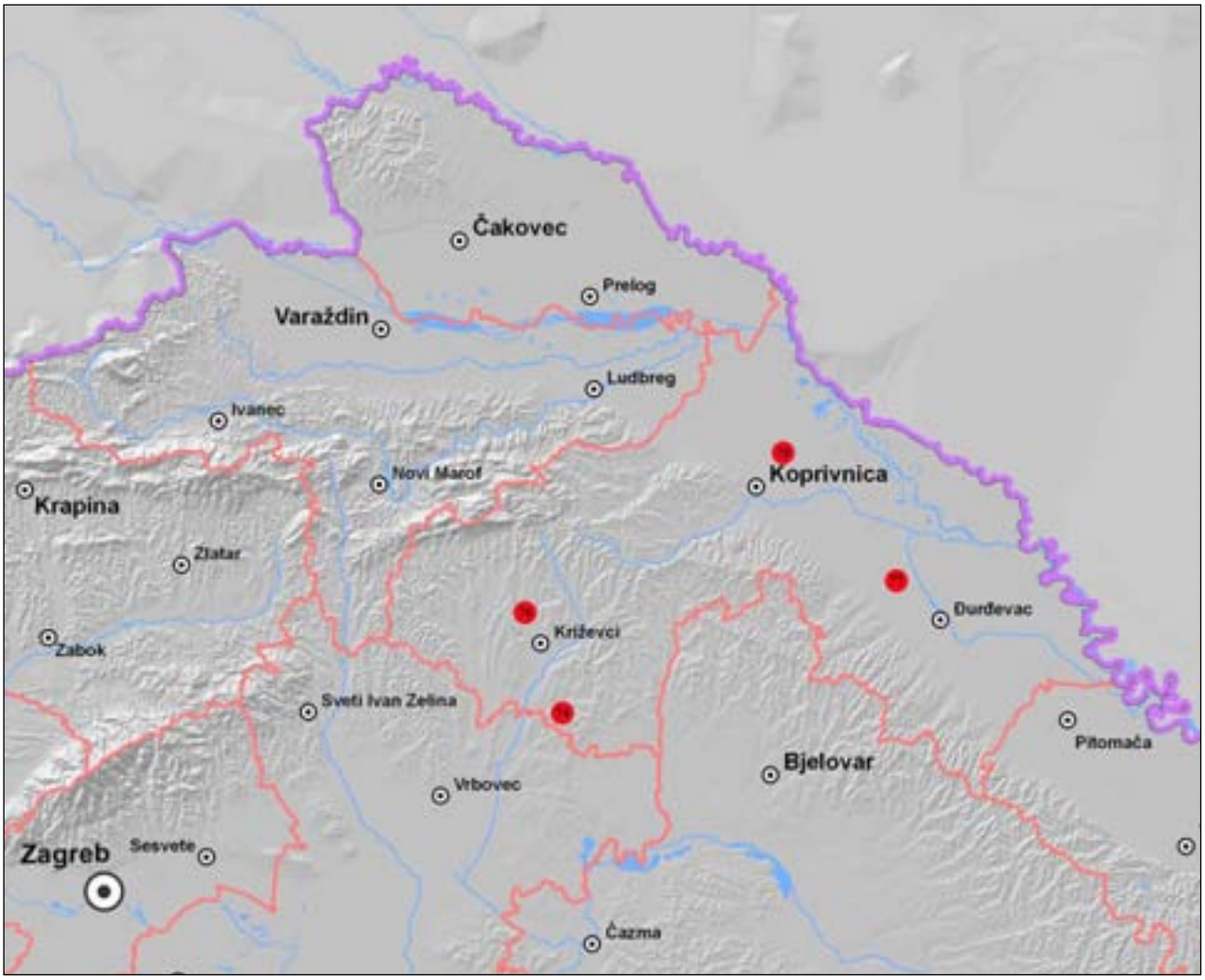

74 Brezovljani
75 Torčec – Prečno pole I
76 Veliki Kalnik (Stari grad)
77 Volarski breg

Redni broj: 74
Lokalitet: Brezovljani
Naselje: Brezovljani
Grad/općina: Sv. Ivan Žabno
Pravni status: Z-2218
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Gradski muzej Križevci od 7. do 27. kolovoza 2008., nastavio je sustavna istraživanja neolitičkog nalazišta Brezovljani, koja se provode od 2002. godine. Stručna voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Lana Okroša Rožić. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, Koprivničko-križevačka županija i Općina Sv. Ivan Žabno. Iskopavanje je provedeno na k.č. 2076, k.o. Žabno, a istražena je površina od 70 m², obuhvaćena sondama 17, 18, 18a i 18b, koje su postavljene nedaleko od mjesta iskopa iz 2007. godine.

Tijekom iskopavanja 2008. otkriveni su rov, zemunica, ognjište te mnoštvo rupa od stupova. Zemunica SJ 266 izdužena je oblika, orijentirana u smjeru sjever-jug. Dimenzije su njezina istraženog dijela 8,85x2,10 m. Zemunica je zidovima i klupicama od nabijene zemlje podijeljena u tri odjeljka. Najprostraniji je sjeverni odjeljak izdužena tlocrta, dimenzija 1,50x1,12 m te dubine 1,50 m. U istočnom bočnom zidu odjeljka evidentirano je osam rupa od stupova poredanih u dva okomita niza, što upućuje na postojanje nadzemne konstrukcije, o čemu svjedoče i otisci granja i pruća, vidljivi također u istočnom, bočnom zidu sjevernog odjeljka. Središnji dio zemunice SJ 266 zauzimaju dva odijeljena jamska prostora, od kojih je jedan karakteriziran elipsoidnim tlocrtom (dimenzije 1,15x1,05 m), dok tlocrt drugog upućuje na nepravilan kružni oblik (promjer 1,30 m). Dubine tih središnjih odjeljaka iznose 1,20 i 1,05 m. Južni dio zemunice zauzima nepravilan plići prostor (maksimalne dubine do 0,25 m), koji nije definiran u cijelosti jer ulazi u zapadni profil sonde 18b, a vjerojatno je činio ulazni dio. Sjeverozapadno od zemunice SJ 266 nađen je rov SJ 299 koji izlazi iz zapadnog profila sonde 18 i nije u cijelosti istražen. Rov se u dužini od 1,60 m proteže u smjeru istok-zapad, a zatim dužinom od 2,80 m, skreće u smjeru jugoistoka. Širina rova SJ 299 u dijelu kojim se pruža u smjeru istok-zapad iznosi oko 1 m. Rov se u dijelu koji se proteže u smjeru jugoistoka sužava, tako da se njegova širina u tome dijelu kreće oko 0,60 m. Bočne stranice rova ljevkasto se spuštaju prema dnu. Dubina rova iznosi od 0,30 do 0,40 m. Zapadno od rova SJ 299 otkriveno je 11 dosta gusto raspoređenih rupa od stupova. Jugozapadno od rova SJ 299, na udaljenosti od 0,70 m, smješteno je ognjište na otvorenom SJ 300. Prema položaju ostataka zaglađenog lijepa, može se zaključiti da je ognjište imalo elipsoidan oblik dimenzija 0,40x0,50 m. Najveća koncentracija rupa od stupova evidentirana je u sjevernom dijelu sonde 18. Nanizane su u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a njihov promjer kreće se od 1,5 do 8 cm.
Pokretnu arheološku građu uglavnom čine keramički nalazi brezovljanskog tipa sopotske kulture, iako je brojan i litički materijal. Najveći dio keramičkog materijala pripada

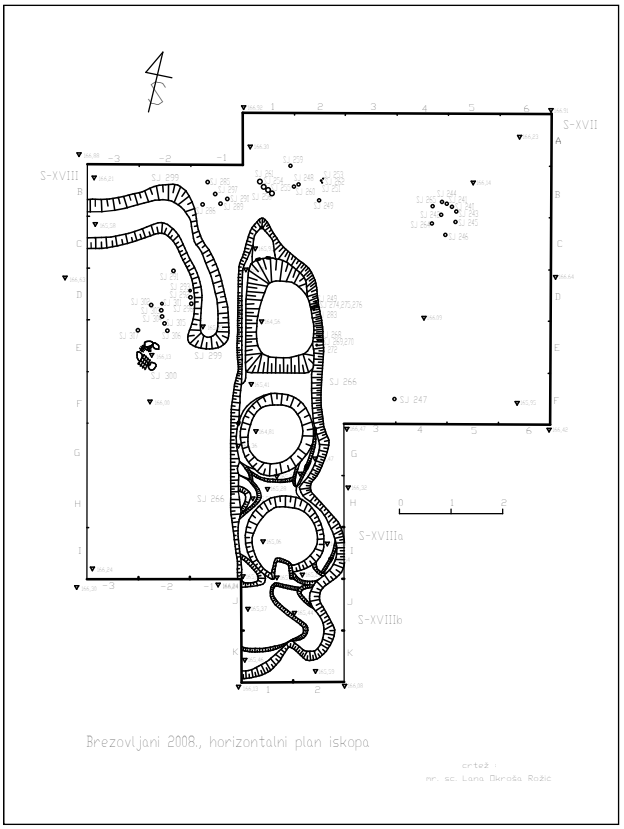

Brezovljani, tlocrt sondi istraženih 2008. g. (crtež: L. Okroša Rožić)

Brezovljani, zemunica SJ 266 (foto: L. Okroša Rožić)

Brezovljani, zemunica SJ 266 i dio rova SJ 299 (foto: L. Okroša Rožić)

ulomcima grube keramike. Pretežno je crne i sive boje. Oblici su bute s kljunastim ručkama, bikonični lonci te bikonične i zaobljene zdjele. Keramika je ukrašavana bradavičastim aplikacijama i nizovima otisaka prsta. Fina keramika uglavnom je crne, sive i oker boje. Najzastupljeniji su oblici te kategorije keramike zaobljene i bikonične zdjele, zdjele S-profilacije i bikonični lončići. Ukrašavanje je izvedeno plastičnim aplikacijama, otiscima prsta i nokta te crvenim i oker oslikavanjem (*crusted* postupak).

Među litičkim materijalom nalaze se jezgre i odbici, veća i manja sječiva i strugala. Polirano kameno oruđe zastupljeno je tek jednim ulomkom jezičaste sjekire. Velika koncentracija cijepanog litičkog materijala, kao i jezgri pronađenih u kv. F-G/1, navodi na zaključak da je jedan od središnjih prostora zemunice SJ 266 služio kao radionica za izradu kremenog oruđa i oružja. Rov SJ 299 bio je vjerojatno ogradni rov, dok bi rupe od stupova mogle upućivati na postojanje drvene ograde koja je štitila zemunicu SJ 266. Iskopavanjima 2008. proširena je slika izgleda stambeno-radioničkog dijela naselja brezovljanskog tipa sopotske kulture, koje datira u prijelaz srednjeg u kasni neolitik (oko 4900. g. pr. Kr.). Nakon iskopavanja lokalitet je zatrpan.

Literatura

Dimitrijević 1978 Stojan Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Izdanja HAD, 2, Zagreb, 1978: 81 – 94.

Marković, Okroša 2003 Zorko Marković, Lana Okroša, Nastavak istraživanja nalazišta Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 29 – 36.

Marković, Okroša Rožić 2004 Zorko Marković, Lana Okroša Rožić, Istraživanja u Brezovljanima godine 2003. i 2004., Obavijesti HAD, XXXVI/3, Zagreb, 2004: 57 – 62.

Okroša Rožić 2005 Lana Okroša Rožić, Brezovljani – četvrta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja, Obavijesti HAD, XXXVII/3, Zagreb, 2005: 62 – 68.

Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Peta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja na nalazištu Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXIX/1, Zagreb, 2007: 44 – 50.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

During 2008 the City Museum of Križevci continued systematic excavation of the Neolithic site Brezovljani that started in 2002. In the new season a new pit dwelling was discovered, together with a shaft, fireplace and numerous postholes. Pit dwelling SJ 266 has an elongated shape and it is of a North to South orientation. Its dimensions are 8.85x2.10 m. The dwelling is divided into three section by walls and low partitions made of pressed soil. South part of the dwelling is shallower compared to the rest of the interior so it probably served as an entrance. Shaft SJ 299 was discovered in a north-western direction of the dwelling. Its 1.60 m stretches in the direction from east to west and its 2.80 m in a south-eastern direction. South-western of the shaft there is a fireplace of an oval shape, SJ 300, dimensions 0.40 m by 0.50 m. Movable finds consist of potshards, clay weights and stone objects. Big concentration of a spalled stone material found in dwelling SJ 22 indicates that one of the rooms was used for crafting flint weapons and tools. Shaft SJ 299 probably represented a fence shaft. We can also presume that the postholes discovered northern of the dwelling SJ 266 used to be a part of what was a protective fence. In the 2008 excavation campaign of this Brezovljani type Sopot Culture settlement we gained a bigger picture of what the part of a 4900 BC settlement which was used for living and craftsmanship used to look like.

Redni broj: 75
Lokalitet: Torčec – Prečno pole I
Naselje: Torčec
Grad/općina: Drnje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna istraživanja lokaliteta Torčec – Prečno pole 1 nastavio je Institut za arheologiju iz Zagreba, od 21. do 31. srpnja 2008., pod vodstvom dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, više znanstvene suradnice. U iskopavanjima su sudjelovali djelatnici Instituta za arheologiju, znanstveni novaci dr. sc. Tatjana Tkalčec i mr. sc. Siniša Krznar te student arheologije i povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Ivan Valent iz Koprivnice. Pomoćnu stručnu i tehničku ekipu činili su Ivan i Zlatko Zvjerac, a iskopavanje su obavljala trojica radnika iz Koprivnice. Istraživanja je većim dijelom financiralo Ministarstvo kulture, dok je dio sredstava osiguran preko Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, dodijeljenih znanstvenoistraživačkom projektu pod nazivom „Srednjovjekovno naseljavanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora“ (šifra 197-1970685-0693), voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan. Dio novčanih sredstava osigurali su i Grad Koprivnica te Koprivničko-križevačka županija preko Društva za povjesnicu i starine Torčec. Tijekom iskopavanja vođena je dokumentacija prema službenim obrascima Instituta za arheologiju i nastavlja se na dokumentaciju vođenu tijekom 2005., 2006. i 2007. godine, jer položaj ovogodišnjih sondi čini dio iste cjeline, tj. naselja na mikroprostoru Prečno pole I.

Arheološko nalazište Torčec – Prečno pole 1 smješteno je s južne strane velikoga isušenog meandra rijeke Drave, koji se pruža sjeverno od mjesta Torčeca u općini Drnje. Evidentirao ga je Zlatko Zvjerac iz Torčeca, prilikom učestalih obilaska obradivih poljoprivrednih zemljišta sjeverno od Torčeca (Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997: 66; Sekelj Ivančan 2001: 46, Pl. XLIX, 312 – 318, Pl. L, 319 – 329), a kontinuirano je istraživano tijekom 2005., 2006. i 2007. godine (Sekelj Ivančan 2006; Sekelj Ivančan 2006a; Sekelj Ivančan 2007, Sekelj Ivančan 2007a; Sekelj Ivančan 2008; Sekelj Ivančan 2008a).

Tijekom radova 2008. istražene su tri sonde, ukupne površine 692 m². U nastavku arheoloških iskopa istraživanih tijekom 2005. i 2007. postavljena je sonda S-7 (5,5x7,5 m, ukupne površine 41,4 m²), dok je još južnije, istočno od dalekovoda, postavljena sonda S-5 (5x16,5 m, ukupne površine 85,86 m²), u kojima je očekivano eventualno rasprostiranje ranosrednjovjekovnoga groblja, ali one nisu dale rezultate. Stoga je na temelju dosadašnjih rezultata istraživanja moguće zaključiti da je kosturni pokop, datiran analizom C-14 u drugu polovinu 8. stoljeća, pronađen tijekom arheoloških iskopavanja 2005. usamljen te da nisu pronađeni drugi pokopi. Vjerojatno se groblje nalazilo na nekom drugom, obližnjem, još nedefiniranome mjestu.

Treća sonda (S-6) postavljena je na njivi nepravilnog oblika, smještenoj zapadno od oranice koja je arheološki istražena tijekom 2007. godine. Na toj je oranici na zračnim fotografijama iz 2002. zamijećena kvadratična tamnija mrlja prepoznata po različitom rastu vegetacije (Sekelj Ivančan et al. 2003, 117, Sl. 4, E, 118, Sl. 5). Otvaranje arheološkog iskopa započelo je na njenome južnom dijelu, na mjestu iz zraka zamijećene mrlje, i to u širini od 10 m, dok je na nekim dijelovima najveća širina iskopa bila i do 14 m. Nakon uklanjanja humusa i poliranja čitave površine ustanovljeno je da je čitav taj prostor sterilan te da je na zračnim snimcima zamijećena mrlja zapravo prirodna tvorevina nastala plavljenjem tog područja.

Skidajući orani, humusni sloj više prema sjevernom dijelu njive, bliže uz isušeni meandar, zamijećene su tamnije mrlje i to do 20-ak metara južno od njega (najveća dužina iskopa bila je 50 m). Pojava kulturnih zapuna i njihova koncentracija ustanovljena je, dakle, kao i kod iskopa prijašnjih sezona istraživanja, samo uz sam meandar. Sve su se tvorevine nalazile u sloju tvrde žute sterilne ilovače, na oko 25-30 cm relativne dubine. Ukupna istražena površina u S-6 iznosila je 565 m².

Sonda S-6 dala je veoma dobre rezultate. U njoj je evidentiran nastavak naselja istraživanog prijašnjih godina, te je ukupno istraženo devet kulturnih cjelina. Od toga se mogu izdvojiti tri naseobinska objekta od kojih je jedan, onaj smješten najbliže meandru, veoma dobro očuvan te je dao osnovne konstruktivne i oblikovne elemente ranosrednjovjekovnih kuća u tom naselju otvorenog tipa. Kuća je bila pravokutnog oblika, smjera I-Z, s okruglim ognjištem (peć?) na zapadnoj strani objekta. S južne strane peći, unutar gabarita samog objekta, u njegovu zapadnom

Ostaci ranosrednjovjekovnih objekata zamijećenih u zdravici nakon uklanjanja humusa (foto: T. Tkalčec)

Dio mlinskog kamena i vatrište iz ranosrednjovjekovne kuće tijekom istraživanja (foto: T. Tkalčec)

dijelu nalazio se ukop od debljega drvenog stupa koji je nosio neku vrstu korovne konstrukcije. Moguće je da je krovna konstrukcija bila naslonjena uz istočni rub objekta jer je evidentirano neznatno okruglo proširenje bez ukopa na liniji stupa nosača krovne konstrukcije. Sa zapadne strane objekta nalazilo se duboko ukopano ognjište/peć (?) s mogućom kupolastom konstrukcijom, čiji su se ostaci obrušili istočno u objekt. Na druga dva slabije očuvana naseobinska objekta oblici i konstruktivni elementi tek se mogu naslućivati, jer su svi istraženi objekti bili veoma plitko, odmah ispod orane zemlje, a na nekim su dijelovima očuvani u svega nekoliko centimetara.

Osim kuća, pronađene su i dvije okrugle i jedna ovalna plitka tvorevina kojima se ne može sa sigurnošću ustanoviti primarna namjena, a moguće je da čine neke pomoćne objekte uz kuće. Još su evidentirana i istražena dva plitka stupa i jedna okrugla manja tvorevina, također nepoznate namjene.

Od pokretnih nalaza iz istraženih objekata valja izdvojiti polovicu mlinskog kamena – žrvnja, brončanu karičicu, spiralni ulomak karičice, željeznu britvu, ulomke željeznih nožića te ulomak koštanog češlja. Od keramičkih nalaza pronađeni su ulomci pršljena te mnoštvo ulomaka običnih kuhinjskih lonaca i pekača. Na prikupljenim ulomcima ističu se ukrasi češljastom valovnicom na ramenima i trbusima posuda, ali i na vanjskim i unutrašnjim

Ukop ranosrednjovjekovne kuće nakon istraživanja (foto: T. Tkalčec)

stranama rubova jednostavnih profilacija. Sve su to odlike ranosrednjovjekovne keramike koja se uklapa u dosadašnje rezultate istraživanja.

Veoma velika površina arheološkog iskopa u S-5, S-6 i S-7 od oko 700 m² istražena ove godine te iskopa S-4 od oko 208 m² otvorene 2007. na kojima nije bilo arheoloških nalaza u njihovim južnim dijelovima, navodi na zaključak da se srednjovjekovno naselje prostiralo uz sam južni rub meandra, tako da bi se u nastavku iskopavanja sonde trebale postavljati tik uz stari isušeni rukavac Drave.

Odabir položaja za naselje uz stare meandre i riječna korita te kvadratičan ili pravokutan oblik objekta, uklapaju se u sliku naseljavanja poznatu u okolnim zemljama jugoistočne Europe tijekom ranoga srednjeg vijeka.

Literatura

Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997 T. Sekelj Ivančan, I. Zvjerac, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca – Koprivničko-križevačka županija, Obavijesti HAD, XXIX/2, Zagreb, 1997: 65 – 69.

Sekelj Ivančan 2001 T. Sekelj Ivančan, Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD", BAR, IntSer, 914, Oxford, 2001.

Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, B. Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 – 130.

Sekelj Ivančan 2006 T. Sekelj Ivančan, Probna arheološka istraživanja na položaju Prečno Pole I u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, II, Zagreb, 2006: 73 – 78.

Sekelj Ivančan 2006a T. Sekelj Ivančan, Arheološka istraživanja u okolici Torčeca u sezoni 2006, Scientia Podraviana, Glasilo Povijesnog društva Koprivnica, godište XVIII, broj 20, Koprivnica, 2006: 8 – 9.

Sekelj Ivančan 2007 T. Sekelj Ivančan, Nastavak arheoloških istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, III, Zagreb, 2007: 51 – 55.

Sekelj Ivančan 2007a T. Sekelj Ivančan, Lokalitet: Prečno pole I, Naselje: Torčec, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 124 – 125.

Sekelj Ivančan 2008 T. Sekelj Ivančan, Treća sezona arheoloških istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu, AIA, IV, Zagreb, 2008: 50, 51.

Sekelj Ivančan 2008 T. Sekelj Ivančan, Lokalitet: Prečno pole I, Naselje: Torčec, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

Summary

In the 2008 archaeological excavation of the Medieval settlement Prečno pole I three probes of a 692 m² surface were researched. Two of them (S-5 and S-7) were completely sterile although an Early Medieval cemetery was expected to be found. A previously discovered part of a settlement was researched in probe 6 and nine new cultural creations were recorded. Three settlement-type objects should be mentioned, one of which that was positioned closest to

the meander was well preserved and it gave us the basic elements of the way the Early Medieval houses of this type had been shaped and constructed. It should be mentioned that a half of a runner stone was found, together with other movable finds – a small bronze loop, spiral fragment of a clip, iron razor, fragments of iron knives and a fragment of a bone comb. Pottery finds were represented by whorl fragments and numerous plain pots and broilers. Among the collected finds the notable ones are those with a comb-shaped wavy lines on their shoulders and bodies and on the outer and inner sides of rims that displayed simple profiling. All of these characteristics are typical for Early Medieval pottery, which agrees with the results of previous excavation campaigns.
This settlement used to stretch along the very southern lines of a dried-up meander. The shapes of the houses and movable finds are compatible with the settling process in the surrounding countries of South-Eastern Europe during the Early Middle Ages.

Redni broj: 76
Lokalitet: Veliki Kalnik (Stari grad)
Naselje: Kalnik
Grad/općina: Kalnik
Pravni status: R-472
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom jeseni 2005. započela su zaštitna arheološka istraživanja na Starom gradu na Kalniku (Veliki Kalnik). Istraživanja su nastavljena i sljedeće tri godine. U 2008. istraživanja su trajala od 28. listopada. do 11. studenog. Voditelji radova bili su mr. sc. Lana Okroša Rožić i arheolog Zoran Homen, ravnatelj Gradskoga muzeja Križevci. Radove je za financiralo Ministarstvo kulture uz nadzor Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Cilj istraživanja bio je utvrditi točan raster vanjskih obrambenih zidova Staroga grada, kao i unutrašnje prezide i prostorije na prostorima koji nisu istraživani. Početkom 60-ih godina prošloga stoljeća tadašnji ravnatelj Gradskoga muzeja Križevci, Dragutin Zajc, organizirao je raščišćavanje kalničkog Staroga grada koji nosi službeni naziv Veliki Kalnik (jer nekoliko kilometara prema zapadu postoje ostaci drugog kaštela, nazvanog Mali Kalnik). Tada su velike količine šute s gornjih bastiona još dodatno zatrpale ulazni dio u Stari grad i obrambene zidine u podnožju s jugoistočne strane. Kako ti dijelovi nikada nisu bili raščišćavani ni točno definirani, bilo je potrebno istražiti ta mjesta. Istraživanja u protekle tri godine rezultirala su potpuno novim spoznajama.
Tijekom 2008. radovi su obuhvaćali južnu prostoriju prilazne kule te dio platoa s kojim se ona dodiruje na istočnoj strani. Taj plato čini zidanu konstrukciju ispunjenu zemljom, a služio je kao barbakan. Istraživana prostorija nalazi se desno od glavnih ulaznih vrata u Stari grad, odnosno naslanja se po cijeloj dužini uz prilazni hodnik. Na kraju toga hodnika nalazila su se vrata za ulazak u spomenutu prostoriju. Od mjesta gdje su se nekad

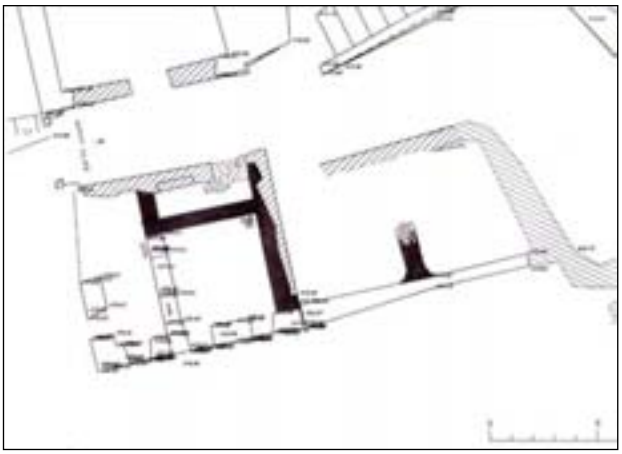

Veliki Kalnik, tlocrt južne prilazne kule (detalj) s označenim dijelovima arhitekture, otkrivenima 2008.

nalazila vrata, pa prema unutrašnjosti prostorije otkriveno je opločenje od opeke. Ono je najbolje sačuvano u širini samoga vanjskog zida gdje je bio otvor za vrata, a potpuno je sačuvano pet redova cigli, poslaganih uzdužno. Izvan toga prostora više nije bilo cigli, osim sloja morta u koji je cigla bila poslagana. Ubrzo izvan prostora opločenja pojavljuje se sloj urušenog kamena za koji je poslije utvrđeno da je riječ o zidu koji se pruža u smjeru istok--zapad. Zid je tako stvorio jedan uzak pretprostor prema ulaznom otvoru gdje su bila vrata, koji je u svojoj širini neznatno prelazio 1 m. Nakon produbljivanja prostorije za 60 cm, koje je obavljano prema naputku konzervatora (naime, pod njihovim su nadzorom majstori rekonstruirali i konzervirali preostale vidljive dijelove južne prilazne kule), ubrzo je otkopan taj pretpostavljeni zid, debljine 73 – 75 cm. U njegovu sjeveroistočnom uglu sačuvani su ostaci svodnog uporišta, čvrsto građenog od cigle. Donja je prostorija očito bila nadsvođena, međutim zbog totalnog urušenja unutar istraživanog prostora vrlo je malo od toga ostalo sačuvano. Taj zid ne bi imao smisla unutar ovoga istraživanog prostora, no on možda pripada donjoj prostoriji, omeđujući njenu ukopanu dubinu. Zapadni i južni

Veliki Kalnik, otkriveno opločenje od cigle na ulazu u istraživanu prostoriju (foto: Z. Homen)

Veliki Kalnik, vjerojatni kontrafor naslonjen na vanjski obrambeni zid (foto: Z. Homen)

dio istraživane prilazne kule omeđuju visoko uzdignuti „zubi“ od preostalih kamenih zidova spominjane južne prilazne kule, koji ujedno markiraju visinske točke do kojih je objekt nekad dosezao.

Unutar istražene prostorije, u zemlji izmiješanoj sa šutom i sitnijim kamenjem nije bilo pokretnih nalaza. Kopajući u dubinu dosegnuta je razina koja je neznatno niža od podnice nekadašnje prostorije, odnosno najbliže odgovara visini svoda donjeg prostora koji se spuštao do podnožja vanjskoga obrambenog bedema. Na zidu su bila vrata kroz koja se u njega ulazilo s prostora ispod bedema. Kada se ojačaju i konzerviraju visoko stršeći ostaci na razini glavnog ulaza u Stari grad, iz donjih će prostorija biti potrebno iščistiti sav urušeni materijal u visini od 3 do 4 metra.

Kada je snižavana razina nasipane zemlje i šute unutar gornje istraživane prostorije radi zidarskih zahvata, dovoljno je otkopan istočni vanjski zid da bi se mogla utvrditi njegova širina. Ona se kreće od 98 do 109 cm, a po visini je sužen na dijelu gdje se pod oslanjao na širu bazu.

S istočne strane spomenutog zida nastavlja se prostor determiniran kao barbakan koji je sa svih strana omeđen kamenim zidom, a ispunjen crnom zemljom. Kada se i tu snižavao teren za 60 cm, nađen je ostatak jednog zida, okomito naslonjenog na vanjski južni bedem. On je postavljen točno u sredini toga omeđenog prostora. Širok je 90 cm, s proširenjem pri samom spoju s vanjskim bedemom, gdje je izmjerena širina od 145 cm. Na svojoj površini, koja je horizontalna, zid je vidljiv u dužini od 170 cm, a onda počinje ponirati. Kako radovima nije bilo predviđeno njegovo praćenje u dubinu i eventualno utvrđivanje njegova protezanja do nasuprotnog zida, jedini je moguć zaključak da je riječ o jednom potpornom zidu, odnosno jednoj vrsti unutrašnjeg kontrafora.

Pronađeni ostaci gradnje na dijelu južne prilazne kule mogu se datirati u vrijeme polovine 16. st., kada su nastale određene preinake na samome obrambenom sustavu zbog opasnosti od turskih provala. Nakon istraživanja zidari su nastavili konzervaciju i restauraciju, kako bi vidljiva arhitektura bila sačuvana od daljnjeg propadanja.

Literatura

Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Arheološka istraživanja na starom gradu Veliki Kalnik u 2005 i 2006. godini, Cris, IX/1, Križevci, 2007: 88 – 100.

Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Lokalitet: Veliki Kalnik (Stari grad), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 125 – 127.

Zloušić-Iđaković 2004 Kristina Zloušić-Iđaković, Zaštitni radovi na starom gradu Velikom Kalniku u 2004. god., Cris, VI/1, Križevci, 2004: 96 – 101.

Žmegač 1993 Andrej Žmegač, Vlastelinski grad Veliki Kalnik, Križevci grad i okolica, Umjetnička topografija Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1993: 343 – 344.

Zoran Homen

Summary

Remains of a fortified aristocratic city Veliki Kalnik are located on Kalnička gora, not far away from Kalnik village. The city has been repeatedly mentioned since the 13th century and it has survived many changes in its several centuries long existence. It has never been completely researched so the excavation campaign that started in 2005 has an aim of establishing the precise plan of rooms and various reinforcements along the outer defensive walls. In the autumn of 2008 the City Museum of Križevci conducted a rescue archaeological excavation in one of the rooms situated in the southern entrance tower which was at the time under both – restoration and conservation works. Inside the room a bricked area was discovered at the very entrance where there used to be a door. Behind the bricked area the remaining part of the flooring was removed, which yielded the discovery of a wall stretching in West to East direction. Eastern wall of the room which had a damaged surface also gained visible contours because the room was excavated down to the depth of 60 cm. On the eastern side of the researched room there used to be an enclosed area, filled with dirt, that served a spot for placing cannons. Along its centre we excavated what probably used to be a buttress 90 cm wide, that leaned against the outer defensive wall. No movable finds were discovered during the excavation campaign.

Redni broj: 77
Lokalitet: Volarski breg
Naselje: Virje
Grad/općina: Virje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Kako se čitav prostor na kojem se rasprostire arheološki lokalitet Volarski breg danas intenzivno obrađuje, nalazištu je prijetila devastacija gornjih slojeva lokaliteta, a osobito ostataka peći koji se nalaze *in situ* odmah ispod površine zemlje. Zbog toga je Općinama Molve i Virje Institut za arheologiju iz Zagreba predložio projekt zaštitno-

-konzervatorskih arheoloških istraživanja lokaliteta, s primarnim ciljem sprečavanja mogućnosti skorašnjeg nepovratnog uništenja spomenutih ostataka. Participacijom svih navedenih institucija i osoba, zaštitno-konzervatorska arheološka istraživanja na položaju Volarski breg započela su 21. travnja 2008. godine i trajala su sedam radnih dana. Važnost spomenutog projekta prepoznalo je i podržalo Općinsko poglavarstvo Virja, koje je osiguralo inicijalna sredstva i golemu podršku mehanizacijom za zatrpavanje iskopane površine te radnom snagom i prehranom čitave terenske ekipe, smještajem dvoje suradnika arheologa (dr. sc. Tatjana Tkalčec, mr. sc. Siniša Krznar) te osiguravanjem geodetskih izmjera potrebnih za lociranje arheološke sonde (Geoconsult d.o.o Molve), sve to zahvaljujući Mirku Lukiću, dipl. inž., direktoru Ine Naftaplina, Okruga Podravina. Sretna okolnost bila je što je zemljište na kojem su se nalazili ostaci peći u vlasništvu tvrtke Poljoprivredna zadruga Virje, čiji je direktor Krunoslav Dominiković, dr. vet. med., dopustio arheološko istraživanje na njivi (k.č. 3816), bez financijskih naknada.

Područje Volarskog brega nalazi se desno uz cestu koja vodi od Virja prema Molvama. Čitav prostor, koji čine tri vrlo niska pjeskovita brežuljka povezana u blago povišenu pješčanu gredu u nizini potoka Čivićevca i Zdelje, bogat je površinskim arheološkim nalazima koji upućuju na to da je lokalitet bio zaposjedan tijekom više povijesnih razdoblja (Marković 1982: 11). Pažnja arheologa ponovno je usmjerena na taj lokalitet nakon proljetnog oranja 2007., kada su uočeni površinski nalazi ulomaka keramike datirane od kraja 14. do početka 16. stoljeća, te ulomci keramičkih sapnica i zgure (Sekelj Ivančan 2007: 73 – 79). Nakon pregledavanja prikupljenih nalaza, zaključeno je da se na tom položaju, uz naselje mogu očekivati i nepokretni nalazi vezani uz metaluršku produkciju te da se ondje nalazila jedna ili više talioničkih peći u kojima se u vrlo zahtjevnom postupku željezna rudača dobivena iz prirodnog okruženja, prerađivala u čisto sirovo željezo, izdvojeno od ostalih primjesa.

Otvorena je i istražena arheološka sonda veličine 20x12 m (uz neznatna proširenja), što je iznosilo oko 240 m² površine. Odmah ispod oranog sloja istraženi su ostaci talioničke radionice, od koje je evidentirano pet talioničkih peći za taljenje željezne rudače *in situ*, nekoliko dislociranih ostataka uništenih peći, pet okruglih prostora – otpadnih jama sa zapečenom zemljom na dnu koje su služile za odlaganje viška troske ili zgure (u spomenutoj produkciji ima je tri puta više od dobivene sirovine), polukružna ograda s popratnim tvorevinama te više ostataka drvenih stupova i manjih elipsoidnih objekata nepoznate namjene, i naposljetku bunar i manja jama/objekt s latenskim nalazima keramike iz razdoblja od 2. do prve polovine 1. st. pr. Kr.

Iako su nepokretni nalazi bili dosta uništeni dubokim oranjem, ipak su uspješno ustanovljeni konstruktivni elementi peći, kao i njihov prostorni razmještaj unutar istraženog dijela radionice, što je i bio jedan od ciljeva istraživanja, jer su takvi nalazi u Hrvatskoj do sada bili velika nepoznanica. Po dvije peći postavljene su jedna nasuprot drugoj, s otvorima za izljev tekuće zgure s vanjske strane. Peći su se sastojale od tri osnovna dijela gotovo jednakih dimenzija, uz manja odstupanja. Glavni dio peći – ložište, bio je prostor širok oko 40-50 cm, okružen stijenkom od zapečene zemlje debljine oko 4 cm te pod utjecajem visoke temperature izgorenim okolnim tlom, u širini od 25 do 30 cm. Zapečena je zemlja činila konstrukciju peći oblika otvorenog lijevka, pretpostavljene visine najmanje 60 cm iznad razine tla, kako je zabilježeno arheološkom situacijom na terenu. U lijevak peći umetala se željezna rudača dobivena iz prirode te veća količina ugljena, gdje su zajedno izgarali na visokoj temperaturi. Taj je prostor bio ukopan najmanje 15-ak cm ispod razine tla, dok je iznad razine tla, na ljevkastoj konstrukciji peći bila smještena sapnica za dovod zraka, bez kojeg se postupak ne bi mogao ni odvijati. Ni jedna sapnica, nažalost, nije bila očuvana *in situ*, jer su gornji dijelovi peći bili uništeni nakon što je u proljeće 2007. godine prvi put zaorana livada na kojoj se prostire arheološko nalazište. Na dnu prostora ložišta nalazila se okrugla plitka zapečena tvorevina promjera oko 24 cm, na koju se taložilo sirovo željezo. Iza prostora ložišta, negdje na razini tla ili nešto dublje, bio je smješten otvor širok oko 20-25 cm, kroz koji se slijevala tekuća zgura u kanalić dug od 30 do 40 cm te u manju jamu promjera 30-40 cm, iz koje ju je nakon hlađenja bilo moguće izmjestiti u pet otpadnih jama evidentiranih na istraženom prostoru.

U pećima nije bilo nikakvih materijalnih pokretnih ostataka napravljenih ljudskom rukom koji bi omogućili datiranje samih peći, a tehnologija dobivanja sirovog željeza iz željene rudače tijekom više stoljeća ostala je neizmijenjena, stoga su upravo analize radioaktivnog izotopa ugljika iz prikupljenih uzoraka ugljena otkrile o kojem je razdoblju riječ i u koje je vrijeme područje između Virja i Molvi bilo velika metalurška radionica. Analiza ugljena prikupljenog iz najočuvanije peći SJ 008/ 009 , kao i ugljena iz najočuvanije otpadne jame SJ 018/ 019 , pokazala je vrijeme funkcioniranja talioničke radionice na položaju Volarski breg u razdoblju ranoga srednjeg vijeka, točnije u vremenu između kraja 8. i tijekom 9. stoljeća.

Slični pronalasci prava su rijetkost na području Hrvatske, a prema površinskim nalazima na širem prostoru Volarskog brega zaključeno je da se istovjetne skupine talioničkih peći nalaze još na tri obližnja položaja, te da je zbog intenzivne poljoprivredne obrade oranica na kojima se nalaze, njihova

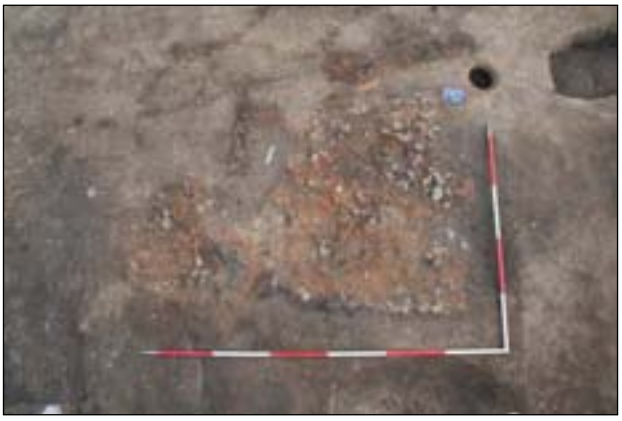

Ostaci dviju evidentiranih nasuprotnih peći prije istraživanja (SJ 008/ 009 ; SJ 056/ 057) (foto: T. Tkalčec)

Ostaci dviju najočuvanijih nasuprotnih peći tijekom istraživanja (SJ 008/ 009 ; SJ 056/ 057) (foto: T. Tkalčec)

sudbina neizvjesna. Takvo, šire rasprostiranje radionice može se tumačiti samim postupkom prilikom taljenja željezne rudače, pri čemu su se nakon što je postupak u jednoj peći zgotovljen, ljevkaste stijenke peći rušile kako bi se došlo do nataloženoga sirovog željeza na dnu ložišta, a s obzirom na to da su sapnice za dovod zraka neophodnog tijekom postupka često bile začepljene, pojedina se peć nije višekratno upotrebljavala.

Zaštitnim arheološkim istraživanjima lokaliteta Volarski breg dobiveni su važni i iznimno rijetki rezultati ne samo za ranosrednjovjekovnu povijest tog dijela Podravine, nego i za područje kontinentalne Hrvatske te prostor jugoistočne i srednje Europe.

Dijelovi peći SJ 029/ 030 – ložište, kanalić niz koji se zgura slijevala i taložila u jamu (foto: T. Tkalčec)

Literatura

Marković 1982 Z. Marković, Nekoliko arheoloških bilježaka iz sjeverozapadne Hrvatske, Muzejski vjesnik, 5, Varaždin, 1982: 11.

Sekelj Ivančan 2007 T. Sekelj Ivančan, Novi površinski nalazi s lokaliteta Virje – Volarski breg, Obavijesti HAD, XXXIX, br. 3, Zagreb, 2007: 73 – 79.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

Summary

Archaeological site Volarski breg is situated north-eastern of Virje. The site was recorded during the late 1980s on which occasion surface finds were collected on the site consisting of Prehistoric and Late Medieval pottery. These finds indicated that this area had been more intensively settled during several historical periods. In the year 2007, after the spring ploughing of the meadow situated northern of the elevation called Volarski breg, several fragments of pottery nozzles, broken, melted and cooled dross and iron sticks pieces reached the surface. This indicated the

existence of one or more melting furnaces at this position. For this reason, in spring 2008, rescue archaeological excavation was conducted. The excavation yielded a part of an Early Medieval workshop in which the demanding process of separating the pure iron from the iron ore used to take place. Apart from the workshop parts, the radiocarbon dating that yielded the end of the 8th and the 9th century, two other Prehistoric objects of the La-Tene Culture were recorded during the excavation. The objects were dated to the period from the 2nd to the first half of the 1st century BC.

MEĐIMURSKA ŽUPANIJA

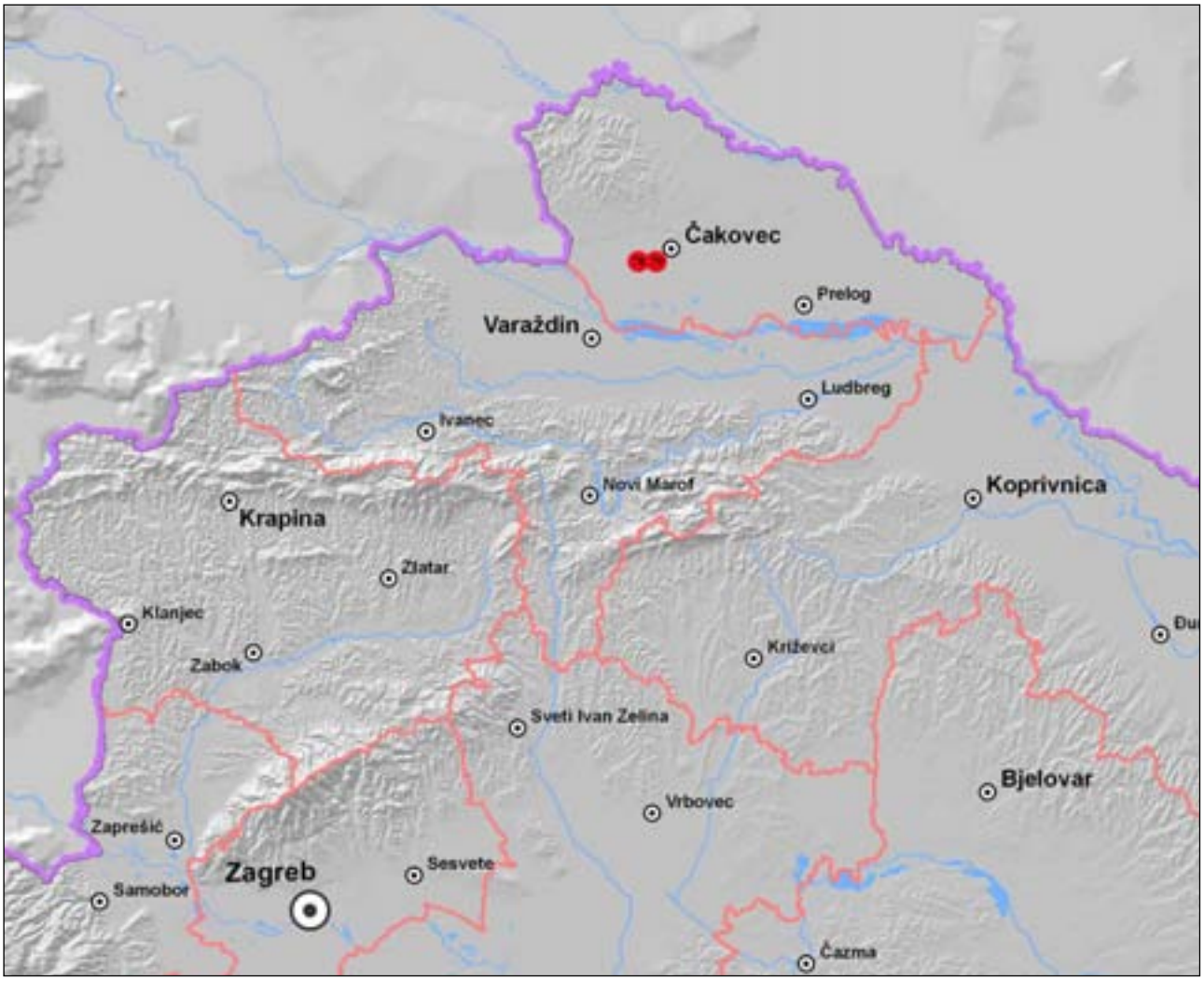

78 Gradišće
79 Nedelišće – crkva Presvetog Trojstva

Redni broj: 78
Lokalitet: Gradišće
Naselje: Nedelišće
Grad/općina: Nedelišće
Pravni status: P-1937
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom kolovoza 2008. nastavljena su arheološka istraživanja nalazišta Gradišće, smještenog u neposrednoj okolici naselja Nedelišća, točnije sjeverno od župne crkve Sv. Trojstva i korita potoka Trnave. Organizator arheoloških istraživanja bio je Muzej Međimurja, a voditeljica kustosica arheološkog odjela muzeja, Branka Marciuš. Restauratorsko-konzervatorske radove na pokretnim nalazima izvodila je restauratorska radionica muzeja, dok je iskopavanje obavljalo devet studenata. Radove je financiralo Ministarstvo kulture i Međimurska županija.

Saznanja o postojanju arheološkog nalazišta na području Gradišća sežu već u 18. st., dok prvi arheološki radovi započinju 80-ih godina prošlog stoljeća pregledima terena te probnim istraživanjima. Tada otkriveni nalazi podnica i jama te brojni pokretni arheološki nalazi potvrdili su postojanje srednjovjekovnog nizinskoga gradišta. Kao rezultat povećanog interesa za organizacijom prostora sjevernog dijela naselja Nedelišća, pa tako i samog područja Gradišća, potaknuta su sustavna arheološka istraživanja 2007., a nastavljena tijekom kolovoza 2008. godine. Skromna sredstva uvjetovala su veličinu istražene površine koja je iznosila 64 m². Istražena je jedna sonda, smještena na središnjem povišenju gradišta (k.č. 1005/2., k.o. Nedelišće), točnije neposredno uz prošlogodišnju istraživanu sondu A, koja je rezultirala najvažnijim nalazima.
Iskopom prvoga humusnog sloja, čija je relativna debljina iznosila oko 20 cm, otkriveno je mnoštvo vrlo fragmentiranoga keramičkog posuđa i pećnjaka. Jednaka je vrsta nalaza otkrivena i iskopom drugog sloja, samo što je evidentirana bolja očuvanost nalaza. Sljedeći, treći sloj, na relativnoj dubini od 45 cm, sadržavao je podnicu od nabijene gline, čiju je površinu prekrivala rahla struktura djelomice izgorenog kućnog lijepa i poneki nalaz karboniziranog drva. Na samoj površini podnice pronađeni su brojni keramički i metalni arheološki nalazi. Nastavkom

Gradišće, fragmentirano keramičko posuđe (foto: B. Marciuš)

iskopa utvrđeno je njeno rasprostiranje na sjevernome povišenom dijelu sonde, dok je iskop južnog dijela rezultirao iskopom plitke otpadne jame ispunjene ulomcima keramičkog posuđa i brojnim životinjskim kostima. Djelomičan iskop četvrtog sloja uz poneke keramičke nalaze, sadržavao je uglavnom ulomke podnice i kućnog lijepa te životinjske kosti. S obzirom na prošlogodišnje rezultate istraživanja, očuvanost stratigrafije nalazišta bila je vrlo loša, što potvrđuje pretpostavku o dugotrajnoj devastiranosti nalazišta prilikom poljoprivrednih radova, ali i plavljenjem potoka Trnave, čije isušeno korito okružuje i presijeca nalazište.
Pronađene pokretne arheološke nalaze u najvećoj mjeri čini kuhinjsko keramičko posuđe (lonci, neglazirane zdjele, poklopci, spremišne posude) i stolno keramičko posuđe (čaše, tanjuri, vrčevi). Manji broj posuda na dnu sadrži križ, uokviren krugom, dok je većina bez znakova lončara. Kao najčešće primjenjivana tehnika ukrašavanja javlja se horizontalno žlijebljenje, i to po cijeloj površini trbuha (lonaca i čaša), te na uskom dijelu oboda i ramenu posuda. Od ostalih tehnika zastupljeno je urezivanje, utiskivanje prstiju i žigova te slikanje. Posuđe je uglavnom sive, crne, svijetlo smeđe i crvenkaste boje, a na nekima su uočljive promjene boje nastale uporabom na otvorenoj vatri. Velika je većina domaće izrade, dok se manji dio smatra importom (čaše ukrašene žigovima, urezima i slikanjem). Uz keramičko posuđe ovogodišnji su arheološki radovi rezultirali mnogobrojnim nalazima pećnjaka.

Gradišće, pogled na sondu tijekom istraživanja (foto: B. Marciuš)

Gradišće, izbor nalaza (foto: B. Marciuš)

Najzastupljenije čine zdjelasti i cilindrični s proširenjem i šiljkom na vrhu, te pećnjaci s prednjom kvadratičnom čelnom dekorativnom pločom ukrašenom vegetabilnim motivima. Od ostalih oblika zastupljeni su i primjerci pećnjaka s prednjom dekorativnom pločom izvedenom u tehnici na proboj. Od metalnih nalaza pronađeno je oružje, ukrasni i ostali uporabni predmeti. Najbrojniji su željezni čavli, potkove, fragmenti noževa, klinovi i raznovrsne spojnice. Od važnijih nalaza pronađena su dva primjerka bojnih noževa, jedan sačuvan gotovo u cijelosti, dok drugi djelomično. U nešto većem broju nego prethodne godine otkriveni su stakleni nalazi, a ističu se ulomci stijenki čaše tipa *Krautstrunk*.

Literatura

Tomičić 1986 Željko Tomičić, Srednjovjekovni arheološki izvori u međuriječju Mure i Drave – Prikaz rezultata novijih istraživanja, Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko--bilogorskoj regiji, Izdanja HAD, 14, Koprivnica, 1986: 115 – 129.

Kovačić 2008 Branka Kovačić, Gradišće, HAG 4/2007, Zagreb, 2008: 153 – 155.

Branka Marciuš

Summary

Archaeological site Gradišće represents a medieval lowland hillfort, situated in the immediate vicinity of Nedelišće. It consists of an elevation that surrounds and intersects the bed of Trnava brook. Systematic archaeological excavation was started in 2007 and it was continued during the August of 2008 by Međimurje Regional Museum (Čakovec). A probe, 64 m² in size, was researched, situated next to the probe that had been excavated previous year.

Remains of a medieval house, or more precisely, remains of a pressed clay floor and the belonging waste pit were found.

Movable archaeological objects consist of numerous pottery fragments of various shapes (pots, bowls, glasses, lids, candle holders), various stove tiles (cylindrical, pot-shaped, with a frontal decorative tablet), various metal objects (nails, horse shoes, knives, wedges, joints) and some glass fragments.

Redni broj: 79
Lokalitet: Nedelišće – crkva Presvetog Trojstva
Naselje: Nedelišće
Grad/općina: Nedelišće
Pravni status: Z-909
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja 2008. na sjevernoj periferiji Nedelišća, u neposrednoj okolini crkve Presvetog Trojstva u Nedelišću i župne kurije, bila su potaknuta programom Općine Nedelišće, koji na tom prostoru planira gradnju školskog objekta. Istodobno je blizina crkve sugerirala na mogućnost postojanja kulturnih slojeva, pa

Crkva Presvetog Trojstva, pogled na crkvu i sondu tijekom istraživanja (foto: B. Marciuš)

je cilj zaštitnih istraživanja bio utvrditi arheološki potencijal područja buduće gradnje. Radovi su obavljani tijekom veljače i ožujka 2008. godine, a u tri je sonde istražena površina od 280 m². Organizator je istraživanja bila Općina Nedelišće, a voditeljica kustosica arheološkog odjela Muzeja Međimurja, Branka Marciuš. Restauratorsko--konzervatorske radove na pokretnim nalazima izvodila je restauratorska radionica muzeja, dok je iskopavanje obavljalo šest studenata.

Župna crkva Presvetog Trojstva prvi se put u pisanim izvorima spominje 1334. kao *Ecclesia sancte Trinitatis*. Pretpostavlja se da je građevina, očuvana u današnjem obliku, nastala najranije u 15. st. Izvori navode da je građena oko 1460. godine, a spominju se i korske klupe iz 1469. godine. S obzirom na to da su arheološki radovi bili potaknuti projektom Općine Nedelišće koji predviđa gradnju školskog objekta u neposrednoj okolini crkve, arheološke sonde postavljene su upravo na području smještaja tog objekta, prema postojećem projektu građevine. Ukupno su iskolčene tri sonde. Sonda A smještena na istočnom dijelu katastarske čestice 696/1, smjera sjever-jug, a okomito ju je sjekla sonda B smještena na južnom dijelu iste čestice smjera zapad-istok. Sonda C bila je smještena

Crkva Presvetog Trojstva, nalaz pećnjaka (foto: B. Marciuš)

Crkva Presvetog Trojstva, projektni prijedlog školskog objekta (foto: B. Marciuš)

u nastavku sonde A, točnije 30 metara sjeverno, na terenu presječenom suhim koritom potoka.
Iskop humusnog sloja, relativne debljine 30 cm, napravljen je strojem, prilikom čega su pronalaženi rijetki recentni nalazi fragmentiranoga keramičkog posuđa. Ručni iskop drugog sloja do relativne dubine od 50 cm također nije rezultirao važnijim nalazima. Nešto veća koncentracija keramičkih nalaza otkrivena je jedino iskopom bloka 4, sonde A. Iskopom trećeg sloja u navedenom bloku, utvrđeno je postojanje jarka koji je svojedobno najvjerojatnije bio korito manjeg potoka, a u čijoj je zapuni pronađen keramički materijal. Nakon pražnjenja, ustanovljena je njegova dubina od 1,4 m. Pronađene pokretne arheološke nalaze uglavnom čini keramičko posuđe, rjeđe primjerci pećnjaka te poneki metalni nalaz. Analizom fragmentiranoga keramičkog posuđa utvrđeno je da je riječ o tzv. kuhinjskom keramičkom posuđu ili loncima, poklopcima, spremišnim posudama, ali i stolnom keramičkom posuđu, tj. čašama. Posude su bez znakova lončara i neglazirane. Osnovnu tehniku ukrašavanja čini horizontalno žlijebljenje i rebrasto profiliranje, a od ostalih su zastupljene i urezivanje i slikanje. Keramičko posuđe uglavnom je sive, crne, svijetlo smeđe i crvenkaste boje. Većina je navedenog materijala domaće izrade, a po obliku i ukrasu srodno je keramičkim oblicima alpskog i podunavskog prostora. Nađeni su pećnjaci zdjelasti i cilindrični s proširenjem i šiljkom na vrhu.

Literatura

Horvat 1956 A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb, 1986: 67 – 71.

Branka Marciuš

Summary

Rescue archaeological excavation at the northern periphery of Nedelišće and in the immediate vicinity of Church of the Holy Trinity and the parish curia was prompted by the planned construction of a school object. The excavation was conducted during the February and March of 2008 and the probes followed the area of the future school object. Apart from the moat, filled with Late Medieval pottery fragments, no other archaeological objects were found that would indicate archaeological potential of the researched area.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

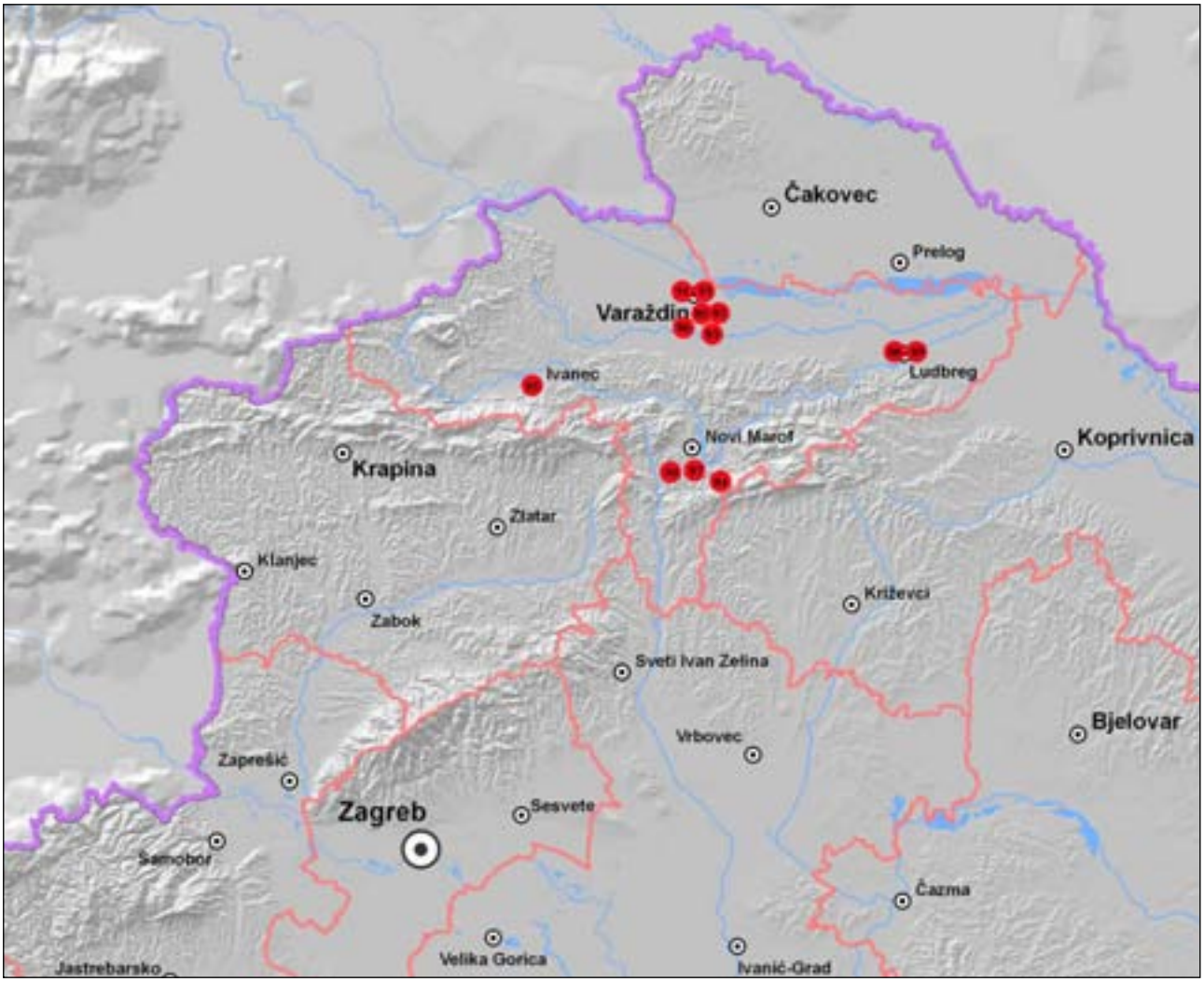

80 Brezje 1
81 Brezje
82 Brezje VI
83 Cukavec II
84 Gradišće – Čanjevo
85 Ivanec – Stari grad
86 Jelkovec – Police
87 Lonja – Gradišče
88 Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3
89 Ludbreg – Vrt Somođi
90 Utvrda Paka
91 Varaždin – Franjevački trg
92 Varaždin – Trg kralja Tomislava
93 Varaždinske Toplice – Gradski park

Redni broj: 80
Lokalitet: Brezje 1
Naselje: Varaždin
Grad: Varaždin
Pravni status: P-1076
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 9. do 19. svibnja 2008., Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda provela je sondiranje i zaštitno arheološko iskopavanje na trasi ceste zapadno od tvornice Calzedonia (ComProm), na zaštićenome arheološkom nalazištu Brezje. Grad Varaždin kao investitor bio je obvezan provesti mjere zaštite arheološke baštine na tom području prije građevinskih radova te je naručio arheološka iskopavanja. Voditelj istraživanja bio je Vinko Madiraca, a stručnu ekipu činili su mr. sc. Luka Bekić, mr. Robert Čimin i Kristijan Paskojević. Strojni dio arheoloških iskopavanja provela je tvrtka Gradnja Havojić iz Visokog, a geodetsko snimanje tvrtka Vektra d.o.o. iz Varaždina.

Prije samih sondiranja provedeno je i kraće rekognosciranje terena, prilikom kojeg je pronađena manja količina metalnih i keramičkih nalaza, uglavnom recentnih. Prilikom pripremnih zemljanih radova investitor je odstranio većinu humusnog sloja na trasi ceste, tako da je prilikom arheoloških sondiranja strojno odstranjen preostali humusni sloj u debljini od 10 do 30 cm. Po sredini trase buduće ceste iskopane su dvije probne sonde širine 1,7 m (širina žlice radnog stroja) i dužine 50 m. Obje su sonde orijentirane u smjeru SZ-JI. Sonda 1 postavljena je sjeverno i tom prilikom nisu uočeni nepokretni ili pokretni arheološki nalazi. Prepoznate su samo geološke promjene u arheološki sterilnoj zdravici kao rezultat prethodnih pripremnih zemljanih radova. Sonda 2 postavljena je južno uz samu ogradu tvornice Calzedonia. U njoj su uočena tri objekta (SJ 1, SJ 2 i SJ 3) te manja količina slučajnih keramičkih nalaza koji pripadaju bakrenom (lasinjska kultura) i starijem željeznom dobu (halštat). Objekti SJ 1

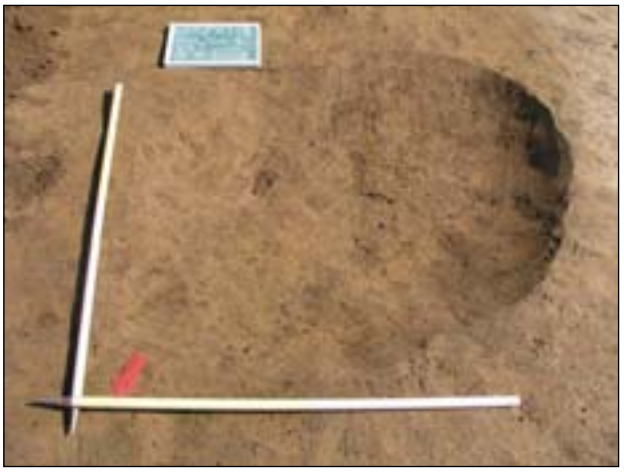

Varaždin – Brezje 1, srednjovjekovna otpadna jama (SJ 5) nakon arheološkog istraživanja (foto: V. Madiraca)

Varaždin – Brezje 1, južni dio istražene površine s bakrenodobnim objektom (SJ 2) u prvom planu (foto: V. Madiraca)

(rupa od stupa) i SJ 3 nisu sadržavali pokretne arheološke nalaze, dok je u objektu SJ 2 pronađena određena količina bakrenodobnih keramičkih nalaza.
S obzirom na rasprostiranje arheoloških nalaza, odlučeno je da se sonda 2 proširi u gabaritima ceste, odnosno na njenu cjelokupnu širinu. Proširenjem je utvrđeno postojanje hodnoga humusnog sloja u kojem je pronađena manja količina bakrenodobnih i stariježeljeznodobnih keramičkih nalaza te jedna nedovršena kamena sjekira (PN 1) koja vjerojatno pripada bakrenom dobu. Pored toga, prepoznata su i tri nova arheološka objekta u SI dijelu sonde (SJ 4, SJ 5 i SJ 6). Objekti SJ 4 (rupa od stupa) i SJ 6 nisu sadržavali pokretne arheološke nalaze, a bili su zapunjeni sivo-crnom

Varaždin – Brezje 1, srednjovjekovna posuda ukrašena dvjema jednostrukim valovnicama (10. – 12. st.), pronađena u otpadnoj jami SJ 5 (foto: R. Mosković)

pjeskovitom zapunom, dok je objekt SJ 5 sadržavao određenu količinu srednjovjekovnih ulomaka posuda, od kojih je uspješno restauriran jedan lonac ukrašen dvjema jednostrukim valovnicama (10. – 12. st.). Riječ je o otpadnoj jami ispunjenoj tamnijom crnom zapunom.
Ovim kratkim arheološkim iskopavanjima istražen je krajnji dio povišene grede koja je u prapovijesnom i srednjovjekovnom razdoblju vjerojatno činila riječni sprud pogodan za naseljavanje. Istraživanjem je dotaknuta zapadna granica toga nekadašnjeg prapovijesnog i srednjovjekovnog naselja, što je vrlo bitan podatak koji pridonosi rasvjetljavanju cjelokupne situacije na raširenome arheološkom nalazištu Brezje.

Literatura

Madiraca, Čimin 2008 Vinko Madiraca, Robert Čimin, Arheološko sondiranje i iskopavanje na trasi ceste zapadno od tvornice Calzedonia na Brezju kod Varaždina, Zagreb, 2008.

Vinko Madiraca
mr. Robert Čimin

Summary

During rescue archaeological excavations conducted on the Brezje site near Varaždin in 2008, six archaeological objects were found at the road route west of the Calzedonia Factory (ComProm). Among these, one belongs to the Copper Age (the Lasinja Culture), one to the Middle Ages (10th – 12th century), while it is impossible to define and date the rest of the objects due to complete lack of archaeological finds. Besides objects, a certain amount of moveable finds from the Copper (the Lasinja Culture – unfinished stone axe) and the Early Iron Age (Hallstatt) were found in the walking level of the probe 2. The excavations reveal that the lower density of objects probably indicates that this area is the western border of the prehistoric and medieval settlement at Brezje.

Redni broj: 81
Lokalitet: Brezje
Naselje: Varaždin
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: P-1076
Razdoblje: –
Vrsta radova: probno iskopavanje

Od 6. do 16. svibnja 2008., Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda provela je probna arheološka sondiranja na području mjesta planirane izgradnje Varaždin Retail Parka. Voditelj arheoloških radova bio je mr. sc. Luka Bekić, a u njima su sudjelovali mr. Robert Čimin kao zamjenik voditelja istraživanja i Vinko Madiraca. Radove je naručio investitor Mancando d.o.o. iz Zagreba, preko zastupnika Interkonzaltinga d.o.o. Naime, kako se predmetne parcele Varaždin Retail Parka nalaze na zaštićenom arheološkom lokalitetu Brezje, bila su potrebna preliminarna (zaštitna) arheološka istraživanja.

Varaždin – Brezje, područje rasprostiranja budućeg Varaždin Retail Parka (foto: R. Čimin)

Brezje je već otprije poznato kao višeslojno i rasprostranjeno arheološko nalazište koje je Hrvatski restauratorski zavod u više navrata istraživao na raznim parcelama i za različite investitore (tijekom 2006. radovi vezani uz projekte Calzedonia i Biotehnološki park, a tijekom 2008. za potrebe tvrtke Solvis d.o.o.). Prilikom prijašnjih arheoloških istraživanja pronađeni su ostaci naselja iz prapovijesti (lasinjska kultura, starije i mlađe željezno doba) te zreloga srednjeg vijeka.

Varaždin – Brezje, iskopana probna arheološka sonda 2 na području budućeg Varaždin Retail Parka (foto: R. Čimin)

Arheološki radovi provođeni su tehnikom uzdužnih rovova, kakva je već uspješno primjenjivana prilikom probnih arheoloških sondiranja na istom nalazištu: Brezje 3, za potrebe izgradnje Biotehnološkog parka, i Brezje 6, za potrebe tvrtke Solvis d.o.o. Odlučeno je kako će sve probne sonde biti duge 50 m i široke 1,70 m (širina žlice radnog stroja) i orijentacije I-Z, tako da poprečno sijeku užu stranu prostora predviđenog za gradnju. Strojni iskop sondi, uz stalan arheološki nadzor, obavljala je tvrtka Gradnja Havojić iz Visokog, a geodetsko snimanje izvodila je tvrtka Vektra d.o.o. iz Varaždina.
Sveukupno je iskopano šest sondi, a postavljene su tako da se prve dvije nalaze bliže tvornici Calzedonia (ComProm), budući da su zaštitna istraživanja iz 2006. pokazala kako je uza sam rub njene parcele bilo pokretnih i nepokretnih arheoloških nalaza. Pri vrhu sonde 1 nalazio se humusni orani sloj smeđe boje, pomiješan s dosta riječnog šljunka (SJ 1), a na dubini od 30 do 40 cm dosegnut je sterilan sloj zdravice, tj. žuto-siva pjeskovita zemlja s većom količinom šljunka (SJ 2). Arheološki nalazi nisu pronađeni. Jednaka situacija zabilježena je i u sondama 2, 3, 4 i 5. Sonda 6 razlikuje se od ostalih po vrsti zdravice, tj. žutoj pjeskovitoj zemlji, ali i ona se pokazala arheološki negativnom.
Sve iskopane sonde (1 – 6) nisu sadržavale nepokretne ili pokretne arheološke nalaze. Međutim, probna su sondiranja pridonijela novim saznanjima o rasprostranjenosti višeslojnog nalazišta Brezje. Čini se da se južne parcele budućeg Varaždin Retail Parka nalaze na samom rubu nekadašnjega prapovijesnog i srednjovjekovnog naselja.

Literatura

Čimin 2008 Robert Čimin, Izvješće o provedenim probnim arheološkim sondiranjima na Brezju kod Varaždina na mjestu budućeg „Varaždin Retail Parka“, Zagreb, 2008.

Vinko Madiraca
mr. Robert Čimin

Summary

Test probing conducted in 2008 at the archaeological site Brezje, on the area of future ‘’Varaždin Retail Park’’, did not determine the existence of any kind of archaeological remains. However, relevant data on the extension of the previously recorded prehistoric and medieval settlement Brezje were collected by bounding the northern edge of the site with probes.

Redni broj: 82
Lokalitet: Brezje VI
Naselje: Varaždin
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: P-1076
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sondiranje i zaštitno iskopavanje

Početkom 2008., tvrtka Solvis d.o.o. naumila je sagraditi tvornicu solarnih panela unutar područja arheološkog nalazišta Varaždin – Brezje. S obzirom na to da se

Dopola ispražnjen četvrtast stariježeljeznodobni objekt (foto: R. Čimin)

zaštićeno područje širi na više od stotinu hektara, bila su potrebna probna sondiranja kako bi se potvrdilo postoje li arheološki ostaci i na čestici predviđenoj za gradnju. Probna istraživanja proveo je Hrvatski restauratorski zavod (voditelj mr. sc. Luka Bekić, zamjenik voditelja mr. Robert Čimin), od 11. do 21. ožujka 2008. godine.

Prvo je rekognoscirana površina svih polja koja se nalaze sa zapadne strane ceste Kneginec – Varaždin, a južno od tvornice Calzedonia i sjeverno od rijeke Plitvice. Taj dio prostranoga arheološkog nalazišta Brezje već je prije nekoliko godina bio prepoznat kao potencijalno nalazište i označen oznakom Brezje VI. Tako je i ovom prilikom pronađeno mnoštvo ulomaka prapovijesne i antičke keramike na više izdvojenih lokacija. Nakon pregleda terena geodetski je iskolčen položaj buduće tvornice Solvis, uključujući i prostore dvorišta, gdje su predviđena parkirališta. Taj prostor sondiran je pomoću šest sondi dužine 50 i širine 1,70 m. Tri sonde sadržavale su tragove nepokretnih arheoloških nalaza (ukopa, jama, zemunica), dok su preostale tri sonde sadržavale samo poneki pokretni

Duboko ukopan stariježeljeznodobni objekt s daskama na podu (foto: L. Bekić)

Rad na nalazištu (foto: R. Čimin)

nalaz. Znatna gustoća nalaza zabilježena je u sondama 2 i 5. Sonda 2 smještena je u smjeru sjever-jug uz zapadni rub prostora, a sonda 5 u smjeru istok-zapad. U te dvije sonde otkrivene su i istražene dvije zemunice, dvije rupe od stupa, tri otpadne jame i dva kanala. Na nekim su mjestima sonde proširene kako bi se obuhvatili cijeli objekti. Pokretni nalazi datiraju objekte u bakreno doba (lasinjska kultura) i starije željezno doba. Očito je da objekti gravitiraju zapadnom i sjeverozapadnom dijelu prostora tvornice, odnosno većem pjeskovitom uzvišenju koje se nalazi bliže dalekovodnom stupu. Tamo se očekivalo središte toga prapovijesnog naselja, a objekti pronađeni prilikom sondiranja činili bi njegov rubni dio.

Stariježeljeznodobna keramička posuda s poluručkicama (foto: R. Mosković)

Na osnovi rezultata probnih sondiranja, započela su zaštitna arheološka iskopavanja na sjeverozapadnoj i zapadnoj trećini čestice predviđene za prostor tvornice. Zaštitna istraživanja započela su 17. travnja i trajala do 10. lipnja 2008. godine. U arheološkim su iskopavanjima, osim voditelja mr. sc. Luke Bekića i njegova zamjenika mr. Roberta Čimina, od stručne ekipe sudjelovali i arheolog Vinko Madiraca, restauratorica Marijana Krmpotić (oboje iz HRZ-a) te Kristijan Paskojević, student arheologije. Pomoćnu fizičku snagu pružalo je 11 studenata iz Varaždina i okolice. Konzervatorski nadzor provodila je Marijana Korunek iz Konzervatorskog odjela u Varaždinu.
Sustavno je istražena zapadna trećina čestice predviđene za gradnju tvornice u površini od oko 3400 m². Prilikom arheoloških iskopavanja potvrđeno je postojanje dvaju vremenski odijeljenih naselja koja pripadaju bakrenom (lasinjska kultura, 4200. – 3000. g. pr. Kr.) i starijem željeznom dobu (*Hallstat*, 800. – 400. g. pr. Kr.). Prepoznato je i istraženo gotovo 150 ukopa koji pripadaju objektima tih razdoblja. Većina istraženih nepokretnih arheoloških nalaza pripada lasinjskoj kulturi, a od oblika se može izdvojiti više vrsta ukopanih stambenih objekata (zemunica), radioničkih i otpadnih jama te rupa od stupova, dok je jednom dijelu ukopa nepoznata namjena. Od zemunica se razabiru dva osnovna oblika, prvi izduženi ovalni (elipsoidni) tlocrtni oblik valjkastog dna i drugi pravilni kružni oblik zaravnatog dna. Takve zemunice poznate su i s drugih istodobnih nalazišta u tom kraju. Na nekoliko mjesta pronađen je kulturni hodni sloj neuništen oranjem, koji je sadržavao veću količinu keramičkih i kamenih nalaza. Zanimljiv je pronalazak većeg broja dovršenih i nedovršenih kamenih sjekira, motika i čekića, što govori o obilnoj izradi kamenoga glačanog oruđa i oružja u tom naselju. Bilo bi zanimljivo izraditi petrografsku analizu kamena od kojeg je oruđe izrađeno, kako bi mu bilo ustanovljeno podrijetlo, a zasada se pretpostavlja kako je riječ o sirovini prikupljanoj iz riječnih nanosa Drave.
Tragovi naselja iz starijega željeznog doba (*Hallstat*) sastoje se od samo nekoliko objekata, pa nije sigurno radi li se tu samo o jednom „usamljenom gospodarstvu“, posebice zato jer dosad nije bilo nalaza iz tog razdoblja prilikom istraživanja drugih položaja na Brezju. Riječ je o nekoliko ukopa koje je zasad moguće odrediti kao kružne ili četvrtaste zemunice te radioničke jame. Najzanimljiviji je nalaz iz tog doba duboko ukopan „podrum“ s podom od uredno poredanih drvenih dasaka. Drvene daske sačuvane su se jer su se nalazile na dubini od oko 2 m od današnje razine terena, u sloju pijeska natopljenog podzemnim tokovima vode. Pronađene su četiri drvene daske, debele oko 2-6 cm, široke oko 15-30 cm i maksimalne dužine do 160 cm. Daske su uspješno izvađene iz jame te prevezene u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru, gdje se konzerviraju i restauriraju u radionici za organski materijal. Unutar te jame nije pronađeno mnogo pokretnih nalaza, a izdvaja se gruba keramička posuda s poluručkicama i nekoliko piramidalnih utega. Po svemu sudeći, riječ je o radioničkoj jami, vjerojatno za tkalački stan. Od ostalih stariježeljeznodobnih nalaza treba spomenuti i raznobojne staklene perle.
Pored tragova tih naselja, pronađena je jedna jama s nalazima iz kasne antike, a prepoznate su i mnogo mlađe intervencije na tom prostoru. To se odnosi na tragove

novovjekovnih jaraka između oranica (međe), odnosno kanala za navodnjavanje polja, te veći broj ostataka korijenja brezove šume koja je na tom području postojala do prije 50-ak godina.

Brezje je poznato kao višeslojno i rasprostranjeno arheološko nalazište koje je Hrvatski arheološki zavod prijašnjih godina u više navrata istraživao na raznim česticama i za razne investitore (Calzedonia, Biotehnološki park, Cesta-Varaždin itd.). Prilikom prijašnjih arheoloških istraživanja pronađeni su ostaci naselja iz prapovijesti (bakreno doba, mlađe željezno doba) te ranog i zrelog srednjeg vijeka. Ovim istraživanjima dopunjena su saznanja o prostiranju arheološkog nalazišta te su otkriveni tragovi objekata iz starijega željeznog doba i kasne antike, kojih dosada nije bilo na Brezju.

Literatura

Tomičić 1968 Željko Tomičić, Brezje kod Varaždina – prethistorijsko i ranosrednjovjekovno nalazište, Arheološki pregled, 10, Beograd, 1968: 237 – 239, T. LXXXIII.
Tomičić 1969 Željko Tomičić, Brezje – Varaždin – eneolitsko nalazište lasinjske kulture, Arheološki pregled, 11, Beograd, 1969: 31 – 33, T. XI.
Bekić 2006 Luka Bekić, Zaštitna arheologija u okolici Varaždina/Rescue archaeology in the Varaždin environs, Zagreb, 2006.
Bekić, Čimin 2007a Luka Bekić, Robert Čimin, Varaždin – Brezje 1, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 134 – 136.
Bekić, Čimin 2007b Luka Bekić, Robert Čimin, Varaždin – Brezje 3, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 136 – 137.
Bekić (u tisku) Luka Bekić, Ranosrednjovjekovno naselje Varaždin-Brezje. U zborniku radova: Lujo Marun, Znanstveni skup o fra Luji Marunu u povodu 150. obljetnice rođenja (1857 - 2007.), Skradin – Knin, 7. – 8. prosinca 2007. g.

mr. sc. Luka Bekić
mr. Robert Čimin

Summary

In the beginning of 2008, construction of a new factory was planned on a part of the large archaeological site Brezje near Varaždin. The plot where the construction was to take place was located within the previously known position of Brezje VI, in the western part of the site. Croatian Conservation Institute was engaged in reconnaissance, test probing and rescue archaeological excavation. The excavations were conducted on the area of approximately 3400 m². Almost 150 cuts connected to the Copper Age and the Early Iron Age objects were found and excavated. The earlier objects, among which were numerous remains of pottery vessels, a few chert tools and a large number of polished stone utensils, belong to the Lasinja Culture. Unfinished polished axes indicate that they were made in this very settlement. Only few objects belong to the Early Iron Age, so this could have been only one homestead. A workshop, with well preserved wooden planks on the floor, is of special interest. Parts of pyramidal weights indicate that the workshop might have also contained a weaving loom.

Redni broj: 83
Lokalitet: Cukavec II
Naselje: Gornji Kneginec
Grad/općina: Gornji Kneginec
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: –
Vrsta radova: nadzor

Od 23. srpnja do 11. kolovoza 2008., uz kraće prekide zbog kišnog vremena, trajao je arheološki nazor strojnog skidanja zemlje na novoj površini eksploatacijskog polja Cukavec II, k.č. 1128/4, k.o. Kneginec (površina katastarske čestice iznosi 6,0848 ha). Polje za eksploataciju gline Cukavec II nalazi se oko 8 km južno od Varaždina, na području Varaždin Brega, a proteže se istočno od ceste Varaždin – Zagreb. Nadzor je vodila Marina Šimek iz Gradskog muzeja Varaždin, a radove je financiralo rudarsko-trgovačko društvo Leier-Leitl d.o.o. iz Turčina kod Varaždina.

Cijelo je to područje brežuljkasto, prekriveno vinogradima, voćnjacima i oranicama. Dio šireg područja prekrivaju šume. Cukavec II također se nalazi na brežuljkastom terenu aps. visine između 190 i 220 m, a najviši je istočni rubni dio eksploatacijskog polja gdje počinje šumsko područje. Na cijeloj površini koju je trebalo pripremiti za eksploataciju gline nalazi se zapušten plantažni vinograd. Cukavec već duže vrijeme služi kao glinište ciglane u Turčinu, pa je područje sjeverno od površine čije je otvaranje predviđeno 2008., već prije prekopano i prvobitna je konfiguracija terena potpuno izmijenjena. Zbog potrebe za sirovinom obavljene su pripreme za otvaranje novih površina eksploatacijskog polja. Južno od tog položaja, godine 1960. evidentirani su arheološki nalazi eneolitika i mlađega željeznog doba (Registar 1997: br. 433). Osim toga, konfiguracija i karakter terena upućivali su na moguće arheološke slojeve, stoga je Konzervatorski odjel u Varaždinu investitoru rudarsko--trgovačkom društvu Leier- Leitl d.o.o. uvjetovao arheološki nadzor prilikom otvaranja novih površina.

Radovi na odstranjivanju gornjih slojeva debljine 50-60 cm odvijali su se na brežuljku sa zapuštenim vinogradom. Prilikom prijašnjih eksploatacijskih radova sjeverni dio brežuljka uništen je okomitim „rezanjem“ slojeva gline, tako da se mogla dobro odrediti granica između već

Eksploatacijsko polje Cukavec II, pogled sa zapada (foto: B. Šimek)

Dio terena nakon odstranjivanja humusnog sloja (foto: B. Šimek)

eksploatiranog dijela i onoga predviđenog za vađenje novih zaliha sirovine. Strojno skidanje gornjih slojeva provodilo se uz arheološki nadzor. Odstranjeni su slojevi humusa i sivo-smeđeg suphumusa, nakon čega je slijedio nekoliko metara debeo sloj žute gline, mjestimice prošarane sivo--plavom glinom. Prilikom arheološkog nadzora uočen je samo jedan ukopan objekt, odnosno njegov dio. Radilo se o jami promjera oko 60 cm, očuvane dubine 25 cm, s ispunom sive boje. Ispuna se sastojala od pepela, vrlo sitnih utrusaka drvenog ugljena i nekoliko manjih amorfnih grumena crveno pečene zemlje. U objektu je nađeno nekoliko malih ulomaka novovjekovne neocakljene keramike. Pomoću GPS-uređaja objekt je lociran na poziciji g.š. 46º 14' 38", g.d. 16º 21' 36", aps. visina 212 m. Osim toga nisu registrirani nikakvi drugi tragovi naseljavanja ili bilo kakve ljudske aktivnosti.

Radovi su se odvijali na sjevernoj padini brežuljka, nepodesnoj za dugotrajnije naseljavanje, pa je vjerojatno upravo takav položaj razlog što nisu evidentirani arheološki nalazi. Osim toga, naknadno su dobivene informacije o radovima koji su se ondje provodili nakon II. svjetskog rata. Tada su rušene šume te je teškim strojevima uređivano zemljište, tako da su pri tome mogli biti oštećeni ili uništeni mogući arheološki slojevi. Zemljište je poslije dubokim oranjem priređivano za sadnju vinove loze, što je također moglo uništiti kulturni sloj, ako je postojao. Praćenjem radova na eksploatacijskom polju Cukavec II nisu uočeni arheološki slojevi ni objekti. Registrirana je jedna manja jama s nekoliko ulomaka keramike kasnoga novog vijeka (etnografija), koja ne indicira arheološki lokalitet. Budući radovi na širenju eksploatacijskog polja, planirani za 2009., također će se odvijati uz arheološki nadzor.

Literatura

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Županija varaždinska, drugo dopunjeno izdanje, Bjelovar, 1997.

Marina Šimek

Summary

Archaeological monitoring of mechanical removal of soil on a new part of the clay exploitation field Cukavec II, located 8 km south of Varaždin, was conducted in July and August 2008. The monitoring was required due to the fact that archaeological finds from the Eneolithic and Early Iron Age had been found near this position in 1960. No archaeological finds were excavated on the area where exploitation was to be conducted. Only one pit, 60 cm in diameter and 25 cm deep, containing a few shards of unglazed pottery belonging to late post-medieval period (ethnography), was registered. If there had been any archaeological layers on this area, they must have been destroyed after the World War II by deforestation and deep ploughing i.e. preparation of the soil for vineyard planting.

Redni broj: 84
Lokalitet: Gradišće – Čanjevo
Naselje: Čanjevo
Grad/općina: Visoko
Pravni status: Z-2947
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Radovi 2008. na utvrdi Čanjevo nastavak su višegodišnjeg projekta Općine Visoko i Ministarstva kulture. Cilj je projekta u potpunosti arheološki istražiti utvrdu, znanstveno je vrednovati i obraditi, a uz to je građevinski obnoviti i konzervirati kako bi se spriječilo daljnje propadanje te prezentirati u turističke svrhe. Arheološka istraživanja već sedmu kampanju provodi Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda, dok zidove sanira tvrtka Gradnja Havojić iz Visokog. Arheološka istraživanja tekla su istodobno s arheološkim nadzorom građevinske obnove, a trajala su od 16. lipnja do 4. srpnja 2008. godine. U njima je, osim voditelja istraživanja mr. Roberta Čimina i zamjenika mr. sc. Luke Bekića, sudjelovalo četvero arheologa iz HRZ-a: Ivana Haraša, Vinko Madiraca, Igor Mihajlović i Lea Čataj te apsolvent arheologije Kristijan Paskojević. Pomoćnu fizičku radnu snagu pružilo je šest mještana iz Čanjeva.

Nova arheološka istraživanja usklađena su s prošlogodišnjima, tako da je nastavljeno iskopavanje sektora

Arheološko iskopavanje prostorije 3 u sektoru L (foto: V. Madiraca)

L kod starijega sjevernog bedema, ali su započela i iskopavanja u sektoru I, kako bi bio utvrđen dalji smjer istog bedema prema zapadu. Najviše truda ponovno je utrošeno na iskopavanju sektora L. Namjera je bila u potpunosti istražiti prostoriju 3, odnosno otvoriti unutrašnja lica zidova Z11, Z26 i Z26b, a unutrašnjost prostorije istražiti do žive stijene. Velik problem bio je odvoz iskopane zemlje, jer ju je bilo moguće odvoziti ili niz veliku strminu do ophodne staze (koja je prijašnjih godina napravljena oko čitave utvrde) ili uz još veću strminu pored palasa (odnosno preko najvišeg dijela utvrde). Upravo stoga, napravljena je improvizirana drvena rampa duga 8 m, za spuštanje zemlje izvan bedema na ophodnu stazu (sjeverno od zida Z26), odakle se mogla odvoziti mnogo jednostavnije. Rampa se pokazala vrlo učinkovitom, ponajprije zbog izbacivanja veće količine zemlje koja je u isto vrijeme mogla biti detaljno arheološki pregledana.

Tijekom iskopavanja prostorije pronađena su dva nova zida (Z29, Z30). Zid Z29 vjerojatno pripada najstarijoj fazi gradnje utvrde (15. st.), a treba spomenuti da nastavlja smjer oblog zida Z23 pronađenog prijašnjih godina. Zid Z30 za sada se može dovesti u vezu samo sa zidom Z22. Iznad zida Z29, a sjeverno od Z22, pronađena je i djelomično sačuvana glačana žbukana podnica (2x1,5 m) koja mjestimično prekriva vrh zida Z29. To može značiti da je zid Z29 pronađen u izvornoj visini (1,80 m) ili da je podnica kasnija, odnosno vezana uz mlađu fazu (Z22, 17. st.). Tijekom sljedeće kampanje trebala bi biti razriješena novonastala pitanja oko te skupine zidova.

Što se tiče smjera bedema prema zapadu, otkriveno je da zid Z26 naglo staje i da se zajedno sa zidom Z26b lomi pod pravim kutom i skreće prema jugu. U nastavku je zid u vrlo lošem stanju, pogotovo njegovo vanjsko lice koje je u potpunosti propalo.

Pokretni arheološki nalazi istovjetni su onima iz prijašnjih kampanja. Većinom je riječ o kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim ulomcima keramičkih predmeta, među kojima treba izdvojiti lonce, poklopce, jednostavne čašaste i četvrtaste pećnjake te cakljene reljefne pećnjake. Osim keramike, metalnih nalaza pronađeno je tek nekoliko, dok većim brojem prednjače stakleni ulomci prozorskih okana i posuđa.

Konzervacija kule (foto: R. Čimin)

Treba izdvojiti nekoliko posebnih nalaza: PN134 – ulomak keramičke lule ukrašen ubadanjem kotačićem i bijelom inkrustacijom, PN135 – polovica brončanog kalupa za lijevanje željeznih puščanih kugli promjera 25 mm, PN136 – ugarski srebrni novac Matijaša II. (1608. – 1619.) kovan u Körmöcbány (Kremnica u Slovačkoj), PN137 – cjelovit željezni nož dužine 20 cm s trokutastim drškom.

Za prostoriju 3 posebno je važan denar ugarskog kralja Matijaša II., pronađen u njenu zasipu, te pored ostalih keramičkih nalaza sugerira kako je čitava prostorija zasipana najvjerojatnije početkom 17. st. Od keramičkih nalaza tu nedostaju tipični proizvodi 17. i 18. st., kakvi su prijašnjih godina pronalaženi na Čanjevu, poput cakljenih tronožnih zdjela ili mrljasto ukrašenih tanjura. U blizini novca pronađen je i cjelovit jednostavan keramički pećnjak četvrtastog otvora, što je prvi primjer cjelovitoga keramičkog nalaza na utvrdi Čanjevo.

Drugi dio radova na utvrdi Čanjevo bili su građevinski radovi, odnosno sanacija istraženih zidova. Proteklih godina obnovljeno je nekoliko zidova, a najviše je pažnje posvećeno radovima na sjevernoj kuli (Z13). Kula je obnovljena tek djelomice, tj. popravljena je u visini od oko 3

Konzervacija sjevernog bedema (foto: R. Čimin)

Konzervacija zida Z11 (foto: L. Bekić)

Dio pronađenih pokretnih arheoloških nalaza (foto: R. Čimin)

m od temeljne stope. Ove godine radilo se na podupiranju nekoliko kamenih blokova na zapadnoj strani, na visini od 5 m, koji su jedini ostaci unutrašnjeg lica kule na toj visini. Tih nekoliko kamenih klesanaca mogli bi u završnoj prezentaciji sjeverne kule, a samim time i cijele utvrde, biti ključni. Oni su sada fizički spojeni u cjelinu s ostatkom unutrašnjeg lica kule, tako da više ne postoji opasnost od njihova pada.
Izuzev kule, obnovljen je sjeverni stariji bedem tako da mu je popravljeno vanjsko sjeverno lice i načinjena kapa s laganim pokosom prema vanjskoj sjevernoj strani, kako bi bilo spriječeno dalje prodiranje vode u strukturu zida. Zid Z26 popravljen je u čitavoj dužini od oko 8 m, do kuta gdje se lomi i prelazi u zid Z26b. Budući da je tijekom prošlogodišnje kampanje na unutrašnjoj strani zidova Z26 i Z26b uočen splet ležaja za drvene grede i stupove, kao i među Z26 i Z11, u njih su prilikom sanacije zidova umetnute hrastove drvene grede jednakih dimenzija. U potpunosti je sanirano i vrlo slabo očuvano zapadno lice zida Z11, s tim da su uvaženi svi tragovi faza gradnji.

Osim novom istraživačkom kampanjom, godina 2008. obilježena je i objavom stručne monografije o utvrdi. Riječ je o prikazu rezultata prvih pet godina arheoloških istraživanja i građevinske obnove (Utvrda Čanjevo, Istraživanja 2003.-2007., ur.: L. Bekić). Dvojezična monografija (hrvatski/engleski) na preko 300 stranica na stručan, ali zanimljiv način prikazuje sve aspekte istraživanja (povijesna, arheološka, numizmatička, arheozoološka itd.) i obnove jedne kasnosrednjovjekovne utvrde, a popraćena je bogatim likovnim i tabličnim prilozima. Konačan je cilj dovršavanje istraživanja i obnavljanje utvrde Čanjevo, kako bi se upotpunila priča o jednome malom spomeniku kulture hrvatskog Prigorja.

Srebrni denar Matijaša II. (1608. – 1619.), kovan u Kremnici u Slovačkoj (foto: L. Bekić)

Literatura

Tkalčec 2002 Tatjana Tkalčec, Stari grad Čanjevo, Cris, 1, Križevci, 2002: 19 – 25.
Bekić 2004 Luka Bekić, Utvrda Čanjevo, Novi početak, Varaždin, 2004.
Bekić, Sekula 2005 Luka Bekić, Janja Sekula, Prilog istraživanju posjeda i utvrde Čanjevo, Cris, VI/1, Križevci, 2005: 73 – 83.
Bekić 2005a Luka Bekić, Arheološki pogled na utvrdu Čanjevo i crkvu S. Trojstva u Visokom, u: Visoko. Oaza stare hrvatske krijeposti i čestitosti (ur. Gustav Kuzmić), Varaždinske Toplice, 2005: 242 – 251.
Bekić 2005b Luka Bekić, Gradišće – Čanjevo, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 79 – 81.
Bekić 2006 Luka Bekić, Gradišće – Čanjevo, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 126 – 128.
Bekić, Čimin 2007 Luka Bekić, Robert Čimin, Gradišće – Čanjevo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 137 – 139.
Bekić 2008 Ur: L. Bekić, Utvrda Čanjevo – istraživanja 2003.-2007. g./Fort Čanjevo – Researches 2003-2007, Visoko, 2008.
Bekić, Čimin 2008 L. Bekić, R. Čimin, Gradišće – Čanjevo, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 157 – 159.
Bekić (u tisku) Luka Bekić, Rezultati istraživanja i obnove utvrde Čanjevo na Kalničkom gorju, u: II. znanstveni skup Sveti Ivan Zelina - povijest i kultura, Sveti Ivan Zelina, 30. 11. – 1. 12. 2006.

mr. Robert Čimin
mr. sc. Luka Bekić

Summary

Sixth season of archaeological excavations and reconstruction of the late medieval fortification of Čanjevo was conducted in 2008. Previous archaeological excavations revealed that this uplift had been inhabited in Prehistory (Lasinja, Retz Gayary, Vučedol and Vinkovci Culture), while the earliest period to which we could date the construction of the medieval burg was the beginning of the 15th century. Since that period, up to the middle of the 18th century, Čanjevo had been developed, extended, partitioned and its form had been changed. This year's archaeological excavations focused on the excavation of a larger room leaning against the walls, constructed in the early phase of the fortification. According to the finds, at one point in the beginning of the 17th century, during the construction of new objects in its immediate vicinity, the room had probably been buried under construction waste. The best proof of it is a silver denar issued by Matijas II (1608 – 1619), as well as the rest of archaeological finds. Beside this new archaeological campaign, another event marked the year 2008 – the publication of bilingual (Croatian/English) monography with results of the first five years of archaeological excavations and reconstruction of the fortification.

Redni broj: 85
Lokalitet: Ivanec – Stari grad
Naselje: Ivanec
Grad/općina: Ivanec
Pravni status: P-3147
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Institut za arheologiju tijekom proljeća 2008. godine obavio je sedmu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Juraj Belaj, a financirana su sredstvima Grada Ivanca, Ministarstva kulture i Varaždinske županije. Nastavak je to istraživanja koja Institut za arheologiju, na poticaj Grada Ivanca, provodi od 1998. godine (Belaj 2008).

Tijekom ovogodišnjih istraživanja u potpunosti je, do zdravice, istražen brod srednjovjekovne crkve sv. Ivana. Na početku istraživanja, na gotovo čitavoj površini broda bio je rasprostranjen debeo sloj žute gline, na koji je bilo položeno popločenje od neobrađenih kamenih ploča. Istražen je i prag na ulazu u crkvu – najstariji je bio izrađen od jednog kamena zajedno s bazama dovratnika.
Najmlađi ukopi bili su ukopani u žuti glineni sloj. U njega su bile ukopane i dvije različite baze još nepoznatih namjena te najmlađi istraženi grobovi. Pokojnici su u njima imali ruke prekrižene na prsima ili trbuhu. Svi istraženi grobovi bili su orijentirani u smjeru istok-zapad, pokojnici su bili položeni na leđa s glavom na zapadu. Ispod žutoga glinenog sloja na čitavu su se području nalazile izrazito izmiješane zapune zemlje. Skupinu mlađih grobova ukopanih prije polaganja sloja gline ponajprije čine grobovi u kojima su pronađene pojasne pređice, zatim oni koji su svojim ukopom oštetili neki drugi mlađi grob te grobovi s tragovima lijesa. Pokojnici su u toj fazi bili ukapani s rukama prekriženima na prsima ili trbuhu. U srednjoj su fazi pokojnici ukapani s rukama položenima uz tijelo. U grobovima srednje skupine više se ne nalaze ostaci ljesova. Najstarijoj fazi pripadaju grobovi koji su imali kamenu oblogu uz rubove ukopa. U ovogodišnjim je istraživanjima pronađeno i osam grobova koji su bili presječeni temeljima crkvenoga broda. Važno je istaknuti da se, slično kao i prošle godine na prostoru svetišta, slute pravilni redovi ukopa groblja na redove. I pokojnici te najstarije faze polagani su s rukama uz tijelo. Tamo gdje ukopi za grobove nisu prekopali starije slojeve, uočen je prvo sloj tamno smeđe, izrazito masne, tvrde i nabijene zemlje s nešto ugljena i s primjesama razmrvljene žbuke te sitnijeg kamenja. Ispod njega je uglavnom pronalažen tanak sloj žbuke, stariji od istraživane crkve. Ispod sloja žbuke mjestimice je ostao sačuvan i taman, skoro crn kulturni sloj (SJ 1000). U njemu su nađeni pojedini ukopi te manji i veći komadi kućnog lijepa i fragmenti keramike ukrašeni valovnicom. Od ukopa u SJ 1000 valja istaknuti duge i uske otiske, vjerojatno od greda. Ispod SJ 1000 nalazio se jednako kompaktan i mastan, ali smeđ kulturni sloj (SJ 1001). U njemu je nađeno dosta ulomaka

Ivanec – Stari grad, pogled na brod crkve sv. Ivana tijekom istraživanja (foto: D. Tresić Pavičić)

Ivanec – Stari grad, pokojnik položen na nadgrobnu ploču s plitko uklesanim križem starijega groba (foto: D. Tresić Pavičić)

kućnog lijepa, nešto keramike te fragment plavog stakla – vjerojatno ulomak ručke od staklene čaše, možda još antičke. Primijećeno je i nekoliko manjih ukopa.

Na području sjeverno od broda istraženo je i šest mlađih grobova. U nekim su grobovima pronađene pojasne pređice. Dječji grob 177 bio je položen nad kamenu ploču s plitko uklesanim križem, koja je prilikom tog ukopa oštećena. Ove je godine preostalo istraživanje sjevernog dijela sakristije, u kojem se zdravica nalazila na nešto većoj dubini. Istraženo je devet grobova. Kod pojedinih su grobova ustanovljeni vjerojatni ostaci kamenih obloga. Osobito se ističe ukop groba 105. Način na koji su kosti iz starijih grobova uredno posložene uz njegove rubove te činjenica da je očito zbog njih bio proširen ukop za taj grob, kao da govore o svojedobnoj većoj brizi za posmrtne ostatke pokojnih predaka. U zapuni groba 105 pronađeno je dosta ulomaka srednjovjekovne, ali i latenske keramike.

Tijekom ovogodišnjih istraživanja prikupljeno je 399 vrećica nalaza, uglavnom ulomaka keramičkih posuda, čavala, komada lijepa i stakla. Izdvojeno je 140 posebnih nalaza. Većinom je riječ o metalnim nalazima iz grobova: više desetaka pojasnih pređica, različite aplike, karičice, pribadače i brončano prstenje. Iznimni nalazi iz grobova jesu parta (oglavlje), narukvica od pletene brončane žice te nekoliko životinjskih zubi, vjerojatno amuleta. Izdvojeni su također i osobiti ulomci keramičkih posuda, profiliranoga kamenja, stakla, pećnjaka i drugo. Zanimljiv je i nalaz rimske opeke s otiskom životinjskih šapa. Pronađeno je i 13 primjeraka novca. Među prepoznatima ističu se srebrni akvilejski denar patrijarha Antonija II. Panciere (1402. – 1411.), srebrni bečki pfenig Alberta V. (vjerojatno iz 1427.), zatim tzv. *vierer* Maximiliana I. kovan u Hallu, u Tirolu (1490. – 1519.) te srebrni ugarski denar Ferdinanda I. iz 1544. godine. Ipak, najatraktivniji su nalazi dvaju ulomaka koji potječu barem još iz vremena romanike. Riječ je o ulomcima kapitela izrađenima u jonskome stilu, od kojih je jedan, pronađen kao spolij uzidan u sjeverni temelj crkvenoga broda, imao uklesanu spiralu.

Ivanec – Stari grad, grob presječen temeljem crkve sv. Ivana, sa sačuvanom kamenom oblogom uz rub ukopa (foto: D. Tresić Pavičić)

Na kraju istraživanja izrađena je nacrtna dokumentacija svih otkrivenih temelja broda: tlocrti, pogledi i presjeci. Svi su istraženi temelji crkvenog broda konsolidirani i konzervirani. Nakon temeljitog čišćenja zidovi su „fugirani“. Neistraženi slojevi sjeverno od broda prekriveni su geotekstilom i potom zatrpani slojem finoga pijeska. Prikupljeni materijal pohranjen je u zaključanim prostorijama Grada, a manji je dio pohranjen u prostorijama IARH-a u Zagrebu, radi daljnje znanstvene obrade. Odabrani će metalni nalazi biti poslani na čišćenje i konzervaciju. U planu su analize metodom C-14 kostiju iz pojedinih odabranih grobova, kao i uzoraka iz kulturnih slojeva.

Literatura

Belaj 2008 J. Belaj, Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu, Grad Ivanec, 2008.

Belaj 2008 J. Belaj, Ivanec – Stari grad, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 159 – 161.

dr. sc. Juraj Belaj

Summary

During the excavations of the archaeological site Stari Grad in the city of Ivanac conducted by the Croatian Conservation Institute in spring 2008, a nave of the medieval church of St. Ivan was fully researched. Some graves were unearthed on the area north of the nave and in the northern part of the sacristy. Several burial phases were established. In the latest graves, the arms of the deceased were crossed on their chests or bellies, while graves from the earlier phase contained waist buckles and coffin remains. In the middle phase, the deceased were buried with arms placed along the bodies. Graves that had stones lining the edges of the burials belong to the earliest phase. It is important to emphasise the outlines of regular burial rows belonging to a row graveyard. Dark, almost black culture layer containing wattle and daub, and pottery shards decorated with wavy lines were sporadically found on the places where burial cuts had not dug into the earlier layers. Beneath this layer there was a similar brown one with a number of wattle and daub shards and some pottery. Grave fills contained a number of medieval pottery, as well as one from the La-Tène Culture.

Numerous interesting finds were excavated, among which special attention was drawn to certain coin finds, for ex.

silver aquileian denar issued by Patriarch Antonio II Panciere (1402 – 1411) and silver Wiener Pfennig issued by Albert V (probably from 1427). However, the most remarkable finds are two shards dating back at least to the Romanesque period. The shards are parts of the Ionic order capitals, and the exterior one, built in the northern nave foundation, had a spiral chiselled in.

Redni broj: 86
Lokalitet: Jalkovec – Police
Naselje: Jalkovec
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: arheološki nadzor

Početkom 2008., Hrvatski restauratorski zavod preuzeo je arheološki nadzor nad već započetim iskopom kanala uz trasu jugozapadne zaobilaznice grada Varaždina. Nadzirana su nalazišta Jalkovec – Police i Črnec – Prodnice, te se prema potrebi istodobno obavljalo ograničeno arheološko iskopavanje s ciljem spašavanja preostalih arheoloških nalaza. Voditelj radova bio je mr. sc. Luka Bekić, a zamjenik voditelja Robert Čimin. U stručnoj ekipi sudjelovali su i arheolozi Vinko Madiraca, Igor Mihajlović te geodet Damir Oštrek. Radovi su trajali nekoliko dana u veljači 2008., a nadziran je iskop tristotinjak metara kanala.

Tijekom radova, u skladu s katastarskim i topografskim kartama, nalazište Šarnica u blizini rijeke Plitvice razdijeljeno je od nalazišta Police. Toponim Police rabi se za izduženu riječnu gredu između sela Jalkovca i Gojanca, i upravo na tome mjestu pronađeni su i nepokretni arheološki nalazi.
U kanalu koji je strojno iskopan prije dolaska arheologa, na istočnom dijelu zaobilaznice, a južno od prijelaza Gojanec, otkriveno je osam oštećenih objekata. Njihovi su ostaci arheološki istraženi. Svi objekti pronađeni u kanalu pripadaju kasnom brončanom dobu. K1 i K2 ostaci su nekoga prapovijesnog kanala, kao i ukopi K5 i K6. Otpadnim jamama pripadaju objekti K3 i K4. K7 je poništen kao recentni ukop, a K11 su tragovi veće zemunice. Veliko iznenađenje bio je i objekt K8. Tu je riječ o ukopu velike keramičke posude u kojoj se nalazilo 5 cjelovitih posudica, prekrivenih pločastim ulomkom keramike. Nažalost, sve posudice bile su odavno popucale u stotine ulomaka. S obzirom na slabu očuvanost, sve posude bile su na dugotrajnoj restauratorsko-konzervatorskoj obradi, koja je uspješno završena. Tada je ustanovljeno kako su posudice bile ukrašene zaglađivanjem, crtama te ručkicama visoko uzdignutima nad obodom. Navedene odlike pripisuju te posude kulturi polja sa žarama. Nije jasno čemu je služio taj objekt, možda je riječ o prilogu grobu, međutim u okolici nisu pronađeni tragovi spaljivanja ili ljudskih kostiju.
Prilikom daljnjega arheološkog nadzora, na nalazištu Police iskopan je kanal zapadno od prijelaza Gojanec i tu su pronađeni samo sporadični arheološki nalazi od kojih se izdvajaju ulomci jedne antičke posude ukrašene metličastim ukrasom. No prilikom kopanja kanala uz sjevernu stranu lokalne ceste Gojanec – Jalkovec pronađena je, uz brojne

Iskopavanje objekta K8, starije željezno doba (foto: L. Bekić)

recentne ukope i otpad, osamljena jama K12. U toj je jami pronađeno mnoštvo keramičkih ulomaka, životinjskih kostiju i željezne zgure. Objekt se zasada može pripisati razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka, otprilike u 10. ili 11. st.
Na tom dijelu trase pregledani su i otprije iskopani kanali sa zapadne strane zaobilaznice od željezničke pruge sve do rijeke Plitvice (nalazište Jalkovec – Šarnica) te je pronađeno je mnoštvo arheoloških nalaza, posebice pred šumom kod Plitvice.

Nadziran je i strojni iskop kanala na položaju Črnec – Prodnice, na kojem je 2006. pronađeno sitnih arheoloških nalaza. Tu je ponovo pronađeno sitnih arheoloških nalaza, kao i u bližoj okolici, ali se opet nije ušlo u trag objektima kojima pripadaju.
Nažalost, na nalazištu Prodnice kod Črnca nisu locirani arheološki objekti. To će biti problem za daljnju zaštitu, jer nije jasno s koje točno lokacije potječu pokretni arheološki

Konzerviran i rekonstruiran sadržaj ukopa K8 (foto: R. Mosković)

nalazi. Oni su prikupljeni još tijekom nadzora izgradnje trase zaobilaznice, a i prilikom ovih radova ponovo su pronalaženi. Moguće je da su objekti u potpunosti uništeni trasom zaobilaznice ili se nalaze nešto dalje sjeverno, kod presušenih rukavaca Plitvice.

Treba napomenuti kako ovaj prostor podsjeća na druga nalazišta u međuriječju Drave i Plitvice. Na tom su prostoru nalazišta razvedena, što znači da se arheološki objekti nalaze razbacani na vrlo velikom prostoru. Objekti su uglavnom grupirani na uzvišenim položajima, nekadašnjim sprudovima – naplavnim riječnim gredama, ali postoje i neke iznimke. Te odlike otežavaju njihovo točno ubiciranje i samim time postupak zaštite.

Literatura

Čimin, Bekić 2008 Robert Čimin, Luka Bekić, Jugozapadna zaobilaznica grada Varaždina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 164 – 165.

mr. sc. Luka Bekić

Summary

Croatian Conservation Institute conducted archaeological monitoring of drainage canal diggings on the ring-road route of the city of Varaždin. Eight archaeological objects dated to the Late Bronze Age and Developed Middle Ages were excavated at the Police site near Jalkovac. Movable finds from objects K8 and K12 are of special archaeological significance. Five complete, finely made Urnfield Culture vessels were excavated and fully restored. The K12 pit-dwelling contained numerous finds of pottery from the 10th and 11th century, which is relatively unknown in these areas, therefore giving more significance to each of these finds. Geodetic mapping was done on all of these objects which will help in the protection registration of this archaeological site.
No archaeological objects were located at the sites of Prodnice and Črnac. This will pose a problem in the further rescue excavations, as it is impossible to determine the original location of movable archaeological finds. They were collected during the archaeological monitoring of the ring-road construction and some more were also found in this campaign. It is possible that the objects were completely destroyed by the ring-road construction or they could be located further north, by the dried up backwaters of the Plitvica river.

Redni broj: 87
Lokalitet: Lonja – Gradišče
Naselje: Matušini
Grad/općina: Novi Marof
Pravni status: P-1275
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nakon prekida 2007., kada zbog nedostatnih sredstava lokalitet Lonja nije istražen, Gradski muzej Varaždin 2008. nastavio je radove (od 23. listopada do 5. studenog). Uz

Radovi na platou, širenje S. II (foto: B. Šimek)

voditeljicu Marinu Šimek sudjelovalo je još šest članova ekipe, a radove su omogućili Ministarstvo kulture, Varaždinska županija i Gradski muzej Varaždin.

Istraživana je k.č. 2284/331, k.o. Donje Makojišće, na istome mjestu kao i 2006., budući da tada otvorena sonda II nije bila do kraja istražena te je dvije godine poslije ponovo otvorena i proširena. Višeslojni lokalitet Lonja na brdu Gradišču južno od sela Matušina zauzima veliku površinu od cca 20.000 m². Nakon opetovanih pregleda lokaliteta u različita godišnja doba te pregleda avionskih snimaka, s određenom sigurnošću mogu se odrediti granice nalazišta kojem zapadnu i istočnu točku određuju dva vrha Gradišča, nazvana Lonja (268 m n.m. – zapadni vrh) i Gornja Lonja (288 m n.m. – istočni vrh). Zapadni je dio brda izdužen, prostran plato obrastao šumom, sa zapada zaštićen gotovo okomitom visokom stijenom koja se spušta sve do doline potoka Lonjice i današnje ceste prema selu Podrute. Sjeverne padine brda vrlo su strme, a mogu se dobro kontrolirati s platoa na vrhu. Prema istoku se proteže prijevoj koji se postupno uzdiže prema Gornjoj Lonji. Južne, blage padine tog prostora idealne su za podizanje naseobine i za razne gospodarske djelatnosti, a završavaju strmo se rušeći u dolinu kojom je prolazila antička cesta kojom prolazi cesta Varaždin – Zagreb, a tik do nje i nova autocesta. Očito je ta dolina, smjera sjever-jug, oduvijek služila kao važan prometni pravac, no bitna je njena uloga upravo u antici.

Proširenje – S. IIA: nalaz antičkog žrvnja ispod urušenja (foto: B. Šimek)

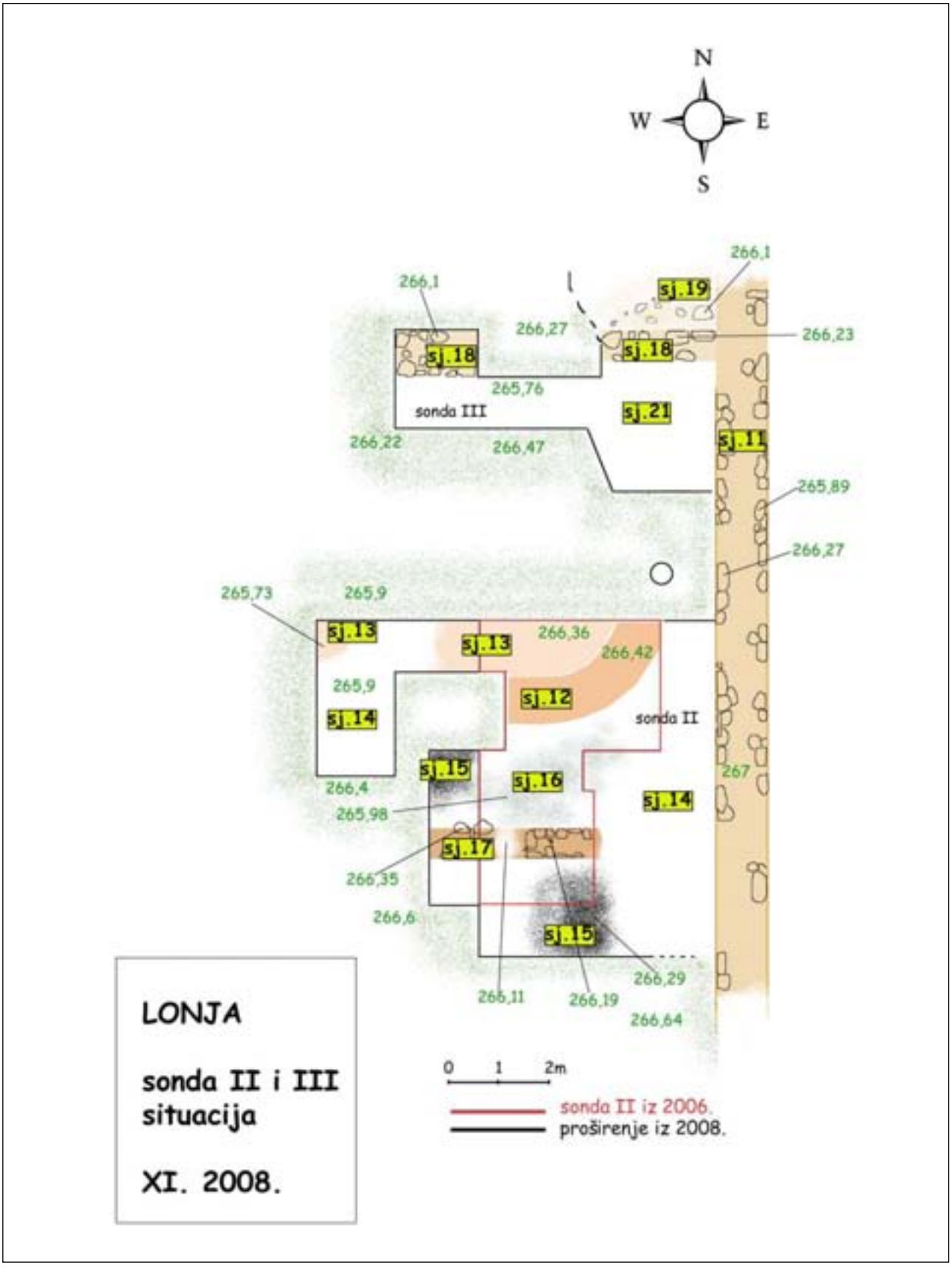

Lonja, S. II, S. IIA i S. III – situacijski plan (izradio: B. Šimek)

Strateški položaj i mogućnost kontrole širokoga okolnog područja svakako su bili presudni za podizanje utvrđenog stambeno-obrambenog kompleksa na platou brda. Iako Gornja Lonja, vrh znatno manje površine i skučenog prostora, nije sondirana, prema vidljivim ostacima kamenih struktura zaključuje se da je i taj vrh dio arheološkog lokaliteta. Moguće je da se na Gornjoj Lonji nalazila promatračnica iz koje se dojavljivala eventualna opasnost stanovnicima tog područja. Izduženi plato Lonje, utvrđen kamenim zidom, služio je kao prostor za sklanjanje i obranu. Ostaci kamenih zidova utvrđeni su prijašnjim pokusnim sondiranjima više mjesta na samom platou i istočno od njega, a naziru se u dugim potezima na sjevernoj te na dijelu južne padine (Šimek 2006). Prema situaciji na terenu pretpostavlja se da su neki od zidova dugi i više stotina metara. Na Lonji su u urušenjima pronađene i antičke opeke, a među površinskim nalazima ima i tubula, što upućuje na dobru opremljenost barem nekih objekata. Nažalost, lokalitet je znatno oštećen, jer su arhitektonski sklopovi nakon propasti *castruma* služili okolnom stanovništvu kao izvor kamena za izgradnju seoskih kuća i gospodarskih objekata. To potvrđuju priče seljaka iz Matušina, ali i veliki kameni blokovi na terasi podno platoa, iskopani iz zida i pripremljeni za transport do kojeg iz nekog razloga nije došlo. I korijenje drveća razorilo je arhitektonske sklopove, tako da su istraživanjem otkriveni samo temelji ispod slojeva urušenja. Posljednjih nekoliko godina, kako je prestalo obrađivanje vinograda i oranica na padinama te čišćenje šume, raslinje nekontrolirano obrasta cijeli lokalitet, što otežava istraživanje. Budući da su dosadašnja iskopavanja pokazala da su arhitektonski ostaci vrlo oštećeni i očuvani samo u visini temelja te da je riječ o nalazištu velike površine, zasad nije planirana konzervacija lokaliteta, već je prioritet prikupljanje što više podataka o visinskome utvrđenom naselju Lonji te zaštita nalazišta ponovnim zatrpavanjem.

Radovi tijekom 2005. i 2006. pokazali su da je Lonja više-slojan lokalitet s tragovima života iz eneolitika, kasnoga brončanog doba, antike i kasnoga srednjeg vijeka (Šimek 2005). Prema dosadašnjim saznanjima, dominantni su ostaci iz razdoblja antike. Međutim, kako je dosad otvorena relativno mala površina lokaliteta te je slika otkrivenih objekata parcijalna, ne može se odrediti točnije vrijeme i slijed eventualnih faza izgradnje antičkog kompleksa na platou.

U kampanji 2006., na vršnom platou otvorena je sonda II, tik do istočnoga obrambenog zida. Sonda nije istražena do kraja te je privremeno zaštićena i ponovo je otvorena 2008., nakon jednogodišnjeg prekida radova. Nakon probijanja puta preko obrasle i teško prohodne terase do platoa na vrhu, očišćena je površina sonde II iz 2006., skinut je geotekstil i iskop se počeo širiti prema istoku i kamenom zidu koji na toj strani zatvara plato (S.J. 11), zatim prema jugu te zapadu. Ispod humusnog sloja nalazi se sloj urušenja (S.J. 14) s većim, pretežno lomljenim kamenjem, ali ima i obrađenih komada. Iskopan građevni kamen deponiran je na zasebnome mjestu blizu S. II. U humusnom sloju pronađeno je nekoliko zanimljivih predmeta: fragment oboda kasnosrednjovjekovnog lonca, šiljak antičke strelice, ulomci prapovijesne keramike, rubni dio antičkog tarionika. Ispod sloja urušenja S.J. 14 pronađen je antički rotacijski žrvanj, a u njegovoj blizini i željezni okovi za vrata ili prozore te željezni klinovi, dakle predmeti koji se vežu uz drvene dijelove arhitekture. U produžetku S. II prema sjeveru, prateći obodni zid S.J. 11, očišćena je površina označena kao sonda III. Sonda nije bila pravilnih dimenzija, jer je otvarana svaka slobodna površina između drveća. Na toj krajnjoj sjevernoj površini vršnog platoa praćen je obodni zid s ciljem utvrđivanja mjesta njegova skretanja prema zapadu. Veličina S. III bila je cca 12,5 m², a površina S. II bila je 22,5 m². Obodni zid S.J. 11 moglo se pratiti u dužini od 4 m od S. II prema sjeveru. U S. III otkriven je jedan uži kameni zid smjera istok-zapad (S.J. 18), međutim tu vjerojatno nije riječ o skretanju obodnog zida prema zapadu, jer širina jednog i drugog zida nije jednaka. Istraživanje na krajnjem sjevernom dijelu platoa bilo je vrlo teško zbog gustog drveća, velike količine urušenog kamenja i strme padine. Zbog toga tijekom ove kampanje nije riješen odnos između S.J. 11 i S.J. 18, pa taj problem ostaje otvoren do nastavka istraživanja.

U proširenoj S. II definirane su tri stratigrafske jedinice: S.J. 16 – sloj žbuke, paljevine i većih komada maza, S.J. 17 – kameni zid smjera istok-zapad koji se proteže i izvan sonde II prema zapadu te S.J. 20 – tamno smeđi sloj s amorfnim komadima pečene zemlje. Kameni je zid širok 60 cm na jednom dijelu prekinut pa djeluje kao da su tu bila vrata, a njegov dalji smjer pružanja bit će istražen sljedeće godine. Na S.J. 16 nađeno je šest željeznih klinova gotovo u nizu. U S. III definirane su ove stratigrafske jedinice: S.J. 18 – kameni zid smjera istok-zapad, širine 60 cm, a u drugom segmentu širine 90 cm, S.J. 19 – urušenje zida i S.J. 21 – rastresit žuto-sivi sloj s velikom količinom žbuke. Zasad nije poznato zbog čega se mijenja širina zida S.J. 18, jer se između dva kratka istražena dijela nalazi veće stablo koje nije smjelo biti srušeno. Prije sljedećih radova moguć je dogovor s vlasnikom šume o rušenju pojedinih stabala koja su prepreka iskopavanju.

Tijekom istraživanja pronađeno je 12 posebnih nalaza: obrađeni kameni arhitektonski element, žrvanj, okovi, klinovi, mali brončani srcoliki okov, možda od pojasa. Sveukupno gledajući, pokretnih nalaza ima malo, a pripadaju prapovijesti, antici i srednjem vijeku.

Na kraju istraživanja obje su sonde prekrivene geotekstilom i ponovo zatrpane zemljom, jer će radovi na tome mjestu biti nastavljeni i sljedeće godine. Radove na lokalitetu usporavaju velika količina urušenog kamenja, skučen prostor za iskopavanje te drveće i korijenje. Zbog takvih okolnosti S. II nije istražena do kraja. Međutim, osobitosti lokaliteta i činjenica da je Lonja jedno od rijetkih antičkih visinskih nalazišta na ovom području, po svoj prilici slična kastrumu Kuzelin kod Sesveta, razlozi su zbog kojih svakako treba nastaviti istraživanje. Do sada otkriveni pokretni nalazi govore o karakteru lokaliteta i gospodarskom opredjeljenju stanovnika, ali nisu pogodni za datiranje. Zbog toga se antička Lonja može vremenski okvirno opredijeliti u 3.-4. st., ali njen bi početak mogao biti i raniji.

Literatura

Šimek 2005 Marina Šimek, Lonja – Gradišče, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 129 – 132.

Šimek 2006 Marina Šimek, Lonja – Gradišče, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 141 – 143.

Marina Šimek

Summary

After two seasons of excavations (in 2005 and 2006) and abandonment of works due to lack of funds, rescue archaeological excavations of the Lonja site by the village of Matušini near Novi Marof were continued in 2008. The first probing in 2005 had established Lonja as a multi-layer site with traces of life from Eneolithic, Late Bronze Age, Antiquity and Late Middle Ages. The remains of architectural complexes – stone walls extending on a large area of approximately 20 000 m², are located on a conspicuous hill with two peaks (with absolute heights of 268 and 288 m) connected by a saddle. The outlines of walls are visible on the western peak plateau, northern slope, saddle between the peaks and partially on the southern slope. It is assumed that all the architectural complexes belong the the antique castrum, from which, owing to its exceptional strategic position, it was possible to overlook wide surrounding area and control the main antique road to Andautonia as well as the byroad along the Lojnica stream that lead to Belski dol – the only natural passage through the Ivančica massif in this area. This year's campaign, focused exclusively on the excavations of the top plateau, confirmed the assumption that the central part of the castrum with stone and brick-built architectural columns was located on this very plateau. Brick, among which also tubuli, was so far only found in the humus layer and cave-ins. The following architectural structures were found: stone curtain wall enclosing the plateau in its eastern side, stone foundation extending in east-west direction (was not fully researched), stone wall extending in east-west direction and apsidal foundation with paved inner area. So far, nothing can be concluded on the relation between these architectural parts, the time and sequence of their construction or their function. However, more data will be collected in the future planned excavations. The finds of wood processing tools and routable grindstone excavated under the cave-in layer match the image of household activities of a rural community, tubuli indicate that at least some of the plateau objects had been well equipped while late antique glass fragments testify the existence of more luxurious objects used by some individuals. Wedges, beam nails, door or window frames indicate that more of these valuable finds could be collected in further excavations, which would, with the help of architectural remains enable at least partial reconstruction of the defensive complex of Lonja, so far relatively dated to the 3rd- 4th century, but it also could have had an earlier phase.

Redni broj: 88
Lokalitet: Ludbreg – Ulica Petra Zrinskog 3
Naselje: Ludbreg
Grad/općina: Ludbreg
Pravni status: P-2604
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: nadzor

Nakon što je investitor, kako bi odredio dubine temelja, iskopao nekoliko sondi unutar postojećeg objekta u Ulici Petra Zrinskog 3 u Ludbregu, prema postavljenim

Ludbreg, Ul. Petra Zrinskog 3 – zapadni dio objekta (foto: B. Šimek)

konzervatorskim uvjetima između Gradskog muzeja Varaždin i pekare Raj iz Ludbrega sklopljen je ugovor o preliminarnom istraživanju i daljnjem arheološkom nadzoru. Manje istraživanje provedeno je radi determiniranja otkrivene arhitektonske strukture te provjeravanja stratigrafske situacije. Objekt se nalazi unutar zaštićene zone Ludbrega, u neposrednoj blizini zapadnoga gradskog bedema koji je štitio antičku aglomeraciju (Šimek 2005), na k.č. 1498/4 i 1498/5, k.o. Ludbreg. Radove je vodila Marina Šimek, a sudjelovali su Branimir Šimek i dva pomoćna radnika koja je osigurao investitor – vlasnik pekare Raj Gjergj Kajzogaj.

Dana 25. ožujka 2008., nakon pregleda objekta utvrđeno je da je investitor u dvije prizemne prostorije iskopao tri manje sonde različitih dimenzija i dubina. Sonde su bile otvorene uz južni zid prve prostorije te uz sjeverni i stočni zid druge prizemne prostorije. U podrumskom prostoru koji postoji samo ispod zapadnog dijela objekta, zatečene su četiri manje nepravilne sonde, iskopane nakon što je iz prostora uklonjen sloj smeća i šute debeo više od 1 m. Prilikom čišćenja podruma radnici su u šuti našli dio kamenog stupa okruglog presjeka, promjera cca 20 cm, dužine 75 cm. Na stupu nije bilo nikakva natpisa ni dekoracije. Osim stupa,

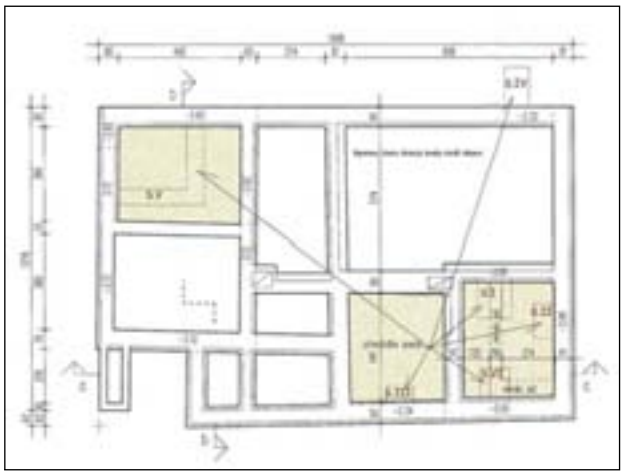

Tlocrt temelja objekta s istražnim sondama (izradio: Ž. Vargović)

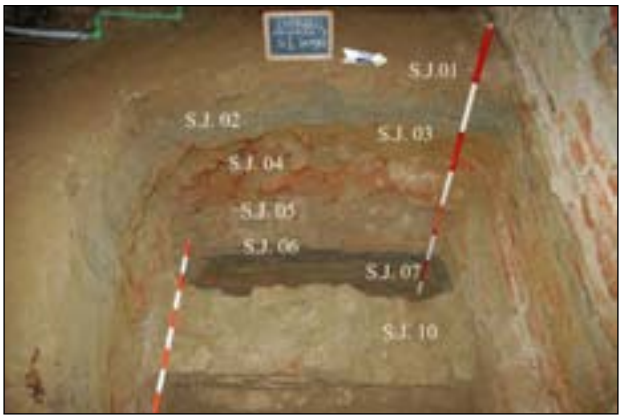

Sonda I – stratigrafske jedinice (foto: M. Šimek)

nađen je i jedan profiliran arhitektonski element širok 24 cm, dug 46 cm i visok 17 cm, zatim nekoliko ulomaka kućne keramike novoga vijeka te jedan velik željezni klin kakvi se obično rabe za pričvršćivanje greda. O dataciji kamenih elemenata ne može se ništa zaključiti, budući da su nađeni u sekundarnom položaju. U vrijeme čišćenja podruma i iskopa sondi pojavila se podzemna voda, pa su radovi obustavljeni dok se voda ne povuče.

Prethodno istraživanje provedeno je 24. i 25. travnja 2008. Radovima su proširene postojeće sonde, a gdje je to bilo moguće one su i produbljene te su uređeni profili. Osim toga, u prostoriji 2 u istočnom dijelu objekta iskopana je još jedna sonda kojom je provjereno pružanje zida iz sonde I. Sonda I nalazila se uz sjeverni zid prostorije 2 u istočnom dijelu objekta. Nakon proširivanja, veličina sonde bila je 170x140 cm. Istočni rub sonde nalazio se na 215 cm od istočnog zida objekta. Budući da su radnici već prije iskopali sondu, stratigrafske jedinice određene su isključivo na osnovi profila, a samo u dubljem sloju koji je naknadno kopan i prema horizontalnoj slici. Osim toga, važno je naglasiti da je investitor prije iskopa sondi iz prostorije odstranio stare podove visine oko 50 cm. U S. I evidentirano je 11 stratigrafskih jedinica od kojih S.J. 05A i S.J. 6-10 vjerojatno pripadaju antičkom vremenu. Na dubini od 90 cm (mjereno od zatečene površine) otkriven je zid (S.J. 10) smjera sjever-jug, širine 50 cm, vrlo solidno građen od lomljenog i pločastog kamena te malo opeke, a vezivo je čvrsta žućkasta žbuka. Sačuvan je u visini od 80 do 100 cm. U istočnom profilu sonde, na dubini od 120 cm (mjereno od zatečene površine) nalazio se sloj žbuke s komadićima opeke – S.J. 05A. Debljina tog sloja iznosila je do 3 cm. Isti je sloj konstatiran i u S. II, u istoj prostoriji. Zaključeno je da je riječ o antičkom podu koji leži na tamno sivom kulturnom sloju, a preslojen je paljevinom i debljim slojem sitne građevne šute. Iako se stratigrafska situacija nije mogla pratiti tijekom iskopavanja, ipak se nameće zaključak da je S.J. 05A antički pod prostorije koju je sa zapada zatvarao kameni zid – S.J. 10. O vrsti prostorije, odnosno antičkog objekta, njegovoj veličini i odnosu prema arhitektonskoj cjelini ne može se ništa reći. Za sada se zna da se zid smjera sjever-jug (S.J. 10) nastavljao prema jugu, što je i pokazala sonda VI, naknadno otvorena upravo radi provjeravanja pružanja antičkog zida. Sonda I iskopana je do dubine od 190 cm, međutim još se nije doprlo do zdravice. Zadnji je evidentiran sloj S.J. 09 – tamni sloj s razlomljenom opekom i sitnijim kamenom, na kojem leži zid S.J. 10. Zbog opasnosti od poremećaja statike, daljnje je kopanje obustavljeno, tako da nije poznata debljina S.J. 09 i njen odnos prema zdravici.

Sonda II, također iskopana prije arheoloških radova, nalazila se uz istočni, ulični zid objekta. Važan je podatak da je u njoj registrirana S.J. 5A, ista i na istoj dubini kao i u sondi I, pa se moglo zaključiti da je antički žbukani pod prekrivao površinu od najmanje 6 m².

Sondu III iskopao je investitor uz južni zid prostorije 1, desno od ulaza u objekt. Prilikom prvog pregleda objekta u sondi se nalazila voda koja se sada povukla. Ustanovljena je dubina temelja objekta od 80 cm, a temelj je građen na debljem sloju šute koja je vjerojatno nasipana u novom vijeku. Ispod šute niže se još nekoliko tanjih ispremiješanih slojeva kojima se ne može odrediti kronološka pripadnost, ali izrazito taman sloj s manjim komadima opeke koji odgovara S.J. 09 iz sonde I čini antički sloj.

Sonda IV otvorena je uz vanjsku stranu sjevernog zida objekta, no u njoj nije bilo nalaza arhitekture. U podrumu je u obliku slova L iskopan probni rov širok 65 cm, ustanovljene su dvije stratigrafske jedinice: S.J. 11 – tamni sloj debeo 40-50 cm s utruscima ugljena i manjim komadima pečene zemlje te S.J. 12 – sivo-žuta zdravica.

Sonda VI otvorena je u prostoriji 2 nasuprot sondi I, s namjerom da se provjeri pružanje zida S.J. 10. U S.VI zid je doista i potvrđen, štoviše tu skreće prema istoku ili se od njega račva neki pregradni zid koji je označen kao S.J. 13. Širina zida smjera istok-zapad nešto je veća od onoga sjever-jug te iznosi oko 70 cm. Kao i u S. I, S.J. 10 leži na S.J. 09, a to je tamni sloj s lomljenom opekom i sitnim kamenom.

Tijekom radova nisu pronađeni nikakvi pokretni nalazi, pa je kronološka pripadnost slojeva mogla biti preliminarno određena isključivo prema dubini. Ako je u materijalu iskopanom prije arheološkog nadzora i bilo arheoloških nalaza, oni su završili na prostoru sjeverno od zgrade gdje su radnici investitora deponirali iskopanu šutu. Pregledom tog materijala nasipanog u debelom sloju, pronađen je samo jedan fragment većega srednjovjekovnog lonca, no nije poznato iz kojeg iskopa potječe ulomak. Najvažniji podatak dobiven ovim istraživanjem odnosi se na antički zid pronađen na dubini od 90 cm (mjereno od zatečene površine tla u prostoriji). Zid se pruža prema sjeveru, ali nije poznato koliko, te prema jugu gdje je potvrđen u S. VI. Ondje zid skreće prema istoku. U profilima S. I i S. II na dubini od cca 120 cm konstatiran je sloj žbukanog poda debljine cca 3 cm, a taj se pod nalazio samo istočno od zida, što znači da je zid bio zapadna granica toj žbukanoj površini. Veličina prostorije sa žbukanim podom nije poznata. Zdravica S.J. 12 ustanovljena je jedino u podrumu. Budući planirani radovi na izgradnji infrastrukture provodit će se uz arheološki nadzor.

Literatura

Šimek 2005 Marina Šimek, Ludbreg, Iovia Botivo, HAG, 1/2004, Zagreb: 86 – 88.

Marina Šimek

Summary

Minor archaeological excavations at no. 3 Petra Zrinskog Street in Ludbreg (Roman settlement of Iovia Botivo) were conducted in 2008. The research was done after the investor (bakery Raj) had dug a few minor probes in the object with the aim of determining the depth of the foundation which was to be adapted for the purposes of a new bakery. The antique Iovia is located beneath the layers of present-day Ludbreg, and the building to be redecorated is located along its western curtain wall. Research of the object established three minor probes in the ground-floor area and four probes in the basement area. Prior to probes digging, a thick layer of garbage and rubble was removed from the basement, after which a minor excavation was conducted, the existing probes were enlarged and a new one dug.
Eleven units of statigraphy were registered in probe I, out of which units 5A and 6-10 probably belong to the Antiquity. A 50 cm wide wall, solid built of stone and some brick, was discovered in probe I at the depth of 90 cm (measured from the existing ground area). The wall is preserved in 80 to 100 cm height. Unit of stratigraphy 05A is connected to this wall. It is a thin layer of plaster at the depth of 120 cm which is interpreted as an antique floor covered with a layer of burning and thick rubble. After digging up to the depth of 190 cm, the works in the probe were abandoned to avoid static disarrangement. In probe II, which had also been dug before archaeological monitoring, the same unit of stratigraphy 05A was registered at the same depth as in the probe I. Probe III, dug up to the depth of 220 cm, revealed that the building foundation had been constructed on a thick layer of rubble probably strewn there in the post medieval period. Probe IV was dug along the outer side of the northern wall, but no architectural structures were found. An L-shaped test probe was dug in the basement. Two units of stratigraphy were recorded: dark and damp layer with pieces of coal and amorphous lumps of burnt soil as well as grey-yellow natural soil. In chamber 2, opposite probe I, probe VI was dug to check the extension of the found wall. The antique wall from the unit 10 was established in the probe; moreover, at this point it deviated east. As it extends through the whole chamber, it is at least 4,5 m long. It also bounds the revealed plaster floor from its western side. Further works on the infrastructure construction will be conducted along with the archaeological monitoring.

Redni broj: 89
Lokalitet: Ludbreg – Vrt Somođi
Naselje: Ludbreg
Grad/općina: Ludbreg
Pravni status: P-2604
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja kasnoantičkoga kupališnog sklopa u središtu Ludbrega 2008. godine nastavak su sustavnih iskopavanja koja je na širem prostoru grada proveo Arheološki muzej u Zagrebu od 1968. do 1979. godine. Tijekom opsežnih istraživanja na području cijeloga današnjeg Ludbrega, godine 1969. i 1971. provedena su i manja sondažna istraživanja u vrtu obitelji Somođi (k.č. 1375 i 1376). Tada su istražene dvije polukružne apside/bazena, no njihovo daljnje istraživanje nije bilo moguće zbog nerješenih imovinskopravnih odnosa. Radove je 2008. vodila Tajana Pleše iz Odjela za kopnenu arheologiju, HRZ.

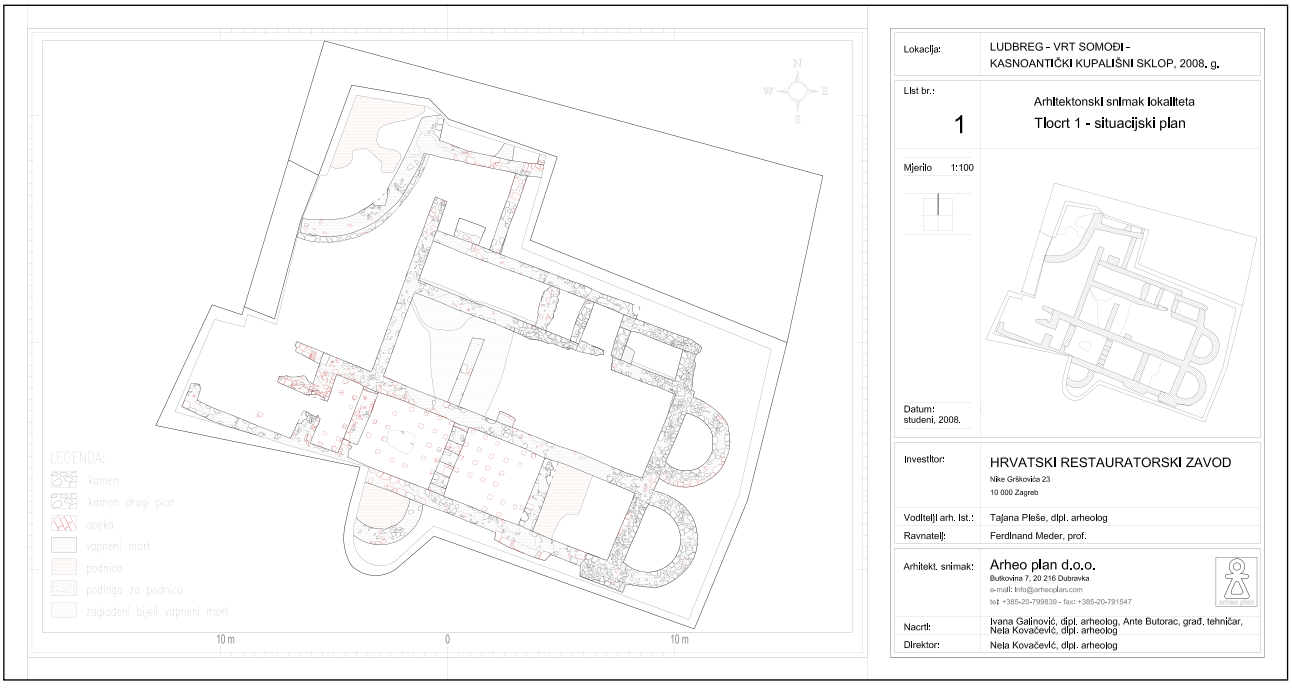

Tlocrt istraženog dijela kupališnog sklopa u Ludbregu (Arheo plan d.o.o.)

Pogled na istraženi dio kupališnog sklopa u Ludbregu (foto: M. Novak)

Istraživanja u južnom dijelu bivšeg vrta obitelji Somođi bila su uvelike otežana brojnim građevinskim intervencijama na spomenutom prostoru od 18. stoljeća do danas. Prije početka radova, postojeći su objekti na k.č. 1374 i 1375 srušeni, a građevni je otpad uklonjen. Nadalje, istraživanjima 2008. potvrđeno je da je hodna razina kupališnog sklopa bila gotovo jednaka današnjoj, što je pogodovalo dodatnom uništavanju temeljnih struktura. Tijekom istraživanja potvrđena je tlocrtna dispozicija dijela kupališnog sklopa (oko 350 m²), postavljenog na osi istok--zapad. Kupališni prostor oblikovan je oko dva pravokutna prostora. Sa sjeverne strane kupališnog sklopa nalaze se četiri prostorije nejednakih dimenzija (od zapada prema istoku: A – 550x190 cm, B – 125x190 cm, C – 140x190 cm, D – 350x190 cm), za koje se može pretpostaviti da su bile svlačionice (*apodyterii*). Prema strukturi temelja tih prostorija mogu se razlučiti dvije građevinske faze. U prvoj su bile sagrađene prostorije A i C, a u drugoj se broj prostorija udvostručio – dograđena je prostorija D, a prostorija A podijeljena je u dva nejednaka dijela. Sa sjeverne strane najzapadnije svlačionice (?) nalazi se pravokutna prostorija (240x350 cm), čiji su zapadni i istočni temelj bili jako uništeni gradnjom recentnog objekta (na k.č. 1375). Pravokutni masivni klesanac koji se nalazi uz sjeverni zid svlačionice (?) A mogao bi se protumačiti kao prag, a cijeli prostor kao ulazni prostor u kupalište.

Sjeverni pravokutni prostor (1220x320 cm) odijeljen je na dvije nejednake prostorije, pri čemu je u onoj zapadnoj nađen dobro sačuvan žbukani pod. Kako u tom dijelu nije nađen hipokaust, može se zaključiti da taj prostor nije bio grijan. S istočne strane nalazi se manji polukružni bazen (promjer 230 cm), vjerojatno za hladnu kupelj (*firigidarium*).

Južni pravokutni prostor (1400x320 cm) podijeljen je na četiri pravokutne prostorije (od zapada prema istoku A – D) i zaključen na istoku polukružnim bazenom (promjer 280 cm), koji je također bio rabljen za hladnu kupelj (*frigidarium*). Najzapadnija je prostorija (A) ujedno i najmanja (130x320 cm). U zasipu iznad nje pronađena je najveća količina tubula, stoga se može pretpostaviti da je to bila prostorija za znojenje (*sudatorium*, odnosno *laconicum*). Ostale tri prostorije (B, C i D) jednakih su dimenzija (360x320 cm). Sa zapadne strane prostorije A nalazi se malen pravokutan prostor koji je najvjerojatnije bio vanjsko ložište (*praefurnium*). U prostorijama A, B i C pronađene su suspenzure hipokausta, zbog čega se može zaključiti da su ti prostori bili grijani. U prostoriji D nisu nađene suspenzure hipokausta, tako da se može pretpostaviti da taj prostor nije bio grijan. Južno od prostorije B nalazi se još jedan polukružni bazen (polumjer 280 cm) s dobro sačuvanim žbukanim podom, koji je vjerojatno služio za vruću kupelj (*caldarium*).

Sa sjeverozapadne strane kupališnog sklopa, tijekom istraživanja 2008. pronađen je istočni dio apside/bazena impozantnih dimenzija (pretpostavljeni promjer 11 m). Na većem dijelu istraženog prostora pronađena je dobro sačuvana podnica. Njena funkcija i odnos s kupališnim sklopom moći će biti određeni tek daljnjim istraživanjima.

Tijekom istraživanja nađena je velika količina pokretnih arheoloških nalaza, pri čemu su najzastupljeniji ulomci keramičkih posuda širokoga vremenskog raspona (od antike do današnjice). Nađena su i četiri komada jako

uništenoga rimskog novca te mala količina ulomaka staklenih posuda.
Nakon radova, istraženi temelji objekta zaštićeni su geotekstilom koji je dodatno učvršćen kamenjem i daskama, a površina oko iskopa osigurana je zaštitnom trakom. Zatvoreni su i prilazi na lokalitet kroz dva kolna ulaza (sa zapadne i istočne strane postojećeg objekta na k.č. 1375). Snimanje i izrada nacrtne dokumentacije povjereni su tvrtki Arheo plan d.o.o., očitanja poligonih točaka ustupio je Grad Ludbreg, a konzervaciju će obaviti tvrtka Euro-line d.o.o.

Literatura

Aquae Iasae 1997 Grupa autora, Aquae Iasae - Varaždinske Toplice: vizualizacija rimske arhitekture, Zagreb, 1997.
Gregl, Migotti 2004 Z. Gregl, B. Migotti, Civitas Iovia (Botivo), Situla, 42, Ljubljana, 2004: 131 – 143.
Heinz 1983 W. Heinz, Römische Thermen – Badewesen und Badeluxus im Römischen Reich, München, 1983.
Migotti 2002 B. Migotti, Early Christianity in Aquae Iasae (Varaždinske Toplice) and Iovia (Ludbreg) in Pannonia Savia, Zalai Múzeum, 11, 2002: 51 – 66.
Tomičić 1997 Ž. Tomičić, Arheološka topografija i toponimija (Iovia - Botivo - Ludbreg), u: Ludbreg – Ludbreška Podravina, Zagreb, 1997.
Vikić Belančić, Gorenc 1984 B. Vikić Belančić, M. Gorenc, Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968-1979. godine, VAMZ, 3 s., XVI-XVII, Zagreb, 1984: 119 – 165.

Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations done in the centre of Ludbreg (Roman Iovia) in 2008 are the continuation of the systematic archaeological excavations conducted on a wider city area by the Archaeological Museum in Zagreb from 1968 to 1979. A part of the bathing complex (approximately 300 m²) set on the east-west axis was explored.
The bathing area was formed around two long rectangular areas, divided into several smaller rooms which ended with two pools (frigidarii) in its eastern side, and one pool (caldarium) in its southern side. There were changing rooms (apodyterii) in the northern side.
Along with the bathing complex, a part of the big apse/pool, which function is yet to be established, was also researched.

Redni broj: 90
Lokalitet: Utvrda Paka
Naselje: Paka
Grad/općina: Novi Marof
Pravni status: Z-1094
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Tijekom 2008. nastavljeno je arheološko istraživanje i konzervacija kasnosrednjovjekovne utvrde Pake nedaleko od Novog Marofa. U proljeće su konzervirani dijelovi arhitekture koji su istraženi ujesen prethodne godine, dok su jesenskom kampanjom nakon sedam godina završena arheološka istraživanja fortifikacije. Radovi 2008. odvijali su se na k.č. 2347/75 i 2347/78, k.o. Čanjevo. Voditeljica je radova Marina Šimek (Gradski muzej Varaždin), uz konzultacije i nadzor Konzervatorskog odjela u Varaždinu. Građevinske radove izveli su djelatnici Gradnje Havojić iz Visokog, koji poslove obavljaju od početka sanacije 2002. godine. Istraživanje i konzervaciju omogućili su Ministarstvo kulture, Varaždinska županija, Gradski muzej Varaždin te stalni donatori građevnog materijala Trgonom d.d. iz Novog Marofa i Kaming d.d. iz Ljubeščice.

Naime, nakon što su o nepoznatom objektu 2001. prikupljeni prvi terenski podaci te je fortifikacija uvrštena u popis lokaliteta Varaždinske županije, započela su arheološka istraživanja koja je kontinuirano pratila i konzervacija istraženih segmenata arhitekture. Objekt je bio poznat samo domaćem stanovništvu koje ga je spominjalo kao „rimski grad“. Utvrda nije bila spominjana u literaturi. Koliko je poznato, za nju nisu znali ni naši prvi povjesničari, konzervatori i arheolozi, a do sada se ne spominje u arhivskoj građi. Već su prvi radovi pokazali da nije riječ o „rimskom gradu“, već o objektu podignutome tijekom kasnoga srednjeg vijeka. Kao mjesto pogodno za izgradnju fortifikacije odabrano je strmo brdo apsolutne visine 310 m, poviše prirodnog prolaza koji je oduvijek bio veza između brdovitih područja Pake i Kalničkoga gorja. Jedino se dolinom potoka Pake moglo prolaziti tim teško prohodnim krajem. U narodu je očuvano sjećanje na tu staru komunikaciju koja se pamti kao „stara cesta“ ili „rimska cesta“.
Svojim nepravilnim šesterokutnim tlocrtom utvrda je prilagođena vršnom platou na kojem je podignuta. Obrambeni zid širine 2 m zatvara prostor od cca 200 m², unutar kojega se nalazi jedini čvrst objekt – kula te dvorišni dio. Kula je vjerojatno imala nekoliko katova, no njena prvobitna visina nije poznata (Šimek 2007: 145). Kula nije imala podzemni, odnosno podrumski dio, već se iz nivoa dvorišta ulazilo prizemnu prostoriju. U dvorišnom dijelu vjerojatno su se nalazili manji pomoćni drveni objekti. Uz istočni dio obrambenog zida, s njegove unutrašnje strane protezao se uži natkriven hodnik (Šimek 2007: sl. 3). Istraživanje je pokazalo da se unutar obrambenog zida

Konzervacija južnoga obrambenog zida (foto: B. Šimek)

Iskop probnog rova u dvorišnom dijelu utvrde (foto: M. Šimek)

nije nalazila cisterna kako se to u početku pretpostavljalo. Analiza C-14 drvene građe pokazala je da je utvrda podignuta polovinom 13. st., a prema karakteristikama pokretnih nalaza zaključuje se da je život u objektu prekinut u 15. st., vjerojatno požarom.

Šesta faza građevinske sanacije južnoga obrambenog zida – njegova istočnog segmenta – trajala je od 5. lipnja do 18. kolovoza 2008., uz više prekida zbog lošeg vremena. Prema već ustaljenim postupcima demontaže građevinskih elemenata, suhog i mokrog čišćenja, zidanja lica i ispune zida te zamazivanja fuga, sanirano je cca 10 dužinskih metara južnoga obodnog zida standardne širine 2 m. Vanjska strana zida visoka je između 2 i 4 m (mjereno od temeljne stope), dok mu je visina na unutrašnjoj, dvorišnoj strani do 1,9 m. Do takve razlike u visinama između vanjskog i unutrašnjeg dijela došlo je zbog toga što je zid građen na samom rubu vršnog platoa te svojom vanjskom stranom zahvaća i dio strme padine.
Za konzervaciju je rabljen isključivo građevni kamen koji je iskopan na nalazištu. U jezgri zida vezan je žbukom s minimalnim dodatkom cementa, dok su vanjski dijelovi zida građeni žbukom *calx romana*. U okviru ovih radova, osim što je saniran južni dio zida, dovršen je i manji dio na istočnom segmentu za koji je prošle godine nedostajalo građevnog kamena. Budući da je naknadno, tijekom istraživanja 2007., iskopana veća količina urušenog kamena, mogao je biti dovršen i taj dio zida te saniran

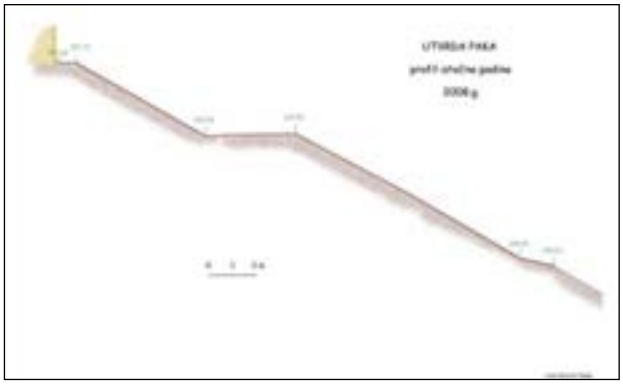

Istočni profil padine s terasama (izradio: B. Šimek)

do očuvane visine. Originalne rupe od srednjovjekovne građevinske skele, vidljive u strukturi zida, ostavljene su i na konzerviranoj cjelini. Na tome najvišem dijelu obrambenog plašta očuvana su dva nivoa rupa za skele, pa je time dokumentiran visinski razmak između njih, koji iznosi 120 cm. Tijekom radova saniran je i donji dio zapadnog zida kule koji je znatno oštećen vatrom. Naime, kameni su građevni blokovi donjeg reda zbog stradavanja u požaru raspucali te se kamen ljuštio, na nekim mjestima i u debljem sloju. Podzidavanjem i učvršćivanjem donjih blokova zid je u potpunosti saniran. Time je završena konzervacija utvrde, osim zamazivanja fuga *calx romanom* na manjem unutrašnjem dijelu južnog zida. Zbog naglog zahlađenja ti su radovi prolongirani za proljeće 2009.
Od 7. do 21. listopada provedena je sedma, ujedno i posljednja faza arheološkog istraživanja. Radovi su započeli uz vanjsku stranu istočnog zida skidanjem S.J. 41 (tamni, smeđi sloj s većim urušenim kamenjem) do temeljne stope. Na tome dijelu nije pronađen nikakav arheološki materijal. U dvorištu je dovršeno istraživanje južnog dijela kvadranta V iz 2007. i to prostora uz odvodni kanal (S.J. 42). Kanal je služio za odvod oborinskih voda koje su se slijevale na vanjskoj strani obrambenog zida. Uz kanal je ustanovljena rupa od okomito zabijenoga drvenog stupa (S.J. 43) promjera oko 20 cm, koji je bio učvršćen uglavljenim manjim kamenjem. Stup je bio ukopan 35 cm u tlo dvorišta.
Istraživanje unutrašnjeg prostora fortifikacije završeno je iskopom probnog rova širokog 80 cm, koji se protezao smjerom istok-zapad kroz cijelo dvorište i kulu. Probni rov trebao je pokazati je li S.J. 08 (lomljivi kamen crvenkasto--smeđe boje, mjestimice pomiješan sa žutom glinovitom zemljom) doista geološka osnova lokaliteta ili je možda nasipan na plato zbog nivelacije terena. Međutim, pokazalo se da je taj sloj doista primaran te da je unutrašnji dio utvrde do kraja istražen. Osim toga, probni rov pokazao je i sljedeće osobitosti arhitektonskih sklopova:
– istočni obrambeni zid leži na temelju koji je na dvorišnoj strani dubok oko 30 cm,
– ulaz u kulu nema nikakvu supstrukciju, već je pločasto kamenje visoko oko 15 cm položeno izravno na prirodni sloj terena,
– zapadni zid, koji je ujedno i zid kule na unutrašnjoj strani, nema temelja, već je tu gradnja započeta izravno na prirodnom tlu.
Izvan južnog zida, uz njegov zapadni dio spušteno je tlo do razine temeljne stope, što se zbog deponiranog kamenja za konzervaciju nije moglo učiniti prije. Uz vanjski plašt zida pronađen je šiljak strelice s trnom za nasad, koji uz prethodnih osam primjeraka, od kojih mnogi imaju oštećene vrhove, upućuje na neku borbenu akciju.
Radovi su dovršeni istraživanjem dviju nasuprotnih padina, istočne i zapadne, koje prelaze u manja terasasta proširenja nalik na ostatak opkopa. Istočna padina završava dvjema manjim terasama koje se nalaze jedna ispod druge, dok se na zapadnoj strani vidi samo jedno terasasto proširenje. Na istočnoj je padini istražena površina od 72 m², a na zapadnoj od 25 m². Ni na jednoj padini nisu nađeni nikakvi arheološki nalazi ni bilo kakvi tragovi starih intervencija, pa tako nema dokaza da su te terase imale funkciju dodatne zaštite utvrde ili pak prostora na kojem bi se nalazili

pomoćni objekti, staje za konje i sl. Ispod sloja šumskog humusa debljine do 15 cm (S.J.01) nalazi se geološka osnova (S.J.08). Istraživanjem 2008., uz grubu keramiku i životinjske kosti, prikupljena su samo dva posebna nalaza. Njih je na ovom lokalitetu 247.
Nakon zatrpavanja probnog rova i otvorenih površina na padinama, geotekstilom su prekriveni ulaz u utvrdu i ulaz iz dvorišta u kulu. Arheološki nalazi oprani su i s dokumentacijom pohranjeni u Gradskom muzeju Varaždin. Osteološki materijal bit će analiziran u Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU-a u Zagrebu, gdje su već analizirane kosti iz prvih godina istraživanja. Sljedeće godine, budući da su dovršena istraživanja i konzervacija, planirana je realizacija posljednje faze projekta Paka, a to je prezentacija lokaliteta. U okviru nje bit će postavljena masivna drvena konstrukcija za ulaženje u objekt, informativna dvojezična ploča, a u planu je i priprema dvojezičnog prospekta o lokalitetu.

Literatura

Šimek 2008 Marina Šimek, Utvrda Paka, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 161 – 164.

Marina Šimek

Summary

Archaeological excavations and conservation of the late medieval foundation of Paka near Novi Marof was completed in 2008. Each phase of the excavations was followed by architectural conservation, while the final phase of the Paka project refers to the site presentation which is to be realized in the following year 2009. The foundation is located on top of the steep hill of Gradišće near Novi Marof, south of the city of Varaždin, and the local inhabitants refer to it as to ''the Roman city''. They also associate the old communication through the valley of the Paka stream to the Romans and call it ''the Roman road'', even though the traces of the Antiquity were never discovered on this area. Stone fortification with irregular hexagonal plan and the indoor area of approximately 200 m² was constructed in the middle of the 13th century, which is evident from the archaeological material and radio carbon-dating of wooden structures from the tower. The fire, which left numerous traces on the archaeological layers and architecture, must have ended the period of dwelling inside the fortification in the 15th century.
A 2 m wide and 10 m long part of the southern defensive wall was conserved by construction works in spring. The original construction stone dug out from the caved-in layers was used in the conservation; wall fill was bound with plaster with minimal addition of cement, and a special hydraulic plaster Calx Romana was used on the outer parts of the walled structures.
The last phase of the archaeological excavations was conducted in autumn. Research was done along the external side of the eastern wall, quadrant V in the yard was completed, test shaft was dug through the whole yard and tower, which established the unit of stratigraphy 08 as the geological basis and confirmed that the internal part of the fortification had been fully explored. The excavation was also conducted on the eastern and western slope in order to check if there were traces of some supplementary objects or defensive constructions on its terraced extensions. However, no archaeological evidence was found on these areas. A relatively small number of coarse pottery, some animal bones and two special finds (iron buckle and arrow point) were collected during the excavations in 2008.

Redni broj: 91
Lokalitet: Varaždin – Franjevački trg
Naselje: –
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: R-571
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom rekonstrukcije Franjevačkog trga u Varaždinu, provedena su zaštitna arheološka istraživanja i arheološki nadzor na k.č. 3117, k.o. Varaždin, i to na dijelu zapadno i južno od franjevačke crkve sv. Ivana Krstitelja. Istraživanje je trajalo od 24. travnja do 19. svibnja 2008. godine. Investitor rekonstrukcije trga bio je Grad Varaždin, a izvođač radova tvrtka Vodogradnja d.d. iz Varaždina. Geodetska snimanja izvršila je tvrtka GIM d.o.o. iz Varaždina. Zaštitna arheološka istraživanja provelo je Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Varaždinu, a voditelj istraživanja bila je Marijana Korunek, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti.

Prostor istraživanoga Franjevačkog trga nekada se nalazio unutar ogradnog zida kompleksa franjevačkog samostana. Franjevci dolaze u Varaždin između 1239. i 1270., u vrijeme vladavine kralja Bele IV. (Cvekan 1978: 63). O najstarijoj crkvi i samostanu nema mnogo podataka. Jedino je sigurno da su se franjevci održali na istome mjestu unutar grada od svog dolaska u Varaždin do danas. Uz zapadnu stranu stare crkve u 15. st. spominje se *xenodochium*, odnosno hospital (Lentić-Kugli 2001: 171; Piasek, Piasek 2006: 462).

Varaždin – Franjevački trg, pogled na sondu 2 tijekom radova (foto: M. Korunek)

Zidovi 2, 3 i 4 u vrijeme istraživanja (foto: M. Korunek)

Novi samostan dovršen je 1631. uz staru crkvu, dok je izgradnja nove crkve (današnje) započela 1650. godine. Ispod današnje crkve nalazi se kripta u kojoj se ukopavalo do 1864. (Filić 1944: 124). Oko crkve spominje se groblje opasano zidom, gdje su se ukapali siromašniji varaždinski građani, a koje je odstranjeno i izravnano 1773., kada su osnovana dva nova groblja izvan gradskih zidina (Filić 1944: 125).

Prilikom rekonstrukcije trga nađeni su ostaci temelja zida građenog od kamena (zid 1, SJ 1), te je prvo ručno očišćen dio terena kako bi se točno utvrdila njegova širina. Uza sam zid, s južne strane prolazilo je više instalacija za koje se tada nije znalo smiju li se uklanjati, a nešto dalje sjeverno od zida prolazila je instalacija struje s uzemljenjem i pod naponom. Sve te okolnosti odredile su dimenzije sonde 1, koje su iznosile 16x4,5 m. Temelj zida 1 (SJ 1) orijentacije je I-Z, s time da na zapadnoj strani lagano polukružno zaokreće prema sjeveru. Širina zida varira od 70 do 73 cm, a na njemu su vidljiva oštećenja nastala postavljanjem raznih instalacija. Najviša kota očuvanosti je na apsolutnoj visini od 172,67 m, a najniža na 171,77 m, dok je kota okolnog terena na apsolutnoj visini od 172,95 m (opločenje ispred franjevačke crkve). Unutar sonde 1 temelj zida otvoren je u punoj visini, dok je na dijelu južno od crkve očišćena njegova gornja očuvana razina koja je snimljena. Valorizacijom svih dostupnih podataka, taj zid determiniran je kao temelj ogradnog zida koji je omeđivao franjevački kompleks. Na planu Varaždina iz 1766. A. L. Kneidingera (Lentić-Kugli 1977: T. 9), na kojem su označeni gradski blokovi, vidljivo je da rub parcele franjevačkog kompleksa prati liniju toga pronađenog temelja zida (SJ 1). Kako je sonda 1 otvorena unutar prostora franjevačkog kompleksa te u neposrednoj blizini same crkve, očekivan je pronalazak ukopa. U sondi 1 istraženo je 19 grobova, od kojih je većina bila devastirana mlađim ukopima. Na istočnom dijelu te sonde pronađen je temelj zida građen od kamena (zid 2, SJ 31), prosječne širine 54-60 cm, čija je gornja kota očuvanosti (apsolutna visina 171,53 m) ispod dna temelja SJ 1, te čini stariju strukturu. Pronađen je uz sjeverni rub sonde 1, ali je bilo vidljivo da se od njega pružaju dva zida u smjeru sjevera (zid 3, SJ 32 i zid 4, SJ 33). Kako bi se dalje pratila ta struktura, odlučeno je da se otvori i sonda 2, sjeverno od istočnog dijela sonde 1. Dimenzije su sonde 2 6x4,5 m, a njenom čitavom širinom pronađeni su temeljni zidovi 3 (SJ 32) i 4 (SJ 33), građeni od kamena (samo zid 3 djelomice od opeke), orijentacije S-J, koji su dosta oštećeni ukopima. Širina zida 3 (SJ 32) varira od 56 do 58 cm, a zida 4 (SJ 33) od 124 do 135 cm. Kraj temelja zidova 2, 3 i 4 varira od apsolutne visine 171,15 do 170,81 m. Utvrđeno je da se objekt nastavlja dalje prema sjeveru, ali investitor nije prihvatio zahtjev za otvaranjem treće sonde. U sondi 2 istražena su 23 groba, od kojih je većina devastirana mlađim ukopima. Ovim istraživanjima u sondi 1 i sondi 2 determinirano je 97 stratigrafskih jedinica. Posebni nalazi pretežno su iz grobnih cjelina, ali ima i nekoliko nalaza koji nedvojbeno potječu iz grobnih cjelina, ali one nisu determinirane. Najbrojniji su nalazi gumba (88 kom.), medaljica (18 kom.), više tipova križića (9 kom.), krunica (8 kom.) i prstenja (4 kom.). Sve nalaze iz grobova treba dodatno obraditi i valorizirati kako bi se pobliže datirali, a u ovoj fazi okvirno se mogu datirati u period od sredine 17. do posljednje četvrtine 18. st. Ogradni zid najvjerojatnije nastaje u fazi kad je izgrađena današnja barokna crkva sredinom 17. st. Pretpostavlja se da je srušen kad je ukinuto groblje, jer ga na prikazu Varaždina iz 1807. (I. Beyschlag) nema. Tu se jasno vidi da je prostor ispred zapadnog pročelja crkve sastavni dio trga, a ne više franjevačkog kompleksa. Temelji zidova 2, 3 i 4 (SJ 31, 32 i 33) ostaci su starije strukture koja je najvjerojatnije srušena u vrijeme kad se gradi nova crkva sredinom 17. st. Ti su temelji znatno devastirani mlađim ukopima koji na ovom dijelu započinju u to vrijeme. Ispod najniže kote tih zidova pronađen je crn sloj s keramikom datiranom u period od 11. do 13. st. (SJ 96), na apsolutnoj visini od 170,60 m, ispod kojeg je zdravica na apsolutnoj visini od 170,27 m. Tijekom istraživanja pronađen je i gornji dio srušenog spomenika žrtvama Prvoga svjetskog rata, s grbom Grada Varaždina i Varaždinske županije, koji se nalazio na mjestu gdje je 30-ih godina 20. st. postavljena skulptura Grgura Ninskog.

Pokretni nalazi iz groba 3 (foto: M. Korunek)

Svi su pronađeni zidovi dokumentirani, geodetski snimljeni, pokriveni geotekstilom i nakon toga zatrpani. Pokretni će nalazi nakon obrade biti predani Gradskom muzeju Varaždin na čuvanje.

Literatura

Cvekan 1978 P. Cvekan, Djelovanje franjevaca u Varaždinu, Varaždin, 1978.
Filić 1944 K. Filić, Franjevci u Varaždinu, Zagreb, 1944.
Lentić-Kugli 1977 I. Lentić-Kugli, Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, Zagreb, 1977.
Lentić-Kugli 2001 I. Lentić-Kugli, Zgrade varaždinske povijesne jezgre, Zagreb, 2001.
Piasek, Piasek 2006 G. Piasek, M. Piasek, Tradicija hospitala (ksenodohija) u Varaždinu, Arhiv za higijenu rada i toksikologiju, vol. 57, broj 4, Zagreb, 2006: 459 – 468.

Marijana Korunek

Summary

During the reconstruction of the Franciscan Square in Varaždin, rescue archaeological excavation and archaeological monitoring on a part west and east of the Franciscan Church of St. John the Baptist (sv. Ivana Krstitelja) were conducted. The remains of a stone-built wall foundation were found in the process of reconstruction, and rescue archaeological excavations were undertaken. The foundation of wall 1 is E-W oriented, with a slight semicircular turn to north in its western side. The wall width varies from 70 to 73 cm, and it shows some visible damages caused by various installations settings. Assessment of all available data defined this wall as a foundation of a curtain wall bounding the Franciscan complex. It was probably built in the mid 17th century with the present-day Baroque church. It must have been torn down when graveyard was abolished as it is not shown in any depiction of Varaždin from the beginning of the 19th century. As these excavations took place within the Franciscan complex area, in immediate vicinity to the church, 42 graves were found and researched. From the movable finds from the grave units, the most numerous are buttons (88 pcs), medallions (18 pcs), more kinds of crosses (9 pcs), rosaries (8 pcs) and rings (4 pcs). All of these grave finds should be further researched and evaluated in order to be precisely dated; at this point they can be only relatively dated to a period between the mid 17th century and the last quarter of 18th century. In eastern part of the excavated area, walls 2 (E-W), 3 (N-S) and 4 (N-S) were found. They are assumed to be the remains of an older structure that was probably torn down in the mid 17th century when a new church was constructed. Under the lowest level of these walls, a black layer with pottery dated to the period between the 11th and 13th century (unit 96) was found, beneath which there was natural soil. A total of 97 units of stratigraphy were determined in these excavations. All of the revealed walls were documented, geodetically recorded, covered with geotextile and then buried.

Redni broj: 92
Lokalitet: Varaždin – Trg kralja Tomislava
Naselje: –
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: R-571
Razdoblje: NV?
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom rekonstrukcije Trga kralja Tomislava u Varaždinu, provedena su zaštitna arheološka istraživanja na dijelu k.č. 3118 (k.o. Varaždin), na kojem je pronađen zdenac. Istraživanja su započela 2. prosinca 2008. i trajala su 7 radnih dana. Investitor rekonstrukcije trga bio je Grad Varaždin, a izvođač radova tvrtka Vodogradnja d.d. iz Varaždina. Geodetski snimak izradio je dipl. ing. geodezije mr. sc. Vladimir Jakopec. Zdenac je nakon istraživanja snimljen i 3D-metodom, a snimanje je obavila tvrtka Vectra d.o.o. iz Varaždina. Zaštitna arheološka istraživanja provelo je Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Varaždinu, a voditeljica je bila Marijana Korunek, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti.

Pronađeni zdenac izgrađen je od kamena, a samo je gornja zona obložena opekom dimenzija 30x15 cm. Unutrašnji je promjer zdenca 163 cm, a vanjski 220 cm. Zdenac je pronađen zatrpan, a odmah nakon pronalaska započelo je njegovo čišćenje, kako bi se vidjela struktura te izvadili eventualni nalazi. Tijekom pražnjenja zdenca pronađena je fragmentirana kamena kruna i nekoliko fragmentiranih kamenih ulomaka za koje se pretpostavlja da su dio arhitekture zdenca. Nije pronađeno gotovo ništa od sitnoga arheološkog materijala, osim nekoliko fragmenata recentne keramike koja se okvirno smješta u 19./20. stoljeće, što upućuje na to da je zdenac i prije bio u potpunosti ispražnjen. Tijekom istraživanja zdenac je ispražnjen do kraja, a dubina iznosi 3,80 m od njegove gornje kote. To upućuje na zaključak da je razina podzemnih voda u vrijeme njegove gradnje bila znatno viša od današnje. Možda je upravo spuštanje razine podzemne vode bilo uzrok njegova zatrpavanja. Pražnjenje zdenca obavila je tvrtka Bunar iz Dunjkovca, koja se bavi čišćenjem i gradnjom zdenaca. Oko pronađenog zdenca otvorena je sonda dimenzija 6,60x5,30 m, do dubine od 80 cm. Sonda

Varaždin – Trg kralja Tomislava, sonda u vrijeme istraživanja (foto: M. Korunek)

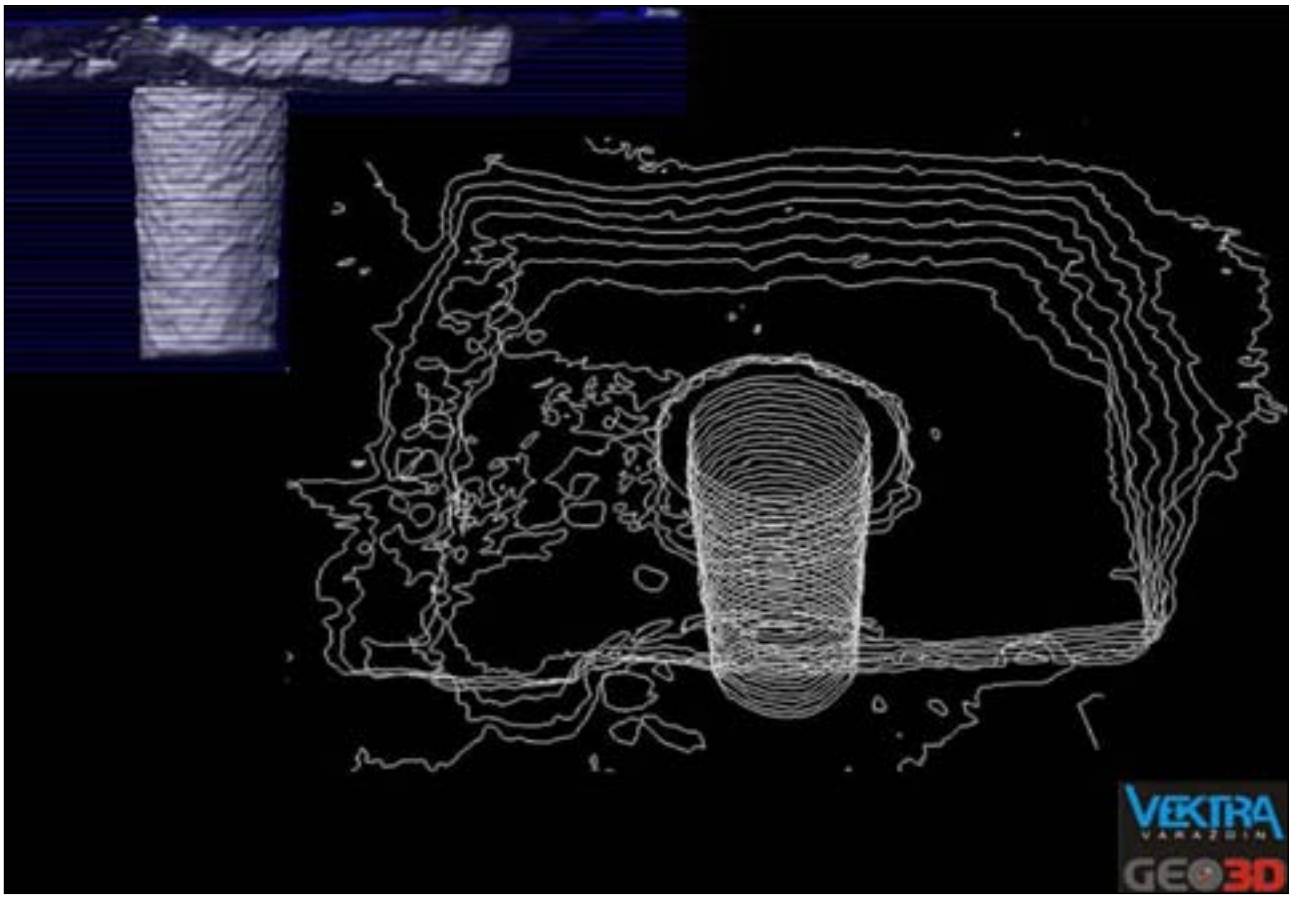

3D-scan zdenca, presjek

nije snižavana kako zdenac ne bi bio oštećen i kako se ne bi urušio. Na sjevernoj strani ona je produžena u punoj širini za 1,60 m, te se na tom dijelu išlo do zdravice, kako bi se dobila stratigrafija okolnog terena. Ukupna širina sonde s proširenjem iznosi 6,60x6,90 m. Utvrđeno je da se zdravica nalazi na apsolutnoj visini od 170,94 m, dok je kota terena trga na 172,49 m. Prostor trga u više je navrata iskopavan za razne instalacije, ali i druge intervencije, te se do dubine od oko 60 cm na čitavu dijelu nalazi sitan šljunak u dva sloja, od kojih je gornji ondje nasipan najvjerojatnije prilikom prijašnjeg opločavanja trga. Oba su sloja šljunka recentne intervencije. U sjeveroistočnom dijelu proširenja trga utvrđen je sloj jako fragmentirane opeke prosječne debljine 25 cm (gornja je visina sloja apsolutne visine 171,89 m, a donja 171,64 m). Ispod se nalazi sloj gareži, odnosno paljevine prosječne debljine oko 30 cm (gornja je visina sloja apsolutne visine 171,64 m, a donja 171,34 m). Ispod tog sloja nalazi se sloj glinaste zemlje oker boje, prosječne debljine oko 40 cm (gornja je visina sloja apsolutne visine 171,34 m, a donja 170,94 m). Ispod se nalazi zdravica od žućkastog šljunka. Kako se zdravica nalazi na 1,55 m od kote terena, sonda je na SI dijelu još produbljena za 1,5 m, kako bi se sa sigurnošću utvrdilo da je sloj šljunka zdravica, a ne neki međusloj. Vrijeme nastanka tog zdenca teško je determinirati, jer je u jednoj od faza rekonstrukcije trga bio u potpunosti ispražnjen. Prvi očuvan prikaz zdenca na tom trgu nalazi se na planu isusovačkog samostana i crkve iz 1773. (Lentić-Kugli 1977: T. 11.), a kada se usporedi s lokacijom pronađenog zdenca, vidi se da je upravo on prikazan na tom planu. Očuvana je i veduta Trga kralja Tomislava (Lentić-Kugli 1977: T. 27.), koja nastaje u drugoj polovini 19. stoljeća, na kojoj se vidi da je iznad starijeg zdenca u jednom trenutku podignuta pumpa za vodu koja je srušena krajem 19. ili početkom 20. st., jer je na mlađim fotografijama iz tog vremena nema. Iako je na području grada Varaždina dokumentirano nekoliko zdenaca, ovdje se svakako radi o zanimljivom detalju, kojem posebnu vrijednost daje upravo smještaj na glavnom trgu grada Varaždina.

Nakon što je zdenac istražen i dokumentiran, više se nije zatrpavao, nego je pokriven montažnom pločom. Razmatrane su mogućnosti njegove prezentacije unutar novog uređenja Trga kralja Tomislava, međutim to nije realizirano.

Literatura

Lentić-Kugli 1977 I. Lentić-Kugli, Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, Zagreb, 1977.

Marijana Korunek

Summary

During the reconstruction of the King Tomislav Square in Varaždin, rescue archaeological excavations were conducted on a part where a well was found. The well is made of stone, and only its upper part was coated with brick,

the dimensions of which were 30x15 cm. Inner diameter of the well was 163 cm and outer 220 cm. Cleaning of the well was undertaken soon after it was found buried, in order to determine its structure and excavate any possible finds. In the process of emptying the well, a fragmented stone crown and a few fragmented stone shards, which had probably been a part of the well architecture, were excavated. The well was completely emptied during the research and it was, taken from the upper level, 3,80 m deep. A 6,60x6,90 m probe was dug around the revealed well. Natural soil was established at the absolute height of 170,94 m and the square area level at 172,49 m. The period in which the well was constructed is hard to determine, it oldest preserved depiction originated in 1773. A water pump had been constructed above it and then torn down by the end of the 19th and beginning of the 20th century. After it was excavated and documented, the wall was not buried but covered with mounting board.

Redni broj: 93
Lokalitet: Varaždinske Toplice – Gradski park
Naselje: Varaždinske Toplice
Grad/općina: Varaždinske Toplice
Pravni status: R-721 (povijesna cjelina)
Razdoblje: A
Vrsta radova: konzervatorsko-restauratorski radovi

Zaštitni i konzervatorsko-restauratorski radovi na kompleksu rimske arhitekture u Varaždinskim Toplicama tijekom 2008. započeti su u svibnju, a s prekidima su trajali do 15. prosinca. Sastojali su se od konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnim slikarijama u prostorijama rimskog kupališta i apsidi rimske bazilike, pripremnih radova na podovima kupališta te od konzervatorsko-restauratorskih radova na zidovima. Postavljena je i zimska zaštita, a izrađeno je i projektno rješenje za odvodnju oborinskih voda zapadno i sjeverno od kompleksa te za odvodnju oborinske vode na prostoru istočno od kupališta i bazilike. Ti su radovi dio projekta sustavne zaštite i prezentacije kompleksa rimske arhitekture u gradskom parku u Varaždinskim Toplicama. Stručne voditeljice radova bile su Dorica Nemeth-Ehrlich i Dora Kušan Špalj iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, a radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture.

Kompleks rimske arhitekture nalazi se u donjem dijelu parka (k.č. 334/1) na površini od 6000 m², a sastoji se od kupališnog dijela, foruma s trijemovima i kapitolija s hramovima Jupitera, Junone i Minerve. Ti javni gradski sadržaji izgrađivani su i pregrađivani od 1. do 4. st. na najvišoj terasi topličkog brežuljka, oko izvorišta termalne sumporne ljekovite vode, a bili su centralni dio rimskog naselja *Aquae Iasae*. Sustavna istraživanja provodio je Arheološki muzej u Zagrebu od 1953. do 1982., te od 1997. do 2006. godine.
S obzirom na to da taj izniman kompleks rimske arhitekture do sada nije mogao biti cjelovito istražen ni odgovarajuće zaštićen i prezentiran, posljednjih su godina radovi bili usmjereni ponajprije na zaštitne radove kao što su izrada drenaže i trajno natkrivanje osjetljivih dijelova (jedinstvena nadstrešnica iznad kupališta i bazilike – postavljena 2005.) te konzervatorsko-restauratorske radove na zidovima i ostalim građevinskim strukturama.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na sjevernom zidu Jupiterova hrama (foto: A. Pavleković)

Kanal ispod poda pretprostora hladnog bazena (foto: A. Pavleković)

Osim zaštite nalaza, cilj je radova konačna muzeološka prezentacija svih dijelova otkrivene rimske arhitekture, budući da je taj kompleks svojim smještajem u današnjem parku uklopljen u prirodni ambijent i ima idealne uvjete za uređenje arheološkog parka.

Konzervatorsko-restauratorski radovi

Tijekom 2008. nastavljeni su konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnim slikarijama sačuvanima na zidovima prostorija rimskog kupališta te na zidovima apside u rimskoj bazilici. Zidne slikarije u zgradi kupališta konzervirane su u obje svlačionice i u predvorju te u pretprostoru bazena za hladnu vodu, kao i u samom polukružnom bazenu za hladnu vodu. Konzervatorsko-restauratorski radovi izvedeni su i na zidnim slikarijama na unutrašnjem i vanjskom licu zida apside koja je u 4. st. ugrađena u sjeverni dio bazilike. Radove je izvodila Dagmar Dammann, diplomirana restauratorica iz Potsdama, sa suradnicima i studentima Likovne akademije u Zagrebu. Radovi su se sastojali od fiksiranja žbuke injektiranjem i obrubljivanjem, vraćanja odlomljenih ulomaka, čišćenja slikanog sloja fresaka i skidanja soli te naslaga sedre mehaničkim sredstvima. Tim su radovima zidne žbuke zaštićene od propadanja, a čišćenjem je postignuta vidljivost ornamenata fresaka na svim zidovima, te je u znatnoj mjeri vraćen i intenzitet boja. U svim prostorijama freske su tretirane cetavlonom kako bi se zaštitile od mikroba, te su površinski očišćene od prašine i soli.

Podovi, koji su dobro sačuvani gotovo u svim prostorijama kupališta, pripremljeni su za konzervatorsko-restauratorske radove. Radi toga probno je istražen pod u pretprostoru bazena za hladnu vodu, na mjestu gdje je već prije bio oštećen, te su tako dobiveni podaci o debljini i strukturi podne žbuke. Mogao se pratiti način gradnje poda i njegov odnos prema zidanom kanalu smjera sjever-jug, a koji je otkriven neposredno ispod poda. Pripremni radovi obuhvatili su i uzimanje uzoraka podne žbuke za analizu te izradu dokumentacije.

Tijekom 2008. provedeni su i konzervatorsko-restauratorski radovi na južnom zidu južne prigradnje foruma iz 4. st. (prostor između foruma i kupališta) te sanacija sjevernog zida Jupiterova hrama. Na južnom zidu prigradnje foruma na kojem su nastale pukotine i oštećenja, radovi su se sastojali od čišćenja do zdrave žbuke, izmijene dotrajalog kamena i fugiranja. Tijekom radova obavljan je i stalan arheološki nadzor, te je unutar tog zida ustanovljen dio starijeg zida iz 2. – 3. st. Nalaz je dokumentiran, a dijelovi starijeg zida zaštićeni su pijeskom i šljunkom.

Sanirana su četiri završna reda zida na sjevernom zidu Jupiterova hrama. U tom je dijelu zbog procjeđivanja oborinske vode s padine isprana žbuka i ispucao kamen, te su na više mjesta nastala znatna oštećenja. Dotrajalo kamenje zamijenjeno je novim, a ugrađene su i cijevi koje odvode oborinsku vodu s površine zida u postojeću drenažu iza zida, kako bi se smanjila mogućnost novih oštećenja. Za radove je rabljena produžena žbuka s gašenim vapnom, te kamen izdvojen tijekom prijašnjih iskopavanja. Prilikom konzervacije i sanacije zidova zadržani su postojeći gabariti zida, a također i izgled te način zidanja pojedinog lica zida. Radove je izvodila Gradnja Havojić, obrt za graditeljstvo, a trajali su od 1. listopada do 10. studenog 2008. godine.

Rješavanje problema odvodnje oborinskih voda iznimno je važno za lokalitet i provodi se postupno, svake godine u pojedinim dijelovima kompleksa. U 2008. izrađeno je projektno rješenje za odvodnju oborinskih voda zapadno i sjeverno od kapitolija, odnosno foruma, gdje se najveće količine vode slijevaju sa strme padine koja okružuje sjeverni dio kompleksa. Radi toga su nabavljene duboke

Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnim slikarijama u kupalištu (foto: D. Dammann)

Učvršćivanje zidnih žbuka u kupalištu (foto: D. Dammann)

kanalice koje se ugrađuju uz staze parka kako bi tijekom velikih kiša voda otjecala u kanalizaciju. Također je izrađeno projektno rješenje za odvodnju oborinske vode na prostoru istočno od kupališta i bazilike, što bi trebalo realizirati sljedeće godine.

Muzeološka prezentacija

Višegodišnjim arheološkim i zaštitnim radovima na kompleksu rimske arhitekture u parku Varaždinskih Toplica stvoreni su preduvjeti za postupno provođenje konačne muzeološke prezentacije. Radi toga izrađen je prijedlog uređenja arheološkog lokaliteta u Varaždinskim Toplicama „Aquae Iasae – Varaždinske Toplice, projekt muzeološke prezentacije kompleksa rimske arhitekture u gradskom parku" (Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj). Tim se projektom predlaže način prezentacije pojedinih dijelova kompleksa i arhitektonskih detalja, način obilaska i organizacija prostora na lokalitetu i u neposrednoj okolici te vrsta opreme na prostoru parka i način održavanja i čuvanja.

Zimska zaštita

Tijekom svibnja skinuta je zimska zaštita sa svih zidova i građevnih elemenata, cijeli je lokalitet očišćen, a tijekom godine održavane su travnate površine na cijelom arheološkom lokalitetu te je prema potrebi korov uklonjen sa zidova, opločenja foruma i drugih građevinskih struktura. Zimska zaštita izvedena je tijekom studenog i to na sjevernom dijelu lokaliteta, odnosno na forumu (dijelovi kamenog opločenja i zidovi izvorišnog bazena), južnom stubištu, zidovima zapadno od foruma, kanalima i sl. Radi toga iznad zidova postavljeni su privremeni krovići i nadstrešnice, a za posebno osjetljive strukture rabljeni su geotekstil, stiropor, PVC-folija i pijesak.

Literatura

Kušan Špalj 1999 Dora Kušan Špalj, Forum rimskog naselja Aquae Iasae – njegov razvoj i značaj tijekom stoljeća, HAnt, 5, 1999: 109 – 119.

Kušan Špalj 2004 Dora Kušan Špalj, The wall paintings in the thermae in Aquae Iasae, VIIIe colloque International de l`Association internationale pour la Peniture Murale Antique, Plafonds et voûtes à l`époque antique, Budapest-Veszprem, 2004.

Nemeth-Ehrlich 2004 Dorica Nemeth-Ehrlich, The wall paintings of the basilica in Aquae Iasae, VIIIe colloque International de l`Association internationale pour la Peniture Murale Antique, Plafonds et voûtes à l`époque antique, Budapest-Veszprem, 2004.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj, Kušan 1997 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Iva Kušan, Aquae Iasae – Varaždinske Toplice, Vizualizacija rimske arhitekture (katalog izložbe), Zagreb, 1997.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2008 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Varaždinske Toplice – gradski park, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 170 – 173.

Vikić-Belančić, Gorenc 1961 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, Istraživanja antiknog kupališta u Varaždinskim Toplicama od 1956.-1959. VAMZ, 3, II, Zagreb, 1961: 181 – 223.

Vikić-Belančić, Gorenc 1980 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, Varaždinske Toplice – Aquae Iasae u antičko doba, Varaždinske Toplice, 1980.

Nakupine sedre na slikanom sloju zidnih žbuka u kupalištu, detalj (foto: D. Dammann)

Dorica Nemeth-Ehrlich
Dora Kušan Špalj

Summary

Within the project of systematic protection and presentation, rescue and conservation-restoration works at the archaeological site of City Park in Varaždin Spa conducted on a Roman architecture object, a representative part of the Roman settlement of Aquae Iasae, were continued in 2008. Archaeological excavations, which started in 1953 and ended in 1982, in the northern part of the site revealed a capitolium with temples dedicated to the Capitoline Triad and stone paved forum shaped around the thermal spring and surrounded by porticoes, and in its southern part a Roman bath construction with basilica. Rescue and archaeological excavations were resumed in 1990 with the aim of presenting the whole complex with all of its phases between the 1st and 4th century on the area of 6000 m². Conservation works on wall paintings, preserved on the walls of bath complex rooms, internal and external facing of the apse wall and walls of the north-eastern basilica corner, were continued in 2008. Preparation phase for conservation-restoration works on the bath floors comprised taking samples for analysis and documentation.

Conservation-restoration and recovery works were conducted on the walls. Works on southern wall of the southern forum extension comprised cleaning up to the healthy plaster layer, replacement of worn-out stone and grouting, while works on the northern part of the temple of Jupiter included the four final wall rows. Design solution for rainfall drainage west and east of the complex and rainfall drainage on the area east of the bath and basilica was created and should be implemented next year.

A temporary shed was constructed above the walls included in conservation-restoration works, and winter protection was also provided on the area of forum and porticoes (stone stairs slabs, canals) and west of the forum by covering all the walls and floors with protective cover, Styrofoam boards and small roofs.

KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA

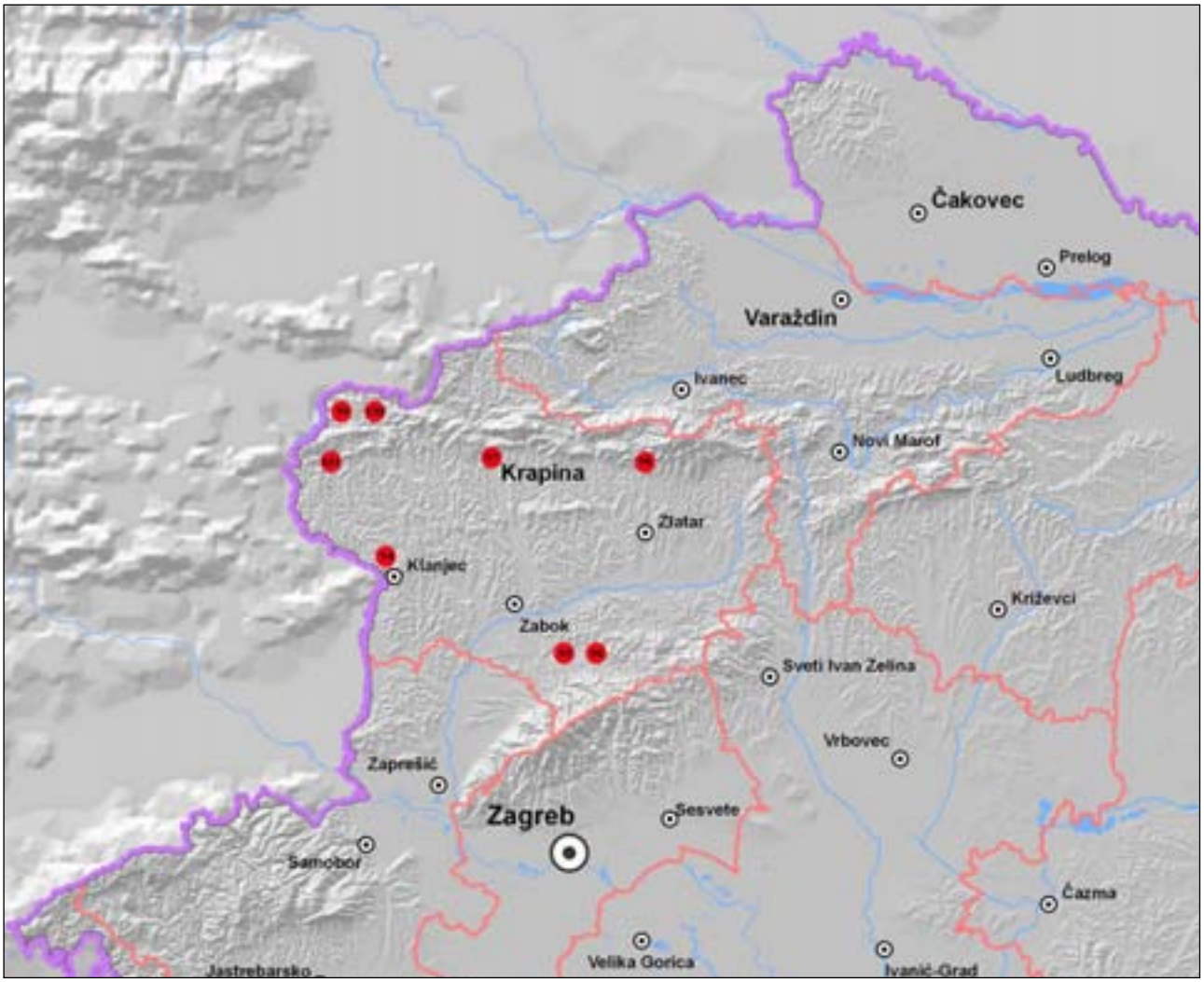

94 Cesargrad
95 Donja Stubica – Stari grad
96 Gornja Stubica – dvorac Oršić
97 Krapina – Stari grad Krapina
98 Lobor – Majka Božja Gorska
99 Mali Tabor
100 Plemićki grad Vrbovec
101 Špičak

Redni broj: 94
Lokalitet: Cesargrad
Naselje: –
Grad/općina: Klanjec
Pravni status: Z-3519
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja utvrde Cesargrad trajala su od 8. do 22. rujna 2008. godine. Iskopavanja je provela Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Voditelj istraživanja bio je mr. sc. Luka Bekić, a osim njega sudjelovali su i drugi djelatnici HRZ-a: Vinko Madiraca (zamjenik voditelja), mr. Robert Čimin, Ivana Hirschler te apsolvent arheologije Kristijan Paskojević. Pomoćnu fizičku snagu činilo je šest mještana grada Klanjca, logističku podršku pružio je Kulturni centar Klanjec, dok su financijska sredstva za istraživanja osigurali Grad Klanjec i Krapinsko-zagorska županija. Treba napomenuti da je iskopavanjima prethodila stručna izrada Elaborata o arheološkim istraživanjima i građevinskoj konzervaciji utvrde, okvirno zamišljenog tijekom sljedećih pet godina.

O povijesti Cesargrada ne zna se mnogo, te bi poradi toga bila potrebna detaljna arhivska i povijesna istraživanja jer je riječ o prvorazrednom spomeniku hrvatske povijesti i kulturne baštine. Nije točno poznato kada je utvrda izgrađena, ali se smatra da se to zbilo vjerojatno početkom 14. st., dok se prvi put kao *Chazar* spominje tek 1399., kada ga Žigmund Luksemburški daruje Hermanu Celjskom. Propašću Celjskih (1456.) utvrdom je zagospodario Andrija Baumkircher, a isto mu potvrđuje i kralj Matija Korvin (1463.). Utvrdu nasljeđuje njegov sin Juraj, koji je pak oporukom ostavlja ostrogonskom nadbiskupu Tomi Bakaču (1492.). Nakon Bakača, Cesargrad prelazi u posjed obitelji Erdödy (1521.), u čijim rukama živi relativno mirnim životom te se oko njegova imena ne spominju važniji događaji, sve do Seljačke bune (1573.), kada je osvojen i spaljen. Cesargrad vrlo brzo ponovo naseljava i popravlja Erdödyjeva udovica Barbara, ali je već početkom 17. st. utvrda potpuno napuštena, a život seli u Nove Dvore Klanječke.

Cesargrad, unutrašnjost prizemlja (kuhinja) kule H (foto: I. Hirschler)

Ovogodišnjim arheološkim radovima istražena je unutrašnjost prizemlja i prvog kata sjeverne četvrtaste kule (kula H), a postavljene su i dvije sonde (A i B) na vanjskim stranama kule (J, JZ i SI). Istraživanjem unutrašnjosti prizemlja kule (kuhinja) upotpunjena je slika o dosadašnjoj situaciji. Uz već otprije vidljiv kamin, dva prozora/puškarnice i ulaz, pronađena su i dva četvrtasta ležaja za vodoravne drvene grede u SZ i SI zidu koji zajedno čine konstruktivnu cjelinu povezanu s kaminom. Osim toga, pronađene su i četiri stube na ulazu, a jedini ostaci podnice utvrđeni su u sjevernom dijelu kuhinje. Podnica je teže oštećena zbog prekopavanja znatiželjnih posjetitelja tijekom proteklih stotinjak godina. Na katu kule sačuvan je lučno nadsvođen otvor i dimnjak kuhinjskog kamina u istom zidu. Iskopavanja su otkrila temeljenje kalijeve peći, izrađeno u kombinaciji kamen/opeka. Kako ostaci pećnjaka na katu nisu pronađeni, može se pretpostaviti kako je riječ o cjelovitom prenošenju peći na neko drugo mjesto. Oko temeljenja peći nalazi se djelomice sačuvana žbukana i uglačana podnica.
Sonda A smještena je s J i JZ strane kule. Iskopavanja su otkrila poveći otvor u zidu gradske jezgre, za koji se

Cesargrad, temeljenje kalijeve peći na katu kule H (foto: R. Čimin)

Cesargrad, zidana konstrukcija s vanjske SI strane kule H (foto: R. Čimin)

Cesargrad, kasnosrednjovjekovni pećnjaci

pretpostavlja da je imao obrambenu funkciju. Nedaleko od tog otvora, unutar gradske jezgre pronađen je i srušen konzistentni ostatak nadsvodnog luka. Pretpostavku o funkciji upotpunjuje pronalazak uske puškarnice smještene oko 1,5 m ispod otvora. Iskopavanjima u sondi B, sa SI strane kule utvrđeno je postojanje tri zida na dubini od 1,3 m, koji zatvaraju pravokutnu konstrukciju naslonjenu na vanjsko lice kule. Na nju se veže još jedan polukružni zid koji se proteže do S ugla kule. Bitno je napomenuti da ovogodišnjim iskopavanjima nije dotaknut sterilni sloj (zdravica) u sondi, kao ni temeljna stopa kule H, tako da je za sada teško govoriti o namjeni pronađenih zidova.

Cesargrad, majolički fragment s upisanom 1567. godinom

Što se pokretnih nalaza tiče, pronađen je veći broj ulomaka jednostavnih i reljefnih pećnjaka (15. – 16. st.), koji su kao sastavni dio kaljevih peći često prisutni unutar onodobnih utvrđenih objekata. Zanimljivo je da na katu kule pokraj temeljenja peći nisu pronađeni ulomci pećnjaka, ali u jednakoj mjeri nedostaju i ostali nalazi. Keramika pronađena na ostalim pozicijama pripada uglavnom većim ili manjim trbušastim loncima i zdjelama, među kojima su na nekima vidljivi tragovi gorenja nastali prilikom pripreme hrane. Zanimljiv je jedini ulomak cakljene keramike. Riječ je o ulomku majoličkog tanjura ili plitke zdjelice domaće proizvodnje, koji je vjerojatno izrađen po uzoru na talijanske modele. Na njemu je napisana godina 1567., a pronađen je u urušenom sloju s vanjske strane bedema koji vjerojatno pripada vremenu neposredno nakon Seljačke bune (1573.). Od ostalih pokretnih arheoloških nalaza potrebno je spomenuti njih nekoliko: ulomak koštane igle, koštanu pločicu neobična oblika, brončanu iglu sa širim gornjim dijelom i željeznu potkovu kakvom se u ranome novom vijeku potkivala obuća (konjaničke čizme).

Usprkos tomu što su ovogodišnji arheološki radovi bili skromni po opsegu, oni su prvi velik korak u obnovi toga vrijednog kulturnog spomenika koji je dosad bio prepušten raspadanju. Radovi su zapravo bili usredotočeni na pripremu prvih konzervatorskih radova koji bi trebali započeti u proljeće 2009. godine. Svi su nepokretni nalazi fotografski i geodetski dokumentirani, a pokretni nalazi dokumentirani i pohranjeni u HRZ-u. Inicijativa Grada Klanjca da se obnovi utvrda uistinu je pohvalna, a kako bi ovaj objekt mogao zaživjeti, bilo bi dobrodošlo i uključivanje drugih institucija i pojedinaca.

Literatura

Madiraca 2008 Vinko Madiraca, Izvješće o provedenim arheološkim iskopavanjima na utvrdi Cesargrad, kampanja 2008., Zagreb, 2008.

Čimin 2008 Robert Čimin, Elaborat o arheološkim istraživanjima i građevinskoj konzervaciji utvrde Cesargrad kod Klanjca, Zagreb, 2008.

Miletić 2000 Drago Miletić, Plemićki grad Cesargrad, Peristil, 42-43 (1999. – 2000.), Zagreb, 2000: 23 – 40.

Vinko Madiraca
mr. Robert Čimin

Summary

During the archaeological excavation works at the Cesargrad fortification in 2008, archaeological situation inside the northern tower (tower H) was defined. Also, excavation works were started at the outer sides of the tower where older stone constructions were found. These events gave foundation to the future excavation works and they enabled the conservation works on the fortification to start. Several culture layers were discovered and one that evoked substantial interest was the one from the period following the Croatian-Slovenian peasant revolt of 1573 (Seljačka buna). This was proven by a fragment of a majolica vessel found in the same layer and which had an inscription reading 1567. The other remains all

belonged to the Late Medieval and Post-Medieval age. Immovable finds that should be mentioned here were tiled stove foundations that were found at the first floor of the tower and the staircase and the indentations for the beam construction connected to the fireplace at the ground floor of the tower.

Redni broj: 95
Lokalitet: Donja Stubica – Stari grad
Naselje: Donja Stubica
Grad/općina: Donja Stubica
Pravni status: P-3208
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Muzeji Hrvatskog zagorja krajem 2008. započeli su probna arheološka istraživanja na utvrdi Donja Stubica. Stručna voditeljica istraživanja bila je Ivana Škiljan (Muzeji Hrvatskog zagorja), a radovi su financirani sredstvima projekta „Osamsto godina Stubice“ (Muzeji Hrvatskog zagorja).

Lokalitet koji mještani nazivaju „Stari grad, Tahijev breg“ smješten je na sjevernim obroncima Medvednice, na povoljnom položaju od 208 m n.m. u samom centru naselja, koji dominira stubičkom kotlinom. Nalazište čini središnje uzvišenje površine 2300 m² (60x40 m) koje je okruženo obrambenim jarkom, te je sa sjeverne i istočne strane dodatno zaštićeno padinom i rječicom Topličicom. Lokalitet je u velikoj mjeri devastiran višestoljetnim odnošenjem građevnog materijala, izložen je dugogodišnjoj intenzivnoj poljoprivrednoj eksploataciji tla, a u samom središtu uzvišenja postavljen je stup električnog voda, tako da na površini nema vidljivih ostataka arhitekture. Prema povijesnim se izvorima ne zna točno kada je utvrda Donja Stubica sagrađena, iako je poznato da se Donja Stubica u 14. st. razvija kao treća važna točka uz Gornju Stubicu i Susedgrad, na golemome susedgradsko-stubičkom vlastelinstvu koje se oblikovalo pod vlašću Arlandijevaca od roda Aka (Čičko 2007: 27). Obitelj Tot (susedgradsko--donjostubička loza Arlandijevaca) upravlja stubičkim posjedom sve do 1439., kada postaje vlasništvo obitelji Henning te se prvi put spominje utvrda – *castrum Also Ztubicza* ili *Ztubicza Inferio*r. Tijekom 16. i sporadično 17. st. utvrda se spominje u povijesnim izvorima, ali uvijek kao *castellum*.
Zbog vlasnika zemljišta, probne sonde otvorene su tek uz rubove središnjeg uzvišenja (na njegovu sjevernom rubu te na sjeverozapadnoj strani, gdje se prema lokalnoj tradiciji nalazio ulaz u Stari grad, odnosno na položaju na kojem je, s obzirom na već spomenutu konfiguraciju terena, očekivano postojanje jugozapadne ulazne kutne kule). Pokretni arheološki nalazi iz prve kampanje potvrdili su pretpostavku kako je riječ o višeslojnom nalazištu s nekoliko nalaza iz prapovijesnog razdoblja i brojnim nalazima iz razdoblja kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka. U sondi otvorenoj na sjeverozapadu središnjeg uzvišenja nisu definirani očekivani kompaktni temelji sjeverozapadne kule, već svojevrsno urušenje koje se sastojalo od grubo

Utvrda Donja Stubica, urušenje od grubo obrađenog kamena i sporadično komada opeke (SJ 7) (foto: I. Škiljan)

obrađenog kamena i sporadično komada opeke koji nisu bili vezani vezivnim sredstvom, nego su bili odvojeni slojem rahle zemlje koja je imala brojne primjese sitnih ulomaka žbuke, usitnjene opeke te ulomaka keramike, željeznih čavala i jednostavnih zdjelastih pećnjaka (SJ 7). Na urušenje građevnog materijala usporedno se u smjeru istoka nadovezivao tamno smeđi, iznimno tvrd sloj šute s većim primjesama žbuke, sitnog kamena i sporadično nalazima srednjovjekovne keramike (SJ 6), koji bi se možda mogao definirati kao razasut ostatak dijela zida jugozapadne građevine, koji se je jasno iščitavao na sjevernom profilu iste sonde u vidu sloja s puno više ulomaka kamenja i žbuke (SJ 57; Z-2). Ispod urušenja (SJ 7), u sloju rahlije sivo-smeđe izgorene zemlje sa sitnim ostacima žbuke i nalazima većih ulomaka keramičkih posuda, čavala, usitnjene opeke i jednostavnih pećnjaka (SJ 8), pronađeni su i ulomci srednjovjekovnog pehara od žutog prozirnog stakla s bradavicama (tzv. *Krautstrunk*, Lazar 2001: 73), koji se mogu datirati u drugu polovinu 15., odnosno prvu polovinu 16. stoljeća. Istočno od sloja SJ 6, uz sam istočni profil početne sonde otvorene na jugozapadu uzvišenja, definiran je tanak rahliji smeđi

Utvrda Donja Stubica, niz rupa koje najvjerojatnije čine ostatke drvene palisade na jugozapadnom rubu središnjeg uzvišenja (foto: I. Škiljan)

Utvrda Donja Stubica, brončani srp, oko 1000. g. pr. Kr. (foto: I. Škiljan)

sloj (SJ 9) u kojem je nađeno dosta srednjovjekovne keramike te ulomci majoličkog vrča iz druge polovine 15., prve polovine 16. st. Ispod opisanih slojeva, uza sam jugozapadni rub središnjeg uzvišenja, u sloju maslinasto smeđe kompaktnije ilovače (SJ 10) otkriven je pravilan niz rupa promjera 20-30 cm, koje su činile jedine vidljive ostatke drvene palisade. Drvena palisada podignuta je na sloju koji se može definirati kao ostatak niveliranja prostora za njezinu gradnju. Vrlo su vjerojatno graditelji tog bedema zaravnali prošireni prostor i prikupljenom zemljom zasićenom starijim nalazima: ulomcima prapovijesne keramike, brončanim srpom i rožnjačkom izrađevinom, budući da je riječ o nalazima koji su pronađeni izvan svojega originalnog prapovijesnog konteksta. Malobrojni i loše sačuvani ulomci keramike s primjesama grubih

Utvrda Donja Stubica, rekonstruirani keramički pehar, 15.-16. st., inv. br. MSB 1470 (foto: I. Škiljan)

neplastičnih smjesa okvirno su datirani u period eneolitika, kao i ulomak litike koji se najvjerojatnije može definirati kao slomljena rožnjačka izrađevina, možda slomljeno svrdlo. Srp sa slabo vidljivim žlijebom ispod gornjeg ruba potvrđuje određene aktivnosti na lokalitetu i u periodu brončanog doba, i okvirno se može datirati u 1000. g. pr. Kr., odnosno mlađe razdoblje kulture polja sa žarama (Ha B1 prema Müller-Karpeu, fazu IV prema Vinski Gasparini) (Vinski Gasparini 1973: 22, 151 – 172). Spomenuti prapovijesni nalazi, dovedeni u kontekst s brojnim slučajnim nalazima, vrlo su važni jer potvrđuju naseljenost na području Donje Stubice od perioda eneolitika, te svjedoče o arheološkoj slojevitosti prisutnoj na prostoru stubičke kotline koju struka tek treba rasvijetliti.

Literatura

Čičko 2007 B. Čičko, Prošlost Donje Stubice „od starine zvane varoš“, u: Hrvatsko zagorje, 3-4, Krapina, 2007.
Lazar 2001 I. Lazar, Srednjeveško steklo iz Celja, u: Srednjeveško Celje, Archaeologia Historica Slovenica, III, (ur.: M. Guštin), Ljubljana, 2001: 63 – 96.
Vinski Gasparini 1973 K. Vinski Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1973.
Škiljan 2009 I. Škiljan, Arheološka baština stubičkog kraja, u: Osam stoljeća Stubice, Muzeji Hrvatskog zagorja, Grad Donja Stubica, Donja Stubica, 2009: 29 – 39.

Ivana Škiljan

Summary

Museums of Croatian Zagorje conducted test archaeological excavations of the medieval fortification Donja Stubica. Excavations disclosed that some activities occurred on the site during the Copper and Late Bronze Age. The small medieval patrician fortification was probably not erected until the 15th century. Imploded remains of medieval architecture were detected at the south-west nook of the site, as well as holes that probably represent remains of wooden palisade on the south-west edge of the site.

Redni broj: 96
Lokalitet: Gornja Stubica – dvorac Oršić
Naselje: Gornja Stubica
Grad/općina: Gornja Stubica
Pravni status: Z-2087
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko zaštitno istraživanje dijela vanjskoga obrambenog zida dvorca Oršić u Gornjoj Stubici, koji je u funkciji Muzeja seljačkih buna, započeto je u rujnu 2007. te je zbog nepovoljnih zimskih uvjeta završeno u studenom iste godine. Istraživanja su nastavljena u svibnju i završila u rujnu 2008. godine. Stručna voditeljica istraživanja bila je Ida Pavlaković, kustosica arheologinja, djelatnica Muzeja Hrvatskog zagorja, koji ujedno i financira arheološke radove.

Dio vanjskoga obrambenog zida dvorca Oršić s vidljivim ostacima lučnog otvora

Ostaci podnice i dijelova odvodnog sustava neposredno uz vanjski obrambeni zid dvorca Oršić

Na omanjem brdu Samcima u Gornjoj Stubici, apsolutne visine 240 m, nalaze se malobrojni ostaci grada izgrađenog polovinom 14. st. Neposredno uz njega sagrađen je barokni dvorac obitelji Oršić iz 1753. godine. Do sada taj lokalitet nije bio arheološki istražen, ali je poznat u literaturi koja najčešće analitički obrađuje postojeću arhitekturu (Regan 2000; Marković 1975; Šćitaroci 1991) i povijesni kontekst nastanka plemićkoga grada iz 14. st. (Ivančan 1905; Adamček 1968; Mataić 1970; Buturac 1982). Vidljivi dijelovi sjevernoga vanjskog obrambenog zida, nezahvaćeni zaštitnim arheološkim istraživanjem, u dužini od 16 m, sačuvani su u visini jednog kata zahvaljujući inkorporiranosti u južno pročelje zapadnog i južnog krila baroknog dvorca. Okomito na sjeverni vanjski obrambeni zid nadovezuje se dio zapadnoga obrambenog zida u dužini od 3,50 m.

Zaštitna arheološka istraživanja započela su na dijelu sjevernoga vanjskog obrambenog zida koji se proteže u smjeru istok-zapad. Dosadašnjim arheološkim iskapanjima istraženo je 36 m vanjskoga obrambenog zida, mjestimice obloženog očuvanom žbukom, visine koja mjestimice varira od 1,50 m do 2 m, i širine od 1 m do 1,20 m. Zidan je grubo obrađenim kamenom (manjih do srednjih dimenzija), povezanim vapnenom žbukom i složenim u relativno pravilne redove. Osim vanjskoga obrambenog zida, otkriveni su i dijelovi arhitekture koja se neposredno nadovezuje na sam obrambeni zid; u sondi B, kvadrant 1 – dio poprečnog zida (smjer sjever-jug, širine 1 m; Sj 075 i SJ 080), građen jednakom tehnikom poput vanjskoga obrambenog zida i obložen žbukom (SJ 074), iza kojeg se nalaze ostaci dvaju lučnih otvora (SJ 040/041) na samome vanjskom obrambenom zidu (smjer istok-zapad), naknadno zazidanih opekom te dijelova nadsvođenja (SJ 081 i SJ 082) koji se protežu u sondi B, kvadranti 1, 2 i 3. Na samom kraju sonde B, vanjski obrambeni zid djelomično je prekinut prolazom širine 1 m te se polukružno nastavlja u smjeru juga. Na samom kraju sonde B, u kvadrantu 4 otkriveni su ostaci podnice (SJ 060, 061, 062, 063, 064, 065, 066, 065) i odvodnog sustava, građeni od opeke (SJ 056, 057, 058, 059).

Od pokretnoga arheološkog materijala pronađeni su brojni ulomci keramičkih pećnjaka te ulomci uporabne keramike, nešto ulomaka stakla i metalnih predmeta od kojih pojedini čine dijelove konstrukcija vrata (metalni klinovi i držači). Svi dosad istraženi navedeni nepokretni i pokretni arheološki nalazi upućuju na mogućnost postojanja prostorije ili niza prostorija s posebnom namjenom. U dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Krapini ustanovljena je potreba za daljnjim zaštitnim arheološkim iskapanjima i građevinskom konzervacijom. Pomoću njih bi u potpunosti bili istraženi te definirani mogući pretpostavljeni ostaci prostorije ili niza prostorija, koji svojim položajem unutar sklopa vanjskoga obrambenog zida daju naslutiti mogućnost postojanja strateškoga obrambenog sklopa čija je funkcija bila naknadno prenamijenjena. Konzervatorski odjel odobrio je konzervatorske zahvate na dijelovima zida koji su do sada u potpunosti istraženi (dužine 36 m) i njegovu rekonstrukciju u visini jednog metra te moguće konzervatorske zahvate, ako se pokaže potreba, na dijelovima vanjskoga obrambenog zida gdje su arheološki radovi još u tijeku. Cilj je budućih istraživanja otkriti i definirati tlocrtnu dispoziciju vanjskoga obrambenog zida.

Literatura

Regan, 2004 K. Regan, Plemički grad Samci u Gornjoj Stubici, Hrvatsko zagorje, časopis za kulturu, 1-2, Krapina, 2004.

Ida Pavlaković

Summary

Rescue archaeological excavation at the position of the outer defensive wall of Oršić Castle in Gornja Stubica showed that this had been a defensive wall which had been in the immediate relation to the architectonic compound of Oršić Castle and an older object dating from the 14th century. The castle had been built next to the earlier object in the year 1753.

Archaeological excavation works conducted up to the present moment confirm the possibility that some sections of the wall may have contained a single room or more rooms that bore a strategic defensive function. Further research of the movable and immovable archaeological material will enable us to set a more precise date of each of the phases of the wall construction and it will give us its base plan.

Redni broj: 97
Lokalitet: Krapina – Stari grad Krapina
Naselje: Krapina
Grad/općina: Krapina
Pravni status: Z-4061
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Institut za arheologiju tijekom listopada i početka studenog 2008. obavio je zaštitna arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta Stari grad Krapina. Program je financiralo Ministarstvo kulture, a nositelj je programa Pučko otvoreno učilište Krapina. Projekt arheološko--konzervatorskih istraživanja arheološkoga i povijesnoga kompleksa Stari grad Krapina odvija se u sklopu znanstvenog projekta „Srednjovjekovno naseljavanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora“ (šifra: 197-1970685-0693), čija je voditeljica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan, viša znanstvena suradnica Instituta za arheologiju. Uz voditeljicu arheoloških istraživanja, iz Instituta za arheologiju u arheološkim istraživanjima 2008. sudjelovali su i mr. sc. Siniša Krznar (zamjenik voditeljice) te mr. sc. Kristina Jelinčić i Kristina Turkalj, dipl. arheolozi.

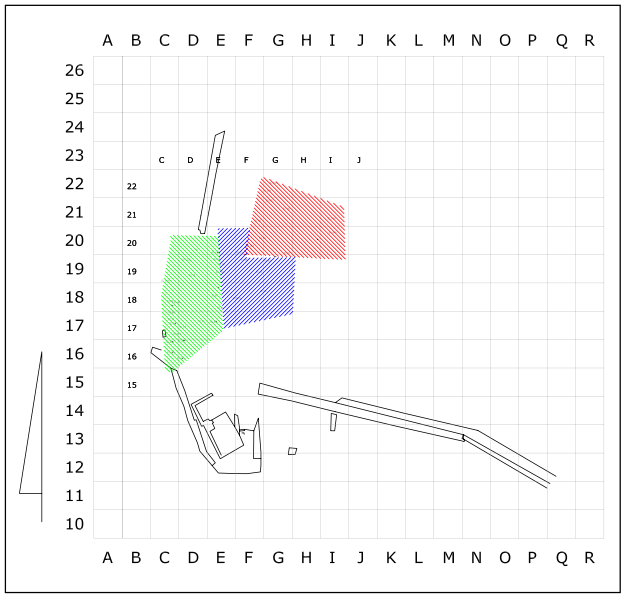

Krapina – Stari grad, donja utvrda s gabaritima južnog i zapadnog bedema, barbakanom u jugozapadnome uglu te zonama istraživanja 2008. godine: crveno – zona A; plavo – zona B; zeleno – zona C

U istraživanjima je sudjelovala i vanjska suradnica Instituta Ivančica Peharda, dipl. arheologinja, zatim studenti arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru Jasna Lončarić i Domagoj Anđel te apsolvent arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Dalibor Kereša. Pomoćnu ekipu činilo je 19 radnika iz Krapine i okolice.

Prvi se put utvrda izrijekom spominje 1330. kada je u rukama Petra Güssinga, no možda se spomen *castruma* iz povelje Bele IV. Farkašu Zagorskome 1247. odnosi upravo na Krapinu. Krapina se još 1193. spominje kao *locus*. Vjekoslav Klaić smatra da se u Krapini i prije 1193. nalazila utvrda, ali da je do te godine bila porušena, a za drugu je utvrdu (dakle današnje ostatke Staroga grada) držao da je podignuta između 1225. i 1330. godine (Klaić 1909: 4). Više se povjesničara slaže da se neimenovani *Castrum Zagorie*, koji se javlja sredinom 13. st., odnosi na županijsku utvrdu u Krapini (Klaić 1909: 4 – 6; Szabo 1914: 110; Budak 1994: 117), međutim neki tvrde da Krapina nikada nije bila središte komitata (Klaić 1976: 262). Nakon Gisingovaca burg dospijeva u kraljeve ruke od 1326. do 1399., kada ga dobiva obitelj Celjski. Zatim se redaju posjednici: Weisprocher i Andrija Kreigh (1456. – 1458.), Ivan Vitovec i sinovi (1458. – 1486.), Jakov Szekely (1486. – 1494.), Ivaniš Korvin (1494. – 1504.), Beatrice Frankapan (1504. – 1509.), Juraj Branderburški (1509. – 1523.), Petar Keglević (1523.), Keglević i M. Imreffy (1524. – 1536.), Petar Keglević i Luka Szekely (1536. – 1546.), Luka Szekely (1546. – 1547.) te Keglević i Szekely (1547. – 1610.). Nakon 1610. Keglevići postaju jedini nasljednici, poslije njih gospodarili su još Lichtenberg i Ottenfels--Geschwind. Nakon potresa 1775. utvrda je napuštena (Kruhek 1997 i Regan 2003: 73 s literaturom).
Srednjovjekovna utvrda podignuta je na strmom brijegu iznad grada Krapine, na krajnjem izdanku Strahinjčice, sjeveroistočno od rječice Krapine na 203 m n.m. Najviša je točka utvrde na 270 m n.m. Grad je podignut na živoj stijeni iznad špilje. Oblik samoga brda diktirao je i razvoj utvrde. Na najvišem brežuljku smještena je romanička jezgra koja je nastala vjerojatno tijekom 12. ili ranog 13. stoljeća (Tomičić 1999: 65). Sastojala se od obrambene kule četvrtastog tlocrta s nazubljenim kruništem (Regan 2003: 70). Ispod jezgre burga koji je tijekom 13. i 14. st. proširivan, za Celjskih se sve intenzivnije izgrađivala terasa na nižoj uskoj zaravni gdje se grade gospodarski i rezidencijalni objekti (palas) te dvorska kapela Sv. Trojstva (Tomičić 1999: 72). Arheološkim istraživanjem ustanovljeno je da je kapela, smještena na krajnjem jugoistočnom dijelu burga, pravokutnog tlocrta. Pronađeni su ulomci svodnih rebara s kruškolikim završetkom profilacije, ulomci bifora i trifora prozora (Tomičić 1999: 73). Na zapadnome obrambenom zidu gornje utvrde nalazi se renesansna palača 20x14 m, poduprta dvama kontraforima, a sjeverno od nje su ostaci starijega stambenog objekta. Ulaz u gornju utvrdu je južno od palače (Regan 2003: 77). Arheološka su istraživanja otkrila i veliku ulaznu obrambenu građevinu i niz prostorija koje su se naslanjale na njezino istočno pročelje i južni obrambeni zid gornje utvrde (Tomičić 1995: 122). Donja utvrda ima tloris nepravilnog trokuta i nalazi se na nižoj, južnoj zaravni. Ulaz je u njenu jugozapadnom dijelu, a branjen je velikim barbakanom (Tomičić 1999: 68).

Krapina – Stari grad, istraživanja 2008. godine, situacijski plan (crtež: K. Turkalj)

Lokalitet je prvi put arheološki istražen 1994. pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića iz Instituta za arheologiju. Zaštitna istraživanja provedena su i 2001. (prof. dr. sc. Željko Tomičić i dr. sc. Marija Buzov) te 2006. (barbakan) pod vodstvom Konzervatorskog odjela u Zagrebu (voditelj: Amelio Vekić). Konzervatorski odjel u Zagrebu, a potom Konzervatorski odjel u Krapini, nadgleda konzervatorsko-restauracijske radove na južnom i zapadnom bedemu donje utvrde, koji se provode također na inicijativu Pučkoga otvorenog učilišta Krapina kao nositelja programa.

Godine 2008. arheološki je istražen jugozapadni prostor donje utvrde, sjeverno od barbakana. Arheološka koordinatna mreža na lokalitetu postavljena je na osnovi apsolutnoga koordinatnog sustava. Sastoji se od kvadranata veličine 5x5 m, orijentacije S-J. Istraživanja su, kao što je napomenuto, usmjerena na jugozapadni dio donjeg dvorišta, sjeverno od barbakana i donje ulazne kule u utvrdu. Obuhvaćene su tri zone istraživanja: zona A – □ F, G, H/20-22, I 20-21, zona B – □ E, F, G/17-19, E, F/20 i zona C – □ C, D/16-20, E/17-20. Područje zone A obuhvaća površinu od 200 m^2, područje zone B – 175 m^2 te zone C – 220 m^2, stoga je istražena ukupna površina od 595 m^2.

Na području zone A nalazila su se visoka crnogorična stabla koja su posječena neposredno prije samih arheoloških istraživanja. Korijenje snažnih ariša uvelike je oštetilo arheološke slojeve i strukture, kako će se to poslije pokazati tijekom samih arheoloških istraživanja. Strojem je odvezena zemlja koja je ostala iz prethodnih iskopa i koja je bila odložena podno staze koja vodi lokalitetom od donje preko gornje kule do palasa. Strojno je skinut humus i odvezeno korijenje drveća, nakon čega su uslijedila ručna arheološka istraživanja. Ispod sloja humusa nalazio se sloj SJ 002 koji čini prvi arheološki kulturni sloj na tome prostoru, a sadrži mnoštvo ulomaka keramičkih nalaza i životinjskih kostiju. Preliminarnim pregledom keramike zaključeno je da se u sloju SJ 002 nalazi većinom materijal iz 15. st., međutim nailazi se i na recentniji materijal. Na temelju toga može se zaključiti da je to sloj zasipa materijala iz višeg terena, u kojem je nađen materijal iz kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka. Prvi srednjovjekovni, točnije kasnosrednjovjekovni intaktni slojevi, jesu SJ 005 i SJ 004. Nalaze se ispod SJ 002. U □ G20 na vrhu sloja SJ 005 ustanovljeno je vatrište SJ 003 koje svjedoči o određenim aktivnostima čovjeka na tom području. Slično je bilo i sa situacijom vatrišta SJ 029 u □ G, H/20, 21. Ostali nalazi iz slojeva upućuju na to da se na tome mjestu u to vrijeme nisu odvijale neke druge aktivnosti (osim sporadičnog paljenja vatre radi čišćenja terena) te da su brojni nalazi u slojeve dospjeli tijekom

Krapina – Stari grad, tzv. zona A u fazi istraživanja prostora s ostacima drvene ograde (desno) i tragova drvenog objekta (sredina) te s pogledom na zid SJ 006 i ostatke arhitekture ulaza s dva potpornja (straga), pogled s jugoistoka (foto: T. Tkalčec)

odbacivanja otpada iz gornje kule (ulazna kula u gornje dvorište) i klizanja niz strmu padinu.

Daljnjim i dubljim iskopavanjem na toj površini slijedili su slojevi sipine, tj. nasipa s većom (humusni, tamniji kulturni slojevi) ili manjom količinom (svjetliji, naizgled sterilniji slojevi) arheološkog materijala. Zamijećeno je, međutim, kako se sredinom istraživane površine Zone A nalazi svojevrstan usjek, tj. ljevkast kanal u koji su se taložili slojevi koji su klizili s višeg područja. Zapadno je, vrlo brzo ispod nekoliko takvih kulturnih slojeva, nađena živa stijena SJ 013, a istočno sloj sterilne sipine, geološki sloj narančaste smrvljene stijene, mekog pješčenjaka SJ 040. Zamijećeno je također da su u nekoj fazi povijesti na području bližem sterilnome SJ 040 postavljeni okomito ubadani drveni stupovi. Prisutnost ukopa koji daju naslutiti i postojanje vodoravno polaganih drvenih greda, učvršćivanih okomitim stupovima i kolcima, upućuje na postojanje drvene ograde (ili palisade?) na tom području. Ta se drvena ograda u □ H 20 i H 21 valja povezati s postojanjem nekih drvenih objekata u starijim srednjovjekovnim slojevima na području sredine područja zone A, dakle u □ G 21, gdje je poslije ustanovljeno postojanje niza rupa od kolaca te greda, vjerojatno ostatka nekoga drvenog objekta.

Krapina – Stari grad, radovi u zoni istraživanja B s pogledom na barbakan i franjevački samostan (foto: T. Tkalčec)

Svi istraživani slojevi na području zone A pripadaju razdoblju srednjeg vijeka, međutim na osnovi veće količine ulomaka prapovijesne keramike u istočnom području te zone može se zaključiti da su srednjovjekovni ukopi stupova i greda unutar SJ 040, zahvatili i neke prapovijesne objekte ili jame čiji ostaci nisu očuvani.

Zidovi podignuti na području tzv. zone A, SJ 006 i SJ 007, sagrađeni su istodobno, sudeći prema istovjetnom načinu gradnje od manjeg i srednjeg kamenja, popunjavanog još sitnijim kamenjem te komadima crijepa. Za sada se na osnovi otvorene i istražene površine može zaključiti da zid SJ 007 ne zatvara prostoriju ni neki objekt, već je bio u funkciji raščlambe prostora dijelom u obrambene svrhe ili u čisto funkcionalno građevinske svrhe (sprečavanje odronjavanja strmine). Vjerojatno je da zid SJ 007 u svome nastavku na istoku također dolazi do svojevrsnih vrata, te da se dalje nastavlja do same istočne stijene i pećina. Zid SJ 006 očito ima i neku drugačiju funkciju – možda se na njega naslanjala neka prostorija na prostoru do zapadnog bedema, u koju bi se u tom slučaju ulazilo kroz vrata otkrivena u □ F, G/21, 22. Vrijeme podizanja zida SJ 007 nije bilo moguće stratigrafski ustanoviti unutar debelog sloja recentnog humusa, nastalog truljenjem grmlja i raslinja na samome zidu. Ukop za zid SJ 006 (SJ 042) ustanovljen je na razini sloja SJ 041 – kompaktni sloj svijetlo žute boje koji leži iznad SJ 009 u □ G 20, 21, 22 te □ F 20, 21. Moguće je da je zid ukopan nakon SJ 041, no nikako prije, stoga će datacija materijala iz toga sloja, odnosno čitavog sloja SJ 41 biti ključna za dataciju vremena podizanja zida SJ 006 i njemu sličnog zida SJ 007, odnosno za niz građevinskih zahvata na prostoru donjeg dvorišta krapinske utvrde.

Na području zone B utvrđeno je da je taj prostor rabljen u nekom odsječku kasnoga srednjeg vijeka za podizanje drvenih objekata između zidova SJ 007 i zida SJ 081. Niz stupova u □ E, F, G 19 upućuje na drveni objekt, odnosno vjerojatno na više njegovih faza. Za potrebe organiziranja tog prostora u srednjem vijeku uklesana je udubina u samoj stijeni. Istražen je i prostor južno od zida SJ 081 koji je podignut na živoj stijeni i vezan na zapadu na zid SJ 021, a na istoku mu nije istražen kraj. Na tom je prostoru ustanovljeno postojanje nekoga drvenog objekta prislonjenog uz južno lice zida SJ 081. Objekt je očitan u istočnom profilu iskopa, te bi dubljim iskopom na tom prostoru bio istražen tek njegov krajnji zapadni dio, stoga je odlučeno da se profil prekrije geotekstilom i da se čitav objekt istraži u budućim iskopavanjima. Ono što se o njemu zasad može reći jest to da je mlađi od zida SJ 81 te da je stradao u požaru. Materijal prikupljen na području zone B uglavnom pripada 15. stoljeću.

Na području zone C istraživanjima je pronađen zidani objekt, podignut uz zapadni bedem nad samim podgrađem krapinske utvrde. Suterenski i/ili podrumski prostor tog objekta bio je uklesan u samu živu stijenu i poduprt drvenim stupovima. Zidovi zgrade tek su dijelom očuvani. Zapadni zid SJ 84 gotovo potpuno nedostaje, očuvan je tek na nižoj južnoj nivelaciji. Istočni SJ 21 nazire se i na sjeveru uz samu sjevernu stijenu, međutim očuvan je također tek na donjoj južnoj nivelaciji. Južni zid SJ 85 tek je dijelom očuvan. Sjeverni je zid vrlo nejasan. Tu se nalazi zid SJ 10 koji izlazi istočno iz linije objekta, a na njega

je na sjeveru prislonjen zid SJ 153, drugačije građe. Pri daljnjim analizama potrebno je razmotriti dilataciju u zidu SJ 21 koja se nalazi na liniji zida SJ 84, a vidljiva je na zapadnom licu zida SJ 21. Ona bi trebala odgovoriti na pitanje kada je građen opisani objekt na jugozapadnom rubu lokaliteta. Na osnovi ostalih stratigrafskih odnosa nema nikakvih elemenata za njegovu dataciju. Za zid SJ 84 poznato je da je izgrađen prije funkcioniranja drvenog objekta u istočnom profilu □ G19. Nastavak istraživanja u □ H19 dat će i neke odgovore na pitanje vremenskog opredjeljenja zidane zgrade na zapadnoj litici.

Na prostoru zone C, pri samom završetku arheoloških istraživanja otkriveni su i ostaci stubišta u □ C, D/16, 17. Konstrukcija stubišta građena je od kamenih zidanih obloga i prve kamene podne plohe, dok su stube, čini se, bile drvene, na što upućuje velika gorevina i nedostatak kamena. Promatrajući sastav žbuke, čini se da stubište potječe iz faze zida SJ 81. Uočen je još jedan zid smjera istok-zapad, SJ 251, koji dijeli sjeverni prostor sa zgradom na zapadnoj litici od južnoga prostora s barbakanom. Iskopavanja tog prostora i prostora prema barbakanu koje je 2006. istraživao Konzervatorski odjel u Zagrebu, tek se trebaju nastaviti.

Arheološka istraživanja tijekom 2008. donijela su nove spoznaje o funkciji prostora donjeg dvorišta utvrde, koje je formirano u mlađim razdobljima funkcioniranja utvrde. Pokretni arheološki nalazi te pojedini nalazi drvenih objekata i zidanih struktura već sada upućuju na funkcioniranje tog prostora u sklopu utvrde u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka. I dok su s jedne strane na području tzv. zone A uglavnom utvrđeni slojevi bogati nalazima keramike i životinjskih kostiju, dakle otpadaka i smeća srednjovjekovnih stanovnika grada koji su se na tome prostoru taložili tijekom dužeg razdoblja razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka, uglavnom zbog klizanja niz padinu s višeg terena, vjerojatno s područja kule gornjih vrata, s druge strane na područjima zona B i C ustanovljeno je oblikovanje tog prostora u namjene nekih stambenih i gospodarskih objekata, zidanih (zona C) ili drvenih (zona B). Zona A, međutim, ne samo što je dala uvid u bogatu slojevitost lokaliteta, nego je pružila i podatke o postojanju nekih drvenih konstrukcija na tome području (ograde te drvenog objekta za sada nepoznate namjene).

Sve te rezultate treba uzeti u obzir prilikom planiranja sanacije arhitekture i prezentacije tog prostora. Za dobivanje odgovora na određena pitanja koja su ostala otvorena, potrebno je nastaviti arheološka istraživanja. Ipak, prije svakoga daljnjeg arheološkog istraživanja valja sanirati arhitekturu, kako onu otkrivenu u arheološkim iskopavanjima Instituta za arheologiju 2008. tako i arhitekturu iz iskopavanja Konzervatorskog odjela u Zagrebu na barbakanu, kako bi se ona zaštitila od negativnih utjecaja atmosferilija, te geomehanički i statički ispitati sam teren zbog loših svojstava prirodne podloge stijene (mekog pješčenjaka) i izraditi studiju načina konzervacije arhitekture na ugroženim područjima, liticama utvrde. Nositelju programa Pučkome otvorenom učilištu u Krapini, koje je pokazalo spremnost na svaku stručnu suradnju, sugerirano je ponovno okupljanje tima stručnjaka koji će činiti stručno povjerenstvo za koordinaciju ukupnih, vrlo složenih radova na Starome gradu Krapini. Kako je još 1990-ih godina takvo povjerenstvo bilo formirano i kako je ono već obavilo velik dio posla, o čemu svjedoči i zajednička studija pod nazivom Stari grad Krapina – program i studija istraživanja, zaštita i uporaba, Zagreb 1996./97., te je potpuno upućeno u problematiku krapinske utvrde, valjalo bi potaknuti ponovno okupljanje i djelovanje tih i ostalih stručnjaka, arheologa, povjesničara, povjesničara umjetnosti, arhitekata, konzervatora, muzeologa i dr., koji bi zajedničkim nastojanjima usmjeravali radove na tako složenome spomeničkom kompleksu kao što je Stari grad u Krapini.

Krapina – Stari grad, pogled s juga na ostatke zgrade s očuvanim istočnim zidom SJ 21 na području zone C (lijevo) te na južna lica zidova SJ 084 (desno) i SJ 007 (gore desno) (foto: T. Tkalčec)

Literatura

Budak 1994 Neven Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku (Urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća), Zagreb – Koprivnica, 1994.

Klaić 1976 Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976.

Klaić 1909 Vjekoslav Klaić, Krapinski gradovi i predaje o njima, VHAD, n.s., X/1908.-1909., Zagreb, 1909: 1 – 32.

Kruhek 1997 M. Kruhek, Krapina – castrum et oppidum, Hrvatsko zagorje – časopis za kulturu, 3, Zagreb, 1997: 5 – 22.

Regan 2003 Krešimir Regan, Srednjovjekovni gradovi, utvrde i kašteli sjeverozapadnog Hrvatskog zagorja, Kaj – časopis za kulturu i prosvjetu, 36, Zagreb, 2003: 57 – 92.

Szabo 1914 Gjuro Szabo, Spomenici kotara Krapina i Zlatar, VHAD, n.s., XIII/1913.-1914., Zagreb, 1914: 103 – 203.

Tomičić 1995 Željko Tomičić, U potrazi za srednjovjekovnim arheološkim nasljeđem Hrvatskoga zagorja, Hrvatsko zagorje, Časopis za kulturu Krapinsko-zagorske županije, 1, Krapina, 1995: 109 – 124.

Tomičić 1999 Željko Tomičić, Arheološki zemljovid Krapine i okolice (Krapona – locus Krapina – castrum Crapina), u: Željko Tomičić, Panonski periplus – Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske, Zagreb, 1999: 45 – 88.

dr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

In 2008 Institute for Archaeology in Zagreb conducted rescue archaeological and conservation works at the Old Town of Krapina. The medieval fortress erected at the steep slope above the city of Krapina, at the rearmost offset of Strahinjčica mount, north eastern of River Krapina. A Romanesque core is situated at the highest hill and it was probably built some time during the 12th or the 13th century. Over time it spread to lower terraces to the areas of the so-called upper fort with the renaissance palace and the upper entrance tower and the lower fort with its entrance tower and the barbican. This fortress was first mentioned in 1330 while it was governed by Petar Güssing. After the Gising, the burg was ruled by the king from 1326 to 1399, when it was given to Celjski family. After that it underwent the rule of several proprietors among which Ivan Vitovec and his sons, Ivan Korvin and Keglević family should be pointed out. After the earthquake of 1755 the fortress was abandoned.
Archaeological excavation works of 2008 were conducted at the south western area of the lower fort, northern of the barbican. Archaeological excavation yielded new insights into the function of the lower courtyard area of the fort, which was formed in the subsequent periods of its existence. Movable archaeological finds together with several wooden objects and wall structures indicate the use of this area in the Late Medieval period. Archaeological layers that were established were rich in pottery finds and animal bones. Remains of individual housing and farming objects, built at the area of the so-called C zone were also discovered together with the wooden structures at the area of the so-called B zone. The A zone not only yielded an insight into rich layering of the area but it also gave us the data on the existence of other wooden constructions at this area (fences or palisades and a wooden object of yet unidentified function).

Redni broj: 98
Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska
Naselje: Lobor
Grad/općina: Lobor
Pravni status: Z-4325
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, prezentacija nalazišta

Zaštitna arheološka istraživanja i konzervatorski radovi na lokalitetu Lobor – Majka Božja Gorska nastavljeni su tijekom lipnja i srpnja 2008. godine. Kako su sredstva osigurana za istraživanje i konzervaciju nalazišta bila vrlo mala, pokušalo se završiti samo ono što je započeto 2007. godine. Svi su radovi (arheološka istraživanja i konzervacija nalazišta) financirani sredstvima znanstvenog projekta „Južna Panonija u ranom srednjem vijeku“. Arheološka istraživanja vodio je dr. sc. Krešimir Filipec s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Zaštitnim arheološkim istraživanjima bila je obuhvaćena unutrašnjost barokne grobnice. Arheološki slojevi istraženi

Arheološka istraživanja u baroknoj grobnici (foto: K. Filipec)

su u njenu zapadnom dijelu. Riječ je o jamama koje bi se mogle dovesti u vezu s prapovijesnim i antičkim građevinama istraženima unutar cintora. Prilikom arheoloških istraživanja pronađeno je vrlo malo predmeta. S južne strane posječena je šuma i šikara te su skinuti svi recentni slojevi nasipa, sve do pretpostavljenoga humusnog sloja u vrijeme izgradnje cintora u 18. stoljeću. U arheološke slojeve nije zadirano zbog nedostatka financijskih sredstava te vodova (plin, voda, telefon) koji su bespravno provedeni tim dijelom lokaliteta.

Literatura

Filipec 2006 Krešimir Filipec, Lobor, Majka Božja Gorska, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Filipec 2007 Krešimir Filipec, Lobor, Majka Božja Gorska, HAG 3/2006, Zagreb, 2007.
Filipec 2008 Krešimir Filipec, Lobor, Majka Božja Gorska, HAG 4/2007, Zagreb, 2008.
Filipec 2007 Krešimir Filipec, 10 Jahre archäologischer Grabung in Lobor (1998-2007), HAM, 13/2, Zagreb, 2007: 411 – 422.

dr. sc. Krešimir Filipec

Summary

During 2008 rescue archaeological excavations and conservation works were continued at the site Lobor – Majka Božja Gorska (St. Mary of the Mountain). Rescue archaeological excavations covered the interior of a Baroque tomb.

Archaeological layers that were researched were situated at its western part. Pits that were found could be connected to the Prehistoric and Antiquity structures that were researched inside the boundaries of the enclosure. On the southern side all recent layers were removed from the embankment.

Redni broj: 99
Lokalitet: Mali Tabor
Naselje: Prišlin
Grad/općina: Hum na Sutli
Pravni status: Z-2706
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2008. arheološki je istraživan dvorac Mali Tabor u naselju Prišlinu, smješten na krajnjem zapadnom ogranku Kostelske gore na 334 m n.m. Dvorac je udaljen svega 300 m od župne crkve sv. Petra u Prišlinu, podignut na blagom uzvišenju na uskom i dugačkom platou koji je tijekom srednjeg vijeka odabran kao povoljan položaj za podizanje utvrđenoga renesansnog kaštela. Arheološka istraživanja kaštela – dvorca Mali Tabor financira Ministarstvo kulture, a nositelj je projekta Institut za arheologiju. Radove vodi mr. sc. Ivančica Pavišić u suradnji s dr. sc. Vlastom Begović.

Tijekom istraživanja 2006. i 2007. arhitektonski i geodetski sniman je zapadni zid dvorca (vanjsko i unutrašnje lice) do kojeg se moglo pristupiti tek nakon uklanjanja gustoga dugogodišnjeg raslinja. Zid je bio u vrlo lošem građevinskom stanju. Vezivni je materijal skoro potpuno nestao, a kamene blokove od kojih je zid bio građen držalo je uglavnom korijenje bršljana i drugih penjačica te stabla akacije, koje je uraslo u zid. U velikom nevremenu popraćenom pijavicama u srpnju i kolovozu 2008., zid je gotovo u potpunosti srušen zbog rušenja stabala akacije koja su se prelomila preko njega pri padu u dvorišni prostor dvorca. Srećom, ostali su nacrti i fotografije te geodetski snimak zapadnog zida. Prije samih istraživanja teren je zaštićen odstranjivanjem velike količine srušenih stabala koja su bila visoka do cca 15-18 m. Istraživanja 2007. rezultirala su nalazom sjeverozapadne kule čiji su zidovi sačuvani do visine od 20 do 60 cm. Potpuno je očuvan ulazni dio praga kule (koji je nađen *in situ*). Kula je bila srušena iz konstruktivnih razloga, a ostaci temelja i zidova bili su zatrpani. Tijekom istraživanja 2008. otkopano je kameno opločenje hodnika prije ulaza u kulu te opločenje građeno ciglom u samoj kuli. Pod kule opločen je tamno crvenom opekom dimenzija 30x16x4,5 cm. Ostali su neki izlomljeni dijelovi opeke uz rub unutrašnjeg oboda kule (uz prag i stube) koji vodi u kulu (sjeverni dio) i otisci opeka u jakome vapnenom mortu (koji je bio podloga opločenja) na sredini kule. Ispred ulaza u kulu hodnik je bio opločen kamenim pločama većih i manjih dimenzija, slaganima u pravilan raster. Prag na ulazu u kulu širok je 140 cm. Hodnik koji vodi prema kuli također je širok 140 cm. Najveća ploča u opločenju hodnika ima tlocrtne dimenzije 55x57 cm.
Otkopan je sjeverni zid dvorca koji je sjeverozapadnu kulu spajao sa sjeveroistočnom kulom, sačuvanom u potpunoj visini krovišta. Sjeverni zid proteže se u dužini od 15,60 m do arkada u dvorištu na istočnom zidu dvorca. Zid je širok 80 cm i građen je od priklesanih kamenih blokova u jakome mortu. Mort sadrži krupna i sitna zrna riječnog pijeska. Zid je slagan od većih i manjih klesanih kamenih blokova, tako da su blokovi slagani na vanjsko i unutrašnje lice zida, a sredina je ispunjena manjim blokovima. Tlocrtna je dimenzija većih blokova npr. 20x37, 36x42, 23x50, 26x40 i 30x63 cm. Vjerojatno je mjestimice uporabljen kamen s neke starije građevine, jer su neki od njih vrlo precizno klesani kameni blokovi oštrih bridova, npr. kamen dimenzija 26x40 cm, dok su neki od blokova zaobljenih bridova, ali ravnih stranica, a kod nekih su stranice skošene. Zid je sačuvan u vrlo maloj visini, tako da nije bilo moguće utvrditi način uslojavanja kamena na licu zida.
Na udaljenosti od 1,95 m od vanjskog ruba sjeverozapadne kule otkriveno je kameno opločenje koje okomito prolazi na sjeverni zid i presijeca ga, te se proteže dalje u dvorište dvorca. Opločenje je široko od 98 do 100 cm i pod pravim kutom skreće prema zapadu uz sjeverozapadnu kulu. Opločenje se sastoji od većih i manjih kamenih ploča nepravilnog oblika, s precizno zaglađenom gornjom površinom. Opločenje je istraženo s unutrašnje strane sjevernog zida u dužini od 4,67 m, nakon čega pod pravim kutom skreće prema sjeverozapadnoj kuli. Ploče su različitih dimenzija, slagane u pravilne redove s jedne i druge strane opločenja (istočno i zapadno lice), a sredina je ispunjena pločama manjih dimenzija. Fuge između ploča široke su od 3 do 5 cm i ispunjene su mortom, te ne prelaze po cijeloj širini opločenja, već su slagane tako da se ploče izmiču. Dimenzije najvećih ploča iznose 72x33, 90x32, 40x72, 85x65 i 125x62 cm. Stranice ploča teže pravokutniku, ali su češće iskrivljene, a rubovi zaobljeni. Prostor između zaobljenja ploča ispunjen je pločama manjih dimenzija i kamenim blokovima malih dimenzija. Tijekom ovogodišnjih istraživanja nije bilo moguće utvrditi označava li opločenje smjer i put ulaza u dvorište dvorca iz kojeg je razdoblja.
Nastavak opločenja koje skreće pod pravim kutom prema sjeverozapadnoj kuli istraženo je u dužini od 2,50 m. Širina je opločenja 84 cm i slagano je od sličnih kamenih ploča kao i opločenje smjera sjever-jug koje presijeca sjeverni zid. Opločenje smjera istok-zapad prolazi uz sjeverozapadnu kulu, ali nije istraženo u punoj dužini. Na jednome mjestu presijeca ga cijev plinovoda, stoga

Mali Tabor

Mali Tabor

njegovo daljnje istraživanje ovisi o osiguranju cijevi kako ne bi došlo do oštećenja i curenja plina.

Između sjeverozapadne kule i opločenja istraženi su zidovi jedne pravokutne prostorije unutrašnjih dimenzija 1,45x2,30 m, s dosta oštećenim (rasutim) zidovima širine 53-55 cm, građenima od manjih kamenih blokova. Prostorija je odmaknuta od opločenja smjera sjever-jug za 22 cm i ima izlaz prema opločenju gdje je nađen prag dimenzija 93x35 cm. S druge strane ima izlaz prema jarku širokom 30 cm, koji ide oko sjeverozapadne kule. Mogla bi biti stražarnica na ulazu u dvorac ako opločenje pokazuje smjer ulaza, ali zasada nije bilo moguće ustanoviti iz kojeg su razdoblja navedena prostorija i prolaz (opločenje).

S unutrašnje strane sjevernog zida djelomično je istražena originalna niveleta dvorišta dvorca. Nađene su kamene ploče manjih dimenzija, slagane u nepravilan mrežast raster. Pojedino kamenje opločenja slagano je okomito s oponašanjem uzorka riblje kosti (oponašanje *opus spicatum*). Dvorište je istraženo u širini od 170 cm od unutrašnjeg lica sjevernog zida dvorca. Radi usporedbe nađenih zidova i opločenja, pregledan je dvorac Veliki Tabor. Vrlo slično opločenje dvorišta nalazi se i na dvorcu Veliki Tabor (dio koji je sačuvan i prezentiran uz rub vanjskog stubišta koje vodi na prvi kat dvorca).

Nalaz četvrte kule (sjeverozapadne) i sjevernog zida na dvorcu Mali Tabor pokazuje dvorac s pravilno raspoređene četiri kule, i čini renesansni ansambl poznat sa starih planova (iz 16. stoljeća). Zbog vidljivih napuklina i rastvaranja stropne konstrukcije na sačuvanom južnom i istočnom dijelu dvorca, pretpostavka je da se sjeverozapadna kula (nakon 16. stoljeća) urušila. Uzrok bi mogao biti njen položaj na padini i temeljenje na kosom terenu. Zbog klizanja temelja moglo je doći do urušavanja gornjeg zida kule i sjevernog zida, nakon čega kula više nije obnovljena. Nova koncepcija baroknog dvorca pokazuje potpuno drugačiju sliku. Dvorac tada ima tri kule, sjeverni zid pomaknut je na novu poziciju, a dvorište je produljeno. Novi ulaz nalazi se na sjevernom zidu uz istočno krilo dvorca i blizu sjeveroistočne kule. Tri kule ostaju kao dekorativan, a ne obrambeni element, pa je tako smješten i ulaz koji nije iznad branje. Uz zapadni zid formiran je velik barokni perivoj na mjestimično nasutom terenu, da bi se stvorile terase na padini prema rijeci Sutli. Arheološka istraživanja 2004. i 2005. djelomično su rasvijetlila faze izgradnje i preinake koje su nastale na dvorcu Mali Tabor. Faze izgradnje vrlo je važno ustanoviti da bi mogla započeti statička sanacija svodova i stropova dvorca. Daljnjim istraživanjima trebalo bi utvrditi originalan ulaz na prvi kat, te otvoriti zazidane arkade u dvorištu, koje su danas vidljive ispod napuknute žbuke.

Literatura

Pavišić 2008 Ivančica Pavišić, Mali Tabor, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 176 – 178.

mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

During 2008 archaeological excavation at Mali Tabor castle was continued. The castle is situated in Prišlin village at the westernmost part of Kostelska mountain. The excavation works uncovered the northern wall of the castle which had connected the north western and north eastern defensive towers, the latter was preserved in its entire height reaching the roof. The northern wall stretched 15.60 m in length and reached the arcades in the courtyard at the eastern wall of the castle. The wall was 80 cm high and it had been made of dressed stone blocks and extremely strong plaster. Since some of the stones had been dressed very precisely, hence it is probable that some of them had originally belonged to an older structure. A low section of the wall was preserved.

At a 1.95 m distance from the outer edge of the north western tower a stone pavement was discovered. It transected the northern wall horizontally and it stretched further on towards the castle courtyard. The pavement was 98 to 100 cm high and it was directed at an even angle towards west passing along the north western defensive tower. The pavement consisted of smaller and bigger irregularly shaped stone blocks whose upper surface had been carefully burnished.

On the inner side of the northern wall, the original grade level of the courtyard was researched. Stone blocks were found. They were small in dimensions and they had been arranged in an irregular reticular raster. Some of the stones in the pavement had been arranged vertically following the pattern of the fish bone (*opus spicatum*). The discovery of the fourth defensive tower (north western) resulted in a clear image of the castle with the four towers evenly arranged. This type of arrangement was already established from the old plans of the castle dating from the 16th century.

Redni broj: 100
Lokalitet: Plemićki grad Vrbovec
Naselje: Klenovec Humski
Grad/općina: Hum na Sutli
Pravni status: Z-3779
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje i konzervacija

Od 8. do 20. rujna 2008., Institut za arheologiju nastavio je sustavna arheološko-konzervatorska istraživanja nalazišta zvanog Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko

Gradišće) u Klenovcu Humskom kraj Huma na Sutli, koji se u povijesnim vrelima spominje u razdoblju od 1267. do 1497. godine. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture i Krapinsko-zagorska županija, a pomoć je pružila i Općina Hum na Sutli. Stručna voditeljica arheološko--konzervatorskih istraživanja bila je dr. sc. Tatjana Tkalčec, zamjenik mr. sc. Siniša Krznar, a stručnu pomoć pružio je i Ivan Valent, student arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Arheološka istraživanja lokaliteta odvijala su se pod vodstvom dr. sc. Željka Tomičića 1987., 1994. te 2001. –

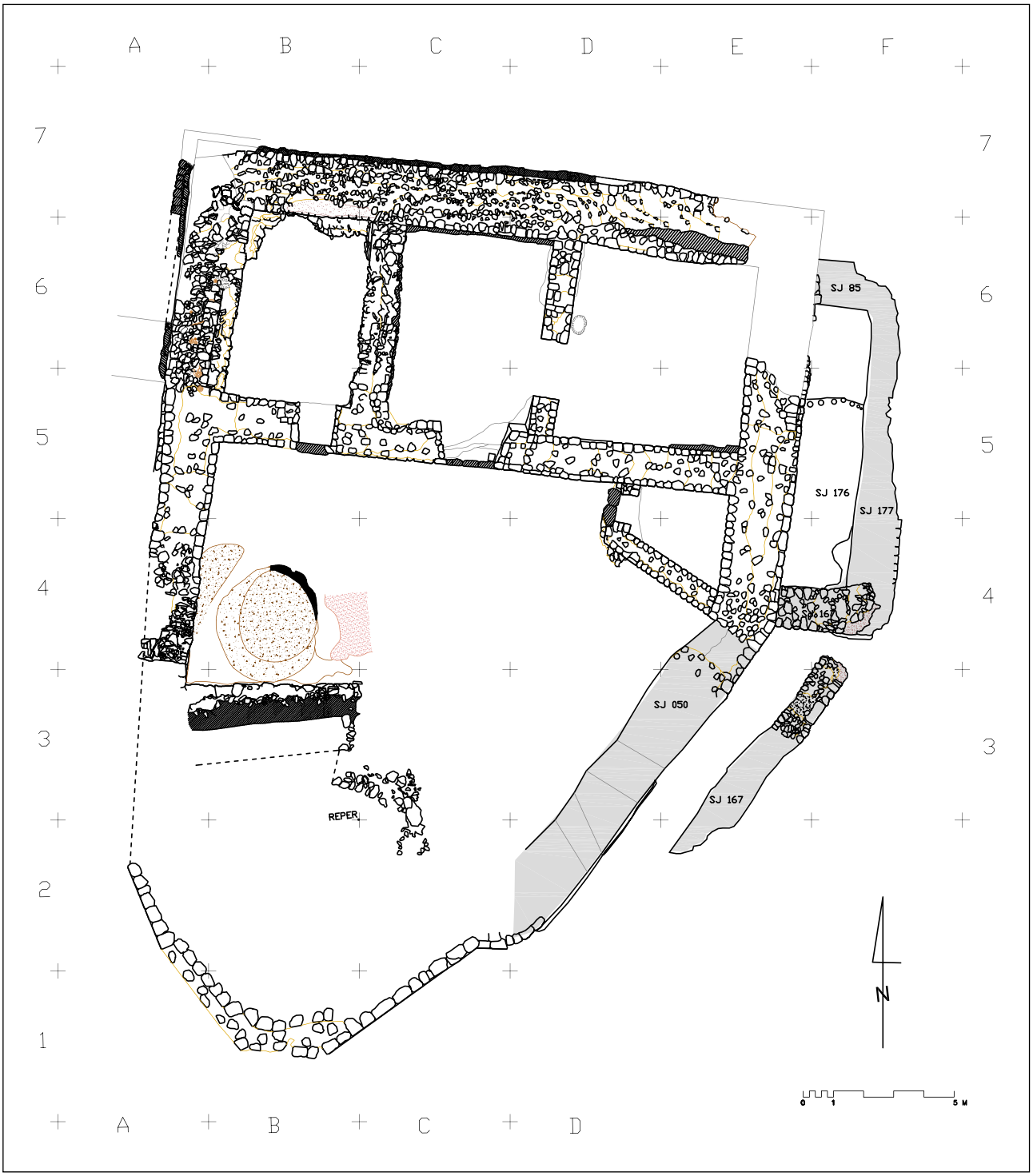

Plemićki grad Vrbovec, arhitektonski snimak i situacijski plan istraženih zidova 2008. godine (crtež: M. Vojtić, d.i.a. i K. Vujica, d.i.a.; dorada: T. Tkalčec)

Plemićki grad Vrbovec, ostaci izgorenoga drvenog novovjekovnog objekta (SJ 180), pogled s jugozapada (foto: T. Tkalčec)

2004. godine, tijekom kojih je istražen interijer sjevernoga dijela burga, zatim djelomice dvorišni prostor, a naznačen je i tloris burga (Tomičić et al. 2001: 262, sl. 8, 9; Tomičić et al. 2003a: 172, slika; Tomičić et al. 2003b: 135, sl. 1; Tomičić, Tkalčec 2005a: 69, sl. 2). Vodstvo zaštitnih radova konzervacije zidova 2004. te vodstvo ukupnih arheološko-konzervatorskih istraživanja 2005. – 2008. preuzela je autorica ovoga teksta, a projekt je usmjeren na konzervaciju istražene arhitekture te arheološki iskop onih površina koje je bilo potrebno istražiti kako bi se nesmetano mogli izvesti konzervatorski radovi (Tkalčec 2004: 15 – 17; Tomičić, Tkalčec 2004 138, 139; Tomičić, Tkalčec 2005a: 70, sl. 4; Tomičić, Tkalčec 2005b; Tkalčec 2006a; Tkalčec 2006b; Tkalčec 2007a; Tkalčec 2007b; Tkalčec 2008a; Tkalčec 2008b; Tkalčec 2008c). Srednjovjekovni burg smješten je na čunjastome brijegu koji nadvisuje dolinu rijeke Sutle, na prostoru krajnjega sjeverozapadnog dijela današnjeg Hrvatskog zagorja, odnosno na rubu srednjovjekovne Slavonije prema Njemačkome Carstvu. Burg je poligonalnoga tlocrta, vanjskih dimenzija 21 m (istok-zapad) x 29,8 m (sjever-jug). Sastoji se od palasa na sjeveru (u prizemlju podijeljenog u tri prostorije), obrambene kule na jugu, tj. jugozapadu, središnjeg dvorišta s cisternom u jugozapadnome dijelu uz kulu, te manje istočne prostorije nepravilna tlocrta.

Plemićki grad Vrbovec, ostaci zgrade podignute istočno uz obrambeni zid jezgre burga, pogled sa sjeveroistoka (foto: T. Tkalčec)

Istraživanjima 2008. obuhvaćeno je područje istočnog prostora izvan jezgre burga, gdje je nađena uska, duga prostorija zasad nepoznate namjene, a možda je valja povezati s nekim oblikom prilaznog sustava, tj. ulaza u burg, u određenoj fazi njegova funkcioniranja. Nalazi odbačenih ulomaka keramičkih lonaca i životinjskih kostiju iz najdubljih istraženih slojeva (SJ 176) na tome dijelu lokaliteta potječu iz prve polovine 13. stoljeća, a istraživanja je na tome dijelu potrebno nastaviti.

Istraživan je i prostor jugoistočnog dijela dvorišta gdje je ustanovljeno postojanje izgorene drvene građevine. Ruševine drvenoga objekta ležale su neposredno na jugoistočnome potezu obrambenog zida jezgre srednjovjekovnoga burga (SJ 50), te ta stratigrafska situacija, među ostalim pokazateljima, jasno upućuje na slijed podizanja objekata, odnosno na to da drvena građevina potječe iz vremena nakon što je srednjovjekovni burg već bio u ruševinama. Ostaci toga izgorenoga drvenog objekta očitovali su se u obliku gornjeg sloja crveno zapečene zemlje (SJ 172) i donjeg (SJ 180) – crne paljevine s ostacima nekoliko pougljenjenih greda *in situ.* Repertoar nalaza unutar drvene građevine upućuje na boravak čovjeka visokog standarda (prema nalazima ostataka kaljeve peći bogato ukrašene pećnjacima s figuralnim prikazima scena konjanika u lovu te pećnjacima s prednjom perforiranom pločom ukrašenom arhitektonskim motivima u renesansnome duhu), a vjerojatno je riječ o kaštelanu vojne posade koja je taj napušteni burg rabila kao kontrolnu obrambenu točku šireg područja u razdobljima turske opasnosti u 16. stoljeću. Na osnovi pojedinih povijesnih dokumenata može se pretpostaviti da je u navedenom razdoblju taj položaj bio u rukama obitelji Rattkay (Tkalčec 2008c: 16, 17).

Podno obrambenog zida jezgre burga, čija širina iznosi 2 m, nastavljeno je istraživanje zida SJ 167, otkrivenog još 2007. godine. Širok je 1,10 – 1,15 m. Lošije je građe i loše je očuvan. Istraživanje toga zida nije dovršeno. Iako zid još nije u potpunosti definiran, naslućuje se da je također građen u novovjekovnoj fazi, no to još valja potvrditi nastavkom arheoloških istraživanja. Za sada se čini da je SJ 167 podignut na samoj ruševini srednjovjekovnog burga, sipkome sloju ruševine SJ 003, što upućuje na to da će njegovo daljnje istraživanje, a osobito konzervacija, biti vrlo zahtjevni zadaci.

Literatura

Tkalčec 2004 Tatjana Tkalčec, Konzervatorski radovi na srednjovjekovnome Plemićkom gradu Vrbovcu u Klenovcu Humskom 2004., Hrvatsko zagorje, X./3-4, Krapina, 2004: 14 – 18.

Tkalčec 2006a Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 2/2005, Zagreb: 142 – 143.

Tkalčec 2006b Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2005, AIA, II-2006, Zagreb, 2006: 85 – 89.

Tkalčec 2007a Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska

istraživanja u 2006. godini, AIA, III-2007, Zagreb, 2007: 70 – 74.
Tkalčec 2007b Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 162 – 163.
Tkalčec 2008a Tatjana Tkalčec, Arheološko-konzervatorska istraživanja srednjovjekovnog burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2007. godine, AIA, IV-2008, Zagreb, 2008.
Tkalčec 2008b Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 178 – 181.
Tkalčec 2008c Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec u Klenovcu Humskome, Općina Hum na Sutli, Pregrada, 2008: 8 – 18.
Tomičić et al. 2001 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Veliki Gradiš, Veliko Gradišće – plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 253 – 274.
Tomičić et al. 2003a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (istraživanje godine 2002.), Obavijesti HAD, 35/1, Zagreb, 2003: 171 – 174.
Tomičić et al. 2003b Željko Tomičić, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., Obavijesti HAD, 35/3, Zagreb, 2003: 134 – 139.
Tomičić, Tkalčec 2004 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., Obavijesti HAD, 36/3, Zagreb, 2004: 137 – 140.
Tomičić, Tkalčec 2005a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2004, AIA, I-2005, Zagreb, 2005: 67 – 72.
Tomičić, Tkalčec 2005b Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 98 – 99.

dr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

Systematic archaeological and conservation works at the Medieval burgh Vrbovec situated in Klenovac Humski were continued in 2008. Excavation works included the eastern area outside the core of the burgh where a long and narrow room was found.
Its function is yet to be discovered and it might be plausible to relate it to the entrance to the burgh. The discarded pottery fragments and animal bones remains from the deepest layers at this section of the site belong to the first half of the 13th century.
The area of the south eastern part of the courtyard was also researched. Existence of a wooden structure was established and the structure was dated to the period when the burgh had already been in ruins. The repertoire of the finds inside the wooden structure indicated presence of a human of a high social standing (according to the finds of highly decorated tiled stove remains). This had probably been the castellan of the military crew which had used this burgh as a control point of the wider area during the period of Turkish conquests in the 16th century. According to some of the historical documents it can be concluded this position had been in the hands of the Rattkay family.

Redni broj: 101
Lokalitet: Špičak
Naselje: Bojačno
Grad/općina: Zagorska Sela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008., Institut za arheologiju nastavio je arheološke radove na lokalitetu Špičak u Bojačnom. Stručna voditeljica bila je mr. sc. Ivančica Pavišić iz Instituta za arheologiju u Zagrebu.

Arheološki lokalitet Špičak nalazi se u najzapadnijem dijelu Hrvatskog zagorja, u općini Zagorska Sela. Prapovijesni naseobinski lokalitet smješten je uz lijevu obalu rijeke Sutle, poviše izvora Atomskih toplica u Harinoj Žlaki. Na najvišoj točki Košničke gore, odnosno njezinu posljednjem jugozapadnom ogranku, prostiralo se prapovijesno naselje na položajima gradina I i gradina II Špičak. Najviša terasa gradine II Špičak svojim izduženim elipsastim oblikom dijeli gradinski položaj na dva simetrična dijela – sjeverni i južni. Južni dio gradine prirodno je najbolje zaštićen i branjen položaj na kojem su podizani prapovijesni nadzemni objekti, odnosno kuće grupirane na terasama u nekoliko cjelina. Prapovijesno naselje Špičak gotovo je amfiteatralno oblikovano s nizom izniveliranih stambenih terasa koje su pogodovale podizanju nadzemnih stambenih objekata u vrijeme kasnoga brončanog i starijega željeznog doba. Gornja najviša terasa na gradini II – Špičak ima gotovo pravokutnu formu, dimenzija 62x48 m. S istočne strane zaštićena je strmim liticama koje se obrušavaju do srednjovjekovne crkve sv. Marka. Zapadna terasa stepenasto se spušta niz padinu brijega u tri nivoa. Usjek u podnožju vodi preko istaknutoga sedlastog prijevoja na drugu manju gradinu I – Špičak koja nije služila za naseljavanje već kao refugij u obrambene svrhe naselja.
Ovogodišnja istraživanja na Špičku bila su usmjerena na slijed započetoga prošlogodišnjeg iskopa na objektu D s položajem na jugozapadnoj strani gradine II Špičak, s namjerom istraživanja cjelokupne površine stambenog objekta do živca. Uzduž gornje zapadne terase akropole

Pogled na gradinu Špičak (gradina I i II) u Bojačnom (foto: I. Pavišić)

Detalj istraženog ognjišta u objektu D (foto: I. Pavišić)

otvorena je sonda veličine 6x8 m. Ispod humusnog sloja na ▼ 20 – 30 cm od današnje razine zemlje, u rastresitoj zemlji izmiješanoj sa sitnim kamenjem pojavili su se materijalni ostaci iz stambenog objekta D1, iz vremena kasnoga brončanog i starijega željeznog doba. Nakon skidanja humusnog sloja u □ 23-25 na ▼25 – 30 cm pojavila se rastresita tamno smeđa zemlja (boja prema Munsellu: 7,5 R 3/4), ispunjena ostacima ulomaka lijepa i gara. Uzduž sjeverozapadnog ruba objekta na ▼ 35 – 40 cm pojavili su se tragovi podnice od nabijene ilovače (Munsell: 5 YR 4/1), debljine od 6 do 10 cm, koja se sve više gubila prema padini objekta. Na pojedinim mjestima podnice javljali su se tragovi gorenja i ostaci gara. Suprotna, istočna strana objekta D iskazivala je jednaku strukturu podnice (Munsell: 5 YR 4/1) u dužini od 6,70 m, koja je na pojedinim mjestima u tragovima nestajala po površini živca. Unutar kulturnog sloja (Sj 04) ispune objekta, u □ 23 pojavili su se usitnjeni tragovi lijepa izmiješani s ulomcima keramike, sagorenim životinjskim kostima te ostacima gara. Stratigrafska situacija unutar zapadnog ruba □ 23 pokazala je pojavu dviju rupa od stupova ukopanih u zdravicu, promjera 26 – 32 cm. Rupe su bile ukopane kroz rahlu zapunu podzida objekta s njegove južne strane. Ispune rupa označene su stratigrafskim jedinicama 012 i 013, i bile su ispunjene ostacima ugljena i nešto sitnog lijepa. Ostaci ugljena dijelovi su izgorenih drvenih stupova od nadzemne konstrukcije objekta D.

Sjeverni dio stambene površine objekta D, unutar □ 24, u sloju (Sj 02) sastojao se od tamno smeđe rastresite zemlje (Munsell: 2,5YR 4/8) i sadržavao je ulomke debljih komada lijepa s otiscima pruća od arhitekture objekta. U sloju (Sj 03) pojavili su se dijelovi uglačane i zapečene crveno-smeđe gline (Munsell: 2,5 YR 3/4) koja je upućivala na ostatke ognjišta na otvorenom. Površina zapečene crvene gline bila je ispunjena ostacima mnoštva ulomaka keramike te s dva očuvana dna lonca okrenuta bočno na podlozi ognjišta. Struktura od zapečene žarko crvene gline (Munsell: 7,5 R 3/3) interpretirana je kao ognjište položeno na oklesan živac. Rubovi ognjišta obuhvaćali su gotovo cjelokupnu površinu □ 24, veličine 1,70x1,85 m.

Neposredno do sjevernog ruba ognjišta (□ 25) nalazio se veći plosnati kamen pravokutne forme (dim. 45x32 cm), označen kao SJ 043. On je, kako se pretpostavlja prema ostacima kamenih alatki, služio kao menza unutar radnog prostora u objektu. Uz njega je ležao izdužen kamen valjkastog oblika (duž. 38 cm), nepravilno zaobljenih stijenki, koji je mogao služiti za obradu smjese gline, njeno tiještenje i oblikovanje. Interesantno je da je oko obrisa ognjišta nađeno više plosnatih kamenih gladilica kvadratne ili pravokutne forme sa zaobljenim krajevima raznih dimenzija, crvene (8x12 cm) i žute boje (11x13 cm). Skupina gladilica služila je pri keramičkoj obradi posuda, odnosno ručnom oblikovanju, zaglađivanju i doradi prije njihova polaganja na ognjište.

Daljnja istraživanja bila su usmjerena na definiranje istočnoga ugaonog dijela nadzemnog objekta D s mogućim ulazom, stoga je otvoren novi iskop koji se pružao uzduž definirane površine objekta s njegove istočne strane, ukupne površine 20 m². Otvoreni su □ 29, □ 12-15, uzdužno postavljeni od gornjeg dijela terase u smjeru istok-zapad pratili su padinu brijega. Nakon plitkoga humusnog sloja na ▼ od 15-20 cm slijedila je nabijena kamena podloga načinjena od asimetrično položenoga lomljenog kamenja (manjeg i većeg). Kameni tarac pružao se uzduž cjelokupne vanjske površine objekta (širine 1,95 – 1,68 m) u dužinu od 3,80 m, gubeći se prema padini objekta u donjoj terasi. Vjerojatno je riječ o ostatku taraca postavljenog uz vanjski istočni rub objekta D, čija se konačna definicija očekuje u idućim istraživanjima.

Popratne nalaze unutar naseobinskog sloja u objektu D većinom čini mnoštvo ulomaka grube naseobinske keramike, rabljene u svakodnevne svrhe. Najčešći su primjeri grube keramike lonci s apliciranom plastičnom vrpcom i otiscima prsta u raznim varijantama na vanjskom rubu oboda ili bočnim stijenkama, sivo-crne, oker i smeđe boje, loše pečeni. Dobro su zastupljene zdjele zaobljenog tijela i uvučenog ruba, šalice S-profiliranog tijela te rjeđe keramika ukrašena buklima. Skupina prepoznatljivih oblika kasnobrončanodobnih posuda zastupljena je tipičnim načinom ukrašavanja zdjela horizontalnim facetiranjem oboda ili kosim kaneliranjem, koje se javlja u čitavom razdoblju kasnoga brončanog doba, od stupnja Ha A do Ha B. Na Špičku se javlja čest oblik ukrašavanja zdjela vodoravnim plastičnim trakama ukrašenima na ramenu ili trbuhu posude. Horizontalnom plastičnom trakom ukrašavale su se također i pekve, često zastupljene i na ostalim ognjištima u naselju. Ta skupina posuda po svojim tipološkim karakteristikama određuje vrijeme uporabe objekta u vrijeme mlađe faze kasnoga brončanog doba, grupe Velika Gorica I i II, što bi značilo 10. – 8. st. pr. Krista.

Iz tog razdoblja potječe i nalaz posude ukrašene ornamentom *pseudoschnur,* pronađene u □ 23, u sloju 04 uz ognjište. Tipološke karakteristike takva načina ukrašavanja vezane su za posude tzv. ruške grupe, koje potječu s eponimnog lokaliteta Ruše kod Maribora. Srodni oblici ukrašavanja posuda, najčešće tipičnih vrčeva, javljaju se unutar zatvorenih grobnih cjelina u nekropoli Ruše, datirane u stupanj Ha B1 (Müller Karpe 1959: 108, J 1; 108 M 2). Od ostaloga pokretnog naseobinskog materijala treba spomenuti nalaze skupine pršljenaka unutar □ 29, koji su vjerojatno bili sastavni dio tkalačkog stana od kojeg su bili vidljivi samo sporadični tragovi spaljenog pruća. Rijetki ulomci stariježeljeznodobne keramike pripadaju

zdjelama uvučenih rubova, crne su boje i polirane površine te ukrašene žljebovima.
Još jedan ovogodišnji kuriozitet nađen je u sloju (Sj 05), unutar □ 23 u jugozapadnom dijelu objekta. Uz zapadni rub protezanja stambene površine tog objekta nađena je ukopana veća posuda koja je dosezala do nivoa živca. Ukopana zdjela širokog oboda bila je sva raspršena u ulomcima keramike po dnu jame i nije sadržavala nikakve priloge. Zdjela je s gornje strane bila prekrivena većom keramičkom pločom blago zaobljenih stijenki, grube je fakture te ukrašena jezičastim drškom i bradavičastim ukrasom. Posuda se nalazila ukopana u jami (promjera oko 40 cm) na samom rubu stambene površine objekta D i vjerojatno je služila za pohranu namirnica. Stratigrafskom jedinicom 014 označena je ispuna jame koja se nalazila u predzdravičnom Sj 08. Uzorci zapune zemlje uzeti su za flotaciju.
Nakon ovogodišnjih zaštitnih arheoloških istraživanja i uvida u pokretne nalaze moglo se zaključiti da je objekt D s pretežno keramičkim materijalom intenzivnije naseljavan u kasnome brončanom dobu od 10. do 8. st. pr. Krista, odnosno u vrijeme grupe Velika Gorica I i faze II. Ispune ostalih kvadranata sadržavali su samo sporadične keramičke nalaze s tipološkim obilježjima starijega željeznog doba stupnja Ha C1. Kasnobrončanodobno naselje Špičak uklapa se u skupinu visinskih naselja na prostorima sjeverozapadne Hrvatske, čiji su rezultati istraživanja pokazali strukture intenzivnog naseljavanja tijekom kasnoga brončanog doba, na temelju čega se može datirati u ranu i mlađu fazu kulture polja sa žarama, što obuhvaća stupnjeve Ha A i Ha B.

mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

Excavation of the prehistoric site Špičak during 2008 was directed at the continuation of the excavation that had been started the previous year at Object D situated at the south western side of Špičak II hillfort. The aim of the excavation was the research of the entire surface of the housing estate. Along the upper western terrace of the acropolis a 6 by 8 m probe was opened. Underneath the hummus layer at the depth of 20 to 30 cm from the present layer, material remains of the object D from the Late Bronze Age to the Early Iron Age were excavated. Remains of wattle-and-daub and soot were found. Along the north western border of the object we found the remains of a pressed clay floor, which was 6 to 10 cm thick. Inside the western border of the quadrant 23, two postholes were found in the natural soil. Along the western border of the housing object a larger wide rimmed bowl was found (in fragments). The bowl had been covered with a bigger clay plank of mildly rounded sides and which were of coarse making. The plank had a tongue-shaped handle and a nipple-like ornament. The bowl had probably been used for storing food.
After the report about this years' archaeological excavation and insights into the movable finds, it could be concluded that Object D had been intensely settled in the Late Bronze Age in the period between the 10th and the 8th century BC, that is, during the time while the group Velika Gorica I had lasted and during the Phase II. Fills of the remaining quadrants contained only occasional pottery finds with typological characteristics of the Early Iron Age Ha C1 level.

GRAD ZAGREB I ZAGREBAČKA ŽUPANIJA

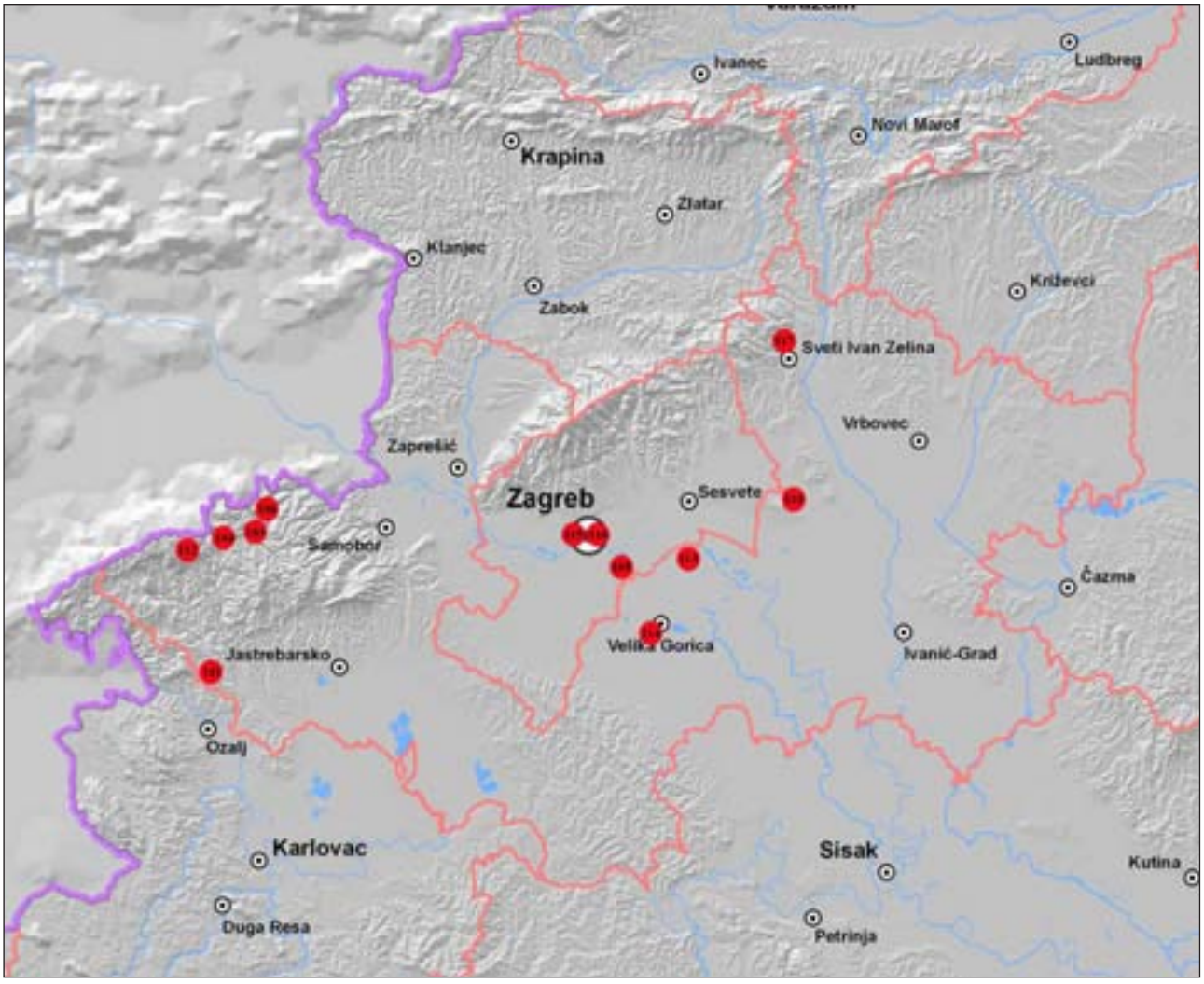

102 Autocesta Zagreb – Sisak, dionica V. Gorica – Lekenik
103 Budinjak – kapela sv. Petke
104 Budinjak – nekropola
105 Buzin
106 Grandovica
107 HE Drenje
108 HE Drenje
109 HE Podsused
110 Prozorje – crkva sv. Martina
111 Spilja Hrenov grič
112 Stari grad Žumberak
113 Šćitarjevo – Novo groblje
114 Šepkovčica
115 Zagreb – Gornji grad
116 Zagreb – Remete
117 Zelingrad (castrum)

Redni broj: 102
Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica – Lekenik
Naselje: Okuje, Mraclin, Gornji Vukojevac, Donji Vukojevac, Peščenica
Grad/općina: Velika Gorica, Lekenik
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom 2008. godine, u dvije etape obavljen je terenski arheološki pregled dijela Autoceste Zagreb – Sisak, na dionici Velika Gorica – Lekenik (stacionaža: od 0+000 do 20+100, odnosno prema starom označavanju stacionaža od 8+200 do 28+300; u ovom tekstu upotrebljavaju se nove oznake s obzirom na to da su bile ugrađene u projektne podloge dostavljene za potrebe terenskog pregleda). Terenski pregled obavila je tvrtka Kaducej d.o.o. Istraživanje je vodio Nikša Vujnović, a sudjelovali su Josip Burmaz, Anita Sičić, Miloš Krtinić i Vjekoslav Iličić. Koordinatorica projekta bila je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu (Lolić 2006).

Prva etapa odnosila se na područje od čvorišta Velika Gorica jug do čvora Buševec, stacionaža od 0+000 do 8+600 te druga od čvora Buševec do čvorišta Lekenik, stacionaža od 8+600 do 20+100. Prilikom rada upotrebljavani su podaci iz Studije o utjecaju na okoliš Autoceste Zagreb – Sisak (Škoberne, Žellé 2003) te rektificirana fotografija područja s nacrtnom dokumentacijom Hrvatskih autocesta. Metodom intenzivnoga terenskog pregleda obrađena je površina same trase, koja je podijeljena na kvadrante veličine 10x10 m, uključujući i spojne ceste, nadvožnjake, putne prijelaze i čvorišta. Prilikom pregleda prikupljao se stopostotni uzorak pronađenih pokretnih nalaza, neovisno o vremenu nastanka i vrsti materijala od kojega su izrađeni. Također je po kvadrantu bilježen i stupanj vidljivosti same površine tla, oznakama od 1 do 10 (Burmaz 2006). Ako je područje u potpunosti obraslo gustim vegetacijskim pokrovom ili šumom te je stupanj vidljivosti površine tla označen nulom, započelo je kopanje manjih sondi dimenzija 40x40x40 cm na svakih 20 m. Gušćom mrežom sondi utvrđivali bi se rubovi lokaliteta, i u slučaju pronalaženja arheološki zanimljivog materijala sonde su kopane svakih 10 m.
Terenskim pregledom pronađeno je devet arheoloških lokaliteta. Pet u prvoj etapi do Buševca te četiri na području između Buševca i Lekenika. Od 2384 prikupljena nalaza, 1550 pripada razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. U nalaze iz tih razdoblja moglo bi se pripisati još 88 nalaza koji sami po sebi nisu preciznije vremenski odredivi, a uz ostale nalaze upućuju na postojanje lokaliteta, npr. ako su troska (zgura) ili lijep pronađeni u istom kvadrantu ili sondi s ostalim arheološkim identifikacijskim materijalom, moglo bi se pretpostaviti kako je riječ o jednom od navedenih razdoblja. Iz razdoblja novog vijeka pronađeno je 567 nalaza, dok ih je 188 neopredijeljeno. Pri podjeli nalaza prema razdobljima, najveća pronađena količina pripada srednjovjekovnom razdoblju s ukupnim postotkom od 52%, novom vijeku 28%, antičkom razdoblju 11%, prapovijesti 1%, dok je 8% nalaza ostalo vremenski neopredijeljeno.

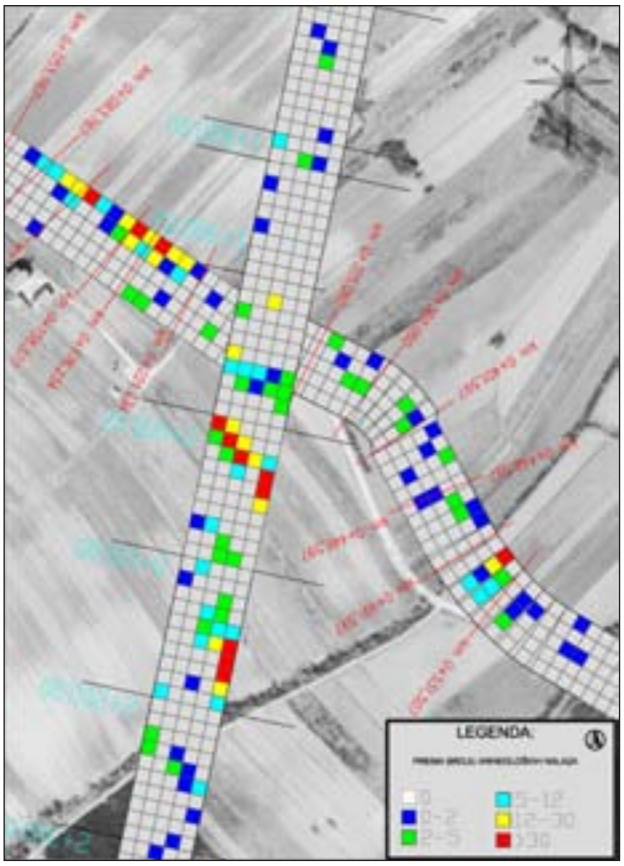

Položaj lokaliteta Okuje na trasi Autoceste Zagreb – Sisak (izradio: S. Krošlin na podlozi nacrtne dokumentacije Hrvatskih autocesta)

Najveća koncentracija arheoloških nalaza pronađena je na oranicama između naselja Okuja i Mraclina, počevši od rasteretnog kanala Sava – Odra, na stacionaži 1+250, preko ceste koja spaja Okuje i Mraclin, kao i uz nju, gdje je projektno predviđen nadvožnjak Okuje, pa sve do položaja Mrkopolje na stacionaži 2+320. Nekolicina položaja na tom prostoru s većom gustoćom nalaza podijeljena je na četiri lokaliteta: AN 1 Okuje I, AN 2 Okuje II, AN 3 Okuje III i AN 4 Mrkopolje. Prema arheološkim navodima, autocesta bi na tom području trebala presijecati rimsku državnu cestu Siscija – Emona (Gregl 1984; Klemenc 1938; Škoberne, Žellé 2003). Na tom prostoru dominiraju nalazi iz razdoblja srednjega vijeka, pronađena je manja koncentracija antičkih keramičkih ulomaka te na području lokaliteta AN 1 Okuje i znatna količina troske (zgure).
Lokalitet AN 4A Mraclinska dubrava, manje je uzvišenje kružnog tlocrta te nije određen na osnovi pronalaska pokretnoga arheološkog materijala, već zbog pretpostavke da je riječ o grobnom humku. Pozicija se nalazi na stacionaži od 5+560 do 5+610, na samom rubu šume. Prema navodu Stjepana Cvetka, povjesničara iz Mraclina, uz rub šume je prema pričama tog kraja prolazio „zlatni put“, duž kojeg se u smjeru zapada nalazi cijeli niz humaka, od kojih je tijekom ovoga terenskog pregleda obiđena jedna skupina u blizini naselja Bune. Prilikom kopanja probnih sondi, kod humka nije pronađen nikakav pokretni arheološki materijal, već je na jednom dijelu pronađen sloj crvene zapečene zemlje koji je nastao djelovanjem visokih temperatura, tj. gorenjem.

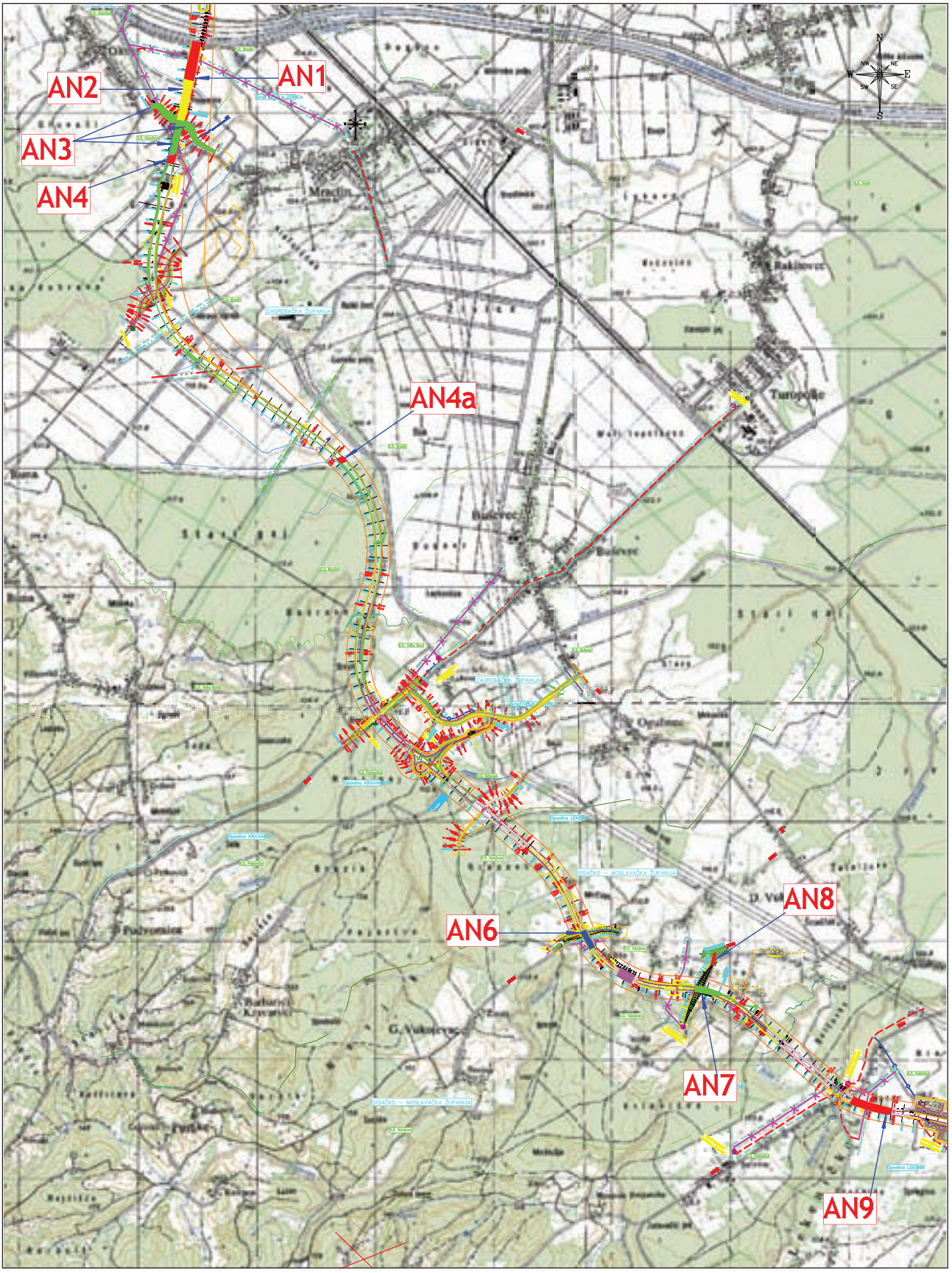

Položaj arheoloških nalazišta na Autocesti Zagreb – Sisak; dionica Velika Gorica – Lekenik (izradio: S. Krošlin)

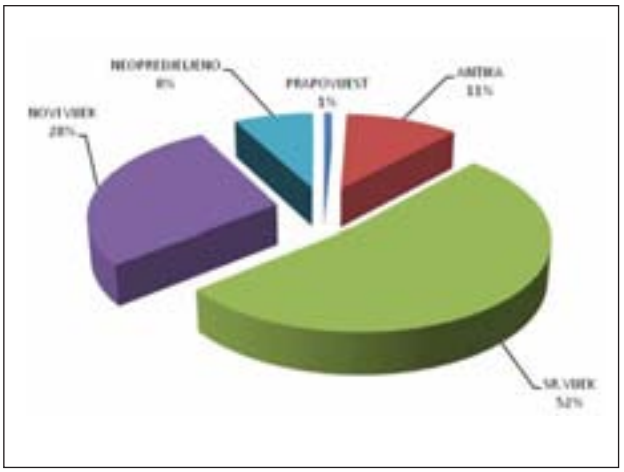

Grafički prikaz rezultata terenskog pregleda (izradio: J. Burmaz)

Na sljedećoj etapi, od Buševca do Lekenika, između stacionaža 10+460 i 10+630 evidentiran je arheološki lokalitet AN 6 Gornji Vukojevac. Položaj se nalazi uz cestu koja povezuje Donji i Gornji Vukojevac, na povišenoj terasi nedaleko od potoka Koravca. Pronađena je manja koncentracija ulomaka koji pripadaju razdoblju prapovijesti, antike i srednjeg vijeka.
Arheološki lokalitet AN 7 Donji Vukojevac nalazi se u udolini na sjevernoj strani potoka Koravca, uz današnji seoski put. Na poziciji između stacionaža 11+600 i 11+850 pronađena je manja koncentracija keramičkih ulomaka iz razdoblja srednjeg vijeka i antike.
Oko 500 m sjeverno od tog položaja, na višoj terasi na poziciji budućega putnog prijelaza, utvrđen je lokalitet AN 8 Donji Vukojevac – sjever (0+540 – 0+640), gdje je pronađen ulomak prapovijesne keramike.
Lokalitet AN 9 Burdelj, od stacionaže 13+250 do 13+600, nalazi se na jugoistočnoj strani Burdeljskog potoka, na blagoj uzvisini. Uz potok danas prolazi cesta koja spaja Peščenicu i Cerje Letovaničko. Terenskim pregledom pronađeni su srednjovjekovni keramički ulomci.

Literatura

Burmaz 2006 J. Burmaz, Primjer rekognosciranja trase buduće autoceste Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – Velika Gorica (jug), Varia, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 452 – 455.
Gregl 1984 Z. Gregl, Rekognosciranja i istraživanja antičkih lokaliteta na području Zagreba 1979. god., VAMZ, 3/XII-XIII, Zagreb, 1980: 244.
Klemenc 1938 J. Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien, Blatt Zagreb, Beograd, 1938: 106 – 117.
Lolić 2006 T. Lolić, Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – Velika Gorica (jug), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 146 – 147.
Škoberne, Želle 2003 Ž. Škoberne, M. Želle, Studija utjecaja na okoliš autoceste Zagreb – Sisak (izradio: Institut građevinarstva Hrvatske), svibanj, 2003.

Josip Burmaz
Nikša Vujnović

Summary

During 2008 fieldwalking was conducted at Velika Gorica (south) – Lekenik section of Zagreb – Sisak highway. This part of the highway is 20 km long. Using the method of the intense terrain survey we researched a part of the mentioned section of the highway and we found nine archaeological sites. The highest density of archaeological finds was found at the farmland between Okuje and Mraclin villages (AN 1, AN 2, AN 3, AN 4), where according to the citations from the archaeological documentation Roman state road from Siscia to Emona used to run. At the site Mraclinska Dubrava (AN 4) a grave mound was expected. Smaller concentration of Prehistoric, Antique and Medieval pottery was found in the immediate vicinity of the road connecting Gornji (Lower) and Donji Vukojevac (Upper Vukojevac) (AN 6). Near Donji Vukojevac there are two smaller sites. In the valley on the north side of the Koravec brook fragments of Antique and Medieval pottery were found (AN 7). The upper-most terrace was dated to Prehistory (AN 8). Burdelj site (AN 9) is situated on a mild elevation south-eastern of Burdelj brook. Finds dating from Middle Ages were discovered there.

Redni broj: 103
Lokalitet: Budinjak – kapela sv. Petke
Naselje: Budinjak
Grad/općina: Samobor
Pravni status: Z-1583
Razdoblje: SV ili NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Radovi na nalazištu Kapela svete Petke u Budinjaku nastavljeni su tijekom studenog 2008. godine. Stručna voditeljica radova bila je Morena Želle, a voditelj projekta Javna ustanova „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“. Ovogodišnji radovi financirani su sredstvima Ministarstva kulture i Zagrebačke županije.

Zaštitna arheološka istraživanja na spomenutom nalazištu započela su tijekom 2006., a njihov je rezultat bio otkrivanje temelja kapele četverolisnoga tlocrta, koji tu sakralnu građevinu čini jedinstvenom u Hrvatskoj (Želle 2007). U 2007. iskopan je unutrašnji prostor kapele, a nakon radova izrađena je dokumentacija postojećeg stanja i izvedbeni projekt konsolidacije ostataka temelja i zaštite od vlage. Zbog odsutnosti pokretnih nalaza tijekom iskopavanja, kao i arhivskih podataka, datacija je Sv. Petke sporna. Kronološku determinaciju otežavaju i poznati podaci koje treba uzeti u obzir pri posrednoj dataciji. Dok oskudni podaci iz literature upućuju na gradnju kapele za vrijeme prve seobe uskoka na Žumberak (16. st.) (Šematizam 1962; Kekić 1991), građevine sličnih tlocrtnih osobitosti s područja središnje, istočne i jugoistočne Europe nastale su u razdoblju između 11. i 13. stoljeća (Gervers-Molnár 1972; Motzoi-Chicideanu 2001).
Nastavak programa u 2008. bio je usmjeren na ostvarivanje dvaju raznorodnih ciljeva. Nastavkom arheološkog iskopavanja i proširivanjem njegova opsega na prostor okolice

kapele sv. Petke bilo je planirano prikupljanje podataka koji bi mogli olakšati ili precizno definirati zasada spornu dataciju te sakralne građevine, dok je započinjanjem konzervacije predviđena realizacija zaštitnih radova nužnih za trajnije očuvanje toga iznimnog kulturnog dobra. Krajnji je cilj višegodišnjega programa uključivanje konzerviranih i prezentiranih arheoloških ostataka kapele sv. Petke u opseg i sadržaj Arheološkoga parka u Budinjaku.

Zbog ograničenih financijskih sredstava, tijekom 2008., nažalost, nisu bili mogući svi planirani radovi, pa je odluka o vrsti budućih radova donesena na temelju procijenjenih prioriteta i u suglasnosti s nadležnim Konzervatorskim odjelom u Zagrebu. Iako je već spomenuti nastavak arheološkog iskopavanja nužan zbog mogućeg otkrivanja nalaza koji bi dali odgovore na neriješeno pitanje datacije Sv. Petke, nedvojbeno je da je optimalna zaštita temelja, u Hrvatskoj jedinstvene četverolisne crkve, mnogo hitnija. Tijekom prethodnih dviju godina, koliko su trajala arheološka iskopavanja, ostaci Sv. Petke nakon istraživanja prekrivani su zaštitnim građevinskim pokrivačem i zatrpavani zemljom. Unatoč takvim postupcima, sačuvanost strukture temelja narušena je zbog jače izloženosti temperaturnim promjenama i natapanjima oborinama, što je uzrokovalo nova oštećenja pri smrzavanju i zagrijavanju, a potom i ispiranje oslabljenih dijelova.

Na temelju projekta konsolidacije i zaštite od vlage iz tla, koji je izradila tvrtka Geoexpert projekt d.o.o., a odobrio Konzervatorski odjel u Zagrebu, te u skladu s financijskim mogućnostima, u 2008. započeli su radovi kojima se primarno otklanjaju uzroci degradacije veziva, odnosno smanjuje utjecaj površinskih i procjednih oborinskih, kao i podzemnih voda. Budući da je projektom, radi maksimalne zaštite, predviđena realizacija obostranoga drenažnog sustava, za njegovu izvedbu bila je nužna dovršenost arheološkog iskopavanja užeg područja građevine. Zahvat je naime bio lociran na kontaktu zidanih elemenata i temeljnog tla, i to uz vanjsko i unutrašnje lice temelja, radi prihvata procjednih voda s okolnog terena i odvajanja lica temelja od vlažnog tla. Iako je projektom pretpostavljeno da je razina podzemne vode niža od kote na kojoj se nalazi dno temelja, drenaža je koncipirana tako da u slučaju pojave podzemne vode može preuzeti funkciju njena prihvata i odvodnje. Za izvođača, obrtničku zadrugu Ozas Samobor, radove je vodio inženjer Stjepan Goršić. Nakon izvedbe sustava drenaže, temelji kapele sv. Petke prekriveni su zaštitnim građevinskim pokrivačem, a dodatno su zaštićeni zatrpavanjem zidova zemljom.

U 2008., Prirodoslovni laboratorij Hrvatskoga restauratorskog zavoda ispitao je uzorke žbuke iz kapele sv. Petke, koji su prikupljeni tijekom iskopavanja 2007. godine. Metode analize obuhvatile su makroskopski (vizualni) pregled uzorka, mikroskopski pregled poprečnog presjeka uzorka te otapanje uzorka radi mikroskopskog pregleda i granulometrijske analize neotopljenog ostatka. Na temelju ispitivanja determinirana je boja i čvrstoća uzoraka, vrsta veziva te u postocima izražen odnos veziva i punila u pojedinačnim uzorcima. Rezultati analize žbuke omogućili su zaključak o istovrsnosti uzoraka prikupljenih

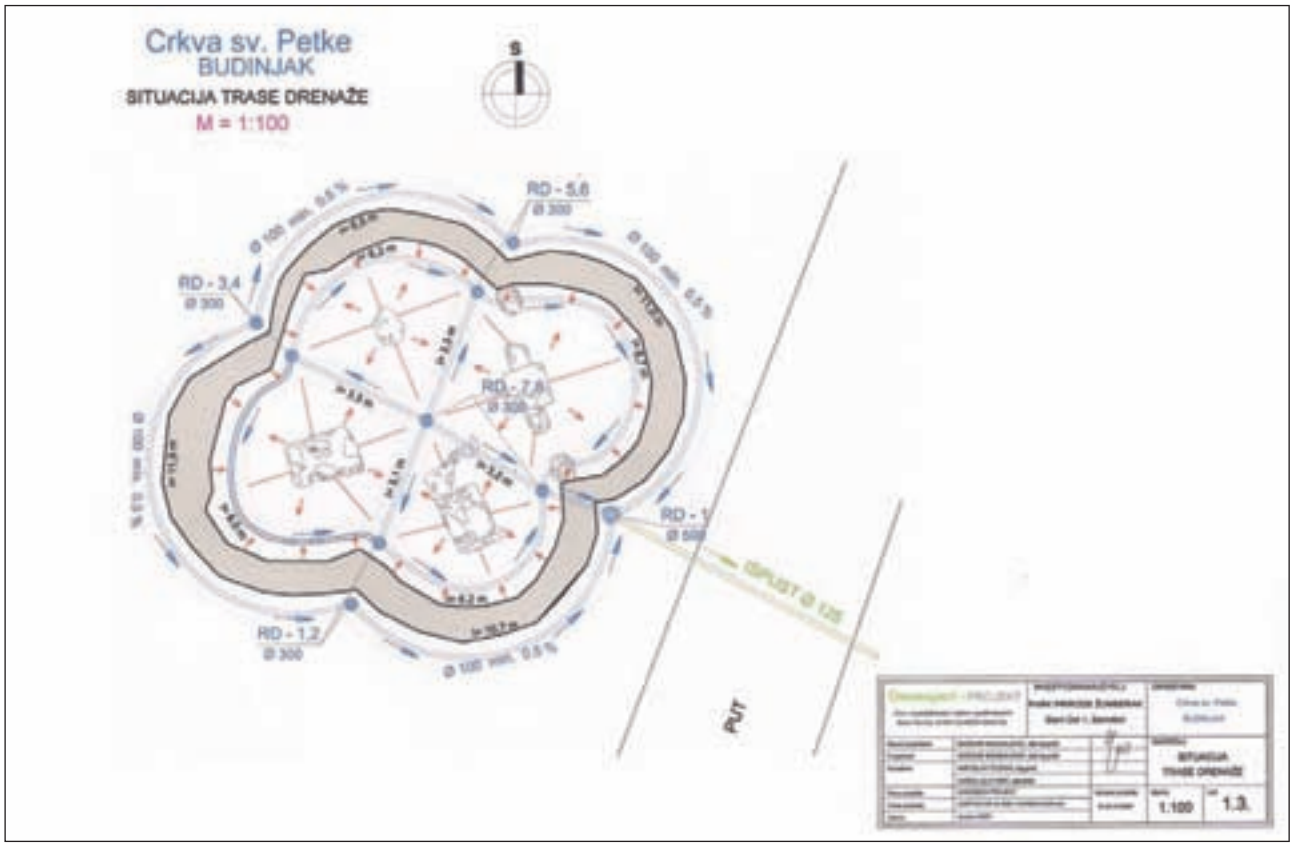

Budinjak – kapela sv. Petke, situacija trase drenaže (autor: Geoexpert projekt d.o.o.)

Budinjak – kapela sv. Petke, drenaža (Foto: M. Želle)

s različitih dijelova temelja kapele sv. Petke (Laboratorijsko izvješće, 2008). Iako ni terenska situacija nije upućivala na sukcesivan nastanak sakralne građevine, podaci o jednakim karakteristikama nekoliko uzoraka žbuke otklonili su dio moguće sumnje i zasada potvrdili pretpostavku o izgradnji kapele sv. Petke tijekom jedne graditeljske faze.

Literatura

Gervers-Molnár 1972 Vera Gervers-Molnár, A középkori Magyarország rotundái, Budapest, 1972.
Izvedbeni projekt 2007 Izvedbeni projekt konsolidacije temelja i zaštite od vlage (glavni projektant: B. Magdalenić; suradnici: M. Čudina, D. Zlatarić), Geoexpert projekt d.o.o., Zagreb, 2007. (u arhivu Javne ustanove „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“)
Kekić 1991 Nikola Nino Kekić, Kratki povijesni pregled župe Kalje, u: Žumberački krijes, Kalendar 1992, 1991: 38 – 66.
Laboratorijsko izvješće 2008 Ispitivanje uzoraka žbuka iz kapele sv. Petke u Budinjaku (autori: M. Jelinčić, D. Mudronja), Prirodoslovni laboratorij Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2008. (u arhivu Javne ustanove „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“)
Motzoi-Chicideanu 2001 The medieval monument from Gurasada, European Archaeology – online; http://www.archaeology.ro/imc_gurasada_eng.htm
Šematizam 1962 Jubilarni šematizam križevačke eparhije, Zagreb, 1962.
Želle 2007 Morena Želle, Lokalitet: Budinjak – kapela sv. Petke, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 170 – 172.

Morena Želle

Summary

Rescue archaeological excavations of St. Petka chapel on Žumberak were conducted during 2006 and 2007. The excavations resulted in the discovery of a chapel with a four-leafed base, which made this sacral object unique in Croatia. Absence of movable finds that would belong to the same age as the age of construction and use of St. Petka's chapel made the dating of this sacral object disputable. Although the continuation of the archaeological excavations might yield data that would enable more precise dating, conservation works were started in 2008 because of the optimal protection of the base. Based on the consolidation and dampness protection project we commenced with works primarily aimed at the removal of adhesive material degradation causes, by decreasing the influence of the rainfall and underground waters. Drainage system was made for the maximum protection. After the works, chapel foundations were covered with protective construction material and additional protection was conducted by covering the walls with soil.

Redni broj: 104
Lokalitet: Budinjak – nekropola i gradinsko naselje
Naselje: Budinjak
Grad/općina: Samobor
Pravni status: Z-1584
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom lipnja i srpnja 2008. nastavljena su istraživanja prapovijesne gradine i nekropole pokraj sela Budinjaka u Žumberku. Voditelj istraživanja bio je muzejski savjetnik, arheolog Muzeja grada Zagreba, Želimir Škoberne, a stručnu su ekipu činili: Morena Želle, arheologinja, Ivan Cvitković, Vladimira Pavić, arheologinja, Miljenko Gregl te studenti arheologije Marina Sečkar i Hrvoje Jurišić.

Arheolozi su 1980-ih započeli sustavne obilaske Žumberka, čiji je rezultat otkriće mnoštva vrlo vrijednih arheoloških nalazišta iz različitih razdoblja, a sredinom 1980-ih otkriveno je i veliko stariželjeznodobno arheološko nalazište koje obuhvaća nekropolu i gradinu pokraj sela Budinjaka u središnjem dijelu Žumberačke gore, pedesetak kilometara zapadno od Zagreba. Budinjak je smješten u središnjem dijelu Žumberačke gore, na nadmorskoj visini od 740 m, blizu najviše točke na cesti koja preko Žumberačke gore povezuje Zagreb s gradovima Ozljem i Karlovcem. Bogatstvo dosad pronađenih nalaza na nekropoli u Budinjaku svjedoči o ekonomskoj

Gradina i tumuli u Budinjaku

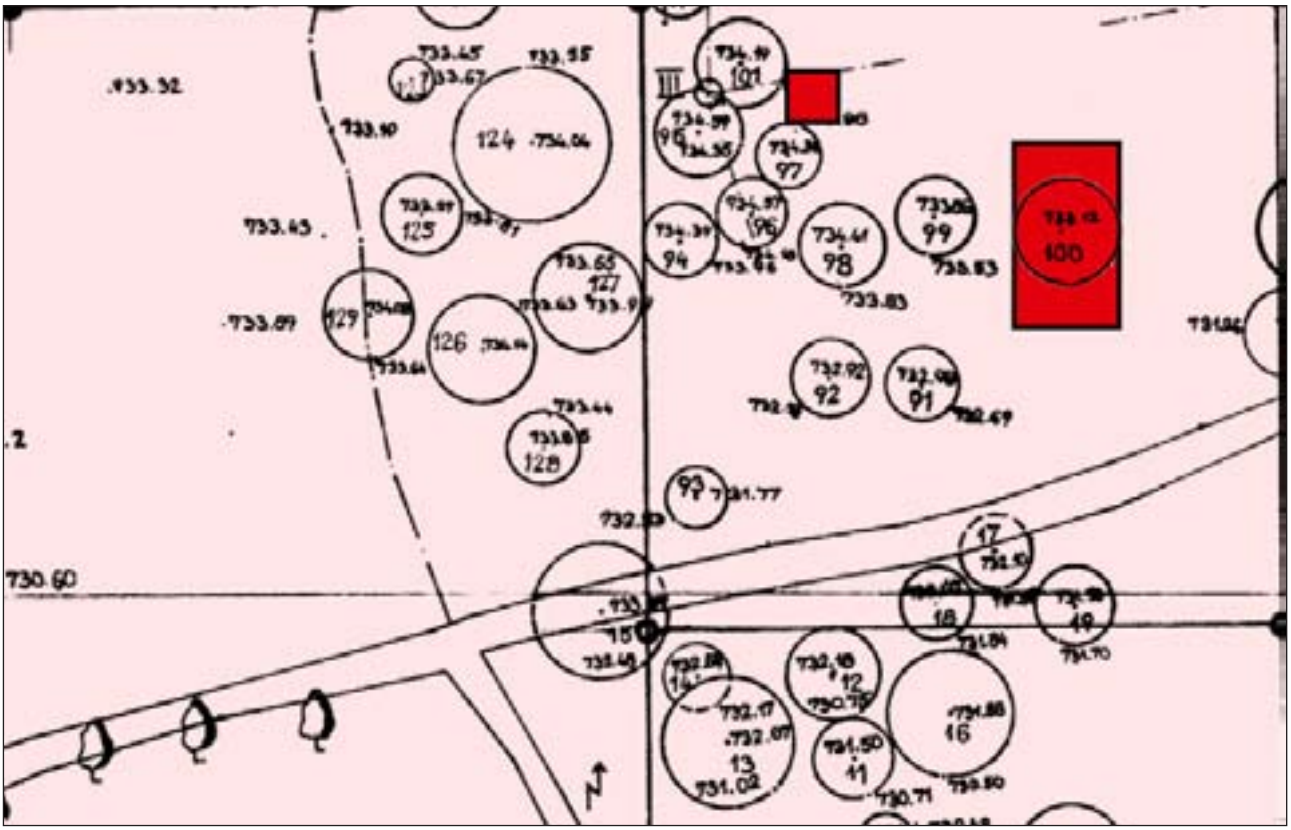

Budinjak, dio situacijskog plana nekropole tumula u Budinjačkome polju s površinama istraženima 2008. godine

snazi stariježeljeznodobne populacije koja je živjela na budinjačkoj gradini, a usporediva je s onom najbogatijih željeznodobnih nalazišta s jugoistočnoalpskoga prostora. Nedvojbeno je da je na području Žumberka u starijem željeznom dobu Budinjak bio veliko regionalno središte koje je odigralo važnu, a vrlo vjerojatno i dominantnu ulogu u formiranju kulturnog identiteta cijeloga kraja.

Tijekom 2008. ukupna istražena neto-površina iznosila je 196 m^2, od toga 123 m^2 u nekropoli, a 73 m^2 na gradini. Istražen je jedan tumul – T. 100 i dio ravnog terena oko njega te sjeverno od T. 97. Također je nastavljeno istraživanje gradine te je završeno istraživanje sondi započetih u 2007., koje su bile smještene prema kraju prve južne terase utvrđenog naselja. Tijekom istraživanja T. 100 i dijela ravnog terena, pronađeni su ostaci žarnoga groba sa sačuvanim načinom ukopa, no devastiranim grobom, premda je mjesto ukopa žare i njezin donji dio sačuvan *in situ*.

Tumul 100

Unutar nekropole tumul je bio smješten sjeverno od ceste koja po širini presijeca nekropolu i preko sredine polja povezuje naselja Bratelje i Budinjak. Nalazio se u neposrednoj blizini prošlogodišnjega iskopanog tumula 99. Tumul nije bio pravilnog oblika, premda je pri geodetskom snimanju zabilježen Ø 8 m, a prosječna visina 0,60 m.

Budinjak, tumul 100, dijelovi kamenog vijenca

Budinjak, tumul 100, dno žare sačuvano in situ

Budinjak, iskop na gradini

Istražene površine nakon istraživanja vraćene su u prvobitno stanje

S obzirom na to da je bio izdužen na svoju sjevernu i južnu stranu, napravljena je pravokutna sonda sjever-jug, kojom je obuhvaćen i taj dio terena. Tako je obuhvaćena šira površina oko tumula, površine 112 m^2. Iskopavajući tumul u njegovu središtu, pronađene su grobna arhitektura od kamenog vijenca i grobna jama žarnoga groba, bez nadgrobne ploče. Grobna jama bila je prekopana do polovice žare, tako da se moglo utvrditi točno mjesto i dubina ukopa. Druga sonda napravljena je uz sjeveroistočni rub T. 97. Njome se željelo provjeriti dio ravnoga terena na blagoj padini uz tumul čije je istraživanje planirano 2009. godine. U iskopu veličine 12 m^2 nije pronađeno materijalnih ostataka, kao ni u proširenjima oko T. 100.

Istraživanje gradine

Ove godine nastavljeno je istraživanje budinjačke gradine. Ta su istraživanja nužna u kontekstu sagledavanja cjelokupnog nalazišta i rekonstrukcije života u Žumberku s kraja brončanog i u starijem željeznom dobu. U prošlogodišnjim je sondama na gradini definitivno riješeno pitanje mjesta pribavljanja kamena koji je upotrebljavan pri formiranju grobne arhitekture i grobova na nekropoli. U sondama 2 i 3 pronađen je dio halštatskog objekta (kuće). Ovogodišnji iskop nastavljen je sondom 4 kojom je iskop proširen prema jugu prve gradinske terase. Obod terase bio je zatrpan kamenjem koje je sakupljano na granicama terasa zbog obrade zemlje u prošlosti, stoga ni ove godine nisu u potpunosti otkriveni gabariti kuće, iako je vjerojatno da je još samo manji dio objekta neotkriven. Premda je nalaz plitko ispod današnjeg humusa, jasno se može razaznati način na koji je kuća napravljena. Pri formiranju kuće rabljene su i prirodne osobitosti podloge na kojoj je kuća napravljena. Čitava gradina prekrivena je kamenim pločama. Neke od njih su izvađene, a neizvađeni dio iskorišten je kao konstrukcijski element na kojem je kuća izgrađena. Pod objekta ukopan je u zemlju između ploča i napravljen od zapečene gline. Zidovi kuće bili su izgrađeni od drvenih oblica, o čemu svjedoči mnoštvo ostataka tzv. Y-profila od zapečene zemlje kojom je premazivana drvena konstrukcija, stoga će se moći rekonstruirati i debljina drveta koja je rabljena pri izgradnji zidova.

Tijekom iskopavanja pronađeni su keramički nalazi: pršljeni, utezi i mnoštvo drugih keramičkih fragmenata – od grubljih, tvrdih, neukrašenih, pečenih s primjesama pijeska, do fino pečene keramike (reoksidacijske i redukcijske) ukrašene gotovo svim načinima ukrašavanja iz halštatskog razdoblja. Istražene površine nakon istraživanja vraćene su u prvobitno stanje, da lokalitet koji se pokazuje unutar arheološkog parka Staza kneževa, što izvornije svjedoči o svojoj prošlosti.

Dijelovi zapečene podnice i keramički nalazi

Literatura

Egg et al. 1999 Markus Egg, Urlike Neuhäuser, Želimir Škoberne, Mit einem Beitrag von Dietrich Anker, Ein Grab mit Schüsselhelm aus Budinjak in Kroatien, Jahrb. RGZM, 45, Teil 2, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1999: 435 – 472.

Škoberne 1995 Želimir Škoberne, The early Iron age cemetery at Budinjak in the Žumberak mountains (Northwestern Croatia), Archäologisches Korrespondenzblatt, 25/3, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1995: 291 – 299.

Škoberne 1999 Želimir Škoberne, Budinjak – kneževski tumul (monografija), Zagreb, 1999.

Škoberne 2001 Želimir Škoberne, Budinjak in Libna – čelade istega livarja, katalog izložbe, Krško, 2001.
Škoberne 2002 Želimir Škoberne, Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, u: Žumberak od prapovijesti do kasne antike, katalog izložbe, Zagreb, 2002.
Škoberne 2003 Želimir Škoberne, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, OA, 27, Zagreb, 2003.
Škoberne 2004 Želimir Škoberne, Grupa Budinjak, u: Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, katalog izložbe, Zagreb, 2004.

Želimir Škoberne

Summary

During June and July 2008 excavations at the Prehistoric hillfort and necropolis near Budinjak village on Žumberak were continued.
Inside the necropolis, excavated tumulus T. 100 uncovered one damaged urn grave. At the centre of tumulus we discovered grave architecture consisting of a stone wreath and urn grave pit. Grave pit was excavated down to the half of the urn so we could precisely determine the position and the depth of the burial. Namely, tumulus 100 would belong to the type 4 kind of burial on a necropolis. This type is signified with separate or double urn graves covered with a stone slab with or without a stone wreath (7 to 10 m diameter). This type of necropolis burial was dated between the 8th to 7th century BC. The find of a Haltstadt Culture edifice (house) displayed the preparation and construction process of Hallstatt houses.

Redni broj: 105
Lokalitet: Buzin
Naselje: Buzin
Grad/općina: Velika Gorica
Pravni status: P-2995
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 13. listopada do 22. studenog 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Buzin. Arheološki lokalitet Buzin smješten je na trasi Autoceste Zagreb – Sisak, dionica Zagreb – Velika Gorica. Lokalitet se nalazi na stacionaži 1+744,00 – 1+865,00. Teren je rekognosciran u proljeće 2007., kada su pronađeni nalazi keramike upućivali na antičko ili srednjovjekovno razdoblje, no zbog njihove fragmentarnosti i loše očuvanosti bilo je dosta teško preciznije definirati točan kronološki okvir navedenoga arheološkog lokaliteta. Naručitelj je zaštitnih arheoloških istraživanja položaja Buzin Ministarstvo kulture, a izvršitelj je zaštitnih radova koji uključuju arheološka istraživanja i konzervaciju pokretnih arheoloških nalaza Arheološki muzej u Zagrebu. Arheološke radove vodio je mr. sc. Ivan Radman-Livaja, viši kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu, a zamjenica voditelja istraživanja bila je Miljenka Galić, dipl. arheologinja, dokumentaristica Arheološkog muzeja u Zagrebu. U iskopavanjima su kao dio stručne ekipe također sudjelovali diplomirani arheolozi: Tomislav Bilić i Ana Solter, kustos i dokumentarist Arheološkog muzeja u Zagrebu, dr. sc. Ljubica Perinić, dr. sc. Ivor Janković, mr. sc. Srđan Kovač, Ivan Drnić i Maja Gregurić, dipl. arheolozi te studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Zagrebu Marina Sečkar i Josip Zorić. Na terenu je, ovisno o situaciji i trenutačnim potrebama, bilo prisutno između 9 i 20 radnika. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste koje su investitor svih radova na trasi autoceste.

Arheološki lokalitet Buzin smješten je na položaju neposredno uz cestu Zagreb – Velika Gorica, na polju pokraj obiteljskih kuća, južno od odvojka koji vodi prema veleposlanstvu SAD-a. Geološke naslage sastoje se od aluvijalnih nanosa. Dokumentacija je vođena prema službenim obrascima Ministarstva kulture. Kompletna originalna dokumentacija koja uključuje nacrtnu i fotodokumentaciju, kao i podatke o koordinatama iz totalne geodetske stanice, nalaze se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Svi su podaci također uneseni i u elektroničku bazu podataka. U zaštitnim arheološkim istraživanjima koja su trajala 35 radnih dana, zabilježeno je 115 stratigrafskih jedinica, od kojih se mogu izdvojiti slojevi, ukopi i zapune. Prikupljeni su svi pronađeni predmeti i ukupno je uvedeno 89 vrećica (N 1 – N 84), uglavnom s nalazima keramike i nešto opeke. Prikupljena je i 71 vrećica (U 1 – U 71) s uzorcima kostiju, ugljena te željezne troske. U obrazac posebnih nalaza upisano je pet nalaza (PN 1 – 5) te precizno zabilježen kontekst pronalaska (X, Y, Z u pojedinom kvadrantu). Kao dio dokumentacije izrađeno je 38 listova crteža (38 tlocrta i profila) u mjerilu 1 : 20 te 1 plan, odnosno tlocrt iskopa. Tijekom iskopavanja snimljeno je 325 fotografija digitalnim fotoaparatom. Teren je snimljen totalnom geodetskom stanicom i to najprije mrlje zapuna, a potom i istraženi ukopi. Iz prikupljenih uzoraka analizirane su kosti, a uzorci ugljena analizirani su u laboratoriju Beta Analytic (Miami, Florida). Svi keramički i metalni predmeti restaurirani su i konzervirani u konzervatorsko-restauratorskoj radionici Arheološkog muzeja u Zagrebu.
U zaštitnim arheološkim istraživanjima sloj humusa SJ 001 skidan je strojno. Rabljen je bager širine žlice 200 cm. Debljina oranog sloja (SJ 001) iznosila je u prosjeku 30-ak centimetara. Nakon sloja humusa u sterilnom sloju (zdravica – SJ 002, SJ 059 (pjeskoviti sloj) i SJ 060) nađene su zapune arheoloških objekata – zapuna jama. Riječ je o jednoslojnom lokalitetu s horizontalnom stratigrafijom. Sveukupno 27 jama, koje se mogu definirati kao otpadne, sadržavalo je arheološki materijal. Osim tih jama, pronađena je i jedna manja peć (pronađena u SJ 110, označena je kao SJ 115), za koju trenutačno nije moguće pouzdano definirati je li služila za pečenje keramike ili pak primjerice kruha. Buduće će analize rasvijetliti to pitanje.
Na temelju zaštitnih arheoloških istraživanja na nalazištu Buzin može se govoriti o postojanju jednog ili možda više naselja iz ranosrednjovjekovnog razdoblja, ako se odbaci mogućnost višestoljetnog kontinuiteta naseljavanja na istom prostoru. Čini se dosta vjerojatnim da je u blizini postojalo i neko antičko naselje ili stambeni objekt (*villa rustica?*), jer su na površini i u osam jama pronađeni i fragmenti antičke keramike te tegula. Treba napomenuti

da je u sedam jama (SJ 05, 13, 35, 41, 81, 93 i 109) antički materijal pomiješan sa srednjovjekovnim keramičkim materijalom (koji je, uostalom, i daleko brojniji), dok je u samo jednoj jami pronađen isključivo rimski keramički materijal, točnije samo jedan držak (SJ 89). Taj je sloj i analizom C-14 datiran u 6. stoljeće, što objašnjava prisutnost kasnoantičkog materijala.

Kao što je već napomenuto, srednjovjekovni arheološki materijal uvjerljivo je najzastupljeniji među nalazima. 26 jama sadrži srednjovjekovni materijal (pomiješan s manjom količinom rimskih keramičkih fragmenata u 7 jama). Treba napomenuti da je u zapuni SJ 109 iznad peći također pronađena srednjovjekovna keramika (taj je sloj metodom C-14 datiran u razdoblje od 680. do 890. godine).

Analiza keramike je gotova, a objava u Vjesniku Arheološkog muzeja u Zagrebu planira se u 2010. godini, zajedno s osteološkom analizom i publikacijom cjelokupnog istraživanja. Srednjovjekovni se materijal tipološki može datirati u 8. i 9. st., što potvrđuju i analize C-14 (veći dio uzoraka datiran je između kraja 7. i kraja 9. stoljeća). U većini jama keramički materijal pronađen je zajedno s osteološkim ostacima. Riječ je isključivo o animalnim ostacima. Nema dvojbe da je riječ o tragovima životinja čijim su se mesom prehranjivali stanovnici obližnjeg naselja. U osnovi je riječ o organskim otpacima koji su zakopavani iz higijenskih razloga. Većina kostiju može se pouzdano identificirati, odnosno pripisati određenim životinjskim vrstama. Pretežu kosti goveda i svinja, no zastupljene su i kosti konja i jelena. Kosti su peradi malobrojne, no sačuvani ostaci upućuju na piletinu. Među osteološkim su nalazima i tri koštane alatke, dva šila te jedan nedefiniran fragment koji pokazuje tragove obrade ljudskom rukom.

U samo četiri jame pronađen je isključivo keramički materijal (SJ 05, 27, 67, 89), dok iz jedne jame potječe isključivo osteološki materijal (SJ 91). Pet predmeta definirano je kao posebni nalazi: riječ je o četiri željezna predmeta, odnosno jednom čavlu i nožu te dva nedeterminirana željezna fragmenta, kao i o jednom keramičkom pršljenu za tkalački stan (željezni predmeti potječu iz SJ 03 i 103, a pršljen iz SJ 105). Po svemu sudeći, i posebni se nalazi mogu datirati u srednjovjekovno razdoblje, tim više što su sve navedene stratigrafske jedinice datirane i metodom C-14 (od 660. do 870., odnosno od 680. do 890. godine). Nalazi, odnosno otpadne jame koncentrirani su u istočnom dijelu istraženog prostora, a najveća gustoća evidentirana je između stacionaže 1+744,00 i 1+820,00, uz istočni rub trase.

Osim arheoloških tragova, na lokalitetu su pronađeni i tragovi recentnih ljudskih aktivnosti, odnosno suvremene infrastrukture. Tako preko lokaliteta prelazi telefonski kabel, a jasno su vidljiva i dva paralelna plitka kanala koja sijeku istraženi prostor i u kojima nije pronađen nikakav arheološki materijal. Po izjavama domaćih stanovnika, riječ je o kanalima iskopanima za potrebe vojne vježbe, odnosno za ukopavanje žica poljskog telefona.

Zaštitnim arheološkim istraživanjima na položaju Buzin obuhvaćena je površina od 4000 m². Ustanovljeno je postojanje većeg broja otpadnih jama te jedne peći, koje se nedvojbeno mogu datirati u ranosrednjovjekovno razdoblje. Mada arheološki materijal nije posebno bogat, svojom relativnom brojnošću i raznovrsnošću omogućava

Ostaci peći, Buzin – SJ 115

pouzdanu kronološku determinaciju nalazišta. Na temelju analize pronađenog materijala može se ustvrditi da otpadne jame uglavnom potječu iz vremena od kraja 7. do kraja 9. stoljeća, no nije sasvim isključeno da neke otpadne jame pripadaju i nešto kasnijem vremenu, odnosno 10. stoljeću. Jednako tako, manji dio nalaza, odnosno otpadnih jama, može se pripisati i starijem razdoblju, odnosno kasnoj antici i vremenu seobe naroda (5. – 6. stoljeće).

S obzirom na to da nisu nađeni tragovi stambenih objekata, može se pretpostaviti da je arheološkim istraživanjima zahvaćena samo periferija naselja, odnosno prostor na kojem su stanovnici odlagali i zakopavali otpad, ali i gdje su se makar i sporadično odvijali neki zanatski poslovi, o čemu nedvojbeno svjedoči otkriće peći. S obzirom na stupanj istraženosti, nemoguće je sa sigurnošću ustvrditi gdje se moglo nalaziti središte tog naselja, odnosno gdje su bili koncentrirani stambeni objekti. Po svemu sudeći, to je moralo biti u neposrednoj blizini istraženog prostora, jer nema razloga pretpostavljati da su stanovnici naselja otpadne jame kopali jako daleko od svojih nastambi. S obzirom na to da je prostor oko lokaliteta već duže vremena urbaniziran te presječen većim i manjim prometnicama, nije isključeno da su tragovi stambenih objekata devastirani tijekom gradnje suvremene infrastrukture proteklih desetljeća, no o tome ne postoji nikakav pisani spomen. Ipak, s obzirom na to da domaće stanovništvo ne spominje nikakve arheološke nalaze na tom prostoru, nije

Fragment posude, Buzin – SJ 63

isključeno da bi se u budućnosti mogli naći sačuvani ostaci ranosrednjovjekovnog naselja (a možda i kasnoantičkog) u neposrednoj blizini istraženoga arheološkog lokaliteta.

Ivan Radman-Livaja

Summary

Rescue archaeological excavations at the site Buzin were conducted in 2008 and they covered a 4000 m² surface. We determined the existence of 27 waste pits and one stove that can be dated with certainty to the Early Middle Ages. Although archaeological material was not particularly rich, its relative numerosity and diversity enabled a reliable chronological determination of the site. On the basis of conducted analysis of the material we can conclude that the waste pits for the most part date from the end of the 7th century to the end of the 9th century. Smaller part of the finds, that is waste pits, can be dated to the earlier period of Late Antiquity and the time of the migration of peoples (5th to 6th century).
Since no traces of housing objects were found, we can conclude that the archaeological excavations only covered the periphery of the settlements, that is, the area where the inhabitants had disposed of and buried their waste. Some of the crafts work had been sporadically done here which was confirmed by the furnace found at this position. Considering the extent to which the site was researched it is impossible to claim with certainty where the centre of the settlement could have been. Judging by the finds it should have been located in the immediate vicinity of the excavated area because there was no reason to assume that the inhabitants used to dig the waste pits very far from their dwellings. Since the area surrounding the site has been urbanized for some time and has been intersected with smaller and bigger roads we could not exclude the fact that the traces of housing objects were devastated although there were no written records of this. All the same, since the local people mention no archaeological finds at this area, we can not exclude the fact that some preserved remains of an Early Medieval (or even Late Antique) settlement might be found near the site in the future.

Redni broj: 106
Lokalitet: Grandovica
Naselje: Poklek
Grad/općina: Samobor
Pravni status: P-2763
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno iskopavanje na lokalitetu Grandovica u sjeveroistočnom dijelu Žumberka provedeno je između lipnja i kolovoza 2008., radi sanacije građevinskog iskopa. Voditeljica istraživanja bila je Morena Želle iz Javne ustanove „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“, a članovi stručne ekipe arheolozi Zrinka Kušer iz Samoborskog muzeja i Ivan Cvitković iz Muzeja Brdovec te studenti arheologije Marina Sečkar i Hrvoje Juričić. Nacrtnu

Grandovica, grob s kamenom arhitekturom u profilu građevinskog iskopa (foto: M. Želle)

dokumentaciju izradila je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, a fotodokumentaciju Miljenko Gregl iz Muzeja grada Zagreba. Stručni arheološki nadzor obavio je Damjan Lapajne iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu. Radovi su izvršeni na k.č. 512/1 i 512/10, k.o. Poklek, a obuhvatili su površinu od 20 m² (prosječna dubina iskopa iznosila je otprilike 1 m). Fizičku radnu snagu, prema propisanim mjerama sanacije koje je donio Konzervatorski odjel u Zagrebu, bio je dužan osigurati investitor građevinskih radova – Lovačka udruga „Žumberačka gora“. Zbog nespremnosti investitora da organizira minimalan broj radnika nužan za iskopavanje, ukupan broj od 10 radnih dana realiziran je tijekom dva mjeseca.

Arheološki lokalitet Grandovica smješten je kod zaselka Drmića u blizini naselja Pokleka, na obronku brda sjeverno od magistralne ceste koja od Bregane vodi prema Krašiću. Evidentiran je tijekom terenskog pregleda u ožujku 2008., a poduzetog nakon usmene obavijesti stanovnika o pronalasku grobova tijekom građevinskih radova. Terenskim pregledom ustanovljeno je da je tijekom gradnje lovačkog doma gotovo u potpunosti uništeno arheološko nalazište na kojem se nalazilo groblje, a najvjerojatnije i ostaci grkokatoličke crkve sv. Jurja. Na zaključak o karakteru arheološkoga nalazišta upućivala je zatečena situacija – ostaci kamenih grobnih konstrukcija s kosturima pokojnika u profilu iskopa, kao i iz izvora poznati podaci o smještaju stare crkve sv. Jurja u Grandovici, šumi kod Drmića (Šematizam 1962). Kao mjere zaštite oštećenoga arheološkog lokaliteta, nadležni Konzervatorski odjel u Zagrebu propisao je raščišćavanje građevinskog iskopa i sanaciju profila prema susjednoj katastarskoj čestici.
Radi minimaliziranja učinaka erozije, za mjeru sanacije odabrano je preoblikovanje zatečenoga vertikalnog profila građevinskog iskopa u pokos, a zbog njegova uređenja otvorena je površina čija širina nije nadmašila 70 cm, dok je duljinu od 28 m definirala duljina profila. Tijekom iskopavanja humusnog sloja, kao i s njegove površine,

prikupljene su ploče grubo lomljenog vapnenca koje su u najvećem broju slučajeva vjerojatno pripadale grobnoj arhitekturi, a u zatečenome sekundarnom položaju našle su se zbog recentnih građevinskih radova i aktivnosti u vrijeme dok je groblje još bilo u funkciji. Gotovo na cijeloj iskopnoj površini kosturni su grobovi pronađeni ispod sloja humusa, na dubini od 40-ak cm pod površinom tla. Budući da je lokalitet smješten na obronku izrazito strmih padina, uz pretpostavku o vrlo plitkom ukopavanju pokojnika, u tumačenju vertikalne stratigrafije ne može se zanemariti ni znatna erozija tla.

Razmještaj grobova upućivao je na nedosljednu prostornu organizaciju groblja, pa je tijekom iskopavanja u pojedinim slučajevima bilo teško definirati grobne cjeline. Velika je poteškoća pritom bila neraspoznatljivost grobnih jama, kao i činjenica da se iskopavanje obavlja na vrlo uskoj površini unutar koje je nemoguće dobiti pravi uvid u organizaciju cijeloga groblja. Na ograničenom uzorku od 9 grobova, koliko ih je otkopano, ustanovljeno je da su poremećaji grobnih cjelina u slučajevima preslojavanja uzrokovani naknadnim ukopima, dok su teže oštećene grobne cjeline posljedica drugih aktivnosti ili procesa, poput primjerice reorganizacije groblja ili utjecaja kiselosti tla na očuvanost kostura.

Pokojnici su u grobove polagani ispruženi, na leđima. Temeljna orijentacija grobova bez iznimke je pratila os istok-zapad, pri čemu su glave pokojnika uglavnom bile položene na zapadnoj strani, s iznimkom jednoga groba u kojem je glava bila položena na istoku. Zbog težih oštećenja grobnih cjelina, položaj glave nije bilo moguće odrediti u četiri slučaja, što ostavlja otvorenim pitanje o učestalosti inverzne orijentacije grobova.

Postojanje grobne arhitekture nedvojbeno je ustanovljeno u samo jednom slučaju, ali je s velikom vjerojatnošću moguće pretpostaviti da su je imala još dva groba. Sastavljena od okomito postavljenih bočnih, uzglavne i donožne ploče vapnenca, na koje su se oslanjale horizontalno položene poklopnice, ta je arhitektura odavala izgled kamenih kovčega. Nažalost, jedini grob s donedavno potpuno očuvanom kamenom arhitekturom, uzdužno je presječen tijekom strojnih građevinskih radova, te mu uz lijevu polovinu kostura nedostaje i bočna kamena oplata sa sjeverne strane.

U šest grobova pronađeni su kovani željezni čavli, čiji položaj uz kosture, kao i tragovi dasaka u jednom od grobova, svjedoče o pokopima u drvenim ljesovima. U tri groba pronađeni su dijelovi nošnje pokojnika, jednostavne dvodijelne dvopetljaste kopče s kukama i ušicama, izrađene od tanke brončane žice, koje prišivene na nasuprotnim krajevima odjeće omogućavaju njezino kopčanje. U Karpatskoj se kotlini takav oblik funkcionalnih elemenata na odjeći pojavljuje tek potkraj 15. stoljeća (Demo 2007), no njegova je uporaba bila uobičajena sve do nedavno. Pri kraju istraživanja, a nakon što su iz zemlje izvađeni kosturni ostaci devet pokojnika, uočena su još tri ukopa koja su se nalazila ispod opisanih. Zbog nedostatka fizičke radne snage i pokosa, ti su grobovi prekriveni građevinskim pokrivačem i zatrpani zemljom.

Na temelju iskopavanja koje je obuhvatilo samo vrlo ograničenu površinu, teško je precizno definirati karakteristike nalazišta, kao i vrijeme u kojem je ono nastalo. Prema podacima iz izvora i literature moguće je postaviti barem okvirne kronološke granice. U Jubilarnom shematizmu križevačke eparhije navodi se da je najstarija stojdraška crkva sv. Jurja stajala u „Grandovici“, šumi kod Drmića, a na karti iz 1780. crkva i groblje ucrtani su na poziciji koja odgovara istraživanom području. O činjenici da bi groblje moglo biti i starije od 18. stoljeća svjedoči grob s očuvanom kamenom arhitekturom. Jednak način oblikovanja grobne konstrukcije zabilježen je u Pećnom, u južnome dijelu Žumberka, tijekom arheološkog iskopavanja

Grandovica, čišćenje groba s kamenom arhitekturom (foto: M. Želle)

Grandovica, dvodijelne kopče in situ (foto: M. Želle)

kasnosrednjovjekovnoga groblja koje je datirano u 15. stoljeće (Lapajne 1995). Iako sličnost groba s Grandovice s onima iz Pećnog ne datira nedvosmisleno to groblje u 15. stoljeće, uvelike uvećava vjerojatnost da je ukopavanje oko stare stojdraške crkve započelo i prije 18. stoljeća. Potvrdu takvim razmišljanjima mogle bi pružiti radiokarbonske analize osteološkoga materijala, no za njih, nažalost, do ovog trenutka nije bilo financijskih sredstava.
Sasvim očekivano, raščišćavanje građevinskog iskopa nije pružilo nikakve podatke o crkvi sv. Jurja, jer su iskopom uklonjeni ne samo kulturni slojevi, već i zdravica do prosječne dubine od 50-ak cm, čime je teren potpuno preoblikovan. Iz prethodnoga geodetskog snimka vidljivo je da se profil iskopa nalazi na najvišem dijelu lokaliteta, te da se zaravnjena površina približno jednake nadmorske visine prije radova protezala još desetak metara prema sjeveru. Ne odbacujući mogućnost pronalaženja ostataka crkve sv. Jurja na nekoj od prilično strmih padina brežuljka, teško je ne zaključiti da se sakralna građevina najvjerojatnije ipak nalazila na za to najpogodnijem, danas u potpunosti uništenome mjestu.

Literatura

Demo 2007 Željko Demo, Opatovina, tragovi povijesti izgubljene u sadašnjosti, Zagreb, 2007.
Lapajne 1994 Damjan Lapajne, Nova arheološka nalazišta na Žumberku, Žumberački krijes, Kalendar 1994., Žumberački vikarijat Križevačke biskupije, 1994: 148 – 151.
Lapajne 1995 Damjan Lapajne, Kasnosrednjovjekovno groblje u Pećnom, Žumberački krijes, Kalendar 1995., Žumberački vikarijat Križevačke biskupije, 1995: 260 – 261.
Šematizam 1962 Jubilarni šematizam križevačke eparhije, Zagreb, 1962.

Morena Želle

Summary

Archaeological site Grandovica at the south eastern part of Žumberak was registered after the notification from the local people about the discovery of graves during the construction of a hunting lodge. During the reconnaissance we discovered that the site had been severely damaged during the construction works. Protective measures included the clearing of the construction trench and restoration of the profile facing the neighbouring cadastre unit.
During the archaeological works 9 skeletal graves were found of which only one had a preserved grave architecture made of laminated limestone and arranged in a shape of a coffin. The same grave construction was documented in Pećno, at the southern part of Žumberak at the Late medieval cemetery dated to the 15th century. In six graves on Grandovica wrought iron nails were found which indicated burials in wooden coffins. In three graves we found two-part double loop buckles with hooks and loops that had started to appear in the Carpathian Basin at the end of the 15th century but their use had beens common until recently.
The church of St. George which, according to the resources from the 18th century, had an accompanying cemetery was most probably located at a levelled surface from which culture layers were removed during the construction works. During the restoration of the site no remains of sacral objects were found.

Redni broj: 107
Lokalitet: HE Drenje – područje izgradnje
Naselje: Drenje
Grad/općina: Zagreb, Velika Gorica, Rugvica
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U siječnju 2008. terenski je pregledano područje izgradnje Hidroelektrane Drenje za potrebe izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš. Prema nalogu Ministarstva kulture, terenskim je pregledom obuhvaćena zona predviđenoga akumulacijskog bazena s čvorom zahvata te prostor predviđen za odvodne kanale izvan nasipa. Najveći dio pripada području omeđenom zaštitnim riječnim nasipom s lijeve i desne obale Save. U deset radnih dana terenski pregled obavila je stručna ekipa tvrtke Kaducej d.o.o. U istraživanju su sudjelovali voditelj istraživanja Nikša Vujnović, dipl. arheolog te suradnici Josip Burmaz, dipl. arheolog, Anita Sičić, aps. arheologije, Damjan Pasarić, Petar Protić i Igor Humjan. Nacrtnu, foto i terensku dokumentaciju izradili su Anita Sičić i Damjan Pasarić.

Hidroelektrana Drenje nalazi se na širem području grada Zagreba. Prostorno obuhvaća dijelove grada Zagreba, Velike Gorice te područje općine Rugvica. Njenom izgradnjom zahvaćeno je područje rijeke Save od položaja koji se nalazi 500 m uzvodno od Mosta slobode pa sve do Drenja Šćitarjevskog (SUO HE Drenje 2007). Projektom je zahvaćena površina od 664,57 ha, sa svim sastavnim objektima kao što su akumulacijski bazen, odvodni kanal, ceste i čvor zahvata. Čitav prostor bazena nalazi se unutar omeđenoga savskog nasipa završenog 1971., nakon velike poplave u listopadu 1964. godine. Izvan današnjeg nasipa nalaze se objekti zaštite zaobalja, od kojih najveći dio zauzima odvodni kanal. Ceste, prometne i komunalne infrastrukture prate postojeće makadamske putove i ceste s desne i lijeve obale rijeke Save (SUO HE Drenje 2007). Rijeka je na tom području premoštena s četiri mosta. Nizvodno od Mosta mladosti nalaze se mićevački željeznički most, Domovinski most te most autoceste kod Ivanje Reke.
S obzirom na regulaciju rijeke Save u posljednjih sto godina (resekcija meandara, produbljivanje korita, nasipi), prirodni je mehanizam voda promijenjen, kao i prirodni mikroreljef tog područja koji su činile grede, riječni otoci, sprudovi i ade, rukavci, žile i ostalo (Fürst-Bjeliš 1996). Na području istraživanja prepoznatljiv utjecaj na krajolik imalo je i širenje grada Zagreba, osobito sjeverno od lijeve obale rijeke Save gdje je prostor više devastiran i urbaniziran (industrijska zona). S južne strane, gdje se izmjenjuju obradiva polja, šumarci, potoci i naselja, prirodni je

ambijent bolje očuvan (s iznimkom Jakuševca – odlagališta smeća). Prema geološkoj karti, terasna nizina dijeli se na aluvij prve savske terase i aluvij druge savske terase. Na višim terasama prostor je povoljan za naseljavanje i za obrađivanje polja, budući da nije bio izložen čestim poplavama. Jedno je takvo područje prostor Šćitarjeva (Fürst-Bjeliš 1996). Prilikom interpretacije rezultata arheološkoga terenskog pregleda važno je razlikovati područje na kojem su položaji zabilježeni, tako se u ovom radu bilježe dvije različite kategorije područja, odnosno: 1.) područje omeđeno savskim nasipom (prostor budućeg bazena i objekata čvora zahvata); 2.) predio izvan savskih nasipa.

Velik je dio područja budućeg bazena omeđenog nasipom u razdoblju od 1964. do 1971. nasut te je gusto obrastao u šipražje i šumu. Zbog gustog i visokog raslinja, pristup pojedinim dijelovima izrazito je otežan te gotovo i nemoguć. Vidljivost je zemljane površine smanjena, a mogućnost pronalaska arheoloških nalaza i lokaliteta svedena na minimum. Rezultati terenskog pregleda na području pregleda, gdje je krajolik bio znatno preobražen tijekom posljednjih desetljeća, sastoji se od nabrajanja recentnih infrastruktura, nasipa, šljunčara, kanala, putova, skela i pilona. S obzirom na navedene intervencije u prostoru, na tom dijelu terena (unutar akumulacijskog bazena) arheološki interesantni podaci uglavnom su očekivani uz rub toka Save te u samoj rijeci, i to u vidu eventualnih starih prijelaza ili mogućih mostova. U vrijeme arheološkoga terenskog pregleda vodostaj rijeke bio je prilično nizak, stoga su zabilježene i neke pojave u samoj vodi. U prvom redu, najveći broj položaja (23) koji su uneseni u mapu odnosi se na drvene pilone. Drveni su piloni redom sastavni dio zaštite regulacije novog toka Save, osim u jednom primjeru, gdje raspored i izgled pilona pronađenih s lijeve i desne obale Save navodi na pretpostavku da je riječ o starijoj strukturi.

Na područjima izvan nasipa, uz lijevu obalu Save prirodni okoliš devastiran je industrijom, naseljima i smetlištima, tako da su za terenski pregled preostale samo dvije manje površine nekadašnjih oranica, sada obraslih niskim raslinjem. Desna obala Save izvan nasipa manje je devastirana, osim na području gradskog smetlišta Jakuševac. Odvodni kanal prolazi uz rubove naselja Mićevca, Sasa i Drenja, dijelom preko šume i gusto zaraslih površina, a dijelom preko oranica. Na tom su području pregledane oranice, s time da je obuhvaćena šira zona od one predviđene planom odvodnih kanala. Posebna je pozornost usmjerena na dio rasteretnog kanala koji se odvaja u smjeru Savišća nedaleko od Šćitarjeva, kao i prema svim dijelovima koji su na geološkoj karti prikazani kao više aluvijalne terase pogodne za život (na njima se nalaze i današnja naselja). Prilikom pregleda

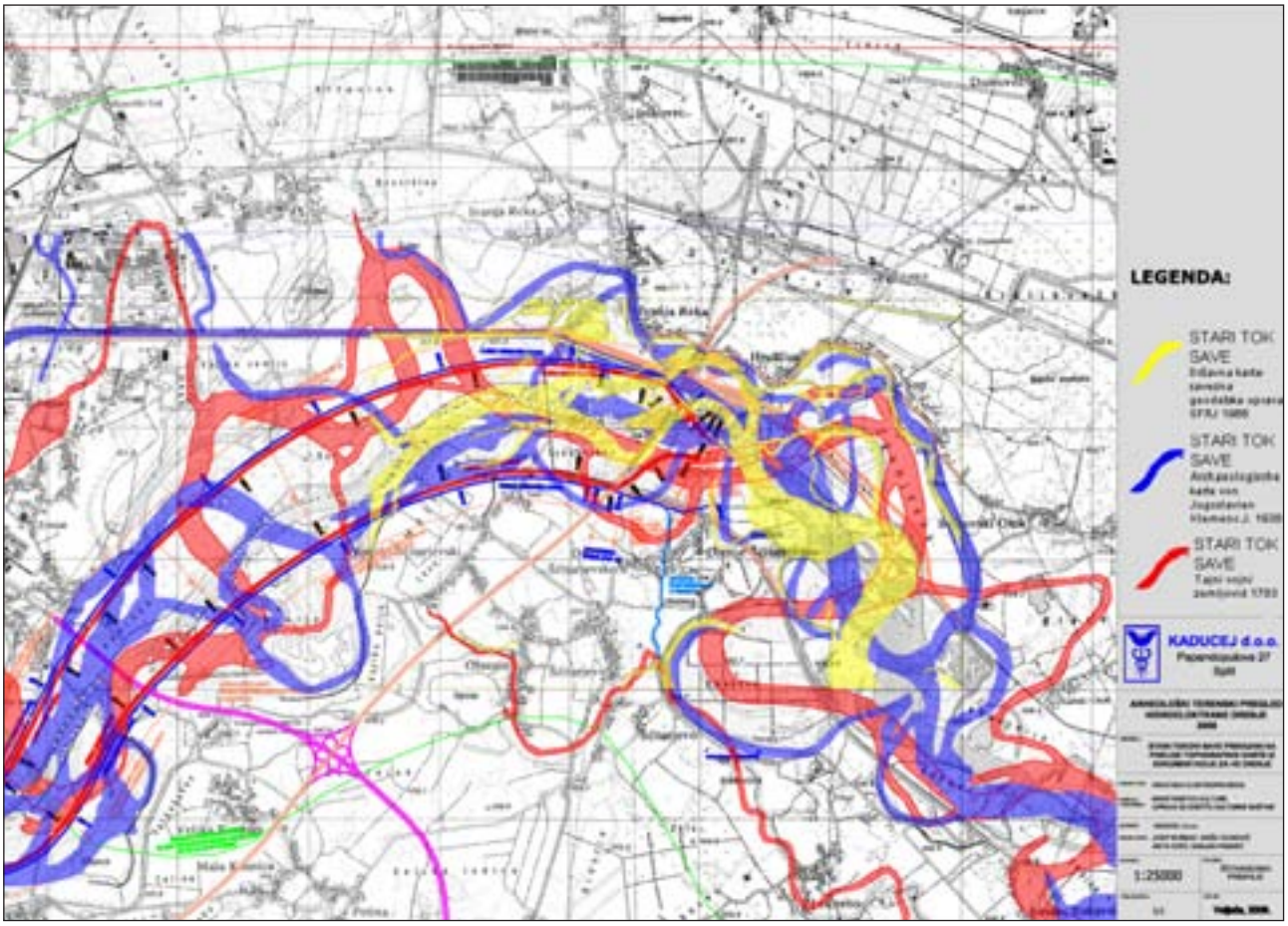

Tokovi rijeke Save iz 1966., 1938. i 1783. godine, digitalizirani te smješteni na današnju kartografsku podlogu (izradili: A. Sičić, D. Pasarić)

tog dijela terena selektivno su prikupljani interesantniji nalazi keramičkih ulomaka, a pozicije su fotografirane i ucrtavane na kartografsku podlogu HE Drenje (SUO HE Drenje 2007). Keramički je materijal fotografiran i u širem kontekstu vremenski opredijeljen.
Arheološkim terenskim pregledom zabilježeno je deset potencijalnih arheoloških nalazišta. Sva se, izuzev jednog, nalaze na području izvan zone omeđene savskim nasipima s desne strane obale Save, na potezu naselja Sasa, Drenja i Šćitarjeva.

Položaji 11 i 13
Dva reda sa po tri drvena pilona nalaze se u rijeci Savi, udaljeni od današnje lijeve obale otprilike 20 m (položaj 11). Redovi su usmjereni prema drugoj – desnoj obali Save, gdje se u vodi također nalazi nekoliko drvenih pilona (položaj 13) postavljenih u istoj liniji. Drveni piloni, koliko je bilo moguće primijetiti s obale, izgledali su starije od ostalih grupacija drvenih pilona koji su pronalaženi uz rubove savskog korita. Smjer tih pilona također se razlikuje od ostalih evidentiranih na području terenskog pregleda. Prilikom interpretacije tog nalaza ostaje otvorena mogućnost da je riječ o potpornjima za stari most koji bi povezivao Drenje Šćitarjevsko s Ivanjom Rekom. O vremenu postavljanja pilona teško je nešto reći prije no što podvodni arheolozi pregledaju područje ili prije eventualnoga apsolutnog datiranja uzorka drva pomoću metode C-14. Interpretacija tog nalaza otežana je poznatom činjenicom da je rijeka Sava na tom području izrazito promjenjivog toka, što potvrđuje i činjenica da je taj dio toka rijeke Save digitaliziran s tri različite karte nastale tijekom proteklih 235 godina (1966., 1938. i 1783. godine) te je smješten na današnju kartografsku podlogu. Prilikom izlaska na teren radi sakupljanja uzoraka s pilona registriranih pod brojem 11 i 13 (voditelj Krunoslav Zubčić), Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda pronašao je dijelove antičkih stupova i opeke. Pronađeni su nalazi na obližnji nasip dospjeli nakon produbljivanja korita rijeke Save, najvjerojatnije s položaja u blizini zabilježenih drvenih pilona pod brojem 11 (opširnije o tom nalazu u izvješću Krunoslava Zubčića).

Položaj broj 111 – na prostoru kanala za odvodnju, u neposrednoj blizini početka rasteretnog kanala iz smjera Drenja prema Savišću pronađena je veća koncentracija rimske keramike, tegula i opeke. Nalazi su vjerojatno sekundarno dospjeli na taj položaj. Ta pretpostavka

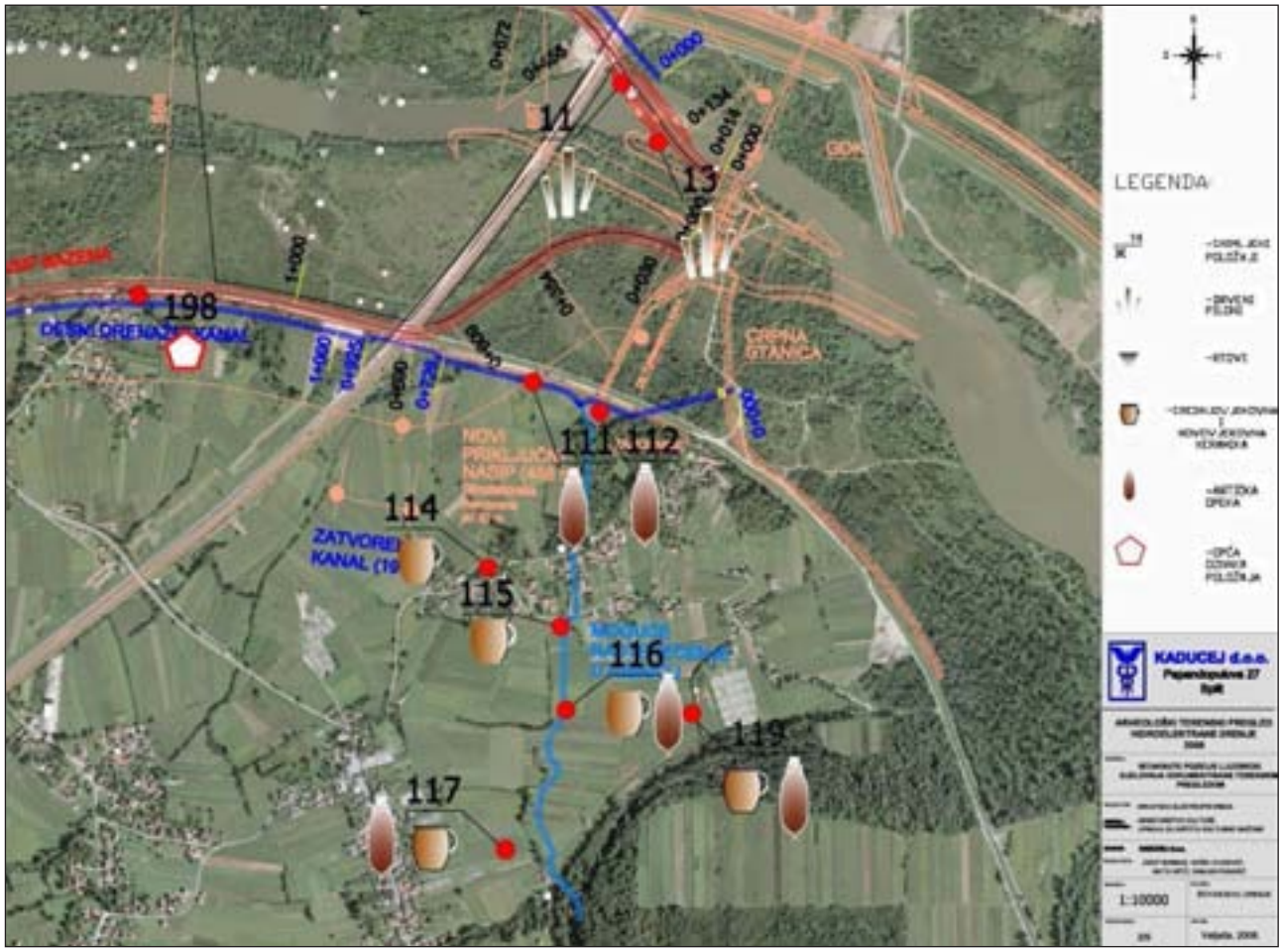

Položaj arheoloških nalazišta na podlozi ortogonalne fotografije iz projekta HE Drenje (izradili: A. Sičić, D. Pasarić)

zasniva se na opažanju izgleda zemlje i količine nalaza na navedenom prostoru. Sama zemlja na kojoj su pronađeni ostaci iz rimskog doba razlikuje se od okolne, jer u sebi ima sitnog šljunka te nešto smeća. Pronađeni su fragmenti izrazito gusto koncentrirani na prostoru zemlje sa šljunkom, dok na okolnoj zemlji nalazi potpuno nedostaju, što bi bilo teško moguće u slučaju da zemlja nije dovezena. Bez obzira na dvojbu o autentičnom položaju tih nalaza, lokaciju bi svakako trebalo arheološki provjeriti.

Položaj broj 112 – nedaleko od položaja 111 pronađen je jedan ulomak antičkoga građevnog materijala. Taj izolirani primjerak pronađen je na granici između polja i spaljenog raslinja.

Položaj broj 114 – nedaleko od rasteretnog kanala prema Savišću, uz sam rub naselja Drenja, na manjoj oranici pronađeni su ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike.

Položaj broj 115 – na položaju predviđenom za rasteretni kanal u smjeru Savišća, južno iza naselja Drenja, na oranici su pronađeni ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike.

Položaj broj 116 – na položaju predviđenom za rasteretni kanal u smjeru Savišća, južno iza naselja Drenja i položaja broj 115 pronađena je veća koncentracija novovjekovne keramike i recentne građevne opeke te rijetki ulomci rimske opeke.

Položaj broj 117 – na oranici jugoistočno od Šćitarjeva, s druge strane postojećeg kanala pronađeni su ostaci rimske opeke, srednjovjekovne i novovjekovne keramike.

Položaj broj 119 – na oranici udaljenoj 350 m od rasteretnog kanala prema Savišću pronađena je veća koncentracija rimskoga građevnog materijala, tubula, opeke i tegula. Vjerojatno je riječ o naknadno dovezenom materijalu iz područja Šćitarjeva, jer su nalazi gusto koncentrirani na manjoj površini, dok na okolnom području nema ni jednog nalaza.

Položaj broj 198=201 – položaj na kojem je naselje Sasi uzdignuto u odnosu na ostali krajolik. Od Sasa po višoj aluvijalnoj terasi vodi današnja cesta za Šćitarjevo i prema nedavno napuštenoj skeli kod rijeke Save. To je ujedno i pravac rimske ceste (Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007). Bez obzira na to što zbog izgrađenog naselja nisu utvrđeni arheološki ostaci, ta bi se uzvisina kod Sasa trebala smatrati potencijalnim arheološkim lokalitetom.

Izgradnjom HE Drenje otvara se niz pitanja u vezi s arheološkim lokalitetom Andautonija, zajedno sa širim područjem. Najveći je problem indirektan utjecaj hidroelektrane na okoliš, zbog podizanja podzemnih voda u neposrednoj blizini objekta zahvata. Dubina podzemne vode, prema postavljenim kriterijima zaobalja za naselja, treba iznositi 1,5 m (SUO HE Drenje 2007). Prema informaciji iz studije utjecaja na okoliš, zatraženi kriterij ne bi bio zadovoljen ni u Šćitarjevu, gdje bi dubina podzemnih

Ostaci pilona u koritu rijeke Save, na položaju 11 (foto: D. Pasarić)

voda iznosila 1,4 m. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba, godine 1987. izradio je studiju „Uvjeti zaštite spomenika kulture na području zahvata HE Drenje“, prema kojoj je osnovna mjera za zaštitu arheoloških lokaliteta na području zahvata kriterij visine razine podzemnih voda i to najmanje 3 m od površine terena te konzervatorski nadzor radova (SUO HE Drenje 2007). Zbog toga je na području Šćitarjeva (Arheološki park) predviđena posebna hidrotehnička zaštita (dopunski odvodni sustav i slabopropusna membrana), što je podložno reviziji – sukladno konzervatorskoj studiji koja je u fazi izrade, odnosno nakon istraživanja na samoj mikrolokaciji (SUO HE Drenje 2007). Naime, manji dio od oko 5000 m² rimskog municipija Andautonije prezentiran je kao arheološki park (od 1994. godine). Višegodišnja sustavna istraživanja proširila su spoznaje, a muzeološka prezentacija rezultirala je razvojem projekta od Arheološkog parka do Ekomuzeja šćitarjevačke Posavine (Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007). Ekomuzej uključuje čitav prostor šćitarjevačkog agera od Save do linije Lekneno, Črnkovec, Selnica, Petina i Velika Kosnica, čije je područje kao arheološka zona ušlo u prostorni plan zagrebačke županije (Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007). Prostor samoga grada rimske Andautonije obuhvaća površinu od 300.000 m², nakon čega slijedi šira zona koja obuhvaća groblja te komunikacijsku infrastrukturu koja sadrži ceste i putove te prijelaze preko Save.

Čitav prostor južno od Šćitarjeva, prema liniji Lekneno, Črnkovec, Selnica, na prostoru Savišća, Brestja i Velike ledine, obiluje arheološkim nalazima. Prethodnim rekognosciranjima na tim područjima pronađeno je niz položaja s velikom gustoćom ulomaka rimske keramike i opeke (prema usmenom navodu Dorice Nemeth-Erlich). Važno je napomenuti da na tim prostorima gradskog agera nije poznata donja dubina nalaza te da su prema novijim istraživanjima stariji grobovi ukopani do dubine od 3 m, a bunari preko 4 m. Poseban je problem prodor infrastrukture hidroelektrane u cjelokupan prostor ekomuzeja, gdje se nasipi naslanjaju, a putovi, odvodni i rasteretni kanali prolaze kroz to područje (rasteretni kanal prema Savišću). Konačno, izgradnjom bi bila narušena vizura i sklad toga arheološkog područja.

Literatura

Gregl 1980 Z. Gregl, O jednoj antičkoj cesti u blizini Zagreba, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXIX/1, Zagreb, 1980: 19 – 20.
Gregl 1980 Z. Gregl, Rekognosciranja i istraživanja antičkih lokaliteta na području Zagreba 1979. god., VAMZ, 3/XII-XIII, Zagreb, 1980: 244.
Gregl 1984 Z. Gregl, Pokušaj rekonstrukcije antičke cestovne mreže na području Zagreba. Iz starog i novog Zagreba, VI, Zagreb, 1984: 7 – 14.
Fürst-Bjeliš 1996 B. Fürst-Bjeliš, Historijsko-geografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolja, Zagreb, 1996.
Nemeth-Ehrlich, Vojvoda 1994 D. Nemeth-Erlich, P. Vojvoda, Andautonija – Rimsko urbano središte, u: Zagreb prije Zagreba, Zagreb, 1994: 39 – 71.
Nemeth-Ehrlich 1991 D. Nemeth-Erlich, Ščitarjevo – antička Andautonija, Obavijesti HAD, XXIII/2, Zagreb, 1991: 52 – 54.
Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007 D. Nemeth-Erlich, D. Kušan Špalj, Dvije tisuće godina Andautonije; od rimskog grada do arheološkog parka, Zagreb, 2007.
SUO HE Drenje 2007 Hidroelektrana Drenje, Sažetak studije o utjecaju na okoliš, Hrvatska elektroprivreda d.d., Zagreb, 2007.
Vikić-Belančić 1981 B. Vikić-Belančić, Etape urbanog razvitka Andautonije i antičko nasljeđe Zagreba, Izdanja HAD, 6, Zagreb, 1981: 29 – 154.
Vikić-Belančić, Gorenc 1984 B. Vikić-Belančić, M. Gorenc, Analiza i valorizacija prirodnog ambijenta naselja Andautonija – Ščitarjevo i prikaz kontinuiteta njegove naseljenosti, Plan uređenja manjeg naselja – Ščitarjevo, 1-2, Zagreb, 1984: 7 – 17. (umnoženi rukopis)

Nikša Vujnović
Josip Burmaz

Summary

During 2008 terrain survey was conducted at the area of the future hydroelectric power plant Drenje. Most of the researched surface has changed considerably in the last few decades, hence the prospects of this kind of archaeological research were highly limited. Ten archaeological sites were found at this area. The immediate vicinity of an important archaeological site like the Roman City of Andautonia indicated the existence of numerous infrastructures from Roman period that had belonged to the town ager. This also raised the question of their protection.

Redni broj: 108
Lokalitet: Područje izgradnje HE Drenje
Naselje: Drenje
Grad/općina: Zagreb, Velika Gorica, Rugvica
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Od veljače do travnja 2008. terenski je pregledano područje izgradnje hidroelektrane Drenje za potrebe izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš.

Ostaci drvenih pilona pokraj modernog mosta (foto: K. Zubčić)

Prema nalogu Ministarstva kulture, terenskim je pregledom obuhvaćena zona predviđenoga akumulacijskog bazena, odnosno korito rijeke Save u dužini od 10 km. Planirana lokacija HE Drenje nalazi se na širem području grada Zagreba. Prostorno obuhvaća dijelove grada Zagreba, Velike Gorice te područje općine Rugvica. Njenom izgradnjom zahvaćeno je područje rijeke Save od položaja koji se nalazi 500 m nizvodno od Mosta slobode u Zagrebu, pa sve do Drenja Šćitarjevskog. U dvadeset radnih dana terenskog pregleda, koji je ovisio o vodostaju i vidljivosti rijeke Save, pregledano je dno rijeke. Radove je obavila stručna ekipa Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda i vanjskih suradnika. U istraživanju su sudjelovali voditelj istraživanja Krunoslav Zubčić, dipl. arheolog te suradnici Igor Miholjek, dipl. arheolog, Igor Mihajlović, dipl. arheolog, Pavle Dugonjić, aps. arheologije, Hrvoje Klas, Robert Mosković. Nacrtnu, foto i terensku dokumentaciju izradili su Krunoslav Zubčić, Denis Jakopović i Josip Burmaz. Prilikom planiranja terenskog pregleda, davanjem naputaka te pri izradi izvještaja savjetima i literaturom pomogli su Dorica Nemet-Erlich (Arheološki muzej Zagreb), Dora Kušan (Arheološki muzej Zagreb), Tatjana Pintarić (Muzej Turopolja), Tatjana Lolić (Konzervatorski odjel u Zagrebu), Zoran Wiewegh (Ministarstvo kulture), Daria Dizdar (Institut za arheologiju) te Josip Burmaz (Kaducej d.o.o.). Tehničku pomoć u specijaliziranoj opremi pružili su Dragorlux i Udruga za podvodne sustave i tehnologije.

Zbog promjenjivog toka, odnosno zbog čestog meandriranja rijeke Save tijekom povijesti, prije početka istraživanja proučene su stare karte i zemljovidi. Na starim kartama označeni su stari prijelazi, mostovi, mlinovi i glavne komunikacije. Nakon toga, tok rijeke sa starih karata georeferenciran je (preklopljen) na modernu kartu koju je kao podlogu dostavio naručitelj. Tok današnje rijeke i tok rijeke od prije 227 godina (karta iz 1783. godine; izdanje: Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Zagrebačka županija, u pripremi za tisak, kartu je ustupio Hrvatski institut za povijest) podudara se u 20 do 25%. Iz toga se može zaključiti da je prilično sužena površina za pronalaženje arheoloških nalaza (prilikom referenciranja

Kameni polustup iz deponija šljunka (foto: K. Zubčić)

karata također se mora računati i na moguću manju grešku). Problem promjene korita rijeke i danas je prisutan, tako da se na niz mjesta mogu vidjeti hidrograđevinski zahvati koji služe za zaštitu obale od erozije. Najčešći je način zaštite obale zabijanje drvenih pilona uzduž nje, a takva su mjesta dodatno pregledavana zbog mogućnosti da se među njima nalaze ostaci starijih pilona, odnosno drvene konstrukcije mosta ili pristaništa.

Na području izgradnje HE Drenje utvrđene su tri lokacije s ostacima arheoloških i povijesnih nalaza. Sve lokacije nalaze se nizvodno od mosta zaobilaznice Autoceste Zagreb – Lipovac u Ivanjoj Reki. To je područje između autoputnog mosta i brane buduće hidrocentrale. Taj položaj iznimno je zanimljiv jer većina autora na tome mjestu zbog magistralne komunikacije Siscija – Andautonia – Poetovio smješta prijelaz preko rijeke Save. Magistralni pravac utvrđen je na osnovi nalaza miljokaza u Jelkovcu. Prva lokacija udaljena je 40 m od mosta uz sjevernu obalu, a riječ je o grupi od 9 drvenih pilona. Promjer drvenih pilona kreće se od 30 do 35 cm, a zbog tamne i guste strukture drva smatra se da je riječ o hrastovima. Riječ je o grupi drvenih pilona koji se djelomično nižu u tri reda. Takva grupa i raspored u odnosu na smjer toka rijeke može upućivati na to da se radi o nosaču drvenog mosta. Tijekom cijelog toka rijeke pronalaženi su drveni piloni koji služe za utvrđivanje toka rijeke, odnosno sprečavanje erodiranja obale. Međutim, ti zaštitni piloni nižu se usporedo s obalom, a uvjetni redovi te grupe pilona pružaju se paralelno s obalom u tri reda. Približan je razmak između pilona 2 m, a između redova 2,5 m. Uzorak drva datiran analizom C-14 dao je rezultat od 2200 godina, a budući da je rezultat dobiven iz jednog uzorka planira se ponovno datiranje.

Druga grupa nalaza pronađena je u deponiju šljunka ispod modernog mosta. Godine 2007., na zahtjev Hrvatskih voda radi uređenja korita rijeke Save, tvrtka Lapor d.o.o. iz Velike Gorice vadila je šljunak iz riječnog spruda. Riječni sprud stvara se nizvodno od autoputnog mosta u dužini od 300 do 500 m uz lijevu obalu rijeke Save. Sprud je posljedica toka rijeke koja na vanjskom djelu zavojima deponira šljunak. Svakih nekoliko godina deponij nanosa šljunka vadi se iz korita rijeke Save zbog regulacije toka rijeke. U površinskom sloju deponija utvrđeni su ostaci antičke građevne keramike (tegule, tubulatura, cigle) i nešto manje ostaci keramičkog posuđa. Najvažniji je nađeni nalaz dio kamenog polustupa. Promjer polustupa iznosi 57 cm, dužina 1 m, a na bočnoj strani ističe se rub. Zadnja je strana polustupa ravna s ostatkom rupe na sredini. U rupi su pronađeni ostaci olova, što upućuje na to da se tu nalazio željezni klin. Na dijelu ostataka građevne keramike rubovi su izlizani zbog erozije vode, dok na drugim ostacima nema tih tragova, što upućuje na to da su manje transportirani vodenom bujicom. Osim ostataka građevne keramike pronađena su i 2 drvena pilona. Piloni na zašiljenom dijelu imaju željezni okov. Rezultat analize C-14 jednog pilona je 1935 godina BP. Starost tog pilona dosta je iznenadila, jer svojim izgledom podsjeća na moderne pilone koji služe za utvrđivanje toka rijeke. Nalazi tolike količine građevne keramike upućuju na postojanje antičke građevine u neposrednoj blizini spruda. Od izvoditelja radova vađenja šljunka dobiven je tek podatak o približnoj lokaciji s koje je vađen šljunak, a to je otprilike 300 do 500 m nizvodno od mosta.

I treća grupa nalaza također je sadržavala pilone. Od početka prošlog stoljeća stariji autori spominju ostatke drvenog mosta sjeverno od Šćitarjeva. U srednjem vijeku na toj lokaciji navodi se *transitus leprosorum*, tj. prijelaz gubavaca. Međutim, lokacija tog prijelaza nikad nije precizno određena. Tijekom pregleda uočena je grupa pilona na južnoj obali Save, 150 m nizvodno od mosta. Radi se o minimalno pet drvenih pilona koji su djelomice uništeni i pomaknuti zbog riječne bujice. Unutar te skupine nalaze se i drugi piloni za koje se smatra da su dio zaštite obale od erozije. Jedan uzorak drveta analiziran metodom C-14 dao je rezultat od 340 godina BP. Prvi rezultati ovoga terenskog pregleda potvrdili su neke pretpostavke starijih autora te potvrdili pravac komunikacije Siscija – Andautonija – Petovij i mogućega antičkog mosta na njoj. Uvjeti za istraživanje u rijeci Savi iznimno su teški zbog loše vidljivosti od 20-ak cm i jake struje, stoga je veći dio dna snimljen daljinski upravljanom kamerom. Zbog malog broja raspoloživih uzoraka za datiranje i zbog značaja antičkog mosta u blizini Šćitarjeva, potrebno je nastaviti istraživanje tog lokaliteta.

Literatura

Klemenc 1938 Josip Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien Blatt, Zagreb – Beograd, 1938.

Krunoslav Zubčić

Summary

From February to April 2008 terrain survey of the construction area of the hydroelectric power plant Drenje was conducted. The future location of the hydroelectric power plant is situated at the wider Zagreb City area. Because of the shifting flow and frequent meandering of river Sava throughout the history, old maps and charts had to be examined before the beginning of the excavations. At the construction area three sites were registered with remains of archaeological and historical finds. All sites were situated downstream from the bridge of Zagreb – Lipovac

highway roundabout in Ivanja Reka. The first site was only 40 m away from the bridge and it was represented by a group of nine wooden pylons. Wooden pylons were 30 to 35 cm in diameter and because of the dark and thick structure of the wood we considered it to be oak. The group of pylons ran in three rows. Considering its arrangement with regards to the flow of the river it could have represented a bearing construction of a bridge. Approximate distance between the pylons is 2 m and between the rows was 2.5 m. A specimen of wood was dated with the use of radiocarbon dating and the result was 2200 years. The other group of the finds was discovered in the surface layer of a gravel depot where the remains of Antique construction pottery were found (tegulae, tubulae, bricks) together with a smaller amount of pottery vessels. The most significant find was a part of a stone half-column. Dimensions of the half-column were 57 cm in diameter and 1 m in height. At its side an edge stood out.

Redni broj: 109
Lokalitet: HE Podsused – područje izgradnje
Naselje: Drenje, Savski Marof, Brdovec, Javorje, Šibice, Zaprešić, Otok, Savršćak, Medsave, Strmec, Orešje
Grad/općina: Brdovec, Zaprešić, Samobor, Sveta Nedelja
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Od 11. do 15. prosinca 2007. te od 22. do 26. siječnja 2008. trajao je terenski pregled područja izgradnje Hidroelektrane Podsused. Naručitelj i investitor radova je Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu, radi potrebe izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš pri izgradnji HE Podsused. Voditeljica terenskog pregleda bila je mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar iz Instituta za arheologiju.

Područje izgradnje HE Podsused obuhvaća nizinu uz rijeku Savu od državne granice s Republikom Slovenijom do Podsuseda, gdje je predviđena gradnja same elektrane. Uže područje izgradnje HE Podsused obuhvaća prostor na kojem je predviđena akumulacija te prostor koji će biti iskorišten za gradnju samog nasipa, bilo fizički za mjesto podizanja nasipa, bilo uporabom zemlje. Uže područje izgradnje, koje je i bilo predmetom terenskog pregleda, obuhvaća pojas uz desnu i lijevu obalu Save u širini od 30 m do 1200 m. Šire područje utjecaja izgradnje HE Podsused obuhvaća prostor od pruge Zagreb – Ljubljana do Save na njezinoj lijevoj obali te prostor od rijeke Save do Autoceste Ljubljana – Zagreb na desnoj obali te od državne granice do stare Samoborske ceste. Riječ je o geografski i strateški vrlo važnom prostoru od utoka Sutle na zapadu do utoka rijeke Krapine na istoku, gdje je savska nizina prirodna komunikacija koja povezuje prostor jugoistočnih Alpa s Panonijom.
Uz 14 otprije poznatih lokaliteta na području šireg utjecaja izgradnje HE Podsused, prilikom pregleda trase uočeno je još 35 novih nalazišta. Otkrivena nalazišta smještena su na prvim blago uzdignutim gredama uz stare savske rukavce ili tokove potoka i rječica koji se ulijevaju u Savu i pripadaju razdobljima prapovijesti, antike, srednjeg i novog vijeka. Riječ je o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su djelomice oštećena intenzivnom obradom zemljišta. Bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili je riječ o jednoslojnim naseljima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon oranja. Na nekoliko položaja zamijećeni su nalazi iz više vremenskih razdoblja (Drenje – Pešivica, Zdenci Brdovečki – Vrbina, Zaprešić – Prek Savlje, Zaprešić – Pašinec, Otok – Laznice 2, Otok – Muhić, Otok – Otok 3, Orešje – Melinišće). Prilikom terenskog pregleda, na temelju površinskih nalaza utvrđena je rasprostranjenost arheoloških lokaliteta koji su fotografirani te GPS i kartografski dokumentirani. Nakon terenskog pregleda trase, pokretna je arheološka građa oprana i određena je vremenska i kulturna pripadnost pojedinih lokaliteta. Naposljetku, određene su katastarske čestice na kojima se prostiru pojedini lokaliteti, kako bi se mogli registrirati kao zaštićena kulturna dobra.
Kako na nekim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (livada, neobrađena parcela, šikara ili šuma) nije bilo moguće utvrditi postojanje lokaliteta na temelju površinskih nalaza, potrebna su probna istraživanja ili stalan arheološki nadzor iskopavanja tijekom izgradnje HE Podused.

Na području južno od današnjeg sela Drenja, uz već poznata nalazišta iz antičkog vremena (Registar 1997, 48; Koščević, Cvitković 2005), otkriveno je još jedno antičko nalazište (Pešivica), uz šest položaja na kojima su pronađeni kasnosrednjovjekovni nalazi (Jagedina, Draškovica, Velika Opačica 1, Velika Opačica 2) te novovjekovni nalazi na položaju Drenje – Velika Opačica 1. Ti se lokaliteti nalaze između današnjeg toka Save i starog toka rijeke Sutle. Na prostoru prvih savskih terasa južno od današnjeg Javorja, Šibica i Zaprešića te zapadno od toka potoka Lužnice, otkriveni su većinom lokaliteti iz srednjovjekovnog (Šibice – Vinzolek 1, Zaprešić – Prek Savlje) i kasnosrednjovjekovnog razdoblja (Javorje – Osredak 1, Javorje – Osredak 2, Šibice – Vinzolek 1, Šibice – Vinzolek 2, Zaprešić – Racinjak, Zaprešić – Prek Savlje, Zaprešić – Kužinka), uz prisutnost malog broja nalaza iz vremena antike (Javorje – Racinjak, Šibice – Vinzolek 1), prapovijesti (Zaprešić – Prek Savlje) i novog vijeka (Javorje – Racinjak, Zaprešić – Prek Savlje). Treba istaknuti da su na lokalitetima Drenje Pešivica, Zdenci Brdovečki – Vrbina, Javorje – Racinjak te Javorje – Osredak 2, pronađeni tragovi šljunčanih cesta. Na strateški vrlo važnom prostoru u blizini sutoka rijeke Krapine u Savu pronađeni su lokaliteti iz antičkog i srednjovjekovnog razdoblja (Zaprešić – Vrbina, Pašinec, Grabe, Stuge i Lunjsko polje), s tim da su na lokalitetu Zaprešić – Pašinec pronađeni i ulomci keramike iz početne faze kulture polja sa žarama. Na položaju Zaprešić – Vrbina uočeni su i ulomci keramike iz novovjekovnog razdoblja.
Na prostoru desne obale Save, između potoka Bregane i reguliranog potoka Gradne, oko sela Otoka, otkriveno

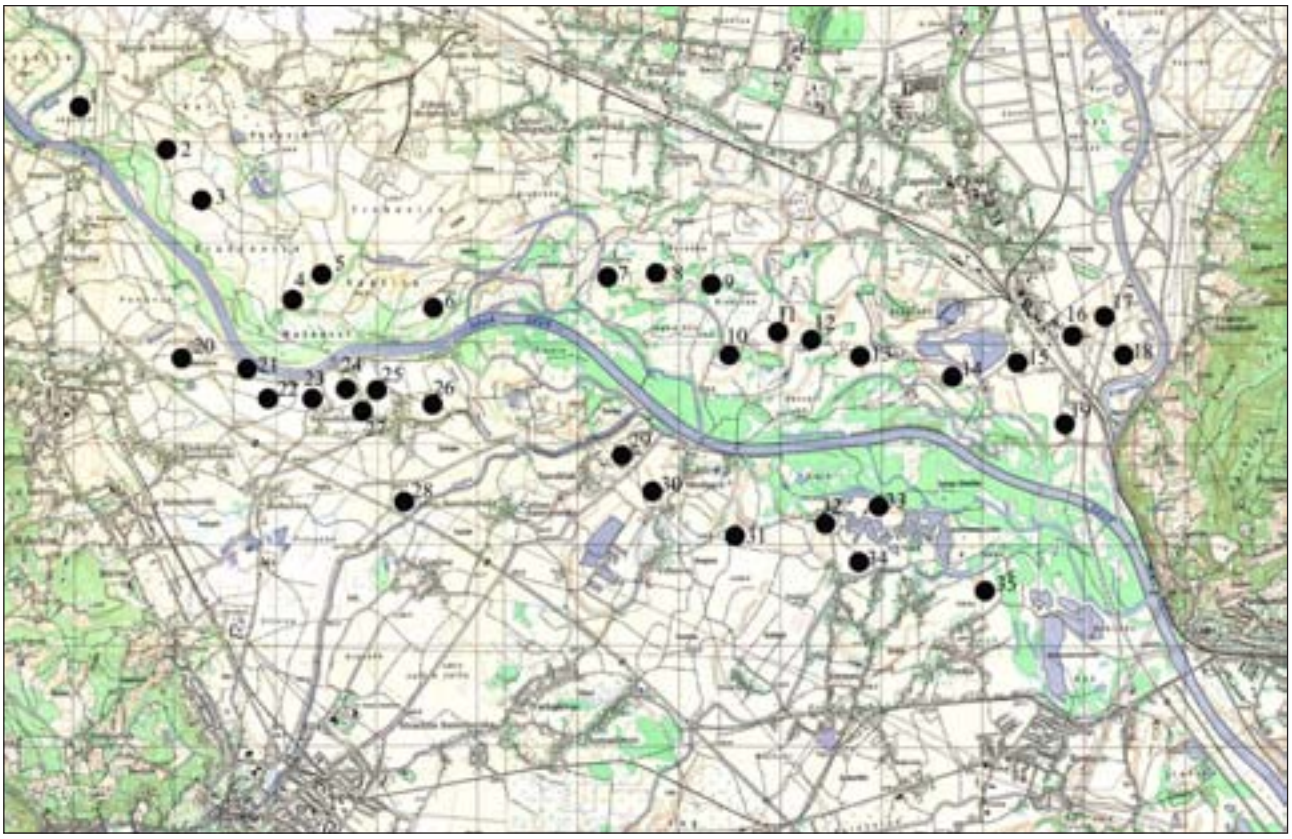

*Položaj novopronađenih nalazišta na području izgradnje HE Podsused: **1.** Drenje – Jagedina; **2.** Drenje – Pešivica; **3.** Drenje – Draškovica; **4.** Drenje – Velika Opačica 1; **5.** Drenje – Velika Opačica 2; **6.** Zdenci Brdovečki – Vrbina; **7.** Javorje – Racinjak; **8.** Javorje – Osredak 1; **9.** Javorje – Osredak 2; **10.** Šibice – Vinzolek 1; **11.** Šibice – Vinzolek 2; **12.** Zaprešić – Racinjak; **13.** Zaprešić – Prek Savlje; **14.** Zaprešić – Kužinka; **15.** Zaprešić – Vrbina; **16.** Zaprešić – Pašinec; **17.** Zaprešić – Grabe; **18.** Zaprešić – Struge; **19.** Zaprešić – Lunjsko polje; **20.** Otok – Laznice 1; **21.** Otok – Laznice 2; **22.** Otok – Muhić; **23.** Otok – Otok 1; **24.** Otok – Otok 2; **25.** Otok – Otok 3; **26.** Otok – Otok 4; **27.** Otok – Otok 5; **28.** Otok – Pod Otokom; **29.** Savršćak – Rudiši; **30.** Medsave – Rudeš; **31.** Medsave – Kerči; **32.** Strmec – Selišće; **33.** Strmec – Prud; **34.** Strmec – Lazi; **35.** Orešje – Melinišće (izradila: D. Ložnjak Dizdar)*

je devet lokaliteta mahom iz srednjovjekovnog razdoblja (Laznice 1, Laznice 2, Muhić, Otok 1 – 5, Pod Otokom) uz prisutnost prapovijesnih (Laznice 2, Muhić, Otok 3), antičkih (Otok 1 – 3) te novovjekovnih nalaza (Muhić, Otok 1, Otok 3 – 4). Takva gustoća lokaliteta na širem prostoru oko sela Otoka ne iznenađuje s obzirom na povoljan prijelaz preko Save (i danas na tome mjestu postoji skela za prijelaz na lijevu savsku obalu) i iznimno važan položaj gdje se počinje širiti uzak prirodni prolaz između Save i najsjevernijih obronaka Žumberačkog gorja/Gorjanaca. Na prostoru Savršćaka pronađen je jedan srednjovjekovni lokalitet na prvim uzvišenim gredama uz Savu, dok su na području Medsave otkrivena dva srednjovjekovna lokaliteta (Rudeš i Kerči). Na prostoru Strmca, na prvim blagim terasama južno od Save i močvarišta, uz nju su pronađena tri kasnosrednjovjekovna lokaliteta (Selišće, Prud i Lazi), dok je na području Orešja uz desnu obalu potoka Rakovice, na uzdignutoj gredi pronađen lokalitet s nalazima iz razdoblja prapovijesti i kasnoga srednjeg vijeka (Melinišće).

Lokaliteti najvećim dijelom pripadaju srednjovjekovnom (34) (od čega najviše kasnosrednjovjekovnom – 25), antičkom (12), novovjekovnom (8) te nekolicina prapovijesnom razdoblju (6). Treba uzeti u obzir da se na zagrebačkom području, osobito na malim parcelama dosta plitko ore te da se korito Save pomicalo i plavilo područje, osobito često na lijevoj obali, pa se na oranicama rijetko mogu naći nalazi iz starijih razdoblja. Da se i u razdoblju prapovijesti živjelo uz rijeku Savu može se zaključiti iz poznatih slučajnih nalaza iz vremena neolitika (Brdovec) (Registar 1997: 47) uz samu obalu Save te nalaza kasnoga brončanog doba (Savski Marof) (Registar 1997: 60) iz androgenih jezera (šljunčara). To područje nizine uz Savu na jugozapadu omeđeno je obroncima Samoborskoga gorja i Gorjanaca te Medvednice sa sjeveroistočne strane. Taj se prostor naziva i „brežičkim vratima“ (Stare 1975: 13), jer je riječ o prirodnom putu u nizini uz rijeku Savu koji povezuje jugoistočnoalpski i panonski prostor, između kojih granica teče upravo tim prostorom i prometna je transverzala već tisućljećima, o čemu svjedoče brojni arheološki lokaliteti koji su pronađeni u savskoj nizini i na strateškim položajima na okolnim brežuljcima iz razdoblja srednjega brončanog doba (Obrežje – Draga – Goričko – Mason 2003: 204), kasnoga brončanog doba (Obrežje MMP, naselje i groblje – Mason 2003: 202), Bregana Kosovac (Vrdoljak 1996), Ivanec Bistarnski (ostava – Vinski-Gasparini 1973, 180, T. 113), starijega željeznog doba (Sv. Križ Brdovečki, naselje

Orešje – Melinišće, pogled prema Savi i Podsusedu (foto: D. Ložnjak Dizdar)

i groblje – Cvitković, Škoberne 2003; Škoberne 2004), antike (Obrežje MMP ranorimski logor – Mason 2003: 203) i srednjeg vijeka (Obrežje MMP – Mason 2003: 203; Mokrice, Susedgrad). Na desnoj obali Save na prostoru Obrežja (Slovenija) istražen je dio rimske ceste *Siscia – Emona* (Mason 2003: 203). Taj je prostor važan i zbog utoka rijeka Sutle i Krapine na lijevoj savskoj obali te rječica Bregane i Gradne na desnoj, jer uz njihove tokove i danas postoje prometni pravci s lijeve savske obale prema Hrvatskom zagorju, a s desne prema obroncima Samoborskoga gorja. Uz otprije poznate lokalitete, novootkriveni lokaliteti svjedoče o strateškoj važnosti toga povoljnog okoliša za život tijekom svih razdoblja povijesti.

Literatura

Cvitković, Škoberne 2003 I. Cvitković, Ž. Škoberne, The Find of an equestrian grave of Iron Age at Sv. Križ Brdovečki (Croatia), Archäologisches Korrespondenzblatt, 33/2, Mainz, 2003: 221 – 228.
Koščević, Cvitković 2005 R. Koščević, I. Cvitković, Drenje – Laduč, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 107 – 108.
Mason 2003 Ph. Mason, Obrežje MMP, Obrežje – Draga-Goričko, u: D. Prešeren (ur.), Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na autocestah Slovenije, Ljubljana, 2003: 202 – 204.
Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar, 1997.
Stare 1975 F. Stare, Dobova, Brežice, 1975.
Škoberne 2004 Ž. Škoberne, Tragovi starijeg željeznog doba središnje Hrvatske u prostoru između definiranih kulturnih skupina, u: Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb, 2004: 160 – 172.
Vinski-Gasparini 1973 K. Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Zadar, 1973.
Vrdoljak 1996 S. Vrdoljak, Prapovijesno naselje na Kosovcu kod Bregane (Samobor), OA, 20, Zagreb, 1996: 179 – 188.

mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar

Summary

During December 2007 and January 2008 fieldwalking was conducted at the construction area of the hydroelectric power plant Podsused.
The construction area of the future hydroelectric power plant encompasses a valley alongside the river Sava from the state border with the Republic of Slovenia to Podsused where the power plant will be built. This is a geographically and strategically very important area running from the River Sutla confluence to the west and River Krapina confluence to the east, while the Sava Depression presents natural communication that connects the area of the south eastern Alps and Pannonia. Together with the previously recorded 14 sites at the area of the wider influence of the power plant Podsused, 35 new sites were recorded during fieldwalking. Discovered sites were situated on the first mildly elevated beams alongside the old river Sava effluents or brooks and little rivers flowing into Sava. The sites mostly belonged to the Medieval period (34) (mostly Late Medieval (25)), Antiquity period (12), Post-Medieval (8) and some of the belonged to the Prehistoric period (6). Density of the archaeological sites was particularly high in the vicinity of the convenient crossings over Sava (Drenje, Otok) and in the vicinity of river Krapina confluence next to Sava at a convenient passage between Sava and the western-most slopes of Zagrebačka gora. Up to this moment 49 sites have been recorded that are situated at the area of wider influence of the future hydroelectric power plant Podsused.

Redni broj: 110
Lokalitet: Prozorje – crkva sv. Martina
Naselje: Prozorje
Grad/općina: Dugo Selo
Pravni status: Z-3529
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Institut za arheologiju tijekom jeseni 2008. obavio je sedmu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu Sv. Martin u Prozorju kraj Dugoga Sela, na k.č. 1, k.o. Prozorje. Nastavak je to kontinuiranih istraživanja od 2002. (Belaj, 2007). I ovogodišnja je istraživanja potaknula dugoselska Župa sv. Martina. Istraživanja je vodio dr. sc. Juraj Belaj, a financirali su ih Ministarstvo kulture, Grad Dugo Selo, Župa sv. Martina biskupa Dugo Selo i Zagrebačka županija.

Osnovni cilj ovogodišnje arheološke kampanje bio je arheološki istražiti čitavu površinu svetišta crkve sv. Martina, sve do zdravice. Za potrebe drenaže istraživan je i prostor oko svetišta te bočno prizidana kapela sv. Barbare. Stratigrafija lokaliteta prilično je kompleksna zbog brojnog i dugotrajnog ukapanja u crkvi i oko nje. Sličnu kompleksnost zbog brojnih pregradnji pokazuju i ostaci arhitekture. Stečene su nove spoznaje o groblju i strukturama pronađenima na lokalitetu. Ove je godine istraženo 95 grobova te 448 stratigrafskih jedinica. Na

Crkva sv. Martina u Prozorju, svetište crkve sv. Martina na kraju istraživanja (foto: F. Sirovica)

Crkva sv. Martina u Prozorju, sloj gorenja u bočnoj kapeli sv. Barbare (foto: F. Sirovica)

osnovi svojih stratigrafskih odnosa istraženi su grobovi smješteni u relativne kronološke odnose.

Ove godine istraživani grobovi u središnjem istočnom dijelu svetišta, na prostoru na kojemu se nalazila masivna baza za oltar, stariji su od većine ostalih, već istraženih grobova u svetištu. Naime, baza oltara spriječila je pokapanja u najkasnijim vremenima. Više je grobova bilo presječeno gradnjom gotičke apside. Još uvijek nije potpuno sigurno kuda se pružao završetak romaničke apside – situacija je iznimno kompleksna zbog brojnih pregradnji, no čini se da je potvrđena pretpostavka o nešto drukčijoj orijentaciji prve (vjerojatno romaničke) crkve, koja je vidljiva pri dnu sjevernog temelja svetišta. Čini se, dakle, da istočni temelj svetišta ima dvije faze gradnje: stariju, od koje je možda ostao sačuvan samo najsjeverniji dio danas sačuvanog temelja te mlađu kojoj pripadaju južni i središnji dio temelja.

Istraživano je i područje istočno od svetišta crkve, od južne do sjeverne sakristije, zajedno sa sondom za odvodnju drenaže istočno od podzida. Na tom je području istražen 51 grob. Na dnu ukopa nekih od istraženih grobova primijećen je nekad jasan, a nekad samo u tragovima očuvan sivo--plavi otisak od lijesa ili dasaka na koje je kostur bio položen. Uočeno je da je SI potpornjak mlađi od najstarije razine ukopavanja. U novootvorenoj sondi utvrđeno je postojanje i starijeg podzida oko platoa na kojemu se nalazi crkva.

U sjevernoj je sakristiji tijekom ovogodišnje kampanje istraženo šest grobova, od kojih je samo jedan mlađi od same sakristije, a svi ostali grobovi presječeni su ukopima za njezine temelje. U kapeli sv. Barbare istraženo je deset grobova te nekoliko slojeva. Osobitu pažnju privlači horizont gorenja: sloj crvene, zapečene, većim dijelom razmrvljene zemlje, s puno čavala (od drvene konstrukcije krova?) te s mnogobrojnim ulomcima kalja od peći. Sudeći prema izgledu pronađenih ulomaka keramičkih neglaziranih pećnjaka, taj sloj upućuje na to da je vjerojatno u 15. stoljeću u požaru stradao neki, uz crkvu prizidan objekt, možda čak ivanovački *domus*. Važno je napomenuti da temelji objekta pronađeni unutar gabarita kapelice sv. Barbare ne pripadaju tome izgorenom objektu, jer je utvrđeno da su mlađi od požara: ustanovljeno je da ti temelji sijeku grob 149 koji je pak već bio ukopan u spomenute slojeve zapečene zemlje i ugljena.

Tijekom istraživanja prikupljeni su i neki zanimljivi sitni nalazi. Neki su pronađeni u grobovima, odnosno u njihovim zapunama, a drugi u slojevima. Treba spomenuti nalaze prstenja, S-karičica, pređica, vjerojatne tragove parti te štapa za hodanje, ulomke litike i dva željezna vrha strelica. Pronađeno je i nekoliko primjeraka novca. Pojedini su nalazi novca toliko izlizani da su potpuno nečitki prije čišćenja, no među bolje očuvanim primjercima ističu se srebrni denar kralja Žigmunda i osobito dobro očuvan bakreni novac Konstantina II., kovan dok je još bio cezar, između 330. i 337. godine, a koji je nađen kraj lubanje kostura u grobu 177.

Literatura

Belaj 2007 J. Belaj, Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina, Pučko otvoreno učilište Dugo Selo, 2007.

dr. sc. Juraj Belaj
Filomena Sirovica

Summary

During the fall of 2008 seventh phase of archaeological and conservation works at the site St. Martin at Prozorje near Dugo selo was undertaken. The essential aim of this year's campaign was to research the sanctuary of St. Martin's church down to natural soil. For the needs of drainage the area around the church was also researched including the annexed chapel of St. Barbara. Stratigraphy of the site is highly complex because of the numerous and long-lasting burying inside and outside the church. Similar complexity during numerous reconstructions is also shown by the architectural remains.

This year 95 graves and 448 stratigraphic units were excavated. Several graves were intersected during the construction of a Gothic apse. We still cannot say with certainty where the Romanesque apse used to end, but it seems that the assumption about a somewhat different orientation of the first (probably Romanesque) church has been confirmed. In the northern sacristy six graves were excavated and in St. Barbara's chapel ten graves together with several layers were researched. The layers

yielded numerous fragments of unglazed ceramic tiles. This indicated that there had been a fire in the 15th century that had probably destroyed some annexed object, maybe even the domus of Ivanovec.
During the excavation numerous small finds were collected. We should mention rings, S-clips, yarns and walking sticks, lithic fragments and two iron arrow heads. Several coins were also found and those that were best preserved include silver coin of king Žigmund and well-preserved copper coin of Constantine II., which had been coined while he was still a cezar, between the year 330 and 337.

Redni broj: 111
Lokalitet: Spilja Hrenov grič
Naselje: Obrež Vivodinski
Grad/općina: Ozalj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U kolovozu 2008. provedena su pokusna sondažna iskopavanja u spilji Hrenov grič kod Obreža Vivodinskog u jugozapadnom dijelu Žumberka. Stručna voditeljica istraživanja bila je Morena Želle, njezin zamjenik Stašo Forenbaher, a članovi stručne ekipe studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu Hrvoje Juričić, Matija Knez i Deniver Vukelić. Voditelj je projekta Javna ustanova „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“, a istraživanja su financirana sredstvima Ministarstva kulture. Radovi su obuhvatili površinu od 7 m², a prosječna dubina iskopa iznosila je 70 centimetara.

Sondažno iskopavanje u Hrenovom griču dio je višegodišnjeg programa sustavnoga arheološkog istraživanja speleoloških objekata na području Parka prirode „Žumberak – Samoborsko gorje“, čija je realizacija započela 2005. godine. Terenskim pregledom evidentiraju se arheološka nalazišta na istraživanom području, dok se sondažnim iskopavanjima nastoje kronološki i funkcionalno preciznije odrediti odabrani objekti. Od 25 speleoloških objekata do sada obuhvaćenih terenskim pregledom, u njih 12 pronađeni su površinski arheološki nalazi. Iskopavanjem 2006. godine u spilji Židovske kuće kod Cerovice ustanovljeno je postojanje kulturnih slojeva iz vremena kasnoga srednjeg vijeka ili novoga vijeka, kao i iz razdoblja kasnoga brončanog doba/starijega željeznog doba (Želle 2007).
Aktivnosti su u 2008. nastavljene probnim iskopavanjem u spilji Hrenov grič koja se nalazi podno zaseoka Hrena u Obrežu Vivodinskom. Ulaz u neveliku spilju dužine 34

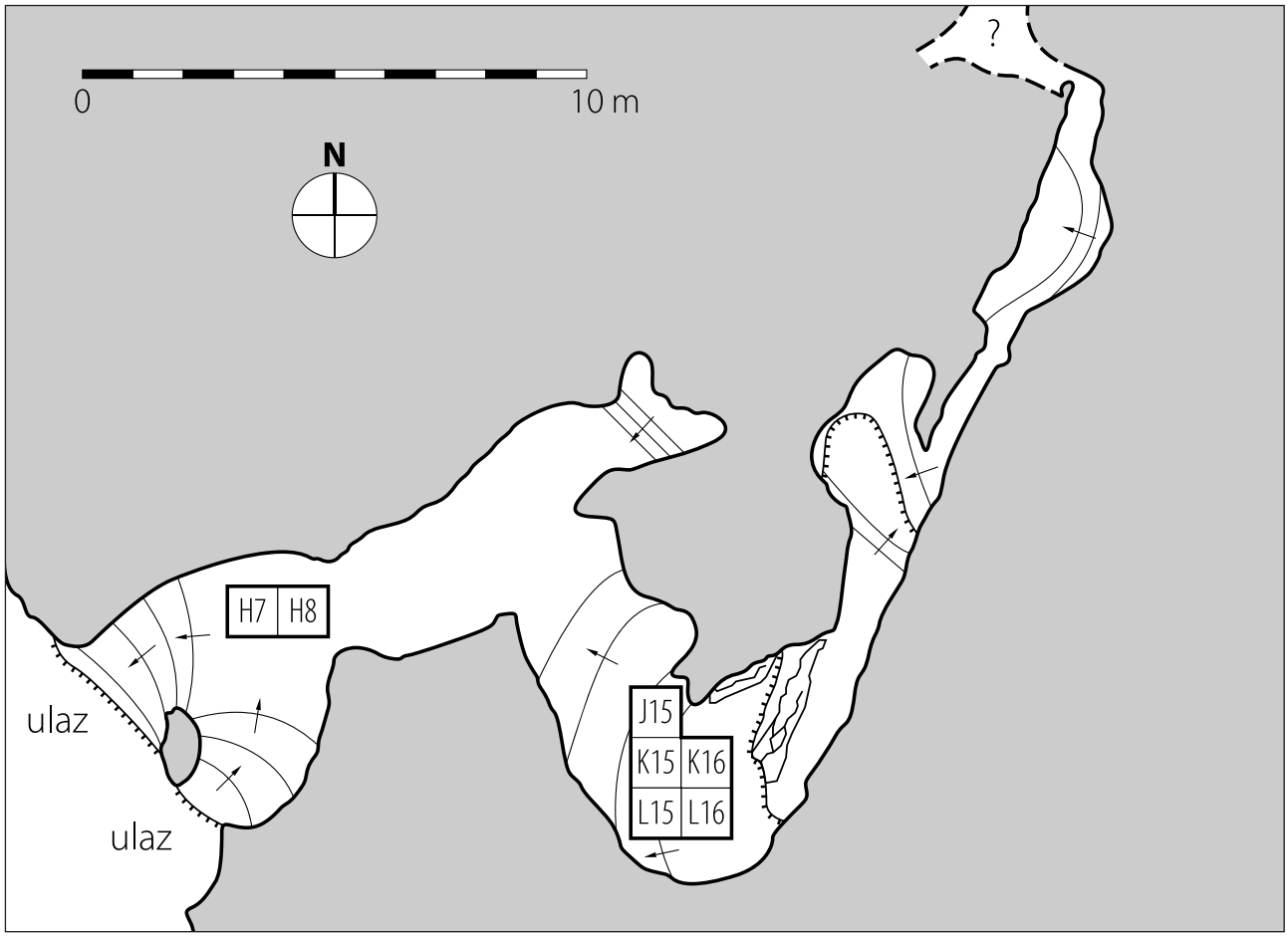

Tlocrt spilje Hrenov grič (crtež: S. Forenbaher)

m, čija je najveća širina 5 m, a najveća visina ne doseže ni 3 m, smješten je usred strme stijene koja se uzdiže nad lijevom obalom Kupe. Iako se ne ističe prostranošću, Hrenov grič odabran je za probno sondažno istraživanje zbog svog smještaja u blizini riječnoga toka, ali i zbog teškog pristupa koji mu pridaje značajke dobro zaštićenog skloništa. Tijekom terenskog pregleda 2007., u spilji su s površine prikupljeni ulomci keramičkih posuda, što je uputilo na vjerojatnost postojanja arheološkoga nalazišta.

Hrenov grič pripada morfološkom tipu jednostavnih spilja. Zapadniji od dva ulaza, međusobno udaljenih tek nekoliko metara, gleda prema dolini Kupe, dok je južniji najvjerojatnije nastao naknadno – urušavanjem svoda spilje. Najširi je i najprostraniji dio spilje pri ulazu, maksimalne širine i duljine po 5 m, a na njega se nastavlja kanal prosječne širine oko 3 metra, koji se nakon petnaestak metara znatno sužava. Prva probna sonda, površine 5 m², otvorena je u unutrašnjosti spilje, neposredno prije suženja kanala, a druga, površine 2 m², u ulaznom prostoru spilje. Sav iskopani sediment prosijavan je kroz sita otvora 6 mm.

U prvoj su sondi u unutrašnjosti spilje najprije otvoreni kvadrati K15 i L15. Identificirano je devet stratigrafskih jedinica te najmanje dva kulturna sloja različite vremenske pripadnosti, od kojih je viši srednjovjekovni, a niži prapovijesni. Razdvaja ih sloj koji je vjerojatno nastao prirodnim putem, a rijetki prapovijesni i srednjovjekovni nalazi dospjeli su u njega djelovanjem životinja. Kulturni su slojevi kronološki determinirani na temelju općih značajki prikupljenoga keramičkog materijala. Dok se srednjovjekovna keramika može datirati u raspon od 11. do 13. stoljeća, mnogo skromnije zastupljena i uglavnom neukrašena prapovijesna keramika pripisuje se brončanom dobu.

U prapovijesnom sloju pronađeni su i vrlo jasni tragovi vatrišta koja su se nastavljala izvan granica iskopa, stoga je sonda proširena u kvadrate K16 i L16 gdje su, uz preostali dio prapovijesnog vatrišta, tragovi vatrišta pronađeni i u srednjovjekovnom sloju. Iskop u spomenutim kvadratima te u kvadratu J15 potvrdio je otprije definirane stratigrafske odnose. Svi su slojevi sadržavali i životinjske kosti, no njihova učestalost u pojedinim stratigrafskim jedinicama obrnuto je proporcionalna učestalosti keramike. To navodi na zaključak da je prisutnost kostiju rezultat boravka životinja, a ne ljudskih aktivnosti vezanih uz primjerice prehranu.

U sondi pri ulazu (kvadrati H7 i H8) također je evidentirano devet stratigrafskih jedinica, te su razlučena dva kulturna sloja. Budući da ostaci keramičkih posuda iz oba sloja prema općim značajkama pripadaju kasnosrednjovjekovnom razdoblju (14. – 15. stoljeće), distinkcija slojeva temelji se na obilježjima same taložine. U sondi je pronađena znatna količina krupnog kamenja i tragova žbuke, što upućuje na postojanje neke zidane graditeljske strukture, te omogućuje razlikovanje konteksta njene izgradnje i postojanja od konteksta nastalih nakon njena rušenja. Iako očuvani dijelovi graditeljske strukture za sada nisu pronađeni, količina ruševine i njen smještaj unutar spilje svjedoče o postojanju zida koji je zatvarao ulaz, stoga se Hrenov grič može pribrojiti grupi spilja sa zazidanim

Obrež Vivodinski – spilja Hrenov grič, sonda u unutrašnjosti (foto: M. Želle)

ulazima kakvih je na području Žumberka do sada bilo evidentirano četiri (Božić 2002). Reprezentativan primjer na taj način utvrđene spilje je tek oko 2 km uzvodno udaljena i na desnoj obali Kupe smještena Vrlovka, dobro poznato arheološko nalazište.

Učestalost keramičkih nalaza pri ulazu spilje dvostruko je veća nego u unutrašnjosti Hrenova griča. Rijetki ulomci prapovijesne keramike ondje su pronađeni gotovo isključivo iznad ruševine zida, što jasno upućuje na njihov sekundaran položaj. Sasvim je izniman nalaz srebrni novac – *mezzanino nuovo* – kovan u Veneciji u vrijeme vladavine dužda Andrea Dandola (1342. – 1354.), na čijoj je prednjoj strani prikaz svetog Marka i dužda Dandola, a na stražnjoj strani prizor uskrsnuća Kristova (Papadopoli Aldobrandini 1893).

Rezultati ovogodišnjega probnog iskopavanja upućuju na boravak ljudi u spilji Hrenov grič kod Obreža Vivodinskog barem tijekom triju različitih razdoblja. Dok su u unutrašnjosti spilje ljudi neosporno boravili tijekom prapovijesti i razvijenoga srednjeg vijeka, u ulaznom prostoru spilje

Obrež Vivodinski – spilja Hrenov grič, sonda pri ulazu (foto: S. Forenbaher)

Obrež Vivodinski – spilja Hrenov grič, venecijanska srebrna kovanica iz spilje (dužd Andrea Dandolo, 1342. – 1354.) (foto: M. Želle)

dokumentiran je njihov boravak u kasnosrednjovjekovnom razdoblju. O karakteru i obujmu uporabe spiljskog prostora, kao i o preciznijim datacijama, bit će moguće razmišljati nakon stručne obrade nalaza, ali i realizacije nastavka iskopavanja.

Literatura

Božić 2002 Vlado Božić, Obrambene špilje u Žumberku, Ekološki glasnik, 3, Zagreb, 2002: 11 – 16.
Papadopoli Aldobrandini 1893 Nicolò Papadopoli Aldobrandini, Le monete di Venezia descritte ed illustrate da Nicolò Papadopoli Aldobrandini, Parte I, Venezia, 1893.
Želle 2007 Morena Želle, Lokalitet: Spilja Židovske kuće, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 179 – 180.

Morena Želle
prof. dr. sc. Stašo Forenbaher

Summary

In August 2008, trail excavation was carried out at Hrenov Grič Cave near the village of Obrež Vivodinski in south-western Žumberak, as a part of a speleoarchaeological research programme conducted by "Žumberak – Samoborsko gorje" Nature Park Authority. This relatively small cave was selected for excavation because of its location near a major river (Kupa), its relative inaccessibility that made it a convenient hideout, as well as the presence of surface finds. Two test trenches were excavated, exposing a total area of 7 m². The trench in the cave interior yielded evidence of two occupation layers both of which contained hearths, modest amounts of pottery and animal bones. This part of the cave was occasionally used during prehistory (most likely, the Bronze Age) and during the developed Middle Ages (c. 11th-13th century). The animal bones, rather than testifying of human behaviour, indicate that the cave was used by animals during periods of human abandonment. The trench at the entrance to the cave contained more abundant pottery finds, as well as massive debris of a stone wall collapse. Most of the potsherds belong to the late Middle Ages (14th-15th century), as does a Venetian silver coin, minted during the reign of doge Andrea Dandolo (AD 1342-1354). While undisturbed remains of the stone wall have not been located, it is already clear that the entrance to the cave was walled off at some point during the late Middle Ages. This makes Hrenov Grič another example of Medieval wall-protected caves, which are fairly common in the region.

Redni broj: 112
Lokalitet: Stari grad Žumberak
Naselje: –
Grad/općina: Žumberak
Pravni status: P-766
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Arheološko-konzervatorski radovi na lokalitetu Stari grad Žumberak, godine 2008. realizirani su sredstvima Ministarstva kulture i Zagrebačke županije, a nastavak su dugogodišnjeg projekta konzervacije i prezentacije arhitekture srednjovjekovnog burga nastalog krajem 12. stoljeća koji se nalazi duboko u Žumberačkom gorju, na koti od oko 500 m n.m. Arheološko-konzervatorske radove vodio je Damjan Lapajne, viši savjetnik konzervator arheolog, a autorica konzervatorske dokumentacije bila je Tatjana Lolić, viša savjetnica konzervatorica. Izvođač radova bio je Stjepan Goršić, ing., Građevinski obrt, Karlovac.

Prema povijesnim izvorima, burg je rabljen u kontinuitetu do 16. stoljeća, kad je napušten jer strateški više nije odgovarao obrambenoj funkciji. Stilski se može definirati kao tipičan romanički utvrđeni grad, i to prema načinu njegova zidanja te prostornoj organizaciji. Tijekom dvade-

Stari grad, snimak iz zraka (foto: B. Bilušić Dumbović)

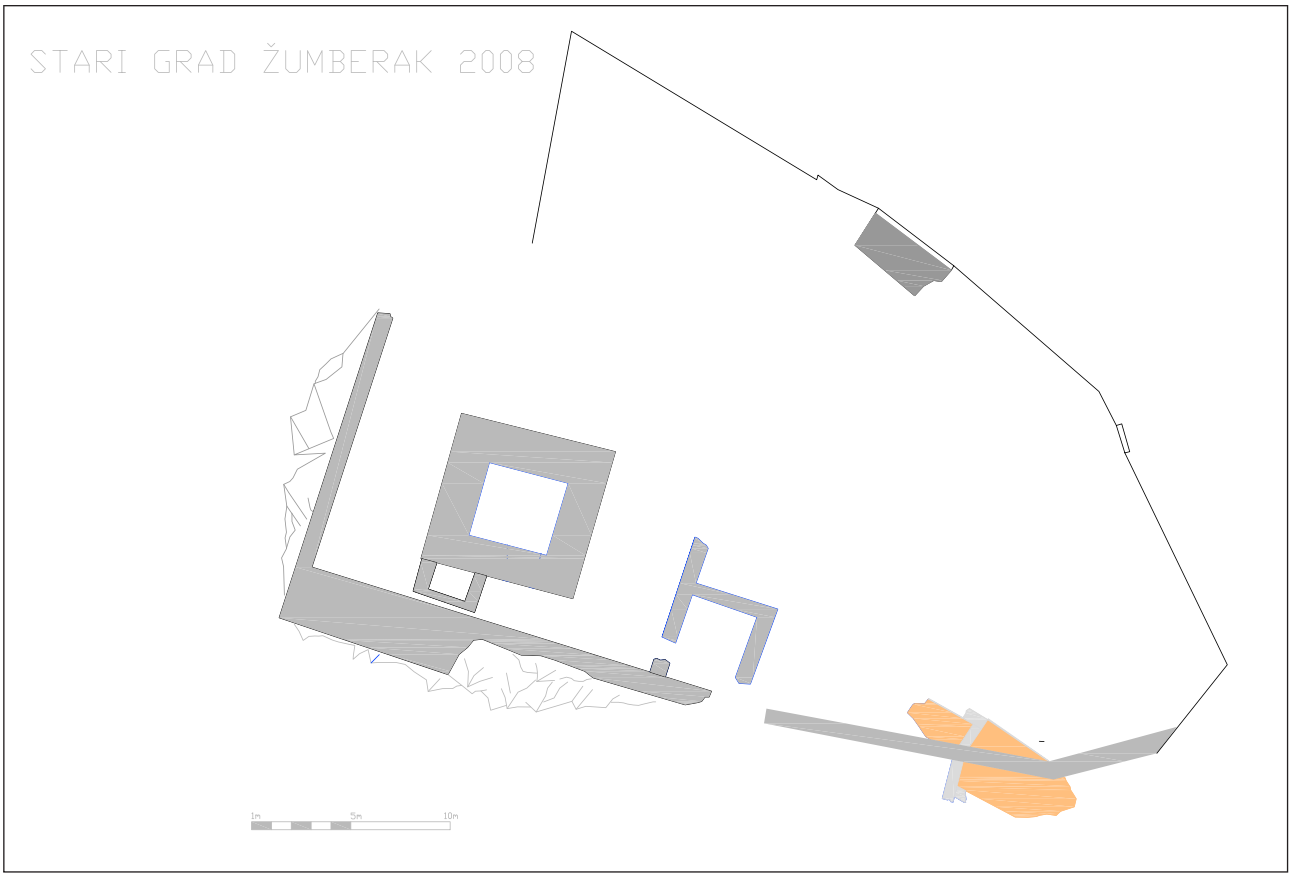

Tlocrt istraženog dijela staroga grada (izradila: T. Lolić)

setogodišnjeg projekta konzervacije i prezentacije srednjovjekovnog burga, arheološki su istraženi i prezentirani ostaci crkve, obrambene kule, južnog bedema s glavnim ulaznim vratima te cijelo dvorište. Obrambena je kula djelomice rekonstruirana do visine prvog kata, prema pronađenim građevinskim elementima te elementima arhitektonske plastike. Radovi u 2008. obuhvatili su preostali prostor sjeverozapadnog dvorišta, površine 25x11 m i dubine 1,5 m. Uz sjeverni zid dvorišta nađena je zidana peć za pečenje keramičkih predmeta. Peć je građena od kamenog ziđa s pokrovom od cigle ili crijepa. Dimenzije su peći 4x2 m, a visina 1,5 m. Neposredno uz peć pronađeni su fragmenti velikih keramičkih posuda u sloju pepela i ugljena. Sjeverozapadni ugao ojačan je u temeljnoj stopi te je za 10 cm širi od bedema. U iskopanom je sloju osim posuđa nađen veći broj metalnih predmeta, od kojih treba izdvojiti vrlo dobro sačuvanu ostrugu s kotačem. Poseban je nalaz fragment profilirane kamene ploče s natpisom, gdje se mogu pročitati slova R.V.A. ili I. ili T. Ovogodišnja kampanja također je prilog projektu prezentacije grada prema njegovoj cjelovitosti i prepoznatljivosti. Već i ovakvim parcijalnim prikazom prezentira nezaobilazno mjesto u žumberačkoj kulturno-povijesnoj baštini.

Ostruga i držak noža, željezo (14. stoljeće)

Fragment kamene ploče s natpisom

Literatura

Kos 1997 D. Kos, Gradovi, dvorci i plemstvo med Krko in Gorjanci do konca srednjeg veka, Dolenjski zbornik, 1997.
Lapajne 1996 D. Lapajne, Spomenička baština Žumberka, Žumberak, Baština i izazovi budućnosti, Zagreb, 1996: 23 – 56.
Ž. Demo, Determinacija novca (u rukopisu)
Mahović Gordana Mahović, Stari grad Žumberak, Obrada sitnog materijala – diplomski rad (u rukopisu)

Damjan Lapajne, prof.

Summary

Archaeological and conservation works at the site the old town of Žumberak in the year 2008 were the continuation of a long-lasting project of conservation and presentation of the architecture of a medieval burgh built at the end of the 12th century which is situated deep inside Žumberak at 500 m above the sea level.
The works included the area of the north western courtyard 25 by 11 m in surface to the depth of 1.5 m. Next to the northern courtyard wall a kiln was found. The kiln was made of stone and roofed with bricks or tiles. Its dimensions were 4 by 2 m and its height was 1.5 m. In the excavated layer we found alongside the pottery vessels a larger number of iron objects among which we should mention a well-preserved spur with a wheel. The find of a profiled stone slab was quite significant. It had the inscription R.V.A. or I. or T.

Redni broj: 113
Lokalitet: Šćitarjevo – Novo groblje
Naselje: Šćitarjevo
Grad/općina: Velika Gorica
Pravni status: P-2568
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U skladu s posebnim uvjetima za proširenje groblja u Šćitarjevu, koje je izdao Konzervatorski odjel u Zagrebu, tijekom studenog 2008. provedeno je zaštitno arheološko istraživanje na lokaciji proširenja groblja (k.č. 214/3 i 214/6, k.o. Obrezina). Arheološki potencijal lokacije (ukupne površine cca 7000 m²) ispitan je iskopom uzdužnih i poprečnih rovova te jednom istražnom sondom. Radovi su započeli u izvedbi Muzeja Turopolja pod vodstvom Tatjane Pintarić, kustosice arheologinje. Stručnu ekipu činili su: Boris Magdić, dipl. arheolog te apsolventi arheologije Miroslav Nađ i Sunčica Nagradić-Habus.

Istraživanja su započela strojnim iskopom, sustavom probnih rovova. Rovovi su bili široki 2 m te duboki 0,4 m. U sveukupno 9 rovova dužine 430 m, na toj dubini nije pronađen nikakav arheološki materijal. Daljnjim iskopom po sredini rovova prosječne dubine 0,4 m također nije pronađen arheološki materijal, osim u južnom dijelu k.č. 214/6, gdje se počela pojavljivati antička opeka i kamen. Na tom prostoru

Iskop probnih rovova

otvorena je sonda veličine 10x10 m, nepravilnog oblika (sonda 1). Daljnji iskop nastavljen je ručno. Nakon poliranja ocrtale su se tri zapečene jame u sjevernom dijelu sonde, velika nakupina kamena i opeke, jedna jama u zapadnom dijelu sonde sastavljena od sive gline, komada opeke i riječnih pužića te jedna jako teško uočljiva jama u istočnom dijelu sonde. U jamama u sjevernom dijelu sonde (jame 1, 2 i 3) nije bilo arheološkog materijala, uz iznimku jednog komada keramike u jami 1. Pretpostavka o paljevinskim grobovima nije se pokazala točnom. Jama 4 u zapadnom dijelu sonde sadržavala je rimsku opeku i riječni mulj sve

Sonda 1, građevni materijal

do zdravice. Jama 5 se, vjerojatno zbog djelovanja rijeke, manifestirala u višem sloju, zbog čega je bila teško uočljiva. U njoj nije pronađen arheološki materijal. Nakupina opeke i kamena poliranjem je proširena preko gotovo cijele sonde. U potrazi za eventualnom arhitektonskom strukturom, poliranjem je pronađen posrebren *polufollis* Konstantina I., dva komada kasnoantičke keramike i jedan brus. Ta nakupina nije bila vezana žbukom, niti je bila kompaktna. Ipak su pronađeni komadi žbuke u obliku oblutaka, što opet upućuje na djelovanje obližnje Save. Zaključeno je da je pronađena nakupina onodobni odbačeni građevni materijal koji se rabio za nivelaciju terena. Uzdignuće terena po rubu k.č. 214/6 upućivalo je na moguć bedem grada, što proširenjem rovova nije potvrđeno. Moguća pretpostavljena cesta u dužini parcele nije pronađena, pa je trebalo istražiti pretpostavku da današnji poljski put leži na rimskoj cesti. Nakon probnog presjeka današnjeg puta do dubine od 1 m, pokazalo se da je do dubine od 0,7 m sloj zapunjen šljunkom na samom dnu sadržavao recentni materijal. Ovo je istraživanje pokazalo da je taj prostor izvan areala Andautonije. Zbog svoga specifičnog položaja, blizine rijeke Save i manje apsolutne nadmorske visine, nije bio pogodan za duže obitavanje.

Literatura

Sutherland, Carson 1967 C. H. V. Sutherland, R. A. G. Carson, Roman Imperial coinage, VI (From Diocletians reform to the death of Maximinus), London, 1967.

Furst-Bjeliš 1996 B. Furst-Bjeliš, Historijsko geografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolja, (doktorska disertacija), Zagreb, 1996.

Tatjana Pintarić
Miroslav Nađ
Sunčica Nagradić-Habus

Summary

In 2008 rescue archaeological excavations were conducted at the site of future cemetery expansion in Šćitarjevo. The system of test trenches was employed. Archaeological layers that were found included discarded construction material (stone and bricks) at the southern site of the parcel, few empty pits, several pottery fragments and Constantine I.'s coin, in trench 10 by 10 m in size. The rest of the parcel was sterile. The assumption of a possible defensive city wall and a road was not confirmed.

Redni broj: 114
Lokalitet: Šepkovčica
Naselje: Gradići, Donja Lomnica
Grad/općina: Velika Gorica
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko nalazište Šepkovčica nalazi se na poljoprivrednim površinama naselja Gradića i Donje Lomnice, paralelno sa željezničkom prugom Zagreb – Sisak, a istraženo je

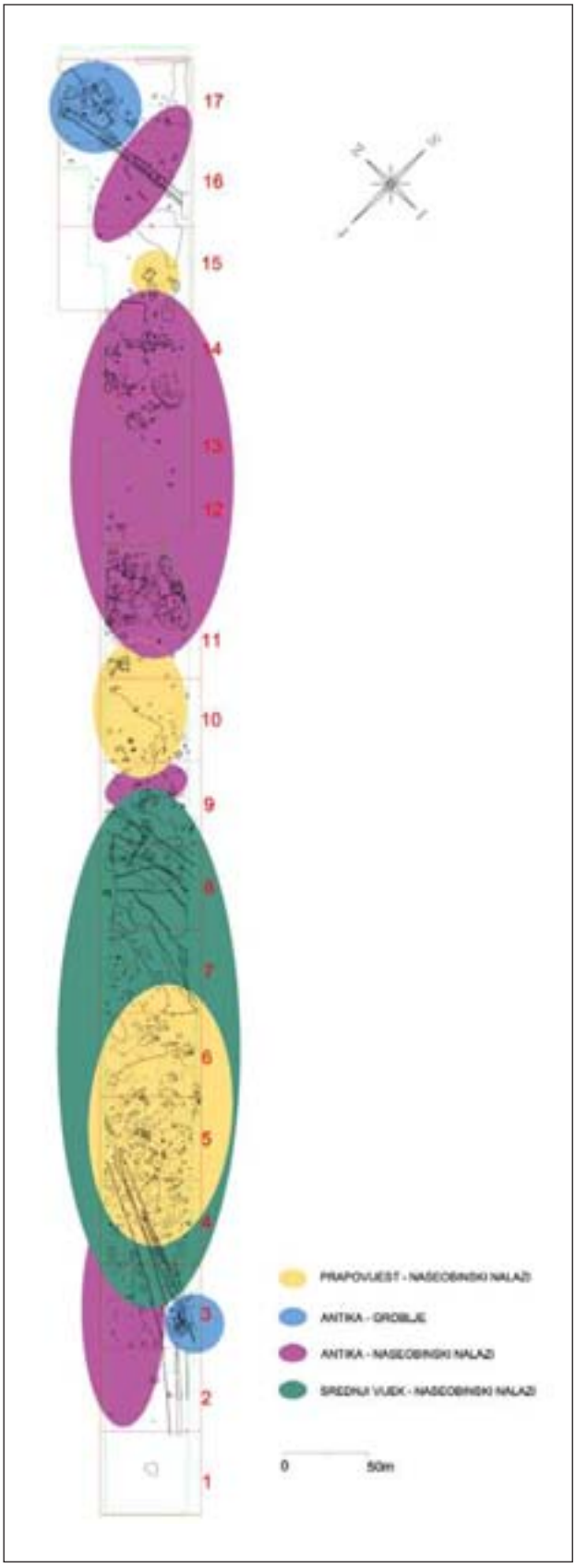

Šepkovčica, kompozitni plan s označenim razdobljima (snimili: M. Krtinić i I. Boras; obradila: A. Sičić; uredila: A. Bugar)

Šepkovčica, bunar 5, prapovijest (foto: B. Rožanković)

u sklopu projekta zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi buduće Autoceste Zagreb – Sisak (koridor A11), dionica Jakuševac – Velika Gorica jug (stacionaža od 4+600 do 3+600). Istraživanje lokaliteta trajalo je od listopada 2006. do travnja 2008. godine, na površini od 50.000 m². Naručitelj radova bilo je Ministarstvo kulture, a investitor Hrvatske autoceste. Glavni izvođač radova bio je Muzej grada Zagreba, s voditeljicom istraživanja Aleksandrom Bugar. Kao suradnik u radovima angažirana je tvrtka Kaducej d.o.o. te Muzej Turopolja. Stručni arheološki nadzor obavila je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, koja je i koordinatorica zaštitnih radova na prvoj i drugoj dionici buduće Autoceste Zagreb – Sisak.

Tijekom dugotrajnog istraživanja, brojnu arheološku ekipu činili su arheolozi Josip Burmaz, Dženi Los, Nikša Vujnović, Nikolina Antonić, Iva Marochini i Ivan Knezović te određeno razdoblje Ivan Drnić, Antonio Džaja, Sanja Gospodinović, Igor Vukmanić i Maja Pasarić. Duži ili kraći period na terenu proveli su apsolventi i studenti arheologije Sveučilišta u Zagrebu A. Sičić, V. Iličić, M. Krtinić, G. Šobota, I. Boras, T. Matana, N. Bracanović, I. Artuković, A. Nadžander, V. Žlender, A. Babajko, M. Lelas, V. Šešuk, Ž. Mesec, M. Martinec, F. Sirovica, B. Babić, A. Pavleković, V. Madiraca, M. Peović te D. Maurin sa Sveučilišta u Zadru. U istraživanju je sudjelovala i brojna pomoćna tehnička ekipa, dok su radnici trvtke Zidar d.o.o. obavili ručni, a tvrtka TGM logistika strojni iskop. Uzorke zemlje flotirala je Gordana Ivčić, ing. biologije (†), inženjerski pregled geoloških slojeva obavio je Tomo Novosel, dipl. ing. geologije, a osteološki pregled ljudskih i životinjskih ostataka dr. sc. Zdravka Hincak. Istraživanja je videodokumentacijom popratio Marijan Orlić, viši stručni savjetnik konzervator iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Položaj lokaliteta bio je određen na temelju rezultata terenskoga arheološkog pregleda i geofizičkih istraživanja

Šepkovčica, životinjski ukopi 2 i 3, antika (foto: Dž. Los)

obavljenih za prvu dionicu Autoceste Zagreb – Sisak. Lokalitet geografski pripada regiji Turopolje u kojoj prevladavaju geološki fluvijalni slojevi različite starosti, vezani uz morfostrukture nizine rijeke Save, a u tu se sliku uklapa i lokalitet Šepkovčica na kojem su definirani slojevi fluvijalnog podrijetla, izuzev eolskog nanosa na kojem je nastalo srednjovjekovno naselje. Ta mikrolokacija bila je obilježena i koritima nekadašnjih potoka, kao i bogatijom šumskom vegetacijom, dok je razina podzemnih voda bila i do 4 m viša nego današnja. Niz drenažnih jaraka rabljenih u svim periodima prisutnima na lokalitetu, upućuje na to da je okoliš zbog povremenih poplava i vlage bio prilagođavan uvjetima za život, kao i neki tipovi objekata. Nalazi niza ukopa za stupove, od kojih su mnogi pravilnog pravokutnog i kvadratnog tlocrta, te nedostatak sačuvanih podova kuća potvrđuju teoriju da je riječ o kućama temeljenim na stupovima, s podovima odignutima od tla, kao što je to slučaj i s najstarijom sačuvanom tradicijskom drvenom arhitekturom posavskoga kraja.

Arheološka su istraživanja u tehnički i metodološki zahtjevnom procesu istraživanja tri vertikalna stratigrafska sloja i na dijelu lokaliteta složenom horizontalnom stratigrafijom, na površinom obimnom lokalitetu rezultirala vrlo brojnim, bogatim i izrazito različitim nalazima iz prapovijesnog, antičkog i srednjovjekovnog razdoblja. Osobito se ističe nalaz trinaest bunara s drvenim konstrukcijama kružnog ili četvrtastog tlocrta iz sva tri razdoblja prisutna na lokalitetu, kao i nalaz osam jama sa životinjskim ukopima goveda položenih na bok i presavijenih nogu.

Prapovijesnom razdoblju pripada približno 800 različitih naseobinskih jama, od kojih su veći dio ukopi za stupove, dok ostatak čine otpadne i radne jame, drenažni kanali, bunari i vatrišta. Najveća je koncentracija prapovijesnih ukopa na površini od 10.000 m², ali su različite prapovijesne jame definirane i na drugim dijelovima lokaliteta. Riječ je o ostacima eneolitičkog naselja (lasinjska kultura) te brončanodobnom neseobinskom horizontu. Pronađena je velika količina keramičkih ulomaka posuda i lijepa te životinjske kosti, a maji dio nalaza čini litika.

Antički su nalazi brojni – definirana su dva groblja udaljena jedno od drugoga oko 700 m te niz naseobinskih objekata raspoređenih po gotovo cijeloj površini lokaliteta. Grupa od 11 grobova čini ostatak oranjem uništenog noričko-panonskog tumula s paljevinskim i žarnim grobovima i s brojnim grobnim prilozima uobičajenima za rimsko razdoblje druge pol. 1. st. i 2. st. (žare, keramički vrčevi s jednom ili dvije ručke, zdjele, tanjuri, lonci vertikalnog vrata, čaše, šalice tankih stijenki, novac, brončane fibule, staklena zdjela), a u tumul je bio ukopan i jedan kosturni grob nešto kasnije datacije (2./3. st.). U blizini tumula pronađeno je još šest pojedinačnih žarnih i paljevinskih grobova. Drugo je groblje miješano paljevinsko i kosturno s ukupno 36 grobova, datirano u razdoblje od 1. do 4. stoljeća. Dio kosturnih grobova tlocrtno je kružno položen oko kamenog popločenja kvadratnoga tlocrta. U nekoliko kosturnih grobova bile su priložene keramičke posude, a pronađeni su i dijelovi nošnje, odnosno nakita (brončane fibule, narukvice, perlice od staklene paste) te novac. Stratigrafski je stariji od toga groblja sustav ukopa plitkih jaraka koji na površini od 40x25 m zatvaraju tri pravokutna prostora,

Šepkovčica, grob 1, antika (foto: A. Bugar)

oblikujući neku vrstu grobnih parcela. Taj je tlorisni sustav bio definiran i geofizičkim istraživanjima. Južno od groblja definirana je antička (lokalna) cesta s jarcima i kolotrazima trasirana na geološkoj šljunčanoj podlozi, a još jedna manja površina s tragovima kola definirana je uz grobni tumul. Najveća gustoća naseobinskih objekata kasnoantičkog perioda bila je definirana na SZ dijelu lokaliteta, na površini od cca 12.000 m², a različiti naseobinski objekti i drenažni kanali locirani su i drugdje unutar istraženog područja.

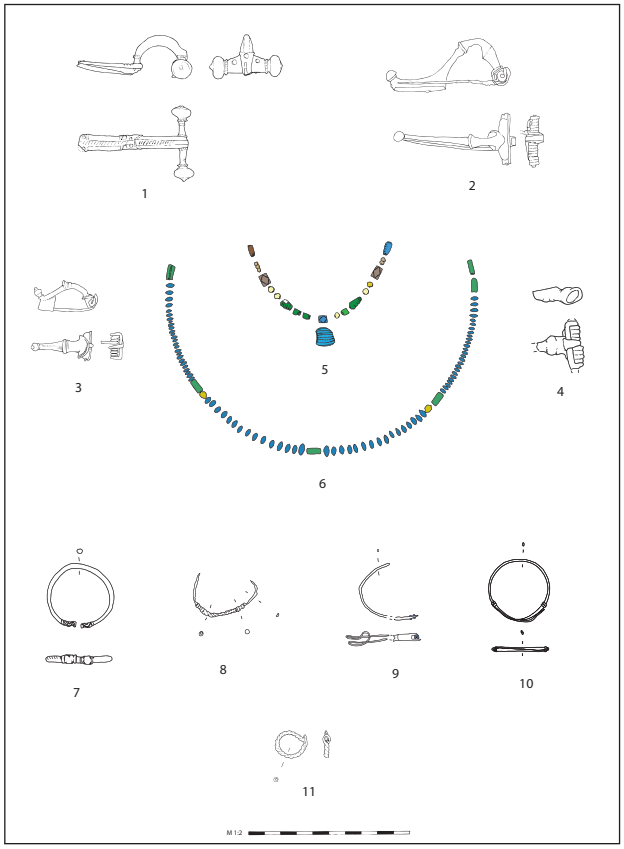

Šepkovčica, ploča s izborom nalaza iz antičkih grobova (izradila: I. Marochini)

Šepkovčica, grupa jama, vatrišta i bunar 10, antika (foto: B. Rožanković)

Definirano je više od 600 različitih ukopa jama: temeljni jarci pravokutnog objekta, ukopi za stupove nadzemnih konstrukcija objekata, radne i otpadne jame i jarci, pravilni redovi ukopa za kolce nekadašnjih ograda, brojna vatrišta, bunari i drenažni kanali. Riječ je o naseobini ruralnoga tipa. Brojni su nalazi keramike, željeznog alata, brončanih predmeta – dijelova nošnje, kasnoantičkog novca, koštanih ukrasnih predmeta, ulomaka stakla, opeke, maze, žrvnjeva, brusova te nekoliko obrađenih komada kamena.

Jedan su od najvažnijih nalaza na lokalitetu ostaci srednjovjekovnog naselja koje se rasprostiralo na površini od 15.000 m². Definirana su dva horizonta naselja: starije – datirano u period od 9. do poč. 13. stoljeća te mlađe – datirano u razdoblje od 13. do 15. stoljeća. Istraženo je više od 800 različito velikih ukopa jama, od čega velik dio pripada ukopima za stupove, dok drugi dio čine srednje i veće jame različitih funkcija (stambene, radne, otpadne, vatrišta, krušne peći, bunari, odvodni kanali). Izdvojena su četiri tipa objekata prema rasporedu i kombinaciji stupova i pripadajućih jama. Pronađena je velika količina keramike, uglavnom lonaca, od kojih su brojni ulomci ukrašeni motivom valovnice – češljaste i jednostruke, ukrasom izvedenim kotačićem ili urezanim paralelnim linijama. Osim keramike, pronađena je veća količina životinjskih kostiju, od kojih dio pripada i izumrlom govedu *Bos primigenius* (tur), po kojem je po predaji Turopolje dobilo ime. Osim toga, pronađeno je i dosta metalnih nalaza, željeznih noževa i alatki, dvije brončane S-karičice, jedna lijevana naušnica volinjskoga tipa i jedan brončani garnulirani privjesak u obliku zvončića.

Šepkovčica, bunar 7, srednji vijek (foto: Dž. Los)

Literatura

Bugar 2008 A. Bugar, Naselje ranog srednjeg vijeka Velika Gorica – Šepkovčica, u: Srednji vek, arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino, Narodni muzej Slovenije i Annales Mediterranea, Ljubljana, 2008.

Bugar 2007 A. Bugar, Dosadašnji rezultati arheoloških zaštitnih istraživanja na lokalitetu Šepkovčica, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2007.

Burmaz 2005 J. Burmaz, Terenski arheološki pregled na trasi autoceste Zagreb – Sisak, 1. dionica Jakuševac – Velika Gorica, Kaducej d.o.o, Zagreb, 2005.

Fürst-Bjeliš 1996 B. Fürst-Bjeliš, Historijsko-geografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolja, (doktorska disertacija, Prirodoslovno-matematički fakultet), Zagreb, 1996.

Hincak, Mihalić, Bugar 2007 Z. Hincak, D. Mihalić, A. Bugar, Cremated Human and Animal Remains of the Roman Period – Microscopic Method of Analysis (Šepkovčica, Croatia), Coll. Antropol., 31, Zagreb, 2007.

Laszowski 1911 E. Laszowski, Povijest plemenite općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane, sv. I i II, Zagreb, 1911.

Mušič 2005 B. Mušič, Geofizička istraživanja na autocesti Zagreb – Sisak, Univerza v Ljubljani, Oddelek za arheologijo, Ljubljana, 2005.

Aleksandra Bugar

Summary

Site Šepkovčica is situated at agricultural surfaces of Gradići and Donja Lomnica villages near the city of Velika Gorica. The site was excavated within the archaeological campaign at the section of future Zagreb – Sisak highway. The excavations were being conducted from October 2006 to April 2008 at an area of 50,000 m². The position of the site was determined on the basis of the results of a fieldwalking campaign and geo-physical research. Archaeological excavations resulted in numerous finds from Prehistoric, Antiquity and Medieval periods. The significant finds are the 13 wells with wooden constructions from the three mentioned periods and eight animal burials (oxen). Eneolithic settlement of Lasinja Culture type was excavated, together with dwelling pits from Bronze Age. Two Antique graveyards were found dated from the

1st to 4th century. One of them was represented by the destroyed Norican-Pannonian tulumus and the other one was a mixed cremation and skeletal graveyard. Remains of a Late Antique rural settlement and traces of a Roman road were recorded. One of the most important finds at the site were the remains of a Medieval settlement dated to the period between the 9th and the 15th century with numerous dwelling objects and numerous pottery and metal finds.

Redni broj: 115
Lokalitet: Zagreb – Gornji grad (Trg Franje Markovića, Trg Katarine Zrinske, Jezuitski trg, Mesnička ulica)
Naselje: –
Grad/općina: Zagreb
Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sondažna iskopavanja

Tijekom 2008., Muzej Grada Zagreba proveo je nekoliko sondažnih istraživanja na području zagrebačkoga Gornjega grada (Trg Franje Markovića, Trg Katarine Zrinske, Jezuitski trg, Mesnička ulica). Voditelj istraživanja bio je Boris Mašić.

Markovićev trg
Sonda na Markovićevu trgu otvorena je pokraj zgrade Državnoga hidrometeorološkog zavoda, uz istočni ugao njezina sjeverna pročelja. Riječ je o trgu omeđenome navedenom zgradom Zavoda (s juga), palačom Zrinski na kućnom br. 3 (sa sjevera), zgradom Grič 2 (sa zapada) te kućom Vranicanijeva 6 (s istoka). Bitno je napomenuti kako se istočno krilo zgrade Državnoga hidrometeorološkog zavoda nalazi iznad kapele Uznesenja Marijina, koja se vidi na tlocrtu tog dijela grada iz 1766. godine. Pozicija arheološke sonde određena je s ciljem da se prilikom istraživanja ustanove temelji pročelja te dio zapadnog i

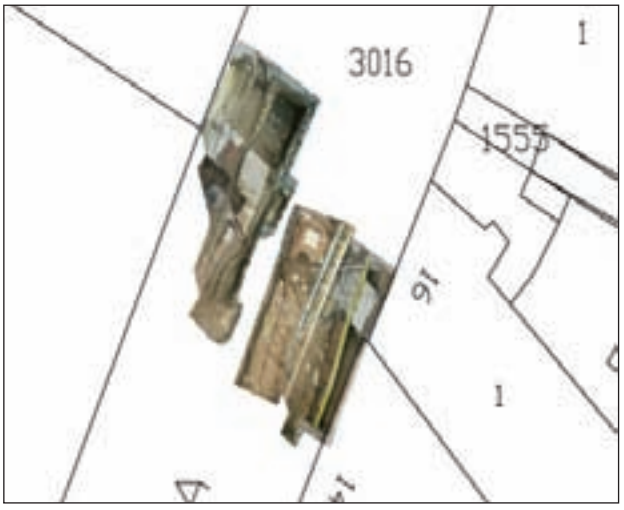

Arheološke sonde u Mesničkoj ulici (foto: V. Iličić; snimio: M. Krtinić; obrada: D. Pasarić)

Pozicija arheološke sonde na Trgu Franje Markovića (crtao: N. Metikoš; obrada: S. Latinivić)

istočnog zida kapele Uznesenja Marijina. Na nacrtu iz 1766. zorno se razabire kako sjeverno pročelje kapele zadire u prostor današnjeg Markovićeva trga, što je i uvjetovalo njegov tlocrtni izgled. Naime, iz tlocrta je vidljivo kako prilikom gradnje palače Zrinskih nije bilo dovoljno prostora za gradnju južnoga (glavnog) pročelja zgrade u liniji s ostalim kućama u Vranicanijevoj ulici, pa je njegovim povlačenjem prema sjeveru trg zadobio pravilan četvrtast izgled kakav ima i danas.
Istraživanjima je utvrđeno da su arheološki slojevi izrazito devastirani gradnjom komunalne infrastrukture. No, ipak su ostali sačuvani dijelovi istočnog i zapadnog temelja kapele te strukture za koje se može pretpostaviti da pripadaju temelju njezina pročelja. Zapadni temelj bio je vidljiv samo u južnom profilu sonde, jer je ostatak devastiran ukopom za komunalnu infrastrukturu. Istočni temelj također je devastiran, no jasno je ostao sačuvan njegov ugaoni lom, vidljiv i na tlocrtu iz 1776. godine. Zidane strukture vidljive u najdonjem sloju sjevernog profila djeluju kao mogući ostaci pročelja crkve, dok se u istom profilu vide ostaci nekadašnjeg opločenja ulice granitnim kockama.
Dakle, arheološka sonda na Markovićevu trgu upućuje na postojanje ostataka zidane arhitekture pod današnjim pločnikom. U istočnom dijelu sonde ti su zidovi sačuvani

Pozicija arheoloških sondi na Trgu Katarine Zrinske i Jezuitskom trgu (crtao: N. Metikoš; obrada: S. Latinivić)

Arheološka sonda na Trgu Franje Markovića (foto: B. Mašić)

Arheološka sonda s ostacima gradskog bedema ispred kućnog br. Mesnička 14 (foto B. Mašić)

na 155,45 m n.m., a u zapadnom na 156,61 m n.m. Riječ je o svega 75 cm ispod razine današnjeg pločnika uz Državni hidrometeorološki zavod. Nekadašnje kameno popločenje trga nalazi se tridesetak centimetara ispod današnje razine trga na 156,29 m n.m., te je zbog svega toga nužan arheološki nadzor bilo kakvih komunalnih radova na tom prostoru.

Trg Katarine Zrinske i Jezuitski trg

Pozicija sonde na Katarininu trgu odabrana je kako bi se dobila izvorna razina trga na spoju s Ćirilometodskom i Vranicanijevom ulicom. Jezuitski trg omeđen je na jugozapadu palačom Kulmer, na sjeverozapadu zgradom u Vitezovićevoj 1, na sjeveru zgradom nekadašnjeg konvikta u Kamenitoj 11, s južne isusovačkim samostanom te s juga crkvom sv. Katarine. Sonda na Jezuitskom trgu bila je pozicionirana na zapadnoj strani trga, kako bi se utvrdila izvorna razina trga na spoju s Katarininim trgom. Sonde na Katarininu i Jezuitskom trgu rezultirale su definiranjem plitke razine sterilnog sloja zemlje u obje sonde. To znači da se hodna razina sjevernog dijela Katarinina trga i hodna razina zapadnog dijela Jezuitskog trga nalazi na sterilnim slojevima, bez obzira što je denivelacija oba trga očita u smjeru juga, odnosno istoka. Razlog je tomu brežuljkasta konfiguracija terena na kojem se Gornji grad nalazi, pa je vjerojatno da današnji nivo oba trga prati izvornu konfiguraciju padine koja se spušta prema istoku i jugu. Može se pretpostaviti i da je izrazita denivelacija istočnog dijela Jezuitskog trga rezultat ukopavanja samostanske zgrade na hodnu razinu lađe i svetišta crkve sv. Katarine, deniveliranih u odnosu na ulazni prostor crkve, možda upravo zbog izvorne konfiguracije terena koji se spušta prema istoku.

Mesnička ulica

U Mesničkoj ulici otvorene su dvije sonde – jedna ispred kućnih brojeva 16 i 14, na istočnoj strani, a druga na dijelu ulice južno od prostora ispred kućnog br. 23. Pozicije su odabrane shodno prikazu na akvarelu Ludovika Bužana iz 1792., na kojem su vidljiva Mesnička vrata neposredno uz kapelu sv. Ivana Nepomuka. Kapela se nalazila na mjestu današnjega kućnog br. 12. Na istom akvarelu vidljivo je kako se uz zapadni zid gradskih vrata nalazi prizemnica čiji se krov dijelom podvlači pod krov vrata. Gradska vrata izgrađena su 1557., a srušena 1836. godine. Uz vrata su se nalazile stambene zgrade, od kojih je ona na mjestu današnjeg kućnog br. 14, izgrađena 1910., ostala u nekadašnjim gabaritima. No, nasuprotna zgrada, izgrađena u 18. stoljeću južno od današnjeg kućnog br. 23 i vidljiva na Bužanovu akvarelu, srušena je 1865. i nikada nije obnovljena.

Iskopom je ustanovljeno da sjeverni zid današnjeg kućnog br. 14 leži na gradskom bedemu, čiji se temelj prema zapadu proteže koso u odnosu na današnju ulicu. Bilo je zorno vidljivo kako je temelj bedema oštećen recentnim ukopavanjem komunalnih instalacija, a najviše je devastiran izgradnjom opečne, nadsvođene kanalizacije otkopane u zapadnom rubu sonde. Te su instalacije većinom još uvijek u funkciji, a kako ne bi bile oštećene iskop je zaustavljen na razini iz koje je bilo moguće iščitati smjer pružanja bedema. Kao i na drugim lokacijama unutar Gornjega grada, potvrđeno je da je bedem građen od nepravilno pritesanih kamenih blokova položenih na

Dio gradskog bedema uz kućni br. Mesnička 23, s naknadno probijenom nišom (foto: B. Mašić)

zdravicu. Vidljivo je da je zdravica sa sjeverne strane temelja plitka, dok s južne strane nije bilo moguće utvrditi njezinu razinu. Širina temelja bedema seže od 2,10 do 2,20 m, kao i na drugim lokalitetima gdje su evidentirani njegovi ostaci. Nakon sanacije iskopa, otvorena je sonda na zapadnoj strani ulice, izmaknuta nešto dalje prema sjeveru, shodno pružanju temelja bedema evidentiranog u istočnoj sondi.

Uz sam ogradni zid vrta ispod kućnog br. 23, vrlo plitko evidentirani su ostaci temelja bedema devastirani polaganjem PTT i električnih instalacija, a daljnjim iskopom uočeno je da se u zidnoj strukturi temelja nalazi niša popločana ciglom. Vjerojatno je riječ o ostacima prozorskog otvora kuće čiji je zapadni zid ustanovljen južno od temelja bedema. To su ostaci kuće vidljive na Bužanovu akvarelu. Iz stratigrafskih je odnosa jasno da je zid kuće prislonjen na temelj bedema, no bilo je očito kako se ispod njezine hodne razine u unutrašnjem dijelu otvaraju šupljine koje sugeriraju da je imala podrum. Moguće je da je riječ o podrumu koji je evidentiran u oglasu za dražbu kuće iz 1839. i u kupoprodajnom ugovoru iz 1840. godine. Kako su instalacije, posebice vodovodne, znatno oštetile sve zidane strukture, nije utvrđen jugoistočni ugao te kuće. Istom vodovodnom instalacijom znatno je devastirana i temeljna struktura bedema, i to upravo na dijelu gdje se bedem spaja na zapadni zid gradskih vrata. Pružanje toga zida ustanovljeno je samo djelomice, jer je bilo nemoguće proširiti iskop radi nesmetanog cestovnog prometa. On je vidljiv u dijelu istočnog profila i na plitkim proširenjima te sugerira masivnu zidnu strukturu koja se može vezati samo uz temelje ziđa gradskih vrata.

Dakle, obje sonde na Mesničkoj ulici potvrdile su poziciju Mesničkih vrata na dijelu između kućnog br. Mesnička 14, 16 i parka južno od kućnog br. Mesnička 23. Pronađeni su i ostaci kuće koja je bila prizidana zapadno od Mesničkih vrata. Kako su svi ti ostaci zidova znatno oštećeni komunalnim instalacijama koje još uvijek funkcioniraju, nije bilo moguće na svim dijelovima doći do sterilnog sloja zemlje te tako u potpunosti definirati stratigrafske odnose arheoloških struktura, stoga se nameće nužnost stalnoga arheološkog nadzora komunalnih radova, posebice na središnjem dijelu ulice, na kojem radi nesmetanog prometa nije bilo moguće definirati zidnu strukturu zapadnog zida gradskih vrata.

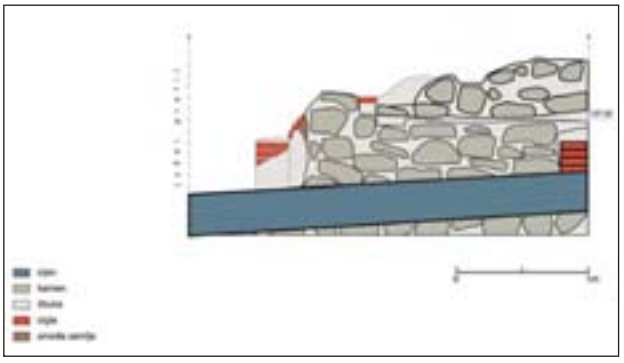

Zapadni pogled na gradski bedem presječen vodovodnom instalacijom u sondi ispod Mesničke 23 (crtao: N. Metikoš; obrada: S. Latinivić)

Literatura

Bedenko 1989 Vladimir Bedenko, Zagrebački Gradec, Školska knjiga, Zagreb, 1989.

Buntak 1996 Franjo Buntak, Povijest Zagreba, Zagreb, 1996.

Dobronić 1986 Lelja Dobronić, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Zagreb, 1986.

Dobronić 1992 Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb, 1992.

Klaić 1982 Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982.

Schneider 1930 A. Schneider, Stari zagrebački perivoji, vrtovi i šetališta, Narodne starine, Zagreb, 1930.

Boris Mašić

Summary

During 2008 Museum of the City of Zagreb conducted several excavations at the area of Zagreb Upper Town (Franjo Marković square, Katarina Zrinska square, Jesuit's square, Mesnička street). Archaeological probe at Franjo Marković square indicated the existence of the remains of stone architecture underneath today's pavement. It is a northern part of the former chapel of Mary's Assumption. Because of its position the facade of Zrinski Palace, in the time of construction, had been pulled in northward with regards to the other buildings in Vranicanijeva street. Parts that remained preserved were the eastern and western foundations of the chapel and structures which could appertain to the foundations of its facade.

Probes on Katarina Zrinska and Jesuit's square resulted in defining the shallow level of a sterile layer in both probes. This showed us that the walking levels of northern part of K. Zrinska square and western part of Jesuit's square were situated on sterile layers although delevelling of both squares was evident in the south and east directions.

Both probes in Mesnička street confirmed the position of Medieval Mesnička door at the part between street numbers 14, 16 and the park south of 23 Mesnička street. Excavations uncovered the fact that the northern wall of the present street number 14 lay on the city defensive wall whose foundation stretched sidelong and westward with regards to the present day street all the way to do corner of the building at street number 23. Width of the defensive walls ranged from 2.10 to 2.30 m, as was also the case on the other positions where its remains had been recorded. We also discovered foundations of a house, which used to be built on the west side of Mesnička door. Since all the walls remains have been severely damaged by the communal installation systems that are still operational, we were not able to reach the sterile layer on all parts and to define stratigraphic relations of archaeological structures in entirety.

Redni broj: 116
Lokalitet: Zagreb – Remete, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije
Naselje: Remete
Grad/općina: Zagreb
Pravni status: Z-1316
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja tijekom 2008. nastavak su radova započetih 2007. godine na južnom platou uz južno pročelje župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama. Voditelj istraživanja bio je Boris Mašić iz Muzeja grada Zagreba, a zamjenica voditelja Tajana Pleše iz Odjela za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Prema povijesnim izvorima, remetski je samostan najstariji pavlinski samostan na području današnje Hrvatske. Pretpostavlja se da je prvu zajednicu pavlina na medvedničkoj padini osnovao opat Iskvirin sredinom 13. stoljeća. Prvi samostanski sklop sagrađen je u vrijeme Firmijanova priorata, oko 1288., a 1390. godine uzdignut je na stupanj vikarijata. Sljedeća dva stoljeća bila su obilježena provalama osmanlijske vojske, u kojima je tri puta meta njezina napada bio i remetski samostanski sklop, zbog čega je 1485. kralj Matija Korvin oko samostana dao podići obrambeni zid s

Pogled sa zapada na istraženi dio lokaliteta (foto: T. Pleše)

kulom. U vrijeme poglavarstva Martina Borkovića remetski samostan doživio je znatne promjene: 1645. probijen je dio južnog zida kako bi se sagradila kapela Čudotvorne Majke Božje Remetske (posvećena 1654. godine), a učinjene su i druge građevinske preinake na cijelome samostanskom sklopu. Ujedno je 1658. prenesen novicijat iz Lepoglave u Remete. Od 1721. do 1747. trajala je obnova i proširenje crkve prema zapadu, a u tom je vremenu njena unutrašnjost

Linijski tlocrt pronađenih zidnih struktura (Geo3D – Vectra d.o.o.)

Grobovi na vlačnim pukotinama (foto: B. Mašić)

ukrašena freskama Ivana Rangera. Po ukinuću reda 1786. godine, znatne preinake na samostanskom sklopu izvedene su u vrijeme biskupa Vrhovca, Alagovića i Haulika. Današnji izgled crkve rezultat je sanacija nakon katastrofalnog potresa 1880. godine, dok je samostanski sklop (u kojem danas borave bosonogi karmelićani) svoj konačan oblik dobio u konzervatorsko-restauratorsko-građevinskim radovima dovršenima u posljednjoj dekadi 20. stoljeća.

Tijekom prve kampanje 2007. otkriven je dio masivnog temelja zida paralelnog s južnim zidom crkve te dio temelja kapele Čudotvorne Majke Božje Remetske. Za otkriveni masivni temelj moglo se utvrditi samo da je stariji od današnje crkve i kapele. Kako bi se sa sigurnošću moglo ustanoviti kakvoj građevini pripada taj temelj, nastavljena su arheološka istraživanja, a iskopom je obuhvaćen prostor od zapadnog pročelja do istočnog zida svetišta današnje crkve. Usporedno s južnim zidom postojeće crkve nađena su dva starija sakralna objekta. Oba su objekta znatno oštećena jakim geotektonskim poremećajima u gornjim slojevima tla. Devijacije, nastale kao posljedice stoljećima aktivnog klizišta, vidljive su kao velike raspukline široke do 150 cm te kao brojne manje vlačne pukotine u strukturama temelja. Radi ispravne interpretacije pronađenog, ali i trajnog praćenja geoloških aktivnosti, bile su potrebne konzultacije sa stručnjacima za geomehaniku. Temelji obje crkve razdvojili su se u dva smjera – prema jugu i istoku, a ustanovljeno je i potonuće njihovih zapadnih dijelova, stoga je za točno određivanje prvobitnog stanja oba objekta bilo potrebno simulirati „vraćanje“ izmaknutih temelja na njihovo izvorno mjesto. Radi složenosti zatečene situacije objekti su dokumentirani i 3D-skenerom.

Prva, veća crkva građena je na izrazito masivnim temeljima (širina od 245 do 280 cm). Crkva je jednobrodna, pravokutne lađe i gotovo jednako dugačkog, užeg svetišta. Zanimljivo je da je, barem u temeljnoj zoni, svetište zaključeno izvana polukružnom, a s unutrašnje strane poligonalnom apsidom. Puna dužina crkve može se samo pretpostaviti, jer se njeno zapadno pročelje nalazi pod uređenim prilazom u današnju crkvu. Nakon simuliranog „vraćanja“ temelja na njihovo izvorno mjesto, moguće je pretpostaviti dimenzije crkve: svetište je dugačko 13 m i široko 7 m, dok je lađa bila dugačka najmanje 13 m i široka 8,5 m.

Neposredno uz južni profil sjevernog temelja te uz južni profil južnog broda spomenute crkve nađeni su temelji sličnog načina zidanja, ali znatno uži (150 cm). Grafičkom simulacijom njihova „vraćanja“ na izvorno mjesto, zaključeno je da ti temelji pripadaju sakralnom objektu starijem od spomenute crkve. I ta je crkva jednobrodna građevina, pravokutne lađe i gotovo jednako dugačkog svetišta zaključenog polukružnom apsidom. Dimenzije te starije crkve znatno je teže interpretirati s obzirom na činjenicu da su njeni pomaci bili dodatno potencirani prislanjanjem mlađe crkve.

Prema svemu sudeći, graditelji mlađe crkve bili su svjesni mogućnosti urušavanja nove crkve, te su rješenje za njenu stabilizaciju pokušali naći u udvostručavanju širine temelja te u njihovu zidanju tik uz temelje stare, geološkim poremećajima već uništene crkve. Kako su u južnom profilu iskopa vidljivi ostaci temelja koji se nastavljaju prema južnoj padini platoa, taj prostor snimljen je georadarom. Prema preliminarnim rezultatima tih istraživanja vidljivo je da se temelji nastavljaju prema jugu. Može se pretpostaviti da su pripadali samostanskom sklopu povezanom s jednom ili s obje crkve.

Tijekom istraživanja pronađeno je 128 grobova. U svim je grobovima pokojnik bio položen na leđa, često u drvenim ljesovima, s glavom na zapadu te s rukama položenima na zdjelicu ili grudni koš. Prema podacima dobivenima iz dijela konzerviranih grobnih nalaza, veći dio istraženih grobova može se datirati u 17. i 18. stoljeće. Kako se dio nalaza još uvijek obrađuje, za sada treba ostaviti mogućnost ranijeg datiranja manjeg dijela grobova.

Datiranje do sada istraženih sakralnih objekata trenutačno može ostati samo na pretpostavkama izvedenima iz povijesne faktografije. Naime, prema povijesnim je dokumentima poznato da je opat Iskvirin nakon preuzimanja posjeda u Remetama osnovao eremitorij koji je proširio prior Firmijan. Iako nije bilo poznato gdje se nalazila ni kako je izgledala ta crkva, do sada se pretpostavljalo da je iznad nje sagrađeno svetište današnje crkve. Bilo je uvriježeno mišljenje da je današnju crkvu, zajedno s novim samostanom, godine 1319. dao sagraditi kralj Karlo Robert. No, nalazima čak dva sakralna objekta valja dovesti u pitanje dosadašnje konstatacije. Sa sigurnošću se može samo zaključiti da je crkva masivnih temelja starija od današnje te mlađa od one južnije, izgrađene na upola užim temeljima. Postavlja se pitanje je li najstarija crkva sagrađena u vrijeme opata Iskvirina, odnosno priora Firmijana, ili je bila sagrađena prije, u vrijeme prije mongolske provale 1242. godine. Nadalje, mlađa crkva s masivnim temeljima mogla je biti sagrađena u vrijeme opata Firmina ili pak u vrijeme Karla Roberta. Ako je potonja crkva zaista bila sagrađena u vrijeme Karla Roberta, nužno se mijenja datiranje današnje crkve. Složeno pitanje datiranja sva tri sakralna objekta bit će moguće riješiti tek daljnjim arheološkim istraživanjima.

Literatura

Barlè 1914 J. Barlè, Remete – povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi, Zagreb, 1914.

Dočkal 1953 K. Dočkal, Samostan Blažene Djevice Marije u Remetama, Građa za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj, Zagreb, 1953.

Mašić 2008 B. Mašić, Zagreb – Remete, crkva uznesenja

Blažene Djevice Marije, HAG, 4/2007, Zagreb 2008: 206 – 208.
Sekulić 1986 A. Sekulić, Remete, Zagreb, 1986.
Schneider 1968 M. Schneider, Likovni izvor za kulturnu povijest – zavjetne freske u Remetama, Iz starog i novog Zagreba, IV, Zagreb, 1968: 79 – 108.

Boris Mašić
Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations at the southern plateau near the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Remete in Zagreb during 2008 were the continuation of the works started in 2007. During this year's excavations foundations of two sacral objects were researched which were older than the present day church and which displayed severe damage made by geo-tectonic movements. In the immediate vicinity of the southern façade of the present day church we found a church with impressive foundations (245 to 280 cm wide). It had been built above another, older church (foundations 150 cm wide). Both sacral objects were one-naved with rectangular naves and almost equally long, narrower shrines. Proper dating of all three churches will be possible after the conclusion of archaeological excavations. Apart from these finds of sacral architecture, another 128 graves were excavated, which according to finds (medallions, crosses, rosaries…) could be dated to the 17th and 18th century.

Redni broj: 117
Lokalitet: Zelingrad (*castrum*)
Naselje: –
Grad/općina: Sveti Ivan Zelina
Pravni status: Z-3917
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja utvrde Zelingrad, godine 2008. započela su u kolovozu i s kraćim prekidima trajala su do listopada, a na terenu je radilo 4 – 6 ljudi, uz stručni nadzor arheologa iz Muzeja Sveti Ivan Zelina. Voditeljica radova bila je Romana Mačković.

Istraživanje južne padine, pogled sa zapada

Istražene su južna i zapadna padina grada. Prije istraživanja uklonjeni su panjevi bukve koji su ležali na samome potpornom zidu na južnoj strani, a koji su prijetili urušavanjem na radnike. Panjevi su uklonjeni da bi se mogla istražiti niža razina prilaza prema vratima. Na južnoj strani dvorišta nalazi se pomoćna zgrada u kojoj je prema pretpostavkama bila smještena vojna posada. Kako je 2005. u istraživanjima vanjskog dvorišta očišćena velika količina kamenja koje se moralo smjestiti u blizini grada radi daljnjih konzervatorskih radova u kojima se rabi pronađeni kamen, tako je odlučeno da se taj kamen uskladištiti u toj južnoj zgradi. Za to je bilo potrebno očistiti zapadni dio zgrade da bi se napravilo dovoljno mjesta za iskopani kamen. U tom dijelu zgrade pronađena su još jedna vrata. Ta vrata, jednokrilna i široka toliko da kroz njih može proći samo jedan čovjek, u većem su dijelu sačuvana tako da postoji i vanjski profilirani dovratnik, vanjski i unutrašnji prag te visina luka nad vratima, prema kojima se može utvrditi stvarna visina, radi moguće naknadne rekonstrukcije vrata. Kako se u ispravama koje se čuvaju u Muzeju navodi da grad ima dvoja vrata, taj je pronalazak potvrda tim dokumentima. Također, ta vrata svjedoče i o položaju prilaznoga zapadnog puta prema gradu, koji će se tek morati utvrditi u sljedećim istraživanjima.

Istraživanje južne padine

Pronađeni dio zida koji zatvara prilazni hodnik do pješačkog ulaza

Ove godine nastavljena su istraživanja od tih vrata prema zapadu, uz potporni zid hodnika koji se nalazi na višoj razini i koji je vodio prema južnoj polukuli. Potporni je zid u gornjem dijelu u dosta lošem stanju, dok je donji dio očuvan s vanjskim plaštem. U razini južne polukule pronađen je zid koji je zatvarao najvjerojatnije prilazni hodnik do tih vrata, ali zbog dubine na kojoj se nalazi još nije utvrđeno postoje li i u njemu još jedna vrata. Na tom je dijelu istraženo oko 75 m², i još uvijek se nije došlo do razine poda. Od materijala je pronađena manja količina keramike, nešto malo stakla i metala. Na zapadnoj padini otvorena je manja sonda uz južnu polukulu, odnosno uz prozor koji gleda prema sjeveru i koji je branio prilaz sa zapadne strane. Uz taj se prozor stijena penje dosta visoko, tako da dubina iskopa ne prelazi 1 metar. Na tom dijelu nije bilo nalaza.

Romana Mačković

Summary

Archaeological excavations of 2008 at the medieval fortress Zelingrad were the continuation of the 2005 excavations on which occasion we found a second door at the southern hillside (pedestrian entrance to the town) and next to the supporting wall of the hallway which was located at a higher level and which lead to the southern semi-tower.
At the level of the southern semi-tower we found a wall which had probably walled-off the approach hallway next to the mentioned door. Excavations conducted at this position covered the surface of 75 m² and we still haven't reached the floor level. Materials that were found included a smaller amount of pottery, some glass and metal. At the western hillside a smaller probe was opened next to the southern semi-tower. Next to this window a rock stretched high so the depth of the dig did not surpass 1 meter. No finds were uncovered here.

SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA

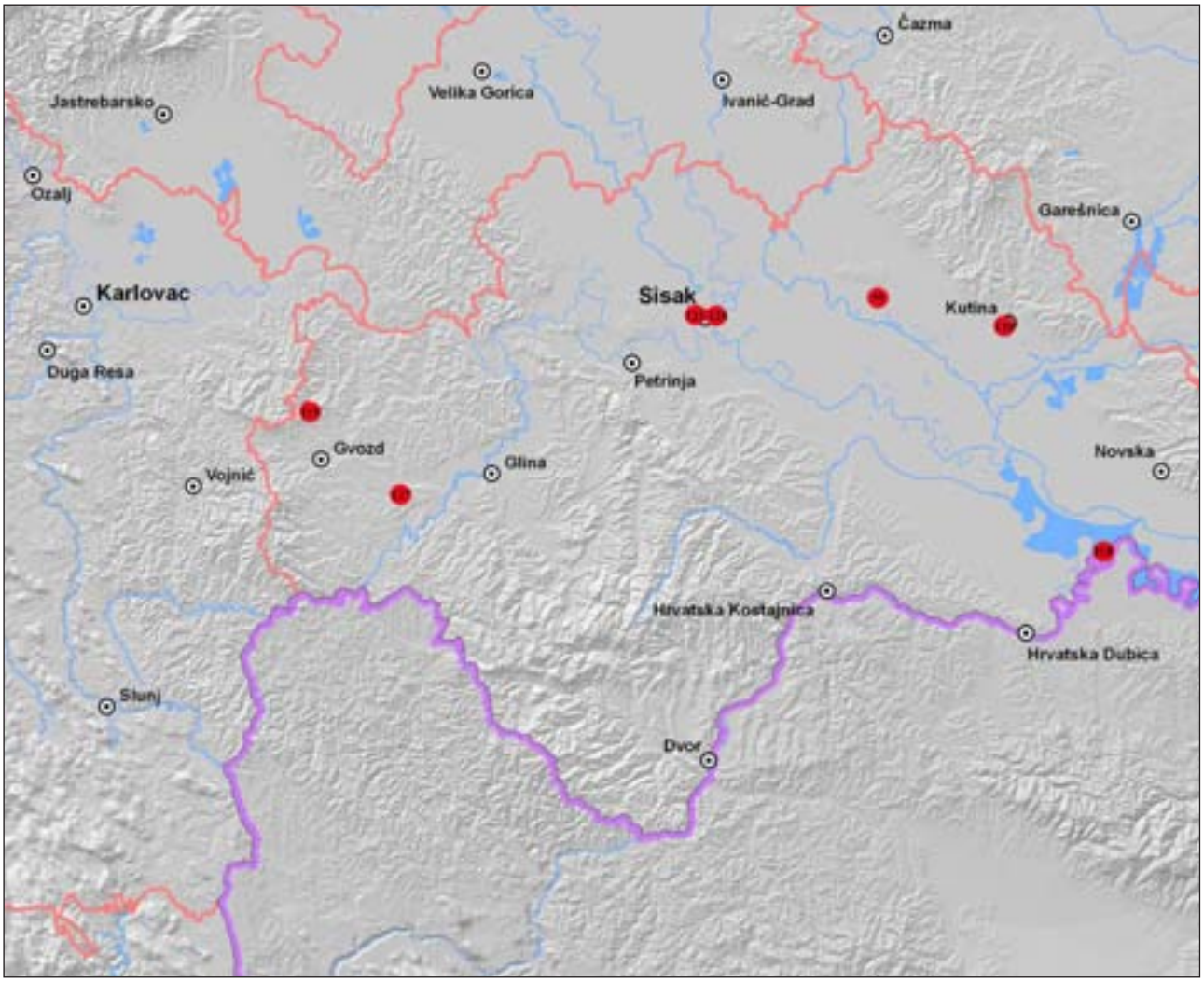

118 Jasenovac
119 Kiringrad
120 Kutina – Kutinska lipa
121 Sisak – Euroagram
122 Sisak – Rimska 25
123 Sisak – Stari grad
124 Sisak – Sv. Kvirin
125 Sisak – Ul. A. Starčevića 40
126 Sisak – Ul. I. Gundulića 28
127 Turska kosa

Redni broj: 118
Lokalitet: Jasenovac
Naselje: Jasenovac
Grad/općina: Jasenovac
Pravni status: –
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Za potrebe izgradnje plinske mreže u Jasenovcu, Mlaki i Košutaricama, na pojedinim je dijelovima trase uvjetovan arheološki nadzor zemljanih radova, s obzirom na to da dio područja ima velik arheološki potencijal. Iskop je radila tvrtka Plin-projekt iz Nove Gradiške, a radove je arheološki nadzirala Ana Bobovec iz Muzeja Moslavine Kutina.

S područja Jasenovca postoji nekoliko arheoloških nalaza iz rimskog razdoblja. Jedan je od njih rimska stela (s uklesanim likovima obitelji s dvoje djece i klesara) za koju se ne zna kako je dospjela u Jasenovac, a bila je uzidana u zid tamošnje stare škole (danas u Arheološkom muzeju u Zagrebu). Na lokalitetu Lončarice prilikom izgradnje nasipa nađene su kamene ploče koje se također datiraju u rimsko razdoblje, a prostorom na kome je izgrađen današnji Jasenovac prolazila je rimska cesta iz smjera Siscije. Važan su nalaz s područja Jasenovca i dva dvosjekla romanička mača iz 11. stoljeća (jedan u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, a drugi u Povijesnom muzeju u Budimpešti).
Naselje Jasenovac prvi se put spominje 1334. u popisu župa Zagrebačke biskupije, a u vrijeme prodora Osmanlija u te prostore tijekom 14. st. tu se nalazila važna utvrda. Osmanlije su s prekidima držale Jasenovac od 1536. do 1588. godine, nakon čega je on bio uključen u Slavonsku vojnu krajinu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata u Jasenovcu se nalazio najveći ustaški koncentracijski logor u tadašnjoj državi (NDH), a poslije rata na tom je mjestu podignut memorijalni kompleks s muzejom i spomenikom (Kameni cvijet) B. Bogdanovića.
Arheološki nadzor 2008. bio je potreban na području Spomen područja Jasenovac, zbog mogućnosti otkrića temelja logorskih objekata iz vremena Drugoga svjetskog rata. Kao predstavnica Memorijalnog muzeja u nadzor je bila uključena kustosica †Jelka Smreka. Dubina iskopa kanala za plinsku mrežu iznosila je oko 1-1,20 cm, a širina 40-60 cm. Polaganje plinske mreže na prostoru Spomen područja Jasenovac (s lijeve strane glavne ceste Novska – Jasenovac) trajalo je od 13. do 20. studenog 2008. (ukupno 6 radnih dana). Na području iskopa, u dužini većoj od 1000 m na više su mjesta nađeni ostaci podzemnih struktura iz vremena Drugoga svjetskog rata (prema muzejskoj dokumentaciji) i iz poslijeratnog razdoblja (za ubiciranje nalaza mjerilo se iz smjera Novske – od kanala):
– na 91,60 m od kanala (i 5,40 m od ceste) nađeni su ostaci temelja jednog od logorskih objekata od cigle i šute, široki 0,90-1 m;
– na 523,40 m od prethodne situacije (ili na 615,10 od kanala), pokraj puta kojim se ulazi na prostor Spomen područja, nađeni su ostaci spaljenog drva, pomiješani sa šutom i većim komadima cigle, na dubini od 0,80 do 1 m; s obzirom na to da je u šuti nađena jedna željezna kopča, javila se sumnja da bi među izgorenim drvom moglo biti ljudskih kostiju te su radovi prekinuti, a uzorci materijala

Jasenovac, iskop za postavljanje plinovoda

odneseni na analizu (analize su dale negativne rezultate te su radovi nastavljeni);
– na 223 m od prethodne situacije (ili 838,10 m od kanala), na dubini od približno 1 m uočena je promjena u strukturi zemlje u dužini i do 2 m; tlo je pomiješano sa šutom (sitnim kamenom i ulomcima žbuke – izgleda kao donji, drenažni sloj neke konstrukcije koje više nema);
– na 219,60 m od prethodne situacije (ili 1057,70 m od kanala, gotovo nasuprot spomeniku) ukopana je metalna cijev (za električni ili telefonski kabel); ispod cijevi nalazi se drenažni sloj od usitnjenog (sivog) materijala, a preko cijevi bila je stavljena opeka (čini se u dva reda); pretpostavlja se da je ondje riječ o instalacijama za spomenik;
– na 277,46 m od prethodne situacije (ili 1335,16 m od kanala), na podlozi od usitnjenog kamena vapnenca (na dubini od 40 do 60 cm) ukopana je cijev od opeke, promjera otvora oko 20 cm, dosta debelih stijenki.
Sav pokretni arheološki materijal (uzorci kamena, žbuke i opeke te rijetki predmeti kao što su kost i metalna kopča) pohranjen je u Memorijalnom muzeju Jasenovac. U zbrinjavanju materijala sudjelovali su kustosi Jelka Smreka, Maja Kućan i Đorđe Mihovilović te radnici Petar i Vladimir Mačković.
U nastavku radova, 20. studenog 2008. iskop je nastavljen u Ulici braće Radić, a radovi su dovršeni do sredine prosinca. Prema očekivanju, nije uočeno ništa što bi upućivalo na postojanje arheoloških ostataka na tom području.

Ana Bobovec

Summary

For the needs of the gas pipeline construction works in Jasenovac and because of the great archaeological potential of this area, at certain parts of the route archaeological overseeing needed to be done.
Several archaeological sites dating from the Roman period exist at the area of Jasenovac (Roman stella, remains of the road to Roman Siscia) and two double-edged Romanesque swords from the 11th century. Jasenovac was first mentioned in the 14th century and because of the possible Ottomans raid at this area in the 14th century an important fortress was situated here.

During the Second world war a large Ustasha concentration camp in Jasenovac was the biggest in the state at that time. After the war a large memorial complex was erected at its site featuring a museum and a monument. During the 2008 archaeological supervision of the works at one of the positions in a 60 cm wide trench we discovered foundations of one of the camp objects. Other finds were of a later date.

Redni broj: 119
Lokalitet: Kiringrad
Naselje: Kirin
Grad/općina: Gvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Na temelju dogovora između Gradskog muzeja Sisak i Gradskog muzeja Karlovac, tijekom 2008. započela su arheološka iskopavanja (probna sondiranja) na položaju Kiringrad u selu Kirinu. Voditelj istraživanja bio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja Karlovac.

Lokalitet Kiringrad zanimljiv je iz više razloga. Tu se naime često nailazi na fosilne ostatke iz davnih geoloških razdoblja, a značajna je i slojevitost kulturnog nasljeđa od prapovijesti preko antike do turskih vremena. Posebno su zanimljivi starohrvatski grobovi koji su inače u karlovačkom kraju iznimno rijetki. U prvoj fazi istraživanja raskrčen je teren, započeta je izrada detaljnoga geodetskog snimka, dokumentiranje postojećih vidljivih spomenika na površini nalazišta, sanacija i dokumentiranje rupa nastalih amaterskim iskopavanjima te detaljan pregled vršnog platoa gradine, s dokumentiranjem nalaza unutar kvadratne mreže. Posebna pažnja posvećena je dokumentiranju raka grobova uklesanih u meku stijenu, koji su vidljivi na površini.
Probne sonde otvorene su na tri mjesta. Sonda B2 zapravo je nastavak sonde na sam vrh gradine. Tu je vrlo brzo nađena živa stijena. Nađen je jedan grob (grob 12) bez priloga. Probna sonda F postavljena je u blizini izvora uz sjeverno podnožje gradine. Uočen je debeli kulturni sloj nastao ispiranjem materijala s vrha gradine, tako da je

Ucrtavanje vidljivih grobova uklesanih u stijenu

Žlica i minijaturna posuda nađene na Kiringradu

stratigrafija prilično poremećena. Prikupljen je raznovrstan arheološki materijal.
Sonda F bila je iskopana na zapadnoj padini gradine, gdje su bili vidljivi tragovi nekoga nedavnog iskopavanja. I ondje je uočena poremećena stratigrafija, odnosno građa je onamo dospjela ispiranjem kulturnih slojeva s vršnih dijelova gradine.
Sondiranja bi bilo korisno nastaviti, a na temelju nalaza izradit će se elaborat i konzervatorska studija koji će poslužiti kao temelj za daljnje postupanje prilikom zemljanih radova, te procijeniti značaj i ugroženost lokaliteta. Prikupljeni predmeti bit će pohranjeni u Gradskom muzeju Karlovac i postat će sastavni dio ondje pohranjene Muzejske zbirke Topusko.

Lazo Čučković

Summary

During 2008 test trenches were excavated at the position Kiringrad in the village of Kirin (Gvozd municipality). The site had been previously noted for Eneolithic, Antique, Medieval and Post-Medieval finds (Early Croatian graves were of particular intreset).
At the top of the hillfort we discovered a Medieval cemetery. Most graves were grave pits dug in soft rock. Special attention was given to recording of the grave pits belonging to the graves visible at the surface level. Three other test trenches were excavated. At the top of a hillfort in trench B2 an empty grave was found. Trenches F and G were opened near the base and at one of the hillsides leading to the hillfort. We found a large number of finds that were flushed down to this position form the top of the hill, hence no stratigraphic data was gained from these.

Redni broj: 120
Lokalitet: Kutina – Kutinska lipa
Naselje: Kutina
Grad/općina: Kutina
Pravni status: Z-3278
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom dvotjedne arheološke kampanje (od 19. svibnja do 2. lipnja 2008.), na lokalitetu Kutinska lipa u Kutini nastavljena su arheološka istraživanja na k.č. 1987/9,

Dio područja iskopa 2008.

Segment mozaičke podnice u sondi D/1

k.o. Kutina, pod stručnim vodstvom Ane Bobovec, arheologinje u Muzeju Moslavine Kutina. U stručnim su poslovima sudjelovali i Dubravko Vidiček, preparator u muzeju (organizacija terena i fotografiranje), Romela Globan (ispunjavanje terenske dokumentacije) i Robert Kramarić (izrada terenskih crteža). Na fizičkom iskopu bilo je angažirano šest radnika. Projekt sustavnog istraživanja ovoga lokaliteta nastavljen je uz financijsku potporu Grada Kutine i Sisačko-moslavačke županije.

Ovogodišnjim iskopom nastavljeno je istraživanje na katastarskim česticama 1987/9 (u vlasništvu Grada Kutine) i 1987/10 (u privatnom vlasništvu, prema urbanističkom planu određenom za cestu). Tijekom dosadašnjih iskopavanja (2005. – 2007.) utvrđeno je postojanje ostataka čvrstih podzemnih struktura – temelja objekata koji su u uglavnom jako oštećeni. Djelomice je sačuvan obrazac izvedbe temelja, dok su u drugom dijelu sačuvani samo u „negativu“, kao temeljna graba ispunjena „šutom“ – mješavinom morta, usitnjenog kamenja i opeke. Cilj ovogodišnje kampanje bio je sakupiti što više relevantnih podataka o temeljima (dubina ukopa, način gradnje i sl.), kako bi mogli započeti daljnji postupci u projektu njihove konzervacije i prezentacije istraženog dijela lokaliteta.

Iskopavano je na prostoru 10 sondi, odnosno ukupno 250 m^2 (svaka sonda iznosi 5x5 m): A/3, B/1, B/2, C/1, C/2, D/1, D/2, D/3, E/1 i E/2. Na manjem dijelu tog prostora iskopavano je do zdravice – djelomice u sondama B/1, C/1 (između ostataka čvrstih struktura) i D/3. U većini su sondi istraživanih ove godine ostaci temelja otkrivenih tijekom prethodnih kampanja. Iskopavalo se kako bi se utvrdila dubina njihova ukopa, jer je prostor devastiran u tolikoj mjeri da uglavnom nisu sačuvane razine podnica (ili je riječ o sasvim malim segmentima).

Sonda B/1 – dio rastera temelja u toj sondi sačuvan je kao temeljna graba ispunjena drenažnim slojem od usitnjenog materijala.

Sonda B/2 – pokraj temelja istraženih prošle godine nađene su dvije nakupine kamena koje bi mogle biti ostaci stupova u tragovima.

Sonda C/1 – nađen je manji segment temeljne grabe ispunjene šutom te ostaci čvrste i kompaktne podnice (drenažnog sloja?) od bijelog kamena sitnije granulacije, s ostacima struktura od opeke.

Sonda C/2 – temelji su djelomice sačuvani u vidu temeljne grabe, a djelomice je sačuvan i jedan sloj konstrukcije od poluobrađenog kamenja različite granulacije. U toj sondi nađeni su i ostaci čvrstih struktura, koji tijekom dosadašnjih istraživanja nisu u potpunosti definirani (riječ je o ostacima unutrašnjeg uređenja prostora s dosta elemenata od kamena, ali i od opeke).

Ostaci konstrukcije od opeka u sondi D/2

Ostaci opločenja od sivog materijala sličnog betonu

Sonda D/1 – čišćenjem zatečene razine, u toj sondi nađen je kompaktan i čvrst drenažni sloj podnice, manji segment mozaičke podnice (za koji se ne može sa sigurnošću reći da je u stratigrafskom kontekstu), ostaci opločenja od sivog materijala sličnog „betonu“ te nekoliko opeka za koje bi se moglo reći da su sačuvane na izvornome mjestu.
Sonda D/2 – u toj sondi nađen je manji segment sačuvane konstrukcije kanalizacijskog odvoda te nekoliko konstrukcija od opeke i kamena koje se preslojavaju.
U preostalim sondama iskopavanima ove godine nisu nađeni ostaci temelja ili drugih čvrstih struktura:
Sonda A/3 – mnoštvo ulomaka arhitekture (kamena, opeke, krovnog pokrova, žbuke), nađen je izvan stratigrafskog konteksta, iako pripada objektu.
Sonda D/3 – nastavljen je iskop uskog pojasa (5x1,5 m) koji se u smjeru istoka nastavlja na sondu D/2, no nisu nađeni ostaci čvrstih struktura. U tom su dijelu vjerojatno posve uništeni, te ne postoji poveznica s otprije nađenim temeljima u toj sondi.
Sonda E/1 i E/2 – u tim je sondama skinut samo tanak sloj ispod prošlogodišnje razine iskopa i nisu nađeni ostaci čvrstih struktura.
I tijekom ovogodišnjih istraživanja nađen je respektabilan pokretni arheološki materijal tipičan za ovo nalazište: elementi arhitekture (ulomci opeke, tegule, imbreksa, tubula), elementi unutrašnjeg uređenja (ukrasne podne opeke u više varijanti, kockice mozaika, ulomci slikane žbuke) i ulomci keramike (riječ je uglavnom o atipičnome, grubom kuhinjskom posuđu domaće produkcije, no ima i ulomaka tarionika, tanjura i ukrašenog posuđa). Sitni željezni predmeti bili su u funkciji arhitekture objekta (različiti klinovi, čavli i spojnice). Također su nađene životinjske kosti te fosili pužića. Od posebnih nalaza treba izdvojiti dio profilirane olovne cijevi i nakita od tamne staklene paste.

Literatura

Bobovec 2005 Ana Bobovec, Rimsko arheološko nalazište Kutinska lipa u Kutini, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2005: 98 – 104.

Ana Bobovec

Summary

During 2008 systematic archaeological excavation was continued at the Roman site Kutinska Lipa in Kutina. Excavations were conducted at cadastre units numbers 1987/9 and 1987/10, at the area where a foundation raster of one of the settlement objects was found during the previous archaeological excavation campaigns. The site was included in Kutina - Healthy City project. After the archaeological excavations solid structures that were uncovered were to be subjected to conservation and subsequently prepared for educational and tourist presentation. The aim of this year's research was the completion of the foundation raster and gathering of all the data relevant for the conservation works.

Redni broj: 121
Lokalitet: Sisak – Euroagram
Naselje: –
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na području izgradnje zgrade Euroagrama u Sisku, na križanju Ulica F. Lovrića i Sakcinskog, trajalo je od 10. srpnja do 25. listopada 2008., u sondi veličine oko 1000 m². Stručna voditeljica bila je Rosana Škrgulja iz Gradskog muzeja Sisak. Istraživanje je financirao Euroagram TIS d.o.o.

SJ 413 (foto: S. Gospodinović)

Istraživanje je nastavak kampanje iz 2005., u kojoj je pomoću križnih sondi definiran dio istočnog bedema te kula i pojačanje. Ovim su istraživanjem do kraja istražene te strukture i ostatak lokaliteta. Otkriveni su pokretni i nepokretni nalazi koji datiraju iz antike i novog vijeka. Cijela sonda bila je prekrivena recentnim strukturama i nasipima debljine oko 1,5 m. Ispod njih nalazili su se antički slojevi i strukture (zidane i zemljane) koji datiraju od 1. do 4. st. Bedem je sačuvan u temeljnoj zoni, građen je na nasipu od lomljene opeke povezane vapnenom žbukom s primjesama mrvljene opeke, debljine 30-ak centimetara i širine oko 2 m, i mjestimice je 10-20 cm širi od samog bedema. Na toj su podlozi dalje slagane opeke (seskvipedali) povezane vapnenom žbukom bez primjese mrvljene opeke. Bedem je širok oko 2 m i protezao se cijelom sondom u smjeru SI-JZ.

U jugoistočnom dijelu sonde, sa zapadne strane bedema nalazi se kula od koje je osim temelja također sačuvano nekoliko redova opeke. Podloga za kulu sastoji se od kamena i lomljene opeke povezanih pijeskom, debljine oko 30 cm, na kojoj su zidovi od opeke vezane vapnenom žbukom, bez primjesa mrvljene opeke, u visini od oko 60 cm. Na njima se nalazi ploča od hidrožbuke debljine oko 15 cm, na kojoj su još dva reda opeka. Dužina sjevernog zida je 130 cm, južnog 350 cm, a zapadnog 530 cm, a svi su debljine 120 cm. Nasuprot kuli, s istočne strane bedema stajao je kontrafor od opeke vezane vapnenim vezivom. Bio je širok 142 cm te dug 182 cm. Sačuvan je u visini od oko 50 cm. Bedem i popratna arhitektura datiraju se u prijelaz 2. u 3. st.

Tlocrt gradskog bedema s kulom (izradila: I. Baćani)

Bedem siječe, odnosno ukopan je u tri sloja nasipa pijeska debljine oko 40 cm, u koje su ukopani kanali zasad nepoznate namjene, različita presjeka i dimenzija. Najširi su široki oko 4 m, a dubina im također varira od 10 cm do 1 m. Slične su zapune i u svima je pronađena velika količina keramike, osobito *terrae sigillatae* te kostiju. Moguće je da su neki bili otpadni kanali, osobito SJ 360 i 512, orijentacije I-Z, koji su prolazili cijelom sondom i dalje se nastavljali u sjeverni, istočni i zapadni profil te su se vjerojatno ulijevali u Tiberijev jarak koji se nalazio istočno od sonde. Okvirno se mogu datirati od 1. do kraja 2. st., dakle od stvaranja Siscije do početka gradnje bedema. Preciznija datacija bit će moguća nakon podrobne analize pokretnih arheoloških nalaza.

Osim zemljanih kanala, jedina struktura pronađena u nekom od ta tri nasipa (u drugom, SJ 383) jest gar drvene građevine koja je stajala na stupovima promjera oko 20 cm. Gar je nepravilnog oblika, također presječen bedemom, a stupovi ispod njega ukopani su u skoro sterilan sloj pijeska, te nisu pronađeni nalazi koji bi pobliže rasvijetlili njenu funkciju (nema ostataka temelja ni zidova). Moguće je da je riječ o nekome jednostavnom objektu koji se sastojao samo od drvenih stupova i krovne konstrukcije. Najkasniji antički sloj (4. i 5. st.) također nije sadržavao nikakvu arhitekturu, a na osnovi nalaza mogao bi se datirati u razdoblje nakon izgradnje bedema.

Prikupljeno je mnoštvo pokretnih arheoloških nalaza iz antike i novoga vijeka, dok su izostali nalazi iz srednjeg vijeka. Iz razdoblja antike pronađeno je najviše ulomaka keramike (iznimno mnogo ulomaka kadionica i reljefne *terrae sigillatae*) i kostiju (80-ak igala, igraća kocka, pločice) te metalnih (dijelovi rimske konjske opreme, *Bleietikette*, noževi, kovanice) i staklenih premeta (ulomci posuda, perle). Nakon istraživanja bedem i kula zaštićeni su geotekstilom i nasipom zdrave zemlje.

Literatura

Burmaz 2007 Josip Burmaz, Sisak – Euroherc, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 196 – 198.

Rosana Škrgulja

Summary

In the 2008 excavations at Sisak – Euroagram site we defined a part of the eastern defensive walls of the Roman Siscia and the accompanying tower that were dated to the end of the second and the beginning of the third centuries. Several canals of unknown function (orientation mostly N-S and E-W) were excavated and dated to the period preceding the construction of these structures. They had probably represented parts of the infrastructure, that is, waste and drainage canals. We can assume that the main canals led to the Tiberius's moat. Their function ceased with the construction of the defensive walls.

Redni broj: 122
Lokalitet: Sisak – Rimska 25
Naselje: –
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje u Rimskoj ulici 25 u Sisku trajalo je od 21. travnja do 30. lipnja 2008., u sondi veličine oko 280 m². Stručna voditeljica bila je Rosana Škrgulja, a istraživanje su financirali Ksenija i Zoran Čop. Istraživanjem su otkriveni pokretni i nepokretni nalazi iz antike i novog vijeka.

Cijela sonda bila je prekrivena recentnim strukturama (koje su presjekle i antičke strukture i slojeve) te recentnim slojem debljine od 70 do 150 cm. Ispod njega nalazilo se nekoliko antičkih slojeva i proslojeva ukupne debljine oko 2,5 m. U njima je otkriven niz struktura većih dimenzija od same sonde, tako da su neke zahvaćene samo malim dijelom. Antičke se strukture mogu svrstati u četiri faze izgradnje.

I. Sloj gara (SJ 135)
Gar je bio debeo oko 10 cm, dimenzija oko 8x10 m. Vjerojatno je ostatak drvene građevine nepoznate namjene. Datacija: kraj 1. st. pr. Kr., poč. 1. st.

II. Zid (SJ 146) i podnica od žbuke (SJ 125)
Malen dio otkopanog zida (oko 4 m, širina do 50 cm) nastavlja se u sjeverni i istočni profil. Građen je na sloju

Rimska 25, pogled iz zraka (foto: M. Arbutina)

Recipijent za vodu i struktura prekrivena šesterokutnim opekama (foto: M. Arbutina)

Ostatak monumentalnog zida s pojačanjem (foto: M. Arbutina)

pijeska, a sačuvana je temeljna zona od kamena, bez veziva. Sačuvan je u visini od 82 cm. Na zid je prislonjen kontrafor dužine 104 cm i širine 54 cm. Njegov temelj napravljen je od lomljenog kamena i popločan vapnenačkim pločama, a na njemu je zidani dio od opeke i ploča od vapnenca. U tu bi se fazu mogla smjestiti i podnica od vapnene žbuke, koja je na površini imala ostatke drva debljine do 1 cm. Ulazi u sjeverni i zapadni profil, a otkopani je dio veličine oko 1,5x2,5 m. Moguće je da te strukture pripadaju razdoblju nakon uzdizanja Siscije na rang kolonije u vrijeme Vespazijana, znači trećoj četvrtini 1. st.

III. Monumentalna kamena građevina

Od monumentalne građevine u sondi su sačuvani zapadni zid (SJ 058/065, kamen povezan vapnenom žbukom bez primjesa lomljene opeke) i podnica od vapnene žbuke prekrivena opekama (SJ 044). Nastavlja se u sjeverni, južni i istočni profil. Zid je sačuvan u visini do pola metra, jako je devastiran, a sačuvana su dva dijela dužine oko 1,5 m. Širina samog zida bila je 1,02 m, temelji (lomljeni kamen vezan vapnenom žbukom) su duboki 1,80 m i na najužem dijelu široki 1,30 m. Teško je nagađati o njegovoj dužini, sigurno je samo da se nastavljao u sjeverni i južni profil. Dužina otkopanih temelja iznosi 6,67 m, a visina 1,80 m. Te se strukture datiraju u 2. st.

IV. Struktura prekrivena šesterokutnim opekama, recipijent za vodu

Struktura prekrivena šesterokutnim opekama (SJ 055) nalazila se između monumentalne građevine i recipijenta za vodu, na nasipu zemlje visine oko 1,5 m i nastavljala se u sjeverni, južni i istočni profil. Opeke su sačuvane na malenom dijelu, nalazile su se na podlozi od neobrađenog kamena s kojom su povezane žbukom s primjesama lomljene opeke. Ta je struktura vjerojatno bila neka vrsta javnog prostora. Recipijent za vodu (SJ 100) građen je od nekoliko slojeva, na podlozi od lomljene opeke, kamena i vapnene žbuke (vidljivo samo u profilu), na kojoj su redom: sloj vapnene žbuke, sloj hidrožbuke, sloj vapnene žbuke s primjesom lomljene opeke i konačno popločenje od rimskih opeka. Sloj je opeka prilično očuvan. Struktura je iskopana samo djelomice (presječena je iskopom recentnog bunara), vidljivi su istočni i sjeverni rub, a usporedno s njom teče dio s kojega su u potpunosti uklonjene opeke i koji prianja uz podlogu na kojoj je SJ 055. Nedaleko od ovog lokaliteta u prošlom su stoljeću pronađeni ostaci rimskih termi, tako da je vrlo vjerojatno da je i ta struktura pripadala termalnom kompleksu. Njegova izgradnja datira u kraj 2. st. i poč. 3. st., u vrijeme Septimija Severa, što je okvirna datacija toga kompleksa.

Građevina iz prethodne faze nastavila se upotrebljavati, ali je doživjela određene preinake: cijelom dužinom pojačan je zid SJ 058/065 (debljina pojačanja oko 50 cm), a zgrada je dobila i novu podnicu (SJ 019). SJ 019 je zapravo sloj hidrožbuke i može se spekulirati da je u toj fazi postojeća građevina pridružena termalnom sklopu.

Na lokalitetu je prikupljeno mnogo pokretnih nalaza, posebice novca. Antički se datiraju u rasponu od 1. do 5. st. Najviše je keramike te kockica mozaika. Keramiku odlikuje nedostatak ulomaka luksuznije robe, *terrae sigillatae* i keramike tankih stijenki, kao i jako malo staklenih predmeta. Većina obrađenih ulomaka pripadala je velikim posudama, amforama i pitosima te tegulama i imbreksima. Pronađena je i jedna gotovo cjelovita uljanica, kao i jedan ulomak diska uljanice. Metalni su predmeti zastupljeni ponajviše kovanicama, zatim medicinskim priborom (5 sondi te

SJ 144 i 146 (foto: M. Jurišić)

možda kuka i osovina vage) te fibulama (3) i pređicama (2). Pronađeno je 12 igala (9 koštanih i 3 brončane).
Strukture iz treće i četvrte građevinske faze devastirane su još u antici. Nalazi sa strukture 055 i u antičkom sloju na njoj pripadaju kraju 4. i početku 5. st. Ako se uzme u obzir da je morao proći neki period uporabe i nakon toga nebrige prije devastacije (još u antici), prestanak funkcije struktura iz 3. i 4. faze možda bi se mogao smjestiti u desetljeća nakon Magnencijeva pljačkanja Siscije 351. godine. Prostor je nastavio imati neku funkciju, o čemu svjedoče nalazi novca, ali obnavljanja i popravljanja struktura nema. Mnogo kovanica iz druge pol. i kraja 4. st. također je u skladu s podacima o povećanom kolanju novca u vrijeme Valentinijana II. Dakle, lokalitet nije odjednom napušten, nego je polagano propadao i vjerojatno je u potpunosti devastiran prije slavensko--avarske navale.

Rosana Škrgulja

Summary

During the rescue archaeological excavations in 25 Rimska Street in Sisak, several structures and movable finds were found and dated between the first and the 20th century. The structures from the period between the first and the fourth century were of a particular interest and they were divided into four construction phases. The earliest phase (around the first century) was represented by soot probably representing remains of a wooden structure. The second phase was represented by a stone wall and a limestone floor (around the third quarter of the first century). The third phase was represented with construction works from the end of the second century in which a monumental stone edifice was built, water recipient and a paved area between the two. The latest phase (third century) was characterized with a conversion and continuation of construction works on the mentioned edifice (western wall had been reinforced and a new floor had been built). The structures from the third and fourth phase had been destroyed in the antiquity period probably during Magnetius's siege of Siscia in the middle of the fourth century. After these events the material had continually been removed from the site. The area had continued to serve some function but after the fifth century life seized to exist there.

Redni broj: 123
Lokalitet: Sisak – Stari grad
Naselje: –
Grad: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 21. studenog do 30. prosinca 2008. (21 radni dan) trajalo je arheološko istraživanje Staroga grada u Sisku. To je istraživanje dio sustavnih istraživanja sisačkog Staroga grada, koje traje od 2007. godine. U ovoj je kampanji otvorena jedna sonda uz sjeverni zid utvrde površine 270 m² (sonda I) te druga uz južni zid utvrde, površine 12 m² (sonda II). Stručna voditeljica bila je Rosana Škrgulja (Gradski muzej Sisak), a radove su financirali Grad Sisak i Ministarstvo kulture.

Sonda I (foto: M. Arbutina)

Sonda II (foto: M. Arbutina)

U sondi I uklonjeno je nekoliko recentnih nasipa te nasip debljine 40 – 50 cm, u kojemu su pronađeni ostaci šest drvenih stupova kružnog presjeka. Pronađeno je i nekoliko opečnih struktura: zid širine 50 cm, presječen ukopom za recentne vodove, uništen i sa istočne strane recentnim iskopom oko utvrde, te sačuvan u dužini od samo 3 m. O njegovim originalnim dimenzijama teško je nagađati. U kvadrantima B2/C2 otkrivena je recentna krečana, zidana recentnom i rimskom opekom, čiji je južni zid također devastiran već spomenutim recentnim iskopom. Krečana je svojim SI kutom nalegla na opečnu strukturu (SJ 005, širina 1 m, dužina oko 10 m) koja nije do kraja definirana, a ulazi u sjeverni profil. Zbog specifičnog načina slaganja opeke (sve su položene bočno) i dojma završenosti, pretpostavlja se da je to bila staza. Malen dio slične strukture pronađen je i uz sjeverni profil (ulazi u njega). SJ 005 presječen je kanalom koji iz sjevernog profila vodi prema Kupi (najvjerojatnije kanalizacijski odvod). Uza zapadni profil sonde pronađeno je šest obrađenih kamenih blokova (vidljivi tlocrtno) koji su najvjerojatnije služili popločenju prilaza. Navedene će strukture biti moguće pobliže datirati tek nakon obrade materijala, jer su sve relativno recentne. Isto se odnosi na njihovu funkciju, a jedino je za krečanu izvjesna datacija u 20. st.

Sonda II otvorena je zbog pretpostavke o postojanju stubišta ispod vrata na južnom zidu. Stube nisu pronađene, ali su pronađene recentne strukture – dva paralelna opečna zida koji su djelomice devastirani u 20. st., kada je između njih umetnuta plastična cijev. Ta struktura od utvrde (ulazi u južni zid ispod vrata) vodi prema Kupi, te se može tvrditi da je to ostatak prijašnjeg kanalizacijskog odvoda koji je obnovljen u prošlom stoljeću. O vremenu njegove izgradnje teško je spekulirati. Zasigurno nije iz vremena gradnje utvrde, jer je zid ispod spomenutih vrata bio razbijen i nakon izgradnje te strukture ponovno zazidan.

Od pokretnih arheoloških nalaza najzastupljeniji su ulomci recentne keramike te metalni čavli i klinovi koji će se tek nakon obrade moći preciznije datirati. Nakon završetka kampanje sonde su prekrivene geotekstilom i nasipom od oko 30 cm zdrave zemlje.

Rosana Škrgulja

Summary

During the continuation of systematic archaeological excavation works at the old town of Sisak two trenches were opened (one at the entrance, 270 m² in size; the other next to the southern wall of the fortress, 12 m² in size). In both trenches under the recent mound we found recent structures. In trench I we found several brick structures of unknown function (wall and what had probably been a pathway), limekiln and several ashlars. Inside the trench I we also found the remains of six wooden poles. Inside the trench II remains of the recent sewer were found. All structures were dated to the Post-Medieval period. No traces of housing architecture were found.

Redni broj: 124
Lokalitet: Sisak – Sv. Kvirin
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2008. nastavljena su arheološka istraživanja u sklopu realizacije Arheološkog parka Sveti Kvirin u Sisku (k.č. 600/1, 600/2, 601, 602/2, k.o. Sisak stari) na mjestu otkrića arhitektonskoga kompleksa sjevernog ulaza u Sisciju. Voditeljica istraživanja bila je Tea Tomaš (Gradski muzej Sisak), a radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture i Grada Siska. Od 28. rujna do 20. prosinca 2008., tijekom 57 radnih dana istražena je površina od 150 m².

Cilj istraživanja bio je do kraja otkopati kompleks sjevernog ulaza istraživanog 2004. i 2005. godine te osobito definirati oblik i funkciju najranije strukture – pretpostavljenog mosta, kako bi mogao započeti konačan projekt prezentacije tog dijela lokaliteta. Budući da su se prijašnjih godina na lokalitetu odvijali arheološki i konzervatorski radovi, na istraživanoj površini bili su uklonjeni gornji slojevi do različitih dubina. Najmanja dubina zatečenog iskopa bila je u južnom dijelu sonde, gdje je ispod otprije otkrivenog sloja pješčane podloge *carda* otkriven sloj razmrvljene vapnene žbuke s

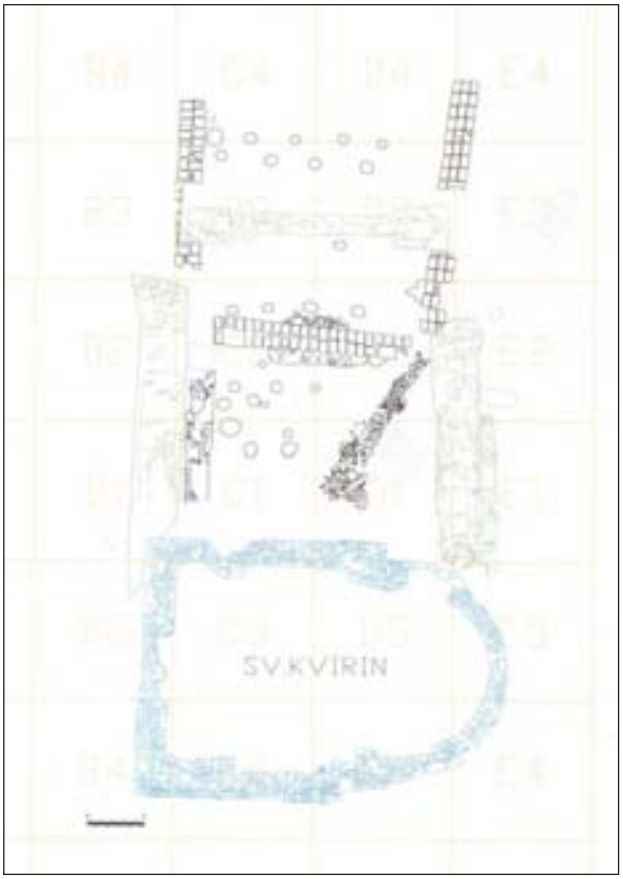

Sisak – Sv. Kvirin, tlocrt lokaliteta (izradili: J. Burmaz, I. Baćani)

Sisak – Sv. Kvirin, južni zid objekta (foto: D. Martić)

dosta šute. Riječ je o građevinskom otpadu, dopremljenom ondje da bi poslužio kao podloga ceste. S istočne strane otprije otkrivenog zapadnog ulaznog zida, prislonjena uz njega, neposredno ispod površine otkrivena je struktura smjera S-J, građena od poluobrađenog kamena i ulomaka opeka, s plitkim temeljem od koso posloženih opeka, širine 80 cm. Moguće je da je riječ o ostacima *carda* (odnosno njegova rubnog, pješačkog dijela) starijeg od onog koji je otkriven u prethodnim kampanjama. Sama struktura presječena je u svom zapadnom dijelu s tri polukružna ukopa nepoznate namjene. Oko velikoga opečnog kanala i iznad njega, nađen je sloj lomljenog kamenja. Kamenje je ležalo na sloju tamno sive rastresite zemlje s većom količinom ugljena. Vjerojatno se radi o dodatnom sustavu drenaže povezanom uz kanalizaciju.

Otkriven je i zapadni zid velike zidane strukture (pretpostavljenog mosta) koja se sastojala od tri zida koja su se spajala čineći južni dio objekta blago trapezastog oblika, širine 9,7 m u južnom dijelu i 10,6 m u sjevernom dijelu. Sjeverni rub objekta nije otkriven. Svi zidovi bili su široki 1 m, građeni od pravilno posloženih opeka većih dimenzija (44x31x6/7 cm) vezanih vapnenom žbukom. Lica zidova bila su ožbukana, a na njima su vidljivi otisci okomito postavljenih drvenih greda te u slučaju istočnog zida i rupa kroz koju je prolazila vodoravno postavljena drvena greda. Osim toga, na sjeverno i južno lice zida smjera I-Z bile su prizidane dodatne strukture, ojačanja zidova. Strukture su nepravilna oblika: širine 35 – 50 cm, sužene na krajevima te dužine 2,6 m i 4,25 m, građene od ulomaka opeka i kamenja, nabacanih u vapnenoj žbuci.

Sisak – Sv. Kvirin, ostaci drvenih pilota (foto: D. Martić)

Unutar objekta otkriveni su duboki ukopi za drvene stupove/pilote. Ukopi vidljivo tvore tri niza stupova u smjeru I-Z. Nizovi su vrlo blizu jedan drugom (10 – 60 cm), a unutar redova razmak između stupova iznosi 1,3 – 1,5 m. Južni i sjeverni niz stupova činilo je po 4, odnosno 5 ukopa kružnog tlocrta i cilindričnog oblika, promjera 30 – 40 cm. Između njih nalazio se niz od tri kvadratična, plića ukopa (dubine 25 cm), ostataka drvenih greda. Neposredno uz sjeverno lice zida smjera I-Z otkriven je još jedan niz od četiri ukopa, promjera oko 40 cm. Vjerojatno se ondje nalazilo i više takvih ukopa, ali nisu otkriveni jer je na njih nalegao temelj ulaznog luka. I južno od opisanog objekta otkriveni su ostaci više drvenih stupova/pilota promjera od 25 do 45 cm, te ostaci ukopa za takve stupove zapunjenih zemljanom zapunom. Ondje stupovi i njihovi ukopi nisu bili u pravilnim nizovima, već nasumce postavljeni. Nalazi tih pilota potkrepljuju pretpostavku da se ondje radi o konstrukciji mosta.

Pokretni nalazi pronađeni prilikom istraživanja najvećim se dijelom sastoje od ulomaka keramičkog posuđa, i to uglavnom grubljeg, kuhinjskog – zdjela, lonaca, poklopaca, tanjura, tarionika, pitosa, vrčeva, čaša i kadionica, koje pripada razdoblju 1. – 2. st. Od finije keramike nađeno je nekoliko ulomaka *terrae sigillatae*, zdjele oblika *Dragendorf* 37 te nekoliko svjetiljaka iz razdoblja 1. – 2. st. Pronađeni novac također uglavnom pripada razdoblju 1. i 2. st.

Nastavljeni su radovi i na baroknoj kapeli sv. Kvirina koja se nalazi iznad ulaznih zidina. Kapela je sačuvana u razini poda sa zidovima visine oko 0,5 m. Iz cijelog prostora kripte uklonjena je napadala šuta, nastala rušenjem kapele. U istočnom dijelu kripte otkriven je nastavak velikoga rimskog opečnog kanala koji se proteže u smjeru SI-JZ od sjevernog dijela lokaliteta. Ispod istočnog zida kripte ostalo je sačuvano nekoliko kamenih blokova, ostataka kamenog popločenja rimske ceste *in situ*. U zapadnom dijelu kripte otkrivene su dvije opečne strukture – ležišta za ljesove ili sarkofage. Sastoje se od tri police podijeljene poprečnim zidićima na više ležišta s polukružnim svodom.

Nakon istraživanja započela je zimska zaštita nalazišta. Sve zidane i drvene strukture i dio profila prekriveni su zaštitnim najlonskim pokrivačem. Profili u južnom dijelu sonde i ulazni luk također su učvršćeni drvenim potpornjima, kako bi se spriječilo njihovo urušavanje.

Tea Tomaš

Summary

During 2008 archaeological excavations were continued at the site of the future Archaeological park St. Kvirin in Sisak. From September to December a surface of 150 m² was excavated. The aim was to fully excavate the complex at the northern entrance to Siscia that had been researched in 2004 and 2005 and to define the shape and the function of the earliest structure-the assumed bridge.

In the southern part of the trench underneath the previously discovered layer of sand *cardo* we discovered a layer of construction waste material that had served as a basis for the road. At the eastern side of the previously discovered western entrance wall we discovered a structure of a north-east direction that had been constructed from partially dressed ashlars and brick fragments and which had shallow foundations. This could have been the remains of an earlier *cardo*.

We also uncovered a western wall with a large bricked structure (the assumed bridge) that consisted of three walls that joined at the southern part of the object in a trapezoid shape which was 9.7 m wide at its southern part and 10.6 m at its northern part.

Northern rim of the object was not discovered. All the walls were one meter wide, built of regularly aligned large bricks bound with mortar. Faces of the walls were plastered and the imprints of vertically aligned beams were clearly visible on them. This was the case with the eastern wall too on which a hole for a horizontal beam was also visible.

Inside the object deep cuts for wooden posts/pylons were discovered. The cuts visibly formed several rows of pylons in the east-west direction. Most of the cuts had a circular base, cylindrical shape and they were 30 to 40 cm in diameter. We also excavated 3 shallow square cuts 25 cm deep (remains of wooden beams). Southern of the described object several wooden posts/pylons were discovered (25 to 45 cm in diameter) together with the remains of the belonging cuts which were filled with dirt. These posts and their cuts had not been not aligned in even rows, insteadthey had been randomly placed. Finds of these pylons supported the assumption that this was a bridge construction.

Movable finds uncovered during the excavations mostly consisted of pottery fragments and coins from the period of the first to second century.

Construction works were continued at the remains of a Baroque chapel of St. Kvirin situated above the Roman entrance walls. The entire area of the crypt was emptied of the waste made during the levelling of the chapel. Inside the crypt we discovered an extension of a large Roman brick canal that stretched in the NE-SW direction from the northern part of the site and several stone blocks; pavement of the Roman road *in situ*. In the western area of the crypt we uncovered two brick structures - caskets and sarcophagi deposits.

Redni broj: 125
Lokalitet: Sisak – Ulica A. Starčevića 40
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Prilikom arheološkog nadzora građevinskih radova pri izgradnji poslovno-stambenog objekta u Ulici A. Starčevića 40 u Sisku, uočene su arheološke strukture te je uslijedilo zaštitno arheološko istraživanje tijekom 60 radnih dana. Istraživanje je obuhvatilo površinu od 450 m², a financirano je sredstvima investitora, tvrtke Siscia nekretnine d.o.o. iz Siska. Voditeljica istraživanja bila je Iskra Baćani, arheologinja Gradskog muzeja Sisak. Geodetsku i nacrtnu dokumentaciju izradila je tvrtka Omega-engineering.

Istraživanje je rezultiralo otkrivanjem većeg broja zidanih struktura, ostataka zidova, kanala, ceste itd. Istražena arhitektura na tom lokalitetu pripada antičkom periodu od 1. do 4. stoljeća. Riječ je o nekoliko objekata stambene i javne namjene, smještenih uz cestu s pripadajućom kanalizacijom. Sredinom lokaliteta pružala se cesta u smjeru S-J. Očuvani slojevi pokazuju da je bila široka od 2,5 do 3 m. Sloj šute koji je otkopan iznad samih slojeva ceste, a u njenim gabaritima, pokazuje da je cesta bila zatrpana u kasnijem periodu i to, kako pokazuju pokretni nalazi, najvjerojatnije u 3. ili 4. stoljeću. Taj je sloj građevinske šute bio debljine do 120 cm. Ispod njega bio je sloj gruboga žutog pijeska koji se prilikom gradnje cesta obično stavljao ispod samoga kamenog popločenja ceste. To je kameno popločenje na ovom lokalitetu ostalo očuvano samo u manjem dijelu, što je ipak itekako važno, jer je u tom segmentu vidljiv presjek i karakterističan izgled same ceste te način spajanja odvodnih kanala s njenih bočnih strana na centralni zidani kanal koji se nalazio ispod ceste. Kanali uz samu cestu bili su položeni u sloj pijeska, nad njima se su se nalazili kameni blokovi ceste te su se ispod njih slijevali u spomenuti centralni kanal. Kanali su, kao najvjerojatnije i sama cesta, nastali u periodu 1. ili 2. stoljeća, a izvan funkcije vjerojatno su bili najranije

Pogled na jedan od kanala istočno od ceste (foto: I. Baćani)

sredinom 3. stoljeća. Pokazuje to nalaz Galijenova novca u zapuni jednog od kanala. Materijal pronađen u šuti kojom je zatrpana cesta pokazuje da se to dogodilo u doba kasne antike, najvjerojatnije u 4. stoljeću. Sustav kanalizacije relativno je dobro očuvan, a osobito je važan nalaz centralnog kanala ispod ceste te je tako moguća potpuna rekonstrukcija tog sustava.

Okolna je rimska arhitektura iz najmanje dvije građevinske faze, one iz 1. i 2. stoljeća te kasnoantičke. S obzirom na to da je prilikom istraživanja zatečena uglavnom u temeljnim zonama i u uglavnom dosta lošem stanju, nije moguće točno rekonstruirati eventualne prostorije ni konkretne objekte. No, s obzirom na način temeljenja, debljinu zidova i popratne nalaze, najvjerojatnije se radilo o dijelovima stambene arhitekture gradskih *insula*.

Javnoj su arhitekturi pak najvjerojatnije pripadali ostaci zidova i zidani postamenti, redom locirani zapadno od ceste, poredani u više-manje pravilnim odnosima. S obzirom na raspored i količinu tih postamenata, njihove dimenzije i način gradnje, može se samo pretpostaviti da su bili dio nekog, vjerojatno javnog prostora uz cestu (atrija ili peristila). S obzirom na način njihova građenja, možda su mogli imati funkciju nosača nekog portika uz cestu ili slično.

Od pokretnoga arheološkog materijala najbrojniji su ulomci keramičkog posuđa svakodnevne upotrebe, vrčeva, tanjura, amfora, grubog posuđa te *terrae sigillatae*, koji u dataciji variraju od 1. do 4. st. U gornjim je slojevima pronađena i veća količina novovjeke keramike. Po brojnosti slijede nalazi rimskoga brončanog novca, također iz perioda od 1. do 5. st. (najstariji je sestercij Oktavijana Augusta, a najmlađi novac Arkadija), zatim brončane kopče, fibule, koštane igle, jedna brončana uljanica itd. Također je pronađena i manja količina kockica mozaika te fragmenti

Sisak – Ul. A. Starčevića 40, pogled na lokalitet (foto: B. Suntešić)

Nalaz rimskog vrča in situ (foto: I. Baćani)

fresaka. Od građevnog materijala, osim uobičajeno velike količine lomljene opeke, komada žbuke, tegula i imbreksa, pronađeno je i nešto šesterobridnih opeka većih i manjih dimenzija.

Iskra Baćani

Summary

Rescue archaeological excavation in 40 Ante Starčevića Street in Sisak covered a surface of 450 m². The architecture that was discovered belonged to the Antique Siscia and it came from at least two different construction phases dated to the period between the first and the fourth century.
The architecture had both housing and public allocation. At the centre of the site there was an Antique road which was 2.5 to 3 m wide. All of its layers were partially preserved, including several stone blocks. West and east of the road sewer system was discovered, that is to say, a couple of brick canals which had been well preserved and that flowed down to a central brick stone that was situated below the road. The longest of them was 13 m long. The canals and the road itself had probably been built in the period between the first and the second century and they ceased to function in the middle of the third century.
This was demonstrated by a find of Gallienus's coins inside the fill of one of the canals. The material that was found in the waste material used to cover the road. This placed the event at the time of Late Antiquity, most probably in the fourth century, because of the levelling of the terrain that had taken place at that period. Surrounding Roman architecture originated from at least two phases, the one from the first and second century and the one from the Late Antiquity. Considering the fact that during the excavation the architecture was mostly found in bad condition we were not able to reconstruct any eventual rooms or objects. Although, considering the style in which the foundations had been laid, the thickness of the walls and the accompanying finds, this had probably been a part of housing architecture of the city *insulae*. West of the road there had been a line of bricked postament, in the N-S direction that had run parallel to the road and that had probably been a part of certain kind of atrium or peristyle that had been situated next to the road, being a part of public architecture.
Movable archaeological finds that were the most numerous were pottery fragments of everyday use, jugs, plates, amphorae, coarse ware and *terra sigillatae*. Other numerous finds were those of bronze Roman coins, also from this period and from the period between the first and the fifth century. These were accompanied by numerous buckles, fibulae, bone needles and one bronze oil lamp etc. Smaller amount of mosaic tiles and frescoes fragments was also excavated.

Redni broj: 126
Lokalitet: Sisak – Ulica I. Gundulića 28
Naselje: –
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od veljače do travnja 2008., Odsjek za arheologiju HAZU-a proveo je zaštitno arheološko istraživanje na prostoru lokaliteta Sisak – Pogorelec, u Ulici Ivana Gundulića 28. Prva zaštitna istraživanja na području Gundulićeve ulice posljednjih godina proveo je Gradski muzej Sisak, pri čemu treba izdvojiti istraživanje iz 2007. koje je provedeno neposredno uz tu parcelu te koje čini cjelinu s ovogodišnjim iskopavanjem. Kroz taj dio Siska, a dijelom i današnjom Gundulićevom ulicom, prolazila je rimska cesta koja je vodila iz Siscije prema provinciji Dalmaciji. Uz nju se u južnom i istočnom dijelu Pogorelca razvila jugozapadna nekropola rimske Siscije, poznata i kao „nekropola u Novom Sisku".

Istraživanje je obuhvatilo prostor od 800 m², s tim da se zahvaljujući izduženom obliku građevinske čestice sonda protezala od ruba ceste do gornjeg ruba nekropole na padini, pa je zahvaljujući tome istražen čitav jedan segment te nekropole. Pokazalo se da je stratigrafija tog nalazišta ponajprije uvjetovana njegovim položajem na padini. Visinska razlika između južnog i sjevernog dijela sonde iznosi 7,20 m, zbog čega je kulturni sloj u sjevernom dijelu sonde potpuno ispran (uz iznimku grobova ukopanih u zdravicu), dok južni dio sonde obiluje debelim slojevima nastalima klizanjem zemlje. Tome treba dodati da je na gradskim nekropolama uvijek postojala težnja da se umrli pokopaju što bliže cesti, zbog čega je koncentracija grobova u nižem dijelu nalazišta znatno veća od one na okolnim padinama. Po bogatstvu nalaza i složenosti stratigrafije nalazište se može podijeliti na tri dijela: 1.) južni sa složenom stratigrafijom i velikom koncentracijom grobova; 2.) središnji s jednostavnom stratigrafijom i manjom koncentracijom grobova i 3.) sjeverni koji ne sadrži arheološke nalaze. Istraženi slojevi mogu se razvrstati u četiri faze.
Prvu fazu lokaliteta čine ostaci drvenih objekata i kanala čija namjena nije jasna. Zbog slabe uščuvanosti nije moguće precizno utvrditi odnos arhitekture i kanala s mlađim grobovima, no vjerojatno se radi o objektima koji

su prethodili nekropoli. Njihove zapune sadržavale su veću količinu grube keramike s latenskim obilježjima, po kojima se ti kanali datiraju u početak 1. st. Oni su se protezali u smjeru S-J i I-Z duž čitave padine. Njihovu ulogu nije moguće odrediti, no iz činjenice da su svi nalazi nađeni u samom dnu sonde, mogu se protumačiti kao drenažni ili odvodni kanali.

Preostale tri faze (horizonta) mogu se pripisati nekropoli. Prva dva horizonta nekropole pripadaju razdoblju kada je prevladavao paljevinski ritus, a treći horizont pripada razdoblju kada se uvriježila inhumacija. Razliku među grobnim prilozima iz prvog i drugog horizonta nekropole nije moguće odrediti, tako da su paljevinski grobovi razdvojeni u dva horizonta zbog činjenice što je dio paljevinskih grobova drugog horizonta uništio dio onih iz prvog horizonta.

Grobovi iz prve faze nađeni su samo u središnjem dijelu, jer ih je u južnom dijelu sonde vjerojatno uništila mlađa grobna arhitektura. Time je izgubljena glavnina grobova koji su morali biti koncentrirani uz rub ceste. Ako se tomu doda da su grobovi u središnjem dijelu sonde dodatno oštećeni obradom zemljišta i rastom vegetacije, može se reći da je najstariji horizont jako loše očuvan. Prvoj fazi može se pripisati petnaest grobova. Većinu (9 grobova) čine paljevinski grobovi u kojima je urna s prilozima položena u raku, nakon čega je zatrpana ostacima lomače i zemljom. Preostalih pet grobova imalo je konstrukciju od tegula, s tim da su neki sadržavali ostatke lomače, a neki ne. Na osnovi nalaza iz grobova i kanala koji su im prethodili, ta faza lokaliteta može se okvirno smjestiti u 1. st. Ti se grobovi i tipološki razlikuju od grobova iz druge faze. Naime, u drugoj su fazi grobovi položeni u kovčege od

Snimak iz zraka južnog dijela sonde (grobne čestice) (foto: T. Leleković)

Snimak središnjeg dijela sonde (grobovi iz prve i druge faze pokopavanja) (foto: T. Leleković)

Paljevinski grob iz prve faze pokopavanja (foto: T. Leleković)

opeka. Nađena su tri takva groba, od kojih svaki ima izgled pravilne kocke dimenzija 60x60x40 cm. U takve kovčege bila je položena urna s prilozima, s tim da u komori nisu nađeni ostaci lomače, za razliku od grobova iz prijašnjeg horizonta.

Uz ta tri groba, drugi horizont čine tri grobnice i dvije obzidane grobne čestice koje su se nalazile tik uz nekadašnju cestu, te su vjerojatno bile dio niza duž čitave ceste. Istraženo je 80 m² čestice G 29, što je vjerojatno tek manji dio tog objekta. Ograda te čestice sastojala se od velikih blokova vapnenca (presjek 50x60 cm, a dužina od 175 do 203 cm). Otkriven je samo dio zapadnog zida, dok je sjeverni zid sačuvan samo u temelju, a preostali zidovi oštećeni su suvremenom gradnjom ili se nalaze ispod današnje ulice. U čestici je pronađen neukrašen kovčeg od vapnenca (233x133x135 cm), koji je opljačkan vjerojatno još u antici. Poklopac nije pronađen, tako da potpuni izgled nije moguće rekonstruirati. Iako je po dimenzijama i izgledu vrlo sličan sarkofagu, zbog dimenzije komore vjerojatnije je da se radi o osuariju, odnosno kamenom kovčegu za pohranu spaljenih ljudskih ostataka. Druga je grobna čestica (G 30) ovim iskopavanjem zahvaćena tek manjim dijelom (oko 15 m²). Pronađena je samo njena ograda od opeke, koja čini cjelinu s grobnicom istraženom 2007. Uz česticu je pronađen i bunar obložen lomljenom opekom, koji je vjerojatno s njom činio jednu cjelinu.

Grobnica s očuvanim sarkofagom (foto: T. Leleković)

U središnjem dijelu sonde pronađene su i tri sazidane grobnice. Samo grobnica G 10 sigurno pripada drugom horizontu, dok se za preostale dvije to može samo pretpostaviti. Grobnica G 10 imala je manje dimenzije (100x130 cm), a očuvana je u visini od 65 cm, zbog čega je očito da je bila namijenjena za pokopavanje urne s prilozima. Izvornu visinu i način presvođivanja te grobnice nije moguće odrediti, iako su u grobnici nađene tegule koje su bile dio krova, što pruža elemente za rekonstrukciju izgleda gornjeg dijela grobnice. Uništena je i opljačkana najvjerojatnije još u antičkom razdoblju, tako da su od priloga u njoj nađeni samo ulomci posuđa.

Grobnice G 20 i G 23 znatno su slabije očuvane, s tim da je G 23 potpuno razorena, te je od nje sačuvan samo dio jednog zida, dok je G 20 ipak znatno bolje sačuvana. G 23 razorena je još u antici, što je vidljivo iz činjenice da je tada bila sekundarno upotrijebljena. Naime, ruševine te grobnice (180x210 cm) i zemlja oko nje promijenila je boju zbog jake vatre koja je ondje gorjela. Unutar nje pronađena je velika količina keramičkog posuđa, vjerojatno ostatak pogrebne gozbe. U ovom trenutku nije moguće tvrditi je li riječ o mjestu gdje se odvijala gozba ili je to ostatak ustrine na kojoj se obavljalo spaljivanje u tom dijelu nekropole.

Treću fazu nekropole čine tri grobnice koje se po dimenzijama i načinu gradnje znatno razlikuju od grobnica iz prijašnje faze. Samo jedna grobnica očuvana je u tolikoj mjeri da je moguće ustanoviti njen tloris, dok visinu i konačan izgled nije moguće rekonstruirati. Grobnica G 13 ima temelj od kamena i lomljene opeke (starije grobnice nemaju temelje), na kojem je položeno popločenje od čitavih opeka (266x253 cm). Zidovi grobnice nisu sačuvani, ali je sačuvan kamen koji je služio kao ulazni prag i dio vratnica. U grobnici se nalazio sarkofag od vapnenca (170x100x82 cm), čiji poklopac nije nađen.

Pronađene su još dvije grobnice, s tim da je od grobnice 32 sačuvan samo temelj, dok je od grobnice 28 očuvan ulomak sarkofaga i dio podnice. Nađen je i jedan kosturni ukop u raci, no kako je riječ o ukopu djeteta – kostur nije sačuvan, već su nađene samo perle. Po pronađenim predmetima nije moguće datirati taj horizont, osim što se može svrstati u vrijeme kada je u Sisciji prevladavala inhumacija, što znači da pripada širokom razdoblju od sredine 2. st. do kraja 4. st.

Od grobnih priloga treba istaknuti nalaz noža ili bodeža. On je nađen u razorenom grobu G 15, tako da je i sam bodež vrlo loše sačuvan. Ono zbog čega se ističe jest potpuno očuvan vrh korica od srebrnog lima. Iako je većina grobnih priloga pronađena u vrlo lošem stanju, ovim istraživanjem dokumentirano je 13 dobro uščuvanih grobnih cjelina koje pružaju uvid u pogrebni ritus prvih dviju faza nekropole. Na kraju treba naglasiti da pronađene ograđene grobne čestice nisu izvađene i iskopane do kraja, već su zaštićene geotekstilom i prekrivene sipkim nasipom, kako bi se u budućnost taj sklop grobne arhitekture mogao prezentirati *in situ*.

Literatura

Burkowsky 2007 Zdenko Burkowsky, Pregled arheoloških istraživanja Gradskog muzeja Sisak u 2007. godini, Godišnjak Gradskog muzeja Sisak, 7, Sisak, 2007: 57 – 66.

Pavlaković, Škrgulja 2008 Ida Pavlaković, Rosana Škrgulja, Pregled arheoloških istraživanja Gradskog muzeja Sisak u 2007. godini II, Godišnjak Gradskog muzeja Sisak, 8, Sisak, 2008: 17 – 22.

mr. sc. Tino Leleković

Summary

Rescue archaeological excavation was conducted at the area of the south western necropolis of the Roman Siscia in 28 Ivana Gundulića Street. The research covered the area of 800 m². The excavation yielded the discovery of layers that had preceded the necropolis and which were dated to the very beginning of the first century AD because of the presence of La-Tène pottery. The finds which were related to the necropolis could be divided into three separate burial horizons. The earliest finds (14 graves) were earth grave pits that could have had a brick construction. The graves were equipped with clay vessels and some of them with metal objects too. Some graves featured bonfire remains. Three cremation burials were found that stood out shape-wise from the other graves. They were made of bricks that formed squares (60x60x40 cm) which contained urns and the accompanying grave offerings. One such grave was found in a completely preserved condition so we dated the graves according to the grave offerings and their orientation with the second of burial stage which was characterized by the remains of grave architecture. In the southern part of the probe, in the immediate vicinity of the assumed Roman road we found two grave parcels. One consisted of limestone blocks with a stone casket (ossuary) in its centre and the other was made of bricks with a tomb in its centre (found in 2007). In the central part of the trench, next to the described graves, three tombs of similar characteristics and orientation were found. They belonged to the same phase as the previously mentioned graves and they differed in dimensions. These are attributed to the second burial phase because of the fact that these were tombs dedicated to cremation rites. All three of them were found in poor state. This phase was dated to the second century. The third burial stage consisted of three tombs that differed greatly from the tombs belonging to the preceding phase. All of them were considerably larger (dimensions app. 2.5x2.5 m) and they had foundations with brick pavement. The walls of the tombs had not been preserved but in one of them we found a preserved stone that served both as an entrance step and a part of doorframe. Inside the tombs there were sarcophagi made of limestone and sand stone. Third phase also displayed one skeletal burial inside a grave, but since this was a child burial no bones had been preserved, only beads were found. The third horizon should be dated widely between the middle of the second to the end of the third century.

Redni broj: 127
Lokalitet: Turska kosa
Naselje: Velika Vranovina
Grad/općina: Topusko
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Osamdesetih godina prošlog stoljeća obavljana su sustavna arheološka istraživanja na položaju Turska kosa, u selu Velikoj Vranovini kraj Topuskog, koja su omogućila očitavanje opsega i karaktera ilirskog naselja, nekropole i specifičnih kultnih mjesta s brojnim nalazima figuralne plastike. Posljednje dvije godine nastavljena su sustavna istraživanja lokaliteta. Glavni je cilj bio utvrditi opseg i način prerade željezne rude te otkriti veze između metalurgije i kultnih mjesta. Nedostatna financijska sredstva nisu pružala velike mogućnosti, pa su istraživanja 2008. ograničena na rubne dijelove kultnog mjesta 1, odnosno na već otprije poznato kolapljansko svetište. Ekipu su činili Lazo Čučković, voditelj (Gradski muzej Karlovac), dr. sc. Salmedin Mesihović, zamjenik, i studenti arheologije i starije povijesti iz Sarajeva, Mostara, Tuzle i Zagreba.

Planirano je otvaranje dvije veće sonde koje će se formirati ovisno o situaciji na terenu, a u slučaju nužde otvaranje više manjih sondi – što se naposljetku i dogodilo. Naime, lokalitet je danas pod šumom, pa su se sonde morale prilagoditi situaciji na terenu, izbjegavajući veća stabla gdje je zbog gustoće korijenja otežano iskopavanje i uočavanje stratigrafskih jedinica. Tijekom 2008. samo su prošireni iskopi u sektorima u kojima su istraživanja započela 2007. godine.

Sonde su bile postavljena na rubu kultnog mjesta 1 te su nastavak već započetih iskopavanja tog svetišta, a s ciljem konačnog utvrđivanja opsega svetišta i moguće rubne arhitektonske konstrukcije. Drugi je cilj bio usporedba uzoraka vezanih uz metalurgiju, odnosno utvrđivanje po-

Ljudske figurice nađene na kultnome mjestu 1 na Turskoj kosi

stojanja izravne veze među metalurškim pećima unutar utvrđenog naselja i kultnim mjestima izvan naselja. Najprije je iskopavana sonda A7 na pretpostavljenom sjeveroistočnom rubu svetišta. Međutim, kulturni je sloj i dalje bio prilično debeo, što upućuje na to da na tom sektoru nema jasno definiranog ruba svetišta. Na jednom djelu sonde registrirani su duboki tragovi kola. Poslije je utvrđeno da su uočeni usjeci rezultat recentnog djelovanja, te da su naknadno zasuti starijim slojevima kakvi se susreću na prapovijesnom svetištu. Time je još jednom potvrđena teza da je svetište prvobitno imalo oblik visokog tumula koji je razvučen kao posljedica obrade tla, odnosno oranja.

Od nalaza se ističu relativno brojne glinene figurice, među kojima je i petstoti idol iskopan na tom kultnome mjestu. U blizini je bila iskopana sonda C6 u kojoj se zbog nešto veće debljine kulturnog sloja na tome mjestu pokušalo izdvojiti što više stratigrafskih jedinica, ali zbog iznimne gustoće korijenja okolnih stabala to nije bilo moguće. Prikupljena je veća količina keramičkih nalaza.

Sljedeće su sonde također postavljene po rubu kultnog mjesta 1, i to jedna na zapadu te dvije uz istočni rub. Zapadna sonda B5 pokazala je, kao i prethodno iskopane susjedne sonde, sam rub svetišta. Riječ je o niskom nasipu čiji blagi hrbat označava rub svetišta. Nije pronađena nikakva dodatna konstrukcija, tragovi ograde ili nešto slično, ali je rub potvrđen vrlo malom količinom nađenih predmeta izvan nasipa. Istočne sonde F5 i G5 bile su jedna do druge i iskopavane su paralelno. Ondje se radi o nastavku, odnosno produžavanju sondi započetih prethodne godine. Kako su se nalazile na djelu gdje su padine brda relativno strme, zbog djelovanja erozije došlo je do poremećaja stratigrafije, stoga na tome mjestu nije bilo moguće izdvojiti više od tri stratigrafske jedinice. Međutim, slojevi su zanimljivi zbog velikog udjela kvarcnog pijeska u njima te ponekog nalaza troske, što upućuje na mogućnost povezivanja s metalurgijom. Pjeskovit sastav olakšao je prosijavanje slojeva i pronalaženje sitnih predmeta. Nađena je veća količina keramičkih predmeta karakterističnih za kultno mjesto 1.

Težište zahvata 2008. bilo je pažljivo prikupljanje pokretne građe prosijavanjem i separacijom kulturnih slojeva na rubnim dijelovima kultnog mjesta 1. Prikupljena je velika količina keramičkih nalaza, a među njima i brojni zanimljivi idoli, pa tako i petstoti idol nađen na tom lokalitetu. Bilo je ponešto metalnih i koštanih nalaza. Prikupljeni predmeti bit će pohranjeni u Gradskome muzeju Karlovac i postat će sastavni dio Muzejske zbirke Topusko.

Lazo Čučković

Summary

During the 80's of the last century systematic archaeological excavations were conducted at the site Turska kosa in the village of Velika Vranovina near Topusko. These excavations enabled the identification of the size and character of the Illyrian settlement, necropolis and specific cult places with numerous finds of figure sculptures. During 2008 systematic archaeological excavations were continued at the site. The main goal was to determine the size and the method of iron ore processing and to discover the tie between metallurgy and the cult sites. The emphasis was put on the careful collecting of movable finds at the borders of cult position 1 (sieving and separation of culture layers). A large amount of pottery finds was collected and among them numerous interesting idols, including the five-hundredth idol found at this site. There were some metal and bone finds. The theory that this sanctuary used to have the shape of a high tumulus that had been stretched as a result of land tilling, that is to say ploughing, was additionally confirmed.

KARLOVAČKA ŽUPANIJA

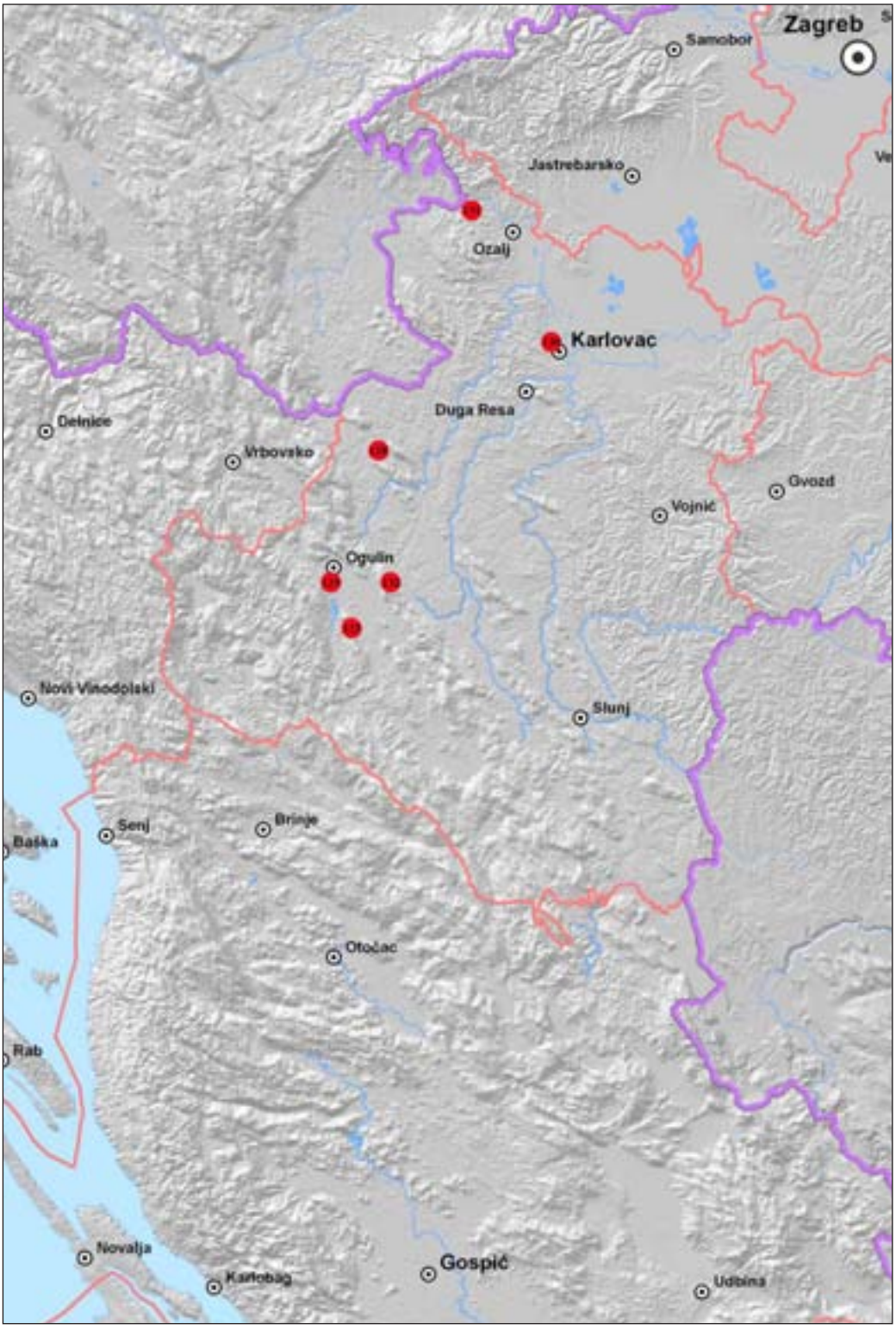

128 Orišje – Gradišće
129 Rebinka
130 Stari grad Dubovac
131 Špilja Vrlovka
132 Špilja Zala
133 Viničica

Redni broj: 128
Lokalitet: Orišje – Gradišće
Naselje: Lipošćaki
Grad/općina: Bosiljevo
Pravni status: P-1228
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitni arheološki radovi na lokaciji Orišje (općina Bosiljevo) odvijali su se od 4. do 30. kolovoza 2008. godine. Radovi su se odvijali u okviru znanstvenog projekta „Ekohistorijski aspekti naseljavanja hrvatskog krša u prapovijesti i antici“, dr. sc. Borisa Olujića, izv. prof. U istraživanju su sudjelovali: voditeljica istraživanja Jasmina Osterman, dipl. arheol., i sedam pomoćnih radnika. To istraživanje bilo je nastavak istraživanja koje je 2007. provodio Gradski muzej Karlovac (voditeljica: Jasmina Osterman, dipl. arheol.).

Ostaci cinkture

Otvorene su 3 sonde (2, 3 i 4), dimenzija 4x3 m (sonda 2), 8,4x3 m (sonda 3) i 4x4 m (sonda 4). Završen je i rov 3 koji je otvoren prilikom zaštitnoga arheološkog iskopavanja 2007. godine.
Sonda 2 otvorena je 0,4 m jugozapadno od rova 1, uz sam rub platoa crkve. Njom se pokušao utvrditi nastavak polukružnog zida (Sj 8 iz rova 1 i Sj G iz sonde 1) otkrivenog 2007. godine, koji je išao oko crkve (cinktura). Također se pokušalo definirati sloj pravilno posloženoga velikog kamenja (Sj 19), koji je u rovu 1 pronađen ispod Sj 8 i za koji se 2007. godine, na temelju velike količine lijepa pronađene uz njega, pretpostavilo da je ostatak starijega, prapovijesnog zida. Ispod početnoga humusnog sloja (Sj 1) nađen je sloj srednje velikoga, nepravilnog kamenja pomiješanog s žbukom i zemljom (Sj 3), koji je u rovu 1 definiran prethodne godine. Unutar njega pronađeno je mnoštvo nalaza mlađeg podrijetla (srednjovjekovna i novovjekovna keramika, cigle, kosti, staklo, čavli, žbuka). Uz te mlađe nalaze, unutar spomenutih slojeva pronađeni su i ulomci prapovijesne keramike i lijepa, među kojima su se nalazila i tri brusa (PN 7, 8 i 10) te perlica (PN 9). U sjevernom dijelu sonde nađeni su ostaci zida iz rova 1 (Sj 8) koji se prati oko 1,5 m, nakon čega nestaje. Otprilike u istoj liniji se oko 0,3 m dalje javlja bolje sačuvan zid (Sj 22) koji se proteže do sve do južnog profila sonde. Oba su zida vjerojatno bila dio jedinstvene konstrukcije, cinkture koja je ograđivala crkvu i pripadajuće groblje. S istočne strane Sj 22, ispod Sj 3 javlja se Sj 5 koji je također bio definiran u rovu 1 prethodne godine. Ispod zida Sj 8 unutar sloja Sj 5 nalazila se dislocirana ljudska lubanja koja je pripadala groblju crkve čiji je dio istražen 2007. godine u sondi 1. Ostaci zida Sj 8 izvađeni su s namjerom da se utvrdi prapovijesni sloj Sj 19 iz rova 1, ali ispod relativno tankog sloja Sj 5 odmah je nađen kamen živac. Jednaka se situacija mogla pratiti i u ostatku sonde, gdje je također ispod Sj 3 ili Sj 5 nađen ili kamen živac ili zdravica (Sj 10).
Sonda 3 zapravo je sjeverno proširenje rova 3 koje se otvorilo nakon što je u nastavku istraživanja rova u zapadnom dijelu ispod prošlogodišnjeg Sj 15 nađen sloj većega slaganog kamenja (Sj 23), istočno od njega sloj smeđe crvene zemlje s lomljenim kamenjem i većom koncentracijom keramike i lijepa (Sj 21) i, ispod prošlogodišnjeg Sj 20, sloj žuto-smeđe zemlje (Sj 20a). U najistočnijem dijelu rova 3, odmah ispod Sj 20 nalazila se zdravica (Sj 10), pa se taj dio nije proširivao. Sonda 3 zbog toga je u početku imala dimenzije 6,5x3 m, a naknadno je proširena za još 1,9 m, da bi se bolje definirao Sj 23. U sloju 15 pronađen je velik broj fragmenata keramike, lijepa i kostiju, kao i jedan ulomak stakla i dvije troske. Najveća koncentracija nalaza zamijećena je u kvadrantu E (zapadni dio) rova 3 i u njegovu nastavku u sondi 3. U tom su sloju pronađena i dva pršljena (PN 2 i 3), šest brusova (PN 1, 4, 11, 12, 19 i 29), obrađena koštana alatka (PN 5), dva željezna nožića (PN 25 i 27), brončana fibula (PN 28), jedan metalni (PN 17) i jedan brončani predmet (PN 18), željezni okov (PN 23), uteg (PN 24). Iz Sj 15 je za analizu uzet i uzorak gara (uzorak 1). U sondi 3, odmah nakon početnoga humusnog sloja nađen je sloj nepravilnoga većeg kamenja (Sj 15a) koje se nalazi na samom rubu terase i početku padine. U njemu su pronađena četiri brusa (PN 13, 14, 15, 16). U sloju 20 pronađen je jedan neprepoznatljiv predmet izrađen od bronce (PN 20), kameni brus (PN 21) i pršljen (PN 22). U sloju 20a u rovu 3, uz koncentraciju velikih komada lijepa, pronađen je jedan cijeli uteg (PN 6), a u sondi 3 polovica drugog utega (PN 33) i brončani lim (PN 32). U sloju 21 pronađeno je jako puno ulomaka keramike, lijepa i kostiju. Pronađena je i brončana aplika (PN 34), jedan brončani gumb s ušicom (PN 35), obični i okrugli uteg (PN 37 i 46), željezni nož (PN 38), brus (PN 39), ulomak iskucanoga brončanog lima s dugmetastom aplikom (PN 48), narebren pršljen (PN 49) i dvije spojene brončane karike (PN 50). U sloju većega slaganog kamenja (Sj 23) pronađen je jedan brus (PN 41) i željezni nožić (PN 40). U sloju 21 i djelomice u sloju 15 zamijećena su dva kružna ukopa (Sj 26 i 27; rupe od kolaca?) koja se nalaze u liniji paralelnoj sa smjerom pružanja sloja 23. Oba su bila uokvirena većim, a zapunjena manjim kamenjem i donjim dijelom ulaze u sloj 28. U zapunama je pronađeno vrlo malo ulomaka keramike i lijepa. Ispod sloja 21 došlo se do sloja miješane žućkaste ilovače s primjesom pjeskovite zemlje (Sj 28), u kojem je također pronađena veća količina keramike, lijepa i kostiju. Pronađen je i jedan običan i jedan okrugao uteg (PN 45 i 46). U početnom sloju humusa, u sondi 3 pronađeni su jedan brončani prsten (PN 23) i jedan brus (PN 41). Nivo sloja 28 samo je djelomice istražen, jer nije bilo sredstava za završavanje rova 3 i sonde 3. Situacija do koje se kopalo dokumentirana je, a sonda i rov prekriveni su geotekstilom i zatrpani da bi se u budućnosti mogli

Ostaci prapovijesnih struktura

u potpunosti istražiti. Iz do sada istraženog dijela može se, po velikoj količini prapovijesnih nalaza i utvrđena dva kolca, samo preliminarno zaključiti da je sondom 3 i rovom 3 zahvaćen prapovijesni objekt čija se funkcija za sada ne može utvrditi.

Sonda 4 (smještena zapadno od sonde 2) otvorena je da bi se utvrdio eventualan nastavak zida Sj 22. Ispod početnog sloja humusa (Sj 1) došlo se do sloja tamno smeđe rahle zemlje s primjesama kamenja i žbuke (Sj 24), a ispod njega do vrlo sličnog, ali nešto kompaktnijeg sloja Sj 25. U istočnom dijelu sonde, unutar sloja 24 nalazila se nakupina kompaktne žbuke u polukružnom obliku, ali budući da nije bila povezana ni u kakvu čvršću cjelinu i jer se ispod nalazio sloj 25, nije izdvojena kao posebna stratigrafska jedinica. Ispod sloja 25 došlo se do kamena živca. Iako u sondi nije bilo moguće izdvojiti jasnije slojeve, a prapovijesni je sloj očito u potpunosti devastiran, pronađen je određen broj ulomaka keramike i lijepa koji upućuju na to da je on jednom morao postojati. U svim slojevima pronađena je nešto manja količina srednjovjekovne, novovjekovne i prapovijesne keramike, kostiju, lijepa, stakla i željeznih čavala. Pronađene su i dvije kamene sjekire (PN 30 i 44), novčić iz 1780. godine (PN 26), medaljon (PN 31) i dva perforirana kamena (PN 42 i 43).

Ostaci prapovijesnih struktura

Sonde 2 i 4 istražene su do kraja, što znači da se kopalo do kamena živca ili do zdravice (Sj 10). U sondi 2 je, radi budućih istraživanja i eventualne rekonstrukcije, ostavljen zid Sj 22 koji je prije zatrpavanja sonde prekriven geotekstilom. Rov 3 i sonda 3 zbog nedostatka sredstava nisu istraženi do kraja. Nivo sloja 28 do kojeg se kopalo također je pokriven geotekstilom i zatrpan zemljom. U ovogodišnjim istraživanjima lokaliteta izdvojeno je devet stratigrafskih jedinica (od Sj 20a do Sj 28). Njih šest (Sj 20a, 21, 23, 26, 27 i 28) nalazi se u rovu 3 i sondi 3, i po pronađenom materijalu mogu se preliminarno datirati u prapovijesno razdoblje, najvjerojatnije kasno brončano i željezno doba. Sloj 22 u sondi 2 sigurno je mlađa (novovjekovna?) konstrukcija koja je vjerojatno dio cinkture crkve. Slojevi 24 i 25 u sondi 4 također su mlađi slojevi u kojima se nije mogla izdvojiti neka konkretna situacija. Na platou na kojem se nalazi današnja crkva, u ovogodišnjim istraživanjima nije se uspio identificirati netaknuti prapovijesni sloj koji je sudeći po pronađenom materijalu jednom sigurno morao postojati. Prapovijesni slojevi i pripadajući objekti izdvojeni su jedino na nižoj terasi u rovu 3 i sondi 3. Točnija datacija srednjovjekovnih nalaza, zbog njihova karaktera i malog broja, trenutačno nije moguća. Na vremensku pripadnost novovjekovnih nalaza možda upućuje novčić iz 1780. godine (PN 26) pronađen u sondi 4, ali zbog naknadne devastacije slojeva i taj se podatak mora uzeti s određenom rezervom. Za preciznije datiranje i definiranje objekata i njihove funkcije potrebno je otvoriti i istražiti veću površinu.

U tijeku istraživanja vođen je terenski dnevnik, a iskopavanje je obavljano u skladu sa svim postojećim pravilnicima i normama vezanima uz arheološka istraživanja. Praćene su stratigrafske jedinice i iskopavanje je obavljano ručno. Svi su iskopi i situacije nacrtno i fotografski dokumentirani. Sonde su također temeljito geodetski snimljene. Izrađena je i geodetska mreža koja će biti temelj za buduća istraživanja na tom lokalitetu. Sav je pronađeni pokretni materijal opran i adekvatno pohranjen te čeka daljnju obradu, nakon koje će biti predan najbližoj nadležnoj muzejskoj instituciji.

Literatura

Osterman 2008 Jasmina Osterman, Orišje – Gradišće, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 233 – 234.

Čataj, Bekić 2007 Lea Čataj, Luka Bekić, Orišje – Gradišće, u: Zaštitna arheologija na magistralnom plinovodu Pula – Karlovac, (ur. Luka Bekić), HRZ, Zagreb, 2007.

mr. sc. Jasmina Osterman

Summary

During 2008 the fourth season of excavations at the Prehistoric hillfort Gradišće above Orišje next to Bosiljevo we confirmed the data recorded in the previous season. At the very peak of the plateau, finds related to the church and the accompanying cemetery were discovered again. However at this area the plateau might have been

rearranged for the construction of the present day church hence there were no discernible layers and the finds were intermingled and the bedrock appeared at a very small depth. Among the finds, apart from the numerous pottery fragments, we should single out two stone axes and a coin from 1780. At the top of the hillfort and below the plateau itself excavations were broadened at the position of the terrace and the assumed prehistoric defensive wall. Very large amount of pottery fragments, wattle and daub, grindstones, a burr and weights were found once more. Remains of Prehistoric structures were found and their function has not been defined so far. Since the excavations still have not been concluded at this site their expansion and conclusion has been planned for next year. After this year's excavations, which were exceptional it was confirmed that this was an extremely rich and valuable site exceptional for the number of the finds and thickness of culture layers.

Redni broj: 129
Lokalitet: Rebinka
Naselje: Mirići
Grad/općina: Ogulin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno sondiranje

Tijekom travnja 2008. odvijala su se zaštitna probna sondiranja na lokalitetu Rebinka na trasi novog plinovoda. Voditelj radova bio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja Karlovac.

Najprije je detaljno pregledan teren radi utvrđivanja mjesta za postavljanje probnih sondi. Prve dvije sonde postavljene su na vrhu gradine na sredini same trase plinovoda, a druga u vrtači sjeverno o prethodno navedene. Nije bilo znatnijih nalaza. Nađena su svega dva fragmenta atipične keramike, pa se može zaključiti da je položaj arheološki nezanimljiv.

Lazo Čučković

Summary

During April 2008 test archaeological excavations were conducted at the site Rebinka at the route of the new gas pipeline in Ogulin municipality. First detail reconnaissance of the terrain was conducted with the aim of determining the position of test trenches. The first two trenches were positioned at the top of the hillfort at the middle of the of the gas pipeline route and the second was positioned in a karst sinkhole northern of the previously mentioned trench. There were no significant finds. Only two fragments of typical Antique pottery were found so we could conclude that this position was archaeologically uninteresting.

Redni broj: 130
Lokalitet: Stari grad Dubovac
Naselje: Dubovac
Grad/općina: Karlovac
Pravni status: Z-245
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitna arheološka sondiranja

Stari grad Dubovac nalazi se na sjeverozapadnom rubu užega gradskog prostora Karlovca i zaštićeni je spomenik kulture (k.č. 264, k.o. Karlovac). Radi obnove i sanacije spomenika bilo je potrebno obaviti drenažu oko kule C, a u sklopu toga od 17. travnja do 27. lipnja 2008. trajala su i zaštitna arheološka iskopavanja. Voditelj radova bio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja Karlovac.

Radovi su započeli u širini od 3 m od samog zida. Iskopavanje se obavljalo po otkopnim slojevima i po stratigrafskim jedinicama. Najprije je skinut površinski humus, a potom sloj šute debljine oko pola metra. U šuti je bilo dosta novovjekih keramičkih ulomaka. Zatim je započelo pražnjenje tamnog sloja za koji se pretpostavljalo da je nastavak srednjovjekovnog jarka koji je registriran

Probna sonda na lokalitetu Rebinka

Stari grad Dubovac, sonda uz kulu C

Rimski novac s prikazom Konstantinove žene Helene

prilikom probnih sondiranja 2001. godine. Pretpostavka se pokazala točnom. Jarak se proteže ispod kule C, a tijekom istraživanja registrirani su njegovi dijelovi izvan kule. U jarku je bilo dosta nalaza srednjovjekovne keramike te nešto malo nalaza iz prapovijesti i rimskog razdoblja. Ističe se nalaz rimskog novčića s likom Konstantinove žene Helene.
Nakon iskopavanja jarka sazvan je sastanak s nadležnim konzervatorima, jer se pokazalo da bi troškovi arheoloških iskopavanja mogli biti znatno veći od predviđenih, a pogotovo jer prapovijesne slojeve nije moguće iskopavati bez proširenja iskopa. Odlučeno je da se iskop zaustavi na zatečenom nivou, odnosno da se otkopani jarak prekrije geotekstilom, a preko toga izvede drenaža, te da se iskop složenih prapovijesnih slojeva odgodi kada se steknu uvjeti za tako zahtjevan poduhvat. Jedan od uvjeta bio je i da se izradi detaljan geodetski snimak iskopa, što je i učinila tvrtka Arheoplan.

Lazo Čučković

Summary

The old town of Dubovac is situated at the north-western border of the central Karlovac city area and it is a protected monument. Because of the renewal and restoration works drainage needed to be done around tower C, hence in 2008 rescue archaeological works were conducted.
First the surface layer of hummus was removed and then the layer of construction waste which had been half a meter thick. Inside the waste we found a lot of Post-Medieval pottery fragments. After that we embarked on emptying the dark layer which was assumed to be a part of the medieval moat registered during the test excavations from 2001. The assumption proved to be correct. The moat ran underneath the C tower. There were many pottery fragments in it and some finds from Prehistoric and Roman periods. Find of a Roman coin with a picture of Constantine's wife Helena particularly stood out.

Redni broj: 131
Lokalitet: Špilja Vrlovka
Naselje: Kamanje
Grad/općina: Kamanje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitna arheološka sondiranja

Špilja Vrlovka zaštićeni je spomenik prirode i važno arheološko nalazište. Poznata je kao turističko edukativno izletište. Posljednja probna sondiranja u špilji obavljena su davne 1983. te 2007. godine, u organizaciji Gradskog muzeja u Karlovcu. Tijekom travnja 2008. godine provedena je nova kampanja arheoloških istraživanja pod vodstvom Laze Čučkovića.

U špilji su nađeni tragovi boravka ljudi već u kamenom dobu. Posebno je zanimljiv nalaz kultne zvečke iz eneolitičkog razdoblja. Osim toga, brojni su nalazi iz antičkog razdoblja i srednjeg vijeka. Riječ je o slučajnim nalazima. Kako bi se omogućila pravilna valorizacija tih dragocjenih nalaza, provjerila točnost i novim podacima nadopunio snimak unutrašnjosti špilje te kako bi se dovršila probna sondiranja u ulaznoj dvorani započeta 1983. godine, nužna su sustavna arheološka iskopavanja. Također su važna revizijska iskopavanja na mjestu gdje su speleolozi napravili probnu sondu i pronašli poznatu kultnu zvečku. Iz prikupljenih podataka vidjet će se u kakvu su stanju kulturni slojevi i kako će na njih utjecati turistički posjet te će se, ako bude moguće, dati i prijedlozi prezentacije. Špiljski su objekti po svom prirodnom stanju dobro zaštićeni, međutim prilikom turističke eksploatacije mogu nastati štete.
Novi nalazi oko pristupne staze prema špilji Vrlovci bili su povod da se i ona obradi kao prioritet u zaštiti spomenika, jer je taj dio najugroženiji. Radi toga je i opsežno mikro-rekognosciran prostor iznad špilje Vrlovke. Prikupljeni su brojni ulomci prapovijesne keramike i mikrolita. Pokazalo se da iznad špilje postoji važno nalazište. Osim toga, napravljen je manji zahvat na već devastiranom dijelu lokaliteta uz prugu i pristupne stube prema špilji. Naime, počišćena je i nanovo zasječena već postojeća škarpa uz

Sonda uz pristupnu stazu prema špilji Vrlovci

Izbor nalaza

prugu, kako bi se utvrdila debljina kulturnog sloja. Utvrđeno je da je kulturni sloj debeo oko 1 metar. Iskop je potom ponovno zatrpan.

Lazo Čučković

Summary

Vrlovka cave is a protected natural monument and an important archaeological site also famous as an educational tourist excursion site. Latest test probing inside the cave was conducted in the early 1983 and in 2007 in organization of Karlovac City Museum.
New finds around the access way towards the Vrlovka cave were the reason why this access way was started to be regarded as one of the priorities on the monument preservation list from 2008, because this area was also endangered. Large-scale micro reconnaissance works were conducted at the area above the cave. Numerous fragments of Prehistoric pottery and microlites were registered. A significant site was discovered above the cave. Next to it a smaller procedure was conducted at the already devastated part of the site near the railroad and access stairs leading towards the cave. An existing karren near the railroad was cleared and cut again so the thickness of the culture layer could be determined. The layer was 1 m thick.

Redni broj: 132
Lokalitet: Špilja Zala
Naselje: Tounj
Grad/općina: Ogulin
Pravni status: P-1320
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom lipnja 2008. provedena je četvrta sezona sustavnoga arheološkog istraživanja špilje Zale (za povijest istraživanja vidjeti Karavanić et al. 2007). To je istraživanje zajednički projekt Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odsjeka za antropologiju Sveučilišta u Wyomingu. Stručni voditelj istraživanja i voditelj projekta jest dr. sc. Ivor Karavanić, izvanredni profesor s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture (projekt 0130556) i Sveučilište u Wyomingu. U istraživanju su sudjelovali studenti s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i s Odsjeka za antroplogiju Sveučilišta u Wyomingu. Primjenjena je ista metodologija iskopavanja i dokumentiranja kao i prethodnih sezona (Karavanić et al. 2007).

Istraživanjem je obuhvaćen prostor iskopavan tijekom istraživanja 2006. i 2007. godine, s tim da je radi sigurnosti i lakšeg ulaska u sondu iskopavanje obustavljeno u kvadrantima H 8 i 9 te D 8 i 9, a nastavljeno je u kvadrantima D 8 – 11, E, F, G 10 – 11 te H 8 – 11.
Ispražnjena su brončanodobna ognjišta definirana tijekom istraživanja 2007. godine. Ispod premaza od gline bio je sloj pepela i zapečenog pijeska debljine i do 10 cm. U zapuni vatrišta stratigrafske jedinice 66 bilo je dosta kamenja koje je možda bilo u funkciji neke vrste konstrukcije, dok u SJ 69 nije bilo kamenja. Pokraj ognjišta SJ 69, a ispod sloja pepela i zapečene zemlje, nalazio se sloj pepela, zapečene zemlje i ugljena. Možda se radi o ostacima čišćenja ognjišta SJ 69. Oba su ognjišta sadržavala ulomke keramičkih posuda koje se mogu atribuirati u kasno brončano doba. U □ D 10 i 11 u SJ 71 bio je ukopan sloj masne sive zemlje s dosta kamenja koje je možda na tom dijelu bilo planski poslagano. Na tom dijelu sonde slojevi dosta padaju, a riječ je o samome jugozapadnom kutu sonde, pa nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi je li riječ o jami ili sloju. SJ 70 sadržavala je vrlo veliku količinu ulomaka keramičkih posuda te životinjskih kostiju. U tom je dijelu pećine nađeno najviše nalaza, jednako kao i u prethodnim istraživanjima. SJ 71, sloj finoga sitnog žutog pijeska, koji je također definiran prošlogodišnjim istraživanjima, prostirao se na prostoru čitave sonde. U nekim se kvadrantima (G 8, 9 i 10) nakon 1-2 cm počinje pojavljivati nešto tamniji sloj pijeska s kamenjem (SJ 77), a u ostalim kvadrantima sloj je debeo 1-20 cm. Ispod SJ 71 te SJ 77, na prostoru čitave sonde definiran je sloj sivo-smeđe boje (SJ 75) s dosta primjesa zapečenog pijeska, koje nije bilo moguće pratiti

Vatrište SJ 90 (foto: I. Karavanić)

Probušeni morski puževi vrste Columbella rustica (foto: I. Karavanić)

i definirati kao zasebne stratigrafske jedinice te vjerojatno čine ostatke vatrišta i/ili ognjišta iz gornjih slojeva. Debljina je sloja 1-20 cm, s tim da je najtanji u sjevernom dijelu sonde, a najdeblji u južnom, gdje je i najkompaktniji i gdje je bilo ukopano vatrište SJ 95 (□ D 10). U sloju su pronađeni ulomci keramike, cijepanih litičkih artefakata te životinjskih kostiju. Sve opisane stratigrafske jedinice pripadaju kasnome brončanom dobu.

Nakon skidanja SJ 75, u tlocrtu se pojavio niz različitih stratigrafskih jedinica (detaljan opis svih stratigrafskih jedinica naveden je u izvještaju dostavljenom Ministarstvu kulture – Karavanić, Šošić 2008). Uglavnom je riječ o slojevima sitnog šljunka i pijeska (SJ 82, 83, 84), pri čemu je razlika vidljiva samo u veličini čestica i nije bilo moguće pratiti njihove odnose, pa je najvjerojatnije riječ o jednoj stratigrafskoj jedinici.

U □ F 10 nalazi se vrlo tanak sloj finoga žutog pijeska (SJ 84) ispod kojeg je tanak sloj zemlje s puno životinjskih kostiju (SJ 80). Ispod navedenih stratigrafskih jedinica definiran je sloj smeđe zemlje s izrazito velikom količinom ribljih kostiju SJ 80, a u □ G 8 i 9 debeo sloj pepela i izgorene zemlje, koji su definirani kako vatrište SJ 90 (Slika 1). U SJ 90 također je pronađena velika količina ribljih kostiju i gotovo je sigurno

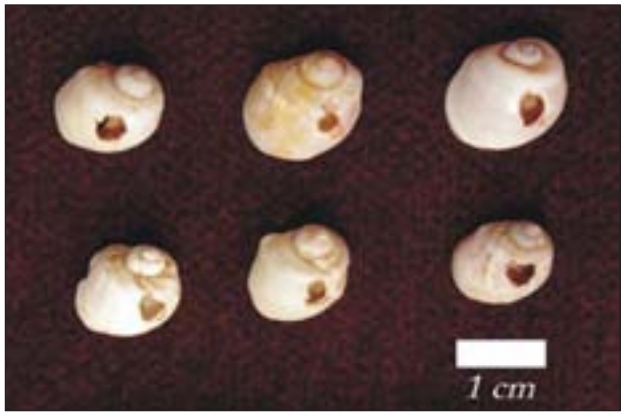

Probušene kućice slatkovodnog puža Lithoglyphus cfr. naticoides (foto: I. Karavanić)

istodobna sa SJ 80. U tim stratigrafskim jedinicama je, osim velike količine ribljih kostiju, pronađeno dosta cijepanih litičkih artefakata, puževa i školjki. Na temelju preliminarne analize litičkog skupa nalaza iz slojeva 80 i 90, uočena je dominacija malih odbojaka među lomljevinom (<1 cm), dok su pločice i sječiva puno manje zastupljeni. Pronađeno je i nekoliko jezgara. Među malobrojnim alatkama prisutna su grebala (noktoliko i kružno), jedan fragment alatke s hrptom i obrađeni odbojci. Također je pronađen i jedan iskrzan komad.

Posebno su važni nalazi namjerno probušenih morskih puževa vrste *Columbella rustica* (11 komada) i 30 probušenih kućica slatkovodnog puža *Lithoglyphus cfr. naticoides*. Probušene *Columbelle rustice* za izradu nakita poznate su u Istri od kasnoga gornjeg paleolitika, u mezolitiku njihov broj drastično raste (Komšo 2007), a prisutne su i u mezolitičkim slojevima Vele spile na Korčuli (Čečuk, Radić 2005). Mezolitičku starost slojeva 80 i 90 sugerira: a) znatna promjena u strategijama preživljavanja – orijetiranost na vodene resurse (u ovim slojevima pojavljuju se velike količine kostiju riba i školjaka kojih u mlađim slojevima nije bilo); b) dosta cijepanih kamenih artefakata (iako nisu pronađeni dijagnostički artefakti koji bi upućivali na mezolitik); c) probušene kućice slatkovodnih i morskih puževa i d) odsutnost keramičkih nalaza. Ako se ovdje zaista radi o slojevima mezolitičke starosti, nalaz probušenih morskih puževa vrste *Columbella rustica* iz Zale bio bi čvrst dokaz o jednom od najranijih dodira između istočnojadranske obale i unutrašnjosti. Udaljenost Zale od morske obale danas iznosi približno 50 km zračne linije. Apsolutno datiranje uzoraka potvrdit će ili opovrgnuti iznesene pretpostavke o starosti tih slojeva. To bi značilo da je špilja Zala, osim prvog paleolitičkog, postala i prvi mezolitički lokalitet u Karlovačkoj županiji te prvi lokalitet u kontinentalnoj Hrvatskoj s najvećim brojem mezolitičkih nalaza prikupljenih i dokumentiranih na suvremen način.

Literatura

Čečuk, Radić 2005 Božidar Čečuk, Dinko Radić, Vela spila. Višeslojno pretpovijesno nalazište – Vela Luka, otok Korčula, Centar za kulturu Vela Luka, Vela Luka, 2005.

Karavanić et al. 2007 Ivor Karavanić, James C. M. Ahern, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, Pećina Zala, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 213 – 216.

Karavanić et al. 2008 Ivor Karavanić, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, James Ahern, Sustavna arheološka istraživanja špilje Zale kod Tounja, Moduški zbornik, 2, Moduš, 2008: 31 – 35.

Karavanić, Šošić 2008 Ivor Karavanić, Rajna Šošić, Stručni izvještaj o obavljenim istraživanjima na lokalitetu Zala, Zagreb, 2008.

Komšo 2007 Darko Komšo, Nakit na području Istre od paleolitika do neolitika, Situla, 43, Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan (ur. Martina Blečić, Matija Črešnar, Bernhard Hänsel, Anja Hellmuth, Elke Kaiser, Carola Metzner-Nebelsick), Ljubljana, 2007: 31 – 40.

Ivor Karavanić
Nikola Vukosavljević
James M. C. Ahern
Rajna Šošić Klindžić

Summary

During 2008 excavation was continued in the trench from previous seasons. After removing bronze age hearths and layers, in NW part of the trench layers with numerous fish bone fragments and lithic artefacts were unearthed. Most important finds are intentionally pierced sea snails *Collumbella rustica* and land snails *Lithoglyphus cfr.* which are characteristic for Mesolithic period. Altogether, finds indicate cultural attribution to Mesolithic period.

Redni broj: 133
Lokalitet: Viničica
Naselje: Skradnik, Šušnjevo Selo, Čakovac Oštarijski, Munjava, Josipdol
Grad/općina: Josipdol
Pravni status: P-853
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Viničica je prostrana kamenita uzvisina (hum), koja dominira širim prostorom Ogulinske udoline. Riječ je zapravo o dvojnom kompleksu Velike (kota 420) i Male Viničice (kota 350,7). Ta je dvojna gradina bila kontinuirano i intenzivno naseljena tijekom brončanog i željeznog doba. Tijekom antičkog razdoblja, u podnožju se nalazilo naselje municipalnog statusa. Sustavno je istraživanje započelo u okviru projekta „Naselja i komunikacije u kontekstu veza jadranskog priobalja i unutrašnjosti u prapovijesti i antici“ (2002. – 2006.), a nastavljeno u okviru projekta „Ekohistorijski aspekti naseljavanja hrvatskog krša u prapovijesti i antici“ (130-1300644-0639), Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Arheološko iskopavanje sonde 8 na lokalitetu Viničica trajalo je od 2. do 30. lipnja 2008. godine. U istraživanju su sudjelovali dr. sc. Boris Olujić (voditelj), mr. sc. Jasmina Osterman, znanstvena novakinja (zamjenica voditelja), Sunčica Žabčić, studentica, Hrvoje Cvitanović, speleolog (stručni suradnik), Marina Trpčić, dipl. ing. (stručna suradnica) te studenti geologije Neven Šuica i Jadran Lindić, kao i tehnički suradnici Igor Humjan i Petar Protić.

Na samome sjeveroistočnom rubu platoa Viničice, 30 m od sonde 4, godine 2005. otvorena je sonda 8. Sonda se nalazi na parceli Stelnik (pašnjak), k.č. 3015, k.o. Oštarije (broj posjedovnog lista 671, općina Ogulin). Radi se o kontrolnom rovu, 2x6 m, koji se proteže od okomite stijene do samog ruba platoa. U površinskom humusnom sloju nalazilo se dosta keramike. Više je keramike bilo uz samu stijenu, a sve manje prema rubu platoa. U sondi su definirane stratigrafske jedinice sj. 1, sj. 9, sj. 11, sj. 17. Uz sam rub platoa nalazila se blago ovalna nakupina naslaganog kamenja. Uz okomitu stijenu, u jugozapadnom dijelu sonde, iznad kompaktnoga kućnog lijepa (podnica) nalazi se niz velikog kamenja koje je na podnice vjerojatno palo s gornjeg platoa. Zbog vremenskih neprilika i velike vlažnosti tla, istraživanje sonde 8 prekinuto je u lipnju 2005. godine, tako da je sonda prekrivena najlonom (također i profili). Zbog nedostatka financijskih sredstava, ali i obrade prethodno iskopanog materijala, sonda nije istraživana tijekom 2006. i 2007. godine.
Zbog dvogodišnje stanke, godine 2008. sonda je ponovo izmjerena i iskolčena. Nakon pripremnih radova započelo je čišćenje stratigrafskih jedinica 11 i 17. Stratigrafska jedinica 17 nalazi se ispod stratigrafske jedinice 11. Blizu sjevernog profila u sj. 11 pronađen je sloj kompaktne nabijene

Zračni snimak – pogled od istoka prema zapadu

Sonda 8

ilovače (podnica) s nalazima životinjskih kostiju i s velikom koncentracijom keramike (sj. 20). Iznad sloja svijetlo smeđe ilovače s primjesama pijeska i sitnijim lomljenim kamenom (sj. 17), a uz sj. 19 (kompaktno složeno veće kamenje u istočnoj polovici sonde), pronađena je i polovica utega za tkalački stan (PN 1, ▼403,43). Prilikom čišćenja sj. 17 i 19 pronađen je velik broj fragmenata keramike i životinjskih kostiju. Iznad kamenja u najistočnijem dijelu sonde mnogo je manja koncentracija keramike nego u ostalim dijelovima sonde. Daljnjim čišćenjem ispod navedenih stratigrafskih jedinica (sj. 11 i 17) pojavio se sloj tamno smeđe rahlije ilovače s mnogo većeg i manjeg lomljenog kamenja, u kojem se nalazilo također mnogo fragmenata keramike, kućnog lijepa i životinjskih kostiju. Tijekom čišćenja sloja koji se nalazi ispod sj. 20 (podnice) nađena je latenska fibula (PN 2, ▼ 403,83). Taj je sloj ispod sj. 20 dobio ime sj. 11 A (tamnija smeđa zemlja, kamenje, brojni fragmenti keramike, kućnog lijepa i životinjskih kostiju). Ispod sj. 11A i 17 definiran je sloj tamno smeđe rahle ilovače s mnogo većeg i manjeg lomljenog kamenja (sj. 22), s također velikim brojem ulomaka keramike, kućnog lijepa i životinjskih kostiju. U zapadnom dijelu sonde, ispod sj. 22 čišćenjem je utvrđen sloj tamno smeđe rahlije zemlje s dosta primjesa komadića kućnog lijepa, gara te manjeg i većeg kamenja (sj. 24). U nastavku istraživanja zaključeno je da su sj. 22 i 24 zapravo dijelovi iste stratigrafske cjeline. U istočnom dijelu sonde pojavio se sloj masnije žućkasto-crvenkaste ilovače s većim i manjim kamenjem. U njemu je zamijećena također dosta velika koncentracija ulomaka keramike, životinjskih kostiju i kućnog lijepa (sj. 23). Taj se sloj pruža okomito na smjer sonde i prati rub platoa Viničice. Tijekom čišćenja sj. 23 pronađeno je

Sonda 8, tlocrt

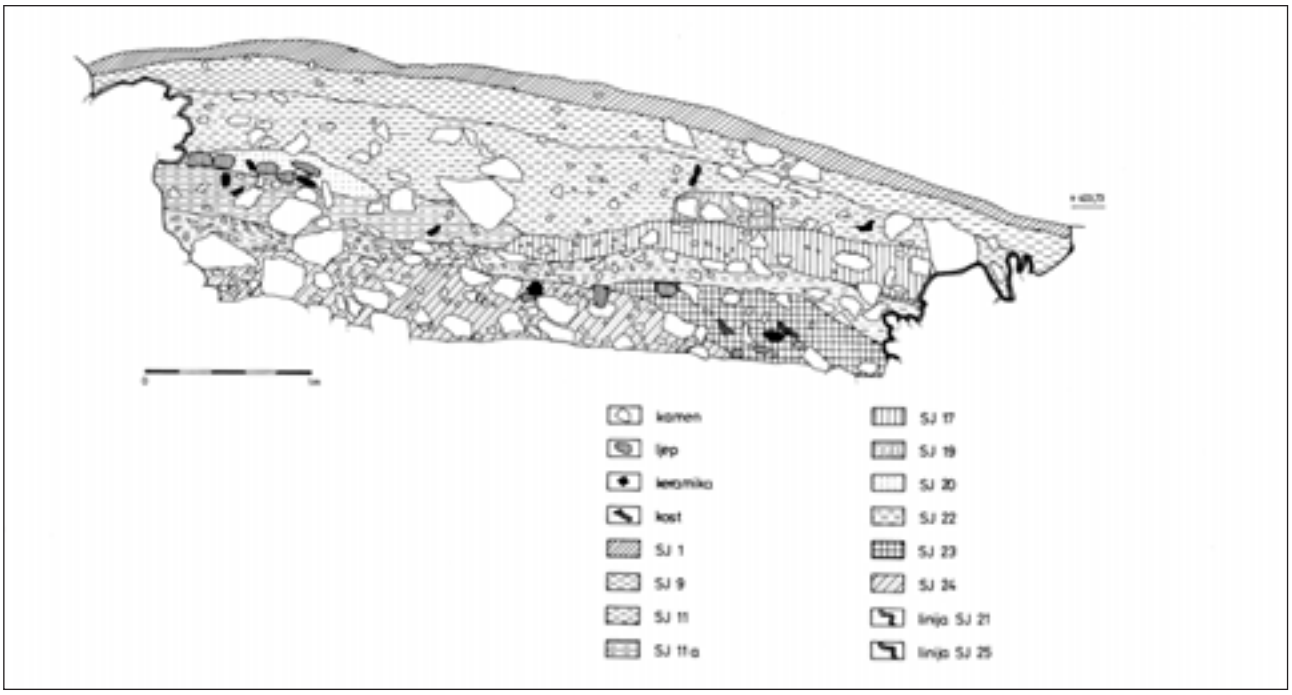

Sonda 8, sjeverni profil

mnogo velikih životinjskih kostiju. Uz velik broj ulomaka prapovijesne keramike, pronađeni su i ulomci fine slikane keramike (atička keramika).

Tijekom kampanje 2008. utvrđeno je 8 posebnih nalaza (pola utega, fibula, komad metala, pršljenak, ulomak stožastog pršljenka, keramička perlica, pršljenak i brončani tutul). Sonda 8 nije dovršena zbog nepovoljnih vremenskih prilika, te je zaštićena geotekstilom (iskop i profili) i djelomično zatrpana zemljom.

Tijekom iskopavanja vođen je terenski dnevnik uz popunjavanje obrazaca za nacrtnu dokumentaciju, fotodokumentaciju, apsolutne i relativne visine, stratigrafske jedinice i različite uzorke. Već tijekom iskopavanja započela je obrada i zaštita nalaza (pranje i signiranje keramike, konzervacija metalnih nalaza itd.). Zbog iznimno velikog broja nalaza obrada pokretnih nalaza još uvijek je u tijeku. Dosadašnji rezultati potvrđuju kontinuirano trajanje toga gradinskog naselja od kasnoga brončanog doba do rane antike. Već i preliminarni rezultati istraživanja i analize arheološke građe potvrđuju da je riječ o velikom i vrlo gusto naseljenom naselju, osobite gospodarske, društvene i političke snage. Prema svemu, svakako se radilo o naselju s izrazitom središnjom ulogom u mikro, ali i makroregionalnom kontekstu. Zato je sustavno istraživanje, a time i sustavna zaštita toga naseobinskog kompleksa, jedan od prioriteta.

Projekt istraživanja Viničice ima trajnu financijsku podršku Općine Josipdol, a bez te pomoći istraživanje tijekom 2008. godine ne bi bilo moguće. Katedra Čakavskoga sabora Modruše, udruga osnovana radi promicanja i zaštite bogate kulturne i prirodne baštine tog kraja, također kontinuirano (pomoć u infrastrukturi, obradi nalaza i dr.) pomaže i podržava projekt sustavnog istraživanja ovog lokaliteta.

dr. sc. Boris Olujić

Summary

Systematic interdisciplinary excavation of the Vinčica site and the belonging micro-regional spatial context was continued in 2008. Excavations were resumed in trench 8, at the north-eastern boundary of the Prehistoric Vinčica hillfort. Excavations of the trench were not concluded so the trench was protected and prepared for the continuation of works during 2009. During the campaign 8 separate finds were registered (one half of a weight, fibula, a piece of metal, ceramic bead...) together with a large number of pottery, loom weights and animal bones. Trench 8 was not completed due to bad weather. It was protected with geo-textile (dug and the profiles) and partially covered with soil.

ISTARSKA ŽUPANIJA

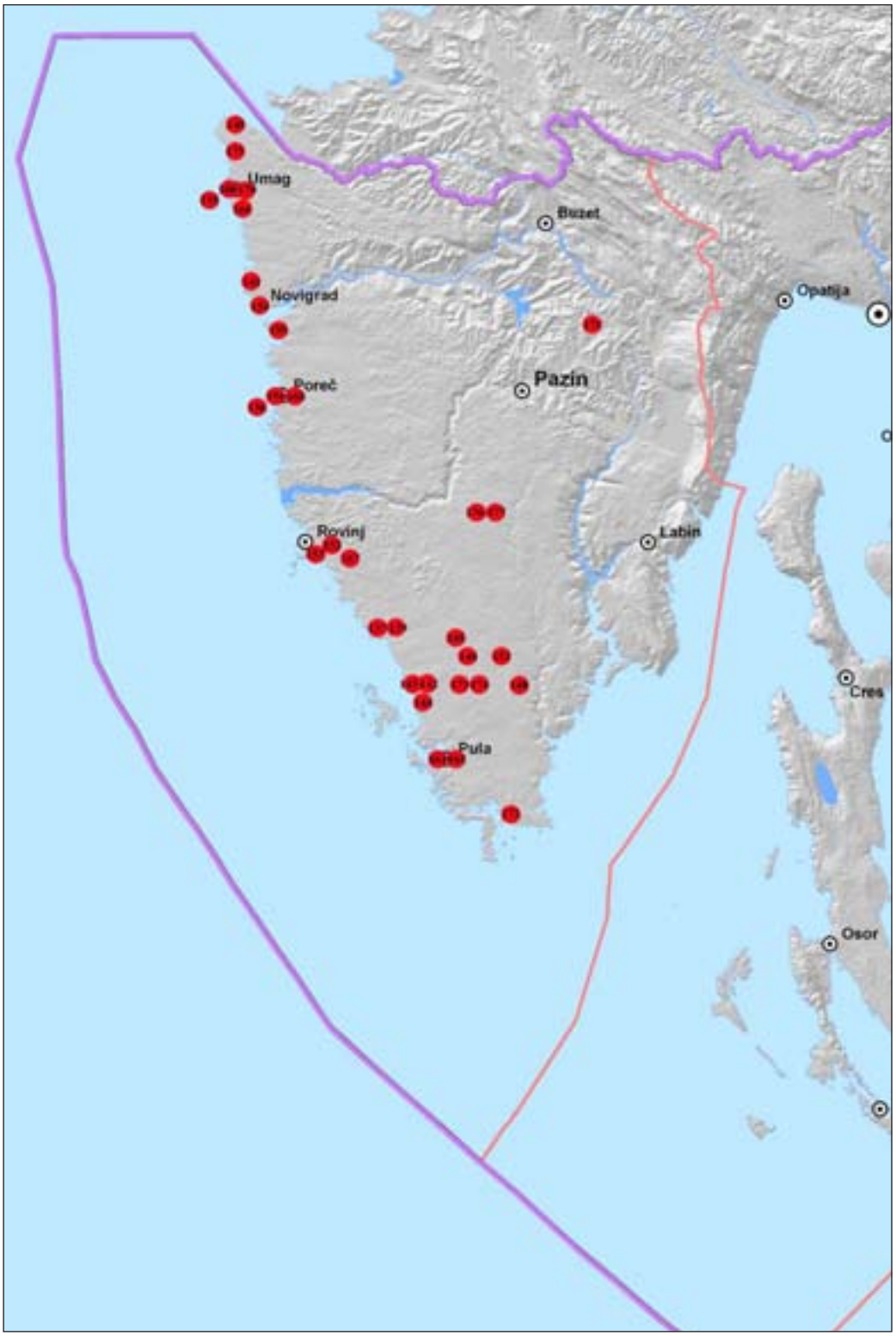

134 Akvatorij Istre
135 Akvatorij naselja Alberija
136 Akvatorij Poreča
137 Barbariga – Porot Mariccio
138 Barbariga – uvala Marić
139 Barbariga – zapad 1 i 2
140 Crveni Vrh (područje golfskog igrališta)
141 Dajla
142 Dragonera jug
143 Dragonera sjever
144 Fažana – povijesna jezgra
145 Guran
146 Istarski ipsilon – stancija Cecilija
147 Istarski ipsilon – Čvor Umag – Kaštel
148 Krvavići – Boškina
149 Limski kanal
150 Lorun
151 Ljubićeva pećina
152 Monkodonja
153 Mušego
154 Novigrad
155 Plinovod MRS Pula – MRS 1
156 Poreč – Dekumanska 15
157 Poreč – Eufrazijeva 18
158 Poreč – Obala maršala Tita 15
159 Poreč – sjeveroistočna kula
160 Poreč – stancija Portun
161 Pula – Flacijusova ulica
162 Pula – gradska četvrt Sv. Teodora
163 Pula – povijesna jezgra (Kino Zagreb)
164 Pula – povijesna jezgra (Uspon sv. Stjepana)
165 Pula – Tehnička škola
166 Sv. Ivan Kornetski
167 Sv. Mihovil
168 Umag – Moela
169 Umag – Trg sv. Martina
170 Umag – Ulica D. Alighierija
171 Utvrda Possert
172 Vižula – podmorje
173 Vodnjan – Narodni trg, Župni trg, Ulica Casstello
174 Vodnjan – poslovni park Tison
175 Zambratija – uvala
176 Žminj – Kaštel
177 Žminj – povijesna jezgra

Redni broj: 134
Lokalitet: Akvatorij Istre – uvala Kuje, otok Veruda, uvala Veštar, rt Savudrija, pličina Buje, uvala Blaz u Raškom kanalu
Naselje: Ližnjan, Pula, Rovinj, Stara Savudrija, Umag, Rakalj
Grad/općina: Pula, Rovinj, Umag
Pravni status: –
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

U 2007. godini zaprimljeno je nekoliko dojava o mogućim arheološkim nalazištima na nekoliko pozicija. Riječ je o prolazu između rta Seline i otočića Verude (Fratarski) kod Pule, uvali Kuje kod Ližnjana i uvali Veštar kod Rovinja. Od 16. do 28. srpnja 2008. pregledani su ostaci antičkog brodoloma kod pličine Buje kod Umaga te ostaci antičke arhitekture u luci Stara Savudrija i sam rt Savudrija. Voditelj podmorskoga arheološkog istraživanja bio je Igor Miholjek, dipl. arheolog (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), a u istraživanju su sudjelovali i mr. sc. Luka Bekić (Hrvatski restauratorski zavod), Tihomir Percan (Hrvatski restauratorski zavod), Ida Koncani Uhač (Arheološki muzej Istre, Pula, kustosica), Davor Bulić (Arheološki muzej Istre, Pula, kustos), Teodora Šalov (Arheološki muzej Istre, Pula, kustosica), Marko Uhač (Konzervatorski odjel u Puli). Cilj rekognosciranja podmorja Istre bio je utvrđivanje postojećeg stanja na poznatim

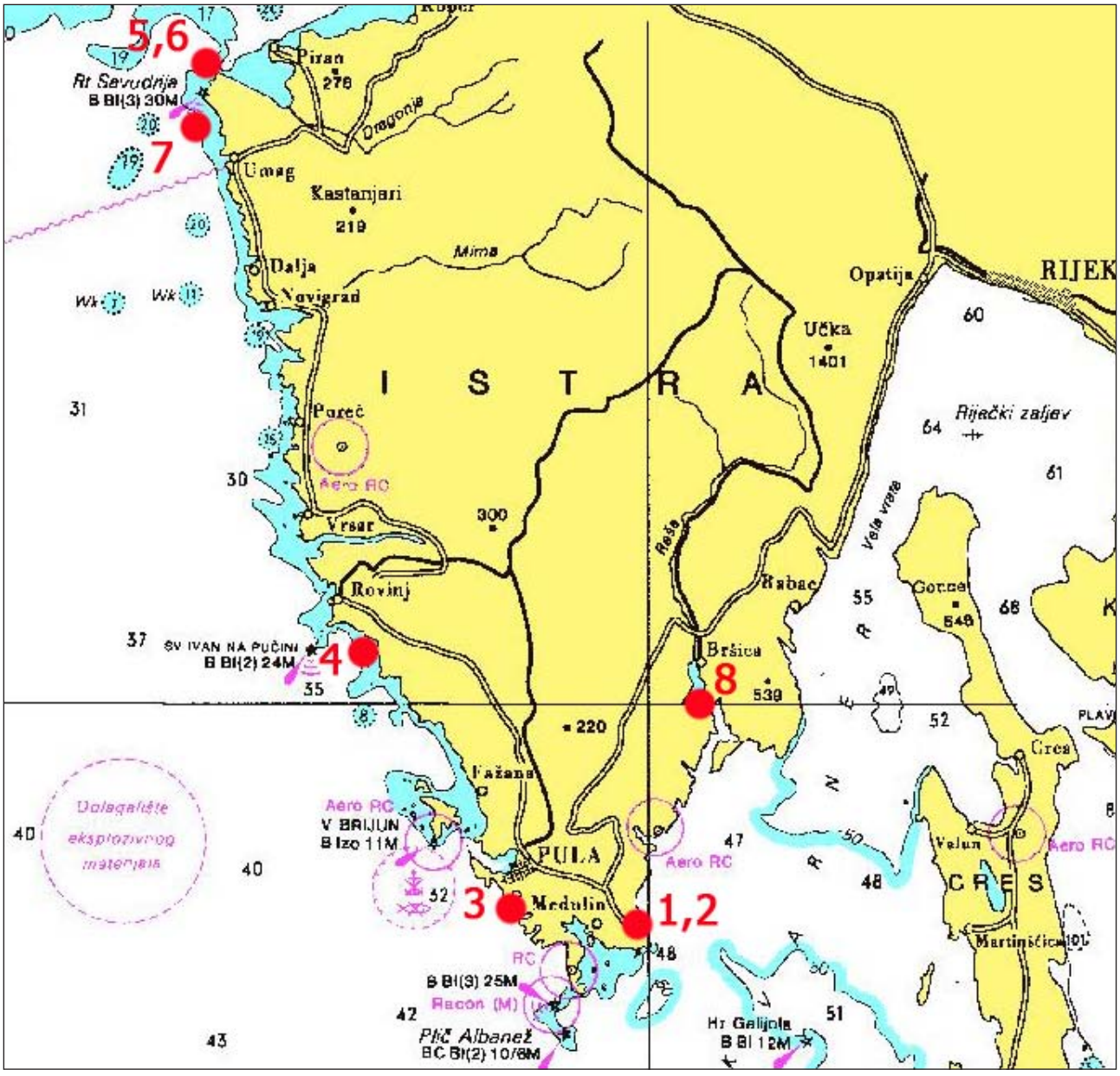

Rekognoscirane pozicije: 1. uvala Kuje kod Ližnjana – ostaci antičkog brodoloma; 2. uvala Kuje kod Ližnjana – rekognoscirana sjeverna obala uvale; 3. otok Veruda (Fratarski) kod Pule; 3. uvala Veštar kod Rovinja; 4. rt Savudrija; 5. rt Savudrija, pozicija ispred Alberija; 6. pličina Buje kod Umaga; 7. uvala Blaz u Raškom kanalu

Uvala Kuje kod Ližnjana, ronilac s čepovima amfora

arheološkim lokalitetima (devastacija i stupanj devastacije) te pregled dijela potencijalno zanimljivih pozicija i ubiciranje mogućih novih lokaliteta na njima.

Uvala Kuje kod Ližnjana

Ronjenje je obavljeno u uvali Kuje kod Ližnjana, gdje je pregledana sjeverna obala uvale Kuje od uvale Kargadur prema njenoj unutrašnjosti. Pregledana je linija od oko 300 m dužine obale na udaljenosti od 200 m od obale, do dubine oko 7 do 8 m, s maksimalnom dubinom od 10 m. Nađeno je samo nekoliko fragmenata keramike i veći komad tegule te aluminijski dijelovi zrakoplova. Dijelovi zrakoplova nalaze se duboko u pijesku, a prema ostacima nisu prepoznatljivi ni podrijetlo ni tip zrakoplova. Pregledana je južna punta uvale Kuje kod Ližnjana, gdje je po dojavi mr. sc. Luke Bekića pregledana pličina na rtu. Pronađen je brodolom koji je malo poznat i domaćem stanovništvu, dok stručnoj javnosti uopće nije poznat. Riječ je o ostacima brodoloma iz 1. st. pr. Kr., s teretom amfora *Lamboglia* 2. Brodolom se nalazi na dubini od 4 m i koncentracija tereta rasprostire se na cca 150 m². Šire rasprostiranje nalaza vidljivo je na području od cca 500 m². Lokalitet je odavno potpuno devastiran ljudskim djelovanjem, kao i djelovanjem mora. Datacija lokaliteta moguća je samo prema fragmentima amfora. Na poziciji je izvađeno 8 čepova amfora. Na drugom su mjestu, 150 m u smjeru istoka, na širem području (također između stijena) pronađeni ulomci fine keramike, nekoliko komada imbreksa i kamen u obliku brusa. Nalazi su bili na dubini od oko 2,5 m.

Otok Veruda (Fratarski) kod Pule

Prilikom rekognosciranja prolaza između rta Seline i otočića Verude kod Pule, na dnu je primijećena velika količina arheoloških nalaza. Uočeni su nalazi iz antičkog razdoblja – dijelovi amfora (vratovi i ručke amfora, čepovi amfora), ulomci finije keramike (obodi i dna manjih posuda i zdjela), manji ulomci stakla. Pronađeno je i više fragmenata novovjekovne glazirane i gravirane keramike iz 16. – 18. st. (obodi, dijelovi trbuha, fragmenti posuda s vidljivom profilacijom).

Uvala Veštar kod Rovinja

Rekognoscirana je uvala Veštar kod Rovinja, gdje je pregledana njena južna i istočna strana. Pregledano je područje u dužini od 300 m, do dubine od 4 m. Uočen je kasnoantički mol u dužini od cca 30 m i širini od 6 m. Dno je prepuno antičkog materijala tegula, imbreksa i opeke te novovjekovne glazirane keramike, a pronađeni su i dijelovi vrčeva, gravirana keramička posuda sačuvana u

Uvala Veštar kod Rovinja, ulomak novovjekovne gravirane posude, 16./17. st.

Rt Savudrija, grlo amfore tipa africana grande

cijeloj profilaciji (Nepoti 1991), gruba kuhinjska keramika. Potrebno je daljnje rekognosciranje uvale i arheološko iskopavanje (sondiranje) područja uz mol.

Rt Savudrija

Rekognosciranje je obavljeno i u Staroj Savudriji ispred vojne zone, u smjeru sjevera, 40 m od vojne promatračnice na dubini do 18 m, a u duljini od cca 300 m. Na povratku s rekognosciranja pregledan je plićak do dubine od 4 m. Veća koncentracija materijala uočena je na dva mjesta. Na dubini od 11 m nađeni su brojni ulomci antičke keramike (grlo s ručkom – ulomak amfore *africana grande* (Keay 1984), ulomci drugih tipova amfora, ulomci kuhinjskog posuđa, ulomak *terrae sigilatae*). Nije pronađen ni jedan cjelovitiji nalaz. Ronjenjem na poziciji ispred Alberija, od obalnog pojasa do dubine od 11 m, nisu pronađeni nikakvi nalazi. U nastavku je pregledano podmorje rta Savudrije do dubine od oko 25 m. Vidljivost je bila katastrofalno loša te je odlučeno da se pregleda priobalni dio, maksimalne dubine do 11 m. Ronilo se u smjeru prema Savudrijskoj uvali, na dubini do 11 m, u potezu od 400 m. Pronađeni su tragovi novovjekovnog brodoloma, dijelovi bijele keramike, amorfni komadi željeza i veći komadi ugljena.

Zaštitni kavez kod pličine Buje

Pregledano je stanje zaštitnog kaveza nad ostacima brodoloma iz 2. st. pr. Kr. kod pličine Buje. Kavez u prvom ronjenju nije pronađen zbog loše vidljivosti i jake struje. U drugom je zaronu kavez pronađen i postavljena je sigurnosna bova. Fotografirano je stanje kaveza koji je u odličnom stanju, uz iznimku lokota koji se raspadaju te ih je potrebno zamijeniti.

Uvala Blaz u Raškom kanalu

Pregledana je uvala Blaz u Raškom kanalu kod mjesta Raklja. Zbog loše vidljivosti nije pregledano planirano područje od zapadne obale prema istočnom rtu (vidljivost oko pola metra), već samo zapadna obala uvale od zadnje plažice do mlinova na kraju uvale. Pregledano je područje u širini 10 – 15 m od obale, do dubine od 1 m. Nisu pronađeni nikakvi nalazi.

Pličina Buje kod Umaga, zaštitni kavez na lokalitetu s grčko--italskim amforama

Literatura

Bradara 2006 Tatjana Bradara, Kasnosrednjovjekovna i Renesansna keramika s područja Istre, Stolno posuđe od 14. do 16. st., HArch, Pula, 2006.

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient Shipwrecks of the Adriatic: Maritime transport during the first and second cenuries AD, BAR, Oxford, 2000.

Keay 1984 Simon J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, BAR, Oxford, 1984.

Nepoti 1991 Sergio Nepoti, Ceramiche graffite della donazione Donini Baer, Museo Internazionale delle Ceramiche in Faenza, Faenza, 1991.

Igor Miholjek

Summary

In 2008, underwater reconnaissance examined archaeological sites already known by the Buje shallows near Umag, the island of Veruda (Fratarski) near Pula, Veštar Bay by Rovinj, the area around Cape Savudrija and the area in front of the remains of antique architecture in the port of Stara Savudrija. The sites by Savudrija produced no significant new archaeological finds. The site in the strait between Selina Point and the island of Veruda near Pula and the site in Veštar Bay, known as archaeological sites earlier, have never been systematically investigated and for this reason they are potentially very interesting. This is because they have been safe havens for ships since antiquity, and abound in archaeological material. The site in Blaz Bay in the Raša Channel is interesting because of the fresh water spring and the remains of mill architecture. They tell of the existence and continuity of life, and for this reason there is a chance that on the seabed in the bay some cultural remains might be found; unfortunately, however, because of the extremely low visibility brought about by the course of the Raša River, no examination of the area was possible, and hence no positive results were achieved. The site in Kuje Bay by Ližnjan revealed to us a new and previously unknown Roman period wreck that we can date to the 1st century BC with the help of the Lamboglia 2 amphora fragments. Since the remains of the wreck lie at a depth of no more than 4 m, they have been completely ravaged by the work of the sea and human activity; however, irrespective of the degree of devastation, it is nevertheless possible to come upon finds that will be able to tell us more about the context of the actual site, which we can use in a scholarly study of the material. Reconnaissance of the seabed off the coast of Istria in July 2008 showed that systematic surveys of the seabed are necessary in order for us to be able to review previous information and to discover new sites. Reconnaissance of the seabed off Istria will be continued in 2009 for the sake of providing a better insight into the archaeological riches of the sea off Istria.

Redni broj: 135
Lokalitet: Akvatorij naselja Alberija
Naselje: Alberi
Grad/općina: Umag
Pravni status: R-107
Razdoblje: A
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje i reambulacija

Od 19. do 28. srpnja 2008. rekognoscirano je podmorje turističke zone Alberi kod Savudrije. Radovi su obavljeni za potrebe izrade Urbanističkog plana uređenja turističke zone Alberi, na području Grada Umaga. Stručna voditeljica radova bila je Ida Koncani Uhač (Arheološki muzej Istre u Puli), a investitor radova Vila Savudrija d.o.o. iz Umaga. Arheolozima su pri ronjenju pomogli djelatnici Pomorske policije iz Umaga, prebacivši ih brodom na neke lokacije koje su bile nepristupačne za zaron s obale.

Pretraživanje je započelo uz obalu sa sjeverozapadne strane rta Savudrije, u smjeru jugoistoka. Najveća dubina u vanjskom pretraženom pojasu iznosi 19 m. Morsko dno do dubine od oko 14 m prelazi iz kamenitog u pjeskovito dno, i ondje su pronađeni pojedinačni ulomci rimske keramike, ulomci trbuha amfore i grlo amfore s dijelom ramena koje tipološki odgovara amfori tipa *Lamboglia*. Na pjeskovitom terenu, dubine od 15 m do 19 m, nisu uočeni nikakvi arheološki tragovi. Morsko kamenito dno čitavog dijela podmorja opustošeno je vađenjem prstaca i školjkarenjem, pa se može pretpostaviti da su pokretni arheološki nalazi godinama otuđivani s morskog dna. Taj je dio obale u antici i poslije bio frekventan navigacijski pravac, budući da se u uvali Stara Savudrija nalazila najveća rimska luka (Silbio) na zapadnoj obali Istre. Ta rimska luka bila je prva sigurna luka prije luka današnjega tršćanskog zaljeva ili Akvileje. Na tom dijelu obale, od rta Savudrije prema uvali Sečovlje (izloženom udaru bure, koja je puhala i tijekom akcije), potvrđeno je nekoliko lokacija rimskih i novovjekovnih brodoloma od kojih su neke i istraživane. Na temelju rezultata dobivenih arheološkim pretraživanjem podmorja, zona Alberi kod Savudrije ne obiluje arheološkim tragovima jer je podmorje evidentno opustošeno kontinuiranom ronilačkom djelatnošću.

Ida Koncani Uhač

Savudrija – Alberi, ulomci rimske keramike

Summary

The 2008 investigation of the seabed off the tourist zone called Alberi by Savudrija started along the coast on the NW side of Cape Savudrija heading towards the SE. The greatest depth in the outside zone searched came to 19 m. The seabed down to a depth of about 14 metres turns from stony to sandy and there several fragments of Roman pottery were found, fragments of amphora bellies and necks with parts of shoulders that typologically correspond to Lamboglia types. On the sandy bottom from a depth of 15 to 19 m, no archaeological traces at all were observed. The stony sea bottom of this whole part of the seabed has been ravaged by the extraction of date shells and shell collection, and it can be assumed that moveable archaeological finds have been illicitly removed from the seabed over numbers of years.

Redni broj: 136
Lokalitet: Akvatorij Poreča
Naselje: Vabriga
Grad/općina: Vabriga, Tar
Pravni status: R-109
Razdoblje: A
Vrsta radova: podvodno rekognosciranje

Arheološko podvodno rekognosciranje akvatorija Poreča odvijalo se od 25. svibnja do 7. lipnja 2008. godine. Ekipu su činili: Vladimir Kovačić, voditelj, M. B. Carre, Vincent Dumas (topograf, CCJ), Brunell Raffone i Stéphan Veneto, uz sudjelovanje Francisa Tassauxa. Cilj je bio analiza arheoloških nalaza otkrivenih za vrijeme istraživanja 2006. godine na području Poreštine.

Zaljev Valeta
Pregledom zaljeva (Kovačić 2006) utvrđeno je da je njegova južna strana preinačena u turističke svrhe, što je znatno ugrozilo arheološko nalazište. Niz novonasipanih malenih molova (školjera), okomitih na obalu, nasjelo je na antičke zidove (od strukture M7 do M12) i protežu se na više od stotinjak metara. U međuprostorima između molova, tijekom zime 2008. strojnom mehanizacijom izvađeni su svi stršeći antički zidovi da ne bi smetali kupačima (?).

Lorun
Pitanje smještaja pristanišnih konstrukcija nametnulo se već tijekom prvih godina istraživanja (Tassaux 2001). Koristeći se prethodnim rezultatima željelo se ponovno vidjeti zidove M115 i M116, za koje se pretpostavljalo da su dio pristanišnih struktura. Zid M115, okomit na obalu, prijašnji su istraživači otkrili u dužini od 7,50 m, no tijekom ovih istraživanja nisu nađeni jer su se u međuvremenu našli ispod kamenih naplavina. Nedvojbeno je riječ o potopljenom zidanom zdanju čija neznatna širina (između 1,10 i 1,50 m) dovodi u pitanje njenu pristanišnu funkciju. Na krajnjoj južnoj strani, tj. prema moru, otkrivena je jedna pravokutna struktura (M116) široka 3 m, koja je složena od većih kamenih blokova dugih između 0,50 i 1 m. Pravokutna kamena konstrukcija s unutrašnje strane ima pregrade ispunjene sitnim kamenjem,

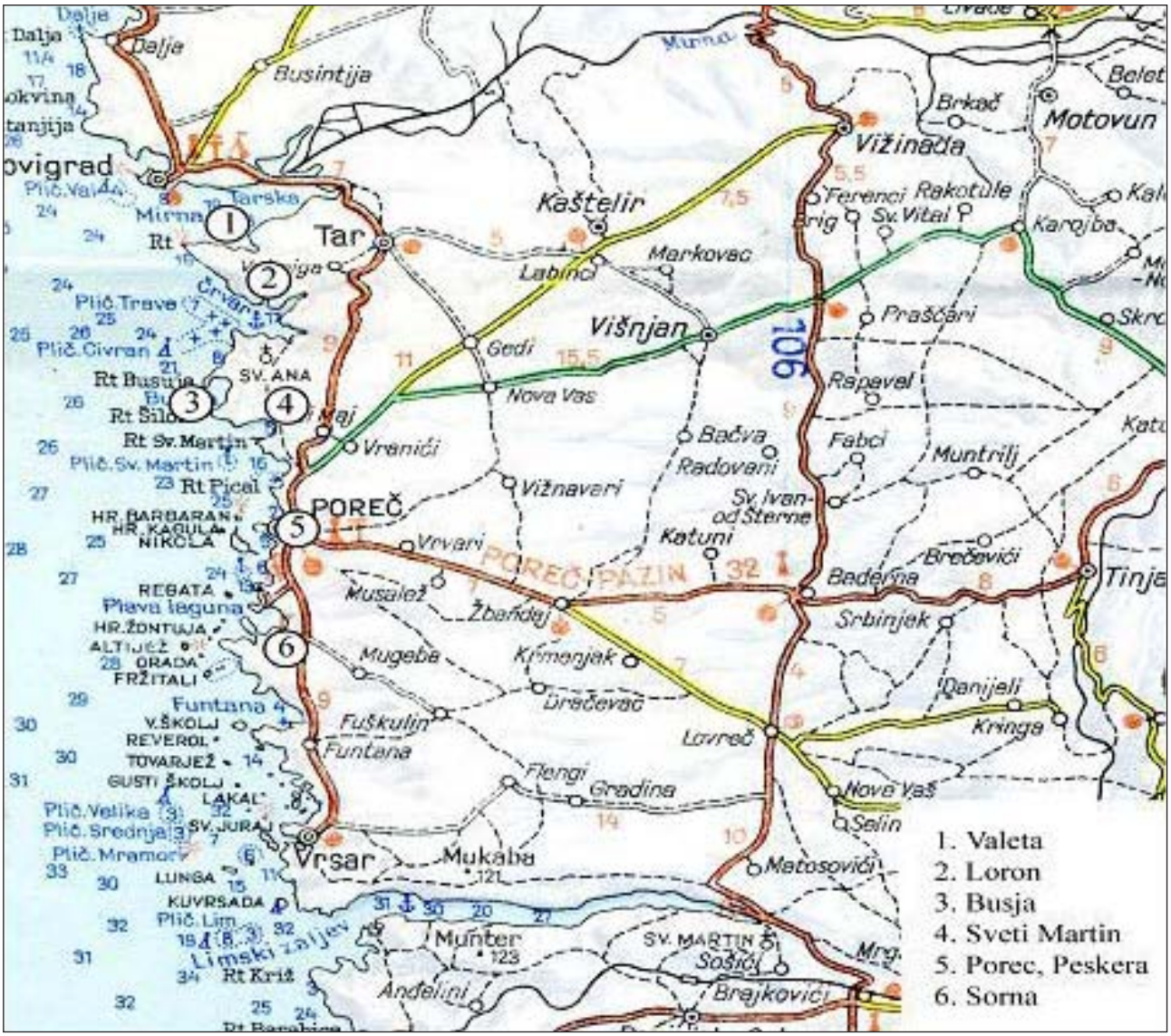

Poreština, smještaj lokaliteta na topografskoj karti

što podsjeća na mol M6 u Valeti. Mol je sačuvan jedino u donjem sloju. Poprečni zid prema obali sa zapadne strane ima oštar nagib spram zaljeva, što upućuje na mogućnost da su se tu mogle vezati brodice.

Busuja

Na sjeverozapadu zaljeva, godine 2007. otkrivena je podvodna arhitektura koja je i djelomice istražena 2008. godine. Podvodni zid (M1) orijentiran je istok-zapad i paralelan je s obalom: širok je 60-ak cm te je usprkos oštećenjima istražen u dužini od gotovo 36 m. Tri su dijela okomitih zidova, od kojih po jedan na svakom kraju (M2 i M3), sačuvana u dužini od 1 do 5 m. Zapadni zid M2 širok je 69 cm. Arheološka istraživanja započeta na zapadnoj strani zaljeva otkrila su temeljnu stopu od rasutog kamena, na koju je nasjeo prvi sačuvani kameni red. Otkriven je i niz od 17 drvenih pilona postavljenih koso u odnosu na ugao zdanja. Iako je riječ o staroj strukturi, što dokazuje dubina i stanje pilona, nije jasno u kakvoj je vezi sa zidom. Moguće je da je riječ o predantičkoj strukturi mogućega drvenog pontona. Za dodatne informacije drvenu bi građu trebalo analizirati (njena starost mogla bi se ustanoviti pomoću metode C-14 i uz pomoć dendrologije). Funkcija tih zidova nije razjašnjena, međutim njihova je konstrukcija jako čvrsta, što se vidi po kvaliteti izrade i njihovoj debljini na zapadnoj strani. Dužinom od 36 m i širinom od najmanje 5 m, ti nalazi zauzimaju površinu veću od 700 m². Te dobro očuvane zidove ukopane u sediment ove godine nije bilo moguće u potpunosti istražiti, stoga još nema potrebnih poveznica s vilom Mozaik koja se nalazi u neposrednoj blizini.

Sv. Martin

Tijekom 2007., s obje strane zaljeva otkrivena su dva antička objekta koja su potvrdila zaključke donesene između dva svjetska rata (Degrassi 1957). Zbog nedostatka vremena, djelomično je izmjerena sjeverna strana zaljeva, gdje je nađen jedan od najbolje sačuvanih podvodnih objekata

Tlocrt mola M1 (crtež: V. Dumas)

smještenih u podnožju novog nasipa. Riječ je o molu dužine cca 18 m, izgrađenom od tesanih kamenih blokova te u potpunosti urušenom poradi valova.

Uvala Peškera

Već je A. Degrassi upozorio na zidove uz kapelu sv. Eleuterija u zaljevu Peškera, koji su srušeni prilikom izgradnje policijske stanice. Upozorio je i na mol vidljiv u neposrednoj blizini. Riječ je o uređenju antičke obale vidljive s nove gradske šetnice koja se poradi morskih utjecaja otkrila u dužini većoj od 30 m.

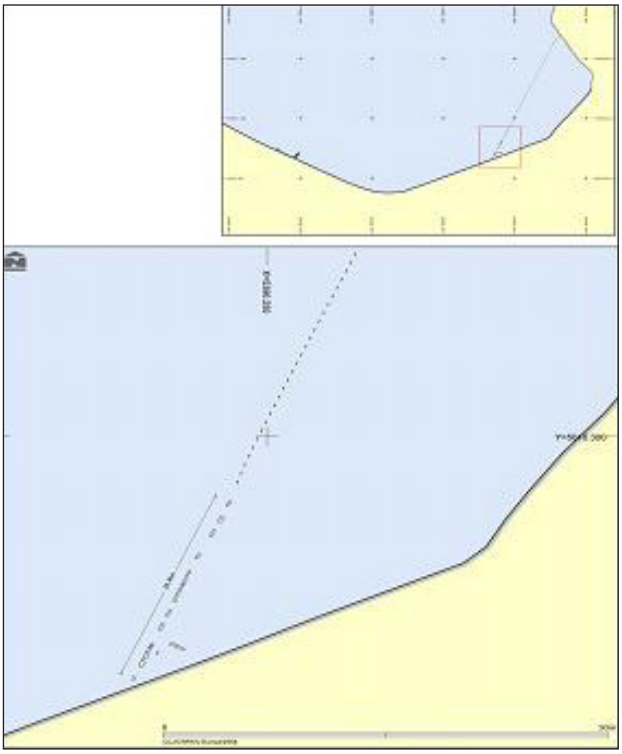

Tlocrt antičke obale (crtež: V. Dumas)

Tlocrt antičkih podvodnih konstrukcija od M1 do M4 (crtež: V. Dumas)

Sorna

Zaljev Molindrio u kojemu je smještena i vila Sorna nalazi se između Poreča (3 km) na sjeveru i Vrsara (7 km) na jugu. Zaštićen je od sjevernih i južnih vjetrova, pa je poradi toga ubiciran i na nautičkoj karti Hrvatske kao jedno od sidrišta istarske obale.

Antička rimska vila smještena je na prevlaci i istražena je 1966. i 1967., a sve poradi budućega turističkog kompleksa koji se nalazi u neposrednoj blizini. Dijelovi vile konzervirani su i još su uvijek vidljivi. Na sjevernoj strani vile u uvali Molindrio (De Francesci 1928) otkrivene su dvije, a možda i tri različite, dobro vidljive podvodne arhitektonske konstrukcije.

Uređenje obale (M1) – prva konstrukcija dugačka je 50 m i prostire se paralelno uz sadašnju obalu. Prema prvim ispitivanjima sastavljena je od niza kamenih blokova od bijelog vapnenca. Nije bilo moguće otkriti ni broj kamenih redova, a ni strukturu koja ide spram kopna, jer se nalazi u pješčanom nasipu. Vjerojatno se radi o molu za reguliranje obale koji danas ima pandan u zidu koji omeđuje more. Tom su prilikom izmjerene i morske mijene (15 sati – oseka, 18 sati – plima), čime je pokazano da je konstrukcija M1 bila prekrivena vodom visine između 1,30 i 1,50 m. Uzimajući u obzir podizanje razine mora od antike za ▲ 0,50 m (Fouache 2000), može se zaključiti da to zdanje odgovara rubu baze donje terase velike vile. Na istočnoj strani zdanja otkriveni su razbacani blokovi (M4) čija funkcija još nije poznata.

Pristanište (?) (M2) – na zapadnom kraju obalne linije otkriven je niz blokova postavljenih okomito na obalu. Neki su blokovi ostali na mjestu, ali većina ih je pomaknuta. Tlocrt pokazuje da je riječ o pravokutniku dužine 9,36 m i širine oko 6,60 m. Zbog blizine novoga betonskog pristaništa produženog drvenim pontonom te zbog pilona nautičke žičare učvršćenog u muljevito dno, kameni su blokovi pomaknuti s mjesta. Prisutni su stari i novi nalazi, antički blokovi danas služe kao sidrišta za barke, dok je betonsko popločenje nosača žičare postavljeno u središte rimske konstrukcije. Pomicanjem kamenja otkrivena je srušena antička struktura koja podsjeća na malo pristanište.

Struktura (M3) – prema unutrašnjosti zaljeva okomito na obalu otkriven je jedan zid dužine 21 m. Vidljiv je samo jedan red velikih kamenih blokova od bijelog vapnenca. Nije poznata njegova funkcija ni datacija.

Literatura

De Franceschi 1928 C. De Franceschi, Lettere di Carlo De Franceschi a Pietro Kandler ecc., Parenzo, 1928.

Degrassi 1957 A. Degrassi, I porti romani dell'Istria, Venezia, 1957.
Fouache et al. 2000 E. Fouache, S. Faivre, J.-J. Dufaure, V. Kovačić, F. Tassaux, New observations on the evolution of the Croatian shoreline between Poreč and Zadar over the past 2000 years, Zeitschrift für Geomorphologie, Berlin – Stuttgart, 2000.
Kovačić 2008 V. Kovačić, M.-B. Carre, A. Marchiori, C. Rousse, F. Tassaux, Arheološka istraživanja na Lorunu, Izvješće za 2008., arhiva muzeja
Tassaux 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, Loron (Croatie), Un grand centre de production d´amphores à huile istriennes (Ier-IVe S. P.C.), Ausonius-Publications, Mémoires, 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić

Summary

During 2008 reconnaissance of the seabed off Poreč was conducted, and a large number of new finds were recorded. At the same time old finds pinpointed long ago were checked out. In the bays and coves of the Poreč region, alongside the southern part of Lorun peninsula, Busoj, Sv. Martin, Peškera and Molindri, waterfront infrastructure from Antiquity was found. Unfortunately, underwater devastation had occurred, brought about by the ignorance and negligence of people in the tourist industry in Valeta bay. All the underwater finds have been recorded.

Redni broj: 137
Lokalitet: Barbariga – Porto Maricco
Naselje: Barbariga
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-384
Razdoblje: A
Vrsta radova: arheološka geofizika

Od veljače do svibnja 2008., na lokalitetu Porto Maricco u Barbarigi, tvrtka Geoarheo d.o.o. prema principima arheološke geofizike georadarski je istražila područje koje se nalazi u široj arheološkoj zoni. Ukupna površina istraživanog terena iznosi približno 43 ha. Cilj geofizičkih istraživanja na lokaciji Porto Maricco, k.č. 479/144, 2/15, 2/2, 2/3, 479/177, 524, 525, 531/1 i 479/144 bio je procjena arhitektonskih i arheoloških potencijala, odnosno otkrivanje čvrstih struktura za koje se može pretpostaviti da su nastale djelovanjem ljudi.

Jugozapadni dio istarskog poluotoka, na kojem se nalazi i istraživana površina, u geološkoj je prošlosti karakterizirala slaba tektonska poremećenost i odsutnost površinskih vodotoka. Geološke su naslage koje ga izgrađuju sedimentne stijene – vapnenci donjokredne starosti koji su se taložili u plitkom moru prije cca 100 mil. godina te zemlja crvenica (*terra rossa*), mlađi sediment neogenske do kvartarne starosti (prije 2 mil. godina), koja je nastala kao rezultat hidrokemijskog trošenja vapnenaca. Vapnenci su na tom području jako dobro uslojeni i pločasti,

Položaj istraživanog lokaliteta na orto-fotosnimku

bijele do svijetlo sive boje. Slojevi su najčešće debeli 20 – 50 cm te pogodni za građenje zidova, nastambi i spomenika (geološka građa šireg prostora vidljiva je s isječka Osnovne geološke karte Hrvatske, list Pula, autori A. Polšak i D. Šikić). Vidljivo je da se taj lokalitet nalazi na terenu izgrađenom od tanko uslojenih i pločastih vapnenaca, donjokredne starosti. Slojevi se pružaju u smjeru sjeveroistok-jugozapad, s blagim padom od 5º do 8º. Debljina zemlje crvenice na lokalitetu varira od 10-ak centimetara do više od 1 m u vrtačastim udubljenjima u kojima je deponirana tijekom geološke prošlosti. Slojevi su jasno izraženi, a oblici su reljefa oštrih crta.

Geofizički se istraživalo georadarom *Subsurface Interface Radar* – SIR 3000, američke tvrtke *Geophysical Survey Systems Instruments* i antenama od 200 i 400 MHz. Većina je mjerenja nakon probnih snimaka provedena antenom od 200 MHz, sa snimcima od 120 ns (tzv. *time window*), što je nakon testova brzine signala prevedeno iznosilo 4-5 m dubine georadarskog snimanja. Zaravnjen do blago nagnut teren prema jugu, s nadmorskim visinama od 5 do 16 m n.m., podijeljen je na kvadrante veličine 50x50 m i geodetski iskolčen. Radarski profili mjereni su dvosmjernom (zig--zag) metodom, s razmakom od 1 m, a određene površine dodatno su mjerene u gušćoj rezoluciji, s razmakom od 0,5 m među profilima. Georadarski snimci jasno pokazuju uslojene vapnence, kao kontrastnu sredinu, s nagibom od cca 5º u izmjeni s naslagama crvenice pri površini. Takva se građa terena u podzemlju može potvrditi pojavom izdanaka vapnenaca na površini, koji pod blagim kutom tonu u smjeru sjeveroistoka i jugoistoka. Može se zaključiti da se na istraživanom području javljaju tipična krška obilježja karakteristična za taj dio istarskog poluotoka.

Isječak Osnovne geološke karte Hrvatske, list Pula, s pripadajućom legendom

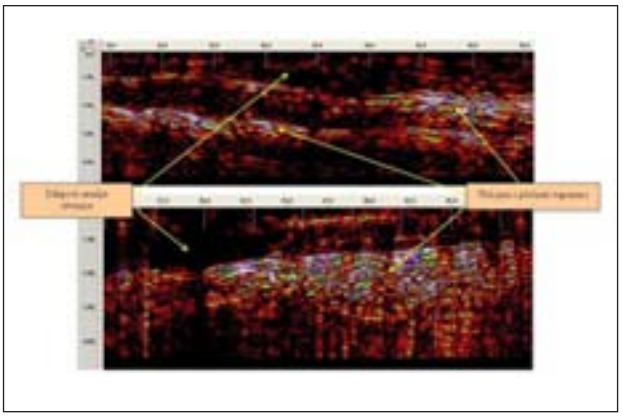

Georadarski profili snimljeni georadarskim instrumentom GSSI SIR 3000 i antenom od 200 MHz (vrlo se dobro može razlučiti vapnenačka stijena od zemlje crvenice, što se vidi na gornjoj slici)

Ostaci rimske villae rusticae

Određene antropogene strukture već su uočene i kartirane tijekom arheoloških terenskih pregleda. Na terenu koji je geofizički istražen te su strukture suhozidi i gomile ili humci. Za suhozide se pretpostavlja da su zapravo granice nekadašnjih parcela ili pašnjaka i sl. Namjena humaka ili gomila također može biti različita. Oni su mogli obilježavati granice terena ili centurijaciju, mogli bi biti grobovi pod humkom ili pak krčevine prilikom priprema poljoprivrednih zemljišta. Georadarski snimci suhozida nisu donijeli nove podatke: riječ je o manje ili više kompaktno posloženom vapnencu bez dubljih temelja ili oblikovanja. Građa je humaka manje ili više vidljiva na radarskim snimcima, što je ovisilo o sastavu okolnog terena. Gdje je gomila sitnijeg vapnenca od kojeg se sastoji humak na zemljanoj podlozi građa je bolje uočljiva na radarskom snimku, a tamo gdje je na kamenoj podlozi građa je manje uočljiva. Kako je riječ o površinskim vidljivim pojavama, nije ih ni bilo potrebno „otkrivati“ geofizičkom metodom. Unutar humaka nisu uočeni tragovi arhitekture – komore ili rampe i sl.

Antropogene strukture koje bi upućivale na arhitektonske objekte, odnosno kuće ili ostatke zidova, djelomice su poznate već od prije. Tu se ponajprije misli na ostatke rimskoga gospodarskog objekta s ostacima cisterne, zidova i preše za ulje. Ovim su istraživanjem djelomice definirane zone rasprostiranja ostataka arhitekture, a nekoliko linearnih anomalija upućuje na ostatke zidova ili temelja. Označene su dvije grupacije ili zone s linearnim anomalijama koje upućuju na moguće ostatke arhitekture.

Rezultati istraživanja prikazani su tlocrtnim situacijama čitavog terena na dva dubinska pojasa. U prvoj, plićoj zoni, na dubini od 0,3 do 1 m, promjene se odnose na djelatnost čovjeka u vidu putova, suhozida ili humaka koji pokrivaju geološku osnovicu. Također su otkrivene i dvije zone s ostacima linearnih struktura koje prema terenskom uvidu i rezultatima upućuju na arhitekturu. Potencijalne arheološke pojave u vidu humaka i suhozida vidljive su i na georadarskom snimku u plitkim slojevima ispod površine tla. Osim navedenih pojava koje su već bile utvrđene terenskim arheološkim pregledom, nisu uočene nove pojave za koje bi se sa sigurnošću moglo utvrditi da su arheološki ostaci. Iznimka je zona koja ima velik arheološki potencijal, a nalazi se sjeveroistočno od rimskoga gospodarskog objekta (rimske *villae rusticae*). Drugi dubinski pojas obuhvaća rezultate na dubinama od 1,0 do 2,5 m. Ostaci potencijalnih arhitektonskih ostataka primijećeni u plićim slojevima još su djelomice prisutni, nešto manji ostaci koji na prostoru već navedenog rimskoga gospodarstva sežu i do 4 m dubine. Na ostalom je prostoru uglavnom riječ o geološkim formacijama vapnenačkih stijena, rasjeda ili podzemnih vodotokova i džepova s većim količinama zemlje.

Na primjeru dva humka napravljen je dodatni radarski snimak u većoj rezoluciji mjerenja, radi utvrđivanja konfiguracije ili slaganja kamena u formu komore ili rampe – ako je riječ o grobnim humcima. Izabrana su

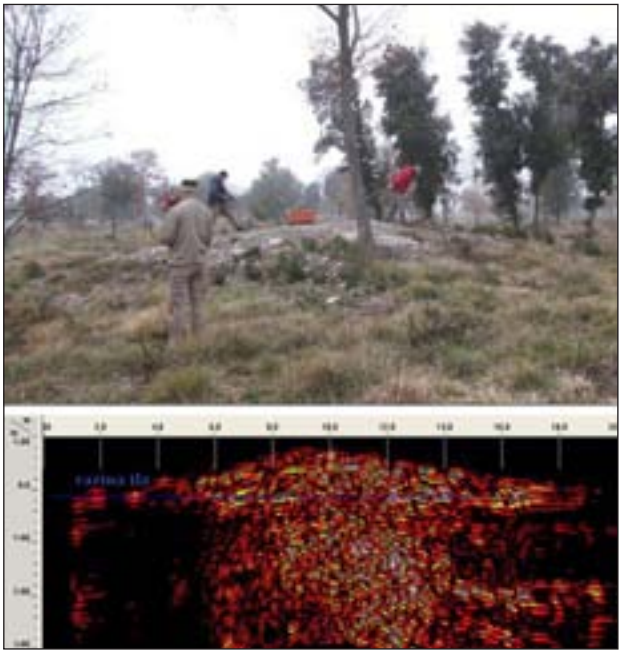

Georadarsko snimanje gomile br. 119 (gore) i georadarski profil 21, presjek preko sredine gomile 119 (dolje)

Interpretacija rezultata 1

dva humka (br. 119 i 120 iz dokumentacije terenskih pregleda) koji su veličinom i oblikom upućivali na prilično autentično stanje, tj. mogući stupanj očuvanosti. Gomila ili humak 119 kružnog je tlocrta, izgrađen je od kamena – vapnenca i pješčenjaka, djelomice pokriven travnatom vegetacijom i tankim slojem humusa. Dimenzije su 10,5 m u promjeru, s najvećom visinom kojom se izdiže iznad pejzaža od 1,3 m. Na radarskom snimku uočljiva je kamena formacija koja se sa sigurnošću može slijediti još približno 0,5-0,8 m ispod površine današnjeg terena. Ispod te razine i dublje može se slijediti kamena struktura, ali nije jasno je li riječ o prirodnoj geološkoj podlozi ili o ostacima još dubljeg ukopa toga humka. Nisu uočene arhitektonske pravilnosti ili ostaci zidova ili komore u unutrašnjosti humka. Humak 120 nešto je manjih dimenzija (10x9,3 m), ovalnog je oblika, a iznad pejzaža izdiže se približno 0,8 m. Ni ondje ispod razine ravnog terena nisu uočeni tragovi kamene konstrukcije ili tragovi arhitekture u unutrašnjosti humka. Interpretacija rezultata na kojima su obilježene važne linearne strukture (putovi, suhozidi, veće grupacije kamenja, potencijalni ostaci arhitekture, geološke formacije, mogući vodotokovi ili rasjedi, depoi ili džepovi) vidljiva je na grafičkim prikazima.

Goran Skelac

Interpretacija rezultata 2

Summary

In the February – May 2008 period, at the site of Porto Maricco in Barbariga, the firm Geoarheo d.o.o. carried out GPR research according to archaeological geophysical principles. The total area of land investigated came to abut 43 ha. The GPR research was carried out with subsurface interface radar or SIR 3000 manufactured by the American firm GSSI with aerials of 200 and 400 MHz. The ground, which was flat to slightly sloping to the south with heights of from 16 to 5 m a.s.l. was divided into squares of 50 x 50 m. The radar profiles were measured with the zigzag method at distances of 1 m, and certain areas were additionally measured in a denser resolution at a distance of 0.5 m between profiles. Certain anthropogenic structures had been observed and mapped in early archaeological field examinations. This refers primarily to the remains of a Roman production facility with remains of cistern, walls and an oil press, to dry stone walls and barrows or mounds.
The results of the investigation are shown in ground plan situations of the whole ground in two depth zones. In the first, shallower, zone, at a depth of from 0.3 to 1 m, the changes refer to human activity in the form of remains of architecture, paths, dry stone walls or mounds that cover the geological basis. Apart from these phenomena, which had already been determined by archaeological examination in the field, there was a more precise definition of zones with great archaeological potential, primarily in the neighbourhood of the antique remains mentioned. GPR images of the mounds showed that they were filled with a uniform stone fill covered with a thin layer of humus. At depths of below 1 m it is still possible to see faint linear remains that suggest architecture. On the whole however they are geological formations of limestone rocks, faults or underwater streams and pockets with larger quantities of soil. The GPR images clearly show stratified limestones alternating with deposits of red soil near the surface. Such a structure under the ground can be confirmed with the appearance of limestone outcrops on the surface that dip in a NE and SE direction at a slight angle. It can be concluded that in this area there are karstic features characteristic of this part of the Istrian peninsula.

Redni broj: 138
Lokalitet: Barbariga – uvala Marić
Naselje: Barbariga
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-384
Razdoblje: A
Vrsta radova: probna sondiranja

U uvali Marić kod Barbarige nalazi se otprije poznat kompleks antičke uljare čiji gabariti zbog neistraženosti nisu nikada točno utvrđeni. Investitor A. B. Maris Tours isplanirao je gradnju turističkih objekata upravo na području uvale Marić te je radi pronalaženja prihvatljivih rješenja, koja neće ugroziti to vrijedno arheološko nalazište, bilo nužno napraviti probna arheološka sondiranja. Njima su se trebali prikupiti podaci kojima bi se dobio odgovor o eventualnom postojanju arhitektonskih struktura ili drugih arheoloških nalaza na

području koje je postojećim projektom bilo predviđeno za gradnju turističkih objekata. Hrvatski restauratorski zavod to je područje istraživao od 3. lipnja do 4. srpnja 2008. godine. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja mr. sc. Luka Bekić, a u istraživanjima su sudjelovali djelatnici HRZ-a Tihomir Percan i Andrej Janeš, diplomirana arheologinja Slavica Postonjski, student arheologije Mario Zaccaria te petnaest pomoćnih radnika.

Tijekom istraživanja otvoreno je petnaest sondi širine 1,5 m, čija je dužina varirala. Ukupno je istražena površina od 199 m dužnih, odnosno 298,5 m². Položaj sondi odabiran je na osnovi konfiguracije terena koja je sugerirala moguće arhitektonske ostatke na tim položajima. Zrakasto postavljenim sondama pokriveni su platoi zapadno i sjeverno od same uljare.

Sondom 1 najprije je definiran najistureniji zapadni zid uljare (SJ 2) te se u odnosu na njega odabirao položaj ostalih sondi. Zid je građen od djelomice obrađenih klesanaca slaganih u pravilne slojnice povezane vapnenom žbukom. Pronađen je i manji sačuvani ulomak žbukane podnice (SJ 14). Podnica je bila znatno povišena u odnosu na razinu terena s vanjske strane zgrade. Razlika je iznosila točno 2 m. Izgrađena je na nasipu od pjeskovite zemlje i krupnijeg kamena (SJ 13), a veća količina pronađenih krupnijih tesera izrađenih od opeke sugerira kako je nekada bila prekrivena upravo njima.

U sondama 1b, 2 i 3 definiran je obodni zid koji je sa zapadne strane ograđivao dvorište uljare. U sjeverozapadnom kutu spomenutog dvorišta, u sondi 1w, definiran je zid SJ 7 koji je najvjerojatnije pripadao građevini skladišne namjene. Svi ti zidovi građeni su od pravilnih klesanaca povezanih žbukom, koji su slagani uredno, iako ne uvijek u pravilnim slojnicama.

Ostali platoi, koji se prostiru dalje prema zapadu i sjeveru, bili su ograđeni kamenim suhozidima, što je potvrđeno nalazima u sondama 5, 6 i 9. Naime, u sondi 5 pronađen je ostatak suhozida u njegovim najnižim dijelovima (SJ 20), a nalazio se 30-ak m od zida SJ 15. Nešto dalje prema zapadu, u sondi 6 pronađeni su ostaci suhozida SJ 27 koji je, kako se čini, u jednom trenutku i popravljan te se zapravo sastoji od dva prislonjena suhozida i doseže debljinu od 1,8 m. Najbolje sačuvan suhozid (SJ 26) pronađen je sjeverno od uljare. Građen je od neobrađenih kamenih blokova na licima, dok je unutrašnjost ispunjena sitnim kamenom. Sačuvan je u tri donja reda. Antička datacija navedenih zidova potvrđena je prikupljenim pokretnim arheološkim materijalom pronađenim uz njih.

Većina sitnoga arheološkog materijala pronađena je u sondama 1, 1W, 1a i 1b. Takav podatak ne iznenađuje, budući da se sve te sonde nalaze se u okružju u kojem se odvijala glavna aktivnost na nalazištu, odnosno u neposrednoj blizini stambenog i skladišnog prostora. Sve ostale sonde postavljene su ponešto udaljene od glavne zgrade i zapravo je broj pronađenih sitnih nalaza proporcionalan njihovoj udaljenosti. Tako su nešto veću količinu nalaza dale još sonde 2, 3 i 4, dok se u svim ostalima bilježi izrazito mala količina nalaza ili njihova potpuna odsutnost. Među keramičkim nalazima prevladavaju ulomci amfora koje prema svojim karakteristikama većinom spadaju u skupinu sjevernoafričkih cilindričnih amfora proizvođenih u

Sačuvani ostaci obodnog zida dvorišta (SJ 15) u sondi 2 (foto: J. Višnjić)

kasnoantičkom razdoblju, zatim kasnoantičkih narebrenih amfora (*Late Roman* 5/6) kakve su se proizvodile na području Bliskog istoka u razdoblju od 5. do 7. st., a pronađeni su i gotovo svi ulomci amfore tipa *Almagro* 51 C (Keay XXIII, Lusitana IV) koja se proizvodila na području današnjeg Portugala (*Lusitania*) u razdoblju od 3. do 5. st.

Druga su brojna i izrazito zanimljiva skupina nalaza ulomci posuda grublje fakture. Uglavnom je riječ o ulomcima trbušastih lonaca s izvijenim obodima i ulomcima zdjela. Gotovo su svi ti ulomci ukrašavani motivima višestruke valovnice koja je ponekad kombinirana s vodoravnim linijama koje prekrivaju ostatak posude. Upravo se na osnovi takvih ukrasa keramika može datirati u relativno kasno

Ostaci antičkog suhozida (SJ 26) u sondi 9 (foto: J. Višnjić)

Dio pronađenih ulomaka posuda grublje fakture (foto: J. Višnjić)

razdoblje, odnosno najranije u 5. st. Luksuznije posuđe zastupljeno je ulomcima posuda tzv. *terrae sigillatae*, i to one proizvođene na području sjeverne Afrike. Među nalazima prepoznaje se i nekoliko ulomaka vrčeva koji bi se po svojim karakteristikama mogli datirati u 2. ili 3. st.

Pronađeno je i nešto ulomaka staklenih posuda koje su uglavnom jako usitnjene, pa je o njihovu karakteru teško reći nešto više. Ističu se dva dna zelenkastog stakla, koja su najvjerojatnije pripadala bocama pravokutnog tijela na kojima se nalaze reljefni prikazi tzv. Konstantinova križa (PN 2). Dna su pronađena u neposrednoj blizini zida SJ 2 i svjedoče o prisutnosti kršćanskih vjerskih običaja na tom položaju. Osim toga, za dataciju su pogodni i malobrojni ulomci čaša ukrašeni kapljičastim ispupčenjima bojenima plavom bojom (tzv. *nuppae*), koji su karakteristični za kasnoantičko razdoblje.

Uz sam zid SJ 20 pronađeno je brončano zvonce manjih dimenzija, s kružnom alkicom za vješanje, ukrašeno dvama parovima horizontalnih linija (PN 6). Zvono je najvjerojatnije bilo namijenjeno označavanju stoke te tako potvrđuje kako su platoi koji se nalaze izvan užeg područja vile zapravo bili namijenjeni uzgoju stoke. Još je jedan zanimljiv nalaz skupina presavijenih, debljih brončanih žica (PN 7). Iako je

Dna staklenih boca s reljefnim ukrasom Konstantinova križa (foto: J. Višnjić)

nemoguće sa sigurnošću tvrditi o kakvu se zapravo predmetu radi, najvjerojatnija se čini opcija da je riječ o dijelu grubljeg češlja namijenjenog njezi stoke. Kako je pronađeno i zvono koje potvrđuje takvu vrstu aktivnosti na nalazištu, takva se pretpostavka čini još realnijom. Pronađena su i tri novčića, od kojih je najstariji kovan u vrijeme cara Konstancija II. (PN 5, "VICTORIAEDDAVGGQNN"). Drugi novčić kovan je za vrijeme cara Teodozija I. (PN 3, "REPARATIO REPUBLICAE"), dok posljednji novčić (PN 1) nije moguće sa sigurnošću datirati, no zasigurno spada u razdoblje 4. st.

Prema podacima prikupljenima ovim sondiranjima, može se zaključiti kako se kompleks uljare u uvali Marić kod Barbarige sastojao od jezgre koju je osim same glavne zgrade činio i prostor okružen obodnim zidanim zidom (SJ 15). Unutar tog prostora spadali su i skladišni prostori od kojih je jedan i pronađen. Unutrašnjost zgrade bila je dekorirana podnim mozaicima od opeke, kamena i stakla, kao i dekorativnim freskama u više boja.

Platoi koji su se nalazili izvan tog područja po svojim su rubovima bili okruženi suhozidima i prema svemu sudeći upotrebljavali su se za stočarstvo. Osim gotovo potpunog nedostatka pokretnoga arheološkog materijala, na takav zaključak upućuje i pronalazak predmeta koji su mogli biti upotrebljavani upravo za takvu aktivnost, kao što su brončano zvono i češalj. Naravno, treba računati i na poljoprivrednu aktivnost vezanu uz uzgoj maslina, koja je na ovom području danas (kao i u antičkom razdoblju) posebno razvijena, o čemu svjedoči cijeli niz gospodarskih objekata namijenjenih toj vrsti aktivnosti na užem pojasu obale oko nalazišta. Također, i sam naziv koji se uvriježio za to nalazište – antička uljara u uvali Marić – proizašao iz činjenice da su i danas na površini uočljive dvije kamenice za taloženje ulja, svjedoči kako su se u okolici kompleksa uzgajale masline.

Većina pokretnih arheoloških nalaza pripada 4. ili kasnijim stoljećima. Najsigurniji su pokazatelji toga numizmatički nalazi, ali i keramički ulomci amfora, grube keramike ili afričke *terrae sigillatae*, kao i nalazi staklenih posuda. Dna staklenih boca s reljefnim prikazima Konstantinova križa svjedoče o prisutnosti kršćanske religije na nalazištu, a čije intenzivno širenje odgovara dataciji većine ostalih nalaza. Manji broj nalaza koji se mogu datirati u starija razdoblja (ulomak tegule s pečatom tipa Pansiana, ulomci firma--lampe, ulomci vrčeva) ostavlja otvorenu mogućnost da je kompleks nastao ranije, no kako je istražen samo manji dio nalazišta, i to uglavnom onaj izvan stambenog dijela, u tom se pogledu ne može sa sigurnošću zaključivati.

Prema do sada prikupljenim podacima, nalazište je najvjerojatnije nastalo u 3. st., a tragovi najintenzivnije djelatnosti na njemu pronalaze se u 4. i 5. st., kada Istra za razliku od susjednih područja ostaje relativno netaknuta brojnim destruktivnim epizodama tog vremena i nastavlja se neprekinuto razvijati. Malobrojni ulomci prapovijesne keramike prikupljeni u sondi 11 pokazuju kako je istraženi prostor u manjoj mjeri bio upotrebljavan i u tom razdoblju. Ovim je istraživanjima precizno određeno rasprostiranje arhitektonskih ostataka na području zadanom za sondiranje, odnosno području platoa zapadno i sjeverno od tzv. uljare. Na osnovi prikupljenih podataka bit će moguće konačno zaključivanje o izgradnji turističkih objekata koji su postojećim planom bili predviđeni i na spomenutom području.

Literatura

Matijašić 1988 R. Matijašić, Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium i njihova naseljenost od I do III stoljeća, Zagreb, 1988.
Matijašić 1998 R. Matijašić, Gospodarstvo antičke Istre: arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno--gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. – III. st. posl. Kr.), Pula, 1998.
Višnjić, 2008 J. Višnjić, Izvješće o rezultatima arheološkog sondiranja uz kompleks antičke uljare u uvali Marić kod Barbarige, Juršići, 2008.

Josip Višnjić

Summary

Because of the planning of the construction of tourist industry structures in the area of Marić Bay by Barbariga, in which there are the remains of Roman period oil mill, already established, the Croatian Conservation Institute opened up test pits in order to find out acceptable solutions that would not endanger this valuable archaeological site. During the excavations, fifteen pits 1.5 m wide were dug, with a total area of 298.5 m^2. The positions of the test pits were chosen pursuant to the configuration of the ground, which suggested the possible existence of architectural remains in these positions. The plateaus north and west of the actual oil mill were covered by the pits, which were disposed radially. The investigation revealed the westernmost wall of the oil mill, a wall that closed off the courtyard of the complex on the western side, walls of the stores building in the NW corner of the courtyard and also three dry stone walls that bounded the plateaus to the west and north of the oil mill. Quite a large amount of moveable archaeological material was gathered, pursuant to which the construction of the complex can be dated to the 3rd century, while traces of the most vigorous activity at the site belong to the 4th and 5th centuries. Istria, unlike neighbouring areas in this period, was relatively untouched by numerous destructive episodes and went on with its development without interruption.

Redno broj: 139
Lokalitet: Barbariga – zapad 1 i 2
Naselje: Barbariga
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-389, P-375
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe izrade urbanističkog plana uređenja građevinskog područja turističke namjene, a prema očitovanju Konzervatorskog odjela u Puli, Općina Vodnjan bila je

Pogled na pregledano područje

Kamena škrinja opljačkanog tumula na položaju 2 (foto: J. Višnjić)

dužna izraditi konzervatorsku podlogu s aspekta arheološke baštine. Takvi zahtjevi bili su očekivani s obzirom na to da je područje 2001. upisano u Registar kulturnih dobara pod brojem P-389, kao arheološko-arhitektonsko-pejzažni kompleks (Peristilna vila, Uljara, Stancija Barbariga, Kazamate) i 1975. pod brojem P-375, kao arheološki areal Betiga kod Barbarige. Na širem području također je poznat cijeli niz arheoloških i etnografskih lokaliteta (prapovijesni tumuli, rimskodobne gomile, ostaci rimske centurijacije, rimske vile u uvali Marić, crkvica sv. Marko u uvali Marić,

Položaj 36, velika kamena gromača (foto: J. Višnjić)

vapnenice), pa su uistinu bili važni radovi te vrste. Cijelo su područje sustavno pregledali arheolozi Hrvatskoga restauratorskog zavoda. U radovima su, osim stručnog voditelja istraživanja Josipa Višnjića i zamjenika voditelja mr. sc. Luke Bekića, sudjelovali arheolozi Tihomir Percan, Robert Čimin, Vinko Madiraca te studenti arheologije Andrej Janeš i Mario Zaccaria.

Velik je problem bio izrazito gusto raslinje koje je priječilo nesmetan obilazak i pregled te ometalo dokumentiranje. Svi potencijalno ugroženi položaji fotodokumentirani su i zabilježeni GPS-uređajem u sustavu geografske širine i dužine, u formatu WGS 84. Tijekom rekognosciranja zabilježeno je 58 položaja koji čine potencijalna arheološka nalazišta. Zbog ograničenog prostora uvjetovanog vrstom publikacije, ovom će prilikom biti predstavljeno tek nekoliko najzanimljivijih položaja.

1.) Skupina od šest kamenih gromača (u Konzervatorskoj studiji označenih kao položaji od 1 do 6) čiji promjeri sežu od 2,5 m do 5 m, a visina ne prelazi 1 m. Gromače čine potencijalne prapovijesne lokalitete, što je dodatno potvrđeno kada su na sredini dvije gromače (Položaj 2 N-449626 E-1344944 i Položaj 6 N-4459618 E-1344982) zamijećene kamene škrinje sastavljene od okomito postavljenih ploča kamena lomljenca, dimenzija 1,8x0,55 m. Očito je kako se radi o opljačkanim prapovijesnim tumulima.

2.) Položaj 12 (N-4459669, E-1344883). Prostor veće površine koji je služio za eksploataciju kamena, odnosno kao kamenolom. Dio iz kojeg je vađen kamen pravokutnog je oblika, sa stranicama koje su okomito odrezane, dok mu je južni rub ovalan, a uz njega se nalazi pravilno lomljeno kamenje. Uz sam vanjski dio kamenoloma nalazi se poveća izdužena gromača, gdje je nakon vađenja deponiran kamen lošije kvalitete.

3.) Položaj 36 (N-4459653, E-1344700). Kamena gromača kružnog oblika i većih dimenzija. Promjer joj je približno 10 m, a visina oko 3,5 m. Moguće je da je riječ o prapovijesnom tumulu. To je ujedno i najveća gromača zabilježena prilikom rekognosciranja.

4.) Na parceli k.č. 553/31, k.o. Vodnjan, nalazi se grupa od četiri gomile (Položaji 55 N-4459356, E-1345038; P56 N-4459332, E-1345018; P57 N-4459304, E-1345011 i P58 N-4459345, E-1345030), kakve su nastajale čišćenjem kamena s obradivih čestica. One su pravilno postavljane u prostoru, označavajući parcelizaciju zemljišta, a četiri gomile dokumentirane ovim pregledom čine cjelinu s grupom gomila smještenih u zoni Porto Mariccio. Naime, na parcelama k.č. 553/1 i 552, k.o. Vodnjan sačuvano je 45 gomila raspoređenih u osam redova smjera sjeveroistok--jugozapad (17° sjever). Zajedno s novodokumentiranima, njihov se broj popeo na 49, raspoređenih u devet redova.

Istom kontekstu pripada i skupina zidova koji prekidaju širenje područja gomila prema zapadu (položaji od 47 do 54). Oni su položeni u istom smjeru kao i gomile, zbog čega ih se najvjerojatnije može povezati. Njihova je svrha također parcelacija zemljišta. Dijele ga na tri približno jednake parcele usmjerene od sjeveroistoka prema jugozapadu, te jednu nešto manju položenu okomito na ostale sa sjeverne strane.

Pregledano je područje zbog svoje iznimne pogodnosti za život kontinuirano privlačilo stanovništvo tijekom dugog razdoblja. To je potvrđeno i brojnim tragovima ljudske djelatnosti uočenima za vrijeme rekognosciranja, koji sežu još od brončanog doba, pa sve do današnjih dana. Najstariji su nalazi prapovijesni tumuli. Taj način pokapanja karakterističan za područje Istre tijekom 2. tisućljeća pr. K., u kojem se pokojnici pokapaju u kamenoj škrinji zatrpanoj većom hrpom kamenja, pregledom je posvjedočen na položajima 2 i 6, a jednakom tipu struktura vjerojatno pripadaju gromače koje se nalaze u neposrednoj blizini navedenih, označene brojkama 1, 3, 4 i 5. Također, na području Barbariga zapad 1 pronađen još cijeli niz gromača koje mogu činiti potencijalne prapovijesne tumule. Njihovi položaji označeni su točkama 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 31, 35, a zbog svoje veličine osobitu pažnju plijene gromače označene točkama 21 i 36.
Razdoblju rimske dominacije u Istri pripadaju nalazi pronađeni na području Barbariga zapad 2, na parceli k.č. 553/31, k.o. Vodnjan. Riječ je o spomenutoj grupi od četiri gomile (položaji 55, 56, 57 i 58) i skupini zidova koji prekidaju širenje područja gomila prema zapadu (položaji od 47 do 54).
Razdoblju srednjeg vijeka možda pripada kamenolom označen brojkom 13. Naime, za takvu dataciju nema nikakvih materijalnih dokaza, no blizina crkve i samostana sv. Andrije upućuju na to kako je upravo taj kamenolom mogao biti izvor materijala za njihovu gradnju.
Novovjekovnim strukturama svakako treba pripisati cestu zabilježenu brojkom 30, zatim nekoliko pravokutnih struktura građenih suhozidnom tehnikom za koje nije sigurno čemu su služile, no pronađeni artefakti (metalni ulomci i opeka) sugeriraju da je riječ o novovjekovnim tvorevinama (položaji 8, 9, 10, 11, 39 i 40).
Velika vapnenica označena brojkom 41 vjerojatno pripada istom razdoblju, iako su u njezinoj blizini pronađeni ulomci rimskih tegula. Teško je ipak očekivati da se takva konstrukcija mogla očuvati tijekom tako dugog razdoblja, iako je takav način dobivanja vapna bio primjenjivan još u antici. Na kraju, velik broj uočenih suhozida može pripadati uistinu širokom vremenskom periodu, pa svakako nije zahvalno procjenjivati njihovu starost.

Literatura

Matijašić 1988 R. Matijašić, Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium i njihova naseljenost od I do III stoljeća, Zagreb, 1988.
Matijašić 1998 R. Matijašić, Gospodarstvo antičke Istre: arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno--gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. – III. st. posl. Kr.), Pula, 1998.
Višnjić, Percan, Janeš 2008 J. Višnjić, T. Percan, A. Janeš, Konzervatorska studija za područje Barbariga zapad 1 i 2, Arhiv Konzervatorskog odjela u Puli, Juršići, 2008.

Josip Višnjić

Summary

In response to the need to make a master plan for a tourist-industry designated zone by Barbariga, in 2008 the Croatian Conservation Institute carried out systematic archaeological reconnaissance. The general area of the coast around Barbariga is very rich in archaeological sites, and it was necessary indeed to carry out an operation of this kind. This was confirmed by the results, for many traces of human activity going back to the Bronze Age and extending to the present day were found. Thus several certainly confirmed and a few potential tumuli belong to the Bronze Age, to the Roman period the division of the land in the form of boundary tumuli and walls, a small quarry probably belongs to the Middle Ages, while the most recent are the remains of a road probably built during the time of the Austro-Hungarian Empire, and a large lime kiln.

Redni broj: 140
Lokalitet: Crveni Vrh (područje golfskog igrališta)
Naselje: Crveni Vrh
Grad/općina: Umag
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: nadzor

Nakon zaštitnoga arheološkog istraživanja tijekom jeseni 2007., u 2008. kontinuirano je arheološki nadzirano područje budućega golfskog igrališta u Crvenom Vrhu tijekom građevinskih zemljanih radova. Nadzor je u potpunosti financirala Rezidencija Skiper d.o.o., Savudrija, a proveo ga je Odjel za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Stručni voditelj bio je Robert Čimin, a u nadzoru su sudjelovali i djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda mr. sc. Luka Bekić, Josip Višnjić, Igor Miholjek i Tihomir Percan.

Tijekom višemjesečnoga arheološkog nadzora kontinuirano se pratio strojni iskop na području budućega golfskog igrališta, a posebice dijelovi koji su već zaštitno arheološki istraženi, odnosno sondirani. Prije svega, to se odnosi na okolicu crkve sv. Lovre u Valfontani, toponim Barafito za koji je otprije utvrđeno kako je riječ o prapovijesnoj gradini te šire područje Valkadina. Skupljeno je tek nekoliko ulomaka

Pogled na zemljane radove na području Valkadina

Pogled na zemljane radove u okolici crkve sv. Lovre

keramike koju se okvirno može datirati u brončano doba, no s obzirom na njezinu fragmentiranost i jako malen broj, teško je bilo kakvo preciznije zaključivanje. Većina tih ulomaka potječe s položaja Barafito.

Arheološki su nadzirani strojni radovi i područje oko velikoga umjetnog jezera na položaju Valkadin, gdje je na površini prikupljena manja količina keramike koja je po svojim karakteristikama srodna i vrlo slična otprije pronađenim nalazima na Barafitu. Ti su se radovi većinom sastojali od niveliranja terena i navoženja veće količine humusne smeđe zemlje potrebne za ravnanje terena gdje je strojno skinut površinski sloj debljine do 10 cm. Također, nadzirano je i kopanje dubljih kanala za postavljanje vodovodne mreže za prskalice preko cijelog područja golfskog igrališta. Kanali su bili duboki 20 – 40 cm, ovisno o razini terena. Tim radovima nisu zahvaćeni nikakvi kulturni slojevi te nisu pronađeni nikakvi pokretni ili nepokretni arheološki nalazi.

Prilikom nadzora nisu pronađena nova potencijalna arheološka nalazišta, a ona već istraživana nisu ugrožena naknadnim građevinskim radovima. To se prije svega odnosi na prapovijesna nalazišta Barafito i Karpine te crkvu sv. Lovre kod Valfontana. No, svakako treba napomenuti kako je na Valkadinu oko velikoga umjetnog jezera pronađena manja količina keramičkih ulomaka koji potječu iz brončanog doba, ali bez jasnog konteksta.

Tihomir Percan

Summary

During 2008, archaeological supervision of the development of a future golf course by Crveni Vrh (Umag municipality) was conducted. It was conducted at the time of all earth-moving operations. Only a small quantity of fairly fragmented pottery was found; they can be in outline ascribed to the Bronze Age, at the positions called Barafito and Valkadin. The sites investigated earlier (Sv. Lovro, Barafito) were not endangered by the construction operations, and during the supervision, no new archaeological sites were found.

Redni broj: 141
Lokalitet: Dajla
Naselje: Dajla – Sv. Benedikt
Grad/općina: Novigrad
Pravni status: R-447
Razdoblje: A
Vrsta radova: nadzor

U Dajli, u blizini samostanskog kompleksa sv. Benedikta, na k.č. 815 i 823; k.o. Novigrad, Muzej grada Umaga 2008. arheološki je nadzirao zemljane radove prilikom izgradnje kanalizacijske mreže. Voditeljica radova bila je Biljana Petrović Makežić, dipl. arheologinja.

Zemljani radovi, tj. kopanje kanala za kanalizacijske cijevi, odvijali su se po sektorima:

1.) Sektori: K-4 i K-4-1. Na tom prostoru nije pronađeno pokretnog i nepokretnog arheološkog materijala, a ispod sloja sterilne zemlje nalazi se stijena.

2.) Sektori: K-5; K-5-1A, K-5-1B, K-5-1C, K-5-1D, K-5-2, K-5-3 i K-5-5. Na trasama K-5, K-5-1C, K-5-1D, K-5-2, K-5-3 i K-5-5 nije pronađeno pokretnog i nepokretnog arheološkog materijala, ispod sloja šute koja čini podlogu za asfalt nalazi se sterilna crvena zemlja i stijena. Na trasi K-5-1B (k.č. 823) između šahta RO-34 i RO-33A ispod asfalta nalazi se šuta (s.j. 5), zatim se u šuti počinju pojavljivati ulomci opeke (s.j. 6). Duž profila vidljiva je struktura – zid 1 s vapnom (s.j. 8), dužina je zida 1 oko 3,40 m i visina oko 0,40 m te nešto dalje prema istoku zid 2 (s.j. 8) dužine oko 0,40 m i visine oko 0,40 m. Između zida 1 i zida 2 nalazi se s.j. 7, tj. sloj zemlje s ulomcima cigli, koji se s istočne strane naslanja na zid 2. U pitanju je zid od nepravilno lomljenog kamena i bjelkaste žbuke. Istočno od šahta RO-33 A mogle su se uočiti stratigrafske jedinice, i to najprije s.j. 6, tj. sloj šute s ulomcima lomljene cigle, zatim s.j. 12 – sloj zemlje s ulomcima opeke koji bi se mogao povezati sa s.j. 7 i struktura – zid 3 (s.j. 8), koji s proteže na dužinu od 2, m i visok je 0,40 m. Ispod zida 3, na istočnoj strani nalazi se garež (s.j. 13). S.j. 11 nalazi se ispod samog zida 3 i u tom je sloju pronađeno nekoliko ulomaka grube crvenkaste, blago nagorene kuhinjske keramike, ulomaka amfora i ulomaka željeznih čavala.

Sektor K-5-1.B

Sektor K-6

3.) Sektor: K-6. Sjeverozapadno od RO-60 (k.č. 815), ispod sloja crvene zemlje (s.j. 1) nađen je sloj kamenčića (s.j. 2) u kojem je pronađena keramika od posuda i nekoliko pršljenaka, ulomci fine crvene keramike i grube crne kuhinjske keramike. Ispod je struktura – zid s bjelkastom žbukom – s.j. 3 (na dubini od 0,70 m), koji je djelomice oštećen kopanjem bagera. U sektorima K-6-1 i K-6-2, kopanjem za kanalizacijske cijevi nije uočen pokretni arheološki materijal, niti su uočene stratigrafske jedinice – riječ je o sterilnoj crvenkastoj zemlji ispod koje se nalazi živa stijena.
4.) Sektori: K-7, K-7-3 i K-7-5. Nisu uočene stratigrafske jedinice, niti je pronađen pokretni arheološki materijal – riječ je o sterilnoj crvenoj zemlji i stijeni.
5.) Sektori: K-8, K-8-1, K-8-2, K-9-1, K-10, K-10-1, K-10-2, K-10-4, K-11 i K-11-2. Na tom prostoru kopanjem se uočava samo sterilna crvena zemlja i stijena. Nije uočen pokretni i nepokretni arheološki materijal.

Keramika iz sektora K-6, s.j. 2

Kopanje je kanala za postavljanje kanalizacijskih cijevi završeno, a time i arheološki nadzor. Zidovi koji su pronađeni tijekom nadzora pokriveni su pijeskom finije granulacije, a pokretni arheološki materijal deponiran je u Muzeju grada Umaga.

Biljana Petrović Markežić

Summary

During earth-moving works for the construction of a sewage network in the settlement of Dajla, close to the monastery of St Benedict, Umag Municipal Museum carried out archaeological supervision. The actual digging was done in sectors; in sector K-5-1B wall 1 (s.u. 8) was found, as well as fragments of coarse, burned, kitchen crockery, fragments of amphorae and iron nails. In sector K-6 a wall was observed (s.u. 3) along with some whitish plaster, together with fragments of weights, coarse kitchen pottery and fine red ware. After the conclusion of the earth-moving works and the archaeological supervision, the walls found were covered with sand.

Redni broj: 142
Lokalitet: Dragonera jug
Naselje: Peroj
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-383
Razdoblje: A
Vrsta radova: privremena konzervacija

Arheološki lokalitet Dragonera jug, koji je arheološki istražen 2003. i 2004., u siječnju i veljači 2008. privremeno je konzerviran. Investitor je Daria d.o.o. iz Vodnjana, a radove je stručno nadzirala dr. sc. Alka Starac iz Arheološkog muzeja Istre.

Na antičkome stambeno-gospodarskom lokalitetu Dragonera jug 1 (objekt na zapadnoj strani uvale) privremeno su zaštićene arheološke strukture na cijeloj površini središnjega građevinskog kompleksa (40x55 m) i ogradni zidovi zapadnoga vanjskog dvorišta (40x30 m). Izvan opsega privremene zaštite ostali su ogradni zidovi istočnoga vanjskog dvorišta, okrajak zidova zapadnoga vanjskog dvorišta na jugozapadnom kraju prema obali te zidovi izdvojenog objekta na istočnoj strani uvale (Dragonera jug 2). S kruništa zidova očišćene su biljke i zemlja, razidani su gornji dijelovi zidova koji su s vremenom ostali bez vezivne žbuke u visini od jednog do dva reda kamena te ponovno zidani isti dijelovi zidova do visine zatečene tijekom arheološkog istraživanja, uz primjenu vapnene žbuke i poštivanje zidarskog sloga. Zidovi koji počivaju na nestabilnom, otvorenom nasipu, podzidani su suhozidom kako se ne bi urušili. Sve gornje površine zidova te gornji rubovi žbuke u unutrašnjosti vodospreme pokriveni su termofolijom i vapnenom kapom. Sve očuvane podne površine (mozaici, podovi od vapnene žbuke, keramičke ploče, kamene krupne kocke) pokrivene su folijom i 20-30 cm debelim slojem krupnog šljunka. Kako bi se dobila visina potrebna za ravnomjerno zasipanje šljunkom,

Dragonera jug, dio mozaika triklinija prije pokrivanja (foto: A. Starac)

izgrađene su barijere od krupnoga lomljenog kamena na mjestima gdje zidovi nisu očuvani u potrebnoj visini. Zidovi s očuvanom žbukom, prostorije hipokausta u termalnim zgradama i bazeni za taloženje maslinovog ulja zaštićeni su termofolijom i u potpunosti zasuti šljunkom. Pojedinačni krupni kameni obrađeni ulomci koji su ostali na lokalitetu, složeni su na jedno mjesto, ograđeni krupnim lomljencem i pokriveni šljunkom.

Dragonera jug, privremena konzervacija (foto: A. Starac)

Literatura

Starac 2005 A. Starac, Late Roman Terracotta Lamps from Dragonera (Istria), RCRF Acta 39, Congressus vicesimus quartus rei cretariae romanae fautorum Namuri et duobus Lovaniis habitus MMIV, Abingdon, 2005: 287 – 293.

Starac 2006 A. Starac, Dragonera jug, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 195 – 198.

Starac 2007a A. Starac, Dragonera, u: Pietra d'Istria. Architetture e territorio. (a cura di Luciano Lago). Soprintendenza per i Beni Architettonici e per il Paesaggio e per il Patrimonio Storico, Artistico ed Etnoantropologico del Friuli Venezia Giulia, Milano, 2007: 71 – 79.

Starac 2007b A. Starac, La vita sulla costa: Dragonera, Atti del Convegno Internazionale: L'archeologia dei paesaggi costieri e le variazioni climatiche. Il Progetto Interreg Italia--Slovenia „Altoadriatico", Trieste, 8-10. XI. 2007., Trieste, 2008: 155 – 159.

Starac 2008 A. Starac, Dragonera (poster), Izdanja HAD, Znanstveni skup Gospić, 16.-19. X. 2007., Zagreb – Gospić, 2008.

dr. sc. Alka Starac

Summary

During 2008 provisional conservation was carried out at the Roman period residential and production site of Dragonera South. The provisional protection of the archaeological structures included the cleaning of the battlement of the walls, dismantling the damaged parts of the walls and rebuilding up to the height of those found in the archaeological investigation, with the use of lime mortar and respect being paid to the bricklaying pattern. Dry stone retaining walls were built under the unstable walls. All the upper surfaces of the walls were covered with thermal foil covered with lime coping, and the wall surfaces (mosaics, floors of lime mortar, ceramic tiles, large stone cobbles), walls with preserved plaster, the rooms of the hypocaust in the bath buildings and the pools for the settling of the olive oil were covered with sheeting and a 20-30 cm thick layer of coarse grained gravel.

Redni broj: 143
Lokalitet: Dragonera sjever
Naselje: Peroj
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-397
Razdoblje: A
Vrsta radova: privremena konzervacija

Arheološki lokalitet Dragonera sjever, koji je arheološki istražen 2003. i 2004., u siječnju i veljači 2008. privremeno je konzerviran. Investitor je Daria d.o.o. iz Vodnjana, a radove je stručno nadzirala dr. sc. Alka Starac iz Arheološkog muzeja Istre.

Na antičkome stambeno-gospodarskom lokalitetu Dragonera sjever privremeno su zaštićene arheološke strukture na cijeloj sačuvanoj i istraženoj površini građevinskog kompleksa (45x10 m). Obavljeni su jednaki radovi kao na lokalitetu Dragonera jug 1: razidavanje, čišćenje i ponovno zidanje zidova do visine zatečene tijekom arheološkog istraživanja, pokrivanje zidova debelom termofolijom i vapnenom kapom, zasipavanje podova, okomitih površina s očuvanom žbukom i pojedinačnih krupnih kamenih ulomaka šljunkom. Lokalitet je smješten na izloženom rtu i najvećim dijelom uništen djelovanjem morskih valova, zbog čega su podlokani temelji učvršćeni branom od betonske mase.

Dragonera sjever, privremena konzervacija (foto: A. Starac)

Literatura

Starac 2005b A. Starac, Late Roman Terracotta Lamps from Dragonera (Istria), RCRF Acta 39, Congressus vicesimus quartus rei cretariae romanae fautorum Namuri et duobus Lovaniis habitus MMIV, Abingdon, 2005: 287 – 293.
Starac 2006 A. Starac, Dragonera sjever, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 199 – 200.
Starac 2007a A. Starac, Dragonera, u: Pietra d'Istria. Architetture e territorio. (a cura di Luciano Lago). Soprintendenza per i Beni Architettonici e per il Paesaggio e per il Patrimonio Storico, Artistico ed Etnoantropologico del Friuli Venezia Giulia, Milano, 2007: 71 – 79.
Starac 2007b A. Starac, La vita sulla costa: Dragonera, Atti del Convegno Internazionale: L'archeologia dei paesaggi costieri e le variazioni climatiche. Il Progetto Interreg Italia--Slovenia „Altoadriatico", Trieste, 8-10. XI. 2007., Trieste, 2008: 155 – 159.
Starac 2008 A. Starac, Dragonera (poster), Izdanja HAD, Znanstveni skup Gospić, 16.-19. X. 2007., Zagreb – Gospić, 2008.

dr. sc. Alka Starac

Summary

During 2008 provisional conservation was carried out at the residential and production site of Dragonera North. The provisional protection of the archaeological structures covered the cleaning of the battlement of the walls, dismantling the damaged parts of the walls and rebuilding up to the height of those found in the archaeological investigation, with the use of lime mortar and respect for the bricklaying pattern. Dry stone retaining walls were built under the instable walls. All the upper surfaces of the walls were covered with thermal foil covered with lime coping, and the wall surfaces (mosaics, floors of lime mortar, ceramic tiles, large stone cobbles), walls with preserved plaster, the rooms of the hypocaust in the bath buildings and the pools for the settling of the olive oil were covered with sheeting and a 20-30 cm thick layer of coarse grained gravel. At the site of Dragonera North, which is located on an exposed point and has mostly been destroyed by the work of the waves, the eroded foundations have been reinforced with a concrete breakwater.

Redni broj: 144
Lokalitet: Fažana – povijesna jezgra
Naselje: Fažana
Grad/općina: Fažana
Pravni status: Z-4592
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na prostoru stare jezgre u Fažani, od 29. studenog 2007. do 7. lipnja 2008., provedena je druga kampanja zaštitnih arheoloških radova koje su obavili djelatnici Arheološkog muzeja Istre u Puli (stručna voditeljica arheološkog istraživanja bila je Ida Koncani Uhač). Investitor radova bila je Općina Fažana, a fizičku radnu snagu za zemljani iskop činili su radnici iz Komunalca d.o.o. u Fažani, koje je osigurao investitor. Kanale je iskopavala tvrtka Istrakop d.o.o. iz Poreča.

Zaštitni arheološki radovi izvodili su se isključivo po trasi građevinskih iskopa kanala prema planu projekta infrastrukture starogradske jezgre Fažana, na sljedećim katastarskim česticama: 1366/1, 83, 1365/2 i z50/1. Zaštitni arheološki radovi tijekom druge kampanje obuhvatili su osam lokacija od sektora IV do sektora X te otprije istraživan sektor I (Džin, Koncani Uhač, Bulić 2007; Bulić, Džin, Koncani Uhač, Paić 2008). Međutim, prije no što su započeli zaštitni arheološki radovi, građevinskim iskopom (dubina iskopa cca 1,50 m, širina iskopa 0,80 – 1,5 m) u Ulici žrtava fašizma uništen je intaktni antički naboj amfora fažanske produkcije. Arheološkom intervencijom nakon proboja sloja iskop je radi dokumentacije minimalno proširen prema jugoistoku te je tom prilikom u profilu iskopa otkrivena rimska profilirana baza stupa od vapnenca. Profili u iskopu Ulice žrtava fašizma dokumentirani su, prekriveni i zatrpani do širenja novog iskopa.

Ulica 8. marta (sektor IV)
Ondje je građevinski iskop kanala (dubina kanala iznosila je oko 1 m, a širina 1,5 m) devastirao vanjski dio rimske keramičarske peći. Uništen je dio perimetralnog ogradnog zida, dio ložišta peći i ugao komore za sagorijevanje. Na početku istraživanja na toj je lokaciji postavljena ortogonalna kvadratna mreža orijentacije sjeverozapad--jugoistok, čiji su kvadranti dimenzija 1x1 m. Istraživanjima je otkriven prednji dio peći, dio vatrišta (centralnog hodnika), dio komore za sagorijevanje (SJ 003, AV = 155-47 cm) te jugozapadni perimetralni zid (SJ 004, AV = 137-50 cm), građen od pravilno uslojenih kamenih klesanaca. Otkrivena se peć tipološki može determinirati kao tip II b prema tipologiji Nine Cuomo di Caprio (Cuomo di Caprio 1972). Jugozapadni perimetralni zid peći čini zid od klesanog kamenja povezanog vapnenom žbukom, širine

Keramičarska peć u Ulici 8. marta

45 cm. Uz taj zid prislonjen je jugozapadni zid komore za sagorijevanje, građen od pravilno uslojenih tegula širine 65 cm. Prednjem dijelu peći pripadalo je ložište (*praefurnium*) (SJ 024, AV = 71 cm). U unutrašnjosti komore za sagorijevanje otkopana su tri poprečna rebra (prezidi) od zapečenih opeka dimenzija 43x27,5x12 cm. Širina rebara iznosi 27,5 cm, a nalaze se na međusobnoj udaljenosti od 25 cm. Iznad rebara nisu zabilježeni tragovi rešetke peći. Od ukupne je dužine komore peći, nažalost, istražen manji dio u dužini od svega 2 m, odnosno otkopana su tek tri poprečna rebra (SJ 018, AV = 142-68 cm), dok maksimalna otkopana širina iznosi 4 m. Budući da se veći dio peći prostire ispod današnjih stambenih objekata, njene ukupne dimenzije ostaju nepoznate. Ostaci keramičarske peći na tom su mjestu sačuvani samo u donjoj trećini (nalaz je istražen do živca koji se nalazio na AV = 39 cm), budući da je mlađa infrastruktura i kontinuitet urbanog tkiva preslojio i uništio nalazište u gornjim slojevima. Terenskim pregledom arheološkog materijala otkrivenog u komori peći ustanovljeno je da je riječ isključivo o ulomcima amfora manjih dimenzija, bez radioničkog žiga, od kojih se neke tipološki mogu determinirati po Bezeckom u formu Fažana 2, dok veći dio još nije tipološki obrađen. Iz zatvorene cjeline, odnosno keramičarske peći, prikupljeni su uzorci gline, ugljena, zapečene opeke, keramičke troske i pepela.

Ulica žrtava fašizma (sektor V)

Ondje je građevinskim iskopom netom ispod kamenog popločenja probijen antički kulturni sloj s odbačenim rimskim necjelovitim amforama. U građevinski su iskop (dubine cca 1,50 m i širine od 0,80 do 1,5 m) postavljene vodovodne cijevi. Ispod današnjega kamenog opločenja ulice nalazio se sloj sive zemlje s primjesama kamenčića. Odmah ispod tog sloja, na čitavom se iskopu prostire intaktan naboj od ulomaka amfora u smeđoj zemlji. Minimalnim proširenjem tog iskopa prema jugoistoku, radi utvrđivanja rasprostiranja površine tog sloja, u sloju je u profilu otkrivena monolitna profilirana baza stupa (SJ 004, AV = 203-169 cm) izrađena od vapnenca, rimske provenijencije. Baza stupa ostavljena je u iskopu kako bi se budućim istraživanjem na toj lokaciji mogla sagledati cjelovitija situacija. Prije zatvaranja lokacije napravljena je geodetska, tehnička i fotodokumentacija. Profili u iskopu ulice dokumentirani su te prekriveni geotekstilom i zatrpani.

Trg Republike (sektor VI)

Ondje je u iskopu kanala, uz bočni južni zid crkve sv. Kuzme i Damjana otkriven dio rimskog zida građen od pravilnih klesanaca, koji je činio ugao neke prostorije radioničkog kompleksa. Nakon istraživanja formacija je prekrivena geotekstilom i zaštićena u skladu s pravilima struke. Osim tih arhitektonskih ostataka, na tom dijelu iskopa nije bilo moguće dokumentirati ikakve nalaze, budući da je na tom potezu izgrađena infrastruktura još 60-ih godina 20. stoljeća. Iznad rimskog zida naknadno je nadograđen neki objekt koji nije moguće vremenski determinirati.

Brionska ulica (sektor VII)

U toj je ulici prilikom arheološkog nadzora otkriven naboj kaldrme, nakon čega je na toj dionici započelo zaštitno

Keramičarska peć otkrivena u Brionskoj ulici

arheološko istraživanje. Istraživanjem u Brionskoj ulici ispod sloja kaldrme otkriveni su ostaci dvaju rimskih zidova, uslojenih od pravilnih klesanaca, orijentiranih u smjeru sjever-jug. Ostaci rimskog zida (SJ 007, AV = 83-5 cm), koji se nalaze blizu križanja Brionske ulice i Ulice 8. marta, čine ugao prostorije u kojoj se nalazila manja keramičarska peć elipsoidnog tlocrta. Ostatke peći čini djelomično sačuvana komora za sagorijevanje, koja je s vanjske strane ozidana zidom od klesanog kamenja povezanog vapnenom žbukom, sačuvanog u visini od četiri reda. Širina tog zida iznosi od 10 do 25 cm. Komora za sagorijevanje elipsoidnog je oblika, približnih dimenzija 90x140 cm. Pod komore čine tegule na kojima se nalazio sloj pepela i ugljena. Na udaljenosti od 10 m od zida koji omeđuje tu peć s vanjske strane, u istom smjeru pružanja, na sredini Brionske ulice dokumentiran je drugi rimski zid koji je zabilježen tijekom arheološkog nadzora 1992., prilikom izgradnje infrastrukture (Vitasović 2007). Unutar te prostorije nalazile su se odbačene hrpe neuspješno pečenih amfora čiji je sloj debeo oko 1 m. S vanjske strane zidova dokumentiran je sloj sirove sivo-zelene gline (SJ 005, AV = 153-53 cm) koja na pojedinim mjestima doseže visinu i do 1 m. Ispod sloja sivo-zelene gline nalazila se zdravica. Čitavim dijelom iskopa u Brionskoj ulici, ispod recentnog popločenja nalazila se kaldrma, odnosno naboj od kamenih oblutaka povezanih vapnenom žbukom iznad koje su prikupljeni glazirani ulomci kasnosrednjovjekovnih posuda. Arheološke strukture i slojevi u Brionskoj ulici dokumentirani su i geodetski snimljeni. U Brionskoj su ulici prilikom nadzora otkrivena i dva recentna kanala: prvi kanal (SJ 008) kod kućnog broja 6A te drugi (SJ 023) kod kućnog broja 11, koji su bili prekriveni kvadratnim pločastim kamenjem, odnosno škrilama, dok u zapuni oba kanala nisu otkriveni nalazi. U Brionskoj ulici na križanju s Ulicom žrtava fašizma pronađen je recentan zid građen od većeg kamenja u suhozidu.

Ribarska ulica (sektor VIII)

U iskopu pred crkvom, u građevinskom iskopu kanala otkriven je recentni zid koji je nastavak zida otkrivenog prošlogodišnjim arheološkim sondiranjem u Sektoru II.

U istoj ulici pronađeni su temelji stambene kuće koja se nalazila na k.č. 83, zapadno od župne crkve sv. Kuzme i Damjana. U ulici Učkin prolaz, uz zapadni zid župne crkve gdje je predviđeno postavljanje šahta za fekalnu infrastrukturu napravljene su dvije probne sonde dimenzija 1,5x1 m, u kojima nisu otkriveni arheološki tragovi. Odmah ispod popločenja nalazio se sloj sivkasto smeđe zemlje ispod koje je započinjala zdravica.

Župni trg (sektor IX)

Ondje je otkriven dio prostorije koji je mogao biti u funkciji rimskoga stambenog objekta koji se naslanjao s vanjske strane proizvodnog nukleusa. Taj objekt nadovezuje se na prijašnja zaštitna iskopavanja pok. A. Vitasovića, na križanju Ulice 43. istarske divizije prema crkvi sv. Marije. Prostoriju zatvaraju dva zida uslojena od pravilnih klesanaca vezanih žbukom, koji se pružaju u smjeru sjeveroistok-jugozapad, dok su u unutrašnjosti prostorije otkrivene tri podnice, jedna iznad druge. Taj objekt nadovezuje se na tzv. prostor 3 u sektoru 1, otkriven prilikom prve istraživačke kampanje (Džin, Koncani Uhač, Bulić 2007), a budući da su zidovi jednako orijentirani i izvedeni u jednakoj graditeljskoj tehnici s identičnim visinama podnica, logična je pretpostavka da se ondje radi o jednom te istom objektu. Na Župnom trgu, odmah ispod opločenja u prvoj kampanji arheoloških istraživanja otkriven je arhitektonski sklop cisterne, a ovogodišnjim se radovima pojavila prilika za upotpunjavanjem slike o cisterni, što odgovara katastarskoj situaciji iz 1874. godine. Grlo cisterne nije otkriveno na svome izvornom položaju, međutim jedno se nalazi na Piazzi Grande. Moguće je da je upravo to barokno grlo dislocirano sa svoga prvobitnog mjesta te da pripada cisterni istraživanoj u arheološkoj kampanji 2007./2008. godine.

Trg Republike (sektor X)

U iskopu kanala uz zgradu hotela Phasiana, na dubini od AV = 25 cm otkriven je rimski zid širine 60 cm i vidljive dužine 90 cm, koji je nastavak zida iz sektora 6. Iznad zida nalazio se sloj smeđe zemlje s ulomcima amfora, a po materijalu koji se nalazio iznad tog sloja bilo je vidljivo da je ta lokacija prije kopana, ali i stoga što se iznad zida nalazio strujni kabel. U istom iskopu, kod restorana Plavi, prema moru otkriven je recentni zid širine 60 cm, dok dužina nije ustanovljena jer se zid vertikalno pružao kroz čitav iskop. Gornja površina zida stajala je na dubini od AV = 95 cm, a dno zida na AV = 23 cm. Na starim fotografijama Fažane vidi se da su ti temelji pripadali ogradnom zidu dvorišta kuće u kojoj se danas nalazi restoran.

Literatura

Bulić, Džin, Koncani Uhač, Paić 2008 D. Bulić, K. Džin, I. Koncani Uhač, A. Paić, Fažana ispod pločnika, Sotto il lastricato di Fasana, katalog izložbe, Pula, 2008.

Bezeczky 1998 T. Bezecky, The Laecanius Amphora stamps and the Villas of Brijuni, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1998.

Cuomo di Caprio 1972 N. Cuomo di Caprio, Proposta di classificazione delle fornaci per ceramica e laterizi nell' area italiana, dalla preistoria a tutta l' epoca romana, Subrivm, Varese, 1972: 371 – 464.

Džin, Koncani Uhač, Bulić 2007 K. Džin, I. Koncani Uhač, D. Bulić, Arheološka istraživanja stare gradske jezgre Fažane, Obavijesti HAD, br. 3, Zagreb, 2007: 61 – 73.

Gnirs 1910 A. Gnirs, Eine römische Tonwarenfabrik in Fasana bei Pola, Jahrbuch für Altertumskunde 4, Wien, 1910: 79 – 88.

Vitasović 2007 A. Vitasović, Fažana – Resursi i utjecaj keramičke radionice Gaja Lekanija Basa, Fažanski libar, 2, 2007: 39 – 50.

Ida Koncani Uhač

Summary

In the historical centre of Fažana, between November 2007 and June 2008 a second campaign of rescue archaeological excavations was carried out by staff of the Archaeological Museum of Istria in Pula. The rescue archaeological excavations were conducted only along the course of the construction excavations of a trench according to a plan of the infrastructure project of the historic centre of Fažana on cadastral plots 1366/1, 83, 1365/2 and z50/1.

In Ulica 8. marta the excavations revealed the front part of a furnace, part of the fire place (central corridor), part of the combustion chamber and the SW perimeter wall built of regularly laid stone ashlars. The furnace can be determined to be Type II b according to the typology of Nina Cuomo di Caprio. In Ulica žrtava fašizma the construction excavation just under the stone paving breached the antique cultural stratum with discarded and not intact Roman amphorae. With a slight expansion of this excavation to the SE, the aim being to determine the spread of this stratum, a monolithic moulded base of a pillar made of limestone, of Roman origin, was discovered in the stratum.

On Trg Republike, in the excavation of the trench along the lateral southern wall of the Church of SS. Cosmas and Damian, part of a Roman wall built of regular ashlars was found; it constituted a corner of a room of a workshop complex. This wall was carried on by part of a wall discovered in the excavation of a trench alongside the building of Hotel Phasian.

Further salvage archaeological excavations in Brionska ulica, below the cobble stratum, revealed remains of two Roman walls, with courses of regular ashlars, oriented in a north-south direction, making a corner of the room in which a small ceramic kiln of an ellipsoidal shape was found.

In the excavations in Ribarska ulica, in front of the church, a recent wall was revealed, the continuation of a wall uncovered in the previous year's archaeological test pits made in Sector II. On Župni trg, part of a room that might have been used in Roman times as a residential structure, leaning on the outer side of the production nucleus was revealed. This structure carries on from the earlier salvage excavations of the late A. Vitasović at the crossing of Ulica 43. istarske divizije towards St Mary's Church.

Redni broj: 145
Lokalitet: Guran – srednjovjekovno naselje, crkva sv. Cecilije
Naselje: Guran
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-1367 (sv. Cecilija), Z-4014 (srednjovjekovno naselje)
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija

Tijekom kolovoza i rujna 2008., na području srednjovjekovnoga naselja Gurana u južnoj Istri trajala je sedma kampanja sustavnih istraživanja koja se odvijaju u sklopu međunarodnoga znanstvenog projekta. Stručni je voditelj istraživanja prof. dr. Miljenko Jurković, a istraživanja te cjelokupan projekt vodi Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji sa Sveučilištem u Ženevi te Kantonalnom službom Ženeve za arheologiju i Konzervatorskim odjelom u Puli. Projekt je većim dijelom financiran sredstvima stranoga partnera, a dio sredstava osigurao je Grad Vodnjan.

Sustavno istraživanje guranskih spomenika, koje je započelo 2002. revizijskim iskopavanjima trobrodne bazilike i crkve sv. Šimuna, prošireno je na područje srednjovjekovnoga naselja Gurana, a od 2005. i na crkvu sv. Cecilije. Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljena su iskopavanja srednjovjekovnoga naselja te crkve sv. Cecilije, koja je smještena otprilike 600 m sjeverozapadno od naselja. Arheološkim istraživanjima guranskih spomenika nastoje se razjasniti pitanja naseljavanja i organizacije ruralnog prostora tijekom kasne antike i ranoga srednjega vijeka. Ove se godine usporedo s istraživanjima odvijala konzervacija crkve sv. Šimuna, a rezultati istraživanja i dio nalaza predstavljeni su u palači Bettica u Vodnjanu. Predviđa se i uređenje arheološkog parka.

Srednjovjekovno naselje
U trećoj kampanji istraživanja otkriveni su segmenti zidina izvedenih u tehnici suhozida, s monumentalnim vratima na manje od 100 m jugozapadno od trobrodne bazilike. Tijekom četiri istraživačke kampanje istražen je dio sjevernoga poteza obrambenog zida naselja, kao i nekoliko prostorija smještenih unutar zidina. Trenutačno je moguće konstatirati da se prvi horizont naselja, odnosno njegova izgradnja, valja smjestiti u razdoblje ranoga srednjeg vijeka (tijekom karolinške epohe), dok je naselje vjerojatno napušteno krajem srednjega vijeka, možda već tijekom 14. stoljeća. Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljeno je istraživanje segmenta zidina istočno od monumentalnih vrata, kao i dijela naselja koji je izgrađen uz obrambeni zid. Istraživanjima je prethodilo krčenje guste vegetacije te zone koja je djelomice bila pripremljena tijekom prethodne kampanje. Zidovi i strukture koje su otkrivene nakon uklanjanja humusnoga sloja pokazuju kompleksnu relativnu kronologiju. Zapravo, pojavio se cijeli kompleks načinjen od međusobno prislonjenih prostorija, koji prati smjer pružanja zidina. Nakon uklanjanja sloja humusa i sloja nastalog urušavanjem otkrivena je građevina L-oblika, koja se sastoji od tri prostorije (C5, C6 i C8). Građevina prati blago zakrivljen obrambeni zid, a od njega je odmaknuta cca 50 cm, ostavljajući tako dovoljno prostora za prolaz pješaka.

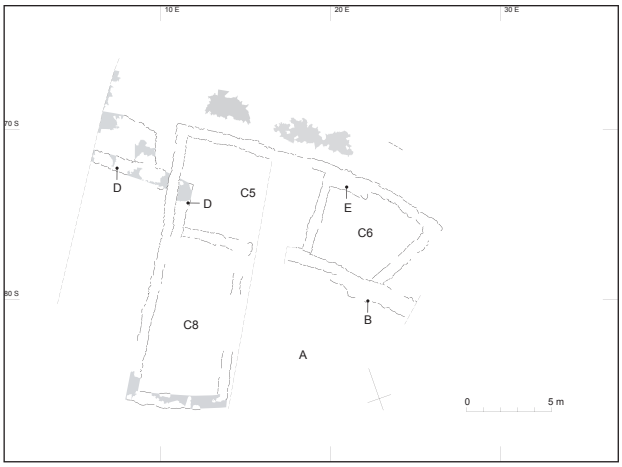

Guran – srednjovjekovno naselje, detaljan tlocrt istražene zone (izradili: M. Berti, P. Ruffieux i I. Plan)

Guran – srednjovjekovno naselje, shematski tlocrt istraženih zidina (izradili: M. Berti, P. Ruffieux i I. Plan)

Guran – crkva sv. Cecilije, pogled s istoka na istraženu zonu (foto: M. Berti)

Unutrašnje prostorije nisu jednake veličine, a sve su tri otvorene prema dvorištu koje je zaštićeno dvama krilima građevine. Trenutačno je nemoguće pretpostaviti funkcije pojedinih prostorija, budući da nisu do kraja istražene, a prikupljeni podaci nisu dovoljni da bi se formulirale pretpostavke. Tijekom istraživanja također su uočene neke pregradnje, primjerice u zoni temelja južnoga dijela male prostorije (D). Riječ je o naknadnim ojačanjima temelja, a smješteni su relativno visoko u odnosnu na prvobitnu prostoriju, što govori u prilog njihovu kasnijem postanku. Kao i tijekom svih prethodnih kampanja istraživanja, pronađeni su brojni ulomci keramike. Iako je trenutačno nemoguće precizno odrediti njihovu dataciju, utvrđeno je da su svi ulomci srodni već obrađenom keramičkom materijalu (Ruffieux 2008) te da pripadaju srednjovjekovnoj keramici. Ni jedan ulomak ne pripada recentnijim periodima, što potvrđuje pretpostavljeno vrijeme napuštanja naselja.

Crkva sv. Cecilije

Ta dvoapsidalna crkva nalazi se na otprilike 600 m sjeverozapadno od naselja. Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljeno je istraživanje neposredne okolice crkvene građevine. Nakon što su sjeverno od crkve otklonjeni moderni nasipi i slojevi urušavanja, započelo je istraživanje slojeva i građevinskih faza koje su prethodile njezinoj izgradnji. Iznimno zanimljive rezultate dala je detaljna analiza sjevernoga zida crkve, koji je izgrađen na nekoj starijoj strukturi djelomično inkorporiranoj u perimetralni zid. U većoj sondi koja je otvorena uz sjeverni zid, u širini od nekoliko metara (cca 15x4 m) otkriveni su temelji triju zidova okomitih na bočni zid crkve, koji pripadaju prostorijama koje su prethodile njezinoj izgradnji. Već prije izrečena hipoteza o slojevitosti toga lokaliteta, koja je temeljena na uočenim nepravilnostima u strukturi zida crkve, brojnim nalazima skulpture koji pripadaju različitim razdobljima te postojanju antičke cisterne u neposrednoj blizini crkve, dodatno je potvrđena ovogodišnjim rezultatima. Sada se sa sigurnošću može tvrditi da donji dio sjevernoga zida postojeće crkve pripada nekoj (kasno)antičkoj građevini koja je pregrađivana u nekoliko navrata. Na temelju analize uzoraka, moguće je jednu od tih pregradnji datirati u razdoblje od 5. do polovine 6. stoljeća, u koje treba smjestiti fazu uporabe prostorija prigrađenih sjeverno od te građevine (zidovi D, E, F i G). Naime, na prostoru između zida F i presjeka 3 pronađeni su prvi elementi za apsolutnu dataciju struktura i nivoa koji prethode izgradnji postojeće crkve. Nivo na kojem su radovi zaustavljeni jest pod od nabijene zemlje gdje su mjestimično pronađeni jasni tragovi vatre. Na tome prostoru pronađeni su ostaci ognjišta od kamenih ploča, koje se nalazi uz kružnu jamu čiji su rubovi također rubificirani (L, K). Jama se dijelom nalazi u liniji protezanja antičkoga zida te je jasno da taj segment antičkog zida više nije postajao u trenutku njezina nastanka i uporabe. Ispuna jame sadržavala je smeđu zemlju, veliku količinu ulomaka keramike (kućna keramika, sigilata i ulomci amfora) te ostatke faune. Taj je materijal u fazi obrade, a dio uzoraka uzet iz toga konteksta poslan je na analizu aktivnim ugljikom. Sva tri analizirana uzorka dala su koherentne rezultate – sloj je moguće smjestiti u razdoblje od kraja 4. do polovine 5. stoljeća. Ti

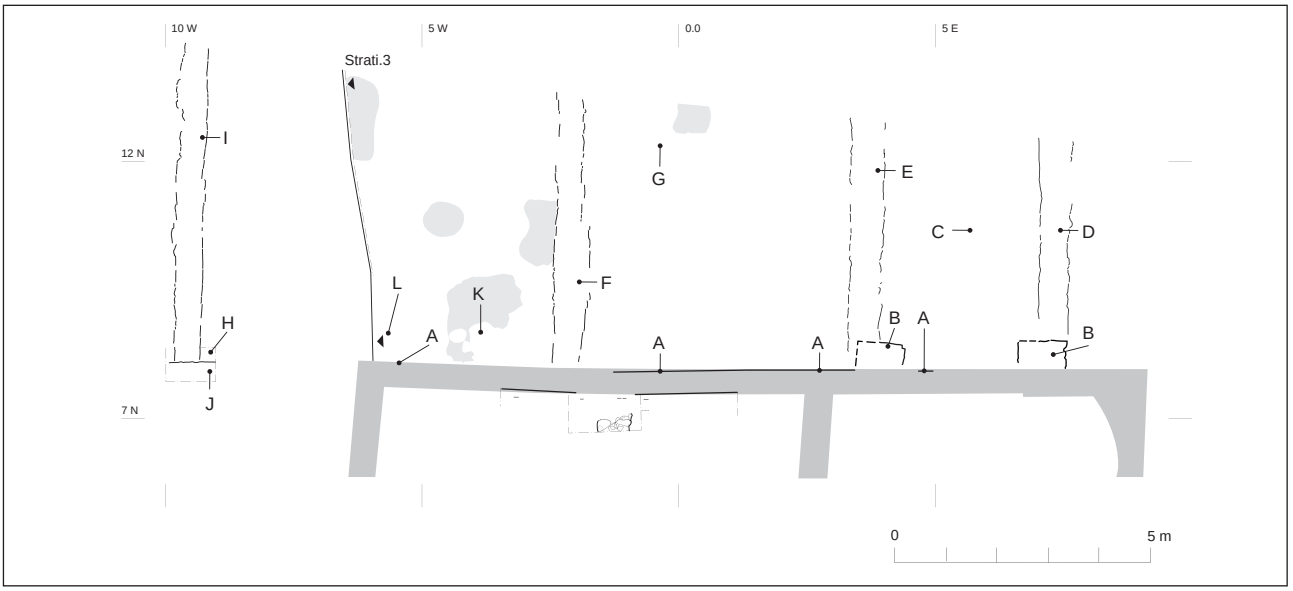

Guran – crkva sv. Cecilije, detaljan crtež prostora sjeverno od crkve (izradila: M. Berti)

su podaci dragocjeni budući da potvrđuju kontinuitet života na lokalitetu i tijekom kasne antike, a s druge strane bit će moguće precizno kronološki odrediti bogat keramički materijal koji je pronađen u tome sloju. Također je započelo istraživanje prostora zapadno od pročelja crkve, gdje su otkriveni zidovi prigrađeni crkvi u nekom mlađem razdoblju. Jedan od zidova najvjerojatnije je dio natkrivenog vestibula, lopice, što je česta pojava u lokalnoj sakralnoj arhitekturi.

Za sljedeću kampanju predviđen je nastavak istraživanja crkve sv. Cecilije i njezine neposredne okolice. Planira se nastavak iskopavanja područja sjeverno i zapadno od crkve. Također se planira nastavak arheoloških istraživanja na području srednjovjekovnoga naselja, odnosno građevina koje su otkrivene uz istočni krak zidina. Naposljetku, nakon izrade projekta konačne prezentacije i konzervacije u potpunosti istražene crkve sv. Šimuna, planirana je zaključna konzervacija.

Literatura

Jurković, Terrier, Marić 2007 M. Jurković, J. Terrier, I. Marić, Guran, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 229 – 233.
Jurković, Terrier, Marić 2008 M. Jurković, J. Terrier, I. Marić, Guran – ranosrednjovjekovno naselje i njegove crkve, u: I. porečki susret arheologa – rezultati arheoloških istraživanja na području Istre, 2008: 111 – 123.
Ruffieux 2008 Ph. Ruffieux, La céramique de l'agglomération de Guran en Istrie (Croatie): essai de classification, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 249 – 264.
Terrier, Jurković, Matejčić 2003 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, La basilique à trois nefs de Guran en Istrie: première campagne de fouilles, HAM, 9, Zagreb – Motovun, 2003: 433 – 438.
Terrier, Jurković, Matejčić 2005 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, La basilique à trois nefs, l'église Saint-Simon et l'ancienne agglomération de Guran en Istrie (Croatie): troisième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 11, Zagreb – Motovun, 2005: 325 – 341.
Terrier, Jurković, Matejčić 2006 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de la basilique à trois nefs, de l'agglomération de Guran et de l' l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Quartième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 253 – 270.
Terrier, Jurković, Matejčić 2008 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de l'ancienne agglomération de Guran et de l' l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Sixième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 231 – 248.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Iva Marić
dr. sc. Jean Terrier

Summary

During 2008 the seventh campaign of archaeological excavations in the area of the medieval settlement of Guran in southern Istria was conducted. Research into the medieval settlement was continued, this year, outstanding results being given by the excavations of St Cecilia's. In the old settlement of Guran, the remains of which are found less than 100 m south west of the three nave basilica, work continued on clearing away the dense vegetation of the space within the walls, as well as the investigation of the complex of rooms leaning onto each other, uncovered in the research of the previous year, following the direction taken by the line of the defensive wall. There was vigorous investigation of the building leaning against the walls, which consists of three rooms (C5, C6 and C8), unequal in size, creating two wings of it. It seems that they were organised around a common yard (A) that gave access to them. The particular functions they had will be ascertainable only after the end of the investigations, which include a detailed analysis of the moveable finds.
At St Cecilia's, research into the immediate surroundings of the church was continued. After the modern fill and structural collapse stratum had been removed, investigation of the strata and building strata antecedent to the construction of the existing church was addressed. In a quite large test trench that stretches along the northern wall, over a width of several metres, three walls perpendicular to the side wall of the church were discovered; they belonged to the rooms that had preceded the construction of the church. The previously offered hypothesis made about the stratification of this site was borne out by this year's excavations. Now it can be stated with certainty that the lower part of the northern wall of the existing church belongs to some late Roman period building that was rebuilt several times. On the basis of the analysis of samples with active charcoal, one of these rebuilding phases can be dated to the 5th to the mid-6th century, into which the phase of the use of the rooms built on north of this building (walls D, E, F and G) has to be placed. In addition, work was started on the investigation of the space west of the facade of the church, where the walls of a church built on in some later period were uncovered.

Redni broj: 146
Lokalitet: Istarski ipsilon – stancija Cecilija
Naselje: stancija Cecilija
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: probno sondiranje

Za potrebe izrade projekta buduće trase autoceste Istarski ipsilon, od 30. lipnja do 10. srpnja 2008. djelatnici Arheološkog muzeja Istre probno su arheološki sondirali područje IY PRU 025 – stancija Cecilija. Stručni voditelj istraživanja bio je Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre u Puli, a istraživanje je u cijelosti financirano sredstvima tvrtke Bina d.d.

Arheološko nalazište IY PRU 025 – stancija Cecilija otkriveno je još 2005., tijekom izgradnje poluautoceste Istarski ipsilon, dionica Pula – Vodnjan. Područje trase Istarskog ipsilona Pula – Rogovići – Umag reambulirano je od 10. srpnja do 21. kolovoza 2007., i tom je prilikom

IY PRU 025, kraj iskopa (foto: D. Komšo)

na položaju IY PRU 025 prikupljena veća količina kremenih izrađevina, kao i ulomak polirane sjekire, koji su uputili na moguće postojanje arheološkog nalazišta iz razdoblja neolitika/bakrenog doba. Kako bi se utvrdilo postoje li očuvani kulturni arheološki slojevi na poziciji IY PRU 025 – stancija Cecilija, obavljeno je probno arheološko istraživanje. Probne arheološke sonde postavljene su na području na kojem su, prilikom preliminarnog rekognosciranja zabilježene najveće količine arheoloških nalaza. Iskop je obavljan ručno, uz uporabu krampa i ručne špatule, a sav istraženi sediment pregledavan je prilikom iskopavanja, dok je uzorak prosijavan na situ s otvorima od 3 mm. Istraženi slojevi iskopavani su kao prirodni (u slučaju promjene boje ili teksture sedimenta, količine kamenja i nalaza) ili umjetni (u slučaju da nije bilo nikakvih promjena u sedimentu, količini kamenja ili nalaza). Boja sedimenata određivana je uporabom *Munsell Soil Color Charts*. Tijekom istraživanja izrađivana je stručna arheološka dokumentacija te fotodokumentacija. Nakon istraživanja arheološke su sonde geodetski snimljene. Svi su prikupljeni nalazi laboratorijski (pranje, sušenje i sortiranje), stručno (vaganje i brojenje prikupljenih skupova nalaza) i znanstveno obrađeni, a izrađena je i muzejska dokumentacija (upisivanje dnevnika, lista crteža te imenovanje fotografija).

Istraženo je 10 probnih arheoloških sondi. Sve su sonde orijentirane prema sjeveru, standardizirane veličine 2x2 m, osim sonde 3 čije su dimenzije 1,5x1,5 m. Ustanovljeno je postojanje dva osnovna horizonta: A i B. Horizont A jest površinski sloj, debljine oko 20 cm, crveno-smeđe boje, izrazito suh, tvrd, kompaktan, obrađivan oranjem, najvjerojatnije erodiran s vrha brežuljka. Horizont B jest tamno crveno-smeđi sediment, glinast, umjereno vlažan i kompaktan. Ispod tog sloja u pravilu se javlja matična stijena. Najveća količina nalaza prikupljena je u horizontu A, dok su u horizontu B prikupljeni samo rijetki arheološki nalazi, vjerojatno dospjeli iz gornjeg sloja zbog postdepozicijskih procesa.

Prilikom probnog sondiranja prikupljeno je 75 ulomaka kremena (81,63 g) koji se okvirno mogu svrstati u razdoblje prapovijesti, 8 ulomaka kućnog lijepa (80,37 g), 59 ulomaka keramike ukupne težine 86,91 g (5 ulomaka; 11,53 g), izrazito erodirane i fragmentirane keramike koja bi se po svojoj fakturi okvirno mogla datirati u razdoblje prapovijesti, 6 ulomaka (9,60 g) keramike koji bi se po svojoj fakturi mogli svrstati u razdoblje antike, 4 ulomka (2,75 g) izrazito erodirane keramike koje je zbog fragmentiranosti nemoguće odrediti i 44 ulomka (63,03 g) recentne keramike, 1 ulomak stakla koji bi se po fakturi okvirno mogao datirati u antičko razdoblje (0,26 g), 13 ulomaka kosti (9,25 g), 9 ulomaka izrazito erodiranih metalnih predmeta (43,04 g), 1 ulomak staklene troske (1,87 g), 1 ulomak rudače (1,84 g), 54 ulomka recentnog stakla (97,18 g) i 1 ulomak porculanskog recentnog posuđa (0,40 g).

Nalazi kremenih izrađevina i prapovijesne keramike upućuju na postojanje prapovijesnog nalazišta na trasi ili u njenoj neposrednoj blizini. Prikupljeni nalazi nisu dovoljni za precizno određenje kulture ni za precizno kronološko datiranje, te se to nalazište okvirno datira u razdoblje neolitika/bakrenog doba. Prikupljeni antički nalazi također upućuju na postojanje antičkog nalazišta na ili u neposrednoj blizini trase. Iako su zabilježeni brojni arheološki nalazi, ni u jednoj sondi nisu zabilježeni ostaci očuvanih arheoloških slojeva, što je vjerojatno posljedica erozije sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa, ili kombinacije oba utjecaja. Nakon probnog sondiranja područja buduće trase autoceste Istarski ipsilon, položaj IY PRU 025 – stancija Cecilija, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za arheološki nadzor zemljanih radova.

Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

For the purpose of making a plan for the future course of the Istrian Y-motorway, during 2008 staff members of the Archaeological Museum of Istria excavated pilot archaeological test pits at the site IY PRU 025 – Cecilija stancija [estate]. Archaeological site IY PRU 025 – Cecilija estate was discovered back in 2005 during the building of the Istrian Y half-motorway Pula – Vodnjan section. Reambulation of the area of the Istrian Y from Pula via Rogovići to Umag was carried out in the period from July

to August 2007. On this occasion at IY PRU 025 a large quantity of flint artefacts were found, as well as a fragment of a polished axe, which indicated the possible existence of an archaeological site from the Neolithic or Copper age.
Six archaeological test pits were investigated. All the tests were northwards oriented, with a standard size of 2 x 2 m, except for pit 3, which was 1.5 x 1.5 m. The finds of flint artefacts and prehistoric pottery show the existence of a prehistoric site in the immediate vicinity of the course of the road, or actually on it. The finds collected were insufficient for a precise determination of the culture or for a precise chronological dating, and this site can be roughly dated to the period of the Neolithic-Copper ages. The Roman period finds also suggest there is a site from Antiquity in the immediate vicinity.
Although numerous finds were recorded, in none of the pits were any remains of intact archaeological strata found, which is probably the consequence of the erosion of sediments as a result of either natural or anthropogenic processes, or a combination of both.

Redni broj: 147
Lokalitet: Istarski ipsilon – čvor Umag – Kaštel
Naselje: –
Grad/općina: Buje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom srpnja 2008. rekognoscirano je područje od Markocije do Plovanije za potrebe izrade projekta buduće trase autoceste Istarski ipsilon, čvor Umag – Kaštel, a radi zaštite postojećih i ubiciranja mogućih novih arheoloških nalaza. Stručni voditelj bio je Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre iz Pule, a rekognosciranje je u potpunosti financirala Bina Istra d.d.

Na temelju pregleda arheološke dokumentacije i arheološkog rekognosciranja područja buduće trase autoceste Istarski ipsilon, čvor Umag – Kaštel, na trasi i u njenoj blizini utvrđeno je postojanje četiri sigurna arheološka nalazišta (pećina s nalazima iz razdoblja prapovijesti, dvije prapovijesne gradine i prapovijesni tumuli), kao i više potencijalnih arheoloških nalazišta (nalazi arheoloških pokretnih nalaza, gromača i suhozid s ortostatima). Uz navedene arheološke lokalitete, zabilježeni su ostaci stare željezničke pruge pod nazivom *Parenzana*.

1.) Suhozid s ortostatima
Potencijalno arheološko nalazište. Unutar trase zabilježen je suhozid s velikim kamenim ortostatima koji upućuju na moguće postojanje arheološkog nalazišta na trasi ili u njenoj blizini.
2.) Gromača
Potencijalno arheološko nalazište. Unutar trase zabilježena je veća gromača s razbacanim velikim kamenjem, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta na trasi ili u njenoj blizini.
3.) Ulomci prapovijesne keramike u blizini gradine Markovac
Potencijalno arheološko nalazište. Na samoj trasi, u neposrednoj blizini gradine Markovac prikupljeni su ulomci prapovijesne keramike koja je prilično erodirana. Keramika najvjerojatnije potječe s gradine, međutim ne smije se isključiti mogućnost postojanja novoga arheološkog nalazišta.
4.) Prapovijesna gradina Markovac
U neposrednoj blizini trase buduće autoceste Istarski ipsilon, čvor Umag – Kaštel nalazi se prapovijesna gradina Markovac. Gradina ima tri vijenca bedema, od kojih prvi s vanjske strane ima širok potporni zid, a prilično dobro očuvani „dovratnici“ ulaza zidani su polukružno. Sve je građeno slaganjem manjih lomljenaca. Zapadni dio bedema prati uzbrdo strmi teren i čini rampu ulaza kroz drugi pojas bedema. Oko samog vrha nalazi se treći kružni pojas koji zatvara manji plato s gromačama. Moguće je da su to ostaci nastambi. Gradinsko naselje omeđeno bedemima pokriva južnu padinu brda Markovca, dok su ostale strane strme i prirodno zaštićuju naselje. Prilikom rekognosciranja na gradinskim terasama i zidovima bedema prikupljeni su ulomci prapovijesne keramike.
5.) Prapovijesna gradina Mazorija
Na brdu Mazoriji sjeverno od brda Markovca, u neposrednoj blizini trase buduće autoceste Istarski ipsilon, čvor Umag – Kaštel, nalazi se prapovijesno gradinsko naselje. Na samom vrhu postavljen je stup sa svjetlosnim signalom za aerodrom u Portorožu, pa je gradina velikim dijelom devastirana.
6.) Pećina kod Plovanije
Unutar buduće trase autoceste Istarski ipsilon, čvor Umag – Kaštel, na zapadnoj padini brda Mira, istočno od stare ceste koja vodi u dolinu Dragonje i uz rub kamenoloma smještena je pećina s bogatom florom i faunom. Pećina ima prostran ulaz, veliku dobro osvijetljenu dvoranu koja zauzima oko 200 m^2 te se koso spušta prema sjeveroistoku, bez posebnih ukrasa i sa suhom unutrašnjosti koja je često prekopavana. U dnu dvorane nalazi se poluzatrpan prolaz koji vodi u sljedeću visoku dvoranu koja je duga oko 15 m i široka oko 20 m. U dvoranama na samoj površini pronađeni su ulomci prapovijesne keramike i koštani ostaci životinja.

Pećina kod Plovanije, ulaz (foto: D. Komšo)

7.) Tumuli
Na vrhu istočnog brežuljka Mira unutar područja buduće trase, nekoliko metara od ruba kamenoloma nalaze se tumuli. Jedan je kameni tumul devastiran, a na mjestima mu se djelomično ističe unutrašnje lice kružnoga kamenog vijenca.
8.) Trasa nekadašnje željezničke pruge Parenzana
Na budućoj trasi zabilježen je dio nekadašnje stare uskotračne željezničke pruge *Parenzane* (ili kraće TPC = Trieste – Parenzo – Canfanaro) koja je od 1902. do 1953. prometovala od Poreča do Trsta i bila je duga 123,1 km. Revitalizacija trase stare željezničke pruge Parenzane ujedno je projekt Istarske županije i Grada Kopra, pod nazivom „Parenzana – Put zdravlja i prijateljstva“, kojim se predlaže izgradnja mosta preko Istarskog ipsilona na mjestu čvora Umag – Kaštel.
Na temelju rezultata terenskog rekognosciranja trase Istarskog ipsilona, čvor Umag – Kaštel, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za arheološki nadzor krčenja vegetacije i zemljanih radova.

Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

During July 2008, the period from Markocija to Plovanija was reconnoitred for the sake of drawing up a plan for the future course of the Istrian Y motorway, Umag Intersection to Kaštel section, for the same of salvaging existing and locating possible new archaeological sites. The project was carried out by the Archaeological Museum of Istria from Pula and the works were financed by the corporate Bina Istra d.d.
As a result of an examination of the archaeological documentation and the archaeological reconnaissance of the area of the future course of the Istrian Y motorway, from Umag intersection to Kaštel, the existence of 4 certain archaeological sites in the vicinity or along the line of the future road (a cave with finds from prehistory, two prehistoric hill forts and tumuli) was ascertained; also found were a number of possible archaeological finds (finds of archaeological moveable finds, piles of stones and dry stone walls with orthostats). As well as these sites, the remains of an old railway line called Parenzana were recorded.

Redni broj: 148
Lokalitet: Krvavići – Boškina
Naselje: Krvavići
Grad/općina: Marčana
Pravni status: P-1629
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 4. do 21. studenog 2008. trajala su istraživanja rimske vile rustike na položaju Boškina kod mjesta Krvavića. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a stručna voditeljica istraživanja u ime Hrvatskoga restauratorskog zavoda bila je Ivana Hirschler. Osim voditeljice, u istraživanjima je sudjelovalo troje arheologa, jedan restaurator te osam pomoćnih fizičkih radnika.

Krvavići – Boškina, baza stupa i ulomci dolija u urušenju istočno od zida 27, detalj (foto: K. Jerbić)

Rimsku vilu rustiku 2005. godine pronašli su djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda, prilikom rekognosciranja i sondiranja terena prije gradnje magistralnog plinovoda Pula – Karlovac. Tom prilikom istražene su tri manje probne sonde koje su potvrdile postojanje arhitektonskih ostataka vile rustike, kao i pokretnih nalaza iz razdoblja 1. – 2. st. Prije izgradnje magistralnog plinovoda, godine 2006. zaštitno je arheološki istražen prostor veličine 150x7,5 m. Upotpunjene su spoznaje o antičkome stambeno-gospodarskom objektu, a osim njega otkriveni su i nalazi koji pripadaju razdoblju starije faze srednjega brončanog doba te dijelovi urušenoga američkog bombardera iz Drugoga svjetskog rata, kao i pojedinačan nalaz mogućega ranosrednjovjekovnog lonca. Općina Marčana otkupila je položaj vile s namjerom prezentacije istraženog i konzerviranog objekta kao budućeg arheološkog parka. Radi toga uređen je i pristupni put do samog objekta, kako bi se olakšao pristup arheolozima i raznim stručnjacima te zainteresiranim posjetiteljima. Tijekom 2007. nastavljena su istraživanja sjeverozapadnog dijela objekta. Tada je istraženo nekoliko zidova, a pronađeni su i kameni dijelovi postrojenja za obradu maslina: velika kvadratna kamenica, kanal za ulje, ulomak kamenog postolja za tijesak i kameni uteg za vaganje. Također su pronađeni i ulomci dviju različitih keramičkih dolija koje su djelomice restaurirane u Centru za podvodnu arheologiju u Zadru.
Cilj kampanje 2008. bio je nastavak istraživanja u sjeverozapadnom dijelu kompleksa, zapadno od zida 11 i kamenih dijelova postrojenja za preradu maslina. Velika fragmentirana kvadratna kamenica (pronađena 2007. godine), sačuvana u više od 30 ulomaka, tijekom radova u 2008. prevezena je i privremeno pohranjena u prostorijama Odjela za kopnenu arheologiju HRZ-a u Juršićima, radi daljnjeg restauriranja i budućeg prezentiranja. Zbog guste obraslosti terena, prije početka radova raskrčeno je visoko raslinje i spaljena krčevina, osiguran je čist prostor za daljnja

istraživanja te su određena mjesta za odlaganje zemljanog iskopa, kamena lomljenca i iskoristive kamene građe za buduće konzervatorsko-restauratorske radove na istraženim zidovima objekta. Nastavljanjem iskopa prema zapadu otkriveno je nekoliko novih zidova i djelomično očuvanih ostataka podnica od cigle izvedenih u tehnici *opus spicatum*. Sjeverni zid (SJ 7) otkopan je dalje prema zapadu u duljini od 7 m, pri čemu se još nije potvrdio završetak zida, odnosno objekta. Zid je na zapadnom rubu iskopa sačuvan samo u tragovima temeljne stope, a u njegovu urušenju pronađen je ulomak kamenog žrvnja. Definiran je i spoj zidova SJ 27 i 28, dok je iskop zida 27 nastavljen dalje prema jugu. Taj je zid prilično oštećen i ustanovljeno je da nije sačuvan u punoj liniji. Moguće je da se ondje pak radi o svojevrsnim prolazima kroz zid u vidu vrata, no taj problem rasvijetlit će buduća istraživanja. U južnome dijelu iskopa pronađen je i zid SJ 33 (okomit na zid 27) koji je otkopan prema zapadu u duljini od 3 m. On je temeljen na živoj stijeni koja je ondje jako priklesana i zaravnjena, kako bi se dobio teren prikladan za gradnju. Iako nove prostorije zbog nedostatka financijskih sredstava nisu istražene u cijelosti, ipak je vidljivo svojevrsno organiziranje prostora oko središnjeg dijela u kojem su se nalazili razni kameni dijelovi postrojenja za preradu maslina. Od mnogobrojnih ulomaka krovne konstrukcije valja izdvojiti i sedam ulomaka tegula s pečatima koji pripadaju radionicama PANSIANA i L PETR AVIT te jedan s koncentričnim ukrasom. Pronađeni ulomci keramike nisu osobito brojni, a osim domaće grublje kućne keramike pronađeni su i ulomci keramike egejskog tipa i jedan ulomak keramike tankih stijenki. Od metalnih nalaza, uz jednu brončanu karičicu okruglog presjeka i fragment brončanog lima, pronađeno je i nešto željenih čavala i klinova. U sloju direktno nad kamenom živcem, kao i u njegovim prirodnim raspuklinama pronađen je i poneki ulomak keramike iz starije faze srednjega brončanog doba, što svjedoči o ranijoj naseljenosti tog prostora. S istočne strane zida 27, u južnom dijelu iskopa pronađen je veći broj ulomaka velike keramičke posude spremišne namjene. Iako tu doliju nije bilo moguće u cijelosti rekonstruirati, zanimljivo je da su pronađeni ulomci koji mogu pobliže rasvijetliti način proizvodnje tako velikih posuda. U dva slučaja nalaze se ispupčenja na ulomcima koja savršeno naliježu na utore na drugim ulomcima i time dokazuju da su tako velike posude bile proizvođene u više dijelova te potom sastavljane. Od kamenih ulomaka, uz već spomenuti ulomak žrvnja, pronađena je i profilirana baza stupa te još jedan kameni uteg za vaganje.

Prema dosad dostupnim saznanjima, pronađene ostatke arhitekture i pokretan arheološki materijal valja datirati u razdoblje 1. i 2. stoljeća. Nepokretni nalazi i položaji posebnih pokretnih nalaza dokumentirani su totalnom

Krvavići – Boškina, pogled s jugozapada na dio istraženoga dvorišnog radnog prostora (foto: M. Nemeth)

geodetskom stanicom. Pogledi na istražene zidove nacrtani su u mjerilu 1 : 20, te crteži kamenih spomenika u mjerilu 1 : 1, 1 : 2. Nakon istraživanja, na zidove i dijelove sačuvanih podnica postavljena je privremena zaštita. Pokretni nalazi izdvojeni su za obradu i dokumentiranje.

Literatura

Bekić 2006 Luka Bekić, Lokalitet: Krvavići, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 218 – 219.
Bekić, Haraša, Zmaić, Čimin 2006 Luka Bekić, Ivana Haraša, Vesna Zmaić, Robert Čimin, Izvješće o provedenim zaštitnim iskopavanjima arheološkog nalazišta Krvavići – Boškina kod Marčane, na trasi magistralnog plinovoda Pula – Karlovac, Zagreb, 2006.
Bekić, Haraša 2007 Lokalitet: Krvavići – Boškina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 238 – 240.
Bekić et al. 2007 Luka Bekić et al., Zaštitna arheologija na magistralnom plinovodu Pula – Karlovac, Zagreb, 2007.
Bekić 2007 Luka Bekić, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Krvavići – Boškina 2007., Zagreb, 2007.
Čimin, Haraša, Bekić 2006 Robert Čimin, Ivana Haraša, Luka Bekić, Izvješće o provedenim arheološkim sondiranjima na trasi plinovoda Pula – Karlovac, Istarska županija, Zagreb, 2006.

Ivana Hirschler

Summary

During November 2008 excavations into a Roman *villa rustica* at the site of Boškina by the village of Krvavići in Istria went on. Excavations have been conducted continuously since 2005. By the remains of the *villa rustica* at the site the remains of prehistoric pottery belonging to the older phase of the central Bronze Age were discovered, then an individual find of an early medieval pot and a downed American bomber from World War II.
During 2008, excavations into the NW part of the ancient dwelling and production complex were continued and the remains of several walls and floors as well as various pot, metal and stone finds were discovered. These finds need to be fitted in to the previous dating of the object at the time of the 1st and 2nd century, when, in addition to other things, olive oil was produced on the estate, as shown us by various parts of just such a plant for the processing of the olives.

Redni broj: 149
Lokalitet: Limski kanal
Naselje: Kanfanar, Rovinj, Vrsar, Buje, Žminj
Grad/općina: Kanfanar, Rovinj, Vrsar, Buje, Žminj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: probno istraživanje i rekognosciranje

Od 19. ožujka do 1. travnja 2008. rekognosciran je Limski kanal i okolica, dok je od 22. rujna do 11. listopada 2008. trajalo arheološko istraživanje. Stručni voditelj bio je Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre u Puli. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture i sredstvima Muzeja. Istraživanje i rekognosciranje odvijali su se u sklopu projekta „Paleolitička i mezolitička nalazišta na sjevernom Jadranu“, koji je započeo 2003., nakon završetka projekta „Pupićina peć“ (koji je trajao od 1995. do 2002. godine). Osnovni je cilj tog projekta istraživanje prapovijesnih naseobina i strategija preživljavanja u paleookolišu tijekom prelaza iz pleistocena u holocen na području sjevernojadranskog bazena.

Tijekom preliminarnog istraživanja 2007. sondirana su četiri pećinska nalazišta (Romualdova pećina, pećina kod Rovinjskog Sela 1, Skandališta i Dvojna pećina), u kojima su zabilježeni fascinantni nalazi datirani od razdoblja srednjeg paleolitika do antike. Posebice su impresivni nalazi iz Romualdove pećine, u kojoj su zabilježeni slojevi s nalazima iz razdoblja srednjeg paleolitika, do sada nepoznati na području Istre. Osim navedenog istraživanja, sustavno rekognosciranje tog područja uputilo je na iznimno velik potencijal Limskog kanala za daljnja istraživanja, posebice za razdoblja paleolitika, mezolitika i neolitika, stoga je tijekom 2008. nastavljeno rekognosciranje i istraživanje. Preliminarno su istražena četiri nalazišta (Skandališta, Romualdova pećina, Lim 001 i Abri Kontija 2) te su rekognoscirani dijelovi kanjona i šire okolice. Pregledano je ukupno 19 lokacija (17 pećina i 2 otvorena nalazišta).

Rekognosciranja 2008. trajala su 7 radnih dana, od 19. ožujka do 1. travnja 2008. godine. Rekognoscirano je nekoliko područja u potrazi za prapovijesnim arheološkim nalazištima te je locirano i pregledano 17 spiljskih objekata i 2 otvorena nalazišta. Ovdje su navedena i kratko opisana arheološka nalazišta, dok su lokacije bez arheoloških nalaza samo spomenute.

Pećina kod sela Gajmovića
Pećina je smještena u blizini sela Gajmovića, na južnoj strani velike i duboke vrtače, „na pola strane“, orijentacije ulaza prema sjeveru. Površina pod tavanicom pećine prekrivena je humusom s malobrojnim kamenjem. Pećinski pretprostor prekriven je kršem koji je ostatak urušene tavanice. Prikupljeno je nekoliko ulomaka keramike. Kroz nizak i uzak prolaz na južnom dijelu pećine ulazi se u manju i visoku prostoriju. Unutrašnji dio pregrađen je suhozidom koji se na jednom dijelu otvara kao vrata. Pećina je nacrtana i fotografirana. Prikupljeni materijal te pozicija i izgled pećine upućuju na to kako je riječ o potencijalno bogatome arheološkom nalazištu.

Grobinjak kod Feština
Pećina Grobinjak, odnosno Jamnjak nalazi se u blizini sela Čubana. Čini je kanal dužine 22,5 m, u kojem se na samom početku otvaraju dvije pećinske prostorije – jedna s desne (ulaz 1), a druga s lijeve strane (ulaz 2). U središnjem dijelu na južnoj strani nalazi se još jedna prostorija (ulaz 3). Strop pećine u većem je dijelu u potpunosti urušen, pa je nekadašnja pećina sada u obliku kanala s tri male pećine. Strop prvobitne pećine ostao je sačuvan u južnom dijelu na visini od cca 10 m. U tome južnom dijelu gdje je sačuvana prostorija na površini nema nikakvih arheoloških

nalaza. Na površini pećine s desne strane pronađeni su iznimno brojni arheološki nalazi – prapovijesna keramika i kosti. Riječ je o do sada nepoznatom, iznimno bogatom arheološkom nalazištu, perspektivnom za buduća arheološka istraživanja.

Rajine rupe

Rajine rupe nalaze se u blizini sela Feština. Riječ je o pećini s dva jamska ulaza, odvojena uskim kamenim mostom. Zapadni ulaz dubok je oko 15 m, dok je istočni dubok oko 4 m i može se spustiti i bez pomoći konopa, iako je prilično zahtjevno. Za potrebe posjeta toj pećini bolje je pripremiti konop i speleološku opremu. Pećina se sastoji od kanala dužine oko 30 m. Sediment strmo pada od juga prema zapadu. U zapadnom prostoru nalazi se velika nakupina kamenja, očito nastala zbog recentnog čišćenja obližnjih polja. Na sjeverozapadnoj strani pećine prikupljeno je više ulomaka prapovijesne i srednjovjekovne keramike. Na jugozapadnoj strani nalazi se manji prolaz koji vodi u manju prostoriju u kojoj se nalaze brojne sigaste tvorevine. I u toj prostoriji prikupljeno je više ulomaka kostiju, ulomak keramike i dio željezne pojasne (?) kopče. Riječ je o do sada nepoznatom prapovijesnom i srednjovjekovnom nalazištu perspektivnom za buduća arheološka istraživanja.

Valenari kod Buja

U čuvaonici prapovijesnog odjela čuva se 11 kremenih izrađevina (inv. br. P47651-P47661), uz koje stoji naznaka da su prikupljeni na njivi kod bujskog igrališta. Materijal je prikupio Dragoljub Čupić 1984./1985. godine. Okolnosti nalaza, kao i točna pozicija nalazišta, nisu bili poznati. Analiza navedenog materijala uputila je na to kako je vjerojatno riječ o mezolitičkom nalazištu te je odlučeno da se to područje rekognoscira, kako bi se ustanovila točna pozicija nalazišta te prikupilo više materijala radi preciznijega kronološkog i kulturološkog određenja. Rekognoscirana su obrađena polja koja se nalaze 1 km istočno od Buja, u udolini koja se nalazi na kontaktu vapnenca i fliša. Prikupljeno je četrdesetak kremenih izrađevina, od kojih nekoliko jezgri i alatki koje potvrđuju prethodno kronološko određenje u mezolitik.

Veli Kožun kod Raklja

Veliki plato na vrhu brda iznad mora, koji se nalazi 1500 m sjeverno od mjesta Raklja. Na površini su pronađeni sitni ulomci prapovijesne keramike. Sediment je tamno smeđe boje. Na samom rubu platoa nalazi se grudobran izrađen od nabacanog kamenja, možda na mjestu prapovijesne gomile. Riječ je o do sada nepoznatom arheološkom nalazištu.

Lim 001

Mali pripećak „u pola strane“, u podnožju velikih stijena zapadno od restorana, na kraju Limskog kanala. Ulaz je maksimalne visine 2 m, dužine 8 m, orijentacije 170º prema jugu (S). U pripećku se očuvalo nešto sedimenta zahvaljujući urušenom kamenju koje je zaustavilo eroziju. Sediment je iznimno suh i prašnjav. Na površini je vidljivo nekoliko rupa koje su nastale ljudskim i životinjskim djelovanjem. Iskopani je sediment crvenkasto smeđe boje. Na površini pripećka nisu vidljivi arheološki nalazi, ali je

Skandališta, uljanica (foto: D. Komšo)

zabilježena velika količina školjaka i vinogradskih puževa, što upućuje na uporabu tog pripećka kao privremenog skloništa u recentnim razdobljima. Taj je pripećak potencijalno zanimljiv za probno arheološko sondiranje.

Pećinovac 001

Nalazi se oko 2 km zapadno od Kanfanara. Mala polupećina dužine 10-ak m, dubine 3,5 m i visine 1,85 m. Jedna trećina pećine zatvorena je suhozidom. Na površini su vidljivi ostaci recentnog ognjišta. Na 20-ak cm dubine javlja se matična stijena, nema tragova arheoloških nalaza na površini. Na dubini od 20-ak cm u procjepu matične stijene prikupljen je ulomak prapovijesne keramike. Taj je pripećak potencijalno zanimljiv za probno arheološko sondiranje.

Pećinovac 002

Nalazi se oko 2 km zapadno od Kanfanara. Riječ je o manjem zaklonu pod stijenom, dužine oko 3 m, dubine oko 2 m i visine 80 cm. Orijentacija je ulaza 30º. Ispod stijene, zapadna strana zatvorena je suhozidom, dok su na istočnoj i sjevernoj strani vidljivi ostaci suhozida. Za suhozid na sjevernoj strani rabljeno je veliko kamenje. Na površini se nalazi jako malo sedimenta. Prikupljene su ljudske i životinjske kosti koje se nalaze na površini. Prikupljeno je nekoliko kostiju koje će biti poslane u Zagreb na osteološku analizu, kako bi se potvrdila pretpostavka kako je riječ o ljudskim kostima. Prikupljeni nalazi i zabilježen kontekst upućuju na to kako je riječ o do sada nepoznatom i iznimno zanimljivom arheološkom nalazištu koje je potrebno detaljno istražiti, kako bi se spriječila moguća devastacija te pretpostavljene grobnice.

Pećinovac 003

Nalazi se oko 2 km zapadno od Kanfanara. Polupećina dugačka 25 m, duboka 5 m te maksimalno visoka 1,80 m. Orijentacija je pećinskog ulaza prema sjeveru. Tavanica pećine spušta se prema unutrašnjem dijelu. Na površini ima jako malo sedimenta žuto-smeđe boje, a na velikom dijelu površine vidljiva je matična stijena. Nisu zabilježeni arheološki nalazi. Taj pripećak najvjerojatnije nema nikakvu arheološku važnost.

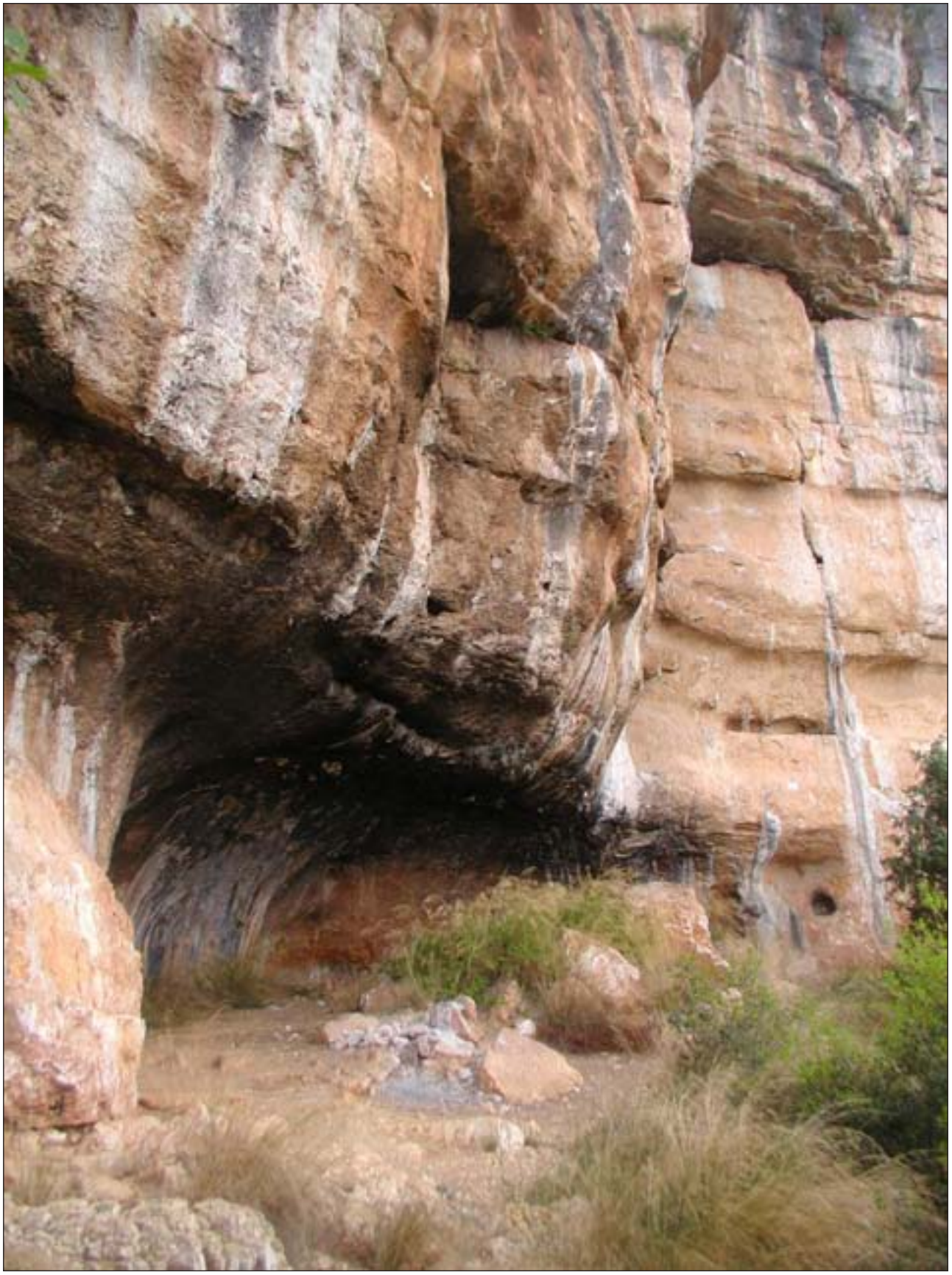

Abri Kontija 002, ulaz (foto: D. Komšo)

Pećinovac 004
Nalazi se oko 2 km zapadno od Kanfanara. Orijentacija je ulaza prema sjeveru. Polupećina je dugačka 15-ak m, dubine oko 3,5 m i visine oko 80 cm. Nema nikakvih vidljivih arheoloških nalaza na površini. Taj pripećak najvjerojatnije nema nikakvu arheološku važnost.

Lunardova pećina 3
Ta se pećina nalazi oko 230 m istočno od Lunardove pećine 1. Ulaz u polupećinu širok je 5 m, najviša je visina 1,85 m, a dubina iznosi 9,5 m. Sediment je najslabije očuvan, debljine 30-ak cm. Na površini ima dosta smeća, a na stropu je mnogo recentnih grafita. Strop je također crn od recentnog loženja vatre. Nisu vidljivi nikakvi arheološki nalazi. Ta pećina, kao i ostale pećine u toj grupi, iznimno je zanimljiva za daljnja arheološka istraživanja. Činjenica da su u Limskom kanalu već zabilježena nalazišta iz razdoblja paleolitika i mezolitika te smještaj tih pećina tik nad razinom mora, čini ih iznimno zanimljivima za arheološka istraživanja, posebice za razdoblja rane prapovijesti.

Lunardova pećina 4
Ta se pećina nalazi oko 235 m istočno od Lunardove pećine 1 i najveća je pećina u toj grupi. Sastoji se od pećine s dva ulaza: ulaza 1 širokog 2,70 m i visokog 1,30 m te ulaza 2 širokog 3 m i visokog 1,75 m. Oba ulaza spajaju se u prostoriji nakon 1 m. U unutrašnjosti se pećine visina smanjuje na 30 cm, dok je prosječna visina oko 70 cm. U toj je polupećini sediment siltasto--pjeskast s kamenjem, debljine oko 1,50 m, crveno-smeđe boje, bez vidljivih arheoloških nalaza na površini. Na istočnoj je strani sediment erodirao, pa je debeo 70 cm. Na površini je zabilježena ljuštura vinogradarskog puža (*Helix*). Na ulazu 1, ispod sedimenta nalazi se zabrečano kamenje, a u unutrašnjosti pećine nalaze se sige. Pećina je dosta niska i pogodnija je za spavanje nego za život. Ta pećina, kao i ostale pećine u toj grupi, iznimno je zanimljiva za daljnja arheološka istraživanja. Činjenica da su u Limskom kanalu već zabilježena nalazišta iz razdoblja paleolitika i mezolitika te smještaj tih pećina tik nad razinom mora, čini ih iznimno zanimljivima za arheološka istraživanja, posebice za razdoblja rane prapovijesti.

Lunardova pećina 5
Ta se grupa pećina nalazi oko 240 m istočno od Lunardove pećine 1. Širina je ulaza 2,70 m, visina 1,50 m, a prema unutrašnjosti naglo se smanjuje na 25 cm. Orijentacija ulaza je 121º. Pećinski se strop naglo sužava, sediment je fina prašina s puno guana na površini. Visina je sedimenta na ulazu oko 60 cm i nisu vidljivi arheološki nalazi na površini ni u profilu. Ta pećina, kao i ostale pećine u toj grupi, iznimno je zanimljiva za daljnja arheološka istraživanja. Činjenica da su u Limskom kanalu već zabilježena nalazišta iz razdoblja paleolitika i mezolitika te smještaj tih pećina tik nad razinom mora, čini ih iznimno zanimljivima za arheološka istraživanja, posebice za razdoblja rane prapovijesti.

Osim navedenih nalazišta, rekognoscirane su i sljedeće pećine i polupećine: Lim 002, Pećinovac 003, Pećinovac 004, Ladićevi krugi 001, Ladićevi krugi 002, Ladićevi krugi 003, Ladićevi krugi 004 i Ladićevi krugi 005, na kojima nisu zabilježeni nikakvi arheološki nalazi.

Sezona istraživanja 2008. trajala je 18 radnih dana, od 22. rujna do 11. listopada 2008. godine. Tijekom istraživanja nastavljeno je istraživanje pećine Skandališta i Romualdova pećina, te su probno sondirana nalazišta Lim 001 i Abri Kontija 002.

Skandališta
Ta pećina zabilježena je 2006., a tijekom 2007. istražene su dvije probne sonde (sonda 1 i sonda 2), u kojima su zabilježeni nalazi iz razdoblja gornjeg paleolitika. Tijekom 2008. godine istražena je sonda 2BC i sonda 3.
Sonda 2BC – sonda je postavljena sjeverno i istočno od sonde 2, istraživane 2007. godine. Ukupne je veličine 2 m². Istražena su tri sloja ukupne dubine oko 40 cm, nakon čega se na cijeloj površini sonde javlja matična stijena. Prikupljeno je nekoliko kremenih izrađevina i veća količina erodiranih kostiju. Sonda 3 – dimenzija 2x1 m, smještena je na ulazu zapadnog kanala. Istražena su dva sloja ukupne dubine 30-ak cm, nakon čega se na cijeloj površini sonde javlja matična stijena. Prikupljeni su rijetki nalazi sitnih kostiju, ulomaka morskih školjaka te sitni ulomci srednjovjekovne keramike.
Speleološki je pregledan zapadni kanal koji je na mjestima iznimno uzak i nizak. Istražen je do maksimalne dužine od 23 m. Kanal se na tom dijelu jako sužava i ide dalje bar još 10-ak metara. Na dijelu gdje se kanal sužava, na površini je prikupljena cijela antička lampica sa žigom VIBIANI, koja se datira u kraj 1. i početak 2. stoljeća.
Desetak metara istočno od Skandališta zabilježena je jedna mala pećina, široka 2 m, visoka 40 cm i duboka oko 5 metara. Istražena je mala probna sonda, dimenzija 50x50 cm, kako bi se ustanovilo postojanje kulturnih slojeva. Sonda je istražena do dubine od 55 cm, nakon čega se prirodno prelazi na matičnu stijenu. Sediment je jednolik, bez izrazitih promjena. Prikupljeno je više ulomaka keramike i kosti, kao i jedna plavičasta gema i brončana karika/prsten. Nalazište se može okvirno datirati u razdoblje brončanog doba i antike. Istraživanja su potvrdila dataciju tog nalazišta u razdoblje gornjeg paleolitika, s ispremiješanim kontekstima. Zanimljiva je pojava antičkih nalaza u samoj pećini (lampica) i u malenom pripećku uz pećinu (nalaz geme).

Romualdova pećina
Revizijsko istraživanje Romualdove pećine, započeto 2007., nastavilo se i 2008. godine. Očišćena je zapadna Malezova sonda u ulaznoj dvorani, koja se nalazi uz sondu 1 iz 2007., kako bi se utvrdilo jesu li očuvani slojevi iz srednjeg paleolitika te je li Malez istraživao srednjopaleolitičke slojeve. Također je istražena sonda 2 koja je smještena sjeverno od Malezove istočne sonde u ulaznoj prostoriji. Sav je iskopani materijal suho prosijavan kroz sito od 3 mm. U obje sonde zabilježena je ista osnovna podjela na 5 osnovnih horizonata, označenih slovima od A do E, kao i u prošlogodišnjem istraživanju.
Zapadna Malezova sonda – istraživanjem te sonde ustanovljeno je kako je Malez istražio slojeve srednjeg

Lim 001, ulaz (foto: D. Komšo)

paleolitika, koji su se poslije zapunili sedimentom. Njegova se sonda sužavala prema dnu iskopa koje je završavalo u sloju 14, tako da su djelomično ostali sačuvani slojevi 11, 12, 12/13 i 13. U tim slojevima, koji se datiraju u razdoblje srednjeg paleolitika i spadaju u horizont D, prikupljeno je više ulomaka kostiju te nekoliko komada kremenih izrađevina.

Sonda 2 – nalazila se sjeverno od Malezove istočne sonde u ulaznoj dvorani. Dimenzija je 1,5x1,5 m. Kao i u istraživanju iz 2007., prikupljena je veća količina brončanodobne keramike te nalazi kremena i kostiju iz konteksta gornjeg paleolitika (horizont C) i srednjeg paleolitika (horizont D). U horizontu D ukupno je prikupljeno 36 kremenih izrađevina, mahom malih dimenzija, te samo nekoliko alatki, što je suprotno prošlogodišnjim rezultatima kada su kremene izrađevine bile mahom većih dimenzija, uglavnom alatke. Takvi bi rezultati mogli upućivati na odvijanje različitih aktivnosti unutar pećine. Potrebno je istaknuti nalaz vatrišta na dnu horizonta D. Nastavak revizijskih istraživanja Romualdove pećine potvrdio je važnost tog nalazišta, posebice za razdoblja srednjeg paleolitika. U planu su daljnja sustavna istraživanja tog nalazišta.

Abri Kontija 002

Tijekom 2007., na sjevernoj strani Limskog kanala zabilježen je pripećak koji je nazvan Abri Kontija 002. Izvršeno je malo probno sondiranje kako bi se ustanovilo postoje li arheološki nalazi, i iskopane su dvije male probne sonde dimenzija 40x40 cm. Sav je istraženi sediment suho prosijavan kroz sito od 3 mm. Obje su sonde istražene do dubine od 40 cm, i u njima je prikupljeno 20-ak kremenih izrađevina, brojni nalazi ostataka faune, kao i jedan morski puž *Columbella rustica*. Prikupljeni nalazi upućuju na do sada nepoznato arheološko nalazište koje se okvirno može datirati u razdoblje kasnoga gornjeg paleolitika.

Lim 001

Na tom pripećku, zabilježenom tijekom proljeća 2008., iskopana je probna sonda dimenzija 1x1 m. Ukupna je istražena dubina 30 cm, s time da se kulturni slojevi nastavljaju i dalje. Kako je sediment zabrečan i iznimno težak za sijanje, sav iskopani sediment prikupljan je u plastične vreće i prebačen u Arheološki muzej Istre na daljnju obradu mokrim sijanjem. Sijanje materijala još uvijek je u tijeku, a prikupljeno je oko 50 kremenih izrađevina, od kojih je potrebno istaknuti nalaze nekoliko trapeza, 15 probušenih morskih puževa upotrebljavanih kao nakit (uglavnom *Columbella rustica*), jedan koštani šiljak, malobrojni ulomci kosti, ulomci kostiju riba te iznimno velike količine ljuštura morskih mekušaca. To se nalazište može datirati u razdoblje kasnog mezolitika, i iznimno je važno za razumijevanje prijelaza iz mezolitika u neolitik.

Tijekom ovogodišnje sezone rekognosciranja u sklopu projekta „Paleolitička i mezolitička nalazišta na sjevernom Jadranu“ pregledani su brojni spiljski objekti i nalazišta na otvorenom, čime se pripremila podloga za daljnje istraživanje nalazišta iz rane prapovijesti, odnosno paleolitika, mezolitika i neolitika na području cijele Istre. Istraživanja Skandališta i Romualdove pećine potvrdila su iznimnu važnost tih nalazišta za razumijevanje paleolitika šire regije te su uputila na neke nove elemente, kao što je prisutnost antičkih nalaza u pećini Skandališta. Također, izniman je i nalaz dva nova paleolitička, odnosno mezolitička nalazišta – Abri Kontija 002 i Lim 001. Rezultati rekognosciranja i istraživanja upućuju na raznovrsnost i bogatstvo nalaza i nalazišta na području Istre. Samo sustavno istraživanje mikroregija te komparacija dobivenih rezultata, omogućit će potpuno razumijevanje procesa adaptacija na klimatske promjene, strategija preživljavanja u paleookolišu tijekom gornjeg pleistocena, prijelaza iz pleistocena u holocen te tijekom holocena na području sjevernojadranskog bazena i cijele jugoistočne Europe.

Darko Komšo

Summary

During the 2008 reconnaissance season that was part of the project “Palaeolithic and Mesolithic finds in the northern Adriatic” numerous cave features and open air sites were inspected, the ground thus being prepared for further research into finds from early prehistory, that is, the Palaeolithic, Mesolithic and Neolithic in the whole of Istria. Investigation into Skandališta and Romualdova pećina (cave) confirmed the outstanding importance of these finds for an understanding of the middle and upper Palaeolithic of the whole region and drew attention to some new elements, such as the presence of finds from Antiquity in Skandališta Cave. An outstanding find was of two new Palaeolithic or Mesolithic sites, Abri Kontija 002 and Lim 001. The results of the reconnaissance and excavation indicate the diversity and richness of the finds and sites in the Istria region. Only systematic investigation of microregions and comparison of the results obtained will enable a complete understanding of the process of adaptation to climatic changes and survival strategies in the palaeo-environment during the upper Pleistocene, the transition from Pleistocene to Holocene, and during the Holcene in the area of the north Adriatic basin and indeed the whole of SE Europe.

Redni broj: 150
Lokalitet: Lorun
Naselje: Vabriga, Tar
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-4099
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nakon petnaest godina istraživanja i iskopavanja, tijekom srpnja i kolovoza 2008. trajala je nova sezona sustavnih arheoloških istraživanja i iskopavanja na poluotoku Lorunu. Arheološka ekipa sastojala se od 29 članova (studenata, apsolvenata studija arheologije i arheologa iz Hrvatske, Francuske, Italije i Poljske) te četiri radnika. Istraživanja je organizirao Zavičajni muzej Poreštine. Mješovita međunarodna arheološka ekipa ove je godine radila na sektorima C, D i G, na površini od cca 650 m².

Sektor C, prostor 47 zapravo je velik bazen za vodu koji je već djelomice u manjem opsegu istražen 2006. i 2007. (Kovačić 2007), a ove je godine u potpunosti otvoren. Bazen ima pravokutnu osnovu (10,30x14,25 m) i obrubljen je zidovima s vanjske strane koji su rađeni od pravilnih kamenih tesanaca na redove, u vezivu vapnene žbuke. S unutrašnje strane ima debelo nanesenu, zaglađenu žbuku. U zidu, po sredini, s njegove južne strane nađen je prigodan otvor u kojemu se sačuvao dio olovne cijevi koja je najvjerojatnije služila za pražnjenje bazena. Podnica bazena sastoji se od dvije podnice: starija je rađena u tehnici *opus spicatum*, a mlađa poviše nje napravljena je u tehnici *opus figlinum*, nakon što je prva podnica uništena uporabom. U sredini bazena nađena su i dva uleknuća od kojih je jedno dosta duboko i ponire u jednu kamenu raspuklinu. Bazen je vjerojatno izgrađen tijekom 1. st., a napušta se tijekom 5. st. (Kovačić 2008). S vanjske strane bazena, na istočnoj strani otkopan je dio prislonjenih zidova, te će daljnja istraživanja na tom potezu otkriti o čemu se radi.

Sektor C, prostor 37N nalazi se s vanjske sjeverne strane zida bazena. Otkopavajući međuprostor između bazenskog zida MR 3319 i njemu nasuprotnoga sjevernog zida, u međuprostoru je pronađeno dosta pokretnoga keramičkog materijala koji nosi pečate prvoga vlasnika te *figlinae Sissenae*. Iskopom se djelomice došlo i do kamena živca. Od materijala je nađeno: 127 komada pečatiranih oboda amfore (CRISPINILL, AEL CRIS, MESCAE; THAL), *ceramica grezza*, fina keramika, ulomci tipa *Conspectus*, ulomci sjevernoitalskog posuđa, staklo, metal, kovanice…

Sektor D, prostor 36 – završen je iskop u istočnom krilu prostorije. Tu nisu pronađeni slojevi koji bi se mogli povezati s prvim fazama života tog sklopa, no s druge strane pojavilo se zanimljivo moguće tumačenje uporabe tog prostora. Na početku je prostor imao proizvodnu namjenu, a nakon toga je djelomično bio zamijenjen i redefiniran u stambeni i grobni prostor, a sve u razdoblju između 3. i početka 5. st.

Sektor G, prostor 45 – podrobnije je određen sustav velikih peći koje su uočene prethodnih godina. Iskopana je polovica prostora, što je omogućilo da na svjetlost dana iziđe cijela baterija peći za amfore (smještena u smjeru sjever-jug, s vatrištima, odnosno *prefurniumima* okrenutima prema jugu). Peći su bile omeđene perimetralnim zidom na istoku i zidnom pregradom namjerno razmještenom na zapadu. Položaj tog zida, smještenog u savršenoj osi prostorije, navodi na pretpostavku da možda postoji i druga baterija peći smještena u zapadnoj polovici prostora, a koja još nije iskopana i koja će najvjerojatnije biti predmetom iduće kampanje istraživanja (D' Incà 2009).

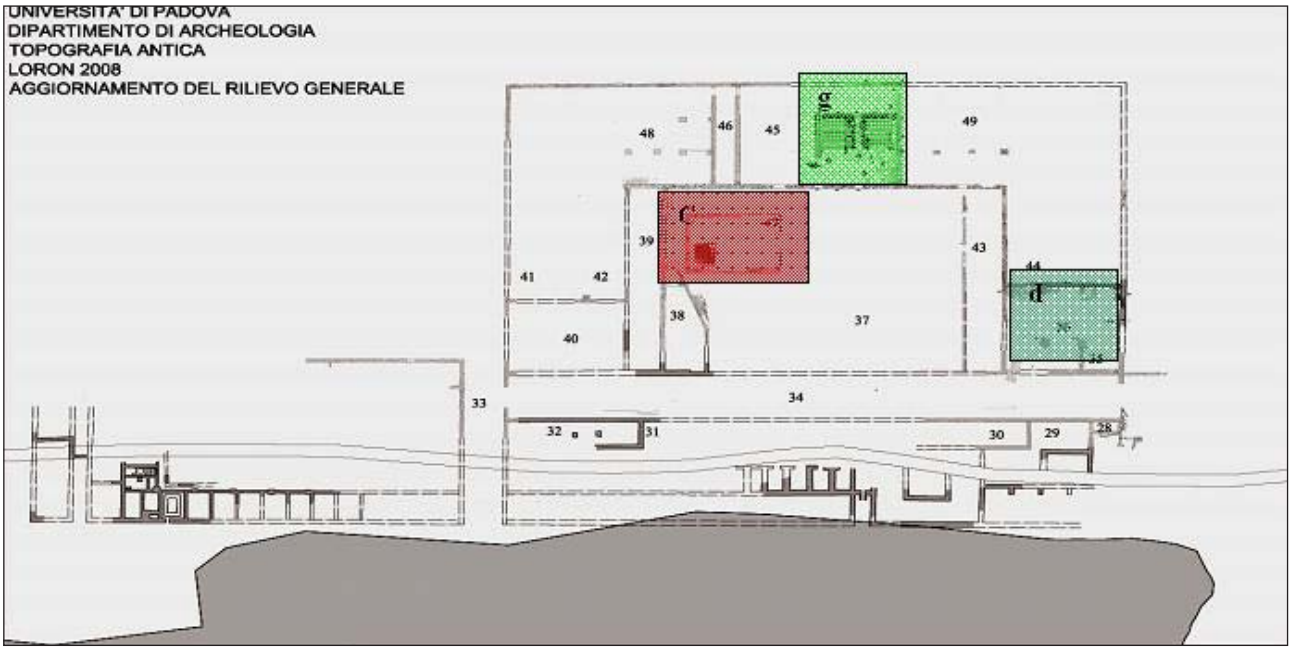

Tlocrt Loruna (izradio: A. Scarpa)

Lorun, sjeverozapadni ugao bazena (foto: C. Rousse)

Svi su nađeni sitni pokretni nalazi nakon svekolike arheološke obrade na terenu pohranjeni u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču. Nađena arhitektura konzervirana je *in situ*. Arheološka će se istraživanja nastaviti idućih godina.

Literatura

D'Incà et al. 2009 C. D'Incà, V. Kovačić, A. Marchiori, Y. Marion, C. Rousse, F Tassaux, M. Zabeo, A. Marchiori, Loron – Lorun, Parenzo – Poreč, Istria. Una villa maritima nell'agro parentino: La campagna di ricerca 2008, HAnt, 17, Pula, 2009.

Kovačić 2008 V. Kovačić, Lorun, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Kovačić 2008 V. Kovačić, M.-B. Carre, A. Marchiori, C. Rousse, F. Tassaux, Arheološka istraživanja na Lorunu, Izvješće za 2008., arhiv muzeja

Tassaux et al. 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, Loron (Croatie), Un grand centre de production d´amphores à huile istriennes (Ier-IVe S. P.C.), Ausonius-Publications, Mémoires, 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić

Summary

In an international project the archaeological Antique site on the peninsula of Lorun is being investigated; here lies one of the greatest *figlinae* in the Istria area, probably related to the *villa rustica*. The investigation has been going on for fifteen years, and was continued in 2008. Excavations went on over about 650 square metres of ground. The pool in sector C, space 47, was almost completely excavated. There was an interesting find of lead drainage pipes found in the southern part of the wall of the pool. Because of wear, the pool has two floors. There was a lot of moveable material in the intermediate space in sector C, space 37N. Sector D, space 36, partially excavated, gave us the following interpretation of the space: at the beginning it had a productive purpose; after that it was partially altered and redefined as living space, and burial area, all in the period of time between the 3rd and the early 5th century. In sector G space 45 a whole battery of kilns for amphorae emerged into the light of day (aligned N-S, with the *prefurnia* facing S). There is a realistic hypothesis that there might have been a second battery of kilns located in the western half of the space.

Redni broj: 151
Lokalitet: Ljubićeva pećina
Naselje: Marčana
Grad/općina: Marčana
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 16. srpnja do 1. kolovoza 2008. trajala je prva kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u Ljubićevoj pećini kod Marčane. Iskopavalo se u suradnji Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda s Musee d'Anthropologie prehistorique de Monaco (Kneževina Monako), koji je u potpunosti financirao te radove. Voditelj istraživanja bio je mr. sc. Luka Bekić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u istraživanjima su sudjelovali i djelatnici HRZ-a Lea Čataj, Robert Čimin, Vinko Madiraca, Andrej Janeš, Vesna Zmaić i Igor Mihajlović; studenti arheologije Katarina Jerbić, Mario Zaccaria, Goranka Perković, Siniša Majstorović i Ranko Paun te tri pomoćna radnika. Kao stručni suradnik u istraživanjima je sudjelovao i Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre, koji će nakon iskopavanja obraditi kremene nalaze.

Već je otprije bilo poznato kako Ljubićeva pećina obiluje arheološkim materijalom, a zainteresiranost i financijska potpora Kneževine Monako potakli su arheološka istraživanja koja će se, zahvaljujući međunarodnoj suradnji, odvijati sljedeće četiri godine. Ovogodišnjim su iskopavanjima ukupno istražene dvije sonde u prostorijama

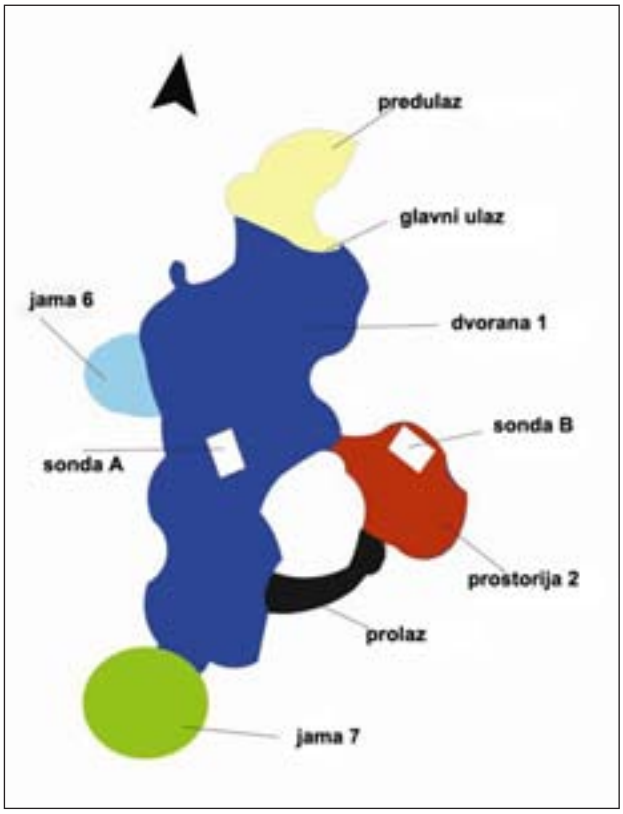

Tlocrt pećine izrađen 2008. tijekom istraživanja (izradio: T. Percan)

1 i 2, dimenzija 2x2 m (sonda A), odnosno 2x3 m (sonda B). Ljubićeva pećina nalazi se između današnjih mjesta Marčane na jugoistoku i Pinezića na jugozapadu te u neposrednoj blizini Ljubićeve stancije po kojoj je i dobila ime. Čitav se okolni prostor nalazi na oko 195 m nadmorske visine, dok se ulaz u pećinu nalazi na oko 25 m nižoj koti. Do njega vodi poljski put sa sjeverne strane, koji prolazi pokraj masivnog zida izgrađenog kako bi se spriječilo propadanje zemlje u pećinu. Sama je Ljubićeva pećina sklop više prostorija i jama koje su povezane raznim kanalima i drugim komunikacijama karakterističnima za kraško područje. Svakako valja izdvojiti najveću dvoranu u kojoj se nalazila sonda A te prostoriju 2 koja je arheološki najzanimljivija. Za razliku od velikog ostatka pećine, sediment u njoj nije erodirao, a i na samoj površini bili su vidljivi ostaci keramike, kostiju i kremena te je na tom dijelu postavljena sonda B.

Sonda A bila je dimenzija 2x2 m te je podijeljena u 4 kvadranta, a ukupna je dubina iznosila 2,13 m. Površinski sloj (SJ 1) sonde A sastojao se od crvene rastresite zemlje koja je sipila s gornjeg dijela padine u kojem je pronađen manji broj životinjskih kostiju, a ispod njega nalazio se sloj nabijene crvene zemlje pomiješane s kamenim lomljencem (SJ 2) i s rijetkim nalazima kostiju. Ispod SJ 2, u kvadrantima A2, A3 i A4 nalazio se debeli sloj (gotovo 1 m) kompaktne sivo-zelene gline (SJ 5) u kojem gotovo da nije bilo nikakva arheološkog materijala, već samo paleontološki ostaci, dok se u kvadrantima A2 i A4 nalazila crvena nabijena zemlja (SJ 7). Na relativnoj dubini od oko 1,25 m (apsolutna visina 169,03 m) od vrha sonde, u kvadrantima A2 i A4 kvadrantima A2 i A4 počelo se pojavljivati veće kamenje (SJ 8). Nakon što su ti slojevi uklonjeni, pojavio se žuti kompaktni sloj zemlje (SJ 10) te nabijena crvena zemlja (SJ 11) koja se djelomice nalazila ispod SJ 10. Tijekom ovogodišnjeg istraživanja sonde A nije zabilježena matična stijena te će iskopavanje biti nastavljeno sljedeće godine. Slojevi su u toj sondi dosta debeli i bez velikih ili naglih promjena, i čini se da su nastali dugim vremenskim taloženjem sedimenta, a velik je dio sedimenta erodirao prema jami 6 (što je i vidljivo prema materijalu skupljenom u njoj), dok većinu pronađenih nalaza u svim stratigrafskim jedinicama čine paleontološki ostaci.

Sonda B (2x3 m) postavljena je uz sam sjeverni rub prostorije 2 te je podijeljena u šest kvadranata. Od nalaza, u prostoriji 2 s površine su proteklih desetak godina prikupljeni ulomci keramike, kostiju i kremena. Sonda je postavljena uz sam rub prostorije jer su na tom dijelu kulturni slojevi najmanje poremećeni. Na cijeloj površini sonde B nalazio se početni sloj crveno-smeđe rahle zemlje s dosta nalaza kostiju, litike i malo keramike. S obzirom na to da je taj sloj bio površinski, donekle je uništen i poremećen ljudskim djelovanjem. Ispod tog sloja nalazio se sloj crvene zemlje pomiješane sa sitnim kamenjem, dok je u kvadrantima B 5 i B 6 taj sloj bio nešto masniji i tamniji te je sadržavao ulomke keramike. Svi ti slojevi pripadaju horizontu B, odnosno vremenu neo/eneolitika. Horizontu C, odnosno razdoblju gornjeg paleolitika apsolutno datiranog radiokarbonskom analizom u 11350+/–50 (GRA 40926), koja je određena u raspon s dvije standardne devijacije između 11300 i 11050 Cal BC, pripada sloj izrazito crne zemlje s tragovima gara te brojnim nalazima

Prostorija 2; pogled na sondu B tijekom istraživanja (foto: T. Percan)

kostiju, litičkih alatki i odbojaka. Riječ je o prilično bogatom sloju čiji se najdublji dio nalazio u kvadrantu B 6. Horizontu D pripada sloj u kojem je nađeno dosta kostiju i nešto manje litike te nekoliko ulomaka ugljena pogodnog za radiokarbonsku analizu. Analizom tog ugljena dobivena je apsolutna datacija 13230+/–70 BP (Beta – 249371), koja je određena u raspon s dvije standardne devijacije između 14140 i 13410 Cal BC, što jasno pokazuje kako je riječ o gornjopaleolitičkom sloju, što je tijekom istraživanja i nagovještavao litički materijal. Ta dva horizonta (C i D) imala su najveću koncentraciju nalaza (kosti, litika, morske školjke i puževi, riblji ostaci i krljušti, ugljen), a datumima dobivenima radiokarbonskom analizom sasvim je jasno kako se datiraju u razdoblje kasnoga gornjeg paleolitika. Od ostalih nalaza valja izdvojiti nekoliko pronađenih vatrišta koja su mahom sadržavala ulomke kostiju i keramike, a nalazila su se iznad gornjopaleolitičkog sloja te prema nalazima keramike pripadaju vremenu kasnog neolitika, odnosno horizontu B. U kvadrantima B 3 i B 5, ispod sige nalazio se sloj u kojem je pronađeno dosta ulomaka keramike i to mahom brončanodobne.

Kako je bilo jasno da se cijelom površinom sonde B do završetka ovogodišnjih istraživanja neće stići do kraja kulturnog sloja, odlučeno je kako će se stoga što je dublje moguće istražiti kvadranti B 5 i B 6. Nakon što

Keramički materijal pronađen tijekom iskopavanja (foto: T. Percan)

su u potpunosti istraženi horizonti C i D, u kvadrantima B 5 i B 6 došlo se do crvenog, prilično tankog sedimenta koji se nalazio iznad sloja kamenja. To je kamenje zatim uklonjeno te je bilo vidljivo kako je djelomice ukopano u žuto-smeđi glinoviti sloj koji je bio iznimno ljepljiv i vlažan. Riječ je o horizontu E koji je bio sterilan i koji vjerojatno pripada vrhuncu oledbe. Horizont F, odnosno sloj koji se nalazio ispod gline, sastojao se od smeđe zemlje u kojoj su pronađene dvije kosti i nije do kraja ispražnjen te će se nastaviti iskopavati sljedeće godine. Smanjivanjem sonde B na svega 2 m² dobiveni su podaci o stratigrafiji, što će uvelike olakšati iskopavanje sljedećih godina. Vidljivo je kako svi slojevi u sondi B padaju prema jugu te je upravo i na tom dijelu sonda najdublja (1,2 m). Čini se da najmlađi horizont uporabe prostorije 2 u pećini pripada razdoblju brončanog doba, odnosno horizontu A, s obzirom na to da su pronađeni brojni ulomci upravo takve keramike. Jednaka keramika pronađena je na površini i prijašnjih godina prilikom posjeta u više navrata, te u jami 6. Gornji slojevi sonde B i vatrišta sadržavaju nalaze keramike (većinom neolitičke), kostiju i kremena te vjerojatno čine neo/eneolitički horizont, odnosno horizont B. Horizonti C i D pripadaju razdoblju kasnoga gornjeg paleolitika, što potvrđuju i analize radioaktivnog ugljena te prateći arheološki materijal (kremene alatke, nakit od probušenog morskog puža *Cyclope neritea*, ostaci faune, ljušture kopnenih i morskih mekušaca).

Dio litičkog materijala pronađenog tijekom iskopavanja (foto: R. Čimin)

Tijekom iskopavanja prikupljene su 622 kremene izrađevine, ukupne težine 821,69 grama, s najvećom koncentracijom u horizontima C i D. Sve su kamene izrađevine izrađene od rožnjaka. Većina sirovinskog materijala prikupljena je iz lokalnih i regionalnih izvora, a potrebno je istaknuti kako je velika količina sirovinskog materijala prikupljena iz udaljenih izvora, što se posebice odnosi na visokokvalitetni crveni rožnjak iz sjeverne Italije (tzv. *scaglia rossa* i/ili *scaglia variegata*). Preliminarni rezultati sirovinskog materijala upućuju na veliku mobilnost lovaca/sakupljača tijekom razdoblja kasnog epigravetijena i izvrsno se slažu s ostalim istodobnim nalazištima iz regije (Šandalja II, Vešanska peć, Pupićina peć, Nugljanska peć). Najstariji primjerci litičkog materijala pripadaju gornjem paleolitiku, odnosno epigravetijenu, što potvrđuje i radiokarbonska analiza koja daje datum 11350+/–50 (GRA 40926), koji je određen u raspon s dvije standardne devijacije između 11300 i 11050 Cal BC, a određuje mlađu fazu uporabe pećine, dok nešto stariju fazu uporabe pećine pokazuje datum 13230+/–70 BP (Beta – 249371), određen u raspon s dvije standardne devijacije između 14140 i 13410 Cal BC. Šiljci s hrptom, odnosno mala sječiva s hrptom, alatke izrađivane na odbojcima, sječivima i pločicama (grebala na sječivu) i mali šiljci karakteristični su za razdoblje kasnog epigravetijena, a svi su ti primjerci pronađeni i u Ljubićevoj pećini. Upravo su mala sječiva s hrptom i mali šiljci bili dijelovi lovačkog pribora, odnosno vršci projektila – strelica. Osim navedenih alatki koje su dijelovi lovačkog pribora, prikupljene su i brojne druge alatke za transformacijske aktivnosti, kao što su dubila, strugala, grebala, obrađena sječiva i odbojci. Također, brojni su i nalazi različitih jezgri, kao i ostataka cjelokupnog procesa njihove redukcije. Pronađene su tek dvije obrađene koštane alatke. Riječ je o iglama, a obje pripadaju horizontu C. Ostali koštani materijal prije svega pripada životinjskim kostima, a pronađeno je i nekoliko sitnih ribljih kostiju.

Među keramikom iz Ljubićeve pećine prije svega valja izdvojiti dva horizonta, kasnoneolitički/bakrenodobni (horizont B) i brončanodobni (horizont A). Većina keramičkih nalaza potječe iz slojeva sonde B. Nekoliko pronađenih ulomaka oboda s urezanom horizontalnom linijom ispod samog ruba pripada vremenu kasnog neolitika, a istom vremenu može se pripisati i obod s dvije urezane horizontalne linije koje su podijeljene u metope, te ulomak ukrašen dvjema horizontalnim linijama između kojih je ornament valovitih okomitih linija. Pronađen je i ulomak

Koštana igla (foto: T. Percan)

oboda s rupicom te više komada metličaste keramike. Svi potječu iz horizonta B koji se nalazi iznad horizonta C ili je djelomice ukopan u njega, te očito pripadaju kasnom neolitiku. Razdoblju eneolitika može se pripisati ulomak bikonične posude ukrašen blagim kanelurama te ulomak ukrašen dvama paralelnim žigosanim ornamentima. Dio brončanodobne keramike (ulomci oboda, tijela i dna posuda grube fakture mahom ukrašeni plastičnim trakama, potkovičastim ili sličnim aplikama, ulomci jezičastih držaka i ručki s jezičastom pločicom) pokazuje kako je pećina intenzivno rabljena i u vrijeme brončanog doba. Također, pronađeno je ukupno 12 komada okera (horizont D), i to u postupku tzv. mokrog sijanja, što pokazuje važnost takva načina rada. U mokrom sijanju (horizont D) prikupljen je i probušeni morski pužić (*Cyclope neritea*) koji je upotrebljavan kao ukras te manji broj običnih morskih školjaka i kopnenih puževa.

Već prva godina istraživanja Ljubićeve pećine dala je izvanredne rezultate. Pokazalo se kako se život u pećini odvijao još u vrijeme kasnog (gornjeg) paleolitika, odnosno epigravetijena. Tomu u prilog idu i datumi dobiveni radiokarbonskom analizom iz horizonta C (11350+/–50 (GRA 40926), koji je određen u raspon s dvije standardne devijacije između 11300 i 11050 Cal BC) SJ 122 i horizonta D (13230+/–70 BP (Beta – 249371), koji je određen u raspon s dvije standardne devijacije između 14140 i 13410 Cal BC). Pronađeni materijal također potkrepljuje dobivene datume. Ostali slojevi iz sonde B pokazuju određeni kontinuitet života u pećini, što se prije svega odnosi na razdoblje kasnog neolitika i eneolitika te brončano doba. Ovaj dugogodišnji međunarodni projekt zasigurno će rezultirati novim spoznajama vezanima uz život ljudi u pećinama Istre tijekom prapovijesti.

Literatura

Buršić-Matijašić, Matijašić 1994 Klara Buršić-Matijašić, Robert Matijašić, Iz najranije prošlosti Marčane, Marčanski zbornik, Pula, 1994.

Tihomir Percan
Darko Komšo
Luka Bekić

Summary

The Musée d'Anthropologie prehistorique de Monaco and the Croatian Conservation Institute carried out the first campaign of research into Ljubićeva Cave near Marčana. This is a cave that consists of several chambers linked up with passages and other communications. Most interesting archaeologically is chamber 2, which is filled almost to the top with material, while the remainder of the sediment in the cave has been quite eroded. Two test pits were investigated: in chamber 1 (pit A, 2 x 2 m) and in chamber 2 (pit B, 2 x 3 m). The strata in A were quite thick and showed no large or sudden changes, and it seems that they were created over a long period of deposition of sediments. B shows that life in the cave was still unfolding in the time of the Late (upper) Palaeolithic, that is, the Epigravettian, as confirmed by dates obtained by radiocarbon analysis from horizon C (11350+/-50 GRA 40926), determined in a range with two standards deviations been 11300 and 11050 (Cal BC) and horizon D (13230+/-70BP Beta – 249371), determined in a range with two standards deviations between 14140 and 13410 Cal BC) and accompanying found material (ridged points, small ridged axes, flake tools, axes and plates – scraper blades; small points, cores, flakes). Other strata from B show a certain continuity of life in the cave, relating above all to the late Neolithic (pottery decorated with incised horizontal lines below the rim between which is an ornament of wavy vertical lines), the Aeneolithic (decoration in the shape of slight fluting or parallel stamped ornament) and Bronze Age (decoration in the form of various plastic appliqués, tongue-shaped holders, handles with a tongue-shaped plate).

The material found in these excavations and the absolute dating of horizons C and D show the importance of this multistrata site for both the Upper Palaeolithic and for later periods represented at the site. With this long-lasting international project, new knowledge related to the life of people in the caves of Istria during prehistory will be attained.

Redni broj: 152
Lokalitet: Monkodonja (Moncodogno)
Naselje: Kokuletovica
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: Z-94
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavno arheološko istraživanje na gradini Monkodonja – Moncodogno trajalo je od 1. do 26 rujna 2008. godine. Radove su zajednički organizirali Institut für Prähistorische Archäologie, FU – Berlin (prof. dr. B. Hänsel), Oddelek za arheologijo, FF – Ljubljana (prof. dr. B. Teržan), Zavičajni muzej Grada Rovinja (D. Matošević, prof.) i Arheološki muzej Istre iz Pule (dr. sc. K. Mihovilić). Suradnica u projektu bila je također prof. dr. C. Becker, arheozoologinja. Tehničku dokumentaciju izradili su mr. M. Črešnar i G. Rutar, crteže S. Kuprella i A. Hellmuth, a fotografije O. Thiel. U istraživanjima su sudjelovala četiri studenta

arheologije iz Berlina, Ljubljane i Zadra, uz jednog do dvojice pomoćnih radnika (prema potrebi), licencirane tvrtke Kapitel iz Žminja, te jedna osoba za pranje sitnih nalaza (keramika, kost).

Tijekom navedenog razdoblja sustavno je istražena Sonda 14, na južnom dijelu bedema, na području granice između k.č. 7259 i 7247, k.o. Rovinj. Položaj sonde izabran je na mjestu sedlastog uleknuća dijela bedema, preko kojeg je vodio stari put. Pretpostavljena je mogućnost da su se na istome mjestu mogla nalaziti još jedna vrata kroz glavni bedem naselja, kao najkraća komunikacija naselja s grobnim tumulima na susjednoj uzvisini Mušegu. Dužina sonde u smjeru S-J iznosila je 18 m, a širina u smjeru I-Z iznosila je 13 m. Prije istraživanja cijeli je prostor bio prekriven gustom makijom koja je odstranjena, a nakon toga dokumentirana je opsežna ruševina kamenja različitih veličina, uz napušteni put koji je od podnožja vodio do prve terase ili „donjega grada“. Zapadno od puta dokumentirana je suhozidna građevina, vjerojatno recentno sklonište pastira.
Postupnim odstranjivanjem urušenih blokova i zemlje erozijom nataložene uz sam rub terase, došlo se do osnovne širine brončanodobnog bedema, koja iznosi 2 m. Riječ je o tipičnoj konstrukciji bedema s dva lica slaganima većim blokovima, dok je međuprostor zapunjen šutom. Bedem je položen na zaravnatu matičnu stijenu s posebno velikim blokovima koji čine bazu. Uz dio unutrašnjeg lica

Sonda 14, početak istraživanja (foto: M. Črešnar)

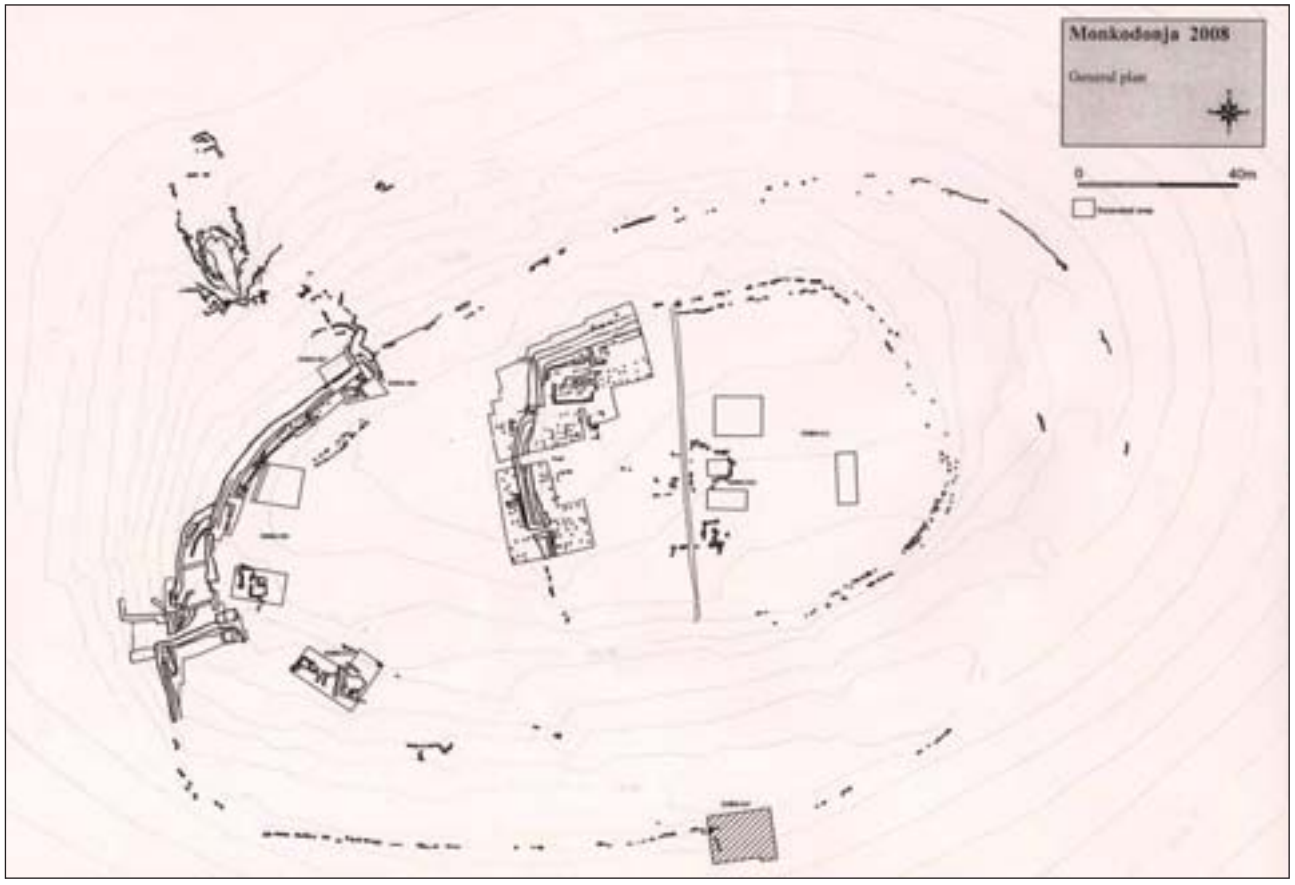

Plan naselja s istraženim zonama (snimak: M. Črešnar i G. Rutar)

Zračni snimak dijela bedema u sondi 14 (foto: O. Thiel)

Detalj unutrašnjeg lica bedema (foto: O. Thiel)

bedema dograđeno je proširenje. Na istraženom dijelu bedema nije bilo građevinskih prekida, stoga na tom dijelu nije bilo ni pretpostavljenih brončanodobnih vrata ili prolaza.

Uz unutrašnje lice bedema, koje je sačuvano u visini od oko 2 m, dokumentirana je stratigrafija. Gornji sloj, debljine 50 cm, bio je poremećen obradom zemlje, a zatim je slijedio netaknuti sloj tamno smeđe, sipke zemlje pomiješane s pepelom. Prikupljeni su brojni ulomci keramičkih posuda, isključivo brončanodobnih oblika i životinjske kosti koje su ostaci prehrane. Zbog ujednačenosti i sipkosti zemlje, pretpostavlja se da je riječ o sloju nastalom erozijom s viših dijelova naselja. Među nalazima se posebno ističe dio idola u obliku kruščića (*Brotlaibidol* ili *Oggetto enigmatico*), većih

Dio idola (foto: O. Thiel)

dimenzija od otprije prikupljenih 6 primjeraka. Jedna mu je površina prekrivena otiscima dva motiva (dvojni i trojni koncentrični, puncirani kružići). Nakon istraživanja zatrpan je sjeverni dio sonde, kako bi se zaštitio profil i unutrašnje lice bedema.

dr. sc. Kristina Mihovilić
prof. dr. Bernhard Hänsel
prof. dr. Biba Teržan
prof. Damir Matošević

Summary

During September 2008 test pit 14 in the southern part of the rampart of the Monkodonja hill for was investigated. After the north and west gates through the main rampart had been investigated, it was hypothesised that there might be one more gate on the southern side, which could perhaps lead to the neighbouring elevation of Mušego, with burial tumuli. After a thorough examination of the main rampart, the excavation was carried out at the place via which the old path went, and at which there was a concavity. The excavation provided the information that the rampart was founded on flattened bedrock with the inside face preserved up to 2 m in height. At this point the ramparts are 2 m thick, but no interruptions possibly suggested the existence of the hypothesised door were found.

Redni broj: 153
Lokalitet: Mušego (Mon Sego)
Naselje: Rovinj
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: P-1746
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, djelomična rekonstrukcija

Istraživanja na lokalitetu Mušego trajala su od 1. do 26. rujna 2008., u organizaciji Instituta für Prähistorische Archäologie, FU – Berlin, Oddelka za arheologijo, FF – Ljubljana, Zavičajnog muzeja Grada Rovinja i Arheološkog muzeja Istre iz Pule. Uz voditelje projekta prof. dr. B. Hänsel, prof. dr. B. Teržan, prof. D. Matošević, dr. sc. K. Mihovilić i suradnike dr. B. Teßmann – antropološke analize, tehničku dokumentaciju izradili su G. Rutar i mr. M. Črešnar, fotografije O. Thiel, a crteže A. Hellmuth i S. Kuprella. Na iskopavanju je radilo 10 studenata i mlađih arheologa iz Berlina, Ljubljane i Pule, dva pomoćna radnika u iskopavanjima, jedna osoba za pranje nalaza te posebno ekipa licencirane tvrtke Kapitel iz Žminja, koja je radila na djelomičnoj rekonstrukciji.

Istraživano je područje tumula označenog T. 09, najzapadnijeg u grupi tumula na području k.č. 4954, k.o. Rovinj. Postavljenom mrežom veličine 18x18 m obuhvaćena je cijela površina ruševine kamenog tumula čija je visina prije

Mušego – T. 09, zračni snimak s grobnim škrinjama br. 1 i 2 (foto: O. Thiel)

Mušego – T. 06, djelomična rekonstrukcija i prezentacija tumula (foto: M. Črešnar, G. Rutar)

Mušego – T. 09, izbor jantarnih perli iz grobne škrinje br. 1 (foto: O. Thiel)

iskopavanja iznosila 2 m. Na vrhu tumula bila je vidljiva opljačkana i oštećena kamena grobna škrinja, označena kao centralni grob 1. U blizini se nalazio ulomak poklopne ploče s uklesanim utorima na donjoj strani te druga ploča s uklesanim križem na sredini, a koji bi trebao činiti geodetsku točku iz razdoblja 19. st.

Grobna škrinja orijentirana je u smjeru S-J. Istočna bočna ploča škrinje duga je 135 – 140 cm, visoka 75 cm te debela 10 – 15 cm. Na unutrašnjoj površini, uz južni rub uklesan je plitak utor za umetanje ploče kraće stranice škrinje, ali koja nije sačuvana. Zapadna je stranica škrinje razbijena i samo djelomično sačuvana u sjevernoj polovici, debljine 15 cm. Sjevernu kraću stranicu čini ploča širine 45 cm, visine 65 cm i debljine 10 cm, s polukružno oblikovanim gornjim dijelom. Veličina unutrašnjeg prostora škrinje iznosi 50x120 – 130 cm, u kojem se nalazio još kulturni sloj debljine oko 10 cm. Sjeverna polovica dna škrinje bila je prekrivena tankom pločom. U tamno smeđoj zemlji nalazili su se pomiješani ulomci kostiju pokojnika i dijelovi nakita, zajedno sa sitnim šljunkom i tucanikom. Unutar grobnice i oko nje, posebno uz zapadni rub škrinje, osim brojnih ulomaka kostiju sakupljeno je 27 ulomaka i cijelih jantarnih perli različitih veličina, ulomak perle od fajanse i dijelovi brončane spiralne sljepoočničarke. Prvim pregledom usitnjenih ulomaka kosti pokojnika utvrđeno je da je grobnica sadržavala ostatke više osoba. Izvan grobne škrinje, posebno na prostoru sjeverno i zapadno od nje, među kamenjem tumula pronađeni su brojni ulomci ritualno lomljenih keramičkih posuda.

Oko 4 m južno od grobnice br. 1 otkrivena je grobnica br. 2, jednako orijentirana u smjeru S-J. Ispod nekoliko

horizontalnih ploča nalazila se škrinja s okomito nabijenim ulomcima manjih ploča. Ploče koje čine istočnu i zapadnu stranicu škrinje duge su 150 cm, visoke 60 cm i debele 8 cm. Kraće su stranice široke 50 cm, visoke 55 – 60 cm i debele 8 cm. U gornjem sloju unutar škrinje nalazili su se brojni ostaci malih glodavaca, a u sljedećem, debljine 10 cm, koštani ostaci pokojnika bez lubanja, pomiješani s tucanikom i bez bilo kakvih drugih priloga. Dno škrinje prekriveno je s tri veće i nekoliko manjih horizontalno položenih ploča. Unutrašnji prostor škrinje širok je 55 cm, dug 90 – 110 cm i dubok 60 cm.

Obje grobne škrinje nalaze se u središtu platformi zatvorenih kružnim zidovima. Čini se da je konstrukcijom kružnog zida grobnice br. 2 oštećena konstrukcija vjerojatno starije grobnice br. 1. Obje grobnice s kružnim zidovima i drugim dogradnjama, bile su još obuhvaćene većim kružnim zidom, promjera oko 18 m. Niz većih blokova, djelomično obrađenih klesanjem i položenih na zaravnatu matičnu stijenu, sačuvan je na južnom i istočnom rubu tumula, dok je veći dio uništen ugrađivanjem kamenja s tumula u obližnji noviji suhozid.

Uz istraživanje tumula T. 09, tijekom rujna 2008. djelomično je rekonstruiran tumul T. 06, koji je istraživan 2006. i 2007. godine. Izvođač radova bila je licencirana tvrtka Kapitel iz Žminja, uz prisutnost dvaju arheologa i nadzor svih voditelja projekta. Uređen je kružni zid tumula, promjera 11 m, sačuvan u 2 niza djelomično obrađenih blokova koji su bili različito izmaknuti iz prvobitnog položaja. Pri rekonstrukciji pomicana je većina blokova kako bi se stabilizirala baza. Tim se radovima došlo do podatka kako su se i u brončanom dobu u gradnji upotrebljavale tanke kamene ploče kojima su se podupirali pojedini blokovi. Također su učvršćeni rubni zidovi rampi koje izlaze iz kruga vijenca tumula. Nad njima je dio vijenca demontiran, čime je dokumentiran dio zapadne rampe koja je izgrađena prije prekrivanja samog tumula i izgradnje kružnog zida. Na kraju je prostor oko vijenca i rampe prekriven nanosom sitnijeg kamenja.

Literatura

Mihovilić et al. 2009 K. Mihovilić, B. Hänsel, D. Matošević, B. Teržan, Burial Mounds of the Bronze Age at Mušego near Monkodonja, Results of the Excavations 2006 – 2007, Travaux de la Maison de l'Orient in Lyon, (u tisku)

Mihovilić et al. 2009 K. Mihovilić, B. Hänsel, D. Matošević, B. Teržan, Gradina Monkodonja – Moncodogno i nekropola tumula Mušego – Mon Sego, Arheologija i turizam u Hrvatskoj, Zagreb, 2009: 106 – 121.

Hänsel et al. 2009 B. Hänsel, D. Matošević, K. Mihovilić, B. Teržan, Monkodonja i Mušego, Katalog, 79, Pula, 2009.

dr. sc. Kristina Mihovilić
prof. dr. Bernhard Hänsel
Damir Matošević, prof.
prof. dr. Biba Teržan

Summary

At the Mušego or Monsego site near Rovinj, during September 2008, a tumulus marked T. 09 was excavated. The diameter of the ruined tumulus came to 18 m, and the height was about 2 m. The stone grave casket no. 1 was explored; it had been looted at some unknown time, but still the remains of the deceased and parts of jewellery were found (amber beads, part of a faience bead and bronze wire jewellery). Outside the cemetery, numerous fragments of ritually smashed pottery were found. South of chest 1, chest 2 was found, containing only bone remains of a deceased with no skull. Both chests were oriented NS, and retained remains of several persons. Each chest lay inside a circular stone cornice, and finally both were surrounded and encompassed by an external cornice of a greater diameter. The partial reconstruction of tumulus T. 06, investigated in 2006-2007, was carried out.

Redni broj: 154
Lokalitet: Novigrad
Naselje: Novigrad
Grad/općina: Novigrad
Pravni status: Z-2681
Razdoblje: –
Vrsta radova: nadzor

Muzej grada Umaga arheološki je nadzirao zemljane radove prilikom rekonstrukcije zgrade pošte u Novigradu (k.č. 208, k.o. Novigrad). Voditeljica radova bila je Biljana Petrović Makežić, dipl. arheologinja.

Kanal za pregradne zidove, unutar zgrade (foto: B. Petrović Markežić)

Kanal za ulaznu rampu (foto: B. Petrović Markežić)

Pogled na nalazište MRS A-001 tijekom istraživanja (foto: D. Komšo)

Unutar zgrade, prilikom izgradnje pregradnih zidova prokopan je betonski pod, na dubini od 0,15 m do 0,20 m te širine 0,20 m. U iskopu nije pronađen arheološki pokretni i nepokretni materijal, već je riječ o šuti, tj. podlozi za betonski pod i zdravici. Ispred ulaza u zgradu iskopavalo se za ulaznu rampu po današnjoj asfaltiranoj cesti (dužine 7,30 m, širine 0,26 m), pri je čemu na dubini od 0,20 m nađen pijesak i cijev od telefona koja se nalazi duž kanala. Nisu uočeni arheološki pokretni i nepokretni nalazi. Zemljani su radovi prilikom rekonstrukcije i adaptacije zgrade pošte u Novigradu završeni, i sada se zidaju pregradni zidovi u zgradi i gradi se ulazna rampa za zgradu pošte.

Biljana Petrović Makežić

Summary

During earth moving works in the reconstruction of the building of the post office in Novigrad, Umag Municipal Museum carried out archaeological supervision. A trench was dug in the building for partition walls, and outside the building for an entry ramp. No archaeological material was found, moveable or immoveable.

Redni broj: 155
Lokalitet: Plinovod MRS Pula – MRS 1
Naselje: Pula
Grad/općina: Pula
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P; A
Vrsta radova: rekognosciranje, probno sondiranje

Za potrebe izrade projekta buduće trase visokotlačnoga distributivnog plinovoda MRS Pula – MRS 1 Nova plinara, Arheološki muzej Istre od 12. do 18. lipnja 2008. rekognoscirao je trasu. Od 21. do 25. srpnja 2008. probno je arheološki sondiran položaj MRS-A-001. Stručni voditelj svih radova bio je Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre u Puli, a financirala ih je tvrtka Plinara d.o.o. Pula.

Područje trase visokotlačnoga distributivnog plinovoda MRS Pula – MRS 1 Nova plinara dugo je oko 3,4 km i prolazi kroz područja iznimno bogata arheološkim nalazištima, etnografskim lokalitetima te kulturnim i povijesnim krajolicima. Tijekom rekognosciranja područja trase visokotlačnoga distributivnog plinovoda MRS Pula – MRS1 Nova plinara u lipnju 2008., pregledana je trasa plinovoda. Zabilježeno je 10 lokacija s arheološkim nalazima iz razdoblja prapovijesti i antike i/ili kasne antike.

MRS A-001 – na trasi plinovoda prikupljena je jedna kremena izrađevina, dok je u vinogradu, koji se nalazi neposredno uz trasu plinovoda, prikupljeno desetak kremenih izrađevina i ulomak antičke lampice. Prikupljeni nalazi upućuju na moguće prapovijesno i antičko nalazište.

MRS A-002 – unutar trase plinovoda zabilježena je grupa više malih uništenih gromača s ulomcima antičkih tegula i stakla, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

MRS A-003 – uz samu trasu plinovoda zabilježena je gromača visine oko 1,5 m i promjera oko 7 m, koja upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

MRS A-004 – na samoj trasi plinovoda, u srušenom suhozidu uz kolni put zabilježeno je i prikupljeno više ulomaka antičkih tegula, među kojima je potrebno izdvojiti ulomak tegule na čijoj je površini otisnut pečat rimske radionice s vidljivim slovom V i komadić žrvnja od kamena vulkanskog podrijetla.

MRS A-005 – na samoj trasi plinovoda nalazi se gromača na kojoj je pronađeno nekoliko ulomaka antičkih tegula te izrazito debela ručka amfore. Oko 30 m sjeverno od gromače nalaze se ostaci trase centuracije, koji su u dijelu radnog pojasa plinovoda razrušeni tijekom čišćenja vegetacije. U masliniku zapadno od trase zabilježeno je nekoliko ulomaka prapovijesne i antičke keramike.

MRS A-006 – na samoj trasi plinovoda, od točaka MRS A-006/1 do MRS A-006/2, nalazi se više razrušenih gromača na kojima je zabilježeno i prikupljeno više ulomaka antičkih tegula. Također, u neposrednoj blizini gromača na trasi plinovoda pronađeni su rasuti ulomci antičke keramike i tegula.

MRS A-007 – na trasi plinovoda, od točaka MRS A-007/1 do MRS A-007/2 zabilježeni su ostaci zida sa žbukom te brojni nalazi ulomaka tegula i amfora. Na dijelu trase tijekom odlaganja plinskih cijevi strojno je uklonjen površinski sloj

zemlje do dubine od 40 centimetara. Prikupljeni nalazi i zabilježeni ostaci zidova upućuju na vjerojatno postojanje antičke ruralne aglomeracije.
MRS A-008 – uz samu trasu plinovoda nalazi se gromača većih dimenzija. Najvjerojatnije je riječ o ostacima vapnenice.
MRS A-009 – na trasi plinovoda nalazi se više gromača na kojima su zabilježeni i prikupljeni ulomci antičkih tegula. Prikupljeni nalazi te zabilježena konfiguracija terena upućuju na moguće postojanje arheološkog nalazišta.
MRS A-010 – na trasi plinovoda nalaze se ostaci starog kamenoloma. Na više su mjesta zabilježeni tragovi rezanja kamenih blokova.
MRS A-011 – taj položaj koji se nalazi 80 m zapadno od trase plinovoda, od točaka MRS A-001 i MRS A-002, uočen je 22. srpnja 2008. prilikom probnog sondiranja pozicije MRS A-001, a na njemu je prema predaji lokalnog stanovništva postojalo staro selo. Riječ je o antičkome ruralnom objektu od kojeg su ostali vidljivi zidovi povezani žbukom te brojni ostaci tegula, među kojima je ulomak na kojem je vidljiv pečat s natpisom PANSIANA.

Istraživanje položaja MRS A-001

Na položaju MRS A-001 prilikom rekognosciranja prikupljeno je 11 ulomaka kremena ukupne težine 32,45 g i 6 ulomaka keramike ukupne težine 26,66 g. Kremene izrađevine okvirno se mogu datirati u razdoblje prapovijesti. Keramičke se izrađevine zbog prevelike erodiranosti i fragmentiranosti prema svojoj fakturi mogu okvirno datirati u razdoblje antike i/ili kasne antike. Prikupljeni antički nalazi mogu se dovesti u vezu s obližnjim ostacima antičkoga ruralnog objekta koji je označen kao položaj MRS A-011. Prikazanim rezultatima terenskog rekognosciranja trase visokotlačnoga distributivnog plinovoda MRS Pula – MRS1 Nova plinara, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za probna arheološka sondiranja te arheološki nadzor zemljanih radova. Prikupljeni kremeni i keramički arheološki nalazi na poziciji MRS A-001 upućivali su na moguće postojanje prapovijesnog i antičkog i/ili kasnoantičkog lokaliteta. Kako bi se utvrdilo postoje li na navedenoj poziciji očuvani kulturni arheološki slojevi, tijekom srpnja 2008. obavljeno je probno arheološko istraživanje. Ukupno su istražene četiri probne arheološke sonde standardizirane veličine 2x2 m, orijentirane prema sjeveru.
Ustanovljeno je postojanje dva osnovna horizonta: A i B. Horizont A površinski je sloj, debljine oko 30 cm, svijetlo smeđe boje, izrazito suh, tvrd i kompaktan. Horizont B jest tamno crveno-smeđi sediment, glinasto-siltast, umjereno vlažan i kompaktan. Ispod tog sloja se u pravilu javlja matična stijena. Najveća količina nalaza prikupljena je u horizontu A, dok su u horizontu B prikupljeni samo rijetki arheološki nalazi, vjerojatno dospjeli iz gornjeg sloja tijekom postdepozicijskih procesa.
Prilikom probnog sondiranja prikupljeno je ukupno 17 ulomaka kremena (41,76 g), 89 ulomaka keramike (352,41 g), i to 3 ulomka prapovijesne (8,90 g), 59 ulomaka fragmentirane keramike (210,63 g) koji bi se po svojoj fakturi mogli svrstati u razdoblje antike i/ili kasne antike, 1 ulomak antičke tegule (68,60 g), 18 ulomaka recentne keramike (58,05 g) i 8 ulomaka keramike koje je zbog fragmentiranosti nemoguće odrediti (6,23 g). Također je pronađeno i 5 ulomaka kućnog lijepa (8,36 g), 1 izgorena kost (0,65 g), 2 ulomka stakla (1,44 g) koji bi se po svojoj fakturi mogli svrstati u razdoblje antike, 2 ulomka staklene troske (8,71 g), 2 ulomka metalnih predmeta (9,08 g) i 4 ulomka recentnog stakla (6,43 g). Iako su zabilježeni brojni arheološki nalazi, ni u jednoj sondi nisu zabilježeni ostaci očuvanih arheoloških slojeva. Vjerojatno je to posljedica erozije sedimenta tijekom antropogenih ili prirodnih procesa, ili kombinacije oba utjecaja.
Tijekom rekognosciranja i istraživanja prikupljeno je ukupno 28 ulomaka kremena ukupne težine 74,21 g, 95 ulomaka keramike ukupne težine 379,07 g (3 ulomka prapovijesne keramike (8,90 g), 65 ulomaka (237,29 g) izrazito erodirane i fragmentirane keramike koji bi se po svojoj fakturi mogli svrstati u razdoblje antike i/ili kasne antike, 1 ulomak antičke tegule (68,60 g), 18 ulomaka (58,05 g) recentne keramike, 8 ulomaka (6,23 g) male keramike koje je zbog fragmentiranosti nemoguće odrediti), 5 ulomaka kućnog lijepa ukupne težine 8,36 g, 1 ulomak izgorene kosti ukupne težine 0,65 g, 2 ulomka stakla koji bi se po svojoj fakturi mogli svrstati u doba antike ukupne težine 1,44 g, 4 ulomka recentnog stakla ukupne težine 6,43 g, 2 ulomka rastopljene staklene troske ukupne težine 8,71 g i 2 ulomka metalnih predmeta ukupne težine 9,08 g. Nalazi kremenih izrađevina i prapovijesne keramike upućuju na postojanje prapovijesnog nalazišta na ili u neposrednoj blizini trase. Prikupljeni nalazi nisu dovoljni za precizno određenje kulture ni za precizno kronološko datiranje, te se to nalazište okvirno datira u razdoblje prapovijesti. Na mjestu istraženih arheoloških sondi nisu zabilježeni očuvani kulturni slojevi, te se može zaključiti kako su primarni arheološki slojevi erodirali zbog antropogenih ili prirodnih procesa, ili kombinacije oba utjecaja.

Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

The area of the course of the high pressure gas distribution pipeline that goes from MRS Pula to MRS1 Nova plinara is about 3.4 km long and goes through areas that are extremely rich in archaeological finds, ethnographic sites and cultural and historical landscapes. During reconnaissance of the area of the line of the gas pipeline, 10 sites with archaeological finds from Prehistory, Antiquity and Late Antiquity were recorded.
The flint and pottery archaeological finds at MRS A-001 indicated that there was possibly a prehistoric or Antiquity or Late Antiquity site here. In order to examine whether there were any extant cultural archaeological strata at this position, during July 2008 test pit archaeological excavation was carried out. In total, four test pits were investigated, with standard 2 x 2 m sizes, oriented to the north. Finds of flint artefacts and prehistoric pottery indicate the existence of a prehistoric site along the line of the gas pipeline or in its immediate surrounds. The finds collected were not adequate for a precise determination of the culture or the date, and this site can be roughly date to the period of prehistory.

At the site of the archaeological test pits investigated, no intact cultural strata were found, and it can be concluded that the primary archaeological strata have been eroded as a result of anthropogenic or natural processes, or of a combination of both. During researches into this location, position MRS 1-011 was recorded; this lies 80 m west of the line of the gas pipeline. According to the lore of the local population, there was once an old village here. This is a rural structure from Antiquity of which walls bonded with mortar can be found, as well as numerous remains of tegulae, among which there is a fragment on which there is a visible stamp with the inscription PANSIANA.

Redni broj: 156
Lokalitet: Poreč – Dekumanska 15
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: nadzor

Od 22. listopada do 7. studenog trajao je arheološki nadzor unutrašnje rekonstrukcije gradske kuće u Dekumanskoj 15 u Poreču (k.č. 257, k.o. Poreč). Radove je nadzirao arheolog Vladimir Kovačić.

U kuću br. 15 ulazi se kroz sjeverna prizemna troja vrata s Dekumanske ulice. Središnja je prostorija zapravo ulazni prostor stambene kuće, iz kojega se kamenim stubištem uspinjalo na katove i bila je popločena teraco-pločama. S južne strane stubišta nalazi se prostorija „praonice“ (dalje prostor B), popločena kamenim škriljastim pločama. Na prostor B, s njegove južne strane veže se manja prostorija u koju se ulazi ispod velike lučne volte (dalje prostor C), gdje se u betonskoj podnici nalaze dva betonska šahta. Bočno od prostorija B i C, s njihove jugozapadne strane nalazi se veća prostorija (dalje prostor D) popločena kamenim škriljastim pločama. Nakon što su otklonjene sve suvišne montažno zidane pregrade i sve kameno/keramičke podnice, betonske podloge i tamponirani slojevi unutrašnjih prostorija te kada se došlo do nivoa koji čine zemlja i šuta (▼ 20 cm), započeo je arheološki nadzor i istraživanje.

Prostorija A

Unutar sjeveroistočnog prostora veličine 287x315 cm, tijekom istraživanja nađena su dva antička zida. Jedan zid ide paralelno (istok-zapad) s današnjim temeljnim zidom stambene kuće i nastavlja se prema zapadu iz prostorije A u prostoriju D. Dimenzije su zida: 650x42x32 cm visine. Zid s dva lica, s obje strane ima temeljnu stopu visine 15 i širine 10 cm te ima otklon prema unutra (jugu) za cca 50 cm, što je dokaz da je antička ulica *Decumanus maximus* bila šira (Prelog 1957). U strukturi toga zida, na ▼ 80 cm nađen je jedan naknadno umetnut dječji grob veličine 40x50 cm, pokriven kamenim škriljama. Dječje kosti bile su razbacane u nanosu zemlje bez grobnog priloga. Antropološka istraživanja obavljena su (Petra Rajić Šikanjić 2009) u Institutu za antropologiju – Zagreb, prilikom čega je utvrđeno da se radi o djetetu starom od 2 do 4 godine. Opisani se zid pod pravim kutom spaja s drugim antičkim

Poreč – Dekumanska 15, ugao antičke kuće okrenute prema Decumanusu (foto: V. Kovačić)

zidom smjera sjever-jug, i vidljivo je da on ide u temeljni prostor stubišta kuće. Dimenzije su zida: 180x43, visina 100 cm. On nije lociran u prostoriji B. Međuprostor koji se stvorio između antičkog zida i današnjega istočnog zida kuće iskopan je do ▼ 178 cm, gdje je iskopavanje zaustavljeno zbog skučenosti prostora. Na ▼ 125 cm nađena je i temeljna stopa zida. S druge stane istoga zida (okrenutog prema zapadnoj strani) nađena je jedna kamena temeljna podnica na kojoj se nalazi žbukana podnica na ▼ 104 cm. Oba su zida građena od pravilno klesanog kamenja na redove kojima je vezivo bila vapnena žbuka. Od pokretnog je kulturnog materijala u građevnoj šuti nađeno: po jedan poklopac amfore, ulomaka tegula i imbreksa, jedan mramorni profilirani ulomak sarkofaga dimenzija 25x19, debljine 9 cm. S jedne njegove strane nalaze se tri lučne profilirane trake ispod kojih se nazire moguće uklesano krilo otklesane ptice (?). Taj je kamen bio sekundarno upotrijebljen kao prag kuće jer na sebi ima moguće uklesane utore za vratnicu.

Prostorije B – C

Sonde su imale dimenzije 365 (istok-zapad) x 390 (sjever-jug) cm i dosegle su ▼ 135 cm, nakon čega se došlo do sterilne zemlje crvenice. Po sredini prostorije

Poreč – Dekumanska 15, ciglasta struktura (foto: V. Kovačić)

nađen je jedan kameni odvodni kanal koji je ulazio u prostoriju C, gdje su se nalazile dvije još uvijek aktivne septičke jame. Od sitnoga pokretnog materijala u nabacanoj građevnoj zemljanoj šuti nađeno je nešto antičke (poklopca amfore, ulomaka tegula i imbreksa) i srednjovjekovne keramike.

Prostorija D

U sondi širine 80 cm (smjera sjever-jug), odmah pri ulaznim srednjim vratima i na njenoj južnoj strani na ▼ 50 cm pojavila se je jedna žbukana podnica, a ispod nje arhitektura, zbog čega je započelo otvaranje veće sonde. Nakon što je u njoj otkrivena raznolika arhitektura s obiljem ulomaka pokretnoga kulturnog dobra, započelo je arheološko istraživanje cjelovitog prostora. Okomito na srednja vrata, na ▼ 45 cm pojavljuje se jedna ciglasta zidana polukružna struktura debljine 50 cm. Ona u sredini ima jedan četvrtasti otvor koji ide u dubinu i završava jednom zakošenom kamenom pločom okrenutom prema zapadnoj strani, koja se oslanjala na kameni živac, a iznad nje nalazi se opet ciglasto napravljen lučni otvor. Na taj ciglasti zid s južne se strane nadovezuje jedan zakošeni kameni zid rađen u suhozidu, koji ima samo jedno lice okrenuto prema unutrašnjosti četverokuta. Krak kamenog zida nasjeda na jedan uži antički kameni zid (napravljen je od pravilno klesanog kamenja vezanog vapnenom žbukom). Unutrašnjost tog četverokuta podijeljena je u dvije polovice: s istočne se strane nalazi pločast kameni živac, dok je sa zapadne strane sloj sterilne zemlje crvenice. Očito je da je taj zid nekada bio sastavni dio nekoga novog zida koji je u sebi imao vertikalan ciglast kanal za moguću odvodnju kišnice koje je padala na zakošenu škrilju, a voda se gubila i slijevala preko kamena živca u sterilni nanos te preko suhozida otjecala u podnožje.

Na tu četverokutnu konstrukciju naslanja se jedan noviji kameni zid, smjera sjever-jug, u cementnom vezivu. Zid je širok 65 cm i sam ima dva podjednaka kraka u cementnom vezivu smjera istok-zapad. Južni i sjeverni krak presijecaju jedan antički kameni zid koji se nalazi skoro paralelno sa zapadnim zidom postojeće kuće. Nakon što su ti zidovi dokumentirani, odstranjeni su. Prilikom demontaže tih zidova, u strukturi građevne šute nađene su tri profilirane kamene baze. Prva, veća profilirana kamena antička baza nađena je na ▼ 93 cm (dimenzije 74x74, visina 28 cm, gornji Ø 67 cm). Druga, manja profilirana antička baza nađena je na dubini od –104 cm (dimenzije 40x40, visina 19 cm, gornji Ø 33 cm). Treća je kamena baza stepenasto profilirana pravokutna baza dovratnika sa središnjom rupom za usadnju pera i bočnim utorima za vratnicu, nađena na ▼ 100 cm (dimenzije 35x49, visina 23 cm).

U produžetku središnjeg iskopa prema jugu nađen je bunar koji je s vanjskih strana bio zatrpan rasutim većim kamenjem (vjerojatno radi drenaže). Promjer kamenog

Poreč – Dekumanska 15, srednjovjekovne i antičke pregradnje (foto: V. Kovačić)

prstena oko bunara iznosi 130 cm. Promjer cijevi bunara unutar toga kamenog prstena iznosi 70 cm i rađen je od naslaganoga kamenja na redove od većega plosnatog kamenja koje je s unutrašnje strane zaobljeno. U strukturi cijevi vidljive su i umetnute cigle. Iz bunara je uklonjena nabacana građevna šuta i krovne kupe do ▼ 230 cm. Na ▼ 205 pojavljuje se voda koja ulazi u njega preko jednoga dovodnog kanala s njegove zapadne strane. Voda je dana na analizu u Zavod za javno zdravstvo Istarske županije u Puli (voda sadrži dosta nitrata i bakterija). Podnožje poluotoka grada Poreča leži na podzemnim vodotocima koji dolaze s kopnenoga poljoprivrednog zemljišta i sadrže pesticide.

U produžetku bunara prema južnoj strani kuće nađen je još jedan antički kameni zid smjera istok-zapad (dimenzije 310x45, visina 35). On je naknadno dograđen i priljubljen na antički zid koji se nalazi na zapadnoj strani. U njemu se nalazi i jedan montirani monolitni kameni prag (150x45 cm), s obje bočne strane profiliran poradi vratnica. Visina je praga s nosećim zidom 33 cm, a debljina sloja ispod praga iznosi 17-19 cm. Dio zida se nastavlja i oslanja se na ciglastu septičku jamu. Septička jama nalazi se u kutu između dva perimetralna zida kuće. S vanjskih je strana građena jednim ciglastim zidom: zid smjera istok-zapad debeo je 30 i dug 200 cm, onaj drugi pruža se smjerom sjever-jug i širok je 40 te dug 135 cm. S gornje strane na sredini septičke jame vidljiv je njen bačvast svod, smjera istok zapad. Dio septičke jame ulazi u prostoriju C i u susjednu dvorišnu zgradu.

Negdje po sredini prostorije D nalazi se jedan uži, naknadno ugrađen kameni zid, dužine 750x22 i visine 42 cm, koji nasjeda na sterilni zemljani tampon od 17 cm. Zid ima jedno lice koje se nalazi sa zapadne strane i građen je od pravilnoga tesanog kamenja vezanog vapnenom žbukom. Paralelno s tim zidom, ali prema zapadu, nalazi se jedan stariji antički zid čiji se bočni zidovi nastavljaju pod susjedne kuće sa zapadne strane. Dužina je zida 740x45, visina 65 cm. Temeljna je stopa zida 6 cm. Zid se pojavljuje na ▼ 53 cm i građen je od pravilnoga tesanog kamenja vezanog vapnenom žbukom. Krakovi zida koji se nalaze na južnoj i sjevernoj strani dugi su 45 cm.

Međuprostor između dva zida, onog s jednim licem i onoga na zapadnoj strani, ispunjen je kamenom živcem koji se pojavljuje na ▼ 119 cm i sterilnom zemljom crvenicom koja se nalazi na ▼ 132 cm. Opisani zid iz prostorije A, smjera istok-zapad, nastavlja se i u prostoriju D. Zid je paralelan s temeljnim zidom stambene kuće, ali od nje ima otklon od 50 do 60 cm (Suić 2003). Površina između južnog djela bunara, septičke jame i krajnjega zapadnog zida dimenzija 400x560 cm i na ▼ 20 – ▼ 80 cm bila je prepuna srednjovjekovnom keramikom pomiješanom kao građevna šuta. Keramika se može svrstati u majoliku i fajansu. Tu su ujedno nađene i: životinjske kosti, nešto antičkog stakla, ulomci tegula i imbreksa te ulomci kamenih mužara (s vanjske strane imaju izrezbaren dekorativni kanelirani stupić, a s gornje zaravnate strane izljevni kanal za tekućinu). Svi su nađeni sitni pokretni nalazi nakon svekolike arheološke obrade na terenu pohranjeni u Zavičajnom muzeju Poreštine. Nađena arhitektura prekrivena je geotekstilom te zatrpana pijeskom sitnoga granulata (0 – 4 mm).

Literatura

Kovačić 2008 V. Kovačić, Izvješće o zaštitnom arheološkom nadzoru na k.č. 257, k.o. Poreč, investitora Nadije Radovčić, Dekumanska 15 iz Poreča, arhiva muzeja

Prelog 1957 M. Prelog, Poreč grad i spomenici, Beograd, 1957.

Suić 2003 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003.

Šikanjić Rajić 2009 P. Rajić Šikanjić, Analiza ljudskog skeletnog materijala, Dekumanska 15, Poreč, arhiva muzeja

Vladimir Kovačić

Summary

Because of the internal reconstruction of the city house in Dekumanska 15 in Poreč during 2008, archaeological supervision was conducted. Below the whole of the floor of the house, which was removed, several ancient walls of houses were revealed, which were directly connected onto the Antique decumanus maximus. An Antique wall parallel with today's Dekumanus street was recessed by about 50 cm. Also found were later Antique rebuilding operations to the same house with interpolated walls and passages across monolith stone house thresholds.

The Middle Ages, and later periods, involved various reconstructions and interpolations: built stone walls, septic tanks, a well. The spaces between the walls were filled with earth rubble from building works. Inside them were many Antique – Middle Ages spolia, Antique pottery, glass, animal bones, and above all a large amount of medieval pottery.

Redni broj: 157
Lokalitet: Poreč – Eufrazijeva 18
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 6. do 29. svibnja 2008. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje na čitavoj dostupnoj površini dvorišta i u prostoru prizemlja zgrade u Eufrazijevoj ulici u Poreču (k.č. 66, 67, 68, 69, k.o. Poreč). Istraživanje je vodio arheolog Vladimir Kovačić, a investitor je bila tvrtka Zora-Poreč d.o.o. iz Poreča (Petera Polettija). Izvođač radova bio je Istrakop – Poreč.

Prije arheološkoga zaštitnog istraživanja na čitavoj površini dvorišta i u prostoru prizemlja zgrade, od 18. do 20. siječnja 2008. dr. Branko Mušič s Univerze v Ljubljani (Oddelek za arheologiju, Ljubljana, Slovenija) georadarski je snimio teren (GSSI SIR3000–200 MHz antena). Georadarska istraživanja dala su pozitivne nalaze u prostorijama i u dijelu dvorišta s istočne i zapadne strane. Stambena je zgrada s južne i istočne strane omeđena Eufrazijevom

Poreč – Eufrazijeva 18, antički zid (foto: V. Kovačić)

ulicom, a vezujuće veliko dvorište proteže se prema sjeveru gdje se oslanja na srednjovjekovne gradske bedeme koji su flankirani gradskim lungomarem. U srednjovjekovnom bedemu nalaze se, naknadno iznova probijena, dva prolaza preko kojih se s dvorišta može izići na gradsku sjevernu šetnicu. U dvorištu se nalazi drvarnica i popločena cisterna s grlićem. U oba se natkrivena dvorišna prostora nije zadiralo iskopom, jer su obje podne površine popločene kamenim škriljama i u njima se nalaze posložene kamene škrilje iz stambene zgrade.

Duži srednjovjekovni zid i kraći suhozid (foto: V. Kovačić)

Arheološki iskop započeo je u sjevernom dijelu dvorišta, na mjestima gdje su georadarska snimanja dala pozitivne rezultate koji su potvrdili novovjekovnu infrastrukturu. Georadarska istraživanja pokazala su kulturnu sterilnost u zapadnim prostorima stambene palače, dok su u onima s istočne strane dala pozitivne rezultate te je započelo iskopavanje. Nakon što je odstranjena kamena podnica i slojevi šute, u sjevernom dijelu kuće s voltnim prolazom, na ▼ 80 – ▼ 165 cm nađen je jedan kameni zid s temeljnom stopom smjera sjever-jug. Antički zid građen je od pravilno oblikovanoga kamenog škriljca u vezivu vapnenaste žbuke. Između ▼ 136 i ▼ 165 cm sa zapadne strane i iznad temeljne stope zida, u građevnoj šuti nađeno je dosta životinjskih kostiju i etnografsko-srednjovjekovne keramike, a u donjim slojevima nađen je antički materijal: tegule (jedna s utisnutom zečjom šapom), ulomci amfora (grla, ručke, trbusi i dna), pršljeni, manje cigle, imbreksi, životinjske kosti, školjke (ljušture, kamenice, voljci). Sterilna zemlja crvenica pojavila se na ▼ 165 cm, nakon čega se pojavljuje morska voda.

Unutar veće prostorije, na sjevernoj strani koja je podijeljena jednim pregradnim zidom, napravljen je iskop. U imenovanoj prostoriji nađeno je nekoliko zidova. Jedan od otkrivenih zidova po sredini prostorije pruža se u smjeru sjever-jug i ide skoro paralelno s današnjim vanjskim zidom kuće. Zid je dug 850, širok 45 i visok 130 cm. Građen je od nepravilnog kamenja vezanog u vapnenu maltu. Na nekim dijelovima zid ima trbuhe zbog slabe gradnje. Negdje po sredini u donjemu dijelu zida na ▼ 165 cm, koji nasjeda na sterilnu crvenicu, nalazi se četvrtast otvor za odvodnjavanje. U sredini te zajedničke prostorije nađen je i jedan suhozid lošije građevinske kvalitete, sagrađen od većih sekundarno uporabljenih kamenih blokova različite visine i dužine, koji ima samo jedno lice i to ono na sjevernoj strani. Zid se pruža smjerom istok-zapad: dužine 540, širine 40 i visine od 103 do 130 cm. Taj se suhozid izravno veže i oslanja na antički zid na istočnoj strani. Dio otkrivenog zida koji se veže na antički zid napravljen je od 5 kamenih redova: prvi red naliježe na zdravicu, u drugom redu nađen je i jedan *Carrara* mramorni blok dimenzija: 61x31, debljine 13 cm, koji na gornjoj zaravnanoj strani ima uklesano manje ležište (utor) za postavljanje klamfe.

Paralelno uz perimetralni istočni zid današnje stambene kuće, s njegove unutrašnje strane, u otklonu od 60 cm otkopan je još jedan dobro građen antički zid smjera sjever-jug. Zid je napravljen od nepravilno oblikovanoga klesanog kamenja postavljenog u redove i vezanog vapnenim mortom (dug je 210, širok 42 i visok 105 cm). Uz taj zid, pri samome dnu nađen je jedan poveći kameni blok dimenzija 50x60x14 cm, gladak i ishaban s gornje strane, koji sugerira postojanje nekadašnje podnice, budući da naliježe direktno na zdravicu.

Iskopom se došlo do sterilne zemlje na ▼ 165 cm, a maksimalni iskop obustavljen je na ▼ 175 cm, kada se pojavljuje morska voda. Oba otkrivena i istražena antička zida (onaj ispod voltnog prolaza i onaj paralelni na istočnoj strani), smjera sjever-jug, dijelovi su zida antičke kuće i najvjerojatnije idu okomito na (do danas još neotkriven) sjeveroistočni *decvmanvs* (Prelog 1957; Suić 2003). Ostali su nađeni zidovi zapravo naknadne srednjo/novovjekovne utilitarne stambene pregradnje. Svi su nađeni sitni pokretni

Antički zid i suhozid s mramornim spolijem, lijevo (foto: V. Kovačić)

nalazi nakon arheološke obrade na terenu pohranjeni u Zavičajnom muzeju Poreštine. Nađena arhitektura prekrivena je geotekstilom i zatrpana pijeskom sitnoga granulata (0 – 4 mm).

Literatura

Kovačić 2008 V. Kovačić, Izvješće o zaštitnom arheološkom istraživanju na k.č. 66, 67, 68, 69, k.o. Poreč, Ul. Sv. Eufrazija 18, arhiva muzeja

Prelog 1957 M. Prelog, Poreč grad i spomenici, Beograd, 1957.

Suić 2003 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003.

Vladimir Kovačić

Summary

During May 2008 salvage archaeological excavations were carried out on the whole of the available area of the yard and in the area of the ground floor of a building in Eufrazijeva ulica (street) in Poreč. Before the excavations, GPR imaging was carried out (Dr Branko Mušić, Ljubljana University, Slovenia) over the whole area of the court and in the area of the ground floor.

Archaeological excavation was carried out in the north part of the yard at places where georadar imaging has given positive results confirming modern infrastructure. Inside the northern part of the building at a depth of 80-165 cm, an Antique stone wall with a footing in the NS direction was revealed. The wall was made of regularly formed slate with a bond of lime mortar. A second Antique wall with the same direction and made in the same way was found inside the building on the eastern side. Both the Antique walls discovered and investigated (that beneath the vaulted passage and that parallel to it on the east) are parts of an Antique house and probably are perpendicular to the still not located north-to-east decumanus. The remaining walls found are in fact subsequent medieval or modern utilitarian residential partitions of fairly poor structure (dry stone all or walls with a single face).

Redni broj: 158
Lokalitet: Poreč – Obala maršala Tita 15
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: nadzor i zaštitno iskopavanje

Od 29. kolovoza do 31. listopada 2008. arheološki je nadzirano i zaštitno istraženo prizemlje te čitavo dvorište s južne strane palače na Obali maršala Tita 15 u Poreču (k.č. 282, k.o. Poreč). Voditelj arheološkog istraživanja bio je arheolog Vladimir Kovačić. Investitor radova bila je tvrtka Hotel Mauro d.o.o. iz Zagreba (A. Gucić).

Prije arheološkog istraživana, iz čitave unutrašnje površine zgrade i njena dvorišta odstranjena je keramika, njena betonska podloga i tamponirani građevinski sloj u debljini od 60 cm. Ručnim se iskopom slojevito spuštalo po 15 cm u dubinu. Maksimalna ostvarena dubina iskopa bila je 176 cm, nakon čega se u iskopu pojavljuje morska voda. Na dvorišnoj strani iskop je bio i dublji, pa se morala upotrebljavati i vatrogasna pumpa. Gledajući profile iskopa, lako se može uočiti da su se prostori tijekom stoljeća zapunjavali različitim slojevima, građevinsko-zemljanom šutom. U njemu su sporadično nalaženi odbačeni dijelovi arhitektonskih spolija (profilirana karniša timpana s Velikoga porečkog hrama, dva ulomka mramornih stupova, jedan mramorni stupić…), ulomci antičkoga građevnog materijala (tegule, imbreksi), dijelovi amfora, razne školjke i kosti.

Krajnji unutrašnji južni prostor zgrada (između vanjskog perimetralnog zida i unutrašnjeg zida s lukovima)

Otkopani zidovi i temelji s južne unutrašnje strane perimetralnog zida zapravo su zidovi i temelji srednjovjekovnoga obrambenog zida iz 15. stoljeća. Na ▼ 65 cm s istočne unutrašnje strane, uz temelje srednjovjekovnog zida nađen je poduži prislonjen temeljni zid dimenzija 320x49 cm i visine 76 cm, smjera istok-zapad. Zid je napravljen od nepravilnoga vapnenastog kamena škriljevca vezanog vapnenom žbukom. U međuprostoru uz temeljnu stopu zadnjega nosećeg lučnog unutrašnjeg pravokutnog zidanog stupa i južnoga perimetralnog vanjskog zida, na ▼ 65 cm nađen je prislonjen poveći obrađeni pravokutni kameni blok veličine

Poreč – Obala maršala Tita 15, srednjovjekovne pregradnje (foto: V. Kovačić)

Srednjovjekovni bedem s dva kontrafora (foto: V. Kovačić)

126x54 cm i visine 61 cm, koji podsjeća na antičku aru, tim više što se na njegovoj bočnoj istočnoj strani nalazi jedna veća i dvije manje okrugle rupe za moguću instalaciju neke brončane skulpture. Nakon što je okrenut, na jednoj od dužih stranica nađeno je započeto neobrađeno malo udubljeno polje. Kamen je na toj strani imao venu, pa je prilikom obrade došlo do loma i otkrhnuća, vjerojatno ga je klesar odbacio kao škart. U neposrednoj blizini četvrtastih stupova spojenih lučnim svodovima, koji se nalaze s unutrašnje strane zgrade, s njihove sjeverne strane na ▼ 71 cm nađen je jedan kameni zid smjera istok-zapad, dimenzija 304x51x52 cm. Na njega se sa sjeverne strane prislanjaju dva manja, tanja zida pod pravim kutom. Zid i zidići napravljeni su od nepravilno oblikovanoga vapnenastog kamena škriljevca vezanog vapnenom žbukom.

U sjevernoj prostoriji, na njenoj sjevernoj strani nalaze se dva spojena zida na koje se oslanjaju dva tanja zida pod pravim kutom, okrenuta prema južnoj strani. Dimenzije su dva spojena zida 526x57 cm, visina 106 cm. I ti su zidovi napravljeni od nepravilnoga vapnenastog kamena škriljevca vezanog vapnenom žbukom. U istoj prostoriji, uz istočne temelje vanjskoga zida, na ▼ 82 cm nađen je jedan odbačen podugačak okrugao razlomljen kameni stup, smjera sjever-jug, koji ima hrapavu površinu od otucanja. Dužina je stupa 151 cm, donji Ø je 30 cm, dok je gornji Ø 25 cm. Stup ima jedno pravokutno udubljenje koje je možda služilo za sidrenje pomoću metalne klamfe. Otkopan je i jedan duži kameni zid smjera istok-zapad, koji je na dva mjesta sa zapadne strane probijen nekim građevinsko-instalacijskim radovima. Zid je nađen na ▼75 cm, a njegove su dimenzije: 881 cm (dužina), 40 – 75 cm (širina) i 75 cm visina. Zidovi su napravljeni od nepravilnoga vapnenastog kamena škriljevca vezanog vapnenom žbukom.

Ulomak karniše timpana (foto: V. Kovačić)

Dvorište

Dvorište se nalazi s južne strane uz palaču, okrenuto prema moru uz samu gradsku šetnicu. Današnja šetnica nalazi se iznad nasipa građevne šute, jer je nekada more dolazilo do samih srednjovjekovnih gradskih bedema. Kompletno su otvorene 2/3 dvorišta sa sjeverne strane. Uz srednjovjekovne gradske bedeme iz 15. st. nađene su arhitektonske strukture.

Uz srednjovjekovne temelje obrambenoga gradskog zida, s njegove istočne i zapadne strane poslije su bila prislonjena dva uža kamenom zidana kontrafora koja su s vremenom proširivana uz perimetralni dio obrambenog zida. Istočni kontrafor nalazi se na ▼ 17 cm, odmah ispod asfaltnog dijela dvorišta i ide u ▼ 169 cm. Prošireni kontrafor smjera istok-zapad dug je 340 cm i odmaknut je od istočne strane obrambenog zida prema jugu za 175 cm. Kontrafor je u donjim slojevima (nasjeda na morski mulj i žal) izgrađen od većih kamenih blokova. Najdonji jugoistočni kameni blok pravilno je klesan i na njemu su vidljive zakošene linije klesarske obrade. Blok je i zaglađen, što sugerira da je odnekud donesen i sekundarno ugrađen. Međukameno je vezivo vapneni mort. Između istočnog i zapadnog proširenog kontrafora nalazi se jedan udubljen međuprostor dužine 220 cm (s istočne strane ima udubljenje od 124 cm, dok je sa zapadne strane dubok 98 cm). Sa sjeverne strane tog udubljenja nalazi se vidljiva temeljna stopa gradskih bedema koja se može lako iščitati. Temeljna stopa temelji se na morski žal i građena je od većeg kamenja – lomljenca, vezanog vapnenom žbukom. Kamenje je izvirivalo i izvan perimetralne temeljne linije. Temeljna stopa bila je u dosta lošem stanju, pa su je negdašnji građevinari zbog toga postupno i sanirali raznim dogradnjama. No, to nije zadovoljavalo građevinsku statiku visokog zida, pa su radi te stabilnosti temelje učvršćivali naknadno dozidanim kontraforima (dva) koji se postupno proširuju. Na ▼ 41 cm iznad temeljne stope počeli su se pravilno redati kameni redovi od pravilno klesanog kamenja, koji se danas mogu vidjeti iznad južnih vanjskih dvorišnih popločenja. Vezivo je bila vapnena žbuka. U proširenom zapadnom zidu kontrafora, smjera istok-zapad koji se naslanja na gradske bedeme, vidljiv je prvi izgrađeni kontrafor. On je uži i građen je od pravilno složenog kamenja, dosta kompaktno. Nakon toga, u idućim se stoljećima s njegove zapadne strane dozidava jedno proširenje širine 135 cm, koje je građeno prilično nesolidno. Prvi kontrafor nasjeo je na pobacane kamene blokove koji su sekundarno reutilizirani. Između njih nađena su i dva profilirana kamena bloka koja su

upala u morski žal od sitnih oblutaka, pijeska i mulja. Prvi profilirani pravokutni kameni blok očito dolazi s neke antičke građevine. On se našao na ▼ 84 cm. To je jedan masivni kameni blok koji s gornje strane ima izvučenu stopu. S istočne bočne strane uočava se pravokutni utor, vjerojatno za umetanje metalne klamfe. Dimenzije su kamenog bloka 139x69 cm, a visina 36 cm.
Drugi profilirani antički reutilizirani kameni blok nađen je na ▼ 76 cm. On je bio dio karniše timpana s porečkoga Velikog hrama koji datira u 1. stoljeće. Dimenzije su bloka 74x64 cm, a visina 49 cm. Taj je blok s gornje strane zaobljen zbog djelovanja morskih valova. Svi su nađeni sitni pokretni nalazi nakon arheološke obrade na terenu pohranjeni u Zavičajnom muzeju Poreštine. Nađena arhitektura unutar zgrade prekrivena je geotekstilom i zatrpana pijeskom sitnoga granulata (0 – 4 mm). Okrugli razlomljeni kameni stup i ulomak kamene karniše timpana hrama svoje izložbeno mjesto naći će u interijeru budućeg hotela.

Literatura

Kovačić 2007 V. Kovačić, Izvješće o zaštitnom arheološkom nadzoru i istraživanju na k.č. 282, k.o. Poreč, Obala maršala Tita 15, arhiva muzeja
Prelog 1957 M. Prelog, Poreč, grad i spomenici, Beograd, 1957.

Vladimir Kovačić

Summary

In the period from August to October 2008, archaeological supervision and salvage archaeological excavations were carried out in the ground floor and whole of the courtyard of the southern side of the building on Obala maršala Tita 15 in Poreč.
The maximum depth of excavation in the building was 176 cm, after which sea water appeared in the dig. On the northern side the excavation was deeper and thus a pump was used. Looking at the profile of the excavation it can be observed that over the centuries the spaces were filled with various layers of building rubble and soil. In these strata, rejected parts of architectural spolia were found (moulded cornice of the tympanum from the Great Temple of Poreč, two fragments of round marble pillars, one marble post...), fragments of ancient building material (tegulae, imbrices), parts of amphorae, various shells, bones.

Redni broj: 159
Lokalitet: Poreč – sjeveroistočna kula
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu VI. faze rekonstrukcije infrastrukture starogradske jezgre Poreča, Konzervatorski odjel u Puli zaštitno je arheološki istraživao prostor oko sjeveroistočne kule (k.č. 77 i k.č. 80, k.o. Poreč). Voditelj istraživanja bio je arheolog Marko Uhač, a zamjenica arheologinja Kristina Gergeta. Radovi su započeli 28. studenog 2007. i s prekidima su trajali do 14. veljače 2008., pri čemu je na terenu provedeno ukupno 46 radnih dana te je istražena površina od oko 200 m².

Zaštitno je arheološki istražen prostor na poziciji potencijalnih arheoloških nalaza važnih za proučavanje razvoja obrane grada od antike do kasnoga srednjeg vijeka. Prostor je na istoku omeđen očuvanom okruglom renesansnom kulom izgrađenom 1473. te ulazom i pripadajućim romaničkim zidom prema sjeveru. S južne strane nalazi se kasnoantički bedem, a današnji prolaz ispod manjega zapadnog polukružnog ulaza u prostor samoga grada bio je zapadna granica istraživanja. Na navedenom području pronađen je čitav niz građevinskih faza koje se datiraju od antike do kasnoga srednjeg vijeka. Najstarija je građevinska struktura, koju nije bilo moguće u potpunosti istražiti (stalno naviranje mora i podzemnih voda), zid smjera sjeveroistok-jugozapad, dužine 4 m, koji se lomi pod kutom od 90° prema sjeverozapadu. Vjerojatno je riječ o većoj kvadratnoj kuli koja je služila obrani sjeveroistočnog ugla grada, tj. mjesta na kojem su se spajali bedem namijenjen obrani s kopna i bedem uz more. Nastanak kule načelno se može vezati uz nastanak kvadratne kule koja je flankirala središnja gradska vrata na *decumanusu*, tj. po istraživaču M. Baldiniju u 1. st.
Početkom 3. st. opsežnijim je građevinskim radovima preuređena čitava obrana grada. Tada se ruši stara kvadratna i gradi nova, okrugla kula. Kroz nju su napravljena i vrata, tj. prolaz te je tako sjeverni *decumanus* dobio svoju izravnu vezu s kopnom. Prolaz nije dugo egzistirao i to iz građevinsko-statičkih razloga. Naime, graditelji su novu kulu sagradili dijelom na temeljima starije kvadratne, a dijelom na novim neadekvatnim temeljima. Zbog toga je nedugo nakon gradnje kule došlo do njihova propadanja, a time i razdvajanja dijela sjevernog plašta kule, te diletiranja zidova unutar prolaza kroz kulu. Da bi se „doskočilo“ navedenom problemu, prolaz je ubrzo negiran pregradnjom širokog zida koji je kulu konsolidirao s vanjske strane. Unutrašnjost kule tada egzistira kao manje spremište, sve dok kula krajem 3. st. nije stradala u požaru. Više od pola metra debeo sloj izgorene krovne konstrukcije kule s brojnim ulomcima tegula i nagorenog kamenja izravni su pokazatelj tog događaja. Ispod navedenog sloja pronađena je sjevernoafrička amfora s ostacima sjemenaka soje (analiza C-14 obavljena je na Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu, a paleobotaničku analizu obavila je Renata Šoštarić iz Botaničkog zavoda, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu).
Prilikom prvog pregrađivanja kule, također je većim građevinskim zahvatom ojačan taj dio grada. Gradi se bedem na dvije volte, koji povezuje kulu II. faze (okruglu kulu s prolazom) i dodatnu novosagrađenu kulu prema istoku. Ta nova kula okrugle forme izgrađena je istureno prema zaljevu Peškera, tj. branila je prilaz gradu po sjevernoj obalnoj liniji. Navedeni bedem na dvije volte omogućavao je direktan i siguran pristup branitelja prema novoj okrugloj kuli. Volte raspona 3 m izgrađene su na masivnome kvadratnom bloku/pilonu, čiji su baza i kapitel ukrašeni stepenastim profilacijama. Reutilizirani nadgrobni

Pogled na istražene strukture

spomenik vjerojatno izvorno potječe s područja obližnje gradske nekropole. Prolaz ispod volti omogućavao je nesmetan protok roba i ljudi prema gradu, uz potpun sigurnosni nadzor.

Tijekom srednjeg vijeka, pogotovo tijekom 13. st., obavljaju se veliki zahvati na prostoru čitavoga grada. Tada se gradi vanjski predbedem prema kopnu te se otvara manji pješački prolaz kroz stariju okruglu kulu. Tada je vjerojatno izgrađen i zid od pravilnih kvadara, koji se pružao od isturene kule prema moru i koji je priječio pristup gradu po obali. Navedena intervencija tada je bila nužna jer je tijekom vremena došlo do zasipavanja zaljeva Peškere.

Godine 1473. gradi se čitav niz novih tipično renesansnih obrambenih struktura. Tako se s kopnene strane dozidava bedem od masivnih pravokutnih blokova, sa zakošenim donjim dijelom, tj. kurtinom. On se svojom unutrašnjom stranom izravno naslanja na stariji sustav bedema, dodatno ih ojačavajući. Oko mlađe okrugle kule gradi se novi plašt koji je u donjem dijelu također zakošen. Tim dozidavanjem negiran je prolaz ispod volti te je dodatno nasipan zemljom koja je služila kao zapuna u unutrašnjosti bedema. Novim ojačanjima za vrijeme mletačke vladavine kvalitetno je riješeno pitanje obrane grada tijekom dužeg razdoblja.

Arheološka istraživanja toga manjeg dijela starogradske jezgre Poreča upućuju na kompleksnost obrane grada i života gradskih jezgri tijekom dvije tisuće godina. Takva su istraživanja jednom otvorene arheološke strukture udžbenik povijesti grada koji je potrebno dostojno prezentirati njegovim građanima, putnicima namjernicima i turistima. Slijedom navedenih rezultata istraživanja započela je izmjena projekta polaganja komunalne infrastrukture te je izrađen idejni projekt prezentacije i restauracije navedenih obrambenih struktura. Također su obavljena geomehanička istraživanja. Ostali radovi na prezentaciji slijede tijekom 2010. i 2011. godine.

Literatura

Baldini 1997 M. Baldini, Parentium – Topografia antica (Topografia dalle origini all' epoca paleobizantina), Atti CRS, XXVII, Rovinj, 1997.

Marko Uhač

Summary

In the context of the 6th phase of works on the reconstruction of the infrastructure of the old city centre of Poreč, the Conservation Department in Pula carried out salvage archaeological excavations of the space around the NE tower.

In this area, a series of building phases were found, dating from the Roman to the later medieval period. The oldest building structure was a wall in a NE-SW direction, 4 m long, breaking off at an angle of 90° to the NW. This was probably once a large square tower that defended the NE corner of the city in the 1st century. At the beginning of the 3rd century, the old square tower was demolished, and a new round tower was put up in its place, respectively, a gate being made through the round tower. Soon a rampart on two arches was built, joining the tower and a subsequently built tower to the east. The arches with spans of three metres were put up on a solid square block or pylon, the base and capital of which were decorated with step-wise mouldings. During the Middle Ages, and particularly during the 13th, an external bulwark onto the land was built, and a wall of regular blocks to the sea. In 1473 a whole series of new but typically Renaissance defensive structures were built of regular ashlars with an oblique lower part, i.e. a curtain. With new reinforcements during the time of Venetian rule, the issue of the defence of the city was given a high-quality and quite long-lasting solution.

Redni broj: 160
Lokalitet: Poreč – stancija Portun
Naselje: –
Grad/općina: Poreč
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: nadzor i zaštitno iskopavanje

Od 4. do 25. srpnja 2008. zaštitno je arheološki istražen prostor u blizini stancije Portun kod Poreča (k.č. 3273/2 i 3273/3, k.o. Poreč), tj. na budućoj porečkoj zaobilaznici. Radove je vodio Vladimir Kovačić, prof., a zamjenik je bio mr. sc. Želimir Brnić. U stručnoj ekipi sudjelovala je i Jelena Burić, apsolventica arheologije Sveučilišta u Zagrebu. Investitor istraživanja bio je Grad Poreč koji je angažirao građevinskog izvođača Michele iz Pule.

Sonda je pažljivo odabrana na tjemenu brdašca, na njegovoj južnoj padini gdje su nađeni površinski nalazi antičke keramike i tegule, otkriveni prilikom rekognosciranja terena (teren je rekognoscirao Davor Munda iz Zavičajnog muzeja Poreštine). Osnovna je sonda bila dugačka 30 i široka 5 m, a razdijeljena je na 6 kvadranata veličine 5x5 m. Sonda je bila smjera sjever-jug, a kvadranti su označeni od juga prema sjeveru, brojkama od 1 do 6. Zbog potrebe definiranja pronađenih zidova, sonda je proširena na zapadnoj strani u kvadrantima 4, 5 i 6, te na sjevernoj strani uz kvadrant 6. Sondu i pronađene zidove, kao i ostale stratigrafske jedinice, izmjerili su geodeti tvrtke Osijek – Koteks, a podaci su obrađeni u računalnom programu AutoCAD 2007. Zidovi su crtani i ručno na milimetarskom papiru, a antički zid SJ 16 snimljen je i fotogrametrijski (AGG d.o.o. iz Pule). Sve arheološke situacije snimljene su digitalnim fotoaparatom. Lokalitet se rasprostire na tjemenu brda i njegovoj južnoj padini koju u osnovi čini vapnenasta stijena. U prosjecima vapnenaste podloge nataložena je masna sterilna crljenica – zdravica. Ostale slojeve čine antropogeni – kulturni slojevi.

Poreč – stancija Portun, SJ 8, 10 i 13 (foto: Ž. Brnić)

Arheološkim istraživanjima ustanovljeno je da postoje tri antropogena – kulturna sloja. Najmlađi sloj SJ 1 površinski je sloj smeđe-crne boje, humozan i rastresit. Uz antičke nalaze (keramika i ulomci tegula) sadržavao je i novovjekovnu glaziranu keramiku te majoliku. Taj sloj ustanovljen je u kvadrantima 1 – 4. Mlađi je antički sloj SJ 2 crveno-smeđe boje, a pronađen je u svih 6 kvadranata. Sudeći prema nalazima antičke keramike, stakla i velikog broja ulomaka tegula, radi se o kasnoantičkom sloju. Stariji je antički sloj SJ 9 zemlja crljenica s antičkim nalazima: keramika i ulomci tegule te nalazom zoomorfne brončane aplike. Taj sloj datiran je i brončanim novčićem (ae 4) cezara Constansa iz prve polovine 4. st. (333. – 337.; RIC).
Kako je već navedeno, pronađena su tri antropogena – kulturna sloja i dva geološka. Zaštitnim arheološkim istraživanjima definirano je ukupno 17 stratigrafskih jedinica. To su arheološki i geološki slojevi, jedna jama, zidovi, podna kamena ploča i gromača. Ukupno je pronađeno i uvedeno u obrasce 56 vrećica pokretnoga arheološkog materijala, i to uglavnom ulomaka antičke keramike i stakla. Posebnih nalaza bilo je ukupno 28, od kojih treba istaći brončani novčić cezara Constansa, brončanu zoomorfnu apliku i željezni ključ. Pronađeno je i dosta željeznih čavala i klinova, što upućuje na postojanje drvenih građevina.

Poreč – stancija Portun, SJ 16 (foto: Ž. Brnić)

Poreč – stancija Portun, SJ 6 (foto: Ž. Brnić)

Impozantan je broj od 5645 ulomaka tegula. Najviše ih je bilo u sloju SJ 2 (4053), a najviše u kvadrantima 2 i 4. Jedan ulomak tegulae nosi pečat radionice …MBRO…
Sudeći prema arheološkim slojevima i stratigrafskom položaju te prema karakteristikama gradnje, mogu se razlučiti najmanje dvije kasnoantičke građevinske faze. Stariju fazu gradnje sloj SJ 9 prema nalazu novčića datira u prvu polovinu 4. st. Toj bi fazi pripadali zidovi SJ 10, SJ 13 i SJ 16. Svi ti zidovi bili su uklopljeni u sloj SJ 9. Zid SJ 16 bio je kvalitetno građen i tvorio je jugozapadni ugao veće građevine. Građen je od obrađenog kamena koji je na nekoliko mjesta povezan vapnenom žbukom. Zid je imao kamenu stopu cca 10 cm širu od zida i nalazila se s oba lica toga zida. Širina zida s pravilnim licima bila je 50 cm. Temeljnu stopu prekrivao je sloj SJ 9, u kojem je cca 1,5 m južno od zida nađen novčić cezara Constansa, što taj zid datira u prvu polovinu 4. st. Važno je istaknuti da su i u taj zid ugrađeni ulomci tegula, što bi moglo upućivati na postojanje još starije antičke građevinske faze. Drugoj građevinskoj fazi, datiranoj slojem SJ 2, pripadaju suhozidi SJ 4, SJ 6 i SJ 8. Lice tih zidova građeno je od većega neobrađenog kamenja, dok je sredina ispunjena sitnim lomljenim kamenjem i ulomcima antičkih tegula te antičke keramike. Njihova je širina oko 120 cm. S obzirom na nalaze kamenih temelja i keramičkih tegula, može se pretpostaviti da su antičke građevine bile građene od kamena i drva (veći željezni čavli i klinovi), bez cigli. Da se radi o većem kompleksu građevina govori podatak o 5645 ulomaka antičkih tegula. Svi su nađeni sitni pokretni nalazi nakon arheološke obrade na terenu pohranjeni u Zavičajnom muzeju Poreštine. Nađena je arhitektura, nažalost, u potpunosti uništena zbog izgradnje asfaltne zaobilaznice.

Literatura

Kovačić, Brnić 2008 V. Kovačić, Ž. Brnić, Izvješće o zaštitnom arheološkom nadzoru i istraživanju antičkog lokaliteta na trasi autoceste zaobilaznice kod stancije Portun kod Poreča (u razdoblju od 4. – 25. srpnja 2008.), arhiva muzeja
RIC VII, 344, 384

Vladimir Kovačić, prof.
mr. sc. Želimir Brnić

Summary

During July 2008, salvage archaeological excavations were carried out close to the Portun stancija by Poreč, that is, on the future Poreč bypass. A test pit was carefully chosen on the brow of a hill, on the southern slope, where surface finds of ancient pottery and tegulae had been found, revealed during reconnaissance of the ground.
Archaeological investigation ascertained that there are three anthropogenic or cultural strata. The youngest stratum, SU 1, is a surface stratum, browny-black in colour, humus rich and friable. As well as Roman period finds (pottery and fragments of tegulae) it contained modern glazed pottery and majolica. This stratum was determined in quadrants 1-4. The more recent Roman period stratum SU 2 was reddish brown in colour, and was found in all 6 quadrants. Judging from the finds of antique pottery, glass and a large number of fragments of tegulae, this layer is from Late Antiquity. An older Roman period stratum, SU 9, is red soil with Roman period finds: pottery and tegula fragments, and a find of a zoomorphic bronze appliqué. This stratum is dated with a bronze coin of Emperor Constantius of the first half of the 4th century (333-337). An impressive number (5645) of tegulae fragments were found. There were most in stratum SU 2 (4053), mostly in quadrants 2 and 4. One fragment of tegula had the stamp of the workshop:...MBRO...

Redni broj: 161
Lokalitet: Pula – Flaciusova ulica
Naselje: Pula
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Posljednjih mjeseci 2007. i početkom 2008., pri južnom rubu starogradske jezgre Pule, u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Puli (pročelnica N. Bolšec Ferri i M. Barada), Arheološki muzej Istre obavio je prvu fazu zaštitnih zahvata (voditelj je bio Ž. Ujčić,

zamjenica mr. T. Bradara, a u radovima su sudjelovali A. Sardoz, I. Juričić, I. Koncani Uhač, L. Orlić, I. Janko i E. Zejnilhodžić), pri opsežnoj rekonstrukciji kanalizacije (investitor Herculanea d.o.o., Pula). Zahvat je obavljen u Flaciusovoj ulici, na području između bazilike sv. Marije Formoze, sjedišta Hrvatske pošte i graničnog zida brodogradilišta Uljanik, a nastavak je istraživanja odgođen zbog reaktiviranja ceste.

Trasa kanalizacije u Flaciusovoj ulici (smjera istok-zapad, cca 190 m) od Arsenalske ulice do visine pročelja bazilike sv. Marije Formoze razdijeljena je kvadrantnom mrežom (5x5 m), točkama istok-zapad (1 – 38), odnosno sjever--jug (A – D). Prilikom nadzora prvih iskopa, širinom cijelog kolnika (5 – 6 m) i u skladu s prirodom nalaza prostor je razdijeljen u tri osnovna sektora:
I. od Arsenalske ulice do najistočnijih nalaza antičke arhitekture (tzv. Pošta),
II. od najistočnijih nalaza antičke arhitekture do Maksimijanove ulice (tzv. Bedem) s račvastim proširenjem prema ulazu na Trg Dantea Alighierija,
III. od Maksimijanove ulice do odvojka za oborinsku vodu u Uljanik (tzv. hotel Central).
Dvije su silnice uvjetovale metodologiju iskopa: problematično ispumpavanje vode zbog geomehaničkih komplikacija te stare instalacije i recentni građevinski otpadni materijal u unutrašnjosti ceste, stoga se iskopavalo kombinirano (mehanizacijski i ručno) na cijelom gradilištu do morske razine. U I. sektoru težište je bio mehanizacijski iskop, u II. sektoru uglavnom se iskopavalo ručno, a u III. sektoru kombinirano (južna strana mehanizacijski iskop – tzv. mini rovokopač). Prethodno su probijene istražne bušotine kroz i uz dva temelja zida u sektoru II. i III. (cca 1,80 m). Zbog nestabilnosti močvarnog tla, dubine iskopa (4 – 6 m) i sigurnosti (npr. građevinska jama na krajnjem istoku nije bila zaštićena) arheološki je nadziran samo mehanizacijski iskop, najčešće bez ispumpavanja vode i slojne separacije za transport te su na arheološki pregled ispiranjem u Valmarin, nažalost, uglavnom upućivani kamioni s miješanim materijalom (recentni i tipično arheološki slojevi). Prije neplaniranog prekida cjelokupnih građevinskih radova, odgođena je 2. i tek započeta 3. faza arheoloških radova dubinskog iskopa, koja se odvijala u samo nekoliko krajnjih istočnih i zapadnih kvadranata.

Pogled na sondu s kasnoantičkim bedemom (foto: Ž. Ujčić)

Arheološko-arhitektonski nalazi

U središnjem dijelu I. sektora kulturne slojeve uništila je austrijska recentna kanalizacija, tzv. *Pra Grande*, s polubačvastim svodom napravljenim od većih klinastih blokova, koja prati smjer ceste. Novim građevinskim zahvatima austrijska je kanalizacija presječena u zapadnom dijelu, gdje se okomito odvaja u smjeru sjever--jug. Na granici I. i II. sektora, kod ulaza u poštu ostao je neistražen dio istočnog boka temelja zida (smjer sjever-jug), uglavnom definiran antičkim spolijima (npr. poklopac sarkofaga). Nešto dalje zapadno, cijelom širinom trase proteže se paralelan temelj kasnoantičkog ili srednjovjekovnog zida (istražene duljine 16,80 m), izvorne širine 2,80 m, proširenja do 3,40 m i s dvije lezene na istočnom boku, ukupne širine do 4,20 m. Zid je definiran antičkim spolijima, osobito na bočnim stranicama. Na sjeveroistoku tog bedema naslanja se zid širok 1,40 m i plitkog temeljenja, također izveden od antičkih spolija. Na bokovima južnog dijela bedema nalaze se obrisi dvaju kružnih bunara (suhozid). Manji je smješten u ruševini istočno, a veći bunar zapadno do bedema. Zapadno do toga bedema smještena je antička preša čija se ukupna konstrukcija vjerojatno prostirala potisnom gredom i do 10 metara. Istražena je dvodijelna ploča (*area*) s kanalićem, kovčeg od vapnenca. Nije bilo moguće u potpunosti istražiti sjeverni nosivi blok (*lapis pedicinus*) i jamu kontrautega s

Pula – Flaciusova ulica, torkular uz kasnoantički bedem (foto: Ž. Ujčić)

Torkular

dvije nasuprotne vertikalne grede (*stipites*). Radni prostor uljare ograničen je jednostavnim zapadnim suhozidom od antičkih spolija. Duž cijelog poteza sjeverne strane III. sektora, paralelno s bazilikom proteže se pravac južnog temelja pročelja gradske četvrti. Za izgradnju austrougarskog hotela Central rabljeni su antički kameni blokovi, uz uporabu cementne žbuke. Proširenjem južne strane iskopa zbog zaštite građevinske jame, nasuprot temelja hotela pronađen je odbačen (prelomljen u dva dijela) masivan mramorni stup (bijelo-sivo, manje crveno) s prstenastim krajevima (ukupne dužine 7,5 m i promjera 1 m).

Groblje

Uz sjeverni profil II. sektora istražen je dio kasnosrednjovjekovnoga groblja. Dokumentirana su i ispolirana četiri oštećena groba čiji kosturi imaju ruke prekrižene na trbuhu. Tri su pravilno orijentirana (zapad-istok), dok je jedan preslojavanjem poprečno orijentiran (glava na sjeveru). Nad grobovima su prikupljeni ulomci raznodobnih keramičkih posuda (ručka amfore, majolika), a u jednom je grobu pronađena pločica metalnog privjeska kojem nedostaje aplikacija.

Pula – Flaciusova ulica, antički stup (foto: Ž. Ujčić)

Pokretni nalazi

Na samom početku nadzora (18. listopada 2007.) zabilježeno je petnaest antičkih blokova od kamena vapnenca. Svojim profilacijama i dekoracijama najvjerojatnije su pripadali antičkim zdanjima i nadgrobnim spomenicima, te su kao spoliji ugrađeni u kasnoantički bedem. Iz bedema je izdvojena baza antičke skulpture (stopala), tri nepravilne kamene kugle i ulomak mramorne skulpture togata. Slojevitim ručnim iskopom na terenu i vodenim ispiranjem materijala iz mehanizacijskog iskopa prikupljeni su ulomci tegula, amfora, rimskih antičkih posuda, uljanica, zidne žbuke (crno, žuto, tamno crveno), mramorne rubne profilacije i pločice (*opus sectille* srednjovjekovne majolike) te životinjske kosti. Rijetki su nalazi metalnih predmeta (novčić, čavao, nožić), ali i interesantni u mulju očuvani drveni predmeti (npr. dvije kuglice, nekoliko ulomaka dvoredih češljeva, drvena piksida).

Veći kameni spomenici smješteni su u privremeni lapidarij bazilike sv. Marije Formoze, a temelji austrougarskog hotela Central, kasnoantičkog bedema i dijelovi torkulara privremeno su konzervirani (geotekstil, stiropor, pijesak, zemlja). Vijeće za kulturna dobra Ministarstva kulture arheološkim je istraživanjem uvjetovalo demontažu južnog dijela kasnoantičkog bedema nakon zaštite građevinske jame (tzv. 2. faza).

Dvostruki kasnoantički bedem (smjera sjever-jug) proteže se istočno od bazilike sv. Marije Formoze i naslonjen je okomito na osnovni prsten gradskog bedema (kod kružne kule zabilježene 1972., južno do tradicionalno tzv. Porta Minerva – Maksimijanova ulica). Taj je kasnoantički bedem zajedno sa zidnim pandanom na sjeveru poput potkove („speron“) uobičajeno štitio čelo pulske rive (npr. Poreč, Novigrad). Jednako je tako to zaštitno fortifikacijsko krilo osiguravalo područje juga pulske kolonije prema antičkome scenskom kazalištu na uzvišenju Monte Zaro. Mogućim južnim produžetkom u more, pravac tog bedema tvorio je lukobran pogodne luke pri delti rječice što se protezala u depresiji terenske konfiguracije između osnovnog prstena gradskog bedema i uzvišenja Monte Zaro, te dalje istočno prema močvarnom području Pra Grande (Vela Poljana – *Campus Martius*).

U pogodnom okrilju kutnog spoja fortifikacijskog sklopa kod tzv. Porta Minerva, *in situ* je istraženo gotovo cijelo postrojenje torkulara za masline (tipa „na prelum“). Uljara je očito priređena u nemirnim vremenima kasnoantičke ruralizacije gradova (npr. Pula, Poreč, Umag), moguće u vlasništvu raventskog zemljoposjeda, koji se kao feud *S. Appolinare* na prostoru pulske biskupije bilježi i do 12. stoljeća. Tri kamene kugle, pronađene u blizini kao odbačeno streljivo, vjerojatno svjedoče o neznanim antičkim ili kasnijim ratnim zgodama (poput opsade mletačke flote iz 1242., odnosno đenoveške flote iz 1380. godine).

Uz bedem Arsenala pronađena su dva dijela masivnog stupa turskih kamenoloma (tzv. afrički *marmor luculleum*). Vjerojatno je odbačen 1547., kada arhitekt J. Sansovino prikuplja mramorne stupove sa zapuštenih monumentalnih građevina antičke Pule (npr. Veliki teatar – Monte Zaro, bazilika sv. Marije Formoze) za izgradnju javnih objekata u Veneciji (npr. Libreria S. Marco, Sala dele Quattro Porte). Nekoliko istraženih kasnosrednjovjekovnih kostura u blizini

Pula – Flaciusova ulica, temelj hotela Central kod bazilike (foto: Ž. Ujčić)

južnog mauzoleja urušene bazilike možda pripadaju groblju čiji se tragovi nalaze duž gradskih bedema kod crkve sv. Marija Misericordija na Trgu Dantea Alighierija. Izgradnjom austrougarskog hotela Central umnogome su oštećeni temelji bazilike sv. Marije Formoze. Novim istraživanjem potvrđeno je da je temelj pročelja hotela položen, poput obližnjih zdanja, na okomite drvene balvane zbog nestabilnoga močvarnog područja. Zbog ugradnje brojnih antičkih blokova (doduše, svega nekoliko dekoriranih), lice temelja hotela izgleda poput kasnoantičkoga gradskog bedema.

Literatura

Gallo 1926 R. Gallo, Jacobo Sansovino a Pola, Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, 28, Pola, 1926.
Marušić 1967 B. Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula, Pula, 1967.
Matijašić 2007 R. Matijašić, Impianti antichi per olio e vino in contesto urbano in Istria, HAnt, 15, Pula, 2007.
Ujčić 2005 Ž. Ujčić, Ranokršćanska Bazilika Sv. Marije Formoze u Puli, Katalog, 68, Pula, 2005.

Željko Ujčić

Summary

In the last months of 2007 and at the beginning of 2008, along the southern edge of the old city centre of Pula, the first phase of salvage archaeological excavations was carried out; the need had arisen because of the reconstruction of the municipal sewage system. The operation was carried out in Flaciusova ulica in the area between St Mary Formosa Basilica, the Croatian Post Office head office and the border wall of Uljanik shipyard, while the continuation of the excavations was postponed because the road was reopened to traffic.
To the east of the back of St Mary Formosa (sv. Marija Formosa) a secondary defensive wall was partially investigated (two parallel broad walls positioned N-S), perpendicular to the main, ring-shaped city walls. Limestone blocks and spolia of Roman period monumental buildings, funerary monuments and sarcophagi were incorporated into the secondary, double Late Antiquity wall. The westerly parallel Late Antiquity wall was linked with the city ring through a circular tower close to the southern gate (Porta Minerva) by Maksimijanova ulica. The whole of this fortification complex in its further extensions into the sea created the breakwater of the port at the delta of the little river that drained from Vela Poljana (*Pra Grande – Campus Martius*), below the eminence of the great Roman period theatre (Monte Zaro). Apart from that, together with the matching wall on the north, like a horseshoe, it protected the front of the Pula waterfront.
Under the suitable aegis of the angular connection of the fortification complex at the so-called Porta Minerva, almost the whole plant of an olive press was investigated in situ. The oil mill was clearly made in the agitated times in Late Antiquity when the cities (such as Pula, Poreč and Umag) became more rural, and was probably owned by the Ravenna estate, which as a feud of S. Appolinare is recorded up to the 12th century in the area of the see of Pula. Three stone balls, found in the vicinity, discarded ammunition, probably tell of some hostilities of Antiquity, or later (such as the siege of the Venetian fleet in 1242, the Genovese fleet in 1380)
Along the defensive wall of the Arsenal two parts of a marble pillar from Turkish quarries (so-called African *marmor lucullum*) were found. It was probably discarded in 1547, when architect J. Sansovino collected marble pillars from the abandoned monumental buildings of Roman period Pula (the theatre on Monte Zar, the Basilica of St Mary Formosa) for the building of public structures in Venice. Several investigated medieval graves belong to the cemetery in the vicinity of the southern mausoleum of the collapsed basilica, traces of which can be found along the city walls, by the Church of St Mary Misericordia in Trg Dante Alighieri.
When the Austro-Hungarian Central Hotel was built, the foundations of St Mary Formosa were considerably damaged. Recent research has confirmed that the foundation of the facade of the hotel, because the instability of this marshy region, was placed on vertical wooden logs. Because of the incorporation of numerous ancient blocks of stone (only, in truth, a few of them decorated) the face of the foundations of the hotel looks like a Late Antiquity city wall.

Redni broj: 162
Lokalitet: Pula – gradska četvrt sv. Teodora
Naselje: –
Grad/općina: Pula
Pravni status: P-1332
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na području Sv. Teodora u Puli, k.č. 493/3 i 493/5, k.o. Pula, blok 16, lokacija 11, u proljeće 2005. godine započela su zaštitna arheološka istraživanja koja se kontinuirano obavljaju već četiri godine. Usporedno traje privremena konzervacija pokretnih i nepokretnih nalaza. U listopadu 2008. nastavilo se zaštitno arheološko istraživanje na

Zona iskopa 2008. – u prvom su planu ruševine crkve sv. Teodora, a u drugom planu temenos s bunarom i temeljima hrama (foto: A. Starac)

jugoistočnom dijelu lokacije, s predviđenim trajanjem od 150 radnih dana. Osim klasične geodetske i nacrtne dokumentacije, predviđeno je 3D-snimanje laserskim skenerom. Stručna je voditeljica istraživanja dr. sc. Alka Starac, zamjenica voditeljice Lara Orlić, stručni su članovi ekipe Vendi Jukić, Silvana Petešić, Ivo Juričić, Siniša Majstorović, Ranko Paun i Marino Petrović, a izvođač Arheološki muzej Istre. Investitor je istraživanja PZ Ulaganja d.o.o., Zagreb.

Površina predviđena za arheološko istraživanje u 2008., kao i u idućoj 2009. godini, obuhvaća 1100 m² i dijeli se u dvije veće odvojene površine. Jedna je smještena u jugoistočnom dijelu čestice, na području rimskog hrama s ogradnim područjem, a druga u sjevernom dijelu čestice, gdje se jedine nepokretne arheološke strukture (odvodni kanali izgrađeni u drugoj polovini 1. st. pr. Kr.) očekuju tek ispod današnje razine mora. Zone arheološkog iskopa međusobno su odijeljene arheološkim zidovima. Tijekom tri mjeseca u 2008., od listopada do prosinca otvoreno je osam sondi. Iskop je dovršen u tri sonde, do završetka kulturnog sloja i ujedno do žive stijene, u sondama 1, 2 i 7, na ukupnoj površini od 63 četvorna metra. U sondama 1, 4, 5 i 6, arheološki se iskopavalo do stalne razine podzemne vode. Prosječna dubina iskopa do razine stalne podzemne vode iznosi metar i pol, a iskopano je 350 m³. Ukupna površina istražena do razine stalne vode krajem 2008. obuhvaća 131 četvorni metar. Dio sonde 7, veličine oko 10 četvornih metara, nije istražen do kraja kulturnog sloja, jer bi prethodno trebalo razidati odvodni kanal, neodvojiv dio jedinstvenoga kanalizacijskog sustava koji povezuje hramski kompleks s termama i kućom (*domus*), a datira u treću četvrtinu 1. st. pr. Kr. Na tegulama kojima je kanal bio pokriven zabilježeni su žigovi SOLON[A]S i C•PASIA•NA (ukrasni motiv), koji se razrješava u C(*ai*) ili C(*aesaris*) *Pa(n)siana* (Righini, Biordi, Pellicioni Golinelli 1993: 43, tip 11c). U zapuni kanala zatečen je ulomak sa žigom [PA]NSI[ANA].

Ukupan broj arheoloških predmeta koji su od 6. listopada do 24. prosinca 2008. prikupljeni, oprani, signirani, fotografirani i dokumentirani, iznosi 6042. Dokumentirano je 27 arheoloških slojeva, od kojih je 20 slojeva nasipnog i građevinsko-nasipnog karaktera, nastalih pri izgradnji dvorišne terase. Slojevi 10-08 i 27-08 naplavine su pijeska oko prirodnog izvora slatke vode na kojemu je izgrađen bunar (Bunar 2). Slojevi 8-08, 12-08, 16 – 17-08 i 26-08, koji se nalaze ispod nasipnih slojeva, nastali su taloženjem prije izgradnje terase. Smješteni su neposredno iznad

žive stijene i prosječno su visoki oko pola metra. Tih pet najstarijih slojeva, međusobno odijeljenih temeljnim zidovima sakralnog kompleksa, pripada željeznom razdoblju histarske kulture i razdoblju vladavine kasne rimske republike, od 177. pr. Kr. (LIV. 41, 7-14) do sredine 1. st. pr. Kr. Sadržavaju obilje grube kuhinjske keramike, počevši od prijelaza iz brončanog u željezno doba, o čemu svjedoče zdjele tordiranog, unutra zaokrenutog ruba (Cardarelli 1983), jednostavni ručni mlinovi od granitnih oblutaka, konični pršljenovi, perle od plave i bijele staklene paste, sitni ulomci daunijskih kratera, različiti skifosi i apulska stolna keramika, a u zasad najmlađe kronološki odredive predmete iz pet najstarijih slojeva ubrajaju se ulomci grčko-italskih amfora i amfora tipa *Lamboglia* 2. Ti najmlađi nalazi određuju razdoblje od 2. st. pr. Kr. (nakon pada Nezakcija 177.) do sredine 1. st. pr. Kr. (do osnutka kolonije Pole) kao *terminus post quem non* za izgradnju hrama. Gornja površina spomenutih slojeva prije izgradnje hramskog kompleksa bila je neuređena hodna površina u sjevernom podnožju gradinskog brežuljka Pule, za koju Plinije kaže: „*quondam a Colchis condita*“ (PLIN. NH 3, 129). Ta površina pokrivena je pri uređenju hramske terase, sredinom 1. st. pr. Kr., podlogom od lomljenog kamena, nagorenih klesanih blokova vapnenca i vapna (Pod 1-08, S.J. 7-08, 15-08), na kojoj je postavljen depozit amfora. Slojevi 1 - 7-08, 9-08, 11-08, 15-08, 20 – 22-08, Pod 1-08, nastali su sredinom 1. st. pr. Kr., prilikom nasipanja terase hramskog dvorišta i pripreme terena za postavljanje drenažnog depozita amfora, pri čemu je rabljena prekopana zemlja iz starijih kulturnih slojeva. Spojivi ulomci jednoga istog mortarija pronađeni su u slojevima S.J. 7-08 i S.J. 15-08 u različitim sektorima, što pokazuje da su oba sloja nasuta gotovo istodobno preko cijele površine hramskog dvorišta. Nasipni slojevi postavljeni kao podloga depozitu amfora sadrže građevinske blokove porušenog svetišta, u znatnoj količini ulomke kuhinjskih lonaca i zdjela, keramičke pršljenove i utege, ulomke crveno i crno premazane stolne keramike među kojom su raspoznatljivi ulomci daunijskih kratera s geometrijskim slikanjem, vrčeva *Gnathia* i pehara, čaša delskog i megarskog tipa, crne tere sigilate, keramičkih uljanica, dok najmlađi kronološki odrediv nalaz čini ulomak pehara *Aco* (Lavizzari Pedrazzini, 1997). Zastupljeni su brončani i željezni čavli, životinjske kosti i školjke, ulomci krovnih kupa i tegula isključivo žute boje te ulomci obrađenog kamena, među kojima sitni ulomci mramornih pločica i žrvnjevi različitih tipova od kamena eruptivnog podrijetla. Ulomci staklenih posuda malobrojni su i sitni (20 ulomaka), a među rijetkim su nalazima i staklene perle (6), fibule (7), dijelovi koštanih igli (6), brončani novci (3) te ulomak sitne brončane reljefne toljage. Prema učestalosti, daleko su najbrojniji nalazi grube kuhinjske keramike iz željeznog doba i iz razdoblja kasne rimske republike (37%), a slijedi raznovrsna stolna keramika (23%), od koje gotovo polovica nosi crni premaz. Tijekom 2008. nisu pronađene čitave amfore, budući da su se istraživali slojevi smješteni dublje ispod drenažnog depozita amfora, ali pronađeni su brojni poklopci i manji ulomci amfora *Lamboglia* 2, među kojima neki nose sljedeće žigove: ANIB[..], BARC, CASTIR FAB, C•HER, LICIN, LICINI (retrogradno), MAN[I], MENA•CRASS, P.EPI, PHIL[I]PVS, SABDA, SABDI, [..]DOB, [..]RT. Žig

Rub amfore sa žigom MENA·CRASS (foto: A. Starac)

MENA•CRASS svrstava se u skupinu žigova iz radionice u vlasništvu triumvira Marka Licinija Krasa (Manacorda 1989: 451), a ujedno je i neposredan arheološko-epigrafski dokaz o ekonomskim interesima triumvira Krasa u Istri. Razbijena amfora iz Krasove radionice i još jedna amfora jajolikog tijela, ubačene su unutar temelja procele hrama nakon spaljivanja i rušenja prvog svetišta.

Nalaz koji je najvredniji pojedinačni pokretni nalaz na lokalitetu u posljednje četiri godine, pronađen je u sjeverozapadnom uglu hramskog dvorišta (*temenos*),

Blok s reljefom toljage (foto: A. Starac)

u sondi 3, kvadrantu 1, sektoru M1, S.J. Pod 1-O8, u nakupini fino klesanih krupnih blokova vapnenca bačenih u otpad prilikom uređenja podloge drenažnog depozita amfora. Kvadratasti blok (KAND 08 6039), stranica 52x48x38 cm, isklesan je od vapnenačke stijene, tako da je na stražnjoj strani ostavljena prirodno zaobljena površina. Bočne strane zakošene su prema unutra radi lakše ugradnje bloka i pokrivene ostacima grube vezivne žbuke. Na prednjoj strani, namjerno ohrapavljene površine radi boljeg prianjanja žbuke, isklesana je reljefna toljaga ravno odrezanog vrha, s nepravilnim klinastim rupama umjesto izbočina. Na donjem kraju toljaga završava kružnom izbočinom u čijoj se sredini nalazi rupa za vješanje. Prednja, reljefno ukrašena strana bloka nosi tragove fine bijele vapnene žbuke, a na samom reljefu toljage mjestimično se vidi crveno-smeđa boja, upijena u kamen. Toljaga je Herkulov atribut te se taj nalaz smatra potvrdom pretpostavke o identifikaciji Herkulova svetišta koje je uključivalo hram, hramsko ograđeno dvorište i bunar na izvoru (Starac 2007). Istraživanje u 2008. pokazalo je da je stariji od dva bunara u području sonde 3 (Bunar 2) smješten točno na prirodnom izvoru u kraškom terenu. Stratigrafski odnosi pokazuju da je objekt iz kojeg potječe reljef toljage zapaljen (slojevi 4 – 5-08) i porušen prije postavljanja depozita amfora. Depozit amfora, postavljen u trećoj četvrtini 1. st. pr. Kr., ukazuje se u tom svjetlu kao element obnove svetišta koje je izgrađeno prije osnutka rimske kolonije Pole 46. – 45. g. pr. Kr. ili najkasnije u njenim prvim godinama, a spaljeno i porušeno za građanskog rata koji je izbio nakon Cezarova ubojstva 44. g. pr. Kr. Natpis o Herkulovu svetištu (IIt X/1 5), koji je pronađen prije stotinu godina u neposrednoj blizini, mogao bi se odnositi na obnovu svetišta. Privremena konzervacija obuhvatila je pokrivanje spremišta amfora (dvije barake) ter-papirom u površini od 114 m² te dodatno nasipanje pijeskom uz zidove sa sačuvanom žbukom na mjestima gdje je kiša isprala zaštitu. U te je svrhe utrošeno 5 m³ pijeska. Podne površine pokrivene su daskama na mjestima gdje je nedostajao pokrov. Zaštitna arheološka istraživanja bit će nastavljena i u 2009. godini, s predviđenim preostalim trajanjem od devedeset radnih dana.

Literatura

Cardarelli 1983 A. Cardarelli, Castellieri nel carso e nell'Istria: cronologia degli insediamneti fra media età del bronzo e prima età del ferro, Caput Adriae, 1983: 87 – 112.

Manacorda 1989 D. Manacorda, Le anfore dell'Italia repubblicana: aspetti economici e sociali, Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche. CollÉFR, 114, 1989: 443 – 467.

Righini, Biordi, Pellicioni Golinelli 1993 V. Righini, M. Biordi, M. T. Pellicioni Golinelli, I bolli laterizi romani della regione Cispadana (Emilia e Romagna), I laterizi di età romana nell'area nordadriatica, Cataloghi e monografie dei Civici musei di Udine, 3, Roma, 1993: 23 – 92.

Starac 2007 A. Starac, Četvrt sv. Teodora u Puli, Obavijesti HAD, 2007/2, Zagreb, 2007: 84 – 90.

dr. sc. Alka Starac

Summary

In the area of St Theodore (sv. Teodor) in Pula, block 16, site 11, in October 2008, salvage archaeological excavations were continued, intended to last 150 working days. As well as classical surveying and drawing records, it was intended to have 3D imaging with a laser scanner. The area explored in 2008 covered 131 square metres in 8 test pits. A total of 6042 objects were collected, and 27 archaeological strata were documented. A part of the sewage system of the third quarter of the 1st century AD was cleaned. On the tegulae with which the channel was covered we recorded the stamps SOLON[A]S and SOLON[A]S and C•PASIA•NA, and in the fill of the channel a fragment with the stamp [PA]NSI[ANA]. Strata 8-08, 12-08, 16 – 17-08 and 26-08 were created by sedimentation before the construction of the temenos. They belong to the Iron Age period of Histria culture and the later Roman republic. They contain kitchen pottery starting from the transition from the Bronze into the Iron Age, as shown by bowls with a twisted rim, granite querns, conical weights, beads of glass paste, fragments of Daunian kraters and Apulian pottery; among the youngest objects there are fragments of Greek-Italic amphorae and Lamboglia 2 amphorae. These most recent finds determine the period after the fall of Nezactium in 177 BC to the middle of the 1st century BC as a *terminus post quem non* for the construction of the temple. The upper surface of the mentioned strata was, before the construction of the temple complex, an unimproved walking area. In the arrangement of the temple terrace in the third quarter of the 1st century BC, it was covered with a base of rubble, burned dressed limestone blocks and lime (Floor 1-08, SU 7-08, 15-08), on which a deposit of amphorae was placed. The youngest finds from this group of strata is represented by a fragment of Aco goblet. Fragments of Lamboglia 2 amphorae were found with the stamps ANIB[..], BARC, CASTIR FAB, C•HER, LICIN, LICINI (retrograde), MAN[I], MENA•CRASS, P.EPI, PHIL[I] PVS, SABDA, SABDI, [..]DOB, [..]RT.

Stamp MENA•CRASS belongs to the workshop owned by the triumvir Marcus Licinius Crassus. The most valuable find was a square limestone block with a club relief (52 x 48 x 38 cm) found in the NW corner of the temenos The front side bears traces of a white mortar, and on the club relief there are traces of reddish-brown paint. The bludgeon or club is the attribute of Hercules, and we believe this find is a confirmation of the hypothesis about the identification of a shrine dedicated to Hercules, including the temple, the yard and the well at the spring. From the stratigraphic relations it appears that the amphora deposit was placed there during the renovation of the shrine built before the foundation of the Roman colony of Pola in 46-45 BC, or at the latest in its first years, and burned after the murder of Caesar in 44 BC. Temporary conservation included covering the amphora store with tar paper and depositing sand along the walls. Salvage archaeological excavations will be continued in 2008, the duration planned being 90 working days.

Redni broj: 163
Lokalitet: Pula – povijesna jezgra (Kino Zagreb)
Naselje: Pula
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Od 9. do 14. siječnja 2008., u organizaciji Arheološkog muzeja Istre u Puli, trajao je zaštitni arheološki nadzor radova prilikom preuređenja starog Kina Zagreb. Voditeljica nadzora bila je Giulia Codacci-Terlević.

Prilikom ulaska u prostorije Kina Zagreb primijećeno je da su izvođači radova prije izdavanja rješenja Konzervatorskog odjela u Puli iskopali ukupno 5 rovova različitih dimenzija. Rovovi su iskopani paralelno s dužim zidom partera kina, u smjeru sjever-jug. Najveća širina rova iznosila je 2,40 m, dok je maksimalna dubina iznosila 70 cm. Pregledom iskopanih rovova nisu zamijećeni nikakvi pokretni arheološki nalazi, već je ustanovljeno da se u najvećem rovu nalazi zid novijeg datuma (20. st.), koji je bio oštećen prethodnim djelovanjem bagera. Rov je označen kao rov A. Radi boljeg pregleda terena i vođenja dokumentacije, rovovi koji su bili iskopani prije dolaska arheologa označeni su kao rov 1, rov 2, rov 3, rov A i rov B.
Dolaskom arheologa na teren radovi su nastavljeni ručnim iskopom. Isti dan iskopana su dva rova u smjeru istok--zapad (rov 1: dužine oko 6 m, maksimalne širine 60 cm i maksimalne dubine 70 cm; rov 2: dužine oko 10 m, širine 1 m i maksimalne dubine 60-70 cm), koji su poslije spojeni s prethodno iskopanim rovovima. U iskopanim rovovima primijećeno je da su ispunjeni zemljanim nasipom s velikom količinom sitnog kamenja, bez ikakvih promjena u stratigrafiji. U njima je sakupljeno nekoliko ulomaka antičke (ulomci amfora) i novovjekovne keramike (poč. 20. st.). Tragovi arhitekture nisu zamijećeni.
Nakon toga nastavljeno je ručno iskopavanje na poziciji koja je označena kao rov B. Na tom su mjestu bili vidljivi veći kameni blokovi za koje se poslije ispostavilo da pripadaju zidu. U njihovoj blizini uočen je poveći kameni blok za koji se isprva sumnjalo da je spolij. Riječ je o kamenom bloku dužine 62 cm, širine 45 cm i debljine 12 cm. Kameni je blok s prednje strane obrađen plitkim reljefom koji najvjerojatnije prikazuje tijela anđela s krilima. Kako se na navedenoj lokaciji u starijim izvorima spominje ranokršćanska crkva sv. Stjepana, može se pretpostaviti da je sačuvani reljef nekada pripadao spomenutoj crkvi.

Reljef

Radovi su nastavljeni na području sjevernog dijela partera gdje je rov A produžen sve do kraja pozornice, odnosno kroz nju. S obzirom na pad terena, u dijelu pozornice dubina rova bila je mnogo veća i iznosila je ukupno 180 cm. Taj je posljednji rov produžetak prethodnih rovova A i B. U konzultaciji s Konzervatorskim odjelom u Puli uklonjen je dio novijeg zida iz 20. st., u onim segmentima gdje se za tim pokazala potreba. Osim romaničkog reljefa na većem kamenom bloku, sakupljena su još dva kamena bloka koja su u trenutku dolaska arheologa na teren zatečena izvan iskopanog rova označenog kao rov B. Blokovi su vrlo oštećeni, te je moguće da je riječ o ostacima nadgrobnih rimskih spomenika. Pokretni arheološki nalazi pohranjeni su u Arheološkom muzeju Istre u Puli, gdje će biti dalje obrađeni.

Giulia Codacci-Terlević

Summary

During the refurbishing of the old Kino Zagreb (cinema), in the area of the old centre of the city of Pula, archaeological supervision was conducted by the Archaeological Museum of Istria in Pula These reconstruction works involved the digging of a total of 5 trenches, and from them several fragments of Roman (amphora fragments) and modern (early 20th century) pottery were collected. Close to the trenches a large stone block was observed, the front of which was worked in bas relief, most likely showing bodies of angels with wings, probably belonging to the Church of St Stephen, which was located in this spot. As for architecture, only a 20th century wall was found.

Redni broj: 164
Lokalitet: Pula – povijesna jezgra (Uspon sv. Stjepana)
Naselje: Pula
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87
Razdoblje: –
Vrsta radova: nadzor

Na temelju rješenja Konzervatorskog odjela u Puli, godine 2008. započeo je zaštitni arheološki nadzor osposobljavanja javne rasvjete na Usponu sv. Stjepana u Puli, u neposrednoj blizini gradskih zidina. Nadzor je trajao svega jedan dan, odnosno za vrijeme iskopavanja rova za potrebe polaganja kablova i stupova javne rasvjete. Iskop se obavljao ručno, a voditeljica nadzora bila je Giulia Codacci-Terlević.

Rov je iskopan paralelno s gradskim bedemom, odnosno uz gornji dio gradskog bedema – od četvrtaste kule (unutar koje se nalazi stubište koje spaja Uspon sv. Stjepana sa šetalištem Giardini). Za vrijeme zaštitnoga arheološkog nadzora ustanovljeno je da je rov iskopan po gabaritima već postojećeg rova unutar kojeg su se nalazili kablovi prethodne rasvjete. Maksimalna dubina iskopa nije pre-

Pula, plan starogradske jezgre s označenom zonom arheološkog nadzora

lazila 50 cm; dužina je iznosila otprilike 40 m, a širina otprilike 40 cm. Tijekom iskopavanja rova pregledan je sav izbačeni materijal, pri čemu nisu zamijećeni nikakvi arheološki nalazi.

Pula – Uspon sv. Stjepana

Literatura

Marušić 1960 B. Marušić, Istra u ranom srednjem vijeku, Pula, 1960.

Ujčić 1995 Ž. Ujčić, Prilog poznavanju kasnoantičkih groblja Pule i Medulina, HArch, 24/25, 1993-1994, Pula, 1995: 74 – 94.

Giulia Codacci-Terlević

Summary

During 2008 salvage archaeological supervision was addressed during works on street lighting on Uspon sv. Stjepana in Pula, very close to the city walls. The supervision lasted a mere day, and no kind of archaeological finds were observed.

Redni broj: 165
Lokalitet: Pula – Tehnička škola
Naselje: Pula
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: nadzor

Od veljače do travnja 2008. nadzirano je iskopavanje pilota i trakastog iskopa temelja za dogradnju postojeće Tehničke škole u Puli (sektor LVI, blok 8, parcela 2a i b PUP-a Stari grad Pula). Investitor je radova Istarska županija. Predmetna građevina nalazi se unutar zaštićene spomeničke cjeline grada Pule, upisane u Registar kulturnih dobara. Radove su nadzirale Lara Orlić i Ivana Janko, kustosice Arheološkog muzeja Istre.

Promjer pilota iznosi 80 cm, a dubina im varira od 3,5 m do 6,7 m, odnosno gornje visine kota pilota nalaze se na 14,40 do 15 m n.m., dok im donja kota varira od 7,70 do 11,50 m n.m. Kraći su piloti oni prema sjeveru parcele (tj. prema već postojećoj zgradi), a dublji oni prema jugu (prate pad živca). Gornja je visina pilota (15 m n.m.) na školskom igralištu, a donja (14,40 m n.m.) na školskom dvorištu. Živa stijena prema sjeveru (školi) nalazi se na dubini od 11,5 m n.m., dok je prema jugu (školskom dvorištu) živa stijena na dubini od 7,70 m n.m. Piloti su bušeni do dubine od 80 cm u živoj stijeni. Za vrijeme iskopa trakastog temelja utvrđeno je da nema nalaza, jer se iskopava u nasipanom sloju građevinskog tampona, dubine 70 cm. Stratigrafiju slojeva bilo je moguće uočiti prilikom vađenja puža bušilice. Iskop iz pilota na sjevernoj strani terena sadržavao je sličnu stratigrafiju: ispod asfalta zamijećen je sloj nasutoga građevinskog tampona (kojim je poravnat teren za asfaltiranje igrališta). Ispod sloja asfalta i nasutog tampona nalazi se sloj tamno smeđe rastresite zemlje s malo kamenja, a ispod njega uočen je sloj tamne rahle humusne crne zemlje debljine 1 m, u kojem su pronađeni ulomci prapovijesne keramike. Iz navedenih se slojeva samo najniži sloj može izdvojiti kao autentičan kulturni sloj. Srednji sloj tamno smeđe rastresite zemlje,

Iskopavanje pilota bušilicom

koji zaprema 80% volumena iskopanih pilota, nasipan je radi poravnavanja terena u novije vrijeme, ali se prema nalazima prapovijesne, antičke i srednjovjekovne keramike može zaključiti da je nasip dopremljen iz bliže okolice.
Iskop iz pilota na južnoj površini dogradnje sadrži drugačiju stratigrafiju, budući da je riječ o terenu izvan igrališta. Gornji sloj sastoji se od crvenice (1 m – dovezena), ispod koje je sloj rahle tamno smeđe zemlje s malo kamenja i razdrobljenih građevnih opeka. Iskop iz pilota na jugoistočnoj površini dogradnje sadrži veću količinu građevne šute – zbog blizine podzemnog bunkera taj je materijal vjerojatno nasipan prilikom njegove izgradnje. U nasipanom sloju smeđe rastresite zemlje pronađeni su sljedeći pokretni nalazi: ulomci prapovijesne keramike, fragmenti lijepa, ulomci amfora, kuhinjsko antičko posuđe, životinjske kosti, školjke, ulomci majolike, ulomci stolnoga antičkog posuđa (*terra sigillata*), ulomci tegula, kockice mozaika, helenistička siva keramika (1 ul.), ulomci mramora, keramičkih pršljenova te uljanica. Navedeni nalazi pronađeni su u rastresitome nasipanom sloju, dok je u sloju crne zemlje u iskopu pilota na sjevernoj površini dogradnje pronađena isključivo prapovijesna keramika koja se prema fakturi i oblicima može okvirno svrstati u željeznodobno razdoblje (1100. – 100. g. pr. Kr.). Pomiješani materijal iz nasipanog sloja obuhvaća raspon od helenizma (300. g. pr. Kr.) do visokoga srednjeg vijeka.

Lara Orlić

Summary

In the period up to April 2008, the Archaeological Museum of Istria in Pula carried out archaeological supervision of the excavation of a pilot bore and trench for the foundations for an extension to the engineering secondary school in Pula. The stratigraphy was visible immediately the bit of the drill was removed. Only the lowest stratum on the northern side of the ground could be distinguished as an authentic cultural stratum, while on the rest of the terrain it was a matter of fill material, in which there were finds that could be dated over a wide span of time from the Iron Age to the period of the high Middle Ages.

Redni broj: 166
Lokalitet: Sv. Ivan Kornetski
Naselje: Sv. Ivan
Grad/općina: Umag
Pravni status: P-1295
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Muzej grada Umaga u ljeto 2008. zaštitno je arheološki istražio područje u Sv. Ivanu kod Umaga, na k.č. 24/17 i 24/21, k.o. Lovrečica, vlasnika građevinske tvrtke Savudrija inženjering d.o.o. Voditeljica istraživanja bila je Tea Katunarić, a zamjenica voditeljice Biljana Petrović Markežić. U istraživanjima su sudjelovale arheologinje Ana Marić, Filomena Sirovica, Meri Opačić i Sanja Gospodinović, dokumentaristica Biljana Bojić te studenti Filip Turković Krnjaka, Marko Zornija, Tanja Šuflaj, Zvjezdan Vuković i Zoran Vinković. Geodetske snimke i obradu crteža u AutoCAD-u napravio je Damir Benolić iz Geodetskog ureda Mataija. Dio fotografske dokumentacije, kao svoj prilog zaštiti kulturne baštine, napravio je Renco Kosinožić.

Sv. Ivan Kornetski malo je tradicionalno ribarsko naselje smješteno na sjevernoj obali poluotoka Finide koji s juga zatvara duboku, od bure i juga zaštićenu uvalu Kocišće. Danas se uz južnu obalu poluotoka smjestilo naselje manjih vikendica, uglavnom lijepo uklopljenih u okoliš. Obala je poluotoka kamenita, nisko položena i pristupačna. Morsko je dno pjeskovito, a more bočato jer se u njega ulijevaju slabi slatkovodni tokovi vode, što pogoduje rastu školjaka. Uz samu su obalu široke obradive površine plodne zemlje crvenice. Zbog lijepoga geografskog položaja i prirodnih osobitosti mjesta, područje Sv. Ivana naseljeno je još od prapovijesnog vremena.
Na poluotoku Finidi nalazilo se gradinsko naselje opasano bedemom iz srednjeg i kasnobrončanog doba. U antičko je vrijeme u uvali sagrađena rimska vila rustika s pristaništem. Ostaci rimskih zidova prvi se put u stručnoj literaturi spominju polovinom 19. st. U prvoj polovini 20. st. objavljen je i nacrt rimskog pristaništa te slučajni nalazi rimskog groba sa zlatnim nakitom i nadgrobna stela C PLOTIUSa, bez točnog mjesta nalaza. U srednjem vijeku Sv. Ivan postaje feud u kojem se u 11. st. gradi kaštel, a u 13. st. crkva. Brojni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike i keramičkog otpada pronađenog u moru upućuju na mogućnost postojanja keramičarske radionice koja je djelovala tijekom 16. i 17. st. Zbog važnosti svog položaja, Sv. Ivan ucrtan je na najstarijoj sačuvanoj karti Istre, tiskanoj 1525. godine.
Na k.č. 24/17 i 24/21, godine 2005. sagrađena su dva stambena objekta koja su teško devastirala vilu rustiku. Novogradnja je gotovo u potpunosti uništila veći dio rimske vodospreme, termalni dio vile i kasnoantičku nekropolu. Prof. dr. sc. Latko Korošec, u ime mještana Sv. Ivana, obavijestio je Muzej grada Umaga o rušenju vile te je Muzeju poklonio srebrni prsten pečatnjak s natpisom VTRE, unikatnu minijaturnu uljanicu i novac cara Aurelijana, koji su pronađeni u iskopu bagera na samom lokalitetu. Zaštitno je arheološki istražena je površina od 1350 m², odnosno cjelokupna površina terena koja nije zahvaćena

Avionski snimak lokaliteta (foto: R. Kosinožić)

novosagrađenim kućama. Sveukupno je istraženo petnaest prostorija ili prostora omeđenih zidovima, pet kanala, četiri mozaika i vodosprema. Živac je na više mjesta obrađivan kako bi se izravnao za hodne površine te kako bi se u njega utemeljile strukture. Zidovi, kanali i prostorije istraženog dijela vile u horizontalnoj i vertikalnoj stratigrafiji pokazuju više faza gradnje i upotrebe. Zidovi su tijekom stoljeća devastirani odnošenjem kamene građe i obradom zemljišta. Posebno su uništene strukture na zapadnom dijelu terena gdje su se sačuvale samo temeljne stope zidova. Zidovi su, kao i cijela vila, položeni u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Širina je pregradnih zidova od 30 do 50 cm, perimetralnih 60 cm, a temeljnih stopa 70 cm. Najstariji dijelovi zidova zidani su od pravilno klesanog i poslaganog kamenja, dok su mlađi sagrađeni od rustičnije obrađenih klesanaca. Ispuna zidova sastoji se od manjih kamenih odbitaka, ulomaka tegula, imbreksa, amfora i drugoga keramičkog posuđa, povezanih žbukom. Žbukom jedino nisu povezani nepravilno obrađeni blokovi najmlađeg zida na terenu (SJ 94) koji je utemeljen u antičkom ruševnom sloju.

Na sjeverozapadnom dijelu lokaliteta bio je otvoreni prostor vile, čiji je dio mogao biti natkriven trijemom ili pergolom od koje su sačuvani kameni kvadratni postamenti konstrukcije. Pred ulazima iz otvorenog prostora u prostorije vile nalazili su se mozaici od većih keramičkih kocaka žute i narančaste boje. Na zapadnom dijelu lokaliteta nalazio se još jedan otvoreni prostor kroz koji je prolazio glavni odvodni kanal istraženog dijela vile. Zidovi kanala zidani su od pravilnih klesanaca. Prekrivale su ga tanje kamene ploče, a na dnu su se nalazile tegule. U njega su se ulijevala još dva kanala. Svi su kanali pregrađivani te ojačani vodonepropusnom žbukom na mjestima gdje su se dodirivali sa zidovima prostorija. Glavni kanal imao je blagi pad od istoka prema zapadu, odnosno prema moru. Njegov je istočni dio potpuno uništen novogradnjom. Kanal je prolazio uz južne zidove kaldarija i tepidarija te kroz otvoreni zapadni prostor gdje mu je dno bilo otvoreno, odnosno bez tegula, pa je tu služio kao napojni kanal za mogući vrt.

Na rubnome istočnom dijelu lokaliteta istražen je manji, sačuvani dio vodospreme. Zidovi su joj ukopani u zemlju crvenicu, a temeljena je na kamenu živcu. S unutrašnje strane obložena je vodonepropusnom žbukom debljine do 45 cm. Na njoj se vide otisci drvene oplate koja je upotrebljavana prilikom oblaganja cisterne vodonepropusnom žbukom. Na vodospremu se vezuju temeljne stope zidova koje se prema istoku protežu u susjednu parcelu. Cisterna je u donjem dijelu bila ispunjena antičkom šutom, a u gornjem novijim zapunama. Većina istraženih prostorija pripadala je termalnom dijelu vile. Prostorija (P1) s eksedrom, čija je istočna polovica potpuno uništena novogradnjom, bila je kaldarij zagrijavan sustavom podnoga i zidnoga grijanja. Stupići hipokausta sagrađeni su od kvadratnih opeka (18x18x8 cm, temeljna opeka 28x28x8 cm). Stupići stoje na podnici od vodonepropusne žbuke čija je podloga načinjena od ulomaka tegula i imbreksa. U podnicu su, u svježu žbuku, urezani pravilno raspoređeni kvadrati veličine

stupića koji se ne podudaraju sa stupićima pronađenima *in situ*. Izgleda da se plan postavljanja stupića u izvedbi hipokausta nije poštovao ili da urezani kvadrati čine jednu fazu hipokausta, a stvarni raspored stupića drugu. Na dvije faze gradnje termi upućuju i naknadno probijani ili proširivani otvori u zidu između kaldarija i tepidarija. Zidovi hipokausata obloženi su tegulama radi toplinske izolacije. Stupići hipokausta nosili su suspenzuru koja se sastojala od kvadratnih keramičkih ploča *bipedales*, na kojima je ležala podloga od tri sloja žbuke debljine 20 cm. U najfiniji sloj žbuke utisnut je mozaik od crnih i bijelih kamenih tesera (1x1 – 1,5x2 cm). Bijela površina mozaika uokvirena je jednom širom i jednom užom crnom linijom uz koju se nižu crni trokuti, dok se na ulazu u eksedru nalazi još jedna uska crna linija. Još se u antičko vrijeme urušila suspenzura s mozaikom, kada je poduprta većim kamenjem i opekama, a šupljine ispunjene i iznivelirane antičkom šutom. U jugozapadnom kutu kaldarija sačuvan je jedan tubul *in situ*. Zidovi kaldarija, kao i ostalih prostorija, bili su premazani finim slojem žbuke te bijelim, žutim, plavim, crvenim i crnim freskama.

Zapadno od kaldarija nalazio se tepidarij (P3) koji se, poput kaldarija, zagrijavao sustavom podnoga i zidnoga grijanja. Vrući je zrak do tepidarija dolazio iz kaldarija. U jugoistočnom uglu prostorije sačuvani su tubuli *in situ*. Pokraj tubula pronađeni su rubni dijelovi suspenzure s mozaikom od bijelih kamenih tesera (1x1 – 1,5x2 cm). Ostali dijelovi suspenzure nisu pronađeni. *In situ* su sačuvani samo dijelovi kvadratnih stupića hipokausta. U trenutku istraživanja nad stupićima se nalazio sloj s dijelovima neukrašenih bijelih štukatura urušenog stropa ili svoda prostorije, na kojima se jasno vide otisci drvenih konstrukcijskih greda ili trstike. Tepidarij se više nije mogao upotrebljavati nakon što se urušio mozaik u kaldariju, a moguće i u samom tepidariju. Iz njega je izvađena suspenzura, a prostorija je ispunjena antičkom šutom kada se urušio i strop tepidarija.

Prostorije P13 i P15 južno od kaldarija i tepidarija gotovo su u potpunosti uništene novogradnjom. Podovi prostorija bili su prekriveni bijelim mozaicima s crnom obrubnom linijom. U sjeveroistočnom uglu prostorije P13 u kasnoj antici sazidana je grobnica (G1) u kojoj je pokopano više pokojnika. U njoj je pronađen prošupljen novac Konstantina Velikog. Grobnica je bila dio kasnoantičke nekropole koja je nastala na južnom dijelu istraženog područja vile, nakon što su terme izgubile svoju prvobitnu namjenu. Nekropola je uništena novogradnjom, pa su uz grobnicu sačuvana i istražena svega četiri dječja kosturna groba u amforama, ukopana u urušene slojeve i strukture vile.

U svim prostorijama termi, a posebno u prostorijama P5 i P12 sjeverno od kaldarija i tepidarija, pronađeno je mnoštvo ulomaka finog posuđa: tere sigilate, tere nigre, reljefnih posuda, posuda tankih stijenki, različitih tipova uljanica s reljefnim prikazima te staklenih posuda od raznobojnog i brušenog stakla, zatim dijelovi metalnih predmeta: fibule, aplike, pincete i sl., kao i dijelovi predmeta od staklene paste: prstenje, narukvice i žetoni te koštane igle. U prostoriji P12 pronađena je i velika količina crnih tesera (0,5x0,5x0,5 cm). U prostoriji P5 među naslagama pepela pronađene su bijele profilirane štukature ukrašene plastičnim trakama i ovulima te premazane plavom, zelenom i crvenom bojom. Obje prostorije bile su devastirane još u antičko vrijeme, a 2005. godine potpuno je uništen istočni dio prostorije P5. Više slojeva pepela u prostoriji P5 upućuje na to da se ona nalazila uz ložište termi, a vjerojatno ju je poslije, nakon što je pregrađena i u nju je smještena manja uljara, poharao i požar. Za izgradnju uljare poslužili su veći kameni prag, kanal te okolne prostorije napuštenog dijela vile u kojima su napravljene podnice od žbuke u koju su umiješane kamene tesere i ljušture školjka.

U svim slojevima na području vile, a osobito u onima najstarijima, pronađena je velika količina ljuštura raznih školjaka. Iznimno velik broj školjaka pokazuje kako su one uz jelo, bile namijenjene privredi i prodaji. Većina školjki pripada volcima *Murex hexaaplex trunculus*, od čijih se žlijezda dobiva najkvalitetnija purpurna boja. Po brojnosti i načinu lomljenja ljuštura volaka, jasno je da je jedna od važnih privrednih grana vile bila proizvodnja purpurne boje. Uz to su se stanovnici s područja vile bavili ribarstvom, školjkarstvom te preradom maslina.

U najstarijim slojevima na području istraženog dijela vile, uz brojne je školjke pronađeno i mnoštvo keramičkih utega za mreže, brončanih udica, kao i ulomaka republikanskih amfora te stolnog posuđa s crnim premazom južnoitalske provenijencije koji se datiraju od polovine 2. i tijekom 1. st. pr. Kr. U to vrijeme još nije bio izgrađen istraženi dio vile. Gradnja istraženog termalnog dijela vile može se datirati Augustovim novcem pronađenim u zidu između kaldarija i tepidarija. Termalni dio vile gubi svoju izvornu namjenu tijekom 2. ili 3. st., pa se njegov sjeverni dio rabi za potrebe uljare, a na južnom dijelu, među srušenim zidovima smješta se kasnoantička nekropola. Na istraženom terenu gotovo da i nema srednjovjekovnog materijala. Zanimljiva su dva kasnosrednjovjekovna prikaza urezanih brodova tipa batane s latinskim jedrom na ulomcima tegula. Prikaze su vjerojatno urezali ribari kao zavjetne darove crkvi sv. Ivana, s čijom parcelom graniči istraživani lokalitet, stoga se čini da je istraživana parcela od srednjeg vijeka pa sve do izgradnje dviju kuća 2005. bila oranica ili livada.

Cijeli kompleks vile rasprostire se i na okolne parcele sve do mora. U njihovu su produžetku prema moru uz kamenitu morsku obalu među šljunkom vidljivi donji dijelovi rimskih zidova koji su sa zapadne strane obloženi vodonepropusnom žbukom. Zidovi se pružaju prema rimskom pristaništu, u istom smjeru kao i zidovi vile.

Kaldarij (P1) s razlomljenim mozaikom i tepidarij (P3) s ostacima hipokausta (foto: R. Kosinožić)

Kasnoantička grobnica (G1) sazidana u prostoriji 13 (foto: R. Kosinožić)

Sve arheološke strukture ostavljene su na terenu *in situ*, osim strapiranih mozaika i njihovih podloga, s iznimkom podloge za mozaik SJ 100 koja se i dalje nalazi na svome izvornome mjestu. Istraženi dio vile bit će zatrpan i nad njim će biti sagrađeno dvorište. Mozaike restauriraju i konzerviraju prof. dr. sc. B. Matulić i prof. mr. sc. T. Borovac (Umjetnička akademija Split), metalne predmete prof. doc. I. Donelli (Umjetnička akademija Split), keramičke i staklene predmete profesor B. Bojić (Muzej grada Umaga). Ljudske kosti obradio je prof. dr. sc. M. Šlaus (HAZU), životinjske kosti prof. dr. sc. T. Trbojević (Veterinarski fakultet), paleobotaničke analize prof. dr. sc. R. Šostraić (PMF), školjke prof. dr. sc. A. Žuljević (Institut za oceanografiju), volke prof. C. Macheboeuf (Sveučilište u Bordeauxu).

Tea Katunarić

Summary

In summer 2008, Umag Municipal Museum carried out salvage archaeological excavations into the settlement of Sv. Ivan by Umag (on cadastral plots 24/17 and 24/21). On these plots, two residential objects had been built, resulting in grave devastation to part of a *villa rustica*, and part of a Roman cistern, the bath part of the villa and a necropolis of Late Antiquity. The salvage archaeological excavations investigated fifteen rooms or spaces bounded by walls, five channels, four mosaics and a cistern. The walls, channels and rooms of the investigated part of the villa show, in their horizontal and vertical stratigraphy, several phases of construction and use. Most of the rooms investigated belonged to the baths part of the villa, of which the caldarium and tepidarium heated by floor and wall heating can clearly be distinguished. On the walking surface of the caldarium there was a mosaic of black and white stone tesserae that had subsided even during Antiquity. The walls of the rooms were painted with polychrome frescoes and decorated with moulded varicoloured stucco work. In the strata a great many fragments of fine pottery ware and glass vessels were found, of kitchen crockery and metal objects, and objects of glass paste, as well as bone hair pins. In all the layers in the villa area, particularly in the earliest strata, a large number of shells of various molluscs were discovered. Most of them belonged to the murex (*murex hexaplex trunculus*), from the mucus of which the highest quality purple dye is obtained. One of the important productive activities of the villa was clearly the production of purple, along with fishing, shell fish collecting, and olive processing. The earliest strata of life in the area of the villa date from the middle of the 2nd and through the 1st century BC. The construction of the baths part of the villa investigated is dated from a coin of Augustus found in the wall between caldarium and tepidarium. The baths lost their original purpose in the 2nd and 3rd century and an oil mill was built in their place; in the southern part, among the ruined walls, a necropolis of Late Antiquity is located. From the Middle Ages until the building of the two houses in 2005, the plots were ploughland or meadowland.

Redni broj: 167
Lokalitet: Sv. Mihovil
Naselje: Bale
Grad/općina: Bale
Pravni status: P-2750
Razdoblje: P
Vrsta radova: privremena konzervacija

Od 17. svibnja do 12. lipnja 2008., prema idejnom je projektu trajala privremena konzervacija na prapovijesnom lokalitetu Sv. Mihovil. Konzervaciju je vodio restaurator Arheološkog muzeja istre Slobodan Božičković, a voditelj arheološkog nadzora bio je Romuald Zlatunić, viši kustos AMI-a. Ostatak terenske ekipe sastojao se od dva ili tri člana koji su se prema potrebi izmjenjivali na terenu.

Zbog promjenjivih vremenskih uvjeta (veći broj kišnih dana) koji su utjecali na plan konzervacije, prvobitan je plan bio izmijenjen. Privremeno je konzervirana kompletna brončanodobna temeljna konstrukcija suhozidnoga nadzemnog objekta u sektoru I (sonda I – Ia) te je istodobno osigurano područje s podignutom drvenom ogradom na području sondi I – Ia i II u sektorima I/II. Radovi su započeli čišćenjem vegetacije na području oko sondi I – Ia i sonde II (sektori I/II). Skidanjem vegetacije stvorili su se uvjeti

Pogled na brončanodobnu suhozidnu temeljnu osnovu prije privremene konzervacije i početka prekrivanja suhozidne konstrukcije geofolijom (foto: R. Zlatunić)

Pogled na privremeno zaštićene i konzervirane sonde I – Ia (sektor I) i sonda II (sektor II), (foto: R. Zlatunić)

za konzervaciju brončanodobnoga suhozidnog objekta u sondi I (sektor I).
Zbog urušavanja dijela zemlje ispod brončanodobnoga suhozidnog objekta (djelovanje kiše u zimskom i proljetnom razdoblju 2007. i 2008. godine) i početaka destabilizacije njegova dijela u sondi I, prije konzervacije moralo je započeti izravno tretiranje zemljane podloge ispod temeljne suhozidne osnove, koje se u osnovi sastojalo od močenja i učvršćivanja. Nakon toga slijedila je faza postavljanja sloja geofolije i plastične mrežice (promjera 5x3 cm) te nanošenja tankog sloja produžne žbuke. Tako je konzerviran cijeli suhozidni brončanodobni objekt. Zbog loših vremenskih uvjeta, koji su bili velik problem tijekom konzervacije (učvršćivanje žbuke), odustalo se od postavljanja daščane platforme u sondama I – Ia i II (sektori I i II) te su se postojeće sonde osigurale drvenom ogradom sastavljenom od drvenih gredica (promjera 5x3 cm) i dasaka. Naknadna priprema i postavljanje daščane platforme u sondama I – Ia i II (sektori I/II) planira se u II. fazi, do kraja 2010. godine.

Prekrivanje geofolijom suhozidnog objekta i početak nanošenja tankog sloja vapnene žbuke na objekt (foto: R. Zlatunić)

Literatura

Zlatunić 2008 Romuald Zlatunić, Sv. Mihovil, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 309 – 312.

Romuald Zlatunić

Summary

In the area of a hill fort site on the Sv. Mihovil hillock (in Bale), during May and June 2008, the temporary conservation and protection of the prehistoric dry stone wall footing in test digs I, Ia, in sector I, and the protection of test pit II in sector II (investigated in 2006 and 2007) were carried out.

Redni broj: 168
Lokalitet: Umag – Moela
Naselje: Umag
Grad/oćina: Umag
Pavni status: Z-2680
Razdoblje: –
Vrsta radova: nadzor

Gradska plaža Moela smještena je u zaljevu Moela, južno od povijesne jezgre Umaga, a zapadno i južno uz obalni zid (k.č. 2456 i dio k.č. 3967, k.o. Umag) i na području morskog zaljeva unutar obuhvata PUP-a Centar Umag i PUP-a povijesne jezgre Umaga. Uređenje gradske plaže, tj. zemljane radove, od 27. prosinca 2007. do 5. svibnja 2008. godine arheološki je nadzirao Muzej grada Umaga. Investitor svih radova bio je Grad Umag, a voditeljica arheološkog nadzora Biljana Petrović Markežić, dipl. arheo.

Gradska plaža Moela obuhvaća sunčalište u više nivoa, s dva prilaza stubištima, s rampom za invalide i to na istoku iz Ulice Dante, na zapadu iz smjera Trga slobode. Postoji još jedan prilaz iz smjera parkirališta pokraj Podravke

Izgled plaže prije građevinskih radova (foto: B. Petrović Markežić)

i nove poslovno-stambene građevine. Prije zemljanih i građevinskih radova, gradska plaža Moela bila je neuređen pjeskovito-kameniti obalni pojas.
Prostor je niveliran i nasipavan pijeskom, najprije za plato (sunčalište, pješačke staze, stubište, rampe za invalide) koji doseže širinu od 5 do 15 m, a debljina je pješčanog nasipa do 0,50 m. Za temelje betonskog zida, stubišta i rampi za invalide kopano je do dubine od 0,20 m od površine tla, pri čemu je bio vidljiv nanos pijeska te nije pronađen pokretni i nepokretni arheološki materijal. Prijelazni plato (sunčalište i rampa za invalide) širok je od 6 m do 22 m, debljina je nasipa do 0,50 m, a za temelje zidova rampi za invalide kopano je do dubine od 0,30 m. Na tom je prostoru također uočen pjeskovit nanos i „živa“ stijena te nije pronađen pokretni i nepokretni arheološki materijal. Za izgradnju plaže navožen je pijesak i nije bilo zemljanih radova.
Prilikom gradnje stabilizacijskih pera i rampi za invalide, najprije se nasipavao teren (debljina nasipa 0,40 m), a zatim se kopalo do dubine od oko 0,55 m od površine nasipa (sam je iskop bez nasipa 0,15 m), pri čemu arheološkim nadzorom nije pronađen pokretni i nepokretni arheološki materijal. Moglo se uočiti pješčano i kamenito dno mora. Za podvodne barijere napravljen je iskop dubine 0,5 m od površine tla, a zatim je napravljen pješčani nasip debljine 0,40 m od površine tla (prema obalnoj strani), koji se naslanja na podvodnu barijeru. I tu se prilikom zemljanih radova mogla vidjeti „živa“ stijena i pjeskovito dno. Zemljani

Zemljani radovi za rampe za invalide (foto: B. Petrović Markežić)

su radovi prilikom izgradnji plaže Moela završeni, a samim tim i arheološki nadzor koji je često bio otežan zbog visokog nivoa vode – plime.

Biljana Petrović Markežić

Summary

The municipal beach Moela is located in Moela Bay, south of the historic centre of Umag. In 2007 Umag Municipal Museum carried out archaeological supervision of the development of the city beach (that is, earthmoving works). Before the earthmoving and building works the city beach had been an unimproved stony and sandy coastal strip. The space was levelled and had gravel tipped over it for a sunbathing area, a path, steps, and a ramp for invalids. During all the works it was possible to observe only sandy sediment and bedrock, and no archaeological moveable or immoveable finds were discovered.

Redni broj: 169
Lokalitet: Umag – Trg sv. Martina
Naselje: Umag
Grad/općina: Umag
Pravni status: Z-2680
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na Trgu sv. Martina u povijesnoj jezgri Umaga trajalo je od 1. prosinca 2007. do 15. travnja 2008. godine. Trg se nalazi na krajnjem vrhu umaškog poluotoka, između dijela srednjovjekovnog bedema s ugaonom kulom (danas zgrada Muzeja grada Umaga) i hotela Kristal, izgrađenog 1960-ih. Trg je predviđen za veliku rekonstrukciju, s proširenjem hotelskog kompleksa te je s obzirom na to da se radi o zaštićenoj povijesnoj jezgri propisano zaštitno arheološko istraživanje. Arheološko istraživanje povjereno je Muzeju grada Umaga, a voditelj je bio Zoran Čučković. Također je s Ministarstvom kulture sklopljen poseban ugovor o pojačanom konzervatorskom nadzoru, s obzirom na očekivanu složenost arheoloških nalaza. Zamjenica voditelja bila je Sanja Gospodinović, a u iskopavanju se izmijenilo više arheologa i studenata iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine.

Prostor građevinskog zahvata površine veće od 1100 m^2 nalazi se u vlasništvu Grada Umaga i dvije privatne tvrtke, pa je istraživanje financiralo više investitora. Nesređeni odnosi među investitorima imali su poguban učinak na istraživanje koje je u konačnici obustavljeno. Arheološkom istraživanju prethodilo je strojno uklanjanje recentnih navoza građevnog pijeska, šute i crvenice, koji su od 1960-ih do danas navezeni kao kolnik za automobile i podloga za hortikulturno uređenje. Prosječna debljina tog sloja bila je pola metra.
Sljedeći korak bio je ručno raščišćavanje do definiranja stratigrafskih jedinica, odnosno početka stratigrafskog iskopavanja. Budući da je na nekim mjestima pronađeno

Središnji dio trga, mozaik fotografija (izradio: Z. Čučković)

dosta šute i ostaloga otpadnog materijala iz 20. st., debljina tog sloja (004) prilično je varirala – od nekoliko centimetara do gotovo pola metra. Prilikom iskopavanja sloja 004 izišle su na vidjelo znatne devastacije koje je arheološko nalazište pretrpjelo u posljednjih 50-ak godina. Najsvježiji takav slučaj zbio se 1996., kada je izgrađen bazen hotela Kristal i time uništen sjeverni završetak monumentalnoga renesansnog zida. Ondje se mogla očekivati ugaona kula iz srednjeg vijeka. Trg je također ispresijecan brojnim instalacijama (struja, voda, kanalizacija), a srednjovjekovni su bedemi na južnom obodu trga probijeni na najmanje dva mjesta radi kanalizacijskih ispusta. Dobar dio izvorne arheološke stratifikacije uz južnu liniju bedema uništen je prilikom postavljanja kanalizacijskih otvora i prateće infrastrukture te nekim novijim radovima neposredno uz zidine (konzervacija?). Najveći stupanj devastacije pretrpio je prostor zapadnog dijela trga, između stražnjeg ulaza u hotel Kristal i okolnih stambenih objekata. Ondje se istraživanje odvijalo u klupku različitih vodova i instalacija između kojih su ostali otoci izvorne stratifikacije. Svi su grobovi pronađeni na tom prostoru više ili manje oštećeni komunalnim instalacijama. S druge strane, treba naglasiti da je osim kanalizacijske mreže ostala infrastruktura relativno plitko ukopana, tako da su slojevi stariji od ranijega ili razvijenoga srednjeg vijeka pretrpjeli manja oštećenja.

Istočni sektor

Istraživanje na prilaznom dijelu trga odvijalo se u spletu instalacija. Tijekom radova slučajno su bili oštećeni visokonaponski vodovi te kanalizacijske i vodovodne cijevi, srećom bez ozljeda ili ozbiljnijih posljedica. Na sjevernom dijelu sektora pronađeno je relativno malo srednjovjekovnih i novovjekovnih slojeva, uglavnom devastiranih. Zanimljiv je nalaz s tog prostora ukrašena kamena profilacija iz kasne gotike ili renesanse (15. – 16. st.), koja je najvjerojatnije bila donji dio ukrašenog prozora. Pronađena je kao spolij u kanalizacijskom šahtu iz kraja 19. ili prve polovine 20. st. Na koti 1,40 pojavili su se slojevi i strukture iz rimskog razdoblja, iako također u lošem stanju zbog devastacija recentnim prekopavanjem. Pronađen je jedan loše očuvan zid (S-013), koji se pruža otprilike u istom smjeru kao posljednja kuća u Ulici M. Bemba te se može pretpostaviti kontinuitet gradnje tijekom stoljeća. Uz sjeverno lice zida naslanjalo se nekoliko slojeva žbuke koji su bili povezani sa slojevima zapečene zemlje i gara. Zasada je moguće reći da je riječ o sukcesivnom paljenju, moguće u sklopu nekoga gospodarskog objekta. Arheološki nalazi u slojevima na toj dubini bili su relativno oskudni: nešto antičke lončarije i malo sitnih ulomaka građevne keramike. Pri dnu antičkog sloja pronađen je sloj gruboga, nabačenog kamena koji je služio kao priprema terena, a možda i hodna površina (staza). Sa sjeverne strane zida S-013 kamen je pažljivije poslagan i pravilnije izniveliran, te je odlučeno da se taj ugao ostavi do eventualnih naknadnih istraživanja na prostoru hotela Kristal, gdje se po svemu sudeći nalazi ostatak rimskoga arhitektonskog sklopa.

Na južnom dijelu sektora nađeni su najatraktivniji nalazi, pretpostavljena crkvica sv. Martina i groblje koje ju je okruživalo. Taj je prostor također vrlo devastiran prokopima vodovodnih instalacija te vodovima za struju i telefon. Od 13 istraženih grobova, ni jedan nije pošteđen recentnih devastacija. Pokojnici su uglavnom ukapani u plitke jednostavne rake čije ukope u većini slučajeva nije

Freske u crkvi sv. Martina

bilo moguće jasno uočiti. Kote ukopa variraju od 1,30 do 1,50 m n.m., a grobovi su bez ikakvih priloga. Otprilike na sredini sektora, sjeverno od crkve pronađeni su i grobovi s konstrukcijom od kamenih ploča, u kojima je pokopano više pokojnika – uglavnom djece. Vjerojatna crkva sv. Martina mala je građevina, široka 5,3 m, a dugačka nešto više od 7 m. Naime, zbog ukopa cijevi i šahtova vodovoda i kanalizacije, crkvica je jako oštećena, tako da nije bilo moguće definirati istočni dio na kojem se vjerojatno nalazila apsida. Iznutra je zapunjena finim pijeskom, što može značiti da je prilikom prijašnjih građevinskih radova odstranjen jedan dio izvornoga arheološkog depozita. Tada je na terenu bio prisutan arheolog Branko Marušić iz Arheološkog muzeja Istre, koji je dao podatke o ranosrednjovjekovnim freskama koje su otkrivene prilikom polaganja komunalne infrastrukture, no on je te strukture protumačio kao oslikane grobnice, tako da još nije sigurno je li riječ o pronađenoj crkvici ili o nekim još neotkrivenim nalazima. O vrijednosti fresaka koje su pronađene u recentnoj zapuni unutar objekta, i mjestimice u izvornom položaju, informirao je Željko Bistrović iz Konzervatorskog odjela u Puli, koji te nalaze uspoređuje s vrlo ranim primjerima u Sv. Sofiji u Dvigradu i Sv. Mariji od Sniga u Maružinima (rani srednji vijek). Prema stratigrafskim pokazateljima crkvica je definitivno izišla iz uporabe relativno nedavno, tijekom 19. st., kada je gornja površina ostatka zidova bila uklopljena u hodnu površinu od sitnoga nabijenog kamena. Objekt je na tome mjestu vidljiv i na katastarskoj izmjeri Franje I., početkom 19. st. S obzirom na važnost nalaza, taj je prostor prekriven geotekstilom i pijeskom te je u tom stanju konzerviran do osiguranja povoljnijih uvjeta istraživanja.

Zapadni sektor

Taj je prostor uz srednjovjekovnu ugaonu kulu još prvom polovinom 20. st. napučen stambenom arhitekturom. Nakon čišćenja strojnog iskopa pronađeni su temelji građevina koje se mogu datirati u rasponu od 15. do 19. stoljeća. Pronađene su podloge podnica od nabačenoga, nabijenog krupnog kamena i nešto loše očuvanih dijelova žbukanih podova te vrlo solidno izrađen zid zapadnoga gradskog bedema na koji su se pod manjim otklonom vezali temeljni zidovi porušenih zgrada. Na više je mjesta u uglovima u kojima su se ti zidovi spajali s bedemom pronađen sloj vrlo kompaktne, izrazito crvene, suhe, tvrde zemlje, pomiješane s puno mrvljenih komadića opeke ili nekoga sličnog materijala, što se zasada ne može interpretirati, ali se vjerojatno radi o vrsti žbuke ili sličnoga građevnog materijala koji je nabačen na zidove kratko nakon izgradnje bedema. Osobito je mnogo tog materijala pronađeno uz sjeverozapadni ugao muzeja, te je uzet uzorak za naknadnu analizu.

Dječji grob s višestrukim ukopima

Renesansni zid (bedem)

Pronađeni segment zapadnog bedema vjerojatno je temelj neke renesansne građevine koji je preuzeo mjesto i ulogu starijeg, srednjovjekovnoga gradskog zida. Stariji je bedem gotovo u potpunosti izvađen te se može prepoznati samo u tragovima. Novovjekovna struktura istražena je u dužini od 16 m, izgrađena je od vrlo pravilno obrađenog vapnenca koji je poslagan u pravilne 20-30 cm visoke redove s vanjske strane. Vanjski plašt spušta se u tipičnu kosinu s gornje strane obrubljenu jednostavnom profilacijom, vijencem. Unutrašnje lice zida na sjevernom kraju izrađeno je od kamena kakav se uobičajeno upotrebljavao u povijesnom graditeljstvu (dijelom obrađen, prizmatičan vapnenac slagan u manje pravilne redove), dok prema južnom kraju zid više ni nema unutrašnje lice, već se širi i oslanja na nasip od krupnog, donekle žbukom vezanog kamena. U sklopu bedema bio je izrađen i prolaz sa stubama, koji je vodio na njegovu morsku stranu, iako nisu pronađeni tragovi nekoga ozbiljnijeg pristaništa. Bedem je s unutrašnje strane utemeljen na koti 0,40 na sloju masne, kompaktne crvenice, dijelom i na živoj stijeni koja se pojavljuje na toj visini, ali je vanjska strana znatno dublja, postavljena na krupnom kamenu na dubini od 0,15. Duž unutrašnje strane strukture pruža se vrlo širok ukop koji dopire do zone temeljenja bedema, a u njegovoj zapuni pronađeno je mnoštvo renesansne glazirane, gravirane keramike 15.-16. st., što se po dataciji podudara i sa stilskim karakteristikama zida. Nadalje je važno uočiti otklon bedema od urbane sheme unutar koje je izgrađen, tako da se može pretpostaviti da je stariji, srednjovjekovni bedem koji se pružao više prema sjeveroistoku s ishodištem na uglu današnje muzejske zgrade, uklonjen iskopom velikog jarka za potrebe novoga, iako je moguće da je izišao iz funkcije i prije toga.

Muzejska zgrada, odnosno ugaona kula srednjovjekovnoga obrambenog sustava, popravljana je prilikom izgradnje novovjekovnog bedema, što se vidi upravo na uglu koji je tada dijelom izbijen. Iako ondje istraživanje još nije dovoljno uznapredovalo, već sada ima dovoljno pokazatelja da se zgrada prije 15. st. pružala dalje prema sjeveru. Unutar prostora koji bi zatvarao taj produžetak kule istraženi su slojevi puni gareži, s nalazima manje fragmentirane srednjovjekovne i ranosrednjovjekovne keramike. Odmah ispod sloja ranoga srednjeg vijeka pruža se kompaktna crvenica u kojoj su pronađeni slabašni ostaci iz brončanog doba, uglavnom vrlo fragmentirana lončarija te poneki tipičan rimski ulomak (fragment tere sigilate). Čini se da je riječ o prapovijesnom nalazištu iz vremena oko 2000. do 1000. g. pr. Kr., koje je oštećeno u antici.

Središnji sektor

Na središnjem dijelu trga napredovalo se ujednačenom brzinom, s naglaskom na otvaranju širih, kronološki povezanih površina. Osnovne su faze razvoja nalazišta koje su bile jasno uočljive na nalazištu: 19. st., prijelaz srednjega u novi vijek (15. – 16. st.), slabije izražena srednjovjekovna faza te mnogo nalaza iz kasne antike. U ovoj se kampanji nije doprlo do arheoloških slojeva iz starijih razdoblja. U vrijeme 19. st., na Trgu sv. Martina nalazili su se blokovi zgrada koji su vidljivi i na starim, katastarskim planovima, a između njih ulice prekrivene

Ranosrednjovjekovni nalazi (pojasni jezičac i ulomak buzetske (?) naušnice)

sitnim kamenom. Mjestimice su pronađene nakupine tanjih kamenih ploča koje su mogle služiti za prekrivanje krovova. Uz vanjska lica zgrada, na prostoru ulice bile su iskopane septičke jame koje uglavnom datiraju iz prve polovine 20. st., a u uporabi su bile do 1960-ih.

Čini se da se od 15. do 17. stoljeća na istraživanom prostoru vrlo intenzivno živjelo, budući da je iz toga vremena pronađena razmjerno velika količina pokretnih keramičkih nalaza, prije svega tipične gravirane i glazirane stolne keramike. Vrijedi napomenuti da su se u blizini Umaga, u Sv. Ivanu i Piranu nalazile radionice za proizvodnju lončarije, što svakako upućuje i na visoku potražnju za tim proizvodima. To je razdoblje odredilo i urbanu shemu grada, koja je ostala sačuvana do 20. st.

Ostacima zidanih struktura nije moguće definirati srednji i rani srednji vijek, prije nego se detaljno analiziraju stratigrafski podaci te prouče pokretni nalazi. Razlog tomu je, između ostalog, kontinuitet izgradnje, odnosno prilično česta izgradnja stambenih objekata na starijim zidanim strukturama. Karakteristika je arheoloških depozita toga razdoblja češća pojava sedimenta ispunjenog ostacima pepela, slično situaciji u mogućem produžetku muzejske zgrade. U kvadrantima F5 i F6 u takvom su sloju pronađeni ukopi koji bi po svojim dimenzijama mogli odgovarati nekoj drvenoj gradnji (rupe za stupove), no prije nego se istraživanje ne proširi na kvadrante G5 i G6 nisu moguće rekonstrukcije. Upravo su u jednom od tih ukopa pronađeni vrijedni metalni nalazi: ulomak brončane naušnice buzetskog tipa te jedan pojasni jezičac, oboje datacije iz ranoga srednjeg vijeka (7. – 9. st.). U tom je horizontu također pronađeno više ostataka žbukanih podnica, odnosno tankih premaza žbuke bez osobite podloge, koji se ponekad međusobno preslojavaju.

Razina do koje se doprlo dosadašnjim istraživanjem na većem dijelu toga prostora odgovara razdoblju kasne antike. Na nekoliko je mjesta vidljivo da su strukture iz tog vremena poslužile za temeljenje mlađih objekata, no zanimljivo je da se ponegdje mlađi zidovi s kasnoantičkima poklapaju samo položajem, iako nisu s njima vezani, što upućuje na dugotrajan kontinuitet urbanog rastera grada. Pažljivijim čišćenjem gornjih površina tog horizonta, na cijelom prostoru sektora uspjela se definirati pravilno nivelirana, mjestimice ugažena hodna površina od manjega zaobljenog kamena, koja se svojom visinom od oko 1,30 podudara s visinom očuvanih struktura iz razdoblja kasne antike (5. – 6. st.). U toj kasnoantičkoj fazi Umaga zaustavljeno je istraživanje u ovoj kampanji.

Literatura

Marušić 1981 B. Marušić, Varia archaeologica prima, HArch, 11-12, Pula, 1981: 31 – 66.
Bolšec-Ferri N. Bolšec-Ferri, Zaštitno istraživanje na Trgu Slobode u Umagu 2004.-2005., arhiv Muzeja grada Umaga

Zoran Čučković

Summary

Trg sv. Martina in Umag is located in the protected historical centre, and investigation of the area was a precondition for the planned redevelopment of the square. The excavations led to the opening of a large area of the urban tissue, and valuable data about the development of the city were obtained. The excavations were not completed in 2008, and the works will continued in 2009
The oldest stratum, dating from the Bronze Age, was found in the extreme western end of the peninsula, alongside the medieval corner tower. The archaeological stratum very likely underwent considerable changes even during Antiquity, which is visible from occasional finds of Roman pottery and from the high degree of fragmentariness of the material. The Roman period (1st - 4th centuries was also poorly investigated, since it is lower than the depth of excavation achieved by the end of the development operations. In a deeper test dig at the eastern part of the square, walled structures were found; the ground around them had been prepared with a deposited stratum of large stones. This was some production structure with traces of very vigorous combustion. Later Antiquity (4th-7th century) is a highly intact period (considering the amount of devastation it has undergone during the last 50 years) and on the whole of the area there is a clearly defined walking surface of trampled material and parts of an architectural complex. It can be assumed that at that time the city was ringed with walls, but the original state was destroyed at the peripheral parts of the square and traces of fortification are not determined with certainty. The earlier part of the Middle Ages is characterised by strata with considerable amounts of ash and in places floors of a thin layer of mortar without a proper base. Because of the postholes found wooden conversions of the existing Late Antiquity buildings should be considered. At the access part of the square an early medieval chapel was found, with valuable fresco decorations and a cemetery that surrounded it. The High Middle Ages is well represented in a large number of walled structures but of relatively few original archaeological strata, which we interpret by the more vigorous maintenance of the city. As against that, there are many strata from the 15th-17th centuries, with a large quantity of characteristic painted and engraved pottery. Also from this period comes the erection of a fortified (?) Renaissance building that replaced the medieval wall at the extreme western part of the square. More recent periods are also documented and explored, all the way to the great “clearing” of the square when a good deal of the urban tissue was demolished, and the whole space filled with a large quantity of rubble and earth in order to prevent the flooding that would occur when the level of the sea rose due to the south winds.

Redni broj: 170
Lokalitet: Umag – Ulica D. Alighierija (k.č. 2781)
Naselje: Umag
Grad/općina: Umag
Pravni status: Z-2680
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja u Ulici D. Alighierija u Umagu (k.č. 2781), na prostoru koji je donedavno bio industrijska zona u kojoj su dominirale tvornice Elegant i Podravka, a danas se pretvara u stambeno-poslovnu četvrt, trajala su od srpnja do rujna 2008. godine. Financijska sredstva za arheološko istraživanje osigurao je investitor, Dante nekretnine d.o.o. iz Buja. U svibnju 2008. započet je građevinski iskop za novi poslovno-stambeni objekt koji tvrtka Dante nekretnine d.o.o. iz Buja namjerava graditi na navedenoj čestici. Radovi su uskoro zaustavljeni jer su djelatnici Muzeja grada Umaga u jugoistočnom profilu građevinskog iskopa zapazili arheološke ostatke: jedan grob i ukopanu jamu ispunjenu ljudskim kostima (kosturnica). U ispuni jame, osim ljudskih kostiju, moglo se razlučiti i nešto sitnoga arheološkog materijala. Konzervatorski odjel u Puli uvjetovao je nastavak radova zaštitnim arheološkim istraživanjima. Istraživanje je provela tvrtka Geoarheo d.o.o., a stručna voditeljica bila je Helena Nodilo. Stručnu i tehničku ekipu činili su: Ranko Manojlović i Goran Skelac, arheolozi, Martina Triplat Horvat, dipl. ing. geodezije, Larisa Žagar i Neven Lete, tehnička ekipa. Antropološku analizu proveo je dr. Mario Šlaus, HAZU. Radove je stručno nadzirala Narcisa Bolšec Ferri, prof., iz Konzervatorskog odjela u Puli.

Prije početka arheoloških radova postavljena je mreža kvadranata na istražnom prostoru te su iskolčene sonde. Sondom 1 obuhvaćen je prostor neposredno uz građevinski iskop u kojem su pronađeni arheološki nalazi. Površine je gotovo 200 m². Osim te, postavljene su još četiri probne arheološke sonde, pri čemu se vodilo računa da čitava površina katastarske čestice bude arheološki valorizirana. Probne sonde postavljene su tako da potvrde, odnosno u ovom slučaju eliminiraju širi prostor katastarske čestice kao prostor arheološkog lokaliteta. Istraživalo se do geološkog sloja koji na tom prostoru čini sloj crvenice presječen vapnenačkim stijenama, a javlja se na dubini od 60 do 90 cm ispod površine. Povrh tog sloja nalazili su se slojevi recentnog nasipanja i nivelacije, kao i sloj šute. Nema arheološkog materijala, samo nešto recentnih nalaza. Ukupno je istraženo gotovo 300 m². Pokretni je arheološki materijal obrađen i nakon toga pohranjen u Muzeju grada Umaga.

Arheološki radovi započeli su u sondi 1, raščišćavanjem i čišćenjem šute preostale rušenjem objekta zatečenog na parceli prije početka građevinskog iskopa, a izgrađenog na tome mjestu u 19. st. Ispod sloja šute praćena je veoma jednostavna stratigrafija, istovjetna na gotovo čitavoj površini sonde. Radi se o nabitom sloju tamno smeđe do tamno crvene boje, u kojem ima primjesa manjega lomljenog kamenja, malobrojnih fragmenata novovjeke keramike, željeznih čavala i drugih željeznih predmeta te

Umag – k.č. 2781, opseg građevinskog zahvata (plavo), položaj sondi (crveno) i rezultati arheoloških istraživanja

životinjskih kostiju. Već ispod tog sloja debljine 50-60 cm, javlja se sloj sterilnog tla – nabite, ali i veoma rastresite zemlje crvenice, u kojoj se mjestimice počinju javljati vapnenačke stijene koje postaju gušće na većoj dubini. Veoma plitko u arheološkoj sondi, cca 30 cm ispod površine počinju se javljati ostaci kamenih zidova te se definira kripta, a potom i veoma loše sačuvani ostaci temelja zida građevine kojoj je kripta zauzimala središnji prostor. Daljnjim raščišćavanjem sloja šute u kvadrantu C/3, definira se plitki polukružni zid. Postalo je jasno da se

Ostaci jednobrodne crkve s polukružnom apsidom i kriptom

ondje radi o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom koja se pružala u smjeru sjeverozapad-jugoistok (s ulazom na SZ). Temelji su bili polagani izravno na sloj zdravice. Brod je pravokutnog tlocrta, dugačak 8 m, dok je pretpostavljena širina 6 m. Čitava je građevina veoma loše sačuvana. U pročelju je definiran red temelja, a tragovi žbuke nisu vidljivi. Jugozapadna, bočna strana također je sačuvana u jednom redu temelja kojem je lice devastirano u južnom dijelu, a povrh njega vidljiv je ostatak zida. Osim toga, do razine podnice sačuvan je i temelj zida u dnu broda, na koji je nadograđena plitka, polukružna apsida. Širina je temelja nejednaka (65 – 100 cm). Sve je sagrađeno od krupnijih lomljenaca, priklesanoga vanjskog i unutrašnjeg lica, te zapunjeno sitnijim neobrađenim kamenjem. Na prijelazu iz broda u apsidu manjim je dijelom sačuvana i podnica, crvenkasto obojen sloj nabite žbuke.

U središnjem dijelu broda nalazi se kripta koja je od ulaza udaljena 2,5 m, orijentacije istovjetne crkvi, pravokutnog tlocrta, dimenzija 3x2 m, dok su dimenzije unutrašnjega ukopnog prostora bile 1,85x0,84 m. Zidovi kripte široki su 0,55 m, s unutrašnje strane slagani od kamenih klesanaca različitih dimenzija u pravilno uslojene redove, vezani tankim slojem žbuke. S vanjske strane forma je nepravilna, vidljivi su lomljenci različitih veličina, nepravilno slagani i vezani obilnom žbukom loše kvalitete. Zidovi se kripte s vanjske strane sužavaju prema dnu, odnosno čitava je kripta ljevkastog presjeka i ukopana u sloj sterilnoga crvenkastog tla i u živu vapnenačku stijenu. Na čitavoj gornjoj površini vidljiv je utor u koji je bila polagana nadgrobna, vjerojatno monolitna ploča koja se po potrebi dizala, dok su s unutrašnje strane zida kripte vidljiva dva isturena, valjkasto oblikovana kamena koja su vjerojatno služila kao pomoć prilikom spuštanja pokojnika u kriptu. Unutar perimetara crkve nalažene su opeke – vjerojatno je riječ o opekama koje su bile položene na vijenac koji je okruživao pokrovnu ploču kripte, a od kojih su sačuvani samo otisci na gornjoj površini zida kripte. U kripti je nađen veći broj ljudskih kosturnih ostataka te nešto priloga u obliku sedam svetačkih medaljica i dva brončana križića, jedan prsten, jagodice krunica, kukice od brončane žice... U uščuvanom uzorku prisutni su koštani ostaci najmanje 14 osoba – od toga 3 mlađe osobe. Broj osoba određen je na temelju 14 lijevih nadlaktičnih kosti.

Ukupan uzorak s arheološkog nalazišta Umag – centar sadrži najmanje 107 osoba, od kojih je 12 nađeno u pojedinačnim ili dvostrukim grobovima, a 95 u masovnim ukopima. To je samo najmanji mogući broj osoba u uzorku koji je određen na temelju najvećeg broja pojavljivanja jedne koštane cjeline (najčešće bedrene kosti) u svakome masovnom ukopu. Stvaran broj osoba u uzorku mogao je biti i veći, ali se to ne može odrediti bez DNK-analiza svake kosti u uzorku. Kosturnica se nalazila neposredno uz sjeveroistočni zid kripte. Ukop je probio podnicu i ukopan je u sloj zdravice te su u njega u jednom trenutku, da bi se napravilo mjesta za nove ukope, ubačene kosti pokojnika otprije pokopanih unutar crkve. Uz kosti, nađeno je i nešto sitnoga arheološkog materijala: jedna brončana svetačka medaljica, tri prstena, brončane kukice i karike, brončane igle pribadače s okruglom glavom, okrugle perlice i nekoliko željeznih čavala. U uščuvanom uzorku prisutni su koštani ostaci najmanje 35 osoba – od toga 8 mlađih osoba. Broj osoba određen je na temelju 35 donjih čeljusti.

Osim tih masovnih ukopa, definirano je i 10 grobova s 12 kosturnih ukopa. Sedam je grobova unutar perimetara crkve, a zanimljivo je da su grobovi unutar crkve uglavnom dječji, osim jednoga. Pod crkve bio je probijen te su pokojnici bili polagani u rake u kovčezima (nađeni brojni željezni čavli i spone) ili polagani direktno na živu stijenu (grobovi 3, 4, 5 i 6). Od ostalih je grobova jedan bio neposredno uz apsidu, s njezine vanjske strane i (što je važno napomenuti) drugačije orijentiran od ostalih (grob 2), jedan se protezao ispod zida SJ 16 (grob 10), dok je jedan definiran u profilu građevinskog iskopa (grob 1).

Na čitavoj površini između kripte i ostataka temelja pronađene su brojne dislocirane ljudske kosti. Moralo se napraviti mjesta za pokojnika, i zato su se kosti prethodnika pomicale na jednu hrpu i u stranu. U prostoru između jugozapadnog zida broda i kripte one su sporadične, a sve brojnije postaju prema pročelju crkve. Ispod toga pjeskovitog sloja definirano je nekoliko grobova (grob 7 i 8), a grobovi su definirani i u prostoru sjeverozapadno od kripte, uz bočni zid broda (grob 9), također ispod pjeskovitog sloja s dislociranim kostima.

Jugoistočno od crkve nalaze se ostaci zidova i temelja koji su zatvarali najmanje dvije prostorije: položeni su direktno na zdravicu, a slagani od priklesanih lomljenaca različitih dimenzija, koji su međusobno najvjerojatnije bili vezani zemljom ili bez veziva, jer nema ostataka žbuke. Ti zidovi naizgled nisu u vezi s crkvom, a najvjerojatnije su mlađi i od crkve i od grobova, jer se grob 10, jedan od dva groba definirana izvan perimetara crkve, nalazi ispod jednog od zidova.

Prilikom arheoloških istraživanja, u vezi s kosturnicom i kriptom nađen je raznovrstan pokretni arheološki materijal: veći broj jagodica koje su pripadale krunicama, tri križića, nekoliko prstenova, 8 svetačkih medaljica, brončane kukice i karike, brončane igle pribadače s okruglom glavom... Materijal bi se mogao okvirno datirati u razdoblje 17. i 18. st. Naime, mogu se prepoznati hodočasnička mjesta koja se obilazilo i koji su sveci najčešće bili štovani i prizivani. Najčešći su prikazi Bogorodice Loretske koja je dobila ime po mjestu Loreto kod Ancone, Italija i sv. Antona Padovanskog. Pronađen je i jedan komad novca, pola kovanice mletačkog soldina iz razdoblja vladavine dužda Andree Grittija (1523. – 1539.): na aversu je križić s tri kuglice na svakom kraku unutar dvije kružne isprekidane linije i tekst DVX ANDREAS G..., dok je na reversu krilati venecijanski lav okrenut ulijevo i drži križ (tekst je nečitak, najvjerojatnije GLORIA TIBI SOLI). Osim tih grobnih priloga, tijekom iskopa nađeno je i nešto fragmentirane keramike. Uglavnom su to glazirani ulomci keramike, neki s premazom od engobe na kojoj se slikalo, neki su urezima (*graffita*), a mogu se datirati u širok raspon od 17. do 19. st.

Istraživanjima je definiran jedan kulturni horizont, vremenski se radi o novom vijeku, u kojem je istražena jednobrodna crkva s kriptom u sredini i plitkom polukružnom apsidom, odnosno njezini ostaci i niz zidova jugoistočno od nje, koji su zatvarali najmanje dvije prostorije. Osim arhitekture, istraženo je i 10 grobova, jama kosturnica i kripta. Svemu su asocirani i pokretni nalazi koji, kao i arhitektura, pripadaju razdoblju novog vijeka. Za vrijeme izgradnje crkve, važan je jedan nalaz. Uz samu stijenku vanjskog lica kripte, s njezine sjeverozapadne strane, na dubini od

Kripta

80 cm nađen je mletački soldin dužda Andree Grittija, koji bi mogao datirati izgradnju crkve u drugu četvrtinu 16. st., odnosno u rani novi vijek. Osim vremena izgradnje, nije nevažno ni tko je bio titular navedene crkve. Tu je problem nepostojanje katastarskih knjiga i pisanih podataka. Također, tijekom istraživanja nisu nađeni nikakvi ulomci kamenih spomenika ili nekakav detalj, koji bi upućivali na titulara crkve.

Na području umaške župe, osim župne crkve postojale su mnogobrojne crkve i kapele. Tijekom stoljeća mnoge su nestale. Jednim zapisom iz 1693. spominje se sedam crkava unutar gradskih zidina i trinaest izvan njih. Među njima je (izvan zidina) i crkva sv. Marije Magdalene na Tribijama, koja se zbog svog položaja može povezati s ostacima definiranima ovim istraživanjem. Iako sama parcela nije na predjelu Tribije, ona počinje pedesetak metara istočno. Ipak, sve je to puno nedoumica jer linija zidina nije u potpunosti utvrđena, a bile su dvije linije, niti se u spisu navodi izvan koje se linije zidina nalazi crkva.

Sa sigurnošću se može reći da je crkva bila u upotrebi tijekom dužeg razdoblja, vjerojatno sve do 18. st., na što upućuje 14 kosturnih grobova unutar kripte i asocirani

Kosturnica, presječena je tijekom građevinskih radova

Grob položen na živu stijenu

materijal koji se datira u 17. i 18. st. U određenom trenutku crkva gubi svoju sakralnu funkciju, ali kao sveto mjesto i dalje ostaje poželjan prostor. Probija se podnica te se unutar crkve počinju ukapati pokojnici. S vremenom se jedni pomiču da bi napravili mjesto novim ukopima te tako nastaje kosturnica te brojne dislocirane kosti. Vjerojatno se radi u razdoblju 19. st., možda i kraju 18. st., jer je očito da u 18. st crkva još funkcionira. U prilog tome govori i potpuni izostanak grobnih priloga, karakterističnih za mlađa razdoblja.

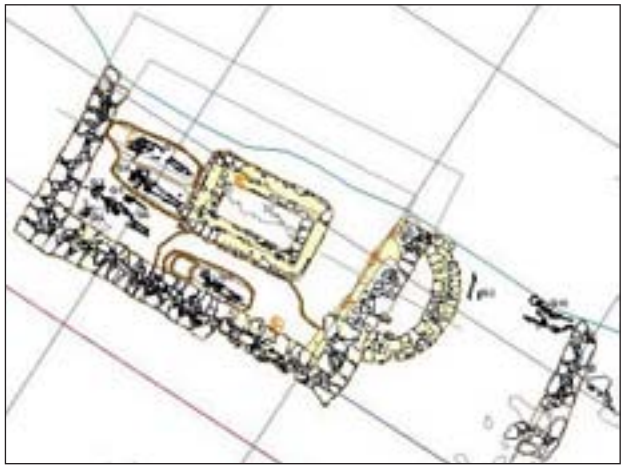

Završni tlocrt s položajem grobova unutar crkve

Literatura

Jelenić 1997 S. Jelenić, Umag: sakralno bogatstvo Umaga i okolice, Umag, 1997.
Krnjak 2006 O. Krnjak, Svetačke medaljice iz Brkača kod Motovuna, HArch, 35/2004, Pula, 2006: 111 – 142.

Helena Nodilo

Summary

From July to September 2008 salvage archaeological excavations were carried out in the centre of Umag, Ulica Dante Alighieria. The excavations resulted in the discovery of a small chapel with a single nave and a semicircular apse. The whole of the building is very poorly preserved. In the central part of the nave is a crypt of a rectangular ground plan. In the crypt there are a large number of human skeleton remains and a few grave offerings. Immediately alongside the NE wall of the crypt was an ossuary into which, to make room for new burials, the bones of those buried earlier in the interior of the church would be cast. Here, along with the bones, some small archaeological material was also fond. Apart from mass burials, 10 graves with 12 skeletons were also defined. Several graves are within the perimeter of the church, and it is interesting that the graves actually in the church, except one, are those of children. The total sample from the site of the centre of Umag contains at least 107 persons, 12 of whom were found in individual or double graves, and 95 in mass graves. South east of the church there are remains of walls and foundations that enclosed at least two rooms. These walls seem to have no connection with the church, and are most likely of later origin than either church or graves.
During the archaeological investigation various moveable finds were discovered related to the ossuary and the crypt; they can be dated roughly to the 17th-18th centuries. Medals of saints are particularly prominent, most often showing Our Lady of Loreto and St Anthony of Padua. Also found was a piece of a coin, half a Venetian soldino from the time of Doge Andrea Gritti (1523-1539), which because of the place of the find could be crucial for the dating of the church: it would put the building of the church in the second quarter of the 16th century.
Apart from the time of the building, it is not unimportant who the titular saint of the church was. The problem here is that there are no written data or cadastral records. During the research, no fragments of stone monuments or any details indicating to whom the church was dedicated were found. One hypothesis is that it was the church of St Mary Magdalene na Tribijama.

Redni broj: 171
Lokalitet: Utvrda Possert
Naselje: Belaj
Grad/općina: Cerovlje
Pravni status: Z-3102
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom 2008., Hrvatski restauratorski zavod nastavio je sustavna arheološka istraživanja na prostoru srednjovjekovne utvrde Possert, a dovršena je i prva kampanja

Pogled s kule na nalazište za vrijeme arheoloških istraživanja (foto: T. Percan)

konzervatorsko-restauratorskih radova na najugroženijem, zapadnom zidu glavne kule. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u istraživanjima je sudjelovala studentica arheologije Katarina Jerbić i četiri pomoćna radnika. Financijska sredstva za radove u potpunosti je osiguralo Ministarstvo kulture. Kulu je sanirala tvrtka Kapitel d.o.o. iz Žminja, s kooperantskom tvrtkom Čeh gradnja d.o.o. iz Tupljaka.

Utvrda Possert smještena je na uzvisini iznad Letajskog potoka, najsjevernijega izvorišnog kraka rijeke Raše, u blizini ceste koja vodi od Paza prema Šušnjevici. Krajem 19. st., C. De Franceschi pretpostavio je kako je utvrda prvi put spomenuta u povijesnim dokumentima 1064. kao *Villa quae vocatur ad Sanctum Martinum*. Utvrda istog imena drugi se put spominje 1102., u darovnici kojom Urlich II. Weimar – Orlamünde poklanja većinu svojih istarskih posjeda akvilejskom patrijarhu, a među njima i *castrum Sancti Martini*. Posjed ostaje u vlasništvu akvilejske patrijaršije do 1367., kada postaje dio Pazinske knežije. Bio je u vlasništvu obitelji Guteneck i Moyses, da bi 1529. došao u posjed obitelji Barbo. Pod imenom Possert počinje se javljati od 15. st., od 16. i pod imenom *Shabez*. Utvrda je već početkom sljedećeg stoljeća, najvjerojatnije u vrijeme Uskočkog rata (1615. – 1617.) bila znatno oštećena i napuštena.

Nakon prošlogodišnjih arheoloških istraživanja koja su bila usmjerena na prostor palasa, odnosno na definiranje gabarita glavne stambene zgrade kompleksa, ovogodišnja istraživanja bila su usmjerena na dobivanje podataka o unutrašnjem dvorištu kompleksa koje se prostiralo zapadno od palasa. Zbog toga su istraženi kvadranti E3 i djelomice D3 (oba dimenzija 4x4 m), u kojima je definiran sjeveroistočni kut dvorišta, a time i cijelog kompleksa.

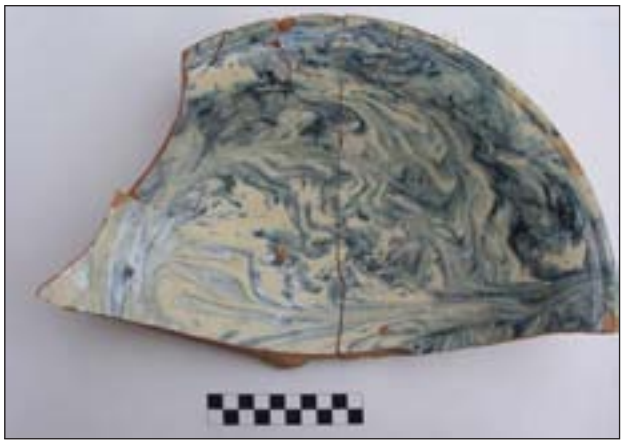

Ulomci zdjele iz skupine postrenesansne keramike s engobom i oslikanim ukrasom (foto: T. Percan)

Dvorište se nastavljalo zapadno od palasa u istoj širini (8,15 m) i dužini od 10,25 m. Istraživalo se do zdravice, što je s vanjske strane sjevernog zida dvorišta (SJ 11) iznosilo više od 2 m dubine. Naime, s te je strane utvrda bila najizloženija eventualnim napadima neprijatelja te je bila dodatno branjena opkopom potvrđenim na tom položaju, kao i na prostoru ispred palasa. Većinu iskopanih slojeva ponovno čine urušenja zidova, a sitni nalazi javljaju se tek u najdubljim slojevima. U unutrašnjosti utvrde pronađeni su ostaci popločenja položenog na zdravicu (SJ 23). Kako na drugim istraženim dijelovima unutrašnjeg dvorišta nisu

Zapadni zid kule prije građevinske sanacije (foto: J. Višnjić)

Zapadni zid kule nakon građevinske sanacije (foto: J. Višnjić)

nekoj sličnoj funkciji. Zidovi su građeni od većih blokova lokalnog kamena pješčenjaka koji je za potrebe gradnje djelomično obrađivan. U donjim su dijelovima zidovi ukošeni i dosežu debljinu od 90 do 145 cm. Još jedna sonda otvorena je na području južno od palasa, na mjestu gdje konfiguracija terena sugerira kraj vanjskog dvorišta prema pristupnom putu. Sonda je imala dimenzije 4x2 m, a unutar nje nisu pronađene nikakve zidane strukture.

Pokretni arheološki materijal odgovara prošlogodišnjim nalazima. Naime, ponovno su pronađeni ulomci glaziranih posuda (vrčeva, tanjura i zdjela), koji se mogu pripisati porodici cvjetne gotike, gravirane arhajske ili gravirane renesansne keramike iz sjevernoitalskih radionica. Također su pronađeni ulomci zdjele koja pripada skupini postrenesansne keramike s engobom i oslikanim ukrasom, kakve se datiraju u kraj 16. i početak 17. st., odnosno u vrijeme napuštanja te utvrde. Osim toga, pronađena je i veća količina ulomaka grube kuhinjske keramike te dosta metalnih nalaza (čavli, dijelovi noževa…). Na osnovi brojnosti i grupiranosti nalaza, ponovno je uočljivo da se u unutrašnjosti utvrde pronalazi izrazito malo nalaza, što vjerojatno znači da je bila temeljito očišćena prije napuštanja. Većina je nalaza ponovno pronađena s vanjske strane zidina, no u znatno manjoj količini no lani. To jasno pokazuje kako su se kuhinjski prostori i prostori namijenjeni konzumaciji jela i pića nalazili unutar palasa, pa otud velika količina razbijenih posuda i životinjskih ostataka pronađena odbačena u opkopu ispod palasa, dok je njihova brojnost znatno manja ispred unutrašnjeg dvorišta.

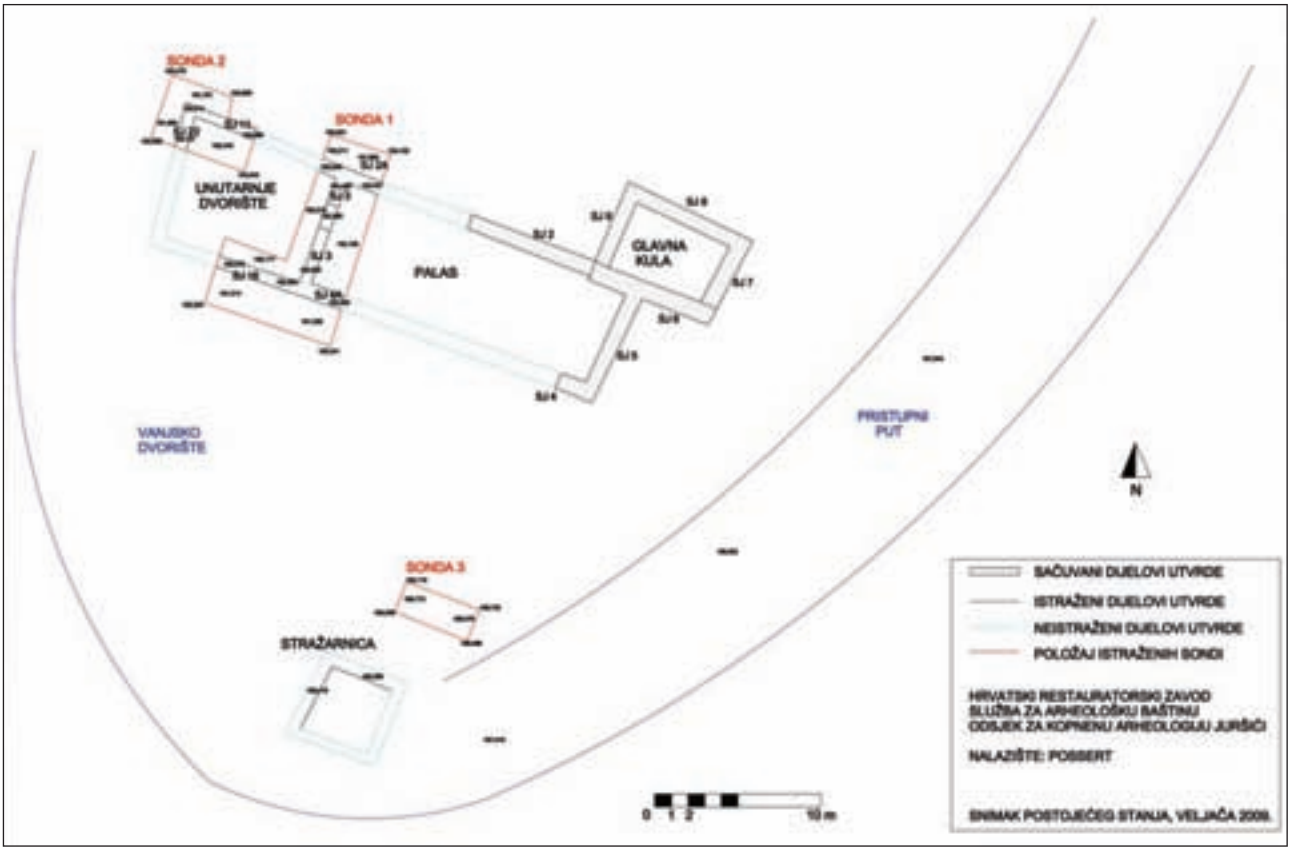

Geodetski snimak nalazišta

Glavnina ovogodišnjih financijskih sredstava bila je usmjerena na građevinsku sanaciju zapadnog zida kule. Zid se prije građevinskih radova nalazio u izrazito lošem stanju, a njegov je veći dio bio urušen. Rušenje tog zida zasigurno bi uzrokovalo uništavanje susjednih zidova kule i palasa, stoga je upravo on izabran kao polazišna točka obnove utvrde. Radi otklanjanja mogućnosti bilo kakvih daljnjih oštećenja građevine ili ugrožavanja sigurnosti radnika koje bi se mogle pojaviti zbog građevinskog zahvata, arhitektonski je snimljeno postojeće stanje, izrađen je statički elaborat i projekt samostojeće, masivne cijevne skele. Porušeni dijelovi ziđa zidani su originalnim materijalom prikupljenim za vrijeme arheoloških istraživanja prošle i ove godine. Nakon postavljanja skele, najprije je bilo potrebno očistiti korijen zida (prilikom čega je pronađena još jedna puškarnica), zatim porušiti labilne dijelove zida, urušenja učvrstiti drvenim razuporama i tek nakon toga započeti zidanje i rekonstruiranje dijelova koji su nedostajali. Povoljna okolnost prilikom rekonstruiranja bila je bar djelomična očuvanost svih oštećenih zidnih perforacija, na osnovi čega je bilo moguće u potpunosti obnoviti taj zid. Tako su, osim pet postojećih, rekonstruirane još tri puškarnice te dva manja i dva veća prozora. Pri dnu kule ostavljen je nesazidan otvor koji će biti upotrijebljen prilikom arheoloških istraživanja unutrašnjosti same kule, nakon čega će i on biti zazidan.

Pronađeni nalazi datiraju gradnju utvrde najranije u 14. stoljeće, što se može povezati s prelaskom tog posjeda pod habsburšku Pazinsku knežiju. Naknadni popravci i sanacije koje se zapažaju na zidovima utvrde, mogu se povezati s likom Jurja Barba koji je sanirao utvrdu u prvoj polovini 16. stoljeća. Njen kraj može se vezati uz Uskočki rat (1615. – 1618.), kada je najvjerojatnije razrušena i napuštena. Nastavak arheoloških istraživanja, kao i konzervatorsko-restauratorskih radova na arhitektonskim ostacima utvrde, planiran je i u sljedećoj godini, a opseg tih radova bit će uvjetovan financijskim mogućnostima.

Literatura

De Francesci 1899 C. De Francesci, I castelli della val d'Arsa, Atti e memeorie della societa' Istriana di archeologia e storia patria XV, Poreč, 1889: 152 – 197.

Foscan 1992 L. Foscan, I castelli medioevali dell' Istria, Trieste, 1992.

Višnjić, Percan 2008 J. Višnjić, T. Percan, Lokalitet: Utvrda Possert, HAG, 4/2007, Zagreb, 2009.

Vlaketić 1999 R. Vlaketić, Belaj-od kaštela Svetog Martina do ladanjskog dvorca, Nova Istra, sv XII, br. 1, Pula, 1999: 244 – 250.

Josip Višnjić

Summary

During 2008, the Croatian Conservation Institute continued archaeological operations at the medieval Possert Fort, and the first campaign of conservation-restoration works on the most endangered wall, the westernmost of the main tower, was completed. This year's research was directed to obtaining information abut the internal court of the complex, which stretched to the west of the palace. For this reason we investigated quadrants E4 and partially D3 (both sized 4 x 4 m) in which the NE corner of the courtyard, and hence the whole complex was determined. The court went on to the west of the palace in the same width (8.15 m) and a length of 10.25 m. Moveable archaeological finds date the building of the fort to the 14th century at the earliest, when it was transferred to the rule of the Habsburg duchy of Pazin. It was demolished at the beginning of the 17th century. The western wall of the tower was renovated with building works. A propitious circumstance during the restoration was that all the damaged wall apertures were partially preserved, which meant that it was possible to renovate the wall in its entirety. Thus apart from the five existing, three more loopholes and two smaller and two larger windows were reconstructed. An opening at the bottom of the tower was left unbuilt, for it will be used to facilitate investigations into the interior of the tower, after which it too will be walled up.

Redni broj: 172
Lokalitet: Vižula – podmorje
Naselje: Medulin
Grad/općina: Medulin
Pravni status: R-444
Razdoblje: A
Vrsta radova: podmorsko istraživanje, rekognosciranje

Na lokalitetu Vižula kod Medulina, između 11. i 21. studenog 2008. trajalo je podmorsko arheološko istraživanje – nastavak istraživanja iz 2000. i 2007. godine na objektu F, a ove su godine proširena na objekte E i G. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osiguralo je Ministarstvo kulture. Istraživanje je vodio Igor Miholjek, dipl. arheolog, a sudjelovali su i Igor Mihajlović, dipl. arheolog i Vesna Zmaić, dipl. arheologinja iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Vanjski suradnici bili su Zrinka Ettinger Starčić, dipl. arheologinja, Nenad Starčić, Valentina Todoroska, dipl. arheologinja i apsolventi arheologije sa Sveučilišta u Zagrebu: Suzana Čule, Pavle Dugonjić, Luka Maljić i Miroslav Vuković.

Sonda A, presjek apside „bazilike"

Sonda B

Lokalitet Vižula kod Medulina prethodno je istraživan 1995., 1997., 2000. i 2007. godine. Ove su godine radovi započeli označavanjem smjera objekta F i lociranjem prethodno zabilježenih dijelova objekta E, pod radnim nazivom „bazilika“ i „bazen“. U „bazilici“ je sonda (A), dimenzija 2x2 m, postavljena tako da presijeca jugozapadni zid pretpostavljene apside, dok je u „bazenu“ sonda (B), jednakih dimenzija, postavljena uz južni zid i podijeljena na potkvadrante A, B, C i D. Iznad sondi na plovilo je postavljena pumpa za iskop, što je pojednostavnilo rad dodatno otežan ostacima urušenih zidova, odnosno većih komada kamena koje je trebalo ručno otkloniti.

Sonda A iskopana je do dubine od cca 105 cm. Utvrđeno je da se zid apside na dubini iskopa od 25-30 cm proširuje sa 75 na 90 cm. U tlocrtu su vidljiva dva zida, dok se po presjeku može protumačiti da se radi o pojačanju zida koje seže do cca 100 cm, gdje završava uglađenim kamenom. Iskopavanje probne sonde dimenzija 20x40 cm između istočne i zapadne strane, pokazalo je da se ne radi o kamenu živcu, već o blokovima koje se može pomicati. U profilu su na cca 70 cm pronađeni ulomci antičke, a na dubini od 80 do 85 cm ulomci prapovijesne keramike. Budući da sonda nije iskopana do sterilnog sloja, u sljedećoj će kampanji trebati nastaviti iskop ne bi li se utvrdilo je li zid građen na živoj stijeni. Dio zida u sondi izmjeren je i nacrtan te su uzete geodetske točke apside i sonde u njoj.

U sondi B zadnja stopa zida „bazena“ nalazi se na cca 70 cm, a iskopavalo se do dubine od cca 120 cm, na kojoj se došlo do kamena živca. Utvrđeno je da je zid građen na cca 50 cm nasipa od pijeska, mulja i sitnog kamenja. Budući da nisu pronađeni ostaci hidroizolacijske žbuke, dokazano je da se ne radi ni o bazenu ni o cisterni, kako je pretpostavljano, a daljnjim je istraživanjima potrebno provjeriti radi li se možda o ribnjaku (*vivariumu*) ili o nekome skladišnom prostoru. S vanjske strane krajnjega zapadnog zida objekta E otkriven je i dokumentiran mlinski kamen promjera 93 cm, s rupom promjera 30 cm u sredini. Geodetski su izmjerene krajnja zapadna i krajnja istočna točka „bazena“ te točke u sondi.

Sjeverno od objekta E, na dijelu lokaliteta u pojasu izmjene plime i oseke potvrđeni su kanali uklesani u živu stijenu, otprije skicirani na planu objekta. Pretpostavlja se da su služili za odvodnju vode, a pri njihovu je planiranju iskorišten prirodni nagib same stijene. Za rupe koje su okruživale kanale može se pretpostaviti da su u njih bili usađeni nosači pokrova kanala. Dno kanala prekriveno je nabijenom crvenom ilovačom. Očišćeni su i nacrtani kanali i rupe koje su ih okruživale te su uzete geodetske točke za izradu geodetskog plana.

Osim kanala sjeverno od objekta E, dokumentirani su i ostaci arhitekture te pet u živu stijenu uklesanih četvrtastih usjeka i sedam kružnih udubljenja za potporne stupove. Usporedbom sa sličnim konstrukcijama na više lokaliteta u Istri, zaključeno je da su četvrtasti usjeci služili za sadnju vinove loze i voćaka, što je sa sigurnošću potvrđeno na spomenutim lokalitetima. Na području kanala i arhitekture sjeverno od objekta E sakupljeno je nešto površinskih nalaza: nekoliko tesera te ulomak *terrae siggilatae*.

Na objektu F mjerilo se kako bi se korigirali izmjeri i crteži iz prošlogodišnjeg istraživanja. Izmjeren je i dio arhitekture istočno od mola, a nacrtan je i zadnji segment mola koji je nedostajao na crtežima. U sklopu mola uočen je i ucrtan pravilan kružni kameni blok promjera 52 cm, neutvrđene debljine. Namjena mu za sada nije utvrđena, a pretpostavlja se da bi se moglo raditi o bazi stupa ili kapitelu. Utvrđeni su, a zatim nacrtani i geodetski izmjereni, zidovi A (južni) i B (sjeverni), koji su spajali mol s krajnjim istočnim zidom objekta E, odnosno „bazilike“. Uza zid B pronađena je veća količina pojedinačnih tesera.

Kanali iznad objekta E uklesani u živu stijenu

Ostaci arhitekture u sklopu objekta G

Odnos objekata E i F s prikazanim zidovima A i B koji ih povezuju

Objekt G rekognosciran je, nacrtan i geodetski izmjeren. Utvrđeno je da se nalazi nešto dalje južno nego što je to prikazano na starijem planu. Istraživanje tih ostataka arhitekture koji se nalaze u pojasu izmjene plime i oseke, kao i cijelog lokaliteta, potrebno je nastaviti s obzirom na to da je riječ o zanimljivom kompleksu antičkog ljetnikovca s gospodarskim objektima i lukom, s obzirom na to da su dosadašnja istraživanja pokazala raznoliku arhitekturu na području podvodnih iskopa te pružila obilje materijala datiranog u 1. – 5. stoljeće.

Literatura

Jurišić 2006 Mario Jurišić, Podmorska arheološka istraživanja na Vižuli – pokretna nalazi, HAnt, 14, Pula, 2006: 303 – 314.

Miholjek 2006 Igor Miholjek, Podmorsko arheološko istraživanje ostataka arhitekture poluotoka Vižule kod Medulina, HAnt, 14, Pula, 2006: 291 – 302.

Miholjek 2007 Igor Miholjek, Izvješće o podmorskom arheološkom istraživanju objekta F antičkog kompleksa na poluotoku Vižula kod Medulina od 3. do 15. travnja 2007. g., Hrvatski restauratorski zavod, 2007.

Miholjek 2008 Igor Miholjek, Izvješće o arheološkom istraživanju podmorja poluotoka Vižula od 11. do 21. studenog 2008., Hrvatski restauratorski zavod, 2008.

Igor Miholjek
Suzana Čule

Summary

At the Roman period site of Vižula by Medulin, underwater archaeological excavations were carried out in November 2008, the continuation of investigations of 2007. Features E, F and G were investigated. In feature E, two test pits 2 x 2 m in size were opened up and investigated, while feature F was more carefully drawn and recorded. Walls A and B that join feature E with feature F, with the proviso that wall A can be assumed to be the front wall of the waterfront. Feature F was documented again, and segments that had been missing were added to the drawing. The remains of architecture that were part of feature G were drawn in the zone between high and low tide.

Redni broj: 173
Lokalitet: Vodnjan – Narodni trg, Župni trg, Ulica Castello
Naselje: Vodnjan
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: R-279
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, sondiranje, nadzor

Od veljače do svibnja 2008., djelatnici Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda zaštitno su arheološki istraživali te arheološki nadzirali prostor Narodnog trga u Vodnjanu, dok je tijekom prosinca arheološki sondiran Župni trg. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja Robert Čimin, a u istraživanjima su sudjelovali i djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda Andrej Janeš i Tihomir Percan, studenti arheologije Mario Zaccaria i Katarina Jerbić te osam radnika. Istraživanja je u cijelosti financirao Grad Vodnjan.

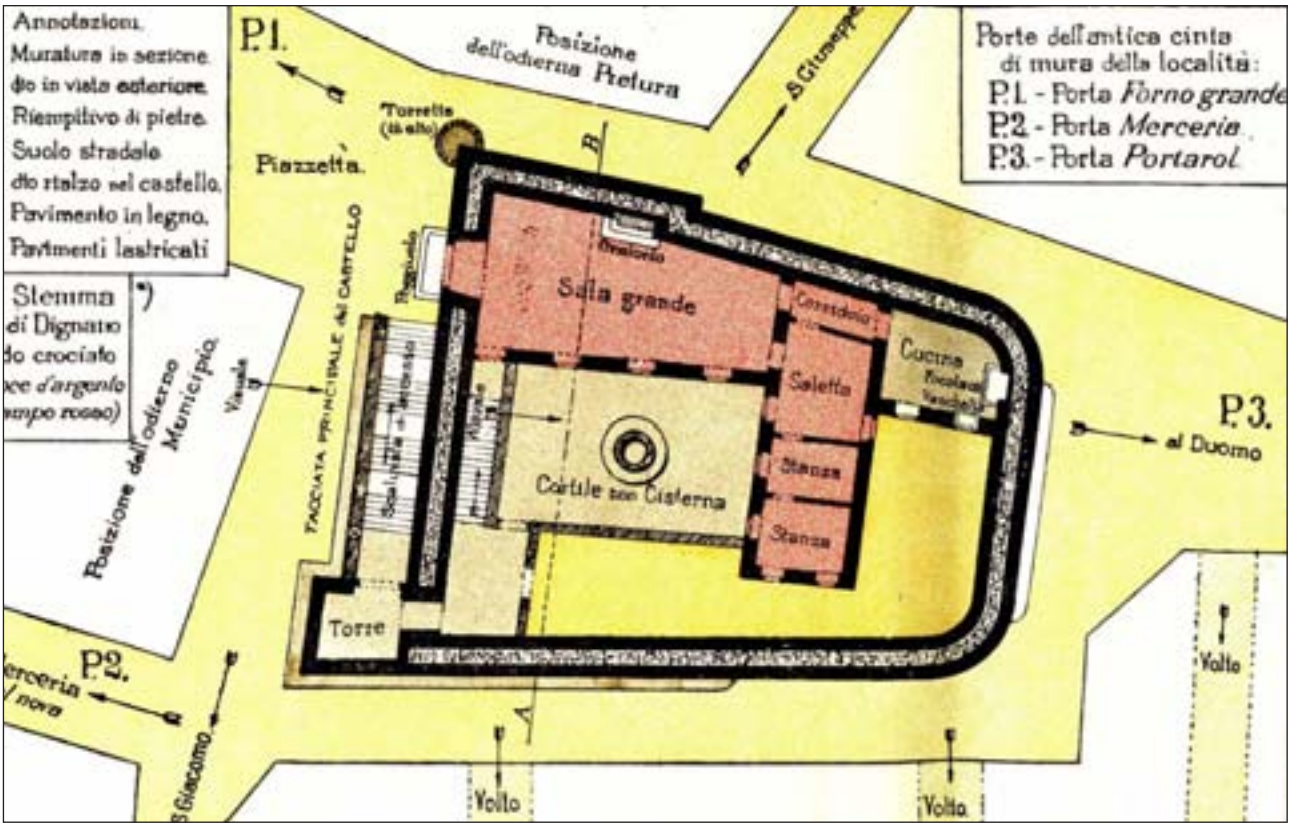

Tlocrt kaštela iz 1849., nastao nakon rušenja

Zbog rekonstrukcije Narodnog trga, Župnog trga i Ulice Castello, koji se nalaze unutar zaštićene povijesne cjeline Vodnjana, bio je neophodan arheološki nadzor i zaštitna arheološka istraživanja, s obzirom na to da su povijesni podaci i stara dokumentacija upućivali na postojanje starijih slojeva grada. Prema povijesnim podacima i starim prikazima, bilo je poznato kako se na području današnjega Narodnog trga nekada nalazio srednjovjekovni kaštel. Iako postoji nacrt kaštela iz 1849., koji je izradio vodnjanski arhitekt Fioretto Benussi, zbog neistraženosti samog prostora Narodnog trga nije bilo poznato u kojoj su mjeri sačuvani arhitektonski ostaci. Kaštel je po nalogu Giovannija Andree Dalla Zonce srušen 1808. godine za vrijeme Napoleonove uprave u Istri, kako bi ustupio mjesto novim urbanim zahtjevima.

Prilikom iskopa, na južnoj strani Narodnog trga prepoznati su ostaci zida koji se pružao u smjeru istok-zapad. Taj je zid sačuvan samo u svojim temeljima, a cijelo je sjeverno lice nepovratno uništeno kopanjem kanala za vodu 90-ih godina prošlog stoljeća. Prema dobivenim podacima, čini se da je ukupna širina zida iznosila oko 1,7 m. Sami temelji građeni su na priklesanoj matičnoj stijeni na koju je poslagano pravilno obrađeno kamenje (najviše 1-2 reda) povezano žbukom, a ponegdje ono u potpunosti nedostaje. Prijelaz iz južnog u zapadni zid prema postojećem nacrtu u laganom luku savija u smjeru sjevera, što je i potvrđeno prilikom istraživanja. Sačuvana dužina tog dijela zida iznosi 7,6 m, a širina 1,5 m. Na centralnom dijelu Narodnog trga pronađeni su ostaci cisterne. Ona se nalazila u središnjem dijelu kaštela, kako je prikazano na spomenutom tlocrtu. Donji dio cisterne bio je kružnog oblika i obložen tankim slojem žbuke, a iznad njega nalazio se prilično debeo sloj gline koji je zbog nepropusnosti postavljen kako bi se zadržavala voda. U samoj sredini cisterne pronađena je plitka kamenica kružnog oblika s laganim kvadratnim udubljenjem po sredini, koja je djelomice ukopana u sloj gline. Vjerojatno je imala funkciju taložnika, budući da se iznad nje nalazio tanak sloj sive zemlje s velikim brojem nalaza koji se okvirno mogu datirati u 15. st., što jasno upućuje na njezinu upotrebu u razvijenome srednjem vijeku. Očito je kako je prilikom rušenja kaštela 1808. cjelokupan građevni materijal iskorišten za izgradnju okolnih zgrada te je sam prostor današnjeg trga detaljno očišćen kako bi dobio funkciju kakvu ima i danas. Ostaci starog popločenja, koje je očito upotrebljavano prije samog asfaltiranja 1932., pronađeni su na čitavoj površini Narodnog trga. To je popločenje rađeno od pravilnih i fino obrađenih kamenih blokova, a činilo je rubnjake trga između kojih se nalazio nabijeni sloj batude (šljunak i sitno kamenje) preliven vapnom. Tako su nabijena batuda i rubnjaci zajedno činili hodnu površinu trga. Na gotovo identičan način građena je i cesta kojom se sa zapada prilazilo trgu čiji su rubnjaci nešto većih dimenzija i s obje strane učvršćeni sitnijim kamenjem. Nalazi glazirane keramike i ulomci stakla pokazuju kako popločenje i cesta pripadaju vremenu prvobitne izgradnje trga, odnosno početku 19. st. kada postojanje kaštela gubi važnost te se ruši, a taj se dio gradske cjeline pretvara u trg.

Kako je već spomenuto, s današnjeg su Narodnog trga početkom 19. st. detaljno očišćeni svi ostaci srednjovjekovnog kaštela, pa je tako nestao i gotovo sav pokretni arheološki materijal koji je pripadao vremenu upotrebe srednjovjekovne utvrde. Ipak, izdvojene su dvije zatvorene cjeline s nešto brojnijim nalazima koji daju više informacija o životu unutar kaštela. Prva je od njih otpadna jama koja se nalazila u sjeverozapadnom dijelu utvrde, a sadržavala je veću količinu kostiju, ulomke stakla i keramike grublje i finije izrade te manji broj metalnih predmeta. Među tim materijalom nađeni su ulomci posuda ukrašeni zelenom bojom i jednostavnom prozirnom glazurom, zatim ulomci arhajske majolike, porodice cvjetne gotike, renesansna gravirana keramika, kao i postrenesansna keramika s engobom i oslikanim ukrasom. Iz svega je jasno kako je jama upotrebljavana od 14. pa sve do kraja 16. st. Druga je zanimljiva cjelina skupina nalaza pronađenih u sloju koji je bio nakupljen na taložniku cisterne. Osim britve i žlice, u sloju su pronađeni ulomci nekoliko vrčeva koji pripadaju skupini renesansne gravirane keramike. Takvo posuđe bilo je u uporabi krajem 15. st., što jasno dokazuje kako je cisterna već tada bila u funkciji. Vjerojatno je riječ o vrčevima koji su prilikom uporabe ispali u cisternu, na čijem su dnu ostali i nakon rušenja kaštela. Uz temelje zidova kaštela pronađeni su ulomci koji pripadaju skupinama cvjetne gotike i renesansne gravirane keramike, odnosno kraju 15. st. Dio materijala iz površinskih slojeva pripada vremenu gradnje trga, odnosno 19. st., dok je u jednoj škrapi pronađeno i nekoliko ulomaka prapovijesne keramike.

Usporedno sa zaštitnim istraživanjima trajao je i arheološki nadzor na cijeloj površini Narodnog trga, koji je pratio strojne radove rekonstrukcije kanalizacijskog sustava i postavljanja mreže za oborinske vode. Strojno kopani kanali zahvatili su središnji, južni, zapadni i sjeverni dio Narodnog trga, a dio njih prolazio je već prekopanim kanalima nastalima prilikom izgradnje vodovodne mreže 90-ih godina prošlog stoljeća. Iskopano ih je ukupno pet. Njihova je širina iznosila 2 m, približno jednako kao i dubina. Osim već spomenutih nalaza, nisu pronađeni nikakvi kulturni slojevi, čime je potvrđena pretpostavka o temeljitom uklanjanju svih arhitektonskih ostataka srednjovjekovnog kaštela prilikom gradnje trga. Matična

Ostaci južnog zida kaštela

se stijena na najvećem dijelu prekopane površine nalazila svega nekoliko centimetara ispod asfalta, što je značilo da se uklonio svaki kamen starijih gradnji kako bi se dobila željena razina trga.

Na Župnom trgu tijekom prosinca istražena je sonda dimenzija 8,5x2 m, u kojoj je pronađeno ukupno 15 kosturnih grobova. Svi su grobovi, osim groba 3, bili položeni izravno u zemlju bez ikakvih grobnih konstrukcija. Jedino je grob 3 bio obložen tankim kamenim pločama. Kosti svih pokojnika bile su prilično loše sačuvane zbog kiselosti zemlje. Gotovo svi grobovi bili su orijentirani u

Dijelovi popločenja trga nastali nakon rušenja kaštela

Ulomak keramike pronađen na dnu bunara

Grob 1 na Župnom trgu

smjeru istok-zapad s malim otklonom, a jedino je grob 1 bio smjera sjever-jug. Nekoliko je grobova bilo bez priloga, dok je u većini pokojnik imao bar jednu svetačku medalju ili križ, a nerijetko su oni bili povezani u ogrlicu, odnosno krunicu od perli. Te su perle bile izrađene od staklene paste, a pronađeno ih je na stotine i to različitih dimenzija, oblika i boja. Upravo prema nalazima svetačkih medalja i križeva, ti se ukopi mogu datirati u 16., odnosno 17. st. Ispod sloja koji je pripadao novovjekovnom groblju nalazio se sloj u kojem je pronađeno više ulomaka grube kasnoantičke keramike, kao i nekoliko ulomaka tere sigilate, vjerojatno afričke provenijencije. Ti nalazi pokazuju kako je u Vodnjanu, čije je ime nastalo iz antičkoga onomastičkog fonda pomoću pridjevskog sufiksa -an, zapravo prisutan i kasnoantički *facies*.

Literatura

Matijašić 1988 Robert Matijašić, Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium, Latina et Graeca, Zagreb, 1988.
Rismondo 1937 Domenico Rismondo, Dignano d'Istria, 1937.

Tihomir Percan

Summary

During 2008, staff members of the Croatian Conservation Institute carried out salvage archaeological excavation and supervision and dug archaeological test pits on the space of Narodni trg and Župni trg in Vodnjan. These investigations confirmed the remains of a citadel from the times of the high Middle Ages at the site of today's Narodni trg as well as the hypotheses that all architectural remains would have been almost totally removed. Some of the material traces found correspond to the time of the assumed construction of the citadel (castello) in the 14th century and similarly the situation recorded in the investigations to a large extent correlates with the known ground plan of the fort of 1849, as proved by the find of a cistern. The remains of old walking surface, that is, of pavement, give an insight into the appearance of Narodni trg before it was given a layer of tarmac in 1932.

By a test pit on Župni trg it was determined that in the space around the Church of St Blaise there was a modern cemetery, probably from the 16th or 17th century. The particular importance of this test pit is shown by the stratum that belongs to the time of Late Antiquity, which shows that Vodnjan too has its own Antique facies (which was previously assumed on the basis of its name, which derived from the onomastic stock of Antiquity with the use of the adjectival suffix - an.)

Redni broj: 174
Lokalitet: Vodnjan – poslovni park Tison
Naselje: Vodnjan, Guran
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Od 28. listopada do 11. studenog 2008. godine, Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda obavila je arheološko rekognosciranje za potrebu izrade konzervatorske studije za područje budućega poslovnog parka Tison u blizini Vodnjana. Voditelj radova bio je Vinko Madiraca, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali Ivana Hirschler i Darian Divšić. Financijska sredstva osigurao je Grad Vodnjan. Studija je sastavljena na temelju pregledane arhive knjižnice Arheološkog muzeja Istre i Sveučilišne knjižnice u Puli, terenskoga arheološkog rekognosciranja, dostavljene dokumentacije, kao i relevantne arheološke literature.

Pokazalo se da je područje obuhvaćeno studijom bogato nalazima u arheološkom, etnografskom i povijesnom smislu. Velika količina prikupljenih podataka može se podijeliti u tri cjeline. Prva su svakako arheološki i potencijalni arheološki lokaliteti, od kojih su dva (trobrodna bazilika i crkva svetog Šimuna u Guranu) preventivno zaštićena. Drugu cjelinu čini kultivirani krajolik s ostacima tradicijskih i povijesnih elemenata – antičke centurijacije, suhozidnih ograda i

Ranosrednjovjekovna grobljanska crkva sv. Šimuna u Guranu (foto: V. Madiraca)

Ostaci crkve sv. Jakova na brdu (foto: V. Madiraca)

Elementi kasnosrednjovjekovne crkve sv. Jakova u Guranu (foto: I. Hirschler)

kažuna, zajedno s kompleksom postojeće stancije Guran. Treći su povijesno važni elementi tog prostora intervencije austrougarske vojske u krajoliku.

Prilikom rekognosciranja utvrđeno je da je teren bogat arheološkim lokalitetima koji obuhvaćaju prapovijesno, rimsko i ranosrednjovjekovno vrijeme tog područja, pa su arheološki nadzor i druge intervencije arheologa preporučeni u 28 slučajeva, u slučaju bilo kakvih radova. Od prapovijesnih je nalazišta bitno navesti gradinu

Kažun na ostacima kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog naselja u Guranu (foto: V. Madiraca)

Sveti Jakov na brdu, uz podatak da je i na lokalitetu Gropi moguć nalaz prapovijesne keramike. Što se tiče rimskodobnih arheoloških lokaliteta, uglavnom se radi o gromačama na kojima su pronađeni ostaci tegula i crepova te suhozidima i oranicama s jednakim pokretnim nalazima. Ponajprije gromače svjedoče o potencijalnim ostacima antičkih ruralnih aglomeracija (*villae rusticae*). Pritom je bitno obratiti pozornost na gromaču 2 koja se nalazi na području koje se naziva Kornede. Poznato je da je taj prostor u rimsko doba pripadao ageru pulske kolonije, te da je bio precizno isparceliran mrežom centurijacija. Ostaci takve mreže teže se razlikuju od mlađih suhozidnih gradnji. Pretpostavka je da se prilikom rekognosciranja naišlo na sjecište centurijacija, ali to nije moguće tvrditi sa sigurnošću. Ranosrednjovjekovni sakralni objekti uz kasnoantičko i srednjovjekovno naselje Guran i crkva svetog Jakova na brdu na istoimenoj gradini daju bitnu arheološku vrijednost tom prostoru. Pritom je bitno staviti naglasak na ruševine crkve svetog Jakova na brdu, koja dosad nije bila arheološki istraživana. Jedini kasnosrednjovjekovni arheološki lokalitet bili bi zanimljivi ostaci crkve svetog Jakova u Guranu, uklopljeni u prostor stancije Guran.

Etnografski se taj prostor pokazao iznimno bogatim, te su intervencije etnologa preporučene u 83 slučaja, ako bi bili potrebni radovi. Poznato je da je područje oko Vodnjana bogato kažunima i oni su uz ostale suhozidne gradnje bitna odrednica izgleda prostora. Ne zna se od kada datira njihova gradnja, ali je poznato da se poslije Drugoga svjetskog rata

Trobrodna bazilika u Guranu (foto: V. Madiraca)

Austrougarski bunker na gradini Sveti Jakov na brdu (foto: V. Madiraca)

uglavnom više ne grade. Posebna su zanimljivost kažuni koji se nalaze u blizini arheoloških i povijesnih lokaliteta ili na njima, što je utvrđeno u 5 slučajeva (od ukupno 68 registriranih kažuna). Registrirani ostaci starih prometnica i cisterni također imaju etnografsku ili povijesnu važnost i bitan su svjedok kultiviranja tog vodom siromašnog krajolika u privredne svrhe. Važan je etnografski lokalitet i stancija u Guranu, unutar koje se nalaze ostaci crkve sv. Jakova.

Naposljetku je potrebno istaknuti jednu specifičnost tog prostora, a to su gradnje austrougarske vojske u razdoblju Aneksijske krize i tijekom Prvoga svjetskog rata. Naime, Pula je kao glavna ratna luka austrougarske mornarice strateški bila iznimno važna, a opet se nalazila u blizini bojišnice na kojoj su se sukobile austrougarska i talijanska vojska. Iz tog je razloga s kopna bila utvrđena sustavom utvrda i rovova čiji je prvi prsten prolazio pokraj Vodnjana i Barbarige, a ovim rekognosciranjem evidentirani su ostaci tog prstena u 25 slučajeva. U tim slučajevima preporučene su intervencije povjesničara u slučaju bilo kakvih radova.

Ostatak rimske tegule ugrađen u krov kažuna (foto: V. Madiraca)

Literatura

Madiraca 2008 V. Madiraca, Konzervatorska studija s aspekta arheološke baštine poslovnog parka Tison na području Grada Vodnjana, Zagreb, 2008.

Vinko Madiraca

Summary

During October and November 2008, archaeological reconnaissance of the area of the future Tison Business Park close to the city of Vodnjan was conducted, the aim being to draw up a conservation study relating to this area In this area, 28 archaeological, 83 ethnographic and 25 historical localities were registered, and in line with this we recommended the engagement of archaeologists, ethnologists and historians should there be any building in this area in the future. Valuable archaeological sites were recorded, such as the prehistoric hill fort with church of the same name St James on the hill, a Late Antiquity and medieval settlement in Guran, an early medieval church, the Three Nave Basilica, and St Simeon's in Guran, a late medieval church, of St James, in Guran, incorporated into Guran stancija, the Gropi site and a large stone pile with a lot of Roman period remains on the area called Kornede.

Redni broj: 175
Lokalitet: Zambratija – uvala
Naselje: Zambratija
Grad/općina: Umag
Pravni status: Z-605
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: podmorsko istraživanje

Od 17. do 26. rujna 2008., u podmorju uvale Zambratija, u naselju Zambratiji nedaleko od Savudrije (45º28' 23.91''N, 13º30'30.84''E), Arheološki muzej Istre u Puli podmorski je zaštitno istražio i rekognoscirao teren. Stručna voditeljica

arheološkog istraživanja bila je Ida Koncani Uhač. Istraživalo se u suradnji s lokalnim i drugim roniocima. U ljeto iste godine, Lučka uprava Umag na području lučice Zambratija započela je hidrograđevinske radove: odmuljivanje i iskopavanje radi produženja lukobrana. Radove je zaustavio Konzervatorski odjel u Puli, nakon čega je započeo arheološki pregled podmorja. Financijska sredstva za arheološko istraživanje osigurao je investitor Lučka uprava Umag iz Umaga. Geodetsku izmjeru obavila je tvrtka Constructa Geo d.o.o. iz Umaga.

Lučica Zambratija – rimska vila

Terenskim pregledom materijala izvađenog odmuljivanjem lučice, pronađeni su ulomci finoga keramičkog repertoara rimske provenijencije. Pregledani su profili nasipa na području koje je djelomice odmuljivano, ali nije ustanovljen arheološki kulturni sloj. S obzirom na to da su s vanjske strane lučice ubicirani nalazi rasutoga antičkoga građevnog materijala koji je pripadao danas djelomice očuvanoj rimskoj vili na kopnu (Matijašić 1986), sondirane su tri podmorske lokacije.

Na dubini od –1,86 m AV (apsolutne visine), pokraj ostataka rasutoga rimskoga građevnog materijala postavljena je arheološka Sonda 1, dimenzija 2x2 m, podijeljena na četiri kvadranta (A – D). Arheološki se iskopavalo arbitrarnim skidanjem slojeva debljine cca 10 cm. Slojevi, počevši od razine dna, idu slijedom: sloj rasutog kamenja (SJ 001), sloj pijeska s primjesom sitnijeg kamenja u kojem ima pokretnih arheoloških nalaza rimske provenijencije (SJ 002), sloj kompaktnoga sivog mulja (SJ 003), sloj gustog mulja i školjaka (SJ 004), sloj sitnog kamena i pijeska (SJ 005) te živa stijena (SJ 006). Maksimalna je dubina iskopa u sondi dosezala –2,54 m AV.

Sonda 2, također dimenzija 2x2 m, istraživana unutar četiri kvadranta, postavljena je na dubini od –1,24 m AV. Ondje su nalazi bili brojniji nego u prethodnoj sondi. Najviše su zastupljeni ulomci amfora, kuhinjske keramike te brojni nalazi keramičkih pršljenova. Iznad stijene, u kvadrantu B na dubini –1,84 m AV, pronađen je komad drvene daske, stoga je ondje nastavljeno istraživanje treće sonde tako da je Kv. B iz Sonde 2 preklopljen s Kv. C u Sondi 3.

U Sondi 3 nađen je veći broj ulomaka amfora, kuhinjsko posuđe, keramički pršljenovi, ulomci uljanica te nešto organskog materijala kao što su komad daske te koštice breskve. Maksimalna dubina iskopa u toj sondi dosezala je –1,84 m AV. Prikupljeni arheološki materijal u sondama može se datirati od početka do kraja 1. st., a ondje je vjerojatno dospio abrazijom materijala s obale.

Sjeverni dio uvale Zambratija – nasip

Arheološki je istražena i sjeverna strana uvale Zambratija, na lokaciji pretpostavljenog nasipa koji se pruža jugozapadno od obale prema hridi Zanestra. Ostaci nasipa lokalnom su stanovništvu poznati pod imenom Mali škoj, a za nasip smatraju da je nekada bila cesta. Istraživanjem se pokušalo utvrditi je li nasip bio izgrađen u antičko vrijeme s namjerom povezivanja nekadašnjih otočića, sada hridi Zanestra, s obalom. Nasip se sastoji od sitnog kamena, ukupne dužine 160 m, a širine do 42 m. Njegov se središnji dio blago izdiže iznad prirodnoga morskog dna i visok je 1,3 m (cca –1 m AV).

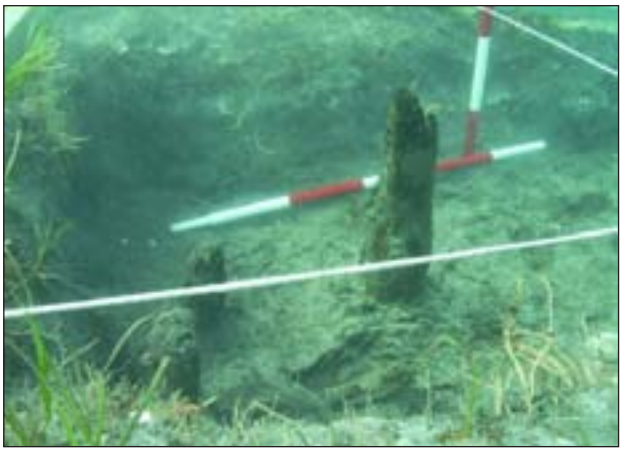

Nalazi drvenih pilona prapovijesnog naselja, Sonda 6

Sonda 4 postavljena je na prijelazu istočnog ruba nasipa i pješčanog dna, stotinjak metara od obale, na dubini od –2,11 m AV. Sonda je podijeljena na kvadrante A4, B4, C4 i D4. Istražena su četiri kvadranta do dubine od –2,52 m AV, gdje je započinjao sterilni sloj mulja. Na površini i u samom gornjem sloju (SJ 001) pronađeni su sporadični ulomci nalaza amfora i tegula, izglačani djelovanjem mora. Iskopom sloja u sastavu nabijenog pijeska i kamena (SJ 002), od dubine od –2,20 m do –2,52 m AV, nisu pronađeni daljnji arheološki nalazi.

Sonda 5 postavljena je sredinom nasipa, više prema zapadu, udaljena pedesetak metara od obale. Istražena su četiri kvadranta: A5, B5, C5 i D5. Površinski sloj (SJ 001) započinjao je na dubini od –1,24 m AV. Sloj je bio u sastavu od sitnog kamenja i pijeska, a iskopano je do dubine od –1,95 m AV. U sloju nije dokumentiran ni jedan pokretan arheološki nalaz. Problem datacije i determinacije nastanka tog nasipa zasad ostaje otvoren, uz mogućnost da se radi o prirodnoj pojavi nastaloj zbog glacioeustatičkih promjena razine mora te abrazivnog djelovanja morskih valova i struja.

Sjeverni dio uvale Zambratija – prapovijesno naselje

Arheološkim pregledom uvale Zambratija, sjeverozapadno od spomenutog nasipa koji se može iščitati iz orto--fotosnimka, na pjeskovitom dnu uočeni su tragovi drveta kružnog presjeka, koji su na nekim mjestima blago izvirivali

Ulomci prapovijesnog lijevka, Sonda 6

Ostaci prapovijesnoga šivanog broda, datiranog između 800. i 540. g. pr. Kr.

iz pijeska. Na mjestu gdje su ostaci drveta bili najgušće koncentrirani postavljena je Sonda 6 koja je zbog ograničenog vremena istraživana samo unutar dva kvadranta (A6 i B6), svaki dimenzija 1x1m. Skidanjem površinskog sloja pijeska (SJ 001) na dubini od –2,36 m AV otkriveni su drveni piloni, između kojih je na dubini od –2,5 m AV zabilježen sloj gustoga sivog mulja s nalazima prapovijesne keramike i životinjskih kostiju (SJ 003). Preliminarnom analizom keramičkog materijala na terenu se uspjelo izdvojiti nekoliko zanimljivih i specifičnih ulomaka keramičkih posuda. Tu se ističu ulomci perforirane posude u obliku lijevka, koja se upotrebljavala u procesu prerade mlijeka, a koja paralelu nalazi u pećini Laganiši kod Oprtlja (Komšo 2008). U njoj se sloj s takvom keramikom datira u kasni neolitik. Druga je analogija u Novačkoj peći i u pećini Jačmica kod Buzeta, gdje se ta keramika datira od kasnog neolitika do eneolitika. Šalica s ručkom, koja nije sačuvana u cijelosti, ima analogiju s pećinom Jačmica. Daljnji repertoar keramičkog materijala odgovarao bi nakovanskoj keramici, čije se analogije na prostoru Istre nalaze na lokalitetu Kargadur, Jačmica, Novačka peć i Gromača na Brijunima.

Među nalazima zastupljeni su ulomci keramike s metličastim ukrasom, među kojima se ističe ulomak oboda s valovitim rubom. Budući da ta keramika obuhvaća šire razdoblje, od srednjeg neolitika do rane bronce, ne može se smatrati vremenskim indikatorom naselja, ali uzevši u obzir i kontekst ostalog materijala, život na tom lokalitetu okvirno se datira u razdoblje od kasnog neolitika do ranoga bakrenog doba.

Ispod sloja s keramikom i životinjskim kostima dokumentiran je sloj s horizontalno položenim drvenim daskama (SJ 008), ispod kojeg nije dalje istraživano. U sondi je, unutar istraživanih kvadranata A6 i B6, dokumentirano sveukupno šest drvenih pilona. Debljina kulturnog sloja u oba istraživana kvadranta iznosi 0,6 m, a lokalitet se nalazi na dubini od –2,36 do –3,09 m AV. Iznad sloja s keramikom nalazio se paljevinski sloj debljine 5 cm (SJ 002), u kojem se nalazi i sam vrh jednog pilona (SJ 004). Na osnovi tih podataka, može se pretpostaviti da su stanovnici tog naselja na početku ranoga bakrenog doba napustili svoje nastambe, a kada započinje život na obližnjoj gradini Romaniji (Buršić Matijašić 2007). Terenskim pregledom podmorja uočena su sveukupno 34 drvena pilona na površini od oko 6500 m². Uzeti su uzorci drveta (pilona i daske) te uzorci životinjskih kostiju koji će biti poslani na određivanje apsolutnog datuma kako bi se, s keramičkim arheološkim materijalom koji se datira od 4000. do 3000. g. pr. Kr., dobila starost prapovijesnog naselja u uvali Zambratija, zasad jedinstvenog na prostoru Istre.

Središnji dio uvale Zambratija – korito broda

Nedaleko od prapovijesnog naselja pronađeno je još jedno iznimno vrijedno arheološko otkriće. Radi se o ostacima korita broda, građenog tehnikom karakterističnom za područje sjevernog i istočnog Jadrana. Brod je specifičan zbog spajanja oplate šivanjem koje se po preliminarnim istraživanjima razlikuje od tehnike šivanja na otprije istraženim brodovima u podmorju hrvatskog dijela Jadrana (Brusić, Domjan 1985; Brusić 1995; Beltrame 1996). Specifičnost je u tome što je s unutrašnje strane na spojevima madira šivanjem učvršćena tanka drvena daščica (platica) koja ima funkciju brtvljenja i vodonepropusnosti spoja. Rimski gramatičar iz 1. st., Marko Verije Flak, opisuje histarska i liburnska plovila koja se spajaju lanenim i žukovim konopcima te ih naziva imenom *serilia*, odnosno *serilla* (Križman 1979). To je prvi takav nalaz u podmorju Istre i s velikom se vjerojatnošću može atribuirati pomorskoj baštini predrimske Istre, tj. Histrima. Ukupna očuvanost broda nije u potpunosti poznata, budući da lokalitet nije istraživan (sondiran). Analizom dijela madira broda tehnikom C-14 dobivena je apsolutna starost od 2535±60, dendrokronolški kalibrirano između 800. i 540. g. pr. Krista (800. – 730. g. pr. Kr., 22,4%; 690. – 660. g. pr. Kr., 10,7%; 650. – 540. g. pr. Kr., 35,2%). Rezultate mjerenja analize C-14 uzorka drva – madira broda s lokaliteta, proveo je Institut Ruđer Bošković, Zavod za eksperimentalnu fiziku, Laboratorij za mjerenje niskih aktivnosti u Zagrebu. S obzirom na preliminarne rezultate do kojih se došlo kratkim uviđajem na samom lokalitetu, može zaključiti da je ondje riječ o najstarijim poznatim ostacima korita broda očuvanog na području hrvatskog Jadrana. Brod je izložen udarima juga, i svakako bi valjalo hitno istražiti i spasiti to unikatno povijesno plovilo.

Literatura

Beltrame 1996 C. Beltrame, La sutilis navis del Lido di Venezia. Nuova testimonianza dell'antica tecnica cantieristica a cucitura nell'alto Adriatico, Navalia Archeologia e storia, Savona, 1996: 31 – 53.

Brusić, Domjan 1985 Z. Brusić, M. Domjan, Liburnian boats – their construction and form, BAR International Series, 276, Oxford, 1985: 67 – 85.

Brusić 1985 Z. Brusić, Serilia Liburnica, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, Zadar, 1995: 39 – 59.
Buršić Matijašić 2007 K. Buršić Matijašić, Gradine Istre, Povijest prije povijesti, Pula, 2007.
Komšo 2008 D. Komšo, Pećina Laganiši, Mjesto života i smrti, Katalog izložbe, 73, Pula, 2008.
Križman 1979 M. Križman, Antička svjedočanstva o Istri, Pula – Rijeka, 1979.
Matijašić 1986 R. Matijašić, Topografija antičke ruralne arhitekture na obalnom području sjeverne Istre, Izdanja HAD, 11/2, Zagreb, 1986: 75 – 98.

Ida Koncani Uhač

Summary

During September 2008, on the seabed of Zambratija Bay not far from Savudrija, underwater salvage archaeological excavations and reconnaissance was carried out by the Archaeological Museum of Istria in Pula. On the outside of the little harbour, some finds of scattered Antique construction material were pinpointed, which once belonged to the still partially intact Roman villa on the land, and here test pits were made at three underwater sites. The revealed archaeological material in the test pits can be dated from the beginning to the end of the 1st century, and probably arrived here via abrasion of material from the land.
In Zambratija Bay archaeological excavations were also carried out at the northern side of the bay at the location of an assumed dyke that spreads SW from the coast to the rock called Zanestra and in the immediate vicinity of the dyke. In the northern part of the bay, a prehistoric settlement on wooden piles was discovered; there was also ceramic material that dated from 4000 – 3000 BC. Not far from the prehistoric settlement the remains of the hull of a boat were found; the planking was joined with sewing, and according to preliminary investigations, this is different from the technique of sewing on boats investigated earlier in the seabed of the Croatian part of the Adriatic. In an analysis of part of a plank of the boat with the ^{14}C method, an absolute age of 2535±60 was obtained, calibrated by dendrology to between 800 and 540 BC (800-730 BC, 22.4%; 6 90-660 BC, 10.7%; 650-540 BC, 35.2%). Results of measuring the ^{14}C analysis of wood specimens, a longitudinal plank of the ship from the site were examined by the Rudjer Bošković Institute, Institute for Experimental Physics, Low Activity Measurement Laboratory, Zagreb.

Redni broj: 176
Lokalitet: Žminj – Kaštel
Naselje: Žminj
Grad/općina: Žminj
Pravni status: R-322
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: arheološki nadzor, iskopavanje

Općina Žminj početkom 2008. započela je obnovu povijesnih gradskih bedema na sjevernoj strani kaštela, koju je nadzirao Hrvatski restauratorski zavod. Radovi su započeli raščišćavanjem gornjih platoa kako bi započela suhozidna obnova najviše postavljenog zida, do boćališta, što se nastavilo i na donjim platoima. Radovi su zbog polaganog, pažljivog slaganja kamena u suhozidnoj tehnici trajali od travnja do rujna. Tijekom tih radova prema potrebi je arheološki nadzirano raščišćavanje tog prostora, odnosno raščišćavanje novog prostora.

Ostaci zidova, kule i bedema u sektoru B (foto: L. Bekić)

Nepokretni arheološki nalazi nisu pronađeni. Za niže postavljene zidove moglo bi se zaključiti kako su ograde i terase vrtova kaštela, koji su se nalazili odmah pod njime. Najviše postavljeni zid mogao bi biti ostatak bedema koji je opasivao cijelo srednjovjekovno naselje Žminj ili u najmanju ruku na njegovu mjestu. Postojanje tog bedema potvrđeno je i Petronijevim crtežom iz 17. st. Ostaci stambenih ili gospodarskih zgrada nisu pronađeni.
Pokretnih arheoloških nalaza pronađeno je mnogo. Najveći, a ujedno i najvažniji nalaz jest oštećeni kameni kapitel koji se nalazio u zasipu na donjim terasama. Prema svemu sudeći, riječ je o romaničkom kapitelu kvalitetne i masivne izrade. Ostali nalazi obrađena kamena uglavnom su dijelovi pragova, dovratnika (erti), podnih ploča itd., koji bi se redom trebali pripisati modernom dobu.

Obnova zida – bedema pod boćalištem (foto: L. Bekić)

Zidovi su na tome mjestu bili urušeni, ali i zatrpani velikom količinom materijala (foto: L. Bekić)

Drugi su nalazi mnogo sitniji. Većinom su to brojni ulomci keramičkih posuda te ponešto kamenih izrađevina i metalnih predmeta. Prema tim nalazima, razvidno je da su zastupljeni nalazi iz prapovijesti, srednjeg vijeka, novog vijeka i modernog doba. Od prapovijesnih nalaza zastupljeni su ulomci ručno rađenih keramičkih posuda, od kojih neke nose karakteristike brončanog doba. Uz to, pronađeni su i brojni odbici kremena, među kojima i neke alatke. Većinom je kremen lokalnog podrijetla, ali moguće je pronaći i uvozne primjerke.

Drugi dio nalaza pripada srednjem vijeku, a među njima najraniji su ulomci koji se mogu datirati u 13. – 14. st. Brojniji su ulomci koji potječu iz 15. – 16. st., a tom razdoblju pripada i nalaz mletačkog novca iz druge polovine 16. st. Pronađen je i još jedan zanimljiv nalaz, vrh četverobridne željezne strelice na trn. Strelica je vrlo mala, a takvi se oblici u literaturi uglavnom vežu uz antičko razdoblje, mada ih ima i u kontekstima srednjeg vijeka. Keramika kasnosrednjovjekovnog razdoblja uglavnom je grube izrade, ali postoji i mali ulomak uvozne fajanse.

Najbrojnija je keramika novog vijeka (17. – 18. st.) gdje se prepoznaje masovna keramička proizvodnja nekoliko radionica. U to bi razdoblje trebalo ubrojiti i brojne kovane željezne čavle i klinove, mada dio njih može pripadati i srednjem vijeku. Na kraju, tu su i nalazi modernog doba, i to uglavnom posuda od kamenine ili porculana te željeznih i aluminijskih žlica i noževa, kao i čahure metaka te geleri zrakoplovnih bombi iz Drugoga svjetskog rata.

Tipični srednjovjekovni nalazi s kaštela Žminj (foto: L. Bekić)

Hvalevrijednom inicijativom investitora, Općine Žminj, na sjevernoj strani žminjskog kaštela dobiven je lijepo uređen otvoreni prostor koji svojim uređenjem uvažava raspored obnovljenih starih zidova gradskih vrtova te otvara pogled na liniju starogradskih bedema. Odmah nakon tih radova, Hrvatski restauratorski zavod tijekom listopada i studenog arheološki je istražio žminjski kaštel. Tehničke radove provodila je tvrtka Kapitel, licencirana za radove na kulturnim dobrima, a stručne arheološke radove djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Osim Luke Bekića kao voditelja, u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi Vinko Madiraca, Tihomir Percan i Josip Višnjić, a radove je u ime Konzervatorskog odjela u Puli nadzirala konzervatorica Martina Barada.

Kako se u budućnosti predviđa zaštita kapele Sv. Trojstva, koja je izravno ugrožena slijevanjem vode s krova crkve sv. Mihovila, arheološka istraživanja bila su organizirana tako da daju što više podataka o samom kaštelu, ali ujedno i o stanju slojeva ispod i uz kapelu, te mogućnostima za postavljanje drenažnog sustava, kako bi što brže i bolje mogla započeti njezina zaštita.

Prvi je sektor istraživanja (A) postavljen od ulaza u kapelu te je bio usmjeren prema sjeveru. U sektoru su razdvojene dvije sonde, A i B. Sonda A nalazila se ispred zapadnog lica kapele. Sonda B nalazila se u nastavku, u smjeru sjevernog bedema te uz današnju betonsku podlogu parka. Osim uvida u arheološko i geološko stanje uz kapelu, ujedno je smjer vodio prema sjeveru, gdje je bilo moguće provođenje drenažnih cijevi. Sektor istraživanja B postavljen je na istočnom dijelu parka, na mjestu gdje se očekivao mogući nalaz ostataka sjeverne kule. Sonde su također usmjerene od kuta betonske podloge parka i septičke jame prema vratima ograde parka i prema stubama izvan položaja kaštela. Tako je ujedno i sondiran prostor na kojem bi se mogle provoditi drenažne cijevi za kapelu. Sektor je podijeljen na sonde A, B i C. Treći sektor istraživanja, sektor C, postavljen je uz istočno lice kapele. Na tom će se mjestu možda postavljati betonski šaht za drenažne cijevi kapele.

U tri istražene sonde izašlo je na vidjelo bogatstvo arheoloških nalaza i kompleksnost stratigrafske situacije te urbane cjeline. Dubina slojeva i veća od 2 m te njihove karakteristike upućuju na to kako se i na drugim mjestima unutar ove zaštićene cjeline opravdano može očekivati složena slojevitost života na tome mjestu.

Istraživanjem je potvrđeno kako se na žminjskom brdu u brončano doba nalazilo veće naseobinsko utvrđenje, tzv. gradina. Pronađeni su tragovi prapovijesnog bedema u vidu masivnog suhozida koji je možda bio pojačavan dodavanjem lica i novom ispunom sitnog kamenja. Prikupljeni su brojni ulomci prapovijesne keramike, kremenih alatki te životinjskih kostiju.

Nakon određene vremenske praznine u kojoj se živjelo negdje drugdje, najkasnije u 11. st. ljudi se ponovo naseljavaju na vrh tog brda te se tu utvrđuju i grade

crkve. O tome govore pisani izvori, koji su sada potvrđeni i arheološkim iskapanjima. Pronađena su dva zida koja pripadaju tom razdoblju te velik broj keramičkih ulomaka posuda iz doba 11. – 13. st., a posebno treba izdvojiti i nalaz srebrnog novca mletačkog dužda Oria Malipiera iz 12. st.
Život se na brdu nastavlja tijekom kasnoga srednjeg vijeka, odnosno tijekom 14. i 15. st., o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi. Na kraju tog razdoblja gradi se plemićki kaštel na vrhu brda. Dijelovi kaštela vidljivi su i danas (jedna kula, zvonik, kapela Sv. Trojstva), ali su tijekom ovih arheološka iskopavanja pronađeni i neki dosad izgubljeni elementi tog kaštela. Pronađeni su, naime, ostaci sjeverne kružne kule koja je bila uništena u Drugome svjetskom ratu te ostaci bedema koji su vjerojatno uništeni tijekom Mletačko-austrijskog rata početkom 17. st. Ti ostaci, ukopani do dubine veće od 2 m od sadašnje razine, prilično su dobro sačuvani i važan su element spoznaje o nekadašnjem uređenju te urbane cjeline.
Osim nepokretnih nalaza, pronađeni su i brojni pokretni nalazi u vidu lokalne grube keramike, uvozne majolike i gravirane keramike. Od važnijih nalaza iz razdoblja od 14. do 17. st. valja izdvojiti dobro očuvan kratak nož i britvu te brončani okov korica knjige s prikazom čovjeka. Također su važni nalazi brončanog novca mletačkog dužda Pasquala Cicogne iz 16. st. te zasad neodređen brončani mletački novac iz 17. st. Istraživalo se stratigrafskom metodom, a prepoznato je 37 osnovnih stratigrafskih jedinica. Svi nepokretni nalazi dokumentirani su totalnom geodetskom stanicom i fotodokumentirani, a područje istraživanja vraćeno u prvobitno stanje. Svi pokretni arheološki nalazi prikupljeni su i trenutačno se konzerviraju i restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Svi nepokretni arheološki nalazi dokumentirani su i privremeno konzervirani.

Literatura

Šonje 1976 Ante Šonje, Žminj i Žminjština, Žminj, 1976.
Buršić-Matijašić 2008 Klara Buršić-Matijašić, Prapovijest Žminjštine, Libri žminjski, 1, Žminj, 2008.
Mutnjaković 2008 Andrija Mutnjaković, Arhitektonika Žminjštine, Libri žminjski, 1, Žminj, 2008.
Levak 2008 Mauricio Levak, Žminj i Žminjština u ranom srednjem vijeku, Libri žminjski, 1, Žminj, 2008.

mr. sc. Luka Bekić

Summary

During 2008, Žminj municipality carried out the clearing of the area under the walls of the medieval citadel or burg. The buried ancient walls were revealed and restored. During these operations, the Croatian Conservation Institute carried out archaeological supervision. During the supervision, a lot of moveable archaeological finds were discovered, but no traces of structures were found. Immediately after the end of these works, the first archaeological excavation inside Žminj citadel was carried out. On this occasion a lot of walls were found, deriving from several phases. The oldest finds belong to remains of a prehistoric building from the Bronze Age, then to buildings from the High Middle Ages (11th-12th centuries) and remains of a citadel (castello) from the 15th century. The position of the one-time northern circular tower demolished by bombing in World War II was rediscovered. As for movable finds, particularly interesting were a knife and iron arrow head on a tang, silver and copper Venetian coins, a stone Romanesque capital, a bronze fitting for a book with a depiction of a man and so on. Archaeological strata down to two and a half metres deep tell of the great importance of this Istrian town and its long urban tradition.

Redni broj: 177
Lokalitet: Žminj – povijesna jezgra
Naselje: Žminj
Grad/općina: Žminj
Pravni status: R-322
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: arheološki nadzor i sondiranje

Tijekom veljače 2008. trajali su arheološki nadzor i probna sondiranja prilikom zemljanih radova na polaganju komunalne infrastrukture u starom dijelu Žminja. Voditelj radova bio je Romuald Zlatunić iz Arheološkog muzeja Istre u Puli.

Početkom veljače 2008., izvođač Gajana cop nastavio je strojni iskop kanala za polaganje nove komunalne infrastrukture na dijelu Ulice 1. maja (prije pučki naziv Palade), od kućnog br. 6 do br. 2 (na mjesto na kojem je u projektu predviđen veći betonski šaht). U prvom dijelu iskopa u Ulici 1. maja, blizu kuća br. 5 i 6 nisu registrirani nikakvi arheološki nalazi. Dubina kanala iznosila je oko 0,80 m, širina 0,50 m, a dužina iskopa iznosila je 30-ak metara. Iskopavanje te dionice kanala trajalo je do 30. siječnja 2008. godine.
Od 19. veljače 2008. nastavlja se iskopavanje kanala na području gornjeg djela Ulice 1. maja (Palada), oko kućnih br. 5 – 3, gdje su na dubini 0,50 – 0,55 m registrirani arheološki ostaci popločenja (puta) koje vjerojatno pripada srednjovjekovnom razdoblju ili periodu od 17. do 20. st., a poslije i ostataka većeg broja recentnijih temeljnih zidova koji vjerojatno pripadaju razdoblju od 19. do 20. st. Nakon registriranja tih nalaza prekinut je strojni i započeo je ručni iskop na prostoru današnje ceste u dužini do 11 m (iskopni kanal) i na pojedinome mjestu do širine od 3 m (mjesto proširenog iskopa – sonda II), do bivšeg ruba mjesta gdje je donedavno stajao nekakav arhitektonski objekt koji je srušen radi izgradnje nove kuće.
Od otkrivenoga sitnog pokretnog arheološkog materijala ističu se fragmentirani nalazi srednjovjekovne keramike (gočanski tip), zatim sitni ulomci fajanse i majolike te metalnih predmeta. Sva ta otkrivena sitna arheološka građa nije *in situ*, već je registrirana u nasipnom materijalu dopremljenom nakon Drugoga svjetskog rata s područja srušenoga dječjeg vrtića (cca 30-35 m udaljenosti od nalazišta). Popločenje je djelomice oštećeno (širina cca 3 m i dužina cca 3 m), a na sjevernome rubnom dijelu sonde

Pogled na temelje nekog objekta (foto: R. Zlatunić)

II presječeno je temeljnom zidanom osnovom kuće br. 5, izgrađenom pedesetih godina 19. stoljeća. Dimenzije tog objekta poslije su smanjene na današnje postojeće gabarite. Nedaleko od toga temeljnog zida, u kanalima su registrirani ostaci još dvaju recentnih zidova koji zbog malih dimenzija iskopa još nemaju određenu uporabnu funkciju. Tako prvi možda pripada zidanom kanalu, dok drugi zidani objekt koji je vidljiv u profilu iskopa možda pripada: većem odvodnom sustavu oborinskih voda i kanalizacije (?); popločenju trga (jer je na tome mjestu prije Drugoga svjetskog rata i bombardiranja postojalo poslovno i administrativno središte Žminja (?); nekome mogućem srušenom fortifikacijskom objektu (?); proširenoj temeljnoj osnovi postojeće zgrade br. 5 (?).

Nakon izrade tehničke dokumentacije, fotodokumentiranja, izrade geodetske podloge arheološke lokacije popločenja

Keramički nalazi (foto: R. Zlatunić)

Keramički nalazi (foto: R. Zlatunić)

Pogled na zidanu komunalnu infrastrukturu iz 19. st. (foto: R. Zlatunić)

te umetanja mjesta u postojeći katastarski nacrt naselja Žminja, u dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Puli nastavljena je demontaža registrirane srednjovjekovne arheološke komunikacije i zidova u gornjem dijelu današnje Ulice 1. maja, na trasi gdje je predviđeno polaganje nove kanalizacije.

Romuald Zlatunić

Summary

During February 2008 archaeological supervision and test pit digging were carried out during earthmoving works related to putting in utility infrastructure in the old part of Žminj. During these works in Ulica 1. maja, the foundations of some walled structure belonging to the period from the 17th to the mid-19th century were recorded, and the remains of some walled structure the function of which was not determined. As for small archaeological material, a large quantity of ceramic material was revealed, but it was not in situ, i.e. did not originally belong to this site. After World War II and the serious aerial bombardments, because of which part of the old city centre of Žminj was seriously damaged, the part that was destroyed was filled in (today's Ulica 1. maja is part of this destroyed zone). Thus in the fill material above the registered foundation remains of houses, ceramic fragments mixed up with material of ruins were found. The pottery fragments are from the Middle Ages, and there are also some glazed pottery fragments of the 17th and 18th centuries.

PRIMORSKO-GORANSKA ŽUPANIJA

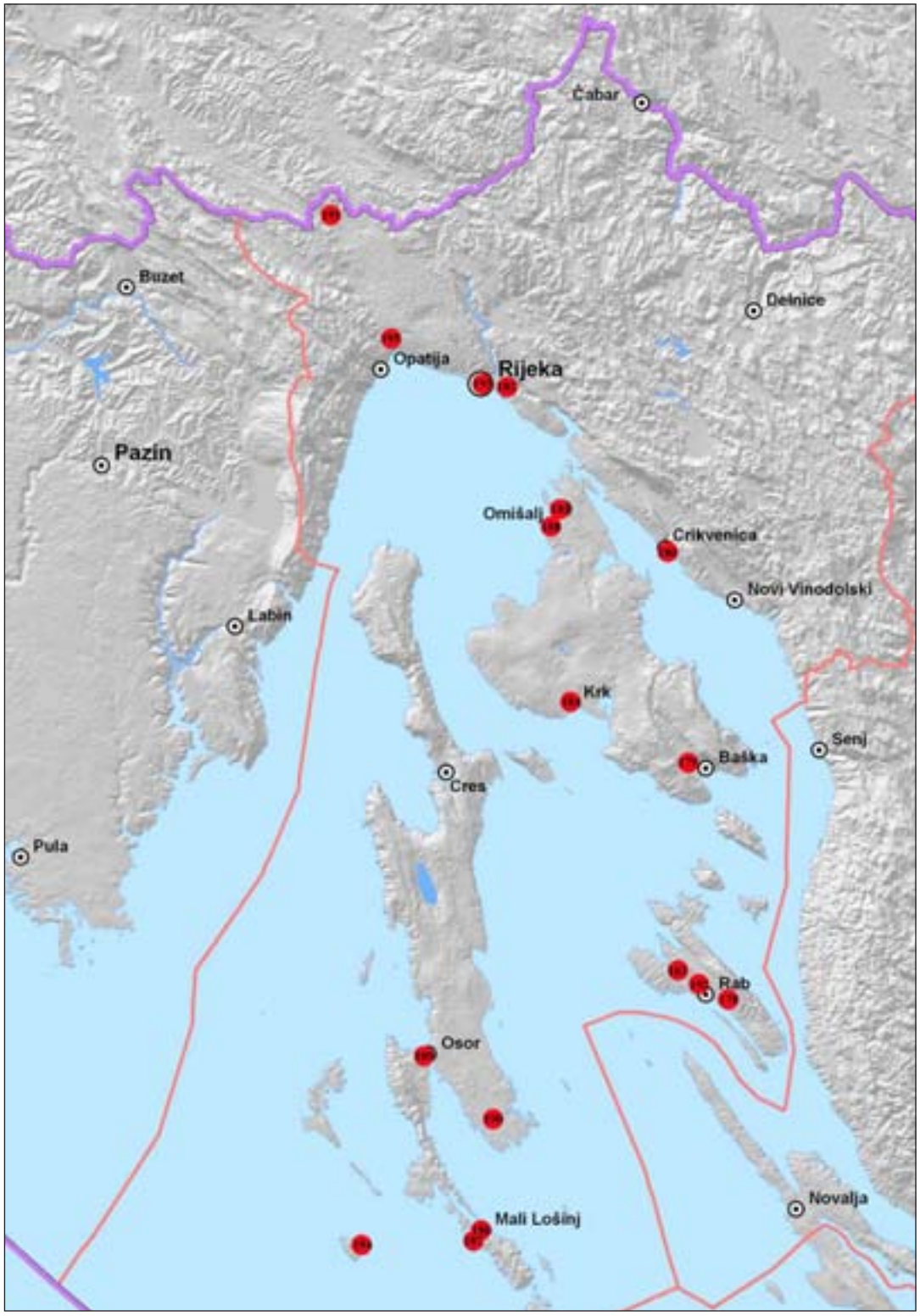

178 Barbat – crkva sv. Kuzme i Damjana
179 Bazilika „podno Mira“
180 Crikvenica – Igralište
181 Fulfinum – forum
182 Gradina Solin
183 Kaštelina
184 Krk – Igralište
185 Kvarnersko podmorje
186 Mali Lošinj – Kaštel
187 Mali Lošinj – rt Madona/ Pločice
188 Omišalj – DINA – Petrokemija
189 Osor – benediktinska crkva i samostan
190 Parhovac – crkva sv. Antona
191 Pasjak – utvrda Gradina
192 Rab – Ul. biskupa Draga i Plovanova ul.
193 Rijeka – Stara vrata 6
194 Susak – rt Margarina
195 Šapjane – Gradina

Redni broj: 178
Lokalitet: Barbat – crkva sv. Kuzme i Damjana
Naselje: Barbat
Grad/općina: Rab (otok Rab)
Pravni status: P-155
Razdoblje: SV
Vrsta radova: probno sondiranje

Na brdu Sv. Damjan u Barbatu na otoku Rabu, 5 kilometara istočno od mjesta Raba, nalaze se ostaci utvrde i crkve u njoj. Tijekom studenog 2008., unutar perimetara crkve i oko nje izvedena su manja arheološka istraživanja u okviru kojih je s terena djelomice raščišćeno raslinje i urušeni građevni materijal. Istraživanja je vodila tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Sesveta.

Utvrda je smještena na nadmorskoj visini od 232 m i dominira nad jugozapadnim dijelom otoka. Ostaci utvrde dovoljno su sačuvani da se može prepoznati njezin tlocrt u obliku nepravilnog trokuta. Perimetar sklopa gotovo je u cijelosti sačuvan, a na dijelovima gdje zida više nema lako je zamjetljiva njegova trasa. Uzduž unutrašnjeg lica perimetralnih zidova vidljivo su sačuvani ostaci građevine, čija se namjena može odrediti kao obrambena ili stambena.
Središnja građevina unutar utvrde bila je jednobrodna crkva sa širokom polukružnom apsidom na istočnoj strani. Izvorni oblik crkve moguće je tek tloctrno rekonstruirati, jer su sjeverni i južni zid te pročelje u cijelosti porušeni. No, može se zaključiti da je crkva bila prekrivena otvorenim drvenim krovištem iznad pravokutnog broda, a polukupolnim svodom nad polukružnim zidom apside. Apsida je na vanjskom licu podijeljena s četiri lezene i pet plitkih niša. Lezene su međusobno pri vrhu spojene polukružnim lukovima zidanima od sedre. U uglovima apside također se nalaze početne lezene, a u središnjoj niši dvojni prozor (bifora) čija su dva luka također zidana od sedre. Bifora je naknadno zazidana. Crkva je početkom srednjeg vijeka pregrađena. Datira se u sredinu 6. st., a pregradnja je romanička i datira se u drugu polovinu 12. ili početak 13. st. Vrijeme je nastanka utvrde dakle tijekom Justinijanove rekonkviste, dok je njena namjena bila zacijelo viševrsna, tj. fortifikacijsko-obrambena, refugijska i izvidnička. Prema dostupnim podacima i stupnju istraženosti, može se zaključiti da je utvrda nastala na željeznodobnoj gradini. Zbog svog smještaja na dominantnoj poziciji iznad mjesta Barbata s pogledom na Velebit, otoke Pag i Lošinj te okolni akvatorij, utvrda ima izniman turistički potencijal. U suradnji s lokalnom zajednicom planira se uređenje cijelog kompleksa s užom okolinom i pristupnom stazom uz koju bi se postavili informativni panoi.
U okviru ove faze radova s terena oko crkve djelomice je raščišćeno raslinje i urušeni građevni materijal te je crkva sv. Kuzme i Damjana detaljno geodetski snimljena,

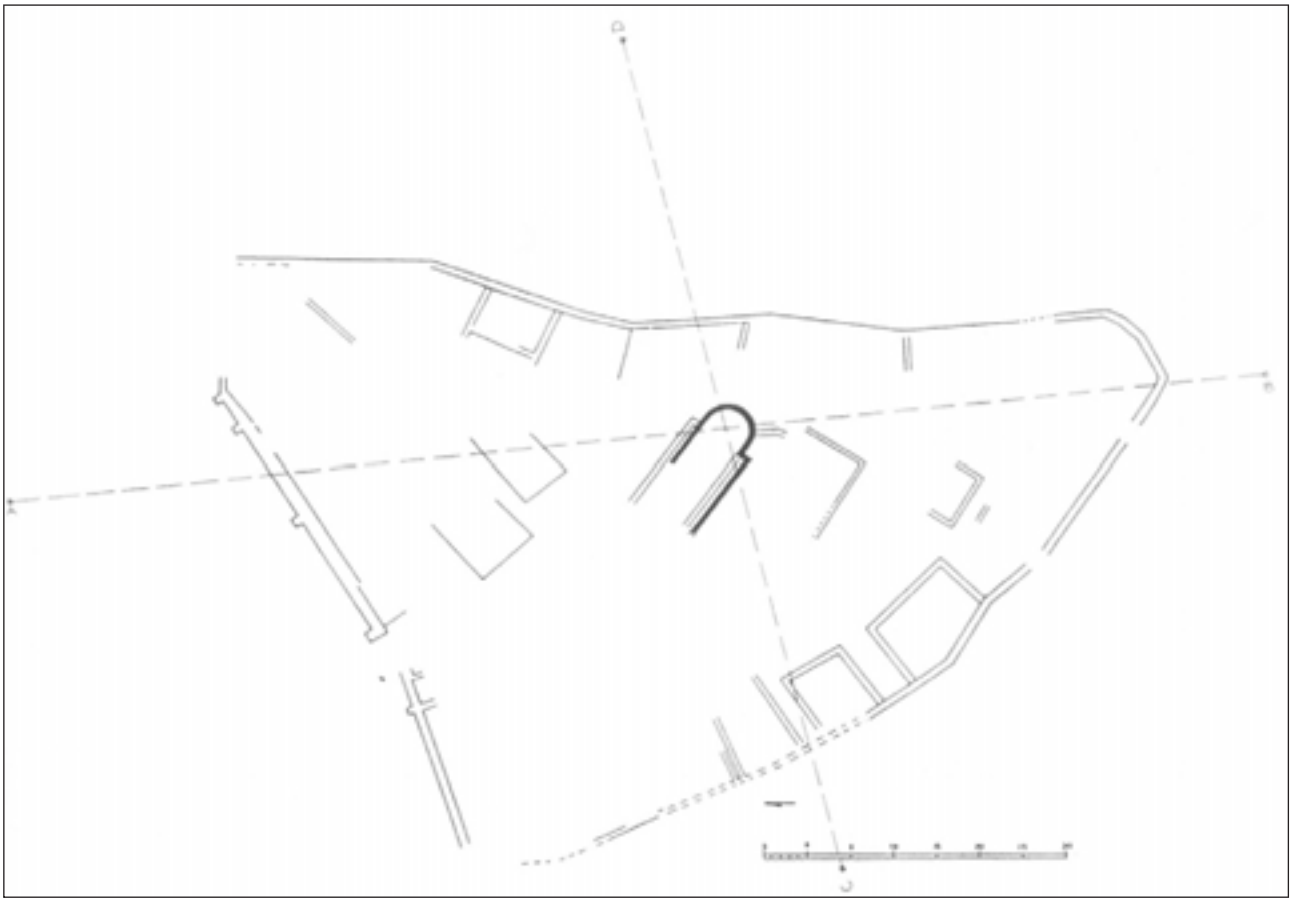

Utvrda i crkva u njoj

Crkvica sv. Kuzme i Damjana, raščišćavanje raslinja i urušenoga građevnog materijala

što bi trebalo poslužiti kao podloga za izradu 3D-modela. Uz zidove crkve iskopana je probna arheološka sonda; s unutrašnje strane sjevernoga perimetralnog i unutrašnje strane zapadnoga pročelnog zida romaničke pregradnje iskopana je sonda u obliku slova L. Nije pronađen nikakav pokretni arheološki materijal, osim fragmenata crijepa, niti su definirane nove zidane strukture.
Započete radove, kako raščišćavanje tako i arheološke radove, trebao bi što prije nastaviti. To bi omogućilo pravilno valoriziranje stanja arhitekture koju bi se zatim prema smjernicama konzervatorske struke zaštitilo i ako je to moguće obnovilo. Naime, sama crkvica, a posebno kupola, u kritičnom su stanju i zbog narušene statitke postoji velika mogućnost urušenja te je potrebna što hitnija zaštita.

Literatura

Brusić 1986 Z. Brusić, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, u: Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u hrvatskom primorju, Izdanja HAD, Zagreb, 1986: 111 – 119.
Domjan 1992 M. Domjan, Ostaci utvrde Sv. Damjana u Barbatu na otoku Rabu, Diadora, 14, Zadar, 1992: 325 – 344.

Goran Skelac

Summary

On the hill called Sv. Damjan in Barbat on the island of Rab, 5 km east of Rab town, are there remains of a fort and within it a church. They date to the mid-6th century, and the rebuilding of the church is Romanesque and dates to the second half of the 12th or the beginning of the 13th century. During November 2008, within the perimeter of the church and around it, small-scale archaeological excavations were carried out, within the framework of which the ground was partially cleared of plants and collapsed building material; the Church of SS. Cosmas and Damian was surveyed in detail, and this should serve as the basis for the making of a 3D model. Alongside the walls of the church, a test pit was dug.

Redni broj: 179
Lokalitet: Bazilika „podno Mira“
Naselje: Mire
Grad/općina: Baška (otok Krk)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Između 22. rujna i 21. listopada 2008. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja dijela interijera ranokršćanske bazilike smještene u polju ispod predjela Mire uz cestu Jurandvor – Baška. Radove koordinira i vodi Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, u kome se pohranjuje pokretna arheološka građa i dokumentacija. Terensku ekipu čine: suvoditeljica istraživanja – arheologinja Zrinka Serventi iz Zadra, zatim suradnici – arheologinja Tea Rosić iz Selca te apsolventice arheologije Mirna Vujović iz Vrbnika i Gorana Kušić iz Sotina. Dio fotografiranja obavio je Dragan Pelić iz Crikvenice. Preliminarnu epigrafsku analizu donatorskih natpisa na očuvanim dijelovima podnog mozaika obavila je Anamarija Kurilić, profesorica s Filozofskog fakulteta u Zadru. Pomoćne fizičke poslove ručnog iskopa i deponiranja iskopanog materijala realizirali su radnici građevnog obrta Mariška iz Vrbnika. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Općina Baška, ali je udio Općine Baška utrošen na otkup dijela zemljišta od privatnog vlasnika.

U ovoj etapi radova nastavljeno je skidanje nataloženoga urušenog materijala i ilovaste naplavljene zemlje na preostalim neotkopanim površinama unutar crkvenog partera, odnosno dijelova središnje lađe i južnoga bočnog broda. Zatečeni su iznimno oštećeni dijelovi podnog mozaika kojim je nekada bila prekrivena čitava podnica, no on je stradao zbog višekratnog prekopavanja tijekom obrade tla. Jedan od uzroka propadanja podnog mozaika leži u činjenici da je on postavljen na vrlo nemarno nabijenu podlogu od pjeskovite ilovače, koja je nakon poravnavanja zalivena s tek dva do tri centimetara tankim slojem vapnenog, vrlo prhkog morta prepunoga šljunčanog agregata. Na pojedinim dijelovima mozaikom prekriven pod izrazito je deformiran i jamičasto udubljen zbog djelovanja težine urušene krovne konstrukcije, kao i urušenih zidanih pilona unutar bazilike. Nedostatak nalaza stupovlja ili kapitela ne mora značiti da ih nije bilo, vjerojatno su svi kvalitetni kameni blokovi i dijelovi arhitektonske dekorativne skulpture davno razneseni. Nekoliko malih ulomaka profiliranih baza od vapnenca nedostatni su za rekonstrukciju izgleda stupovlja. Poljoprivrednom obradom razorene su i temeljne pravokutne baze stupova, preostale su tek temeljne trake od grubog morta pomiješanog s drobljenim kamenom i opekom koje jasno označavaju u tlocrtu interijernu trobrodnu podjelu. Dio fragmentarno sačuvanoga podnog mozaika oštećen je i djelovanjem vatre, pa su prikupljeni uzorci za analizu C-14. Zanimljiv je način oštećenja pojedinih motiva načinjenih mozaičnom tehnikom, gdje su pravilno i namjerno vađene kockice iz središta virovitih rozeta, motiva Salomonovih čvorova, kukastih križeva ili iz središta prikaza kantarosa. Ornamentalno-simbolički motivi zastupljeni na ostacima

mozaičnog tepiha uobičajeni su za kasnoantičko razdoblje, a načinjeni su kamenim kockicama bijele, svijetlo žute, sive i crne boje, dok su crvene kockice nastale odsijecanjem komada opeka.
Najvažnije su otkriće natpisi u pravokutnim poljima unutar središnjega crkvenog broda, izvedeni kockicama crne boje na svijetloj podlozi, s imenima donatora, odnosno sudionika u izgradnji i opremanju crkve. Više je ili manje sačuvano za sada deset natpisnih polja, odnosno ukupno ih (s natpisom *Saprilla apsida cum secretaria fecit* pronađenim 1996. godine u mozaiku na tlu sjeverne sakristije) ima jedanaest, no još nisu u potpunosti iskopane sve površine. Među tim natpisima nema ni jednog spomena crkvenih dužnosnika, đakona ili prezbitera. Svi su natpisi jednakih dimenzija, na svima se spominju imena muškaraca i žena, često s formulacijom *cum suis*, odnosno u pravilu je riječ o obiteljima, članovima prve kršćanske zajednice iz naselja u predjelu Mire i Tomino selo u neposrednom okruženju crkve.

Slijedi popis donatorskih natpisa otkrivenih 2008. godine:
1. Procli/[n]us cum / [suis] fecit
2. V[it]alis / cum su/is fe{O}t
3. Floren / tius et / Victori/na fec(e)r(unt)
4. [----]r/anus et / Venan/tia f(e)c(e)r(un)t
5. Alexan/der et Iu/lia cum / suis f(e)c(e)r(un)t
6. Verecundi(nus) / et Victura / [cu]m suis / [fece]runt
7. Pancra(tius) / et Proc/la cum / suis f[ec(erunt)]
8. [----]ianus [e]t Genero/[a] cum / suis f(e)c(e)r(un)t
9. Marcia/nus et Ti/tisenia / et Sidoni/us f(e)c(e)r(un)t
10. C[le]men/s cum su/is fecit

Nastavljeno je iskopavanje tla ispod razine hodne površine prostorije crkvenog narteksa, koji nije bio prekriven mozaičnim podom, već je na poravnatu pjeskovitu ilovaču bio izliven tanak sloj svijetloga vapnenog morta. U naknadnim je prekopavanjima ta prhka podnica najvećim dijelom uništena, odnosno zatečena je samo uz obodne zidove narteksa. U crkveno predvorje bio je moguć pristup kroz monumentalan ulaz u osi zapadnog lica građevine, ali i iz smjera sjevera, očito iz nekih pomoćnih prostorija prigrađenih uz crkvu. Iz narteksa se preko dvije stube moglo uspeti u samu crkvu, ali samo u sjevernu bočnu te središnju lađu. Stubišta i pristupa južnom brodu iz narteksa nema. U pravokutnoj prostoriji narteksa istražene su dvije grobnice. Grobnica br. 3 smještena je u niši iskopanoj u unutrašnjem licu pročelja narteksa, iznad razine hodne površine, između glavnog ulaza u osi pročelja i sarkofaga položenog u sjeverozapadnom uglu narteksa. Unutar izdubljene šupljine u zidu zatečena su dva nasuprotno postavljena tijela. Prema preliminarnom očevidu riječ je o „ukopu“ muške i ženske osobe, bez ikakvih tragova nošnje ili priloga, očito i bez drvenog lijesa. Nakon postavljanja tijela u nišu iskopanu u okomitom zidu crkvenog pročelja, niša je bila zazidana uredno složenim nizom tegula te prekrivena nekoliko centimetara debelim slojem vapnenog morta. Jedini prilog u grobu bila je oštećena staklena boca uskoga donjeg dijela, s visoko ispruženim i ljevkasto ispruženim vratom, oblika karakterističnog za razdoblje 4. stoljeća.
Ispod središnjeg, stubama prekrivenog ulaza između osi narteksa i središnje crkvene lađe otvorena je opekama

Baška – bazilika „podno Mira“, sarkofag tijekom čišćenja

i kamenom obzidana raka, odnosno grobnica br. 4, u kojoj su zatečene ispremiješane i u južnom dijelu rake koncentrirane kosti četiriju pokojnika, bez ikakvih tragova nošnje ili priloga. Ta je grobnica poremećena izgradnjom stuba na prilazu glavnom ulazu u crkvu. Kako je već prije konstatirano da crkva ima dvije građevinske faze (kršćanka Saprila dogradila je i produžila crkveno začelje), taj detalj upućuje na činjenicu da je prvobitna građevina bila u tlocrtnom pogledu oblika jednostavna pravokutnika, poput prvih „crkava“, zapravo adaptiranih kasnoantičkih profanih građevina poput primjera u Akvileji.
Na kraju treba istaknuti rezultate otvaranja i čišćenja sadržaja intaktnoga kamenog vapnenačkog sarkofaga (grob 5, odnosno SJ 040), smještenog u sjeverozapadnom kutu narteksa. Naravno, sarkofag nije bio vidljiv vjernicima, jer je bio ukopan duboko u ilovastu zdravicu, ali je sljeme dvostrešnog poklopca izvirilo iznad razine hodne površine unutar narteksa zbog slijeganja tla. Nakon dizanja poklopca (rubni dio između poklopca i gornjeg obodnog dijela kamenog kovčega bio je plombiran finim crvenkastim mortom, bez uporaba olovnih ili željeznih spona), zatečen je sloj stvrdnutoga glinovitog mulja koji je u debljini od 10 cm prekrivao ostatke kostura jednog tijela položenog na leđa, ruku ispruženih uz bokove, lubanje koja je zbog

Baška – bazilika „podno Mira“, iskopavanje grobnica u sjeverozapadnom dijelu narteksa bazilike

postmortalnih pomicanja i djelovanja vode koja je za kišnih vremena znala gotovo ispuniti kameni kovčeg bila lagano pomaknuta u stranu. Kostur je izvrsno očuvan (očekuju se rezultati antropološke analize), ali je ukopan u sarkofag bez ikakvih priloga. Nedostaju tragovi okova drvenog kovčega, a nema ni kopči za obuću ili spona za odjeću, pa je tijelo vjerojatno bilo zamotano samo u tekstilni omotač čiji tragovi nedostaju. Jedini je nalaz unutar kovčega sarkofaga malen ulomak oboda staklene čaše ili lumina, koji je mogla nanijeti i voda. Naime, na jednom dijelu spoja ruba kovčega s dvostrešnim poklopcem bilo je vidljivo oštećenje ruba kovčega duljine svega nekoliko centimetara. Nije moguće prosuditi je li ono načinjeno namjerno (na tome mjestu nije bilo tampona od morta) ili je oštećenje nastalo poslije, ali je za velikih kiša kroz to oštećenje u kameni kovčeg povremeno prodirala blatnjava voda.
Nakon vađenja kosturnih ostataka iz sarkofaga, poklopac je vraćen na svoje mjesto. Sve zatečene strukture i svi fragmenti mozaikom prekrivenih podnica zaštićeni su geofolijom i zemljom, do sljedeće etape radova u kojoj se planira detaljno snimanje svih struktura unutar crkvenog partera te dovršetak iskopavanja još dviju zidanih grobnica unutar crkvenog narteksa.

Literatura

Starac 2006 Ranko Starac, Sv. Nikola, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 274 – 276.

Ranko Starac

Summary

During autumn 2008, systematic archaeological research into the Early Christian basilical building in a field below the Mira area between the settlements of Jurandvor and Baška on the island of Krk was conducted. The objective of the works is a totally excavated, preserved and presented site that consists of a three-nave church with narthex. The church has a rectangular ground plan with a semicircular apse inscribed into the straight back wall; it was created by the rebuilding of an older, profane building of late antiquity at the end of the fourth or the very beginning of the fifth century AD. The church was built and decorated with a floor mosaic by members of the local Christian community, donators whose names are written in inscription fields on the ground within the central nave of the church. Part of the crypt in the narthex has been explored, as has a simple but intact stone sarcophagus (without inscription or decoration) in which a leading member of the local church community was clearly buried. It should be mentioned that because of the agricultural cultivation of the ground, the structure was totally cleared, as early as the Middle Ages, of all the collapsed stone material, and all the better quality stone with fragments of architectural sculpture (apart from a few small fragments) was taken away, partially into the buildings of the Benedictine convent of St Lucy in nearby Jurandvor. Research and documentation of this Early Christian monument destroyed in the ravages of as early as the 6th century will be continued in the year to come.

Redni broj: 180
Lokalitet: Crikvenica – Igralište
Naselje: Crikvenica
Grad/općina: Crikvenica
Pravni status: Z-3417
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno istraživanje

Na prostoru lokaliteta Igralište u Crikvenici, od 16. srpnja do 3. rujna 2008. Institut za arheologiju u Zagrebu nastavio je treću sezonu sustavnih arheoloških istraživanja ostataka rimske keramičarske radionice Seksta Metilija Maksima. Ta istraživanja provode se u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta „Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava“ (voditeljica dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan, asistenti dr. sc. Bartul Šiljeg i mr. sc. Ivana Ožanić Roguljić), koji je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i uz potporu Ministarstva kulture, Primorsko-goranske županije i Grada Crikvenice.

Od 2006., arheološkim istraživanjima na pomoćnome nogometnom igralištu NK Crikvenica, obuhvaćeno je 1880 m² prostora lokaliteta (utvrđena površina lokaliteta oko 6000 m²). Arheološke kampanje odvijaju se isključivo tijekom ljetnih mjeseci kada je najniži vodostaj obližnje rječice Dubračine i kada su najmanji priljevi oborinskih slivnih voda. Tijekom ostalih mjeseci cijeli taj prostor nalazi se pod vodom (cca 0,50 – 1 m) te su arheološka istraživanja gotovo nemoguća.
Posebno je obilježje lokaliteta višeslojni drenažni keramički tarac (nivelacija terena pomoću keramičkoga radioničkog otpada) preko cijelog prostora od 1880 m² terena, o čemu ovisi i način istraživanja i njegov intenzitet. Naime, čišćenje takva sloja keramičkog otpada, pomoću kojeg se arheološki iščitavaju mnoge stratigrafske jedinice, tipološke odrednice proizvodnog asortimana i graditeljske preinake radioničkih objekata, iziskuje mukotrpan i precizan rad – posebno s obzirom na to da je riječ o slojevima keramike s vrlo malo glinaste poveznice među njima. Poradi toga, svake se godine arheološkim istraživanjem obuhvati dio arheoloških objekata radionice kojima se prate razvojne faze.
Ovogodišnja arheološka iskopavanja usmjerena su na južni dio lokaliteta (južno do recentne cijevi za oborinsku vodu, SJ 210). Otkriveni su novi objekti rimske keramičarske radionice: peć za manje keramičke predmete (utege), sustav kanala za dovod tekuće vode, bazen – prostor za pripremu sirovine (gline). Uslijedilo je i otkriće lokalne radioničke cestovne komunikacije i nalaz antičkog korita današnje rječice Dubračine.
Keramičarska peć SJ 274, □C, D – 18 (▼1,69 m n.m.) naslonjena na perimetralni zid radionice, SJ 022, uočena je još 2006. godine. Njeno istraživanje nastavljeno je sljedeće 2007. godine kada je odstranjena zapuna, SJ 103, i kada je određena većina njenih konstruktivnih dijelova. Podnica se te peći, nakon više sekcija pečenja, premazivala s nekoliko slojeva. Sačuvana su tri premaza: SJ 410, 411 i 412 od sivkaste tvrde i zapečene gline (s primjesama pijeska, boja prema Munsellu: Gley 1 7/1 *light greenish gray*). Unutar zapune SJ 103 pronađen je iznimno velik broj keramičkih predmeta svakodnevne uporabe. Ti se nalazi izdvajaju svojim tipološkim lokalnim posebnostima

Crikvenica – Igralište, pogled na prostor lokaliteta uz nogometno igralište (foto: D. Pelić)

crikveničke radionice. S obzirom na to da su pronađeni kao zatvorena cjelina, poslužit će kao podloga tipologije crikveničke keramike.

Tijekom ovogodišnjih istraživanja uočeno je nekoliko elementa koji upućuju na činjenicu da je ta peć imala i nekoliko preinaka (smanjivanja) i da je u određenoj fazi uporabe uz nju bila dodana manja peć od koje su sačuvani: dio podnice, znatno zapečen sloj crvene zemlje i sloj luga i gara (ostaci posljednjeg izgaranja ogrjeva peći): SJ 390 i SJ 391, SJ 397. Uz to, na južnom dijelu te situacije, prema sjevernom zidu jugoistočne prostorije (SJ 023) nalazi se sloj gusto nabijenih podnih pločica SJ 374 koje su rabljene kao podnica pristupnog prostora oko te peći. Južno od tih nalaza, unutar jugoistočne prostorije SJ 023 otkrivena je još jedna keramičarska peć: peć SJ 326 □ A 18 (▼1,28 m n.m.), naslonjena na istočni ogradni radionički zid SJ 022. Komora peći ograđena je trima zidovima (SJ 317, SJ 318 i SJ 319) čiju strukturu čine uslojene tegule. Unutar dimnog prostora komore (1,11x1,49 m) sačuvana su tri para nasuprotnih rebara, SJ 360. Razmak među njima je 16 – 18 cm. Gornji je sloj prvog para rebara nakošen, dok su ostali slojevi ravni. Ta činjenica upućuje na postojanje rešetke, od koje je pronađeno nekoliko ulomaka. Na ulasku u komoru peći sačuvan je dio ložišta (prefurnija) SJ 367 i SJ 366. Prostor oko peći bio je omeđen dodatnim zidovima: istočni zid SJ 022 (na koji je naslonjena peć), sjeverni SJ 329 i južni zid SJ 330. Prema tipološkim obilježjima ta crikvenička peć pripada tipu *Cuomo* 2b. Zanimljiv je sastav njene zapune SJ 351: pronađeno je mnoštvo utega koji su kao otpad od posljednje sekcije pečenja ostavljeni za njeno zatrpavanje. Na dnu peći sačuvan je i sloj luga SJ 362 ispod kojeg se nalazi dio izvorne podnice peći SJ 364. Na samom ulazu u peć sačuvan je dio pristupne rampe (sloj zapečene tamno crvene zemlje, SJ 365, Munsell: 2.5YR3/3 *dark reddish brown*).

Uz ovogodišnje nalaze dviju prethodno spomenutih peći, pojavila se struktura i treće peći: koso uslojen niz tegula, ulomci šamota i znatno zapečen sloj crvene masne zemlje s primjesom gara: SJ 187, □ E – 15. Nažalost, tijekom naknadnih pregradnji radioničkog kompleksa, cijela je njena struktura, osim manjih naznaka, negirana novom namjenom: prostorijom za obradu keramičkih predmeta. Pri samom kraju ovogodišnjih iskopavanja, na jugozapadnom rubnom dijelu lokaliteta otkriven je još jedan vrlo važan radionički objekt: bazen za obradu sirovine (gline), SJ 416 □ E-F 13. Njegov smještaj unutar tlocrta radionice vrlo je pomno odabran: nalazi se uz samu radioničku lokalnu komunikaciju i u blizini prostorije za obradu predmeta. Bazen je obrubljen uspravno položenim velikim blokovima opeka, SJ 383. Na njegovu se dnu nalazi drenažni sloj pjeskovite gline sa znatnom prisutnošću šljunka i sitnijeg kamenja, SJ 322 (▼1,46 m n.m.). Koliko je kvalitetno izvedena drenaža bazena pokazuje činjenica da pri stalnoj prisutnosti podzemnih i slivnih voda na prostoru lokaliteta jedino taj prostor ne plavi. U rimskoj tehnologiji obrade gline (kao sirovine za keramičku proizvodnju) bio je posebno važan postupak njena pročišćavanja. Kako bi se postigao što kvalitetniji rezultat, prostor u kome se

Crikvenica – Igralište, uslojene tegule kao dijelovi strukture peći (foto: B. Šiljeg)

Crikvenica – Igralište, peć uz istočni ogradni zid radionice (foto: D. Pelić)

ona namakala morao je imati stalan odtok onečišćene iscijeđene vode, jednako kao i stalan dotok čiste tekućice. Uz bazen zato započinje i sustav kanala za dopremu tekuće vode, čije je antičko korito ove godine otkriveno uz istočni ogradni radionički zid. Grana li se jedan tok te rječice i uz zapadni obrubni radionički zid (o čemu svjedoči nekoliko arheoloških naznaka) valja istražiti tijekom idućih istraživanja. Zahvaljujući upravo kontinuitetu iskopavanja

Crikvenica – Igralište, bazen za pročišćavanje gline (foto: G. Lipovac Vrkljan)

u Crikvenici, upotpunjuju se saznanja o obilježjima rimske figline Seksta Metilija Maksima na prostoru *Ad turresa*, jedinog za sada sačuvanoga radioničkog kompleksa na prostoru Liburnije i provincije Dalmacije.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Summary

During 2008, in the space of the site Igralište in Crikvenica, systematic archaeological excavations into the remains of the Roman ceramic workshop of Sextus Metilius Maximus were continued for the third season.
This year's archaeological excavations were oriented towards the southern part of the site (southwards to the recent pipes for rainwater). New structures of the Roman ceramic workshops were discovered: a kiln for smaller pot objects (weights), a system of channels for the supply of running water, a pool – space for the preparation of raw material (the clay). After this came the discovery of local workshop road communications and the find of the ancient bed of today's Dubračina brook.

Redni broj: 181
Lokalitet: *Fulfinum* – forum
Naselje: Omišalj
Grad/općina: Omišalj – Njivice (otok Krk)
Pravni status: Z-2006 (povijesna urbana cjelina)
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Arheološka revizijska istraživanja na lokalitetu *Fulfinum* – forum predviđena su kao sastavni dio budućeg projekta izrade trajne zaštite struktura *in situ* te naposljetku njihove prezentacije. Istraživanja u listopadu 2008. financijski je poduprlo Ministarstvo kulture te u manjoj mjeri Općina Omišalj i Primorsko-goranska županija. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Morana Čaušević-Bully, a sudionici istraživanja bili su kolege iz francuskog instituta za zaštitnu arheologiju Sophie Liegard i Alain Fourvel.

Forum grada *Fulfinuma* nalazi se u nenaseljenom području u uvali Sepen, između dvije industrijske zone – DINA-e i JANAF-a. Većim ga dijelom pokrivaju pašnjaci, maslinici i gromače, dok su se od forumskih struktura prije novih istraživanja nazirala dva hrama (prema interpretaciji A. Faber), dio trijema i forumskih taberni. Gotovo su sve strukture sačuvane u vrlo niskoj stopi elevacije (često samo u temeljnoj stopi), osim zapadnog zida južnog hrama koji doseže visinu i do 3 m. Kako je forumski prostor već bio djelomice istraživan sedamdesetih godina 20. stoljeća, odlučeno je obaviti ponajprije reviziju tih istraživanja, budući da su njihovi rezultati do sada bili samo djelomice objavljeni i interpretirani, bez zadovoljavajućih grafičkih prikaza nalaza *in situ*. Tijekom revizijskih istraživanja iz 2006. godine, nanovo je u svojim vanjskim gabaritima očišćen glavni forumski hram (hram 1). Istraživanja interijera hrama nastavljena su 2007. godine. U istoj je godini istražen i prostor južno od hrama 1, gdje su ustanovljene barem dvije faze gradnje

– u jugozapadnom dijelu foruma gradi se stubište te se zazidavaju vrata u južnome forumskom zidu.

U ovogodišnjoj kampanji istraživanja su nastavljena na prostoru tzv. hrama 2, odnosno sjeverno od hrama 1, na površini od 175 m², sondom prosječne širine 12 m te dužine 15 m. Obuhvaćen je dio velikog trijema, definiranog dvama porticima. Svako krilo portika – južno i sjeverno – prema vanjskoj strani zatvoreno je zidom, dok su prema unutrašnjem prostoru portici bili otvoreni kolonadama i pločnikom. Nogostupi pločnika u potpunosti su sačuvani, kao i prva pripremna podloga podnice, dok je od kolonade ostala samo zidana baza. Ispod tesanih blokova iz rubnika južnog trijema pronađeni su fragmenti natpisa urezanog prije pečenja na žutoj opeci čija su slova bila, sudeći po ostacima pigmenta, ispunjena crvenom bojom. Na prvom fragmentu može se čitati II VIR... / VENER... /O..., te na drugom fragmentu ...IOVI ET... Za sada je radna pretpostavka da se radi o posvetnom natpisu glavnog hrama *Fulfinuma*, koji je dao posvetiti

Položaj foruma na lokalitetu Mirine – Fulfinum

Fulfinum – forum, pogled na istraženi dio građevine

Grob u interijeru tzv. hrama 2

Duovir grada, najvjerojatnije kapitolinskoj trijadi. Sa sjeverne strane, u pripremnom sloju sjeverne podnice otvorena je sonda veličine 1x1 m, kako bi se na tome mjestu ustanovio potencijal arheoloških slojeva za sljedeću kampanju. Ondje je pronađen as iz vremena cara Tiberija (35. – 36.), što upućuje na ranu izgradnju *Fulfinuma*, smještenu u razdoblje careva iz klaudijevsko-julijevske dinastije, dok bi puno ime grada *Flavium Fulfinum* upućivalo na dodjelu municipalnih prava u vrijeme careva iz dinastije Flavijevaca.

Nalaz natpisa

Taj je trijem u drugoj fazi nadodan građevini koja je u prijašnjim istraživanjima bila protumačena kao prvi hram na fulfinskom forumu. Pomnim čišćenjem te iskopavanjem kompletnije površine (što nije bilo učinjeno u prijašnjim istraživanjima, kada su iskopavanja pratila isključivo zidove), zaključeno je da se spomenuta građevina ne može interpretirati kao hram. Nažalost, za sada još nije moguće reći o kakvu je zdanju riječ, s obzirom na to da ovogodišnjim radovima nije obuhvaćena njegova kompletna površina. Radi se o građevini koja u istočnom pročelju ima prislonjeno stubište – otkriveni su njegovi temelji – kojim se ulazilo u omanji pravokutni prostor. Prema zapadu, na nju se prislanjaju još dvije manje kvadratne prostorije, a sama se građevina rasprostire i izvan istražene zone, dalje prema zapadu te prema sjeveru. Uz istočni zid građevine, prema interijeru, ustanovljen je i jedan grob za koji se za sada može samo nagađati da se radi o kasnoantičkom ukopu u ranorimsku građevinu. S obzirom na to da je grob djelomice uništen prilikom prijašnjih arheoloških istraživanja te mu tako nedostaju eventualni grobni prilozi, točnija će datacija biti moguća tek nakon analize metodom C-14.

Čitava istražena zona snimljena je totalnom stanicom kako bi se izradio tlocrt te je zaštićena geotekstilom i slojem pijeska (frakcije 0-6), u očekivanju daljnjih istraživanja i trajne zaštite struktura *in situ*. Istraživanja foruma tog antičkoga grada nastavit će se i sljedeće godine, vjerojatno i u većem opsegu. Predviđeno je završavanje ovogodišnjih istraživanja – arheološko iskopavanje preostalih arheoloških slojeva ustanovljenih prilikom ovogodišnjih istraživanja te nastavak istražene zone prema sjeveru i zapadu, kako bi se odredile granice ustanovljenog objekta. Nakon istraživanja kompletne površine objekta namjerava se izraditi i trajna zaštita struktura *in situ* (zidovi se namjeravaju zaštititi vapnenom žbukom i novim redom kamena, dok će se druge eventualne strukture, kao što su podovi, pokriti geotekstilom i zatrpati). Podrazumijeva se izrada projektne dokumentacije koja će se temeljiti na uvjetima koje je zadao Konzervatorski odjel u Rijeci.

Zaštita nalazišta u tijeku

Literatura

Čaušević 2006 M. Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'Antiquité tardive – exemples de *Curicum, Fulfinum et Apsorus* (Antički gradovi kvarnerskih otoka u kasnoj antici – *Curicum, Fulfinum* i *Apsorus*), HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006.
Faber 1975 A. Faber, *Fulfinum*, rimski grad na Krku, Čovjek i prostor, 270, Zagreb, 1975.
Faber 1977 A. Faber, Fulfinum – antički grad, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1977: 77 – 79.
Faber 1981 A. Faber, Luka antičkog Fulfina na otoku Krku, Pomorski zbornik, 19, Rijeka, 1981.
Faber 1982 A. Faber, Omišalj – antički grad Fulfinum i prethistorijska gradina, Arheološki pregled, 23, Beograd, 1982: 66 – 68.
Jurkić 1978 V. Jurkić, Dvije rasprave o fulfinskom natpisu s otoka Krka, Jadranski zbornik, 10, Pula – Rijeka, 1976-1978: 610 – 613.
Rendić-Miočević 1974 D. Rendić-Miočević, Novootkriveni Domicijanov natpis o fulfinskom vodovodu, VAMZ, VIII, Zagreb, 1974: 47 – 56.

mr. sc. Morana Čaušević-Bully

Summary

New investigations into the ancient city of Fulfinum on the island of Krk began in 2006 with a review of older investigations of the 1970s done in the space of the forum. By now they have entirely comprehended the southern forum temple, in a smaller part the area to the south of the temple, and in 2008 research was carried out into what is called Temple 2 and partially the portico located on the eastern side. It was decided that in this space there had never been a temple, rather a building of some other, so far unknown, purpose. The building was divided into at least three smaller rooms, in the facade it had a small staircase, and a large portico with porticos established on the northern and southern side. In the strata below the floor made of coarse lime rendering an as of Emperor Tiberius was found. Below the stone blocks of the edging paving of the southern portico an inscription on a yellow brick was found; it had been inscribed before the firing. In the inscription mention is probably made of a duumvir who had the main forum temple dedicated to the Capitoline triad. This part of the site was primarily protected with geotextile and a layer of sand, while resources for the completion of archaeological research and the creation of a permanent protection of the structures in situ are awaited.

Redni broj: 182
Lokalitet: Gradina Solin
Naselje: –
Grad/općina: Kostrena
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: probno iskopavanje

Između 12. svibnja i 4. lipnja 2008., na dijelu vršne zaravni unutar gradine na brijegu Solin realizirana je druga sezona probnih arheoloških istraživanja. Radove je financirala Općina Kostrena, a čitav projekt koordinira i vodi Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Članice stručne ekipe bile su arheologinje Jasna Ujčić iz Rijeke, Zrinka Serventi iz Zadra i Tea Rosić iz Crikvenice, a pomoćne poslove ručnog iskopa, čišćenja i deponiranja iskopane zemlje obavljali su Ivo Mileusnić i Martin Mayhew.

Ove je godine površina predviđena za iskopavanje prislonjena uz prvu sondu iskopanu 2007. godine, koja je označena kvadrantom A, a uz njega su dodani kvadranti B, C i D, svi površine 3x3 m. U početku je s površine sva tri nova kvadranta očišćen površinski sloj trave, humusa i recentnih otpadaka (riječ je o stratigrafskim jedinicama 001 i 002). Potom je pažnja usmjerena samo na detaljno čišćenje taložina unutar kvadranta C, koji se s jugozapadne strane naslanja na kvadrant A iz 2007. godine. Tlo unutar kvadranta C sastoji se od uslojenih taložina zemlje različitih karakteristika i boja, pomiješanih s mnoštvom sitnijega lomljenog kamena vapnenca, ponekoga grumena pješčenjaka te na gradinu donesenih oblutaka s morskog žala. Jugozapadni rub kvadranta C prekriva suhozid građen od većih nepravilnih kamenih blokova, širine 130 cm, sačuvan u temelju i još jednom redu kamena (označen kao SJ 011) visine do 40 cm od stjenovite podloge, koji je bio u funkciji pročelja nastambe. Zbog kosog terena nagnutog prema spomenutom smjeru pružanja zatečenog suhozida, iskopne su visine nejednake. Najviši sloj tla čini sjeveroistočni rub kvadranta C, ukupne debljine od površine do matične stjenovite podloge od 100 cm, odnosno površina je mjerenog dijela ruba sonde na apsolutnoj visini od 233,43 metra, dok je dno profila na apsolutnoj visini od 232,44 m. Karakteristike tla različite su od površine prema dnu taložina i obilježene su sljedećim stratigrafskim jedinicama:
SJ 001 – sloj tamno smeđe humozne zemlje, znatno kontaminirane ugljenim trunjem kao posljedicom nedavnog požara, pomiješane sa sitnijim kamenjem te vrlo sitnim ulomcima keramičkog posuđa i životinjskih kostiju, a u tom se sloju nalaze i recentni otpaci poput stakla, željeznih čavala, limenki i pribora za jelo;

SJ 002 – sloj svijetlo sivo-smeđe glinovitije zemlje, pune usitnjenog kamenja, keramičkih ulomaka i kostiju, pomiješane s grumenjem svijetlo žute ilovače;
SJ 003 – sloj nabijene žuto-sive ilovače, mjestimice nagorene, pa su nagoreni dijelovi crvenkasto-narančaste boje, riječ je o podnoj površini, sačuvanoj samo u tragovima;
SJ 004 – sloj glinovite sivo-žute zemlje ispod podnice SJ 003, prepun ulomaka keramičkog posuđa i polomljenih životinjskih kostiju;
SJ 005 – novi podni naboj, odnosno podnica načinjena od nekoliko centimetara nanesenog sloja žuto-sive ilovače koja je većim dijelom nagorena, pa se ističe jarkom narančastom i crvenom bojom;
SJ 006 – ispod podnice SJ 005 nalazi se sloj tamno sive glinovite zemlje, pomiješane s lomljenim kamenom, ulomcima pregorene i vrlo oštećene keramike te krupnijim ulomcima životinjskih kostiju;
SJ 007 – neravna vapnenačka litica, prošarana pukotinama ispunjenima sitnijim kamenom i svijetlom glinovitom sterilnom zemljom.
Na podnim površinama SJ 003 i 005 posebno su obilježeni tragovi vatrišta SJ 008, SJ 009 i SJ 010. Otkopani trag bedema ima oznaku SJ 011.

Među pokretnim arheološkim materijalom treba izdvojiti najčešće vrlo sitne ulomke keramičkog posuđa, rijetke nalaze oštećenoga koštanog oruđa (šila i spatula) te nekoliko primjeraka rukotvorina od cijepanoga kremenog rožnjaka. Uz matičnu liticu, na dnu kvadranta C pronađena je jedna mala fragmentirana sjekira, načinjena od uglačanog kamena. U SJ 002, neposredno povrh podnice od nabijene ilovače SJ 003, pronađena su dva ulomka šila, načinjena od bakra. U tom sloju uočen je i ulomak keramičke cjediljke. Cjediljke su bile mnogo brojnije u kvadrantu A, iskopanom 2007. godine. Ukupno je izdvojeno 98 posebnih nalaza.
Zbog usitnjenosti je teško pouzdano govoriti o oblicima keramičkog posuđa. Brojnošću se ističe mnoštvo ulomaka jednostavnih dubokih lonaca ravnog dna, blago zaobljena trbuha koji se lagano suzuje prema otvoru, s posve neraščlanjenim obodom koji je najčešće samo lagano odebljan ili poravnat rukom lončara. Zbog loše kvalitete glinene smjese pune primjesa kalcita i drobljenog vapnenca te pečenja na otvorenoj vatri, posude su lomljive, a dodatno su oštećene i naknadnim gorenjem. Lonci su u pravilu bez ukrasa, ponekad je vrh oboda ispunjen ubodima napravljenima zašiljenim predmetom, češće je vanjski rub oboda naznačen horizontalnim nizom jamičastih udubljenja izvedenih prstom ili zašiljenim predmetom. Vrlo je često rabljena tehnika tzv. metličastog prevlačenja površine unutrašnjih i vanjskih stijenki. Prevlačenje „metlicom“ po površinama još meke gline uobičajena je pojava pri obradi grube keramike u razdoblju između kasnog neolitika do ranoga brončanog doba (tijekom čitavog eneolitika) na području Istre, Tršćanskog zaleđa i Kvarnera. „Metličasta“ keramika ravnomjerno je zastupljena u sedimentu od površine do stjenovite podloge.
Uz lonce različitih veličina, zastupljeno je mnoštvo primjeraka zdjela, zdjelica i pladnjeva. U pravilu su zdjele malih dimenzija, odnosno zdjelice tanjih stijenki, bolje kvalitete izradbe i pečenja, ukrašene finijim metličastim prevlačenjem te fino urezanim geometrijskim motivima. Uz zdjelice zaobljena trbuha i oboda okomito izvučenog ili malo nagnutog prema središtu posude, zastupljene su zdjele bikoničnog trbuha s široko rastvorenim rubom, kao i zdjelice zaobljenog trbuha i ljevkasto izvijenog vrata te ispruženog oboda. Sva su dna ravna, nema primjeraka na cilindričnim šupljim nogama. Ukrasni su motivi raznovrsniji u mlađem razdoblju (SJ 002 i SJ 003), pa se uz tehnike urezivanja uz pomoć oštro zašiljenog instrumenta upotrebljavaju i tehnike točkastog ubadanja u kombinaciji s linearnim geometrijskim motivima i malim bradavičastim ispupčenjima, ali i u kombinaciji s tragovima polumjesečastih otisaka načinjenih noktom. U pravilu se ukrašava gornji dio tijela zdjelica, zdjela i malih terina, s često jasno naznačenim obodom, na način da uz rub oboda teku jedna ili dvije horizontalne linije, u kombinaciji sa snopovima polukružnih ili valovitih urezanih linija. U gornjim slojevima (SJ 002 – SJ 004), uz vanjski obod zdjelica teče jedan red otisaka načinjenih noktom u kombinaciji s linearnim motivima. Vrlo je rijedak motiv spirale koji je zastupljen u svim slojevima. U dubljim i starijim slojevima (SJ 004, 005 i 006) češći su cik-cak motivi, odnosno izlomljene usporedne crte koje nalikuju ribljoj kosti. Iznimno su rijetko očuvani primjerci s tragovima glačanja vanjske površine posuda te slikanja crvenom bojom koja se lako otire s površine, što je posljedica premazivanja oker pigmentom nakon pečenja keramike (rijetkost očuvanosti uvjetovana je lošim uvjetima u kojima se keramika nalazi unutar relativno plitkog i erozivnim procesima izloženog sedimenta).

Presjek naslaga u istočnom profilu sonde C

Zbog neznatnih količina ugljenog trunja nisu prikupljeni uzorci za analizu C-14, pa nisu moguće preciznije kronološke determinacije pokretnih arheoloških nalaza. Tek nakon cjelovite statističke analize do sada prikupljenih ostataka keramičkog materijala moći će se komparativno analizirati zastupljeni oblici posuđa i tipova ukrasa. Općenito, prisutni ornamentalni motivi na posuđu potječu iz širega kulturnog kompleksa razvijenoga istočnojadranskog neolitika. Međutim, izražena „danilska“ komponenta ovdje se zatječe u ravnomjernoj kombinaciji s kasnoneolitičkom hvarskom ornamentikom lisičićkog tipa. Površina grube keramike najčešće je obrađena metlicom,

što je karakteristika eneolitičkih kultura sjevernojadranskog bazena. Gornji slojevi unutar istaloženih naslaga kvadranta C pripadaju ranom eneolitiku, na što upućuju i vrlo rijetki primjerci zdjelica i terina ukrašenih kombinacijom urezanih geometrijskih ornamenata i točkastog ubadanja, s pojavom malih kružnih bradavičastih ispupčenja. Tu se osjećaju utjecaji iz kontinentalnog zaleđa, realizirani tijekom rane etape bakrenog doba. Pojedinačni nalazi sitnih bakrenih šiljaka svjedoče o vezama stanovništva Solina s vrlo udaljenim prostorima istočne Slavonije i Srijema te još istočnijih regija poput Vojvodine i sjeveroistočne Srbije.

Najdublje zatečeni sedimenti unutar kvadranta C sadrže tragove podnih površina od nabijene ilovače s ostacima hrane i ulomcima keramičkog posuđa. Taj stariji horizont naseljavanja pripada razdoblju mlađeg ili završnog neolitika. Vrlo rijetki nalazi odbitaka ili cjelovitih kremenih rukotvorina kronološki su atipični, s obzirom na to da je riječ o oruđu načinjenom od vrlo sitnoga lokalnog kremenog rožnjaka. Fragment glačane kamene sjekire malih dimenzija pripada općenito razdoblju mlađeg neolitika, poput jednoga cjelovitog primjerka male trapezoidne sjekire pronađene u blizini istraživane iskopne sonde prije nekoliko godina.

Zooarheološku analizu (analiza odabranih ulomaka životinjskih kostiju) obavili su prof. dr. sc. Krešimir Babić i doc. dr. sc. Tajana Trbojević-Vukičević iz Zavoda za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o nalazima prikupljenima u prvoj kampanji 2007. godine. Materijal je predan u 23 vrećice koje su sadržavale 811 koštanih fragmenata. Kosturno i taksonomski determinirano je 630 fragmenata, odnosno gotovo 68% od ukupne količine kostiju poslanih na determinaciju. Svi determinirani koštani fragmenti popisani su i signirani rednim brojem. Među pregledanim kostima brojnošću se ističu zubi (198 komada) te dijelovi karpalnih i tarzalnih kostiju. Zbog stanja tla i erozivnih procesa, najbolje su očuvani kosti donjih dijelova ekstremiteta i zubi. Duge su kosti u pravilu zdrobljene i cijepane zbog vađenja koštane srži, a također su rijetko očuvane cjelovitije kosti glava ili kralježnica. Na kostima se opažaju tragovi rezanja, udaranja te gorenja u vatri ognjišta, a neke su i naknadno oglodane. Slijedi lista zastupljenih vrsta po stratigrafskim jedinicama, odnosno otkopnim slojevima od površine prema dnu sonde iskopane 2007. godine:

SJ 1 – govedo (*Bos taurus*) 42,85%, svinja 17,64%, koza 11,77%;

SJ 2 – govedo 28,57%, svinja 19,05%, jelen 18,57%, koza 12,24%;

SJ 3 – govedo 40,88%, jelen 25,55%, koza 14,60%, svinja 8,76%;

SJ 4 – govedo 35,89%, koza 16,24%, svinja 13,68%, jelen 13,25%, jedna kost ptice (galeb);

SJ 5 – govedo 30%, svinja 15%, koza 11%, jelen 8,33%.

Zastupljene životinjske vrste unutar prapovijesne kuće na vršnoj zaravni gradine Solin (tragovi egzistencije ljudi unutar sedimenata sonde A kreću se između 5. i 4. tisućljeća prije Krista) upućuju na dominaciju stočarstva kao privredne grane, odnosno iznenađuje visok postotak zastupljenih kostiju domaćega goveda i domaće svinje, a tek potom koze. Kod goveda je isključivo riječ o domaćem govedu, no kod svinja je teško razlučiti domaću varijantu od divlje životinje. U nekoliko slučajeva zastupljeni su i primjerci

Sonda C, vidljiv obodni suhozid pročelja nastambe

divljih svinja. Od lovnih je životinja visokim postotkom zastupljen isključivo jelen, koji je očito tada bio vrlo raširena vrsta na području Kostrene. Zanimljiv je potpun nedostatak drugih divljih vrsta ili glodavaca, kao i nedostatak ribljih kostiju. S druge strane, velik je broj različitih vrsta ljuštura morskih školjaka i puževa, od ogrca, priljepaka i volaka do velikih kamenica. Morski će organizmi biti determinirani posebnom analizom.

Tijekom proljeća 2009. godine nastavit će se iskopavanja daljih kvadranata koji prekrivaju tek dio naseobinske površine obuhvaćene jednim velikim stambenim objektom. Očekuje se nalaz ognjišne cjeline s tragovima ugljena, kao i radioničkog prostora za izradu kamenih i koštanih rukotvorina. Nakon čišćenja dijela trnjem obrasloga unutrašnjeg lica obodnog bedema (pedesetak metara jugozapadno od prve sonde) obavit će se probni iskop i na dijelu gradine na kojem se nalaze tragovi arhitekture iz brončanog doba te kasne antike.

Ranko Starac

Summary

During spring 2008 systematic archaeological excavations were conducted at the hill fort of Solin on the north west edge of the municipality of Kostrena. This season, the third quadrant was started up, and an area of 3x3 metres was excavated. The southern edge part of the test dig was bounded by a dry stone wall, which was placed on an irregular limestone cliff, which was levelled, in the first phase of colonisation at the end of the later Neolithic, with small stones mingled with greasy clay. The hill fort was occupied at the end of the Neolithic, as shown by fragments of characteristic pottery. In all strata, ware with a coarse facture prevailed. Only on the surface were there specimens of ceramics from the end of the Aeneolithic or the early Bronze Age, which can now very cautiously be ascribed to some version of Cetina culture. The majority of these ceramics belong to the high Aeneolithic, but cannot be ascribed to a single cultural complex known on the eastern coast of the Adriatic, such as Brioni or Nakovana culture, notwithstanding its possession of elements of both

complexes. Elements from the inland hinterland are to be seen, that is, of the early phases of the Lasinja cultural complex; however for any more precise definition of the cultural context of the Solin material more reliably stratified and closed finds will be needed.

Redni broj: 183
Lokalitet: Kaštelina
Naselje: Kampor
Grad/općina: Rab (otok Rab)
Pravni status: P-833
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: sustavno istraživanje, konzervacija

Tijekom rujna 2008. provedena je četvrta kampanja arheoloških istraživanja na području rta Kašteline na otoku Rabu. Stručni voditelj istraživanja je prof. dr. Miljenko Jurković, a istraživanja te cjelokupan projekt vodi Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji s Sveučilištem u Padovi (prof. dr. G. P. Brogiolo) te Sveučilištem Lille 3 (prof. dr. J. Arce) i Konzervatorskim odjelom u Rijeci. U arheološkim istraživanjima sudjelovali su i studenti s triju sveučilišta. Istraživanja su djelomice financirana sredstvima Ministarstva kulture, a veći dio sredstava osigurali su strani partneri.

Tijekom prve tri kampanje istraživanja poluotoka Kašteline, koji se u literaturi spominje kao jedna od postaja na plovnom putu duž istočne obale Jadrana u doba Justinijana (Tomičić, 1989), utvrđeno je da se ondje prostirala antička *villa maritima* iz doba Rimskog Carstva koja je potom, najvjerojatnije u vrijeme kasne antike ili ranoga srednjeg vijeka, fortificirana (Jurković, Marić 2006; Jurković, Marić 2007; Jurković, Marić 2009). Cilj ovogodišnje kampanje bio je nastavak već započetih probnih istraživanja na prostoru sektora 2000 koji se nalazi na sjeveroistočnome vrhu poluotoka, a kao primarni ciljevi postavljeni su sljedeći zadaci: završetak iskapanja u sektoru 2000 smještenom u sjevernom dijelu poluotoka i realizacija različitih sondi uz južni obrub visoravni. Na području sektora sjever (2000), tijekom prošle istraživačke kampanje otvorena je površina od oko 250 m^2, koja obuhvaća dio vile zapadno od prostorija istraživanih 2005. godine. Nakon mehaničkog otklanjanja obrađivanog sloja (maksimalne debljine 80 cm), nastavljen je ručni iskop cijele površine, uz bilježenje slijeda izgradnje vile. Stratigrafsko iskopavanje omogućilo je provjeru pretpostavljenih građevinskih faza (dvije iz rimskoga doba, jedna postrimska skromnih struktura i na kraju postupno pretvaranje prostora vile u obradivu površinu). Tijekom istraživanja pronađeni su brojni ulomci keramike te nekoliko komada novca, a njihova je objava u pripremi.

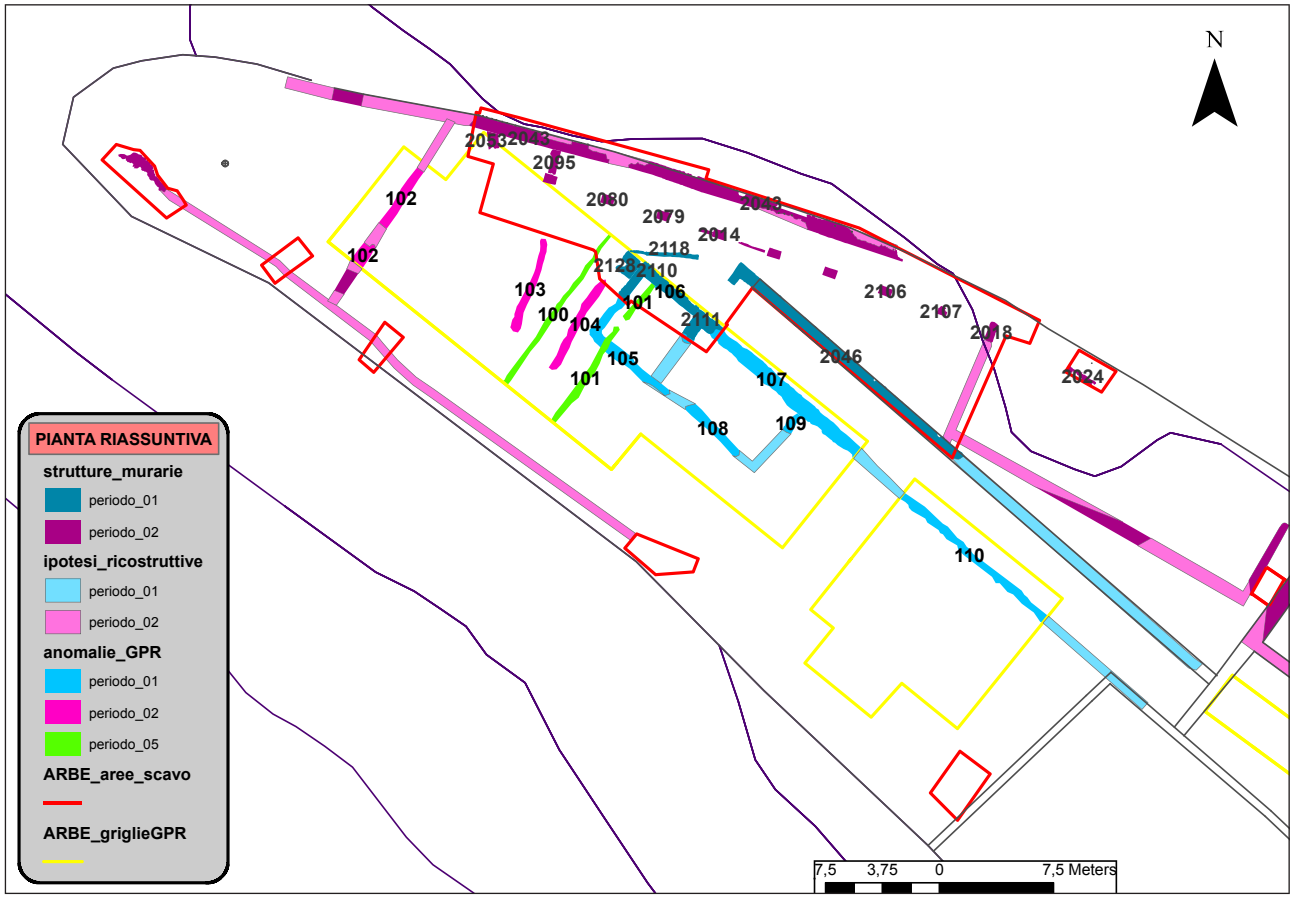

Kaštelina, sektor 2000 – situacijski plan s označenim fazama izgradnje (izradili: R. Benedetti, M. Pavan)

Period I.
Najstarijoj fazi vile pripadaju zid 2046 koji se proteže u smjeru istok-zapad te još tri zida koji omeđuju dva prostora djelomično ukopana u zemlju (F-J). Iako nisu međusobno povezani, na temelju tehnike gradnje i njihove orijentacije moguće je zaključiti da pripadaju istoj fazi. Ako je hipoteza točna, može se pretpostaviti da su se spajali na gornjoj razini, tvoreći neku vrstu hodnika. Istoj fazi pripada i kanal SJ 2071, smješten sjeverozapadno od spomenutih zidova, koji je zatrpan tijekom sljedeće faze.

Period II.
Faza a
Tijekom istraživanja uočeno je, a potom i potvrđeno, da u jednome trenutku dolazi do znatnijih pregradnji te da je cijeli taj sektor u potpunosti rekonstruiran. Izgrađene su sljedeće građevine: a) kriptoportik; b) velika cisterna na istoku s pripadajućom kanalizacijom za odvodnju kišnice (SJ 2100); c) hodnik; d) nekoliko prostorija uz hodnik na sjeveru.
U tome je razdoblju duž ruba najisturenijega dijela rta izgrađen jaki zid SJZ 2043 (širine između 0,9 i 1,1 m), koji je zapravo perimetralni zid vile. Kriptoportik, koji je izgrađen duž sjeveroistočnoga oboda tog dijela vile, prostire se između već postojećeg zida 2046 te novog perimetralnog zida SJZ 2043. Paralelno s tim zidom postavljeno je osam zidanih pilona (udaljenih tri metra jedan od drugoga) koji su podupirali strop. Osim uočenih stratigrafskih odnosa, pripadnost pojedinih struktura toj građevinskoj fazi potvrđena je tehnikama gradnje, kao i pronađenim pokretnim nalazima (keramika i novac). Paralelan sa zidom 2046 te oko metar udaljen od njega, nalazi se kanal 2100 koji nije stratigrafski povezan sa zidom. Stijenke kanala građene su od priklesanih kamenih blokova (dimenzija cca 40x25x6 cm) povezanih bijelom vapnenom žbukom, a dno je izrađeno od horizontalno postavljenih tegula, dimenzija 60x30 cm. Kanal se pružao prema istoku u smjeru cisterne (prostorija C), dok mu je zapadna granica zid 2128 s velikim pilastrom koji je vjerojatno služio za skupljanje vode s krova koja se usmjeravala prema kanalu pomoću polukružnog žlijeba pronađenog na južnoj strani kanala. Kanal je bio prekriven drvenim pločama dimenzija od 30 do 35 cm, koje su služile kao armatura za gornji sloj u tehnici *opus signinum* koji se prostirao između zida 2046 i niza od sedam pilona.
Faza b
Još tijekom rimskoga razdoblja dolazi do manjih pregradnji toga dijela vile, odnosno do izgradnje manjih prostorija na zapadnome dijelu iskopa. Otkrivena su dva zida (SJZ 2095 i SJZ 2053) prigrađena okomito na zid 2043, koja omeđuju tri prostorije (M, L, I). Samo je za jednu moguće pouzdano utvrditi oblik i veličinu, budući da su dijelovi prema jugu potpuno uništeni naknadnom uporabom lokaliteta u poljoprivredne svrhe. U prostoriji M, na zapadu istraživane zone pronađena su dva fragmenta mozaičkog poda (SJ 2051 i SJ 2052), od kojih je samo djelić sačuvan *in situ* (SJ 2052). U prostoru L pronađena je kvadratna zidana baza nepoznate funkcije (SJ 2057). I zidovi i baza leže na sloju pijeska i blata crvenkaste boje s tragovima gorenja (SJ 2149) koji su pronađeni i na drugim područjima iskopa. Istočno od zida 2095, u prostoru I nalazi se peć kvadratnog oblika (SJ 2096).

Kaštelina, sektor 2000 – pogled na kanal SJ 2071 i zidani pilon SJ 2079 (foto: A. Chavarria)

Period III.
Ta je kronološka faza prepoznata kao period napuštanja i uništavanja vile koji je nastupio u zasad neutvrđenome razdoblju. To je zaključeno na temelju uočenih slojeva urušavanja te prestanka funkcioniranja kanala 2100. Zidovi su sravnjeni na kotu od oko 20 m/n.v., a podnica u *opus signinumu* prekrivena je slojem šute kako bi se poravnao

Kaštelina, sektor 2000 – pogled na kanal SJ 2100 (foto: A. Chavarria)

teren (SJ 2102 = SJ 2092). Jedino zid 2043 u toj fazi nije bio srušen. Potom je cijelo područje zapečaćeno slojem šljunka (SJ 2082) nastalog vjerojatno rušenjem zidova, odnosno čini nasip koji sadržava urušeni materijal antičke vile.

Period IV. – V.
U različitim dijelovima sektora 2000 otkriveni su zidovi sagrađeni potpuno različitom tehnikom u odnosu na one prethodnih perioda i tragovi građevina od nekvalitetnih materijala, sagrađenih nakon uništavanja već opisanih zidova. U nedostatku dokaznoga materijala ne može se sa sigurnošću interpretirati funkcija i kronologija tih struktura.

Podaci sakupljeni u ovoj kampanji iskapanja u velikoj mjeri potvrđuju dosadašnje pretpostavke i dopuštaju barem dvije hipoteze, tj. da je vila u rimskom periodu imala dvije faze te da je područje koje je istraživano ovih godina najvjerojatnije *pars rustica* građevine. Međutim, i dalje ostaju neka otvorena pitanja na koja je potrebno odgovoriti u daljnjim istraživanjima, kao i tijekom daljnje obrade prikupljenih podataka koji se tiču struktura na terenu i pokretnih nalaza. Ona se napose odnose na kronologiju različitih faza rimske vile, smještaj i prostiranje *pars urbana*, funkciju i organizaciju građevina nastalih nakon rimske faze te moguću pregradnju vile u bizantsku fortifikaciju, na što upućuje ranija historiografija.

Literatura

Jurković et al. 2008 M. Jurković, G. P. Brogiolo, J. Arce, I. Marić, A. Chavarria Arnau, Ricerche archeologiche a Kaštelina (isola di Rab). Campagne 2005-2007, HAM, 14, 2008: 283 – 292.
Jurković-Marić 2006 M. Jurković, I. Marić, Kaštelina, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 264 – 266.
Jurković-Marić 2007 M. Jurković, I. Marić, Kaštelina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 292 – 294.
Tomičić 1989 Ž. Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, Prilozi IAZ, 5-6, Zagreb, 1989: 29 – 53.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Iva Marić

Summary

During September 2008 the fourth campaign of archaeological excavations into the area of Cape (rt) Kaštelina on the island of Rab was conducted; it was run by the International Research Centre for Late Antiquity and the Middle Ages of Zagreb University in collaboration with the universities of Padua and Lille.
The objective of this year's campaign was to continue the test digs already started in the area of sector 2000 which lies at the north east tip of the peninsula, while the following primary objectives were posed: conclusion of the excavation in sector 2000 located in the northern part of the peninsula and making various different test digs along the southern edge of the plateau. In the area of sector north (2000) during the last campaign an area of about 250 square metres was opened up, covering part of the villa west of the rooms explored in 2005. After removal of the cultivated stratum (with a maximum depth of 80 cm) mechanically, we continued with the manual excavation of the whole area, recording the sequence of the construction of the villa. Stratigraphic excavation enabled the testing of the assumed building phases (two from the Roman period, one post-Roman, modest structures, and at the end the gradual transformation of the area of the village into cultivable land). During the research, numerous fragments of pottery were found, and some coins; the publication of these results is in preparation.
The data collected in this excavation campaign confirm in great measure the previous assumptions and allow us at least two hypotheses: i.e. that in the Roman period the villa had two phases, and that the area that was excavated in recent years was probably the *pars rustica* of the building.

Redni broj: 184
Lokalitet: Krk – Igralište
Naselje: Krk
Grad/općina: Krk (otok Krk)
Pravni status: Z-2684 (povijesna urbana cjelina grada)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nakon potpisivanja ugovora između Grada Krka i Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka o arheološkom nadzoru, tijekom lipnja i prve polovice srpnja 2008. godine obavljeno je zaštitno arheološko istraživanje dijela površine vrta nekadašnjeg samostana klarisa u povijesnoj jezgri grada Krka, na k.č. 2737 i 2738. Radove je vodio Ranko Starac, arheolog i kustos Arheološkog odjela muzeja, a sudjelovale su arheologinje Jasna Ujčić iz Rijeke, Zrika Serventi iz Zadra te voditeljica dokumentacijskih poslova Mirna Vujović iz Vrbnika. Strojni iskop gornjeg sloja vrtnog humusa te potom ručni iskop i odvoz arheoloških sedimenata obavljali su radnici građevnog obrta Mariška iz Vrbnika. Geodetske usluge pružala je Marijana Polonijo iz Vrbnika.

Sonda A
Arheološki istraženo zemljište stoljećima je bilo dijelom vrta samostana klarisa koje su bile prisutne u Krku od kraja 13. stoljeća pa sve do početka 19. stoljeća. Spomenute zemljišne čestice smještene su na dvije terase odvojene kamenim podzidom, pružene u smjeru istok-zapad, u dokumentaciji označene kao SJ 1. U središtu vrta nalazi se izdignuta vodosprema s atipičnim kružnim grlom. Spomenuti kameni podzid s vodospremom namijenjenom zalijevanju vrta izgrađen je ne prije kraja 16. stoljeća. Sam ogradni zid koji dijeli vrt od uličnog koridora (uz pročelje osnovne škole) također je sagrađen u drugoj polovini 16. stoljeća. Iskop površinskog sloja tamne humozne vrtne zemlje započeo je na donjoj čestici 2737, unutar probne sonde A, površine 10x6 metara. Sloj vrtnog humusa prekriva cijelu površinu sonde, prosječne debljine od 70 cm. U njemu nema arheoloških nalaza, osim vrlo sitnih i erodiranih komadića keramike, životinjskih kostiju, ljuštura školjaka, komadića

željeza i drugog, najčešće recentnog otpada. Očito je vrtna zemlja nanesena odjednom s neke druge lokacije. Podno humusa leži tanak sloj prhke vapnene podnice (SJ 006), čiji su tragovi zabilježeni samo u neposrednoj blizini recentnoga poprečnog podzida. Uz isti podzid zatečena je suhozidna struktura (SJ 003), očito ograđeni dio vrtne površine. Spomenuti suhozid teče u smjeru istok-zapad, uz glavni zidani podzid. Podno suhozida zatečen je ostatak temelja zida koji se pruža u smjeru sjever-jug (SJ 004) te potpuno nestaje dalje u smjeru juga. Unutar čitave površine Sonde A, osim spomenutog traga zida SJ 004, nisu zatečeni tragovi arhitekture. Ubrzo se naišlo na priklesane površine vapnenačkih litica, u udubljenjima ispunjenima vrlo nabijenom ilovastom zemljom pomiješanom s grumenjem vapnenog morta, pijeskom i vrlo oskudnim arheološkim nalazima. Među predmetima pronađenima u sondi A izdvaja se nalaz cjelovito očuvane keramičke lucerne, premazane hrapavom maslinasto-zelenom glazurom (12.-13. stoljeće). Pronađeno je i nekoliko ulomaka antičke i kasnoantičke keramike. S površine donjeg dijela vrta, odnosno dijela obuhvaćenog sondom A, u kasnom srednjem vijeku u potpunosti su i do kamena živca očišćeni bilo kakvi objekti, odnosno površina je bila poravnata i zasuta humusom pa nema tragova objekata ili struktura iz prapovijesnog, antičkog ili srednjovjekovnog razdoblja.

Sonda B

Pažnja je bila usmjerena na iskop sonde B u gornjoj vrtnoj čestici br. 2738. Sonda B je u dužini od 8 m prislonjena uz poprečni vrtni podzid, dok je u smjeru sjevera iskolčena u duljini od 12 m. Zbog nalaza arhitektonskih ostataka sonda je nešto proširena i produljena, pa je na kraju imala površinu od 130 četvornih metara. Nakon strojnog skidanja vrtnog humusa (zemlja je odvožena u dvorište susjedne osnovne škole) nataloženog u debljini između 60 i 80 cm, unutar južnog dijela sonde pokrivenog kvadrantima 1, 2, 3 i 4 zatečen je sloj kameno-zemljane rahle šute, svijetlo oker do sivo-žute boje, koji je ispunjavao međuprostore između ostataka arhitekture. Taj sloj tampona nejednake debljine, označen kao SJ 002, sadržavao je veliku količinu pokretnoga arheološkog materijala. Spomenuti tampon nastao je dugotrajnim odbacivanjem otpadaka u trenutku kada zatečeni arhitektonski ostaci više nisu bili u funkciji. Riječ je o ostacima prostorija malih dimenzija, građenih u lomljenom kamenu, uz obilnu uporabu vrlo prhkog i trošnog vapnenog morta u kome dominira morski šljunak. Starijem, kasnoantičkom razdoblju mogu se pripisati tragovi zidova građenih uz uporabu crvenkastog morta, u kome ima primjesa drobljene opeke. Isti su objekti u ranom srednjem vijeku dijelom porušeni, a dijelom dograđeni, te su bili u funkciji gospodarskih zgrada, odnosno prostora u kojima su bile staje za domaće životinje i perad te spremišta. Srednjovjekovna gradbeno-kronološka faza prepoznaje se po uporabi spomenutog veoma nekvalitetnoga bijelog vezivnog morta ispunjenog morskim šljunkom. Svi zidovi pripadaju gusto nanizanim prostorijama koje su u tlocrtnom rasteru položene u otklonu prema recentnoj ili novovjekovnoj parcelaciji tog dijela grada, odnosno vidi se osnovni smjer pružanja sjever-jug, s otklonom prema sjeverozapadu. Zanimljiva je nepravilnost zidova, gotovo da nema pravog kuta na uglovima, objekti imaju romboičan

Krk – Igralište, pogled na dio lokaliteta nakon istraživanja

tlocrt. Na nekim dijelovima zatečena je jezgra zida izvedena crvenkastim mortom, ali je potom zid debelo fugiran bijelim mortom.

U kvadrantu 1 unutar prostorije s dvije strane omeđene zidovima SJ 011 i SJ 015, presječene novovjekovnim poprečnim vrtnim podzidom SJ 001, otkopan je tamniji podni naboj označen kao SJ 009, ispod kojeg su bili otkriveni ostaci suhozidne polukružne konstrukcije nepoznate namjene (SJ 028), ispunjene ranosrednjovjekovnim materijalom. Na zidove 010 i 015 u smjeru sjevera organski se u kvadrantu 3 nastavlja zidna struktura SJ 012, prislonjena na stariji, deblji zid označen kao SJ 017, koji se pruža u smjeru jugozapad-sjeveroistok izvan dosega iskopa. Dijelu istog objekta pripada i samostojeći pilon građen od kamenih kvadara SJ 023, a zapadno od pilona pruža se ostatak zidne strukture SJ 024. U jugozapadnom uglu sonde B, odnosno kvadranta 2, zatečen je i dio zapadnoga bočnog zida spomenutog objekta koji je imao pretprostor odvojen od glavnog prostora pilonom – nosačem dva lučna nadvoja. Treba napomenuti da iskop nije obavljan bliže ogradnom kamenom zidu uz ulicu istočno od vrta, zbog opasnosti od narušavanja njegove statike. Na zid 017 sa sjeverne strane prislonjen je manji pačetvorinast objekt označen kao SJ019, SJ014, SJ 021 i SJ 016. Sjeverozapadni ugao te kućice nije pronađen zbog toga što je sve kamenje razneseno kopanjem prostrane jame u recentnoj prošlosti. Dio tog objekta, označen kao SJ 019, nad temeljnim porizom ima sačuvano lice u tri reda kamena, odnosno načinjen je od poluobrađenih većih kvadera lomljenih batom, između kojih stoji red tankoga pločastog kamena, u tehnici koja podsjeća na kasnoantički *opus mixtum*. U kvadrantu 5, uz glavni zid označen kao SJ 017, sa sjeverne strane pronađen je dio prislonjenog temelja lučnog oblika u tlocrtu, označenog kao SJ 013. Veći dio površine tog kvadranta, kao i sjevernih rubnih kvadranata 7 i 8, prekopan je u novom vijeku gotovo do razine matične vapnenačke litice.

Na gospodarsku namjenu svih zatečenih prostora unutar sonde B upućuje vrlo nekvalitetna podnica, zapravo zemljano ilovasto tlo pomiješano s pijeskom, šljunkom ili poravnato lijevanim prhkim vapnenim mortom. Iznad razine tla uz dijelove obodnih zidova izranjaju izlizane stijene koje nisu otučene radi poravnavanja hodne površine. Hodna površina unutar zatečenog raste-

Krk – Igralište, keramička uljanica, PN 1 (12.-14. st.)

ra zidova samo je djelomice istražena do kraja. U potpunosti je očišćeno tlo s pjeskovitim nabojem iznad neravne litice u kvadrantima 5, 7 i 8. U pukotinama između litica ispunjenih žuto-narančastom glinovitom zemljom pomiješanom s garom, prepečenom zemljom i pepelom, pronađeno je tek nekoliko desetaka ulomaka prapovijesne željeznodobne keramike te desetak ulomaka crne glačane i crvene glačane fine ranocarske keramike, uz jedan kremeni odbitak i izlizani bakreni novac s likom Oktavijana Augusta. Podni šljunčano-zemljani naboj nad samom liticom, debljine svega nekoliko cm, sadržavao je skromne ulomke grube kasnoantičke keramike, a uočen je i izlizan bakreni novčić s početka 4. stoljeća. Nigdje unutar sonde nisu uočene zamjetnije strukture ili taložine iz antičkog ili prapovijesnog doba. One su, ako su i postojale, posve uklonjene izgradnjom u ranom srednjem vijeku, koja naliježe na poravnatu liticu, a sedimenti iz starijih razdoblja odbačeni su na drugo mjesto ili su sačuvani samo u pukotinama stijena.

Već je spomenut sloj tampona, odnosno više desetaka centimetara debeo sloj šute koji je prekrivao tlo unutar zatečenih zidova. Spomenuti sloj nastao je dužim odlaganjem svakovrsnih otpadaka. U vremenu tog odlaganja zatečeni su objekti u lošem stanju i urušavaju se, pa se postupno zatrpavaju urušenim kamenjem i grumenjem zidnog morta, na koje se opetovano odbacuje kućno smeće. Posljednji korisnici tih prostorija pokušavali su suhozidnim konstrukcijama poduprijeti stare zidove, no ubrzo potom čitava je površina nivelirana i zatrpana. Bacanje otpadaka u te prostore započelo je tijekom 10. i 11. stoljeća, ali je bilo posebno intenzivno između 12. i prve polovine 14. stoljeća. Nakon tog vremena odbacivanje otpadaka vrlo je rijetko (pronađeno je tek nekoliko ulomaka keramike 15. i 16. stoljeća), a stvaranjem vrta uz nasipanje donesenog tla i potpuno prestaje.

Slijedi sažet prikaz pronađenog rano i razvijenosrednjovjekovnoga arheološkog materijala izdvojenog unutar slojeva „odlagališta“. Od keramičkih je nalaza najzastupljenija gruba ognjišna keramika lokalne produkcije. U početnoj fazi nasipavanja otpada zastupljena je keramika rađena na spororotirajućem kolu ili bez kola, ukrašena različitim tipovima urezanih valovnica ili isprepletenih valovitih linija. U pravilu su najzastupljeniji lončići i lonci za kuhanje, a rijetko se nalaze ulomci šalica, *pithosa* ili peka. U najdonjim je taložinama uz nekoliko ulomaka antičke stolne keramike pronađeno nekoliko ulomaka amfora te kasnoantičkih poklopaca. Na stotine ulomaka različitih tipova i oblika lonaca pronađeno je u sloju zasipa iz razdoblja između 9. i 14. stoljeća. Najčešće je riječ o neukrašenim posudama vrlo tankih stijenki, načinjenih na brzorotirajućem kolu, sivo-smeđe do oker boje, s tragovima gorenja. Rjeđe su zastupljeni ulomci poklopaca, *pithosa*, zdjela i peka. Dio lonaca s donje strane dna ima tragove utisnutog pečata lončara, poput solarnih motiva i različitih formi križeva. Posebnu grupu čine brojni ulomci lončića od gline prepune kalcita, načinjenih prostoručno ili na sporom kolu, veoma grube fakture, čiji je gornji dio tijela prekriven urezanim jednostrukim valovitim linijama koje se često isprepliću. Uz tu lokalnu „staroslavensku“ robu, nalaze se i rijetki primjerci sivo-maslinaste glazirane keramike koja kronološki prethodi tzv. arhajskoj majolici. U tijeku je pranje brojnih ulomaka stolnog posuđa uvezenog iz radionica s područja Italije, istočnog i zapadnog Sredozemlja. Zastupljeni su vrčevi, zdjelice i lončići dijelom premazani sivo-maslinastom ili zelenom glazurom, u tradiciji bizantske, odnosno istočnomediteranske keramičke produkcije. Također je zastupljen određen broj ulomaka tzv. arhajske majolike, odnosno vrčeva za vodu ili vino premazanih bijelom bojom te potom oslikanih tamno smeđom i zelenom bojom. Arhajska majolika i arhajska faetinska roba uvožena je iz Italije i zapadnog Sredozemlja tijekom 13. i prve polovine 14. stoljeća. Pronađeno je i mnoštvo ulomaka kupa, odnosno zdjelica koničnog ili bikoničnog tijela na prstenastoj nožici, premazanih sivo-smeđom ili žućkasto-oker caklinom, katkad ukrašenom utisnutim nizovima uboda načinjenih kotačićem. To je najstarija venecijanska glazirana keramika koja se proizvodila tijekom 13. i početkom 14. stoljeća. U svakom slučaju, na ovom su lokalitetu prvi put na otoku Krku pronađeni različiti tipovi ognjišnog i stolnog posuđa (nema tanjura) iz razdoblja između 9. i 14. stoljeća. Zanimljiv je gotovo potpun izostanak opeka ili krovnog crijepa, a dosta brojni nalazi kamenih škrilja upućuju na pokrov istraženih objekata od kamena ili dijelom od slame.

Među više desetaka ulomaka staklenog posuđa dominiraju komadići čaša na kružnoj stopici, koničnog tijela i vrlo tankog oboda, a katkad je u tijelo čaše umotana dekorativna nit od bijele ili plave staklene mase. Zastupljeni su i ulomci jednoga kruškolikog vrča te staklenih uljanica – lumina, oblika raširenog još od kasne antike. Nema ulomaka čaša ili pehara iz gotičkog razdoblja, pa se nalazi stakla uklapaju u kronološke okvire nalazišta.

Prikupljeno je i nekoliko komada perlica od raznobojnog stakla, kao i perlica od kamena i jantara te staklene paste. Od koštanih predmeta treba izdvojiti dio koštane narukvice

te lijep primjerak kozmetičke spatule bogato ukrašena tijela.
Od željeznih predmeta prevladava velika količina čavala i klinova raznih oblika i dimenzija. Zanimljivi su primjerci okova od građevne stolarije te drvenog namještaja. Prikupljeno je dvadesetak primjeraka (cjelovitih ili oštećenih) različitih tipova noževa, od bojnih noževa do malih noževa i kosira. Od oružja je zastupljen jedan deformiran vrh željeznog koplja, jedna strelica raskovanog šiljka sa šupljim tuljcem za nasad te dva projektila za samostrele. Pronađeni su i različiti nosači, kuke, željezni ključevi i dijelovi ključanica te više željeznih udica. Od brončanih su predmeta najzanimljiviji primjerci jednostavnih pojasnih brončanih pređica, dijelovi dekorativnih okova, jedna brončana udica, dijelovi okova ili vršci igala za pletenje.
Uz već spomenute nalaze korodiranog ranoantičkog i kasnoantičkog novca, zbog rijetkosti i povijesne važnosti izdvajaju se tri primjerka mletačkoga srebrnog novca zdjeličastog tipa *bianco scodelatto*. Novac je dosta izlizan od uporabe, trenutačno je na ekspertizi u muzeju, no svakako je riječ o sitnom srebrnom novcu iz 13. i ranog 14. stoljeća, kojim se definira faza zatrpavanja ostataka arhitekture i njeno rušenje.
Od kamenog materijala zanimljiv je nalaz nekoliko kremenih rukotvorina, a u sloju šute pronađeno je i mnoštvo razbijenih dijelova ručnih žrvnjeva od pješčenjaka ili eruptiva. U gornjem sloju zasipa uočen je jedan ulomak romaničkoga dekorativnog kamenog vijenca, kakav se nalazi na spoju crkve sv. Kvirina i katedrale.

Ranko Starac

Summary

During July 2008, in the historical centre of Krk city, within part of a fenced garden, once owned by the order of the Poor Clares, archaeological investigation was carried out over the whole of the area meant for the construction of a children's playground, part of the elementary school. This is the first time in the city of Krk that the peripheral part of the settlement with its ancillary and farm structures filled with refuse from the period between the twilight of Antiquity and the end of the Middle Ages is being investigated.
In the parts investigated, remains of late medieval buildings were found; they were long in use, as utility and farm buildings, yet gradually, particularly during the 12th, 13th and 14th centuries, the same buildings were abandoned, although partially renovated by the additional building of dry stone wall sub-walls. From this time to the end of the 18th century the space was used as the garden of the Poor Clares convent, with a single overall renovation and articulation of the plots of the garden by the building of a transverse sub-wall and a central reservoir for water in the Baroque period. The late Antiquity – early medieval construction was founded on a very uneven substratum of cliffs, there are no essential traces of sediments or cultural strata, and so also no architectural remains from the earlier periods of history.

Redni broj: 185
Lokalitet: Kvarnersko podmorje (uvala Kovčanje, otočić Zabodaski, hrid Bik, uvala Liski, rt Margarina, hrid Školjić, otok Oruda, Senjska vrata)
Naselje: Mali Lošinj (o. Lošinj), Baška (o. Krk), Susak (o. Susak), Unije (o. Unije)
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj), Baška (otok Krk)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Nakon pronalaska kipa Apoksiomena 1998. te njegova vađenja iduće godine, područje Kvarnerskog podmorja nije sustavno rekognoscirano ni istraživano. Shodno tomu, Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda rekognoscirao je više poznatih, kao i nekih do sada nepoznatih arheoloških lokaliteta. U rekognosciranju u rujnu 2008. godine, u suradnji s Lošinjskim muzejom sudjelovali su voditelj rekognosciranja Igor Miholjek (voditelj Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda), Vesna Zmaić i Igor Mihajlović (djelatnici istog odjela) te vanjski suradnici.

Loše vremenske prilike (jak jugo), kao i izostanak većeg plovila s kojeg bi se mogla izvesti ronjenja te sigurna dekompresija, primorale su ekipu da prva tri dana rekognoscira šire područje uvale Kovčanje. Zbog svoje zaklonjenosti od juga, uvala je tijekom povijesti bila izrazito pogodna za sidrenje, što pokazuju nalazi koji pokrivaju vremenski raspon od antike pa sve do 20. stoljeća. Na području oko jugoistočnog rta uvale, na dubini od 9 m pronađeno je nekoliko više ili manje cjelovitih amfora tipa *Lamboglia* 2 koje se datiraju u 2. i 1. st. pr. Kr. Sve uočene amfore imale su neko oštećenje (rupe, nedostatak ručke, oboda, grla), što sugerira da su prilikom sidrenja bile odbačene s broda jer su u tijeku transporta zadobile spomenuta oštećenja. Jedna najvidljivija, a time i najugroženija amfora *Lamboglia* 2, kojoj nedostaje ručka i veći dio oboda, zračnim je padobranom izvađena na površinu. Izvađena su i tri grla istog tipa amfore. Na suprotnoj strani, oko jugozapadnog rta pronađeno je nekoliko ulomaka antičke posude s ručkom koja u svojem donjem dijelu prelazi u javorov list. Prema pronađenim ulomcima posuda se može složiti u punom profilu. Uz antički materijal pronađeno je dosta novovjekovnog materijala kao što su tintarnice, epruvete i razni sličan materijal, ali i jedna cijela posuda. Prema informacijama djelatnika specijalne policije, neposredno uz operativnu obalu ronilačkog centra, ispod tankog sloja mulja mogu se pronaći ulomci raznih antičkih i novovjekovnih posuda. Na osnovi tih podataka arheološka sonda otvorena je na dubini od 3 m između mola i velikoga željeznog sidra dovučenog na tu poziciju radi trenaže specijalne policije. Tijekom sondiranja mamut--sisaljkama pronađeno je više ulomaka novovjekovnih keramičkih posuda, jedna tordirana keramička ručka te tri keramička tuljca (lat. *tubi fittuli*). Ti su tuljci u antici imali široku primjenu. Upotrebljavani su kao arhitektonski element pri gradnji svodova, krovova i zidova, gdje su služili kao termalna izolacija. Utaknuti jedni u druge mogli su služiti kao cijevi. Treća poznata primjena, u funkciji čepa

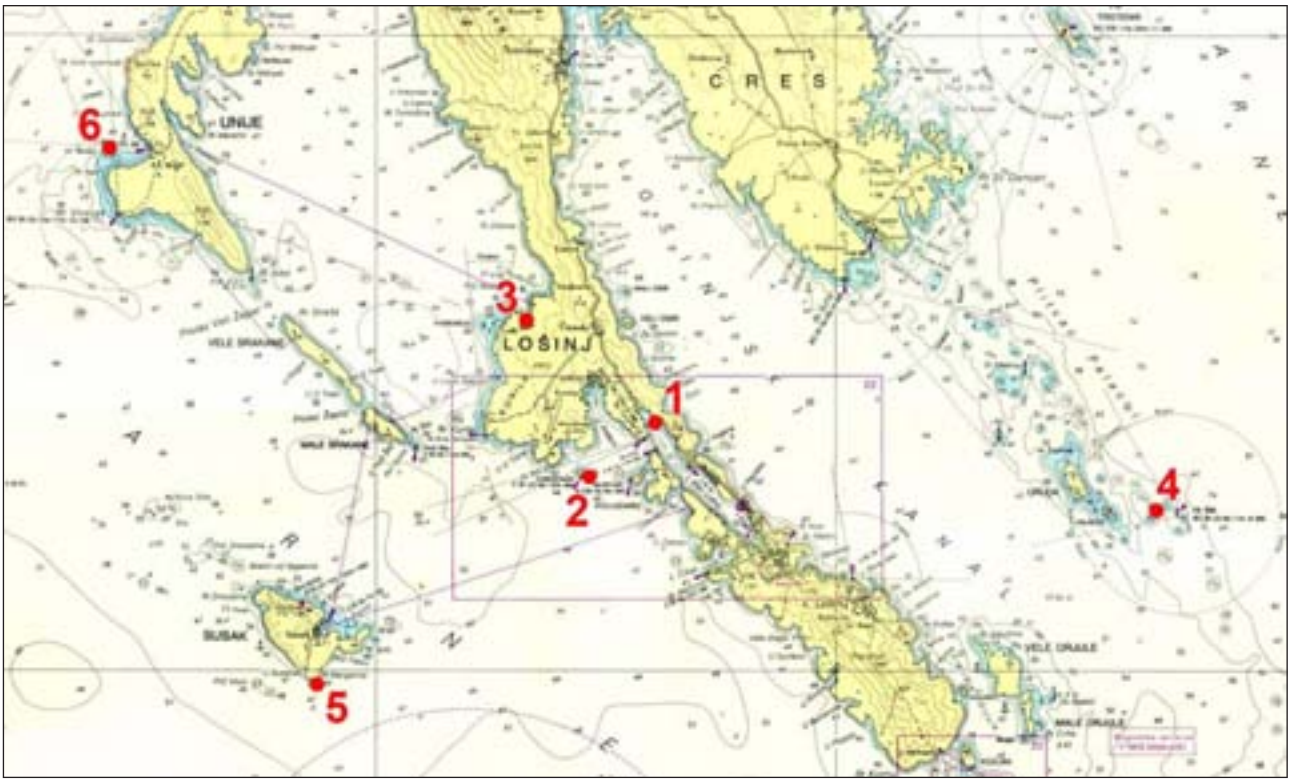

Karta rekognosciranih pozicija (1. uvala Kovčanje – o. Lošinj; 2. otočić Zabodaski; 3. uvala Liski; 4. hrid Bik; 5. rt Margarina – o. Susak; 6. hrid Školjić – o. Unije)

za amfore, na Jadranu je zabilježena na brodolomu u uvali Duboka na otoku Hvaru, gdje je pronađeno više od 100 primjeraka. Pojedinačni nalazi pronađeni su na podmorskim lokalitetima kod Ilovika, Školjića – Unije, Lokunji – Unije i drugdje. Datacijski okvir u kome su najčešći jest 3. i 4. st. (Jurišić 2000).

Rekognoscirano područje u Senjskim vratima (7)

Otočić Zabodaski (Lošinj)

Djelatnici specijalne policije prilikom trenažnog ronjenja na jugoistočnoj strani otočića Zabodaski uočili su ulomke keramičkih predmeta na dubini između 30 i 35 m. Prilikom stručnog uviđaja te pozicije, na dubini od 34 metra pronađena je keramička posuda uglavljena između dvije stijene. Posuda je promjera dvadesetak centimetara i nema dno, te ju je nemoguće izvaditi bez loma. Desetak metara dalje, na pješčanom platou na dubini od 30 m uočeno je nekoliko ulomaka amfora, grlo s dijelom trbuha te dva kanelirana donja dijela trbuha. Grlo s dijelom trbuha i jedan donji dio trbuha manje amfore (ravnog dna – bez nožice) izvađeni su na površinu. Vjerojatno je riječ je o kasnoantičkim/bizantskim amforama sjevernoafričkog podrijetla. Preliminarne analize upućuju na to da grlo s dijelom trbuha pripada sjevernoafričkoj amfori tipa *Hammamet* 3A, datiranoj u 5. i 6. st. po Kr. (Bonifay 2005). Dobivene informacije govorile su o većem broju ostataka amfora, tako da se može pretpostaviti da se na spomenutome pješčanom platou u dubljem sloju pijeska nalaze ostaci brodoloma koji se, nažalost, devastira.

Hrid Bik

Tijekom ove godine zaprimljena je dojava o arheološkom lokalitetu nedaleko od otočića Orude i Palacola, na poziciji kod hridi Bik. Prema tim informacijama lokalitet se sustavno devastira, pa je bilo neophodno utvrditi činjenično stanje te izraditi osnovnu dokumentaciju. Odmah pri prvom ronjenju bilo je uočljivo da su ostaci brodoloma, koji se nalazi na dubini od 22 m, teško devastirani. Bile su vidljive samo tri cjelovite amfore tipa *Lamboglia* 2 (2./1. st. pr. Kr.) te veći

broj ulomaka drugih amfora istog tipa. Uz amfore, pronađen je i devastatorski alat za kopanje. Na osnovi toga odlučeno je da se amfore izvade zračnim padobranom. Može se pretpostaviti da u dubljem sloju pijeska postoji još koja cijela amfora do koje devastatori još nisu stigli, tako da bi se na lokalitetu što hitnije trebalo provesti zaštitno istraživanje koje bi utvrdilo rasprostiranje i debljinu kulturnog sloja.

Senjska vrata (Baška, otok Krk)

Nakon dojave lokalnog ribara Ive Barbalića iz Baške na otoku Krku o pronalasku zanimljive figurice/lucerne boga Prijapa od terakote, koju je prilikom ribolova izvukao mrežom, bilo je potrebno pregledati područje gdje je lovio ribu. Na istome mjestu gdje je izvadio figuricu (područje od 200 do 300 m) znao je i izvaditi različite ulomke antičkog stakla ili amfora. Lokacija pronalaska je u Senjskim vratima, na pola puta između otoka Prvića i Krka, na dubini od 38 m. Prilikom više ronjenja pregledano je šire područje oko dobivene pozicije. Pronađene su dvije amfore koje su na površinu dignute zračnim padobranom. Iako jednoj amfori nedostaje obod, ostale karakteristike upućuju na to da je riječ o kasnijoj varijanti grčko-italske amfore, a može se datirati u 2./1. st. pr. Kr. Druga amfora spada u skupinu sjevernoafričkih cilindričnih amfora te se može datirati u kasnoantičko razdoblje. Obje su amfore imale neka sitna oštećenja (manje rupe), što sugerira da su bile odbačene

Posuda otočića Zabodaskog

s broda kao neupotrebljiva ambalaža. Nakon ronjenja, Ivo Barbalić predao je figuricu Prijapa i ostali materijal koji je izvadio s tog područja. Skulptura boga Prijapa gotovo je cijela (nedostaju ruke) izrađena je od terakote, a visoka je oko 20 cm. Na zatiljku, kao i na vrhu spolovila, ima rupicu promjera 5 mm, tako da se može pretpostaviti da je služila kao lucerna. Skulptura je vrlo lijepo izrađena u kalupu s naznačenim detaljima. Osim boga Prijapa, predan je i ulomak vrča od svijetlo plavog stakla sa širokom pločastom narebrenom ručkom i dio okruglog vrča s dijelom vrata.

Keramička figurica Prijapa

Dizanje amfore zračnim padobranom

Uvala Liski (Lošinj)
Područje uvale Liski poznato je sidrište od antike pa sve do danas. Rekognosciran je zapadni te centralni dio uvale. Uz zapadni rub uvale, na dubini od 9 m vidljiva je koncentracija antičkih nalaza kao što su ulomci tegula, amfora, nešto ulomaka kuhinjskog posuđa. Novovjekovnog materijala ima u daleko manjoj mjeri. Iz tog dijela uvale izvađeno je nekoliko grla amfora s ručkama tipa *Lamboglia* 2, nekoliko ulomaka kuhinjskog posuđa te okrugli komad olova s utorom četvrtastog oblika nepoznate namjene. U centralnom dijelu uvale, čija dubina ne prelazi 4 m, pronađeno je dosta novovjekovnoga keramičkog materijala, a u manjoj mjeri antičkog. Izvađeno je više ulomaka novovjekovnih posuda, ulomak imbreksa, ulomci raznoga antičkog posuđa.

Rt Margarina (otok Susak)
Brodolom kod rta Margarina na Susku poznat je više od tridesetak godina. Riječ je o brodolomu s teretom građevnog materijala koji se sastojao od nekoliko poluobrađenih poligonalnih kamenih blokova te dvadesetak obrađenih stupova od bijelog mramora sa sivkastim inkluzijama (Vrsalović 1974). U neposrednoj blizini nađen je teret krovnih crjepova (tegula, imbreksa). Iako je moguće da je riječ o dva odvojena brodoloma, cijeli se teret pripisuje jednom. Nedostaju popratni nalazi, ali prema klasičnom obliku tegula i imbreksa lokalitet se okvirno datira u 1. st. po. Kr, kada se porast građevinske djelatnosti u rimskoj provinciji Dalmaciji očituje upravo po uvozu građevne keramike iz sjevernoitalskih radionica (Glicksman 2005). Uz taj, zabilježena su još četiri brodoloma s takvim teretom građevne keramike, Pločice kod Čikata na Lošinju, greben kod Silbe, otočić Supetrić na ulazu u Mali Molunat te manji nalaz rimskih cigli na ulazu u Višku luku. Teret kamena, od preko 30 tona, najveći je na istočnoj Jadranskoj obali iz vremena antike (Jurišić 2000). Stručnim uviđajem tijekom dva radna dana utvrđeno da je teret kamena razbacan na morskom dnu bez određenog reda, na dubini od 12 do 42 m, dok se teret tegula i imbreksa nalazi na dubini od 6 do 18 m. Uočena su i dva željezna sidra, jedno na dubini od oko 30 metara, a drugo u neposrednoj blizini tegula i imbreksa na oko 15 m. Izvađene su dvije tegule, jedan imbreks, dio oboda manjeg pitosa te dio grla amfore s ručkom.

Ulomci tegula i imbreksa kod rta Margarina

Hrid Školjić (Unije)
Na toj poziciji rekognoscirana su dva brodoloma, jedan recentni iz 20. st. te jedan iz vremena antike. Ostaci modernoga željeznog broda, za koje se dugo mislilo da pripadaju teretnom parobrodu Tihany (pravi je pronađen uz crnogorsku obalu), leže uz strmu sjeverozapadnu obalu hridi Školjić koja se nalazi neposredno ispred mjesta Unije na istoimenom otoku. Brod je jako nagnut na desni bok, tako da mu glavna paluba skoro dotiče pijesak na dnu. Od drvenih nadgrađa na sredini broda i na krmi nema ni traga, jer su u proteklih osamdesetak godina svi drveni dijelovi istrunuli. Na pramčanom dijelu broda vidi se dobro očuvana dizalica za sidra i sidrena vitla. Jarboli su prelomljeni te leže preko kostura palube i oko broda. Na krmenom dijelu broda, kao i na sredini, nalazi se teretno grotlo, a kroz njega je moguće doprijeti i do krmenih prostorija. Brod je dug oko 50, a leži na dubini između 28 i 35 m. Nedaleko od krme modernog broda, na dubini od 37 m nalaze se ostaci antičkog brodoloma s amforama *Porto Recanato* (tip Unije). Taj lokalitet, koji je istraživao Republički zavod za zaštitu spomenika od 1983. do 1985., jedini je brodolom na Jadranu s tim tipom amfore, čija proizvodnja traje od 1. st. pa sve do 3.-4. st. (Jurišić 2000). Vjerojatna je namjena tih amfora transport sjevernoitalskog vina na istok. Trenutačno je na morskom dnu vidljivo više ulomaka tih amfora te nekoliko grla sa ili bez ručki.

Oruda
Prije dvije godine, Bruno Pecchiari iz Udina roneći na dah nedaleko od otoka Orude uočio je ostatke drvenog broda na dubini od 5 m na pjeskovitom dnu. Ispravno postupivši, misleći da nađeni brod ima kulturnu vrijednost, svoje je otkriće prijavio lokalnim nadležnim tijelima. Stručnim uviđajem na dobivenoj poziciji uočeni su ostaci drvene brodske konstrukcije u punoj dužini (informacije od Pecchiarija govorile su o samo nekoliko rebara) od oko 19 m. Brod je širok između 3,5 i 4 m, s duplim rebrima dimenzija 35x35 cm. Razmak između dva rebra (koja čine duplo rebro) iznosi 10 cm, a između dva dupla rebra razmak je od 40 do 50 cm. Vidljivi su i ostaci dasaka drvene oplate od 3 do 5 m lijevo i desno od rebara. Iz rebara vire mjedeni klinovi, ponegdje i do 50 cm. Klinovi imaju metalnu pločicu na glavi, a zašiljeni su s dvije strane. Uočen je i još

Ostaci brodoloma kod otoka Oruda

jedan element brodske konstrukcije, a riječ je o željeznome inkrustiranom predmetu dužine 3,5 m (debljine 12x12,5 cm), koji prati konture presjeka broda. Prilikom uviđaja nisu uočeni keramički ostaci u površinskom sloju, ali se laganim kopanjem otvaraju novi drveni ostaci. Ostatke tog brodoloma svakako bi trebalo detaljnije izmjeriti te uočiti eventualne karakteristike kako bi se utvrdila starost te odredilo treba li taj brodolom uvrstiti u registar kulturnih dobara.

Literatura

Glicksman 2005 Kristina Glicksman, Internal and external trade in the Roman province of Dalmatia, OA, 29, Zagreb, 2005: 189 – 230.

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient Shipwreck of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD, Oxford, 2000.

Vrsalović 1974 Dasen Vrsalović, Istraživanja i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj, Zagreb, 1974.

Bonifay 2005 Michel Bonifay, Observations sur la typologie des amphores africaines de l'Antiquité tardive, u: LRCW I: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry, BAR, Oxford, 2005.

Igor Miholjek
Igor Mihajlović

Summary

With reconnaissance carried out in 2008 on the Kvarner seabed, several known positions were inspected, and new archaeological sites were also pinpointed. Several positions in the bay of Kovčanje were inspected; diverse materials were raised, ranging temporally from Antiquity to the present day. The material found had been discarded from ships at anchor, for it was probably damaged, due to transportation. Although on the seabed there are still remains of archaeological material, unauthorised appropriation is unlikely, since the cove houses a police commando base. Off the islet called Zabodaski, ceramic remains were found (amphora fragments) from late Antiquity or Byzantium. It is possible that in a deeper layer of sand on a sandy plateau at 30 m there are the remains of a shipwreck, and so it is advisable to do at least one test there. At the Bik rock, a new archaeological site, unluckily seriously devastated, was pinpointed. During the examination, three complete amphorae, type Lamboglia 2, were found (raised because of the danger of alienation) and a tool that had done the damage – a hoe. At this site, several more archaeological tests should be carried out in order to determine the depth and extent of the cultural layer. Not far from the mentioned rock, by Orude island, at a depth of 5 m, the remains of a previously unknown ship were found. The remains of this wreck should certainly be measured in detail and the characteristics noted if possible so as to determine the

age and see if the wreck should be put into the register of cultural properties. Also examined was the spot where Ivo Barbalić raised in his fishing net the ceramic figurine of the god Priapus; at this time, two amphorae were raised but they could not be directly connected with the figurine. In future reconnaissance activities the area examined should be expanded to search for any shipwrecks there might be that could account for the figurine. At the positions of Cape Margarina (Susak), Liski cove (Lošinj), Školjić rock (Unije), no traces of any significant devastation were found.

Redni broj: 186
Lokalitet: Mali Lošinj – Kaštel
Naselje: Mali Lošinj
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: Z- 3418
Razdoblje: NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Između 5. studenog i 2. prosinca 2008., tijekom 20 radnih dana obavljena je prva etapa arheoloških istraživanja na ostacima novovjekovne utvrde Kaštel, smještene na vrhu uzvisine povrh središta Malog Lošinja. Riječ je o probnim sondažnim iskopavanjima u cilju stjecanja spoznaja o stanju građevine i mogućnostima njene zaštite, sanacije i prezentacije kao vrijednog spomenika fortifikacijskoga graditeljstva. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Mali Lošinj, a poslovima terenskog rada rukovodio je arheolog Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. U stručnoj ekipi sudjelovale su arheologinja Zrinka Serventi kao suvoditeljica istraživanja, apsolventica arheologije Mirna Vujović (dokumentacijski radovi) te apsolventica arheologije Klaudija Bartolić. Poslove strojnog i ručnog iskopa obavljalo je pet radnika građevnog obrta „Mariška“ iz Vrbnika. U drugom dijelu terena poslu su se na nekoliko dana priključili djelatnici tvrtke „Elektrovoda“ iz Cresa, koji su dio iskopanog materijala odvezli na deponij.

Prema veoma oskudnim povijesnim vrelima, utvrdu su izgradili francuski vojnici 1808. godine, a već 6. siječnja 1813. Kaštel je nakon engleske okupacije stradao u požaru te više nikada nije obnavljan. Prema navodima lošinjskih kroničara, Francuzi su bedemima i bastionima Kaštela obuhvatili nekoliko godina prije izgrađenu zgradu pomorske škole.
Tijekom iskopavanja, ispod čvrsto nabijenog sloja kamenog krša pomiješanog s građevnim otpadom te prekrivenog betonskom pločom, pokazali su se temeljni tragovi jedne prostrane pravokutne građevine, veličine u tlocrtu 21x17 m, iznutra uzdužnim i poprečnim zidovima pregrađene na niz manjih pravokutnih prostorija. Zbog neočekivano velike količine recentno nanesenog smeća i debelog betona koji je prekrivao površine unutar te monumentalne građevine (u terenskom dnevniku ta središnja građevina nazvana je „peristilnim“ objektom) nije bilo moguće otkopati cijelu površinu prizemnog interijera zgrade. Prema planu, ondje je trebalo načiniti tek probne sondažne iskope, no zahvaljujući trudu članova ekipe otkopane su daleko veće površine tla, pa se javio problem zagušenosti nataloženim iskopanim materijalom. Zbog uskih prolaza unutar te zgrade, kao i unutar drugih dijelova Kaštela, nije moguće ući većim strojem ili kamionom, pa je odvoz materijala spor i otežan. Ipak, prema postojećim otkopanim površinama može se zaključiti da je riječ o građevini izgrađenoj u kratkom vremenu u jednom mahu. Skromna debljina zidova od 60-ak cm, građenih od grubo obrađenog kamena pomiješanog s opekom i komadićima crijepa te velika površina zgrade upućuju na postojanje samo prizemne etaže. Objekt je površno temeljen na neravnoj vapnenačkoj litici, ponegdje prekrivenoj tankim slojem crvenice bez ikakvih pokretnih arheoloških nalaza. Nema sačuvanih podnih struktura, samo naboj od lomljena kamena pomiješan s mortom, koji je činio podlogu podnoj oblozi, a na većem dijelu postoji tek neravno priklesana litica. Podnica je mogla biti izvedena u punoj opeci ili kamenu, pa je u desetljećima nakon napuštanja utvrde sav upotrebljiv materijal bio raznesen za gradnju okolnih kuća. Glavni ulaz postojao je sa sjeverozapadne strane u osi pročelja. Unutar tog pročelja zatečena su četiri udubljenja – niše u zidu. Južni obodni zid izgleda poput arkature, perforiran je s čak sedam uglavnom naknadno zazidanih prolaza, odnosno otvora. Moguće je da su ti prolazi trebali biti zazidani opekom, jer doista nije jasna funkcija množine otvora koji su rastvoreni od potkrovnog vijenca do razine tla. Na sjeveroistočnome obodnom zidu četiri su polulučno nadsvođena otvora, dok na jugoistočnom i sjeverozapadnom zidu broj otvora nije pouzdano utvrđen (pročelni sjeverozapadni zid sačuvan je samo u temelju, pa nedostaju bilo kakvi tragovi pragova ili dovratnika). Glavnina dvojbi ostaje sažeta u pitanju graditelja te zgrade i njene funkcije. Rustičnost izvedbe i njen volumen svakako govore protiv tvrdnje da je to bio *Seminario* (prva zgrada nautičke škole u kojoj se spominje i velika dvorana, a istraživani objekt u prizemlju ima više prostorija), izgrađen 1804. godine. Lošinjski kapetani, tada u silnom uzletu, ne bi tako skromnim načinom izgradili zgradu na koju moraju biti ponosni općina i građani. Ona po svom tipu i izgledu uopće ne odgovara graditeljskim ostvarenjima u Malom i Velom Lošinju s kraja 18. stoljeća. Postoji jedan detalj na istraživanoj „peristilnoj“ zgradi na koji treba obratiti pozornost, a to su dijelovi potkrovnog vijenca iznad vrhova arkatura, načinjeni od pomnije klesanog vrlo poroznog i mekog vapnenca, uz koji teče jedan dekorativan horizontalni red od pune opeke koja ima lučno zaobljen rub. Taj detalj nije uočen na lošinjskim kućama, pa ni na kućama građenima upravo u vremenu francuske uprave, smještenima u neposrednoj blizini Kaštela, s njegove južne strane. Taj detalj prisutan je na zgradama unutar utvrda građenih na izmaku 18. stoljeća (npr. utvrda Pembroke na Malti). Uzgred rečeno, unutar utvrda s kraja 18. stoljeća objekti poput oružarnica ili spavaonica za vojsku dosežu do visine obodnih bedema, i gotovo uvijek imaju ravan krov prekriven zemljom i zasađen travom, radi onemogućavanja izbijanja požara. Priča o požaru koji je uništio Kaštel nije točna, jer ondje uopće nema tragova paljevine ili ostataka ugljenog trunja. Nedostatak pokretnog inventara upućuje na postupno napuštanje utvrde, a potom i sustavno dugogodišnje razvlačenje svega korisnog poput opeka, crijepa i klesanog kamena. Ipak, za sada bez potpuno istraženog rastera unutrašnjih zidova (čije su zatečeno

stanje, odnosno smjerovi pružanja temeljnih ostataka prilično podudarni s tlocrtom zabilježenim u arhivskim izvorima) nije moguće odrediti funkciju pojedinih prostora, kao ni izgled krovišta. Na vrlo skromno sačuvanom vršnom dijelu zida „peristilnog“ objekta, s unutrašnje se strane vide ostaci utora za gusto nanizane horizontalne drvene grede. Na tako gusto postavljenim gredama vjerojatno je stajala jaka daščana oplata, na koju je potom nanesen sloj glinovite zemlje i pijeska.

Jedna osobitost lošinjskog Kaštela krije se u činjenici da postoje čak tri ulaza u zaštićeni prostor utvrde. Postoje dva nasuprotna kolna ulaza, s tragom podnice opločene na nož postavljenim kamenom, oba s lučno svođenim nadvojima. Postoji i pješački, treći ulaz okrenut staroj komunikaciji prema župnoj crkvi i obližnjem središtu mjesta. Malo se utvrda može „pohvaliti“ tolikim prolazima, kojima je zapravo ugrožena sigurnost vojne posade.

Jugoistočni ulaz u prostor Kaštela (u novije doba zazidan) nadsvođen je poluvaljkastim svodom i širok je 150 cm (Sonda A). Tlo unutar ulaza koso se uzdiže izvana prema unutrašnjem prostoru, s tragom kamene podne kaldrme. Unutrašnji dio ulaznog koridora omeđen je zidanim rubnjacima koji se ljevkasto šire. Ti zidani obrubi kolničke površine bili su u funkciji učvršćivanja zemljano-kamenog nasipa kojim je bedem bio naknadno učvršćen u nekoj fazi rekonstrukcije utvrde. U toj su fazi zazidani uski pukotinski otvori puškarnica, pa je kamena jezgra bedema bila posve skrivena ovim nasipom, koji je vjerojatno bio pokriven travom. Nasip je mogao biti načinjen radi pojačavanja čvrstoće bedema te proširenja njegove gornje površine, na koju su se u odgovarajućim drvenim kućištima mogli postaviti lakši topovi. Taj kameno-zemljani materijal možda nikad nije nanesen na jugoistočnu stranu oboda Kaštela, jer je u međuvremenu zbog propasti Napoleonove Ilirije prestala izgradnja Kaštela, koji je tako ostao nedovršen.

S druge strane Kaštela postoji sjeverozapadni ulazni koridor (sada zatrpan i prekriven betonom), identičnog oblika i načina gradnje poput prethodno opisanog ulaza. Uske puškarnice na sjevernom dijelu bedema također su zazidane kamenom i vapnenim mortom, ali taj dio bedema uz vanjsko lice ima sačuvane dijelove oplošja načinjenog od krupnog, dobro obrađenog kamena. To vanjsko lice sačuvano je na dijelovima sjevernog i sjeveroistočnog bedemskog opasača te je trag dodatnog učvršćenja zidova utvrde radi zaštite od artiljerijskih udara. Unutar sjevernoga ulaznog koridora u Kaštel (Sonda D), ispod debelog sloja koji čini betonska ploča postavljena na nanosu od kamenoga gruha i lomljenoga krupnog kamena, nalaze se izrazito radirani temeljni tragovi jednoga pravokutnog objekta s vrlo neobično konstruiranim kamenim zidovima. Riječ je objektu u koji se moralo ući nakon prolaska kroz nadsvođeni ulazni prolaz, poput neke stražarske postaje. Temelji tog objekta nisu u potpunosti otkopani, pa nije moguće utvrditi njegov odnos prema dijelu bedema i susjednom, sada zatrpanom koridoru koji vodi u mali presvođeni kasemat (bivšu cisternu). Nažalost, nedostatak bilo kakva pokretnoga arheološkog materijala (osim nodusa jednoga željeznog svijećnjaka) otežava mogućnost uspostave vremenske kronologije. Za sada se čini da je ovdje otkriven trag jednoga starijeg pravokutnog objekta (nadzorne kule ili

Mali Lošinj – Kaštel, ulaz u jednu od zatrpanih prostorija u suterenu utvrde

stražarskog tornja), koji je izgradnjom bedema Kaštela uklopljen u strukturu utvrde.

Nešto dalje sjeveroistočno od posljednje opisanog ulaza, odnosno sjeverno od ruba „peristilnoga“ centralnog objekta, u potpunosti je očišćena gomila recentnog otpada iz jedne vodospreme. Cisterna je ožbukana fino zaglađenim crvenkastim hidrauličnim mortom, presvođena je oblim bačvastim svodom, a na sredini svoda nalazi se pravokutan otvor nad kojim je trebao stajati grlić cisterne, zidan ili izveden u kamenu, koji je davno uklonjen. Cisterna je svakako starija od obodnih bedema Kaštela. Izgradnjom obodnih bedema produbljen je kosi zavojiti ulazni hodnik u cisternu, pa tako ona gubi prvobitnu planiranu funkciju vodospreme. Naknadno su na ulaz postavljena željezna rešetkasta vrata učvršćena u novosazidani prag i kameni okvir, čime taj mali prostor dobiva funkciju spremišta ili tamnice. Između sjeveroistočnoga bočnog zida „cisterne“ i vanjskog lica bedema postoje uski šuplji prostori nepoznate funkcije, koji izgledaju poput puškarnica, ali su previše uski i dugi gotovo dva metra. Možda je riječ o ventilacijskim kanalima, jer kroz te otvore (iako danas većim dijelom zatrpane i zazidane) struji zrak. Moguće je da je između bedemskog opasača i vanjskog lica cisterne

Mali Lošinj – Kaštel, pogled na sjeverni dio utvrde prije iskopavanja

Mali Lošinj – Kaštel, pogled na sjeverni dio utvrde prije iskopavanja

postojao nekakav uzak prolaz, no to tek treba istražiti. Ulazni koridor u „cisternu – tamnicu“ bio je povezan jednim prolazom, omeđenim usuho grubo klesanim podzidom, s ulaznim traktom. No taj međuprostor, zbog problema s odlaganjem goleme količine betonskih ploča i nasipa u tome povišenom dijelu Kaštela, još nije iskopan. U tom dijelu Kaštela pronađena je gomila recentnog smeća, ali i nešto starijeg otpada, poput ulomaka razbijenih kalijevih peći, emajliranog i keramičkog posuđa te mnoštva cijelog i polupanog stakla, odnosno staklene ambalaže. Pronađena su i dva novčića iz razdoblja vladavine fašističke Italije.

Uz južno unutrašnje lice bedema Kaštela, perforirano brojnim otvorima puškarnica, tijekom „obnove“ ranih 70-ih godina 20. stoljeća postojao je ugostiteljski objekt s kuhinjom, šankom i sanitarijama. Sve instalacije, poput vodovoda, kanalizacije i struje, vode južnim dijelom Kaštela. Taj ugostiteljski sadržaj bio je postavljen upravo na mjestu prostiranja dugačkog, više metara dubokog i barem dvadeset metara dugoga podzemnog prostora koji je izvorno bio nadsvođen plitkim svodom načinjenim od opeke. Taj je svod u međuvremenu porušen, a tijekom posljednje obnove ispražnjen je prostran suterenski prostor (spominju se kovčezi oružja i streljiva), da bi iznova bio natkriven iznimno jakom betonskom pločom. Unutrašnje bočno lice uz obod bedema (koliko se moglo vidjeti kroz okno jednog šahta nakon njegova pražnjenja) premazano je katranom, pa čitav prostor dobiva funkciju septičke jame, odnosno bazena za taloženje tekućeg otpada. Iz tog prostora, kojemu je zasad nepoznata namjena, morat će se isprazniti voda i smeće. S obzirom na položaj, riječ je o podzemnom objektu koji je djelomice ukopan u liticu prostora kazamata, odnosno oružarnice i prostora za siguran boravak vojne posade. Zbog opasnosti od urušavanja ploče, u proteklim radovima taj prostor nije diran, jer ponajprije treba riješiti pitanje komunikacije kojom će se odvoziti otpad (to su gomile betona, opeke, razne cijevi, kabeli).

Radovima u 2008. načeta je jedna složena arhitektonska struktura, teško oštećena devastacijama i nekontroliranom obnovom. Na tome mjestu nije bilo nikakvih tragova boravka ljudi iz razdoblja prapovijesti, antike ili srednjeg vijeka. Mogući su tragovi (koje tek treba detaljno otkopati, dokumentirati i analizirati) jednoga starijeg pravokutnog promatračkog tornja iz kasnomletačkog razdoblja. Sam Kaštel građen je u dvije bliske gradbeno-kronološke faze – možda je riječ o nekoliko godina razmaka. U svojoj osnovi, on je skromnija izvedba sličnih utvrda iz 17. i 18. stoljeća (npr. vrlo blizak Karlobag). Međutim, vrlo je vjerojatno da su graditelji bili lokalni zidari, a da je nacrt za utvrdu (poslije modificiran) potekao iz nekoga projektnog vojnog ureda. Takvi kašteli, naravno u mnogo monumentalnijoj izvedbi, građeni su i na području Engleske i Francuske, odnosno na kolonijalnim posjedima tih velesila širom Amerike, pa čak i Oceanije.

Ranko Starac

Summary

During autumn 2008 initial rescue archaeological excavations of the modern fort of Kaštel in Mali Lošinj were launched. According to knowledge to date the fort was built on a dominating hill over the centre of the city at the very beginning of the 19th century, and it was abandoned as early as during 1813. Not far from this Kaštel, on the south east part of the same eminence, a circular tower of the Martello type has completely vanished, and the great fort, also called Martello, built at the beginning of the 19th century too, on the hill over the entry into the Mali Lošinj bay, was devastated during the last few decades.

Redni broj: 187
Lokalitet: Mali Lošinj – rt Madona/Pločice
Naselje: Mali Lošinj
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: R-0311
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni očevid

U okviru projekta „Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava“ (Institut za arheologiju, Zagreb; voditeljica Goranka Lipovac), u lipnju 2008. obavljen je jednodnevni stručni očevid na nalazištu pretpostavljenog brodoloma s teretom rimske opeke na dva položaja kod Malog Lošinja – na položaju Pločice s vanjske strane rta Madone i s južne strane ulaza u luku Čikat.

Položaj nalazišta kod rta Madone (Pločice) na otoku Lošinju (foto: V. Frka)

Očevid je organiziran radi provjere stanja na nalazištu i prikupljanja uzoraka za kemijske analize keramičkog materijala, kako bi se pokušalo utvrditi može li se njegovo podrijetlo povezati s nedavno otkrivenom radionicom Seksta Metilija Maksima na području Crikvenice.

Za postojanje nalazišta na položaju Pločice, koji je dobio ime po velikim glatkim i položenim stijenama na obali, saznalo se od lokalnih ronilaca početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Godine 1971., Radmila Matejčić iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci organizirala je rekognosciranje kojim je potvrđeno postojanje nekoliko manjih skupina keramičkog materijala, uglavnom ostataka tegula čiji su se ulomci pronalazili i na širem prostoru (Matejčić, Dautova Ruševljanin 1972: 296). Dasen Vrsalović zabilježio je kako se u zbirci Saveznog centra za podvodne aktivnosti u Rijeci čuvala olovna prečka antičkog sidra podrijetlom, navodno, s istog nalazišta (Vrsalović 1979: 151). Kako detaljnija istraživanja nisu provedena, za sada nema podataka o eventualnom postojanju ostataka brodske konstrukcije koji bi definitivno potvrdili kako je riječ o brodolomu, a ne o odbačenom ili ispalome brodskom teretu.

Nedavno je u depou Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja kolega Ranko Starac pronašao ulomak tegule s dobro očuvanim pečatom spomenutog Sekta Metilija Maksima, za koji se pretpostavlja kako je izvađen s podmorskog nalazišta kod Čikata. Začuđuje međutim činjenica da Radmila Matejčić u svojim izvješćima i

Ulomak tegule sa žigom Seksta Metilija Maksima iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci (foto: M. Gregl)

člancima nije spomenula tegulu s pečatom, već je navela kako pečati nisu uočeni ni na jednom primjerku.

Stručnim očevidom potvrđeno je postojanje koncentracije keramičkog materijala na pješčano-kamenitoj padini

Veća koncentracija ulomaka keramičkoga građevnog materijala (foto: V. Frka)

morskog dna, koja se vjerojatno nije znatnije izmijenila od rekognosciranja prije gotovo tri desetljeća. U glavnoj koncentraciji ulomaka tegula i kanalica nalazi se i nekoliko čitavih tegula u skupinama koje upućuju na način slaganja u brodsko potpalublje. Tegule su standardnih dimenzija: najveća širina iznosi 45, a dužina 60 cm. Tijekom pregleda materijala nije uočena ni jedna čitava kanalica.
Zbog ograničenih financijskih sredstava, za kemijsku analizu izdvojeni su po jedan ulomak tegule i kanalice. Analize koje je proveo Boško Lugović iz Zavoda za mineralogiju, petrologiju i mineralne sirovine Rudarsko--geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pokazale su kako kemijski sastav navedenih uzoraka ne odgovara sastavu ulomka s pečatom iz muzejskog depoa. Prema interpretaciji kolege Lugovića, takav podatak ne mora nužno značiti da predmeti ne potječu iz iste radionice, ali za to za sada nema izravnih potvrda. Kemijski bi trebalo analizirati više uzoraka i provjeriti daju li uniformne rezultate ili i među njima postoje određena odstupanja.

Literatura

Matejčić, Dautova Ruševljanin 1972 Radmila Matejčić, Velika Dautova Ruševljanin, Hidroarheološka istraživanja riječkog pomorskog i povijesnog muzeja na akvatoriju Kvarnera, Pomorstvo, 7 – 8, Rijeka, 1972: 295 – 298.
Vrsalović 1979 Dasen Vrsalović, Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, doktorski rad, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, umnožena građa, Zagreb, 1979.

Irena Radić Rossi

Summary

In June 2008, a one-day expert inspection was made of the site of a hypothesised shipwreck with a cargo of Roman bricks at two sites by Mali Lošinj – at Pločice on the outer side of Cape Madona and on the southern side of the entrance into Čikat port.
The inspection was organised to check out the condition at the sites and to collect samples for the chemical analysis of the ceramic materials, in order to endeavour to establish their origins and if they could be connected with the recently discovered workshop of Sextus Metilius Maximus in the Crikvenica area.
The analyses, carried out by Boško Lugović from the Institute for Mineralogy, Petrology and Mineral Raw Materials of the Mining-Geology-Petroleum Faculty of Zagreb University showed that the chemical composition of one tile and one barrel tile from the Pločice site do not correspond to the composition of fragments with a stamp from the museum stores. According to the analyst's interpretation, such a fact does not necessarily mean that the objects do not come from the same workshop, but that for the moment there are no direct confirmations of this. Chemical analyses should be carried out on several specimens and a check made of whether they give uniform results or whether there are some divergences.

Redni broj: 188
Lokalitet: Omišalj – DINA – Petrokemija
Naselje: Omišalj
Grad/općina: Omišalj – Njivice (otok Krk)
Pravni status: Z-2006 (povijesna urbana cjelina)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 25. kolovoza 2008. do 25. listopada 2008., Odjel za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture zaštitno je arheološki istražio područje industrijskog postrojenja DINE – Petrokemije d.d. u Omišlju. Voditelj arheoloških istraživanja bio je mr. sc. Zoran Wiewegh, a zamjenici Andrea Cukrov i Damir Fofić. U istraživanju su sudjelovali diplomirani arheolozi: Marko Sinobad, Tatjana Lolić, Josip Bulog i Vesna Kezunović. Ručni i strojni iskop izvela je tvrtka GP Slavuj iz Omišlja. Sonde je geodetski pozicionirao Branko Dešman, dipl. ing. iz tvrtke Triangl d.o.o. iz Rijeke. Ivestitor radova bila je DINA – Petrokemija d.d.

Industrijsko postrojenje DINA – Petrokemija nalazi se unutar prostornih međa kulturno-povijesne cjeline Omišalj te su sukladno tomu, zbog planirane gradnje novih industrijskih objekata bila potrebna arheološka istraživanja. To područje nalazi se u neposrednoj blizini rimskog *Fulfinuma*, od kojeg je udaljeno stotinjak metara, na prostoru nekada plodnog polja koje je činilo ager toga rimskog naselja. Polje je smješteno u dnu duboke i dobro zaštićene uvale Sepen, a 70-ih godina 20. st. taj je prostor znatno devastiran planiranjem terena za potrebe gradnje industrijskog kompleksa. Tim je radovima dio terena zasut od 1 do 4 m debelim slojem krupno lomljenog kamena, dok je dio terena skinut (od 1 do 7 m). Arheološki potencijal prostora očekivan je na zasutim dijelovima područja industrijskog postrojenja. Arheološkom kampanjom 2008. istražene su četiri sonde (sonda 2, 3, 4 i 11), ukupne površine oko 7000 m², u kojima su nađeni brojni arheološki nalazi (arhitektonske strukture i sitni pokretni nalazi). Istraživano je unutar katastarske čestice 2800/30 (sonda 2) i 2800/1 (sonde 3, 4 i 11), sve k.o. Omišalj. Istraživanjima su definirane 33 stratigrafske jedinice (SJ). Pronađena su 72 posebna nalaza (PN) te ostali pokretni nalazi (34 vrećice).

Sonda 2
Sonda površine 68,3x20 m otvorena je u neposrednoj blizini pogona polietilena i sastojala se od četiri istražna bloka (S2/B1, S2/B2, S2/B3 i S3/B4). Prosječna visina hodne površine prije istraživanja iznosila je 5,50 m n.m. Na prostoru cijele sonde zabilježen je debeo sloj nasipa koji se sastojao od lomljenog kamena pomiješanog s građevinskim otpadom i zemljom (SJ 01), koji se proteže na svim nasutim dijelovima industrijskog postrojenja. Taj je sloj skidan strojno. U sondi 2 nađena je arhitektonska struktura koja načinom gradnje upućuje na rimsku cestu koja je u kasnijim razdobljima upotrebljavana u suženim gabaritima te je dijelom preslojena izgradnjom suhozida (cesta je i dalje služila kao prometnica u polje). U istočnom dijelu sonde 2 (blok 4) nađeni su ostaci rimskodobne podnice, ostaci objekta koji je u kasnijem razdoblju uništen izgradnjom suhozida. Pokretni su nalazi iz sonde 2 prapovijesne, rimske, srednjovjekovne (?) i novovjekovne provenijencije.

Položaj sondi unutar postrojenja DINE – Petrokemije (izradio: D. Fofić)

Blokovi 1 i 2 spojeni su kako bi se povezale arhitektonske strukture pronađene u njima. Ispod SJ 01 na visini od 3,10 zabilježen je sloj masne smeđe zemlje (SJ 07). U tom je sloju pronađena veća količina pokretnoga arheološkog materijala, ponajviše rimske građevne keramike (crijep, kupe i opeka). Također je zabilježen i sloj tamne, masne smeđe zemlje na visini od 3,03 m n.m. (SJ 08), koji je također bio bogat pokretnim arheološkim nalazima.

Ručnim otkopavanjem SJ 07, na visini od 3,25 m n.m. definiran je suhozid (SJ 13) orijentiran S-J (uz malo odstupanje). SJ 13 dijelom je devastiran te je pokraj njega zabilježeno urušenje pripadajućeg kamenja. Urušenje tog suhozida zabilježeno je na visini od 3,03 m n.m. te je nazvano SJ 10. Suhozid SJ 13 bio je ukopan u SJ 07, te je dijelom naslonjen na opločenje ceste. Ostaci ceste sastoje se od dva sloja opločenja. Gornji sloj opločenja (SJ 11) sastoji se od većih oblutaka i grubljeg kamenja, a nađen je na visini od 2,91 m n.m. Donji sloj opločenja (SJ 12) sastoji se od manjih finijih oblutaka, a zabilježen je na visini od 2,76 m n.m. Oba sloja opločenja pronađena su ispod SJ 07, a ukopani su u SJ 08. Za temelj ceste iskorištena je prirodna podloga – živac (SJ 14). Cesta je orijentirana u smjeru S-J, odnosno vodila je iz smjera *Fulfinuma* u ager. Na samoj cesti zabilježeni su i mogući ostaci kolotraga (spurila) te mogući ostaci drenažnog kanala ceste. I na samoj cesti pronađena je veća količina ulomaka rimske, ali i recentnije keramike. Skidanjem SJ 07 i SJ 08, u blokovima 1 i 2 utvrđene su još neke suhozidne konstrukcije. Jedna je smještena SZ

Sonda 2 – u prvom planu spojeni blokovi 1 i 2, u pozadini blokovi 3 i 4

Sonda 2 – blokovi 1 i 2, ostaci ceste (SJ 11/12), suhozida (SJ 13) uz cestu sa SI strane i nedefiniranih struktura sa zapadne strane ceste

Sonda 2 – blok 4, pogled s istočne strane (u prvom je planu ostatak suhozida sagrađenog iznad podnice rimskodobnog objekta)

od ceste, građena u suhozidnoj tehnici od većih komada kamenja, zapunjena lomljenim kamenom. Ta konstrukcija definirana je na prosječnoj nadmorskoj visini od 2,77 m n.m. i orijentirana je u smjeru I-Z. Na cestu je naslonjen još jedan zid (SJ 32), građen u suhozidnoj tehnici. Pod južnim profilom, ispod SJ 07, definiran je suhozid SJ 31 koji se nastavlja izvan gabarita istražene sonde (SJ 31 definiran je na visini od 2,85 m n.m.). U bloku 1 definirani su još neki ostaci arhitektonskih struktura koje su previše devastirane za interpretaciju (moguće je da se i ondje radi o ostacima suhozida). U sjevernom dijelu blokova 1 i 2 živac je utvrđen na visini od 2,92 m n.m. i služio je kao prirodni temelj za cestu SJ 11/12 i zid SJ 13. Južni dio sonde nije bilo moguće istražiti do živca zbog naglog pada terena i pojave velike količine podzemnih voda.

U SZ dijelu bloka 3 definiran je nastavak ceste SJ 11/12 i zida SJ 13 iz blokova 1 i 2. U tom su bloku cesta i zid nešto lošije sačuvani, te je nađen samo dio sitnog popločenja (SJ 12), na prosječnoj visini od 2,90 m n.m. Na samom živcu definiran je i sloj finoga sitnog pijeska, svijetlo žute boje (SJ 14, na prosječnoj visini od 2,95 m n.m.), u kojem je pronađen i ulomak prapovijesne keramike (PN 30). Zid SJ 13 u cijelosti „sjeda“ na cestu, a u vrijeme njegova nastanka cesta se rabila u suženim gabaritima u odnosu na izvorne. U JI dijelu Bloka 3 nisu pronađeni arhitektonski elementi, međutim pronađena je gotovo cijela (vjerojatno prapovijesna) posuda *in situ* (PN 44, na visini od 3,33 m n.m.). Posuda je bila ukopana u SJ 07, ispod kojeg je nađen svijetlo žuti sloj pijeska (SJ 14) koji prethodi živcu. I u bloku 3 pronađeno je dosta pokretnoga arheološkog materijala rimske, ali i prapovijesne, srednjovjekovne, rane novovjekovne te recentne provenijencije. Svi ti nalazi upućuju na dug kontinuitet naseljavanja prostora i uporabe ustaljenoga prometnog pravca iz *Fulfinuma*.

U sjeverozapadnom djelu bloka 4 zabilježen je nastavak zida SJ 13, međutim zid izlazi izvan gabarita istražene sonde. Pronađen je i zid SJ 21, također građen u suhozidnoj tehnici, orijentacije SI-JZ. Zid je, kao i sve ostale arhitektonske strukture u sondi 2, definiran ispod SJ 07. U tom je bloku SJ 07 nešto tamniji nego u ostalim blokovima, zbog veće prisutnosti organskog materijala (korijenje). Skidanjem SJ 07 u SZ dijelu bloka 4 definiran je zid SJ 27, smjera I-Z (na prosječnoj visini od 2,77 m n.m.), koji je većim dijelom devastiran i izlazi izvan gabarita sonde (ulazi u sjeverni profil sonde). Zid je sačuvan samo u temeljima, a njegova je specifičnost zidanje s vezivnim materijalom (mortom) koji bi mogao upućivati na rimsko podrijetlo. U JI dijelu sonde definiran je suhozid sačuvan samo u temeljima, nazvan SJ 15. Orijentacija je tog zida SI-JZ, a građen je u suhozidnoj tehnici. Okomito na taj zid definiran je još jedan zid (SJ 29), približne orijentacije I-Z. Taj je zid također sačuvan samo u temeljima i jako je oštećen te je otežana daljnja interpretacija. Suhozid SJ 15 jednim je dijelom „sjeo“ na zid SJ 29 i vjerojatno je tom prilikom taj zid devastiran. Čišćenjem tih arhitektonskih elemenata zabilježena je podnica SJ 28 koja se sastoji od finoga sivog zapečenog pijeska i sitnog kamenoga granulata. Podnica se proteže od SJ 29 prema SZ, a dijelom je devastirana jer je zid SJ 15 sjeo na nju. Na podnici je nađeno dosta arheoloških pokretnih nalaza (uglavnom rimske provenijencije). Vjerojatno je da su podnica SJ 28 i zid SJ 29 dio istog objekta koji je devastiram naknadnom izgradnjom zida SJ 15. Sjeverno od podnice uočeni su ostaci još jednog zida i živac na kojem je temeljena podnica i taj zid. U bloku 4 bilo je dosta nalaza fine rimske keramike poput PN 47 (ulomaka *terrae sigillatae* s otisnutom maskom) i PN 49 (ulomak *terrae sigillatae*), oba nađena na visini od 3,22 m n.m. i u sloju SJ 07. U tom su sloju također pronađeni i ulomci prapovijesne keramike (PN 46 na visini od 3,18 m n.m.).

Sonda 3

Sonda je imala dimenzije 51x22,9 m. Kao i u ostalim sondama, prvo je strojno otkopan SJ 01 (od 4,47 do 2,08 m n.m.). Na visini od 0,88 m n.m. pojavila se voda, odnosno potok koji je zatrpan prilikom izgradnje tvorničkog kompleksa. U toj su sondi istraženi ostaci mosta (SJ 16) i pristupne ceste (SJ 17), koji su većim djelom bili uništeni tijekom zasipanja terena. Prilikom planiranja terena za izgradnju industrijskog postrojenja, dijelovi mosta razmontirani su i odneseni (podaci o mjestu pohrane nisu poznati, a informacije na terenu upućuju na njegovo

deponiranje „negdje“ unutar postrojenja; istraživanjima je utvrđeno da je demontiran dio mosta koji je premošćivao potok, o čemu svjedoče sačuvane geodetske oznake na pojedinim dijelovima mosta). Tijekom radova 2008. pronađena je samo zona temeljenja mosta te dijelom i opločenje s obje strane prilaznih dijelova mostu. Najviša je razina sačuvanosti ostataka mosta na visini od 2,08 m n.m. (vrh rampe mosta).

Most je orijentiran SI-JZ. Sa sjeverne strane rampa mosta sačuvana je u dužini od 16 m i širini od 5 m (u najširem dijelu), a građena je u suhozidnoj tehnici od velikih klesanaca s vanjske strane mosta koji čine njegov rub (okvir). Između njih temelji su zapunjeni sitnijim nepravilno lomljenim kamenom, ulomcima antičke opeke (tegule) te zemljom. S bočnih strana mosta zabilježena su i dva moguća pojačanja (kontrafori?) koja se sastoje od pravilno poslaganoga, grubo lomljenog kamena. U najvišem su dijelu temelji mosta sačuvani u prosječnoj visini od 50 cm. Do mosta je vodila cesta (SJ 17), građena od sitnih fino zaglađenih oblutaka, te su na njoj definirani i kolotrazi (spurile). Vjerojatno je riječ o istoj cesti kao i u sondi 2 (SJ 11/12), koja je vodila iz smjera *Fulfinuma*. Temelji mosta i sama cesta ukopani su u sloj smeđe, masne zemlje (SJ 18), koji je dokumentiran na prosječnoj visini od 1,30 do 1,21 m n.m. U tom je sloju pronađen pokretni arheološki materijal različite vremenske pripadnosti (od antike do recentnog razdoblja), tako da sloj nije moguće precizno datirati. Ispod SJ 18 zabilježen je sloj masne crne muljevite zemlje (SJ 19, na prosječnoj visini od 1,27 do 1,18 m n.m.), koji je bogat organskim materijalom, a nešto manje i arheološkim nalazima.

Sjeverno od mosta, u istočnom dijelu sonde 3 nađen je suhozid (SJ 22, na prosječnoj visini od 1,61 m n.m.), koji se jednim dijelom naslonio na most i cestu. Zid je sačuvan samo u temeljima, orijentacije je I-Z, okomito sjeda na most te je u svome većem dijelu devastiran. Taj suhozid ulazi u sjeverni profil sonde.

U drugom dijelu sonde 3, južno od potoka zabilježena je gotovo identična stratigrafska situacija. Na prosječnoj visini od 2,07 m n.m. zabilježen je najviši sačuvani dio temelja mosta. Na most vodi cesta (SJ 17) građena od složenih zaglađenih oblutaka. Na tom djelu ceste zabilježeni su ostaci čak dva para kolotraga (spurila). Ukupna dužina mosta s cestom u tom dijelu sonde 3 iznosi 21 m, a širina 5 m (u najširem dijelu). Prosječna visina temelja mosta u najvišem sačuvanom dijelu iznosi 50 cm.

Od pokretnoga arheološkog materijala u sondi je pronađeno dosta ulomaka antičke opeke, kao i ulomaka recentnih nalaza stakla i metala. Zbog toga je teško precizno datirati slojeve, no vjerojatno je da su oni (SJ 18 i SJ 19) nastali u vrijeme neposredno prije i za vrijeme izgradnje kompleksa postrojenja DINE – Petrokemije. Učestala pojava antičkoga građevnog materijala u sondi upućuje na postojanje antičkih objekata na tom prostoru, koji su s vremenom devastirani te sekundarno iskorišteni kao građevni materijal. Također, u temeljima mosta pronađene

Sonda 3, pogled na ostatke istočne strane mosta i ostatke suhozida SJ 22

Sonda 3, pogled na ostatke zapadne strane mosta

Pogled na sondu 4 s juga

su i dva spolija (ulomci obrađenog kamena, bez ukrasa, nejasne namjene). Vjerojatno je da je most nastao na položaju već otprije poznatog prijelaza na trasi postojeće ceste.

Vremensku pripadnost mosta nije moguće odrediti – nalazi se na pravcu pružanja ceste koja je iz *Fulfinuma* vodila kroz polje prema južnom dijelu otoka. Most je bio u uporabi do 70-ih godina 20. st., kada je dijelom razgrađen tijekom planiranja terena za potrebe izgradnje postrojenja DINE – Petrokemije. Pokretni su nalazi (ulomci keramike) iz sonde 3 rimske i novovjekovne provenijencije.

Sonda 4

Sonda je imala dimenzije 60x30 m. Unutar tog prostora otvoreno je šest rovova (S4/R1 – S4/R6) orijentiranih SI-JZ, i svi su bili približno jednakih dimenzija (30x3 m). Prvi sloj činio je nasip od lomljenog kamena i građevinskog otpada (SJ 01), a debljina mu je varirala od 1,5 m do 3,5 m. Podlogu tom sloju činila je tamno smeđa do crna zemlja s primjesama kamena (SJ 2). Ispod SJ 02 zabilježen je sloj žute gline (ilovače) na prosječno 1,58 m n.m. (SJ 03). Riječ je o potpuno sterilnom sloju, a ispod njega nađen je živac. U sondi 4 nije bilo važnijih nalaza. Treba izdvojiti korito nekadašnjeg potoka (SJ 04) koje je pokazatelj nekadašnjih povoljnih uvjeta (pitka voda) za život na tom području. U cijeloj sondi, osobito u rovovima 1, 2 i 3, bilo je većih blokova kamena (dužine od 0,50 do 1 m i visine od 0,50 do 0,80 m), grubo obrađenih s tri ili četiri strane, koji su vjerojatno bili građevni materijal nekoga obližnjeg objekta (vjerojatno na prostoru istočno od sonde 4, odnosno na prostoru koji je snižen niveliranjem terena tijekom izgradnje DINE – Petrokemije). S obzirom na nejasan kontekst, kameni su blokovi nakon istraživanja vraćeni u iskop rovova.

Sonda 11

Sonda 11 prema početnom planu iskolčenja iznosila je 70,4x36,8 m. Međutim, s obzirom na to da je većim djelom sjedala na današnju cestu, drenažni kanal i instalacije, nije ju bilo moguće otvoriti u planiranim gabaritima te su otvorena tri istražna rova. Prvi, najveći rov, imao je dimenzije 65x7,5 m i bio je otvoren istočno od recentnoga drenažnog kanala. Drugi rov imao je dimenzije 61x3 m, a otvoren je zapadno od drenažnog kanala (između ceste i drenažnog kanala). Treći rov imao je dimenzije 69x2,20 m i bio je smješten na prostoru zapadno od postojeće ceste. Prvi rov s prosječnom visinom kamena živca na 2,76 m n.m., kao i treći rov koji nije imao sačuvanu izvornu razinu živca (na tom je dijelu teren snižen miniranjem) nisu dali arheološke nalaze, dok je u drugom rovu pronađena oštećena cilindrično oblikovana kamena urna.

Orto-fotosnimak s prikazom stare katastarske podjele, izohipsi reljefa i položajem sonde 11

Sonda 11, položaji rovova 1, 2 i 3 označeni su strelicama

Sonda 2 tijekom zatrpavanja – prekrivanje drugim slojem pijeska

Sva tri rova sonde otvorena su na prostoru na kojem se nalazila rimskodobna nekropola Siniške. Sonda je postavljena na nekadašnjim katastarskim česticama 3259, 3260, 3261, 3262, i to na prostoru za koji se analizom podloga (orto-fotosnimak, izohipse reljefa prije građevinskih radova, stara katastarska podjela i nova visinska izmjera industrijskog postrojenja) utvrdilo da bi mogao imati arheološke ostatke. Također je važno napomenuti da je za potrebe gradnje postrojenja tijekom 1977. taj prostor zaštitno arheološki istražen, i to na području za koje su postojali podaci o nalazu 5 kamenih urni (podatak o nalazu iz 1957.) te su otvoreni sondažni rovovi. Tadašnjim istraživanjima nisu pronađeni grobovi, ali su nađeni rimskodobni keramički nalazi izvan konteksta arheološkog sloja te jedna kovanica iz druge polovine 3. st., također izvan arheološkog konteksta.

Sonda 11, nalaz kamene urne

U drugom je rovu strojno otkopan SJ 01 (prosječne visine od 4,20 do 3 m n.m.). Ispod SJ 01 (sloj niveliranja terena) zabilježen je tanak sloj zemlje pomiješane sa sitnim kamenom (SJ 24), a ispod njega kamen živac. Pri dnu sloja SJ 01 pronađena je oštećena rimska kamena urna (SJ 25). Do oštećenja je vjerojatno došlo prilikom niveliranja terena za potrebe izgradnje industrijskog postrojenja 70-ih godina 20. stoljeća. Urna je bila okrenuta naopako, a u njoj su nađeni ostaci zapune (SJ 26 – smeđa zemlja, ostaci kostiju i pepela te ulomci fine rimske keramike i stakla). Urna je zabilježena na visini od 3,54 m n.m., a ispod nje pronađena je i jedna potpuno nečitka rimska brončana kovanica (PN 61). Ta urna, iako pronađena u nasipanom sloju, jedan je od najvažnijih nalaza istraživanja. Naime, postoje svjedočanstava da je upravo na tom položaju oko 1957. godine Anton Antončić slučajno pronašao pet kamenih urni. Tim se urnama izgubio trag, međutim pronalazak ove urne dokaz je da se na tom položaju nekoć doista nalazila rimska nekropola, devastirana izgradnjom tvornice. Urna se prema komparativnom materijalu može datirati u šire razdoblje od 1. do 2. st. Cijeli prostor sonde 11 pokazuje razmjere građevinskih radova iz tih godina te se može zaključiti da je prostor devastiran u toj mjeri da je nerealno očekivati nalaze nekropole *in situ*.

Nakon istraživanja sve su arheološke sonde zatrpane na sljedeći način: Sonde 4 i 11 zatrpane su izvornim materijalom, odnosno slojem šute i lomljenog živca koji je poslužio za niveliranje terena prilikom izgradnje DINE – Petrokemije. Arheološki istražene strukture u sondama 2 i 3 zatrpane su sukladno konzervatorskim preporukama, a prema projektu koji je izradio In-Inženjering Rijeka d.o.o. iz Kostrene. Slojevi zatrpavanja sastoje se od: 1.) sloja pijeska (debljine cca 10 cm), 2.) paropropusnog netkanoga geotekstila (500 g/m²), 3.) sloja pijeska (debljine cca 10 cm), 4.) sloja kamena granulacije do 100 mm (debljina sloja cca 10 cm) i 5.) sloja kamena i šute koji je služio za niveliranje terena prilikom izgradnje DINE – Petrokemije.

Literatura

Čaušević 2006 M. Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'Antiquité tardive: *Curicum, Fulfinum et Apsorus* (Antički gradovi kvarnerskih otoka u kasnoj antici: *Curicum, Fulfinum* i *Apsorus*), HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 19 – 41.
Faber 1978 Aleksandra Faber, Fulfinum – antički grad, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1978: 77 – 79.
Faber 1981 Aleksandra Faber, Luka antičkog Fulfina na otoku Krku, Pomorski zbornik, 19, Rijeka, 1981.
Faber 1982 A. Faber, Omišalj – antički grad Fulfinum i prethistorijska gradina, Arheološki pregled, 23, Beograd, 1982: 66 – 68.
Faber 1987 Aleksandra Faber, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjeg vijeka, Prilozi IAZ, 3-4, Zagreb, 1987.
Gregl 1977 Zoran Gregl, Rimske nekropole sjeverne Hrvatske, Zagreb, 1977.
Jurkić 1978 V. Jurkić, Dvije rasprave o fulfinskom natpisu s otoka Krka, Jadranski zbornik, 10, Pula – Rijeka, 1978: 610 – 613.
Matejčić 1977 Radmila Matejčić, Zaštitno arheološko istraživanje potencijalne rimske nekropole na „Siniškama" u uvali Sepen od 5.-25. VII. 1977., izvještaj, Pomorski i povijesni muzej u Rijeci, tipkopis, 1977.
Matejčić 1977 Radmila Matejčić, Zaštitno arheološko istraživanje istočne granice rimskog grada Fulfinuma u uvali Sepen od 1. do 21. XI. 1977., izvještaj, Pomorski i povijesni muzej u Rijeci, tipkopis, 1977.
Rendić-Miočević 1974 D. Rendić-Miočević, Novootkriveni Domicijanov natpis o fulfinskom vodovodu, VAMZ, VIII, Zagreb, 1974: 47 – 56.
Wiewegh, Cukrov 2009 Z. Wiewegh, A. Cukrov, Izvještaj o zaštitnim arheološkim istraživanjima na lokaciji Omišalj – Fulfinum (postrojenje DINA – Petrokemija), od 25. 8. 2008. do 25. 10. 2008., Zagreb, 2009.

mr. sc. Zoran Wiewegh
Andrea Cukrov

Summary

In the period from August to October 2008, rescue archaeological excavations were carried out in the area of the industrial plant DINA – Petrokemija d.d. in Omišalj, island of Krk. The plant lies very close to Roman Fulfinum, distant no more than 100 metres, and was built on the space of a formerly fertile field that constituted the *ager* of that Roman settlement. The field (plain) is located at the head of the deep bay of Sepen, and in the 1970s the space was considerably devastated by the levelling of grounds for the purpose of the construction of the industry. These works meant that some of the ground was covered with a 1 to 4 metre thick layer of rough broken stone, while some of the ground was stripped (1 to 7 metres deep). The archaeological potential of the area is expected on the buried parts of the area of the industrial plant. In the archaeological campaign in 2008, four test pits were explored (test digs 2, 3, 4 and 11), with a total area of about 7,000 square metres.
Test dig 4 afforded no archaeological results. In test dig 2 a feature was found that, in its manner of construction, suggests a Roman road, which in later periods was used in a lesser scope and was in part rearranged by the building of a dry stone wall although the road was still used as a route in the plain. In the eastern part of test dig 2 (block four) the remains of a Roman period floor were found, the remains of a feature that at a later period was destroyed by the building of dry stone walls. The moveable finds from test dig 2 are of pre-historic, Roman, medieval and modern origin.
In test dig 3 the remains of a bridge and an access road were explored; they had been mostly destroyed during the industrial development, when parts of the bridge were disassembled and removed (where they were deposited is unknown). During the investigations only the foundation zone of the bridge were found, and in part the paving on the access parts of the bridge on both sides. Up to the bridge there was a road built of pebbles, and on it the spurile or wheel tracks were defined. It is likely that this was to do with the same road as in test dig 2, which ran from the direction of Fulfinum. The foundations of the bridge and the road itself are dug into a stratum of brown, greasy soil that is documented at an average elevation of 1.3 to 1.21 m a.s.l. In this stratum quite a lot of moveable archaeological material was found; it was variously dated, from Antiquity to recent, and so the stratum is impossible to date precisely. It is also impossible to date the bridge; it was very likely in use from Antiquity onwards, and during the course of time it would have been repaired many times over.
Test dig 11 (because of contemporary installations divided into three parts) was opened in the area on which the Roman period necropolis called Siniška lay. In the central part of the dig a damaged Roman stone urn was found; according to comparable material, it can be dated to the 1st to 2nd century. It was found outside the archaeological context, and arrived at the site as a result of the construction works of the levelling of the ground for the needs of the construction of the industry. The whole of the area of test dig 11 is devastated to such an extent that it is impossible to expect any finds of the necropolis in situ.

Redni broj: 189
Lokalitet: Osor – benediktinski samostan i crkva sv. Petra
Naselje: Osor (otok Cres)
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: Z-785
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U okviru znanstvene suradnje Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Besançonu te istraživačkoga centra ARTeHIS C.N.R.S.–a iz Dijona, pokrenut je dugoročni projekt istraživanja benediktinskoga samostana i crkve sv. Petra u Osoru na otoku Cresu. Istraživanja se odvijaju u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Rijeci. Veći dio sredstava za izvedbu toga projekta osiguralo je

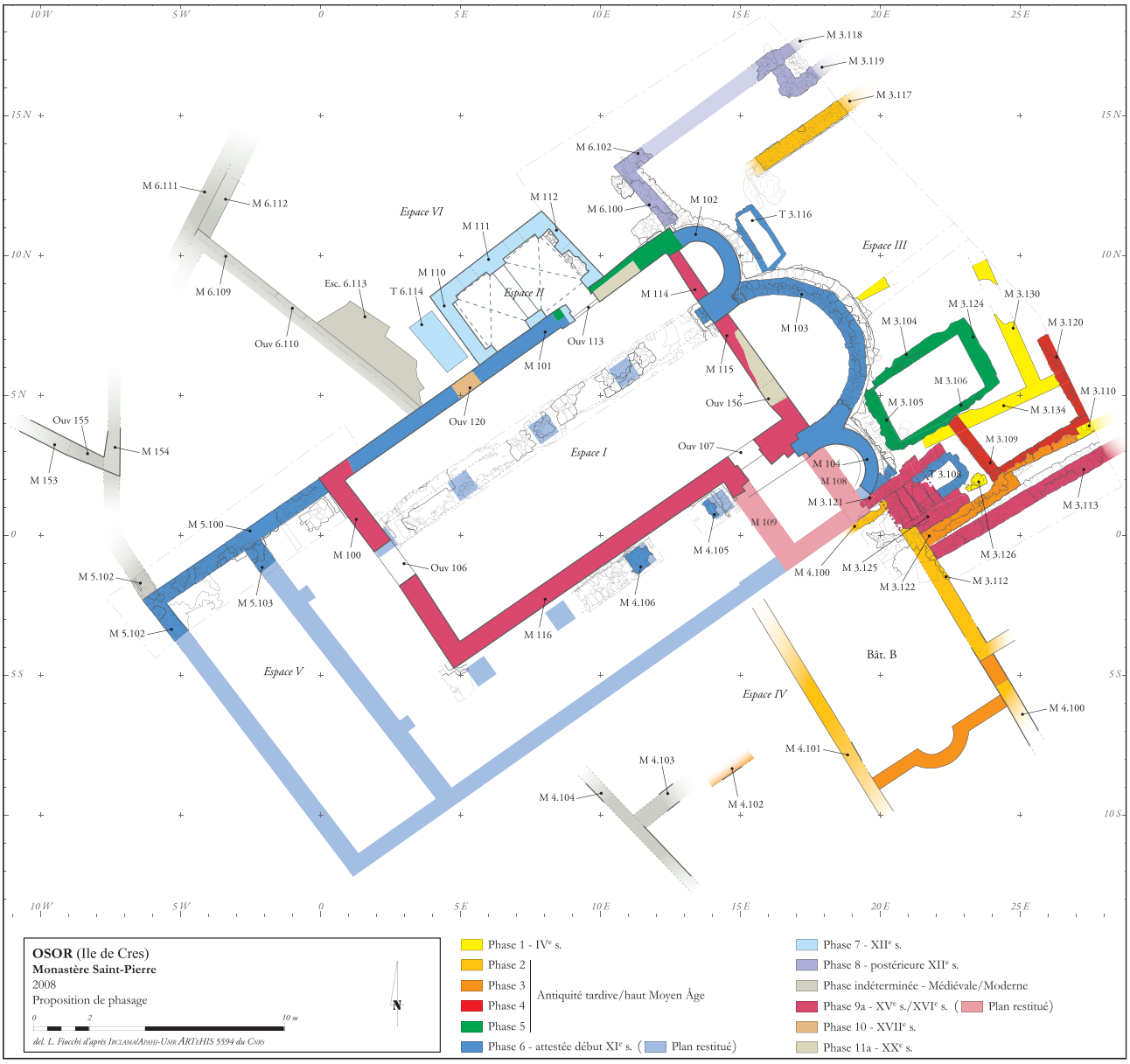

Osor – crkva sv. Petra, tlocrt, prijedlog faza izgradnje (izradio: L. Fiocchi)

Ministarstvo kulture. Cilj treće istraživačke kampanje koja se odvijala tijekom svibnja 2008. godine bio je nastavak čišćenja i uklanjanja sterilnih slojeva (nasipa, urušenoga sloja) sjeverno od crkve sv. Petra (sektor VI), izrada prijedloga kronologije izgradnje postojeće samostanske crkve, nastavak arheoloških iskopavanja groblja i zida koji su prethodili izgradnji crkve na području sektora III (iza začelja crkve) te preliminarna analiza grobnih priloga i nastavak obrade nalaza skulpture.

Na temelju promatranja, crteža izrađenih tijekom prve dvije istraživačke kampanje te rezultata arheoloških istraživanja, bilo je moguće izraditi prijedlog faza izgradnje sačuvanih zidova crkve. Analiza zida omogućila je identificiranje osam građevinskih faza (od 12 faza identificiranih na cijelome lokalitetu).

Faza 5 – pripada joj južni ili sjeverni zid građevine koja prethodi crkvi, odnosno istočna trećina zida 101. Riječ je o zidanoj strukturi sačuvanoj u visini od oko 4,2 m i u dužini od oko 6,4 m, u čijem je tkivu identificiran jedan prozor (158) koji je djelomično rabljen kao prozorski otvor 119. Jedino će buduća arheološka istraživanja omogućiti utvrđivanje funkcije, datacije i izgleda te prvobitne građevine. Međutim, kao radna pretpostavka koja će usmjeravati daljnja istraživanja, predlaže se datacija u kasnu antiku, što bi značilo da je istodobna cisterni otkrivenoj u sektoru III.
Faza 6 – čini izgradnju crkve sv. Petra s tri apside, prilikom koje su djelomice iskorištene prethodne prostorije.
Faza 7/8 – čini izgradnju sjevernoga bočnog aneksa (prostor II – *memoria*) uza sjeverni zid crkve i povišenje bočnih zidova.
Faza 9 – čini rekonstrukciju crkve sv. Petra krajem ili nakon

srednjovjekovnoga razdoblja (15. – 16. stoljeće). Sačuvan je jedan dio sjevernoga zida prvobitne crkve, ali i središnja apsida čiji je otvor zazidan (te postaje novi začelni zid), a ona je pretvorena u sakristiju u koju se ulazi kroz vrata u začelnome zidu.
Faza 10 – čini djelomično zatvaranje prozora kasno-srednjovjekovne crkve i zazidavanje sjevernoga ulaza (120) početkom 17. st. (točnije 1625. godine).
Faza 11/12 – čini konzervatorske radove nakon 1947. godine – prve 50-ih godina 20. stoljeća nakon Mohorovičićevih istraživanja te recentne koje je obavio Konzervatorski odjel u Rijeci.

Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljeno je iskopavanje na prostoru iza začelja crkve (sektor III), započeto 2007., gdje su otkriveni brojni zidovi koje je prekrivalo srednjovjekovno groblje. Prvoj, najstarijoj fazi na tome dijelu lokaliteta pripada građevina A orijentacije SI/JZ, kojoj se mogu pripisati tri zasad poznate prostorije (A1, A2 i A3). Jedna je od prostorija (A2) gotovo kvadratnoga oblika (± 5,45x4,90 m), dok je druga prostorija (A1), koja se proteže uz južni zid prethodne, široka 1,6 m te joj je zasad utvrđena duljina 6,3 m. Čini se da je njezin južni zid zapravo potporni zid koji je nosio stupove. Materijal koji je pronađen u podnici od nabijene zemlje omogućio je datiranje te prve faze u 4. stoljeće.

Osor, pogled na sektor III tijekom istraživanja (foto: I. Marić)

Nakon napuštanja građevine A dolazi do promjene orijentacije, odnosno os građevina sljedeće građevinske faze pomaknuta je u smjeru sjeveroistoka, s iznimkom najkasnije izgrađenih građevina koje su prislonjene na reduciranu crkvu. Tijekom jednoga, još uvijek nedovoljno precizno datiranog perioda koji se proteže između kasne antike i ranoga srednjeg vijeka, bilo je moguće identificirati najmanje četiri građevinske faze nakon one iz 4. stoljeća. Prvo se uz djelomičnu uporabu južnoga zida portika iz

Osor – crkva sv. Petra, detaljan crtež unutrašnjeg i vanjskog lica zida 101 s označenim fazama izgradnje (izradili: D. Vuillermoz i L. Fiocchi)

prethodne faze gradi zid koji se naslanja na njemu okomit zid (3.112), već uočen prilikom prethodnih istraživanja. Ta faza odgovora novome kasnoantičkom sklopu, čiji je dio građevina B s apsidom na južnome zidu. Potom je izgrađen bazen nepravilna pravokutnoga oblika. Vapno koje je rabljeno za izgradnju bazena čini se vrlo slično onome koje je rabljeno za izgradnju najstarijega dijela sjevernoga zida crkve (zid 101). Kao radnu hipotezu predlažemo da se te dvije građevine povežu te kronološki smjeste u istu fazu razdoblja kasne antike – ranoga srednjeg vijeka (građevina C), ali njihova funkcija, nažalost, još uvijek nije jasna.

Izgradnja prvobitne troapsidalne crkve tek će djelomice prekriti zapadni rub bazena (koji je vjerojatno rabljen za skupljanje kišnice), integrirajući pritom u sjeverni zid dio starije prostorije. Međutim, i dalje je nemoguće precizno kronološki odrediti vrijeme izgradnje crkve, koja s jedne strane pokazuje kasnoantičke karakteristike, a s druge su strane pronađeni fragmenti ranosrednjovjekovne skulpture (9. – 11. st.). U svakome slučaju, aktivnim ugljikom analizirani su uzorci kostiju prvih ukopa iz dvije zidane privilegirane grobnice (3.116 i 3.108), koje su prigrađene uz crkvu, a njihove su datacije gotovo identične – prva četvrtina 11. stoljeća. Dakle, te je ukope moguće datirati u razdoblje u koje se tradicionalno smješta vrijeme kada je prvi opat, blaženi Gaudencije osnovao samostan. Međutim, trenutačno je nemoguće sa sigurnošću tvrditi da crkva nije izgrađena prije.

Osor, pogled na sektor VI – zidana grobnica 6.114 te zid 6.109 (foto: S. Bully)

Osim te dvije grobnice nije poznata veličina i rasprostranjenost groblja iz 11. stoljeća, ali se srednjovjekovno groblje zasigurno prostiralo oko začelja crkve sv. Petra – barem kad se govori o razdoblju od 13. do 15.-16. stoljeća, na što upućuju pronađeni grobni prilozi. Od 66 dosad identificiranih grobova (prvobitnih i sekundarnih), 50 ih je locirano u sektorima III i VI. Na temelju antropološke studije bilo je moguće utvrditi da je uglavnom riječ o župljanima (žene, djeca). Prisutnost dvaju parova ostruga u jednome grobu potvrđuje i ukapanja pripadnika viših slojeva na privilegiranome mjestu u blizini glavne apside, usprkos donekle jednostavnu i siromašnu načinu ukopa. Među predmetima koji su često prisutni u grobovima treba spomenuti okrugle pojasne kopče, sa ili bez jezičca, koje su otkrivene uz šest prvobitnih ukopa te kod triju individua u osuariju zidane grobnice 3.108. Tijekom iskopavanja također je otkriveno srednjovjekovno ziđe na području groblja (zidovi 6.100, 6.102 i 3.118, 3.119), čiju funkciju (građevina ili ogradni zid) još nije moguće odrediti. Prilikom čišćenja i uklanjanja sterilnih slojeva (nasipa, urušenoga sloja…) sjeverno od crkve (sektor VI), otkrivena je zidana grobnica 6.114 ispred bočnog ulaza u sjevernome zidu crkve te zid 6.109 koji je prislanja na crkvu i izgrađen je u nekome kasnijem periodu.

Nakon treće kampanje arheoloških istraživanja lokalitet je privremeno zaštićen prema propisima Ministarstva kulture. Za sljedeću kampanju planira se nastavak i završetak istraživanja zone istočno od začelja crkve gdje su otkriveni brojni zidovi i groblje, radi preciznije datacije otkrivenih struktura te utvrđivanja njihovih funkcija. Osim toga, planirana su geofizička istraživanja na prostoru sjeverno od crkve, kako bi se utvrdilo područje prostiranja samostana i granice lokaliteta.

Literatura

Bully et al. 2007 S. Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully, I. Marić, L'église du monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): première campagne d'étude, HAM, 13/2, Zagreb – Motovun, 2007: 441 – 456.

Čaušević-Bully et al. 2009 M. Čaušević-Bully, I. Marić, S. Bully, M. Jurković, Le monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): troisième campagne d'études archéologiques, HAM, 15/2, Zagreb – Motovun, 2009: 377 – 392.

Jurković 1992 M. Jurković, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu, Starohrvatska prosvjeta, 20, Split, 1992: 191.

Jurković et al. 2008 M. Jurković, M. Čaušević-Bully, I. Marić, S. Bully, Le monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): seconde campagne d'études archéologiques, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 293 – 306.

Marić et al. 2008 I. Marić, S, Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully, Osor – benediktinski samostan i crkva sv. Petra, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Mohorovičić 1953 A. Mohorovičić, Pregled i analiza novootkrivenih objekata historijske arhitekture na području grada Osora, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, 1-2, Zagreb, 1953: 10 – 14.

dr. sc. Sébastien Bully
prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Morana Čaušević-Bully
mr. sc. Iva Marić

Summary

May 2008 saw the third campaign of investigation into the Benedictine priory and church of St Peter in Osor, island of Cres, the purpose of which was to continue the cleaning and removal of the sterile strata north of the church of St Peter (sector VI), the making of a draft chronology for the construction of the existing priory church, the continuation of archaeological excavations of the cemetery and the walls that preceded the construction of the church in the area of sector III (behind the rear of the church) and a preliminary analysis of grave gifts and a continuation of the processing of sculpture finds.
The draft chronology of the phases of the construction of the preserved walls of the church was produced pursuant to an analysis of the walling and archaeological excavations and eight phases of the building were identified (of the 12 phases identified over the whole of the site). During this year's campaign, excavation was continued at the space behind the rear of the church (sector III) started in 2007, where numerous walls that were covered by a medieval cemetery were found. Building A, oriented NE to SW belonged to the first and oldest phase at this part; the material that was found in the floor of packed earth enabled the dating of this first phase to the 4th century. The remaining walls discovered during the excavation of this sector, the function of which cannot yet be determined, belong to various phases – at least four building phases after that of the 4th century were identified. The medieval cemetery certainly must have extended around the rear or St Peter's church – of the 66 graves that have been identified to date, 50 of them are located in sectors III and VI. On the basis of an anthropological study it was possible to say that on the whole the deceased must have been inhabitants of the parish (women and children).

Redni broj: 190
Lokalitet: Parhovac – crkva sv. Antona
Naselje: Punta Križa (otok Cres)
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: Z-3108
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zavičajno društvo „Puntari" iz Punte Križa, u suradnji s Gradom Malim Lošinjem i Konzervatorskim odjelom u Rijeci, pokrenulo je proces istraživanja, obnove i revitalizacije kasnogotičke crkvice sv. Antona, smještene u gustoj šumi nedaleko od stana na Parhavcu. Radove je vodio Ranko Starac iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja iz Rijeke, uz suradnice Klaudiju Bartolić i Mirnu Vujović te dva radnika građevnog obrta „Mariška" iz Vrbnika.

Crkvica sv. Antona dobro je očuvana jednobrodna građevina s pravokutnim začeljem, presvođena kamenim svodom svedenim „u šilj" na gotički način, zidana relativno dobro horizontalno uslojenim kamenom, površine obrađene batom, bez vidljivih dekorativnih elemenata. To je klasično

Puntakriža, zaštitno iskopavanje uz obodne zidove kapele sv. Antona na Parhavcu

ostvarenje ruralne sakralne arhitekture druge polovine 15. stoljeća, prisutno u brojnim primjerima na otoku Cresu. Crkvica je izvorno bila prekrivena kamenim škrilama koje su u nekom od naknadnih popravaka bile (osim u dijelu površine krova koji nadvisuje vijenac) prekrivene kanalicom. U osi pročelja stoji lijep zvonik tipa preslice. Ulazni portal uokviren je jednostavnim kamenim okvirom, sa zašiljenim lukom nadvoja u gotičkom stilu. Ulazni prag sastoji se od jednostavnoga monolitnog kamenog bloka. U posljednjoj obnovi u godinama neposredno iza Drugoga svjetskog rata obnovljen je pod, postavljanjem opeka u suhi vapneni mort. Tada je za nekoliko centimetara cementnim mortom zaliven i povišen prag, radi prilagodbe visini novog poda i tada postavljenim vratima koja danas ne postoje. U toj posljednjoj „obnovi" praktično je razrušen i uklonjen ostatak izvorne zidane baze oltara, pa je na istome mjestu načinjena nova baza od lijevanog betona. U izvornoj bazi oltara vjerojatno je bio poput relikvije ugrađen ulomak pleternom ornamentikom dekorirane skulpture, donesen s nekoga drugog mjesta, koji se danas nalazi u Nerezinama. Tada je vjerojatno u dno cementne oltarne baze ugrađen ulomak kamenog nadvoja s reljefnim prikazom grba i inicijalima obitelji Antoniazzo de Bochina, investitora izgradnje kapele sv. Antona i susjedne lijepe zgrade namijenjene boravku novopridošlih franjevaca trećoredaca. Na ulaznom su portalu same crkvice inicijali B B. Obližnja monumentalna zgrada stambene namjene vrlo je kvalitetno i osmišljeno ladanjsko zdanje, vjerojatno prema zamisli investitora namijenjeno boravku male pustinjačke samostanske zajednice s jasnom gospodarskom ulogom. Nažalost, nedostatak pisanih vrela ne pomaže u razjašnjavanju uloge toga vrijednog stambenog kompleksa, građenog usporedno s crkvicom. Možda taj samostanski pustinjački sklop nije nikada zaživio, posebno zbog toga što su senjski uskoci, koji su do Parhavca mogli lako doći iz obližnjih uvala na istočnoj strani otoka, stalno ugrožavali crkvene i svjetovne veleposjede tijekom čitavog 16. i prvih desetljeća 17. st.

Posljednji gospodari veleposjeda na Parhavcu, krčko--creska obitelj Mitis nije dirala crkvicu ni obnavljala staru samostansku zgradu, već su vrlo vjerojatno za njihove uprave zemljoposjedom sa zgrade skinuti svi profilirani kameni elementi, dovratnici, doprozornici, dijelovi kamina u kuhinji, nadvoji portala, čak je i grlo dvorišne cisterne u međuvremenu nestalo. Za to sustavno skidanje ne može se „optužiti“ nekakve Grke, već vrlo bliske susjede ili „bravare“ odgovorne za stanje gospodarstva.

Prema pučkoj predaji, oko crkvice postojalo je groblje. U samom tlu crkvenog interijera otvoren je dio poda prekriven opekama, u zoni ispred oltara, odnosno ispred stube kojom je povišeno svetište odvojeno od niže lađe. Opeke su postavljene na suh vapneni mort, pomiješan s ulomcima drobljenih opeka i kupa kanalica. Ispod plitkog sloja šute i morta nalazi se neravna stjenovita vapnenačka podloga. Nema naznaka da je u crkvici postojala raka, odnosno grobnica.

Tijekom iskopa drenažnog kanala oko crkvice, obavljen je arheološki nadzor te potom jednodnevni iskop i dokumentiranje ostataka zatečenih grobova unutar površine drenažnog kanala. Ondje je poravnat i očišćen otprije prokopan drenažni kanal, u kojem su već bili vidljivi skromni ostaci tijela pokojnika (grob 1), ukopanog točno uz ulazni prag crkvice. Tijekom čišćenja kanala (nigdje se nije čistilo dublje od nivelete postojeće temeljne stope crkvice, koja se nalazi prosječno između 50 i 70 cm dubine od razine hodne površine okolnog terena) uz vanjsko lice začelnog zida zatečen je još jedan ispružen kostur (grob 2). Treba odmah reći da su oba tijela bila ukopana vrlo plitko, do nivoa uslojenoga vapnenog sedimenta, bez ikakvih tragova grobne arhitekture ili grobnih obilježja. Izrazito kiselo tlo prebogato horizontalno uslojenim raspadnutim vapnenačkim taložinama djelovalo je pogubno na kosturne ostatke. Slijedi kratak opis zatečenih ukopa:

Grob 1 nalazi se usporedno s pročeljem crkve, uz podnožje ulaznog praga, orijentacije sjever-jug. Zbog plitkog ukopa kostur je teško oštećen, zatečeni su fragmenti glave, veći dio kralježnice, dio klavicule i ramenog obruča do desnog humerusa, rebra, dijelovi obaju radijusa i ulni, dio zdjelice i oba femura. Ruke su bile prekrižene na donjem dijelu prsa. U zoni prsnog koša pronađen je sitan komad žičane brončane kopče, koji je služio za kopčanje gornjeg dijela košulje. Zbog fragmentarnosti kostura nije bilo moguće odrediti dimenzije tijela ni spol. S obzirom na veličinu kostiju i nedostatak tragova nošnje (kopči ili okova obuće i gornjih dijelova odjeće), možda se radi o ženskoj osobi. Kopča za kopčanje lanene košulje može pripadati nošnji oba spola, no ovdje je vjerojatno riječ o slučaju skidanja upotrebljivih dijelova odjeće i obuće, odnosno tijelo je ukopano odjeveno samo u potkošulju. Orijentacija ukopa sjever-jug, plitkoća ukopa i činjenica da je tijelo ukopano bez respekta i kršćanskih običaja upućuje na to da se radi o ukopu izvedenom na brzu ruku. Na kraju treba istaknuti da je ukop izveden nakon izgradnje crkvice, ali nije poštovana kršćanska orijentacija istok-zapad, odnosno orijentacija same građevine.

Grob 2 – kostur je položen usporedno sa začelnim zidom kapele, u zemljanu raku širine 50 cm, iskopanu uz temelj začelja. Raka je dijelom ojačana usuho posloženim lomljenim kamenom. Kostur je iznimno trošan, a osim djelovanja kisela tla i plitkoće ukopa (40-50 cm) oštećen je djelovanjem korijenja okolnoga grmlja. Orijentiran je jug--sjever, leži ispružen na leđima, zbog oštećenja nedostaju podlaktice i šake, no vjerojatno su ruke bile prekrižene na donjem dijelu prsa ili nad trbuhom. Duljina kostura iznosi 170 cm. Unatoč pomnom čišćenju, nisu pronađeni nikakvi tragovi nošnje ili priloga, odnosno tijelo je (vjerojatno muškarca) bilo gotovo nago i položeno u improviziranu raku.

Oba ukopa sugeriraju mogućnost postojanja maloga groblja oko crkvice, međutim riječ je o recentnim ukopima koji ne pripadaju istaknutijim pojedincima, osim ako nije riječ o ukopima nastalima na brzinu nakon neke pljačke ili pokolja, u kojem su tijela zatečena opljačkana. Između 16. i 18. stoljeća, u pravilu i siromašno seosko stanovništvo nosi jeftine svetačke medaljice i križiće te nakit. Nažalost, više se ništa ne može reći o okolnostima u kojima su nastali opisani ukopi, no može se zaključiti da nije potrebno iskopavati cijelu ledinu ispred crkve, jer se ne radi o srednjovjekovnom groblju.

Ranko Starac

Summary

The ground alongside the Late Gothic chapel of St Anthony (Anton) at Parhovac on the island of Cres has traces of modern burials but no archaeological traces from earlier times. In the context of preparatory works for the repair of the foundations of the chapel and their damp-proofing, archaeological supervision of the excavation of the drainage ditch alongside the external face of the walls of the church was carried out. The remains of two shallow skeleton burials were found. The ground inside the chapel contains no traces of burials. The altar in the chancel was demolished probably after WWII, and in the renovation of the 1950s was reconstructed in concrete. Then a stone fragment with an interlacing was clearly taken out from the built base, and later moved to a private house in Nerezine. On the other hand, the residential and recreational complex of buildings alongside the chapel should be archaeologically investigated in order to document the time during which people were present at the site and the character of their community.

Redni broj: 191
Lokalitet: Pasjak – utvrda Gradina
Naselje: Pasjak
Grad/općina: Matulji
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Tijekom 2008. godine, nakon dužeg prekida nastavljeni su opsežniji arheološko-konzervatorski radovi na kasno-antičkoj utvrdi Gradina iznad sela Pasjaka, odnosno na dijelovima otprije otkopanoga obodnog bedema. Radove je vodio arheolog Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka,

Pasjak – utvrda Gradina, južni ulaz u kastel nakon konzervacije

a ručni iskop, dopremu materijala na teren te zidarske poslove završnog fugiranja bočnih ploha dionice bedema i dijelova zidnih kapa obavljali su djelatnici građevnog zanatskog obrta Jugo Zdenka iz Viškova.

Riječ je o dionici 3 m širokog zida, duljine 40 m, s dvije pravokutne kule kojima je bio zaštićen sjeverozapadni kolni ulaz u gradinu. S te je dionice kompletno očišćeno raslinje, zemlja te urušeni kamen. Kamenje je posebno odvajano za konzervaciju gornje kape bedema, a dio je deponiran za buduće radove. Tijekom 2008., s jugozapadne dionice bedema očišćeno je naraslo grmlje i šikara u dužini od stotinu metara, kao i s okoliša otprije konzerviranog i prezentiranog južnog ulaza u branjeni prostor, omeđenog s druge dvije masivne pravokutne kule.
Tijekom zime 2008., radnici obrta Jugo Zdenka po naputku voditelja radova s površine duge 80 m i širine do 10 m očistili su raslinje i trnje, od južnog ulaza u gradinu u smjeru istoka, sve do ugla na kome se smjer pružanja bedema lomi i skreće prema sjeveru. Potom su iskopali i s te dionice iskopanoga bedemskog opasača očistili debeo nanos urušene zemlje i kamenja te s kape bedema koji je svugdje širok 3 m očistili nataloženu zemlju i kamenje. Posao će se nastaviti do konačne sanacije te dionice južnog bedema tijekom proljeća 2009. godine, nakon ugovaranja poslova s investitorom. Opseg zidanih bedema pasjačke gradine iznosi oko 400 m, a riječ je o jedinoj sačuvanoj i najvećoj kasnoantičkoj refugijalno-nadzornoj utvrdi u toj županiji, po načinu gradnje i vremenu izgradnje srodnoj sustavu bedema i promatračnica te bedema zvanih „Liburnijski limes“, koji se s prekidima pruža od riječkog Staroga grada do Prezida. Unatoč pomnom pregledu tla uz otkopane dionice bedema, nisu uočeni pokretni arheološki nalazi iz antičkog ili kasnoantičkog razdoblja, što je gotovo karakterističan fenomen prisutan i na drugim lokalitetima unutar sustava Alpske klauzure. Na samom početku radova na pasjačkoj gradini, prije dva desetljeća, uz unutrašnje lice temelja jedne od pravokutnih kula što brane južni ulaz u utvrdu, pronađen je ulomak staklene kasnoantičke čaše i nekoliko komada loše očuvanih kovanica – antoninijana kovanih za vladavine careva Klaudija II. Gotika, Galijena i Kvintila. Prema tome, kastel je građen u drugoj polovini 3. stoljeća, u razdoblju izgradnje i intenzivnog funkcioniranja „tarsatičkog principija“ unutar grada Tarsatike. Dio kastela izgrađen je od lomljenog i neobrađenog kamena izvađenog iz bedemskog opasača kasnobrončanodobnoga gradinskog naselja, pa je nepravilna tlocrtna osnova kastela motivirana ne samo konfiguracijom brežuljka, već i zatečenim tlocrtom prapovijesne arhitekture. Prapovijesnom sloju pripada velik broj ulomaka keramičkog posuđa različitih tipova – ovdje valja istaknuti velike bikonične posude stožasto suženoga visokog vrata s jako izvijenim obodima koji su iznutra stepenasto facetirani. Ulomci brončanih predmeta potvrđuju da je gradina iznad Pasjaka bila izgrađena na samom početku kasnoga brončanog doba, ali je još prije početka željeznog doba bila napuštena. Vrlo vjerojatno je lokalna populacija odabrala strateški bolji i sigurniji položaj susjednog vrha – gradine iznad sela Šapjana.

Dionica bedema kasnoantičkog kastela nakon iskopavanja

Ranko Starac

Summary

During autumn 2008, works on the conservation and repair of part of the rim ramparts of the late Antiquity fort at the position called Gradina (hill fort) over the village of Pasjak (northern edge part of the municipality of Matulj, on the Slovene border) were carried out. According to the funding available to the investor (the municipality of Matulj) the works have been being carried out from time to time with long breaks for two decades now. The site is located on an accessible hillock along the line of the pre-Roman and then Roman period state highway and ultimately of the contemporary Trieste-Rijeka road with a panoramic vista of the hinterland of the Kastav area and of Rijeka Bay. The hill fort is actually a late Antiquity castello which was used very little, and built (according to the numismatic finds) at the beginning of the second half of the 3rd century, in ground plan in the shape of an irregular rectangle (conditioned by the uneven ground and the remains of an older late Bronze age hill fort). The ramparts were made of irregular broken stone with ample use of mortar, three metres wide, about 400 metres long. To date about one third of the perimeter of the walls has been excavated, and the exact dimensions are thus unknown. In the recent operations, the repair of part of the excavated walls with two entries

into the castello, defended with two rectangular towers each, was completed. This attractive fortification structure was built to defend and control the road between Kras and Kvarner, within the context of the extensive works on the construction of a system of forts and walls called the Alpine *clausura* centred on the city of Tarsatica. The object of the operations is gradually, in the years to come, to explore the walls of the castello in their entirety and lay out the ground with an access in order for it to be given appropriate value in the tourist industry.

Redni broj: 192
Lokalitet: Rab – Ulica biskupa Draga i Plovanova ulica
Naselje: Rab
Grad/općina: Rab
Pravni status: Z-2700
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, probno sondiranje

U studenom 2008., tijekom uređenja Ulice biskupa Draga u Rabu (mijenjalo se popločenje) napravljeno je i zaštitno arheološko istraživanje. Nastavak je to uređenja starogradske jezgre nakon uređenja Ulice Dinka Dokule. Istodobno, u Plovanovoj ulici u Rabu obavljeno je probno arheološko sondiranje koje je pretpostavka za buduća preuređenja spomenute ulice, odnosno promjenu dotrajale komunalne infrastrukture i novo popločenje. Ulica biskupa Draga i Plovanova ulica nalaze se unutar zaštićene urbanističke povijesne jezgre grada Raba, u najstarijem dijelu grada koji se naziva Kaldanac. Naručitelj je tih radova Grad Rab, stručni voditelji bili su Ranko Manojlović i Helena Nodilo (Geoarheo d.o.o. iz Zagreba). Financijska sredstva za zaštitna arheološko istraživanje osigurao je investitor radova, Grad Rab.

U Ulici biskupa Draga, učestalim infrastrukturnim radovima tijekom prethodnih desetljeća kulturni su slojevi i strukture devastirani (ostaci struktura pronalaze se samo sporadično uz rubove ulice, dok je pokretni arheološki materijal izvan konteksta). Tijekom tih istraživanja definirane su najmanje tri faze rekonstrukcije ulice.
Romanička faza sačuvana je na nekoliko mjesta uz južni rub ulice koji nije uništen čestim radovima. Definirano je popločenje od opeke, na visini od približno 1,7 m n.m., tridesetak centimetara ispod razine recentnog popločenja. Na sloj finoga sivog pijeska ispod kojeg je podloga od šljunka i kamena, slagana je opeka po principu „riblje kosti“. Popločenje korespondira s romaničkim pragom koji je pronađen na južnoj strani Ulice biskupa Draga. Pola metra niže od pretpostavljenoga romaničkog popločenja nađene su dvije veće opeke (35x31 cm) položene na kamen, okomite na rub Ulice biskupa Draga. Vjerojatno je riječ o dijelu popločenja koje je starije od onoga romaničkog, ali preciznija datacija nije moguća.
Novovjeka rekonstrukcija uočena je na samom kraju Ulice biskupa Draga, uz sjevernu stranu kapele sv. Katarine, gdje je definirano popločenje od nepravilnih kamenih ploča. Na

Ulica biskupa Draga, popločenje od opeke slagano po principu riblje kosti

njegovoj površini, blizu ulaza u kapelu pronađen je i bakreni solid od 2 apoena iz 1799. godine. U dijelu ispred crkve nađena je i veća količina fragmenata novovjeke keramike. Moguće ju je datirati u rasponu od 14. do 19. st. Datacija je moguća na osnovi fragmenata majolike keramike koja se upotrebljava za izradu finijega stolnog posuđa. Uvezena je iz Italije, a nosi obilježja radionica keramičkih centara koji se protežu duž sjevernojadranskog zaljeva, tj. na potezu Friuli-Venezia Giulia.
Tako pronađene arheološke strukture (popločenja ulice) i pokretni arheološki materijal (fragmenti keramike 14. – 19. st.; jedna bakrena kovanica – solid iz 1799.) mogu se šire datirati u razdoblje romanike i renesanse, u vrijeme kada Rab, pod vlašću Venecije, doživljava ekonomski i kulturni procvat. Iako je područje istražene ulice unutar povijesne jezgre grada Raba koja se razvila na temeljima antičke

Ulica biskupa Draga, novovjeka keramika (od 14. do 19. st.)

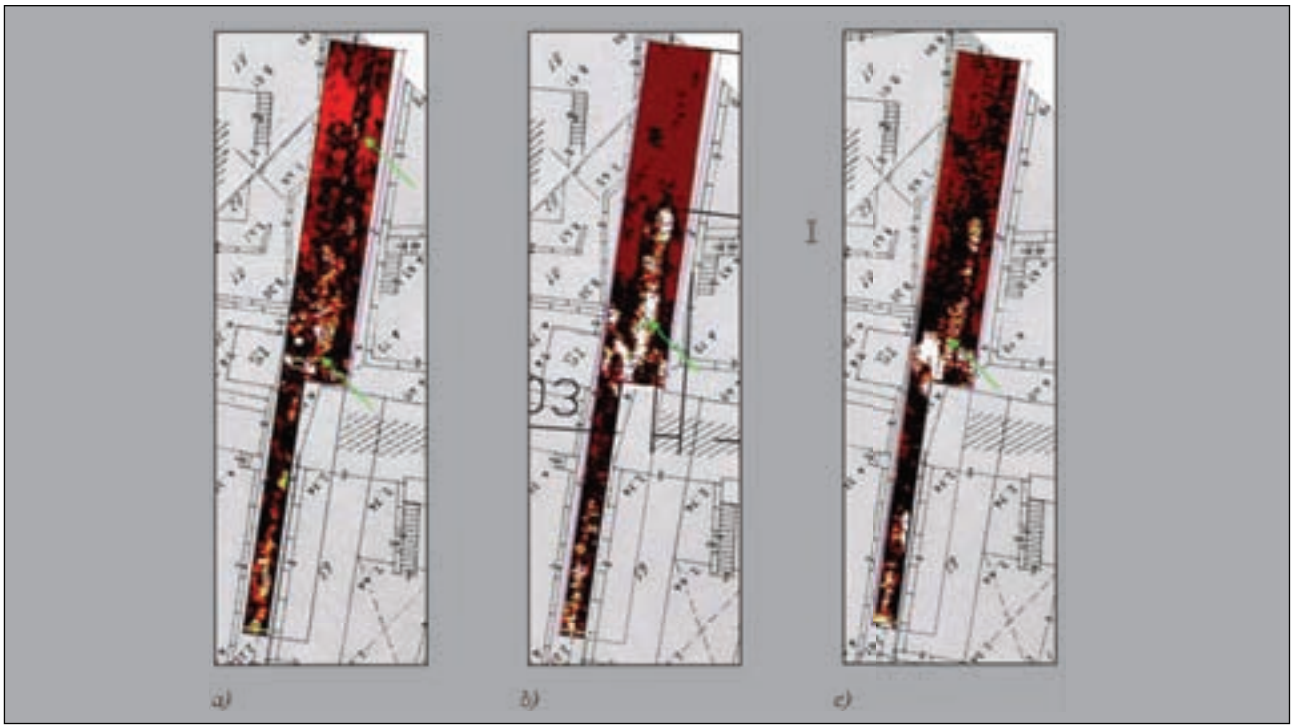

Plovanova ulica, rezultati dobiveni georadarskim istraživanjima na dubini od: a) 0,6 m; b) 1,2 m; c) 2 m

Arbe, tijekom ovog istraživanja nije pronađen pokretni arheološki materijal ili arheološke strukture koje bi se mogle datirati u to razdoblje.

Radovima u Plovanovoj ulici prethodilo je georadarsko istraživanje. Na dubini od 60 cm prate se određene strukture, nešto što bi se moglo definirati kao dio zida ili bedema i što se nastavlja i na dubinama od 1,2 i 2 m. Također, na dubini od 60 cm prati se pravocrtna struktura sve do sjevernog kraja ulice, i tu je vjerojatno riječ o komunalnoj infrastrukturi. Na temelju rezultata dobivenih georadarskim mjerenjima postavljene su tri probne sonde. Sonda 1 – ispod sloja betona koji čini današnju hodnu površinu nalazio se sloj nasutog i poravnatog tla, koji mu je služio kao podloga. U taj je sloj ukopana i kanalizacijska cijev. Sve to nalazi se povrh ukopa kanala nepoznate namjene, u sloju tupine koji je bio ispunjen uglavnom kamenom većih dimenzija te građevnim materijalom (opeka, crijep, kupe), a nalaze se i ulomci uglavnom novovjeke keramike.

Plovanova ulica, položaj ulica i sondi na rapskom poluotoku

Sonda 2 – ispod sloja betona i debelog sloja nasipa (ovdje je više od jednog metra debljine), nalazi se sloj tupine koji ovdje pada s 3,75 m, na dubinu od 2,75 m.

Sonda 3 – nakon što su skinuti sloj betona i relativno tanak sloj nasutog tla koje se prati iz sonde 1, odmah se nailazi na sloj tupine povrh kojeg je bila položena kanalizacijska cijev, vidljiva i na georadarskom snimku (na dubini od 0,6 m).

Uspoređivanjem rezultata arheološkog istraživanja s onima dobivenima georadarskim mjerenjima, može se konstatirati sljedeće: struktura vidljiva na georadarskom snimku i definirana kao mogući dio zida ili gradskoga bedema nije ništa drugo nego kanal iskopan u sloju tupine te zatrpan krupnim kamenom i drugim građevnim materijalom (opeka, crijep), što je vidljivo iz priložene ilustracije: rub kanala iskopanog u tupini podudara se s rubom nasipa vidljivog na radarskom snimku, a koji je protumačen kao dio zida ili bedema. Također je upitno kakvu je funkciju imao takav kanal – moguće je da je riječ o nekom odlagalištu građevnog otpada recentnijeg datuma. Nažalost, nikakva struktura nije definirana, ništa što bi se moglo dovesti u kontekst s antičkim ili srednjovjekovnim Rabom. Ulica je očito prekopana u više navrata, a i danas je vidljiva mreža instalacija na tome malom prostoru.

Ranko Manojlović
Helena Nodilo

Summary

In November 2008, while Ulica [street] biskupa Draga in the city of Rab was being refurbished, rescue architectural investigations were carried out. During these works, at least three phases of the reconstruction of the street were identified. The archaeological structures (paving of the street) and the moveable archaeological material can be broadly dated to the Romanesque and Renaissance period, at the time when Rab, then ruled by Venice, experienced an economic and cultural flowering.
At the same time three test digs were excavated in Plovanova ulica. Unfortunately, no structure was identified and nothing that could be connected with ancient or medieval Rab.

Redni broj: 193
Lokalitet: Rijeka – Stara vrata 6
Naselje: Rijeka (Stari grad)
Grad/Općina: Rijeka
Pravni status: Z-2691 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja u ožujku 2008., na adresi Stara vrata 6 u riječkome Starom gradu, provedena su tijekom građevinske adaptacije suterena manje stambene zgrade. Istraživanja je izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Sesveta (voditeljica arheoloških radova bila je Helena Nodilo, diplomirana arheologinja, uz sudjelovanje Larise Žagar, tehničarke). Investitorica je bila Meri Kaštelan koja taj zapušteni prostor želi obnoviti i revitalizirati (namjera joj je otvoriti malu galeriju).

Istraživana zgrada nalazi se unutar perimetara rimskoga vojnog logora, antičke Tarsatike. Ostaci arhitekture koji vremenski pripadaju kasnoantičkom dobu, ostaci vojne principije, dokumentirani su na prostoru Trga J. Klovića u riječkome Starom gradu, zapadno, odnosno sjeverozapadno od kuće na adresi Stara vrata 6. Time su potvrđene prijašnje pretpostavke o postojanju tarsatičke principije upravo na tom položaju, što navodi na daljnju pretpostavku da se pretorij širio i dalje prema istoku, odnosno ispod kuća u ulici Stara vrata, te su prije građevinskih radova bila neophodna zaštitna arheološka istraživanja.
Prethodno su provedena geofizička istraživanja koja je također izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. U prostoru veličine oko 60 m^2 izmjerena je jedna sonda s antenom od 200 MHz, krajnjeg dometa mjerenja oko 5 m i tri manje sonde s antenom od 400 MHz, krajnjeg dometa oko 2 m. Dobiveni su sljedeći rezultati: u plitkom sloju do 40 cm pronađeni su ostaci recentne aktivnosti, a na moguće ostatke arhitekture upućuju nalazi u sjeverozapadnom dijelu prostora gdje je definiran sloj s većom količinom čvrstog materijala, koji prema georadarskim mjerenjima zauzima površinu od približno 5-6 m^2 i seže do dubine od približno 2 m. Jedna od čvrstih anomalija slijedi smjer zida koji je nekoć dijelio prostoriju na dva dijela.
Na temelju tih prethodnih geofizičkih istraživanja u suterenu zgrade na adresi Stara vrata 6 i tako dobivenih rezultata, određen je i položaj arheološke sonde koja se nalazila u SZ uglu prostorije (pružala se u smjeru sjeveroistok--jugozapad i dimenzija je 4,10x1,20 m). U JZ se dijelu, zbog stupa koji se nalazi u tom dijelu prostorije, sužava i širine je 0,80 m. Zbog narušene statike zgrade, sonda je od vanjskih nosivih zidova bila udaljena približno 80 cm. U iskopu dubine 70 cm uočeno je pet različitih slojeva; ispod recentnih slojeva građevnog materijala definirane su kamene ploče koje su bile posložene na sloj pjeskovitog tla pomješanog sa sitnijim kamenjem, a koji je poslužio kao podloga. Ispod toga nalazila se zdravica.
Istraživanjima su dobiveni rezultati koji se mogu usporediti s onima koja je 2007. na Trgu J. Klovića u riječkome Starom gradu izveo HRZ. Tada se došlo do saznanja da je trg principije bio popločen velikim kamenim pločama koje su u znatnoj mjeri sačuvane do danas. Dimenzije ploča nisu jednake, no njihove stranice obično nisu znatno duže od 1 m, dok im je debljina oko 20 cm. Kao priprema za slaganje ploča najprije je priklesana živa stijena, zatim je nanošen sloj pjeskovite zemlje pomješan sa sitnim kamenom koji je služio kao nivelacija kamenom popločenju. Dobiveni rezultati odgovaraju tom opisu popločenja, pa se sada sa sigurnošću može reći da su se trg i principija širili i dalje prema istoku, ali stambene zgrade istočno od Starih vrata za sada onemogućavaju daljnja istraživanja.

Helena Nodilo

Položaj pretorija rimske Tarsatice (plavo) u odnosu na istraživani položaj Stara vrata 6 (crveno)

Ostaci kamenog popločenja definirani u sondi 1 (zapadni profil)

Summary

In March 2008, minor rescue investigations were carried out in the cellar of house at the address Stara vrata 6, Rijeka. The archaeological excavations had been preceded by geophysical imaging with ground-penetrating radar by which the existence of one wall or part of some paving had been located. The building is located within the perimeter of the Roman military camp, Antique Tarsatica, as confirmed by the results of the research (in fact, it was a matter of part of stone paving that corresponds with that of the Roman praetorium investigated in 2007 by the Croatian Conservation Institute).

Redni broj: 194
Lokalitet: Susak – rt Margarina
Naselje: Susak
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: R-0298
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni očevid

U okviru projekta „Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava“ (Institut za arheologiju, Zagreb; voditeljica Goranka Lipovac), u lipnju 2008. obavljen je jednodnevni stručni očevid na nalazištu pretpostavljenog brodoloma s teretom rimske opeke kod

Položaj nalazišta kod rta Margarine na otoku Susku

Izgled nalazišta u usjeku podmorske hridi (foto: V. Frka)

Niz tegula iz brodskog tereta (foto: V. Frka)

Čitave kanalice izvađene radi dokumentiranja (foto: B. Šiljeg)

rta Margarine na Susku. Akcija je organizirana u suradnji s ronilačkim centrom Diver Sport Center – Lošinj, smještenim u luci Čikatu (vlasnik: Sergej Valerijev).

Očevid je organiziran radi provjere stanja na nalazištu i prikupljanja uzoraka za kemijske analize keramičkog materijala, kako bi se provjerila njegova eventualna povezanost s nedavno otkrivenom radionicom Seksta Metilija Maksima na području Crikvenice i sa spomenutim lošinjskim nalazištem. Tijekom očevida potvrđen je opis nalazišta iz stručnog izvješća o rekognosciranju koje je 1971. pod vodstvom Radmile Matejčić proveo Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja (Vrsalović 1979: 152, 153). Na pješčanom dnu unutar kamenitog usjeka, s istočne strane podvodne hridi pred rtom Margarinom leži skupina ulomaka i čitavih primjeraka tegula i kanalica čiji se ostaci uočavaju već od dubine od nekoliko metara, pa sve do položenoga pješčanog dna u dnu hridi. Tegule oblikom i dimenzijama odgovaraju nalazištu na položaju

Nalazi čitavih kanalica (foto: V. Frka)

Pločice – dužina čitavih kanalica iznosi 56 cm, a širina od 16 do 20 cm. Među ulomcima građevnog materijala zamjećuju se i ulomci amfora i gruboga keramičkog posuđa. Fragmentarnost uočenih nalaza ne omogućuje njihovo pobliže tipološko i kronološko određenje.
Iako nalazište kod rta Margarine nije detaljnije istraživano, niti su uočeni ostaci brodske konstrukcije, izgled nalazišta navodi na pretpostavku kako je riječ o brodolomu. Tijekom rekognosciranja 1971., oko 70 m južno od skupine tegula i ostaloga keramičkog materijala uočeno je 11 kamenih stupova promjera 0,5 m i dužine koja varira od 1 do 2,5 m. Kako uz stupove nisu zamijećeni neki kronološki osjetljivi pokretni nalazi, a izostala su daljnja istraživanja, nije moguće utvrditi je li riječ o teretu istog broda, kao i u slučaju keramičkoga građevnog materijala. Obilazak nalazišta koji je 2008. organizirao Hrvatski restauratorski zavod nije rezultirao novim spoznajama o navedenom pitanju.
Za kemijsku je analizu izdvojen tek manji broj ulomaka keramičkog materijala. Osim po jednog ulomka tegule i kanalice, izdvojeno je i nekoliko ulomaka amfora i keramičkog posuđa. Analize je i u ovome slučaju proveo Boško Lugović iz Zavoda za mineralogiju, petrologiju i mineralne sirovine Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. One su pokazale kako je kemijski sastav građevnog materijala s nalazišta Pločice i rta Margarine međusobno vrlo sličan, pa bi se moglo zaključiti kako potječe iz iste radionice. Sastav ulomaka amfora i keramičkog posuđa bliži je uzorcima iz radionice Seksta Maksima. Činjenica je da se o njemu premalo zna, jer se na osnovi oskudnih ulomaka ne može zaključiti je li u pitanju teret ili oprema brodske kuhinje.
Ono što se za sada može zaključiti jest činjenica da za povezivanje tereta građevnog materijala pronađenog kod otoka Suska s crikveničkom keramičarskom radionicom za sada nema nikakvih dokaza.

Literatura

Vrsalović 1979 Dasen Vrsalović, Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, doktorski rad, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, umnožena građa, Zagreb, 1979.

Irena Radić Rossi

Summary

During June 2008 a one-day expert inspection of the site of hypothetical shipwreck with a freight of Roman brick off Cape Margarina on Susak was carried out.
On the sandy bottom within a stone cut on the eastern side of an underwater rock (reef) in front of the cape or point lies a group of fragments and whole specimens of tiles and barrel tiles the remains of which can be seen from the depth of just a few metres, all the way to the flat sandy bottom at the bottom of the rock. The tiles correspond in form and dimensions to the find at the site called Pločice. Among the fragments of building material, fragments of amphorae and coarse ceramic vessels can be seen.
Chemical analyses show that the composition of building material from the site of Pločice and Cape Margarina are very similar to each other, and it could be concluded that they derive from the same workshop. The composition of the fragments of amphorae and ceramic vessels is close to specimens from the Sextus Maximus workshop. On the basis of these meagre finds it is not possible to decide whether they constituted the ship's freight or were part of the ship's galley.

Redni broj: 195
Lokalitet: Šapjane – Gradina
Naselje: Šapjane
Grad/općina: Matulji
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Zbog grube devastacije prostora i nepovratnog uništenja dijela bedemskog nasipa i platoa unutar prapovijesne gradine iznad Šapjana, nakon dojave građana obavljen je terenski uviđaj na početku zemljanih radova pri postavljanju stupa odašiljača tvrtke Tele 2. Nakon što je Konzervatorski odjel u Rijeci obustavio radove, u pregovorima s tom tvrtkom dogovoreno je zaštitno arheološko istraživanje dijela površine toga prapovijesnog staništa, koje je financirala tvrtka Tele 2. Radove je vodio Ranko Starac iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja iz Rijeke, a dokumentaciju Mirna Vujović, aps. arheologije. Ručni iskop obavljali su djelatnici obrta Jugo Zdenka.

Sama šapjanska gradina dijelom je nepovratno nagrđena i devastirana probojem „bijele" ceste i ravnanjem platoa prilikom „uređenja" površine za štandove te improvizirane nadstrešnice i barake za potrebe prvomajskih proslava, a prije nekoliko godina ondje je svoj stup s kontejnerom postavio operater T-Com, bez dozvole i znanja nadležnih službi. Šapjanska gradina nikad nije arheološki istraživana. Ona je dio skupine od sedam prapovijesnih gradinskih lokaliteta Krasa u zaleđu Kastavštine, odnosno u trokutu omeđenom naseljima Starod, Jelšane i Rupa, među kojima su danas na teritoriju Hrvatske gradina Pasjak, gradina Šapjane i dio gradine Sveta Katarina iznad Rupe.
Povodom recentnih građevinskih radova odlučeno je na dva dijela bedema načiniti probni iskop radi utvrđivanja

Šapjane – Gradina, dio obodnog bedema unutar sonde C

činjeničnog stanja o tipu i načinu gradnje, vremenu gradnje i nekadašnjim stanovnicima gradine. Uz spomenuta dva iskopa, načinjena je i treća pokusna sonda u dnu vrtače unutar gradine, koja je dala negativne rezultate. Otkopane su dionice bedema nakon iskopavanja rekonstruirane u tehnici suhozida te tako prezentirane. Pokretni arheološki materijal svodi se na relativno brojne ulomke različitoga keramičkog posuđa iz razdoblja kasnoga brončanog i ranoga željeznog doba, odnosno početka posljednjeg tisućljeća prije Krista. Spomenuti nalazi crtaju se i pripremaju za objavu u zborniku posvećenom baštini matuljskog Krasa, koji je u pripremi.
Sonde na eliptičnome bedemskom opasaču gradine bile su dimenzija 4x3 metra. Unutar bedemskog nasipa, nakon mukotrpnog odbacivanja gomila urušenog kamena, pomiješanog s gustim korijenjem (gradina je prekrivena gustom šumom crnog bora), unatoč iskopima rovova i „gnijezda" za vojnike iz Drugoga svjetskog rata, uočeno je unutrašnje i vanjsko lice suhozidnog opasača, očuvanog tek u temelju (u sondi 1), odnosno do 90 cm visine (u sondi 2). Vanjsko je lice višekratno nadozidavano novim redovima kamena, gotovo do najnovijeg vremena. Pokretni arheološki materijal poput keramičkih ulomaka (velikim dijelom grubih lonaca, *pithosa*, pladnjeva i peka) rasut je između kamena, a tanak humusni pokrivač u sondi 1 sadrži vrlo malo tragova, jer je on istaložen na kamenu liticu u novijem razdoblju. Tlo uz unutrašnje lice sonde 2 dalo je više nalaza, zbog toga što je ondje zatečen sloj recentne humusno-ilovaste mrke zemlje koji je prekrivao

sivo-smeđi sloj 40-ak cm debele ilovače, zapravo jedini kulturni sloj. Tek nekoliko dijelova ručki, jezičastih i bradavičastih aplikacija te sitnih ulomaka zdjela i šalica sivo-mrke boje i bolje uglačanih stijenki mogu se nešto točnije pripisati razdoblju starijega željeznog doba. Nema tragova iz mlađega željeznog doba, antike ili kasne antike. Unutar bedema nalazi se nevelika kružna vrtača ispunjena tamnim humusom. Ondje je postavljena treća pokusna sonda, površine 3x1 m. Nakon 70-90 cm dubine, humusna zemlja bez ikakvih tragova stratifikacije prestaje, odnosno leži na vapnenačkoj litici. Zbog poljoprivredne obrade unutar vrtače, svi ulomci keramike veoma su usitnjeni, ali su kulturno-kronološki istovjetni nalazima s bedema. Jedina je zanimljivost nalaz grumenja željezne zgure, odbačene s viših dijelova gradine u dno vrtače. S obzirom na neka razmišljanja o mogućim antičkim ili kasnoantičkim tragovima adaptacije prapovijesne gradine, treba reći da su ova opsegom vrlo skromna sondiranja otklonila tu mogućnost, a posebice ne dolazi u obzir pripisivanje tog položaja čuvenom Jeronimovu Stridonu.

Ranko Starac

Summary

In the area of the municipality of Matulj, in the northern peripheral region, right by the Slovene border, there is a prominent forested hillock on which is the archaeological site of Gradina, located over the village of Šapjana. The site is located over the conjunction of important transportation routes. The strategic importance of Gradine was identified by cell phone operators, who built installations on it. During spring 2008, on part of the ramparts around the hill fort, two archaeological test digs were made; a third was positioned at the bottom of a sinkhole within the site. Elements of the construction of the ramparts, of dry stone wall, observed were no different from other constructions of the period from the end of the Bronze and the Old Iron Age. No traces of moveable archaeological material, mortar bonding material or brick from the Antique or Late Antique period were observed, and it is clear that at this site at that time, nothing was developed, although the site lies close to the still not pinpointed road station called *Ad Titvlos* (in the area around the current settlement called Rupa). The modest fragments of ceramic vessels and iron slag confirm the existence of the Šapjana hill fort (Gradina) in the Old Iron Age.

LIČKO-SENJSKA ŽUPANIJA

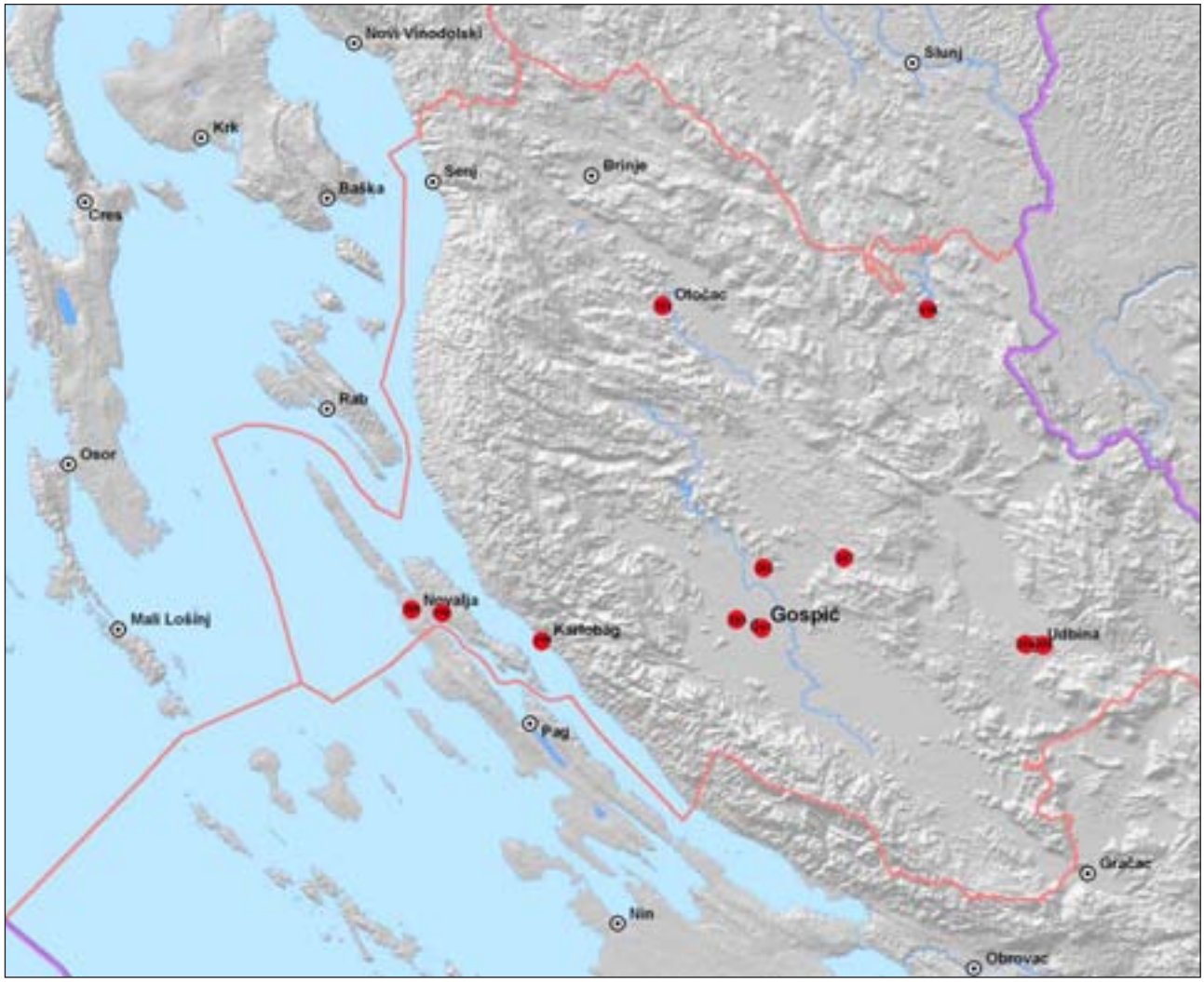

196 Caska – naseobinski dio
197 Gospić – Senković kula
198 Gradina Kozjak (Krčingrad)
199 Karlobag – stari grad Fortica (Kava)
200 Novalja – Trg Bazilike
201 Otočac – stari grad Fortica
202 Perušić – Stari grad (Turska kula)
203 Smiljan – Crikvine Čovini
204 Udbina – Gradina
205 Udbina – stolnica sv. Jakova
206 Utvrđene pećine Ličko-senjske županije
207 Velika karaula

Redni broj: 196
Lokalitet: Caska – naseobinski dio
Naselje: Caska
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-250
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja antičkih naseobinskih ostataka u uvali Caski kod Novalje na otoku Pagu povremeno se provode od 2003., u sklopu projekta istraživanja kompleksnoga antičkog lokaliteta u Caski (Radić Rossi, Kurilić 2006). Arheološka istraživanja tijekom 2008. trajala su od 15. rujna do 4. listopada, na k.č. 1944/8 (vl. Šime Palčić, pok. Jure iz Novalje). Radove su financirali Ministarstvo kulture, Grad Novalja te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Istraživanja je vodila prof. dr. sc. A. Kurilić (Sveučilište u Zadru), a zamjenik voditeljice je dr. sc. I. Fadić (Muzej antičkog stakla u Zadru).

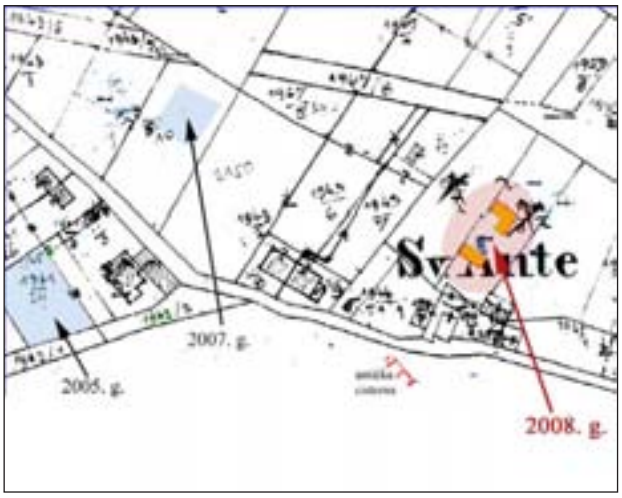

Caska – naseobinski dio, položaj istraživan 2005. te 2007. i 2008. godine

Istraživana čestica nalazi se na prilično ravnoj padini nedaleko od antičke cisterne smještene na samoj morskoj obali, a malo dalje od položaja istraživanih 2005. i 2007. godine. Na čestici veličine oko 1.500 m^2 postavljena je kvadratna mreža s kvadrantima dimenzija 5x5 m, a istraživan je prostor pet kvadranata ukupne površine 125 m^2, i to ondje gdje se na osnovi prijašnjih geofizičkih istraživanja dalo naslutiti postojanje antičke arhitekture (Skelac 2006b: sl. 16), stoga su tri kvadranta postavljena u sjevernijem dijelu čestice (B5-C5 i C6), a dva (B9-C9) 10-15 m južno od njih. U svim je kvadrantima nakon recentnoga površinskog sloja (SJ 001) prosječne dubine oko 60 do 100 cm slijedio sloj (SJ 002) u kojem su, kao i u prethodnom, također bili vrlo očiti tragovi intenzivne obrade tla tijekom stoljeća, s tom razlikom da su u njemu arheološki artefakti (isključivo antički) bili daleko brojniji nego u prethodnome, ali podjednako usitnjeni naknadnom obradom tla. Zanimljivo je da je u jednom od južnih kvadranata (B9), usred SJ 002 uočena oveća nakupina kamenja (SJ 002a), zasigurno nekadašnja krčevina koju je erozija odavno zatrpala novim nanosima zemlje. S druge strane, posred sjevernijih kvadranata nađena je relativno recentna jama (SJ 023) koja je probila sve slojeve do sterilne gline te je bila posve zatrpana kamenjem. Prema priopćenju vlasnika čestice, to je bio još jedan od načina na koji se krčilo polje.
Tek ispod tih slojeva pojavili su se *in situ* ostaci antičke arhitekture, i to u tri od pet kvadranata, dok je u dva (C6

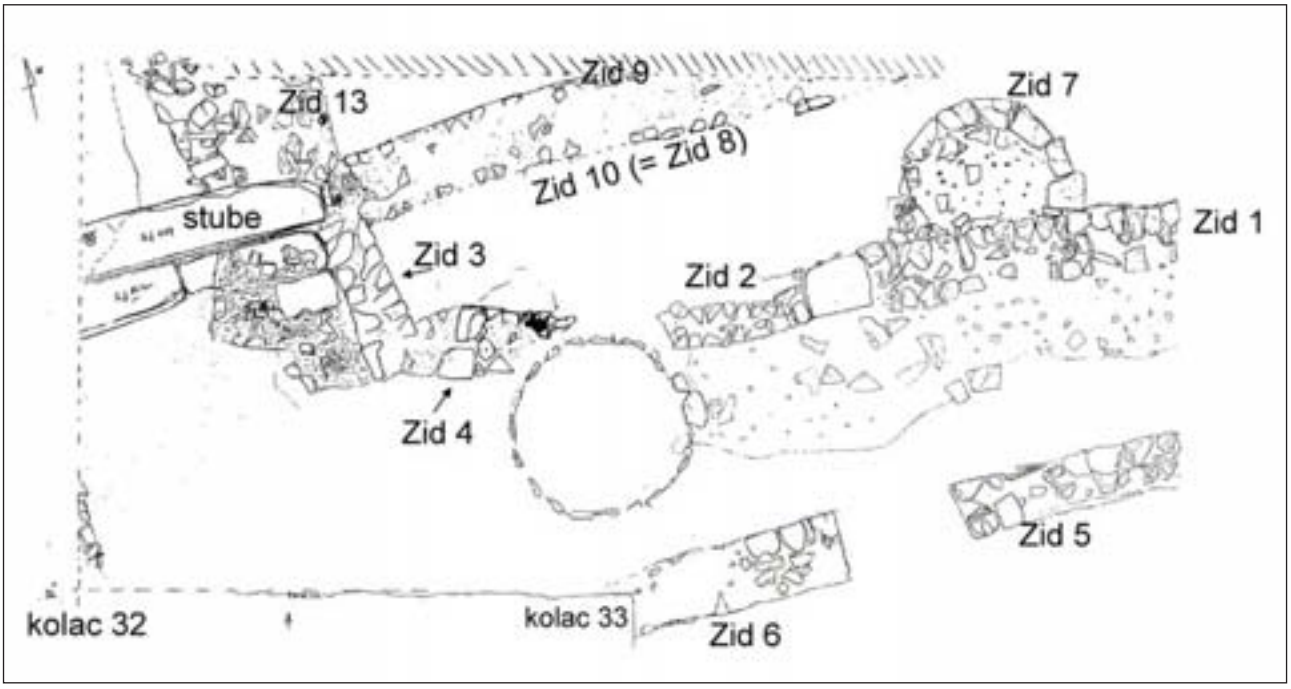

Caska – naseobinski dio, arhitektonski ostaci (ulica, stube, apsida i dr.) u sjevernijim kvadrantima (B5-C5)

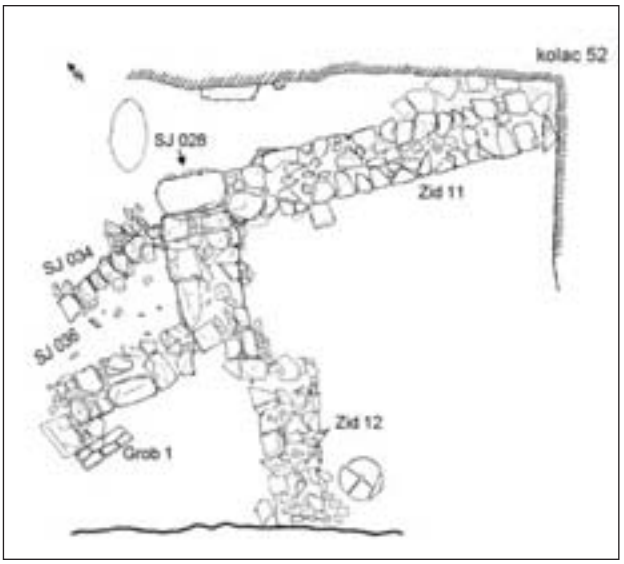

Caska – naseobinski dio, arhitektonski ostaci rustične nastambe i njena pristupnog stubišta te dječjega groba (Grob 1) u južnom kvadrantu C

na sjeveru i B9 na jugu) za sada izostala arhitektura, ali ne i sitni nalazi i razni naboji. Dubinske su razlike među arhitekturom sjevernog i južnog dijela znatne, što je odraz prirodnog pada terena od sjevera (brdo Sv. Juraj) prema jugu (more). U dva najsjevernija kvadranta (B5-C5) otkriveni su dijelovi jedne uže antičke komunikacije (ulice), široke tek 1,3-1,5 m, koja se kretala u smjeru istok--zapad. Tu bi komunikaciju sa sjeverne strane definirali zidovi 1 i 2, a s južne zidovi 5 i 6. Na njenu zapadnom kraju otkriveno je stubište, sastavljeno od više velikih reupotrijebljenih kamenih blokova, koje je vodilo uzbrdo, na sjever. Sudeći po popravcima zamijećenima na stubama, stubište je zacijelo bilo u uporabi tijekom dužeg vremena. Sjeverno od ulice nalazio se izduženi pravokutni objekt i

Caska – naseobinski dio, ulomak tegule sa žigom CAESAR III COS

jedna manja apsida, kojima se još uvijek ne može odrediti namjena. Moguće je da su imali neke veze s termalnim objektima (?), između ostaloga zbog toga što se sjeverno i istočno od njih protezao odeblji tamnije sivi sloj (SJ 018) sastavljen od vrlo finih čestica – poglavito luga (pepela), a u kojemu je bilo i nešto sitnijega grumenja ugljena. U okolici apside nađeno je i nešto manjih olovnih ulomaka, koji bi mogli indicirati na neki artificijelni vodotok. Svi su zidovi u ta dva kvadranta građeni od priklesanog kamena: kod jednoga zida, koji je jedini sačuvan u nešto većoj visini, zapaženo je uslojavanje kamenja u redove. Svi su zidovi vezani žbukom, i to uglavnom bijelom, no zapažena je i ona crvenkastije nijanse (primjerice po površini ispune unutrašnjosti apside). Južno od stuba nalazi se veća neizgrađena površina načinjena od glinasto-krednog sloja prljavo bijele boje (SJ 025), u kojemu se povremeno javljaju manje koncentracije pepela/luga i točkice gareži. Južno od ulice, u kvadrantu C6 definiran je crvenkasti naboj (koji još nije do kraja istražen), pa nije isključeno da se ondje nalazio kakav trg.

U jednome od južnijih kvadranta (C9) otkriveni su ostaci stambenog objekta vrlo rustične gradnje, koji sa sjevera omeđuju Zid 11, a sa zapada Zid 12. Na istoku se prostorija nastavlja dalje ispod istočnog profila, dok je na jugu, čini se, pronađen južni zid (Zid 14), no on još nije istražen, pa time ni precizno definiran. Sudeći prema duljini otkrivenoga dijela Zida 11 te zapadnom perimetru, prostorija je trebala biti velika najmanje 4x4 m. Dio je njene gradnje suhozidan, a u dijelu je upotrijebljen vezivni materijal, i to ne samo žbuka, već i glina. U objektu su nađeni predmeti svakodnevne uporabe, od mlinskoga kamena i ključa, do drvene police (?) i njena keramičkog inventara. Objekt je sa zapadne strane imao usuho rađen pristupni dio od manjega nepravilnog kamenja. Južno od njega nađen je kosturni grob malena djeteta, najvjerojatnije dojenčeta (Grob 1), napravljen od dva imbreksa. Takav način pokapanja nije nepoznat u rimskom svijetu, ali relativno je rijedak na našim prostorima.

U drugome od južnijih kvadranata (B9), u kojemu su nalaženi razni artefakti, nisu nađeni ostaci arhitekture, već više različitih naboja i svojevrsnih podnica (crvenkasti naboj poput onoga u sjevernijim kvadrantima, ali i deblji slojevi od čiste bijele žbuke), koji su se nalazili na mnogo nižim visinama u odnosu na arhitekturu iz susjednog kvadranta.

U svim su kvadrantima nađeni brojni artefakti, ponajviše keramički, ali su brojni i nalazi staklenih i brončanih predmeta, pa čak i koštanih artefakata, a rijetko i ulomaka kamene arhitektonske plastike. Vrlo su brojni nalazi brončanih novaca. Među keramičkim proizvodima, osim vrlo brojne građevne keramike i amfora, nalaze se dosta brojni ulomci posuđa grube fakture i lako moguće lokalne produkcije, te nalazi finijeg posuđa, među kojima ima i ponešto *terrae sigillatae*. Zanimljiv je nalaz dna jedne lucerne na kojemu je – kako se čini – urezan kristogram, što bi bio još jedan dokaz relativno rane prisutnosti kršćana na tome području. Osobito valja istaknuti neke rijetke nalaze kao što su ulomci rijetke vrste staklenih čaša ukrašenih kanelurama i uzorkom saća te ulomak tegule sa žigom CAESAR III COS, kojemu zasada nisu nađene analogije.

Pronađena arhitektura i pokretni nalazi mogu se preliminarno datirati, i to prije svega na osnovi numizmatičkih nalaza,

u kasnoantičko razdoblje, točnije u doba 3.-4. stoljeća, iako ima i starijih nalaza (barem iz 2. st.). Preliminarnu analizu novaca napravio je kolega dr. sc. Mato Ilkić. S obzirom na to da se još nije stiglo do zdravice, istraživanja bi svakako trebalo nastaviti do potpunog definiranja stanja u istraživanim zonama.

Literatura

Kurilić 2004 A. Kurilić, Caska kod Novalje na otoku Pagu, Pokusno istraživanje antičke nekropole u Caskoj i rekognosciranje Caske s okolicom, Obavijesti HAD, 36/1, Zagreb, 2004: 68 – 79.
Kurilić 2008 A. Kurilić, Caska (naseobinski dio), HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 368 – 369.
Radić Rossi, Kurilić 2006 I. Radić Rossi, A. Kurilić, Caska – arheološka zona, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 279 – 280.
Skelac 2006 G. Skelac, Caska – gospodarski kompleks, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 281 – 283.
Skelac 2006b G. Skelac, Georadar na Aseriji u 2006. godini, Asseria, 4, Zadar, 2006: 173 – 192.

Anamarija Kurilić

Summary

During 2008, research was carried out into the settlement part of the complex Antiquity site in Caska Bay (Uvala Caska) by Novalja on the island of Pag. Five quadrants with a total area of 124 square metres were opened up. In three of them remains of architecture were found, while in two, along with bronze artefacts, for the moment only packed earth and some kinds of flooring have been found.
In the two northern quadrants parts of a narrow Antique line of communication (street) were revealed, as well as one smallish apse and a square room. In one of the southern quadrants we discovered the remains of a residential feature of a very rustic construction, 4 x 4 m in size, within which everyday use objects were found, from a millstone and a key to wooden shelves (?) and their ceramic inventory.
As well as architecture, numerous artefacts were found, most of all ceramic (architectural ceramics amphorae and various vessels), as well as numerous finds of glass and bronze objects, even bone artefacts and a few fragments of stone architectural decoration. Particular reference should be made to the bottom of one oil lamp on which, as it seems, a Christogram was inscribed; then fragments of rare kinds of glass goblets decorated with fluting and a honeycomb pattern, and in particular a fragment of a *tegula* stamped CAESAR III COS, no analogy for which has been found.
The architecture and moveable finds discovered can be preliminarily dated, primarily on the basis of numismatic finds, to the late Antique period, in particular, to the time of the 3rd and 4th centuries, although there are some older finds as well (at least from the 2nd century). Since natural soil has not yet been reached, the research should be continued at least until the state in the zones explored has been fully defined.

Redni broj: 197
Lokalitet: Gospić – Senković kula
Naselje: Gospić
Grad/općina: Gospić
Pravni status: Z-1687
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno sondažno arheološko istraživanje na položaju Senković kule u Gospiću, k.č. 3156 (u vlasništvu obitelji Sarić iz Gospića), trajalo je od 21. listopada do 5. studenog 2008. (11 radnih dana), prema ugovoru između Muzeja Like Gospić i Udruge „Kula age Senkovića“ iz Gospića. Uz voditeljicu istraživanja, mr. sc. Tatjanu Kolak, u istraživanju je sudjelovalo i šest pomoćnih radnika.

Položaj Senković kule, prema povijesnim dokumentima i prema katastarskim planovima iz 18. i prve polovine 19. stoljeća, nalazi se na strmoj litici na sjevernoj obali rijeke Novčice. Ta kružna kula, koja je imala dva kata, građena je u doba osmanlijskoga gospodarenja ličkim područjem, vjerojatno u drugoj polovini 16. stoljeća i pripadala je agi Senkoviću. Njezina je temeljna funkcija bila obrambena, s obzirom na poziciju iznad pogodnog prijelaza preko rijeke, a i vrlo važne cestovne komunikacije koja je kroz Liku prolazila prema Dalmaciji. Predviđena zona istraživanja odnosila se na dvorišni plato, sa sjeverne strane omeđen pročeljem stambenog objekta, s južne ogradnim zidom dvorišta na samom rubu litice iznad rijeke, a sa zapada cestovnom gradskom komunikacijom i pristupnom ulicom. S obzirom na to da je taj položaj nepravilna trokuta (površine cca 14x12 m) zarastao u visoko grmlje i nešto mladica visokog drveća te zatrpan recentnim otpadom tijekom posljednjih godina, najprije je započelo raščišćavanje platoa. U humusu je bilo recentnih nalaza kao što su ulomci keramičkih posuda, stakla ili željezni čavli i različiti klinovi i spojnice, no pronađena je i manja količina kovanih željeznih čavala.
Nakon što je uklonjen humusni sloj na cijeloj površini platoa predviđene zone radova, otvorena su dva kanala, prosječne širine 1,5 m:
– Kanal 1, koji dijagonalno siječe plato od istočnog (spoj ugla kuće i ogradnoga dvorišnog zida) do zapadnog ruba (ulaz u dvorište) u dužini od cca 16 m;
– Kanal 2, koji pod tupim kutom siječe Kanal 1, od glavnih ulaznih vrata na SI do ogradnog zida dvorišta na JZ u dužini od cca 8 m.
U istočnom dijelu Kanala 1, uz temelje pročelnog zida kuće, kao i temelj ogradnog zida pojavila se iznimna količina rastresite recentne žbuke koja je rezultat raspadanja ogradnog zida, a koji je u jednom trenutku popravljan (vjerojatno sredinom 20. st. ili čak i poslije). Zbog te adaptacije temelj je očito ukopavan dublje te je devastirao ostatak starijeg zida. U tom je dijelu iskop Kanala 1 proširen prema SI (kući), pa je evidentirana nova situacija. Temelj kuće (Sj. 13.) sjeo je na ostatke zida (Sj. 4.) koji polukružno svija prema zapadu, a na koji se naslanja zid (Sj. 9.) koji dijagonalno ulazi pod ugao kuće i ogradni zid dvorišta (Sj. 10). Taj je zid, s obzirom na rasjed i klizište terena, zasigurno razlog pukotine na pročelju kuće (zazidani prozor). U tom je dijelu Kanala 1 otkrivena i

prva kaverna te se poslije ispostavilo da je cijeli plato pun kaverni, a ispod same kuće teče i podzemni potok (izvire u Smiljanskom polju, teče pod zemljom kroz grad) koji ispod litice utječe u rijeku Novčicu.
Zidovi su arhitekture (Sj. 4. i 9.) vrlo loše očuvani – građeni su na kamenu živcu, a pukotine između njega i kaverne zapunjavane su i nivelirane izrazito crvenom masnom zemljom ilovačom (Sj. 8.) Visina je očuvanih temelja zida različita, no uglavnom je to jedan red neobrađenog, većeg ili manjeg kamena, dok je žbuka u cijelosti rastresena. Razlog tomu je i činjenica da su ruševine kule, za koje se spominje da su uklonjene krajem 19. st., uklonjene miniranjem. To se vidi u ostacima bušotina za dinamit (Sj. 15.), očuvanima u kamenu živcu na četiri mjesta.
Ispod popločenja dvorišta (Sj. 5.) iz prve polovine 20. st. (naslagano neobrađeno kamenje, bez veziva, u običnoj zemlji), na ▼ 559,98, sačuvanom u nepravilnom pravokutniku veličine 2x1,5 m, južno od Kanala 1 nalazio se najbolji i jedini definirani ostatak Sj. 4. – odnosno temelja zida kule. Očuvan je u svega jednom redu kamena (leži izravno na pukotinama živca), s rastresitom žbukom u cijelosti. Njegova dubina varira od ▼ 559,16 do 559,28. U jednom je dijelu ogradni zid dvorišta (Sj. 10.) nadozidan na temelj kule. U spoju Kanala 1 i 2 pronađen je ostatak zida, vjerojatno nekadašnjega ogradnog zida, iz vremena kada se u objektu nalazila pošta, ili u razdoblju do 1915. godine. Uz taj jedini čvrsti ostatak temelja zida (Sj. 7.) pronađena je iznimna koncentracija rastresene žbuke (Sj. 3.). U neposrednoj blizini tog zida koji je ostao očuvan zbog svog položaja između kamena živca sa svake strane, na tri mjesta nalaze se ostaci miniranja. Zbog toga je i jasna količina rastresene svijetle žbuke u kojoj je pronađena i veća koncentracija ulomaka keramičkih posuda, željeznih kovanih čavala, manji brončani profilirani držak, kamena topovska kugla i dva venecijanska novčića s kraja 17. i poč. 18. stoljeća. Riječ je o venecijanskom novcu kovanom za Dalmaciju od 1626. do 1797., odnosno nađen je primjerak 2 solada, kovan između 1684. i 1710. godine (▼ 559,55), a drugi novčić kovan je od Alvisa II. Moceniga 1700. – 1709. godine (▼559,24). U Kanalu 2, osim kaverne pred samim glavnim ulazom u kuću, nalazio se mogući ostatak temelja (Sj. 14.) male fontane iz 1915. godine, a u sjecištu kanala 1 i 2 i ostatak olovne vodovodne cijevi. Zapadni je dio platoa sterilan sloj na kamenu živcu.

Ostaci Senković kule i ruševine kuće Pavelić (foto: T. Kolak)

Cilj zaštitnoga sondažnog arheološkog istraživanja na položaju Senković kule bio je evidentirati ostatke arhitekture iz 16. stoljeća i ubicirati je na položaju na kojem se spominje u izvorima. Istraživanje je pokazalo da su zaista ostali očuvani samo minorni ostaci arhitekture, koji se gotovo sa sigurnošću mogu evidentirati kao kula age Senkovića. Prema situaciji, na platou ispred ruševina kuće Pavelić nalazile su se dvije trećine nekadašnje kružne kule (Sj. 4.). Od toga je ostala očuvana polovica. Upitno je mogu li se uopće pod temeljima današnjeg objekta evidentirati preostali ostaci trećine kule. Razlog tomu je geomorfologija terena (kaverne, podzemne vode) te česte pregradnje i izgradnje tijekom posljednjih dvjesto godina. Arhitektonski snimak nalazišta napravila je tvrtka Arheo Plan d.o.o., nakon čega je lokalitet vraćen u prvobitno stanje.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

Rescue test archaeological excavations at the site of Senković Kula in Gospić carried out during October and November 2008 had the aim of registering remains of architecture from the 16th century, and pinpointing it at the position in which it is mentioned in the sources. The excavation showed that in fact only minor remains of architecture have been preserved intact. According to the situation, on the plateau in front of the ruins of the Pavelić house, there was a two thirds part of a one-time circular tower (SU 4). Of this, a half is preserved. It is a matter of doubt whether it is possible at all under the foundations of the present-day structure to register the remains of the third of the tower. The whole of the plateau lies on caverns under which a subterranean stream flows. The found moveable archaeological material corresponds with the time of the destruction of the tower at the end of the 17th and the beginning of the 18th century (stone cannon ball, Venetian coins).

Redni broj: 198
Lokalitet: Gradina Kozjak (Krčingrad)
Naselje: –
Grad/općina: Plitvička Jezera
(Nacionalni park Plitvička jezera)
Pravni status: P- 1446
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Gradina Kozjak (Pliš, Krč ili Krčingrad) nalazi se u sklopu Nacionalnog parka Plitvička jezera, na šumovitom poluotoku smještenom između jezera Kozjaka i Gradinskog jezera. Arheološka istraživanja u 2008. godini (voditeljica istraživanja: Tajana Pleše, Odjel za kopnenu arheologiju, HRZ) provedena su u skladu s dozvolama Konzervatorskog odjela u Gospiću te Uprave za zaštitu prirode, a bila su financirana sredstvima Nacionalnog parka Plitvička jezera.

Pogled sa sjevera na obrambenu kulu (foto: N. Oštarijaš)

Pogled s juga na sjeverni zid obrambene kule (foto: T. Pleše)

Istraživanja 2008. nastavak su radova na Krčingradu, koja je 1911. i 1912. proveo E. Laszowsky. Tijekom te dvije sezone manjim je sondama potvrđena linija vanjskoga obrambenog zida (pretpostavljena sveukupna dužina oko 283,10 m) koji prati stratigrafiju terena (sve su zidne plohe izlomljene, zatvarajući tako jednu nepravilnu, poligonalnu površinu). Lica zidova bila su građena od pravilnih kvadara, dok je ispuna sastavljena od lomljenca s obilnom uporabom veziva. Ujedno su potvrđene dvije kule, obje smještene na južnom dijelu platoa. Manja, kvadratna kula nalazi se na samom rubu padine, dok je trokutasta obrambena kula smještena nešto dalje sjeverno. Kako istraženi dijelovi zidova nakon radova 1911. i 1912. nisu bili konzervirani, obrambena kula zatečena je kao potpuno zapuštena ruševina, pri čemu ni jedan zid nije bio vidljiv. Ovim radovima potvrđena je tlocrtna dispozicija obrambene kule te je istražen jedan od katova.

Obrambena kula izgrađena je na osnovi jednakostraničnog trokuta (unutrašnje stranice oko 770 cm). Vanjske dimenzije još uvijek nije moguće sa sigurnošću potvrditi, jer se debljine istraženih zidova razlikuju (širina SI zida 205 cm; širina JI zida 225 cm). Kako zapadni zid nije istražen, tj. nije poznata njegova širina, za sada se dužina vanjskih ploha može samo pretpostaviti (1530 cm, odnosno 1590 cm). Zidovi obrambene kule građeni su s velikom pažnjom i urednošću. Lica su izrađena od pravilnih blokova lako obradive sedre, dok je unutrašnjost ispunjena lomljencem s obilnom uporabom bjelkasto-žućkastog veziva krupnoga granulata i relativno loše kvalitete. Potvrđeno je da su se iznad sva tri kuta obrambene kule nalazili rasteretni kameni svodovi, od kojih je najbolje sačuvan onaj u južnom kutu. Iznad južnog kuta pronađeni su izvrsno sačuvani otisci drvenih greda, postavljenih paralelno sa zapadnim i JI zidom kule. Grede su se spajale u zidnoj masi u kutu koji odgovara unutrašnjem i vanjskom kutu kule od 60°. Širina je otisaka 50 – 55 cm, a visina sačuvana u južnom kutu 15 cm. Izuzev dva okrugla ispusta koja su pronađena na zapadnom dijelu JI zida te na istočnom dijelu SI zida obrambene kule, zidne plohe na toj etaži razvedene su samo dvjema strijelnicama. Obje su smještene na samoj sredini dva spomenuta zida. Strijelnica na SI plohi u cijelosti je sačuvana (unutrašnja strana: visina 70 cm, donja širina 75 cm, širina otvora 6 cm; vanjska strana: širina otvora 12 cm, visina otvora 68 cm). Od strijelnice na JI zidu sačuvan je samo donji dio bočnih stranica te otisak vanjskog otvora.

U skladu s rezultatima komparativnih istraživanja, obrambena je kula na gradini Kozjak jedinstvenoga tlocrtnog rješenja. Upravo su karakteristike i način oblikovanja u cijelosti sačuvane strijelnice, u poveznici s načinom gradnje, presudni za preliminarno datiranje plitvičke obrambene kule. Iako donju granicu gradnje još nije moguće potvrditi, može se zaključiti da je *terminus post quem non* donja polovina 15. stoljeća. Tipološki, obrambena kula može se odrediti kao visoka kula jakih zidova, kakve su bile građene primarno u obrambene svrhe. U pravilu su obrambene kule od 13. do 15. stoljeća bile građene na pravokutnoj ili kvadratnoj osnovi, a znatno rjeđe na osnovi višekutnika. Jedini primjer obrambene kule koja je izvedena na trokutastoj osnovi jest ona na štajerskom Šaleku kod Velenja. Najsličnija su tlocrtna rješenja na pentagonalnoj osnovi, no i ona su relativno rijetka. Nadalje, u skladu s dosadašnjim rezultatima povijesnih istraživanja, može se pretpostaviti da kula ipak nije imala obrambenu funkciju u sljedećim stoljećima.

Tlocrt istraženog dijela obrambene kule (Arheo plan d.o.o.)

Za sada ostaju otvorena pitanja koja je obitelj posjedovala Krčingrad te zašto obrambena kula i poslije nije bila iskorištena u obrambene svrhe. Kako je poznavanje plemićko-posjednih odnosa na širem prostoru Like još uvijek dobrim dijelom nepoznanica, može se samo pretpostaviti da se taj prostor nalazio u posjedu krbavskih knezova Kurjakovića. Naravno, do znanstvene potvrde te pretpostavke moći će se doći samo interdisciplinarnom suradnjom i istraživanjima.
Od pokretnog su materijala unutar i oko obrambene kule tijekom istraživanja 2008. pronađena samo dva neukrašena ulomka kasnosrednjovjekovne keramike i jedan čavao. Zidovi istraženi tijekom arheoloških radova 2008. konzervirani su privremenom metodom (fiksirane su gornje površine zidova kako bi se zaštitile od atmosferilija, te su podzidane i zapunjene lakune na jezgrama južnog i istočnog vanjskog kuta). Nakon konzerviranja zidovi su zaštićeni i geotekstilom. Snimanje i izrada nacrtne dokumentacije povjereni su tvrtki Arheo plan d.o.o., poligone točke postavila je tvrtka Geom d.o.o., a konzervaciju je obavila tvrtka Palir d.o.o.

Literatura

Franić 1910 D. Franić, Plitvička jezera i njihova okolica, Zagreb, 1910.
Horvat 2003 Z. Horvat, Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko – Modruške biskupije, Zagreb – Gospić, 2003.
Horvat 2007 Z. Horvat, Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća, Prostor, 15, Zagreb 2007: 26 – 41.
Kruhek 1994 M. Kruhek, Plitvička gradina, samostan pustinjaka i utvrda graničnih vojnih straža, Mostovi, Slunj, 1994: 171 – 175.
Laszowsky 1912 E. Laszowsky, Izvještaj o uspjehu istraživanja „Gradine“ na Plitvičkim jezerima, Zagreb, 1911. – 1912.
Stopar 1977 I. Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Šajerskem, Ljubljana, 1977.

Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations at the hill fort called Kozjak (Plitvice Lakes National Park) carried out during 2008 were the continuation of excavations that were carried out by E. Laszowsky during 1911 and 1912. One of the floors of the defence tower with a unique approach to the ground plan located in the southern part of the tongue-shaped hill fort was investigated. The tower was built on the basis of an equilateral triangle (interior side about 770 cm, external size 1530 cm or 1590 cm). A load-bearing arch was found over the inner angles of the tower. The walls were articulated with two narrow rectangular loopholes. On the basis of the characteristics of these loopholes and the exceptionally regular manner of building, the time of the construction of the tower can be assigned to the time from the 13th to the first half of the 15th century.

Redni broj: 199
Lokalitet: Karlobag – stari grad Fortica (Kava)
Naselje: Karlobag
Grad/općina: Karlobag
Pravni status: Z-157
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno sondažno arheološko istraživanje na položaju Kava, k.č. 489/1, u vlasništvu Sergija Mihića iz Zagreba, trajalo je od 7. do 19. srpnja 2008. (12 radnih dana), prema ugovoru Muzeja Like Gospić i udruge Otvoreni atelier iz Zagreba. Uz voditeljicu istraživanja mr. sc. Tatjanu Kolak, u istraživanju su sudjelovali mr. sc. Jasmina Osterman, dipl. arheologinja te pet pomoćnih radnika.

Položaj Kava nalazi se unutar ostataka srednjovjekovnoga karlobaškog staroga grada Fortice i tijekom vremena izložen je brojnim interpolacijama i devastacijama. Začetak staroga grada datira najranije u 14. stoljeće, a predviđena zona istraživanja – Kava, čini južni, odnosno istočni dio utvrde, na padini koja se spušta prema uvali Baški ili Velikoj dragi, u neposrednoj blizini ostataka crkve sv. Karla Boromejskog. Danas je recentno otvorenim ulaznim vratima sa stubištem na vanjskome istočnom zidu (pokraj kojih se nalazi zazidan nekadašnji ulaz) i pristupnim prolazom podijeljena na dva dijela. Sjeverni dio čini djelomice uređen vrt s gredicama (projekt Srednjovjekovnoga mediteranskog vrta u nastajanju) i galerijski prostor na otvorenom. Južni je dio dodatno pregrađen zidom koji je vrlo loše očuvan, na dvije visinski različite površine (rel. visine cca 2 m), što je rezultat gradnje cisterne („šterne“) za vodu kojoj je bačvasti svod rađen opekom i dodatno prekriven većim kamenim četvrtastim pločama. Niži, donji dio u kome je predviđena izgradnja čvrstog objekta galerijsko-ateljerske namjene, dimenzija cca 19x9 m u obliku nepravilnog pravokutnika, prostor je u kome se iskopavalo.
Sonda 1 dimenzija je 7,80x3,10 m i nepravilna je oblika, jer joj rubove čine istočni perimetralni zid, zid recentnoga ulaznog prostora, središnji zapadni zid i pregradni zid – podzid. Površina je sonde za cca 1,5 m viša od ostatka zone iskopavanja. Nakon čišćenja površinskog sloja započelo je skidanje sloja koji je na cijeloj površini bio sterilan u arheološkom smislu, pa su otvoreni probni rovovi – istok, širine cca 2,5 m i dužine 3,10 m te zapad, širine 1 m i dužine 3,10 m.
I u iskopu S-1, kao i poslije u S-2, evidentiran je jedan identičan sloj (sloj nabijene crvene zemlje pomiješan sa sitnim kamenom i ulomcima glaziranih i neglaziranih keramičkih posuda, manje željeznih kovanih čavala i životinjskih kostiju). Iskop se protezao do ispod temeljne stope središnjega zapadnog zida, koju čine četiri velika kamena bloka međusobno povezana slojem nabijene zemlje. Sjeverni je rub iskopa (zid recentnoga ulaznog prostora) solidno građen i leži izravno na kamenu živcu, odnosno stijeni koja se izgleda pruža cijelom dužinom tog zida.
Probni je rov u S-1 istok nešto šire iskopan, uza sam istočni perimetralni zid Kave i zazidani ulaz. I ondje zid leži izravno na kamenu živcu – stijeni koja je u uglu savršeno dobro obrađena i zapravo čini donji dio dovratnika nekadašnjih ulaznih vrata. U jednom dijelu stijene nalazi se manja prirodna kaverna.

Karlobag – Kava, pogled na sondu 2, pregradni zid i sondu 1, s istraženim perimetralnim zidom (foto: T. Kolak)

Vrata visoka 3 m također su postavljena na živcu, a kosina praga prati prirodan pad terena. Na stijenu je nanesena veća količina žbuke i dobro nabijene zemlje, kako bi se ojačala statika temelja. Kameni podzid, koji istražnu površinu dijeli na dva dijela, orijentiran je istok-zapad, a južno je lice rađeno od velikih kamenih blokova vezanih slabom žbukom, bez temeljne stope, za razliku od sjevernog lica koje je rađeno manjim kamenom i obilno zaliveno žbukom, s temeljnom stopom očuvanom u nekoliko redova kamena i prilično širokom (do 20 cm). Sredina je zapunjena sitnim kamenom i zemljom, s loše očuvanom manjom količinom žbuke. Širina mu je prilično pravilna (50 cm, osim u istočnom dijelu gdje iznosi 40 cm).

Sonda 2 također je nepravilnih dimenzija (6,90x5 m), s dodatkom od 2,45x2,40 m, a shodno rezultatima iskop je smanjen na probne rovove: S-2 istok, uz istočni perimetralni zid dužine 5 m i uz južno lice kamenog podzida širine 2,5 m te S-2 zapad, dužine 6,80 m uz istočno lice središnjega zapadnog zida, a širine 1 m. Probnim rovom u S-2 zapad evidentiran je središnji zapadni zid, i to u sjevernom i južnom dijelu koji su razdijeljeni nekadašnjim voltanim komunikacijskim otvorom širine 3 m, koji je u jednom trenutku zazidan novim zidom, a također izravno leži na kamenu živcu s nekoliko rasjeda, od kojih u najvećem ima i sigovine. Moguće da je taj zid sagrađen u vrijeme gradnje cisterne, jer se ona veže na spoj tih dvaju zidova. U sondi 2 istok iskopavalo se do sterilnog sloja – kamena živca koji se proteže cijelom dužinom, a uz južno lice zida evidentirana je manja kaverna. Istočni perimetralni zid nema temeljnu stopu u odnosu na recentnu hodnu razinu, prosječna mu je visina 70 cm i leži izravno na živcu. Za dobivanje stabilnosti temeljenja, nanesen je sloj crvene kompaktne zemlje sa sitnim kamenom, dobro izmiješan sa žbukom. Stabilnost je bila osobito važna jer je cijeli taj prostor prepun prirodnih kaverni. Na jednoj je od njih sagrađen i perimetralni zid, a unutar nje vide se čisto bijeli stalaktiti.

Nakon sondažnoga arheološkog iskopavanja na položaju južnog dijela Kave, u iskopu je evidentirana samo jedna građevinska faza. Ta je faza vjerojatno nastala u posljednjim trenucima (19. st.) intenzivnog života nekadašnjeg staroga grada, a namjena mu je i tada bila gospodarskog karaktera.

Zbog geomorfologije je i napravljena velika cisterna, a i potpuno je jasno da je Kava dobila svoje ime upravo po brojnim kavernama ili pak cisterni za vodu. Uz iznimku recentnih nalaza koji datiraju u razdoblje Drugoga svjetskog rata (što se osobito odnosi na različito streljivo), kao i ulomaka porculanskih posuda, pokretni je arheološki materijal vrlo skroman i može se datirati u 19. i početak 20. st. To se odnosi na veći broj ulomaka glaziranih keramičkih posuda, koji su oslikani različitim vegetabilnim ili geometrijskim motivima, ali i na ulomke jednobojnih posuda tanjih stijenki rađenih od gline tamno sive do crne boje s kalcitnim primjesama. Veći broj kovanih željeznih čavala pronađen je osobito u dijelu uz zazidani nekadašnji ulaz na istočnome perimetralnom zidu kojem je donji dio sjevernog dovratnika izrađen u kamenu živcu, a mogu se povezati uz ostatke drvenih vrata i mehanizma za zatvaranje.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

After the completion of rescue archaeological excavations in Karlobag at a position intended for construction operations in the section called Kava (the south east extreme end of Fortica – burg), in the excavation, only a single building phase was registered. This phase was probably located in the last moment of the vigorous life of the one time burg, its purpose at that time being of an economic character.

With the exception of recent finds, dated to WWII (particularly referring to various kinds of ammunition) and fragments of porcelain vessels, the moveable archaeological material is very modest and can be dated preliminarily to the 19th and early 20th century. This refers to a fairly large number of fragments of glazed ceramic vessels, decorated with diverse plant or geometrical motifs, as well as to fragments of single-coloured vessels with thin walls made of dark grey to black clay with calcite admixtures. A fairly large number of forged iron nails were found, particularly in the part alongside the walled up former entrance in the eastern perimeter wall, the lower part of the northern jamb of which was made in the living rock and can be connected with remains of a wooden door and a closing mechanism.

Redni broj: 200
Lokalitet: Novalja – Trg Bazilike
Naselje: Novalja
Grad/općina: Novalja (otok Pag)
Pravni status: R-251
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na Trgu Bazilike u Novalji na otoku Pagu trajala su od 10. listopada do 8. prosinca 2008. godine. Već su prije na tom prostoru i u njegovoj bližoj okolici tijekom građevinskih radova pronalaženi arheološki ostaci koji pripadaju antičkom, odnosno rano-srednjovjekovnom razdoblju. U skladu s tim, tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća provedeno je i nekoliko manjih zaštitnih arheoloških istraživanja. Godine 2008. na tom je prostoru planirana obnova, rekonstrukcija i uređenje užeg centra Novalje. Prije građevinskih radova bilo je potrebno istražiti čitav prostor, jer je evidentno postojanje arheoloških ostataka na prostoru unutar te oko današnje crkve Majke Božje od Ružarija (Male crikve), kao i na širem prostoru oko Trga Bazilike. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je Grad Novalja (investitor radova). Voditeljica istraživanja bila je Helena Nodilo, dipl. arheologinja.

Na prostoru Trga Bazilike, koji do tada nije bio arheološki istraživan, otvorene su tri probne sonde (sonda 1, 2 i 3), naknadnim proširenjima spojene u jedno iskopno polje dimenzija 30x10 m, koje se protezalo u smjeru JI-SZ. Prvi arheološki sloj pojavljuje se na dubini od 1,62 m n.m., odnosno 40 cm ispod površine, u obliku kamenih temelja zidova vezanih žbukom. Stratigrafske jedinice koje se pojavljuju unutar tih temelja čine arheološki kontekst koji je nastajao tijekom dugog razdoblja. Na temelju pokretnoga arheološkog materijala, rastera temelja i gustoće različitih slojeva, može se tvrditi da je prostor trga vrlo intenzivno upotrebljavan od 3. st., te da kontinuitet življenja na tom prostoru traje sve do današnjih dana. Prema položaju zidova u odnosu na SJ 4, koja čini okosnicu za sve poslije nastale zidove i koju je moguće povezati s početkom prezentiranog zida broda građevine (bazilike?) unutar Male crikve, moguće je zaključiti da se radi o mlađim, srednjovjekovnim nadogradnjama. Te nadogradnje nastale su u vrijeme kada građevina kojoj je pripadala SJ 4 više nije bila u uporabi. Tijekom istraživanja sonde 1 – 3 uvedeno je 99 stratigrafskih jedinica. Ukupno je istražena površina od 700 m², unutar koje je pronađen dosta velik broj zidova različite debljine, strukture i kvalitete, koji odgovaraju i različitim razdobljima u kojima su nastajali. Zatečena situacija na terenu najvjerojatnije odgovara nekome kasnom razdoblju uporabe tog prostora, iz kojeg su pronađeni dosta skromno građeni objekti, nekvalitetne strukture i nepoznate namjene. Prema materijalu prikupljenom na terenu, vjerojatno je riječ o vremenu ranog ili kasnog srednjeg vijeka, kada na mjestu starije bazilike nastaje obrtnička, trgovačka ili stambena „enklava“. Iskorištavanje sačuvanih zidova porušenih građevina koje pripadaju antičkom i ranokršćanskom vremenu tipično je za razdoblje srednjega vijeka. Takva interpretacija moguća je uz pretpostavku da je na tom prostoru u ranom srednjem vijeku prekinut kontinuitet naseljavanja. Ranokršćanska bazilika morala je biti porušena, a njezin značaj u potpunosti zaboravljen. Samo u takvim prilikama novo je stanovništvo na mjestu ranokršćanske crkve moglo sagraditi nove objekte, prema svemu sudeći potpuno profanog karaktera.

Govoreći o razdobljima uporabe cjelokupnog prostora gradskog trga i njegove bliže okolice, postoje dokazi o tri sigurne faze naseljavanja. Prva faza pripada vremenu 3. st., što dokazuje pokretni materijal sakupljen na lokalitetu. Ulomci antičkih kamenih spomenika, nešto keramike te novac iz 3. st., definitivno govore u prilog toj činjenici. Nažalost, nedostaju jasni elementi koji bi potvrdili kakva je arhitektura u tome razdoblju postojala na prostoru trga. Ulomci kamenih spomenika iz antičkog vremena dokazuju postojanje antičke arhitekture koja je i tako nedvojbena za šire područje Novalje, ali ne dokazuju prisutnost građevinskog objekta baš na mjestu istraživanja trga, jer nisu nađeni *in situ*. Pretpostavka da je u 3. st. prostor trga bio izgrađen proizlazi iz drugih činjenica. Učestalost nastanka prvih ranokršćanskih crkava na prostoru starijih antičkih profanih građevina čini kanon na prostoru cijeloga Rimskog

Pogled na sonde 1 i 2 tijekom istraživanja

Carstva, pa ne postoji razlog da Novalja u tome čini iznimku. Prvi sljedbenici kršćanstva redovito iskorištavaju antičku profanu arhitekturu i pretvaraju je u svoja najstarija svetišta, uglavnom skromnih karakteristika. Tek razvojem i jačanjem kršćanstva, prve bogomolje prerastaju u bogato ukrašene bazilike impozantnih dimenzija. Nema razloga da takav primjer ne slijedi i ranokršćanska Novalja. Bazilika iznimno velikih dimenzija čini drugi horizont naseljavanja područja trga. Prema prijašnjim istraživanjima Novalje i njezine okolice te prema pokretnom arheološkome materijalu, ta faza datira od kraja 4. do početka 6. st. Tada se na prostoru Novalje grade još dvije bazilike izvan gradskih bedema. Postojanje tri bazilike na prostoru grada, kao i pronalazak ostataka tri relikvijara, odgovaraju podatku o Novalji kao ranokršćanskom hodočasničkom središtu. Treći kulturni sloj na lokalitetu vezan je uz razdoblje srednjeg vijeka, kada taj prostor naseljava novo stanovništvo koje iskorištava zidove kasnoantičkih i ranokršćanskih građevina kako bi sagradilo objekte profane namjene. Prema pokretnom materijalu, moguće je da se radi o obrtničkoj, odnosno trgovačkoj četvrti, ali nije isključena ni eventualna stambena namjena prostora. Prema nalazima novca, sljedeća faza koja se pojavljuje na lokalitetu jest faza austrijske dominacije na otoku. Austrijski pfeninzi pronađeni na lokalitetu datiraju u vrijeme 15. st., što odgovara povijesnim činjenicama. Čini se da je prostor otoka Paga u tom razdoblju pripadao teritoriju Pazinske kneževine, koja se nalazila u posjedu austrijske vladarske kuće od 1374. do 1535. godine. Građevinske konstrukcije pronađene na lokalitetu nisu dale nedvojben dokaz o namjeni objekata koje su nosili istraženi zidovi, ali su uputili na višestruku i dugotrajniju namjenu objekta koji je ondje istraživan 1974. godine. Štoviše, veličina i rasprostranjenost cjelokupne površine istražene prilikom iskopavanja 1974. i 2008., kao i pokretni materijal pronalažen u tom razdoblju te velik broj kamenih spolija ugrađenih u današnje stambene objekte, govore u prilog većem broju objekata na tom prostoru. Prema materijalu, sigurno je da graditeljska djelatnost na širem prostoru trga započinje već u 3. st. U 4., 5. i početkom 6. st. ondje nedvojbeno postoji čitav bazilikalni kompleks sakralnog karaktera. Ostaci mozaika i apsida na prostoru iza i ispod Male crikve rasprostiru se na površini koja je prevelika da bi se govorilo samo o jednoj sakralnoj građevini. Oni vjerojatnije govore u prilog postojanju više sakralnih objekata i navještavaju postojanje cijeloga hodočasničkog centra na području Novalje. Tomu u prilog govore i relikvijari pronađeni 1971. godine. Udaljenost od istražene apside iza Male crikve do krajnje točke SJ 4 unutar sonde 5 (odnosno SJ 21) iznosi 45, odnosno 54 m, što može odgovarati duljini bazilikalnog prostora, tim više što je promjer njegove apside 13 m. Jedini je problem takve interpretacije upitna kvaliteta i debljina temelja zidova koji ne sadrže ni tragove kolonade stupova, ni tragove kontrafora. Građevinske konstrukcije pronađene na lokalitetu nisu dale nedvojben dokaz o namjeni objekata koje su nosili istraženi zidovi, ali su uputili na višestruku i dugotrajniju namjenu objekta koji je ondje istraživan 1974. godine. Krajem 6. i početkom 7. st. pretpostavlja se prekid postojanja spomenutih objekata. Vrijeme seobe naroda definitivno je uzdrmalo život stanovništva otoka Paga i dovelo do promjene vlasti na otoku. Ostaci materijalne kulture Hrvata u Novalji mogu se pratiti već od 7. st. U 8. st. Hrvati prihvaćaju kršćanstvo. U tom je razdoblju moguća obnova bazilikalnog kompleksa u puno manjem opsegu od originalnog, kao i nastajanje manjih crkvi na prostoru Trga Bazilike. Nažalost, tu je pretpostavku nemoguće dokazati na temelju podataka dobivenih istraživanjem. Stanje na terenu upućuje na prekid kontinuiteta naseljavanja, kao i na prekid upotrebe ranokršćanskih objekata te njegovu

Pogled na sonde

Ulomak kasnoantičkog kamenog spomenika s prikazom Erota

Kasnoantička uljanica s prikazom konja i geometrijskih motiva

kasniju upotrebu u srednjem vijeku, kada je uspomena na ranokršćanske svetinje potpuno pala u zaborav, a postojeći su zidovi bazilike rabljeni za gradnju objekata profane namjene.

Osim te tri sonde na središnjem dijelu gradske tržnice, neposredno uz trg otvorena je sonda 4 – riječ je o arheološki neistraženom prostoru koji bi bio obuhvaćen budućom rekonstrukcijom trga. Prije postavljanja te sonde, georadarski je istražen prostor tržnice koji je upućivao na postojanje građevinskih struktura ispod površine tla. Najveća koncentracija građevinskih struktura bila je vidljiva na prostoru na kojem je otvorena sonda 4. Interpretacija sonde 4 u potpunosti je izostala, jer osim ostataka kamenožbukanih temelja nije dala konkretnije rezultate, niti je unutar sonde pronađen pokretni arheološki materijal potreban za dataciju temelja.

Također je otvorena i sonda (S 5) na mjestu gdje je 1974. pronađena apsida ranokršćanske crkve s mozaikom i dvije manje apside (istočno od crkve Majke Božje od Ružarija). Revizijskim iskopavanjem sonde otvoren je prostor mozaika i jedne apside, a svrha je bila geodetsko ucrtavanje točnog položaja mozaika i manje apside u katastarski plan grada Novalje te eventualna konzervacija, odnosno prezentacija mozaika i apside u sklopu novouređenog trga. Unutrašnjost crkve također je georadarski istražena radi pozicioniranja prezentiranog dijela ranokršćanske građevine na katastarskom planu grada Novalje. Revizijsko iskopavanje potvrdilo je rezultate istraživanja tijekom 1974. godine. Potvrđena je jedna od dvije apside koja svojim položajem prati položaj te samu strukturu mozaika. Potvrđen je i sam mozaik koji pripada vremenu od 3. do 5. st. Apsida s mozaikom i dio nosivog zida broda građevine kojoj apsida pripada (istraživanje iz 1971.) nalaze se prezentirani u unutrašnjosti crkve Majke Božje od Ružarija. Svi su prezentirani građevinski elementi tlocrtno ucrtani na katastarski plan Novalje, s pripadajućim visinama i točnim položajem svih vidljivih elemenata gradnje. Georadarom je istražen i ostatak površine unutar crkve. Na temelju dobivenih rezultata izvedena je moguća rekonstrukcija čitavoga apsidalnog prostora s dijelom nosivog zida bazilike.

Obrađeni komad roga, iz sloja s materijalom od 6. do 15. st.

Iskop svih slojeva odvijao se pod stručnim nadzorom arheološke ekipe, uz pregledavanje iskopane zemlje. Sve arheološke pojave (zidovi, ostaci popločenja, bunar, mozaik, zidane strukture) na terenu snimljene su totalnom geodetskom stanicom, tako da je položaj svih struktura u sondi dokumentiran prema apsolutnim geodetskim koordinatama definiranima u geodetskom sustavu RH u Gauss--Krügerovoj projekciji. Nakon istraživanja, prostor svih otvorenih sondi zaštićen je geotekstilom i pokriven pijeskom do današnje razine tla trga. Sav materijal sakupljen tijekom istraživanja pohranjen je u Gradskom muzeju Novalje u Novalji, nakon adekvatne obrade i konzervacije onog dijela materijala čija je determinacija bila neophodna za dobivanje osnovnih podataka o lokalitetu.

Literatura

Novalja 2002 Grupa autora, Novalja – grad, monografija, Novalja, 2002.

Goran Skelac

Summary

During 2008 at Trg Bazilika in Novalja, island of Krk, a rescue archaeological excavation was conducted as a precondition for the further laying-out of the central square in this tourist town. Earlier rescue archaeological excavations of 1974 and 1978, and fortuitous finds, indicated that this space was the place at which there was once a large Early Christian building (a basilica). In the 1974 excavations behind Mala crikva a mosaic and the apse of an Early Christian building were defined, and in the 1978 excavation a smallish apse with a floor mosaic. The finding of *loculi* with Early Christian reliquaries nevertheless tends to confirm the proposition that there was an Early Christian basilica on the space of the general centre of the city of Novalja, as do historical and archaeological data concerning the existence of three different basilicas in the wider area of the town. Three Early Christian reliquaries and the fact that Novalja was a pilgrimage site complete the continuing justifiability of such an interpretation.

The area of Trg Bazilika in Novalja was vigorously inhabited from the 3rd to the 17th century; there has been no let-up in the continuity of settlement ever since. In this year's excavation the remains of structures that demonstrate the existence of several different features in the area were defined; they must have belonged only to architecture of a religious content. The construction density and the irregular grid of foundations tell that building and rebuilding in the space were very intensive and lasted for a long period of time, from the Middle Ages to the 16th century, and probably later too. That this space was so usable over such a small area certainly is partially related to the stone material of demolished structures that could be removed for the construction of new buildings in the near and distant surroundings, as well as the use of existing but ruined features for the purpose of constructing new buildings. The situation met with in the field in the sense of the appearance of the space and its contents corresponds to the time of the Middle Ages, but the occasional wall might have been created even later. On the basis of the moveable material the medieval period would correspond to the time from the 9th and 10th century, while the later time implies a period from the 14th to the 16th century, with the greatest quantity of materials from the 15th century, which corresponds to the period of the Austrian domination of the area of Novalja.

Redni broj: 201
Lokalitet: Otočac – stari grad Fortica
Naselje: Otočac
Grad/općina: Otočac
Pravni status: Z-322
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U rujnu 2008. zaštitno je arheološki istražen lokalitet ruševine staroga grada Fortice u Otočcu. Nastavak je to istraživanja u rujnu 2007., a sve u cilju prikupljanja relevantnih informacija i pripremanja uvjeta za prezentaciju objekta u cjelini. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurali su Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke (naručitelj radova) i Ministarstvo kulture. Istraživanja je provela tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba.

Grad Otočac smješten je u dolini Gacke, na području važnih srednjovjekovnih komunikacija (Senj – Modruš). Rijeka Gacka u tom dijelu svoje doline grana se u mnoštvo rukavaca i odvojaka te stvara močvaru, što pruža iznimne strateške i fortifikacijske pogodnosti. Zemljopisni položaj Otočca i njegove prirodne karakteristike odredile su taj grad kao jedno od bitnih središta u obrani od Turaka teritorija Gacke, Senja, Like i šire. Za predmet istraživanja, utvrdu Forticu, važna je 1527. kada Otočac i Prozor dolaze pod upravu Senjske kapetanije u borbi protiv Turaka. Organizirana je djelotovorna obrana s prstenom utvrda koji čine Otočac, Prozor, Brinje, Dabar, Brlog, Jablanac i Bag (Karlobag) sa središtem u Senju, u kojem je kao kruna njegovih napora podignut Nehaj.
Godine 1619., radi učvršćivanja Otočca, gradi se utvrda Fortica na kamenitom brdu na lijevoj strani rijeke Gacke, gotovo u samom središtu današnjega grada Otočca. Otočac je u to vrijeme bio predstraža Senju te je uočeno da obranu starog otočkoga grada treba pojačati utvrdom na dominirajućem brežuljku u neposrednoj blizini. Osim poboljšanja obrambenog sustava Gacke, s povijesno--urbanog stajališta gradnja Fortice znači stvaranje nove točke utjecaja, odnosno proširenje povijesnog prostora grada. Taj utjecaj potvrđuje gradnja SI ulaza u grad i mosta koji vodi od njega pod Forticu, kao i gradnja oktogonalne kapele Majke Božje od Sedam Žalosti na južnoj padini brijega ispod Fortice. Godine 1762. gradi se novi put prema Fortici, što je sigurno potaknuto stabiliziranjem stanja u Vojnoj krajini.
Svoju ulogu vojno-stambenog prostora Fortica je zadržala i nakon što je turska opasnost minula oslobođenjem Like i Krbave 1690. godine. U tom je razdoblju grad prostorno organiziran i struktuiran na srednjovjekovan način, u kojem su istodobno funkcionirala tri njegova dijela: gradska utvrda, varoš i Fortica, pritom oblikujući skladnu cjelinu s prirodnim okvirom. Promjenom vojne strategije i obrambenih sustava, u 18. i 19. st. gradska utvrda i Fortica kao dotadašnji vitalni dijelovi povijesnog prostora Otočca postupno odumiru. Kako je Fortica napuštena, tako je sve više propadala, a ostaci njenih zidina s vremenom su nestajali. Brzom propadanju Fortice pridonijela je njena razgradnja i odvlačenje kamena za gradnju drugih objekata. Početkom Drugoga svjetskog rata Talijani su na Forticu smjestili svoju topovsku bitnicu. Nakon rata ostaci Fortice još su uvijek bili vidljivi, međutim tijekom vremena su se porušili, a kamen je iskorišten za nasipavanje makadamskih cesta.

Nakon što je skinuta zaštita (sloj zemlje i geotekstila) s prošle godine istraženog dijela lokaliteta, te nakon što su iskrčene sjeverna i zapadna padina brežuljka obrasla šumarkom, započeli su daljnji radovi. Plan je tijekom ove kampanje u potpunosti definirati opseg utvrde, njezin tlocrtni izgled te gdje je to i ako je moguće, dubinu i način temeljenja kula i povezujućih zidina. Kako bi se postigli maksimalni rezultati, ali i zbog konfiguracije terena te cilja istraživanja, ni u kampanji 2008. nisu postavljene klasične arheološke sonde, već se na osnovi dostupnih planova i skica otvara veća površina unutar koje se, pretpostavljeno, nalaze ostaci utvrde. Utvrda je trokutaste osnove s jakim okruglim kulama međusobno povezanima zidinama. Po svojoj je namjeni služila za smještaj posade, što znači da je uz obrambene građevinske elemente imala i stambeni dio. Dvije su kule bile jednakog promjera i nešto manje, dok je treća bila najveća opsegom i orijentirana na istočnu stranu u smjeru nadiruće opasnosti. Količina je pokretnoga arheološkog materijala mala: većinom su to usitnjeni fragmenti keramike, 1 klamfa, 1 konjska potkova i čahure municije iz Drugoga svjetskog rata, a pronalaženi su u šuti, odnosno urušenju. Definirane su površine nacrtno i fotografski dokumentirane te privremeno zaštićene geotekstilom i slojem zemlje.
Definirani su ostaci triju kružnih kula, jedne veće na istoku (SJ 23) i dvije manje sjeverozapadno (SJ 24), odnosno jugozapadno (SJ 25) od nje. Podignute su na prethodno sagrađenoj trokutastoj osnovi (SJ 13, 15/16, 26) koja je zatvarala dvorište, dok je prilaz utvrdi bio s južne strane.

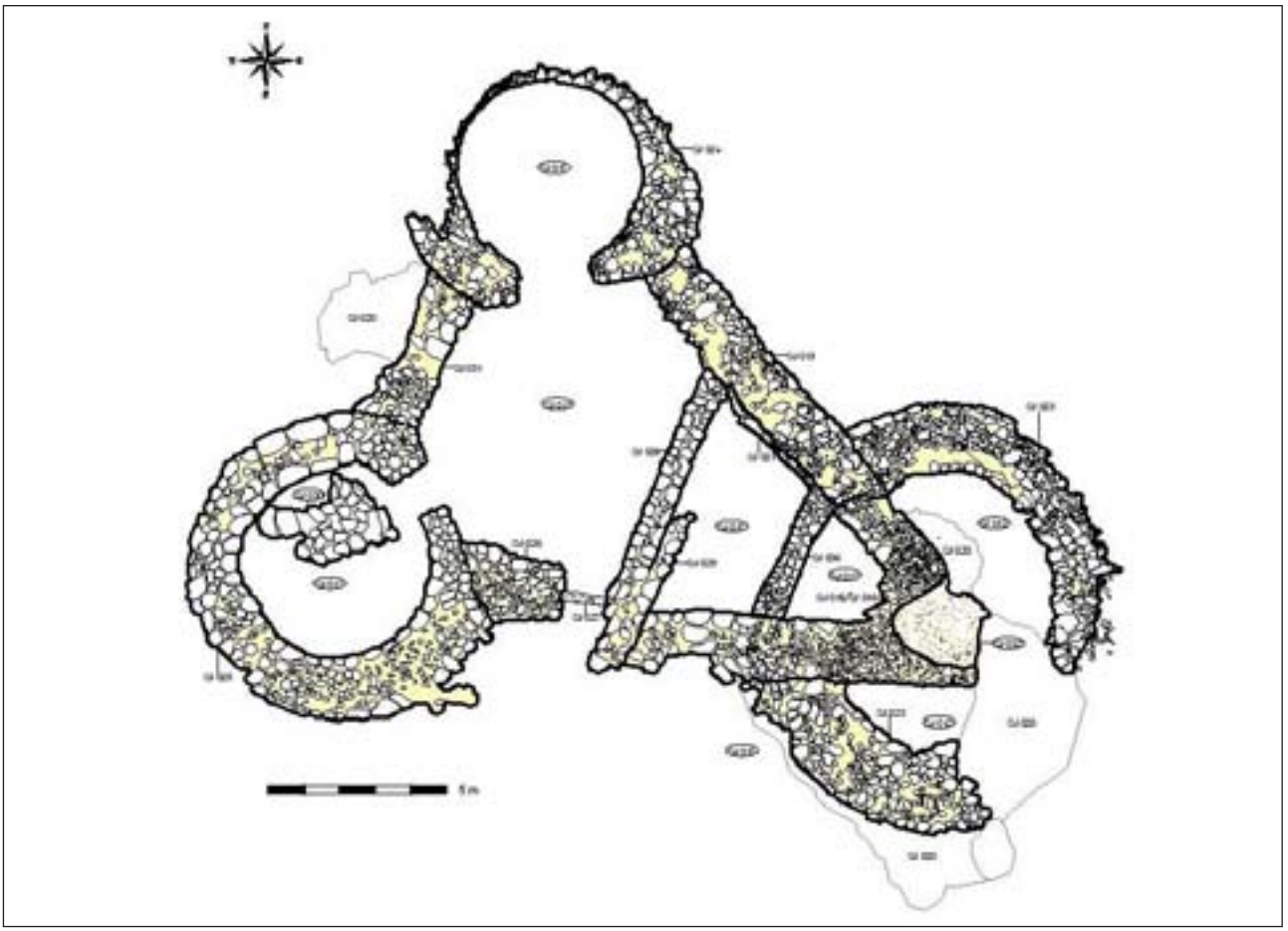

Utvrda Fortica, tlocrtna situacija

Do ulaza, od kojeg je sačuvan drveni prag (SJ 27), prema postojećim nacrtima vodilo je pet stuba, vjerojatno drvenih jer nisu nađeni njihovi ostaci.

Najbolje je sačuvana istočna kula, nepravilnoga kružnog tlocrta, što je vjerojatno uvjetovano živom stijenom koja je poslužila kao podloga i koja je djelomice uklopljena u zid kule. Unutrašnji joj je promjer po dužoj strani 7,6 m, a po kraćoj 7 m, dok je vanjski promjer 11,9x10 m. Zidovi su nepravilni, široki 1,9 – 2,2 m na mjestima gdje je širina u potpunosti zadržana, ali su uglavnom uništeni, a osobito je loše sačuvano lice s vanjske strane (mjestimice ga ni nema, dok je mjestimice sačuvano samo u najdonjem redu). Zid je građen od kamena, priklesanoga vanjskog i unutrašnjeg lica, dok je međuprostor zapunjen sitnijim i krupnijim lomljencem te vezan obilnom žbukom loše kvalitete, u kojoj je očito bilo puno pijeska.

Definirani ostaci utvrde na kraju istraživanja

Relativno je dobro sačuvana i južna kula koja je u potpunosti tlocrtno definirana, dok je najlošije sačuvana sjeverna kula kojoj je zid u potpunosti sačuvan samo u dvorišnom dijelu. Definirano joj je samo unutrašnje lice, dok je vanjsko gotovo u potpunosti uništeno. U obje te manje kule ulazilo se s dvorišne strane, dok je pristup istočnoj kuli vjerojatno bio iz sjeverne preko zidina koje su ih povezivale. Južna je kula relativno pravilnoga kružnog tlocrta, unutrašnjeg promjera 5,1 m, a vanjskog 8,5 m, dok je unutrašnji promjer sjeverne kule također 5,1 m. Te su dvije kule vjerojatno bile jednakih dimenzija. Zidovi su debljine 1,7 m, kao i sve nosive strukture građeni od kamena, priklesanog lica, dok je između lomljenac većih i manjih dimenzija, vezan žbukom. Definirani su i perimetralni zidovi koji su zatvarali unutrašnje dvorište utvrde, a istodobno služili kao komunikacija između kula. Tamo gdje su zidovi istraženi do kraja vidljivo je da je kao nosiva podloga iskorištena živa stijena koja je mjestimice, naprimjer u istočnoj kuli,

bila i uklopljena u zid. Međutim, nisu svi zidovi do kraja istraženi, budući da teren mjestimice dosta strmo pada od istoka prema zapadu.
Planom rada ovogodišnjih istraživanja na arheološkom lokalitetu Fortica predviđeno je definiranje opsega građevinskih ostataka na kompletnom prostoru staroga grada, što je i ostvareno. Osnovne strukture utvrde, jedna veća kula na istoku te dvije manje na sjeveru, odnosno jugu, te njihove poveznice, tlocrtno su definirane i podudaraju se s postojećom dokumentacijom. Ipak, mnoge su stvari ostale nedefinirane i cilj su budućih istraživanja. U potpunosti je ostalo neistraženo dvorište utvrde, unutar kojeg se nalazila i cisterna, a zanimljivo bi bilo pokušati definirati i sam prilaz Fortici, koji se mjestimice naslućuje. Također je potrebno do kraja istražiti način i dubinu temeljenja zidova na mjestima gdje je izostala podloga u obliku žive stijene. Sve su to zadaci budućih arheoloških istraživanja. Bit će potrebno i u što skorijem roku definirati način trajne konzervacije i prezentacije istraženog objekta koji je veoma loše sačuvan.

Goran Skelac

Summary

In September 2008, rescue archaeological excavations were carried out in the ruins of the Fortica burg in Otočac. This was a continuation of excavations carried out in 2007; both were aimed at collecting relevant information and preparing the conditions for the presentation of the structure as a whole.
The geographical position of Otočac and its natural characteristics meant that this city would be one of the essential centres in the defence of the territory of Gacka, Senj, Lika and beyond against the Ottomans. In 1619, in order to reinforce Otočac, the fortress called Fortica was built on a stony hill on the left hand side of the Gacka River, almost in the very centre of today's city of Otočac. Fortica retained its role of military and residential space even after the Turkish menace had passed. With the change in military strategy and defensive systems in the 18th and 19th century, Fortica gradually faded as that vital part of the historical space of Otočac it had been before. Since Fortica was abandoned, it increasingly deteriorated, and the remains of its walls tended to disappear more and more over the course of time. This was much assisted by its walls being pulled down and the stone taken away for the construction of other structures.
This year's excavation defined the remains of three circular towers, a larger one in the east, and two smaller to the north west and south west of it. They were put up on a previously built triangular basis that closed in the courtyard, while the approach to the fort was from the southern side. Up to the entry, the wooden threshold of which is preserved, there were, according to the extant drawings, five steps, very likely wooden, for no remains have been found. Best preserved is the eastern tower, with its irregular circular ground plan; also well preserved is the southern tower, the ground plan of which has been totally defined. The north tower however is the worst preserved, the wall of it being entirely extant only in the courtyard part. The entry into both the smaller towers was from the yard side, while the access to the eastern tower was probably from the north across the walls that linked the two towers. The perimeter walls that enclosed the internal court of the fort and at the same time served as communication between the towers have also been defined.

Redni broj: 202
Lokalitet: Perušić – Stari grad (Turska kula)
Naselje: –
Grad/općina: Perušić
Pravni status: Z-308
Status: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 10. do 30. rujna 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Perušiću, u narodu zvanom Turska kula (k.č. 519/1). Sondažnim arheološkim iskopavanjem unutar lokaliteta trebalo je utvrditi izvornu kotu poda prizemlja, način temeljenja i konstruktivno stanje temelja, a vanjskim sondama utvrditi položaj i konstruktivno stanje vanjskog bedema koji se veže na kulu. Iskopani kameni građevni materijal trebalo je sortirati, tako da se odvoji klesani (rabljen za zidanje lica) od lomljenog kamena. Rezultati radova dat će smjernice potrebne za izradu projekta sanacije i prezentacije. Investitor radova bilo je Ministarstvo kulture, a nositelj projekta Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika, Ured u

Pogled na kulu s istoka (foto: N. Drašković)

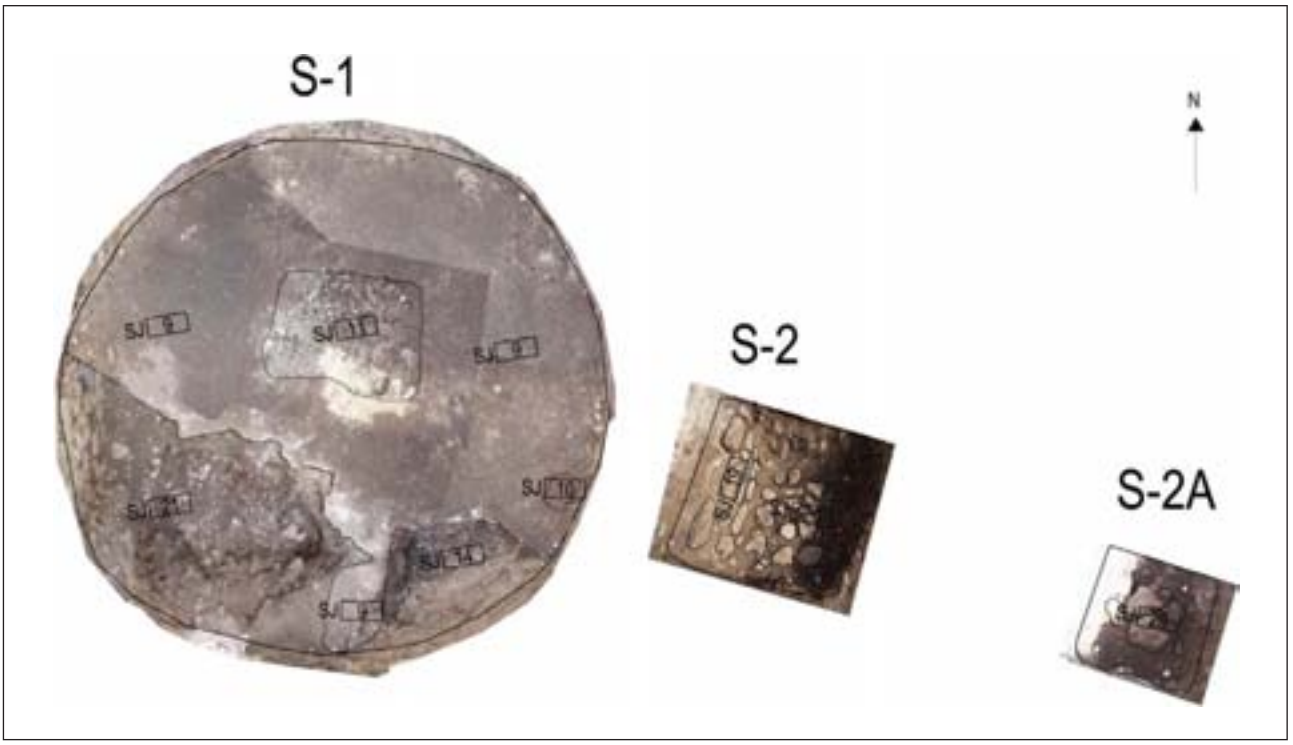

Orto-fotosnimak s položajem sondi (izradila N. Drašković)

Zagrebu. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Nikolina Drašković, a stručni arheološki nadzor provodio je Dalibor Šušnjić iz Konzervatorskog odjela u Gospiću.

Lokalitet se nalazi na izdvojenoj stjenovitoj uzvisini u mjestu Perušiću, nedaleko od župne crkve. Nekada je utvrda bila opasana dvostrukim jakim zidovima, s razmakom od 4 m i opsegom oko 150 m, od kojih su danas vidljivi tek neznatni ostaci. Sačuvana je kula kružnog tlocrta sa zidovima debljine oko 1,60 m, a visoka je cca 10 m. Zidovi su građeni kamenom lomljencem, dok je lice zida od klesanaca uslojenih u pravilne redove s umetanjem manjih komada kamena i kamenog ivera na onim mjestima gdje klesanac nema pravilan oblik. Plemićka je obitelj Perušić, vjerojatno nakon pada Bosne pod tursku vlast 1463. godine, podigla svoj „grad“. Kada su Turci u travnju 1527. osvojili Liku i Krbavu, pod njihovu je vlast došao i Perušić. Kako je u novoosvojenim krajevima trebalo učvrstiti vlast, bilo je nužno održavati neke od postojećih fortifikacijskih građevina. Tako su Turci, među ostalima, održavali, tj. pregrađivali i stari grad Perušić.

Prikaz podnice s kamenom podlogom (foto: N. Drašković)

Utvrda u Perušiću ostala je pusta i razvaljena do 1553., kad ju je obnovio poturica Malkočbeg, a unutar dvostrukoga kamenog zida nalazila se jaka kula na najvišem mjestu. Otada je Perušić bio glavna obrana turske Like i u njihovoj vlasti ostao je do 1689., kada je karlovački general Herberstein s popom Markom Mesićem, katoličkim župnikom iz Brinja, poveo vojnu za oslobođenje Like i Krbave. Pred novi Perušić vojska je stigla 28. lipnja 1689. godine, a da se ne bi prolijevala krv, predložili su Turcima da se predaju uz uvjet da smiju slobodno otići iz tvrđa. U Perušiću je ostalo 45 turskih obitelji koje su se pokrstile kako bi mogle zadržati svoju imovinu. Perušić je do 18. stoljeća još bio čitav, a nakon oslobođenja od Turaka perušićki je kraj u vlasništvu bečke dvorske komore koja ga je 1692. prodala za 80.000 rajnskih forinti grofu Adolfu Sinzendorfu. Dvorska je komora zbog lošeg upravljanja grofu vratila uplaćeni novac te ponovno preuzela upravu Like i Krbave. Kada je 1746. po nalogu carice Marije Terezije uspostavljena lička krajiška pukovnija, Perušić postaje sjedištem satnije. Godine 1765. odijeljen je od ličke i pripojen otočkoj krajiškoj pukovniji, a 1. kolovoza 1881. ulazi u sastav banske (građanske) Hrvatske.

Ukupna je istražena površina oko 47,5 m² i čine je tri otvorene sonde. U unutrašnjosti kule, S-1, otkrivena je

vapnena podnica (SJ 9) na apsolutnoj visini od 612,284 m i spušta se prema jugu do visine od 611,987 m. Njenu podlogu čini krupno kamenje (SJ 9A). Za podnicu se pretpostavlja da nije iz turskog vremena, već da je mlađa s obzirom na to da se ispod nje nalazilo kamenje od urušenja kule. Kamenje je ispod podnice (SJ 33) samo nabacano i nije imalo nikakva vezivnog materijala te se stalno urušavalo i otežavalo daljnje iskopavanje, pa bi ga bilo potrebno prethodno osigurati.
U unutrašnjosti kule S-1 najniže se došlo do sloja pijeska pomiješanog sa žbukom (SJ 32), na apsolutnoj visini od 609,385 m, koji možda čini originalnu tursku podnicu, što je nemoguće precizno utvrditi bez nastavka iskopavanja. Većina je nalaza pronađena u unutrašnjosti kule, najviše u SJ 2. Keramički je materijal uglavnom kasnosrednjovjekovni i novovjekovni. Sastoji se od ulomaka posuđa svakodnevne upotrebe, uglavnom grube izrade, te manjeg broja fragmenata glazirane keramike. U S-2 došlo se do kamenog popločenja (SJ 20) (ostaci bedema) na visini od 608,476 m i dalje se nije kopalo, a u S-2A došlo se do zdravice (SJ 30) na visini od 606,790 m, koju čine kamen živac i ilovača. Lokalitet je snimljen totalnom stanicom, a sonde S-2 i S-2A su zatrpane.

Literatura

Horvat 1975 A. Horvat, Od gotike do baroka, Zagreb, 1975: 88 – 90.
Horvat 1941 R. Horvat, Lika i Krbava, Povijesne slike, crtice i bilješke, Zagreb, 1941: 99 – 105.
Laszowski 1902 E. Laszowski, Hrvatske povijesne gradjevine, Zagreb, 1902: 9 – 11.
Szabo 1920 Gj. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1920: 203.

Nikolina Drašković

Summary

During September 2008 there were rescue archaeological excavations at the site of the burg in Perušić, called in local talk Turkish Tower. The results of the works carried out will give the guidelines needed for the elaboration of a rehabilitation and presentation project. The site is located on a distinct rocky eminence in the village of Perušić, not far from the parish church. The fortress was once girt with strong double walls, only negligible remains of which can be seen today. A tower with a circular ground plan and walls about 1.60 m thick is in existence; the height of the tower is about 10 m.
The total area excavated is about 47.5 square metres; it consists of three test pits that have been dug. In the interior of tower S-1 at the lowest a stratum of sand mixed with mortar was reached (SU 32), at a height that perhaps represents the original Turkish floor, although it is impossible to state this precisely without a continuation of the excavation. In S-2 a stone paving (SU 20) (the remains of the wall) was reached, and no further down was dug; in S-2A natural soil was reached (SU 30), consisting of bedrock and clay. The site was surveyed with a total station, and test digs S-2 and S-2A were backfilled.

Redni broj: 203
Lokalitet: Smiljan – Crikvine Čovini
Naselje: Smiljan – Čovini
Grad/općina: Gospić
Pravni status: P-1113
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U dosadašnjim kampanjama istraživanja (od 2005. godine) gotovo su u cijelosti otkriveni arhitektonski ostaci dviju crkava te je istraženo 27 grobnih ukopa. Cilj kampanje 2008. (18 radnih dana) bio je definiranje sjevernog (sjevernih) zida lađe crkava. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Tatjana Kolak, a kao članovi stručne ekipe bili su nazočni Jasmina Osterman, dipl. arheologinja i Vesna Milek, dipl. arheologinja te pet pomoćnih radnika.

Otkriven je samo dio dosad istražene arhitekture koja je preventivno zaštićena geotekstilom, te je započelo uklanjanje drveća koje raste uz sjeverni rub parcele. Iskop je organiziran u dvije iskopne površine: otvorena je nova sonda KV. C2, dimenzija 5x5 m, u produžetku prema istoku i Kv. A1 i B1, dimenzija 5x3 m na sjeveru. Nakon što je uklonjeno raslinje, ispod humusnog sloja, u poziciji očekivanog sjevernog zida lađe crkve pojavio se Sj. 2 (sloj žute kompaktne zemlje s primjesama žbuke) te ostaci temelja zida (Sj. 20) očuvanog u svega jednom redu kamena, građenog uglavnom od prilično velikih neobrađenih kamenih blokova. Žbuka je vrlo loša i rastresita, a zid je u prosjeku širok 90 cm. Na njega na sjevernom licu, u visini sjevernog ramena „prve“ crkve, naliježe novi zid (Sj. 22) građen u manjoj mjeri srednje krupnim kamenom, ali i jednom prilično velikom kamenom pločom, što sve zajedno čini sjeverno rame „druge“ crkve, široko 173 cm.
Pokazalo se da je sjeverni zid lađe zajednički crkvama te da se mogu razlučiti tri građevinske faze: zid „prve“ crkve (Sj. 20), proširivanje i nadogradnja u trenutku izgradnje „druge“ crkve (Sj. 22) te preuređenje crkve – „gotička“ faza (dogradnja četvrtaste apside, Sj. 16, dijelom evidentiran istraživanjem 2006. godine).
Uz južno lice Sj. 20, definirane su dvije prislonjene nepravilne istake (Sj. 23 i Sj. 24) koje su možda služile kao ojačanje temelja zida, ali je moguće i da je Sj. 24, zajedno s ramenom „prve“ crkve, i ostatak grobne arhitekture.

Sjeverni zid lađe obiju crkava

Grob 53, trojagodna naušnica, PN 31 (PN 31)

Naime, tu je evidentiran vrlo loše očuvan ukop odraslog muškarca, bez priloga (Gr. 35).

Nakon skidanja humusa, na cijeloj istraženoj površini pojavio se sloj s grobnim ukopima (Sj. 5). Ukopi su višeslojni, novo je ukopavanje često negiralo starije ukapanje, pa su brojni kosturi dislocirani ili djelomice očuvani. Uglavnom je riječ o odraslim osobama, a manje je ukopa djece, uglavnom bez ili s vrlo skromnim grobnim prilozima. Na toj površini od cca 30 m² istraženo je 17 grobova, orijentiranih I-Z, s glavom na zapadu. Prilozi su željezne pojasne kopče ili brončano neukrašeno prstenje – vitice. Iznimka je grob 65 – ukop odraslog muškarca koji je na pojasu imao izrazito veliku željeznu okruglu pređicu, dvije željezne alke za vješanje sa svake strane femura, sedam kalotastih gumba ili aplika, moguće s torbe od organskog materijala, te željezni trn pređice i ulomak keramičke posude (PN 36-39). Nije se iskopavalo do sterilnog sloja, već je površina prekrivena najlonom i preventivno zatrpana, a ostaci arhitekture prekriveni geotekstilom i zatrpani zemljom.

Kvadrant C2 otvoren je u produžetku dosadašnjih istraživanja, u osi Z-I prema istoku, odnosno izvan posljednje građevinske faze svetišta. U tom kvadrantu nisu otkriveni nikakvi tragovi arhitekture, već su evidentirani isključivo grobni ukopi. Ondje je istraženo 17 grobnih ukopa orijentiranih I-Z s glavom na zapadu, s velikim postotkom dječjih ukopa, što je i inače bilo očekivano s obzirom na to da je već poznata činjenica da se uz vanjsko lice svetišta ukopavaju djeca. Među njima je pokopano i barem četvero novorođenčadi. Prilozi su također skromni, iako je u grobu 28 (ukop djeteta, preliminarno do 5 godina starosti) na kaloti lubanje evidentiran ostatak tekstilne vrpce s upletenom brončanom žicom i romboidnim ukrasima.

Radi definiranja spoja polukružnih apsida obiju crkava sa sjevernim zidom, u Kv. B2 u cijelosti je skinut Sj. 14 – sloj kojim su preslojeni zidovi obiju apsida (Sj. 12 i Sj. 15). U međuprostoru, odnosno unutar svetišta „druge“ crkve, istraženo je još 7 grobova. Od toga su Gr. 26 i Gr. 41 (25) djelomice istraženi i dokumentirani te izvađeni u sezoni 2006. godine. Tri su ukopa orijentirana S-J, s glavom na sjeveru (Gr. 40, 56 i 58), ostali su identični drugim ukopima (Gr. 26, 41 (25), 53 i 57). Kod Gr. 58 ostao je očuvan zapadni rub rake. U iskopu Gr. 26 (iz 2006.), uz lijevu stranu pokojnice pronađen je PN. 31 – trojagodna sljepoočničarka od posrebrene bronce te je uočeno da se ispod nalazi još jedan ukop. Riječ je o Gr. 53 – ukopu odrasle žene orijentirane I-Z, s glavom na zapadu (tik uz vanjsko lice Sj. 12). Taj je ukop od svih dosadašnjih istraženih ukopa jedini imao ruke položene u ispruženom položaju niz tijelo. Uz njenu desnu stranu kalote, ispod velikoga grumena ilovače pronađena je još jedna trojagodna sljepoočničarka od posrebrene bronce (PN 34) koja s prvom čini par, i zapravo obje pripadaju tom donjem ukopu koji je ujedno i najniži sloj ukopa na lokalitetu (▼558,18). Sljepoočničarke se mogu datirati u drugu polovinu 14. i prvu polovinu 15. st. Uz spoj apsida obiju crkava evidentirana je pravilna linija tanjeg sloja kompaktne žbuke (Sj. 21) koja se od Sj. 12 okomito pruža prema istoku, pod Sj. 15 (apsidu „druge“ crkve) i spaja sa Sj. 19 (četvrtastom dogradnjom na istoku).

Ovogodišnjom sezonom iskopavanja ostvareni su planirani ciljevi – otkriven je sjeverni zid crkava, no nisu posve definirane sve građevinske faze lokaliteta. Nasuprot tomu, otvorila su se neka nova pitanja uvjetovana slijedom istražene arhitekture: gradnja „prve“ crkve (Sj. 12); do(iz) gradnja (Sj. 21); izgradnja „druge“ crkve (Sj. 15); gotička (?) dogradnja – četvrtasta apsida: Sj. 19 i Sj. 17 (i možda Sj. 16); dodatak u produžetku sjevernog ramena „druge“ crkve – Sj. 16. Istraženo je i 40 grobnih ukopa (zaključno s Gr. 67) te je pronađeno 15 posebnih nalaza: par trojagodnih sljepoočničarki od posrebrene bronce, 5 prstenova (3 brončana prstena – vitice, 1 brončani prsten s kalotom, 2 ulomka srebrnog prstena s ravnom ukrasnom pločicom), 12 željeznih predmeta (3 pređice, 7 gumba i 2 alke), ostatak kape ili vrpce dijadema od organskog materijala s brončanom žicom i dva ulomka slikane žbuke.

Sav pokretni materijal može se datirati u kasni srednji vijek, s tim da nužno vrijeme ukapanja ne mora inicirati i vrijeme arhitektonskih ostataka, odnosno formiranje groblja može se povezati s mlađom fazom lokaliteta, pod uvjetom da je „prva“ crkva egzistirala samostalno, a da župsko ili naseobinsko groblje treba potražiti na nekoj drugoj lokaciji u neposrednoj blizini (možda položaj „Tursko groblje“ jugozapadno ili položaj „Krš“ sjeveroistočno).

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

In the fourth season of excavations at the site of Smiljan – Crkvine Čovini, carried out in 2008, the objective was to discover the northern wall or walls of the naves of both churches. The northern wall of the two churches was common, and several building phases of additional construction and repairs to the structure were registered. Forty new in situ burials were also investigated. Moveable archaeological material (grave gifts) was quite modest. The greatest number was of simple bronze undecorated bronze ringlets and iron belt buckles, but in grave 53 a pair of three-drop earrings or temple ornaments were found – of silvered bronze, which can be dated to the second half of the 14th and the first half of the 15th century.

Redni broj: 204
Lokalitet: Udbina – Gradina
Naselje: Udbina
Grad/općina: Udbina
Pravni status: P- 1622
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Na samome sjevernom rubu brda na kojem je izgrađeno današnje naselje Udbina, na povišenom, lako branjivom položaju Gradina (kota 849), nalazi se istoimena arheološka zona. Smještena nad samim rubom stjenovite uzvisine pod kojom se Krbavsko polje razdvaja na dio prema istoku oko Visuća i Kozje drage i dio prema jugu oko Kurjaka i Komića, zanimljiva je pozicija za smještaj kontrolne točke radi nadzora šireg područja tog dijela Krbavskog polja. U arheološkom su iskopavanju 2008., osim voditeljice istraživanja mr. sc. Tatjane Kolak, sudjelovali sljedeći članovi stručne ekipe: dr. sc. Goran Jakovljević te, nastavljajući suradnju s Arheološkim muzejom u Zadru, zamjenik voditeljice prof. Radomir Jurić, Ivan Čondić (dokumentarist), Jelena Vekić (arheologinja) i šest pomoćnih radnika.

Danas je od srednjo(novo)vjekovnoga grada ostao očuvan iznad razine zemlje samo donji dio kružne kule na samom vrhu Gradine, uz recentnu devastaciju betonskoga grudobrana iz 20. stoljeća te ostaci zida u visini od 2 metra uz sjeverni ulaz prema kuli. Istraživanje je ove godine podijeljeno na dva segmenta. Prvi se odnosio na iskopavanje ulaznog prostora prema kuli, gdje je očuvan dio arhitekture: S-1, S-2 i S-4 na sjevernoj padini te iskopavanje unutar kružne kule i definiranje njena vanjskog lica, od 15. rujna do 3. listopada 2008. godine. Drugi dio odnosio se na konzervaciju koju je izvela tvrtka „Palir“, od 11. do 20. studenog 2008. godine.
Sonda 1 otvorena je u nepravilnom pravokutniku uz unutrašnje lice sjevernog zida (Sj. 3.), dimenzija 4x3 m, u smjeru I-Z, s tendencijom otvaranja temelja zida, a poslije je (nakon što je dokumentiran sjeverni profil) sonda proširena prema sjeveru probijanjem „šlica“ dimenzija 2,70x2,50 m, radi otvaranja sjevernog ugla i definiranja obrambenoga vanjskog zida (spoj Sj. 3 i Sj. 16). U iskopu je definiran debeli sloj gorenja (Sj. 8 i 11, ▼838,35), s iznimnom koncentracijom gara i neizgorene drvene građe za koju se pretpostavlja da je riječ o građi za natkrivanje ulaza ili vjerojatnije nekadašnjim drvenim stubama, s obzirom na pronađeni nivo praga (Sj. 7 – ▼ 839,30) i ostatak deblje žbukane podnice, očuvane u dužini od 2,06 m i širini od 1,79 m (Sj. 15 – ▼ 837,99).
Od pokretnih nalaza u Sondi 1, osim veće količine ulomaka keramičkih posuda rađenih na kolu, od gline svijetle oker do tamno sive (crne) boje s kalcitnim primjesama, jednobojne, neukrašene ili ukrašene urezanim motivom valovnice u nekoliko inačica, horizontalnih ili kosih linija do glazirane slikane keramike (u najviše slučajeva slikane nijansama plave boje), pronađena je i veća količina željeznih predmeta. Tu se izdvaja pet masivnih klinova koji su zasigurno služili za povezivanje drvene građe stubišta ili nadstrešnice, pet fragmentiranih noževa (dršci u kombinaciji drva, bronce, kosti i željeza ili samo željezna sječiva) ili konjaničke ostruge. Također su pronađeni brončani perforirani okrugli praporac s ušicom za vješanje te stakleni bukl čaše, tzv. *krautsrunk*. U otvaranju probnog „šlica“ prema Sj. 16 pronađene su i dvije kamene topovske kugle.
Prema preliminarnom pregledu, građa se uglavnom može datirati u razdoblje početka novog vijeka (17./18. st. i poslije) s elementima starijih razdoblja (stakleni se bukli javljaju od 15. st.; kao paralela se može povezati da je jedan vrlo sličan bukl pronađen u ruševinama nedalekog Komića, burga Kurjakovića od 13., odnosno 14. i 15. st.).
Iskop je u sondi dopirao do sterilnog sloja – kamena živca, s tim da je podnica (Sj. 15) prekrivena najlonom i dijelom zatrpana radi zaštite, s obzirom na to da ulazi pod južni profil (recentna uređena pješačka staza – iskop predviđen za 2009. godinu). Pri iskopavanju vanjskog lica obrambenoga sjevernog zida (Sj. 16), definirano je samo u manjoj mjeri njegovo lice, razoreno vojnim aktivnostima i zubom vremena, odnosno raslinjem.
Sonda 2 otvorena je uz unutrašnje lice vanjskoga istočnog zida (Sj. 4), u obliku nepravilnog četverokuta, dimenzija 2,30x2,50 m. Postavljena je južno u odnosu na Sondu 1, s druge strane recentne pješačke staze. U sondi se, geomorfološki, teren naglo spušta i ispod humusnog sloja na relativno maloj dubini pojavljuje se kamen živac (Sj.10), što je prilično različita situacija u odnosu na iskop Sj. 1 (prosječna je dubina iskopa bila 2 metra). Unutar živca, uz južni profil sonde pojavio se ostatak mogućeg zida (Sj. 14), s prvim klesanim kamenom, okomit na vanjski istočni zid (Sj. 4), odnosno u smjeru pružanja I-Z. Ispod humusnog sloja evidentirana je manja količina sloja gorenja (Sj. 8) te pokretni nalazi, uglavnom ulomci keramičkih posuda identični nalazima iz Sonde 1, no izdvaja se nalaz fragmentiranoga koštanog češlja.
Sonda 4 otvorena je ispred ulaza u vršni plato prema kuli, odnosno uz vanjsko lice istočnog zida i ulaza. Položena je u smjeru J-S, u dužini od 8,5 m te u širini koja na južnoj strani iznosi 1,50 m, a na sjevernoj cca 0,80 m. Ispod humusnog sloja, na južnoj strani pojavljuje se visoko ležeći kamen živac, dok prema sjeveru teren pada. Ispred ulaza nalazila se manja količina rasute žbuke (Sj. 9), vjerojatno kao otpad prilikom gradnje ili popravka zida. Na sjevernoj strani nalazio se manji ostatak kompaktne „podnice“ (Sj. 15a), vrlo sličan podnici u S-1, no nije fizički vezan s njom.

Kula, ostatak vanjskog lica na sjevernoj strani (foto: T. Kolak)

Sonda 1, pogled sa zapada, ostatak grede (foto: T. Kolak)

S obzirom na to da se nalazi izvan obrambenog zida, postavlja se pitanje njezine funkcije ili je možda u jednom trenutku niveliran teren, pa je to samo manji očuvani ostatak. Također je očišćen i dio sonde u dijelu samog ulaza, s pragom (Sj. 7). Širina praga s vanjske strane iznosi 1,18 m, dok se prema unutra proširuje blago lepezasto.
Pokretni materijal pronađen u toj sondi identičan je nalazima iz sondi 1. i 2. i uglavnom se odnosi na keramičku produkciju, uz iznimku fragmentiranoga željeznog noža pronađenog uz istočno lice Sj. 4.
Sonda 3 – kula, određena je očuvanim arhitektonskim ostatkom kule te je proširena u odnosu na definiranje njezina vanjskog lica u nepravilnom krugu, kako uvjetuje i geomorfologija terena. Unutrašnji promjer kule iznosi 6,86 m (odnosno 7,37 m), dok debljina zida (Sj. 5) iznosi cca 2,40 m. Na dva je mjesta pronađeno vanjsko lice zida: na jugozapadu očuvano u svega u jednom redu dva klesanca, a na sjeveroistoku očuvano u dužini od cca 2 m i visini od 0,80 m. Temelj leži izravno na kamenu živcu, a uz jugoistočni je dio zida visoko postavljeni kamen živac i obrađen. Unutrašnje i vanjsko lice Sj. 5 u potpunosti su građeni od klesanaca, dok je unutrašnjost zapunjena neobrađenim većim ili manjim kamenjem te većom količinom žbuke, i to u dvije građevinske faze. Iz starijeg razdoblja (vremena gradnje) potječe čvrsta, gotovo okamenjena svijetla žbuka, a rastresita žbuka žute do tamno žute boje može se povezati s razdobljem popravaka, vjerojatno iz razdoblja Vojne krajine. U plaštu, s kojeg je u cijelosti očišćena niska vegetacija (u jugoistočnom dijelu i visoko raslinje), evidentirani su i pravilni kružni otvori (promjera 10 cm). Riječ je o 7 očuvanih otvora, bez pravilnosti u udaljenosti ili visini, a služili su provjetravanju unutrašnjosti kule (ventilacijski otvori). Visinska razlika očuvanog Sj. 5 na jugozapadu iznosi 2,42 m (▼ 844,13, ▲ 846,55), a na sjeveroistoku 1,87 m (▼ 844,72, ▲ 846,59). Iskop u unutrašnjosti sonde 3, odnosno kule, izvršen je u manjoj mjeri. S obzirom na to da je kula najdominantnija točka Udbine, a i cijeloga Krbavskog polja, uvijek je bila u funkciji promatračnice. Tako je bilo i tijekom Drugoga svjetskog rata, kada je tu postavljen betonski grudobran, a prije njega u vrijeme Austro-Ugarske, geodetska mjerna točka. Pri iskopu su uklonjeni dijelovi grudobrana koji nije bio temeljen, a daljnjim iskopom i geodetska kota. Humusni je sloj bio pun recentnih ostataka, uglavnom željeznih nedefiniranih predmeta (raznih cijevi), čahura metaka iz 1933. godine, vrlo malo ulomaka keramičkih posuda, ali i dvije kamene topovske kugle, identične kuglama pronađenima u Sondi 1. Ispod humusnog sloja nalazi se sloj potpuno sterilne (Sj. 13) ilovaste grudaste svijetlo smeđe zemlje koja je nanesena u jednom trenutku. Debljina tog sloja nije definirana, pa je nastavak istraživanja unutrašnjosti kule predviđen za 2009. godinu.

Lokalitet je arhitektonski snimila tvrtka Arheo Plan d.o.o., nakon čega je započela i konzervacija. Dogovoren je konzervatorski zahvat na ulaznom vršnom dijelu prema kuli, odnosno na ostacima arhitekture – Sj. 3, Sj. 4 i Sj. 16, kako bi se spriječilo daljnje ruiniranje, osobito nakon otvorenih iskopnih površina. Radovi su izvedeni vezivom u omjeru 5 : 3 : 1, s obzirom na klimatološke uvjete na Udbini (ekstremne oscilacije temperature i jak vjetar). Za potrebe zahvata iskorišten je kamen pronađen u iskopu. Zid kule – Sj. 5 preventivno je zaštićen geotekstilom, a Sonda 4. zatrpana.
U prvoj sezoni projekta sustavnoga arheološkog istraživanja lokaliteta Gradina na Udbini, u potpunosti je ostvarena planirana količina radova. Također se u smislu zaštite lokaliteta nije željela otvarati veća iskopna površina, koju u tom slučaju ne prati i odgovarajuća konzervacija. Intrigantno je da na području zahvata gdje iskop dopire do sterilnog sloja, u vršnoj zoni lokaliteta nema starijih materijalnih tragova od konca srednjeg vijeka, odnosno početka novog vijeka. Ta činjenica začuđuje, tim više što se nešto niže od sjevernoga obrambenog zida, na padinama gdje je probijen Križni put u okviru izgradnje Crkve hrvatskih mučenika nalazi prapovijesni japodski kulturni sloj koji se okvirno može datirati u razdoblje halštata.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

In the first zone of excavations in the archaeological zone of Gradina at Dubina, during 2008 a small area within and outside the remains of the architecture of the entry space to a circular tower were investigated. Also started was

the excavation of the circular tower in order to define its dimensions. Along with recent material found, the moveable archaeological material can be preliminarily dated to the 16th and 17th century, with some earlier elements that are dated to the very end of the Middle Ages (14th and 15th century).

Redni broj: 205
Lokalitet: Udbina – stolnica sv. Jakova
Naselje: Udbina
Grad/općina: Udbina
Pravni status: P-1613
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 8. rujna do 19. studenoga 2008. trajala su sustavna arheološka istraživanja stolnice krbavskih biskupa u Udbini (stručni voditelj: Radomir Jurić, muzejski savjetnik iz Arheološkoga muzeja u Zadru; suvoditeljica: mr. Tatjana Kolak, viša kustosica iz Muzeja Like u Gospiću, Jelena Vekić, dipl. arh. i Mirjana Bakić te Ivan Čondić, dokumentarist Arheološkoga muzeja). Kao i prethodnih godina, Arheološki je muzej izveo istraživanja u suradnji s Muzejom Like iz Gospića. Nastavak je to istraživanja nakon jednogodišnje stanke. Istražena je površina od 270 m^2. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture.

Stolnica sv. Jakova nalazi se na položaju Karija ili Korija (Kruhek 1997; Horvat 2003; Jurić 2001; Jurić 2004; Jurić 2004a; Jurić 2005; Jurić 2006; Jurić 2007; Jurić 2008). Radilo se na nekoliko položaja: unutar stolnice, posebice u

Udbina – stolnica sv. Jakova, grobovi (foto: I. Čondić)

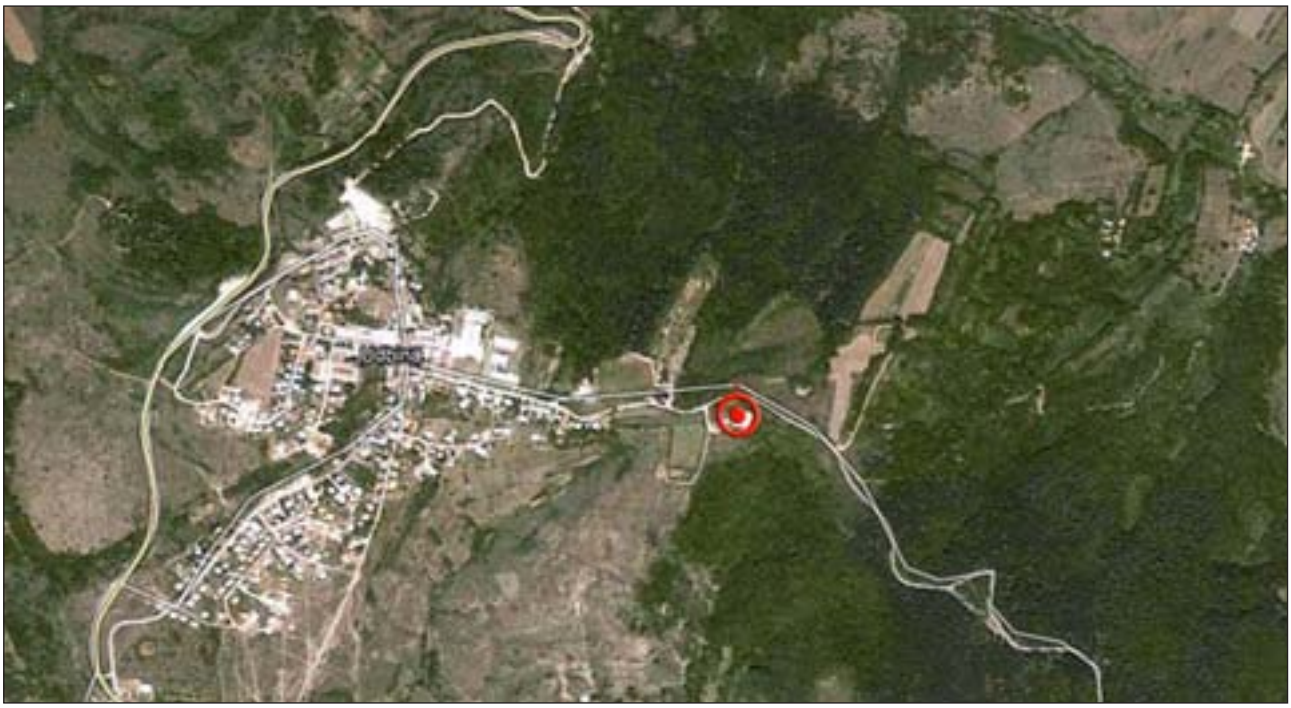

Udbina – položaj stolnice sv. Jakova (foto: I. Čondić)

Udbina – stolnica sv. Jakova (foto: I. Čondić)

Udbina – stolnica sv. Jakova, naušnice s tri jagode prije i nakon konzervacije (foto: I. Čondić)

njenu sjeverzapanom kutu, uz južnu dogradnju, odnosno u prostoru pretpostavljenoga biskupskog dvora. U središnjem dijelu lađe kopalo se na mjestu koje je bilo devastirano tijekom Domovinskog rata (1994.). Tu se nailazilo na ostatke ljudskih kostiju, bez ijednog kompaktnijega groba i na nekoliko dijelova nakita.

U sjeverozapadnom dijelu crkve istraženo je najviše grobova (ukupno 19 s više ukopa i u 2 do 3 sloja grobova). Najzanimljiviji je grob 195 u kojem su pronađene dvije trojagodne pozlaćene naušnice (14. st.), jedan pozlaćen prsten s osmerokutnom krunom i jedna željezna pređica s dva trna. U drugim grobovima pronađeno je nekoliko prstenova (od toga dva s krunom), željeznih pređica, dvije brončane alke i ostaci platna.

U prostoru pretpostavljenoga biskupskog dvora pronađen je samo jedan grob s više ukopa. Najvažniji su nalazi dvije srebrne naušnice s tri naroskana koljenca (14. st.). Istražen je veći dio površine s nekoliko zidova, koji će biti bolje definirani budućim istraživanjima. Tu se našlo više ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike i nešto ulomaka majolike i stakla. Valja istaknuti da je pronađeno osamdesetak manjih ulomaka gotičkog pokućstva i ponešto ulomaka fresaka.

U svim dosadašnjim arheološkim kampanjama istraženo je 214 grobova. I ovogodišnji su rezultati respektabilni, pa istraživanja svakako valja nastaviti. Nakon istraživanja započela je izrada terenske tehničke dokumentacije, crtanje pronađenih nalaza, kao i njihova konzervacija. Radilo se i na preventivnoj zaštiti otkrivenih graditeljskih ostataka episkopalnog sklopa.

Literatura

Horvat 2003 Z. Horvat, Srednjovjekovne katedralne crkve krbavsko-modruške biskupije, Zagreb – Gospić, 2003.

Jurić 2001 R. Jurić, Katedrala Sv. Jakova u Krbavi (Udbina), Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2001.

Jurić 2004 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Udbini (1996-2003), Riječki teološki časopis, god. 12, br. 1, Rijeka, 2004.

Jurić 2004a R. Jurić, Udbina – stolnica sv. Jakova, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.

Jurić 2005 R. Jurić, Udbina – stolnica sv. Jakova, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Jurić 2006 R. Jurić, Udbina, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Leksikografski zavod, Zagreb, 2006.

Jurić 2007 R. Jurić, Stolnica Sv. Jakova Starijeg u Krbavi (Udbina), Novija arheološka istraživanja na području Like, Gospić, 2007.

Jurić 2008 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Udbini (1998.-2006.), Arheološka istraživanja u Lici, Izdanja HAD, 23, Zagreb 2008.

Kruhek 1997 M. Kruhek, Topografija krbavske spomeničke baštine, Krbavska bitka i njezine posljedice (Zbornik), Zagreb, 1997.

Radomir Jurić

Summary

From September to November 2008 there were archaeological excavations at the cathedral of St James in Udbina. This was a continuation of excavations begun previously, after a break of a year. A surface of 270 square metres was excavated. Several positions were worked on: the interior of the cathedral, particularly in the north west corner, alongside the southern extension, that is, in the area of the hypothesised bishop's palace.
The most graves were investigated in the north west part of the church (a total of 19 with several interments that appear in 2 to 3 strata). The most interesting is grave 195 in which there were two three-drop gilt ear rings, a gilt ring with an octagonal crown, and one iron buckle with two tongues (14th century). In the area of what is assumed to have been the bishop's palace, a larger part of the area with several walls has been excavated; they will be defined better in future investigations. Also found here were several fragments of late medieval ceramic ware and a few fragments of majolica and glass, as well as fragments of Gothic furniture. In all the archaeological campaigns to date, 214 graves in all have been excavated.

Redni broj: 206
Lokalitet: Utvrđene pećine Ličko-senjske županije
Naselje: –
Grad/općina: –
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje, dokumentiranje

Speleološki klub *Ursus spelaeus* iz Karlovca, u suradnji s arheologom Konzervatorskog odjela u Karlovcu, od 2007. arheološki rekognoscira i dokumentira utvrđene pećine na području Karlovačke županije, gdje je otkriveno i dokumentirano 20-ak takvih pećinskih utvrda. Od 2008. istraživanje se proširilo i na Ličko-senjsku županiju, a 2009. i na Zagrebačku, Šibensko-kninsku, Zadarsku, Splitsko--dalmatinsku i Dubrovačko-neretvansku županiju, kao i na Hercegovinu. Za istraživanja u Ličko-senjskoj županiji, godine 2008. sredstva je osiguralo Ministarstvo kulture (istraživanja u drugim županijama financirana su isključivo vlastitim sredstvima), a voditelj istraživanja bio je Krešimir Raguž, arheolog Konzervatorskog odjela u Karlovcu.

Dosad je u Hrvatskoj otkriveno 50-ak, a u Ličko-senjskoj županiji pronađeno je i dokumentirano pet utvrđenih pećina.
Pećina koja se nalazi 20-ak metara iznad vrela Babinovca u selu Rastoka, blizu Smiljana kod Gospića, otkrivena je 2003. prilikom rekognosciranja za potrebe izrade

Pećina iznad vrela Babinovca

prostornog plana grada Gospića. Ulaz u pećinu je nizak, tako da se čovjek mora sagnuti da bi ušao. Nakon ulaza teren pada i tek nakon otprilike 2 m u unutrašnjosti, kad se oči naviknu na mrak, ugleda se zid. S vanjske je strane zid visok oko 1 m, ali kad se siđe u unutrašnjost njegova je visina i preko 3 m. Teren se i dalje spušta nekoliko desetaka metara, sve do kraja pećine. Sam bedem zidan je poput svih ostalih poznatih utvrđenih pećina, priklesanim kamenom i vapnenim mortom. Iako nedostaje dobar dio gornjeg dijela zida, vidljiv je ulaz. Ta pećina pripada tipu utvrđenih pećina čiji bedem nije vidljiv izvana, skromna i teže dostupna ulaza, te se može reći da je neka vrsta skrivene utvrde.
Zidana Pećina kod Pećana na Krbavskome polju po tipu je također skrivena utvrda, jer se njezin bedem nalazi unutar pećine i ne vidi se izvana. I sam ulaz, iako većih dimenzija, tako je zaklonjen da se vidi tek izbliza. Bedem je također zidan priklesanim kamenom i vapnenim mortom. Od arhitektonskih elemenata vidljivo je samo mjesto ulaza, jer tu nedostaje zida, kao i jedna puškarnica. (Zidove i ulazne dijelove pećine iznad vrela Babinovca i Zidane pećine arhitektonski je snimila Nela Kovačević iz tvrtke Arheo Plan.)
Pregledana je i Orlovčića pećina kod Perušića, u kojoj nema zida nego samo ljudskom rukom napravljen utor (vjerojatno za zagrađivanje ulaza brvnom ili brvnima). Ostaci zida pronađeni su u podnožju pećine, a pod njom je, osim ostataka žbuke i kamena, i velika hrpa odronjenog kamenja.

Pećina u Pećanima

Pećina u Pećanima 2

Prema predaji, u toj maloj pećini, koja je zapravo 2-3 m duboka niša u strmoj stijeni, ljudi su se skrivali od Turaka. Orlovčića pećina nepristupačna je i teško vidljiva, a u nuždi su se u nju mogle skloniti najviše jedna do dvije obitelji.
Pećina iz koje izvire potok Vrbas kod Bužima nedaleko od Gospića vrlo je zanimljiva prirodna pojava. Riječ je o propaloj vrtači iz koje izvire potok Vrbas, prolazeći kroz monumentalan procjep u stijeni koji je širok desetak te visok tridesetak metara. Unutar te velike šupljine, a pri njenu vrhu, jest još jedna uska pećina dužine 20 m koja je nekad bila zagrađena zidom. Od zida visokog nekoliko metara ostao je samo djelić na vrhu, uz strop kanala, a ostatak je odnesen vodom.
Vranova pećina nalazi se na samome vrhu u klisuri na Kozjanu na Kamenitoj gorici, između Čanka i Bunića. Ta je pećina iznimno nepristupačna i visoko u stijenama, a vidljiva je tek kad joj se priđe na 50-ak metara. Međutim, iz nje je odličan vidik, doduše samo u jednome smjeru – prema Buniću. S obzirom na to da je pećina na samom vrhu klisure, potpuno je suha, a i sam je zid nešto drugačiji nego u ostalim ličkim utvrđenim pećinama (naime, zid nema dva lica priklesana kamena s ispunom u sredini, već ima samo jedan red obostrano priklesanog kamena). Bedem visok i širok preko 5 m zidan je vapnenim mortom i očuvan je u potpunosti, osim pojedinih sitnijih dijelova uz ulazni otvor, tj. vrata. Od arhitektonskih elemenata, osim ulaza, vidljiva je i puškarnica, rupe od skele za zidanje te rupe od greda koje su mogle služiti kao galerija za pristup puškarnici.

Orlovčića pećina

Zasad je u Ličko-senjskoj županiji ubicirano još nekoliko utvrđenih pećina: još dvije utvrđene pećine kod Bužima te jedna s kamenim vratima, Zelena pećina kod Bunića te Zidana pećina kod Bunića. Ubicirana je i Turska peć blizu Gračaca, ali ona administrativno pripada Zadarskoj županiji. Valja napomenuti i zasad bezuspješan pokušaj ubiciranja Ivanove pećine kod Udbine.
Prema dosad prikupljenim podacima, na području Ličko--senjske županije ima ukupno 20-ak utvrđenih špilja iz vremena turskih ratova. Dok su stari gradovi i sustav čardaka bili pod austrijskom upravom ili upravom hrvatskih velikaša, te je špilje utvrđivao narod i u njih se skrivao. Povijest i namjena tih špilja čuvaju se u toponimima, ali i u pričama mjesnog stanovništva. Nijedna od njih se, koliko je poznato, ne spominje u povijesnim izvorima. U nekima ima keramičkih i metalnih nalaza, a u nekima i ljudskih kosti. Te su špiljske utvrde po namjeni vjerojatno jednake (sve su one male utvrde – zbjegovi za nevelik broj ljudi), dok ih prema vrsti ima različitih tipova: ili su to prave utvrde na nepristupačnim mjestima ili su lako pristupačne, ali skrivene, kod kojih je utvrđenje tek u unutrašnjosti špilje. Sve su špilje utvrđene kamenim bedemima, a tehnika zidanja kamenom i vapnom identična je tehnici zidanja starih gradova s tog područja. Iako su te špiljske utvrde često i vrlo malene, zanimljiva je raznovrsnost i brojnost konstruktivnih elemenata i dijelova utvrda: kule, pokosi, lukovi, puškarnice, vrata, galerije, stube, rupe od skela, stropovi… Očuvanost je utvrda različita: od jedva ponekog traga žbuke ili samo pisanog ili usmenog podatka, do potpuno očuvanih utvrda – malih bisera obrambene arhitekture.

Literatura

Fras 1988 Franjo Julije Fras, Topografija Karlovačke vojne krajine, Lička župe (pretisak), Gospić, 1988.
Hirc 1996 Dragutin Hirc, Lika i Plitvička jezera, Rijeka, 1996. (pretisak izdanja iz 1900. godine)

Krešimir Raguž

Summary

Since 2007 the speleological club called Ursus spelaeus of Karlovac has carried out archaeological reconnaissance and documentation of fortified caves in the area of the Karlovac County, and since 2008 also in the area of Lika and Dalmatia. Of the total of over 50 known fortified caves in Croatia, some 20 or so of them are found in the Lika and Senj County, and during 2008, five of them were documented.
The Cave over the Babinovac spring in the village of Rastoka by Smiljan (near Gospić) and Zidana pećina (cave) by Pećane over Krbavsko polje were surveyed and an architectural drawing of their walls was made. Both caves are difficult to approach and the walls are visible only when the cave is entered. This is also the characteristic of the cave by Bužim (near Gospić) from which the Vrbas brook discharges, but of this wall only a small trace on the ceiling of the cave has remained. The remains of a rampart that was once alongside the Orlovičić Cave by Kvarta (by Perušić) have been found. The last cave documented was Vranova pećina under the very peak of Kozjan between Čanak and Bunić, the rampart of which is visible from a distance, and extremely well preserved, but exceptionally inaccessible.
Speleological ground plans and profiles were made for all the caves as well as ground plans and drawings of their walls. Surface finds were collected; these are sparse fragments of what is probably modern ceramics typical of the area; however, it is impossible to state this more precisely at present.

Redni broj: 207
Lokalitet: Velika Karaula
Naselje: Vukava – Široka Kula
Grad/općina: Gospić
Pravni status: preventivno zaštićen
Razdoblje: P-2218
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 26. svibnja do 25. lipnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja halštatskog japodskoga gradinskog naselja na Velikoj Karauli, Vukava u Širokoj Kuli. Voditeljica radova bila je Tatjana Kolak (Muzej Like Gospić), a sudjelovali su i G. Jakovljević te šest pomoćnih radnika. Investitor je bio T-Mobile d.o.o.

Istraženi su položaji uz iskopne recentne radove za izgradnju bazne postaje T-Mobilea, pristupne komunikacije i iskope za elektroinstalacije. Izabrane su pozicije koje u arheološkom smislu mogu dati uvid u razmjere recentne devastacije tog prapovijesnoga gradinskog lokaliteta te determiniranje arheološkog konteksta u razdoblje kasnoga brončanog i starijega željeznog doba (10. – 4. st. pr. Kr.), odnosno vrijeme japodske materijalne kulture. Nakon istraživanja položaji su vraćeni u prvobitno stanje.
Sonde 1 i 2 postavljene su uz pristupni put koji od prijevoja između Male i Velike Karaule vodi prema baznoj postaji. Pregledom je utvrđeno da u tom predjelu ima najviše

Velika Karaula, pogled na kulturni sloj u objektu 2 (sonda 3) (foto: T. Kolak)

ulomaka keramičkih posuda na površini, a i geomorfološki gledano riječ je o relativno zaravnjenoj zemljanoj terasi koja završava kraćom i strmijom padinom. Sve je to upućivalo na moguć naseobinski položaj u prapovijesti.

Sonda 1 otvorena je uz sjevernu stranu ceste, dimenzija 12x2 m, orijentirana I-Z, s otklonom na sjever. Već pri skidanju sloja humusa pronađena je veća količina ulomaka keramičkih posuda i životinjskih kostiju. U istočnom dijelu iskopa sonde, u dužini od 5 m, već na relativnoj dubini od 20 do 50 cm pojavljuje se sterilni sloj – kamen živac. Tu je iskop i najplići. U središnjem dijelu evidentiran je kulturni sloj relativne dubine 40-50 cm, koji čini iznimna koncentracija ulomaka keramičkih posuda, životinjskih kostiju i smrvljenoga kućnog lijepa, ispod čega je evidentiran i manji ostatak očuvane podnice od zaglađenog lijepa. Očito je riječ o stambenom objektu nepravilnoga četvrtastog oblika, u širini od 4 m. Objekt leži unutar pločasto formiranog živca, a raspukline i neravnine bile su zapunjene i zaglađene zapečenom zemljom (lijep). Širi se pod sjeverni, odnosno južni profil ceste. U istom je sloju pronađeno i sedam keramičkih malih bikoničnih pršljena, kao i mali piramidalni keramički uteg, u funkciji utega na tkalačkom stanu. Od metalnih nalaza pronađena je samo mala brončana prstenasta alka. Za analizu metodom

Velika Karaula, nalaz poklopca posude s ušicom za vješanje, sonda 2, SJ.5

C-14 uzeta je veća količina drvenog ugljena, kao i gorene sjemenke (preliminarna analiza pokazala je da je riječ o plodovima divlje jabuke).
Uza zapadni profil, u smjeru S-J pružio se sloj krupnijeg i sitnijeg kamena, pomiješan s rastresitom zemljom. S obzirom na to da se tu uočava kraj te manje zaravnjene terase, može se pretpostaviti postojanje obrambenih fortifikacija – bedema ili barem nasipa radi podzida i nivelacije naseobinske terase. Ondje se nalazi manja količina pokretnoga arheološkog materijala, jer je većina kulturnog sloja sprana djelovanjem atmosferilija i eventualnim manjim tektonskim poremećajima, te se zadržala uz istočni rub (lice) suhozidnog bedema. Radi evidentiranja tog sloja kao bedema, sonda je produžena za 3,5 metra prema zapadu. „Bedem“ se pruža u sveukupnoj širini od 5,30 metara. Za njegovo temeljenje, kao i vanjsko i unutrašnje lice, upotrebljavan je kamen živac, a međuprostor je zapunjen nabacanim sitnijim i krupnijim kamenom.

Sonda 2 otvorena je uz južnu stranu pristupnog puta, paralelno sa S – 1, dimenzija 8x2 m, orijentirana I-Z, s otklonom na sjever. Kao i u susjednom iskopu, u istočnom se dijelu relativno visoko pojavljuje sterilni sloj – kamen živac, ispod sloja humusa u kome je također bilo ulomaka keramičkih posuda. U središnjem dijelu, unutar raspuklina kamena živca, također se akumulirala velika količina ulomaka keramičkih posuda, kolutast, konveksan, perforiran pršljen i ulomak manjega piramidalnog utega te vrlo interesantan primjerak lijepo oblikovanog poklopca s nasuprotno postavljenim ušicama za vješanje. Iako je pronađena veća količina gara i gorene sjemenke, uz fragmentirani kućni lijep, što sve upućuje na postojanje stambenog objekta, za njegovo preciznije definiranje u iskopu nije bilo dovoljno pokazatelja. Na tom dijelu padine, u jugozapadnom dijelu iskopa, nalazi se strm i prirodan usjek kojim se djelovanjem atmosferilija spirao kulturni sloj. U zapadnom se dijelu sonde također pojavio dio „bedema“ koji se u blagom luku pruža prema jugu, zatvarajući i čineći još jednu terasu, zasigurno naseobinskog karaktera.

Sonda 3 otvorena je na južnoj terasi Velike Karaule, podno bazne postaje i sa zapadne strane iskopa za recentni vod elektroinstalacije, dimenzija 3x4 m. Ispod sloja humusa koji varira od 5 do 30 cm, u najvećem dijelu iskopa pojavljuje se kamen živac pomiješan sa zdravicom. Iznimka je sjeverozapadni dio iskopa, gdje se pojavljuje kulturni sloj. Riječ je o stambenom objektu koji je definiran u iskopu u dimenzijama 1,70x1,20 m, jasno omeđen naslaganim krupnijim kamenom. Na mješavini živca i zdravice nivelirana je plitko i loše očuvana podnica od kućnog lijepa. U tom je dijelu koncentrirana veća količina ulomaka keramičkih posuda, manja količina životinjskih kostiju te utezi s tkalačkog stana (jedan veći piramidalni uteg s ušicom za vješanje i pola većega keramičkog pršljena).

Sonde 4 i 5 položene su uz samu ogradu bazne postaje, u području koje je već površinskim pregledom upućivalo na visoko položen kamen živac. Sonde su formirane u zemljanom arealu, između tih vidljivih markera. Sonda 4 položena je uz istočnu ogradu bazne postaje, dimenzija 8x2,5 m, orijentirana S-J, s otklonom na istok. Ispod vrlo plitkoga humusnog sloja, na cijeloj površini pojavili su se pravilno pločasto uslojeni vapnenački blokovi kamena živca. U dubokim pukotinama između blokova pronađeno je vrlo malo ulomaka keramičkih posuda, ali je zato nađeno nešto recentnog materijala – čahura ispaljenih metaka i sl. Sonda 5 položena je uz sjevernu ogradu bazne postaje, dimenzija 6,30x2,5 m, orijentirana I-Z, s otklonom na sjever. Ispod humusnog sloja pružaju se također pločasto oblikovani vapnenački blokovi kamena živca, čija dubina varira od 0 uz sjeverni profil, do 60 cm uz južni profil sonde. Nekoliko ulomaka keramičkih posuda pronađeno je pri skidanju humusnog sloja. Sonde su u arheološkom smislu sterilne.

Pregledom pokretne arheološke građe, s obzirom na to da je u većem dijelu materijal očišćen (tijekom kišnih dana), preliminarno je utvrđeno da je riječ o keramičkoj produkciji koja pripada tzv. gradinskoj keramici datiranoj u razdoblje kasnoga brončanog i starijega željeznog doba. U njoj je moguće razlikovati grubu i finu keramiku za svakodnevnu uporabu, rađenu od više ili manje pročišćene gline, pečene redukcijskom i oksidacijskom metodom. Od oblika se osobito izdvajaju šalice s drškom koji prelazi obod posude, zdjele, tanjuri i dr. Posude su često bile ukrašene urezivanjem, kaneliranjem te ubadanjem ili kombinacijom navedenog, a motivi su razni – šrafirani viseći trokuti, borove grančice, kombinacije horizontalnih i vertikalnih linija i sl. Ukrašavanje je također rađeno i plastičnim dodacima, poput potkovičastih aplikacija, gumba ili bradavica. Detaljna obrada građe tek slijedi, kao i analiza uzoraka, no lokalitet je već datiran u vrijeme od 10. do 7. st. (Drechsler Bižić 1986: 109 – 110, T. 9), pa ni preliminarna obrada ne odstupa od te datacije.

Literatura

Drechsler Bižić 1986 Ruža Drechsler Bižić, Naseobinski objekti na nekim gradinama u Lici, VAMZ, 3. s., sv. XIX, Zagreb, 1986: 107 – 127.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

During 2008, rescue excavations were carried out at the site of the Hallstatt Iapodean hill fort settlement at Velika Karaula in Široka Kula. Five test digs were dug, two of which were archaeologically sterile. In the remaining three pits, two residential structures and part of the internal rampart of the hill fort or the sub-wall of the settlement terrace were partially investigated. The moveable archaeological material is mainly concerned with ceramic ware that belongs to Gradac style pottery dating to the period of the Late Bronze or the Early Iron Age. Fine and coarse ware can be distinguished, for everyday use, made of more or less refined clay, fired with the reduction and oxidation technique.
Particularly distinguished by their form are cups with a handle that rise above the rim of the vessel, bowls, plates

and other things. The vessels were often ornamented, with incising, fluting or stabbing, or with a combination of the above, the motifs of which were various: hatched suspended triangles, pine twigs, combinations of horizontal and vertical lines and so on. The decoration was also done with three-dimensional additions, such as horseshoe shaped appliqués, buttons and bosses. A detailed study of the material is still to come, as is an analysis of the samples, but the site can still be dated to the time from the 10th to the 7th century.

ZADARSKA ŽUPANIJA

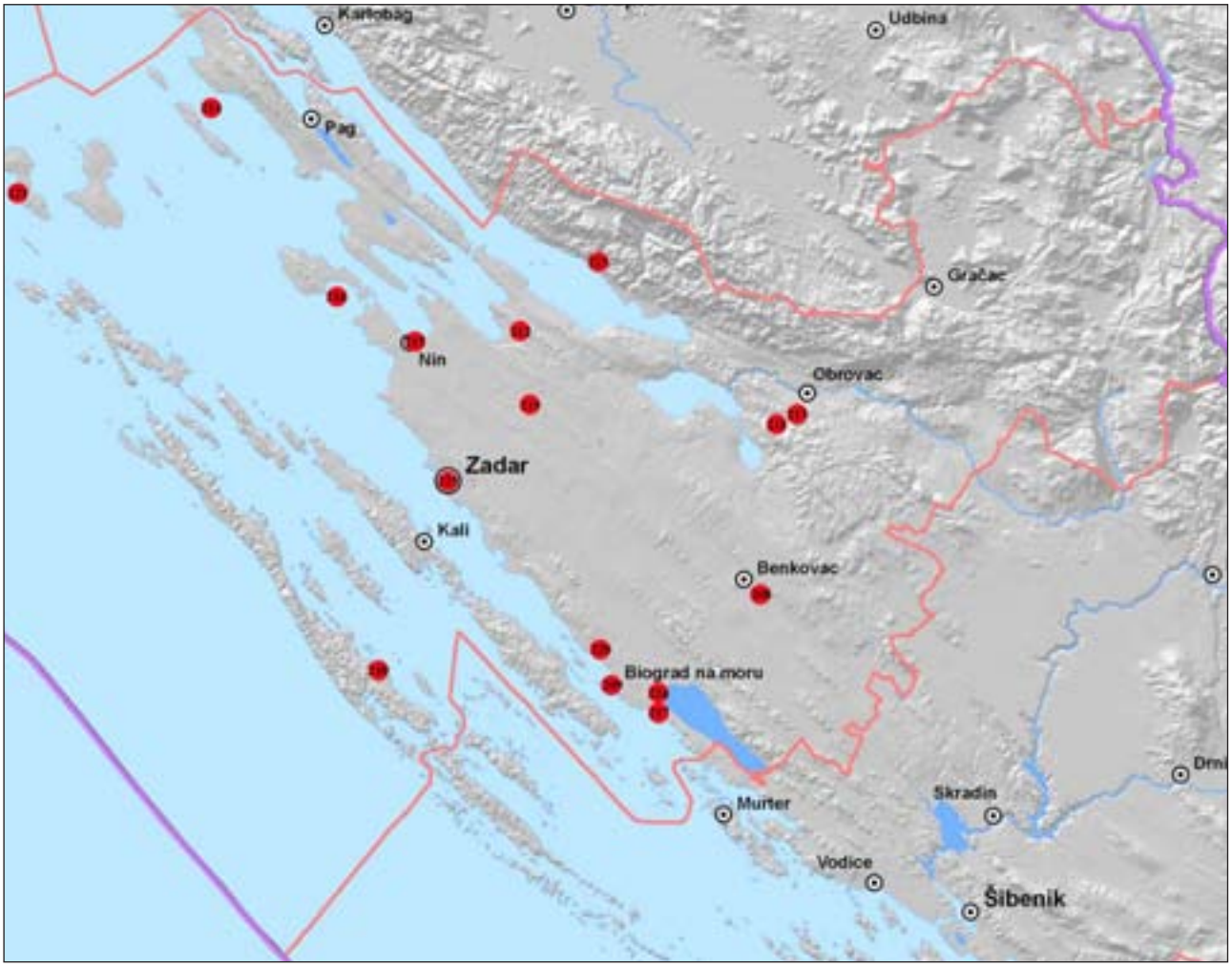

208 Asseria
209 Biograd na Moru
210 Crkva sv. Viktora na Citoriju
211 Cvijina gradina
212 Krneza i Podvršje – tumuli
213 Kruševo – crkva sv. Jure na groblju
214 Maun – podmorje
215 Nin – Sv. Grgur
216 Otok Vir – podmorje
217 Pakoštane – Veli školj
218 Pašmanski kanal
219 Poličnik
220 Rogovo – Sv. Roko (Sv. Mihovil)
221 Silba – uvala Pocukmarak
222 Starigrad Paklenica (općina)
223 Starigrad Paklenica – crkva sv. Petra
224 Vransko jezero – Baštijunski brig
225 Zadar – Polačišće i Ulica Petra Svačića

Redni broj: 208
Lokalitet: *Asseria*
Naselje: Podgrađe
Grad/općina: Benkovac
Pravni status: Z-1310
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka istraživanja Aserije i konzervatorski zahvati nastavljeni su i u 2008. godini. Jedanaesta arheološka kampanja započela je 9. listopada, a trajala je do 11. studenog 2008. godine. S pet radnika koje je financirao Grad Benkovac, u zoni sjevernog poteza kasnorepublikanskog bedema, iskopavanje je nastavljeno do 30. studenog. Na terenu je bilo prisutno sedam arheologa i povjesničara umjetnosti iz Muzeja antičkog stakla, Zavičajnog muzeja u Benkovcu i Zavičajnog muzeja u Biogradu na Moru. Trojica od njih bili su dokumentaristi. Na terenu je bilo desetoro studenata i apsolvenata arheologije, povijesti i povijesti umjetnosti te deset radnika za zemljani otkop.

Istraživanja su nastavljena ispred sjevernoga plašta kasnorepublikanskog bedema na suburbanoj arhitekturi. Iskopavalo se i pred trećom kasnorepublikanskom kulom na zoni prapovijesnog bedema, a istraživanje je nastavljeno i u urbanom tkivu grada kod novih istočnih gradskih vrata. Na tom je dijelu do kraja istražena antička cisterna. Namjena suburbane arhitekture iza tzv. Trajanova slavoluka (gradska vrata), u ovoj je fazi istraživanja još uvijek nejasna. Zidovi su sagrađeni od vrlo pravilnih i dobro uslojenih klesanaca, što upućuje na rani datum njihova nastanka. Moguće je da je ondje zaista riječ o elementima suburbane arhitekture, no jednako je tako moguće da se radi o zidovima grobnih parcela. Na to upućuju brojni nalazi ulomaka raznorodne keramike, posebno ulomci uljanica te izrazito taman otkopni sloj (moguće devastirani paljevinski ukopi). Je li zaista riječ o zidovima grobnih parcela ustanovit će se budućim istraživanjima, kad otkopni sloj prodre do razine eventualnih ukopa. Cijeli potez zida restauriran je i konzerviran u dužini od oko 21 m. Ispunjene su fuge i stabilizirana gornja površina zida.

Pogled na prapovijesni bedem, kasnoantičke kontrafore i kasnorepublikanski bedem

Dijelovi suburbane arhitekture (ili zidova grobnih parcela) pokraj „Trajanovih vrata“

Pravac i širina prapovijesnog bedema

Detalj podnice vodospreme

U prijašnjim istraživanjima, kod treće kasnorepublikanske kule uočen je ugao suhozidnog bedema liburnske gradine, koji se pruža prema drugoj antičkoj kuli. Ovogodišnjom kampanjom utvrđena je debljina prapovijesnog bedema (oko 2 m). Sačuvana visina bedema, na istraženom potezu od oko 15 m, jest oko 1,5 m. Gornja razina suhozidnog bedema sačuvana je uglavnom do temeljne stope kasnorepublikanskog bedema. Bedem je po hodnoj površini stabiliziran izvornim mrvljenim laporastim materijalom.

U urbanom tkivu istočnog dijela grada, kod novih vrata nastavljeno je iskopavanje prostora s cisternom koja je ustanovljena u prošlogodišnjim kampanjama – *Asseria* 2006. i 2007. godine. Cisterna je istražena do kraja. Dimenzije joj iznose 3,40x2,90, a dubina 3,80 cm te je veoma kvalitetno ožbukana vodootpornom žbukom i premazana crvenom bojom. Na središnjem je prostoru na stubu postavljen impost za osiguranje svoda nad cisternom. Podnica je načinjena od malih cigli postavljenih na nož, odnosno na riblju kost (*opus spicatum*). Pod je sačuvan u cijelosti. Odgovarajućim mortom konzervirana je cijela površina vodootporne žbuke.

Antička cisterna u urbanom tkivu grada kod novih istočnih vrata

Teren je dokumentiran – tehnički crteži, videozapisi, fotodokumentacija (klasična i digitalna) i geodetski izmjeren. Digitalno su skenirani sjeverozapadni i sjeverni bedem, s posebnim akcentom na prapovijesni bedem.

Literatura

Fadić 2008 Ivo Fadić, *Asseria*, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 388 – 390.

dr. sc. Ivo Fadić

Summary

Eleven campaigns of systematic archaeological excavation into Asseria and conservation work were continued in 2008. The excavations were continued in front of the northern wall of the late republican ramparts into the suburban architecture. A dig was also carried out in front of the third late republican tower in the zone of the prehistoric ramparts,

and the continuation of the excavation was carried out in the urban tissue of the city by the new eastern city walls. In this part, the excavations of the antique cistern were completed.

The purpose of the suburban architecture behind what is called Trajan's arch of triumph (the city gate) is still not certain at this stage of the research. The walls are built of very regular and well-laid ashlars, suggesting an early date of origin for them. It is possible that there really are elements of suburban architecture, but it is also possible that they are the walls of grave plots. This would be suggested by numerous finds of fragments of heterogeneous ceramics, particularly fragments of oil lamps, and a very dark excavation stratum (perhaps devastated cremation burials).

In previous excavations, by the third late republican tower, a corner of the dry stone wall rampart of a Liburnian hill fort was noticed; it extended in the direction of the second Antique tower. In this year's campaign the thickness of the prehistoric rampart (about 2 m) was determined. The extant height of the rampart on the tract of about 15 m investigated is about 1.5 m. The upper level of the dry stone rampart is preserved on the whole up to the foundation footing of the late republican rampart. The rampart is stabilised along the walking surface with original crushed marly material.

In the urban tissue of the eastern part of the city, by the new gate, there was a continuation with the excavation of the space with the cistern determined in campaigns of previous years (2006 and 2007). The cistern was excavated completely. The dimensions come to 3.40 x 2.90 m, and the depth is 3.80 m. The cistern is rendered with high quality impermeable mortar and finished in red. In the central area is a post placed on a pedestal for the security of the vault over the cistern. The floor was made of small bricks laid in herring-bone pattern (*opus spicatum*). The floor is preserved in its entirety. The whole surface of impermeable rendering has been conserved with appropriate mortar.

Redni broj: 209
Lokalitet: Biograd na Moru
Naselje: Biograd na Moru
Grad/općina: Biograd na Moru
Pravni status: Z-4244
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu uređenja povijesne jezgre Biograda i ugradbe novog sustava odvodnje, od 16. siječnja do 23. lipnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na više položaja: Narodni trg (Trg Brce), Ulica sv. Ivana, spoj Ulice kneza Trpimira i Trga sv. Stošije, spoj Ulice Grgura Ninskog i Trga hrvatskih velikana i u Ulici kralja Zvonimira (Sv. Toma). Istraživanja su potporom Grada Biograda zajednički izveli stručnjaci zadarskoga Arheološkoga muzeja i Zavičajnoga muzeja u Biogradu na Moru, uz sudjelovanje brojnih suradnika (stručni voditelj Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru, a sudjelovali su i: I. Zorić, dipl. arh. i M. Čepo, dipl. arh. – pripravnici u Zavičajnom muzeju u Biogradu na Moru, I. Čondić, dokumentarist, F. Nedved, viši fotograf, J. Vekić, dipl. arh. i M. Čurković iz Arheološkoga muzeja te A. Jordan, dipl. arh., R. Žunić, dipl. arh., V. Jović, dipl. pov. umjetnosti, vanjski suradnici Arheološkoga muzeja i studenti arheologije Sveučilišta u Zadru).

Biograd na Moru – Narodni trg, uz crkvu sv. Ivana Evanđelista (foto: I. Čondić)

Najopsežnije je istražen Narodni trg (Trg Brce, Žegar) koji se proteže sjeveroistočno od ostataka crkve sv. Ivana Evanđelista (k.č. 1429, k.o. Biograd), a radovi su započeli prema konzervatorskim uvjetima Konzervatorskog odjela u Zadru. Tim je zahtjevnim istraživanjima obuhvaćena površina veća od 1000 m^2. Crkvu sv. Ivana Evanđelista, koja je pripadala muškom benediktinskom samostanu (11. st.), godine 1969. i 1970. istraživao je Arheološki muzej iz Zadra pod stručnim vodstvom prof. J. Beloševića (Belošević 1971). Konzervacija i prezentacija tog iznimno važnoga hrvatskog srednjovjekovnog spomenika završene su 1971. godine. Iz postojeće je dokumentacije vidljivo da su se uz svetište (s vanjske strane) i uz sjeveroistočni zid crkve (također s vanjske strane) nalazili grobovi. Istraživanjima je tada bio obuhvaćen samo uži dio, uz zidove crkve (nešto više od 1 m širine). Uz spomenuti sjeveroistočni zid crkve provedena su revizijska istraživanja (uski pojas) i zaštitna

Biograd na Moru – Ulica kralja Zvonimira (Sv. Toma) (foto: I. Čondić)

Biograd na Moru – spoj Ulice kneza Trpimira i Trga sv. Stošije (foto: I. Čondić)

istraživanja u dužini od 30 m i širini do 6 m. U toj je zoni ukupno istraženo 17 grobova, dok su 3 groba (s ukopom djece) istražena u prostoru od 15 do 20 m sjeveroistočno od crkve sv. Ivana Evanđelista. Gotovo su svi grobovi imali

Biograd na Moru – spoj Ulice Grgura Ninskog i Trga hrvatskih velikana, dio kule (foto: I. Čondić)

grobnu arhitekturu (uglavnom zidani i vezani žbukom, a nekoliko ih je i s okomito postavljenim pločama). Većina je grobova sadržavala više od jednog pokojnika. Takve su grobnice višekratno upotrebljavane. U slojevima oko grobova nađeno je više dislociranih ljudskih kostiju. U grobovima su pronađeni veoma skromni nalazi nakita (uglavnom brončane karičice i vitice). Tu je zasigurno riječ o grobovima iz srednjeg i ranog novog vijeka. Po svemu se čini da je to bilo nakon što su Mlečani 1125. do temelja porušili Biograd, odnosno obnovom života u tom naselju u kasnijim stoljećima. Ljudski osteološki materijal s tog, kao i s drugih navedenih položaja, analiziran je u Odsjeku za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pod stručnim vodstvom prof. dr. sc. M. Šlausa. Materijal je iznimno zanimljiv, jer upotpunjuje saznanja o uvjetima i kvaliteti života u tom dijelu Hrvatske od srednjeg do novog vijeka.

Arhitektonski ostaci najvećim su dijelom otkriveni u sjeveroistočnom, a manje u zapadnom i istočnom dijelu Narodnoga trga. Riječ je o graditeljskim objektima koji su služili za stanovanje i druge sadržaje. Objekti se razlikuju oblikom, veličinom, kao i fazama izgradnje. Visina zidova varira od 10 cm do 1 m. Veličinom se izdvaja jedna građevina dužine 14,5 m, a širine 3,5 m. Zidovi su građeni od manje ili više obrađenog kamena, neujednačene veličine i vezani žbukom. Temelji im leže izravno na živcu. Mjestimice se nailazilo na ostatke podnica od nabijene zemlje ili loše žbuke, kao i kamenih ploča. Na nekoliko se mjesta naišlo i na slojeve paljevine i izrazito crne zemlje koja je u svezi s tom paljevinom, što bi se moglo dovesti u svezu s rušenjima i paljenjem Biograda od srednjeg do novog vijeka.

Napose je zanimljiv omanji četvrtast objekt na samom kraju sjeveroistočnog dijela trga. Tu je ispod šute i debelog sloja kamenih ploča nađena velika količina ulomaka zemljanih posuda i životinjskih kostiju. Posebice se izdvaja nalaz koštanog tuljca koji je ukrašen geometrijskim ukrasom, a pripada ranom srednjem vijeku (9. st.).

Na cijeloj površini trga pronađeno je mnoštvo ulomaka zemljanih posuda (gruba keramika, od koje jedan dio i ukrašen, te ulomci glazirane keramike – majolika), koji se sada sređuju i još će se, poradi svoje brojnosti, sređivati i obrađivati u Zavičajnom muzeju. Od cjelovitih keramičkih predmeta vrijednošću se izdvaja jedna ranosrednjovjekovna uljanica iz druge polovine 9. st. Pronađeno je i nekoliko obrađenih kamenih ulomaka iz rimskog doba i srednjeg vijeka.

Do nedavno se pretpostavljalo, pa i vjerovalo, da se sa sjeveroistočne strane crkve sv. Ivana Evanđelista nalazio trg iz prijašnjih stoljeća i da se tu nije stanovalo. Ovim istraživanjima utvrđeno je da se u minulim stoljećima tu i pokapalo i živjelo, što je ujedno i najvažniji rezultat ovih istraživanja.

S vanjske strane južne apside crkve sv. Ivana Evanđelista te jugoistočno od nje, u Ulici sv. Ivana otkriveno je dvadesetak grbova s dijelovima nakita od konca 11. i početka 12. st. do ranoga novog vijeka. Većina je grobova imala grobnu arhitekturu. Pronađeno je i više ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike. Otkriveni su i skromni graditeljski ostaci. Značenjem se izdvajaju ostaci jednoga

kružnog objekta u neposrednoj blizini crkve, vjerojatno iz srednjeg vijeka.
Na spoju Ulice kneza Trpimira i Trga sv. Stošije (k.č. 3762/3763) istražena su dva zidana groba s višekratnim ukopima. Riječ je o grobovima iz ranoga novog vijeka. Pronađene su dvije brončane karičice nesastavljenih krajeva. U iskopu je pronađena manja količina grube keramike, ulomak keramičke lule, nekoliko ulomaka majolike i stakla. Iskopana je površina od 14,6 m^2.
Prilikom iskopa kanala za novi električni kabel na spoju Ulice Grgura Ninskog i Trga hrvatskih vladara, nađen je dio obrambenog sustava grada Biograda iz kasnoga srednjeg vijeka. Istražena je površina od 6,12 m^2.
U Ulici kralja Zvonimira (crkva sv. Tome i nekadašnji ženski benediktinski samostan) zaustavljen je iskop kanala za odvodnju koji je trebao proći kroz ostatke crkve (k.č. 1430, 1532, 1538, 1540, k.o. Biograd). Istražen je samo jedan dio s graditeljskim ostacima iz druge polovine 11. st. i nekih mlađih (recentnih) objekata. Nađeni su ulomci srednjovjekovnih i novovjekovnih posuda od pečene zemlje, ali i ulomci fresaka koji su vjerojatno pripadali crkvi te nekoliko grobova. Ondje će se istraživanja uskoro nastaviti.
Prema preporuci Konzervatorskoga odjela u Zadru, svi su navedeni položaji zatrpani nakon istraživanja. Narodni je trg nakon povlačenja arheologa u cijelosti uređen. U ovim iznimno zahtjevnim radovima ostvarena je izvrsna suradnja s Gradom Biogradom, napose gradonačelnikom I. Knezom, građanima Biograda, Konzervatorskim odjelom iz Zadra, Zavičajnim muzejom, Arheološkim muzejom iz Zadra, tvrtkom Bošana, projektantom, istraživačima, izvođačima radova i dr. Svojom bogatom prošlošću (Belošević 1971; Buškariol 1983; Buškariol, Jelić 1990; Jakšić 2006; Juraga 1980; Jurić 1990; Jurić 2006; Ptricioli 1984; Uroda 2005; Vežić 1990), rezultatima najnovijih arheoloških istraživanja i veoma vrijednom kulturno-povijesnom građom u Zavičajnom muzeju, Biograd na Moru sve se više uključuje u tijekove kulturnog turizma.

Literatura

Belošević 1971 J. Belošević, Sv. Ivan, Biograd na moru – starohrvatska crkva, Arheološki pregled, 12, Beograd, 1971.
Buškariol 1983 F. Buškariol, Istraživanje don Luke Jelića u Biogradu na moru i na položaju Glavica, Biogradski spomenici 1, PPUD, 27, Split, 1983.
Buškariol, Jelić 1990 F. Buškariol, L. Jelić, O katedrali u Biogradu na moru, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.
Iveković 1936 C. Iveković, Istraživanje starina u Biogradu na moru i njegovoj okolici, Ljetopis JAZU, 14, 1930/1931, Zagreb, 1936.
Jelić 1898 L. Jelić, Povijesno-topografske crtice o biogradskom primorju, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva, n. s., sv. III, Zagreb, 1897. – 1898.
Jelić 1902 L. Jelić, Znamenito otkriće u Biogradu, Narodni list, god. 11, Zadar, 5. veljače 1902.
Jakšić 2006 N. Jakšić, Nasljeđe, u: Biograd na moru, Zadar, 2006.
Juraga 1980 B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, Diadora, 9, Zadar, 1980.
Jurić 1990 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.
Jurić 2006 R. Jurić, Biograd, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2006.
Jurković 1987 M. Jurković, Crkve s westwerkom na istočnom Jadranu, PPUD, 26, Split, 1986. – 1987.
Ostojić 1964 I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split, 1964.
Petricioli 1984 I. Petricioli, Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima, Cetinska krajina od prethistorije do doba Turaka, Izdanja HAD, Split, 1984.
Petricioli 1984a I. Petricioli, Biograd na moru, Likovna enciklopedija Jugoslavije, 1, Zagreb, 1984.
Petricioli 1995 I. Petricioli, Biograd, Enciklopedija hrvatske umjetnosti, Zagreb, 1995.
Petricioli 1999 I. Petricioli, Stari Zadar u slici i riječi, Zadar, 1999.
Uroda 2005 N. Uroda, Biogradska katedrala, Split – Biograd, 2005.
Vežić 1990 P. Vežić, Klesarska radionica u kasnoantičkom Zadru, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.

Radomir Jurić

Summary

As part of the development of the historical core of Biograd na Moru and the installation of a new drainage system, during 2008 rescue archaeological excavations were carried out at several positions: Narodni trg (Trg Brce), Ulica sv. Ivana, the junction of Ulica kneza Trpimira and Trg sv. Stošije, the junction of Ulica Grgura Ninskog and the Trg hrvatskih velikana and in Ulica kralja Zvonimira (Sv. Toma).
The most extensive excavations were carried out on Narodni trg (Trg Brce, Žegar); they extended north east of the remains of the Church of St John the Evangelist. Along the north east wall of the church 17 graves were excavated. The graves almost all had tomb architecture, on the whole were bricked and bonded with mortar. Very modest finds of jewellery were discovered (on the whole links and curlicues) dated from the late medieval period to the early modern period. The architectural remains were mostly discovered in the north east and to a smaller extent in the western and eastern part of Narodni trg. These are building structures that were used for residential and other purposes. The structures differ in form, size and construction phases. In places remains of floors of packed earth or poor quality mortar were found, as were stone slabs. In some places there were strata with traces of burning and highly black earth mixed with the burning that might be connected with the destruction and burning of Biograd. On the whole of the area of the Trg a great many fragments of earth vessels were found (coarse ceramics, some of which are decorated, and fragments of glazed ceramics – majolica). As for whole ceramic items, an early medieval oil lamp of the second half of the 9th century stands out for its value. Also found were several stone fragments from the Roman period and the Middle Ages.
On the outer side of the southern apse of the Church of St John the Evangelist and to the south east of it in Ulica

sv. Ivana some twenty graves with items of jewellery from the end of the 11th and the beginning of the 12th century to the early modern period were found. Some modest architectural remains were found. Remains of a circular structure in the immediate vicinity of the church, probably from the Middle Ages, stand out for their significance.
At the junction of Ulica kneza Trpimira and Trg sv. Stošije two walled graves with multiple interments were excavated. These were graves from the early modern period.
When a trench for a new electricity cable was dug at the junction of Ulica Grgura Ninskog and Trg hrvatskih velikana, part of the defensive system of the city of Biograd from the later Middle Ages was found.
In Ulica kralja Zvonimira (Church of St Thomas and the onetime Benedictine convent) the digging of a trench for drainage that was supposed to pass through the remains of the church was halted. Only part was explored, with architectural remains from the second half of the 11th century and of some more recent structures. Fragments of medieval and modern vessels of terracotta were found, as well as fragments of frescos that probably belonged to the church, and a few graves. After the excavations were completed, all the sites were backfilled.

Redni broj: 210
Lokalitet: Crkva sv. Viktora na Citoriju
Naselje: Sali
Grad/općina: Sali (o. Dugi otok)
Pravni status: P-3164
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom travnja i svibnja 2008. godine, Arheološki muzej u Zadru revizijski je istražio ostatke crkve sv. Viktora na Dugom otoku. Novčana sredstva i potrebnu radnu snagu osigurala je javna ustanova Park prirode Telašćica, a stručnu ekipu Arheološki muzej u Zadru.

Ostaci crkve sv. Viktora nalaze se kod uvale Telašćice, na južnom dijelu Dugog otoka. Smjestila se nad jugozapadnim krajem Stivanjeg polja, na djelu Stivanje gore zvanom Citorij. Izgrađena je na blagoj južnoj padini platoa, na 92 metra nadmorske visine, odakle se pruža pogled prema otvorenome moru. Prvi posredan spomen te crkve nalazi se u ispravi kojom zadarski plemići daruju samostanu sv. Krševana u Zadru lovište ribe „*...in Tilago in ualle maiori sancti Uictoris*...“, koja se datira oko 995.

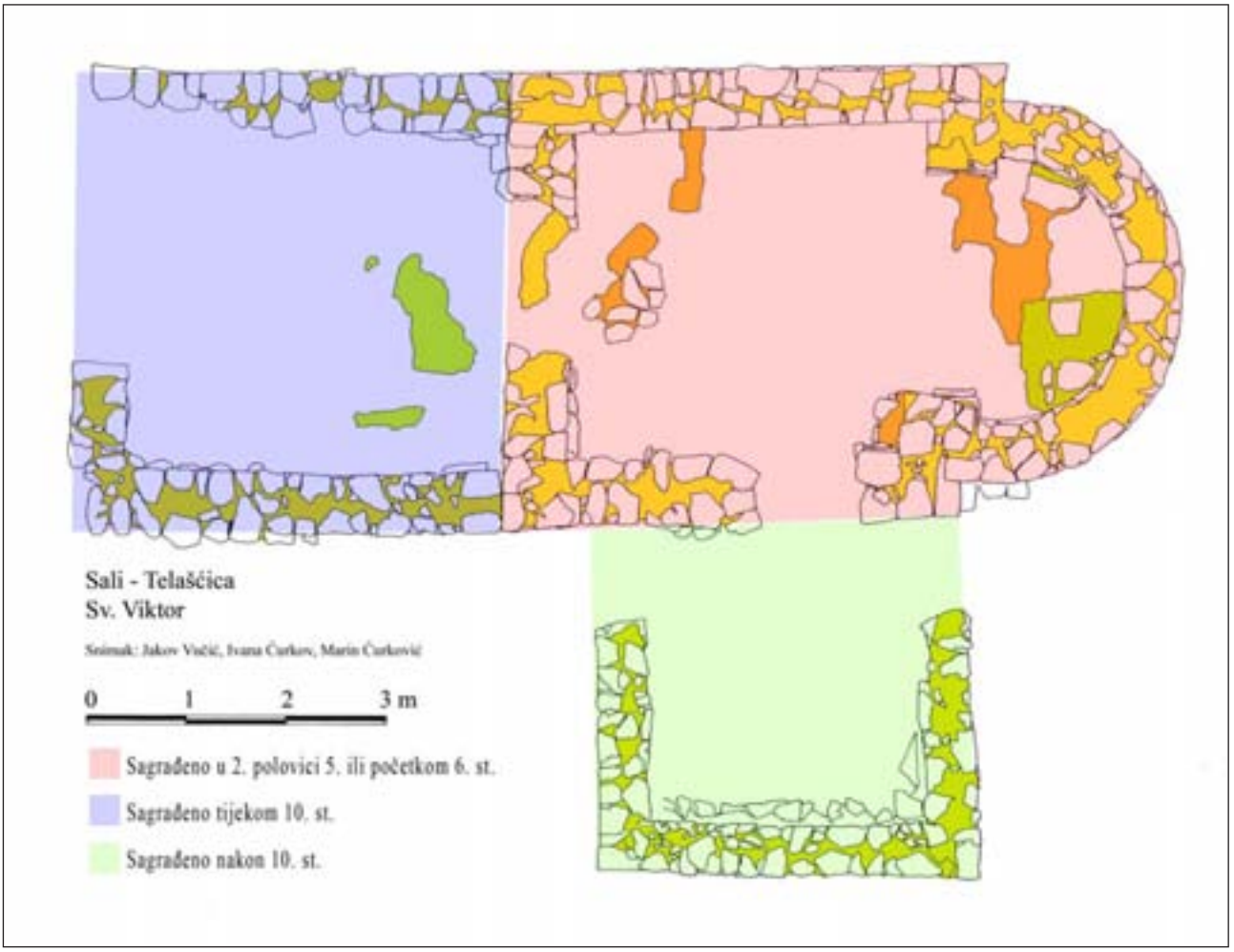

Telašćica, crkva sv. Viktora, tlocrt s fazama izgradnje (crtež: J. Vučić)

godine. Prvi neposredan spomen javlja se u buli pape Celestina III. iz 1195. godine, u kojoj se potvrđuju posjedi samostana sv. Krševana: „...*ecclesias sanctorum Iohannis et Victoris Tilagi*...“. Crkva se opet spominje u 14. stoljeću u zabilješci na poleđini starije isprave: „...*due ecclesie sancti Iohannis et sancti Victoris*...“. Crkvu sv. Viktora prethodno su istraživali dr. sc. Ante Marija Strgačić i akademik Ivo Petricioli. Prema posljednjim istraživanjima Ive Petriciolija, crkva je datirana u predromaničko razdoblje (Petricioli 1987, Petricioli 1997).

Tijekom ovog istraživanja u potpunosti su definirani ostaci arhitekture, načinjeni od prvobitne građevine s apsidom na jugoistoku i kvadratnih prigradnji na sjeverozapadu i jugozapadu. Uz ostatke arhitekture otkrivena je i veća količina pokretne arheološke građe. Neorganski spojevi pojedinih zidova i znatne razlike u njihovoj debljini jasno svjedoče o tri faze gradnje.

Centralni dio sklopa čini jednobrodna građevina s polukružnom, u prostor istaknutom apsidom na jugoistočnom kraju. Pročelje i začelje zakošeni su u odnosu na uzdužnu os crkve. Zanimljiva je pojedinost kod te crkve apsida flankirana s dva pilastra, zbog čega je šira od otvora slavolučne stijene. Unutar broda i apside sačuvani su ostaci dviju podnica. Niža je rađena jednostavnim nalijevanjem vapnene žbuke na kamen živac kojem su prethodno otučeni viši vrhovi. Njena visina odgovara visini ožbuka unutrašnjih lica zidova crkve, pa se može pretpostaviti da je nastala u vrijeme gradnje. Ta je prostorija ujedno i najstariji dio crkve.

Pravokutna dogradnja pred pročeljem gabaritima slijedi širinu broda crkve. Prilikom izrade te prigradnje graditelji nisu izravnali živac koji na dijelovima prostorije znatno strši, što je rezultiralo iznimno neravnim podom čija visina varira i više od 25 cm.

Jugozapadno od crkve otkrivena je jednostavna pravokutna prostorija koja, za razliku od dogradnje na pročelju, ne slijedi dimenzije crkve uz koju se prislonila. U toj prostoriji nisu pronađeni ostaci žbukane podnice, pa je kao podnica najvjerojatnije poslužila obična nabijena zemlja čiji je sloj uočen nešto iznad visine temeljne stope.

Tijekom istraživanja sakupljena je veća količina pokretnih nalaza. Vremenski najstariju skupinu čine ulomci tegula, među kojima je jedan s natpisom radionice Pansiana. Tegule vjerojatno potječu s neke starije građevine, a ondje su se našle u sekundarnoj upotrebi. U centralnom dijelu građevine, i manjim dijelom izvan njega, pronađeni su ulomci većeg broja kasnoantičkih keramičkih svjetiljki. Većina ih pripada tzv. afričkim svjetiljkama tipa *Hayes* II, to jest *Anselmino-Pavolini* XA, koje su se proširile tržištem Mediterana od druge polovine 5. stoljeća i masovno su upotrebljavane tijekom cijelog 6. st. Uz keramičke svjetiljke pronađeni su i ulomci staklenih lampi oblika zdjelice te ulomak čaše na nozi koja je mogla biti upotrebljavana kao uljanica za rasvjetu i kao zavjetni lumin, a datiraju se u razdoblje od kraja 4. do kraja 6. st. nakon Krista. Navedeni pokretni nalazi (uz još neke nespomenute) i ulomci kamene tranzene navode na zaključak da je prva faza crkve sv. Viktora sagrađena najvjerojatnije u drugoj polovini 5. ili pak početkom 6. stoljeća. Prvoj građevinskoj fazi crkve sv. Viktora iznimno je bliska ranokršćanska crkva na otoku Gubavcu u Pelješkom kanalu (Fisković 1971).

Telašćica, crkva sv. Viktora, ulomci kasnoantičkih keramičkih svjetiljki (foto: J. Vučić)

Vrijedni nalazi ulomaka predromaničke oltarne pregrade, ulomak grublje obrađene prozorske tranzene, ulomci dovratnika i ulomak pripadajućeg im nadvratnika s natpisom (od kojih je dio otkriven tijekom prethodnih, a dio tijekom ovog posljednjeg istraživanja) svjedoče o znatnom zahvatu prilikom uređenja crkve u predromanici. Tada je crkvi vjerojatno dograđen prostor pred pročeljem i unutar centralnog broda načinjena je nova podnica. Ulomcima oltarne pregrade načinom ukrašavanja blizak je arhitrav uzidan u kuću Jelić u Biogradu (Juraga 1980).

U prostoriji koja je dograđena jugozapadno od crkve i uz nju, ispod razine temeljne stope pronađeni su ulomci lonca ukrašenog nizom češljasto izvedenih valovnica, dubljih horizontalnih žljebova i plastičnom horizontalno položenom trakom ukrašenom utiskivanjem prsta. Prema načinu ukrašavanja i karakteristikama izrade, ti se ulomci mogu datirati u razdoblje razvijenoga srednjeg vijeka. Na osnovi njih može se pretpostaviti da je jugozapadna prigradnja crkve sagrađena u razvijenom ili pak kasnome srednjem vijeku. Nekoliko ulomaka pocakljenih keramičkih posuda svjedoče o upotrebi te crkve i u razdoblju ranoga novog vijeka.

Telašćica, crkva sv. Viktora, pogled na istražene ostatke arhitekture (foto: J. Vučić)

Literatura

Fisković 1971 I. Fisković, Ranokršćanske crkve na Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku kraj Majsana u Pelješkom kanalu, VAHD, LXV –LXVII (1963-1965.), Split, 1971: 141 – 168.
Juraga 1980 B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, Diadora, 9, Zadar, 1980: 445 – 492.
Petricioli 1987 I. Petricioli, Ecclesiae sanctorum Iohannis et Victoris Tilagi, Starohrvatska prosvjeta, 3. serija, svezak 16, Split, 1987: 93 – 105.
Petricioli 1997 I. Petricioli, Srednjovjekovni Tilagus i njegovi spomenici, Tisuću godina prvog spomena ribarstva u Hrvata, Zagreb, 1997: 169 – 179.

Jakov Vučić

Summary

The remains of the Church of St Victor lay near Telašćica Bay in the southern part of Dugi otok (island). It is located over the south west end of Stivanje polje, on the part of Stivanja gora called Citorij. The previous excavations had been headed by Dr Ante Marija Strgačić and Academician Ivo Petricioli. According to the most recent research of Ivo Petricioli, the church was dated to the pre-Romanesque period. During these excavations, the earlier ground plan was partially supplemented and it was discovered that the church derives from the time of late Antiquity. A large number of stone monuments and small metal, ceramic and glass moveable finds were discovered too; they can be dated to the period from Antiquity to the early modern period. During the pre-Romanesque, there were building operations to the church, and the interior was equipped with new stone furnishing. During the high Middle Ages, or a bit later, an annex was built onto the south west side.

Redni broj: 211
Lokalitet: Cvijina gradina
Naselje: Kruševo
Grad/općina: Obrovac
Pravni status: Z-1311
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanja na Cvijinoj gradini u Kruševu nastavljena su od 11. studenoga do 3. prosinca 2008. godine, tijekom 14 radnih dana. Početku ovogodišnjih istraživanja prethodila je priprema terena tijekom rujna i listopada, koja se sastojala u oslobađanju rubova i okoliša sonde od kamenja nagomilanog iz prethodnih kampanja. Voditeljica je istraživanja Natalija Čondić, dipl. arheo., kustosica prapovijesnog odjela Arheološkog muzeja. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, uz dodatnu financijsku potporu Grada Obrovca.

Ovogodišnja istraživanja bila su usmjerena prema dovršavanju radova u istočnom dijelu sonde A. Radilo se na iskopu unutar prostorije 4, odnosno zadnje prostorije uz istočni rub platoa gradine. Iskop je obuhvatio površinu od cca 9x5,70 m (oko 50 m^2), u sloju debljine od najmanje 10 do najviše 120 cm. Na spomenutoj se površini prije početka ovogodišnjih radova nalazio velik navoz kamenja iz prethodnih istraživanja, koji je uklonjen pripremnim radovima. U okviru iskopa djelomice je dovršeno i istraživanje arheološkog sloja do živca (na polovici iskopane površine), a sakupljena je veća količina pretežno keramičke građe liburnskih i rimskih odlika, ulomci građevnog materijala te nešto metalne i staklene građe.

Cvijina gradina, sonda A, pogled na prostoriju 3 (desno) i iskop u prostoriji 4 (lijevo) (foto: I. Čondić)

Na istočnom rubu platoa gradine, u okviru zadane sonde A nalazi se niz od nekoliko prostorija vezanih zajedničkim zidovima (zasad označene slijedom brojki od 4 do 6). Ovogodišnji iskop ograničen je na istraživanja unutar prostorije 4 te manjim dijelom i unutar prostorije 6. Radovima u prostoriji 4 djelomice je otkriven objekt čiji tlocrt i dimenzije te sastav arheoloških slojeva na cijeloj površini iskopa odgovaraju onima u prethodno istraženim prostorijama. Arheološki je sloj, kao i do sada, mjestimice sačuvan među živcem, a iznad njega nalazio se nasip tamne površinske zemlje čija je debljina varirala od desetak centimetara do preko jednog metra. Tlocrt prostorije nije u potpunosti definiran: prema sjeveru još nije pronađen njezin perimetralni zid (čini se kako je taj objekt dosta izdužen prema samom platou gradine), a prema nalazu još jednoga manjeg zida u unutrašnjosti, čini se kako je i ondje moguće očekivati dodatne zidane konstrukcije, poput one u nedavno istraženoj prostoriji 3. Prema istoku i jugu na tu se prostoriju, kako je rečeno, nadovezuju drugi objekti čiji su zidovi zasad tek ustanovljeni i nisu dalje istraživani jer izlaze iz okvira zadane sonde A. Ona tako obuhvaća dio građevinskog kompleksa gospodarske gradske zone koji se očito širi i dalje na jug, prateći gradske komunikacije prema bedemu i ulazu u naselje.
Zbog vrlo nestabilnih vremenskih prilika (koje su u više navrata prekidale radove ove istraživačke sezone), osobito jakog vjetra koji je često ometao rad u prostoriji 4, ove je godine dijelom istraživana i jugoistočna padina gradine gdje se nalazi nekropola, na čijoj se površini razaznaju pojedinačne konstrukcije grobova, donekle uništene erozijom i raznim iskopavanjima. Ondje je stoga otvoren

Cvijina gradina, prostorija 4, pogled s istoka (foto: I. Čondić)

i istražen jedan od grobova. Radi se o devastiranom (ili već istraženom) grobu u kojem je pronađeno nešto kostiju te vrlo malo sitnih nalaza (keramika, perlice, gumb). Sustavan rad na nekropoli planira se od iduće kampanje.

U kampanji 2008. nastavljeno je i geodetsko snimanje (izrada osnovne geodetske podloge). U ovoj fazi ono je obuhvatilo snimak ovogodišnjih istraživanja u sondi A, snimak pristupne ceste s južne strane, kamenolom na zapadnom dijelu gradine te nastavak snimanja istočnog podgrađa s nekropolom i docima. Snimljeni su i pojedinačni grobovi vidljivi u pejzažu (na dijelu groblja koji se nalazi na jugoistočnoj padini uz gradinu).

Cvijina gradina, konstrukcija istraženoga groba na jugoistočnoj padini gradine (foto: I. Čondić)

Zbog nešto skromnijih sredstava kojima se ove godine raspolagalo, radovi nisu zaključeni na istočnoj strani otkrivanjem cijelog perimetralnog zida, već je njegov tijek praćen iskopom uz unutrašnje lice, u dužini od nekoliko metara. Zbog toga je i ovo prva kampanja nakon koje nije bilo potrebno konzervirati zidove, jer su ostavljeni pod zemljom. Njihovim otkrivanjem i konzervacijom u sljedećoj kampanji bit će zaključen istočni rub te velike sonde (sonda A), u kojoj istraživanja kontinuirano traju već niz sezona.

Literatura

Abramić, Colnago M. Abramić, A. Colnago, HE, 4, Kruševo

Abramić, Colnago 1909 M. Abramić, A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 12, Wien, 1909: 13 – 112.

Batović 1963 Š. Batović, Razvoj istraživanja prapovijesti u Dalmaciji, Radovi FFZ, 2, Zadar, 1963.

Colnago 1915 A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 18, Wien, 1915: 175 – 188.

Colnago, Keil 1905 A. Colnago, J. Keil, Archäologische Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 8, Wien, 1905: 32 – 50.

Čače 1993 S. Čače, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139 – 141), Radovi FFZ, 32 (19), Zadar, 1993: 1 – 36.

Čondić, Nedved 2006 N. Čondić, B. Nedved, Cvijina gradina, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 299 – 300.

Čondić 2007 N. Čondić, Cvijina gradina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 331 – 333.

Čondić 2008 N. Čondić, Cvijina gradina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 390 – 393.

Čondić 2007 N. Čondić, Cvijina gradina u Kruševu kod Obrovca, Obavijesti HAD, 1/2007, Zagreb, 2007: 73 – 81.

Čondić 2009 N. Čondić, Istraživanja na Cvijinoj gradini u Kruševu kod Obrovca, Diadora, 23, Zadar, 2009.

Glavinić, Kubitschek M. Glavinić, W. Kubitschek, Ein Denarfund in Dalmatien, JÖAI, 1, Wien, 1898: 83 – 84.

Šeparović 2005 T. Šeparović, Revizija skupnog nalaza rimskog novca iz Kruševa kod Obrovca, VAPD, 72, Split, 2005: 71.

Natalija Čondić

Summary

Excavations on Cvijina gradina in Kruševo by Obrovac were resumed in November and December 2008. In this season, the dig started within room 4, the last room along the eastern edge of the plateau of the hill fort. An area of about 50 square metres was taken in; the stratum was from 20 to 120 cm thick. The ground plan and dimensions of this room and the composition of the archaeological strata over the whole of the area of the excavation correspond to features so far excavated in the framework of the set test

pit A. Room 4 was partially investigated in this season, for its northern perimeter wall was not uncovered, and the excavation will be completed in the next campaign. Further off to the east and south other structures carry on from this room, the walls of them having been so far only established, but not excavated, since they depart from the framework of the test dig mentioned. A quite large quantity of mainly ceramic material was collected; Liburnian and Roman in character, this was mainly of building material, but also a little metal and glass material.
This year a fairly short lasting excavation of the south east slope of the hill fort was also carried out; here one of the graves in the necropolis was excavated, for it had been earlier been damaged by erosion and various excavations. This was a devastated (or earlier excavated) grave in which a few bones were found and very few small artefacts (ceramic, beads, buttons). Also in the 2008 campaign, the construction of a survey of the settlement was continued, comprehending the approach road from the southern side, the quarry on the western part of the hill fort and part of the eastern suburb with necropolis.

Redni broj: 212
Lokalitet: Krneza i Podvršje – tumuli
Naselje: Krneza, Podvršje
Grad/općina: Ražanac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom terenske nastave 2007. i 2008., iskopana je skupina od tri tumula na području Krneza i Podvršja kod Zadra, koji su u lokalnoj toponimiji poznati pod nazivima: Jokina glavica, Duševića glavica i Matakova glavica. Voditelj iskopavanja bio je prof. dr. sc. Brunislav Marijanović, a sudjelovali su mr. sc. Dario Vujević, mr. sc. Karla Gusar i mr. sc. Josipa Baraka, asistenti na Odjelu za arheologiju. Rezultati iskopavanja bit će cjelovito objavljeni u monografskom obliku, a za ovu prigodu donose se samo elementarni podaci o nalazištu i istraživanju.

Duševića glavica

Već dugi niz godina, kao sastavni dio nastavnog programa (posebice onoga dijela obuhvaćenog kolegijem Metodologija arheoloških istraživanja), Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru provodi redovitu terensku nastavu za studente svih godina studija, koja se u pravilu održava tijekom svibnja i lipnja u tekućoj akademskoj godini. Neka danas dobro poznata i vrlo važna arheološka nalazišta na zadarskom području istražena su upravo u okviru tog programa i zahvaljujući sudjelovanju zadarskih studenata arheologije (neka od takvih brojnih iskopavanja jesu: višegodišnje iskopavanje u Ninu – Sv. Križ, ranokršćanskoj crkvi u Podvršju, neolitičkom nalazištu Crno vrilo, prapovijesnom tumulu na Škornici kod Privlake, liburnskoj nekropoli na Ljubaču itd).
Svi tumuli istraženi 2008. pripadaju srednje velikim formacijama te vrste, s prosječnim promjerom oko 12-15 m i visinom između 2 i 3 m, a njihovo je iskopavanje posve sukladno metodološkim standardima za istraživanje te vrste nalazišta. Iskopavanje je započelo na tumulu Jokina glavica 2007., a dovršeno istraživanjem tumula Duševića glavica i Matakova glavica 2008. godine. Osnovno metodološko polazište podrazumijevalo je podjelu korpusa tumula prema koordinatnom sustavu na četiri kvadranta, koji su iskopavani odvojeno sa zadržavanjem kontrolnih

Jokina glavica

Matakova glavica

Jokina glavica

Duševića glavica – prapovijesni i srednjovjekovni grobovi

profila. Sva su daljnja variranja u osnovnom metodološkom pristupu posljedica prilagodbi zahtjevima koje su postavljala istraživanja pojedinih grobnih cjelina, sukcesivno otkrivanih u različitim kvadrantima.

Premda među istraženim tumulima postoje i neke ozbiljnije razlike u osnovnom ritusu prakticiranom u primarnim grobovima, a stanovite razlike vezane su i za mlađe pokope, sve tumule povezuju i sljedeće osnovne karakteristike:

1. Korpus svih tumula tvorio je isključivo zemljani nasip, formiran od zemlje iz neposrednog okruženja. Zemlja rabljena za nasipanje tumula izrazito je kisela, zbog čega su antropološki ostaci iznimno slabo sačuvani.
2. Svi tumuli sadržavaju primarne, odnosno prapovijesne grobove, a podignuti su unutar dosta uskoga vremenskog okvira koji čini prijelaz iz kasnoga brončanog u starije željezno doba.
3. Premda u korpusu nasipa nije bilo moguće uočiti nikakve tragove sekundarnih zahvata na osnovnoj razini ukapanja, u tumulu Duševića glavica takvu mogućnost ne treba posve isključiti. Naime, na dnu toga tumula, na samoj zdravici, na površinama bez ikakvih drugih nalaza i konstrukcija vidljive su izgorene i posve usitnjene kosti koje bez specijalističke obrade nije moguće pripisati antropološkim ostacima, ali tu mogućnosti iz istih razloga nije moguće ni posve isključiti. Kako je u višem dijelu korpusa toga tumula, gotovo u samom središtu otkriven i jedan grob bez priloga (ali s karakteristikama liburnskog načina pokapanja), u slučaju da se spomenuti nalazi s dna tumula pripišu humanim ostacima, to bi među istraženim tumulima bio jedini primjer sekundarnog pokapanja tijekom prapovijesnog doba.
4. Uz hipotetičko pokapanje spaljenih ostataka umrlih u tumulu Duševića glavica, takav način pokapanja sigurno je utvrđen u tumulu Jokina glavica, na čijem su dnu otkrivene četiri žare sa spaljenim ostacima, položene u zajedničku plitku jamu bez ikakvih drugih konstruktivnih elemenata. Brončani nakit pronađen u žarama pohranjen je nakon spaljivanja, jer ne pokazuje nikakva oštećenja uzrokovana izlaganjem visokoj temperaturi. Sudeći prema okolnostima nalaza, položaju svih žara na samom dnu tumula te tipološkim karakteristikama žara i brončanih priloga, s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je riječ o istodobnom pokopu, a moguće i pomišljati i na užu rodbinsku povezanost pokopanih.
5. S velikom se vjerojatnošću može računati na istovjetan ritus i u primarnom grobu tumulu Matakova glavica. Međutim, za razliku od prethodnog u kojemu nije utvrđen nikakav konstruktivni zahvat, u ovome je tumulu postojala platforma konstrukcija, dosta pravilna kružnog oblika, obrubljena krupnijim amorfnim kamenjem složenim u suhozidnoj tehnici, a unutrašnjost ispunjena oblutcima, u čijem su središtu otkriveni ostaci keramičke posude, moguće žare. Kako je naknadnim pokapanjem, koje je dovelo i do stanovitog preoblikovanja čak i izvornog korpusa tumula, oštećena je i primarna konstrukcija te razbijena pretpostavljena žara pa spaljeni ostaci umrlog nisu sačuvani.
6. Osim primarnih, u svim istraženim tumulima utvrđeni su i sekundarni pokopi. Na tumulu Matakova glavica pokapalo se višekratno tijekom kasne antike i u ranome srednjem vijeku. Jedna od kasnoantičkih grobnica, postavljena u samom središtu tumula, oštetila je primarni prapovijesni grob. U kasnoantičkim grobovima iz tog tumula nisu pronađeni nikakvi prilozi, a tom ih je vremenu moguće pripisati isključivo prema tehnici gradnje. U tumulima Jokina glavica i Duševića glavica svi sekundarni pokopi pripadaju ranom srednjem vijeku, a

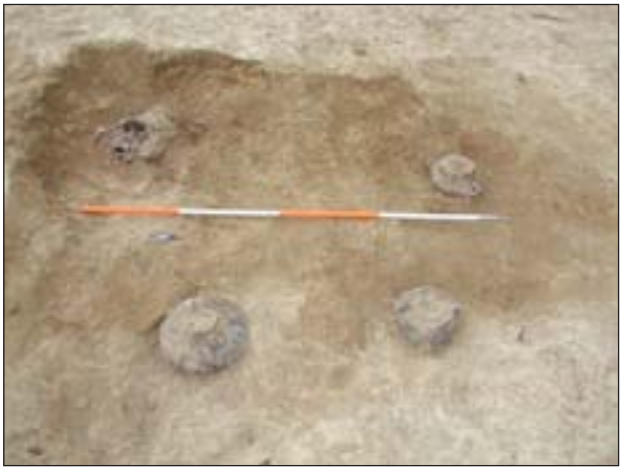

Jokina glavica

Matakova glavica – prapovijesna grobna konstrukcija i kasnoantičke grobnice

zbog višekratnoga sekundarnog pokapanja većina je tih najmlađih grobova manje ili više oštećena. Sve otkrivene ranosrednjovjekovne grobove moguće je datirati u razdoblje od 7. do 9. st.

prof. dr. sc. Brunislav Marijanović

Summary

During field teaching of the archaeology department of Zadar University in 2007 and 2008 a group of three tumuli in the area of Krneza and Podvršje by Zadar was excavated; the local place names for them are Jokina glavica, Duševića glavica and Matakova glavica. All the tumuli can be classified as medium-large formations of the kind, with an average diameter of about 10-15 m, and a height of between 2 and 3 m.
All the tumuli contain primary, that is prehistoric, tombs, and they were constructed within a fairly narrow temporal framework constituted by the transition from the late Bronze Age to the early Iron Age. Secondary burials were also discovered in all the tumuli investigated. There were several burials at the tumulus Matakova glavica during later Antiquity and the early Middle Ages. In the tumuli Jokina glavica and Duševića glavica, all the secondary burials belong to the early Middle Ages. All the early medieval graves discovered can be placed within a temporal framework from the 7th to the 9th century.

Redni broj: 213
Lokalitet: Kruševo – crkva sv. Jure na groblju
Naselje: Kruševo
Grad/općina: Obrovac
Pravni status: Z-3430
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna, listopada i studenog 2008. provedena je druga kampanja zaštitnoga arheološkog istraživanja kod crkve sv. Jure na groblju u Kruševu. Stručni voditelj istraživanja bio je Jakov Vučić iz Arheološkog muzeja u Zadru. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture iz programa zaštite kulturnih dobara.

U okviru druge kampanje u cijelosti je dovršeno istraživanje unutrašnjosti crkve, uključujući i prostor pred današnjim pročeljem. Neistražen je ostao prostor jedne recentne grobnice u unutrašnjosti crkve te dviju recentnih grobnica pred pročeljem. Uza samu crkvu, s jugozapadne strane u cijelosti je istražen prostor u dužini od cca 10 m i u širini od 1,5 do 4 m. Kao i prethodne godine, pronađeno je obilje pokretne arheološke građe, od čega većinu čine dijelovi krunica i svetačke medaljice iz 18. i 19. stoljeća.
Proširenjem sonde jugozapadno od crkve otkriveni su ostaci zida i podnice, koji potječu iz antičkog razdoblja. Ti ostaci, izuzmu li se prapovijesni tumuli, čine prvu fazu izgradnje na tom položaju. U kasnoj je antici taj objekt u potpunosti uklonjen, a preko njega sagrađena je monumentalna građevina, prilikom čijeg su zidanja obilno rabljeni antički spoliji. Sjeveroistočni zid kasnoantičke građevine prati se u dužini od 16 metara. Vrsta kasnoantičke građevine za sada nije jasna, no vjerojatnije je riječ o profanoj, a ne sakralnoj gradnji. Najzanimljivije spoznaje u odnosu na prethodnu kampanju vezane su uz predromaničku rotondu. Tijekom prethodne kampanje rotonda je otkrivena u podu svetišta crkve. Jugozapadni dio rotonde leži preko kasnoantičkog zida, što upućuje na to da je rotonda sagrađena nad već napuštenim i uništenim kasnoantičkim objektom. U sklopu druge kampanje, pri samom živcu, uz vanjski zid rotonde pronađeni su grobovi s nalazima karakterističnima za razdoblje od druge polovine 9. do početka 11. stoljeća. Na istom je mjestu iznad starijih grobova otkriven grob koji je dijelom preslojila današnja kvadratna apsida crkve i koji također prati liniju vanjskog plašta rotonde, a prema nalazima može se datirati najranije u prvu polovinu 18. stoljeća. Spomenuti grobovi potvrđuju da je rotonda izgrađena prije 11., a s obzirom na veličinu i oblik, najvjerojatnije u drugoj polovini 9. ili pak početkom 10. stoljeća. U razvijenome srednjem vijeku crkva je proširena tako da je rotondi na sjeverozapadu dozidan jednostavan kvadratni

Kruševo – crkva sv. Jure, antički i kasnoantički zidovi (foto: J. Vučić)

Kruševo – crkva sv. Jure, naušnice iz groba 20 (foto: J. Vučić)

brod. Početkom 18. stoljeća, na mjestu tog proširenja sagrađena je prostrana crkva ravnog začelja, kojoj je rotonda poslužila kao sakristija ili, što je manje vjerojatno, kao svetište. Nakon polovine 18. stoljeća rotonda je uklonjena, a umjesto nje na jugoistočnom kraju crkve dozidano je prostrano kvadratno svetište. Posljednje intervencije na crkvi nastale su vjerojatno tijekom 19. stoljeća, kada je prostrani brod crkve znatno skraćen te se zida novo, tj. današnje pročelje.
Uz rotondu sv. Marije na Malom Ižu, rotonda ispod crkve sv. Jurja na groblju u Kruševu jedini je primjer tog tipa predromaničke građevine na istočnoj obali Jadrana. I dok crkva sv. Marije na Malom Ižu, koja je gotovo u cijelosti sačuvana, omogućuje sagledavanje izvornog izgleda tog tipa građevine (Petricioli 1962), dotle ih rotonda u Kruševu zahvaljujući nalazima grobova stavlja u vremenski kontekst. Obje su rotonde tijekom vremena postale dijelom većih crkava i poživjele su dosta dugo, jedna do polovine 18. stoljeća, a druga do danas.

Literatura

Petricioli 1962 I. Petricioli, Rotunda u Malom Ižu, Peristil, 4/1961, Zagreb, 1962: 5 – 7.
Vučić 2008 J. Vučić, Kruševo – crkva sv. Jure, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 395 – 396.

Jakov Vučić

Summary

During 2008 the second campaign of rescue archaeological excavations at the Church of St George at the cemetery in the Kruševo was conducted. Within the context of the second campaign, the excavation of the interior of the church was completed in its entirety, including the space in front of today's facade. Alongside the church itself, on the south west side, a space about 10 m long and about 1.5 to 4 m wide was entirely excavated. In this space, apart from new parts of earlier observed remains of a later Antiquity structure, the walls of an older Antique building with a floor of lime mortar were found. A new discovery was the finding of graves with jewellery dating from the second half of the 9th to the 11th century. These graves are connected to the pre-Romanesque rotunda, and confirm that its origin was correctly assigned to the period of the early Middle Ages.

Redni broj: 214
Lokalitet: Maun – podmorje
Naselje: Šimuni
Grad/općina: Kolan (otok Pag)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: stručni očevid i vađenje nalaza

U kolovozu 2008. godine, prilikom organiziranoga turističkog ronjenja, ronioci Ronilačkog centra Foka iz Šimuna primijetili su olovnu prečku sidra u podmorju otočića Mauna. Prečka je ležala pri dnu strme kamenite padine, na dubini od 15 m, u južnom dijelu manje uvale s istočne strane otočića. Ronioci su nalaz fotografirali *in situ*, a potom sakrili pod stijenu kako bi izbjegli ponavljanje proljetne neugodnosti. Naime, vlasnik Ronilačkog centra Foka, Vedran Dorušić, u svibnju 2008. prijavio je nalaz olovne prečke antičkoga olovno-drvenog sidra na području otočića Planika. Prema informacijama navedenog ronioca, olovna prečka nalazila se na dubini od 30 m, lako uočljiva i dostupna sportskim roniocima. Iako je u iznimno kratkom vremenu organiziran stručni očevid koji je trebao prethoditi vađenju nalaza, utvrđeno je kako ga je u međuvremenu netko otuđio. Takvih je slučajeva bilo i na drugim mjestima, poput npr. Kaštelanskoga zaljeva ili otočića Saskinje pred uvalom Maslinicom na Šolti, što najbolje upućuje na činjenicu koliko je teško u postojećim uvjetima učinkovito štititi pojedinačne nalaze.

Nakon službene prijave nalazišta obavljen je stručni očevid u podmorju Mauna i izvađen nalaz. Prilikom zarona u sredini uvalice zamijećeni su ostaci novovjekovnog brodoloma u jako lošem stanju. Utvrđeno je kako je riječ o njemačkom brodu koji je potonuo zbog avionskog napada u Drugom svjetskom ratu, a čiji je motor svojedobno izvadilo poduzeće Plovput. Olovna prečka pronađena je na skrovitom mjestu gdje je pohranjena prije ranijeg zarona, a u neposrednoj blizini mjesta na kojemu se originalno nalazila. Riječ je o manjoj prečki čija sveukupna dužina iznosi 86 cm. Visina krakova iznosi 8,5 – 9 cm, a širina 6 – 7 m; vanjske dimenzije okvira za nasad drvenog dijela sidra iznose

Pronalazak olovne prečke (foto: B. Furlan)

Donja strana olovne prečke, ukupna dužina 86 cm (foto: I. Radić Rossi)

14x48 cm. S unutrašnje strane okvira, u smjeru krakova s obje se strane nalaze otvori dimenzija oko 3x3 cm, koji su omogućavali čvršću vezu i kroz koje je prolazila poprečna drvena gredica oko koje je zalivena olovna prečka. Nalaz je privremeno pohranjen u Ronilačkom centru Foka u Šimunima, gdje će u dogovoru s Arheološkim muzejom u Zadru biti izložen i popraćen edukativnim panoom o zaštiti podmorske arheološke baštine. Takav pristup zamišljen je kao motiviranje ronilaca za suradnju s nadležnim ustanovama i odgovornim stručnjacima, koja je osnova učinkovite zaštite podmorske kulturne baštine.

Irena Radić Rossi

Summary

In August 2008, during a group diving expedition from the Foka diving centre of Šimun, divers noticed the lead crossbar of an anchor at the bottom of the sea off the islet of Maun. The crossbar lay at the bottom of a steep stony slope at a depth of 15 m.
After the report of the find, an expert inspection was made of the seabed and the find was raised. During the dive, in the centre of the cove, the remains of a modern shipwreck in very poor condition were observed. They were determined to be of a German ship that had been sunk in an aerial attack during WWII.

Redni broj: 215
Lokalitet: Nin – Sv. Grgur
Naselje: –
Grad/općina: Nin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: rekognosciranje, zaštitno istraživanje

Tijekom 2008. zaštitno su arheološki istražena dva lokaliteta na trasi izgradnje zaobilaznice grada Nina. U istraživanju su sudjelovali: Mate Radović, stručni voditelj Arheološkog muzeja Zadar – Muzeja ninskih starina, dipl. arheolozi Radivoje Žunić i Damir Martinov te studenti arheologije Sveučilišta u Zadru. Sredstva za predmetna istraživanja osigurale su Hrvatske ceste, tj. izvođač radova Ceste Varaždin d.o.o. Tim je radovima prethodilo arheološko rekognosciranje buduće trase ceste D – 306 (zaobilaznica Nina), radi otkrivanja novih ili registriranja manje poznatih arheoloških lokaliteta na trasi ili u njenoj neposrednoj blizini. Rekognosciranje su tijekom svibnja 2007. proveli dipl. arheolozi Mate Radović, Srećko Maraš i Radivoje Žunić, kada su i otkrivena dva potencijalna arheološka lokaliteta.

Na lokaciji Nin – Bagat (k.č. 2175), zapadno od tvornice Vlado Bagat ustanovljeni su dosta loše sačuvani ostaci humka (promjera oko 3 m i na najbolje sačuvanom dijelu visok 40 cm) građenog od zemlje i kamenja srednje veličine. Arheološkim istraživanjima tijekom svibnja i lipnja 2008. utvrđeno je da se ne radi o arheološkom objektu, već o novovjekovnoj tvorevini nastaloj čišćenjem susjednog polja.
Arheološka istraživanja na lokalitetu Sv. Grgur, gdje se nalaze i ostaci istoimene crkve, započeli su 5. studenog 2008. godine. Sam lokalitet smješten je neposredno uz lijevu stranu današnje trase državne ceste D – 306, na udaljenosti od oko 1,5 km zapadno od stare gradske jezgre. To nije prvi put da se ta lokacija arheološki istražuje (na osnovi arhivskih podataka poznato je da je navedena crkva već jednom bila otkopana u razdoblju od 1929. do 1930. godine, i to pod vodstvom danskog arheologa E. Dyggvea). Tadašnjim su istraživanjima u potpunosti iskopani gabariti pravokutne crkve s polukružnom apsidom, dimenzija 5,6x9,8 m. Nažalost, zbog gradnje mitraljeskoga gnijezda u Drugome svjetskom ratu, kao i zbog izgradnje pozornice iznad ostataka crkve za vrijeme proslave Branimirove godine 1979., ostaci su crkve uvelike devastirani.
Ovogodišnjim istraživanjima utvrđeno je da se ostaci crkve nalaze u vrlo lošem stanju, tj. da pojedini zidovi crkve u

Nin – položaj pokraj tvornice Bagat (foto: M. Radović)

Nin – Sv. Grgur, pogled sa sjeveroistoka (foto: M. Radović)

potpunosti nedostaju (južni zid) ili da su postojeći zidovi sačuvani samo u temeljnoj stopi. Oko crkve otkrivena su tri groba, plitko ukopana u živac. Dva groba nedvojbeno pripadaju srednjovjekovnom periodu, dok bi se treći grob na osnovi položaja kostura mogao pripisati razdoblju Drugoga svjetskog rata. Nalazi nisu registrirani ni u jednom grobu.
Nakon otkapanja crkve dokazano je da je ona izgrađena na zemljanom prapovijesnom humku. Kako arheološki radovi još uvijek traju, na osnovi dosadašnjih metalnih i keramičkih nalaza humak se može preliminarno datirati u kasno brončano doba. Više informacija o humku i vremenu njegova nastanka bit će poznato nakon arheoloških istraživanja u sljedećoj godini.

Literatura

Predovan 2008 M. Predovan, Crkva Sv. Grgura pored Nina – nove spoznaje o povijesti arheoloških istraživanja, Obavijesti HAD, 40/1, Zagreb, 2008: 106 – 114.

Mate Radović

Summary

During 2008, preventive archaeological excavations were carried out at two sites located on the line of the construction of the Nin city bypass. West of the Bagat factory, fairly poorly preserved remains of a mound were determined; it was established that this was no archaeological feature, rather a modern creation formed by the clearing of the neighbouring field.
The archaeological site of Sv. Grgur, on which are the remains of the church of St Gregory, is about 1.4 km west of the old city centre of Nin. The church has already been dug up once – in the period from 1929 to 1930, led by the Danish archaeologist E. Dyggve. In the excavations of that time the dimensions of the rectangular church were completely excavated, together with its semi-circular apse, dimensions 5.6 x 9.8 m. The church was devastated by the construction of a machine gun nest here during WWII. This year's excavations determined that the remains of the church are in extremely poor condition, i.e. that some walls of the church are entirely missing (the southern wall) and that the existing walls are preserved only in the footings of the foundations. Around the church, three graves were discovered, dug shallowly into the bedrock. Two graves undoubtedly belong to the Middle Ages, while the third grave, on the basis of the position of the skeleton, can be ascribed to the WWII period. Finds were registered in none of the graves. After the excavation of the church, it was proved beyond doubt that it had been built on a pre-historic earth mound. Archaeological excavations will be continued in 2009.

Redni broj: 216
Lokalitet: Otok Vir – podmorje
Naselje: Vir
Grad/općina: Vir (otok Vir)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Od 21. do 28 listopada 2008. rekognoscirano je podmorje otoka Vira. Također je pregledano i podmorje otočića Molata, ali zasada bez rezultata. Uz voditelja Krunoslava Zubčića, u istraživanju je sudjelovao i Igor Mihajlović – obojica iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Projekt je financiran sredstvima Ministarstva kulture.

Tijekom posljednjih godina lokalni ronioci informiraju Odjel za podvodnu arheologiju o nalazima brodoloma na području otoka Vira i Molata, stoga je započelo rekognosciranje tog područja radi pregleda novih lokacija i lokaliteta koji su već evidentirani. Evidentirani se lokaliteti rijetko kontinuirano prate zbog nedostatka sredstava te konstantnog otkrivanja i evidentiranja novih lokaliteta, stoga se događa da arheolozi ponovo posjete poznati lokalitet nakon 10-15 godina. Slika koja se tad zatječe na terenu najčešće je teško devastiran lokalitet. Prvo je pregledan lokalitet koji je evidentiran početkom 70-ih godina prošlog stoljeća. Lokalitet se nalazi oko 350 metara sjeverozapadno od svjetionika na otoku Viru (sidrište Rasovača). Na dubini od 4 m nalazi se skupina kalcificiranih amfora. Glavnina kalcificirane skupine amfora ima oblik slova U, dimenzija 3,5x4,5 m. Nije primijećena ni jedna cijela amfora, a najveći ulomak ne prelazi dimenzije 40x40 cm. Zbog tako oštećenih amfora, može se pretpostaviti da je brod nakon potonuća još neko vrijeme bio izložen udaru valova, pa su ukrcane amfore u trupu broda zdrobljene. Taj se proces mogao ponavljati dok god drveni trup broda nije propao. Brodolom je jako devastiran, bez cijelih i karakterističnih dijelova amfora. Tijekom istraživanja sakupljeno je 8 komada grla amfora, koja imaju malen trokutasto izvučen obod. Problem tako devastiranih lokaliteta jest utvrđivanje tipa amfora koje su prevožene u brodu. Prema tipovima grla i ostacima trbuha, radi se o ranom tipu amfora *Lamboglia* 2, datiranih u 1. st. pr. Kr. Možda se neke primjerke može datirati i nešto prije, ali je to otežano zbog devastiranosti lokaliteta. Lokalitet poput ovog, koji u površinskom sloju više nema zanimljiv materijal, u dubljim slojevima može sadržavati zanimljive nalaze. U neposrednoj blizini antičkog lokaliteta nalaze

Ostaci fragmentiranih amfora antičkog brodoloma (foto: K. Zubčić)

se ostaci njemačkih ratnih brodova iz Drugoga svjetskog rata. Zasada se može pretpostaviti da je riječ o desantnim tenkonoscima minopolagačima, i to MFP 942 i MFP 973, koji su stradali tijekom bitke s britanskim snagama 12. i 13. listopada 1944. godine. Ostaci brodova djelomice su izvađeni nakon rata, tako da se danas na dnu nalaze neprepoznatljivi dijelovi broda i opreme.

Nakon ovog pregleda, istraživano je područje istočno od svjetionika i ispred male uvale Srpnice. Pregledom nisu utvrđeni arheološki ostaci. Na cijelom tom području vadi se pijesak, tako da je dno prekriveno rupama i dinama pijeska. Treća se istraživana pozicija nalazi uz otočić Mladinj (sjeverno od otoka Molata), a prema informacijama ronioca u neposrednoj blizini nalazi se antički brodolom s tovarom tegula. Pozicija brodoloma nije pronađena, što je problem koji se ponavlja kad u istraživanju ne sudjeluje osoba koja je pronašla lokalitet. Potraga za lokalitetom nastavit će se uz upotrebu kamere na daljinsko upravljanje.

Krunoslav Zubčić

Summary

During October 2008 a reconnaissance of the seabed around the island of Vir was carried out. First inspected was a site that was registered at the beginning of the 1970s. This site lies some 350 m NW of the Vir lighthouse (the Rasovača anchorage). At a depth of 4 m is a group of calcified amphorae. The main body of this group is U-shaped, dimensions 3.5 x 4.5 m. The site has been very considerably devastated, which made it difficult to determine the type of amphora the ship was carrying. From the types of necks and remains of the bellies they would be of the early type of *Lamboglia* 2 dated to the 1st century BC. Some specimens might be dated a little earlier. In the immediate surrounds of the Antique site are the remains of German naval vessels of WWII. They are probably seaborne landing tank transporters and mine layers, MFP 942 and MFP 973, which were destroyed during a battle with British forces in October 1944. The remains of the ships were partially raised after the war, and on the seabed today there are only unrecognisable parts of the vessels and their equipment.

Redni broj: 217
Lokalitet: Pakoštane – Veli školj
Naselje: Pakoštane
Grad/općina: Pakoštane
Pravni status: P-1077
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, geodetsko snimanje

Od 12. do 31. svibnja 2008. nastavljeno je sustavno iskopavanje i dokumentiranje kasnoantičke brodske konstrukcije kod otočića Velog školja pred lukom Pakoštane. Sveučilište u Zadru potpisalo je s francuskim Institutom za znanstvena istraživanja (*CNRS – Centre Camille Jullian*)

iz Aix-en-Provence četverogodišnji sporazum o suradnji u području nautičke arheologije i zaštite podmorske arheološke baštine, kako bi se istraživanje brodskih konstrukcija u hrvatskome podmorju podiglo na znanstvenu razinu. Voditeljica radova bila je mr. sc. Irena Radić Rossi.

Tijekom 2007. potvrđena je dobra očuvanost drvene građe i mnogih konstruktivnih elemenata brodske konstrukcije, primijećena već prilikom otkrića broda 2004. godine. Nažalost, zabilježena je i potpuna odsutnost kobilice kojoj se pri rekonstrukciji brodova pridaje iznimno velika važnost. Prosječna je dubina na kojoj leži potopljeni brod od 2,5 do 3 m, što je znatno pridonijelo kvaliteti rada i broju sati provedenih na nalazištu. Odlična vidljivost također je znatno pridonijela učinkovitosti na morskome dnu te kvaliteti nacrtne, fotografske i videodokumentacije. Godine 2008. istraživanje se odvijalo u sjevernom dijelu nalazišta, gdje je otkriven nastavak brodske konstrukcije u dužini od oko 5 m. Kao i prethodne godine, područje iskopa ograđeno je vrećama s pijeskom te su iz njega u potpunosti odstranjeni pijesak i mulj, tako da su ostaci broda ostali ležati na matičnoj stijeni. Prije početka izrade detaljne dokumentacije, brodska je konstrukcija dosljedno obilježena dogovorenim oznakama sastavljenima od brojki i slova, a drveni klinovi i metalni čavli obilježeni su pribadačama s velikim bijelim i žutim glavama. Na taj je način uklonjena mogućnost zabune ili previda prilikom izrade tlocrtnih situacija i profila. Podmorsko nacrtno

Pogled na Pakoštane i otočić Veli školj

dokumentiranje obavljeno je u mjerilu 1 : 10, a izvađeni dijelovi brodske konstrukcije dokumentirani su u mjerilu 1 : 1. Uzorci drvene građe (sveukupno 322) uzeti su sa svih drvenih elemenata radi određivanja vrste drveta upotrebljavanog pri gradnji i popravcima broda.
Tijekom dvogodišnje istraživačke kampanje istražen je cjelokupan očuvani dio brodske konstrukcije u dužini od 12 m i širini od 6,5 m. Riječ je o brodu lagano zaobljenog dna, koji je u vrijeme napuštanja ili potonuća već bio u prilično lošem stanju. O tome svjedoči 29 olovnih zakrpa postavljenih uglavnom na mjestima gdje se u drvetu nalazio čvor, dijelovi rebara i drugih elemenata koji su očito

Pogled na arheološku sondu 2008.

Fotomozaik zapadnog dijela konstrukcije otkrivene 2008. (V. Frka)

zamijenjeni u nekom trenutku nakon same gradnje, te nekoliko oštećenja u brodskoj oplati, nastalima vjerojatno u trenutku potapanja ili napuštanja broda.
Očuvani dio brodske konstrukcije sastoji se od 54 platice s desne i 56 platica s lijeve strane broda. S lijeve je strane očuvana i sržnica, tj. vanjsko ojačanje oplate na vodenoj liniji. Osim toga, dokumentirano je 60 rebara, 24 produžnika i 10 naknadnih popravaka oštećenih rebara. Rebra i produžnici učvršćeni su za oplatu velikim brojem drvenih klinova i daleko manjim brojem metalnih čavala. Od ostalih elemenata pronađena je tek jedna daska unutrašnje oplate i jedan upornjak, a na nekoliko rebara primijećeni su utori na koje je vjerojatno nasjedala hrptenica ili pasmo (kontrakobilica).
Niz utora i drvenih jezičaca koji međusobno spajaju daske oplate (eng. *mortise and tenon joint*) upućuje na činjenicu kako je riječ o brodu izgrađenome tipičnom antičkom brodograđevnom tehnikom izgradnje brodskog korita u koje se naknadno umeću rebra. Kombinacija rezultata analiza C-14 te tipološkog određivanja ulomaka amfora i finijega keramičkog posuđa upućuje na datiranje brodoloma u razdoblje 4. – 5. stoljeća. Očuvana dužina i raspored elemenata brodske konstrukcije sugeriraju cjelokupnu dužinu plovila od oko 20 m. Obrada rezultata još traje, a međunarodna suradnja i edukacija hrvatskih stručnjaka u području nautičke arheologije nastavit će se na nalazištu šivanog broda u uvali Caski na otoku Pagu.
Bogatstvo i raznolikost šireg područja pakoštanske luke, velika količina podmorskih nalaza i zanimljive geološke formacije potakli su i proučavanje promjene morske razine u suradnji s geomorfolozima iz Italije. Prema sadašnjem stanju istraživanja, promjena morske razine od neolitičkog vremena do danas procjenjuje se na 0,6 do 0,7 mm godišnje.

Označavanje keramičkih i ostalih sitnih nalaza otkrivenih na nalazištu

Literatura

Boetto, Marlier, Radić Rossi 2008 G. Boetto, S. Marlier, I. Radić Rossi, The Pakoštane shipwreck (Croatia: A preliminary report), u: Proceedings of the 13th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists (Zadar, Croatia, 18-23 September 2007), Session: Underwater Archaeology, (ur.: I. Radić Rossi, A. Gaspari, A. Pydyn), Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 2008: 222 – 234.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

During May 2008, work was resumed on the systematic excavation and documentation a late Antiquity ship's strucure by the islet of Veli školj off the harbour of Pakoštane. Zadar University signed with the French research institute CNRS – Centre Camille Jullian of Aix-en-Provence a four-year collaboration agreement for the area of marine archaeology and protection of the marine archaeological heritage in order for the excavation of naval architecture structurs on the Croatian seabed to be raised to a scientific level.
During the two-year excavation campaign, the whole of a preserved part of a ship's construction 12 m long and 6.5 m wide was investigated. The preserved part of the structure consisted of 54 planks on the starboard and 56 planks on the port side of the ship. From the port side, the wale is also in existence, i.e. the outer reinforcement of the planking at the waterline. Apart from this 60 frames, 24 futtocks and

10 later frame repairs were registered. The frames and futtocks are fixed to the planking with a larger number of wooden treenails and far fewer metal nails. As for other elements, only one ceiling plank and one stanchion were found. The mortise and tenon joints testify to the shell-first shipbuilding technique.
A combination of results from ^{14}C and typological determination of fragments of amphorae and quite fine ceramic vessels suggest the ship should be dated to the period of the 4th to 5th century. The extant length and the arrangement of the elements of the structure of the ship suggest a vessel with a total length of about 20 m.

Redni broj: 218
Lokalitet: Pašmanski kanal
Naselje: Mrljane, Barotul, Pašman, Kraj
Grad/općina: Pašman
Pravni status: –
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

U okviru znanstvenog projekta „Podmorska arheološka istraživanja liburnskih i antičkih luka na srednjem Jadranu“, voditelj projekta Z. Brusić s ekipom ronilaca arheologa M. Ilkićem, M. Paricom i M. Meštrovom već se više godina bavi podmorskim istraživanjima. Tijekom 2008. istraživanja su usmjerena na priobalje mjesta Kraja i Pašmana te Mrljana i Barotula na otoku Pašmanu. Iako je te podmorske objekte rekognoscirao B. Ilakovac početkom sedamdesetih godina, odlučeno je da se (koristeći se satelitskim snimcima *Google Ertha*) pregledaju pravilne linije i druge nakupine uočljive na snimcima, te su ta mjesta kopneno i podmorski rekognoscirana, kako bi se utvrdila vrsta objekata na spomenutim snimcima.

Dosadašnja kopnena i podmorska istraživanja u Pašmanskom kanalu pokazuju da je taj prolaz između otoka Pašmana i kopna još od prapovijesti bio važna pomorska komunikacija. Tako brojna gradinska naselja uz obale tog kanala, ali i na otočićima u samom kanalu, jasno upućuju na njegovu važnost tijekom liburnske dominacije u predantičkom dobu (Brusić 1977; Brusić 2007). Nakon dolaska Rimljana, pomorski plovidbeni pravac duž istočne obale Jadrana kao prioritetna pomorska ruta na Jadranu postaje važniji, a Pašmanski kanal postaje i nezaobilazna dionica toga plovidbenog puta. Tada se formiraju veliki lučki prostori u Pakoštanima i Bošani kod Biograda, kao stajališta za brodove što čekaju promjenu struje u kanalu ili pogodan vjetar za nastavak puta, ali ta su mjesta također i pogodni tranzitni centri za velika antička naselja u zaleđu Nadin, Aserija i dr. (Nedved 1990). Duž obala kanala, kako na kopnenoj strani tako i duž sjeveroistočne strane otoka Pašmana, niču brojni gospodarsko-ladanjski objekti koji će svoj život nastaviti i u ranokršćanskom vremenu kada se u okviru pojedinih posjeda gradi i sakralni objekt, a tijekom bizantskog vladanja (posebno u vrijeme bizantsko-gotskih ratova) prolaz kanalom osiguravaju utvrde te stanovništvo gradi refugije na uzvišenjima.

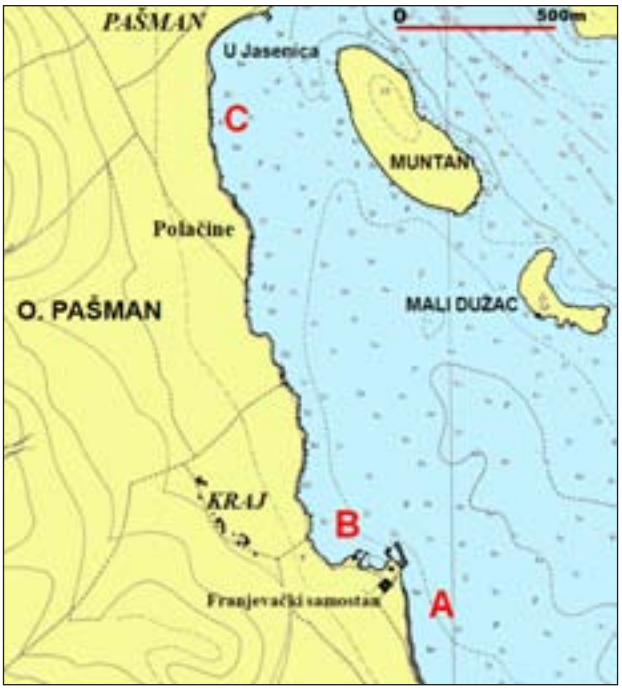

Pozicije A – C

Godine 2008. rekognosciranje je započelo u podmorju naselja Kraja, odnosno u podmorju s obje strane današnjeg pristaništa neposredno uz kompleks franjevačkog samostana sv. Duje, utemeljenog 1370. te nešto udaljenijega benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu. Rekognosciranja su pokazala da se s jedne strane današnjeg pristaništa nalazi masivni nasip koji teče paralelno s obalom, pa bi se ondje moglo raditi o potopljenoj antičkoj obali, s obzirom na to da se nasip nalazi na manjoj dubini (položaj B). Na drugome nedalekom

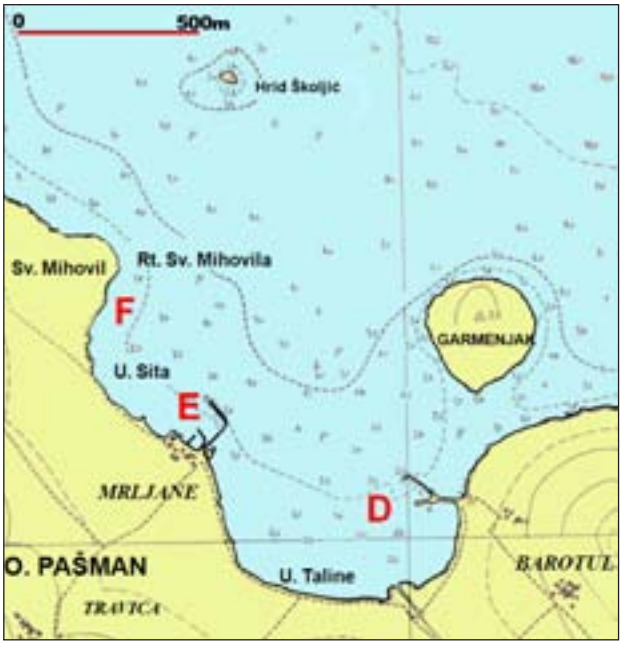

Pozicije D – F

Pozicija C, satelitski snimak

položaju A vide se kvadratni prostori obrubljeni jednim redom kamenja, a na čitavu se prostoru oko tih konstrukcija susreće uglavnom antička keramika, najčešće ulomci amfora i grubog posuđa te tegula i imbreksa, ali i nešto srednjovjekovne keramike. S obzirom na malu dubinu na kojoj se nalazi veći dio tih konstrukcija, moglo bi se raditi o solanama koje su se ondje nalazile u antici, a vjerojatno i tijekom srednjeg vijeka.

Nešto dalje zapadno nalazi se lokalitet Polačine, bliže mjestu Pašmanu, gdje se sudeći po ostacima arhitekture nalazio antički objekt, te bi se velik kvadratno ograđen prostor u moru, koji je također mogao biti ostatak stare solane (pozicija C), mogao povezati s antičkim objektom koji se nalazio u blizini.

Na području mjesta Barotula u uvali Taline (pozicija D), nekoliko kilometara zapadno od mjesta Pašmana, nalaze se slične kvadratne konstrukcije od kamenog nasipa, ondje obraslog morskom travom. Nešto dalje zapadno, u uvali Sita, između današnje luke zaseoka Mrljana i manjeg rta s crkvicom sv. Mihovila, u podmorju se nalazi kameni nasip koji na dubini nešto većoj od metra i pol prati liniju današnje obale, a ta se linija spaja s lučkim prostorom s jugoistočne strane manjeg poluotoka na kojem se danas nalazi crkva sv. Mihovila i mjesno groblje.

Na znatno širem prostoru, na poluotoku i susjednom zemljištu prema mjestu Mrljane nailazi se na ostatke antičke gradnje i popratnog materijala, u što se uklapa i velik antički nasip pristaništa. S obzirom na to da se i danas na tom prostoru nalaze izvori vode, u antici je ondje

Snimak nasipa na poziciji C

vjerojatno nastao veći gospodarski kompleks s danas potonulom uređenom obalom i lučkim prostorom. U kasnoj antici izgrađen je sakralni objekt koji nastavlja svoj život i u predromaničkom vremenu i poslije (Jurić 1990).

Podmorska rekognosciranja navedenih pozicija samo su manji dio brojnih antičkih gospodarskih objekata koji komuniciraju s pripadajućim lučkim objektima koji se danas uočavaju na zračnim fotografijama podmorja, te se tako na kopnenoj strani spomenutog kanala mogu nabrojiti antički objekti u Sukošanu, Turnju, Sv. Filipu i Jakovu, Bošani kod Biograda (koja se upravo istražuje), Kumentu kod Biograda i dr. Na otočnoj je strani kanala antička gradnja u priobalju dokumentirana, osim na navedenim pozicijama, i u Tkonu, Neviđanima, Dobrojpoljani, Banju i Ždrelcu.

Literatura

Brusić 1977 Zdenko Brusić, Prethistoriski podmorski nalazi na području južne Liburnije, Radovi Centra JAZU u Zadru 24, Zadar, 1977: 53 – 60.

Brusić 2007 Zdenko Brusić, Pakoštanska luka i druga priobalna liburnska naselja u Pašmanskom kanalu u odnosu na gradinska naselja u zaleđu i Aseriju, Asseria, 5, Zadar, 2007: 11 – 38.

Nedved 1990 Branka Nedved, Biogradski kraj u rimsko doba, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990: 213 – 244.

Ilkić, Parica 2008 Mato Ilkić, Mate Parica, Aerial photography in underwater archaeology, International aerial archaeology (abstract book), International aerial archaeology conference, Ljubljana, 2008.

Jurić 1990 Radomir Jurić, Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990: 279 – 318.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić

Summary

As part of the scholarly project Marine Archaeological Excavations of Liburnian and Antique Ports in the Central Adriatic, marine excavations have been carried out for several years. During 2008, the excavations were directed at the coastal areas of Kraj and Pašman and Mrljan and Barotul on the island of Pašman. Marine reconnaissance of these positions covered only a few of the many Antique economic structures that can be seen today on aerial photographs of the seabed.

Redni broj: 219
Lokalitet: Poličnik
Naselje: Poličnik
Grad/općina: Poličnik
Pravni status: P-2545
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki ostaci utvrde u Poličniku preventivno su zaštićeno kulturno dobro, a dio katastarskih čestica (k.č. 1460, 1464 i 1466/1) na kojima se nalazi u vlasništvu je

Položaj utvrde u odnosu na zaštićenu k.č. 1460 (prostor buduće gradnje), georadarski profili i zona s detektiranim arhitektonskim ostacima

Ostaci zida koji se naslanjao na zapadni perimetralni zid utvrde

Općine Poličnik koja ondje namjerava izgraditi umirovljenički dom. Tijekom svibnja 2008., tvrtka Geoarheo iz Zagreba provela je zaštitna arheološka istraživanja koja je financirala Općina Poličnik.

Arheološki ostaci utvrde iz 16. st. nalaze se na prirodnoj uzvisini na sjevernom rubu naselja Poličnika. Polisane, odnosno Polešnik iz povijesnih dokumenata, nekad je bio važna utvrda u sjevernoj Dalmaciji. U Povijesnom arhivu u Zadru čuva se ugovor o gradnji datiran 12. lipnja 1508., u kojem se navodi da se utvrda gradi za sklanjanje seljaka i stoke pred Turcima. Kod starijih pisaca sačuvan je opis utvrde – bila je četverokutnog oblika, opasana jakim zidinama dugim oko 50 m na pročelju i utvrđena s dvije kružne kule, od kojih je ona na istočnom uglu u vrijeme Turaka snižena i pretvorena u spremnik za vodu. Druga kula stajala je na zapadnom uglu i rabila se kao tvrđava za obranu i zbjeg, te je nadzirala obranu ulaznih vrata. Svaka od tih kula bila je flankirana dvama bedemima. U lipnju 1570., Turci su bez borbe zauzeli Poličnik, a kad su ga tijekom Morejskog rata (1683. – 1699.) Turci napustili, Mlečani su zapalili utvrdu zajedno s naseljem.

Zidovi utvrde građeni su neposredno na stijeni

Ostatke čini raster zidova s ostacima peterostrane kule, sačuvanih najvećim dijelom u gustom šumarku. Na ostatke peterokutne kule naslanjao se suhozid koji se pružao u smjeru I-Z i koji pripada recentnim gradnjama. Dugotrajna zapostavljenost i zapuštenost prostora utvrde rezultirala je prostorom obraslim nižim i višim raslinjem koje je potkopalo i još potkopava zidove, raste izravno na zidovima i na taj ih način uništava. Sve je to bilo zatrpano stijenama gotovo do gornje nivelete zida (riječ je o urušenju od krupnoga kamenog materijala, vjerojatno ruševine utvrde). Dio zida sačuvan do visine od oko 1,5 m na raščišćenom dijelu terena zidan je neobrađenim kamenom vezanim žbukom, a kao podloga poslužila je vapnenačka stijena (sonda 1).

Primarni zadatak istraživanja bio je utvrditi točan opseg arheološkog nalazišta unutar zaštićenih katastarskih čestica, koliko utvrda zadire u prostor k.č. 1460, koja u naravi čini prostor buduće gradnje, odnosno postoje li (osim vidljivih zidova) dijelovi gradnje koji se danas nalaze ispod razine tla, a koji su sastavni dio utvrde.

Na temelju prethodnih geofizičkih istraživanja, postavljene su tri probne sonde zapadno od perimetra zida utvrde. Naime, mjerenjima nisu uočene pravilne arhitektonske strukture, ali u istočnom dijelu parcele, neposredno uz ostatke zidova utvrde u Poličniku dokumentirane su promjene koje se mogu tumačiti kao potencijalni ostaci urušenja. Promjene su se radarom pratile do dubine od 2 do 2,5 m. Drugi radarski profili nisu pokazali promjene koje bi se mogle tumačiti kao ostaci arhitekture. Anomalije uočene na njima upućuju samo na prirodnu konfiguraciju terena, koju na većini površine čini geološka podloga – vapnenačka stijena. Probne sonde obuhvatile su prostor uza

zapadni perimetralni zid utvrde. Istraživanjima je definiran dio zapadnog zida te dio zida, veoma loše sačuvan, koji se pružao u smjeru I-Z. Ta struktura, koja se naslanja na zapadni perimetralni zid utvrde s njegove vanjske strane, položajno odgovara promjenama koje su definirane kao urušenje na georadarskim snimcima. Sve to samo jednim manjim dijelom ulazi u prostor k.č. 1460, u njezin istočni dio, a nalazi se izvan planiranih građevinskih zahvata. Pokretni arheološki materijal prati povijesne podatke. Riječ je o keramici koja se može datirati u razdoblje 16.-17. st., što se poklapa s vremenom egzistiranja utvrde.

Goran Skelac

Summary

During May 2008, geophysical and after them some minor archaeological investigations were conducted in Poličnik near Zadar. The aim of this research was to determine the extent of the fortress built there in the 16th century, that is, how much the fort extends into the space of cadastral plot no. 1460 on which the municipality of Poličnik intends to build a retirement home. Test digs covered the space alongside the western perimeter wall of the fort, and it was determined that there were no obstacles to the building, since there were no structures that went into the said plot to any great extent.

Redni broj: 220
Lokalitet: Rogovo – Sv . Roko (Sv. Mihovil)
Naselje: Sv. Filip i Jakov
Grad/općina: Sv. Filip i Jakov
Pravni status: Z-3396
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 6. prosinca 2007. do 19. veljače 2008., uz više prekida poradi jake bure i hladnoće, trajala su zaštitna arheološka istraživanja na trasi iskopa kanala za vodovod u blizini crkve sv. Roka (prije sv. Mihovila) u Rogovu kod Sv. Filipa i Jakova. Naime, tijekom kopanja kanala, uz i na poljskom putu koji se odvaja prema zapadu, od asfaltne ceste koja vodi od Sv. Filipa i Jakova prema Sikovu, a četrdesetak metara jugozapadno od crkve sv. Roka, nađene su ljudske kosti, pa su intervencijom zadarskih konzervatora obustavljeni radovi (k.č. 841/39 – stara izmjera, k.č. 2548 – nova izmjera). Arheološka istraživanja provedena su potporom poduzeća Komunalac iz Biograda na Moru i Općine Sv. Filip i Jakov (stručni voditelj Radomir Jurić, muzejski savjetnik, a sudjelovali su: I. Čondić, dokumentarist, J. Vekić, dipl. arh., F. Nedved, viši fotograf iz Arheološkoga muzeja u Zadru te I. Zorić, dipl. arh., M. Čepo, dipl. arh. – pripravnici u Zavičajnom muzeju u Biogradu na Moru, kao i L. Baus i J. Bazo – studenti arheologije Sveučilišta u Zadru). Istražena je površina od 36 m^2.

Posjed hrvatskih vladara u Rogovu kralj Krešimir IV. darovao je benediktincima samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu na Moru, prilikom njegova utemeljenja 1059. godine (Jelić 1898; Ostojić 1964). Poznato je da su se benediktinci nakon rušenja Biograda 1125. preselili na Ćokovac kod Tkona na otoku Pašmanu. Međutim, i u Rogovu je boravio dio redovnika, i to sve do kada je taj posjed nastradao od Osmanlija. Crkva sv. Mihovila romanička je jednobrodna građevina koja je po veličini, proporcijama i klesarskoj obradi detalja srodna benediktinskoj crkvi sv. Ambroza u Ninu (Petricioli 1990). Srednjovjekovno selo Rogovo s crkvom porušili su Mlečani (1345. – 1358.) u borbama s Ljudevitom Anžujskim. Crkva je obnovljena za vrijeme opata Petra Zadranina 1374.

Rogovo, crkva sv. Roka (foto: F. Nedved)

Grob u trasi vodovodnog kanala (foto: I. Čondić)

godine. Iz natpisa koji je ugrađen na sjevernom bočnom zidu svetišta, pisanom goticom, doznaje se da je sagrađeno iz temelja. Ima pravokutan tloris s prelomljenim gotičkim lukom. U unutrašnjem se dijelu crkve i izvana vide grbovi spomenutog opata (Petricioli 1990). Na bočnim je vratima romanička luneta s reljefom mističnog janjeta (*Agnus Dei*). U tijeku je obnova krova svetišta.

Na početku istraživanja 2008. postavljene su dvije sonde označene slovima A i B. Sonda A (vel. 4x3 m) postavljena je 37 m zapadno od crkve sv. Roka, tj. na mjestu gdje su prilikom iskopavanja kanala pronađene ljudske kosti koje su do dolaska arheologa bile zatrpane zemljom. Sonda B (vel. 2,5x0,8 m) udaljena je 27 m od sonde A i 37 m jugozapadno od crkve sv. Roka, i to na dijelu na kojem su uočeni tragovi žbuke u oba profila kanala. Osim manje količine grube keramike, sonda nije dala drugih nalaza. U dogovoru s investitorom istražen je i dio kanala koji nije bio zahvaćen iskopom bagera, tik uz sondu A, tj. s njene južne strane u dužini od 11, a širini od 2 m. U sondi A i u ovom dijelu kanala ukupno je istraženo 9 *in situ* grobova (odrasli pokojnici i djeca), od kojih su dva groba imala sačuvano po nekoliko obložnica. Grobovi pripadaju kasnom srednjem vijeku. Pronađen je nakit, novac, pređice, čavli, jedna željezna strelica, ulomci staklenih posuda, veća količina životinjskih i ljudskih kostiju, ulomci posuđa od pečene zemlje.

Tijekom radova očišćeno je smeće i trava sa zidova koji su vidljivi s južne strane crkve sv. Roka. Budućim planiranim istraživanjima definirat će se taj sklop te istražiti više grobova. Cijelom tom povijesnom položaju (Bianchi 1879; Jelić 1898; Ostojić 1964; Petricioli 1979; Petricioli 1990; Jurić 1990; Hilje 1994) valja posvetiti još više stručne i znanstvene pozornosti. U posljednje vrijeme vjernici iz Sv. Filipa i Jakova redovito uređuju i održavaju širi okoliš oko crkve. Dojmljiva svečanost, s mnoštvom vjernika iz toga mjesta i okolnih sela, jest prigodom blagdana sv. Roka (16. kolovoza).

Rogovo, Sv. Roko, trasa vodovodnog kanala, istraživanja u tijeku (foto: F. Čondić)

Literatura

Bianchi 1879 C. F. Bianchi, Zara cristiana, II, Zadar, 1879.
Hilje 1994 E. Hilje, Zadarski protomajstor Andrija Desin, PPUD, 34, Split, 1994.
Jelić 1898 L. Jelić, Povijesno-topografske crtice o biogradskom primorju, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva, N. s., sv. III, Zagreb, 1897.-1898.
Jurić 1990 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.
Ostojić 1964 I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split, 1964.
Petricioli 1979 I. Petricioli, Gotičko raspelo iz Rogovu, Zbornik Narodnog muzeja, 9-10, Beograd, 1979.
Petricioli 1990 I. Petricioli, Graditeljska djelatnost Rogovskog opata Petra Zadranina, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.

Radomir Jurić

Summary

From December 2007 to February 2008 there were salvage archaeological excavations along the line of the trench of a channel for a water main close to the church of St Roch (Rok, earlier St Michael) in Rogovo by Sv. Filip i Jakov. An area of 36 square metres was excavated.

The Croatian royal estate in Rogovo was donated by King Krešimir IV to the Benedictine monastery of St John the Evangelist in Biograd na Moru when it was being founded in 1059. It is known that after the destruction of Biograd in 1125 the Benedictines moved to Ćokovac by Tkon on the island of Pašman. However, some of the monks continued to live in Rogovo, right until the time when the estate was ravaged by the Ottomans. In pit A and the channel that had not been backfilled, 9 graves belonging to the late Middle Ages were excavated. Jewellery, coins, buckles, fragments of glass and ceramic vessels, an iron arrow, nails and other items were found. In the future much more specialised and scholarly attention has to be devoted to the whole of this historic spot.

Redni broj: 221
Lokalitet: Silba – uvala Pocukmarak
Naselje: otok Silba
Grad/općina: Zadar
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom listopada 2008. podmorski je istražena gomila s dijelovima poklopaca ranokršćanskih sarkofaga u uvali Pocukmarak na otoku Silbi. U istraživačkim radovima sudjelovali su prof. dr. Zdenko Brusić kao voditelj istraživanja, dr. Mato Ilkić te Mate Parica i Martina Čelhar

Položaj uvale Pocukmarak na otoku Silbi

– znanstveni asistenti, kao ronioci istraživači. Stručno osoblje zaduženo za keramičke i ranokršćanske nalaze bili su mr. Karla Gusar i mr. Josipa Baraka. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Tijekom višegodišnjih ronjenja u uvali Pocukmarak na otoku Silbi, Z. Brusić često je obilazio manji umjetni kameni nasip za koji se pretpostavljalo da pripada antičkoj gradnji, tim više što je davne 1970. godine na kopnu, neposredno uz spomenuti nasip pronašao nekoliko uništenih grobova u amfori, od kojih je jedan (osim ostataka kostiju pokojnika) sadržavao narukvicu od brončane žice i jako korodiran novčić iz 4. ili 5. stoljeća. Jednako tako, na suprotnoj strani te uvale tada su bili vidljivi ulomci rimske keramike, građevnog kamenja sa žbukom i dijelovi tegula, što je upućivalo na manji gospodarsko-ladanjski objekt čiji su ostaci uništeni intenzivnom obradom zemlje, a poslije i turističkom izgradnjom. Prema titularu nedaleke crkve sv. Marka na mjesnom groblju i predaji o ostacima grčke crkve u sklopu sakristije (1637. godine izgrađene zavjetne crkve sv. Marka), može se pomišljati na kontinuitet života na tom prostoru do u kasnu antiku, ali i prijenos titulara starokršćanske crkve na novu crkvu i na uvalu Pocukmarak. Naime, na gotovo svim otocima zadarskog arhipelaga nakon većeg ili manjeg broja gradinskih, liburnskih naselja (ovisno o veličini otoka), u antici nastaju razni gospodarski objekti čiji se kontinuitet života s čestim sakralnim objektom može pratiti sve do ranoga srednjeg vijeka i poslije.

Naknadnim obilascima podmorskog nasipa u uvali Pocukmarak, na gomili između obrađenog kamenja međusobno sraslog u kalcitnim konkrecijama, uočeni su jedva vidljivi ulomci poklopaca sarkofaga. Tada su identificirani dijelovi triju kamenih poklopaca sarkofaga, od kojih je jedan bio fragmentiran, dok su ostala dva komada bila zatrpana kamenjem te jedva vidljiva u kamenoj masi nasipa lučice. Na najvećem sačuvanom poklopcu bio je uočljiv dio njegova ruba s dva vidljiva akroterija na jednom od njegovih krajeva. S obzirom na važnost tog nalaza, ranokršćanskih poklopaca sarkofaga, bila su neophodna daljnja istraživanja radi utvrđivanja broja poklopaca u kamenom nasipu, vremena njegove izgradnje te nakon istraživanja i izrade dokumentacije traženje zaštite čitavog kompleksa tog pristaništa.

Nakon prvih obilazaka podmorskog nalazišta i dokumentiranja postojeće situacije, godine 2008. započela su istraživanja na mjestu vidljivih dijelova poklopca sarkofaga za koji se pretpostavljalo da je najbolje sačuvan. Položaj je uklopljen u kvadratnu mrežu te je započelo skidanje kamene mase povremenom uporabom sisaljke za rastresiti pijesak i mulj. Velike količine kamenja srasle vegetacijom i koraljnim ostacima otežavale su čišćenje. Nakon čišćenja, ispod kamene nakupine pokazao se čitav poklopac sarkofaga koji je do dubine od 80 centimetara bio ukopan u kameni nasip. Također je u kamenoj masi na zapadnom rubu gomile uočen manji dio ruba kovčega sarkofaga, pa je i na tome dijelu nakon dokumentacije prve sonde s poklopcem sarkofaga

Uvala Pocukmarak s označenim položajem nasipa (foto: Z. Brusić)

Dokumentacija poklopaca sarkofaga (foto: M. Parica)

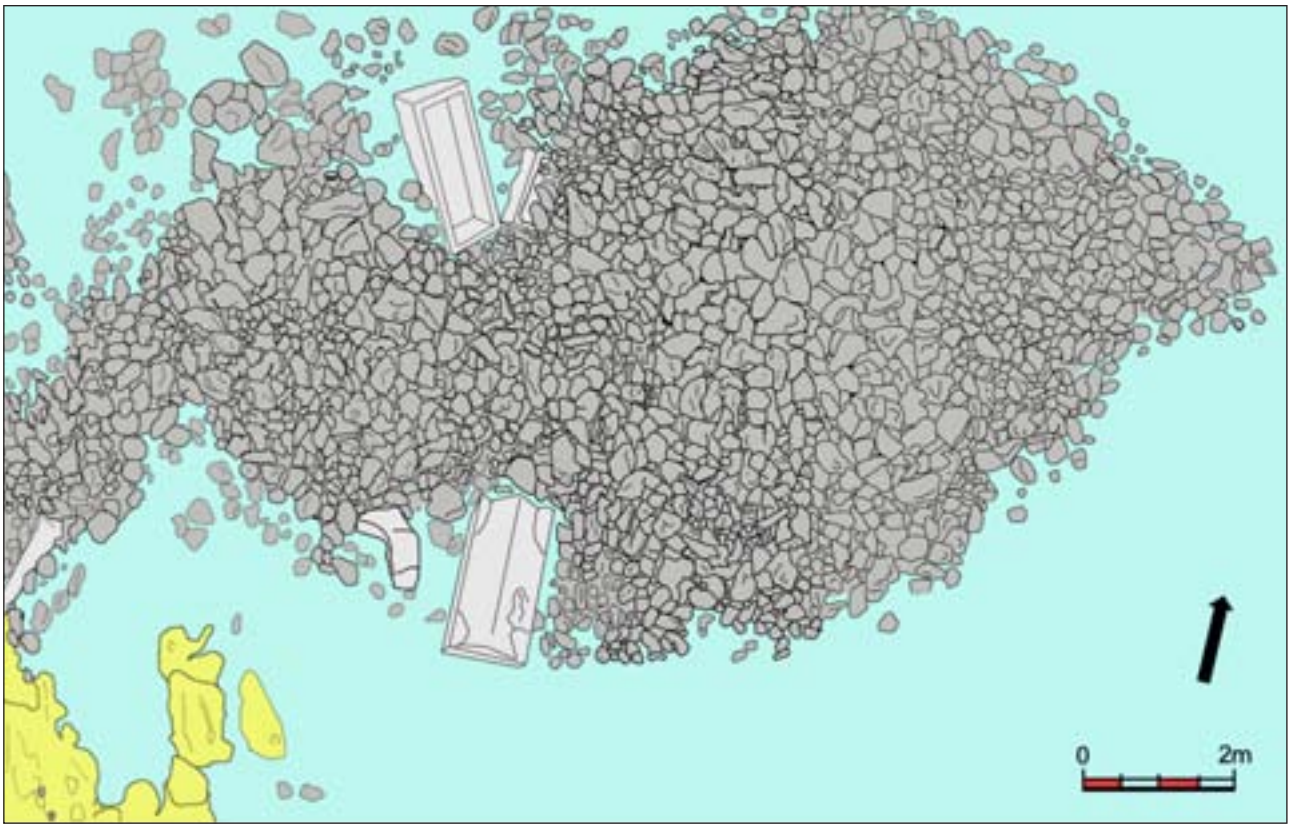

Plan nalazišta s pronađenim sarkofazima (izradio: M. Parica)

postavljen kvadrant i započelo je čišćenje mase kamenja koje je pokrivalo kovčeg sarkofaga. Nakon dvodnevnog rada u toj sondi pronađen je čitav kovčeg sarkofaga čije se dno nalazilo više od 80 cm duboko u masi kamenog materijala i pijeska. Tijekom čišćenja kovčega, u njegovoj neposrednoj blizini pronađen je novi poklopac sarkofaga dotada nevidljiv, što govori o mogućnosti novih nalaza u velikoj kamenoj gomili čiji je malen dio skinut tijekom ovih istraživanja. Posljednjeg dana istraživanja, nakon ucrtanih nalaza otvorena je manja sonda u zavjetrini kamenog nasipa koji je služio za sklanjanje brodova. U sondi koja nije u potpunosti završena pronađeni su keramički ulomci koji prema fakturi i ocaklini na površini pripadaju 17. ili 18. stoljeću, ali u dubljim slojevima luke mogla bi se pronaći i starija keramika.

Planom daljnjih podmorskih istraživanja na ostalom dijelu kamene gomile i izradom dokumentacije čitavog prostora prezentirali bi se nalazi masivnih poklopaca sarkofaga, od kojih su danas već poznata dva čitava i dva u dijelovima te nađeni kameni kovčeg sarkofaga, kao i ostali kovčezi koji će se vjerojatno pronaći, kao jedinstven podmorski arheološki park koji bi omogućio razgledanje nasipa luke sa sekundarno iskorištenim kamenim sarkofazima. Prostor lučice bi se u potpunosti zaštitio i prezentirao kao posebno arheološko nalazište s didaktičkom opremom na samome nalazištu te zasebnim tiskanim vodičem, kako bi i obični turisti bez skupocjene opreme, samo s maskom na licu mogli promatrati taj jedinstveni podmorski lapidarij.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić

Sarkofag s poklopcem (foto: M. Parica)

Summary

During October 2008 underwater excavations of a mound with parts of the lids of Early Christian sarcophagi in the bay of Pocukmarak on the island of Silba were carried out. After two days of work, a whole casket of a sarcophagus was found; the bottom of it was over 80 cm deep in a mass of stone material and sand. During the cleaning of the casket, a new sarcophagus lid that had previously been invisible was found, which tells that there are possibly new finds in the great stone mound a little part of which was removed during these excavations. On the last day of the research, a smallish test dig was started up in the lee of the stone embankment that was used for ships to take cover behind. In the test dig, which was not completely finished, ceramic fragments belonging to the 17th or 18th century were found, but in the deeper layers of the harbour it might be possible to find earlier ceramics as well.

Redni broj: 222
Lokalitet: Starigrad Paklenica (općina)
Naselje: –
Grad/općina: Starigrad – Paklenica
Pravni status: –
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Od 25. veljače do 22. prosinca 2008. trajala je prva kampanja terenskog pregleda dijela južnog Velebita na širem prostoru općine Starigrad – Paklenica. Istraživanja su provedena u sklopu dvogodišnjeg projekta „Istraživanje i zaštita kulturno-povijesne baštine južnog Velebita“ 2008. i 2009. koji je financirala Turistička zajednica općine Starigrad Paklenica i Nacionalni park Paklenica, pod vodstvom Martine Dubolnić Glavan – znanstvene novakinje u Zavodu za povijesne znanosti HAZU-a u Zadru. Sudjelovali su arheolozi dr. sc. Stašo Forenbaher, mr. sc. Dario Vujević, Hrvoje Manenica, Ana Jordan, Marina Jurjević te Vedrana

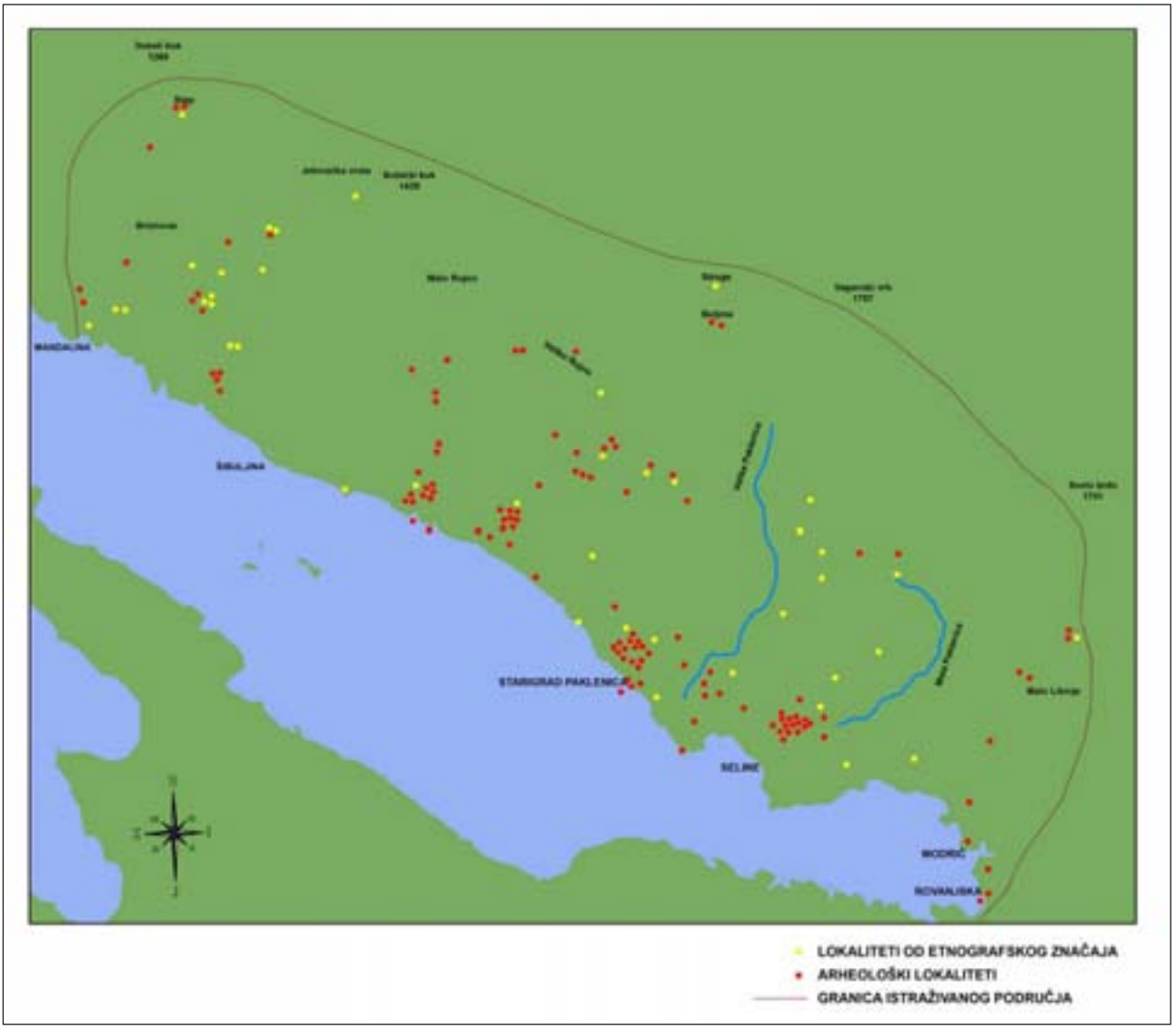

Istraživanje i zaštita kulturno-povijesne baštine južnog Velebita 2008., dokumentirani lokaliteti (izradio: R. Maršić)

Jović (Muzej antičkog stakla), Robert Maršić (Arheološki muzej u Zadru), Dujo Bušljeta (nadzornik NP-a Paklenica), članovi Speleološkog odsjeka „Liburnija“, Vodičkog odsjeka Planinarskog društva „Paklenica“ iz Zadra i stanice Gorske službe spašavanja Zadar.

Rad na projektu obuhvatio je terenski pregled dijela planinskog masiva južnog Velebita na prostoru općine Starigrad – Paklenica (kojem pripada cjelokupan teritorij Nacionalnog parka Paklenica i dio teritorija Parka prirode Velebit), veličine oko 220 km², ali i pojedina usko vezana područja izvan granica općine. Područje istraživanja pruža se na sjeverozapadu i jugoistoku na potezu od Svete Marije Magdalene do Rovanjske, te na istoku, sjeveru i zapadu potezom polje Malo Libinje – Sveto brdo (1751 m n.m.) – Vaganski vrh (1757 m n.m.) – Jelovačka vrata (Bobički vrh), Debeli kuk (1269 m n.m.) – Sveta Marija Magdalena. Ovogodišnja istraživanja nastavljaju se na rezultate dobivene pregledom terena prijašnjih godina (Forenbaher, Vranjican 1985; Forenbaher, Vranjican 1989; Dubolnić 2006; Dubolnić 2007), a obuhvatila su gotovo sve vrste lokaliteta koji spadaju u kulturnu baštinu. Cilj je istraživanja izrada što cjelovitije baze podataka kulturne baštine (GIS), radi inventarizacije, aktivne zaštite, konzervacije i prezentacije kulturne baštine u znanstvene i turističke svrhe. Obrađeni su razni tipovi lokaliteta koji su podijeljeni (ovisno o vremenu nastanka i upotrebe) na arheološke objekte te one novovjekovnog postanka – poput napuštenih planinskih zaselaka (sezonski stanovi stočara), planinskih crkvica i mirila. Ti lokaliteti potvrđuju kontinuitet naseljavanja planine Velebita od prapovijesnih vremena sve do prije pedesetak godina, kad se zbog nestanka tradicionalnih djelatnosti život na planini progresivno gasi, a do danas je skoro i nestao.

Terenski dio rada na projektu odvijao se po principima konvencionalnog rekognosciranja terena. S obzirom na veličinu zadanog teritorija, pregledani su dijelovi koji su obećavali najbolje rezultate prema položaju (blizina vode, plodnog tla, putova, nadmorska visina, zaštita od bure…) i rezultatima pripremnih istraživanja (literatura, razgovor s domaćim stanovništvom, toponimi, zračni snimci, speleološki katastar, topografske karte itd.). Tijek rekognosciranja također je ovisio o vrsti i vidljivosti terena (krševiti predjeli, šuma, polja…), teškoći svladavanja pojedinih lokaliteta (lokaliteti na višoj nadmorskoj visini, speleološki objekti za čije je svladavanje potrebna tehnička oprema…) te o vremenskim uvjetima. Svakom je lokalitetu dat registarski broj s osnovnim podacima (tip lokaliteta, smještaj, koordinate, dimenzije, datacija itd.), a ovisno o prilikama pojedini su lokaliteti topografski ili geodetski snimljeni. Pronađeni površinski nalazi pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Zadru. Planinski je dio terena ove godine istražen mjestimično, do nadmorske visine od 1600 m.

Na prostoru NP-a Paklenica dokumentirana je veća koncentracija arheoloških lokaliteta od kojih su neki novi, a neki poznati u stručnoj literaturi (Dubolnić 2006; Dubolnić 2007). Od novih lokaliteta dokumentirano je 12 kamenih humaka iz prapovijesnog doba, jedan gradinski lokalitet u narodu zvan Kusača te dva speleološka objekta s površinskim nalazima prapovijesne keramike: spilja

Kameni humci na Ravnoj strani poviše Čavića (foto: M. Dubolnić Glavan)

Stražbenica i abri Samogred. Kameni humci nalaze se na prostoru između kanjona Male i Velike Paklenice, većinom su devastirani, pripadaju brončanom ili željeznom dobu. Gradina Kusača nov je prapovijesni lokalitet koji se nalazi na ulazu u kanjon Male Paklenice. Po površinskim nalazima može se okvirno datirati u kasno brončano ili željezno doba.

Dokumentirani su i lokaliteti s etnografskim značajem: napušteni sezonski zaseoci (Stare Seline, Rimenić, Mala Močila, Škiljići i Jurline), crkva sv. Jakova, mirila (mirilo na položaju Bilig i mirila na Grabovim dolinama) te speleološki lokaliteti: spilja Lukčeva peć, jama u Kusači i spilja Mala Smočila. Izrađeni su topografski nacrti pojedinih novootkrivenih, kao i otprije poznatih lokaliteta (Dubolnić 2006; Dubolnić 2007): Visoka gradina na Velikom Vitreniku, Jelina spilja, spilja Stražbenica, Jama u Kusači, spilja Mala Smočila, spilja poviše Malih Krčevina, spilja pod Pekon, abri Samogred. Geodetski je snimljen željeznodobni gradinski lokalitet gradina Marasovići, koji se nalazi na samom rubu granice NP-a Paklenica.

Na prostoru teritorija općine Starigrad Paklenica, dakle izvan granica NP-a Paklenica, ovom istraživačkom kam-

Asanova spilja prilikom dokumentacije (foto: M. Dubolnić Glavan)

panjom dokumentirani su svi dosad poznati lokaliteti (Dubolnić 2006; Dubolnić 2007), a ubicirani su i neki novi: 12 kamenih humaka poviše centra Starigrada Paklenice, 13 kamenih humaka u okolici zaseoka Čavića, 9 kamenih humaka i 1 nedefiniran objekt podno gradine Sv. Trojice (Glavičić 1984; Dubolnić 2006, 2007), ostaci suhozida s prapovijesnom keramikom poviše centra Starigrada (gradina Starigrad?), gradina Zaskok na Velikom Vagancu, suhozidne gradnje (vjerojatno nastambe) s ostacima prapovijesne keramike podno gradine Paklarić (Glavičić 1995; Dubolnić 2006, Dubolnić 2007), speleološki lokaliteti s arheološkim ostacima: spilja podno izvora Čelinka, spilja u Lužnama, spilja na gradini Zaskok 1 i 2, spilja podno Samograda, Bušljetina spilja, spilja na Čavića kosi 1 i 2 (Veliko Rujno) i Asanova spilja.
Izrađeni su geodetski nacrti gradine Modrič, gradine Sveta Trojica, 14 kamenih humaka i jednoga suhozidnog objekta (stambena namjena?) s ostacima prapovijesne keramike podno gradine Sv. Trojice. Topografski su snimljeni lokaliteti: gradina Jusupi, gradina Milovci, gradina Silna gromila, 4 kamena humka te speleološki objekti: spilja Sopnjača, spilja u Lužnama, spilja Jatara, spilje na gradini Zaskok 1 i 2, spilja podno Samograda, Bušljetina spilja, spilja na Čavića kosi 2, Asanova spilja i Vodena spilja.
Dokumentirani su i novovjekovni lokaliteti poput mirila (Trošelj, 1995) na 18 položaja: mirila na Kosi Magaškoj, mirila na Sigama Kneževića, mirila na Opuvanom dolcu, mirila Zapadnjari (Starigrad), mirila Dokozića, mirilo na Velikom Rujnu, mirila nad Katalinićima te mirila u okolici zaseoka Ljubotića: Reljinovac, Kruščica, Bristovac, Mataci, Korita, Silno Selo, mirila kod crkve u Ljubotiću, Paripov lug, Medni dolac, Križ, Lisarica te speleološkog objekta Spilja pod Pekon s ostacima novijeg datuma.
Nakon istraživanja dobiveni će se podaci upotrijebiti za izradu baze podataka u operativnom GIS-sustavu radi inventarizacije, aktivne zaštite, konzervacije i prezentacije kulturne baštine u znanstvene i turističke svrhe.

Literatura

Dubolnić 2006 M. Dubolnić, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 48, Zadar − Zagreb, 2006.
Dubolnić 2007 M. Dubolnić, *Argyruntum* i njegov teritorij u antici, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 49, Zadar − Zagreb, 2007.
Forenbaher, Vranjican 1985 S. Forenbaher − P. Vranjican, Vaganačka pećina, OA, 10, Zagreb, 1985.
Forenbaher, Vranjican 1989 S. Forenbaher − P. Vranjican 1989, Velebit, Rekognosciranje speleoloških objekata, Arheološki pregled, 29, Beograd, Ljubljana, 1989.
Glavičić 1995 M. Glavičić, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, Paklenički zbornik, 1, Starigrad Paklenica, 1995.
Glavičić 1984 A. Glavičić, Nalazi iz Senja i okolice (VI.), Senjski zbornik, 10-11, Senj, 1984.
Trošelj 1995 M. Trošelj, Prilog proučavanju i zaštiti mirila na Velebitu, Paklenički zbornik, 1, 1995.

Martina Dubolnić Glavan

Summary

From February to December 2008 the reconnaissance of part of southern Velebit was carried out, covering the broader area of the municipality of Starigrad Paklenica. The research covered sites that are archaeologically important as well as those of more recent origin that are of ethnographic interest. The objective of the research was to draw up as complete as possible a GIS database of the cultural heritage for the point of inventorying, actively protecting, conserving and presenting the cultural heritage for scientific and tourist purposes. In reconnaissance to date various types of site were noticed, and they were divided according to time of origin and use into features that were of archaeological importance: prehistoric, Antique, medieval sites and those that are of modern origin such as deserted mountain hamlets (the shealings of herders), mountain chapels and "measures". These sites bear out the continuity of settlement on Mt Velebit since prehistoric times until some fifty years ago, when, with the disappearance of the traditional activities, life on the mountain gradually faded and vanished.

Redni broj: 223
Lokalitet: Starigrad Paklenica – crkva sv. Petra
Naselje: Starigrad Paklenica
Grad/općina: Starigrad – Paklenica
Pravni status: Z-1203
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 24. lipnja do 10. srpnja 2008. trajala su arheološka istraživanja u crkvi sv. Petra u Starigradu Paklenici. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik iz Arheološkoga muzeja u Zadru, a sudjelovali su i Jelena Vekić, dipl. arh. i Ivan Čondić, prof., dokumentarist u Arheološkom muzeju. Radovi su financirani sredstvima Općine Starigrad Paklenica. Istražena je površina od 6 m^2.

Crkva sv. Petra nalazi se između Starigrada i Selina pred ulazom u Veliku Paklenicu, nekoliko desetaka metara

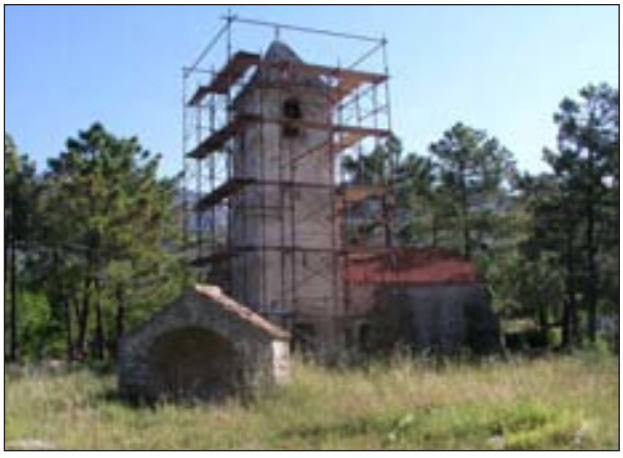

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, početak konzervatorskoga zahvata na zvoniku (foto: I. Čondić)

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, grob unutar crkve u kvadrantima 8 i 12 (foto: I. Čondić)

sjeverno od jadranske turističke ceste (k.č. 3466). U posljednje vrijeme na zvoniku i pročelju crkve traje dugo očekivan konzervatorski zahvat. Prema zahtjevu Konzervatorskoga odjela iz Zadra i Općine Starigrad – Paklenica započela su istraživanja u zapadnom, unutrašnjem dijelu crkve, kako bi se mogli sanirati njeni

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, crteži istraženih grobova (autor: I. Čondić)

temelji. Prvo su djelatnici tvrtke za obradu i restauraciju kamena „Krševan“ iz Zadra skinuli debele kamene ploče (prethodno su se nalazile nad grobovima) kojima je bio popločan pod u tom dijelu crkve. Ploče su iznesene izvan crkve i posložene uz već prije podignute ploče sa sjeverne strane crkve, bliže ogradnom zidu groblja, a potom je istražen navedeni prostor (kvadranti 8 i 12). Istražena su četiri groba s grobnom arhitekturom i dva u običnoj zemlji. Bilo je i više dislociranih ukopa.

U grobovima su pronađene perle i željezni čavli, a izvan njih: 2 mletačka novovjeka novca, 1 brončana vitica, 1 koštana ukosnica, 1 brončana igla, 2 perle, 1 kalota puceta te manja količina grube keramike. Spomenuti predmeti datiraju se od kasnoga srednjeg do novog vijeka. Zaključno s ovim istraživanjima, u crkvi i oko nje dosad je istraženo 215 grobova. Istražena je površina zatrpana, a uređen je i okoliš. Sakupljena osteološka građa analizirat će u Odsjeku za arheologiju HAZU-a Zagrebu.

Literatura

Jurić 1994 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom Podgorju, Paklenički zbornik, 1, Starigrad Paklenica, 1994.

Jurić 2003 R. Jurić, Crkva Sv. Petra u Starigradu Paklenici, Senjski zbornik, 39, Senj, 2003.

Jurić 2005 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.

Jurić 2006 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Jurić 2007 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG 3/2006, Zagreb, 2007.

Jurić 2008 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG 4/2007, Zagreb, 2008.

Radomir Jurić

Summary

During June and July 2008, excavations of the cemetery in the church of St Peter in Starigrad Paklenica were conducted. Six graves were researched, which combined with former excavations makes a total of 215 graves. Jewellery, parts of clothing and coins were found. A smallish amount of coarse pottery was collected. The finds from the graves can be dated to the period from the late medieval to the modern period. The surface excavated was backfilled, and the surroundings of the church were landscaped.

Redni broj: 224
Lokalitet: Vransko jezero – Baštijunski brig (golf-igralište)
Naselje: –
Grad/općina: Biograd na Moru, Pakoštane
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom studenog i prosinca 2008., Arheološki muzej Zadar arheološki je rekognoscirao širi prostor aktualnog odlagališta otpada općina Biograd i Pakoštane, pred-

viđenog za izgradnju golf-igrališta, te užeg i šireg područja zone utjecaja, sjeverozapadno od Vranskoga jezera. Članove ekipe činili su djelatnici Antičkoga odjela Arheološkog muzeja Zadar, Jakov Vučić i Timka Alilhodžić, vanjski suradnici Iva Zorić, tada pripravnica Zavičajnog muzeja Biograda na Moru, i M. Bakić-Stojsavljević, a rekognosciranje je vodio dr. sc. Dražen Maršić. Rekognosciranje je započelo 25. studenog 2008. godine i trajalo je osam radnih dana. Radove je financirala tvrtka Golf centar Biograd d.o.o.

Odlagalište otpada nalazi se na prostranoj kamenitoj zaravni sjeverozapadno od Vranskoga jezera, koja se većim dijelom nalazi na prostoru grada Biograda na Moru, a manjim dijelom na njemu graničnom prostoru općine Pakoštane. Rekognosciranje je obavljeno isključivo vizualnim pregledom terena, površinskim sakupljanjem arheoloških artefakata, dakle bez ikakva iskopavanja i u skladu s važećim zakonskim propisima i pravilima struke. Rezultati su pokazali opravdanost izlaska arheologa na teren i poslužili su za izradu elaborata kao sastavnog dijela buduće studije o utjecaju na okoliš, koju je dužan izraditi zainteresirani investitor.
Rekognosciranje je organizirano sukladno prirodi terena, odnosno činjenici da je velika kamenita zaravan prošarana i ispresijecana poljskim puteljcima i asfaltnom cestom, koji su većim dijelom „oplošeni“ gomilama otpada. Tragom te činjenice, rekognosciran je jedan po jedan „sektor“ omeđen navedenim putovima ili drugim markantnim reperima. Obilasku svih „sektora“ pristupilo se s maksimalnom pažnjom, u mjeri u kojoj je to dopuštala priroda terena, pošumljenost, visoka trava i dr. Cijelom površinom rekognosciranoga područja uočene su plitke kamene međe nastale izoravanjem pravilnih uparenih brazda između kojih su na taj način u reljefu ostali istaknuti nasipi lomljena kamena, za koje je ustanovljeno da pripadaju suvremenoj podjeli zemljišta iz vremena poslije Drugoga svjetskog rata. Utvrđene su tri arheološke zone/lokaliteti koji su označeni slovima A, B, C i D.

Položaji A i B
Prvi arheološki tragovi ustanovljeni su na prostoru predviđenom za tzv. biogradsko golf-igralište, i to u obliku skromnih tragova arhitekture fosiliziranih u obliku kamenih gomila pokrivenih raslinjem s mjestimice vidljivim pravilno klesanim tesancima. Među raslinjem su sporadično otkriveni manji fragmenti antičke i srednjovjekovne keramike. Na jednoj od najviših kamenih gomila, u neposrednoj su blizini pronađeni fragment bifidne ručke rimske amfore (vjerojatno tipa *Dressel* 2-4) i fragment tegule (krovnog crijepa), koji jasno upućuju na nekadašnje postojanje antičkoga gospodarskog objekta (*villa rustica*). S obzirom na raster zidova koji se uz dosta poteškoća ipak mogu uočiti ispod raslinja, po svoj je prilici riječ o većem gospodarskom sklopu podignutom u neposrednoj blizini istočnoga okrajka kamenite zaravni i ruba polja. Intervencija koja je najvjerojatnije uzrokovana ukopavanjem topništva Hrvatske vojske u Domovinskom ratu (ili barem namjere od koje se odustalo) omogućila je otkriće većeg broja ulomaka srednjovjekovne keramike u neposrednoj blizini prije spomenutog objekta, koji bi inače unutar gustoga raslinja i trave bili teško vidljivi. Među ulomcima dominiraju oni od grube gline s krupnim zrncima kalcita, čija se datacija ne može sa sigurnošću utvrditi, ali kako su pronađeni pomiješani s ulomcima prepoznatljive srednjovjekovne fakture – tipa majolike – o njihovoj pripadnost nema nikakve dvojbe. Slični ulomci majolike pronađeni su kao izolirani površinski nalazi na još jednoj obližnjoj lokaciji, ali očito u sekundarnom kontekstu i bez veze s arhitekturom. Daljnjim obilaskom terena, sjeverozapadno od položaja A otkriveni su ostaci arhitekture koji su, kao i oni antičkoga objekta, fosilizirani u obliku niskih, raslinjem obraslih humaka, s mjestimice vidljivim zidovima veće širine. Tragovi arhitekture pokrivaju razmjerno veliku površinu od otprilike 150x150 m te ne može biti ni najmanje sumnje da je riječ o većoj srednjovjekovnoj aglomeraciji, odnosno po svoj prilici selu.
U neposrednoj blizini položaja A i B, na nešto povišenijem položaju u smjeru zapada nalazi se manja kava/kamenolom iz koje je bez sumnje vađen kamen upotrijebljen prilikom gradnje spomenutih objekata. Je li kava bila u uporabi već tijekom antičkoga razdoblja ili tek u srednjem vijeku (moguće i oboje), nije moguće utvrditi sa sigurnošću. Njezina je pojava očekivana i logična, jer nigdje u bližoj okolici nema drugoga kamena koji bi se mogao upotrijebiti za gradnju, a dopremanje s velike udaljenosti ne bi imalo smisla i bilo bi znatan financijski izdatak. Zato je uputno pretpostaviti da je kava otvorena već u antičkom razdoblju, a da se ponovno rabi u srednjem vijeku.

Položaj C
Također unutar granica tzv. biogradskoga golf-igrališta, u smjeru jugozapada, na manjoj goleti bez raslinja otkriveno je mnoštvo ulomaka antičke provenijencije, pretežito keramike i krovnoga crijepa. S obzirom na konfiguraciju terena i relativnu blizinu glavne komunikacije koja u smjeru istok-zapad odvaja zaravan od polja s južne strane (položaj je na sličnoj udaljenosti od plodnih površina kao i položaji A – B), ne može biti nikakve sumnje da je i u ovom slučaju posrijedi manji antički gospodarski objekt, ne nužno i ladanjskoga karaktera, što je i dokazano arheološkim istraživanjima 2009. godine (otkriven je jednostavan gospodarski objekt, tj. skromna građevina pravokutnog tlocrta).

Položaj D
Na samome sjeverozapadnom okrajku zaravni, zapadno od položaja Baštijunski brig utvrđen je i posljednji položaj sa znatnijim arheološkim ostacima, ovoga puta nedvojbeno iz prapovijesnoga razdoblja. Ne bi bio otkriven da i tu nije bilo intervencija građevinskom mehanizacijom, očito radi poravnavanja terena i eventualnoga širenja područja odlagališta. Tom prilikom skinut je gornji sloj zemljišta debljine nekoliko desetaka centimetara i bagerima naguran u „rubno“ područje na sjeveru. Obilaskom je na površini utvrđena prisutnost većega broja ulomaka prapovijesne keramike, dvaju ulomaka željezne troske (!), a posebno je važan jedan manji, ali karakterističan ulomak brončanodobne keramike (rana bronca?), ukrašen utisnutim trokutastim uzorcima, pronađen u svojevrsnoj vododerini sa sjeverne strane „očišćenoga“ područja. Kako je u blizini mjesta na kojemu je on otkriven uočen i kućni

Područje rekognosciranja

glineni lijep, čini se da se s pravom može pomišljati na znatniju prapovijesnu aglomeraciju, tj. naselje na ravnom, naseobinskom tipu koji na području Dalmacije nije odviše čest. Moguće je da se naselje zapravo nalazilo sa zapadne strane, na povišenome području ispunjenome krhotinama kamena i mjestimice sitnim ulomcima keramike, ali danas, nažalost, obraslome gustim niskim raslinjem.

Svi prethodno navedeni arheološki nalazi nisu i jedini pronađeni ili uočeni tijekom predmetnoga rekognosciranja, ali su svakako oni koji zaslužuju posebnu pozornost. Od ostalih nalaza svakako treba spomenuti trag zidane konstrukcije uočene ispod suvremene makadamske ceste koja cijelu kamenu zaravan odvaja od polja s južne, biogradske strane. Nažalost, smjer pružanja te konstrukcije nije moguće povezati ni sa čim sličnim na zaravni ili u polju. To se posebice ističe s obzirom na činjenicu da se arheološkim rekognosciranjem nije uspjelo ući u trag najvažnijem arheološkom spomeniku na cijelome navedenom području – trasi rimskoga vodovoda Biba/Pećina – Jader. Više puta spomenutoj trasi u stručnoj arheološkoj publicistici, posebice u radovima B. Ilakovca, ovim rekognosciranjem nije se moglo pridonijeti nikakvim novim spoznajama. Prema navodima lokalnoga stanovništva, sifonska trasa rimskoga vodovoda ukopana je u muljevito područje znano kao Pakoške jezerine, ali u dijelu bližem suvremenoj asfaltnoj sceni. Dokaz tomu su dijelovi kamenih sifona iskopanih prilikom zemljanih radova zapadno od crpne stanice Jasen, od kojih se dva još uvijek mogu vidjeti, a jedan se nalazi u Zavičajnome muzeju u Biogradu. Nažalost, točan smjer pružanja dionice južno od kanala i crpne stanice Jasen rekognosciranjem nije bilo moguće locirati. Od prevelike pomoći nije ni manji fragment sifona otkriven na kamenoj mociri uz makadamski put koji Jezerine odvaja od zaravni, jer je mogao biti donesen i s veće udaljenosti, kao ni potencijalni ostaci antičke arhitekture uočeni u neposrednoj blizini. Čini se kako je izgledno da je dionica akvedukta bila položena u blizini tzv. Gaza, ispod kojeg su otkriveni drveni piloni rimske konstrukcije, a to znači mnogo bliže cesti negoli se to dosad pretpostavljalo. Stoga je potencijalnom investitoru, poduzeću Golf centar Biograd d.o.o., predloženo da se tijekom radova na tom području, a nakon dobivanja svih potrebnih dozvola, pristupi iskopu dvaju tzv. „kontrolnih profila“ ne bi li se ušlo u trag točnoj trasi vodovoda, a time i približilo razrješenju pitanja njegova nastavka na kamenoj zaravni, do skretanja ispod Debelog briga između Pakoštana i Biograda, na mjestu rimskoga kaptažnog rezervoara koji je locirao B. Ilakovac. Zahvat ne bi iziskivao velike troškove, a jedan ili dva segmenta vodovoda u tom bi slučaju bilo moguće i prezentirati te hortikulturno urediti.

Rezultati arheološkoga rekognosciranja opravdali su potrebu izlaska arheologa na teren. Rekognosciranjem su utvrđena tri dosad nepoznata arheološka lokaliteta, od čega jedan prapovijesnoga, jedan antičkoga i jedan antičko-srednjovjekovnoga postanka. Zanimljivo je da se svi nalaze nekoliko desetaka metara unutar kamenite zaravni, ali u neposrednoj blizini plodnih površina koje je okružuju. U trenutku pisanja ovog izvješća, položaj C već je istražen (istraživanje je vodila mr. sc. Kornelija A. Giunio – o tome u izvješću za 2009. godinu), dok će istraživanje preostalih položaja prije svega ovisiti o uspješnosti realizacije projekta gradnje golf-igrališta. Intencija je da se položaj

golf-polja uskladi s arheološkim zonama i one ostave za buduća istraživanja, možda u funkciji arheoloških parkova, a tamo gdje usklađenost nije moguća – odmah obaviti istraživanja.

dr. sc. Dražen Maršić

Summary

During November and December 2008, Zadar Archaeological Museum carried out an archaeological reconnaissance of the current waste tip of the municipalities of Biograd and Pakoštane that it is intended to convert into a golf course and the immediate and general impact zone, north west of Vransko Lake (the area of Baštijunski brig). In the reconnaissance, three previously unknown archaeological sites were discovered. There was one of prehistoric origin, probably an open-air type of settlement (D), a fairly small Antique economic structure (C) and a largish villa rustica (A) alongside which the medieval village developed. Alongside villa and village the existence of a small quarry that was exploited in Antiquity was determined. The remains of the most important heritage item that possibly passed through the area investigated, the Roman Biba-Jader aqueduct, were not determined with any certainty.

Redni broj: 225
Lokalitet: Zadar – Polačišće i Ulica Petra Svačića
Naselje: –
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-3409 (kulturno-povijesna cjelina grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 6. veljače do 23. travnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja dijela antičke nekropole u Ulici Polačišće (k.č. 4819/2) u Zadru. Povod istraživanja bila je rekonstrukcija ulice i polaganje cijevi za oborinsku vodu. Investitor projekta bio je Grad Zadar. Arheološka istraživanja vodila je Timka Alihodžić, kustosica Antičkog odjela Arheološkog muzeja Zadar. U istraživanjima su sudjelovali arheolozi: Marin Čurković, Berislav Štefanac, Ivana Prtenjača i Marija Karmelić, pripravnici u Arheološkom muzeju Zadar, apsolventice arheologije Filipa Jurković, Anamarija Eterović, Martina Rajzl i Mira Bakić te šest radnika.

Početkom veljače započela je izgradnja sustava za odvodnju u ulicama Petra Svačića i Polačišće. Kanal u Ulici Petra Svačića i dio kanala u Ulici Polačišće nije istražen, jer je izvođač radova obavio strojni iskop, a da o tome nije obaviješten Arheološki muzej Zadar. Teško je reći koliko je grobova tu uništeno, ali po rezultatima zaštitnih arheoloških istraživanja toga prostora 1989., 1998. i 2005., zna se da je to područje na kome se nalazi nekropola iz rimskog razdoblja na kojoj je istraženo više od 1500 grobova. Od 6. veljače do 23. travnja 2008. zaštitno je arheološki istražen dio Ulice Polačišće. Istraženo je 105 m dužine kanala, 2 m širine i dubine od 0,50 do 3,5 m te još oko 85 m dužine poprečnih kanala čija je širina varirala od 1 do 2 m. Strojno se iskopavalo na prvim slojevima asfalta i tampona od sitnog kamenja u visini od 30-ak cm. Nakon toga prešlo se na ručni iskop. Otkriveno je 90 grobova, 6 zidova i dio ceste u dužini od 55 m. Većina grobova pripada incineriranim ukopima, manji broj je inhumiranih ukopa, za dva je groba teško odrediti ritus pokapanja. Ostaci spaljenih kostiju pokojnika polagani su u keramičke, staklene i kamene urne. Kod kosturnih grobova nađene su jednostavne rake u zemlji, rake s konstrukcijom od amorfnog kamenja, konstrukcije od tegula i amfore. Raznovrsnost i bogatstvo priloga izraženiji su incineriranim ukopima. Stakleni su predmeti najbrojniji. Zastupljeno je više oblika staklenog posuđa, od jednostavnih balsamarija, vrčeva, tanjura, zdjelica, urni do amforice rebrasta tijela i velike zdjele, također rebrasta tijela. Keramičke posude, predmeti od kosti, brončani predmeti i nakit od jantara potvrđuju bogatstvo stanovnika rimskog Jadera. Posebnost čini zlatni nakit i zlatna mrežica za kosu. Na osnovi preliminarne obrade, sve istražene grobove moguće je datirati u raspon od 1. do 3. st.
Pronađeni zidovi po svojoj strukturi gradnje odgovaraju zidovima grobnih parcela koje su otkrivene u prethodnim istraživačkim kampanjama na području Relje. Zidovi su rađeni od amorfnog ili vrlo rustično obrađenog kamenja, vezani žbukom krupnijega granulata. Cesta duga 55 m i široka 1,5 m rađena je od amorfnog i oblog kamenja koje je poslagano u nekoliko slojeva. Ni na jednom dijelu nije definirana širina ceste ni tragovi kola, tzv. spurile. Teško je odrediti kojem razdoblju pripisati cestu. Nije iz rimskog vremena kada egzistira nekropola, jer nigdje nije potvrđen jasan odnos groba i ceste, tj. grobovi nisu uz cestu, kakav je običaj u rimsko doba. Većina otkrivenih i dobro sačuvanih grobova nalazila se upravo ispod ceste.
Svi su otkriveni grobovi, zidovi i cesta dokumentirani grobnim obrascima, crtežima te analognim i digitalnim fotografijama. Trenutačno je u tijeku obrada građe koja je pohranjena u čuvaonici Arheološkog muzeja Zadar u Zadru. Nakon pranja započinje odvajanje kostiju koje će biti poslane na antropološku analizu na Odsjek za antropologiju HAZU-a u Zagrebu. Radi se na odvajanju predmeta od metala, jantara, keramike i stakla, za konzervatorsku obradu i zaštitu. Ujedno je u tijeku inventarizacija novootkrivenih predmeta.

Grobovi 45 i 47 (foto: M. Čurković)

Grobovi 56, 57 i 58 (foto M. Čurković)

Ovaj segment istražene antičke nekropole ne treba promatrati odvojeno od nekropole koja se istražuje posljednjih 30-ak godina na Relji u Zadru. Cilj je prikupiti podatke svih dosadašnjih istraživanja na spomenutom prostoru, ubaciti u plan položaje grobova, zidova i cesta, kako bi se dobila što jasnija slika organizacije nekropole u rimskom Jaderu.

Literatura

Fadić 2006 I. Fadić, Zaštitna arheološka istraživanja na prostorima Relja-vrt, T.C. Relja i Hypo banka, HAG, Zagreb, 2006.

Gluščević 2005 S. Gluščević, Zadarske nekropole od 1. do 4. stoljeća, organizacija groblja, pogrebni obredi, podrijetlo, kultura, status i standard pokojnika, doktorska disertacija, Zadar, 2005.

Timka Alihodžić

Summary

In the time from February to April 2008, salvage archaeological excavations were carried out in part of Ulica Polačišće in Zadar. One hundred and eighty five metres of trench 2 metres wide and from 0.5 m to 2.5 m deep were investigated. Ninety graves were discovered, with six walls and 55 m of road. Most of the graves were related to cremation burial, a small number consisted of inhumations, while it was difficult to determine the burial rite of two of them. The remains of the burned bones of the departed were placed in ceramic, glass and stone urns. In the cases of skeleton burials, simple grave pits in the earth were used, with grave pits using a structure of amorphous stone, structures of tegulae and amphorae. Diversity and richness of grave gifts were greater in the cremation burials. Glass objects were the most numerous. Several forms of glass vessel were in evidence, from simple balsamaria, jugs, plates, bowls, urns to amphorae with fluted bodies and large bowls, also with fluted bodies. Ceramic vessels, items of bone and of bronze, amber jewellery, confirm the wealth of the inhabitants of Roman Jader. Gold jewellery and a gold snood make up a feature of particular interest. On the basis of preliminary study, all the graves investigated can be dated within the 1st – 3rd century range.

ŠIBENSKO-KNINSKA ŽUPANIJA

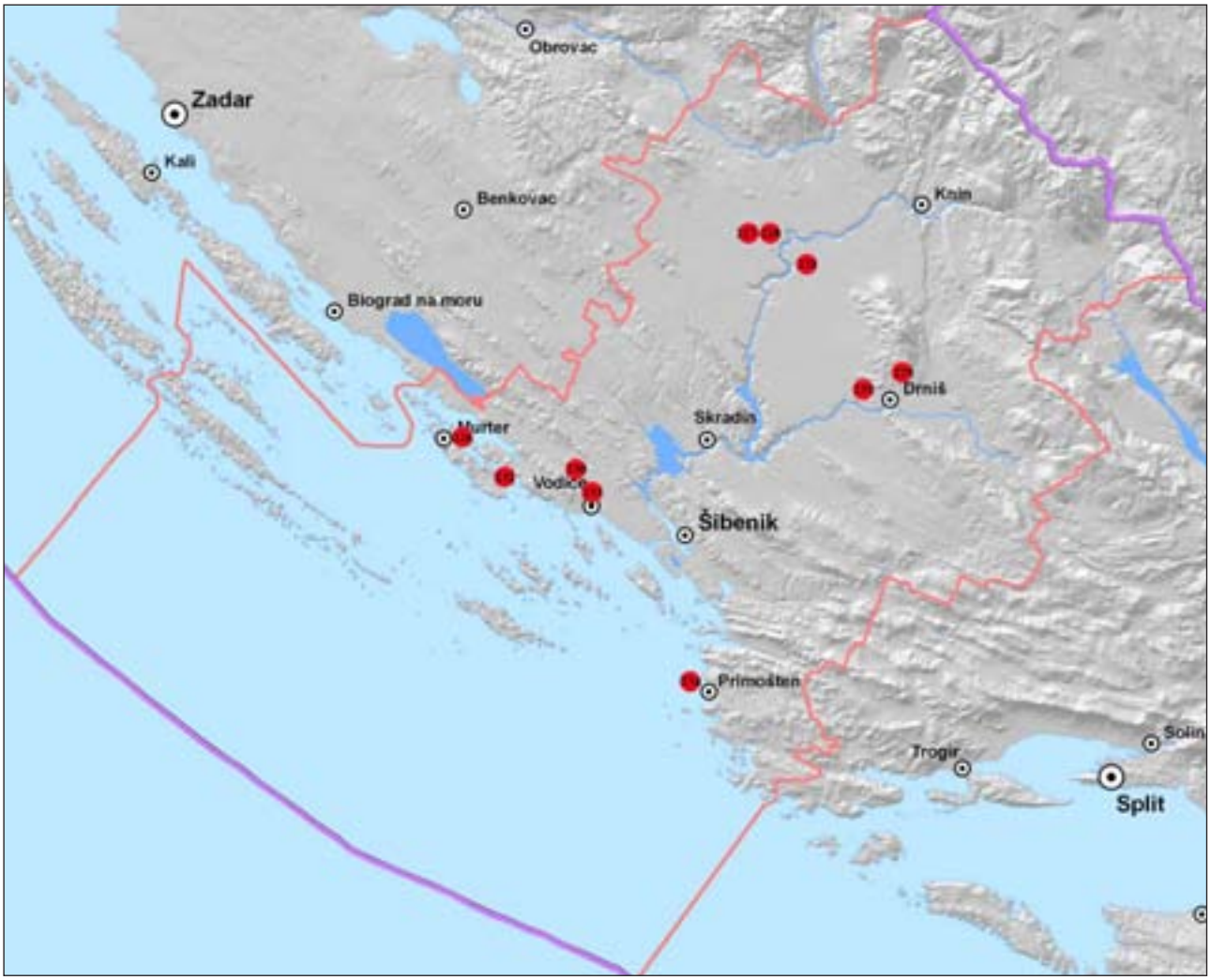

226 Betina – Gradina
227 Burnum – amfiteatar (Karlovac)
228 Burnum – vojni logor (Šupljaja)
229 Cecela
230 Čista Mala – Velištak
231 Jazinka
232 Pličina Mijoka
233 Rakitnica – Tri bunara
234 Smokvica – podmorje
235 Trbounje – Crkvina

Redni broj: 226
Lokalitet: Betina – Gradina
Naselje: Betina
Grad/općina: Betina (otok Murter)
Pravni status: R-512
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 16. rujna do 22. listopada 2008. zaštitno je arheološki istraživan lokalitet Gradina u Betini, na otoku Murteru. Voditelj radova bio je kustos antičke zbirke Muzeja grada Šibenika, Toni Brajković. Radove je financirao Vipnet.

Nalazište je smješteno na južnoj strani brda Gradine u Betini, na otprilike prvoj trećini od podnožja prema vrhu, i okrenuto je prema uvali Zdrače (na k.č. 4571/316, k.o. Murter Betina). Riječ je o zaštićenoj arheološkoj zoni na kojoj Vipnet namjerava graditi antenski nosač na površini od 10x10 m. Kako je riječ o zaštićenoj arheološkoj zoni za koju se zna da obiluje materijalom ponajprije antičke provenijencije (mjestu antičkog *Colentuma*), što je potvrdio i izlazak na teren pri čemu je nađena velika količina ulomaka rimske keramike na samoj površini (amfora, tegula, dio žrvnja), odlučeno ju je sondažno istražiti (sondom veličine 8,5x8,5 m). To je površina približna onoj na kojoj Vipnet namjerava graditi repetitor, ali zbog konfiguracije terena na kojem na više mjesta izviruje kamen živac, potpuno preklapanje nije bilo moguće, a ni potrebno.
Sonda je istraživana tako da su praćene stratigrafske jedinice, pri čemu su rađeni otkopni slojevi od po 10 cm. Već se u prvom otkopnom sloju pokazalo obilje materijala (metalna šljaka, metalna ručica, keramički dijelovi posuda, keramički pršljenovi) koji je međutim, a to se moglo odmah i uočiti, pripadao različitim razdobljima – od prapovijesti, preko helenizma do razvijene antike. Tako su na dubini od svega 10-ak cm zajedno nađene neolitičke kremene alatke zajedno s jezgrom i rimska keramika. To je pokazalo, što se potvrdilo i tijekom daljnjih radova, da su kulturni slojevi ispremiješani, ponajprije obrađivanjem tla, no ne smije se zanemariti ni erozija zbog izrazitog nagiba terena. Ta se tendencija nastavila sve do dubine od cca 1 m (granica tla – počinje litica), pa ni na toj dubini nije zatečen neoštećen kulturni sloj. Od sveukupnog materijala mora se istaknuti jedna u potpunosti sačuvana posuda, vjerojatno prapovijesne provenijencije, unutar koje se nalazilo dosta školjaka i ostataka sedefa, a pokraj nje bila je manja nakupina životinjskih kostiju, međutim ni tu ni bilo gdje drugdje nisu nađene ljudske kosti koje bi upućivale na ukop. Treba napomenuti i to da se sve do dubine od cca 40 cm nalazi mnoštvo raznih vrsta školjaka. Po raznovrsnosti

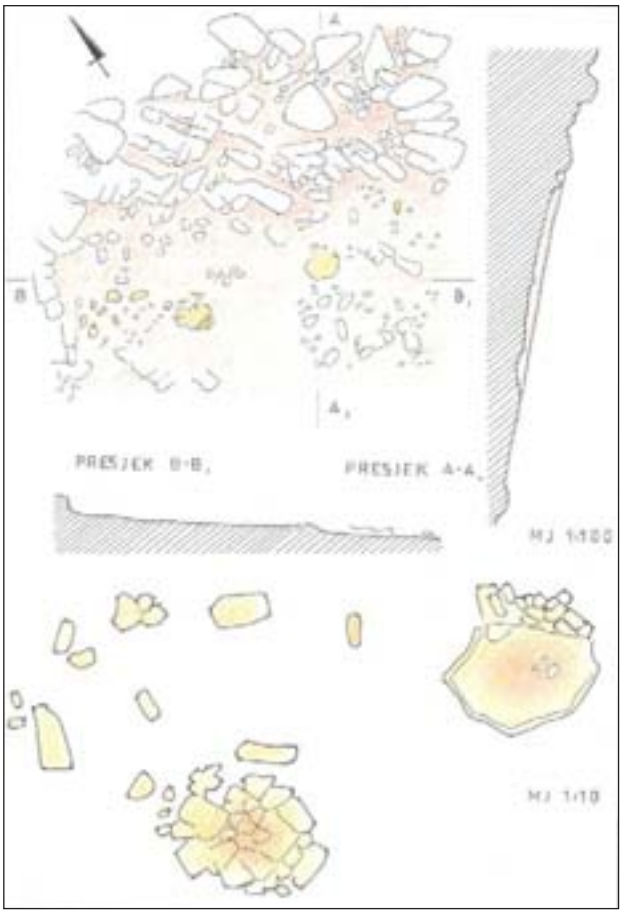

Crtež (izradio: B. Vukorepa)

Zatečeno stanje (foto: T. Brajković)

Očišćena keramička posuda in situ (foto: T. Brajković)

Završetak radova (foto: T. Brajković)

materijala može se zaključiti kako je i taj lokalitet unutar samih gabarita gradinskog naselja imao kontinuitet od prapovijesti do rimskog doba. Nalazi su doneseni u Muzej grada Šibenika, gdje će uslijediti njihova restauracija i konzervacija.

Literatura

Brusić 2005 Z. Brusić, Arheološki spomenici otoka Murtera i Kornatskog otočja, Murterski godišnjak radovi sa znanstvenog skupa „Murter i njegova župa u prošlosti“, Murter, 2005: 91 – 100.
Čače 1988 S. Čače, Colentum insula (Plinije, Nat. hist. 3, 140), Diadora, 10, Zadar, 1988: 65 – 72.
Čače 2005 S. Čače, Colentum, Murterski godišnjak radovi sa znanstvenog skupa „Murter i njegova župa u prošlosti“, Murter, 2005: 101 – 106.
Faber 1998 A. Faber, Rimsko naselje u Murteru, Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka, Izdanja HAD, 19, Zagreb, 1998: 97 – 122.

Toni Brajković

Summary

Salvage archaeological excavations went on during September and October at the site of Gradina in Betina, island of Murter, at a position at which the telephone operator Vipnet intended to build a transmitter. Since this is a protected archaeological zone abounding in prehistoric and antique material, the site of antique Colentum, the decision was made to carry out salvage archaeological excavations. A test pit of 8.5 x 8.5 m was dug in excavation layers of 10 cm, following the stratigraphic units. It proved, however, that because of the marked slope of the ground and the weathering, as well as because of the intervening centuries of the cultivation of the soil and indeed the current cultivation of olive trees, the cultural strata are commingled. From the heterogeneity of the material, we conclude that this site, too, within the actual outlines of the hill fort settlement, had acontinuity from pre-history to the Roman period.

Redni broj: 227
Lokalitet: Burnum – amfiteatar (Karlovac)
Naselje: Ivoševci
Grad/općina: Kistanje
Pravni status: P-2481
Razdoblje: A
Vrste radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Od 21. svibnja do 15. studenoga 2008. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja i konzervacija arhitekture u rimskome vojnom amfiteatru u Burnumu, u selu Ivoševcima. Nositelj je arheološko-konzervatorskih istraživanja Gradski muzej Drniš, u suradnji s Javnom ustanovom NP Krka iz Šibenika i Odjelom za antičku arheologiju Sveučilišta u Zadru. Voditelji su istraživanja i konzervacije akademik Nenad Cambi i Joško Zaninović, dipl. arh.

Na jugozapadnoj periferiji kompleksa rimskoga vojnog logora u Burnumu, oko 500 m od principija i u blizini ceste koja je vodila u smjeru Varvarije i Aserije, izgrađen je rimski vojni amfiteatar. Amfiteatar u Burnumu tipološki pripada amfiteatrima s četiri ulaza (dva glavna u tjemenu elipse i dva bočna), a tijekom arheoloških istraživanja, koja su se odvijala u godišnjim istraživačkim kampanjama od studenoga 2003., istraženi su južni, istočni i sjeverni ulazi s nadsvođenim prolazima te arena s perimetralnim zidom. U građevinskoj šuti urušenog svoda južnog prolaza otkriven je monumentalan natpis cara Vespazijana te su pronađeni arhitektonski ulomci i velika količina sitnoga arheološkog materijala. Dokumentirana su arhitektonska rješenja koja su usklađena s konfiguracijom terena, tj. za potrebe gradnje priklesavanjem je adaptirana litica vrtače.
Amfiteatar u Burnumu dobio je svoju definitivnu formu godine 76./77., kada je na pročelju južnog ulaza podignut Vespazijanov natpis koji je označio dovršetak gradnje. Međutim, raznovrstan arheološki materijal pronađen u sloju nivelacije terena za gradnju, a napose nalazi kasno-republikanskih i ranocarskih kovanica, dokazuju da je gradnja burnumskog amfiteatra započela u ranim godinama vladanja cara Klaudija. Sve potrebne predradnje glede pripreme i nivelacije terena te potom gradnje amfiteatra izvršili su pripadnici XI. legije, koja od 42. godine nosi počasni naziv *legio XI Claudia pia fidelis*. Radove koje je financirao Vespazijan izvršili su pripadnici IV. legije (*legio IIII Flavia felix*), a mogu se okarakterizirati kao rekonstrukcija

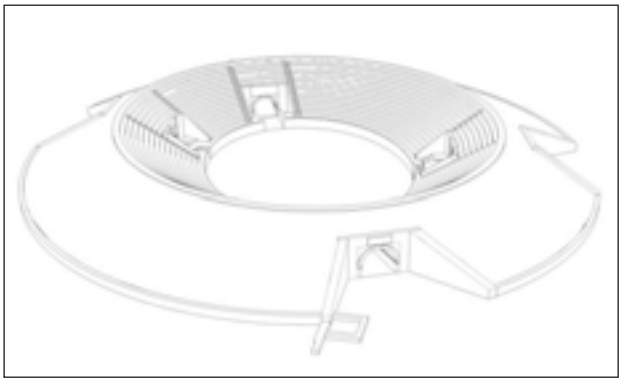

Burnum – amfiteatar, idealna rekonstrukcija (Gradski muzej Drniš)

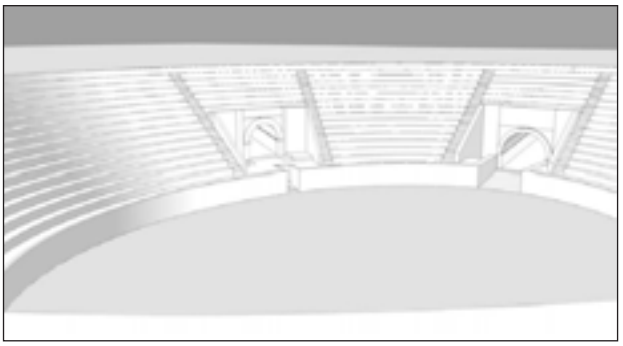

Burnum – amfiteatar, pogled na sjeverni i zapadni prolaz te plašt borilišta (Gradski muzej Drniš)

ili dogradnja amfiteatra. Tada su presvođeni prolazi i dodani zidovi lijevaka na ulazima, povećano gledalište i pravilnim klesancima od bijeloga vapnenca obzidana arena. Tijekom boravka legijskih i pomoćnih postrojba amfiteatar je služio za potrebe vojske, međutim nakon 86. godine, kada iz Burnuma odlazi IV. legija, jamačno je bio rabljen za civilne potrebe. U kasnije su doba nastale još neke rekonstrukcije, a najuočljivija je izgradnja svetišta u plaštu arene na mjestu prijašnjeg stubišta u osi zapadnog prolaza, a vjerojatno ih je bilo još. Nije poznato do kada je amfiteatar u Burnumu imao svoju funkciju, ali je očito da se urušio zbog trošnosti.

Tijekom istraživanja vođena je precizna arhitektonska dokumentacija, koja je omogućila egzaktnu rekonstrukciju istraženih dijelova i izradu 3D-modela amfiteatra, te je valjana podloga za konzervaciju na južnom i istočnom ulazu, a obnovljen je i cjelokupan kameni plašt arene.
Konzervacija istražene arhitekture plašta arene amfiteatra započela je u lipnju 2008., a završena u studenome 2008. godine. Obuhvatila je čitav zidni plašt s vanjske i unutrašnje strane. Vanjski plašt sagrađen je od pravilno piljenih i klesanih blokova različite dužine i dubine, a unutarnji plašt od kamenih klesanaca i lomljenaca. Razmak između dvaju zidova bio je ispunjen vapnenom žbukom i usitnjenim kamenom. Kameni blokovi vanjskog plašta arene bili su povezani vapnenom žbukom i dijelom željeznim spojnicama (klamfama).
Odabrana metoda konzervatorsko-restauratorskih radova jest didaktička konzervacija. Ona podrazumijeva konzervaciju postojećih dijelova arhitekture i rekonstrukciju onih dijelova koji su uništeni, a da za njihovo vraćanje ima dovoljno elemenata. Za taj je postupak u cijelosti izrađena detaljna arhitektonsko-tehnička dokumentacija koja uključuje snimak stanja prije istraživanja i snimak postojećeg stanja. Izrađena je i izvedbena projektna dokumentacija po kojoj su se odvijali konzervatorsko-restauratorski radovi na plaštu arene.
Veći je broj kamenih blokova plašta arene zbog lošeg stanja izmijenjen u jednakim dimenzijama u kojima je zatečen. Originalni kameni blokovi zadržani su na izvornim mjestima. Konzervaciju plašta arene pratila su arheološka istraživanja. Budući da je dio plašta arene ulazio u nasipni sloj na kojemu su se nalazile tribine, bilo je potrebno sondažno istraživanje. U istraženim dijelovima (segmenti istok-jug i sjever-istok te drenažni kanal) nađeni su ulomci keramičkih posuda, novac te dijelovi rimske vojne opreme. Na dnu odvodnoga (drenažnog) kanala pronađena je željezna vojna kaciga, velikim dijelom oštećena, iz prve polovine 1. stoljeća poslije Krista.

Literatura

Zaninović 2007 Joško Zaninović, Burnum – amfiteatar, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Joško Zaninović

Summary

During 2008, systematic archaeological excavations and conservation of the Roman military amphitheatre in Burnum (the village of Ivoševci) were continued. The amphitheatre in Burnum attained its final form in AD 76/77, when an inscription of Vespasian was put up on the facade of the southern entrance. However, the diverse archaeological material found in the stratum of ground-levelling for the construction and particularly the finds of late Republican and early Imperial coins show that the construction of the amphitheatre was started in the years of the rule of Emperor Claudius.
The conservation of the investigated architecture of the wall of the arena of the amphitheatre took in the external and internal sides.

Redni broj: 228
Lokalitet: Burnum – vojni logor (Šupljaja)
Naselje: Ivoševci
Grad/općina: Kistanje
Pravni status: P-2481
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje i sondiranje

Od 12. do 30. lipnja 2008. nastavljena su sustavna rekognosciranja i snimanja terena na prostoru rimskoga vojnog logora u Burnumu. Na prostoru principije logora teren je snimljen nedestruktivnim metodama – magnetometrom i georadarom. U tim radovima sudjelovali su Gradski muzej

Sondažno istraživanje na prostoru principije vojnog logora (foto: J. Zaninović)

Sondažno istraživanje na prostoru principije vojnog logora, stratigrafija (foto: J. Zaninović)

Drniš, Odjel za antičku arheologiju Sveučilišta u Zadru i Odjel za arheologiju Sveučilišta u Bologni koji je omogućio uporabu uređaja za nedestruktivno snimanje terena.

Radovi su provedeni zbog potrebe revidiranja podataka koji su dobiveni tijekom istraživanja 1911./1912. godine. To su ujedno do sada bila jedina arheološka istraživanja u prostoru vojnog logora, a proveo ih je Austrijski arheološki institut pod vodstvom dr. Emila Reischa koji ih je i publicirao.
Magnetometarsko i georadarsko snimanje terena uputilo je na postojanje struktura zidova na mjestima prijašnjih istraživanja, ali nije bilo zabilježeno postojanje arhitekture. Sondažnim arheološkim istraživanjem 2008. potvrđeni su rezultati dobiveni magnetometarskim snimanjem. Dimenzija sonde iznosila je 5x2 m. Utvrđeno je postojanje triju građevinskih faza, a stratigrafski presjek iznosio je 1,40 cm. Na dubini od 20 cm ispod površine zemlje pronađena je zidna struktura koja se proteže u smjeru sjever-jug. Zid je širok cca 60 cm i izgrađen je od pravilnih kamenih klesanaca vezanih vapnenom žbukom. Ispod toga zida nalazila se podnica koja je dosta oštećena, a od nje je ostao samo vapneni naboj. Ispod naboja nađen je novi stratigrafski sloj. U njemu je pronađena baza stupa *in situ*, a ispod baze utvrđena je još jedna zidna struktura s podnicom. Na dnu sonde pronađen je drenažni (odvodni) kanal kvadratnoga oblika, koji je obložen kamenim pločama. Proteže se u smjeru sjever-jug. Osim pronađene arhitekture, u otkopnom sloju nađena je veća količina ulomaka keramike različite namjene (tegula, imbricesa, posuda i sl.), ulomci stakla i metalni predmeti (uglavnom željezni čavli). Sonda je dokumentirana, a zatim ponovno zatrpana.

Sondažno istraživanje na prostoru principije, detalj vojnog logora (foto: J. Zaninović)

Literatura

Zaninović 2007 Joško Zaninović, Burnum – vojni logor, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Joško Zaninović

Summary

During 2008 systematic reconnaissance and geophysical imaging of the land in the area of the Roman military camp of Burnum in the village of Ivoševci were carried out. In the area of the principium of the camp, imaging was carried out with non-destructive methods – with a magnetometer and with geo-radar. This imaging showed that there were walls in places at which excavations of 1911/1912 decided had no finds. With archaeological test excavations the results obtained with the magnetometric imaging were confirmed. The existence of three structural phases was confirmed, and the stratigraphic cross-section came to 1.40 cm.

Redni broj: 229
Lokalitet: Cecela
Naselje: Siverić
Grad/općina: Drniš
Pravni status: P-965
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Između 27. listopada i 12. studenog 2008. odvijala su se revizijska i zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Cecela u Siveriću. Voditeljica istraživanja bila je dr. sc. Maja Petrinec, a u stručnoj ekipi sudjelovali su Maja Marković, Nada Šimundić Bendić, Zoran Alajbeg i Tomislav Šimudnić Bendić, svi iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Za ručni iskop bilo je angažirano 11 fizičkih radnika.

Ovogodišnjom šestom istraživačkom kampanjom otklonjen je recentni nasip južno od starokršćanske bazilike te istražen prostor u širini od pet metara uz njezin južni zid. Tu je otkrivena jedna bočna prostorija dozidana uz baziliku (pastoforij). S obzirom na to da se zidovi nastavljaju i dalje u smjeru juga i zapada, može se zaključiti da takvih prostorija ima još. Na nalazištu se nije radilo dvije godine, stoga je teren bio obrastao gustim raslinjem koje je ovom prilikom temeljito očišćeno.

Novootkrivena prostorija uz južni zid ranokršćanske bazilike

Čista Mala – Velištak, Sonda A, jame ukopane u zdravicu; jama 4 nakon pražnjenja zapune i jama 5 s vatrištem SJ 25 na vrhu zapune; pogled sa sjevera (foto: E. Podrug)

Literatura

Jurišić 1979 Karlo Jurišić, Fra Lujo Marun, osnivač starohrvatske arheologije, Split, 1979.
Marun 1998 Lujo Marun, Starinarski dnevnici, Split, 1998.
Šeparović 2004 Tomislav Šeparović, Lokalitet: Cecela, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.
Petrinec 2007 Maja Petrinec, Cecela, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Maja Petrinec

Summary

In the period between October 27 and November 12, 2008, review and salvage archaeological excavations were carried out at the site of Cecela in Siverić.
This year's excavation campaign, the sixth, removed the recent mound south of the Early Christian basilica and investigated land five metres wide along the southern wall. Here a lateral room built on alongside the basilica (a pastophoria) was uncovered. Since the walls go on in a southern and western direction it may be concluded that there are more such rooms.

Redni broj: 230
Lokalitet: Čista Mala – Velištak
Naselje: Čista Mala
Grad/općina: Vodice
Pravni status: P-3127
Razdoblje: P
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Neolitički lokalitet Velištak nalazi se u Velimskom polju kod sela Čiste Male (zaleđe grada Vodica, zemljišna čestica 2382/2, k.o. Čista). Riječ je o višeslojnom naselju hvarske kulture (kasni neolitik). Nakon pozitivnih rezultata probne sonde iz 2007., istraživanje je nastavljeno i 2008. (od 5. do 30. svibnja), a financirano je sredstvima Muzeja grada Šibenika. Voditelj istraživanja bio je Emil Podrug; suradnica dokumentaristica bila je apsolventica arheologije i povijesti umjetnosti Jelena Jović, a u radu je sudjelovalo i pet radnika kopača.

Nalazište je otkriveno u travnju 2007., nakon čega je iste godine otvorena probna sonda dimenzija 5x5 m – sonda A (Podrug 2007). Definirana su dva horizonta u vertikalnoj stratigrafiji, od kojih je gornji (SJ 3), debljine oko 25 cm, dao veliku količinu sitnih nalaza, dok je od nepokretnih nalaza definiran dio većeg vatrišta (SJ 14). Donji, stariji horizont činile su četiri jamske tvorevine (SJ 17, 18, 19, 23) ukopane u zdravicu (SJ 16). Zapune jama sadržavale su također nalaze hvarske kulture. Jama 4 (SJ 23) nije do kraja istražena jer se njezin sjeveroistočni dio pružao u istočni profil.
Da bi se moglo u potpunosti istražiti jamu 4, sonda A proširena je prema istoku za 1,5 m, čime su dimenzije sonde povećane na 5x6,5 m. Ispod humusa nalazio se zemljani sloj SJ 3 i, na istoj visini, dio vatrišta SJ 14 u jugoistočnom kutu sonde. Nakon što su SJ 3 i 14 skinute, na razini zdravice definiran je preostali dio jame 4. Iznad zapune jame 4 nalazilo se manje kružno vatrište (SJ 20) čija je polovica istražena prošle godine. Vatrište se sastojalo od 7 do 8 cm debelog sloja crveno zapečene gline sa sivkasto-pepeljastim proslojem. Kao što se moglo pretpostaviti već nakon kampanje 2007., jama

Čista Mala – Velištak, Sonda B, sloj nabijene gline SJ 31 i ognjište SJ 34 (u prvom planu, lijevo), pogled s juga (foto: E. Podrug)

Čista Mala – Velištak, keramika hvarske kulture iz SJ 3 (foto: E. Podrug)

4 kompleksnog je oblika i sastoji se od tri nepravilno kružne ukopane tvorevine spojene u niz. Od toga su dvije sjeveroistočne duboke 60-ak cm, a jugozapadna je trećina 25 cm dublja i odvojena „stepenicom". Ukupna dužina jame 4 jest 310 cm, a prosječna širina 110 cm. Uz jamu 4, u jugoistočnom kutu sonde A ispod vatrišta SJ 14 otkrivena je nova jamska tvorevina ukopana u zdravicu: jama 5 (SJ 24). Jama nije istražena do kraja jer ulazi u južni i istočni profil, a zbog vlasničkih odnosa daljnje širenje sonde nije bilo dopušteno. Stoga je istraženo oko 2/3 njezina volumena. Istraženi dio jame ima nepravilno kružni tlocrt, a presjek joj nije cilindričan (kao kod prethodnih četiriju jama), već kuglast, odnosno lučno zasječenih stijenki. Duboka je oko 80 cm, a njezin djelomično otkriveni rub ima promjer 75-85 cm. Jama 5 od ostalih se jama razlikuje i po sastavu zapune: očito je tijekom dužeg vremena postupno zapunjavana sedimentom, budući da se u zapuni zemljani slojevi (SJ 24a i 33) izmjenjuju sa slojevima zapečene gline (SJ 25 i 32). Drugim riječima, jama je (nakon što je prestala njezina izvorna namjena) u dva navrata poslužila kao mjesto za vatrište. Vatrište SJ 25 nalazilo se na samom vrhu zapune (kao i SJ 20 u slučaju jame 4), a drugo pri sredini dubine zapune (SJ 32). Donjih 50-ak cm jame 5 bilo je zapunjeno masnijim, tamno sivim sedimentom s dosta gara (SJ 33) i većih, djelomice nagorenih ulomaka keramičkih posuda.

Sonda B, dimenzija 5x5 m, smještena je sjeverno od sonde A. Između dviju sondi ostavljen je kontrolni profil širine 1 m. Ispod 35-50 cm debelog humusa (SJ 1 i 2) definiran je sivo-tamno smeđi zemljani kulturni sloj koji se i u sondi A nalazio između humusa i zdravice, stoga je i u sondi B označen kao SJ 3. U SJ 3, kao i u sondi A, ukopano je nekoliko manjih, nepravilnih, plitkih jamica (SJ 26, 27, 28) koje ne pokazuju ikakav logičan raster (možda je ipak riječ o najdubljim dijelovima rupa iskopanima recentno, prilikom uporabe parcele za vinograd). Zemljani sloj SJ 3, debljine 10-20 cm, sadržavao je opet veliku količinu sitnih nalaza. Nakon skidanja SJ-e 3, na relativnoj dubini od 60-70 cm (tj. na oko 97,70 m n.m.) definiran je sloj nabijene žute gline, nalik podnici, koja ima mjestimično crveno nagorene mrlje (SJ 31). Sloj je debeo svega 2-3 cm, zbog čega je na mnogim mjestima popucao i nema pravilan oblik. Uz podnicu (?) SJ 31, nalazi se i pravilno kružno ognjište promjera 70-80 cm, sastavljeno od glinene (crveno zapečene) podloge, nad kojom je u krug posloženo manje, nepravilno kamenje (SJ 34). SJ 31 prekriva približnu površinu od 3x4 m, proteže se unutar □ I i III, a dalje se širi prema sjevernom i zapadnom profilu. Treba naglasiti da je u donjih 10-ak cm zemljanog sloja SJ 3 koji se nalazio neposredno iznad podnice (?) SJ 31, sakupljena izrazito velika količina keramike i ostalih nalaza hvarske kulture. Za potvrdu pretpostavke da je riječ o ostatku nadzemnog objekta bit će potrebno širiti sondu B prema sjeveru i zapadu. Stoga je, zbog nedostatka vremena, iskop zaustavljen na ovoj razini te je sonda B zaštićena geotekstilom. Sav sakupljeni materijal pohranjen je i inventiran u Muzeju grada Šibenika.

Literatura

Podrug 2008 E. Podrug, Čista Mala – Velištak, HAG, 3/2007, Zagreb, 2008: 424 – 427.

Emil Podrug

Summary

The Neolithic site of Velištak lies in Velimsko polje near the village of Čista Mala (in the hinterland of the city of Vodice). This is a multi-strata settlement of Hvar culture (late Neolithic). The site was uncovered in April 2007, after which, in the same year, a 5 x 5 m test pit was started – Test Pit A (Podrug, 2007). In 2008 the same test pit was extended to the east by 1.5 m. Two horizons in the vertical stratigraphy were defined; the upper horizon, about 25 cm thick, provided a large quantity of small finds, and as for immovable features, a large fireplace was defined. The lower, earlier, horizon is represented by five pits dug into the natural soil. Four of the pits have a circular ground plan (Pits 1, 2, 3 and 5), while Pit 4 has a more complex form and consists of three irregularly circular features linked in a row.

Test Pit B, 5 x 5 in size, is located to the north of Test Pit A. A grey-dark brown soil cultural stratum was defined below the humus; in Test Pit A this stratum was between the humus and the natural soil. After the removal of this stratum, 10-20 cm thick, at a relative depth of 60-70 m, a stratum of packed yellow clay was defined, something like flooring, which had red fired blotches in places. It is about 2-3 cm thick, because of which it has cracked in many places, and has an irregular shape. Alongside this floor (?) is a regular circular fireplace 70-80 cm in diameter, composed of a clay (baked red) base, on which smaller irregular stones are arranged. The floor covers an area of approximately 3 x 4 m, and extends off to the northern and western profile.

Redni broj: 231
Lokalitet: Jazinka
Naselje: Puljane
Grad/općina: Promina
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 14. srpnja do 21. kolovoza 2008. trajala su sustavna arheološka istraživanja prapovijesnoga pećinskog lokaliteta Jazinka u selu Nečvenu (općina Promina). Nositelj je istraživanja Gradski muzej Drniš. Voditelj radova bio je Joško Zaninović, dipl. arh., a stručne suradnice bile su Martina Dubolnić, dipl. arh. (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru) i Jana Škrgulja, apsolventica arheologije iz Zagreba. Sustavna arheološka istraživanja bit će nastavljena 2009. godine.

Arheološki lokalitet pećina Jazinka nalazi se u prostoru NP-a Krka, nad lijevom obalom rijeke Krke. Teritorijalno pripada selu Nečvenu (općina Promina). Udaljena je 200 m južno od srednjovjekovne utvrde Nečven. Arheološkim rekognosciranjima toga prostora utvrđeno je da je pećina rabljena kao nastamba i groblje. Nastamba je bila smještena na ulazu u pećinu (to je i njezin najprostraniji dio), a nekropola u samome dnu pećine. Nije poznato tko je sve pohodio pećinu, ali se zasigurno zna da se iz nje iznosio osteološki i kulturni materijal. Navodno je bivša JNA tu pećinu temeljito snimala 1984. godine. O tomu zasada nema nikakvih pisanih tragova, ali postoje očevidci na terenu.
Na pećinu su prvi put 2006. godine uputili članovi Speleološkog društva Sveti Mihovil iz Šibenika. Tom prilikom izrađen je topografski tloris pećine. U stražnjem dijelu pećine pronađena je veća količina ljuskih kostiju te jedna brončana fibula koja se sada nalazi u Gradskom muzeju Drniš. Ljudske kosti indicirale su postojanje nekropole.
Pećina se nalazi na 216 m nadmorske visine. Ulaz u objekt nalazi se na padini kanjona i teško je uočljiv. Ispred nje nalazi se nasip koji je dodatno štiti od pogleda. Uz nju je prolazio poljski put prema rijeci Krki, koji je danas zarastao i nije prohodan.
Jazinka je objekt jednostavnoga morfološkog tipa. Njezina ukupna dužina iznosi 42 m, dubina joj je 4 m, a visinske razlike do 12 m. Ima samo jedan ulaz koji je okrenut u smjeru zapada. Ulaz u pećinu bio je zatrpan nanosom zemlje i kamenja. Zatečeni otvor bio je visok od 30 do 40 cm i širok oko 1,50 m. Ulazna dvorana bila je rabljena kao nastamba, o čemu svjedoči kulturni sloj s većom količinom keramičkih ostataka. Hidrološki nije bila propusna, za razliku od ostaloga dijela pećine gdje i danas prokapava

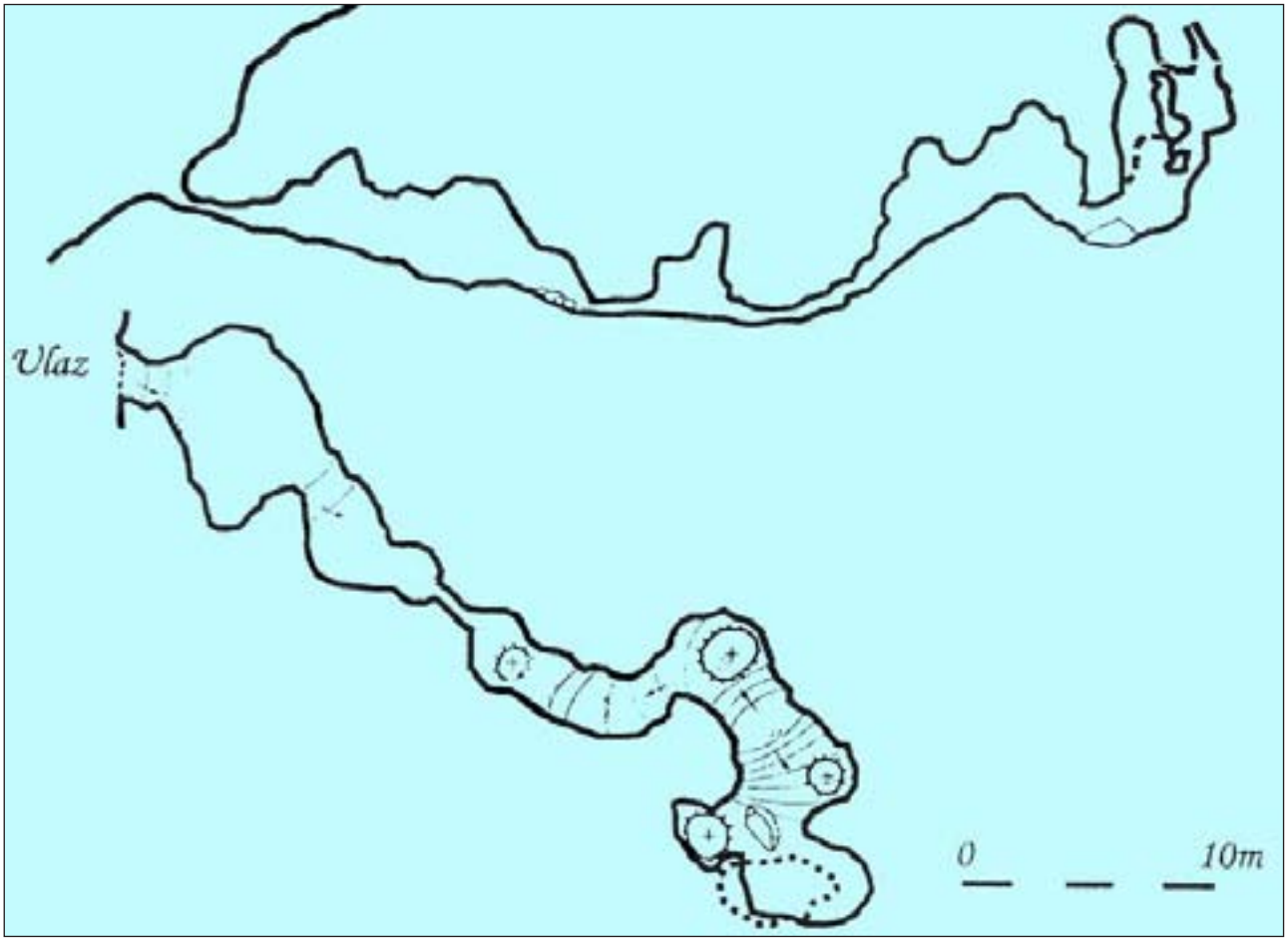

Jazinka – tloris i presjek pećine (tloris i presjek: T. Barišić)

Jazinka – istraživanje stambenoga dijela pećine, detalj (foto: J. Zaninović)

voda te tvori sigaste nakupine. Ulazna dvorana duga je oko 10 m, a mjestimice visoka do 6 m. Nastavak je dvorane dug oko 5 m i širok oko 2,5 m te vlažan i izbrazdan. Dalje slijedi uzak i blatnjav kanal (dužina oko 2 m, visina od 30 do 40 cm, širina od 40 do 50 cm) kroz koji se puže i koji vodi u omanju dvoranu prosječne visine 2 m.
Iz nje dalje vodi blatnjav kanal (dužina do 4 m, širina do 2 m i visina do 30 cm) koji završava strmo i vodi u teško pristupačnu dvoranu u kojoj se nalazi oko 7 m visok, strm sloj blata koji se na drugu stranu spušta oko 5 m u završni dio pećine. Tu se nalazi manja ovalna dvorana (površine 5x7 m i visine oko 9 m) u kojoj su pronađeni ostaci ljudskih kostiju. Dno dvorane mokro je i blatnjavo, na mjestima zaravnjeno. Ljudske kosti nalaze se posvuda. Nigdje nema kompaktnoga groba.
Na visini od 5 m, u samoj dvorani nalazi se galerija do koje se ne može popeti bez speleološke opreme. U galeriji se nalaze ljudske kosti, što daje naslutiti da je i ona rabljena kao grobno mjesto. Tu je pronađena i jedna brončana fibula. Galerija završava uskim kanalom koji je djelomično istražen. U blatnom sloju pronađen je tordirani brončani torkves s lančićem.
Istraživanja u pećini započela su postavljanjem kvadrantne mreže na prostoru predulaznog i ulaznoga dijela (ulazna dvorana 6x10 m), gdje je izvučena središnja os u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Dvorana je podijeljena na dvije polovice: sjeverozapadnu i jugoistočnu. Istraživanja su započela na desnoj strani dvorane gdje se nalazila fiksna kvadranta mreža s kvadratima dimenzija 1x1 m. U otkopnom sloju nađena je veća količina keramičkih ulomaka i životinjskih kostiju. Materijal se danas nalazi u Gradskom muzeju Drniš na stručnoj obradi. Ulomci keramičkih posuda pokazuju da je riječ o predmetima koje se može datirati u kasno brončano i rano željezno doba. Posude su izrađivane bez lončarskoga kola s primjesama kalcita, te su neravnomjerno pečene. Pojedine posude bile su ukrašene urezivanjem, otiskom prsta, a na dva ulomka uočena su polumjesečasto plastično oblikovane ručice koje su imale ukrasnu i funkcionalnu namjenu.

Joško Zaninović

Jazinka – istraživanje stambenoga dijela pećine (foto: J. Zaninović)

Summary

During July and August 2008 systematic archaeological excavations were started in the cave site of Jazinka in the village of Nečven. The site is located within the Krka National Park, over the left bank of the Krka River. It is 200 m south of the medieval fort called Nečven. Archaeological reconnaissance of the area had established that the cave was used as dwelling place and cemetery. The dwelling was located at the entrance into the cave (the most spacious part) and the necropolis at the very bottom of the cave. Excavations in the cave started with the placing of a square grid in the space of the pre-entrance and entrance part. Fragments of ceramic vessels found could be dated to the late Bronze and Early Iron Age.

Redni broj: 232
Lokalitet: Pličina Mijoka
Naselje: Jezera
Grad/općina: Tisno (otok Murter)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Cilj istraživanja koje je trajalo od 2. do 13. lipnja 2008. na lokalitetu pličina Mijoka u Murterskom moru bio je utvrđivanje rasprostiranja nalazišta te upotpunjavanje sta-

tističkih podataka vezanih uz pokretni materijal. Voditelj istraživanja bio je Igor Miholjek (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju).

Na rubu pličine Mijoka u Murterskom moru, godine 2001. prijavljeno je podvodno arheološko nalazište, a stručnim uviđajem († M. Jurišić, tada zaposlen u Ministarstvu kulture) utvrđeno je da se na morskome dnu, na dubini od 37 do 40 m nalaze ostaci potonuloga broda s raznovrsnim trgovačkim teretom. Jedini ostatak broda koji je do sada nađen jest četverokrako željezno sidro i ulomci drvene oplate, dok je ostali materijal u vidu sitnih predmeta namijenjenih trgovini ležao razasut u pijesku u arealu od cca 100 m². Lokalitet je prilično devastiran dugogodišnjom pljačkom, no zaštitni radovi tijekom 2003. pokazali su da se na morskome dnu još uvijek nalazi bogat kulturni sloj, te su uslijedile tri kampanje istraživanja 2006., 2007. i 2008. godine. Tipologija i analiza materijala, kao i istovjetnost s teretom potonuloga broda kod otočića Gnalića, uputili su na to da se radi o trgovačkom brodu s kraja 16. ili početka 17. st.
Tijekom 2008., dokumentacijskim je mrežištem lokalitet podijeljen na kvadrante koji su označeni slovima A – E, kao nastavak na prošlogodišnju kvadratnu mrežu u smjeru jugoistoka. Ove su godine potpuno istraženi kvadranti A, B, C, D, E i F, što bi iznosilo oko 24 m². Istraživanje se sastojalo od izrade nacrtne, video i fotografske dokumentacije. Zbog visokog stupnja devastacije i dislociranosti materijala, nije bilo moguće utvrditi stratigrafiju nalazišta, te je odlučeno da se sav materijal izvadi iz pijeska i dokumentacijski obradi na kopnu, a nacrtno su dokumentirani rijetki sačuvani elementi poput dva kovčega s noževima i maloga četverokrakoga željeznog sidra. Kao i prilikom dosadašnjih istraživanja, s lokaliteta se vadio sav arheološki materijal. Pritom je rabljena tehnika prikupljanja nalaza pomoću mamut--sisaljki. Kulturni sloj debljine 15-20 cm usisavan je mamut-sisaljkama, na čijim su krajevima montirane mrežaste vreće koje su propuštale vodeni mlaz mamut--sisaljke i sakupljale arheološki materijal. Vreće su sistemom padobrana – lifta podizane na površinu gdje je kopnena ekipa radila na daljnjoj obradi. Na kraju podvodnog istraživanja neobrađeni je dio lokaliteta ponovno prekriven geotekstilom i zaštitnom mrežom. S obzirom na veličinu i rasprostranjenost lokaliteta, ronilačka ekipa ronila je metodom sukcesivnih urona, koja je omogućavala efikasnije istraživanje lokaliteta. Ronjenje je obavljano plinskom mješavinom (NITROX) koja efektivno produžuje radno vrijeme i boravak na dnu, a ujedno i omogućava sigurnije ronjenje.

Podvodna istraživanja tijekom 2008. pokazala su da najveća količina izvađenog materijala pripadala trgovačkom teretu raznovrsne provenijencije. Trgovački teret činile su sirovine i poluproizvodi te roba namijenjena za praktičnu i široku upotrebu, ukrasna roba i zlatarski materijal većim dijelom proizveden u srednjoeuropskim i sjevernoeuropskim obrtničkim centrima poput Nürnberga i Lübecka ili u mletačkim staklarskim radionicama poput Murana. Može se pretpostaviti da se teret prvobitno dopremao kopnenim ili morskim putem iz trgovačkih centara sjeverne i srednje Europe u Veneciju, nakon čega je zajedno s mletačkim

Karta Murtera s položajem lokaliteta

trgovačkim materijalom kretao dalje morskim putem prema lukama na istočnom Jadranu ili trgovačkim središtima na Levantu.
Vrijeme potonuća broda utvrđeno je na temelju signatura proizvođača žetona za računanje, kovanih u Nürnbergu, koji su u velikom broju nađeni na lokalitetu u dva osnovna tipa. Prvi na aversu ima grb s vladarskom kuglom i legendu: HANS · SCHVLTES · IN · NORNBERG, a na reversu poprsje Merkura i legendu: GLVCK · KVMBT VON · GOT ALEI. Drugi tip na aversu ima istovjetan prikaz, a na reversu u središnjem polju tri krune i tri ljiljana naizmjenično postavljene oko rozete s legendom: GLICK · KVMPT VON · GOT · IST· WAR. Prema povijesnim podacima, Hans Schultes II. u Nürnbergu djeluje od 1586. do 1603. godine. Prilikom posljednjeg istraživanja nađeno je desetak srebrnih novčića s prikazom krune na aversu i legendom CIVITAS SVIGN. ili MONETA REGIS POLONIE, dok je na aversu orao raširenih krila i legenda …LVDOVICVS…, kovanih u Poljskoj u prvoj polovini 16. st.
Kao i prethodnih godina, pronađeno je nekoliko preklopnih sunčanih satova od slonove kosti s natpisom obrtnika, karakterističnih upravo za proizvodnju i trgovinu grada

Mijoka kod Murtera, kvadrant A i B, čišćenje mamut-sisaljkama

Žeton za računanje kovan u Nürnbergu (foto: R. Mosković)

Mali mjedeni katanac dimenzija 22x35 mm (foto: R. Mosković)

Nürnberga. Na dva primjerka bilo je urezano ime proizvođača Hansa Milera, urara za male preklopne satove koji se spominje u Nürnbergu od 1564. do 1587. U kružnim, ovalnim i srcolikim bogato ukrašenim malim kutijama s pozlatom nalazili su se slični sunčani satovi ili kompasi. Na jednom primjerku bio je urezan natpis: COMPASSVS · PROPE · FERRVM · NON · RECTE · ASSIGNARE · POTEST.

Brod je u svom teretu prevozio i veći broj staklenih predmeta različite namjene. Perle izrađene od stakla ili od staklene paste različitih oblika i veličina bile su pronađene u velikim količinama razasute po pješčanom dnu. Karakteristične višebojne velike perle izrađene u murano-tehnici i manje ovalne perle od prozirnog stakla s uzdužno umetnutim bijelim nitima potvrđuju da je stakleni materijal potjecao iz staklarskih radionica u Muranu. U velikom broju pronađene su i okrugle perle od koralja, fino oblikovane i polirane. Od staklenog materijala nađena su mala okrugla stakla promjera 3,5 – 4 cm, koja su služila kao leće za naočale i velik broj četvrtastih stakala za ogledala bez okvira u više dimenzija.

Ostali se dio tereta sastojao od raznovrsnog pribora za jelo, britvi, praporaca, pribadača, malih katanaca s mehanizmom na kombinaciju, mjedenih i kositrenih malih, bogato ukrašenih kutija, češljeva od roževine sa zupcima na obje strane i drugih predmeta za svakodnevnu upotrebu. Dijelovi mjedenih svijećnjaka pronađeni su malom broju, jer su zbog svoje masivnosti u većoj mjeri otuđeni s lokaliteta. Preostali pronađeni dijelovi bili su jednostavnih profiliranih formi bez suvišnih dodataka. Zbog istovjetnosti sa svijećnjacima s lokaliteta kod Gnalića, njihovo podrijetlo može se tražiti u radionicama sjeverne Europe, posebno u Aachenu, Nürnbergu i Lübecku, gdje je produkcija sličnih svijećnjaka cvala tijekom 16. i 17. st. Među zlatarskim materijalom, koji je kao trgovački teret prevožen na brodu, najzastupljenije su bile male precizne vage sa setom utega

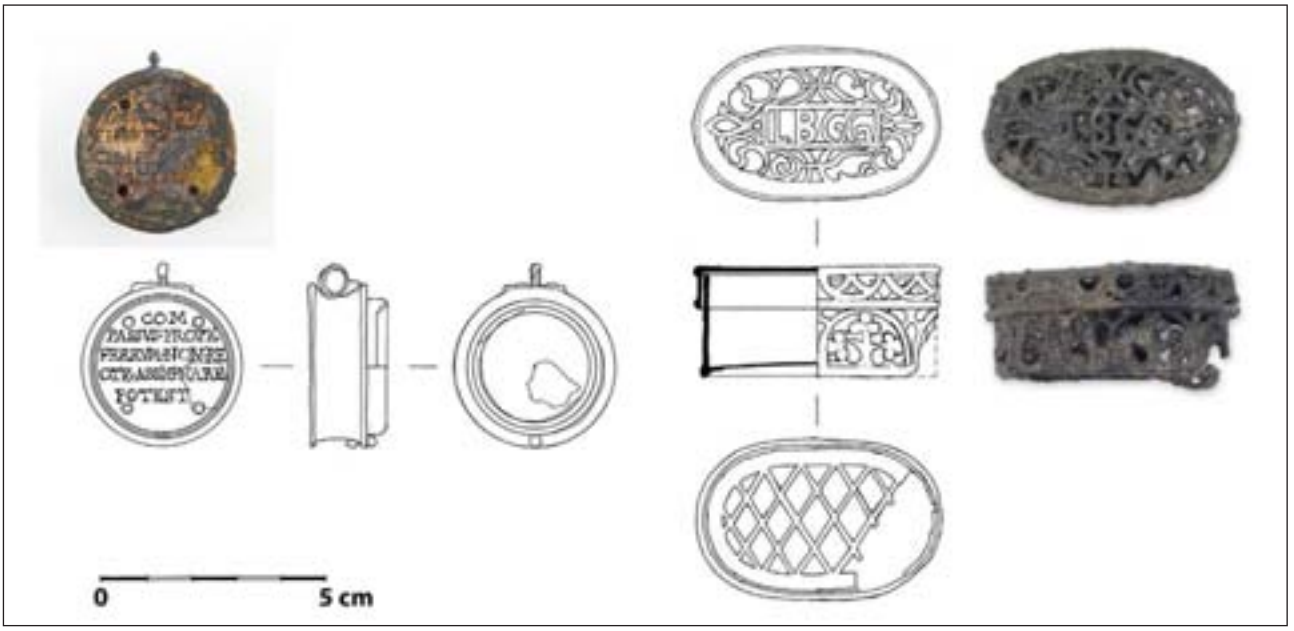

Mijoka kod Murtera, izbor nalaza: PN 37, mjedena kutija kompasa i PN 51, kositrena ovalna kutija (foto: R. Mosković, crtež: V. Zmaić)

u ovalnim kutijama od mjedenog lima. Na sredini ovalnog poklopca nalazio se utisnut žig s inicijalima P i L ili ligatura HP s imenom Hans Batir. Od vaga su sačuvane okrugle mjedene plitice za vaganje sirovine, uzice na kojima su one visjele i velik broj malih medenih utega s utisnutim žigovima koji su označavali težinu te grb.
Zlatarski materijal činile su i keramičke matrice za iskucavanje i tiještenje u obliku rozete, jagode ili kapi sa i bez bradavica. Teret je sadržavao zlatarske poluproizvode u vidu sitnih srebrnih granula za granulaciju nakita. Pronađena je i velika količina kristaliziranog pirita, (željeznog oksida), koji se zbog metalnog sjaja žute boje nazivao i *fool's gold* (lažno zlato). Ponekad se u piritu u manjim količinama moglo naći i pravo zlato, a zbog svoje zlatno--žute boje često se upotrebljavao u izradi jeftinog nakita koji je imitirao zlatni. Od gotovih zlatarskih proizvoda pronađeni su samo mjedeni prsteni s kvadratnom krunom u kojoj je bilo uloženo zrno od staklene paste tirkizne boje ili poludragog kamena.

Literatura

Brusić 1996 Z. Brusić, Pomorska arheološka istraživanja kod otočića Gnalića na ulazu u Pašmanski kanal (nastavak istraživanja 1996.) (neobjavljeni izvještaj istraživanja, Arhiv Zavičajnog muzeja, Biograd na Moru)
Jurišić 2006 M. Jurišić, Izvješće o podmorskom arheološkom istraživanju na Pličini Mijoka, Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Zagreb
Petricioli 1970 S. Petricioli, Brod kod Gnalića. Naše najbogatije hidroarheološko nalazište, Vrulje, 1, Zadar, 1970.
Syndram 1989 D. Syndram, Wissenschaftliche Instrumente und Sonnenuhren, Kunstgewerbesammlung der Stadt Bielefeld / Stiftung Huelsmann, D. W. Callwey, München, 1989.
Zmaić 2007 V. Zmaić, Izvješće o zaštitnom podmorskom arheološkom istraživanju lokaliteta Murter – Mijoka 2007., Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Zagreb

Igor Miholjek
Vesna Zmajić

Summary

The objective of excavation carried out during June 2008 at the site the Mijoka shallows in the sea off Murter was to determine the extent of the site, and to supplement the statistical data related to moveable material. At a depth of 37-40 m the remains of a modern trading ship were uncovered; it had carried commercial cargo of northern and central European as well as of Italic origin for practical and everyday use, decorative goods and goldsmith materials.
This consists of tableware, brass candlesticks and small metal material, glass beads of various dimensions, mirrors, lenses and glass material in the form of semi-finished products and finished products that according to the analysis of some of the objects and a comparison with the same kind of material from a wreck off the islet of Gnalić can be dated to the end of the 16th or early 17th century.

Redni broj: 233
Lokalitet: Rakitnica – Tri bunara
Naselje: –
Grad/općina: Vodice
Pravni status: P-3124
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na lokalitetu Rakitnica – Tri bunara, na području grada Vodica, od 28. ožujka do 21. svibnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja koja su iznijela na vidjelo jedan izniman i za prostor Dalmacije ekskluzivan nalaz, smješten na zemljišnoj čestici 4680/1, k.o. Vodice. Radi se o prvom nalazu rimske opekarske peći za proizvodnju dijelova krovne konstrukcije. Do njena otkrića došlo je sasvim slučajno, zahvaljujući pozivu vlasnika zemlje Vladimira Roce, koji je kopajući jame za mladi maslinik naišao na ostatke tegula te odmah obavijestio Muzej grada Šibenika. Voditelji istraživanja bili su Željka Krnčević i Toni Brajković, a radove su financirali Grad Vodice i Šibensko--kninska županija.

Rimska opekarska peć za proizvodnju dijelova krovne konstrukcije imala je dimenzije 4x2,5 m. Već su fra Lujo Marun i K. Patsch na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće pisali o pećima kod sela Smrdelja (Marun 1998: 62, 70, 115; Patsch 1900: 79 – 80), međutim one nikad poslije nisu ubicirane, a sama jaruga kojom je tekao potok i prostor oko nje s mjestom smještaja peći sada je obrastao gustim raslinjem i gotovo je neprohodan. Rakitnički nalaz stoga ima posebno

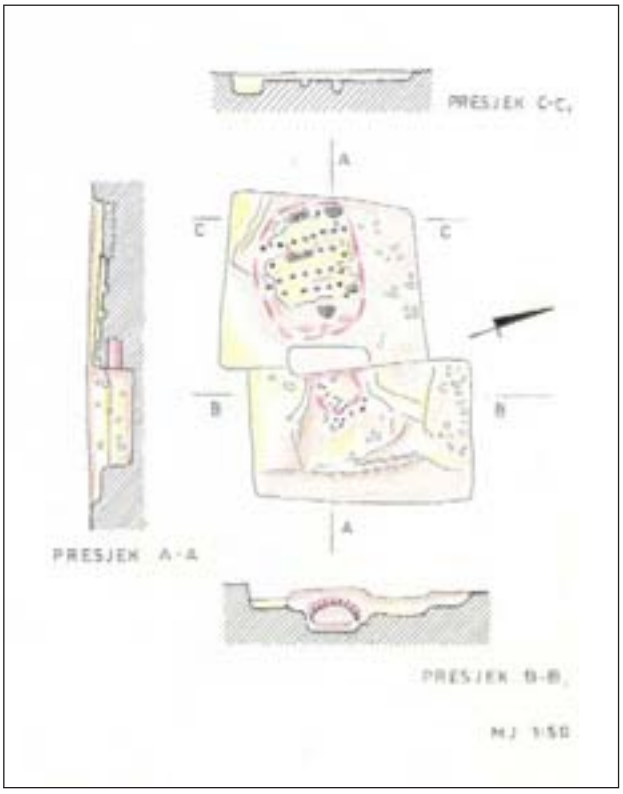

Crtež (izradio: B. Vukorepa)

Pogled s istoka (foto: T. Brajković)

značenje, a po svojoj je očuvanosti kuriozitet i u okvirima Sredozemlja. U ovogodišnjoj kampanji pronađen je prefurnij (ložište) te perforirana rešetka peći. Ispred otvora ložišta, kao i u sloju zemlje koja ga je pokrivala, nađeno je mnoštvo komada tegula, kako prepoznatljivih ulomaka tako i amorfnih komada koji su bili sinterirani, a u jednom je slučaju na teguli nađen i *imbrex*. Vidljivi su i ostaci gara koji možda upućuju na postojanje nadstrešnice. Ni na jednom komadu krovne opeke nije uočen pečat, pa će se za dataciju morati pričekati analiza uzoraka materijala. Taj se objekt, kako se može zaključiti i iz naziva mjesta na kojem se nalazi, smjestio pokraj podzemne akumulacije vode bez koje proizvodnja svakako ne bi bila moguća. Uži toponim Tri bunara dan je zbog dva bunara i jedne ograđene lokve koja je od rimske peći udaljena oko 10 m. Peć se nalazi blizu dvaju antičkih urbanih središta, jednog na gradini Dragišić i drugog na Velikoj Mrdakovici, mogućim lokacijama rimske Arauzone. Možda su se upravo ta rimska mjesta opskrbljivala proizvodima rakitničke radionice, kao i vile rustike kojih je u tome plodnom polju, iako još nisu nađene, svakako bilo.

Pogled na perforiranu rešetku peći (foto: E. Podrug)

Nastavak sustavnih arheoloških istraživanja tog nalazišta planira se za sljedeće godine, ponajprije stoga što je taj tip lokaliteta jedinstven na području Dalmacije, dok su najbliže opekarske peći u Hrvatskoj otkrivene tek na prostoru Istre i Kvarnera. Važno je napomenuti kako je rakitnička peć najbolje sačuvana od svih dosad pronađenih i kako su njeni dijelovi, zbog kvalitete zemlje i dubine na kojoj su bili, prirodno konzervirani i zatečeni u izvornom stanju, minimalno poremećeni. Budući da se radi o keramičkoj strukturi jako osjetljivoj na atmosferilije svake vrste, otkopani i istraženi dijelovi nakon radova pokriveni su geotekstilom i zatrpani zemljom poradi očuvanja vlažnosti materijala i zaštite od raspadanja. Sav nađeni materijal nalazi se u Muzeju grada Šibenika.

Literatura

Marun 1998 L. Marun, Starinarski dnevnici, M. Petrinec (ed.), Split, 1998.

Patsch 1900 C. Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien, IV, Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Hercegovina, 7, 1900: 33 – 166.

Toni Brajković

Summary

In March 2008, a salvage archaeological excavation was started at the site Rakitnica – Tri bunara. On private land, during the digging of holes for planting, remains of tegulae came up to the surface. The owner informed Šibenik Municipal Museum. It was soon realised that this was an outstanding find of a Roman brick kiln. During the archaeological campaign, the entrance into the prefurnium and a perforated grid under which was room for the placing of materials during the firing were found. Numerous remains of tegulae, one imbrex and sintered pieces of clay were found. The remains of soot in front of the prefurnium were visible; this might indicate the existence of a roof. No stamp was found on a single piece of the roof tiling, and so the dating will have to wait for the analysis of samples of the material. After the end of the campaign, the kiln was covered with geotextile and backfilled until a conservation and presentation project is worked out.

Redni broj: 234
Lokalitet: Smokvica – podmorje
Naselje: –
Grad/općina: Rogoznica
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: terenski pregled

Od 16. do 19. srpnja 2008. trajalo je kraće rekognosciranje morskog dna između otoka Smokvice i hridi Mulo, nedaleko od naselja Rogoznice. Osim voditelja Krunoslava Zubčića, u istraživanju su sudjelovali Borko Pusić iz Ronilačkog centra Pongo diving te Matko Barišić i Mate Popović iz udruge

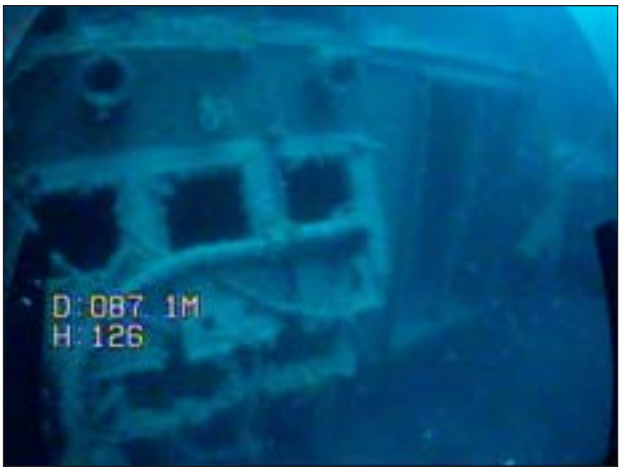

Olupina broda Ninucci, poklopci strojarnice (foto: K. Zubčić)

Otvor tovarnog prostora (foto: K. Zubčić)

Centar za podvodne sustave i tehnologije (CePost). Projekt je financiran sredstvima Ministarstva kulture.

Početkom srpnja, Borko Pusić, vlasnik Ronilačkog centra Pongo diving, obavijestio je Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda da je ispred otoka Smokvice otkrio dvije olupine broda. Sama rogoznička uvala nalazi se na isturenom djelu jadranske obale, stoga svi brodovi koji plove duž jadranske obale prema Splitu ili Rijeci moraju proći u njenoj neposrednoj blizini. Strateška pozicija Rogoznice i Punta Planke u blizini rabljena je od antičkih vremena do danas. Tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata, podmornice i ratni brodovi koristili su se tom pozicijom za napade. O napadima svjedoče i druge moderne olupine potopljene na tom području.
Zbog dubine od 96 m, na kojoj se nalazi olupina, istraživanje je započelo s daljinski upravljanom ronilicom udruge CePost. Olupina broda leži na desnom boku koji je više stradao tijekom napada i potonuća. Na krmi se ušlo u manji otvor na palubi u kojem nisu primijećeni tragovi tereta. Pokraj tog otvora vidljivi su brodska dizalica i vitla te oprema kormila. Zbog problema s upravljanjem i mogućnosti da se kabel ronilice ROV zaplete u ostatke olupine, nisu pregledane štive na prednjem dijelu broda. Kretanje ROV-a najlakše je po lijevom boku olupine koji je dobro sačuvan, osim pukotine na krmenom dijelu. Dokumentiranje brodske olupine na tako velikoj dubini neophodno je prvo obaviti daljinski upravljanom kamerom. Nakon toga može započeti ronjenje na samoj olupini, što se planira u nastavku istraživanja. Nedostatak je upotrebljavane kamere loša kvaliteta slike koja je dovoljna za navigaciju i kretanja po olupini, ali nedovoljna za izradu fotomozaika broda. Prema sada dostupnim informacijama, radi se o talijanskome trgovačkom brodu *Ninucci*. U podacima o britanskoj podmornici *HMS Thorn* navodi se da je 28. siječnja 1942. potopila talijanski trgovački brod na 800 jardi istočno od svjetionika Mulo. Ta je pozicija oko 100 m od stvarne pozicije olupine, što je važan podatak za identifikaciju olupine. Nakon toga podmornica *HMS Thorn* nastavila je svoj pohod prema sjeveru i 30. siječnja ispred Premanture potopila talijansku podmornicu *Medusa*. Podmornica *HMS Thorn* stradala je 7. kolovoza 1942. južno od Krete. Brod *Ninucci* porinut je 23. lipnja 1910. u Velikoj Britaniji, u brodogradilištu Richardson Duck u Thornabyju i predan naručitelju W. J. Tatem & Co pod imenom *Bampton*. Dimenzije su broda 115,8x15,3 m, ima jedan propeler i razvija brzinu od 9,5 cv te ima nosivost od 4583 BRT. Od 1922. do 1935. plovi kao *Valrossa* – vlasnik je Lloyd Mediterraneo, a nakon toga plovi za brodarsku kompaniju Giuseppe Gavarone di Genova. Početkom rata preuzima ga kraljevska ratna mornarica za transport vojnog materijala.
Tijekom istraživanja, 1000 m sjeverozapadno od pozicije broda *Ninucci*, snimljena je još jedna olupina broda na 102 m dubine. Radi se o zasad nepoznatoj olupini ili dijelu olupine. Dio olupine koji je snimljen zbog nedostatka palubne opreme podsjeća na tanker, ali zasad nema preciznijih podataka za identifikaciju olupine. Tijekom snimanja zadnje olupine došlo je do manjeg tehničkog kvara na kameri, pa je istraživanje moralo biti prekinuto. Sva istraživanja nastavit će se do potpune identifikacije olupina. Interes ronilaca za ronjenje na olupinama iz oba svjetska rata posljednjih je godina iznimno velik zbog razvoja tehničkog ronjenja. Danas sportski ronioci uz upotrebu plinskih mješavina rone na dubinama većim od 100 metara, stoga je i potreba za zaštitom modernih olupina puno veća nego prije nekoliko godina, kad su te olupine zbog dubine na kojoj se nalaze bile zaštićene od devastacije neodgovornih ronilaca.

Krunoslav Zubčić

Summary

Between the island of Smokvica and the rock called Mulo not far from the settlement of Rogoznica, during 2008, two modern wrecks were documented. Because of the depth of 96 m at which the first wreck was located, the research was started with an ROV of the CePost association. The log of the British submarine HMS Thorn says that on January 28, 1942, the sub sank an Italian freighter 800 yards east of Mulo Light. This position is about 100 m from the real position of the wreck, which is an important item of information for the identification of the wreck. Hence it is probably the wreck of the ship Ninucci. The dimensions of this ship are 115.8 x 15.34 m. The ship was launched in 1910 in Great Britain

(in the Richardson Duck yard in Thornaby) and handed over to the customer, W. J. Tatem & Co, then being named Bampton. From 1922 to 1935 the ship sailed under the name Valrossa (owned by Lloyd Mediterraneo) and after that sailed for the shipping company Giusepe Gavarone di Genova. At the beginning of the war it was requisitioned by the Italian Royal Navy for the transport of materiel. The research was stopped because of a technical fault in the camera, but it is planned to continue the investigation.
During the research, 1000 m NW of the position of the Ninucci, the wreck of another ship was imaged, at a depth of 102 m. This wreck or part of a wreck has not yet been identified.

Redni broj: 235
Lokalitet: Trbounje – Crkvina
Naselje: Trbounje
Grad/općina: Drniš
Pravni status: Z-2831
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Od 3. svibnja do 4. lipnja 2008. nastavljena su arheološka istraživanja i konzervatorski radovi na ranokršćanskom lokalitetu Crkvina u selu Trbounju. Istraživanja i konzervaciju arhitekture obavlja Gradski muzej Drniš. Površina zemljišne čestice na kojoj se nalazi kompleks iznosi 1000 m², a istražene površine na kojoj je arhitektura oko 900 m².

Trbounje – Crkvina, pogled na konzerviranu arhitekturu narteksa (foto: J. Zaninović)

Trbounje – Crkvina, pogled na konzerviranu arhitekturu (foto: J. Zaninović)

Sustavna arheološka istraživanja započela su u travnju 1999. godine, a neprekidno su trajala do 2002. godine. Godine 2008. nastavljena je konzervacija arhitekture. Obuhvaćen je prednarteks, narteks, ulaz u centralnu lađu te njezin lijevi bočni zid. Ukupna dužina konzerviranih zidova iznosi 30-ak m. Njihova zatečena prosječna visina prilikom istraživanja iznosi između 70 i 140 cm. Zidani su nepravilnim kamenom uz obilnu uporabu vapnene žbuke. Njihova vanjska i unutrašnja struktura bila je predviđena za žbukanje. O tome svjedoče ostaci žbuke u temeljenju zidova s vanjske i unutrašnje strane. Zidovi su konzervirani uz minimalnu izmjenu kamena. Čitava konzervacija obavljena je izvornim kamenom i vapnenom žbukom.

Literatura

Zaninović 2008 Joško Zaninović, Trbounje – Crkvina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Joško Zaninović

Summary

During 2008 archaeological excavations and conservations works were carried out at the Early Christian site of Crkvina in the village of Trbounje. The church has two phases. The oldest structure is an oratory with narthex that might be dated very early on – to the end of the 4th or beginning of the 5th century. For a more precise dating of the chancel and nave, the form of the apse is important. According to its polygonal shape, we can state that the church must have been extended during the 6th century, probably after the establishment of Byzantine rule in Dalmatia in 537.

SPLITSKO-DALMATINSKA ŽUPANIJA

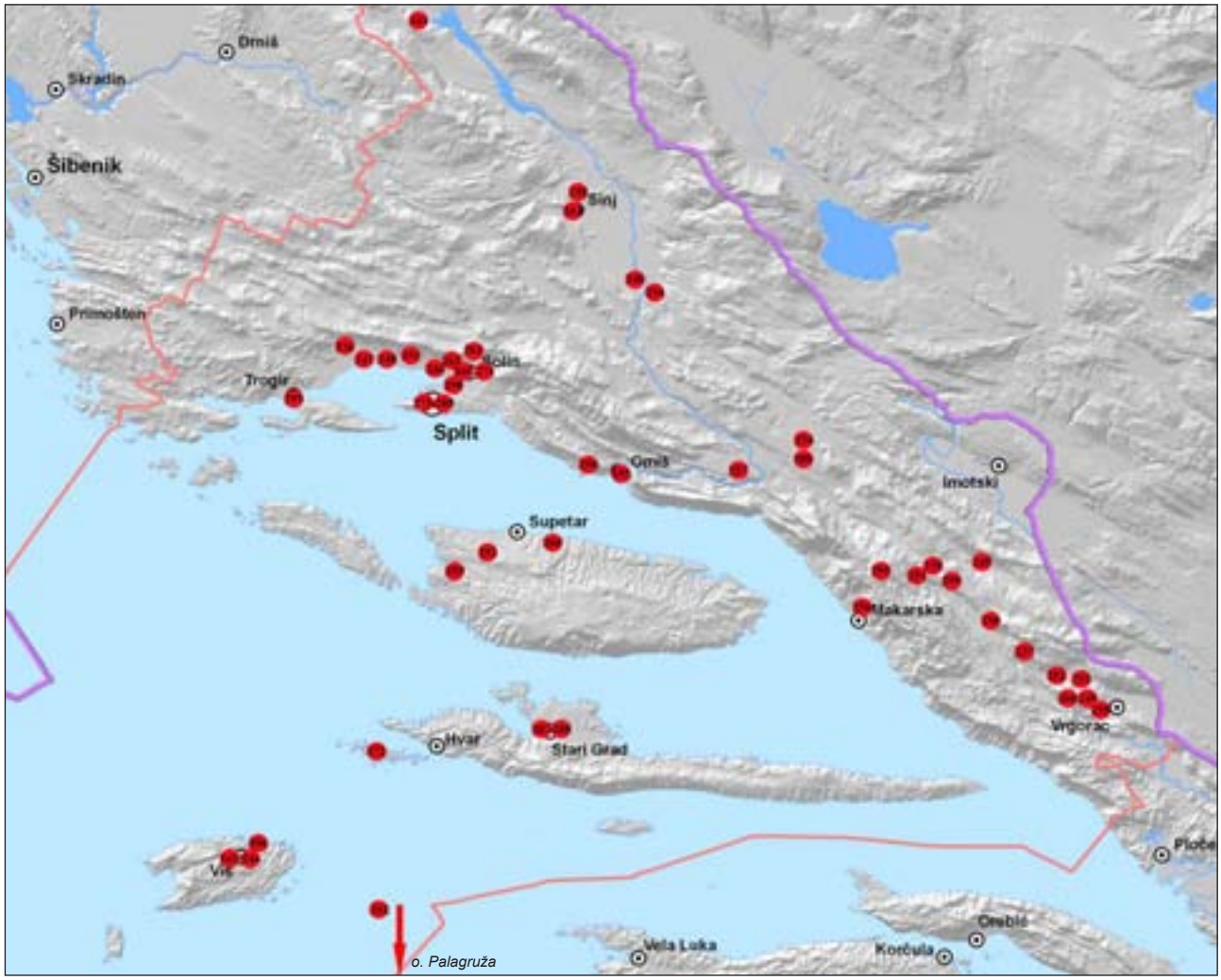

236 Baba lokva
237 Begovići – gomila
238 Čitluk – Aequum
239 Donji Čaglji – Gradac
240 Gardun (Tilurium)
241 Gornji Koljani – Crkvina
242 Issa – helenističko--rimska arhitektura
243 Issa – rimske terme
244 Issa – rimske terme
245 Kamenmost – Kaldrma
246 K. Sućurac – Donje Krtine
247 K. Štafilić – podmorje
248 K. Štafilić – Resnik
249 Kotezi – Opletje
250 Kovačevići
251 Lupoglav – AN 6 Vrtača 1 i AN 7 Vrtača 2
252 Majići – vrtača
253 Matkovići
254 Mramori – Kamenjak
255 Omiš – Brzet
256 Pećina Bubnjavača
257 Podgrađe – Solioce
258 Radović – prapovijesni tumul
259 Rat
260 Ravča – Ledine
261 Rupotina – Crkvine
262 Salamandrija
263 Salona – teatar
264 Sinj – tvrđava Grad
265 Solin – Gospin otok (Zvonimirova 25)
266 Solin – Gospin otok
267 Solin – Gospin otok
268 Solin – Kapljuč
269 Solin – krunidbena bazilika kralja Zvonimira
270 Solin – Marusinac
271 Solin – Mezanovac
272 Soline – villa maritima
273 Split – bedem Contarini
274 Split – bedem Contarini i Tržnica
275 Split – bedem Cornaro
276 Split – Bilice
277 Split – Dioklecijanova p. (Lukačićeva)
278 Split – Dioklecijanova p. (katedrala)
279 Split – Dioklecijanova p. (zapadne terme)
280 Split – Dioklecijanova p. (Ul. J. Nepota)
281 Split – Dioklecijanova p. (Vestibul)
282 Split – dominikanski samostan sv. Katarine
283 Split – Lora (villa rustica)
284 Split – samostan Družbe Isusove
285 Split – Sukoišan – sjever
286 Splitska – luka
287 Stari grad – luka (Priko)
288 Stari grad – Srinjo kola
289 Studenci – Zvizda
290 Sustipan
291 Svećurje – Zestin
292 Špilja Kopačina
293 Trogir – Ul. I. Duknovića 6a
294 Utvrda Nutjak
295 Vidakova – srednjovjekovno groblje sa stećcima i bunar
296 Vis – antička luka, uvala Stonca
297 Vjetroelektrane Voštane i Kamensko
298 Vranjic – obala
299 Zagvozd – AN 60 Jukića gomile 1 i AN 61 Jukića gomile 2

Redni broj: 236
Lokalitet: Baba lokva
Naselje: Plano
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: P-2120
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 30. travnja do 30. svibnja 2008. trajala su zaštitna arheološka iskopavanja lokaliteta Babe lokve u Kaštelima. Radovima je rukovodio muzejski savjetnik Tonči Burić iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a dokumentaciju je izradio Miran Palčok. Stručnu su ekipu još činili apsolventica arheologije s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, Marica Milić i studenti četvrte godine istoga odjela, Ivana Anterić i Mario Mustapić, svi iz Kaštela. Radove su financirali Grad Kaštela i Splitsko-dalmatinska županija.

Lokalitet Baba lokva otkriven je slučajno prilikom uređenja zemljišta za sadnju maslina u proljeće 2007. godine. Zahvaljujući pravodobnoj intervenciji Bijaća, društva za očuvanje kulturne baštine Kaštela, te Konzervatorskoga odjela u Trogiru, do nužnih zaštitnih istraživanja obustavljeni su daljnji radovi, čemu se ljubazno odazvao i vlasnik terena – Augustin Debeljak. Iskopavanja su povjerena Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika. To su bila zaštitna istraživanja sondažnog karaktera, koja su provedena u suradnji s Muzejom grada Kaštela. U tim radovima otkrivena je jedna suhozidna srednjovjekovna kuća (K-1) u kojoj je, kao i oko nje, nađena veća količina materijala – mahom keramike iz kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka (Burić 2008). Time je i arheološki potvrđeno postojanje srednjovjekovnoga sela Baba na tome rubnom sjeverozapadnom području Kaštela. U bližoj okolici lokaliteta rekognosciranjima je pronađeno još nekoliko položaja iz različitih razdoblja.
Radovima 2008. obuhvaćen je prostor koji se nadovezuje na probnu sondu iz 2007. (S I), a pruža se zapadno, jugozapadno i južno od K-1. Sektor prema jugu, označen kao Sonda IV (S IV), već je bio dosta oštećen bageriranjem tijekom pripremnih poljoprivrednih radova. On se pruža prema recentnome poljskom putu. Na cijeloj toj površini sloj je dosta tanak. Površina je prekrivena većim i manjim amorfnim kamenjem te rijetkom humusnom zemljom tamno smeđih tonova. Površinski je sloj kamenja dijelom zbijen bagerom, a pod njim je veće nepravilno kamenje u dijelu sektora bliže K-1. Sloj kamenja prestaje na 20 cm, gdje počinje tanak sloj rahle humusne, tamno smeđe zemlje, pod kojim je vapnenačka ploča živca koja je na većoj površini zaravnata priklesavanjem. Na toj ploči nema nalaza, a oni su i inače rijetki u cijelome tom južnom sektoru. Bliže ostacima stambenoga objekta (K-1) nađeni su rijetki ulomci glazirane i grube keramike, među kojima ima i hispanomaurske i *sgraffito* keramike. Od metalnih predmeta nađen je samo jedan željezni čavao izrazito široke glave.
Unatoč rijetkosti pokretnih nalaza, cijeli je prostor veoma zanimljiv i čini svojevrstan novum u istraživanjima srednjovjekovnih naselja. Naime, na istočnom rubu istraženoga dijela nazirao se isprekidani niz većega četvrtastog kamenja poredanog u pravoj crti, koji je upućivao na moguće postojanje još jedne kuće. Međutim, iskopavanjem je utvrđeno da tu kuće nema, štoviše, da je taj niz zapravo rubnik koji obrubljuje širi ravni prostor priklesane litice do koje se došlo iskopavanjem i da se po svoj prilici radi o jednoj površini utilitarne namjene, tj. o gumnu koje je pripadalo K-1. Takav sklop, koliko je poznato, do danas nije otkriven u arheološkim istraživanjima srednjovjekovnih naselja, te je u tom slučaju selo Baba prvo u kojemu je otkriveno jedno srednjovjekovno gumno.
Širi prostor zapadno i jugozapadno od K-1 pokazao je svu složenost istraživanja naseobinskih položaja. Posebna je poteškoća bila sekundarno devastiranje cijeloga areala kao posljedica naknadne obrade terena za potrebe poljoprivrede. U tome je više nastradao južni dio koji je udaljen od glavne litice uz koju su bile prislonjene kuće i koji je radikalnije radiran, posebice pri probijanju trase uskoga puta početkom 20. st., koji je presjekao lokalitet smjerom istok-zapad. Taj je prostor označen kao Sonda III (S III). Ni u toj sondi nije bilo veće koncentracije nalaza, a nisu otkriveni ni ostaci nastambi. Sjeverniji dijelovi, bliže litici, ostali su pošteđeni i zatrpani gomilama krčevinskog kamenja, te je tu očuvan dio zida naseobinskih objekata, kao i veće količine pokretnoga materijala. Taj je prostor dobio oznaku Sonda II (S II). U njoj je nađen najveći broj ulomaka keramike, a od drugih kategorija materijala zastupljeni su staklo, željezni predmeti i životinjske kosti.
Kako je dio terena koji zaprema S II povišen, zide otkrivenih objekata dosta je oštećeno, čak djelomice i nedostaje, pa je dosta teško odrediti izgled i namjenu tih zgrada. Čini se da se tu radi o pomoćnim prostorijama uz glavnu kuću, vjerojatno gospodarskog značaja, no pobliža definicija još nije moguća. Definirane su tri veće cjeline s ostacima suhozida, od kojih neke mogu biti i stambeni objekti, a druge gospodarski, no tek će šira istraživanja cijeloga lokaliteta pružiti čvršće odgovore na ta pitanja. U prostornom su rasporedu te zgrade raspoređene pretežito zapadno od K-1 i blago prema jugozapadu, te zajedno s K-1 lepezasto okružuju spomenuto gumno. Svi objekti zidani su u suhozidnoj tehnici, a naziru se i međuprostori u kojima je bilo dosta nalaza, kao da su rabljeni kao otpadne jame? Detaljnija analiza te vrste arhitekture i njena usporedba s objektom K-1 tek slijedi. Ovim zahvatom istražen je tek manji dio naselja, koji se prema arheološkom materijalu može datirati u razdoblje od 14. do poč. 17. st., i to u dva glavna kulturna sloja: kasnosrednjovjekovni (14. – 15. st.) i ranonovovjekovni (16. – poč. 17. st.). Ta je stratigrafija najbolje potvrđena na prostoru koji je zapremila K-1, iako se u glavnim crtama nazire i u S II zapadno od K-1.
Ovogodišnjim je radovima znatno obogaćen fundus pokretnih nalaza s lokaliteta, a otkrivene su jednake kategorije materijala kao i u prethodnoj kampanji. Dominiraju nalazi keramičkih ulomaka, a potom slijede ulomci staklenih recipijenata i metalnih predmeta, mahom utilitarne namjene. Kronološki su svi nalazi analogni onima iz prošlogodišnje kampanje, samo što je obogaćen njihov tipološki repertoar i različitost namjene pojedinih artefakata. I dalje se može govoriti o dva temeljna kulturna sloja koja se mogu kronološki raspodijeliti u kasni srednji (14. – 15. st.) i rani novi vijek (16. – poč. 17. st.). Oni su raspoređeni u tri otkopna sloja koji variraju s obzirom na

Pogled na lokalitet Babu lokvu s juga (u prvom je planu gumno)

neravan teren, pa se omjeri mogu dati samo približno. U prvom otkopnom sloju (0 – 20 cm) prevladavaju nalazi mlađe faze iz ranoga novog vijeka. Drugi otkopni sloj (20 – 50 cm) zbog sekundarne devastiranosti terena čini stratum u kojemu se miješaju nalazi obje faze, dok u trećem otkopnom sloju (50/60 – 80/90 cm) prevladavaju nalazi starije, tj. kasnosrednjovjekovne faze. Debljinu slojeva odredio je i njihov sastav, jer se često nailazilo na nasipe kamenja koji su deblji. Većinu nalaza, što je i uobičajeno u naseobinskim slojevima, čini keramika. Nađen je zaista velik broj ulomaka različitih vrsta i oblika. Podjednako su zastupljene gruba i fina keramika. Gruba keramika može se detaljnije analizirati prema stratigrafski paralelnim nalazima fine keramike. Uglavnom je zastupljena s loncima, a odlikuje se heterogenošću faktura koje upućuju na različite lokalne radionice. Već je na prvi pogled u slojevima ranoga novog vijeka uočljiva pojava većih lonaca s ušicama i rupama za vješanje recipijenata nad vatrom, kakvi nisu nađeni u dubljim, kasnosrednjovjekovnim slojevima. I fina keramika pokazuje bogatstvo oblika i ukrasa, počevši od najstarijih primjera vrčeva arhajske majolike, preko raznih vrsta gotičke i renesansne keramike (majolika, *sgraffito*, hispanomaurska keramika). I kolorit je toga posuđa šarolik. Pronađeni su ulomci sa smeđim, zelenim, oker i plavo-bijelim nijansama. Obje grupe zastupljene su s kuhinjskim i stolnim posuđem, a buduća će analiza detaljnije pokazati o koliko se tipova i oblika radi. Uz te brojčano najzastupljenije vrste, nađen je i ne baš malen broj ulomaka keramike utilitarne namjene, koja se može vezati uz različite gospodarske djelatnosti. Među njima je najviše ulomaka amfora, a nađen je i manji broj ulomaka nekih većih recipijenata (manje žare?), dok je posebice zanimljiva brojna grupa pršljenova za vretena. Riječ je o srednjovjekovnim amforama koje su bile u uporabi sve do konca srednjega vijeka. Nađeno je deset primjeraka pršljena koji su tipološki uniformirani. Okruglog su oblika i tankoga ravnog tijela s okruglom rupom u sredini. I tehnologija je izrade dosta ujednačena. Čvrste su fakture s prevladavajućim crvenim i crveno-smeđim tonovima. Indikativno je da nije nađen ni jedan primjerak pršljena masivnijega tijela i bikoničnog oblika kakvi su uobičajeni u ranome srednjem vijeku, što upućuje na zaključak da je taj tip prevladao u kasnome srednjem vijeku. U prilog tome ide i nalaz istoga tipa pršljena u jednom grobu na obližnjem lokalitetu Sv. Juraj od Putalja (Burić 2001: 239, Tab. XII/13). Uz ta uža svojstva vezana uz pršljene, posebice je zanimljiva njihova disperzija u arealu istražene površine naselja. Naime, osim jednoga primjerka koji je otkriven u samoj K-1, svi su ostali nađeni u S II i S III. Točnije, otkriveni su u i oko nedefiniranih suhozidnih objekata zapadno i jugozapadno od K-1, dakle izvan glavnoga stambenog objekta, što upućuje na mogućnost da su te nastambe ponajprije služile za različite gospodarske svrhe. Sama pojava tolikog broja pršljena na tako malom prostoru bjelodano upućuje na važnost prerade vune u tom naselju, što je u skladu i s karakteristikama okolnoga prostora, gdje se još i danas održava stočarstvo u manjem opsegu.

Nakon keramike, posebnu pozornost privlače ulomci staklenih recipijenata, kojih je također nađen veći broj na Babi lokvi (nalaze stakla s Babe lokve obradila je Ivana Anterić u okviru svoga diplomskog rada „Srednjovjekovno staklo na području Kaštela“, koji je obranjen početkom 2009. na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru). Boja je ulomaka raznolika i relativno ujednačena u postocima. Kod prozirnih su stakala zastupljene žućkasta/žuta, zeleno--žuta, plava i zelena boja, a kod mutnih bijela i bezbojna nijansa. Od oblika izrazito dominiraju čaše različitih tipova, a tipološku raznolikost upotpunjuje i jedan primjerak pehara/kupe, dok ulomci boca zasad nisu pronađeni, premda ih ima na drugim lokalitetima u Kaštelima (cf. bilj. 1.). Od 13 primjeraka čaša koje se mogu rekonstruirati, 11 pripada kasnom srednjem vijeku, a svega dvije ranom novom vijeku. Uz tipološko-kronološki kriterij, ovdje je moguće potvrditi tu dataciju i stratigrafskim pozicijama pojedinih primjeraka u okviru lokaliteta. Na temelju ta dva faktora, starije je primjerke moguće okvirno datirati u 14.-15. st. Manji broj tih čaša pripada neukrašenim recipijentima (3), a ostale imaju različite ukrase na stijenkama: pužaste aplikacije i girlanda po dnu, bradavičast ukrasi, *Krautstrunk* ukrasi, aplicirane staklene niti (plave, kobaltno plave), reljefna okomita rebra. U cjelini se sve te čaše uklapaju u standardni repertoar gotičkoga staklarstva, mahom venecijanske produkcije. Dvije čaše pripadaju nalazima 15.-16. st., i mogu se ponajprije prema stratigrafskim odrednicama, a tek manjim dijelom i tipološki pripisati ranom novom vijeku, tj. renesansnoj staklarskoj produkciji. Jedna ima bradavičast ukras, a druga girlandu na dnu. Njima se u tim kronološko-stratigrafskim relacijama može pribrojiti i veći dio rekonstruiranoga donjeg dijela pehara/kupe. Iznenađuje tako veliki broj staklenoga posuđa u zabačenome ruralnom ambijentu, jer se u literaturi dosad uvijek polazilo od pretpostavke da tako luksuzno posuđe (isto vrijedi i za finu keramiku) pripada pretežito feudalnim dvorovima i samostanskim sklopovima.

Uz keramiku i staklo, na Babi lokvi nađen je i veći broj predmeta od željeza. To su mahom čavli različitih oblika i veličina, a zatim noževi i nožići, trnovi i klinovi, strelice i kopče. Nađeni su češće u gornjim slojevima, pa ih ugrubo valja više pripisati ranom novom vijeku, no tek će detaljna analiza svih nalaza pružiti precizniju sliku o tome. Uz nožiće (4 komada) s trnom za nasad drška, nađena su i 2 noža s drškom na kojem su bile zakovice. Trnovi, klinovi, tulci i kopče također čekaju analizu, kao i dvije nađene strelice – jedna s tuljcem i druga s trnom za nasad.

Uz različite artefakte nađen je i veći broj uglavnom fragmentarnih životinjskih i ptičjih kostiju. Glavnina pokretnih nalaza, posebice stakla i željeznih predmeta, bila je ravnomjerno razbacana u S II i III i koncentrirana na pojedinim mjestima, posebice keramika i staklo, kao da se tu odlagao takav otpad. Sve to tek čeka detaljniju obradu i analize. Do tada se može okvirno kazati da je na lokalitetu Babi lokvi otkriven naseobinski položaj jednoga zaseoka srednjovjekovnoga sela Babe, koji je manjim dijelom i istražen u jednome svom segmentu. Unatoč nedostatnoj istraženosti takve kategorije lokaliteta, već je taj mali segment pružio niz važnih spoznaja na koje će se moći nadograđivati nove kada se proširе istraživanja na tom, ali i na drugim srednjovjekovnim naseobinskim položajima.

Literatura

Burić 2008 Tonči Burić, Baba lokva, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.
Burić 2001 Tonči Burić, Putalj u srednjem vijeku; u: T. Burić, S. Čače, I. Fadić, Sveti Juraj od Putalja, Split, 2001.
Burić 2000 Tonči Burić, Sv. Lovre – Balavan, SHP, III/27, Split, 2000: 29 – 34.
Burić 2007 Tonči Burić, Ostrog – Balavan, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 409 – 411.
Oreb 1983 Franko Oreb, Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Jurja od Raduna kod Kaštel Starog, SHP, III/13, Split, 1983.

Tonči Burić

Summary

During May 2008, the Museum of Croatian Archaeological Monuments completed excavations into the immediately jeopardised part of the Baba lokva site in Kaštela. The works comprehended the space that carries on from the test pit of 2007 (S I, where S equals test pit), and extend to the west, south west and south of it. The southern sector has been designated Test Pit IV (S IV), the south west S III and the western S II.
In spite of the sparsity of the moveable finds the whole S IV space is very interesting and constitutes a novelty in the investigation of medieval settlements. On the eastern edge of the excavated part an intermittent sequence of rectangular stones arranged in a regular line can be discerned, seeming to indicate the possible existence of a further house here. However, the excavations established that probably this concerned a utilitarian area, a threshing yard, which belonged to the nearby houses. Such a complex has not yet been discovered in archaeological investigations into medieval settlements, and if it is true, then the village of Baba will have the honour to be the first in which a medieval threshing yard has been revealed.
Expert study of the moveable finds is still to come, and for the moment it is possible to give only generalised data. There are mostly ceramic fragments, then some of glass, and a number of iron items, as well as a large number of fragments of animal including avian bones. According to their workmanship, the potsherds come into two categories, coarse and fine. On the whole they are made up of kitchen and table ware, mainly pots and to a smaller extent jugs. The coarse ware shows various features of local workshops, while the fine ware belongs among imported examples of different kinds: archaic majolica, majolica, Hispano-Moorish ceramics and sgraffito. In addition, a large number of fragments of ceramics of utilitarian purpose have been found, correlatable with various productive activities. Among them there are most fragments of amphorae, in use right up to the end of the Middle Ages, and a smaller number of some larger recipients have been found (perhaps small urns). Particularly interesting is a large group of weights for spindles, which clearly indicates the importance of wool processing in the settlement, which is at one with the characteristics of the land around, where even today animal husbandry is maintained.
Glasses constitute the major part of the glass ware, and one goblet has been found. Most specimens are from the later phase of the Middle Ages, while only two glasses and the said goblet belong to the earlier medieval period. A smaller number of specimens belong among undecorated recipients (3), while the others have various decorations on their sides: snail-shaped applications and garlands at the bottom, knob-shaped decorations, Krautstrunk decorations, appliquéd glass filaments (blue, cobalt), vertical ribs in relief. As a whole these glasses fit in to the standard repertoire of Gothic glass-making, mainly of Venetian workmanship.
Along with ceramic and glass objects, a fairly large number of iron objects were found at Baba lokva. These were mainly nails of various forms and sizes, knives, large and small, pins and wedges, arrows and buckles. These were found more often in the upper strata and on the whole they can be assigned to the early modern period, but only detailed analysis of all the finds will provide a more precise image of this.
The general area of S II and S III indicated all the complexity of excavations into the settlement positions. This operation managed to explore only a small part of the settlement of one hamlet of a medieval village, Baba, which according to the archaeological material can be dated to the period from the 14th to the early 17th century, in two main cultural strata: the late medieval (14th-15th centuries) and the earl modern period (16th - early 17th century).

Redni broj: 237
Lokalitet: Begovići – gomila (AN 18)
Naselje: Kozica
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od lipnja do rujna 2008. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu AN 18 u Begovićima, na k.č. 3222/27 i 3222/29, k.o. Vrgorac, u mjestu Kozici. Lokalitet je nađen tijekom rekognosciranja 2006. godine. U istraživanju su sudjelovali: voditeljica istraživanja Ida Beg, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti te Andrea Devlahović i Tomislav Jerončić, dipl. arheolozi, svi

Zatečeno stanje gomile na lokalitetu, pogled prema jugu (foto: T. Jerončić)

zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., koji su obavili potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove. Nadležni konzervator bio je mr. sc. Miro Katić iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Riječ je o grobnom humku (gomili) koji se nalazi u kotlini između sjeverne padine planine Biokova i južne padine brda Šibenika, sjeverno od postojeće ceste Zagvozd – Vrgorac te u neposrednoj blizini planirane trase Autoceste Split – Ploče (dionica Zagvozd – Ravča). Bio je nepravilnoga ovalnog oblika, dimenzija 21,13x23,76 m te visok 2,80 m. Vanjski plašt činilo je sitnije kamenje koje je u novijoj povijesti poslužilo za podizanje bunkera na samom humku te za izgradnju okolnih suhozida. Kad je uklonjen vanjski plašt, pokazala se jezgra koju je činilo krupnije kamenje pomiješano sa smeđom zemljom, i tad su dimenzije iznosile 15,4x17,42 m, s visinom od 2,40 m, a oblik humka postao je pravilniji. Upravo je u tim slojevima pronađeno najviše fragmenata keramičkih posuda koje su vjerojatno imale funkciju u funeralnom obredu. Oblici i ukrasi većine pronađenih fragmenata tipični su za cetinsku kulturu. Također, pronađeni su i ostaci jednog pokojnika. Grobne škrinje nije bilo, već se naišlo tek na nekoliko fragmentiranih kostiju među kojima je bilo i gorenih. Od grobnih nalaza pronađen je zanimljiv kameni predmet iksoidnog oblika, s rupicama na oba kraja i nizom punciranih točkica na jednom od krajeva (po obliku, možda je riječ o štitniku za podlakticu ili o privjesku, ali njegova se točna funkcija ne može odrediti sa sigurnošću), brončani bodež s dvije zakovice, kameno sječivo te kameni odbojak. Osteološki materijal poslan je na daljnju analizu kod dr. sc. Maria Šlausa. Podaci koji su dobiveni analizom upućivali su na muškarca starog između 40 i 55 godina, bez prisutnosti patoloških promjena. Uzorak zuba

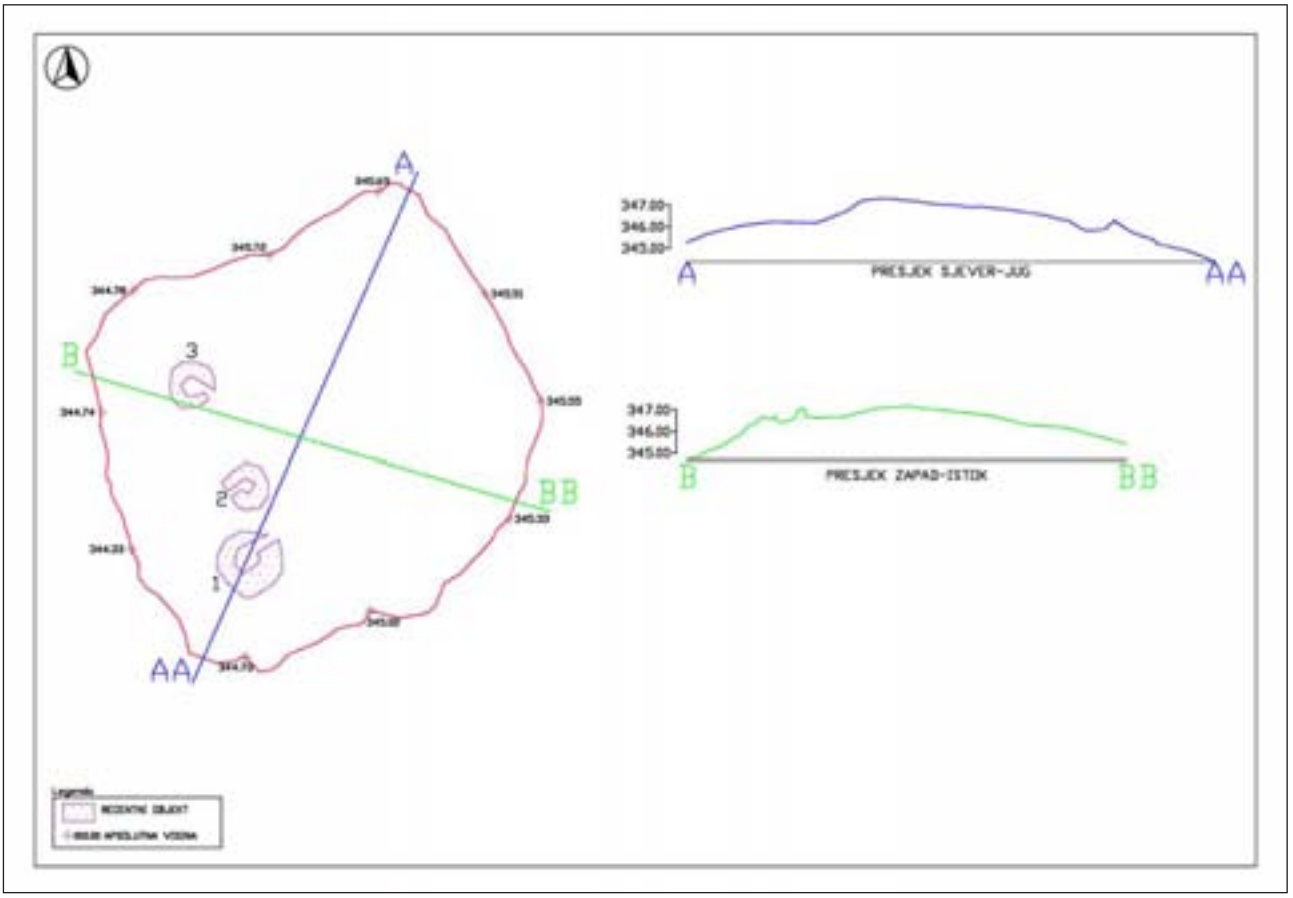

Tlocrt dislocirane gomile (izradila: A. Devlahović)

Kameni predmet, PN 17 (foto: I. Beg)

poslan je u laboratorij Beta Analytic Inc. u Miami, SAD, na radiokarbonsku analizu koja je dala dva sigma kalibrirana datuma – 2190. do 2180. te 2140. do 1940. godine prije nove ere.

Uklanjanjem kamene jezgre grobnog humka pojavio se prsten koji se sačuvao samo na sjevernom i istočnom dijelu. Ispod njega bio je zdravični sloj crvenkasto--smeđe zemlje između kamena živca, čime je istraživanje dovedeno do kraja. U humku je pronađen i jedan željezni vršak, dvije srednjovjekovne bakrene kopčice („ažulice“), fragmenti srednjovjekovnih keramičkih posuda s tragovima lončarskog kola, novovjekovna željezna kopča te potkova za magarca, fragmentirani željezni lim (vjerojatno dio poklopca konzerve) i fragmentirano stakleno okruglo dno (vjerojatno recentno). Prikupljene životinjske kosti poslane su na analizu koja je još uvijek u tijeku.

Groba, radi kojeg je humak i podignut, u pravom smislu nije bilo. Pronađeno je nekoliko fragmentiranih kostiju, pa se postavlja pitanje je li groba uopće ikad bilo. Ako ga je bilo, onda je uništen, namjerno ili nenamjerno. Ovaj je lokalitet međutim samo jedan u nizu sličnih, kojih na tom području ima mnogo te je izgradnja autoceste omogućila istraživanja i dobivanje potpunije arheološke slike Zabiokovlja.

Ulomak keramičke posude s ukrasom cetinske kulture, PN 23 (foto: I. Beg)

Literatura

Čović, Marović 1983 B. Čović, I. Marović, Cetinska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja IV, Sarajevo, 1983: 191 – 231.

Katić 2007 M. Katić, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 387 – 388.

Marović 1991 I. Marović, Istraživanja kamenih gomila cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, 84, Split, 1991: 15 – 17.

Ida Beg

Summary

During summer 2008 salvage archaeological excavation was carried out at site AN 18 in Begovići along the line of the Split-Ploče motorway (Zagvozd-Ravča section). The cairn was of irregular oval shape, 21.13 x 23.76 m, and 2.80 m high. The outer covering was of heaped small stones, and the core consisted of larger stones. In the real sense there was no grave because of which the cairn might have been constructed. A few fragments of bone were found, and the question arises as to whether there was ever a grave here at all. Radiocarbon analysis was carried out on a bone specimen and gave two sigma calibrated dates: 2190 to 2180 and 2140 to 1940 years BC, while osteological results indicate a man of between 40 and 55. Finds from the “grave” helped in the temporal location of the site (stone objects, a bronze dagger and stone blade as well as a stone flake) as well as parts of ceramic ware of Cetina Culture. It should be said that apart from finds that belong to Cetina Culture, several fragments of ceramics and a couple of buckles from the medieval period were found, but this does not show any longer human stay in the period. There are a few metal objects from the modern period, and according to the accounts of the local population, in World War II, bunkers were put up here.

Redno broj: 238
Lokalitet: Čitluk – *Aequum*
Naselje: Čitluk
Grad/općina: Sinj
Pravni status: R-495
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od lipnja do studenog 2008., pod vodstvom Muzeja Cetinske krajine u Sinju započelo je sustavno arheološko istraživanje na lokalitetu Čitluk – *Colonia Claudia Aequum*. Završen je dio prve faze istraživanja u okviru koje bi se izradila dokumentacija potrebna za arheološke radove na terenu. Radi toga je teren višekratno arheološki rekognosciran, a lokalitet je aero-fotogrametrijski snimljen. Stručne voditeljice radova bile su ravnateljica Muzeja Cetinske krajine, Anita Librenjak, dipl. arheologinja i Miroslava Topić, dipl. arheologinja, stručna suradnica Muzeja. Kao članica ekipe sudjelovala je i Daria Brković,

Čitluk, zračni snimak lokaliteta s položajem orijentacijskih točaka (izrada: Geofoto)

dipl. arheologinja, kustosica Muzeja Cetinske krajine. Lokalitet je aero-fotogrametrijski snimila tvrtka Geofoto iz Zagreba. Radove je nadzirala arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

I. Osvrt na arheološka istraživanja na lokalitetu Čitluk

Lokalitet Čitluk – rimska kolonija *Aequum*, nalazi se oko 5 km sjeverno od Sinja. Smješten je uz desnu obalu rijeke Cetine, na blago terasastom platou brežuljka, na površini od cca 163.700 m^2. Na tom su lokalitetu, na kojem se nalazio posjed sinjskih franjevaca, arheološka istraživanja započela još 1860. godine. Zahvaljujući inicijativi franjevaca, od 1860. do 1939. godine istražen je forum s kapitolijem, kula fortifikacijskog sklopa istočnih gradskih vrata te dio termi na zapadnoj strani grada (Bulić 1985; Reisch 1913; Mišura 1921; Gabrić 1984). Nakon Drugoga svjetskog rata na Čitluku se istraživalo u nekoliko navrata. Tijekom istraživanja 1957. i 1966. godine (Gabričević 1984: 97; Milošević 1980: 262 – 264) otkriveni su dijelovi kultnih građevina, a 1981., 1986. i 1988. zaštitno je arheološki istražen prostor istočnog dijela lokaliteta (Milošević 1987; Milošević 1990). Ta su istraživanja bila povod i za svojevrsan apel za kontinuirani nastavak istraživanja i prezentaciju tog antičkoga grada, osobito stoga što su otkriveni ostaci monumentalnoga fortifikacijskog sklopa južnih gradskih vrata. Pokretni nalazi pronađeni na Čitluku, među kojima su i iznimno vrijedni ulomci Heraklova kipa te kip Dijane Lucifere koji se čuvaju u Arheološkoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju, svjedoče o kvaliteti života u toj koloniji u zaleđu metropole Salone. Iako su arheološka istraživanja započela još 1860., lokalitet je najvećim dijelom ostao neistražen (Milošević 1987: 85, Topić), stoga su pod vodstvom Muzeja Cetinske krajine Sinj započela arheološka istraživanja kojima bi se pokušali riješiti problemi u svezi s urbanističkom koncepcijom grada i pripadajućeg agera.

Čitluk, orijentacijska točka GCP 03 (foto: Geofoto)

II. Radovi 2008. godine

Tijekom višekratnih rekognosciranja od lipnja do studenog 2008., utvrđeno je da su svi dosad pronađeni ostaci arhitekture (forum s kapitolijem, terme, ostaci antičkih kultnih zdanja, dijelovi zidina i fortifikacijskog sklopa južnih gradskih vrata) danas pod zemljom. Na pravcima pružanja antičkih zidina, osobito na njihovu sjeverozapadnom, zapadnom i jugozapadnom dijelu pravokutnog obrisa grada te istočnom, sjevernom i dijelu južnog dijela „istočnog proširenja“, izraslo je listopadno drveće. Na prostoru zapadne polovine grada pružaju se oranice zasađene djetelinom ili žitom, uz rijetko visoko raslinje, kao i na prostoru „istočnog proširenja“, a na prostoru iznad današnje seoske komunikacije zamjetan je veći stupanj izgrađenosti stambenih objekata. Oni su smješteni između sjeveroistočnog kuta gdje se nalaze zgrade negdašnjega samostanskog imanja i škole na južnoj strani. Izgradnja tih objekata povezana je uz probleme „privremenog smještanja stanovništva“ u vrijeme izgradnje brane na Peruči. Taj će problem biti jedan od čimbenika koji će pratiti i arheološka istraživanja na tom iznimno važnom i zakonom zaštićenom lokalitetu. Tijekom rekognosciranja nisu pronađeni pokretni nalazi poput keramike, stakla ili izrađevina od metala.

U studenom je tvrtka Geofoto iz Zagreba aero-fotogrametrijski snimila lokalitet. Prema dogovoru s Tomislavom Tonkovićem, dipl. ing. iz tvrtke Geofoto, članovi ekipe Muzeja Cetinske krajine označili su orijentacijske točke na četiri položaja izvan gabarita urbanog areala kolonije *Aequum*. Uz odobrenje i nadzor Županijske uprave za ceste – Split, označavanje je izvedeno postavljanjem stabilizacijskih kolčića i markiranjem površina križnog oblika vodootpornom bijelom bojom. Skenirani zračni snimci visoke rezolucije bit će početna točka pri izradi predviđene dokumentacije lokaliteta, u prvom redu cjelovitoga geodetskog plana. Geodetski fakultet u Zagrebu, pod vodstvom dr. sc. Dubravka Gajskog – pročelnika Katedre za fotogrametriju i daljinska istraživanja, geodetski će izmjeriti lokalitet te izraditi geodetski plan u digitalnom i analognom obliku.

Uz primjenu metoda digitalne fotogrametrije, zračni snimci će se upotrebljavati i kao izvori podataka pri izradi digitalnog modela reljefa i visina, digitalne orto-fotokarte i fotorealističnoga 3D-mjernog modela terena. Fotorealistični 3D-model terena činio bi digitalnu platformu s morfološkim prikazom terena na kojoj će se graditi

sve naknadne rekonstrukcije i prezentacije, a digitalna orto-fotogeoreferencirana osnova služila bi kao podloga za kartiranje i dokumentaciju koja bi se nadopunjavala podacima tijekom arheoloških istraživanja terena predviđenih u kasnijoj, drugoj fazi istraživanja (Topić).

Literatura

Bulić 1885 Frane Bulić, Scavi a Čitluk di Sinj (Colonia Claudia Aequum), Bullettino di archeologia e storia dalmata, VIII, Split, 1885: 7 – 9.
Gabričević 1984 Branimir Gabričević, Iz antičkog perioda Cetinske krajine, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Izdanja HAD, 8, (ur. Ž. Rapanić), Split, 1984: 93 – 106.
Gabrić 1984 Nikola Gabrić, Colonia Claudia Aequum. Pregled dosadašnjih iskopavanja, slučajni nalazi i usputna zapažanja, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Izdanja HAD, 8, (ur. Ž. Rapanić), Split, 1984: 273 – 284.
Milošević 1980 Ante Milošević, Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini, Gunjačin zbornik, Zagreb, 1980: 251 – 268.
Milošević 1987 Ante Milošević, Čitluk-Novija arheološka istraživanja Aequuma, Arheološki pregled, 27/1986., Ljubljana, 1987: 85 – 87.
Milošević 1990 Ante Milošević, Čitluk-Zaštitna arheološka istraživanja Aequuma, Arheološki pregled, 29/1988., Ljubljana, 1990: 129 – 132.
Mišura 1921 Augustin Paško Mišura, Colonia Romana Aequum Claudium (Čitluk), Graz et Vienne, 1921.
Topić Miroslava Topić, Nalazi s Čitluka u Muzeju Cetinske krajine, rad u pripremi za tisak u Izdanjima HAD-a.
Reisch 1913 Emil Reisch, Colonia Claudia Aequum, Die Grabungen des Österreichischen archäologischen Institutes während der Jahre 1912 und 1913., Jahreshefte Österreichischen archäologischen Institutes, XVI, Wien, 1913: 90 – 143.

Anita Librenjak
Miroslava Topić

Summary

In the period from June to November 2008 the Cetina Region Local History Museum in Sinj started systematic archaeological excavations in the site of Čitluk – *Colonia Claudia Aequum*. The first phase of the excavations was completed, during which the documentation for the conduct of archaeological operations in the field was made. For this purpose, archaeological reconnaissance of the ground was made several times as was aerial photogrammetry of the site.
During the reconnaissance no moveable items such as pottery, glass or metal artefacts were found, and it was established that all the remains of architecture previously found (forum with capitol, thermae, remains of ancient cult buildings, parts of walls and the fortification complex of the southern city gate) are today under ground.
High resolution aerial photographs will be the starting point in the making of the foreseen documentation of the site, primarily of a complete survey map. With the use of the methods of digital photogrammetry these shots will be used as sources of data in the making of a digital model of relief and elevations, a digital orthophotographic map and a photographic realistic 3D model of the ground.

Redni broj: 239
Lokalitet: Donji Čaglji – Gradac
Naselje: Donji Čaglji/Kristići
Grad/općina: Zagvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Šestanovac – Zagvozd, započelo je zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Gradac (AN 10 srednjovjekovno groblje sa stećcima u zaseoku Donjim Čagljima), koji graniči sa zaseokom Kristićima u Zagvozdu. Radovi na lokalitetu trajali su tijekom ljeta 2008. godine. Istraživanje je izvršila tvrtka Arheo Plan d.o.o iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, a ostatak stručne ekipe činile su diplomirane arheologinje Konstanta Mucić i Ivana Galinović. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture, a nadzirao ih je mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Ljudske osteološke nalaze antropološki je analizirao dr. sc. Mario Šlaus, s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Zagvozd je smješten između dva različita dijela krškog prostora Dalmatinske zagore, Zadvarske krške zaravni na zapadu i tipske župsko-rašćanske uvale istočno od prijevoja Turija. Prostor Zagvozda ima miješane reljefne karakteristike spomenutih cjelina, ali ostaje tipično krški prostor s nizom vrtača i ponikava te manjih uvala okruženih manjim i većim uzvišenjima. Južno od Zagvozda, na prostoru zaseoka Donjih Čagalja i Kristića nalazi se nekoliko blago istaknutih uzvišenja koja prema jugu prepuštaju prostor izraženijoj udolini Rupe, od koje se u visinu uzdiže masiv Biokova. Jedno od tih uzvišenja naziva se Gradac, a nalazi se između zaseoka Donjih Čagalja i Kristića na sjeveru i crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (Sv. Gospa, Velika Gospa) na jugu. Sam lokalitet Gradac devastiran je izgradnjom ceste koja ga okružuje

Pogled sa sjeveroistoka na Gradac (foto: N. Kovačević)

Stećak – ploča (foto: N. Kovačević)

sa sjevera prema jugu te izgradnjom čitavog niza kuća na njegovim blagim padinama sa sjeverne strane. Arheološki je istražen njegov najviši plato (dimenzije: dužina 14 m (S-J) x širina 8 m (I-Z); površina od oko 100 m^2), gdje je bio kasnosrednjovjekovni grob nad kojim je stajao stećak – ploča. Istraživanjem prostora oko groba pronađeno je više ulomaka prapovijesne keramike.

Kasnosrednjovjekovni grob pronađen je na visini od 443,90 m n.m. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Nad grobom je stajao stećak – ploča koja je ukrašena cvijetom, polumjesecom i križem. Poklopnice su groba nepravilne kamene ploče postavljene jedna do druge, a bočne su strane rađene od manjega nepravilnog kamena, vodoravno postavljenog na niz. U grobu su pronađeni dobro očuvani ostaci dvaju pokojnika. Dimenzije su unutrašnjosti groba: 1,60 m (dužina) x 0,40 m (širina) x 0,40 m (dubina). Zbog nedostatka priloga u grobu, nije ga moguće preciznije datirati.

Istraživanjem prostora oko samoga groba pronađeno je više ulomaka prapovijesne keramike. Keramografski i tipološki ulomci podudarni su s keramikom ranoga brončanog doba, tako da je i sama relativna datacija lokaliteta izvršena na osnovi analize ulomaka prapovijesne keramike. Može se konstatirati da je lokalitet prvi put rabljen u ranome brončanom dobu, a potom u kasnome srednjem vijeku nastaje usamljeni grob nad kojim je stajao stećak – ploča.

Literatura

Katić 2007 Miroslav Katić, Autocesta Split – Ploče, dionica Šestanovac – Zagvozd, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 386 – 387.

Nela Kovačević

Summary

In the context of salvage archaeological excavations along the course of the Adriatic Motorway, the Šestanovac-Zagvozd section, salvage archaeological excavation was addressed at the site Gradac (AN 10 medieval cemetery with stechaks in the hamlet of Donji Čaglji), which borders on the hamlet of Krstići in Zagvozd. A late medieval grave was excavated, over which was a decorated stechak slab, and the site around it, where a large number of prehistoric potsherds were found. In terms of type and ceramography these fragments correlate with pottery of the early Bronze Age.

Redni broj: 240
Lokalitet: Gardun (*Tilurium*)
Naselje: Gardun
Grad/općina: Trilj
Pravni status: Z-2315
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U selu Gardunu, na mjestu nekadašnjega rimskog vojnog logora Tilurija, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u lipnju i srpnju 2008. provodio je dvanaestu uzastopnu sezonu sustavnih arheoloških iskopavanja. Stručna voditeljica bila je prof. dr. sc. M. Sanader, a zamjenici prof. dr. sc. M. Milićević-Bradač, mr. sc. D. Tončinić i D. Demicheli, dipl. arheolog. Uz njih su sudjelovali I. Miloglav, I. Kaić, A. Pavlović, R. Šošić, H. Manenica i I. Vukmanić, dipl. arheolozi te 24 studenata Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Iskopavanja se provode u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta „Rimski vojni logori u Hrvatskoj (130-0000000-0777)“, koji Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa od 1997. podržava tijekom trećega projektnog razdoblja, te uz potporu Ministarstva kulture, Splitsko-dalmatinske županije i Grada Trilja.

U 2008. trajali su radovi na sondi Z (k.č. 2870/1, k.o. Košute), dok su na sondi A (k.č. 2534/1, 2534/2, 2534/3, 2683, 2687/1, 2687/2, 2687/3, 2688, 2689/1, 2689/2, 2690/1, 2690/2, 2690/3, 2692/1, 2692/2, 2695 i 2696/1, 2696/2, 2696/3, k. o. Košute) i sondi B (k. č. 2848/2 i 2823/1, k.o. Košute) okončane konzervacija i prezentacija rimske arhitekture.

U 2008. nastavljeni su radovi na sondi Z, na kojoj se (s dvogodišnjom stankom uvjetovanom potrebom da se dovrši istraživanje i konzervacija na drugim započetim lokacijama na Gardunu) istražuje od 2001. godine (Sanader 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003; Sanader, Tončinić, Ožanić 2004; 2005; Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007; 2007b). Tijekom istraživanja 2008. nastavljeno je iskopavanje u blokovima 5 – 7 te je započeto iskopavanje u blokovima 8 – 11 koji su postavljeni paralelno s prethodnima. Istraživanjem je obuhvaćena površina od 175 m^2. U blokovima 6 i 7 radovi su započeli uklanjanjem humusa SJ 4 i suphumusa SJ 5 s profila koji blok 6 dijeli od južnog bloka 5, odnosno blok 7 dijeli od sjevernijeg bloka 1, a s namjerom da se utvrde širine zidova SJ 27 i 33 koji su dokumentirani 2007. godine. Širina zida SJ 27 iznosi oko 0,50 m, a širina se njegove stope SJ 49 od gotovo 1,30 m na zapadnom kraju, uz spoj sa zidom SJ 1, smanjuje na oko 1 m na istočnome rubu bloka. Širina zida SJ 33 iznosi oko 0,60 m, a stopa usporediva sa stopom SJ 49 ili stopom zidova SJ 2 i 3 zasad nije dokumentirana.

Uklanjanjem SJ 4 i SJ 5, u bloku 11, u dužini od 5,70 m dokumentiran je do tada nepoznat zid SJ 62, širok oko

0,50 m, a stopa usporediva sa stopom SJ 49 ili stopom zidova SJ 2 i 3 zasad nije dokumentirana. On se od zida SJ 1 nastavlja prema istoku i paralelan je sa zidovima SJ 2, SJ 3, SJ 27 i SJ 33. Zanimljivo je da se udaljenosti među zidovima SJ 2, SJ 3, SJ 27, SJ 33 i SJ 62 ne podudaraju, odnosno da za sada nije moguće prepoznati obrazac. Udaljenost između zidova SJ 33 i SJ 2 iznosi 5,20 m, između zidova SJ 2 i SJ 3 7,40 m, između zidova SJ 3 i SJ 27 8,3 m, a između zidova SJ 27 i SJ 62 15,35 m. Čini se da je istraživanjem u 2008. potvrđen prethodno dokumentiran sustav paralelnih, uzdužnih prostorija koje su postavljene u smjeru istok-zapad i na zapadu su omeđene zidom SJ 1. Namjena prostorija i dalje nije jasna, ali nalaz na zidu SJ 1 i dalje upućuje na razlike među prostorijama. Otvori na zidu SJ 1 i struktura gradnje pomoću drvenih greda dokumentirani su do sada samo između zidova SJ 2 i SJ 3, a istraživanjem u 2008. godini i između zidova SJ 27 i SJ 62. Za sada nije moguće potvrditi jesu li se otvori na zidu 1 nastavljali i sjeverno od zida SJ 62. Zid SJ 1 sjeverno od zida SJ 62 nije sačuvan u svojoj punoj širini, a na udaljenosti od 3 m, na samome sjevernom rubu bloka 11 naglo se prekida. Iz istraživanja 2000. poznato je da se zid SJ 1 ispod razine zemlje nastavlja i dalje prema sjeveru. Južni kraj zida SJ 1 za sada također nije moguće dokumentirati. Iskopavanjima u bloku 8 ustanovljeno je da je zid SJ 1 na svome današnjem južnom kraju uništen vjerojatno u potrazi za građevnim materijalom te erozijom tla. Tragove temeljne stope bilo je moguće pratiti u duljini od

Sonda Z, pogled iz zraka

oko 5 m. Time je dokumentirano da, osim istočnog, i južni i sjeverni rub objekta/objekata izlaze iz granica parcele na kojoj su do sada bila moguća arheološka iskopavanja.
Detaljno čišćenje i dokumentiranje zida SJ 1 i ostatka vrata, koji je u istraživanju 2007. godine na zidu SJ 1 dokumentiran između zidova SJ 3 i SJ 27, upućuje na mogućnost postojanja dviju faza – jedne starije i šire te jedne mlađe faze u kojoj su vrata sužena dogradnjama od kojih je sačuvana samo sjeverna. Južna dogradnja mogla je također stradati u potrazi za građevnim kamenom.

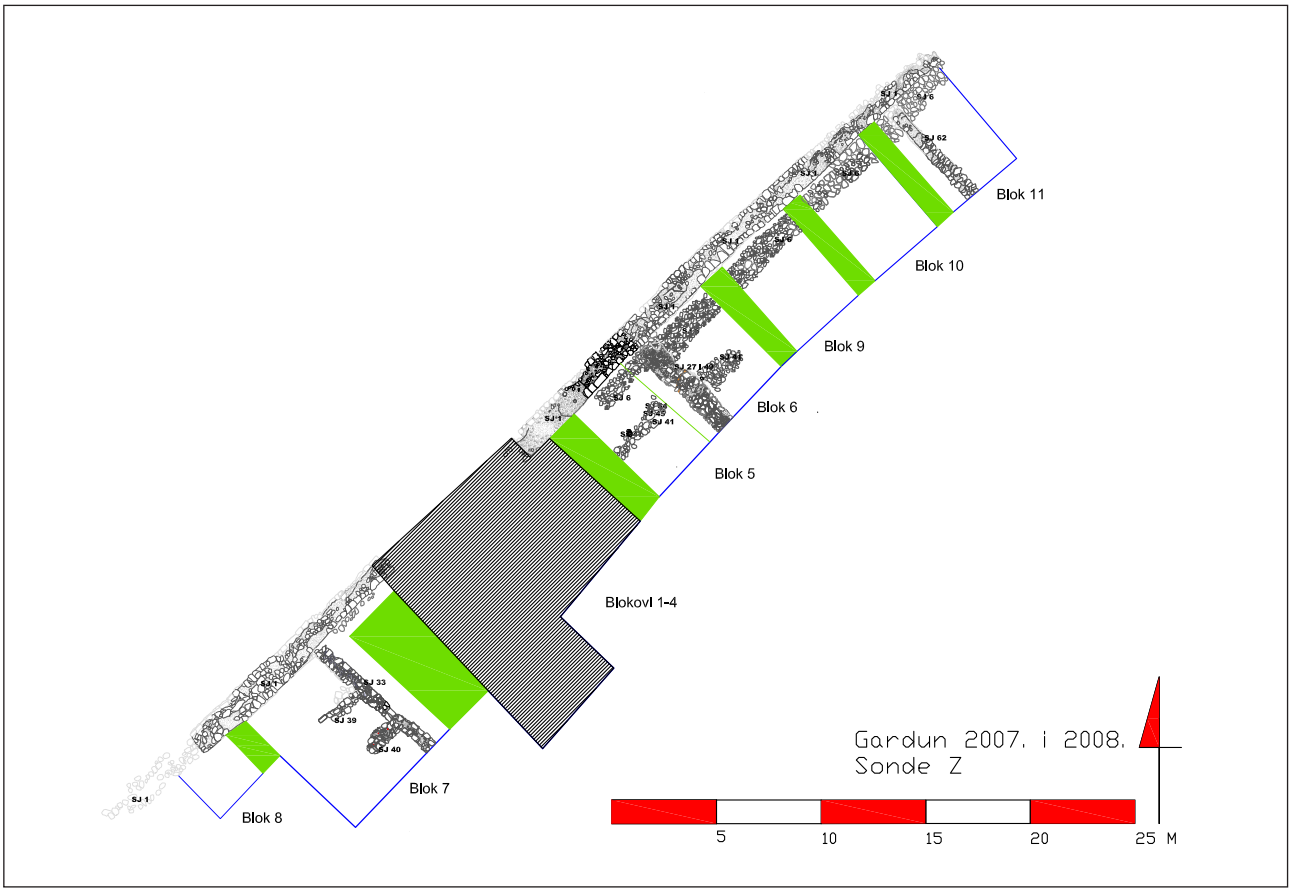

Sonda Z (izradili: I. Miloglav i D. Tončinić)

Sonda Z, blok 7, pogled iz zraka

Sonda Z, blok 5, SJ 30, GAR 08 PN 51

U bloku 7, s južne strane zida SJ 33 dokumentirani su dijelovi arhitekture koji su paralelni sa zidom SJ 1, odnosno poput kontrafora postavljeni okomito na zid SJ 33. Valja, doduše, naglasiti da nemaju jednake dimenzije – SJ 40 šira je i kraća te za razliku od SJ 39 sadrži mnogo žbuke i može se interpretirati kao kontrafor. Za razliku od toga, SJ 39 možda čini ostatak arhitekture koja je iskoristila zidove SJ 1 i 33. U istom kontekstu treba promatrati i pravilno posloženo kamenje okomito na zid SJ 1, koje sa zidovima, odnosno dijelovima arhitekture, SJ 33 i 39 možda zatvara pravokutnu prostoriju. Stoga je SJ 39 možda ostatak arhitekture koja je naknadno iskoristila zidove SJ 1 i 33.

U iskopavanjima 2007. i 2008. godine, uklanjanjem SJ 4 i SJ 5 u blokovima 5, 6 i 9 – 11 dokumentirana je SJ 6. Zbog pravilne strukture, SJ 6 se na dokumentiranoj dužini od približno 23 m, u širini od 1,20 do 1,75 m prostire paralelno uz istočno lice zida SJ 1 – SJ 6 preliminarno je interpretirana kao kameni nasip uza zid SJ 1. U blokovima 5 i 6, osim SJ 6 uz zid SJ 1, dokumentirano je i veliko nabacano kamenje SJ 63. Paralelno sa zidom SJ 1, u oba bloka dokumentirana je i SJ 41 koja je preliminarno označena kao urušenje od kamena. SJ 41 siječe SJ 30, u kojoj je nađen velik broj posebnih nalaza (amfora *Dressel* 6B iz 1.-2. st. GAR 08 PN 51, dijelovi rimske vojne opreme i oružja GAR 08 PN 22, GAR 08 PN 26, 31, 49, GAR 08 PN 62 i novac iz prve polovine 1. st. GAR 08 PN 23). Ispod SJ 41 nalazi se SJ 48, u kojoj su također nađeni dijelovi rimske vojne opreme i oružje (GAR 08 PN 48 i 124). Neposredno uza zapadnu stranu SJ 41, u sloju SJ 48 ukopane su rupe za kolce SJ 44 (45), 46 (47) i 53 (54). Zanimljivo je da su SJ 1, SJ 6, SJ 41 i SJ 63 više-manje paralelne. Zid SJ 1 prema dosadašnjim spoznajama paralelan je i sa zapadnim bedemom rimskoga legijskog logora Tilurija, odnosno sve su navedene stratigrafske jedinice vjerojatno paralelne i s padom terena na zapadnom rubu logora. Nastavak iskopavanja u blokovima 9 – 11 trebao bi pokazati nastavljaju li se i SJ 41 i 63, poput zida SJ 1 i kamenog nasipa SJ 63, prema sjeveru i u kojem su odnosu prema prirodnoj konfiguracijom terena. Također bi trebao potvrditi zanimljivu koncentraciju rimskog oružja i vojne opreme na području sonde Z. Nalazi oružja u iskopavanjima 2008. nadmašili su sve dosadašnje sezone, a uz to valja napomenuti da neki od najreprezentativnijih dosadašnjih nalaza potječu upravo iz sonde Z.

Sonda Z, blok 5

Literatura

Sanader 1998 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće s arheoloških istraživanja u 1997. i 1998., OA, 22, Zagreb, 1998: 243 – 255.

Sanader 2000 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor, Obavijesti HAD, 32, 1, Zagreb, 2000: 51 – 62.

Sanader 2001 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor. Prethodno izvješće o arheološkim istraživanjima u sezoni 2000., OA, 25, Zagreb, 2001: 183 – 194.

Sanader 2002 M. Sanader, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2002., Obavijesti HAD, 34, 3, Zagreb, 2002: 87 – 97.

Sanader 2003 M. Sanader, Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997 – 2001, Zagreb, 2003.

Sanader 2006 M. Sanader, Mannschaftsbaracken mit Strebepfeilern im Legionslager Tilurium, u tisku

Sanader, Tončinić 2003 M. Sanader, D. Tončinić, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2003., Obavijesti HAD, 35, 3, Zagreb, 2003: 87 – 99.

Sanader, Tončinić, Ožanić 2004 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Tilurij – arheološka istraživanja u 2004. godini, OA, 28, Zagreb, 2004: 221 – 243.

Sanader, Tončinić, Ožanić 2005 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Gardun (*Tilurium*), HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 219 – 221.
Sanader, Tončinić, Ožanić, Miloglav 2006 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 348 – 351.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007 M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 391 – 393.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007b M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

prof. dr. sc. Mirjana Sanader
mr. sc. Domagoj Tončinić
Dino Demicheli
Ina Miloglav

Summary

June and July 2008 saw the continuation of the 12th season of systematic archaeological excavations in the village of Gardun (the Roman army camp of Tilurium). Excavations went on in test pit Z, that is the area of blocks 5-7, and new blocks, 8-11, were started up. A surface of 175 square metres was covered by the excavations. The previously unknown wall SU 62 was documented; it carries on from wall SU 1 to the east and is parallel with walls SU 2, 3, 27 and 33. The distance between walls SU33 and SU 2 is 5.20 m, between SU 2 and SU3 7.40 m, between SU 3 and SU 27 8.30 m, and between walls SU 27 and SU 62 15.25 m. It seems that the excavation in 2008 confirmed the previously documented system of parallel, elongated rooms that were placed in the east to west direction, and bounded by wall SU 1 in the west. The purpose of the rooms is still not clear, but a find on wall SU 1 continues to suggest differences among them. The apertures in SU 1 and the structure of the construction with wooden beams are documented to date only between walls SU 2 and SU3, but the research of 2008 revealed them between SU 27 and SU 62. Wall SU 1 to the north of SU 62 does not exist in its original width and length, and its southern end was destroyed, probably in the search for building materials and by soil erosion. The remains of a door, documented on SU 1 wall in 2007, suggest there might have been two phases – an older and broader phase, and a later, in which the door was narrowed by extensions. In parallel to SU 1 stretched a stone embankment, SU 6, a large pile of stone SU 63 and a stone fall, SU 41. SU 41 intersects SU 30, in which a large number of special finds were discovered (a Dressel 6B amphora from the 1st to 2nd century AD, parts of Roman military equipment and weapons, and a coin of the first half of the 1st century AD). Below SU 41 there is SU 48, in which we also found parts of Roman military equipment and weapons. Immediately along the western side of SU 41 in the SU 48 stratum postholes had been dug, SU 44 (45), 46 (47) and 53 (54). It is interesting that SU 1, SU 6, SU 41 and SU 63 are more or less parallel. Wall SU 1 according to information to date is also parallel with the western rampart of the Roman legionary camp Tilurium, that is, all the stratigraphic units given are probably also parallel with the descent of the ground on the western edge of the camp. On the southern side of the wall SU 33 parts of architectural parallel with wall SU 1 have been documented. SU 40 is broader and shorter, and unlike SU 39 contains much mortar and can be interpreted as a buttress. SU perhaps represents the remains of some structure that later on made use of walls SU 1 and 33.

Redni broj: 241
Lokalitet: Gornji Koljani – Crkvina
Naselje: Gornji Koljani
Grad/općina: Vrlika
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 7. do 25. srpnja 2008. godine trajalo je zaštitno istraživanje lokaliteta Crkvina u Gornjim Koljanima. Voditeljica istraživanja bila je dr. sc. Maja Petrinec, muzejska savjetnica Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, zamjenik voditeljice bio je Ante Jurčević, kustos muzeja, a sudjelovali su i dokumentaristi Maja Marković, Nada Šimundić-Bendić te Zoran Alajbeg.

Sonda br. III

Pogled na sodu br. V

Gornji Koljani nalaze se oko 10 km jugoistočno od Vrlike, uz prometnicu Vrlika – Ježević – Dabar – Bitelić. Smješteni su ispod zapadne padine Bodrožića gradine. Gornje Koljane čine zaseoci Bokuni, Bodrožići, Kalinići te na sjeveru malo izdvojene Džukele. Oko dvjesto metara zapadno, ispod Džukelinih podvornica, na manjem brijegu s polukružnom kamenom gomilom složenom na vrhu, nalazi se lokalitet Crkvina. Dvije se trećine tog brežuljka danas nalaze pod vodom akumulacijskog jezera Peruče.
U istraživačkoj kampanji 2007. istraživalo se u četiri sonde: sonda I bila je pravokutnog oblika, orijentirana u smjeru sjeverozapad-jugoistok (dužina sonde iznosila je 10,20 m, a širina 8,30 m; unutar sonde istraženo je 10 grobova); sonda II bila je trapezoidnog oblika, orijentirana u smjeru jugoistok-sjeverozapad (dužina sonde bila je 21,60 m, a širina 6 m; unutar sonde istraženo je 14 grobova); sonda III nalazila se na povišenome, jugozapadnom dijelu brijega (sonda je bila pravokutnog oblika, orijentirana u smjeru jugoistok-sjeverozapad; dužina istraženog dijela bila je 14 m, a širina 7 m; istražena su 24 groba); sonda IV nalazila se na sjevernoj strani nekropole, tj. na vrhu brežuljka gdje su istražena 2 groba. Tijekom 2008. istraživanje je nastavljeno u sondama II i III iz prošlogodišnje kampanje te je jugoistočno od sonde II, a istočno od sonde III započelo istraživanje sonde br. V.

Sonda II, nastavljajući se na prošlogodišnji iskop, produžena je prema jugoistoku 11,60 m. Ispod 10-15 cm plitkog sloja crnice, cijelom dužinom sonde nailazilo se na razasute ostatke ljudskih kostiju i dijelove grobne arhitekture, ali nije pronađen ni jedan ostatak groba. Na dubini od 30 do 35 cm nalazi se sterilni sloj gline.

Sonda III, nastavljajući se na istraživanja iz 2007., produžena je 10 m prema jugu. U njoj je istraženo 20 grobova. Na južnom uglu sondu presijeca uska cesta, širine 1 m. Cesta je išla iz smjera istoka i na južnom je uglu sonde III polukružno skretala u smjeru sjeverozapada. S obje je strane podzidana velikim kamenim pločama, najvjerojatnije sekundarno upotrijebljenim poklopnicama grobova i stećcima – kovčezima. Unutar ceste, na samom su živcu istražena tri groba koja nisu imala arhitekturu. Treba naglasiti da se tri navedena groba nalaze u gabaritima sonde III te ih nema na ostatku trase istražene ceste. Od 20 istraženih grobova, 17 ih je bilo orijentirano u smjeru sjeveroistok--jugozapad, a tri u smjeru sjever-jug, šest grobova nije imalo arhitekturu, tri su ukopana u zemljanu raku, a tri unutar puta s nabacanim kamenjem preko kostura. Dva groba južno od ceste bila su pokrivena neukrašenim i grubo obrađenim stećcima – kovčezima, ispod kojih se nalazio vijenac od većega nepravilnog kamena cca 40x45 cm, a ispod njega nalazila se arhitektura groba od kamenih ploča. Groblje se nastavlja istočno i južno od sonde III.

Sonda V nalazila se na povišenoj kamenoj gomili, 16 m sjeveroistočno od sonde III. Sonda je bila pravokutnog

oblika, dimenzija 4x7 m. Unutar sonde pronađeni su tragovi arhitekture, odnosno dio žbukane podnice i tragovi žbuke vidljivi i na razasutom kamenu unutar sonde. U zapadnom uglu sonde pronađen je jedan grob orijentiran istok-zapad, a arhitektura groba bila je od kamenih ploča.

Istraživačke kampanje 2007. i 2008. potvrđuju opis P. Stanića iz 1892. da je cijeli brežuljak (Crkvina) bio prekriven stećcima koje su seljaci naknadno razbili i ugradili obzide parcela, a to se najbolje vidi na ogradnim zidovima uske ceste koja presijeca groblje. Prema nalazima u grobovima, groblje se može datirati od sredine 14. st. do sredine 15. st. Grobovi koji se nalaze južno od ceste upućuju na mogućnost da se ondje ukapalo i u ranome novom vijeku.

Literatura

Gunjača 1949 S. Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad u muzeja u Kninu, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 1, Split, 1949: 279 – 294.
Jakšić 1984 N. Jakšić, Majstor koljanskog pluteja, Izdanja HAD, 8/1980, Split, 1984: 243 – 253.
Jelovina 1984 D. Jelovina, Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike, Izdanja HAD, 8/1980, Split, 1984: 227 – 243.
Milošević 1998 A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998: 62 – 131.
Patsch 1899 K. Patsch, Arheološko-epigrafska istraživanja, Glasnik Zemaljskog muzeja, XI, Sarajevo, 1899: 69 – 124.
Petrinec 2000 M. Petrinec, Koljane Gornje, Vukovića most, Hrvati i Karolinzi, katalog, Split, 2000: 274 – 275., IV. 159
Petrinec, Jurčević 2007 M. Petrinec, A. Jurčević, Gornji Koljani – Crkvina, HAG, 4/2008, Zagreb, 2008: 447 – 448.
Radić 1897 F. Radić, Mrtvački prilozi pronađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, Starohrvatska prosvjeta, god. III, br. 3. i 4, Split, 1897: 99 – 109.
Stanić 1892 P. Stanić, Izvješće o iskopinama na starohrvatskoj crkvi u gornjim Koljanima kod Vrlike, Viestnik hrvatskog arheologičkog družtva, god. XIV, Zagreb, 1892: 73 – 76.

dr. sc. Maja Petrinec

Summary

During 2008, salvage excavation of the site Crkvina in Gornji Koljani was carried out. The excavation was carried out in test pits II and III of the campaign of the previous year, and on the new test pit, V. The excavation campaign confirmed the 1892 description of P. Stanić that the whole of the hill of Crkvina was covered with stechaks that the local peasantry later shattered and built into the boundary walls of their plots, which can best be seen on the boundary walls of the narrow road that intersects the cemetery. According to finds in the graves, the cemetery can be dated from the late 14th to the mid-15th century. The graves that are to be found south of the path indicate the possibility that there were burials here in the early modern period as well.

Redni broj: 242
Lokalitet: *Issa* – helenističko-rimska arhitektura
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološki radovi na otoku Visu, na helenističko-rimskoj arhitekturi *Issae* odvijali su se prema programu radova koji je odobrio od nadležni Konzervatorski ured u Splitu. Terenski rad trajao je od 29. listopada do 31. studenog 2008., ukupno 32 radna dana. Radove je financiralo Ministarstvo kulture. Organizator je istraživanja splitski Arheološki muzej, a voditelj je bio Boris Čargo, kustos više Arheološke zbirke. U istraživanjima su sudjelovali i B. Penđer, konzervator, M. Miše, arheolog, M. Mileusnić, geolog, A. Marinković, D. Tresić-Pavičić i S. Govorčin, studenti te M. Jalovij, suradnik.

Istraživanja helenističko-rimske arhitekture u 2008. bila su usmjerena na ulicu s kanalom koja se nalazi između dvaju objekata, radno nazvanih kuća 1 i kuća 2, te na prostor južno od sjeverne prostorije kuće 1. Ta prostorija u svome južnom zidu ima vrata koja su je spajala s drugim prostorijama te kuće, no ta su vrata bila naknadno zazidana, a ona je dobila jasnu gospodarsku namjenu.
Kanal se proteže u smjeru sjever-jug, širok je cca 1 m i prosječno dubok 0,5 m. Dno kanala čini kamena neobrađena litica, a bočne stijenke čine velike kamene

Istraženi dio ulice s kanalom

Ostaci podnice sa stubom ispred zazidanih vrata

ploče koje su zapravo stube koje se nalaze s vanjskih strana dvaju objekata. Unutar kanala izdvojeno je nekoliko stratigrafskih jedinica, od kojih ni jedna nije intaktna. Prevladava keramički materijal grube fakture (kuhinjska keramika), dok ostali oblici finije keramike nisu tako bogato zastupljeni. Uglavnom su to oblici rađeni u kasnom helenizmu, ranom i srednjem Carstvu. Od brončanih predmeta pronađeno je nekoliko udica te novca, a najveći broj nalaza čine predmeti od jako korodirane bronca čiji se oblik i namjena ne mogu utvrditi.

Radovima u kv. E-0 otkrivena je slaba žbukana podnica uz sjeverni zid druge prostorije (kuće 1) te pravokutna kamena stuba koja se nalazila ispred ulaza. Taj je ulaz naknadno zazidan klesancima vezanima žbukom, za razliku od svih do sada pronađenih zidova te kuće, koji su zidani u suho ili s glinom kao vezivom. Sačuvana arhitektura izrađena je od klesanaca povezanih glinom, u nekoliko redova na zapadnoj strani uz kanal i pet do šest redova u sjevernoj strani. Iz toga je jasno da se zidovi pronađenog objekta protežu dalje prema jugu i da se protežu gotovo paralelno

Ulomak utega (?) s pečatom iz kvadranta E-0

s linijom gradskih zidina *Issae*.

Pronađeno je dosta ulomaka keramičkih predmeta, najvećim dijelom iz rimskog razdoblja, te veća količina žbuke i fresaka. Brončani su predmeti kao i u kanalu jako loše očuvani, a tome je vjerojatno uzrok požar. Naime, na tom je dijelu pronađen sloj masne gareži, što sugerira da je u tom dijelu bilo vatre. Uz ulomke bronce pronađeno je i nekoliko ulomka olova, od kojih neki ulomci imaju utisnuta slova. Moguće je da se radi o olovnim utezima. Osim toga, pronađena je i brončana udica.

Kao i u prethodnim istraživačkim kampanjama, pronađeni materijal pokazuje da je objekt rabljen od kasnog helenizma do 4. st. Tijekom cijelog istraživanja vođena je arhitektonska i fotodokumentacija, materijali su prebačeni u prostore Arheološke zbirke Issa, gdje su se prali i privremeno inventirali, a zatim pohranjivali u depo zbirke. Nakon istraživanja cijeli je lokalitet pokriven geotekstilom.

Zidne freske iz kvadranta E-0

Kocka pronađena u kanalu

Usporedno s radovima na helenističko-rimskoj arhitekturi, u suradnji s Rudarsko-geološko-naftnim fakultetom iz Zagreba, obavljen je intenzivan pregled Visa te je utvrđen veći broj ležišta glina i kvarcnog pijeska. Sa svih lokacija uzeti su uzorci koji se kemijsko-mineraloški ispituju kako bi se mogle preciznije utvrditi razlike između lokalnih i uvezenih keramičkih oblika na prostoru antičke *Issae*.

Literatura

Čargo 2006 Boris Čargo, *Issa* – arhitektura uz helenističke zidine, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 351 – 353.
Čargo 2007 Boris Čargo, *Issa* – arhitektura uz helenističke zidine, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007, 396 – 398.
Čargo 2006 Skupni nalaz rimskoga carskog novca iz Isse, VAPD, 99, Split, 2006: 171 – 194.

Boris Čargo

Summary

Excavations of Hellenistic-Roman architecture of Issa on Vis island in 2008 were oriented to a street with a channel that lies between two structures, with working names House 1 and House 2, and the space south of the northern room of House 1. This room in its southern wall has a door that linked it with the other rooms of the house; however this door was later bricked up, and it obtained a clear productive purpose.
The channel stretches in a north-south direction, is about 1 m wide and has an average depth of 0.5 m. The bottom of the channel consists of the stone crag, unworked, and the side walls consist of large stone slabs that are in fact the steps that lie on the external sides of the two structures. Inside the channel coarse-facture ceramic material (kitchen pottery) prevails; it was made in late Hellenism, in the early and middle Empire. As for bronze items, a few hooks and a coin were found.
Works in quadrant E-0 found a slightly plastered floor along the southern wall of the second room of House 1, and a rectangular stone step that stood in front of the entrance. Excavation revealed quite a lot of potsherds, mainly from the Roman period, and a large amount of plaster and fresco work. Bronze items, as in the channel, were very poorly preserved, and a fire was probably the cause of this. Along with the bronze fragments, a few lead fragments were found, some of which had letters impressed into them. They might have been weights (sinkers). Alongside them a bronze hook was found.
As in the previous excavation campaigns, the material found shows that the structure revealed was used from late Hellenism to the 4th century AD.
In parallel with the works on the Hellenistic-Roman architecture, a thoroughgoing survey of Vis was made, in collaboration with the Mining, Geology and Petroleum Engineering Faculty of Zagreb University, and a large number of beds of clay and quartz sand were determined. Samples were taken from all sites, and chemical and mineralogical tests are being carried out on them, in order to be able to determine more precisely the differences between local and imported ceramic forms in the area of ancient Issa.

Redni broj: 243
Lokalitet: *Issa* – rimske terme
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Iskopavanja rimskih termi antičke *Issae* na otoku Visu odvijala su se od 29. svibnja do 25. lipnja 2008., ukupno 23 radna dana. Organizator je istraživanja splitski Arheološki muzej, dok je voditelj istraživanja bio Boris Čargo, viši kustos viške Arheološke zbirke. U istraživanjima su sudjelovali: B. Penđer, konzervator, I. Garac, arheolog, A. Marinković, D. Tresić-Pavičić i S. Govorčin, studenti. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Isejske javne terme sagrađene su u južnom dijelu grada u zaleđu luke, velikih su dimenzija i sustavno se arheološki istražuju već šestu godinu uzastopno. Cilj je u cijelosti istražiti taj prostor, a zatim ga i prezentirati javnosti kao velik arheološki park. Ovogodišnja arheološka istraživanja usmjerena su na južni dio tepidarija termi, na mjesto gdje se nalaze dva kanala kojima je ta prostorija (tepidarij) bila spojena s kaldarijem, prostorijom u kojoj su se nalazili bazeni s toplom vodom. Istražena su dva kvadranta V-2 i V-3. S obzirom na to da se na tome mjestu intenzivno odvijala poljoprivredna aktivnost, a zatim se prostorom koristila i vojska, zidovi su termalne arhitekture loše sačuvani. Unatoč tomu, jasno se vide ostaci hipokausnog sustava zagrijavanja prostorija.
Od arhitekture južnog zida sačuvana su dva do tri reda kamena s unutrašnje strane, dok je s vanjske strane zid sačuvan u znatno većoj visini, preko metra i pol. Zid s istočne strane, koji je dijelio prostor tepidarija od kaldarija, loše je sačuvan. U njegovu spoju s južnim zidom nalazi se kanal širok 50 cm, kroz koji je strujao vruć zrak i zagrijavao prostor tepidarija. Zid je ondje sačuvan u visini jednog kamena, a dalje prema sjeveru uopće nije sačuvan. Popločanje hipokausne podnice izrađeno je od tegula koje su dobro sačuvane u većem dijelu podnice. Na nekima od njih uočava se ukras koji podsjeća na palminu grančicu. Takvo ukrašavanje nije nađeno u dosadašnjim istraživanjima.

Kvadrant V-3 tijekom iskopa

Kanalić koji povezuje kaldarij i tepidarij

U iskopnim slojevima pronađene su velike količine žbuke i dijelova mozaika, ostaci suspenzura. Prema sačuvanim dijelovima mozaika, od kojih su neki bili veličine cca 0,5 m^2, vidi se da je podnica tepidarija bila prekrivena bijelom mozaičkom podnicom na kojoj su se nalazili geometrijski ukrasi izvedeni crnim kockicama. Taj se ukras svodi na veći crno obrubljeni kvadrat unutar kojeg se nalazi također crni romb, a u njegovu je središtu maleni kvadrat. Takav se ukras selektivno ponavljao te se može zaključiti da je taj ukras identičan ukrasu na mozaiku koji se nalazi u ulaznom prostoru, s time što je znatno veći ukrašeni uzorak. Uz to, zanimljiv je nalaz još jednoga većeg mozaičkog ulomka na kojem se nalaze figuralni motivi koji podsjećaju na male ribe koje su postavljene unutar većega pravokutnog isječka. Dakle, nešto slično kao što je to slučaj s ukrasom dupina koji se nalaze u ulaznom prostoru. Ovdje pronađeni uzorak vjerojatno prikazuje ribe, što se na temelju veličine i očuvanosti samog uzorka ipak ne može kategorički tvrditi. Od drugih je nalaza pronađeno dosta keramičkih ostataka, fresaka te nekoliko komada novca. Ti su nalazi malobrojni, jer je na tome mjestu prostor znatno devastiran, kako je to prije spomenuto, ali i zbog toga što terme nisu prostor u kojem se mogu očekivati bogati sitni nalazi. Iskopom nije izoliran ni jedan intaktni sloj, svi si probijeni i kao takvi potpuno nedatabilni. Svi pronađeni predmeti odneseni su u prostore Arheološke zbirke „Issa“, gdje su oprani i privremeno evidentirani, a zatim i pohranjeni u čuvaonici. Tijekom radova vođena je iscrpna arhitektonska i fotodokumentacija, a nakon svih istraživanja cijeli je teren prekriven geotekstilom.

Detalj pronađenog mozaika u V-3

Literatura

Gabričević 1958 Branimir Gabričević, Antička Issa. Arheološko-povijesni prilog za urbanističko-regulacionu osnovu grada visa, Split, 1958: 105 – 123.

Gabričević 1968 Branimir Gabričević, Antički spomenici otoka Visa, PPUD, 17, Split, 1968: 5 – 60.

Kirigin 1986 Branko Kirigin, Vis, Gradina, rimske terme, Arheološki pregled, 26, Ljubljana, 1986: 124 – 125.
Čargo, Matulić, Borovac 2001 Boris Čargo, Branko Matulić, Tonči Borovac, Terme antičke Isse. Preliminarni osvrt na arheološko-konzervatorske radove u 2001. godini, Hrvatska zora, 28, Vis, 2001: 15 – 24.

Boris Čargo

Summary

Archaeological excavations in 2008 into the Roman thermae on Vis were directed at the southern part of the tepidarium, at the site where there are two channels with which this room was connected with the caldarium (the room in which there were pools of hot water). Two quadrants, V-2 and V-3, were investigated. Since there was vigorous farming activity at this site, after which the area was used by the army, the walls of the thermae are poorly preserved. In spite of this the remains of the hypocaust system for heating the rooms can be clearly seen.
Of the architecture of the southern wall, two or three rows of stone on the internal side are preserved, while on the outer side the wall is preserved to a much greater height, over a metre and a half. The wall on the eastern side that divided the tepidarium from the caldarium is poorly preserved. Where it joins the southern wall there is a channel 50 cm wide through which hot air flowed and warmed the space of the tepidarium. The wall is here preserved to the height of one course of stone, and further off to the north is not preserved at all.
Large quantities of plaster and parts of a mosaic that were the remains of the *suspensio* were found in the excavation strata. According to the preserved mosaic bits, the floor of the tepidarium was covered with white mosaic featuring geometrical decorations done in black tesserae.
In addition, there was an interesting find of a still larger mosaic fragment on which there is a figural motif recalling small fish placed within a larger rectangular section. This is similar to the dolphin decoration in the entry space.
As for other finds, quite a lot of ceramic remains, of frescoes and a few items of coins were found. These finds are so few because the area was very greatly devastated, as stated earlier, but also because a bath is not the kind of premises in which a large number of small finds can be expected. The excavation did not isolate a single intact stratum, for all had been breached and were as such impossible to date.

Redni broj: 244
Lokalitet: *Issa* – rimske terme
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: konzervacija

Konzervacija rimskih termi antičke *Issae* na otoku Visu, godine 2008. obuhvatila je statičku stabilizaciju dijela južnog i zapadnog zida termi. Radovi su provedeni na temelju ugovora između Grada Visa i građevinske tvrtke Sopta, koja ima dugogodišnje iskustvo u radu na kulturnim dobrima te posjeduje licencu za obavljanje takvih poslova. Svi dijelovi južnog i zapadnog zida termi konzervirani su te manjim dijelom rekonstruirani. Radovi su se izvodili po najpovoljnijim vremenskim uvjetima, tijekom druge polovine listopada i početka studenog, uz stalan nadzor voditelja konzervatorske radionice splitskoga Arheološkog muzeja Branka Penđera, arheologa Borisa Čarga, dok je povremeno bio prisutan Josip Milardović, dipl. ing.

Kut južnog i zapadnog zida termi, stanje prije sanacije

Tijek radova na zapadnom zidu

Konzervacija sačuvanih dijelova fresaka na unutrašnjem licu zapadnog zida

građevinarstva i arhitekt Jani Mardešić, koji je nadzirao radove. Nositelj programa sanacije zidova bio je Grad Vis, a sve navedeno financiralo je Ministarstvo kulture.

Izgled južnog zida prije sanacije

Rimske terme antičke *Issae* smještene su u južnom dijelu grada, u samoj gradskoj luci. Prema dosadašnjim istraživanjima sagrađene su sredinom ili krajem 1. st. Njihovi ostaci bili su dobro očuvani sve do svibnja 1944. g., kada ih ruše engleski vojnici te na tome mjestu podižu radionice za popravak borbenih vozila i druge vojne tehnike i deponiraju velike količine odbačene tehnike i dijelova. Nakon njihova napuštanja Visa, prostor termi nastavlja se rabiti za slične svrhe, pa tako bivša JNA podiže barake u kojima smješta ugljen, manju stočarsku farmu te neke radionice. Korištenje termalnim prostorom u te svrhe uvjetovalo je to da je arhitektura termi bila u velikoj mjeri uništena. Kada se tomu pridoda stoljetno odnošenje lijepo klesanog kamena za gradnju okolnih kuća, može se steći uvid u stanje uništenja tog kompleksa. Uništavanje je u najvećoj mjeri pogodilo južni dio termalnog kompleksa, i to njegov zapadni i južni dio. Na tim su mjestima istraživanjima pronađene velike zidne plohe koje su padale na podnicu hipokausta i ostale sačuvane kao dokaz nekadašnjih devastacija.

Opisano stanje zahtijevalo je hitnu statičku sanaciju sačuvanih dijelova južnog i zapadnog zida termalnog kompleksa te njegovu djelomičnu rekonstrukciju. Tijekom nekoliko prijašnjih godina vođena je detaljna arhitektonska dokumentacija, te je veoma detaljno zabilježeno stanje zatečeno prije sanacije. Cilj svih radova bio je vratiti barem donekle izvoran izgled zida. Radovi su se svodili, kada je u pitanju istočni dio južnog zida, ponajprije na zidanje samo vanjskog lica, jer je bila sačuvana izvorna ispuna zida. Sa zapadnog dijela tog zida te sa spoja zapadnog i južnog zida trebalo je ponajprije očistiti zemlju i raslinje, a zatim iz originalnog zida izvaditi sve rasuto i raspadnuto kamenje, kako bi se došlo do zdravog dijela zida. Nakon toga uslijedilo je zidanje obaju lica zida.

Južni je zid u svome istočnom dijelu bio dobro očuvan i nije bila potrebna posebna statička sanacija, jer su njegov temelj i zidna ispuna bili zadovoljavajuće sačuvani. U tom je dijelu započelo zidanje klesancima u redovima. Pritom se pazilo da visina klesanaca bude jednaka s onima koji su ostali izvorno sačuvani. Zidanje je bilo obostrano, unutrašnje i vanjsko lice, s time da se u njegovome istočnom dijelu manje zidalo vanjsko lice negoli unutrašnje, jer je bilo bolje sačuvano. Na tom je mjestu zid rekonstruiran u visini od 70-80 cm. Njegov zapadni dio bio je u znatno lošijem stanju pa je ponajprije trebalo sve očistiti i zatim doći do zdravog kamena u zidu, kako bi se mogla nastaviti djelomična rekonstrukcija. Na tom je dijelu zid podignut 150 cm.
Zapadni je zid veoma dug i u njegovu korpusu ima nekoliko „kaverni“ nastalih odnošenjem kamena za gradnju okolnih kuća, spomenutim rušenjem i iskopom temelja za nekoliko zgrada koje su bile predviđene za gradnju na tome mjestu. Tijekom ovogodišnjih radova odlučeno je da se stabilizira njegov južni dio, odnosno kut kojim se spaja s južnim zidom. Taj kutni dio praktički nije postojao nad zemljom, već samo u razini s njom, a na nekim mjestima i do pola metra ispod zemlje. Nakon čišćenja zida do njegovih zdravih ostataka, započelo je obostrano zidanje unutrašnjeg i vanjskog lica, klesancima u redovima i jednake visine kako je to bilo zadano sačuvanim dijelovima zida. Zid je u prosjeku podignut 70-80 cm. Prije samog zidanja obrubljeni su svi

sačuvani dijelovi zidne žbuke i fresaka na tom zidu. Žbuka kojom su se osiguravali rubovi sačuvane žbuke morala je biti dovoljno čvrsta kako bi sigurno i trajno čuvala rubove mozaika, ali i istodobno dovoljno meka da se u svako doba može (ako se pokaže potreba za konzervacijom sačuvanih dijelova žbuke) relativno lako i brzo odstraniti bez posljedica za izvornu žbuku. S obzirom na čvrstoću podloge i način prezentiranja ožbukanih dijelova, za izvedbu obruba upotrebljavala se smjesa kvarcnog pijeska s gašenim vapnom kao vezivom i SM-vezom.

Tehnika zidanja, obrada kamena i vezivo

Kamen koji se upotrebljavao za djelomičnu rekonstrukciju zidova nabavljan je na samom terenu. Naime, tijekom prethodnih arheoloških radova sav je kamen (onaj s obrađenim licem, kao i onaj neobrađeni veličine šake) sakupljan i deponiran u lijepo složenu gomilu, upravo za tu svrhu. Time je u najvećoj mjeri riješen problem kamena za zidanje koji je i izvorno bio uzidan u zidove termi. Nakon što je iscrpljena kamena gomila, dio je kamena potrebnog za zidanje kupljen, a zatim je klesarskim alatom obrađen na jednak način kakva je bila antička obrada, odnosno ravno su priklesana sva lica kamena prije njegova uzidavanja u zid.

Kao vezivna smjesa upotrebljavano je vapno s lokalnim pijeskom vađenim iz viškog ležišta u Zlopoju, manjom količinom mrvljene tegule i malim udjelom bijelog cementa kako bi se postiglo brže stezanje veziva, te sivkastog pigmenta da novo vezivo ne odudara previše od izvornog. Analizom antičke žbuke utvrđeno je da su antički graditelji upotrebljavali upravo te komponente za svoju vezivnu smjesu (uz iznimku bijelog cementa i pigmenta). U antičkoj žbuci obično je uvelike prisutna smrvljena tegula, no ovdje antička žbuka uopće nije sadržavala smrvljenu tegulu ili je njena zastupljenost bila veoma mala. Stoga se u smjesu upotrijebljenu za zidanje također stavljalo malo smrvljene tegule. Inače, veća količina smrvljene tegule na isejskim termama primijećena je samo u debelim naslagama žbuke koja se postavljala u bazene radi vodonepropusnosti te u žbuci koja se upotrebljavala za vanjsko žbukanje zidova. Za pripremanje takve vezivne smjese bio je određen jedan čovjek, kako bi se postigla jednakost njena sastava tijekom trajanja sviju radova. Sljubnice između kamenih klesanaca čišćene su i malo uvučene u fugu, upravo onako kako je to slučaj i s antičkim zidanjem.

Izgledom, novi su zidovi u odnosu na starije svjetliji, što je sasvim logično jer izvorni zid na sebi ima tisućljetnu patinu. Novi će se zidovi s vremenom uvelike približiti izvornom zidu. Nakon radova, cijeli je prostor uređen poravnavanjem zemlje te preslagivanjem preostalog kamena.

U konačnici, statički stabilizirani te konzervirani i djelomice rekonstruirani zidovi termi najkvalitetniji su način čuvanja samoga antičkog objekta te hipokausne konstrukcije koja je ostala sačuvana u prostoru kaldarija. Time se omogućava pokretanje konzervatorskih zahvata unutar prostora tepidarija i kaldarija te na nekim mjestima rekonstruiranje hipokausne konstrukcije, kako bi se shvatio način zagrijavanja termalnog kompleksa. Također, statička stabilizacija zidova omogućava i daljnje pretvaranje cijelog kompleksa u arheološki park te njegovo natkrivanje.

Južni zid nakon sanacije

Literatura

Gabričević 1958 Branimir Gabričević, Antička Issa. Arheološko-povijesni prilog za urbanističko-regulacionu osnovu grada visa, Split, 1958: 105 – 123.

Gabričević 1968 Branimir Gabričević, Antički spomenici otoka Visa, PPUD, 17, Split, 1968: 5 – 60.

Kirigin 1986 Branko Kirigin, Vis, Gradina, rimske terme, Arheološki pregled, 26, Ljubljana 1986, 124 – 125.

Čargo, Matulić, Borovac 2001 Boris Čargo, Branko Matulić, Tonči Borovac, Terme antičke Isse. Preliminarni osvrt na arheološko-konzervatorske radove u 2001. godini, Hrvatska zora, 28, Vis, 2001: 15 – 24.

Boris Čargo

Summary

Because of the poor condition of some of the parts of the architecture in the thermal complex in Vis, which was brought about by numerous devastations of the last sixty years, the urgent structural repair of the extant parts of the southern and western wall of the thermal complex was called for, as well as its partial reconstruction. During the past years, detailed architectural documentation has been kept, and the existing condition has been noted meticulously. All the works were aimed at restoring at least something of the original appearance of the walls.

The stone used for the partial reconstruction of the walls was obtained in situ. During the previous campaigns, the stone was collected and deposited for this very purpose. This to the greatest extent solved the problem of the building stone that was originally incorporated in the walls of the thermae. After the original stone was used up, some more was purchased and then worked with carving tools to resemble that of the antique period.

Lime mixed with local sand extracted from the Vis beds in Zlopoje was used as binding mixture, mixed with a small quantity of crushed tegula and a small amount of white cement in order to achieve a faster setting time. Analysis of the antique mortar showed that the ancient builders had used these components for their binder (with the exception of white cement and grey pigment).

Finally, the walls of the thermae were structurally stabilised and conserved and partially reconstructed. This enables the launching of conservation operations within the tepidarium and the caldarium. The structural repair of the walls also makes possible further works on the arrangement of the whole complex into an archaeological park, and for covering the area.

Redni broj: 245
Lokalitet: Kamenmost – Kaldrma
Naselje: Kamenmost
Grad/općina: Podbablje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Povod za arheološka istraživanja na položaju Kaldrma u selu Kamenmostu bio je otkriće stećka sljemenjaka tijekom obnove državne prometnice D-60, dionice Lovreć – Kamenmost – Imotski. U dogovoru s investitorom, tvrtkom Hrvatske ceste d.o.o., a na temelju dozvole Konzervatorskog odjela u Imotskom, ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika provela je zaštitna arheološka istraživanja. Posao je obavljen za 12 radnih dana, tijekom listopada i studenoga 2008. godine.

Istražen je dio kasnosrednjovjekovnoga groblja smještenog ispod suvremene ceste, oko pedeset metara udaljenog od mosta preko rijeke Vrljike u smjeru Imotskoga. Radi pristupa grobovima, smještenima u razini polja, bilo je nužno ukloniti 15 m dužine kolnika, zajedno s bočnim

Pogled na lokalitet i okolicu

Grobovi

zidovima i nasipom visokim oko 2 m. Na 90 m² otkriveno je 25 grobova i ostatak kaldrme – naboja ceste koja postoji od antike. Riječ je o dijelu groblja srednjovjekovnog naselja koje se nalazilo na području današnjeg Kamenmosta. Premda površina arheološkog lokaliteta zasigurno premašuje istraženu, kako u smjeru pružanja prometnice D-60 prema sjeveru i jugu tako i zapadno, radi opisanih su okolnosti istraživanja ograničena na spomenuti segment kako se ne bi znatno utjecalo na ritam i cijenu građevinskih radova.
Grobovi su orijentirani u smjeru zapad-istok i raspoređeni u redove. Otkrivene su jame bez arhitekture te obzidani grobovi s kamenim pločama poklopnicama. U većini jama zatečen je po jedan kostur, u pet su grobova ostaci dva ili tri pokojnika, a samo su dva s kosturima djece. Tek u nekoliko slučajeva zabilježeno je dodirivanje grobnih jama, što upućuje na to da su imale nadzemne oznake od kojih je sačuvan jedan stećak zatečen *in situ*. Radi izostanka pokretnih nalaza, on je i glavni oslonac datiranja ukopa u kasnosrednjovjekovno razdoblje, odnosno u 14. i 15. stoljeće.
Ostaci kostura (35 osoba iz 25 grobova) predani su Kliničkom zavodu za sudsku medicinu KBC-a Split, gdje su stručno analizirani. Zajedno s arheološkim izvješćem, ti su rezultati objelodanjeni na znanstvenome skupu organiziranom povodom stote obljetnice rođenja Stjepana Gunjače. Nakon čišćenja, tehničkog i fotografskog dokumentiranja nalaza te uklanjanja kostura pokojnika, površina je 3. prosinca 2008. godine oslobođena za nesmetan rad građevinara, a usprkos vremenskim neprilikama koje su otežavale normalan rad, istraživanja su obavljena u okvirima predviđenima troškovnikom i sklopljenim ugovorom. Nakon obnove mosta i prometnice, pronađeni stećak sljemenjak te s istoga lokaliteta otprije odbačena ploča – kovčeg postavljeni su istočno od mosta, uza sjevernu obalu Vrljike.

Ljubomir Gudelj

Summary

The reason for the archaeological excavations at the site of Kaldrma in the village of Kamenmost was the discovery of a ridge stechak during the repairs to the D-60 national highway, Lovreć-Kamenmost-Imotski section.
Over 90 square metres, 25 graves and the remains of cobbles were found, the filling of road that had existed since antiquity. This is part of a cemetery of a medieval settlement that was located in the area of today's Kamenmost.
The graves lie west to east and are arranged in rows. Grave pits without any architecture were discovered, and built graves with stone slab lids. In most of the pits one skeleton each was discovered, while in five graves there were the remains of two or three deceased; in only two were there the bones of children. Only in a few cases was note taken of any touching of the grave pits, which suggests that they had surface level markings, of which only one stechak found in situ has been preserved. Because of the absence of moveable finds, it is also the main support for the dating of the burials to the late medieval period, that is, to the 14th or 15th century.

Redni broj: 246
Lokalitet: Kaštel Sućurac – Donje Krtine
Naselje: Kaštel Sućurac
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: Z-3254
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nastavak istraživanja rimskodobne nekropole na položaju Donje Krtine u Kaštel Sućurcu trajao je tijekom lipnja i srpnja 2008. godine. Nekropola je otkrivena i djelomično uništena prilikom gradnje ceste 2006., na katastarskoj čestici 1254, kada je istraženo 35 grobova iz razdoblja rimske vladavine (Šuta 2006; Kamenjarin 2007). Voditelj radova bio je Ivan Šuta iz Muzeja grada Kaštela, a u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi Ivanka Kamenjarin, Ivan Carev te apsolvent studija arheologije Petar Dozan. Radovi su financirani sredstvima Splitsko-dalmatinske županije i Grada Kaštela.

Nekropola se nalazi u okviru salonitanskog agera, u neposrednoj blizini rustičnih vila na položajima Gornje Krtine i Žuvanče. Smještena je sa sjeverne strane vapnenačkoga grebena koji se približno pruža u smjeru istok-zapad. Većina grobova orijentirana je u tom smjeru, s iznimkom nekoliko grobova koji su orijentirani smjeru sjever-jug. Istraženi grobovi ukopani su većim dijelom u tupinu, s različitim tipovima grobne arhitekture. Inhumirani su grobovi najčešće imali kamene ploče kao poklopnice, ali su kao poklopnice rabljene i tegule, samostalno ili u kombinaciji s kamenom. Tegule su polagane vodoravno ili rjeđe na dvije vode, s imbreksima na vrhu. Nekoliko je grobova uz poklopnice imalo i kamene obložnice, a česti su bili i grobovi bez arhitekture. Upotrebljavane su i amfore, a u svim slučajevima radi se o sjevernoafričkim tipovima. Kao i u prethodnoj kampanji, česti su nalazi željeznih čavala oko kostura, što upućuje na postojanje drvenih ljesova. Osim inhumiranih, pronađeno je i nekoliko incineriranih grobova. Svi incinerirani grobovi smješteni su u južnom dijelu nekropole, bliže vapnenačkoj stijeni. U svim je slučajevima riječ o ostacima paljevine, s drvenim ugljenom i nagorenim kostima. Paljevinski ostaci imaju elipsoidan oblik, izdužen u smjeru istok-zapad ili nepravilan kružni oblik. Glavninu pokretnih nalaza čine prilozi u grobovima. Pronađeno je dosta keramičkih posuda, uljanica, staklenih boca, novčića, noževa, pojasnih kopči, željeznih alki, igala, fibula, pinceta, čavala, privjesak od staklene paste i narukvica. Većina je nalaza sa zaštitnih istraživanja 2006. nakon konzervacije i restauracije prezentirana u novome stalnom muzejskom postavu u Muzeju grada Kaštela.
Novim je istraživanjima na površini od 80 m² istraženo 17 grobova koji su otkriveni zapadno od dijela obuhvaćenog prijašnjim radovima. Samo je ondje bilo moguće nastaviti istraživanja, s obzirom na to da je s istočne strane izgrađena cesta, sa sjeverne željeznička pruga, a s južne strane nalazi se vapnenački greben. Također je, radi utvrđivanja zapadne granice groblja, desetak metara zapadno od istraženog dijela otvorena probna sonda. U sondi dimenzija 2x3 m pronađen je jedan grob (G 52), djelomice devastiran, no prema orijentaciji i prilozima uklapa se u ostali dio nekropole. Dalje prema zapadu istraživanje

Pogled na istraženi dio nekropole (foto: I. Šuta)

nije bilo moguće nastaviti, jer se radi o drugoj zemljišnoj čestici s čijim vlasnikom zasad nije postignut dogovor. Cijelo groblje, uzme li se u obzir istraženi i devastirani dio, vjerojatno sadrži više od stotinjak grobova. Novootkriveni su grobovi prema načinu gradnje i prilozima slični otprije istraženima. Nekropola je bila u upotrebi dulje razdoblje, od 2. do kraja 4. st., što se (osim prema pokretnim nalazima) može zaključiti i na osnovi devastiranja starijih grobova novijim ukopima i izbacivanja ili slaganja kostiju starijih ukopa uz rub groba. Prilozi su u grobovima loše očuvani, uglavnom je riječ o sličnom materijalu kakav je otkriven i prethodnim kampanjama. Dakle, najčešće je riječ o keramičkim uljanicama, narebrenim čašama i manjim vrčevima s jednom ručkom te zdjelama. Metalni su nalazi željezne alke, željezni nož, brončana lukovičasta fibula, brončane narukvice, brončani privjesak, brončani prsten, brončana kovanica i zlatni svitak. Trbušaste boce čine glavninu staklenih nalaza, međutim, dosta su lošije očuvane od boca pronađenih u prvoj kampanji istraživanja. U grobu 44 kao prilog pronađen je morski puž volak (*Hepaplex trunculus*).

Čaša iz groba 40 (foto: I. Šuta)

Sljedeće godine arheolozi Muzeja grada Kaštela namjeravaju nastaviti sustavna istraživanja na toj nekropoli, čime bi se upotpunili dosadašnji podaci i utvrdilo rasprostiranje nekropole. U tom će smislu biti važna istraživanja na susjednoj katastarskoj čestici, gdje se očekuje zapadni rub nekropole.

Literatura

Kamenjarin 2007 Ivanka Kamenjarin, Kaštel Sućurac – Donje Krtine, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 404 – 405.

Šuta 2006 Ivan Šuta, Zaštitna istraživanja rimskodobne nekropole u Donjim Krtinama u Kaštel Sućurcu, Obavijesti HAF, 3/2006, Zagreb, 2006: 85 – 92.

Ivan Šuta

Grob 40 (foto: I. Šuta)

Summary

The continuation of the research into the Roman period necropolis at the site Donje Krtine in Kaštel Sućurac was carried out in June and July 2008. The necropolis was discovered and partially destroyed when a road was being built in 2006, at which time 35 graves from the period of Roman rule were excavated. With new research over an area of 80 square metres, 17 more graves were investigated, which were discovered to the west of the part covered by the previous operations. The necropolis, if we take into consideration the part explored and devastated, probably contained over a hundred graves. It was in use for a long period, from the 2nd to the 4th century AD. In the coming year archaeologists from Kaštela Municipal Museum intended to carry on systematic research into this necropolis, to supplement current data and determine the extent of the necropolis. From this point of view it will be important to excavate in the adjacent cadastral plot, where the western edge of the necropolis is expected.

Redni broj: 247
Lokalitet: Kaštel Štafilić – podvodno paleolitičko nalazište
Naselje: Kaštel Štafilić
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: Z-3761
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno istraživanje

Tijekom rujna 2008., prvi je put arheološki istraženo podvodno paleolitičko nalazište Kaštel Štafilić (Resnik). Lokalitet se nalazi u neposrednoj blizini poznatoga podvodnog nalazišta iz razdoblja prapovijesti i helenizma. Paleolitički je lokalitet prilikom ronjenja uočio i prepoznao Ivo Svilan (koji je bio član ekipe tijekom istraživanja) te o tome obavijestio arheologe.

„Usisavanje“ sedimenta (foto: K. Zubčić)

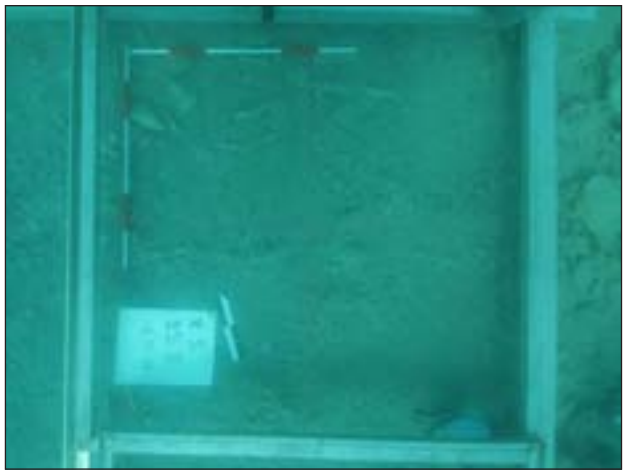

Situacija na razini otkopnog sloja 3 (foto: M. Parica)

Nalazište je ugroženo djelovanjem prirodnih procesa, morskih životinja i ljudi. Cilj istraživanja bio je utvrđivanje stratigrafije i prikupljanje površinskih nalaza na vrlo ograničenoj površini. Postavljeno je mrežište i reper za mjerenje visine na dubini od otprilike 4 m. Odlučeno je da se pristupi prikupljanju nalaza s površine i probnom sondiranju radi utvrđivanja stratigrafije. Mrežište dimenzija 8 m² podijeljeno je na kvadrante 1x1 m, s tim da se svaki kvadrant dodatno dijelio na potkvadrante veličine 0,5x0,5 m. Vanjski su rubovi mrežišta s kopna snimljeni totalnom stanicom. Nalazi s površine prikupljeni su ručno, a iskopavalo se uz pomoć mamut-sisaljke, u otkopnim slojevima od 5 do 10 cm. Dubine su mjerene podvodnim uređajem koji je postavio Kruno Zubčić. Cjelokupan je sediment prikupljan u vreće te ispiran i prosijavan na kopnu kroz sita veličine 5 mm i 2 mm.

Na početku istraživanja očišćen je površinski sloj u □ 1A, 1B, 2A i 2B. Površinski je sloj nazvan OS1 (otkopni sloj 1), i uglavnom se sastojao od kamenja i nešto mulja. Pronađeno je nekoliko mogućih artefakata te krhotina rožnjaka koje su vjerojatno raspucane prirodnim procesima. Nakon uklanjanja površinskog sloja započelo je iskopavanje OS 2 (otkopni sloj 2), također u □ 1A, 1B, 2A i 2B. OS 2 je muljasto-pjeskoviti sediment s kamenim kršem (boja po Munsellu 5GY4/1 – tamno zelenkasto siva). Pronađeno je nekoliko mogućih artefakata te veća količina krhotina od rožnjaka. OS3 i 4 (otkopni sloj 3 i 4) jesu muljeviti slojevi slične strukture kao OS2, nešto svjetlije boje. U otkopnom je sloju 3, osim krhotina rožnjaka čija je koncentracija počela opadati, pronađena jedna rukotvorina te još nekoliko primjeraka koji su mogli biti alatke. Ispod slojeva nalazi se matična stijena.

Ispiranje sedimenta kroz dvostruko sito (foto: I. Karavanić)

U □ 1C, 1D, 2C i 2D prikupljeno je kamenje s površine (OS1) i nije se iskopavalo. Uz krhotine rožnjaka pronađena su tri zanimljiva primjerka s obradom, od kojih je jedan vjerojatno pseudoartefakt, drugi bi mogao biti bočno strugalo, a treći je poprečno strugalo.

Istraživanja podvodnoga paleolitičkog nalazišta Kaštel Štafilić pokazala su da se nedvojbeno radi o srednjopaleolitičkome podvodnom nalazištu s artefaktima musterijenske kulture, prvom takve vrste u Hrvatskoj koji je podvodno istražen.

Problematika procesa formiranja tog nalazišta vrlo je složena zbog snažnog djelovanja valova koji direktno utječu na granulometrijski sastav sedimenta, pa tako i na artefakte koji se nalaze u tom sedimentu. U zapadnom dijelu Kaštelanskog zaljeva, kod izvora Pantana, olujna je valna baza za vrijeme orkanskog juga na 15 – 20 m dubine, a za vrijeme bure na 5 m dubine (Crmarić et al. 1998: 181 – 182). Nalaze također mogu poremetiti različite morske životinje te čovjek (građevinski radovi, primjerice kanalizacija, te ronjenje radi sakupljanja školjaka). To se nalazište nalazi plitko (oko 4 m dubine) te vjerojatno nije paleolitičko stanište na otvorenome *in situ*, iz vremena kada je razina mora bila bitno niža nego danas, već je riječ o nalazima koji su prirodnim procesima s primarnoga pleistocenskog staništa dospjeli na trenutačnu lokaciju i nalaze se u svome sekundarnom položaju. Bez obzira na navedenu situaciju, riječ je o iznimno važnom nalazištu koje nadopunjuje sliku musterijena istočne jadranske obale. U blizini postoje još dva musterijenska lokaliteta – Mujina pećina koja je istraživana 1995. – 2003. (Karavanić et al. 2008.) i nalazište na otvorenom Lokve u Planu koje je pronašao Ivan Šuta (usmeno priopćenje). Ako se izuzmu nalazišta sjeverno od Zadra (Vujević 2007), tolika koncentracija lokaliteta na relativno maloj površini rijetkost je za razdoblje srednjeg paleolitika u Hrvatskoj i vrlo je važna za proučavanje ponašanja neandertalaca u Dalmaciji. Premda je Z. Brusić (1977.) već prije izvijestio o paleolitičkim artefaktima (odnosno mogućim artefaktima) iz našeg podmorja, istraživanje lokaliteta Kaštel Štafilić prvi je pokušaj primjene (i prilagodbe) standardne metodologije iskopavanja paleolitičkih nalazišta na jedan podvodni lokalitet u Hrvatskoj i prvo podvodno iskopavanje jednoga paleolitičkog nalazišta u našoj zemlji. Zbog novih znanstvenih spoznaja i zaštite nalazišta, istraživanja srednjeg paleolitika u predjelu Kaštela trebalo bi nastaviti i intenzivirati.

Literatura

Brusić 1977 Z. Brusić, Prethistorijski pomorski nalazi na području južne Liburnije, Radovi Centra JAZU u Zadru, 24, Zadar, 1977: 53 – 60.

Crnarić et al. 1998 R. Crnarić, D. Bogner, M. Juračić, Holocenski sedimenti i sedimentacija u Kaštelanskom zaljevu, u: (ur.: M. Hodžić i sur.), Kaštela kolijevka Hrvatske, Radovi sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna – 3. listopada 1998. godine, Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, 1998: 178 – 182.
Karavanić et al. 2008 I. Karavanić, P. T. Miracle, M. Culiberg, D. Kurtanjek, J. Zupanič, V. Golubić, M. Paunović, J. Mauch Lenardić, V. Malez, R. Šošić, I. Janković, F. H. Smith, The Middle Paleolithic from Mujina Pećina, Dalmatia, Croatia, Journal of Field Archaeology, 33, Boston, 2008: 259 – 277.

Ivor Karavanić
Kruno Zubčić
Mladen Pešić
Mate Parica
Rajna Šošić Klindžić

Summary

The first archaeological excavation of the underwater Palaeolithic site of Kaštel Štafilić (Resnik) was conducted in September 2008. The site is immediately adjacent to the known underwater site from the prehistoric and Hellenism periods. It is threatened by the working of natural processes, of marine organisms and people. The objective of the research was to determine the stratigraphy and to collect surface finds over a very limited area.
Research into the underwater Palaeolithic site of Kaštel Štafilić showed that this is without doubt a Middle Palaeolithic site with artefacts of Musterien culture, the first of the kind in Croatia at which submarine excavation was carried out.

Redni broj: 248
Lokalitet: Kaštel Štafilić – Resnik
Naselje: Kaštel Štafilić
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: Z-3762
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Od rujna do sredine prosinca 2008. godine, djelatnici Arheološkog odjela Muzeja grada Kaštela sustavno su arheološki istraživali lokalitet Resnik u Kaštel Štafiliću. Konzervatorski nadzor vodio je mr. sc. Miroslav Katić, viši konzervator iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture i Grada Kaštela.

Nakon prošlogodišnjih velikih zaštitnih istraživanja, ove su godine radovi nastavljeni u području sjeverozapadnog ugla lokaliteta, kako bi se utvrdio smjer pružanja bedema naselja. Istraženo je šest sondi. U sondama 1, 4 i 6 pronađeni su ostaci bedema antičkog naselja. Bedem je najbolje očuvan u sondi 1, gdje je pronađen u dužini od 10 m i širini od 2,7 m. Sačuvan je u temeljima. Vanjsko lice zida izrađeno je od velikih obrađenih kamenih blokova, dok

Sonda 1 (foto: I. Šuta)

je unutrašnjost ispunjena sitnijim kamenjem. S unutrašnje strane zidina, unutar naselja nalazi se naboj keramike.
Prema odluci stručnog kolegija Konzervatorskog odjela u Trogiru, na čelu s dr. sc. Radoslavom Bužančićem, određen je način preventivne konzervacije arhitektonskih ostataka pronađenih prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja u 2007. godini. Svi su zidovi pokriveni geotekstilom, kao i samo dno sonde. Nakon toga nasut je sloj riječnog pijeska (tzv. turjački). Slijedi sloj zemlje, mjestimice debeo i do 1,5 m. Radilo se uz pomoć mehanizacije (bager i kamion). Arhitektura pronađena u sondama 18 – 21 ostavljena je otvorena. Oko nje su u suhozidnoj tehnici izgrađena tri zida koja uokviruju sjevernu, zapadnu i istočnu stranu sonde. Te će sonde, zajedno sa sondom iz 1991./92., činiti jezgru budućega arheološkog parka Resnik.

Literatura

Kamenjarin 2006 Ivanka Kamenjarin, Kaštel Štafilić – Resnik, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 356 – 358.
Šuta 2008 Ivan Šuta, Kaštel Štafilić – Resnik, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Ivanka Kamenjarin

Summary

In autumn 2008 excavations were conducted into the north west corner of the Antique settlement of Resnik in Kaštel Štafilić. In test pits 1, 4 and 6, the remains of a rampart were

uncovered. The architectural remains found in 2007 had been covered with geotextile and preventively backfilled with river sand and earth. The central part (squares 18-21) were left open, and together with remains found in 1991/1992 will form the nucleus of a future archaeological park.

Redni broj: 249
Lokalitet: Kotezi – Opletje
Naselje: Kotezi
Općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja i srpnja 2008. djelomice je istražen i kao arheološki park uređen srednjovjekovni lokalitet Opletje u Kotezima. U ime tvrtke Omega Engenering iz Dubrovnika, voditelj arheoloških radova bio je dr. sc. Ante Milošević, uz asistenciju Ljube Gudelja, obojica iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Kasnosrednjovjekovno groblje smješteno je na parcelama u vlasništvu nekoliko obitelji Radić, dvjestotinjak metara južno ispod kapelice sv. Ante u Kotezima, istočno pokraj puta prema Kokorićima. Nalazi se nedaleko od vijadukta

Pogled na lokalitet

Autoceste Split – Ploče, a pokraj trase buduće lokalne ceste i regionalnog vodovoda, stoga je zahvat bio nužan i prilagođen planovima izgradnje spomenutih infrastrukturnih objekata. Prije početka istraživanja, iz suhozidnih je međa parcela i poveće gomile (prikupljene tijekom prijašnjih krčenja okolnog terena) virilo nekoliko masivnih kamenih blokova.

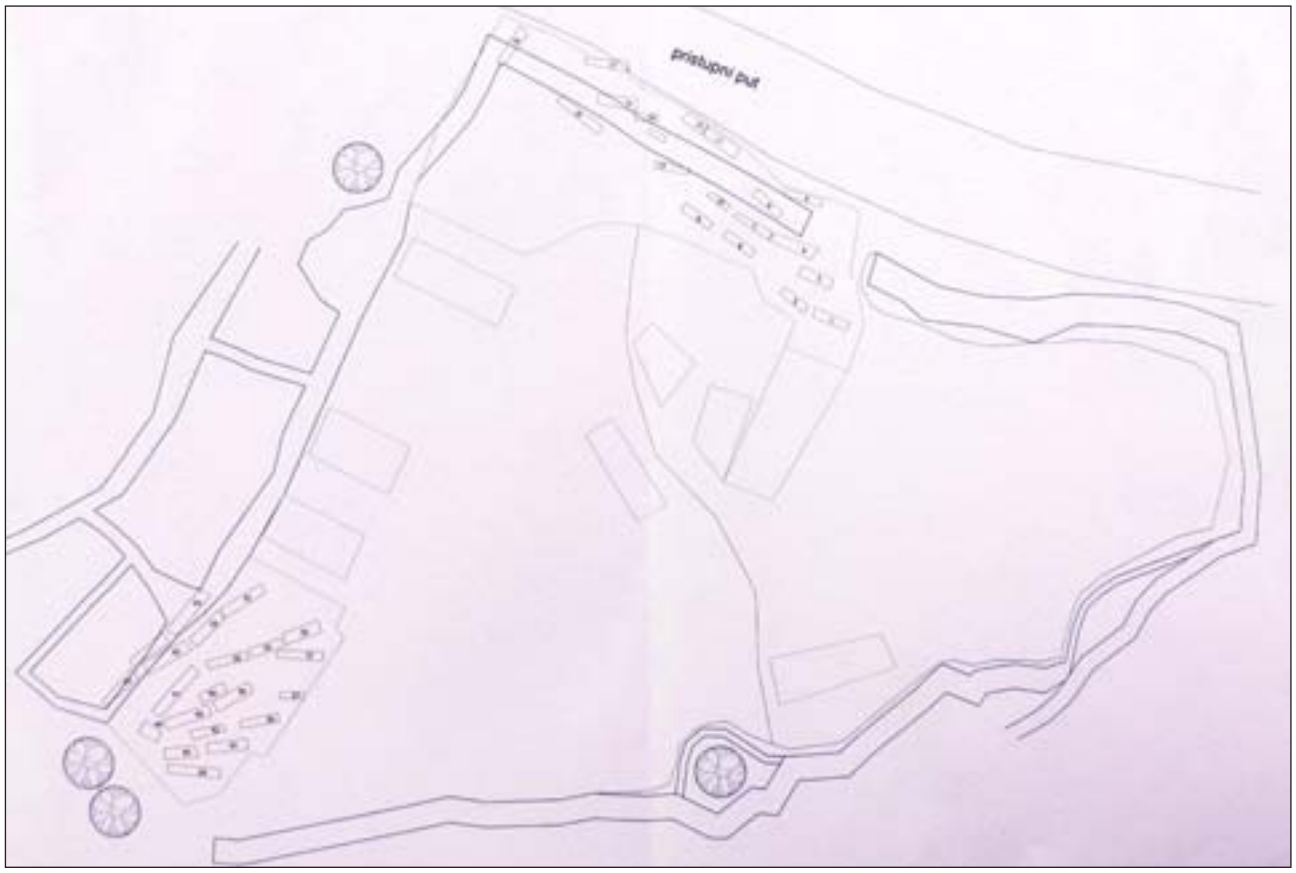

Tlocrt istražene površine

Grob s poklopnicama

Pogled na arheološki park

Dio je stećaka tada pomican, prelomljen ili razbijen, a više je grobova s kosturnim ostacima pokojnika ispreturano ili uništeno. Svejedno, pokazalo se kako je dio groblja ostao netaknut, kao i nadgrobni kameni spomenici koje radi težine nije bio jednostavno izmjestiti s izvornog položaja.

Istraženo je 58 srednjovjekovnih grobova raspoređenih u dvije odvojene skupine, pretežno s jednim, ali i s dva ili više ukopa u istu jamu. Dio groblja nije istražen zbog nesuglasja s vlasnicima susjednih zemljišta. Osim kamenom obzidanih grobova pokrivenih nepravilnim pločama, otkriveni su grobovi izdubljeni u litici te skupina ukopa u zemlju bez arhitekture. Većina je pokojnika bila položena u smjeru zapad-istok. Dio kostura bio je oštećen već tijekom srednjeg vijeka zbog ukopavanja na istome položaju, a neki prilikom naknadnih krčenja zemljišta. Osim stećaka, nisu zamijećeni drugi nadgrobni biljezi. Samo su dva stećka reljefno ukrašena plastično istaknutim križevima čiji su krakovi na krajevima zaobljeno prošireni. Ime Rade Miletića, legendarnog oslobodilelja Vrgorca od Turaka, uklesano na jednome stećku, novovjekovni je grafit nastao prije nekoliko generacija.

Otvoren grob

Prema dobro sačuvanim kosturima može se zaključiti kako su rijetki pojedinci doživjeli duboku starost, a brojni dječji ukopi svjedoče o visokoj smrtnosti mlađe populacije. Osobito je zanimljiv nalaz kostura majke s lubanjom djeteta na zdjelici, koji upućuju na to da je pokojnica preminula pri porodu ili neposredno nakon njega. Tek nekoliko pronađenih primjeraka nakita svjedoči i o skromnom materijalnom standardu tamošnjih srednjovjekovnih žitelja. Riječ je o brončanim prstenima – viticama te kuglastim privjescima pucetima. Pokraj glave dvaju pokojnika pronađene su krhotine keramičkih posuda grubih stijenki, namjerno položene prilikom njihovih ukopa.

Prema broju i rasporedu istraženih grobova, načinu polaganja pokojnika te nalazima, može se zaključiti kako je riječ o groblju stanovnika obližnjih zaselaka, koje je nastajalo tijekom kasnoga srednjeg vijeka, okvirno od 12. – 13. do 15. i 16. stoljeća. Ostaci onodobnih kuća nalaze se stotinjak metara zapadno od tog položaja, a slične su nastambe vjerojatno sačuvane i drugdje u Kotezima. Dio prelomljenog stećka ugrađen u zid mjesne kapelice sv. Ante upućuje na položaj još jednog kasnosrednjovjekovnoga groblja s kontinuitetom do novijeg doba, kada je prekinuto ukopavanje na tom položaju.

Nakon dokumentiranja lokaliteta na Opletju, stećci su izmaknuti na prije istraženu i uređenu površinu te poredani prema shemi sličnoj zatečenoj situaciji. Među njima je i spomenik ukrašen križem, pronađen pedesetak metara prema zapadu, koji (premda zgotovljen) nije bio postavljen nad grobom. Većina je spomenika u obliku kovčega, dok su dva sljemenjaka bila položena na postament s uklesanim ležištem. Spajanjem pronađenih ulomaka spojeno je nekoliko nadgrobnjaka koji čekaju detaljniju konzervatorsku

obradu. Pokraj istražene uređene površine postavljeni su putokazi i dvojezični (hrvatsko-engleski) informativni panoi s osnovnim podacima o djelomice istraženom nalazištu.

Ljubomir Gudelj

Summary

During 2008, salvage archaeological excavations were conducted into the late medieval site at Opletje in Kotezi by Vrgorac; they were spurred by operations about the construction of a motorway and ancillary infrastructure features. On tilled land, 58 late medieval graves were examined, mainly with one burial and occasionally with two or more burials in the same pit. The gravestones discovered (stechaks) were placed on a previously arranged area, thus creating a little open-air archaeological park.

Redni broj: 250
Lokalitet: Kovačevići
Naselje: Gornje Rašćane
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog izgradnje Jadranske autoceste na dionici Zagvozd – Ravča, zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 15 kod Kovačevića. Arheološka istraživanja obuhvatila su lokalitete kamene gomile te dvije vrtače u mjestu Gornjim Rašćanima, toponimnog naziva Repati dolac, na k.č. br. 7579, 7654 i 7655, k.o. Vrgorac. Arheološka istraživanja započela su početkom studenog, a razgradnja i dislociranje kamene gomile te sondažna arheološka istraživanja u vrtačama trajala su 70 radnih dana, odnosno do kraja travnja 2008. godine. Zbog nepovoljnih zimskih uvjeta, istraživanja su prekidana u kraćim periodima. U arheološkim istraživanjima sudjelovali su: voditelj istraživanja Vedran Katavić, dipl. arheolog i prof. povijesti, Ida Beg, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti, Tomislav Jerončić i Ana Sunko, dipl. arheolozi, svi zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o. iz Splita. Nadležni konzervator bio je mr. sc. Miro Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Gomila se nalazi na uzvišenom položaju iznad većeg broja vrtača koje su smještene na prostoru toponimnog naziva Repati dolac, dok toponimni nazivi obližnjih vrhova (Gradina i Gradinica) upućuju na kontinuitet naseljavanje tog područja još od prapovijesnih vremena.

Gomila

Lokalitet Gomila u Kovačevićima nalazi se na istaknutom položaju na čijem se sjeveru krajobraz naglo spušta te se formira veći broj vrtača. Gomila se nalazi na 651,89 m n.m., gotovo je pravilnoga kružnog oblika, promjera otprilike 17 m te visine 2,5 m. Gomila kupastog oblika sagrađena je tako da je među procjepe vapnenačke litice uglavljivano krupnije kamenje te zatim nabacano neobrađeno kamenje raznih dimenzija. Tijekom ručne razgradnje kamene gomile pronađena su i dva inhumacijska ukopa. Grob 1 nalazi se na jugozapadnom dijelu gomile, a pruža se u smjeru I-Z. Radi se o pravokutnom grobu u škrinjici, dimenzija 1,48x0,47 m. Grobna škrinjica sačuvana je u vidu tri okomito

Zračni snimak lokaliteta u Kovačevićima, AN 15 (foto: V. Katavić)

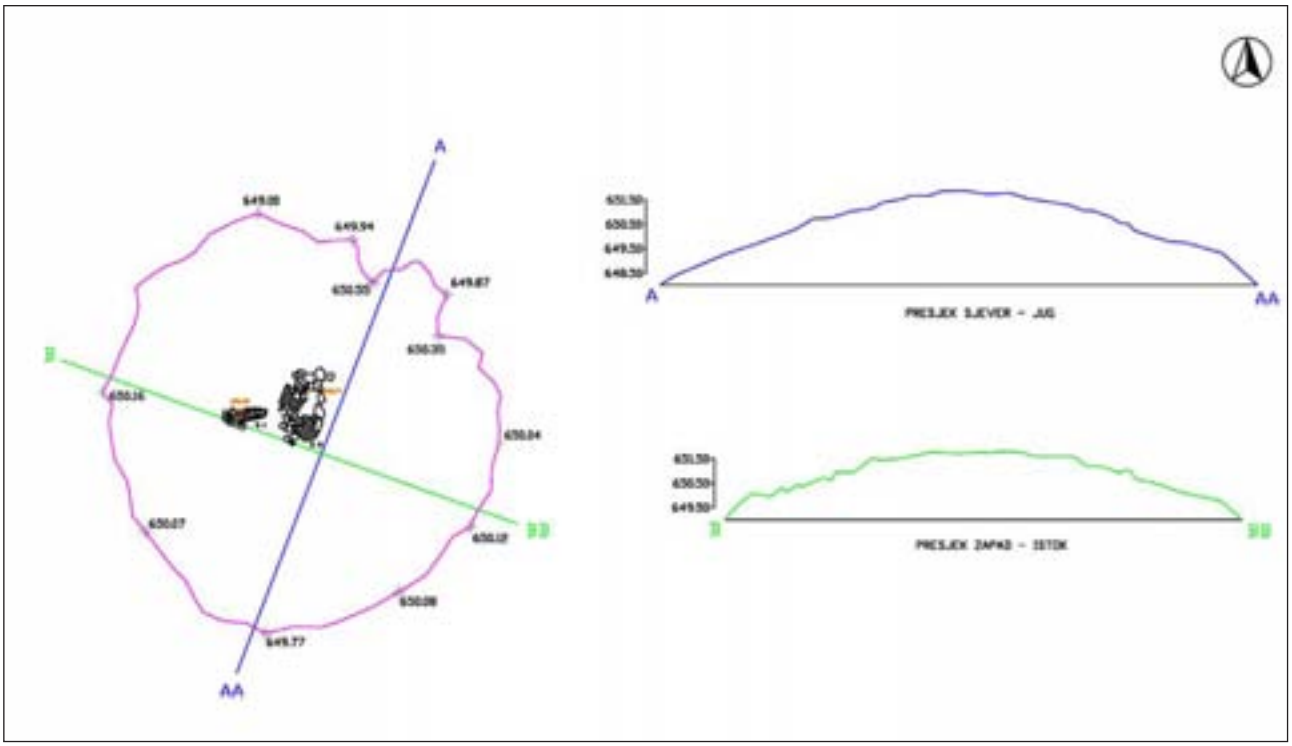

Obrub gomile i pozicija grobova (izradio: M. Kraljev)

postavljena kamena koja čine bočne stranice te na istoku kameno uzglavlje, a sačuvana je i jedna tanka neobrađena popločnica. Unutar groba pronađene su loše očuvane i dislocirane ljudske kosti, nekoliko puževa te fino uglačan kamen. Položaj i način gradnje upućuju na to da se radi o srednjovjekovnome grobnom ukopu. Radiokarbonska analiza uzorka zuba datira taj grob od 1160. do 1280., dok osteološka analiza upućuje na kostur djeteta starog od 7,5 do 8,5 godina.

Grob 2 jest centralni grob kamene gomile koji se pruža u smjeru S-J, s glavom na jugu. Zidan je od neobrađenog kamena poredanog uz kamenu liticu, a dimenzije su mu 2,10x1,15 m. Grob je bio prekriven većim, pravilno obrađenim, vodoravno postavljenim poklopnicama. Ljudske su kosti loše sačuvane, a položaj pojedinih kostiju upućuje na mogućnost zgrčenog ukopa. Radiokarbonska analiza uzorka kosti rebra datira taj grob od 1310. do 1050. g. pr. Kr. Osteološka analiza pokazala je da se radi o kosturu muškarca, starog od 50 do 55 godina. Tijekom istraživanja pronađeni su malobrojni pokretni nalazi. Jedini kameni nalaz pronađen je kao grobni prilog u srednjovjekovnom grobu. Radi se o manjem fragmentiranom, fino uglačanom kamenu. U neposrednoj blizini groba 1, na jugozapadnom dijelu gomile pronađen je i jedini metalni predmet (alka), izrađen od bronce i kružno-prstenastog oblika, odvojenih krajeva. Tipološke i vremenske odrednice, kao i funkcija predmeta nisu poznate, a s obzirom na kontekst nalaza moguće je kako se radi o srednjovjekovnom nakitu na odjeći. Na tom je lokalitetu pronađeno i nekoliko sitno fragmentiranih keramičkih ostataka koji s obzirom na kontekst nalaza i fakturu vjerojatno pripadaju prapovijesnom razdoblju.

Vrtača 1

Vrtača 1 nalazi se sjeverozapadno ispod gomile, na visini od 630 m n.m. Nepravilnog je elipsastog oblika, površine otprilike 381 m². Rubovi vrtače obzidani su suhozidima od neobrađenog kamena, koji su podizani između prirodnih stijena. S obzirom na konfiguraciju terena i izloženost suncu, pozicionirano je šest sondi različitih dimenzija. Prilikom iskopa izostali su očekivani arheološki nalazi.

Vrtača 2

Vrtača 2 nalazi se pedesetak metara sjeveroistočno od prve vrtače na visini od 624 m n.m. Nepravilnog je ovalnog oblika, s

Brončani predmet u obliku alke (foto: Z. Sunko)

Držak s ukrasom Litzen (foto: I. Beg)

većim usjeklinama na sjevernom i zapadnom dijelu. Površina vrtače iznosi cca 653 m². Ovisno o konfiguraciji, rubovi su vrtače mjestimično obzidani suhozidima od neobrađenog kamena. Na sjevernom dijelu vrtače, u kamenu procjepu konstantno se zadržava voda, a u odnosu na vrtaču 1 znatno je izloženija suncu. S obzirom na konfiguraciju vrtače, pozicionirano je pet arheoloških sondi različitih dimenzija i dubine iskopa. Uz registrirane geološke strukture, unutar sondi 2 i 3 pozicioniranih na sjeveru, registrirani su kulturni slojevi. Nakon primarne obrade, među nalazima keramike izdvojeni su fragmentirani rubovi, dršci, dna ili ukrašeni dijelovi posuđa, među kojima se ističe fragmentiran, vertikalno trakast držak s križno utisnutim ukrasom *Litzen.*

Literatura

Čović 1989 B. Čović, Posuška kultura, Glasnik zemaljskog muzeja, nova serija, 44, Sarajevo, 1989: 88 – 89.
Čović, Marović 1983 B. Čović, I. Marović, Cetinska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, IV, Sarajevo, 1983: 191 – 231.
Gudelj 2003 LJ. Gudelj, Zavojane – prilog arheološkoj karti Zaobiokovlja, Starohrvatska prosvjeta, III/30, Split, 2003: 247 – 249.
Marović 1991 I. Marović, Istraživanje kamenih gomila cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, sv. 84, Split, 1991: 15 – 17.
Milošević, Govedarica 1986 A. Milošević, B. Govedarica, Otišić, Vlake – Praistorijsko nalazište u vrtači 1, Godišnjak, knjiga XXIV, Centar za balkanološka ispitivanja, 22, Sarajevo, 1986: 51 – 71.
Šuta 2007 I. Šuta, Korištenje vrtača u prapovijesti srednje Dalmacije, Izdanja HAD, Gospić, 2007.

Vedran Katavić

Summary

Archaeological excavations at the sites of two sinkholes and a cairn in Kovačevići on the line of the Zagvozd to Ravča section of the motorway during 2008 enabled new scientific knowledge to be acquired related to this relatively little explored or poorly explored part of the area at the back of Biokovo. The stone cairn located above the sinkholes was created as a funeral barrow. While the cairn was being built, an important role was played by the configuration of the ground, during which the limestone cliffs were employed, enclosed with large or small and unworked stones. In the cairn there was a central burial, of rustic architecture without any grave goods. An older male was buried, and with radiocarbon dating the burial was assigned to the transition of the middle into the late Bronze Age. It was secondarily used in the Middle Ages, also for burial, in this case of a child. The devastated grave was radiocarbon dated to the end of the 12th to the early 14th century, for there were no grave goods. After modern events, during the 20th century, the cairn, because of its position and form and sparse vegetation was frequently visited by hunters and also used during army exercises.

Redni broj: 251
Lokalitet: Lupoglav – AN 6 Vrtača 1 i AN 7 Vrtača 2
Naselje: Zagovzd
Grad/općina: Zagvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja i srpnja 2007. te veljače i ožujka 2008., na trasi Jadranske autoceste, dionici Šestanovac – Zagvozd, na čvoru Zagvozd arheološki su istraženi lokaliteti AN 6 Vrtača 1 i AN 7 Vrtača 2. U istraživanju je sudjelovala stručna ekipa u sastavu: dr. sc. Boris Olujić, voditelj istraživanja, izvanredni profesor na Katedri za staru povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, mr. sc. Jasmina Osterman, zamjenica voditelja, znanstvena novakinja na Katedri za staru povijest Odsjeka za povijest, Nela Kovačević (Arheo Plan d.o.o.), Marijan Lozo, stručni i tehnički suradnik (Konzervatorski odjel u Splitu), Jadran Lindić, student Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, speleolog, Goran Puđa, student Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, speleolog, Ante Kunjašić, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Petar Protić i Igor Humjan, tehnički suradnici te fizički radnici. Teren su geodetski snimile tvrtke Geographica d.o.o. iz Splita te Arheo Plan d.o.o. iz Dubravke. Istraživanja su obavljena prema ugovoru sklopljenom između Ministarstva kulture i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Lokaliteti AN 6 Vrtača 1 i AN 7 Vrtača 2 obuhvaćeni su lokalnim toponimom Lupoglav. Radi se o kompleksu vrtača međusobno razdvojenih stijenama i suhozidima.
U Vrtači 1 nalaze se dva vrlo kvalitetno građena bunara i jedna lokva. Jedan od bunara (bunar 1) u svim razdobljima godine ima dovoljno vode koja u kišnim razdobljima pukotinama u kršu dolazi do njega i ondje se zadržava. Kraj bunara nalazi se omanja kamenica za napajanje stoke. Vrtače i bunari detaljno su geodetski snimljeni te je

napravljena i iskolčena mreža 3x3 m. Bunari su fotografski i nacrtno dokumentirani. Pomoću motorne pumpe izvađena je sva voda iz bunara 1, a s njegova dna vađen je mulj koji je pažljivo pretraživan. U Vrtači 1 (AN 6), u neposrednoj blizini bunara, otvorene su dvije sonde. Sonda 1 je produžena, a produžetak je nazvan sonda 3 u Vrtači 1. U sondi 1, dimenzija 3x3 m, utvrđeno je deset stratigrafskih jedinica (u daljem tekstu SJ). U sondi 1 pronađeni su brojni fragmenti uglavnom prapovijesne keramike, u SJ 1, 3, 4, 5, 6, 7 i 8. Također je bilo životinjskih kostiju, fragmenata kućnog lijepa i metalnih nalaza (metalna pojasna kopča itd.). SJ 6 (tamnosmeđa do crna ilovača) ukopana je u SJ 5 (vrlo svijetla, žuta glina). U obje su stratigrafske jedinice pronađeni manji komadi gara koji su poslani na analizu u laboratorij Beta Analytic Inc., University Branch, 4985 S. W. 74 Court, Miami, Florida, USA 33155. Analiza uzoraka gara za SJ 5 (Beta 241022) daje rezultat 2980 (+ – 60) BP (prije sadašnjosti) (*Measured Radiocarbon Age*), konvencionalni je datum (*Conventional Radiocarbon Age*) 2970 (+ – 60) BP (prije sadašnjosti), a kalibracije od 1390 do 1010 prije Krista (Cal. BP od 3340 do 2960). Za SJ 6 (Beta 241019) rezultat je 2730 (+ – 50) BP (prije sadašnjosti) (*Measured Radiocarbon Age*), konvencionalni je datum (*Conventional Radiocarbon Age*) 2720 (+ – 50) BP (prije sadašnjosti). Kalibracije za tu jedinicu daju datume od 980 do 800 prije Krista (Cal. BP od 2930 do 2750). Time je datirana i keramika u te dvije arheološke cjeline. U svakom je slučaju vidljivo ukopavanje mlađeg sloja broj 6 u stariji sloj broj 5.

Sloj broj 8 (masna sivo-svijetlosmeđa ilovača) nalazi se ispod sloja 6. U njemu nisu pronađeni tragovi gorenja. Nalazi keramike s trakastom ručkom taj sloj dovode u blisku vezu sa slojem broj 5 te se može ustvrditi da je istodoban ili možda čak i nešto stariji od njega (srednje ili kasno brončano doba). SJ 10 potpuno je sterilan sloj jarko žute zemlje s malo pjeskovitih primjesa (zdravica). S tim je slojem i završen iskop sonde 1, ali je zbog količine nalaza i broja stratigrafskih jedinica odlučeno da se ta sonda proširi prema sjeveru u dužini od 1,5 m. To je proširenje dobilo naziv sonda 3 u Vrtači 1. U sondi 3 utvrđeno je devet stratigrafskih jedinica koje uglavnom odgovaraju onima u sondi 1. Fragmenti keramike, kućnog lijepa i kostiju pronađeni su u SJ 2, 4 (odgovara SJ 6 u sondi 1), 5 (odgovara SJ 8 u sondi 1) i 6 (odgovara SJ 4 u sondi 1).

U sondi 1 i njezinu proširenju (sonda 3) u Vrtači 1 nije utvrđeno postojanje nekoga čvrstog objekta, osim recentnog vatrišta u jugoistočnom dijelu sonde 1 (vatrište 1). Međutim, prema analizi slojeva (stratigrafskih jedinica) te nalaza u njima, može se zaključiti da je taj prostor već u brončanom i željeznom dobu, ali i tijekom mlađih razdoblja intenzivno rabljen za iskop gline, upotrebljavane za oblaganje dna bunara i lokava te kao sirovina za izradu keramičkih proizvoda. Budući da su se tijekom istraživanja vremenski uvjeti (svibanj – srpanj 2007. godine) mijenjali od čestih hladnih kišnih razdoblja do vrućih ljetnih dana s temperaturama oko 40 ºC, tijekom istraživanja bile su jasno vidljive osobine toga nepropusnog sloja gline. Zbog kiša se u većini sondi zadržavala voda, stoga je u sondama 1 i 2 istraživanje bilo i prekinuto na neko vrijeme. Tijekom lipnja i srpnja temperature su dosezale i 40-ak stupnjeva Celzijevih te se tlo toliko stvrdnulo da ga je trebalo stalno vlažiti kako bi se nastavilo istraživanje.

Lupoglav, Vrtača 1 i 2 (AN 6, AN 7) (foto: B. Olujić)

Sonda 2 u Vrtači 1 nalazi se južno od sonde 1, u blizini bunara 2. U toj je sondi bilo nešto manje nalaza nego u sondi 1 (i sondi 3). Keramika je pronađena u SJ 3 (svijetložuta kompaktna glina) te 4 (tamnosmeđa do crna rahlija ilovača, vrlo slična SJ 6 u sondi 1 Vrtače 1), zajedno s tragovima gara. Glina je i ondje vađena radi oblaganja dna lokava ili bunara te za izradu keramičkih proizvoda. Većina fragmenata keramike nalažena je u južnoj polovici sonde, bliže bunaru 2.

Lupoglav, Vrtača 2 (AN 7) (foto: B. Olujić)

Lupoglav, Vrtača 1 (AN 6), bunar 1 i kamenica (foto: B. Olujić)

S obzirom na to da je Vrtača 2 (AN 7) stubom flankiranom suhozidom razdvojena na dva dijela, podijeljena je na Vrtaču 2 A i Vrtaču 2 B. Vrtača se uzdužno proteže u smjeru sjever-jug (prema masivu Biokova). Sonde su otvarane uz rubove vrtače. U Vrtači 2 A otvorene su dvije, a u Vrtači 2 B tri sonde označene pripadajućim brojkama. U sondi 1 u Vrtači 2 A nisu pronađeni pokretni nalazi, već samo tragovi obrade zemlje, a definirane su dvije stratigrafske jedinice. U sondi 2 u Vrtači 2 A, definirane su četiri stratigrafske jedinice, a fragmenti keramike, gara i kućnog lijepa pronađeni su u stratigrafskim jedinicama 1 (humusni sloj), 2 i 4. SJ 3 zapravo je mješavina jedinica 1 i 2, a u njoj nije bilo nikakvih nalaza. U toj sondi također ima nakupina gline, ali ipak znatno manje nego u sondama 1, 2 i 3 u Vrtači 1.

U sondi 1 u Vrtači 2 B, vrlo malo fragmenata keramike otkriveno je u SJ 1 i 2. Znatno dinamičnije situacije što se tiče različitih slojeva potvrđene su u sondi 2 u Vrtači 2 B. Ondje je definirano pet stratigrafskih jedinica. I ondje je pronađeno vrlo malo nalaza. Nešto fragmenata keramike pronađeno je u SJ 1 (humusni sloj tamnosmeđe zemlje), 2 (crvenkasta zemlja pomiješana s tamnom zemljom i sitnim kamenjem, s blagim sivkastim tonovima) i 5 (svjetlija smeđe-sivkasto-zelenkasta ilovača). U sondi 3 u Vrtači 2 B definirane su samo dvije stratigrafske jedinice. Nekoliko fragmenata keramike otkriveno je samo u humusnom sloju, SJ 1.

Pretpostavka da je prostor vrtače s bunarima mogao biti i mjesto nekog, možda manjega stalnog naselja, na kraju se pokazala točnom. Sustavnim pregledom terena te anketiranjem lokalnog stanovništva utvrđeno je postojanje ukupno dvanaest stambenih objekata građenih tehnikom suhozidanja. Objekti su građeni vrlo kvalitetno. Svi su objekti i temeljito geodetski snimljeni (digitalno georefencirani). Jedan objekt nalazi se sjeverno od prometnice koja iz Zagvozda vodi prema Vrgorcu. Taj se objekt u lokalnoj predaji obično naziva „Hasanagini dvori“. Južno od te prometnice, zapadno od puta prema crkvi Sv. Gospe i zaselku Brnasima, na predjelu zvanom „Milića vrtača“, nalazi se jedan stambeni objekt. Na sjevernoj strani umjesto zida iskorištena je živa stijena. Južno od prometnice, stare ceste koja vodi prema Vrgorcu, u predjelu „Lupoglava“ nalazi se ukupno pet objekata (jedan je objekt dvojni, Kuća 2-3). Dalje prema Biokovu, južno od „Lupoglava“, na putu prema zaselku Brnasima i crkvi Sv. Gospe, u predjelu „Smrdelj“ otkriveno je ukupno pet objekata. Nedaleko od kuće 4, u predjelu „Smrdelja“ nalazi se i jedna duboka kamenica u kojoj se voda zadržavala i u vrijeme najvećih vrućina i suše.

Svi se objekti nalaze u neposrednoj blizini bunara i vrtača u „Lupoglavu“. Svi su zatečeni objekti bili poput bunara potpuno zarasli gustom vegetacijom i nedostupni. S objekata je očišćena vegetacija te su geodetski snimljeni. Objekti su također bili ugroženi gradnjom trase autoceste i njezinih pristupnih cesta te ostalih infrastrukturnih objekata. Sondažno arheološko istraživanje provedeno je u tzv. Kući 4 na predjelu Smrdelj. U objektu u vrlo tankom sloju zemlje nisu pronađeni nikakvi pokretni arheološki nalazi, osim tragova gara (ognjište) te malo fragmenata kućnog lijepa kojim je bio obložen pod te zapunjene unutrašnje strane kamenih zidova. Kuća je, kao i svi ostali objekti, bila građena tehnikom suhozidanja, a u neposrednoj blizini nalazila se veća

Lupoglav, Vrtača 1 (AN 6), bunar 2 u fazi čišćenja vegetacije (foto: B. Olujić)

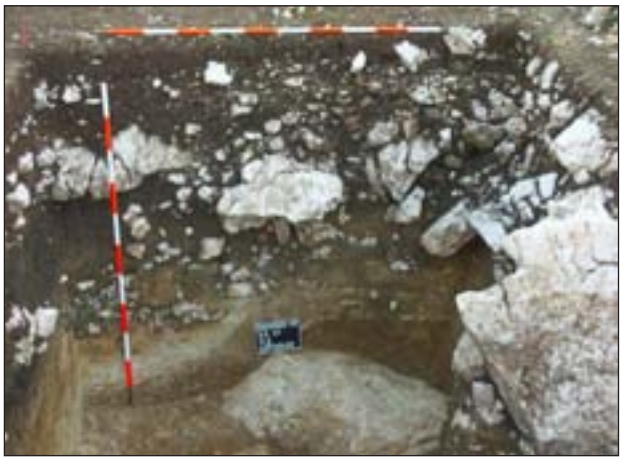

Lupoglav, Vrtača 1 (AN 6), sonda 3, sjeverni profil (foto: B. Olujić)

kamenica. Uzorak gara analiziran je u laboratoriju Beta Analytic Inc., University Branch, 4985 S. W. 74 Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 241023). Rezultat analize, kao izmjereni i konvencionalni radiokarbonski datum, pokazao je 440 godina prije sadašnjosti (+/– 40 godina). Kalibrirani datum dao je raspon godina od 1420 do 1490 poslije Krista (kalibracija prije sadašnjosti od 530 do 460 godina). Sve su kuće na mikrolokaciji „Smrdelj" bile neposredno uz put koji i danas ide od crkve Sv. Gospe (gdje je i staro groblje) prema zaselku Brzicama. Arheološko istraživanje na segmentu puta koji je poslije potpuno uništen gradnjom pristupne ceste, pokazalo je postojanje nešto manje od metar debelog sloja kvalitetno slagane kaldrme. Cesta je imala i kvalitetno obrađeno rubno kamenje. Iako je vrlo teško potpuno precizno odrediti njezinu starost, potpuno je jasno da je služila kao prometna poveznica svim spomenutim objektima te da su svi oni položeni u određenom odnosu na nju. Zato se pretpostavlja da je vjerojatno građena, a sasvim sigurno intenzivno rabljena u srednjem vijeku, kao uostalom i svi ti suhozidni objekti. Međutim, neki građevinski elementi i općenito način gradnje upućuju na to da se možda može razmišljati i o starijem podrijetlu te dobro građene prometnice (antičko razdoblje?). Poslije je kaldrma vjerojatno samo popravljana, a put bio rabljen do nedavno. Sonda je na toj cesti nacrtno i fotografski dokumentirana. Sve je nakon istraživanja vraćeno u stanje prije početka istraživanja. Cesta je geodetski snimljena od zaselka Brzica prema križanju s drugim pristupnim putem koji od stare ceste za Vrgorac vodi do crkve Sv. Gospe. Točke su uzimane po sredini ceste, a svaki je dio ceste i fotografski dokumentiran.

Ovim je zaštitnim arheološkim istraživanjima cjelovito obuhvaćen čitav jedan kompleks koji uključuje vrtače s bunarima, srednjovjekovne stambene i gospodarske objekte, kamenicu i komunikacijski pravac, sve u dugom kontinuitetu povijesnog trajanja. Taj je aspekt povijesne baštine do sada u hrvatskim povijesnim znanostima bio gotovo potpuno zanemaren i nepoznat. Usmena predaja govori da je ta cesta bila jedan od pravaca koji je vodio prema stočarskim stanovima na planinskom masivu Biokova (Kaoci i dr.). Također, cestom se moglo doći i do prijevoja koji je vodio s druge strane planine, prema moru. Vrtača je rabljena za poljoprivrednu proizvodnju, ali i za iskop gline kojom su oblagani bunari i kamenice te za proizvodnju različitih predmeta od pečene zemlje (keramičke posude, peke, utezi za tkalačke stanove, ukrasi i dr.). Prema podacima iz istraživanja, vrtača je bila jedna od stanica u redovitom stočarskom kretanju iz podnožja planine u viša područja, ovisno o godišnjim dobima i klimatskim prilikama, i to od brončanog i tijekom željeznog doba. Srednjovjekovno je naselje na tome mjestu samo nastavilo tisućljetnu praksu korištenja svim raspoloživim resursima koje je nudio krški krajolik. Te će objekte, na temelju istraživanja, već napravljene dokumentacijske podloge i budućih detaljnijih arhitektonskih snimanja, biti vrlo lako uklopiti u jedan od projekata zaštite i prezentacije povijesne baštine prostora. U tijeku istraživanja vođen je terenski dnevnik, iskopavanje je obavljano u skladu sa svim postojećim pravilnicima i normama vezanima uz arheološka istraživanja. Praćene su stratigrafske jedinice, iskopavanje

Smrdelj, stari put, pogled iz smjera Brzica prema Brnasima (JI-SZ) (foto: B. Olujić)

je obavljano ručno. Svi su iskopi i situacije georefencirani, nacrtno i fotografski dokumentirani. Fragmenti keramike pronađeni tijekom istraživanja bili su u vrlo lošem stanju, prije svega zbog okoliša u kojem su pronađeni. Tlo s velikom koncentracijom gline i nepropusnim slojevima, zadržavanjem vode u dužim razdobljima uzrokovalo je vrlo loše stanje pronađenih fragmenata keramike.

dr. sc. Boris Olujić

Smrdelj, sjeverni dio kuće 4 (foto: B. Olujić)

Summary

During 2007 and 2008 systematic salvage archaeological excavations were carried out in the area of Lupoglav, at the sites AN 6 Vrtača (Sinkhole)1 and AN 7 Vrtača 2, along the line of the Adriatic Motorway, Šestanovac – Zagvozd section, Zagvozd intersection.
These sites consist of two sinkholes with two wells and one pool for watering livestock as well as twelve medieval residential structures. During the research a large number of ceramic fragments were found, and dates were radiometrically established ranging from the 14th to the 9th century BC. In this period these sinkholes were used as cultivable areas, and today's wells very likely had their very beginnings at this time. In the Middle Ages there was a smallish settlement here that also used the wells and the pools, as well as the cultivable land of the sinkholes. Alongside these dwellings there is a very high-quality built road that passes around the foot of Mt Biokovo.

Redni broj: 252
Lokalitet: Majići – vrtača
Naselje: Zavojane
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionice Zagvozd – Ravča, zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 22 Vrtača u Majićima. Radovi su trajali tijekom zime 2007. i proljeća 2008. godine. Istraživanje je obavila tvrtka Arheo Plan d.o.o iz Konavala. Voditeljica je bila Nela Kovačević, zamjenica voditeljice Konstanta Mucić, a u stručnoj ekipi bio je Jure Šućur. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture, a radove je nadzirao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Ministarstva kulture, Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Zaselak Majići dio je sela Zavojana, a nalazi se sjeverozapadno od Vrgorca. Na istoku mu je selo Ravča, na sjeveru Stilja, a na zapadu Kozica. Najveći dio sela Zavojana nalazi se sjeverno od ceste Zagvozd – Vrgorac, i to na brdskom prostoru sjeverozapadno od planine Matokita. Nekoliko zaselaka, među njima i Majići, nalazi se u najnižem prostoru zabiokovske zavale, uz samu cestu i južno od nje. Najveća je plodna površina u tom dijelu zavale između planina Matokita i Mihovila sa sjeveroistoka i Biokova s jugozapada Jasena polja. Osim tog malog polja, postoji i niz međusobno izdvojenih vrtača.
Vrtača je položena u smjeru sjever-jug, te je izduženog, duguljastog tlocrta. Dimenzije su joj: 35 m (dužina/S-J), 30,50 m (širina/Z-I) te površina od oko 850 m². Vrtača ima dva ulaza – jedan na zapadnoj, a drugi na istočnoj strani. Sa svih strana omeđena je suhozidom rađenim od krupnog kamena različitih dimenzija, postavljenog na kamen živac. Suhozid je sačuvan cijelom dužinom u prosječnoj visini od oko 1 m te prosječnoj širini od oko 1 m. Vrtača je podijeljena na zapadni i istočni dio nizom srednjeg kamena, okomito postavljenog i djelomično ukopanog u zemlju (mrginj, međa, dioba), a površinski je obrađivana do prije petnaest godina. Uz zapadni rub vrtače smještena je stara pješačka staza koja je s obje strane omeđena suhozidom.
Na samom lokalitetu najprije je započelo čišćenje vrtače koja je bila zarasla u visoko i nisko raslinje. Čitav je prostor vrtače podijeljen u kvadrante (A5 – K13) dimenzija 3x3 m. Arheološki je istraženo 8 kvadranata. Dva su se kvadranta nalazila uz

Pogled na vrtaču tijekom istraživanja (foto: Z. Sunko)

zapadni, jedan uz sjeverni, tri uz istočni i jedan uz južni rub vrtače te jedan u sredini. Početna niveleta iskopa bila je na 267,18 m n.m. Iskopima se najniže doprlo do zdravica (crvena i žuta sterilna glinasta zemlja) i kamena živca (266,02 m n.m.). Nakon istraživanja vrtača je vraćena u zatečeno stanje.
Od pokretnih su nalaza ukupno pronađena 492 ulomka prapovijesne keramike, 158 ulomaka lijepa, 1 kremen, 2 kamena brusa i 10 ulomaka novijeg crijepa. Većina je nalaza nađena u sjevernom i zapadnom dijelu vrtače, gdje je kao završni – sterilni sloj evidentirana zdravica crvene boje. Ulomci prapovijesne keramike većinom su neukrašeni, a tri su oboda ukrašena otiskom prsta. Ulomci su datirani u rano i početak srednjega brončanog doba (Čović 1978; Marović 1991; Petrić 2003).
Velik broj pronađenih ulomaka keramike i lijepa ide u prilog činjenici da je vrtača povremeno posjećivana i privremeno su nastanjivani njen sjeverni i zapadni dio tijekom ranog i početkom srednjega brončanog doba.

Literatura

Čović 1978 Borivoj Čović, Velika gradina u Varavari – I dio (slojevi eneolita, ranog i srednjeg bronzanog doba), GZM, XXXII/1977, Sarajevo, 1978: 5 – 175.
Marović 1991 Ivan Marović, Istraživanja kamenih gomila Cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, 84, Split, 1991: 15 – 199.
Petrić 2003 Nikša Petrić, Pretpovijest jadranskih gradova Hrvatske, HAnt, 11/2003, Pula, 2003: 129 – 142.

Konstanta Mucić
Jure Šućur

Summary

Within the context of salvage archaeological excavations along the course of the Adriatic Motorway, archaeological excavation into the site AN 22 Vrtača (sinkhole) in Majići was addressed. Eight squares of dimensions 3 x 3 m were archaeologically excavated. Moveable finds were mostly found in the north and west part of the sinkhole (prehistoric potsherds, fragments of daub, one flint, two whetstones, and fragments of modern tiling).
The large number of finds of potsherds and daub tends to confirm the idea that the sinkhole was visited from time to time and occasionally inhabited during the early and beginning of the middle Bronze Age.

Redni broj: 253
Lokalitet: Matkovići (Gomila, Dvije pećine, bunar Bristovača, Gradina – kota 316)
Naselje: Ravča
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, S-V
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, na prostoru zaseoka Matkovića na Ravči istražena su četiri arheološka lokaliteta. Istraženi su: prapovijesni tumul (AN 25 – Gomila kod Matkovića) koji se nalazi oko 200 m zračne linije jugozapadno od zaseoka Matkovića, lokalitet Dvije pećine (AN 26) smješten južno od tumula i na južnim padinama brda Glavice, Gradina (AN 23 – Gradina – kota 316) smještena sjeverozapadno od tumula i bunar (AN 24 – bunar Bristovača) smješten na južnoj padini Gradine. Između tumula i Gradine prolazi stara karavanska cesta koja preko Kljenka i Drveničkih stina vodi u Makarsko primorje i pripada transverzalnim komunikacijama koje su tijekom povijesti povezivale primorje i unutrašnjost. Od longitudinalne komunikacije, koja je danas cesta Zagvozd – Vrgorac, odvaja se cesta u zaseoku Trlini i ide prema zaseoku Matkovićima, iza kojih se okreće na jug te prolazi između tumula i Gradine, pokraj brda Glavice i spušta se u udolinu Jablan.
Istraživanja su trajala od jeseni 2007. do proljeća 2008. godine. Obavila ih je tvrtka Arheo Plan d.o.o. Voditeljica je bila Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su arheolozi: Konstanta Mucić, Jure Šućur, Marina Kolanović i Ivana Galinović. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture, a nadzirao ih je mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Ljudske osteološke nalaze antropološki je analizirao dr. sc. Mario Šlaus, s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a radiokarbonska analiza obavljena je u laboratoriju Beta Analytic Inc., Florida, SAD.

AN 23 – Gradina – kota 316
Gradina se nalazi 350 m jugozapadno od zaseoka Matkovića te ima dobru kontrolu nad cijelim prostorom udoline Jablan na jugu, ali i nad glavnim longitudinalnim pravcem tog prostora, cestom Zagvozd – Vrgorac koja je poznata kao Napoleonov put, odnosno Marmontova cesta. Sa zapadne strane prostire se manja zaravan u kršu, koja se proteže sve do zaseoka Jurilja, a pogled se pruža sve do Velike gradine nad zaseokom Dubravom. Dimenzije su gradine: 70 m (dužina/SZ-JI), 50 m (širina/I-JZ) te zauzima površinu od oko 2400 m^2. Ovalna je oblika i nalazi se na visini od 316 m n.m.
Na Gradini se nalaze četiri terase koje su stepenasto položene od sjeverne padine prema južnoj. Gornje dvije terase zauzimaju manji dio gradine, a suhozidom i liticama kamena živca odvojene su od donjih terasa. Ulaz na Gradinu nalazi se sa sjeverne strane. S južne, jugozapadne i istočne strane gradine izraženije su litice kamena živca. Na Gradini je istraženo sedam sondi (sonde 1 – 7), u kojima je definirano ukupno 13 stratigrafskih slojeva, te je u njima nađena veća količina lijepa i ulomaka keramičkih posuda koje se mogu datirati u brončano doba. Među površinskim nalazima ima i ulomaka grublje rimske keramike koja svjedoči o dužem životu na Gradini.

AN 24 – bunar Bristovača
U podnožju brda Gradine (kota 316), 350 m jugozapadno od zaseoka Matkovića nalazi se bunar Bristovača (ili Bristovače). Bunari su u tome krškom prostoru neophodan životni resurs, a stanje tog objekta svjedoči o depopulaciji tog prostora i promjeni ekonomskog načina života. Okno bunara nalazi se na razini zemlje, a sam se bunar nalazi

na blagoj padini. Zbog toga su bočne strane najviše na sjevernoj strani, visine oko 2 m, dok je visina južne strane oko 1,5 m. Bočne strane bunara ozidane su nepravilnim, srednje velikim kamenom, bez upotrebe vezivnog sredstva. Na južnoj su strani u plaštu očuvane dvije kamene stube kojima se spuštalo do vode kada je njena razina bila niža. U bunaru u trenutku istraživanja nije bilo vode, što je redovita pojava u ljetnim mjesecima. Dno mu je bilo prekriveno kamenom koje je najvećim dijelom posljedica urušavanja s njegovih bočnih stranica ili s ruba bunara. Nakon uklanjanja tog kamena razina tla spuštena je sve do razine vode. Nije bilo arheoloških nalaza, što ne iznenađuje jer je bunar bio redovito čišćen dok je bio u upotrebi. Otvorene su i dvije probne sonde zapadno i jugozapadno od bunara. U sondama nije bilo nalaza, a sva tri stratigrafska sloja čine geološke, a ne kulturne slojeve. Riječ je o sloju humusa, ispod kojeg je slijedio sloj smeđe zemlje nastao denudacijskim procesom spiranja. Posljednji zabilježeni sloj bio je sloj lapora, unutar kojeg je počela izbijati voda, što je odgovaralo razini vode u bunaru.

AN 25 – Gomila kod Matkovića

Tumul se nalazi oko 200 m zračne linije jugozapadno od zaseoka Matkovića. Nalazi se na blagoj uzvisini kojoj sa zapada stoji brdo Gradina (kota 316), a s istoka brdo Umac. Prema sjeveru ima dobar pregled središnjeg dijela zabiokovske kotline kojom još od davnina prolazi longitudinalna komunikacija, danas cesta Zagvozd – Vrgorac. Tumul je imao osnovu kružnog tlocrta promjera 22,50 m, a relativna mu je visina bila oko 3,20 m. Površina tumula iznosila je 360 m². Naknadno je devastiran gradnjom mitraljeskih gnijezda koja su upotrebljavana i kao skloništa za pastire i lovce. Istraživanjem su definirane: suhozidne radijalne konstrukcije, polukružno položen suhozidni podzid, dva prapovijesna groba s kamenim pločama kružno postavljenima oko svakog od njih te kameni prsten djelomice očuvan na vanjskom rubu tumula.

U središnjem dijelu tumula, u sloju smeđe zemlje pronađena su dva prapovijesna groba. Grobovi su položeni u smjeru SSI-JJZ, a riječ je o grobovima u obliku kamenog kovčega konstruiranog od dvije duže i dvije kraće okomito postavljene pravokutne ploče, s nepravilnom poklopnicom nad njima. U sjevernijem grobu (Grob 1) pokopana je žena i dvoje djece, a u južnijem grobu jedan muškarac (Grob 2). Svi su pokojnici pokopani u zgrčenom položaju. Oko sjevernog je groba većim dijelom vrlo dobro sačuvan kružni prsten načinjen od kamenih ploča, dok je slična konstrukcija oko južnoga groba očuvana fragmentiranije.

Tumul je podignut u brončanom dobu kojemu pripadaju grobovi pronađeni u tumulu. Keramika pronađena u kamenom nanosu i slojevima zemlje datira se iz prijelaza srednjeg u kasno brončano doba. Iz rimskog razdoblja potječe samo jedan nalaz – metalna žličica, dok su u srednji vijek datirane samo dvije omega-kopčice. Nisu pronađeni ostaci arhitekture iz srednjeg vijeka, pa postojanje te faze ukapanja nije sigurno. Iz ranoga novog vijeka potječe krunica nađena u gornjem dijelu kamenog nanosa.

AN 26 – Dvije pećine

Lokalitet Dvije pećine (ili Pećine) nalazi se oko 300 m zračne linije jugozapadno od zaseoka Matkovića. Pećine se nalaze na južnoj padini brda Glavice. Ulazi u pećine

Položaj lokaliteta južno od zaseoka Matkovića (foto: Z. Sunko)

Pogled na tumul sa sjevera-sjeveroistoka nakon otkrića grobova i kružne konstrukcije oko groba 1 (foto: J. Šućur)

nalaze se petnaestak metara ispod vrha brda. Ulaz velike pećine gleda na jug, a male na jugozapad. Istraživanjem je uočeno kako su pećine povezane otvorom, i kako je zapravo riječ o jednoj pećini. Otvor je zatvoren većim i manjim kamenjem, vjerojatno kako bi se spriječilo strujanje zraka koje može biti jako neugodno. No i razina je pećina različita te su one na tim razinama i različito funkcionirale, što je pokazalo istraživanje, te je zadržana podjela na dvije pećine – malu na istoku i veliku na zapadu.
Dimenzije su velike pećine: 8 m (dužina/Z-I), 10 m (širina/S-J), površina oko 47 m². Dimenzije su male pećine: 5,70 m (dužina/Z-I), 4 m (širina/S-J), površine oko 16 m². U velikoj je pećini istraženo šest kvadranata postavljene mreže, dimenzija 1x1 m. Istražena se površina nalazila istočno od ulaza, uz rub pećine, u blizini otvora prema maloj pećini. Istraživalo se sve do sloja zdravice (crvenica) i kamena živca, te je u okviru 24 stratigrafska sloja pronađena velika količina keramike i životinjskih kostiju. Riječ je o prapovijesnoj, ručno rađenoj keramici. Uglavnom su u pitanju ulomci većih posuda debljih i malo hrapavih stijenki, smeđe, crveno-smeđe, crvene i žuto-smeđe boje, rađeni od gline s osrednjom ili većom primjesom usitnjenog kalcita. Jedini je ukras na nekoliko ulomaka onaj izveden otiskom prsta. Manji je dio nalaza tamno smeđe boje, tankih i glatkih stijenki te rađen od gline s malo ili nimalo primjesa. Keramika pripada brončanom i željeznom dobu.
U maloj se pećini također istraživalo unutar šest kvadranata mreže, uz sjeveroistočni rub pećine. Iskopavalo se kroz šest stratigrafskih slojeva, od kojih su svi rezultat geoloških i atmosferskih prilika, a ne čovjekova djelovanja. Osim novčića od 25 para iz 1938. godine u površinskom sloju, nije bilo arheoloških nalaza.

Jure Šućur
Konstanta Mucić

Summary

In the area of the hamlet of Matkovići in Ravči, as part of the salvage archaeological excavations along the line of the Adriatic Motorway, Zagvozd-Ravča section, four archaeological sites were explored. The following were excavated: a prehistoric tumulus (AN 25 – Tumulus by Matkovići), in which two prehistoric graves dating to the bronze age were found; the site Dvije pećine (AN 26), where a large quantity of Bronze and Iron age ceramics were found; Gradina (AN 23 – Gradina, elevation 316), where material belonging to the Bronze Age was found; while among surface finds there were potsherds from the Roman period and a well (AN 24 – bunar Bristovača), where no moveable archaeological finds were uncovered.

Redni broj: 254
Lokalitet: Mramori – Kamenjak
Naselje: –
Grad/općina: Lovreć
Pravni status: Z-3013
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki lokalitet Mramori – Kamenjak nalazi se sa sjeverne strane državne ceste D 60, u mjestu Lovreću blizu Imotskog. Riječ je o većoj skupini stećaka (sjeverno od ceste) i grobovima pod gomilicama (južno od ceste). Konzervatorskim je očevidom utvrđeno da traju ili su već završeni radovi na proširenju ceste u zoni zaštite, kao i u neposrednoj blizini lokaliteta na k.č. 5805, 5016/1, 5016/2, 5016/3, 5016/4, 5016/5, 5868/3, 5869, k.o. Lovreć, koji je registrirano kulturno dobro. Investitor radova bile su Hrvatske ceste, a radove je izvela tvrtka Kaukal d.o.o. Zaštitno arheološko istraživanje trajalo je u lipnju i srpnju 2008., tijekom sedamnaest radnih dana. Voditeljica istraživanja bila je Andrea Devlahović, dipl. arheologinja, a zamjenica Ida Beg, dipl. arheologinja (obje zaposlenice tvrtke Kaukal d.o.o.), koje su obavile potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove.

Arheološka istraživanja započela su sjeverno od ceste, strojnim odstranjivanjem šljunčanog tampona koji je postavljen bez konzervatorske dozvole. Dužina iskopnog rova iznosila je 50 m, širina oko 1 m, a prosječna dubina oko 0,4 m. Utvrđeno je postojanje recentnih i geoloških slojeva bez arheoloških ostataka. Radi mogućeg dislociranja stećaka prilikom prijašnje cestogradnje, pozicionirane su i istražene 4 sonde uz sjeverni rub otkopnog rova i cesti najbližih stećaka. U sondama je evidentiran humusni sloj

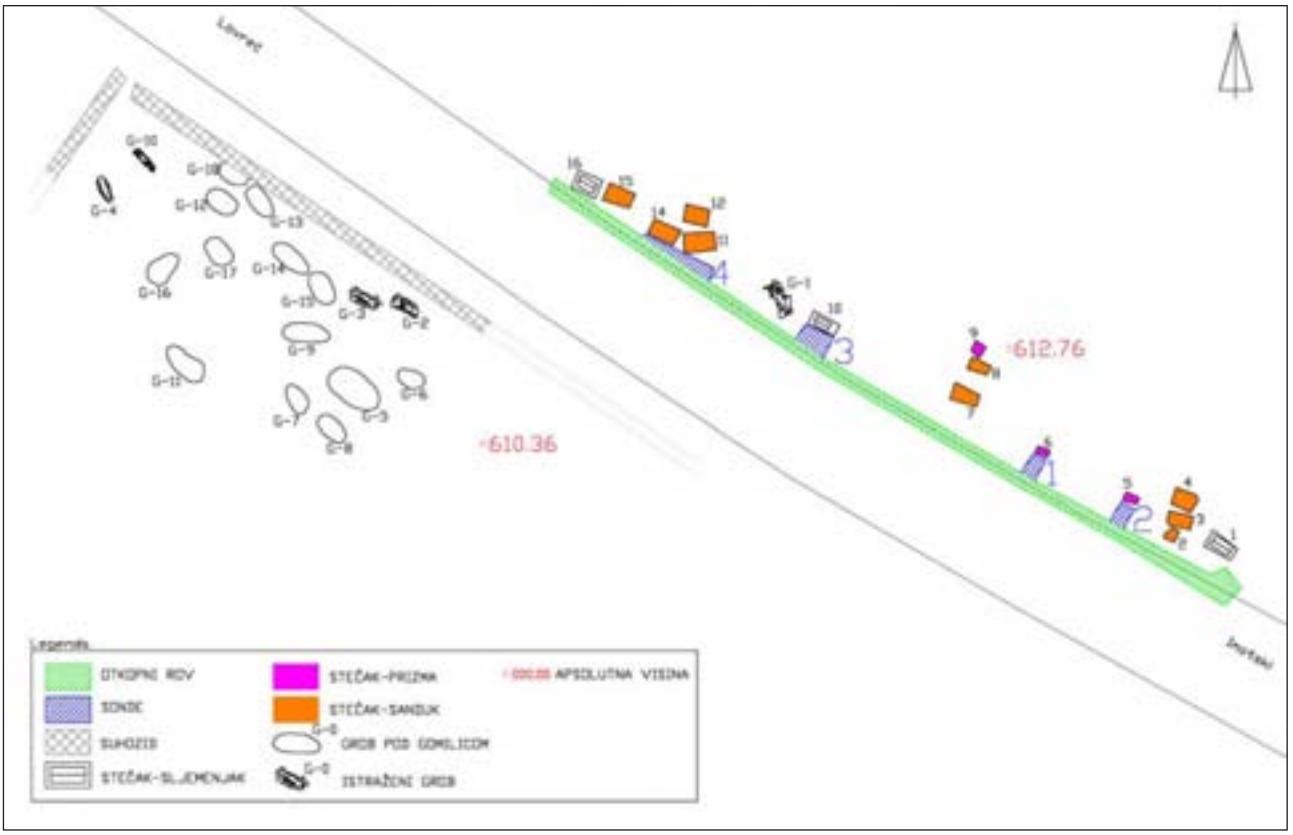

Geodetski snimak lokaliteta (izradila: A. Devlahović)

koji se javlja iznad geološkog sloja. Na tom je prostoru uočen samo jedan grob pod gomilicom (G-1). Na vrhu se nalazilo sitnije kamenje, a sam je grob ovalnog oblika i čine ga kamene poklopnice, uzglavne, donožne i obložne ploče (na sjevernoj je strani kamen živac u funkciji obložne ploče) te popločnice. Orijentiran je u smjeru istok-zapad, s otklonom prema sjeveru, a u njemu su bila pokopana najmanje dva pokojnika.

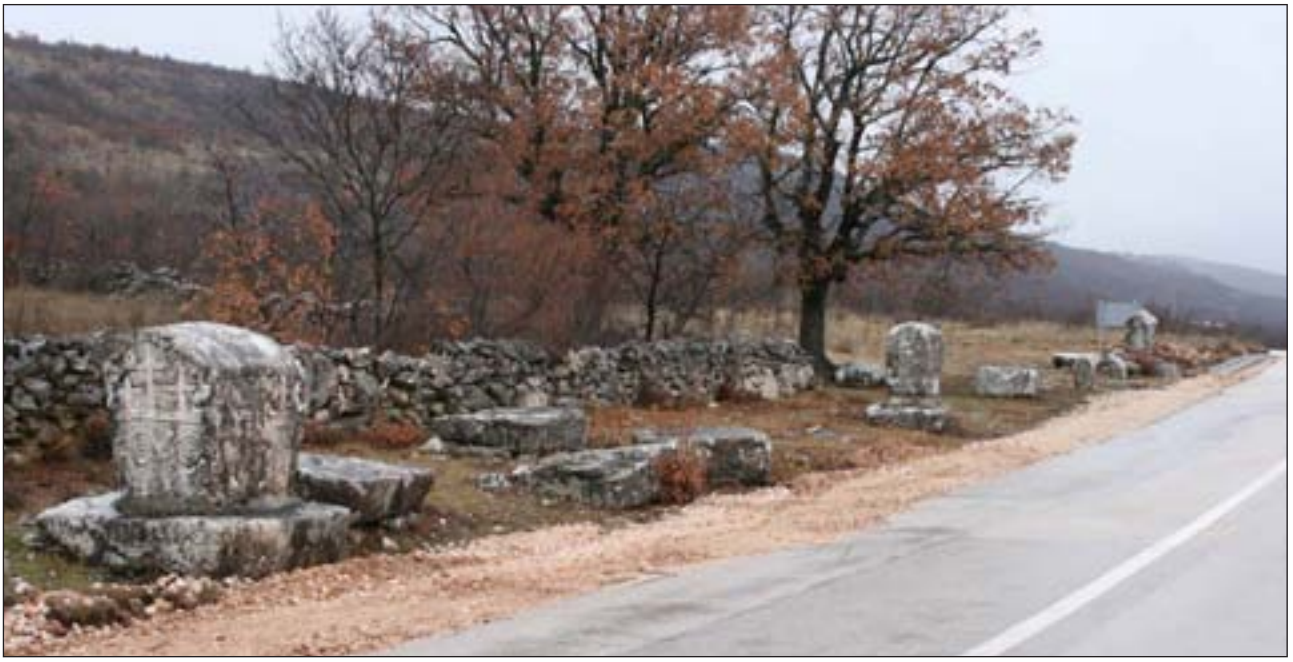

Pogled na sjevernu stranu lokaliteta (foto: V. Katavić)

Stećci su pak dokumentirani u vidu fotografije i crteža, a najzanimljivija su tri sljemenjaka koji pripadaju dalmatinskom tipu stećaka sljemenjaka srednjeg toka rijeke Cetine. Riječ je o sljemenjacima s odijeljenim podnožjima. Na prvom su sljemenjaku bočne strane ukrašene jednim širokim i dvama malim lukovima tek naznačene arkade (rabljena je numeracija i dokumentacija stećaka Konzervatorskog odjela u Splitu; uočene su neznatne razlike u pozicioniranju i brojnost pretpostavljenih ukopa, što je vjerojatno uvjetovano zatečenom vegetacijom). U svakoj je široj arkadi stilizirani ljiljan. Na krovu južnog pročelja nalazi se natpis koji je danas nemoguće pročitati, ali je sačuvan u djelu dr. Ivana Petričevića:

Ovdi leži dobar junak
u ime Vlkoe Radmila bogda
nića sin'a diode mi smrt' i u
gosp(o)dskoj službi pogibo v
ojuuć a ovo čini kovač Jurina

Kovač Jurina jest jedini imenom poznat klesar stećaka u Dalmaciji. Ta strana nije dovršena jer su od četiri arkade samo dvije lijeve ispunjene figurama, a dvije desne ostale su prazne. U prvoj slijeva prikazan je pješak u čvrstom stavu, a u desnoj drži širok mač uzdignut iznad glave. Prema njemu je, u drugoj arkadi, konjanik uperio koplje. Na sjevernom pročelju isklesano je stablo koje svojim granama pravi dvije arkade. Drugi je sljemenjak (10) ukrašen na sjevernoj i južnoj strani motivom lova konjanika na jelena, između kojih je istokračni križ na pročeljima, a na bočnima je stranama stilizirani ljiljan. Na južnom je pročelju trećeg sljemenjaka (16) također prikaz lova na jelena. Ispod toga su dva stabla koja na obje strane savijaju po dvije grane u spirale. Na sjevernom je pročelju prikaz zvijeri kako goni jelena, a na bočnoj zapadnoj strani javlja se motiv tzv. jeruzalemskog križa. Istočna strana podijeljena je horizontalno, a pojedino polje krasi motiv stabla s granama koje se savijaju u spirale. Treba još spomenuti i stećak tipa prizme s kosim stranama (5), gdje se naziru dvije ljudske figure te stećke tipa ploče na kojima se javljaju križevi, polumjesec, zvijezde…

Istraživanja su nastavljena južno od ceste gdje je, nakon čišćenja terena, evidentirano ukupno osamnaest grobova pod većim ili manjim gomilicama, uz iznimku groba 5. Riječ je o većem grobu čije su strane izgrađene od neobrađenog kamenja i izdižu se jednim dijelom iznad zemlje. Pokriven je dvjema masivnim pločama. Na zapadnoj je strani postavljen masivni kameni križ kratkih krakova, na kojem je uklesan polumjesec okrenut prema dolje i lik jelena (danas već teško vidljivo). Svi su grobovi fotografski i nacrtno dokumentirani, a istraženo je njih četiri (G-2; G-3; G-4 i G-10). Grob 2 ovalnog je oblika kojeg čine kamene poklopnice, obložne ploče, dok je kamen živac u funkciji uzglavne i donožne ploče te djelomično popločnica, grob 3 također je ovalnog oblika koji čine kamene poklopnice, obložne ploče, dok je kamen živac u funkciji uzglavne i donožne ploče te djelomično popločnica. Grob 4 nešto je drugačiji jer je imao učelke i na istočnoj i na zapadnoj strani, a grob 10 jedini je bio pačetvorinastog oblika s učelkom na zapadnoj strani. U grobovima je bilo po dvoje pokojnika, osim u grobu 2 gdje je bio jedan.

Grob 5 (foto: A. Devlahović)

Ukop u grobu 10 (foto: I. Beg)

Literatura

Glibota 2007 M. Glibota, Lovreć – crtice iz prošlosti, mletački i austrijski popisi i katastri, Lovreć, 2007.
Milošević 1991 A. Milošević, Stećci i Vlasi, Split, 1991.
Škobalj 1970 A. Škobalj, Obredne gomile, Sveti Križ na Čiovu, 1970.

Andrea Devlahović
Ida Beg

Summary

The archaeological site of Mramori-Kamenjak lies to the north of national highway D 60 in Lovreć, close to Imotski. This is a large collection of stechaks (north of the road) and graves under cairns (south of the road). The stechaks have been documented in the form of photos and drawings, the most interesting being three ridge stechaks belonging to the Dalmatian type of the middle course of the Cetina River.

Redni broj: 255
Lokalitet: Omiš – Brzet
Naselje: Omiš
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P-1771
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. nastavljeno je istraživanje lokaliteta Omiš – Brzet, na položaju ispred prvoga hotelskog paviljona. Voditelj radova bio je Hrvoje Gjurašin iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Križ na poklopcu sarkofaga u narteksu

U ovoj kampanji istraživao se narteks, cijelo područje iza apside, odnosno transepta, u prvome istočnom pastoforiju te u lijevom kraku transepta, starokršćanske crkve. U narteksu je od važnijih pokretnih nalaza pronađen peti ulomak reljefa oltarne pregrade s križem unutar vijenca, potpuno sačuvan neukrašen impost kapitel, ulomak stupa te veći ulomak rubnog dijela prozorske tranzene.
Podzemne su vode u narteksu za sada onemogućile detaljnija istraživanja, ali su pred ulazom u brod crkve otkrivena tri sarkofaga ukopana u pod. Jedan sarkofag ima poklopac na dvije vode koji je po sredini probijen. Do tog su sarkofaga dva puknuta i najvjerojatnije otvarana sarkofaga s ravnim pokrovom. Na jednom se poklopcu u plitkom reljefu nalazi prikaz križa u kružnici. Pod u narteksu bio je pokriven kvadratnim opekama kao u brodu.
Na cijelom prostoru iza apside, odnosno transepta, spu-

Zidane slikarije u transeptu i temelji oltarne pregrade

Posljednji dan istraživanja

stilo se nekoliko slojeva cca 0,5 m, ali nalazi su skromni – ulomci keramike te nešto ravnog stakla. U prvome istočnom pastoforiju spustilo se do podnice koja je potpuno sačuvana i zaglađena. Izgleda da ta prostorija nije bila popločana. U ovoj je kampanji u potpunosti istražen lijevi krak transepta. Na njegovu je podu pronađeno nekoliko većih ploča popločenja, *in situ*. Na njima su vidljivi otvori za montažu oltarne pregrade. Na donjim dijelovima zidova transepta ima još sačuvane oslikane žbuke. Nešto je bolje uščuvana na južnom zidu. Slikarije na svim zidovima transepta u donjem dijelu imaju prikaz crnih kvadrata na bijelom polju. Dosta ulomaka oslikane žbuke pronađeno je na podu transepta, i to je do sada najveća količina na jednome mjestu u crkvi. Oslikana žbuka koja se sačuvala na zidovima bit će konzervirana. Dio narteksa, pastoforij i transept prekriveni su geotekstilom te zasuti tucanikom. Dok se ne riješi odvodnja na sjevernom dijelu crkve (narteks i dio broda), nije moguće nastaviti istraživanja tog dijela lokaliteta.

Literatura

Gjurašin 2008 Hrvoje Gjurašin, Omiš – Brzet, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Hrvoje Gjurašin

Summary

During 2008 the investigation of the Early Christian church at the site Omiš – Brzet was continued. In this campaign, the narthex, the whole area behind the apse, the transept in the first eastern pastoforium and the left arm of the transept were investigated.
Ground water in the narthex frustrated detailed excavation, but in front of the entrance to the nave, three sarcophaguses were discovered, buried in the floor. One had a gable lid, breached in the centre. Next to this sarcophagus were two with flat lids. They were broken and had probably been opened. On one lid there is, in bas relief, a depiction of a cross inscribed in a circle. The floor of the narthex was clad in square bricks as in the nave.

Redni broj: 256
Lokalitet: Pećina Bubnjavača
Naselje: Veliko Brdo
Grad/općina: Makarska
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Prva istraživačka kampanja u pećini Bubnjavači uz prekide se odvijala od 21. srpnja do 21. kolovoza 2008., sredstvima Ministarstva kulture i Gradskog muzeja Makarska. U ekipi su sudjelovali Konstanta Mucić kao pomoćna arheologinja, dvoje pomoćnih radnika te Marinko Tomasović kao voditelj istraživanja. Dokumentaciju je izradio Robert Maršić (Arheološki Muzej Zadar), koji je 2007. izradio i geodetski snimak pećine.

Arheološka važnost pećine Bubnjavače u liticama zapadno od potoka Veprica, između Marijanskog svetišta i Žliba, u selu Velikom Brdu sjeverno od Makarske, uočena je 1999. kada ju je Marinko Tomasović i prepoznao kao takav lokalitet. Tada je, a i naknadno, u začelnom dijelu njene ulazne dvorane površinski sakupljena veća količina ulomaka neolitičke keramike, *impresso* i hvarsko-lisičićke kulture, kao i dosta rjeđe eneolitičke (Tomasović 2002; 2004 a; 2004 b: 8 – 11; kat. jed. 2-23; 2006 a; 2008: 140 – 141, sl. 13 – 16; T. I, 3 – 5). Nedugo potom ispostavilo se i to da pećina Bubnjavača nije usamljen neolitički lokalitet u priobalju međuriječja Cetine i Neretve. Svega 10-ak km južno od Makarske, u pećini Poprat na istočnoj strani obalnog dijela Podgore, također su evidentirani ostaci keramike *impresso*-kulture (Tomasović 2006 b: 44 – 46; sl. 2-3; T. I). I u pećini u Viterskom točilu, na južnome graničnom području obalnog Zaostroga i Podace, prilikom terenskih obilazaka nađena je keramika hvarsko-lisičićke kulture, ali i eneolitička. Objave nalaza iz Bubnjavače i Poprati naposljetku su rezultirale kartiranjem i navodima tih lokaliteta u osvrtu na srednjodalmatinske lokalitete *impresso*-kulture (Kliškić 2006: 66 – 67).

Uvjeti započetih arheoloških istraživanja u pećini Bubnjavači bili su iznimno teški, osobito zbog velikih stijena koje su pale sa svoda njene ulazne dvorane te su onemogućile pristup slojevima. Iako se Bubnjavača sastoji od tri

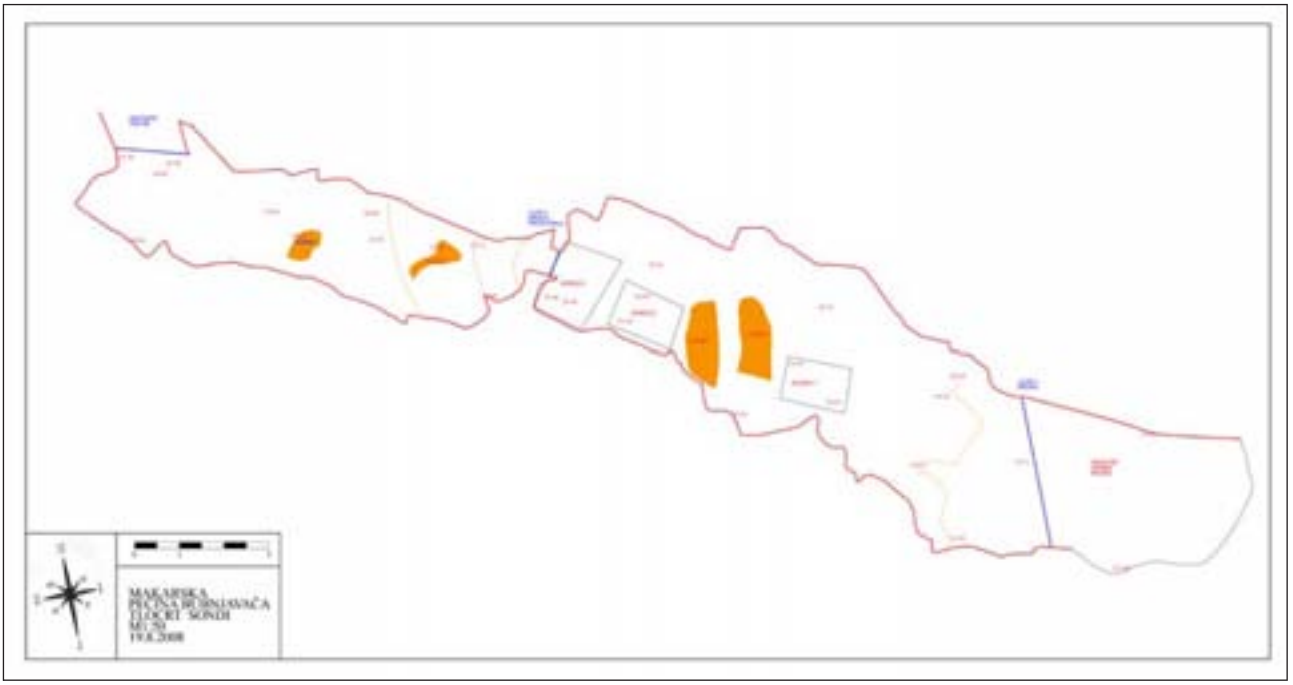

Tlocrt pećine Bubnjavače s položajem sondi (izradio: R. Maršić)

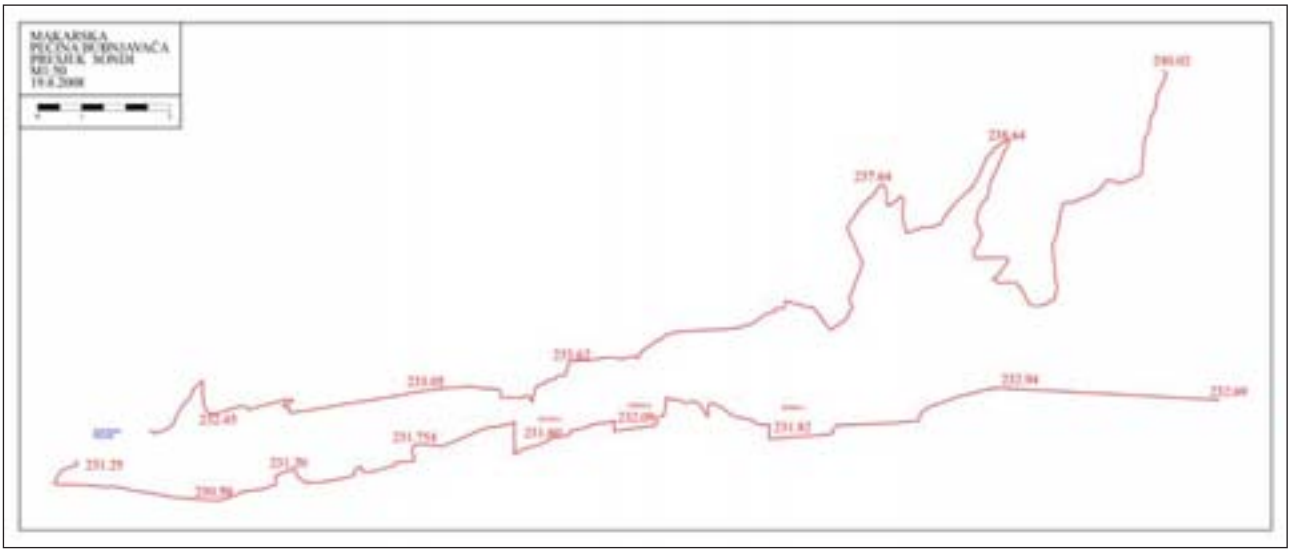

Uzdužni presjek pećine Bubnjavače s položajem sondi (izradio: R. Maršić)

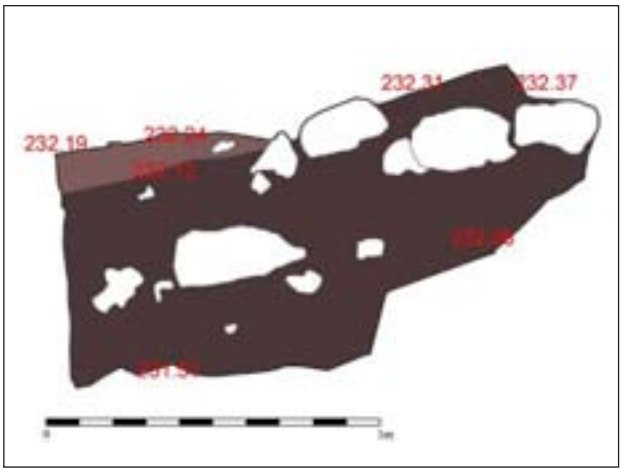

Stratigrafski pogled južnog profila sonde III u pećini Bubnjavači (izradio: R. Maršić)

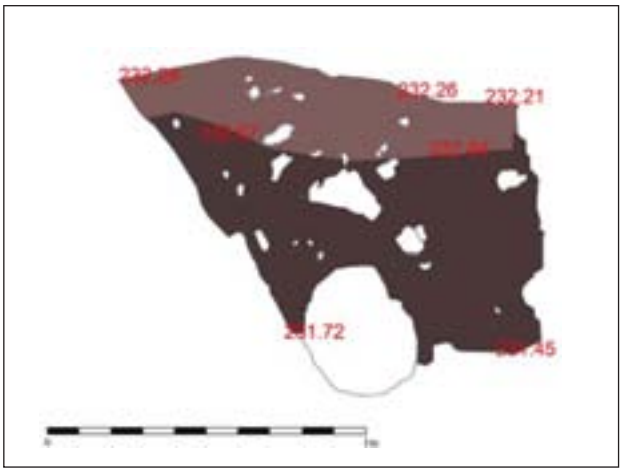

Stratigrafski pogled zapadnog profila sonde III u pećini Bubnjavači (izradio: R. Maršić)

dvorane ukupne dužine 40 m, ponajprije je začelje ulazne dvorane (dužine 13 m i širine do 4 m) brojnim površinskim keramičkim materijalom upućivalo na nužnost sondiranja. Radi se o prostoru koji se postupno sužava, te ga je od druge dvorane, zatamnjene i neznatno manje, dijelio uzak otvor. Uz to, istraživanje je bilo otežano i padom tla prema jugu stražnjeg dijela ulazne dvorane, gdje se kulturni sloj podvlači pod zid pećine.

Iskop pokusne sonde I (vel. 1,50x1x0,35 m) na ulaznom dijelu dvorane nije rezultirao kulturnim ostacima. Unutar svijetlo smeđeg, nabijenog sloja zemlje sa sitnim krečnjakom, pri površini je nađena tek manja količina životinjskih kostiju.

Sonda II (1,5x1,1x0,15 m) postavljena je u začelnom dijelu dvorane, ali prije uklanjanja veće stijene. Sakupljena keramika (ukupno 90 ulomaka) vezuje se za njen površinski nanos, odakle potječe i dio otprije sakupljenih ulomaka. Glavninom je odrediva u neolitik, a ukrasno je i tipološki posve prepoznatljivo 13 ulomaka: 9 *impresso*-pripadnosti, dok 4 ulomka imaju oznake keramike hvarsko-lisičićke kulture. Nađena je veća količina životinskih kostiju te 21 primjerak morskih školjaka i puževa. U površinskom nanosu, koji se podvlači pod stijenu pećine južno uz sondu, sakupljena je približno jednaka količina ulomaka keramičkog posuđa iste kulturne pripadnosti, te uz kosti i nešto veća količina morskih puževa i školjaka.

Sonda III (vel. 1,06x1,04x0,80 m), uz otvor koji dijeli ulaznu od stražnje prostorije, započela se istraživati tek nakon uklanjanja velike stijene eksplozivom. Veći zemljani i kameni nanos i toga užeg stražnjeg dijela ulazne dvorane otprije je upućivao na poremećene stratigrafske slojeve, jer se i ondje površinski sakupljala neolitička, većim dijelom *impresso*, a nešto rjeđe i hvarsko-lisičićka te eneolitička keramika. Sonda je djelomično istražena, mjestimično do relativne dubine od oko 0,80 m. I u njoj je izražen nagib tla prema južnoj i zapadnoj strani, odnosno unutrašnjosti pećine. Zbog toga se odmah nakon dizanja površinskog nanosa na istočnoj polovini sonde, s neolitičkom keramikom, *impresso*, ali i hvarsko-lisičićke kulture, došlo do sterilnog sloja. U preostalom dijelu sonde bilo je moguće evidentirati dvije stratigrafske jedinice. Gornji nivo tamno smeđe rahle zemlje s dosta životinjskih kostiju čini poremećen površinski nanos s izmješanom *impresso* i eneolitičkom keramikom, ali i keramikom cetinske kulture. Među 79 nađenih ulomaka keramike signifikantno je 14 primjeraka, u podjednakom omjeru navedene kulturne zastupljenosti. Niži slojevi sonde III, odnosno stratigrafska jedinica kompaktnije zemlje s više glinastog sastava i kamenjem, počevši od oko 0,30 m relativne dubine upućuje na intaktni kulturni sloj. U njegovu početnom prosloju zastupljeni su nalazi ranoga brončanog doba, osobito tipološki i ukrasno prepoznatljiva keramika cetinske kulture, dok je niže izražen eneolitički sloj. Kulturni ostaci u istraženom dijelu sonde, brojnija keramika (oko 400 ulomaka), rjeđe koštano i kremeno oruđe (oko 20 primjeraka), učestali su do 0,80 m relativne dubine. Riječ je o dubini sonde koju je bilo moguće istražiti bez uklanjanja većeg kamenja koje se podvlači u njen zapadni profil.

Izraziti sloj eneolitika, neistražen do kraja, prvi je važniji rezultat započetih sondiranja, s obzirom na to da prethodna evidencija osloncem na tipologiju nalaza nije upućivala na takvu vremensku zastupljenost (Tomasović 2004 a). U pogledu keramike cetinske kulture tek donekle vrijedi

Gornji dio lonca impresso-kulture iz površinskog nanosa sonde II u pećini Bubnjavači (foto: M. Tomasović)

Keramika iz eneolitičkog sloja sonde III u pećini Bubnjavači (foto: M. Tomasović)

slična primjedba, premda su lokaliteti s njenim elementima već evidentirani u najneposrednijem planinskom zaleđu, barem za sada sporadičnim nalazima (Tomasović 2007; 2008: 142; sl. 19; T. II, 1).

Istraživanja koja slijede bit će usmjerena na proširivanje sonde prema unutrašnjem dijelu pećine, kako bi se istražila do sterilnog sloja. Time će se, barem jednim dijelom, nastojati uputiti na razloge zbog kojih se neolitička keramika nalazila isključivo na površini. Naime, poremećeni kulturni slojevi tek su manjim dijelom posljedica recentnih devastacija. Nakon istraživanja, sonda je prekrivena geoplatnom i dodatmo zaštićena nanosom kamenja i zemlje, čime joj je onemogućen pristup i urušavanje profila. Nalazi su očišćeni, razvrstani te pohranjeni u Gradskom muzeju Makarska. Na temelju veće količine nađenih ulomaka keramičkog posuđa, može se potvrditi kako je pećina Bubnjavača bila dugotrajnije stanište u prapovijesti, najvjerojatnije sezonsko. Kosti životinja sitnog i krupnog zuba, osim lova govore i u prilog njihova uzgoja kao osnovnog izvora prehrane. Nešto rjeđe morske školjke i puževi (u istraživanjima nađeno oko 100 komada) bili su njihova nadopuna, uostalom i najuočljiviji dokaz neprekinute sakupljačke djelatnosti u neolitiku i eneolitiku.

Literatura

Kliškić 2006 D. Kliškić, Splitsko-dalmatinska županija, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006: 66 – 69.

Tomasović 2002 M. Tomasović, Hvarska kultura kasnog neolitika i susjedna obala, Prilozi povijesti otoka Hvara, XI, Hvar, 2002: 33 – 34.

Tomasović 2004a M. Tomasović, Pećina Bubnjavača u Velikom Brdu iznad Makarske - Novo neolitičko i eneolitičko nalazište u srednjoj Dalmaciji, Obavijesti HAD, XXXVI/2, Zagreb, 2004: 39 – 54.

Tomasović 2004 b M. Tomasović, 8000 godina života na prostoru Makarske (Problemi i pitanja uz arheološku topografiju Makarske i uže okolice od prapovijesti do srednjeg vijeka), Makarska, 2004.

Tomasović 2006a M. Tomasović, Špilja Bubnjavača iznad Makarske – Neolitičko i eneolitičko nalazište, Subterranea Croatica, IV, 7, Karlovac, 2006: 36 – 40.

Tomasović 2006b M. Tomasović, Ostaci iz prapovijesnog i antičkog razdoblja na primorskoj strani Podgore, Arheološka slika Podgore, Makarska, 2006: 43 – 83.

Tomasović 2007 M. Tomasović, Planina Biokovo (Park prirode Biokovo), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 411 – 415.

Tomasović 2008 M. Tomasović, Arheološki dokazi života na prostoru Biokova od razdoblja prapovijesti do srednjeg vijeka, u: Biokovo, Zbornik radova, Izd. Graphis i Park prirode Biokovo, Zagreb, 2008: 138 – 152.

Marinko Tomasović

Summary

The first campaign of excavation in the cave called Bubnjavača in Veliko Brdo over Markarska was carried out in summer 2008, after it had been marked as an archaeological site in previous years. A that time, in the rear part of the entrance hall, fragments of Neolithic pottery, Impresso and Hvar-Lisičići Culture ware, and less frequently of the Aeneolithic, were collected from the surface.

Conditions of excavation in the cave were extremely difficult, particularly because of the large rocks that had fallen from the roof of the entrance chamber and had disabled access to the strata. Although Bubnjavača consists of three chambers, with a total length of 40 m, the back of the entrance chamber suggested the necessity of making test pits. The research was also made difficult by the fall of the soil towards the southern rear part of the entrance chamber, where the cultural stratum went under the wall of the cave.

The digging of the first test pit (1.5 x 1 x 0.35 m) in the entrance part revealed no cultural remains.

Test Pit II (1.5 x 1.1 x 0.15 m) was put in the rear part of the chamber before the removal of the rocks. The ceramics found are connected with the surface deposit. On the whole it can be determined to the Neolithic, to Impresso and Hvar-Lisičić Culture. A large quantity of animal bones and a smaller amount of sea shells and snails were collected.

Test Pit III (size 1.06 x 1.04 x 0.80 m), next to the opening that divided the entrance from the rear chamber was explored after the removal of the large rocks. It was investigated in part, in places to a relative depth of about 0.80 m. In it too there is a marked slope of the soil down to the southern and western side. Still, it was possible to record two stratigraphic units. The upper level of dark brown loose soil with a fair amount of animal bones is a disturbance of the surface deposit with Impresso, Aeneolithic and Cetina Culture ceramics. The lower strata of the pit, or the stratigraphic unit of more compact soil with a more clay component with stone, starting from a relative depth of about 0.30 m, shows an intact cultural stratum. In the beginning there was ware of the early Bronze Age, or Cetina Culture, while lower down there was an Aeneolithic stratum all the way to 0.80 m relative depth. This was a depth that could be investigated without any removal of the stone that was marked in the western profile. The distinct Aeneolithic stratum, not investigated right to the end, is the more important result of the testing, since previous records of the site did not suggest the presence of this time. A similar remark is worth making about the ceramics of Cetina Culture.

Forthcoming research will be directed towards widening the pit, in order to explore it to the end. Pursuant to the rather large number of fragments of pottery, it can be confirmed that Bubnjavača cave was a fairly long standing habitat, probably of a seasonal nature. The bones of large and small animals suggest that they were hunted but also reared to provide a basic source of food. The marine shells and snails were a supplement to them, as well as a very clear indication that gathering activity was uninterrupted during the Neolithic and Aeneolithic.

Redni broj: 257
Lokalitet: Podgrađe – Solioce
Naselje: Podgrađe
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P- 2729
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 22. rujna do 24. listopada 2008., ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu arheološki je iskopavala lokalitet Solioce u selu Podgrađu kod Omiša, na krajnjoj sjeveroistočnoj strani povijesne Poljičke knežije. Lokalitet je smješten u neposrednoj blizini župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, podno sjeverne strane asfaltnog puta, a unutar zaštićene arheološke zone. Iskopavanja je provela stručna ekipa muzeja: mr. sc. Vedrana Delonga, voditeljica istraživanja, sa suradnicima mr. sc. Nikolinom Uroda i tehničkim dokumentaristom – restauratorom Miranom Palčokom. Arheološke je radove nadzirao Ivan Alduk iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Glavninu financijskih sredstva osigurao je Grad Omiš, a novčanu potporu dala je i Splitsko-dalmatinska županija preko projekta „Arheološka topografija Poljica“, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Pomoć u organizaciji terena pružio je Ante Novaković, prof., ravnatelj Muzeja grada Omiša, kao i mještani sela Podgrađa koji su se s osobitim zanimanjem uključili u kulturno-povijesna istraživanja svoga kraja.

Indicirani terenskim pokazateljima i prethodnim informacijama iz stručne literature (Bulić 1915), arheološki radovi u 2008. nastavak su probnih iskopavanja iz 2005. na istom položaju, s ciljem utvrđivanja arheoloških ostataka i osnovnog karaktera nalazišta. Ostaci arhitekture otkriveni u pokusnim sondama (sonde I – III) i vremenska pripadnost sitnih pokretnih nalaza kasnoj antici, upućivali su na starokršćanski crkveni objekt većeg rasprostiranja (Delonga 2005). Sustavnim radovima pokrenutima 2008. otkopna je površina znatno proširena u obuhvatu nekoliko sondi različitih veličina (sonde IV – XI), kako je to diktirao raspoloživi prostor. Ukupno je istraženo oko 225 m^2, prosječne dubine od 1,70 do 1,60 m, mjereno od površinskog nivoa tla u istražnim sondama.
Iskopavanja su rezultirala otkrićem temelja starokršćanskoga crkvenog objekta s krstioničkim prostorom i pripadajućim sklopom razmjerno većih dimenzija, izgrađenim u razdoblju 5. i 6. st., unutar dvije vremenske faze. Otkriveni dijelovi arhitekture upućuju na longitudinalnu građevinu orijentiranu istok-zapad, sa središnjom crkvenom lađom i prostorom svetišta koji na istoku završava ravnim začelnim zidom, što je krajnja istočna linija protezanja građevine. Oko središnje lađe s prezbiterijem smjestile su se ostale prostorije. Tako je paralelni longitudinalni prostor sa sjevera imao funkciju krstionice, gdje se otkrio zdenac – piscina za krštenje križnog oblika, dok raspored i tlocrt ostalih prostorija tek treba definirati sljedećim iskopavanjima. Zidovi objekta sačuvani su u temeljima, bilo u temeljnoj stopi ili u jednom do dva reda pritesana lomljena kamena, povezana vapnenim mortom. Unutrašnjost građevine najbolje je sačuvana u apsidalnom prostoru. Neki od sačuvanih temeljnih zidova u istraženom dijelu međusobno korespondiraju orijentacijom, npr. zidovi 3, 4, 5 i 7.
Najbolje su sačuvani istočni i jugoistočni ugaoni segment što ga zatvaraju dva zida (1 i 2). Sačuvana visina zidova ne prelazi 0,70 m, dok debljina varira od 0,55 do 0,70 m. Uokolo, po iskrčenim kamenim gomilama nalažena je veća količina fragmentiranih tegula i imbreksa crkvenog krova. Zid 1 istražen je u dužini od 10,5 m, zid 2 od 5 m i zid 3 od 3,5 m. Posljednji je presječen kamenim podzidom asfaltnog puta, položenim gotovo dijagonalno na orijentaciju zida, što znači i ostatka sklopa koji je očito ostao ispod postroja tog puta. Valja napomenuti da se s južne strane lokaliteta nalazi asfaltni put koji tu nije postajao u prošlosti, već se od položaja današnje župne crkve i šematorija do Dolca komuniciralo stazom zapadno od lokaliteta, uz kuće Škarica, gdje su prema kazivanju mještana uz put čak nalaženi i grobovi, točnije vremenski neatribuirani. Sadašnji asfaltni put, koji razdvaja arheološku lokaciju zvanu Solioce i župnu crkvu Uznesenja BDM sa starim šematorijem, trasiran je sredinom 20. stoljeća te potom asfaltiran, tako da je zacijelo pokrio i dio arheološkoga sakralnog sklopa.
Radovima oslobođen dio istočnoga perimetralnog zida građevine, koji kao začelni zid apside (zid 1) u sjeveroistočnom nastavku nije otkopan jer je na njega nalegla suhozidna ograda koju radi konačnog utvrđivanja izgleda ukupnog začelja građevine valja nužno ukloniti. Zidovi su prostorija sa sjeverne strane vrlo loše sačuvani. Štoviše, poteškoća je u praćenju ukupnoga sjevernog arhitektonskog perimetra novoizgrađena gospodarska kuća (sada štala), budući da je poveći dio sjevernog zida ostao pod njezinim temeljima. Prema sjećanju očevidaca, prilikom iskopa temelja za gospodarski objekt devastirani su neki od zidova starokršćanske crkve, bilo da su uništeni ili su poslužili kao podloga novim betonskim temeljima, što se potvrdilo tijekom arheoloških radova u dispoziciji ostataka otkrivenog zida crkve (zid 6) u sjeverozapadnom profilu istraživane površine (sonda IX).
U sjevernoj prostoriji, koja je služila kao baptisterij, otkriven je cijeli otvor križnoga krsnog zdenca (1,90x1,60 m). Otkriven je u razini poda, tj. u 3. otkopnom sloju. Unutrašnje stijenke ožbukane su najmanje dvama slojevima fine žbuke koji strukturom i izgledom upućuju na dvokratnu intervenciju: izvorno zidanje – žbukanje i naknadno popravljanje. Unutrašnjost se zdenca postupno čisti kako naknadno ne bi bile oštećene krhke naslage sačuvane žbuke, tako da dubina zdenca još nije do kraja ustanovljena. Otvor je, naime, bio ispunjen većom količinom rasutog kamenja i žbuke, što je možda urušenje završnog obruba podignutog iznad razine poda, kojim se povećavala dubina zdenca.

Podgrađe – Solioce, pogled na otkrivene ostatke starokršćanske crkve (foto: Z. Alajbeg)

U unutrašnjosti crkve pronađeni su brojni ulomci bjelkaste zidne žbuke, ali i ulomci s bojenim uzorcima (freske), kao potvrda da su zidovi crkve bili i oslikani. Najviše ulomaka fresaka otkriveno je u istočnim dijelovima sonde III (istraživanja 2005.) i kontaktnom prostoru sa sondom IV, tj. prostoriji s krstionicom, što upućuje na to da je ta prostorija zacijelo u izvornom izgledu bila oslikana, što se za ostatak prostorija tek valja ustanoviti.

Iz arhitektonskih ostataka može se razlučiti da je crkva imala barem dvije graditeljske faze: izvornu fazu i fazu nadogradnje kada se prostor širi, a zidovi ojačavaju. To se na sadašnjem stupnju ispitanosti najbolje uočava u građevinskim elementima sačuvanima u središnjoj lađi. U strukturi, naime, začelnog zida očituju se dvije faze zidanja: udvojena struktura zida 1 upućuje na to da je vanjski zid najvjerojatnije stariji, a unutrašnji iz mlađe faze gradnje. Dodatnu pozornost treba posvetiti istraživanju pojedinih dijelova građevine, provjeri mnogih detalja u unutrašnjosti, poput spojeva među zidovima, njihovoj međusobnoj povezanosti, funkcionalnoj namjeni prostorija i tomu slično. Osim u rasporedu glavnih zidova objekta, dvije faze gradnje očituju se i u strukturi izrade poda, tj. vrsti i razini podnice koja se na mjestima pojavljuje u različitim nivoima, zatim naknadnom ožbukavanju stijenki krsnog zdenca i nizu drugih pojedinosti koje valja još detaljnije analizirati u sljedećim istraživačkim akcijama na terenu.

Na razmjerno velikoj površini u unutrašnjosti (cca 80 m^2), otkriveni su dobro sačuvani ostaci poda ozgrađenog od finijega vapnenog morta – žbuke, najbolje sačuvanog u apsidalnom prostoru središnjeg broda (3. otkopni sloj; od 0,64 do 0,70 m). Iako se na mjestima teren slijegao, a pod deformirao, dijelovi sačuvane žbukane podnice glatko su obrađeni, bez tragova drugoga kamenog pločnika ili sl. Čvrstoći podne žbuke pridonio je dobar omjer kvalitetnoga riječnog pijeska – pržine s obližnje Cetine, dovožen s nekoliko i danas eksploatiranih lokacija, Poganjeg blata, Trstenika ispod Pavića mosta ili Slapa. Podnica je izrađena na pripremnoj podlozi (4. otkopni sloj; od 0,70 do 0,74 m), od nepravilnog kamenja i zemlje, tek mjestimično gline. Dio podnice na površini sjeveroistočno od središnje lađe oštećen je probojem za ukop uzemljenja gromobrana, dok se manji proboji uočavaju i na nekim mjestima unutar prezbiterija, gdje valja provesti manja sondažna ispitivanja kako bi se dobili novi podaci za tumačenje morfologije apsidalnog dijela.

Također se uočava nekoliko intervencija u izradi podnice, sukladno različitim fazama gradnje na ukupnom građevinskom sklopu. Podnica je općenito najbolje sačuvana u istočnoj polovini građevine: središnjem brodu i dijelu svetišta, prostoriji – aneksu što sa sjevera flankira svetište, a lošije ondje gdje se teren više obrađivao kao poljoprivredna parcela. Lokalitet s crkvom stoljećima je bio vrt i voćnjak, pa su kopanje i korijenje oštetili strukture zidova i poda građevine. Oštećenja su osobito vidljiva u predjelu gdje se nalazio suhozidni međaš dvaju vlasničkih čestica (istočno od zida 6). Prema kazivanju bivšeg vlasnika

terena s nalazištem, u južnom obodu novopodignute zidane štale, dakle na površini koja odgovara sondama IX – X, nekada su rasli orasi. Za razliku od toga, dio terena istočno od položaja krsnog bazena (dio sonde IV i V) nije se obrađivao u novije vrijeme, pa su arheološke strukture bolje sačuvane, premda se i tu nekada sadilo i nailazilo na kamenje srušenih zidova.
U sredini prezbiterija, na 3 m udaljenosti od istočnog zida 1, u podnici se ocrtavaju sačuvani otisci za pravokutnu ploču – postolje oltara (1,40x0,90 m). U rasponu širine prezbiterija, u podnici su također vidljivi i otisci paralelnih uskih užljebljenja – linija, međusobno razmaknutih oko 1 m, s plitkom pravokutnom istakom u sredini. Pretpostavka, koja ubuduće podliježe daljnjim provjerama, jest mogućnost da se radi o naznakama postojanja kakve vrste ograde kao vizualne razdjelnice prostora za puk i svetišta. K tomu, s istočne strane oltarnog postolja, na blago podignutoj razini podnice ocrtava se obris polukružne apside, možda elementa starije crkve koju je prekrila nova podnica, obnovljena u drugom uređenju.

S vanjske strane svetišta, smještena u samome jugoistočnom uglu građevine te prislonjena u smjeru istok-zapad uz južni zid (zid 2), pod naslagama ispremiješanog kamenja, zemlje i recentnog otpada otkopana je pravokutna zidana grobnica (grob 1) (vanjske dimenzije: 2,80x2,40 m; unutrašnje: 2,05x0,80 m). Građena je od nekoliko redova uslojenoga lomljenog kamena povezanog vapnenim mortom, s unutrašnjom zidanom kamenom klupom uzduž sjeverne strane. Na stijenkama su sačuvani tek skromni ostaci žbuke, najviše na gornjim rubovima, tako da se ne može utvrditi u kojoj je mjeri unutrašnjost grobnice bila ožbukana. Konstrukcija pokrova bila je devastirana prijašnjim otvaranjem grobnice, a unutrašnjost već pretraživana, po svoj prilici za prvih amaterskih iskopavanja don Petra Škarice, početkom 20. stoljeća. Tako su otkriveni tek sporadični ostaci ljudskih kostiju i pokoji fragment keramičke posude, kao oskudni trag inventara. Bila bi sretna okolnost da se kulturni sadržaj grobnice jednom uspije identificirati među arheološkom građom koja je s amaterskih iskopavanja u Soliocima dospjela u Arheološki muzej u Splitu, a spominje se u korespondenciji između don F. Bulića i don P. Škarice, pokretača tih iskopavanja (Bulić 1915). Najznatniji među arheološkim nalazima otprije pohranjenima u Arheološkom muzeju u Splitu jest latinski natpis u stihovima („*Tkogod svojim govorom voli kopati po životu nenazočnih, neka zna da nije dostojan ovoga stola*“), uklesan na dijelu kamene crkvene opreme s citatima sv. Augustina, velikoga kršćanskog teologa 4. stoljeća. U sljedećim istraživanjima valjalo bi pomnije provjeriti mogućnost da se grobnica izvorno nalazila izvan gabarita crkve, u jugoistočnom arealu prvobitne apside, a da je potom možda inkorporirana unutar nadograđene arhitekture, tako da je postala sastavni dio novog aneksa – prigrađene kapele.

Uz sam zapadni otkopni profil istraživane površine u krajnjoj sondi (XI), na 4 m udaljenosti od položaja krsnog zdenca nađena je konstrukcija za koju se pretpostavlja da se radi o zidanoj grobnici (grob 3), orijentacije istok-zapad, visine koja je jednaka sačuvanoj visini zida 7 (–0,75 m), što sa sjeverne i južne strane flankira grobnicu. Tijekom opisanih istraživanja vanjska konstrukcija grobnice izolirana je s istočne strane, dok je ostalim dijelom još neotkopana. Pretpostavka je da je u fazi naknadnih građevinskih intervencija unutar crkvenog sklopa otprije postojeća grobnica naknadno uklopljena u arhitekturu, tj. masu zida 7, što će se provjeriti i pojasniti sljedećim istraživanjima. Uz sačuvani sjeverni kraj zida 7 otkrivena je kamena konstrukcija groba 2, orijentirana u smjeru istok-zapad. Grob je južnom bočnom obložnicom sasvim nalegao uz širinu zida. Grobne poklopnice od većih lomljenih kamenih ploča zalazile su ispod donjeg, završnog reda zida 7, dok je raka bila ukopana u sloj zdravog tla (–1,10 m) te obložena manjim amorfnim lomljenim pločama i kamenjem. U grobu je pronađen jedan pokojnik, bez pratećih kulturnih nalaza. Nalazi grobova u zapadnom dijelu građevine možda indiciraju blizinu crkvenog pročelja, odnosno predvorja – narteksa, gdje se nerijetko ukapalo.

Otkopna stratigrafija u sondama nastavlja se na arheološku sliku poznatu iz prve kampanje, a odvijala su se unutar sedam otkopnih slojeva. Već u prvom sloju (od 0 do 0,42, m; mjerenje od zatečene razine tla) s naslagama smeđe zemlje, manjega amorfnog kamenja i recentnog otpada, pojavljuju se keramičke spike načinjene od pravilno lomljene građevne keramike (tegula i imbreks). Jednaka vrsta keramičkog materijala pojavljuje se i u drugome otkopnom sloju svijetlo smeđe zemlje, vrlo sipke zbog pijeska iz zdrobljene žbuke i morta s urušenih zidova (od 0,42 do 0,64 m). Sastav sloja prate ulomci kasnoantičkoga keramičkog i staklenog posuđa i fragmentiranih zidnih fresaka (nivo s freskama uz sjeverni profil iznosi od 0,40 do 0,60 m). U trećem sloju pojavljuje se podnica (od 0,64 do 0,70 m) s podlogom (4. otkopni sloj; od 0,70 do 0,74 m), koja se mjestimično nastavlja u sloju masne zelene gline (5. otkopni sloj; od 0,74 do 0,82 m). U šestom je sloju crno-smeđa zemlja s ulomcima ranorimske keramike (od 0,82 do 1,10 m), koja prelazi u zdravicu (–1,10 m).
Pokretnim su arheološkim materijalom najbogatiji slojevi 2 i 3. U njima pronađena, mahom fragmentirana građa (od ulomaka građevinske keramike do predmeta upotrebljavanih u liturgiji i crkvi), ujedno je i vremenska odrednica objekta. Za razumijevanje funkcije i trajanja kompleksa valja istaknuti ulomke kasnoantičkih staklenih posuda: dna koničnih čaša, dijelovi, rubovi i ručke za vješanje staklenih svjetiljki, komadići ravnoga prozorskog stakla. Veće nakupine nagorenog stakla otkrivene su u dijelu istočno od krstionice i jugozapadnom uglu otkopane površine, u sondi XI b. U ovoj fazi istraženosti lokaliteta taj materijal nije prošao obradu potrebnu za podrobnu interpretaciju svih kronološko-kulturnih i funkcionalno-građevinskih razina lokaliteta.
U zoni istraživanja unutar sonde XI, u istaci (0,50x0,23 m) načinjenoj radi praćenja dubine temelja istočnog zida pretpostavljene, još neotkopane zidane grobnice (gr. 3), u sterilnoj žuto-smeđoj glinastoj zemlji otkriveni su tragovi prapovijesnoga kulturnog sloja, ukopani na –1,70 m od današnje razine zemljišta. Prepoznatljiv je po manjim grudicama ugljena, nakupinama grumenja razmrvljene pečene zemlje (crvenkastog lijepa), kremenih artefakata (nožić i kremeni odbici), kao i fragment okrugloga brusnog

kamena. Istom razdoblju očito pripadaju i sporadični nalazi ulomaka oboda i stijenki keramičkih crno pečenih posuda, otkriveni u predzdravičnoj razini tla, u gravitirajućoj zoni istočno od opisanog nalaza (sonda VII). Praćenje vodoravnog pružanja prapovijesnog sloja valja proširiti na istočni dio sonde u neiskopanom nivou terena, čime bi se precizirala očuvanost kulturnog sloja i točna vremenska pripadnost unutar prapovijesne epohe. Zasada je otkopana sonda dokumentirana i pokrivena geotekstilom.

Nakon istraživanja u rujnu i listopadu 2008., otkopna površina s otkrivenom arhitekturom ostala je otvorena te u cijelosti prekrivena zaštitnim geotekstilom i slojem zemlje. Na taj je način lokalitet površinski zaštićen od štetnih utjecaja atmosferilija i druge vrste mehaničkih oštećenja, kako bi se tijekom sljedećih radova ta geozaštita lako uklonila, a istraživanja nastavila. Nakon istraživanja izvedeni su neophodni, preventivni restauratorski zahvati na fiksiranju žbuke (tzv. opšivanje) unutrašnjih zidova i ruba otkrivenoga krsnog zdenca. Među poznatim i istraženim objektima crkvenoga graditeljstva iz najstarijeg razdoblja kršćanstva, navlastito nedalekom bazilikom u Gatima, novootkrivena crkva u Soliocima jedini je kasnoantički kompleks s baptisterijem dosada pronađen na području Poljica, od Žrnovnice na zapadu do Podgrađa – Cetine na istoku. Ovdje se možda radi i o arhitektonskom sklopu koji prelazi okvire kongregacijske crkve i ujedno služi smještaju kakve redovničke zajednice. Takva se mogućnost već spominjala u literaturi, a trebala bi je pojasniti upravo arheološka istraživanja u Podgrađu. Otkriće crkvene arhitekture u Podgrađu pruža dobru osnovu za rekonstrukciju arheološke topografije toga područja u zaleđu obale u vrijeme kasne antike, kada su glavnu ulogu u morfogenezi krajolika (osobito između 5. i 6. stoljeća) imale ruralne crkve, što općenito označava vrijeme najjače kristijanizacije izvangradskih područja, pa tako i Poljica, kao odabranoga prostora na kojemu Muzej hrvatskih arheoloških spomenika aktivno djeluje već godinama.

Literatura

Bulić 1915 F. Bulić, Trovamenti antichi a Podgradje di Poljica, Bulletino di archeologia e storia dalmata 38, Split, 1915: 32 – 36.
Delonga 2006 V. Delonga, Podgrađe – Solioce, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 378 – 380.

mr. sc. Vedrana Delonga

Summary

During 2008 a team from the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split carried out an archaeological excavation at the site of Solioce in the village of Podgrađe by Omiš, at the extreme north east of the historical princedom of Poljica. These works were a continuation of test digs from 2005 in the same site, when in test pits remains were found that suggest an Early Christian church structure of some considerable extent. Systematic excavations resulted in the discovery of the foundations of an Early Christian church feature with a baptismal space and a pertaining complex of relatively large dimensions, built in the 5th and 6th centuries, in two time phases. From the architectural remains it can be gathered that the church had at least two building phases – the original and later accretions, when the space was expanded and the walls strengthened. This, at the current state of testing, is best seen in the building elements preserved in the central nave. On a relatively large area in the interior (ca 80 square metres) well preserved remains of a floor made of quite fine limestone mortar were found, best preserved in the apse area of the central nave. On the exterior side of the chancel, placed in the very south east corner of the building, a rectangular walled grave was uncovered.
Among the known and explored structures of church architecture from the earliest period of Christianity, particularly the not far distant basilica in Gate, the newly-discovered church in Solioce is the only Late Antiquity complex with a baptistery so far found in the Poljica region, from the Žrnovnica in the west to Podgradje – the Cetina in the east.

Redni broj: 258
Lokalitet: Radović – prapovijesni tumul
Naselje: Radovići
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionici Ravča – Ploče, istražen je arheološki lokalitet AN 30 – prapovijesna kamena gomila na padini Radovića. Istraživanja je tijekom ljeta i jeseni 2008. provela tvrtka Arheo Plan d.o.o. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, dipl. arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su Konstanta Mucić i Jure Šućur. Radovi su financirani sredstvima Ministarstva kulture, a radove je nadzirao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Ljudske osteološke ostatke antropološki je analizirao dr. sc. Mario Šlaus, s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Tumul nakon čišćenja raslinja, pogled prema zapadu-sjeverozapadu (foto: J. Šućur)

Tumul nakon istraživanja, pogled prema sjeverozapadu (foto: J. Šućur)

Tumul se nalazi na sjeverozapadnoj padini brda Radovića, na nadmorskoj visini od 110 m. Brdo Radović, s najvišim vrhom Čelinom (398 m n.m.), nalazi se južno i jugozapadno od Vrgorca. Ono zatvara plodno polje Buninu s jugoistočne strane, te ga odvaja od druge veće plodne površine vrgoračkog kraja – polja Jezera. Obje su površine u razdobljima većih jesenskih i proljetnih kiša te topljenja snijega poplavljene, što je u prošlosti bilo još izraženije. Tumul se nalazi na dijelu Radovića koji je najistureniji prema sjeverozapadu, a položaj mu omogućava pregled gotovo cijelog polja, na zapadu do Kokorića, na istoku do Vrgorca. Tumul je imao osnovu kružnog tlocrta promjera 24,50 m, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je oko 4 m. Površina tumula iznosila je 375 m^2. U konstruktivnom smislu rađen je od nanosa većeg i manjeg kamena u višim, te nanosa zemlje u nižim dijelovima. Naknadno je devastiran gradnjom skloništa za *pudara*, sedam suhozida te krčenjem okolnog terena. Istraživanjem je definirano postojanje srednjovjekovnih i prapovijesnih ukopa, kao i dvostruki prsten kružnog tlocrta koji je rađen od većeg i manjeg neobrađenog kamena. U gornjem dijelu kamenog nanosa, na sjeveroistočnom i istočnom dijelu tumula istražena su dva srednjovjekovna groba. U središnjem, nižem dijelu tumula istražen je prapovijesni grob, a u središnjem dijelu i uz sjeveroistočni rub tumula pronađena je veća količina manjih ulomaka kostiju za koje je antropološkom analizom ustanovljeno da su spaljeni ostaci pokojnika.

Srednjovjekovni grobovi bili su položeni u smjeru zapad--istok. Rađeni su od više nepravilnih kamenih ploča vodoravno postavljenih na niz, i jednakih takvih okomito postavljenih ploča, koje su zajedno činile grobnu škrinju. U prvom su grobu pronađeni loše očuvani ostaci pokojnika. Prapovijesni je grob pronađen na visini od 108,75 m n.m. Položen je u smjeru sjever-jug. Grob je bio poklopljen nepravilnom većom kamenom pločom, a bočne strane rađene su od manjega nepravilnog kamena vodoravno postavljenog na niz. Ostaci pokojnika jako su loše očuvani. Dimenzije unutrašnjosti groba iznose 0,70 m (dužina) x 0,45 m (širina) x 0,30 m (dubina).

Pri istraživanju tumula pronađen je veći broj novovjekovnih, srednjovjekovnih i prapovijesnih pokretnih nalaza. Najzanimljiviji su prapovijesni metalni i kameni nalazi, ulomci keramike i pršljenovi. Među ulomcima prapovijesne keramike ima ukrašenih i neukrašenih primjeraka, a ukras je većinom izveden utiskivanjem, udubljivanjem, utiskivanjem kotačićem, urezivanjem i apliciranjem plastičnih traka. Posljednji su datirani u kraj eneolitika i početak brončanog doba (Milošević, Govedarica 1986). Jedan dio ulomaka keramike, kao i dva metalna nalaza, brončana igla sa svinutom (svitkastom) glavom i brončana okrugla pojasna kopča mogu se datirati u starije željezno doba (Čović 1987; Marijan 2000). Na osnovi navedenog, može se zaključiti da se taj tumul za ukapanje upotrebljavao krajem eneolitika i početkom brončanog doba, u starijem željeznom dobu i u srednjem vijeku.

Literatura

Čović 1987 Borivoj Čović, Glasinačka kultura, PJZ, V, Sarajevo, 1987: 571 – 643.

Marijan 2000 Boško Marijan, Željezno doba na južnojadranskom području (istočna Hercegovina, južna Dalmacija), VAHD, 93, Split, 2001: 7 – 221.
Milošević, Govedarica 1986 Ante Milošević, Blagoje Govedarica, Otišić, Vlake – praistorijsko nalazište u vrtači I, Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja, 22, Sarajevo, 1986: 51 – 72.

Jure Šućur
Konstanta Mucić

Summary

Within the framework of salvage architectural research along the course of the Adriatic Motorway, the Ravča-Ploče section, the archaeological site AN 30, prehistoric stone tumulus on the slopes of Radović, has been investigated. It had a basic circular plan 24.50 m in diameter, and the height of the stone deposit came to about 4 m. From the structural point of view it is made of deposits of larger and smaller stones in the higher and deposits of soil in the lower parts. In the upper part of the stone deposit, two medieval graves were investigated; in the lower, central part, a prehistoric grave. Also found were smallish bone fragments that anthropological analysis determined to be the burned remains of the deceased. From the moveable finds we can conclude that this tumulus was used for burial at the end of the Aeneolithic and at the beginning of the Bronze Age, in the Old Iron Age and in the Middle Ages.

Redni broj: 259
Lokalitet: Rat
Naselje: Ložišća
Grad/općina: Milna (otok Brač)
Pravni status: P-2189
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 1. do 23. studenog 2008. arheološki je istraživan lokalitet Rat (kod mjesta Ložišća) na otoku Braču. Istraživanje se odvijalo u sklopu djelatnosti na znanstvenom projektu „Adrias kolpos: identiteti i ekonomije Ilira i Grka na srednjedalmatinskom otočju“, registriranom na Filozofskom fakultetu u Splitu. Voditelj je projekta dr. sc. Branko Kirigin. U istraživanju, koje je financirano sredstvima koja je za projekt osiguralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te Općina Milna, sudjelovali su Vedran Barbarić, dipl. arh., i studenti arheologije Ivica Pleština i Maja Peović. Ciljevi tih radova bili su nastavak istraživanja u sondi 1 na platou gradine i daljnje rekognosciranje područja nekadašnjeg naselja.

Sonda 1
Na platou gradine, u sondi 1 nastavljeno je istraživanje iz 2007., prekinuto zbog nepovoljnih vremenskih prilika. Uz pomoć fizičkih radnika, iz sonde je prvo izbačena zemlja kojom je bila zatrpana. Slojevi na kojima je istraživanje zaustavljeno 2007. odgovaraju horizontu života. Sj. 5.000

Slojevi s ostacima vatrišta

čini podnicu objekta koji se samo dijelom nalazi u sondi 1, u njenu sjevernom dijelu. Na južnom dijelu sonde hodna je površina bila na nešto nižoj niveleti, dok su iznad nje zatečeni slojevi koji su sadržavali velike ulomke posuđa i veliku količinu pepela (sj. 7.000 i 7.100). Tako je potvrđeno da su zatečeni slojevi upravo posljedica uništenja i gorenja tog objekta. Ispod horizonta naselja nalaze se slojevi koji odgovaraju pripremi (nivelaciji) terena za organiziranje naselja (sj. 12.000, 13.000). Slojevi koji su dalje istraženi na većoj dubini dosta se razlikuju od mlađih, ponajprije po konzistenciji (mnogo su nabijeniji) i sastavu (uglavnom se radi o glinastoj zemlji u različitim nijansama). Na relativnoj dubini od 171 do 186 cm pronađeni su ostaci koji upućuju na to da je na zapadnom dijelu prostora koji obuhvaća sonda 1 gorjela vatra (sj. 16.000, 16.100, 19.000), no kako nema nikakvih tragova organiziranog ognjišta, ondje se može govoriti isključivo o otvorenom vatrištu. Pronađena je i manja količina većeg kamenja, koja za sada ne pokazuje pravilnost u rasporedu. Iz zatečene je situacije očito da se radi o slojevima koji sadrže tragove ljudske prisutnosti na toj lokaciji, ali za sada nije jasno u kojem obliku. Materijal iz tih slojeva

Fibula tipa Baška

Ulomak crnofiguralne posude s prikazom Herakla

Ostaci bedema na južnoj strani podgrađa

po formama posuđa na prvi se pogled ne razlikuje od onoga iz slojeva istraženih 2007., no tu pretpostavku tek treba testirati kada se keramički materijal očisti i obradi. Zbog kompleksnosti slojeva istraživanih ove godine, iskopavanje je išlo nešto sporije nego 2007. godine, pa je ponovno zaključeno zatrpavanjem sonde i pripremom za nastavak u 2009. godini. Istraženi su slojevi do relativne dubine 197 – 211 cm.

Rekognosciranje područja naselja na Ratu

Za vrijeme istraživanja u više su navrata obilaženi dijelovi lokaliteta. Tako je utvrđeno da naselje pokriva dosta veću površinu negoli je to bilo pretpostavljeno na osnovi prvih obilazaka. Na padinama koje se nalaze južno od područja ispod akropole uočena je prilično velika koncentracija ulomaka prapovijesne, ali i grčke keramike. Također, na donjem dijelu tih padina pronađena je na površini dobro sačuvana brončana fibula tipa Baška. Na sjevernom dijelu naselja također je zapažena prisutnost domaće, ali i uvezene keramike (u ovom slučaju južnoitalske geometrijske). Sudeći po površinskoj distribuciji ulomaka uvezenih posuda, može se reći kako taj materijal nije isključivo ograničen na središnji dio naselja. Među ostalim, na zapadnom je dijelu padine na površini pronađen ulomak grčke keramike ukrašen u tehnici crnih figura. Ulomak pripada većoj posudi, možda krateru, i na sebi ima prikaz ljudskih nogu i stražnjeg dijela tijela divlje životinje. Kako je na ulomku naslikana i drvena batina, vjerojatno se radi o prikazu Herakla u borbi. Detaljnijim pregledom stvorene su pretpostavke za zaključak da je na jugozapadnom dijelu podgrađa postojao bedem. Kako je vidljivo iz starih katastarskih nacrta, bedem je razgrađen za organiziranja pristava i sadnje poljoprivrednih kultura nekad prije kraja 19. stoljeća. Uz gomilu kamena koja se nalazi na južnom dijelu prepoznat je njegov za sada najbolje sačuvan dio, građen u suhozidnoj tehnici od većih kamenih blokova. Istraživanje će biti nastavljeno u 2009. godini. Većina nalaza bit će detaljnije obrađena i objavljena kao dio doktorske disertacije koju priprema Vedran Barbarić. Nalazi su privremeno pohranjeni u depou Arheološkog muzeja u Splitu.

Literatura

Barbarić, Kirigin, Popović 2008 V. Barbarić, B. Kirigin, S. Popović, Rat, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 470 – 472.

Vedran Barbarić

Summary

During 2008, the excavation of test pit 1 on the plateau of the Rat hill fort on the island of Brač was continued. The strata at which work was stopped in 2007 were confirmed to be the floor of the feature, and the related walking area on the southern side. Over these strata a large amount of ceramic material was found, corresponding to the destruction of the structure. As the existence of thick strata with charred remains was confirmed, it can be concluded that there was a fire that stopped life at one moment in this place. Whether it brought about the destruction of the whole settlement cannot be said at this moment because of the smallness of the area excavated. Below the level of the structure, strata were found that correspond to the preparation of the ground, levelling for the construction of the feature. Below them once again there were traces of human habitation at this spot, with an open fireplace, but without any visible traces of any kind of structures. Since at these depths the strata are really thin, it could be concluded that humans spent time at this site, before the settlement, perhaps only occasionally. Since the stratigraphic situation was complicated indeed, the investigation will be continued in 2009. The excavation was halted at a relative depth of 197-211 cm.

During 2008 a survey was made on the ground of the southern part of the suburb, and with the help of study of archival cadastral maps it was established that at this place there was a rampart, mainly now demolished. A large amount of fragments of imported southern Italic geometrical and Greek pots was found, of which particular reference may be made to a fragment of a quite large black figure vessel with a depiction of Heracles doing battle with a lion (?).

Redni broj: 260
Lokalitet: Ravča – Ledine
Naselje: Ravča
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od lipnja do rujna 2008. godine, zbog izgradnje Jadranske autoceste na dionici Ravča – Ploče, zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 27 u Ledinama. Voditelj istraživanja bio je Tomislav Jerončić, dipl. arheolog, uz kojeg su još sudjelovali Ida Beg, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti te Vedran Katavić, profesor povijesti i arheologije, zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., koji su tijekom arheološkog istraživanja obavili potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove. Nadležni konzervator bio je mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Riječ je o kamenoj gomili koja se nalazi na k.č. 1821/161, k.o. Vrgorac, u mjestu Ravči, točnije u kotlini s čije se južne strane pružaju sjeveroistočne padine planine Biokova i sjeverozapadne padine brda Rilića, a sa sjeverne jugoistočne padine brda Šibenika. To je izvanredna pozicija za kontroliranje raskrižja važnih cesta koje su povezivale Knin i Vrgorac te zaleđe i makarsko primorje, pogotovo ako se uzme u obzir planina Biokovo kao važna prirodna barijera, odnosno činjenica da je sljedeći prirodni prijevoj preko Biokova prema moru tek nekih 40 km sjeverozapadno.
Gomila je bila pomalo nepravilnoga kružnog oblika, dimenzija 14,26x15,81 m. Zapravo, ondje je riječ o kupolastoj koncentraciji kamena nabacanog na vapnenačku liticu koja se strmo spušta prema sjeveru i istoku, dok je prema zapadu i jugu padina prilično blaža. Taj vanjski plašt (odnosno koncentraciju kamena) činilo je sitnije nepravilno lomljeno kamenje. Najviša zabilježena nadmorska visina gomile bila je 257,06 m n.m. Kamenje je u novijoj povijesti vjerojatno bilo iskorišteno za podizanje okolnih suhozida

Pogled prema jugozapadu, prije istraživanja (foto: T. Jerončić)

koji su služili kao međe zemljišta, pa je visina vjerojatno bila nešto veća. Na južnoj padini gomile, smjera istok-zapad, proteže se suhozid širok 70 cm, a sačuvan do visine od 80 cm. Kad se vanjski plašt počeo otklanjati, otkriveni su krupni komadi odlomljenih stijena, razbacani preko i uglavljeni između strmih koso položenih ploča vapnenačke litice koje su se pružale u smjeru istok-zapad. Debljina tog plašta iznosila je od 55 do 70 cm. Ispod vanjskog plašta nalaze se procjepi između ploča kamena živca (škrape), unutar kojih se nalazi nekoliko slojeva zemlje. Svaki taj procjep čini jednu istraženu sondu (istraženo je 6 takvih škrapa, odnosno sondi). U svim su istraženim sondama odnosi slojeva zemlje bili identični. Prvi sloj koji se pojavio ispod lomljenih stijena bio je tanji rahli humusni crni sloj zemlje, nastao vjerojatno nakon nabacivanja hrpe lomljenog kamena na kamenu liticu. Neposredno ispod humusnog sloja bio je svijetlo smeđi, malo kompaktniji (ipak relativno rahli) sloj zemlje u kojem su i pronađeni apsolutno svi nalazi, tako da se vjerojatno radi o kulturnom sloju. Na samom dnu nalazio se crvenkasti kompaktni sloj geološkog podrijetla. Unatoč identičnim stratigrafskim odnosima među sondama, sami se slojevi razlikuju po

Zračni snimak, istaknuti položaj gomile (foto: V. Katavić)

Položaj istraženih sondi (foto: T. Jerončić)

nadmorskim visinama, što je uvjetovano konfiguracijom terena i položajem sondi.
Od pokretne arheološke građe pronađene su svega dvije skupine fragmenata grube keramike koju zbog loše fakture i očuvanosti samih fragmenata nije moguće tipološki odrediti. Ipak, unatoč lošoj očuvanosti, gruba faktura i način pečenja upućuje na njihovo prapovijesno podrijetlo. Prikupljeni uzorci životinjskih kostiju dostavljeni su dr. sc. Zdravki Hincak s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a analiza je još uvijek u tijeku. Kako u gomili pokraj Ledine nije pronađeno nikakvih ljudskih ostataka ili ukopa bilo koje vrste, i kako se nalazi na relativno istaknutom položaju u odnosu na veliku obradivu površinu usred prilično krševitog i negostoljubivog kraja, vjerojatno se radi o međašu ili granici. Činjenica da se preko same gomile pruža i suhozid samo potvrđuje tu pretpostavku. Što se tiče eventualne datacije samog lokaliteta, svi dostupni dokazi (a radi se ponajprije o fragmentima keramike koji svojom fakturom i načinom izrade upućuju na prapovijesno podrijetlo) govore da se i ta gomila uklapa u opće stanje dosadašnjih saznanja o kamenim gomilama iz brončanog doba.

Literatura

Marović 1991 I. Marović, Istraživanja kamenih gomila cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, 84, Split, 1991: 15 – 17.
Zaninović 1997 M. Zaninović, O nekim prometnim osobitostima makarskog primorja u prethistoriji i antici, Makarsko primorje, 3, Makarska, 1997: 9 – 16.
Oreč 1978 P. Oreč, Prapovijesna naselja i grobne gomile (Posušje, Grude i Lištica), GZM, Nova serija, XXXII/1977, Sarajevo, 1978: 182, 183, 238.

Tomislav Jerončić

Summary

In the period from June to September 2008, salvage archaeological excavation was carried out at the site AN 27 in Ledine, village of Ravča. The mound investigated is less than 500 m south of the road that runs from Knin to Vrgorac, and also less than 500 metres from the road that links Ravča and the Makarska coastal area, which is an excellent position for controlling both routes. No kind of human remains or burials of any kind were found in the mound by Ledine, and since it is on a relatively prominent position vis-à-vis a large cultivable area in the middle of a fairly rocky and inhospitable area, it was probably a landmark or border. The fact that a dry stone wall stretches over the actual mound tends to confirm this hypothesis. As for any possible dating of the actual site is concerned, all the available evidence, mainly potsherds, with their facture and workmanship, suggests a prehistoric origin.

Redni broj: 261
Lokalitet: Rupotina – Crikvine
Naselje: Rupotina
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1463
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: revizijsko i sustavno iskopavanje

Sustavno-revizijska istraživanja lokaliteta Crikvine u naselju Rupotini, započeta u studenom 2007., nastavljena su u lipnju i srpnju 2008. Radove je financirala Općina Solin iz svoga redovnog proračuna, a izvodili su ih djelatnici Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu: voditeljica terena Nikolina Uroda, dokumentaristice Maja Marković i Silvana Juraga, fotograf Zoran Alajbeg te arheolozi Marica Milić i Ilija Manenica.

Lokalitet Crikvine (ili Crikvina) nalazi se sjeverno od Solina, u naselju Rupotini na uzvisini koju okružuju dva potoka: Sv. Ilija (negdje naveden i kao Ilijino vrilo) i Suvaja. U neposrednoj blizini tog lokaliteta, oko 300 m južno nalaze se crkva i samostan u Rižinicama, daleko poznatiji arheološkoj javnosti. Lokalitet Crikvine daleke 1908. godine istraživao je don Frane Bulić, a 1929. Ejnar Dyggve. Iz tih je istraživanja ostala dokumentacija u kojoj se prepoznaju jednobrodna crkva, dijelovi antičkog sklopa od kojeg je ostala vidljiva apsida te zidovi istočno od nje. Oko crkve pronađeno je dosta grobova, a materijal iz iskopavanja pohranjen je u Arheološkom muzeju u Splitu te Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, gdje se i danas čuva.
U ovoj je kampanji istražen 21 grob, od 42 pronađena prethodne godine. Jedanaest grobova bilo je izgrađeno od pravokutnih kamenih obložnica, dok ih je deset zidano manjim pravokutnim kamenom u 2-3 reda. Većina grobova imala je pravilnu orijentaciju (zapad-istok) uz manje otklone, no nekoliko ih je bilo orijentirano u smjeru sjever-jug. U šest grobova nalazio se samo jedan kostur, u sedam grobova bili su dvojni ukopi, samo su se u jednom grobu nalazila tri kostura, a sedam bi se grobova moglo definirati kao kosturnice, budući da su se u njima nalazile razbacane kosti više od četvero pokojnika.
Samo nekoliko grobova imalo je nalaze: G-1 (kopčice za zakopčavanje odjeće), G-3 (pršljen), G-8 (pojasna kopča); G-11 (brončani medaljon i perlice), G-41 (brončani prsten). Prema nalazima može se zaključiti da taj sloj grobova nije stariji od 14. stoljeća, no ispod grobne arhitekture nalaze se pokrovne ploče starijeg sloja koji još nije moguće datirati. U dva su groba pronađeni antički spoliji: u G-41 među

G-1 (foto: N. Uroda)

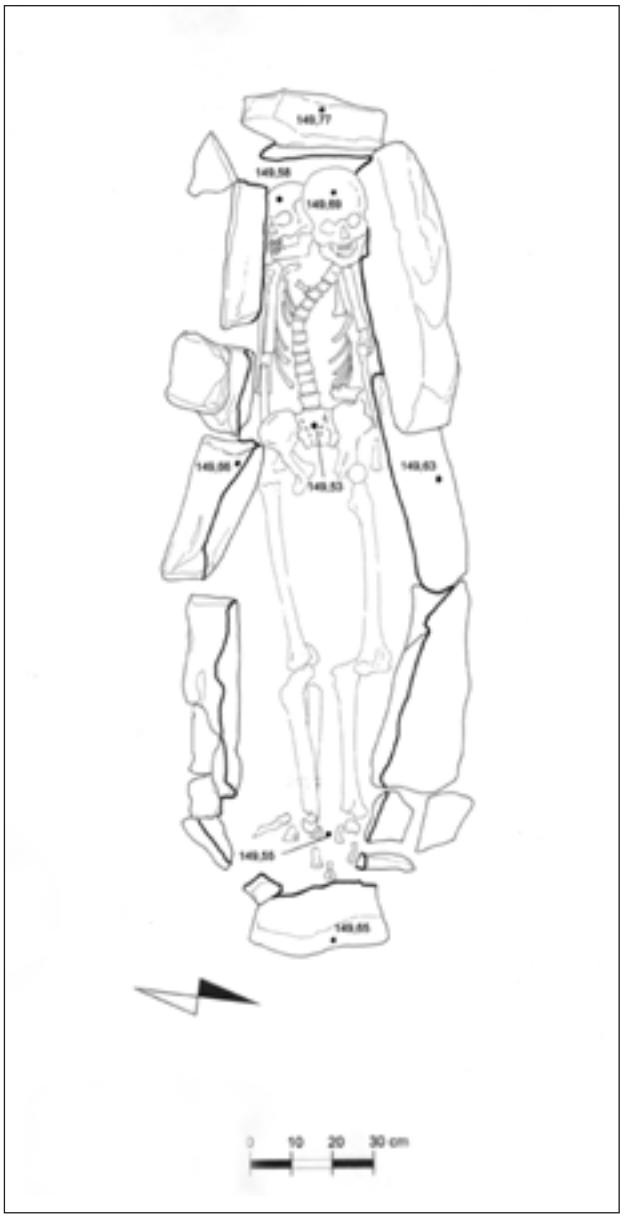

G-12 (crtež: S. Juraga)

obložnicama je bio ulomak rimskog natpisa, dok je u G-1 kao obložnica umetnut ulomak vjerojatno rimskog sarkofaga.

Kako je u prijašnjim istraživanjima Bulića i Dyggvea sakupljen znatan broj grobnih nalaza, a među dokumentacijom se nalazilo i nekoliko fotografija otkopanih grobova, dodatnu otegotnu okolnost stvarala je činjenica da ne postoji cjelovita dokumentacija o grobovima koji su bili istraživani za vrijeme prethodnih kampanja. Teško je bio odrediti jesu li grobovi koji nisu imali poklopnice bili istraživani ili devastirani naknadnim intervencijama. Naime, praksa arheologa s početka proteklog stoljeća bila je ostavljati kosturne ostatke unutar grobova. Tek je jedan grob (G-1) bio intaktan, pronađen s poklopnicama *in situ*. Pronađeni kosturni ostaci privremeno su smješteni u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, gdje će ostati dok se ne osiguraju sredstva za njihovu antropološku analizu. Budućim bi radovima trebalo istražiti ostale otkrivene grobove te definirati arhitekturu koja se ne vidi zbog grobova koji su je preslojili. Nakon toga valjalo bi konzervirati ostatke arhitekture, osobito zidove crkve, kako se ne bi dalje urušavala.

Literatura

Bulić 1909 Frane Bulić, Quattro bassorilievi di Mitra a Salona, Bullettino di archeologia e storia Dalmata, Spalato, 1909: 50 – 57.

Dyggve Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu

Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, History of Salonitan Christianity, Oslo, 1951.

Katić 1950 Lovro Katić, Topografske bilješke solinskog kraja, VAHD, LII, Split, 1950: 79 – 96.

Starohrvatski Solin 1992 Grupa autora, Starohrvatski Solin, Split, 1992.
Uroda 2008 Nikolina Uroda, Prilog upoznavanju lokaliteta Crikvine u Rupotini, Tusculum, I, Split, 2008.

mr. sc. Nikolina Uroda

Summary

Systematic and review archaeological excavation of the site Crikvine by Solin went on in June and July 2008. The research was carried out by staff of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split. Since in previous investigations in 2007 a large number of graves was discovered, which were covered with geotextile to prevent them being vandalised, the objective of this campaign was to investigate them. Twenty one graves in the area north of the medieval church were investigated. Only three graves contained finds, according to which this burial stratum can be dated to between the 14th and the 16th century.

Redni broj: 262
Lokalitet: Salamandrija (otok Palagruža)
Naselje: –
Grad/općina: Komiža (otok Vis)
Pravni status: R-1413 (otočna cjelina)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka iskopavanja na Palagruži odvijala su se u rujnu 2008., tijekom 22 dana. Osim autora članka, u istraživanjima su sudjelovali: diplomirana arheologinja Asja Zec, studenti Pjero Karmelić, Borko Momčilović i Tomislav Čubelić, fotograf Dino Cetinić te pomoćni radnici Jasna Čikara i Jadranko Oreb. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture, a stalni su sponzori i ove godine bili Plovput iz Splita i HRM.

Ovogodišnja istraživanja bila su koncentrirana na četiri stvari: 1) završetak iskopavanja u sondama V 18-20, koja su započeta prethodne godine; 2) iskopavanja uz jugozapadni dio rimske fortifikacije, kvadranti N i O 11 – 13; 3) atribuiranje, sortiranje i kvantifikacija grčke i helenističke keramike otkrivene na južnoj padini Salamandrije u kampanjama 1996., 2002. — 2007. (više od 13.000 ulomaka); 4) izrada 3D-modela Velo Palagruže (uključujući više od 60 položaja arheoloških nalazišta i toponima). Osim toga, lokalitet je detaljno očišćen i popravljeni su neki oronuli dijelovi.
Ad. 1 – u kvadrantima u kojima se nalazi sjeverno lice rimske fortifikacije iskopani su svi slojevi do živca. Definirana je situacija u kojoj su sadržani slojevi koji odgovaraju pripremi terena za gradnju utvrde, samoj gradnji utvrde i razdoblju njena funkcioniranja. Brojni pokretni arheološki nalazi pokazat će vrijeme kada su ti slojevi formirani. Najvažniji je sloj iznad živca, koji govori da su graditelji rimske utvrde niveliranjem terena poništili sve starije arhitektonske ostatke, pa tako i ostatke Diomedova svetišta. Od nalaza su posebno važna dva: ulomak crnofiguralnog lekita atenske radionice iz samog početka 5. st. pr. Kr., s prikazom Herakla ili Tezeja u borbi s bikom, i treći do sada nalaz ulomka neolitičke posude ukrašene *impresso*-tehnikom pronađen na Palagruži.
Ad. 2 – cilj tih istraživanja bio je utvrditi postojanje zapadnog zida rimske utvrde, i to na njegovu južnom dijelu. Na tome mjestu dogodile su se razne naknadne gradnje i razna ukopavanja koja su poremetila i prekrila ostatke

Kvadranti V 18-20 – sloj 9251

Crnofiguralni lekt s prikazom Tezeja ili Herakla

rimske gradnje. Zbog iznimno komplicirane situacije, iskopavanja nisu dovedena do kraja, to jest do živca, pa je sve prekriveno i ostavljeno da se završi iduće godine. Ipak, otkriven je zid utvrde u dužini od 6 m i u širini od 1 m, ali se još nije došlo do temelja i do živca. Pokretni nalazi govore da je tu bila kućica iz 18./19. st., a potom vrt kojim su se koristili lanternisti.

Ulomak ukrašen impresso-tehnikom

Ad. 3 – zahvaljujući tomu što na Salamandriji postoji velik kameni pločnik za sakupljanje kišnice, bilo je moguće da se iz Arheološkog muzeja u Splitu (u daljnjem tekstu AMS) donesu svi keramički nalazi otkriveni u kvadrantima (11 kvadranata) na južnoj padini Salamandrije, u sloju 4050. Taj je sloj dao najviše nalaza iz grčkoga, helenističkog i ranog rimskog razdoblja, odnosno nalaze koji su pripadali Diomedovu svetištu. Bila je to prilika da se prvi put na jednome mjestu mogu vidjeti svi nalazi, što u AMS-u nije moguće jer nema prostora za proučavanje tako velikog broja nalaza luksuzne fine keramike (njih preko 13.000). Iako materijal još nije posve analitički proučen, može se reći da su postignuti izvrsni rezultati. Uspjelo se izdvojiti nalaze atičkih crno i crvenofiguralnih finih posuda, od kojih većina pripada kiliksima, zatim ulomke s crnim premazom, *Gnathia*-ulomke, gornjojadranske ulomke, kampanske, epirske ulomke, reljefnu i sivu keramiku te keramiku tankih stijenki, ulomke terakota i sl. Posebno je važno naglasiti da su uspješno spojeni ulomci koji su se našli udaljeni jedan od drugoga i do 4 m, što jasno govori o tome kako je taj sloj nastao. Naime, sloj je nastao postdepozicijom, odnosno rezultat je čišćenja platoa Salamandrije gdje se nalazilo svetište. Važno je napomenuti da su obrađeni svi nalazi koji na sebi imaju grafite i da su uneseni u program M++. U isti program uneseni su i svi eksponati sa stalne izložbe „Palagruža – Diomedov otok“ koja je postavljena u Komiži. Istom prilikom pregledani su i nalazi iz zbirki Jadranka Oreba iz Vele Luke i one koju čuvaju svjetioničari. Pokazalo se da se neki ulomci iz tih zbirki spajaju s ulomcima koji su otkriveni prilikom iskopavanja!

Ad 4 – sa stručnjacima Geodetskog fakulteta iz Zagreba (koje vodi dr. sc. Drago Špoljarić) rađen je 3D-model Velo Palagruže, gdje su posebno detaljno uneseni podaci o arheološkim ostacima na Salamandriji. Taj je model još u izradi i trebao bi biti gotov do kraja ove godine.

Branko Kirigin
Maja Miše
Vedran Barbarić
Sara Popović

Summary

Investigations of the site Salamandrija on the island of Palagruža in 2008 were concentrated on completing the excavations in quadrants V 18-20, and the opening of new test pits at the site of the western wall of the fortification, in quadrants N and) 11-13. In quadrants V 18-20, below the rainwater collecting paving the stratigraphy was well preserved and enabled the reconstruction of the process of building the fort. Several phases were identified: the cleaning of the plateau of the remains of the shrine of Diomedes, the levelling of the bedrock for the construction of the foundations, the construction of the walls, the filling of the walking space along the northern wall and the phase of the functioning of the fort. In quadrants N and O 11-13 a west wall of the fort 6 meters long was discovered. Since the space was used through the modern period, the situation was difficult to investigate, and the work will continue in 2009.

Study of the ceramic finds from stratum 4050 from the southern slope of Salamandrija was completed. Together

with fragments from the excavations, fragments from the Oreb Collection and the lighthouse keeper's collection were also studied. Over 13,000 fragments from the Greek, Hellenistic and Early Roman period were studied. It was established that there were Attic black and red figure vessels, mainly kylixes. Apart from these, there were also fragments of black painted, Upper Adriatic, Gnathian, Campanian and Epirian ware. During the stay on Palargruža, in collaboration with the experts from the Geodetic Faculty in Zagreb, work continued on the production of a 3D model of Velo Palagruža.

Redni broj: 263
Lokalitet: Salona – teatar
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936 (arheološka zona grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Istraživanja prostora uz teatar i hram u Saloni započela su 13. listopada, a završila 21. studenog 2008. godine. Voditeljica istraživanja bila je Jagoda Mardešić, a sudjelovali su Ema Višić-Ljubić, viša kustosica Arheološkog muzeja u Splitu, Branko Penđer, voditelj tehničkog odjela Arheološkog muzeja u Splitu, I. Vukšić, restauratorica Arheološkog muzeja u Splitu i petorica fizičkih radnika. Nakon istraživanja angažiran je rovokopač i kamion za odvoz iskopane zemlje.

Radovi su nastavak istraživanja koja se odvijaju tijekom protekle tri godine. Sonda koja se nalazi sa istočne strane portika hrama, odnosno južno od portika teatra, proširena je u smjeru istoka za 4 m, a u smjeru juga za 9 m. Na tom prostoru otkrivena je podnica prostorije čiji je zapadni dio bio istražen 2007. godine. Najviši je sloj 001 (numeracija se nastavlja na dokumentaciju iz prethodnih istraživanja), nasut prilikom gradnje ceste za Trogir koja je onuda prolazila sve do kraja 70-ih godina prošloga stoljeća. Kao i prethodne godine, u sloju je pronađeno 5 profiliranih ulomaka kamena. Ispod njega se nalazio sloj 027 koji je činio obrađeni kamen i žbuka – radi se o ostacima zidova koji su bili razrušeni najvjerojatnije prilikom izgradnje ceste za Trogir. Sloj se pružao u sjevernom dijelu sonde. U njemu su pronađena dva profilirana ulomka arhitektonske skulpture, nekoliko ulomaka freski i kasnoantička keramika. Na zapadnom dijelu tog sloja uočen je vrh zida (SJ 028) koji se pruža od južnog zida trijema teatra u smjeru juga.

Pogled s juga na sondu

Građevina s apsidom nad pločnikom portika

Na južnom dijelu sonde, u jednakoj visini kao i sloj 027 pružao se tamno smeđi sloj 012 (riječ je o sloju koji je dokumentiran prilikom istraživanja 2006. i 2007. godine). Ispod sloja 027 i 012 (u južnom dijelu sonde) pružao se sloj 011 koji je također bio dokumentiran tijekom prošlih kampanja. Sadržavao je mahom ulomke tegula i krovnog crijepa i vrlo malo fine keramike, ali i ulomke mramornih oplata smeđe-ružičaste boje.

Zid u smjeru sjever-jug (SJ 028) nalazio se u sloju 027 i dijelom 012 i 011. Sačuvan je u visini od 2 do 4 reda kamena koji su vezani s vrlo malo žbuke i glinastom zemljom žute boje. Više žbuke bilo je upotrijebljeno u temeljnom dijelu zida. Pruža se u duljini od 4,2 m od južnog zida trijema teatra do nekadašnjeg kanala za vodovodnu cijev. Zid je bio uništen prilikom iskopa tog kanala, a dalje prema jugu nije pronađen njegov nastavak. S istočne je strane na zid prislonjena pravokutna konstrukcija građena jednakom tehnikom kao i zid 028. Nalazi se na jednakoj dubini kao i zid. Čini se da je na južnom dijelu zida postojao otvor koji je poslije zazidan. Prilikom gradnje zida SJ 028 upotrijebljen je kamen različite veličine i načina obrade. Moguće je da je dio materijala za gradnju uzet s teatra. Na istočnoj strani zida SJ 028 nalazio se sloj SJ 030 koji je činila rastresita žbuka. Zid je podignut na sloju SJ 014. Taj je sloj istražen i na zapadnom dijelu sonde tijekom prošlogodišnje kampanje. Radi se o sloju požara koji je crne boje, a sadrži ugljen, ulomke tegula i krovnog crijepa, željezne čavle i klinove te vrlo malo keramike. Ove su godine u tom sloju, kao i u slojevima 011, 012, 016 i 030, pronađeni ulomci raznobojnih mramornih oplata. Stratigrafska situacija jasno pokazuje da je zid 028 bio podignut nakon požara koji je uništio tu prostoriju. Nalazi ugljena i željeznih klinova i čavala navode na zaključak da je prostorija bila zakrovljena. U sloju 014, neposredno uz ulomak baze stupa koji se nalazio između trijema teatra i zida 023, pronađena su 24 komada brončanog novca. Uz novac su pronađeni i brončani čavao i zakovica, pa je moguće pretpostaviti da se novac nalazio u drvenoj kutiji.

Zapadni dio zida 023 bio je otkriven prošle godine, a ove je godine dokumentiran njegov istočni dio. Sam istočni kraj zida, kao ni rubovi prostorije s mozaikom, nije pronađen ni na istoku ni na jugu sonde. S južne strane zida 023 nalazio se mozaik (SJ 022), čiji su ostaci također bili pronađeni tijekom prošlogodišnje kampanje. Ove godine otkriveni su vrlo slabo sačuvani ostaci mozaika na prostoru zapadno i istočno od zida 028. Mozaik je geometrijski, s motivom upisanih kvadrata sivo-plave boje, a ostale su tesere ružičaste i bijele. Osim kvadrata, dokumentirani su izrazito slabo sačuvani ostaci mozaičkog polja s motivom pletenice. Tesere su na tom dijelu mozaika zelene, oker, crvene i bijele boje. Podlogu mozaika čini sloj žbuke debeo oko 40 cm. Gornji sloj podloge, u kojemu su bile utisnute tesere, sadrži usitnjenu keramiku. Slijedi sloj bijele žbuke ispod kojega je neobrađeno kamenje manjih dimenzija. U sloju 014 pronađeno je vrlo malo tesera, a u podlozi mozaika uočene su rupe koje su bile ispunjene kamenom iz podloge i crnim slojem 014. Činjenica da sloj 014 nije bio poremećen (nije bilo proboja sloja) i da je u njemu bio pronađen vrlo malen broj tesera te rupe u podnici upućuju na zaključak da su prostorija i mozaički pod bili devastirani prije izbijanja požara. Na istočnom rubu sonde, djelomično u profilu, otkrivena je profilirana baza stupa. Budući da je gornji sloj podnice oko baze uništen, zasada nije moguće sa sigurnošću utvrditi nalazi li se na izvornome mjestu ili je pomaknuta. Baza je oštećena i položena je na donji sloj podloge mozaika.

U južnom dijelu sonde nastavljeno je istraživanje građevine (SJ 010) s apsidalnim završetkom na zapadnoj strani. Pronađen je zid u smjeru istoka. I njemu, kao i „apsidi“, nedostaje sjeverno lice. Budući da je u njegovoj neposrednoj blizini bio postavljen južni rub ceste, moguće je da je to lice bilo uništeno prilikom gradnje ceste za Trogir, ali to za sada nije moguće utvrditi sa sigurnošću. Kao i zid SJ 028, i ta je građevina građena s vrlo malo žbuke, a podignuta je iznad sloja SJ 014 (sloj požara). Dio apsidalnog završetka objekta nalazi se nad pločnikom istočnog portika hrama, a dio nad ostacima podloge podnice. Situacija je snimljena u mjerilu 1: 50.

Jagoda Mardešić

Summary

During the continuation of systematic archaeological research into the space immediately alongside the temple and theatre in Salona in 2008 the existing test dig was expanded to the east. In the excavated area of 4 x 9 m, the remains of polychrome mosaic with a geometrical ornament of squares and interlacing were uncovered. The mosaic is poorly preserved, and above it was a soot stratum from 12 to 14 cm thick (SU 014). In it, as in last year's investigations

fragments of tegulae and roof tiles were found, iron nails and wedges and very little pottery and glass, as well as remains of molten iron. In the support of the mosaic, there were holes filled with stone from the support and with the 014 black stratum. The mosaic had been destroyed even before the fire broke out, and before it holes had been dug in the support for the mosaic. In stratum 014, right next to the fragment of the base of a column that was immediately between the portico of the theatre and wall 023, 24 bronze coins were found. Next to the coins was a bronze nail, and a rivet, and the coins might be supposed to have been in a wooden box.

The western part of wall 023 was uncovered last year, and this year the eastern part of it was documented. The actual eastern end of the wall, like the edges of the mosaic room, was not found, either at the east or at the south of the test pit. On the eastern edge of the test dig, partially in profile, a moulded base of a column was found. Since the upper layer of the floor around the base was destroyed, it is not possible to determine with security whether the base was on its original place or if it had been moved. The base was damaged and placed on the lower stratum of the mosaic support.

Wall SU 028 had been put up over the fire stratum; it ran from north to south. It is preserved in a length of 4.2 m, and on the southern side it was destroyed when water mains were being laid. In the southern part of the test dig, excavation of the building with an apsidal conclusion on the west was continued (SU 010). A wall in the easterly direction was found. Like wall SU 028 this structure too was built after the outbreak of the fire, and was put up with the use of very little mortar. Clay was used as binder.

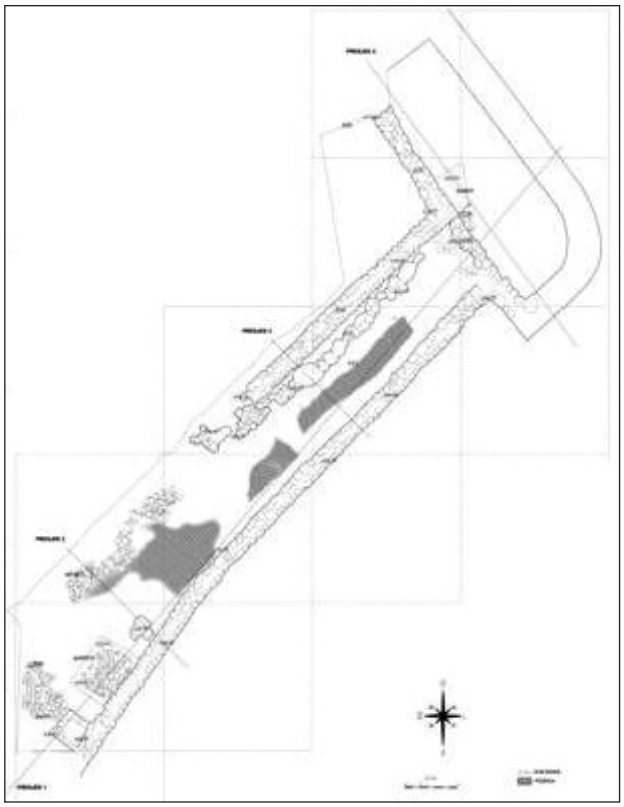

Tvrđava Grad – Sinj, tlocrt 4, površina istraženog dijela s visinama (izrada: Geographica, Split)

Redni broj: 264
Lokalitet: Sinj – tvrđava Grad
Naselje: Sinj
Grad/općina: Sinj
Pravni status: R-306
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Arheološka istraživanja na tvrđavi Grad u Sinju provode se u sklopu Programa očuvanja i obnove zidina sinjske tvrđave. Program je financiran sredstvima Ministarstva kulture i Poglavarstva Grada Sinja. Lokalitet obuhvaćen zaštitnim arheološkim istraživanjima nalazi se na k.č. 462/4, k.o. Sinj, unutar područja kulturnog dobra upisanog u registar nepokretnih spomenika kulture. Zaštitna arheološka istraživanja na tvrđavi Grad u Sinju kontinuirano traju od 2004. godine, a V. arheološku kampanju Muzej Cetinske krajine proveo je od 3. rujna do 15. listopada 2008. godine. Arheološka istraživanja vodila je Anita Librenjak, a stručnu ekipu činili su: Daria Brković, kustosica Muzeja Cetinske krajine, te Danijela Petričević, apsolventica arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru. Radove je arheološki nadzirala arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Splitu. U arheološkim istraživanjima sudjelovalo je šestero pomoćnih radnika. Tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Geographica d.o.o. Split, pod vodstvom Miljenka Žabčića, dipl. ing. geod.

Arheološka istraživanja 2008. odvijala su se u sektoru 3 (kvadranti 33f, 34f, 34g, 35g, 35h, 36h, 36i, 36j, 37i i 37j), na površini od cca 250 m². Istraživalo se istočno od topničkog bastiona otkrivenog tijekom prošlogodišnje, IV. arheološke kampanje, do istočne kule, uz unutrašnju stranu južnog bedema. Nakon skidanja humusnog sloja te sloja zemljanog nasipa na početku ispunjenog velikom količinom kamenja, pronađeni su arhitektonski ostaci podnica i zidova te drugih kamenih struktura. Otkrivene arhitektonske ostatke nije bilo moguće definirati u cijelosti. Naime, u tijeku je hitna sanacija bedema tvrđave, te su zaštitna arheološka istraživanja limitirana uskim područjem uz bedem, dok se većina zidova otkrivenih objekata pruža sjeverno izvan granica iskopa. Drugi se razlog otkriva u više faza izgradnji i pregradnji, rušenja i ponovne izgradnje tijekom dugog razdoblja, poglavito obrambenih položaja uz bedem. Sljedećom arheološkom kampanjom istraživanja se planiraju proširiti drugim otkopnim slojem, kako bi se utvrdila namjena i funkcija te razjasnio odnos arhitektonskih ostataka s bedemom, bastionom i istočnom kulom.

Uz južni bedem unutar kvadranta 34f otvorena je kontrolna sonda A, dimenzija 1,5x2 m, dubine 1,20 m. U sondi je otkrivena kamena struktura izrađena od neobrađenih kamenih blokova, koja prekriva cijelo dno te se pruža izvan granica sonde. Sonda nije proširena, jer se u blizini, na višoj stratigrafskoj razini nalaze ostaci podnica. Zapadno od sonde A otkrivena je kamena podnica P21 (SJ 178) postavljena u tvrdo nabijenu zemljanu podlogu i kamena struktura (SJ 177) u tlocrtu četvrtastog oblika, izrađena

Panoramski prikaz dijela tvrđave istraženog 2008., s pogledom na Sinj (izrada: Geographica, Split)

od djelomično obrađenog kamenja i opeke povezane vapnenom žbukom i pijeskom.

Na istočnom dijelu istraženog područja, u blizini istočne kule otkriveni su južni, istočni i sjeverni zidovi objekta 6. Južni zid Z24 (SJ 185), dužine oko 9,75 m, izrađen je od obrađenih kamenih blokova povezanih vapnenom žbukom. Na istoku se pod pravim kutom veže sa zidom Z25 (SJ 194). Istočni zid Z25 otkriven je u cijeloj dužini od 4,40 m. Izrađen je od kamenih blokova na sličan način kao i zid Z24. Na sjeveru je zid spojen s prirodnom kamenom liticom Z29 (SJ 211) koja je iskorištena za sjevernu stranu objekta 6. Sudeći prema ostacima žbuke na zidovima, građevina je najvjerojatnije iznutra bila ožbukana. Sjeverozapadni dio objekta 6 nije istražen, međutim namjena objekta može se vidjeti na povijesnim prikazima sinjskoga Grada iz 18. st., gdje je uz istočnu kulu naznačeno spremište za streljivo (*Munizione dell'Armi*).

Između jugoistočnog dijela objekta 6 i spoja bedema s istočnom kulom pruža se, za sada još uvijek nedefinirana, kamena struktura označena kao Z26. Izrađena je od neobrađenog kamenja povezanog vapnenom žbukom, smjera pružanja sjever-jug. Sredinom iskopa, na nekoliko mjesta između sonde A i objekta 6 dokumentirani su vrlo fragmentirani ostaci kamene podnice i njene vapnene podloge. Vjerojatno je riječ o istoj podnici čija je vapnena podloga P22 (SJ 188, 206, 207, 209) otkrivena i između objekta 6 i južnog bedema.

Od pokretnoga arheološkog materijala najzastupljeniji su ulomci glaziranoga keramičkog posuđa, slijede nalazi topovskih kugli, lule te jedan koštani češalj. Vrijedni su nalazi novca: mletački soldi iz 17./18. st. s natpisom *DALMA ET ALBA*, zatim drugi s natpisom *CORF CEFAL ZAN* iz vremena dužda Giovannija Cornera II. (1709. – 1722.) te jedan srebrni dubrovački perper koji je također bio u opticaju tijekom 17. i 18. st. do pada Dubrovačke Republike. Likovno su zanimljivi nalazi od tankoga brončanog lima: polukružna pločica s prikazom krilatog lava s otvorenom knjigom, ovalni medaljon s natpisom i likom

Pogled sa zapada na istočnu kulu (foto: A. Librenjak)

Podnica P21 (SJ 178) (foto: A. Librenjak)

Pogled na otkrivene zidove Z23 i Z24 (foto: A. Librenjak)

pape Pija V. te kvadratna pločica s Bogorodicom i malim Isusom. Izrađena je opsežna tehnička i fotodokumentacija, a u tijeku je obrada pokretnoga arheološkog materijala.

Literatura

Librenjak, Čerina 2005 Anita Librenjak, Dubravka Čerina, Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine, VAPD, 98, Split, 2005.

Librenjak, Čerina, Župić 2006 Anita Librenjak, Dubravka Čerina, Branimir Župić, Sinj – tvrđava Grad, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Anita Librenjak
Daria Brković
Dubravka Čerina

Summary

Archaeological excavations into the fort called Grad in Sinj are carried out as part of the Programme for the Preservation and Renovation of the Walls of Sinj Fort. Salvage archaeological excavations at the fort of Grad in Sinj have been conducted continually since 2004 and have been led by experts from the Sinj Museum of the Cetina Region. During 2008, archaeological excavations were carried out in sector 2, over an area of about 250 square metres.

The investigations were carried out east of the artillery bastion discovered during last year's archaeological campaign next to the east tower, along the internal side of the southern wall. In the eastern part of the excavated area, close to the east tower, the southern, eastern and northern walls of feature 6 were uncovered. The north west part of feature 6 has not been investigated. However, the purpose of the feature can be found on historical depictions of Sinj Grad from the 18th century, where alongside the east tower a munitions store is indicated (*Munizione dell'Armi*).

As for moveable archaeological material the most common were fragments of glazed pottery, then came finds of cannon balls, pipes, and a bone comb. There were some valuable finds of coins: Venetian *soldi* of the 17th/18th century with the inscription *DALMA ET ALB*A, then another with the inscription *CORF CEFAL ZAN* from the time of Doge Giovanni Corner II (1709-1722), and a silver Dubrovnik *perper*, which also was in circulation during the 17th and 18th century, down to the fall of the Dubrovnik Republic. Visually interesting are finds of thin bronze sheeting products: a semicircular plaque with a depiction of a winged lion over an open book, an oval medallion with an inscription and a likeness of Pope Pius V and a square plaque with Madonna and Child.

Redni broj: 265
Lokalitet: Solin – Gospin otok (Zvonimirova 25)
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog planirane izgradnje stambene građevine s javnim sadržajem u prizemlju, na Gospinu otoku u Solinu, na lokaciji Zvonimirova ulica 25, na k.č. 3511/7, k.o. Solin, od 5. do 9. prosinca 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na temelju ugovora između investitora Gorana Čolaka i tvrtke Kaukal d.o.o. Istražena je površina od cca 250 m², što je uvjetovano glavnim i izvedbenim projektom investitora. U arheološkom istraživanju sudjelovali su voditeljica istraživanja Andrea Devlahović, dipl. arheologinja i Vedran Katavić, prof. povijesti i arheologije, djelatnici tvrtke Kaukal d.o.o. Iskopavalo se uz pomoć radnika i stroja izvođača radova koje je osigurao investitor, kao i sva potrebna ugovorom precizirana logistička sredstva.

Predmetna lokacija nalazi se na Gospinu otoku u Solinu, neposredno uz sjeverni rukavac delte rijeke Jadra. Idejnim bi se projektom stambena građevina temeljila na trakastim temeljima širine 0,60 m i dubine 0,60 m. Zbog uvjeta konzervatora i položaja budućeg objekta, iskopana je i istražena cjelokupna temeljna površina stambene građevine. Dubina iskopa iznosila je od 0,80 do 1 m, a već nakon 0,30 m pojavila se voda. Arheološkim istraživanjem na površini budućega stambenog objekta kuće nisu pronađeni kulturni slojevi, ostaci arhitekture, kao ni pokretni arheološki nalazi. Tijekom istraživanja iskopan je jedino svijetlo smeđi sterilni sloj glinaste kompaktne zemlje (SJ 1). Unutar tog sloja nisu pronađeni nikakvi pokretni nalazi, ako se zanemare recentni površinski nalazi uočeni obilaskom prostorne površine prije iskopa. S obzirom na

Zračni snimak s označenim položajem lokaliteta (foto: Z. Sunko)

neposrednu blizinu rijeke Jadra, sloj je vjerojatno nastao stoljetnim riječnim nanosima i taloženjem, te je geološkog podrijetla. Ipak, ostaje otvoreno pitanje kolika je dubina toga geološkog sloja te da li se i što se nalazi ispod njega. Eventualna geološka sondiranja ili nedestruktivna arheološka istraživanja, odnosno preusmjeravanje i kontrola riječnog toka, moći će ponuditi odgovore na ta otvorena pitanja.

Andrea Devlahović
Vedran Katavić

Summary

Because of the planned development of a mixed-used building on Gospin otok in Solin at the site Zvonimirova ulica 25, salvage archaeological excavations were carried out during December 2008. The site in question lies on Gospin otok in Solin, immediately along the northern arm of the delta of the Jadro River. Archaeological excavation led to the finding of neither cultural strata nor moveable archaeological finds.

Nepovoljni uvjeti rada (foto: A. Devlahović)

Redni broj: 266
Lokalitet: Solin – Gospin otok (k.č. 6699, 6700/1 i 6700/2)
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z 3936
Razdoblje: –
Vrsta radova: geofizička istraživanja

U svibnju 2008. godine, tvrtka Geoarheo d.o.o. po principima arheološke geofizike georadarski je istražila lokalitet Solin – Gospin otok (na k.č 6699, 6700/1 i 6700/2). Financijska sredstva osigurala je Splitsko-makarska nadbiskupija.

Geofizičko istraživanje na sjeverozapadnom kraju Gospina otoka, sjeverno od groblja, obavljeno je na prostoru velikom približno 5300 m^2. Izmjereno je jedanaest sondi, odnosno

Položaj lokacije georadarskih mjerenja

274 paralelna radarska profila s antenom od 200 MHz, krajnjeg dometa mjerenja približno 120 ns te približno 4-5 m dubine. Mjereno je georadarom SIR 3000, američkog proizvođača Geophysical Survey Sistem Inc. (GSSI). Obrada je napravljena u programu Radan 6.5. Profili su mjereni s razmakom od 0,5 m. Sonde su imenovane slovima A – K. Sonde A – F izmjerene su na prostoru asfaltnog parkirališta, a sonde G – K na travnatom dijelu terena, između parkirališta i dva odvojena toka rijeke Jadra.
Geofizičko mjerenje georadarom dalo je brojne podatake o rasporedu i količini čvrstih materijala u slojevima na zadanoj površini. Premda na većem dijelu površine nisu uočene značajnije pojave, određene strukture označene na tlocrtnim prikazima mogu se tumačiti kao potencijalni ostaci arhitekture i mogle bi imati arheološku vrijednost. Plavom bojom označeni su tragovi infrastruktura, a crvenom geološke i druge nejasne anomalije. Te anomalije također mogu označavati promjene materijala kojim je zapunjena podloga parkirališta.

Raspored geofizičkih sondi A – K

Na prvom tlocrtnom prikazu (vidi prikaz: gore) koji seže od površine do približno 60-70 cm, izdvojene su pojave koje se tumače kao infrastrukture ili čvrsti geološki ili arhitektonski ostaci. Na centralnom prostoru asfaltiranog parkirališta, na tim se dubinama uočavaju samo infrastrukture (taj je prostor iskopavan za podlogu parkirališta), a na rubnim zemljanim sondama izdvojena su tri položaja s mogućim ostacima arhitekture.
Na drugom tlocrtu (sredina) – približno do 120 cm, izdvojeno je nešto više čvrstih anomalija. Linearna struktura u sondi G oblikom najviše upućuje na moguću arhitekturu, kao i pojava u sondi K. Ostale označene pojave nije moguće interpretirati, ali su jasno obilježena mjesta gdje se nalaze

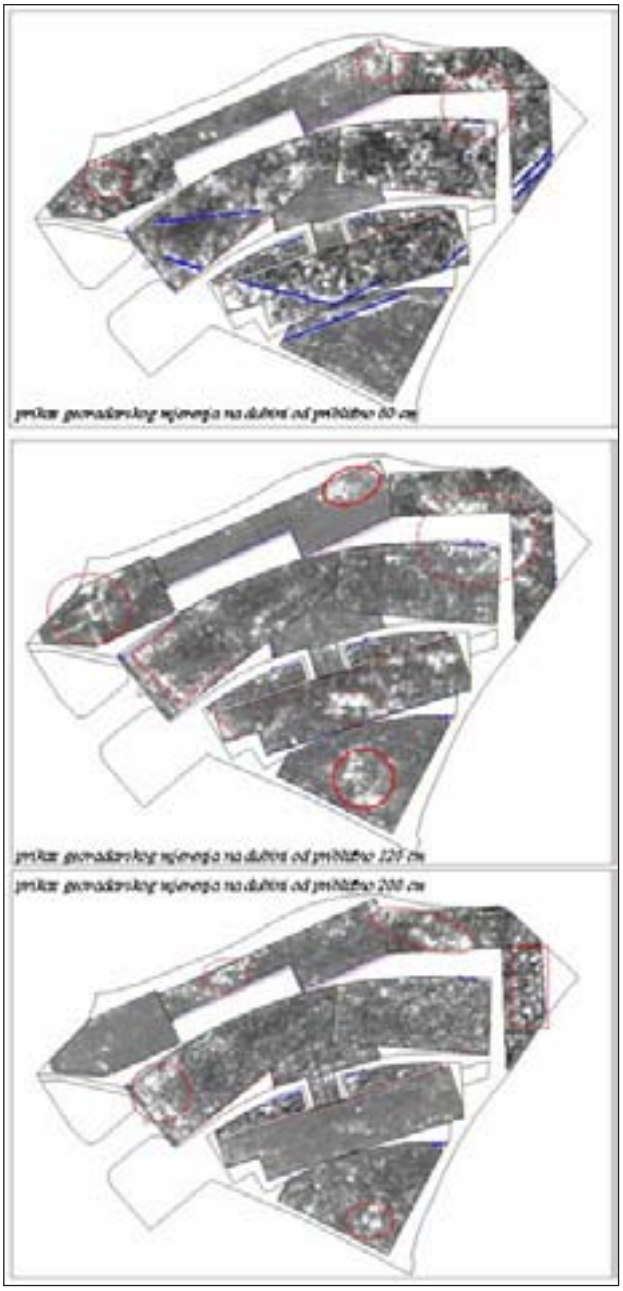

Tlocrtni prikaz georadarskih mjerenja na različitim dubinama

veće količine čvrstog materijala ili promjene geološkog sloja, pa se relativno malim sondiranjem ili tijekom drugih radova može utvrditi o kakvim je pojavama riječ.
Na trećem tlocrtu (dolje) prikazani su rezultati do približno 200 cm. Na toj dubini izdvojeno je nekoliko pojava na rubnim dijelovima u sondama D, I, J i K.
Na većim dubinama nisu uočene promjene. Moguće je da se određeni arheološki slojevi ne mogu determinirati georadarskim snimanjem, pri čemu se ponajprije misli na depoe zemljanih arheoloških slojeva koji bi mogli sadržavati sitnije arheološke nalaze.
Treba napomenuti da je cilj geofizičkih istraživanja bio utvrđivanje postojanja mogućih arhitektonskih ostataka na tom arheološki vrlo bogatom području. Budući da su istraživanja pokazala relativno malen arhitektonski potencijal, ti su podaci poslužili za arheološka istraživanja koja su uslijedila nakon toga. Probna sondiranja potvrdila su rezultate geofizičkih istraživanja.

Goran Skelac

Summary

In May 2008 at the site Gospin otok, Solin (on cadastral plots [k.č] 6699, 6700/1 and 6700/2) the firm Geoarheo d.o.o. conducted GPR investigations according to the principles of archaeological geophysics. This investigation on the NW end of Gospin otok [island], north of the cemetery, was conducted over an area of about 5,300 square metres. Eleven soundings were taken, that is, 274 parallel radar profiles with an aerial of 200 MHz, with an ultimate measuring range of about 120 ns, at approximately 4 – 5 m deep. The measuring was done with the SIR 3000 GPR system of the American producer Geophysical Survey System Inc., GSSI. The results were processed with the programme Radan 6.5. The profiles were measured at distances of 0.5 m. Traces of infrastructure items are marked in blue, and red is used for geological and other unclear anomalies.
Although no very significant phenomena were observed over most of the area, certain structures marked on the ground plans could be interpreted as potential remains of architecture and might have archaeological value. It is possible that certain archaeological strata cannot be determined with GPR imaging. This primarily means earth deposits of archaeological strata that might have small archaeological finds.

Redni broj: 267
Lokalitet: Solin – Gospin otok
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: NV
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Tijekom 2008. sondažno je arheološki istražen sjeveroistočni dio Gospina otoka u Solinu (k.č. 6699, 6700/1 i 6700/2). Istraživanja su trajala od 15. do 19. rujna 2008., nakon čega je od 23. do 29. rujna 2008. izrađivana terenska dokumentacija. Istraživanja je vodio Ante Piteša iz Arheološkog muzeja u Splitu.

Sonde su postavljene ciljano, na mjestima gdje su geofizičkim istraživanjima utvrđene određene promjene u strukturama pod zemljom, koje bi mogle imati arheološku vrijednost (G. Skelac, Izvješće o geofizičkim istraživanjima na lokaciji Solin – Gospin Otok, Zagreb, svibanj, 2008.: str. 31., sl. 8, crteži 2 i 3, sl. 9, crteži 4 i 5, str. 32., sl. 10, crteži 6 i 7, str. 33.). Arheološkim su sondama potvrđene i usmene izjave nekih stanovnika Solina koji se sjećaju da se na većem dijelu terena sadašnjeg parkirališta nalazilo rukometno igralište, te da je prilikom izgradnje igrališta uklonjen dublji sloj zemlje. Sondom 3 i 8 utvrđeno je da je na mjestima podignuto i do 80 cm površinskog sloja koji je nasut drugim materijalom kao podlogom za igralište (dovoljno da se unište ostaci starohrvatskih grobova, ako ih je bilo). Na mjestu sonde 7 (geofizička sonda G, gdje su se uočavale pravilne strukture koje bi mogle upućivati na arhitekturu) potvrđena je izjava da se na tome mjestu nekada nalazila trafostanica, čiji su temelji i nađeni, a u sondi su nađeni i pravilni kanali od cigle u kojima su bili kablovi za struju. Sondom 4 potvrđeno je postojanje novovjekovnoga groblja na kojem se ukopavalo do početka 80-ih godina 20. stoljeća, kada su ostaci pokojnika preneseni na novo solinsko groblje. Groblje se, po pričama, protezalo do polovice južnog dijela sadašnjeg parkirališta.
Sonde su interesantne jedino s geološkog aspekta, budući da nisu pronađeni kulturni slojevi. Zanimljivo je da se u sondama nije pojavljivala voda (osim u sondi 2 koja je bila tik uz rijeku, a i ondje se voda pojavila tek na dubini od 230 cm), iako su sonde kopane na dubini daleko ispod nivoa rijeke. Geološki slojevi, kao što su nanosi riječnog šljunka različitih veličina od finoga sitnog do krupnog pijeska i grebena sedre, upućuju na djelovanje vode na cijeloj površini sjeveroistočnog dijela Gospina otoka. Ni u jednoj sondi nisu pronađeni arheološki ostaci, osim na mjestu trafostanice gdje je u površinskom sloju nasutog humusa pronađeno nešto ulomaka antičke keramike pomiješane s novovjekom ciglom, kao i u površinskom humusu na mjestu sonde 1 gdje je pronađeno grlo amfore s ručkom i nekoliko ulomaka tegula, pa se može zaključiti da su spomenuti nalazi dospjeli u zemlju prilikom nasipanja površinskog humusa za hortikulturno uređenje tog dijela Gospina otoka.
U sondi 1, na dubini od oko 170 cm pronađen je nepravilni kameni nasip bez ikakva veziva, pa je upitno radi li se o prirodnoj formaciji koja je nastala djelovanjem rijeke ili je pak djelo ljudskog rada. U kamenom nasipu i oko njega nije bilo sitnih nalaza poput ulomaka keramike.
Budući da nije bilo sitnih nalaza ni arhitekture, sve su sonde kopane bagerom, dok su profili sondi dotjerani ručnim alatom. Nakon što su sonde iskopane, započela je izrada terenske dokumentacije. Sonde su fotografirane, u tlocrtnom planu smještene su u prostoru (u mjerilu 1 : 300) te su nacrtani profili sa slojevima (u mjerilu 1 : 50). Za sondu 1 nacrtana su sva četiri profila, jer su se slojevi u profilima razlikovali, a za ostale sonde nacrtana su po dva karakteristična profila, uzdužni i bočni. Napravljeno je ukupno 18 crteža profila s označenim pružanjem geoloških slojeva.

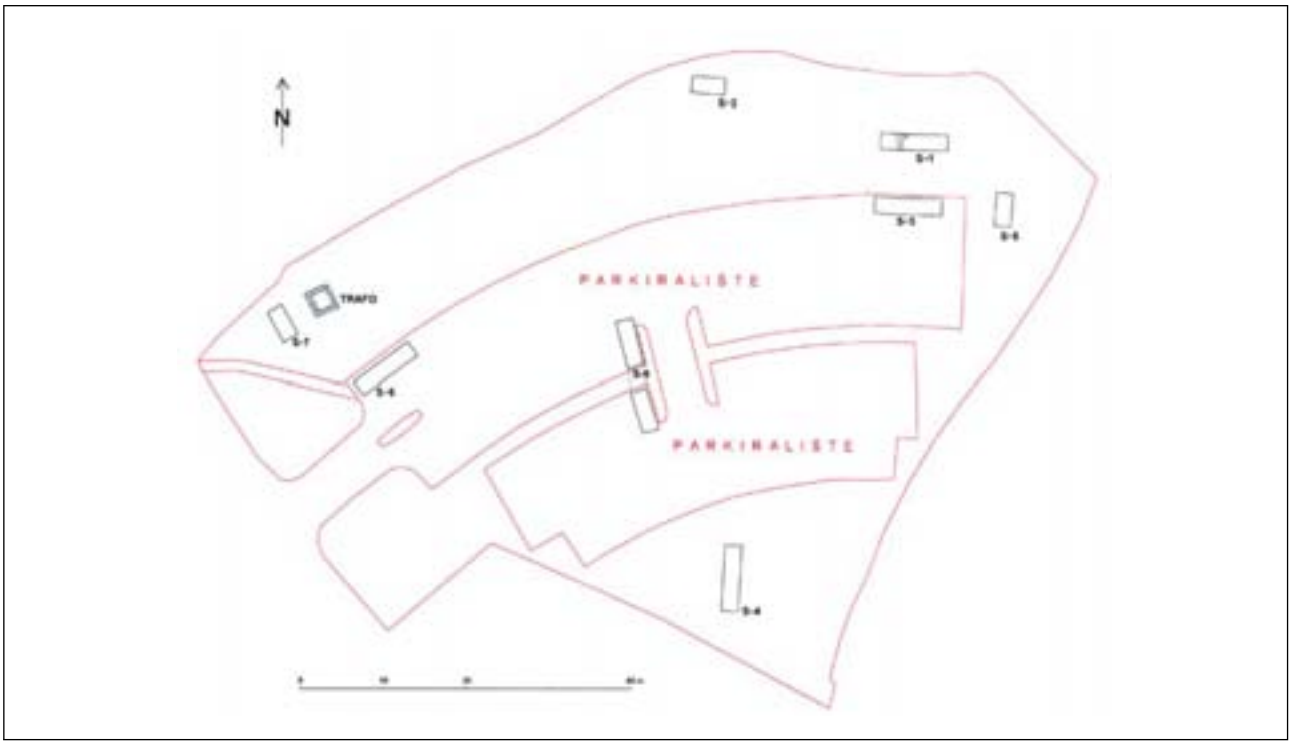

Solin – Gospin otok, raspored arheoloških sondi (snimili: B. Penđer, Z. Podrug)

Sonda 1 (2x8 m) postavljena je u smjeru istok-zapad i smještena je na sjeveroistočnom, travnatom dijelu terena (vidi: tlocrt S-1). Sonda je duboka 2,80 m na istočnom dijelu i oko 2,30 m na zapadnom dijelu. Budući da se u profilima uočavala raznolikost pružanja sedimenata, dokumentirana su sva četiri profila.
Južni profil – ispod površinskog sloja humusa debljine oko 25 cm, nalaze se slojevi riječnog šljunka i nabijenog pijeska čija debljina varira od 50 do 70 cm. U istočnoj polovici sonde ispod sloja šljunka nalazi se sloj svijetlog pijeska, debljine preko jednog metra. U zapadnoj polovici sonde ispod sloja humusa nalazi se nabijeni sloj pijeska pomiješan sa šljunkom debljine do pola metra, ispod kojega je nanos riječnog šljunka debljine do 1,25 m. U istočnoj polovici sonde, ispod sloja pijeska nataložen je sloj masne gline debljine do 80 cm, kojega u zapadnoj polovici sonde nema. Ispod sloja gline ponovo se pojavljuje svijetli, fini pijesak. Raspored i miješanje slojeva zorno su prikazani na crtežu profila.
U zapadnom, užem profilu slojevi su homogeniji: na vrhu je sloj humusa, slijedi sloj pijeska pomiješan sa šljunkom, pa sloj šljunka ispod kojega je do dna sonde sloj svijetlog pijeska.
U sjevernom profilu, nakon tankog sloja humusa do 1,5 m proteže se debeli sloj krupnog i sitnog šljunka ispod kojega je fini pijesak. U istočnoj polovici sonde, u sloju pijeska zamjećuje se jedan prodor glinenog sloja.
U zapadnoj polovici sonde, na dubini od 1,70 m pojavio se nasip od nepravilnog kamenja koji se pruža smjerom sjever-jug. Između kamenja je sloj sitnog šljuka i pijeska, bez žbuke. Najvjerojatnije je i taj sloj nastao djelovanjem vode. Kopanjem sonde 3, južno od sonde 1 pokušalo se pronaći nastavak kamenog nasipa, ali u tom se dijelu terena on gubi, te se u smjeru njegova pružanja prema jugu naišlo na greben sedre.

Sonda 2 (2x4 m) postavljena je smjerom istok-zapad i smještena je na sjevernom dijelu travnate površine u blizini rijeke (tlocrt S-2). Sonda je duboka 2,55 m, a voda se pojavila na dubini od 2,30 m.
Južni profil – površinski sloj debljine 45 – 50 cm čini sloj humusa pomiješan s kamenim nasipom. Ispod njega dolazi sloj pijeska debljine 65 – 70 cm, s tankim prodorima šljunka. Ispod toga je sloja sloj šljunka debljine 1,20 m, ispod kojega se pojavljuje sloj crnog mulja.
U zapadnom profilu nakon tankog sloja humusa na površini slijedi sloj građevinske šute (kamenje, cigle), debeo 1,70 cm. Ispod toga sloja slijedi sloj masne zemlje debljine oko 70 cm, pa tanak sloj šljunka i mulj. Čini se da je na tom dijelu terena bila nekakva jama koja je zatrpana građevinskom šutom, što je i registrirano u geofizičkim istraživanjima.

Sonda 3 (2x8 m) smještena je na sjeveroistočnom dijelu parkirališta (tlocrt S-3). Najprije je uklonjen sloj asfalta i građevinskog tucanika debljine 60 – 80 cm, koji je služio kao podloga za asfaltiranje parkirališta, a potom je sonda postavljena na zemljanoj podlozi. Dubina je sonde 2,10 – 2,50 m. Slojevi su u sondi jednolični. Ispod građevinskog tucanika pojavljuje se sloj nasipa s kamenjem, ispod kojega se do dna sonde pruža debeli sloj pijeska u kojemu se protežu grebeni sedre. Sedrena barijera osobito je čvrsta u jugozapadnom dijelu sonde.

Sonda 4 (2x8 m) pruža se smjerom sjever-jug, na južnom dijelu terena, na travnatoj površini između stabala (tlocrt

S-4). Sonda je duboka od 2,65 do 3,10 m. Da bi moglo započeti kopanje sonde, bilo je potrebno srušiti dva manja stabla. Nalazi u sondi potvrdili su postojanje novovjekovnoga groblja.
Zapadni profil – poslije sloja površinskog humusa debljine do 70 cm, odmah su se pojavile grobne jame s ostacima ukopa: polomljene mramorne ploče koje su činile arhitekturu groba, ostaci drvenih ljesova, plastični dršci lijesa, ostaci velova i odjeće koji su nakon premještanja kostiju pokojnika bili odbačeni u grobne jame. Dna grobnih jama nalaze se na dubini od oko 1,50 m od površine. Ispod grobnih jama, do dna sonde proteže se debeli sloj svijetlog pijeska pomiješanog s grebenima sedre. Sedreni je greben osobito istaknut u sjevernom profilu gdje su se grobne jame ukopavale do toga čvrstog sloja.

Sonda 5 (2x4 m) smještena je na istočnom dijelu travnate površine terena i pruža se smjerom sjever-jug (tlocrt S-5). Sonda je duboka 2,95 m. Zapadni profil – nakon tankog sloja humusa slijedi sloj nasipa na mjestima do 1,80 m dubine. U nasipu je bilo kamenja (koje je vjerojatno registrirano georadarom), betona, ostataka plastičnih vrećica. Vjerojatno je na tome mjestu teren bio neravan, s jamama koje su nasute, tako da sloj kamenog nasipa varira u debljini. Ispod nasipa je sloj svijetlog, kompaktnog pijeska s grebenima sedre pri dnu.

Sonda 6 (2x8 m) smještena je na sjeverozapadnom dijelu terena, na početku parkirališta i dužinom prati rubnu, povišenu liniju parkirališta (tlocrt S-6). Nakon skidanja asfalta i građevinskog tucanika podloge debljine 30 – 35 cm, sonda je postavljena na zemljanu podlogu. U tome su dijelu kao čvrsta podloga upotrijebljeni i betonski blokovi, vjerojatno ostaci obližnje trafostanice. Sonda je duboka 2,70 – 2,90 m. Ispod sloja zemlje debljine oko 40 cm, duž cijeloga sjevernog profila pruža se kompaktan sloj pijeska i sedre. Ispod sedrenog sloja, pri dnu sonde mjestimice se pojavljuje rahli tamniji pijesak. U zapadnom profilu ispod zemljanog sloja dolazi sloj tamnog pijeska, slijedi sloj svjetlijeg pijeska pomiješanog s grebenima sedre i pri dnu sonde sloj rahloga pijeska.

Sonda 7 (2x4 m) smještena je na sjeverozapadnom dijelu terena i postavljena je zapadno, paralelno s betonskim ostacima trafostanice (tlocrt S-7). Sonda je postavljena na tome mjestu da bi se provjerili nalazi geofizičkih istraživanja, gdje su se na snimcima uočavale pravilne linije pružanja podzemnih struktura, što je upućivalo na moguće ostatke arhitekture. Kopanjem sonde utvrđeno je da se radi o podzemnom kanalu na dubini od jednog metra, izrađenog od tri cigle, u kojemu su bili energetski vodovi za struju. Pronađeno je još kablova koji su ostali u zemlji nakon rušenja trafostanice. Sonda je duboka oko 2,50 m. Ispod tankog sloja humusa i zemljanog nasipa debljine oko 70 cm nalazi se kompaktni sloj sitnog šljunka koji se počeo pretvarati u tvrdu sedru. Taj se sloj pruža do dubine od 1,55 m od površine. Ispod toga je sloja sloj rahloga pijeska koji se na dnu sonde pretvara u greben sedre. Zapadno od sonde 7, odmah ispod travnate površine otkopani su betonski temelji trafostanice s energetskim vodovima koji su se pružali od nje. Betonski ostaci ucrtani su na tlocrtu lokaliteta.

Sonda 8 (južni dio 6,60x2, sjeverni dio 6,30x2 m) postavljena je otprilike po sredini parkirališta i s otklonom se pruža smjerom sjever-jug. Sonda je kopana u dva dijela – južna i sjeverna polovica da se izbjegne rušenje uskog, povišenog dijela zelene površine s drvećem. Kako ciljane sonde kojima su provjeravani nalazi georadara nisu dale rezultata, ta je sonda postavljena sredinom terena da bi se ispitala situacija na dijelu koji je ostao nepokriven sondama.
Južni dio sonde 8 (tlocrt S-8). Dubina je sonde 2,50 m. Zapadni profil – nakon sloja asfalta s podlogom od tucanika i tupine debljine do 80 cm slijedi jedini deblji sloj zemlje koji je nađen na cijelom terenu, debljine oko 1,20 m. Ispod sloja zemlje slijedi sloj kompaktnoga svijetlog pijeska koji se proteže do dna sonde gdje se pojavljuje sloj čvrste sedre. Južni profil ima nešto drugačiju strukturu. Nakon sloja asfalta i tucanika slijedi sloj tupine u koju je ubačeno kamenje. Ispod je sloj zemlje debljine 1,50 m, u koji se mjestimice miješaju tanki slojevi pijeska. Na dnu je kompaktan sloj sedre debljine pola metra.
Sjeverna polovica sonde 8 duboka je 2,50 m (tlocrt S-8). Slojevi se nižu slično kao i u južnoj polovici sonde: sloj asfalta s podlogom od tucanika i tupine, zatim dolazi sloj masne, tamne zemlje pa sloj svijetlog, kompaktnog pijeska te na dnu sloj tamnog pijeska i okamenjene sedre.
Sondažnim arheološkim istraživanjima na sjeveroistočnom dijelu Gospina otoka nisu postignuti nikakvi arheološki rezultati.

Ante Piteša

Summary

After geophysical investigations to the north east part of Gospin otok in Solin had been carried out, at places where certain changes of structure under the surface were ascertained, which might well have archaeological value, in 2008 archaeological excavations with test pits were addressed. In none of the eight test digs were archaeological remains or cultural strata discovered, except in test pit 4, in which the remains of graves were found from a modern cemetery where burials were conducted until the early 1980s, when the cemetery was shifted to a new location. Only from a geological aspect were the pits interesting, from the sediments of riverine gravel, sand and tufa reefs. It can be concluded that the north east part of Gospin otok (island) was formed by the action of water and has never been inhabited.

Redni broj: 268
Lokalitet: Solin – Kapljuč
Naselje: –
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog izgradnje stambenog naselja Gašpini 3 – jug, u arheološki zaštićenoj zoni Kapljuč u Solinu, na građevnoj čestici koja će se formirati od k.č. 4192, 4194/1 dio, 4194/2 dio, 4199/5, 4199/6, 4199/6, 4199/7 dio, 4199/8,

4199/9 dio, 4200/2, 4201/1, 4201/2 dio, 4202 sve k.o. Solin, sukladno uvjetima Konzervatorskog odjela u Splitu, proveden je zaštitni arheološki nadzor na temelju ugovora između investitora Dip gradnje d.o.o i Kaukal d.o.o. Nadzor je započeo 25. kolovoza 2008., a završen je 5. prosinca 2008. godine. Voditelj arheološkog nadzora bio je Vedran Katavić, prof. povijesti i diplomirani arheolog, dok je zamjenica voditelja bila Andrea Devlahović, diplomirana arheologinja. Nadležni konzervatorski odjel u Splitu i konzervator Saša Denegri aktivno su sudjelovali u arheološkom nadzoru i provedbi uvjeta, a uz njihovu su suglasnost također istražena i dva groba u amfori, koja su se nalazila u neposrednoj blizini građevinske zone, a vjerojatno su devastirana prethodnom izgradnjom kanalizacijskog sustava.

Arheološki je nadziran strojni iskop temelja budućega stambenog naselja, na površini od cca 5332 m², a zbog opsega radova, veličine strojeva, stručni arheološki nadzor proveden je radi smanjenja devastacije. Na samom lokalitetu terasaste konfiguracije zatečeni su veći nanosi otpadnoga građevnog materijala, tzv. šute, čija je veća koncentracija uočljiva na središnjem i istočnom dijelu terena, dok je šuta sa zapadne terase otklonjena. Zbog potreba glavnog projekta, odnosno konfiguracije terena, ti su ostaci šute i iskopna zemlja velikim dijelom deponirani u istočnom dijelu građevinske parcele. Ispod tih nanosa registriran je površinski sloj žute kompaktne zemlje u kojem se nailazilo na sporadične pokretne, uglavnom novovjekovne industrijske nalaze. Osim toga, na površinskom sloju pronađeni su i keramički nalazi koji se datiraju u antičko razdoblje. Nešto veća koncentracija nalaza pronađena je u sloju rahle grumenaste smeđe zemlje, koji se nalazi na južnom dijelu građevinske parcele iznad vapnenačke litice koja se pruža u smjeru istok--zapad. Ispod zatečenoga površinskog sloja (lokalnog naziva *gnjila*) registriran je laporasti geološki sloj, tzv. tupina. Unutar tih slojeva registrirani su sporadični grobni ukopi različitih načina ukapanja. Nalazi kostiju i nekoliko fragmenata opečne krovne konstrukcije registrirane prilikom strojnog iskopa upućuju na moguć grobni ukop u teguli, stoga su prikupljeni i pozicionirani. Grobovi 2 i 3 uočeni su ispod današnje glavne ceste don Frane Bulića u sjevernom profilu, izvan građevinske parcele. Radi se o grobovima u amforama koji su vjerojatno uništeni prilikom gradnje ceste i odvodnog sustava. Uz suglasnost konzervatora, ostaci su amfora dokumentirani te izvađeni, dok su nalazi kostiju izostali. Nalazi keramičkog posuđa rabljenog u grobne svrhe sačuvani su gotovo u cijelosti. Sačuvan je cilindričan trbuh koji se sužava prema dnu, a završava blagim konusom. Amfora groba 3 ima konični obod i kratak cilindrični vrat koji se širi prema ramenima. Tijelo je amfore cilindrično, prema dnu se sužava, a završava na vrhu konusa polukružnim dnom. Ti su tipovi amfora sjevernoafričkog podrijetla, a pojavljuju se u kasnoj antici. Takav stil ukapanja, kada se keramičko posuđe za transport tekućina poput vina i maslinovog ulja razbija te sekundarno rabi u pogrebne svrhe, karakterističan je za siromašno pučanstvo.

U južnom dijelu iskopa, na rubnom dijelu građevinske parcele, uočene su ljudske kosti te obrađene kamene

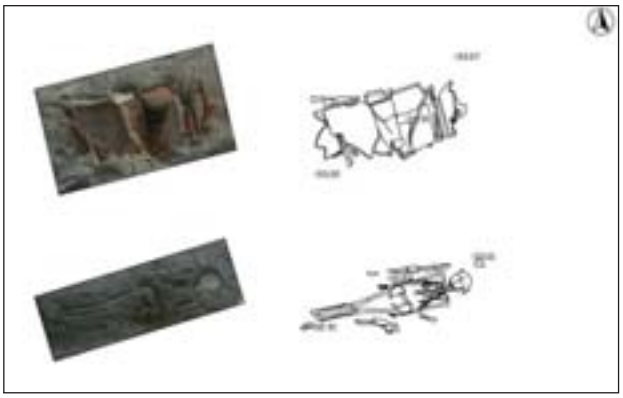

Grob 5, dvije faze (M 1 : 20) (foto: J. Šućur, izradio: M. Kraljev)

strukture. Nakon prikupljanja kostiju i čišćenja iskopa, definiran je južni zid objekta koji je bio smješten u procjepu kamene litice. Južni zid dužine 2 m sačuvan je u visini do 1 m. Zidan je od sedam redova pravilnoga četvrtastog kamena, te su pri dnu sačuvani ostaci žbuke. Ostatak toga zida i pronađene kosti upućuju na zidanu grobnu arhitekturu, stoga je procesuiran kao grob 4. Na središnjem terasastom dijelu, unutar geološkog sloja pronađen je grob u teguli dimenzija je 2x1 m, koji je sačuvan u cijelosti. Bio je položen u zemlju, orijentacije istok-zapad, s glavom na istoku te prekriven tegulama. Unutar groba pronađeni su fragmenti dviju koštanih igala. Ukosnice su fragmentirane, a jednoj je sačuvana ovalna glava. Nažalost, taj je tip ukosnica s ovalnom glavom kronološki neosjetljiv, upotrebljava se od 1. do 4. st., ali ipak upućuje na to da se radi o ukopu ženske osobe.

S obzirom na to da se predmetna lokacija nalazi u neposrednoj blizini antičke Salone, bio je nužan arheološki nadzor radi sprečavanja devastacije i registracije arheoloških ostataka. Arheološkim nadzorom izgradnje stambenog naselja, na predmetnoj lokaciji pronađeni su malobrojni pokretni arheološki nalazi te svega tri grobna ukopa. Još su dva pronađena grobna ukopa u amfori prethodno uništena, te su se nalazila izvan građevinskog

Pogled na lokalitet (foto: V. Katavić)

projekta. Pronađeni grobovi ponovo su uputili na brojne načine ukapanja karakteristične za sporadične ukope i nekropole rimskog perioda, na kakve se nailazi ne samo na području Salone i provincije Dalmacije. Ipak, ovim su arheološkim nadzorom stečene nove spoznaje bitne za topografsku sliku Salone.

Vedran Katavić

Summary

Because of the construction of the residential estate Gašpini 3 – South in the archaeological conservation area of Kapljuč in Solin, rescue archaeological supervision was conducted.
Because this site is immediately adjacent to Antique Salona, it was necessary to carry out archaeological supervision to prevent any possible devastation. A few moveable archaeological finds were discovered, and in all three Roman burials. Two more grave burials in amphorae were previously destroyed, and lay outside the development area. The graves found again indicated the many ways of burial characteristic of the sporadic interments and necropolises of the Roman period, of the kind we come upon not only in Salona and the province of Dalmatia. Nevertheless, in this archaeological supervision, new knowledge essential for a topographical image of Salona was acquired.

Redni broj: 269
Lokalitet: Solin – krunidbena bazilika kralja Zvonimira (Šuplja crkva)
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1024
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija i restauracija

Sukladno predloženom programu i u dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Splitu, ovisno o količini odobrenih novčanih sredstava, radovi u 2007. usmjereni su na konzervaciju i restauraciju zidova, dok su tijekom listopada i studenoga 2008. godine trajali arheološki zaštitno-istraživački radovi u unutrašnjosti krunidbene bazilike (Šuplja crkva) u Solinu te djelomično izvan njezinih longitudinalnih zidova. Stručni voditelj bio je Mate Zekan, prof., iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika od 1989. godine pridaje posebnu pozornost arheološkom lokalitetu Šuplja crkva. Tada je, nakon više desetljeća nebrige, osim odstranjivanja izraslih stabala, grmlja i drače, započelo temeljito uklanjanje raznoga otpadnog materijala koji je deponiran na istočnom dijelu pripadajuće zemljišne čestice, kao i na prostoru između bazilike i rijeke Jadra. Najdelikatnije je čišćenje bilo na istraženom arealu krunidbene bazilike ispod razine ceste, koji se pretvorio u svojevrsnu kloaku i otpadnu jamu u koju su usmjerene oborinske i otpadne vode te odbacivano smeće. Nakon saniranja lokaliteta započela su revizijska te potom sustavna zaštitna arheološka istraživanja. Dinamika i slijed radnji na tom lokalitetu ovisna je o izvanjskim utjecajima, u prvom redu kišnim razdobljima te čestim i dugotrajnim poplavama, pa je realizacija planiranih zahvata bila moguća tek u kratkom i suhom razdoblju tijekom kalendarske godine. O takvim su prilikama ovisili i zaštitni radovi na tom lokalitetu obuhvaćeni ovim izvješćem, a obavljeni su tijekom 2007. i 2008. godine.
Tijekom 2007. godine završene su konzervacija i restauracija zidova te zvonika krunidbene bazilike. Postavljeni su gornji završni redovi kamenja te su cjelovito fugirani unutrašnji i vanjski zidni plašt izvornih i konzerviranih zidova, međusobno odvojenih diletacijskom crtom. Pri tome treba naglasiti da se zbog tekućih radova nije pristupilo konačnom učvršćenju i fugiranju unutrašnjih zidova bazilike, koji se nalaze ispod razine njezine podnice i u fazi su aktivnog istraživanja. Na to istraživanje bili su usmjereni i zaštitni radovi u 2008. godini, kao nastavak istraživanja kulturnog sloja između izvornih podnica krunidbene bazilike i starokršćanske crkve. Nakon što je s cijelog lokaliteta uklonjena vegetacija, s pločnika je odvezena i zemlja iz prijašnjih iskopa, koja je bila deponirana u jugozapadnom uglu crkve, a uklonjena je i hrpa odložene zemlje i ispred sjevernog pastoforija (*protesis*) starokršćanske crkve. Prije istraživanja obilježene su izvorne, uglavnom razlomljene ploče podnice bazilike, radi njihova cjelovitog ili djelomičnog vraćanja u pločnik prilikom buduće restauracije. Pločnik je uklanjan postupno, najprije iz sjevernog, zatim srednjeg te na kraju iz južnog broda. Time je omogućen učinkovit odvoz iskopanog materijala iz kulturnog sloja.
Uklanjanjem pločnika (ploče br. 40 – 126) sa 162 m^2 površine, utvrđeno je da se za njegovo postavljanje nije pripremila bilo kakva posebna podloga te je on složen izravno na zaravnanu zemlju. Tek su mjestimično primijećene manje količine riječnog pijeska pomiješanoga s vapnom, danas bez vezivnog svojstva, koji je služilo za niveliranje. Sastav sloja između podnica dviju crkava pokazao je da je riječ o nasutome materijalu nastalom rušenjem dijelova starokršćanskog objekta. Uz ostatke kamena i žbuke razrušenih zidova, ulomaka mramornih ploča, tegula, manje količine sedre, kolona, ulomaka dekoriranih kapitela i raznih kamenih profilacija, nađeno je i nekoliko čavala, komadića prozorskog stakla i staklenih posuda, ulomaka amfora i manjih keramičkih posuda, bojene žbuke i štukaturnog ukrašavanja s motivom meandra i astragala, dvije tanke vrpce olovnog lima, manja brončana kalota i slabo očuvan malen, nečitak rimski brončani novac.
Ispod nasipa, na dubini od 55 cm nalazi se pod starokršćanske crkve. Najvećim je dijelom očuvan u podložnoj smjesi žbuke debljine do 7 cm, u koju su bile utopljene ploče, poravnane utiskivanjem sitnijeg kamenja pod rubove. Među njima je kao spolij nađen i ulomak starijega rimskog natpisa.
Ploče s poda starokršćanske crkve srednjovjekovni su graditelji dignuli i ponovo upotrebljavali za popločenje krunidbene bazilike. Tek je manji dio ploča, koje su zatekli razlomljene, ostavljen na svome mjestu. Na njihovoj razini nađeni su dijelovi stilobata, tj. blokovi koji su služili kao

baza trima kolonama između srednjeg broda i bočnih brodova starokršćanske bazilike.
Ispod sloja podložne žbuke, graditelji 6. st. izravnali su teren veoma kvalitetnim estrihom načinjenim od smjese vapna i veoma usitnjenih zrnaca opeke, stvorivši na taj način vodonepropusnu (hidrauličnu) žbuku. Taj nalaz upućuje na to da je teren na kojem je podignuta starokršćanska bazilika bio podložan prodiranju podzemnih voda i u vrijeme njezine gradnje. Kao spolij u temeljima srednjovjekovne crkve završili su jedan starokršćanski natpis (sjeverni zid) i kapitel (južni zid).
Zaštitni arheološko-istraživački radovi izvan zidova krunidbene bazilike utvrdili su očuvanost estriha s južne i sjeverne strane crkve. Tu je, kao novost, uočena činjenica da se podložni estrih s otiskom kamenih ploča pojavljuje samo do pravca istočnog stilobata (strane) transepta, gdje je završavao i pločnik starokršćanske crkve, kako je to vidljivo na očuvanom pločniku u južnom transeptu. Zapadni dio sjevernog i južnog broda crkve bio je izdignut, a njegova zaravnana površina očuvana je u masi žbuke.
Istraživanja su pokazala da je neposredno prije gradnje krunidbene bazilike unutrašnjost starokršćanske crkve bila poništena odguravanjem kolona i nadvojnih zidova između srednje lađe i bočnih lađa prema vanjskim zidovima. Tako su se na estrih starokršćanske crkve stratigrafski položile kolone, kapiteli, imposti i lukovi sa svom svojom građevinskom strukturom (cigla, kamen, cigla, kamen...). U sjevernom transeptu nađene su na svome mjestu i obje baze kolona. Na estrihu, pred *protesisom*, nađen je jedan malen, korozijom uništen rimski novac, a jednak takav novac potječe i iz jugozapadnog ugla starokršćanske bazilike.
Uz potrebnu sustavnost prilikom daljnjeg financiranja zaštitnih radova na arhitektonskim objektima (sanacija pločnika starokršćanskog prezbiterija i kripte, popločenje krunidbene bazilike), prvenstvo u zaštiti lokaliteta te u konačnici njegova predstavljanja domoljubnoj i kulturnoj europskoj javnosti, ostaje i dalje eliminiranje uzroka njegova poplavljivanja, tj. udaljavanje rijeke Jadra od zidova bazilike i njezino vraćanje u staro korito tridesetak metara prema jugu. Jednako je štetan te velik problem i prometnica koja sa sjeverne strane uzdužno prekriva dio crkve i ostatke kraljevskog samostana. Uporaba te prometnice i vibracije uzrokovane prijevozom teških tereta oštećuju zidove sakralnih objekata na kojima se javljaju pukotine, a njezina se zemljana podloga kontinuirano urušava u iskop lokaliteta, stoga je potrebno njezino konačno uklanjanje. Još jednom treba upozoriti na te prioritetne probleme čijim bi se rješenjem stekli uvjeti da se ta neizmjerno vrijedna baština, koju su nam ostavili hrvatski kraljevi, uspješno prezentira i da se u dodiru s njom nove generacije prisjete nekadašnje im slavne domovine.
Sukladno značenju lokaliteta – krunidbene bazilike, benediktinskoga samostana i, kako su arheološka istraživanja pokazala, mauzoleja hrvatskih kraljeva – treba odrediti i buduću namjenu spomenika. Osim njegove prezentacije *in situ*, u njemu bi bilo dobro obavljati povremenu liturgiju (primjerice na dan štovanja crkvenih titulara, datum krunidbe kralja Zvonimira), ali i najvažnije državne manifestacije (npr. čin inauguracije predsjednika hrvatske države u nazočnosti saborskih zastupnika).

Pogled na lokalitet iz zraka (foto: Z. Alajbeg)

Buduća namjena, opseg i način prezentacije tog spomenika (otvoreni, poluzatvoreni, zatvoreni) ovisi o odluci koju bi svakako trebalo donijeti na državnoj razini, a tek bi potom trebala započeti završna konzervacija i restauracija.
Na stiješnjenoj površini lokaliteta, metrima ispod vodotoka rijeke Jadra i ceste za tvornicu Majdan, zaštitno-istraživački radovi (koji bi se otkupom zemljišta pred ulazom u baziliku mogli nastaviti) trenutačno su na do danas otkupljenom zemljištu privedeni samome kraju. Time se približila finalizacija tog projekta: raspisivanje, izrada i izbor elaborata prezentacije toga lokaliteta, ali za cjelovitu prezentaciju neophodno je izmještanje rijeke i ceste. Potrebno je donijeti jasnu odluku i čvrsto stati iza nje: hoćemo li se ili ne dostojanstveno ponijeti prema baštini? Ako hoćemo, bilo bi to veliko djelo i nas stručnjaka, kao i hrvatske kulturne politike!

Literatura

Dyggve 1957 Einar Dyggve, Oltarna ograda u krunidbenoj crkvi kralja Zvonimira, VAHD, LVI-LIX, Split, 1957.
Gjurašin 1996 Hrvoje Gjurašin, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1992. i 1993., Starohrvatska prosvjeta, 21, Split, 1996.
Grgin 1934 Anton Grgin, Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici, Zagreb, 1934.

Karaman 1931 Ljubo Karaman, Otkriće kraljevskog samostana XI vijeka, Split, 1931.
Karaman 1934 Ljubo Karaman, Po ruševinama starohrvatskog Solina, Hrvatsko kolo, XV, Zagreb, 1934.
Karaman 1966 Ljubo Karaman, Potječe li ploča s likom hrvatskog kralja u splitskoj krstionici iz splitske katedrale ili solinskog sv. Mojsija?, Hauptmanov zbornik, Ljubljana, 1966.
Katić 1929 Lovre Katić, Ubikacija crkava sv. Mojsija i sv. Stjepana u Solinu, Šišićev zbornik, Zagreb, 1929.
Katić 1939 Lovre Katić, Vođa po starohrvatskom Solinu, Split, 1939.
Katić 1942 Lovre Katić, Gdje se nalazi krunidbena bazilika kralja Zvonimira, Hrvatsko kolo, XXIII, Zagreb, 1942.
Oreb 1993 Franko Oreb, Dokumentacija o starohrvatskom Solinu, u Arhivu E. Dyggve, VAHD, 85, Split, 1987.
Zekan 1990 Mate Zekan, Kralj Zvonimir, dokumenti i spomenici, Split, 1990.
Zekan 1994 Mate Zekan, Sv. Petar i Mojsija – Krunidbena bazilika kralja Zvonimira, Split, 1994.
Zekan 1996 Mate Zekan, Četverogodišnja djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1988., 1989., 1990. i 1991. godine), Starohrvatska prosvjeta, 21, Split, 1996.
Zekan 2000 Mate Zekan, Krunidbena bazilika kralja Zvonimira, Crkva sv. Petra i Mojsija (Šuplja crkva) u Solinu. Pregled dosadašnjih istraživanja, Starohrvatska prosvjeta, 27, Split, 2000.
Zekan 2005 Mate Zekan, Solin – krunidbena bazilika kralja Zvonimira (Šuplja crkva), HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.
Zekan 2005 Mate Zekan, Solin – krunidbena bazilika kralja Zvonimira (Šuplja crkva), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Zekan 2009 Mate Zekan, Krunidbena bazilika hrvatskih kraljeva (kralja Zvonimira) u Solinu (Šuplja crkva), Obavijesti HAD, 1/2009, Zagreb, 2009.

Mate Zekan, prof.

Summary

During 2007 all works on the conservation and restoration of the walls and bell tower of the coronation basilica of the Croatian kings in Solin were completed, and during 2008 excavations of the cultural stratum between the original floors of the coronation basilica and the Early Christian church were conducted. The upper final courses of stone were put in place and the whole of the pointing of the internal and external wall surface of the original and the conserved walls, detached from each other by an expansion strip, was executed. It should be pointed out here that because of current works the reinforcement and pointing of the internal walls of the coronation basilica below the level of the floor, which is being actively investigated, was not carried out.
Before the investigation, the marking of the original mainly broken slabs of the floor (all of the fragments) of the coronation basilica was conducted. By removing slabs from 162 square metres it was determined that no special bed for the laying of the pavement had been prepared, and that it had been placed directly on levelled soil. Only in a few places was it possible to see small amounts of river sand mixed with lime, now with no binding property, which was used for levelling.
The stratum between the floors of the two churches was tipped material from the destruction of parts of the Early Christian feature. Along with remains of stone and mortar from the demolished walls, fragments of marble slabs, tegulae, small amounts of travertine, pillars, fragments of decorated capitals and various stone mouldings, also found were several nails, pieces of window glass and glass vessels, pieces of amphorae and small ceramic vessels, painted mortar and stuccowork decoration with motif of meanders and astragals, two thin strips of lead sheeting, a small bronze calotte and a poorly preserved small illegible Roman bronze coin.
The floor of the Early Christian church is at a depth of 55 cm. For the most part it is preserved in a mixture of mortar in which the slabs were sunk, levelled by pushing smaller pieces of stone under the edges, Among them spolia was found, a fragment of an older Roman inscription. Below the mortar the builders of the 6th century had levelled the terrain with a high quality screed made of a mixture of lime and crushed brick, creating in this way an impermeable mortar that protected the Early Christian basilica from ground water.
The investigations ascertain that just before the building of the coronation basilica the interior of the Early Christian church had been destroyed by pushing the columns and trabeated walls between the central and the side naves outwards towards the external walls. Thus columns, capitals, imposts and arches with all their building material (brick, stone, brick, stone) were located stratigraphically on the screed of the Early Christian church.

Redni broj: 270
Lokalitet: Solin – Marusinac
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-3295
Razdoblje: A
Vrsta radova: geofizičko istraživanje

Tijekom 2008., u sklopu revizijskih arheoloških istraživanja koja vodi Ema Višić-Ljubić, viša kustosica Arheološkog muzeja Split (Višić-Ljubić 2006; 2007), geofizičkom metodom istraženo je nekoliko lokacija unutar salonitanskoga cemeterijalnog kompleksa Marusinac, koje do sada nisu bile u potpunosti arheološki istražene.

Marusinac je s prekidima arheološki istraživan od 1892. do 1910., pri čemu su dobiveni brojni podaci o lokalitetu koji su sustavnim istraživanjima R. Eggera, F. Bulića i M. Abramića te poslije E. Dyggvea iz 1929. i 1930. godine, bitno upotpunjena. Istraživanje georadarskom metodom provedeno je zapadno od *basilicae discopertae* (Područja 3 i 4), odnosno sjeverno od Anastazijeva mauzoleja, zatim na položaju središnjeg dijela trijema južno od Anastazijeva mauzoleja (Područje 2) te između sjeverne i južne bazilike (Područje 1). Georadarskim mjerenjima istražena je i današnja asfaltirana cesta južno od zaštitne ograde

kompleksa (Područje 6) ispod koje se, prema tlocrtima Dyggvea (1939.), nastavlja jugozapadni dio kompleksa. Cilj georadarskog istraživanja bio je procjena arheološkog potencijala na površini arheološkoga arhitektonskog kompleksa Marusinac (za osnovnu teoriju primjene georadarskih istraživanja u arheologiji vidi: Mušič 2006). Strategija geofizičkog istraživanja prilagođena je terenskim uvjetima koji su na dijelovima zadane površine bili iznimno zahtjevni zbog visokog stupnja vlage u gornjem sloju zemljišta. Cijela je površina iz tehničkih razloga razdijeljena na 6 područja

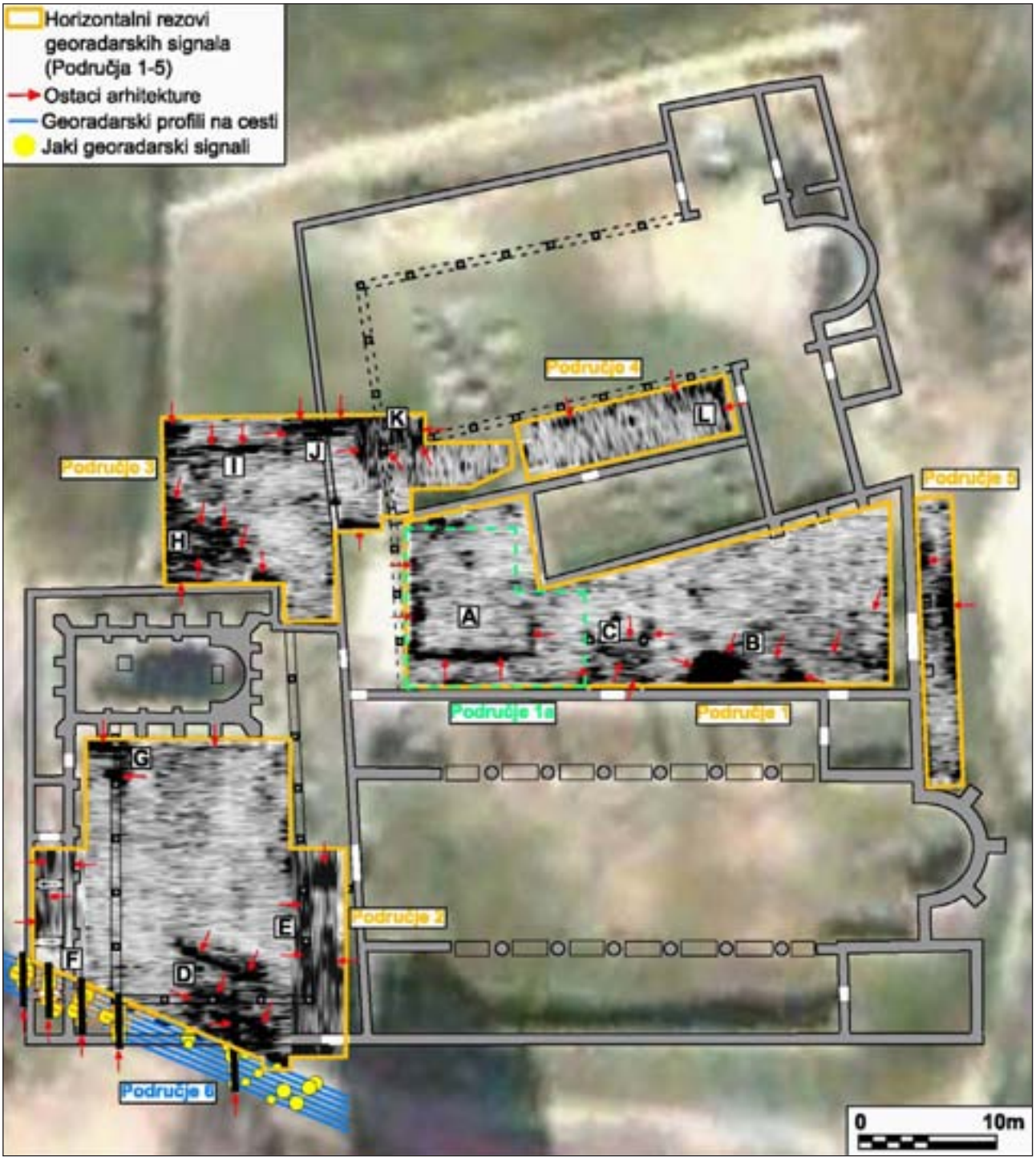

Georadarskom metodom snimljeno je područje zapadno od basilicae discopertae, zatim sjeverno od Anastazijeva mauzoleja, površina središnjeg dijela trijema te područje između sjeverne i južne bazilike. Slika prikazuje tlocrt arhitektonskog kompleksa Marusinac (Dygvve 1939) s izabranim horizontalnim rezovima georadarskih mjerenja (Područja 1 – 5), gdje su jasno vidljive brojne linije relativno jačih georadarskih signala koji čine refleks ostataka arhitekture (A – L).

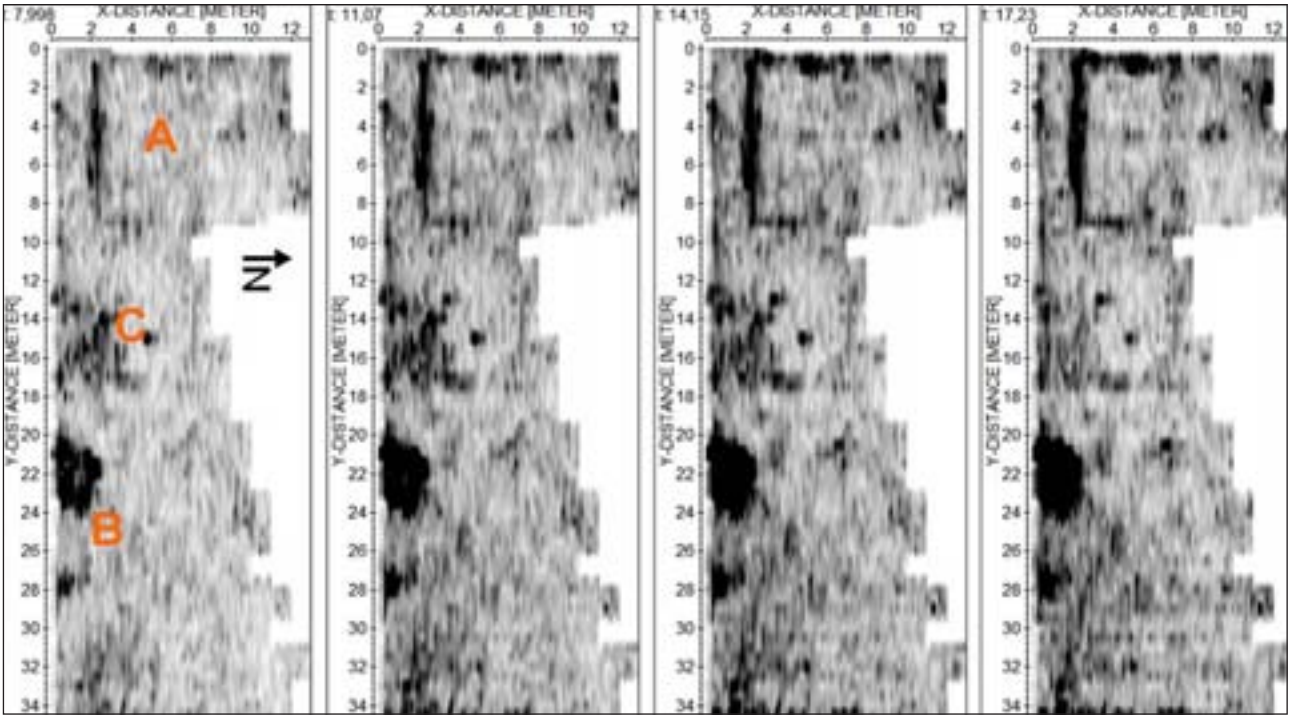

Prikazi horizontalnih presjeka georadarskih signala na Području 1 (približne dubine 20, 30, 40 i 50 cm). A – manji samostalni objekt s jačim i dobro sačuvanim temeljima zgrade na južnoj i zapadnoj strani te relativno tanjim zidom s istočne strane, dok se na sjevernoj strani zid samo naslućuje. C – popločeni ulaz (prothyron), vjerojatno sa šupljim prostorom ispod sloja kamenog popločenja. B – ostaci starije faze koja se po orijentaciji bitno razlikuje od prezentirane faze arhitektonskog kompleksa.

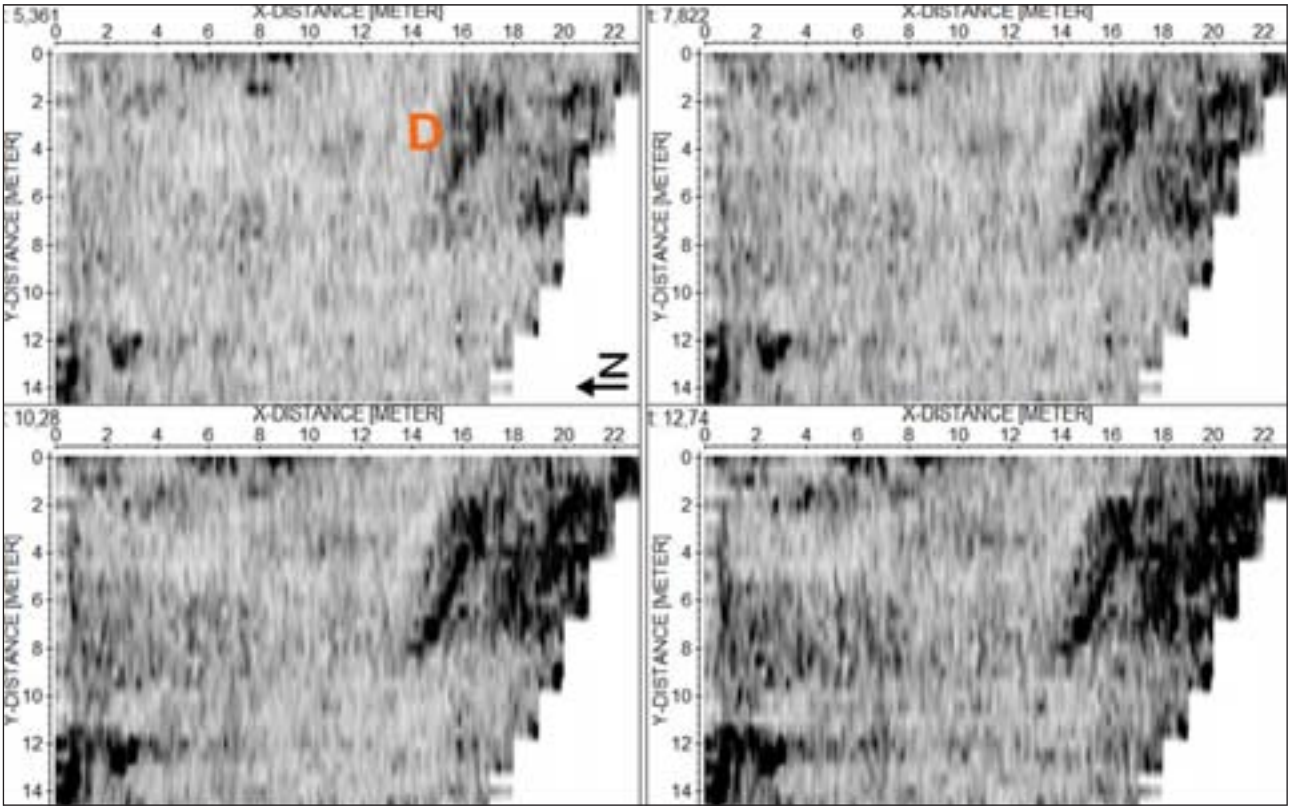

Serija horizontalnih rezova georadarskih signala na Području 2, gdje su jasno vidljive linijske anomalije relativno jačih georadarskih signala koji čine refleks ostataka arhitekture (D). Na tom su području zbog iznimno visoke vlažnosti zemljišta nakon dužega kišnog vremena vidljivi samo plići arhitektonski elementi na dubini do najviše 60 cm.

te su, shodno tomu, prezentirani i rezultati istraživanja na bazi rastera georadarskih profila međusobno udaljenih 0,5 m. Zbog vlažnosti terena i mjestimično slabih signala, Područja 1 i 2 ponovno su izmjerena prilagođenim načinom registriranja signala.

Najkvalitetniji su rezultati dobiveni primjenom horizontalnih presjeka (*time slices*) povratnih valova, kao i različitih 3D--prikaza, gdje se može najbolje procijeniti geometrija i stupanj sačuvanosti ostataka arhitekture (Mušič 2006). Rezultati su djelotvorno prikazani u serijama horizontalnih presjeka na Područjima 1 – 5, što je u ovom prilogu ilustrirano na pojedinim presjecima na proizvoljno odabranim dubinama i naznačenim karakterističnim georadarskim signalima koji su uzrokovani ostacima arhitektura (anomalna područja od A do L). Izabrani, karakteristični horizontalni presjeci georadarskih signala uneseni su u tlocrtnu podlogu površinskih ostataka arhitekture. Svaki horizontalni presjek za pojedino područje (1 – 5) odnosi se na određenu dubinu na kojoj se javljaju anomalni georadarski refleksi. Jedino su na Području 6, zbog drugačijeg načina mjerenja, rezultati prikazani s prenošenjem signifikativnih signala na kartu sa simbolima, a linije pretpostavljenih zidova dodatno su iscrtane.

Karakteristika je cjelovite istražene zone da se ostaci arhitekture svugdje gdje su detektirani na radarskim slikama nalaze cca 10-20 cm ispod današnje površine. Zbog visoke vlažnosti terena i posljedičnoga gubljenja signala s većom dubinom, na nekim mjestima nije bilo moguće zahvatiti ostatke arhitekture na cijeloj dubini. U takvim slučajevima (to se prije svega odnosi na topografski najniže i najvlažnije područje 2) utvrđeni su samo gornji dijelovi zidova i njihov smjer (D). Ostaci arhitekture utvrđeni su na istraženim područjima 1, 2 i 3.

Na Području 1 jasno se vide visoke amplitude georadarskih signala koji upućuju na samostalan objekt pravokutnog tlocrta na površini između sjeverne i južne bazilike (A) te na još barem dva manja arhitektonska kompleksa na istom „dvorištu“. To su popločeni ulaz (*prothyron*), vjerojatno s manjim šupljim prostorom ispod sloja kamenog popločenja (C) i ostaci starije faze koja se orijentacijom bitno razlikuje

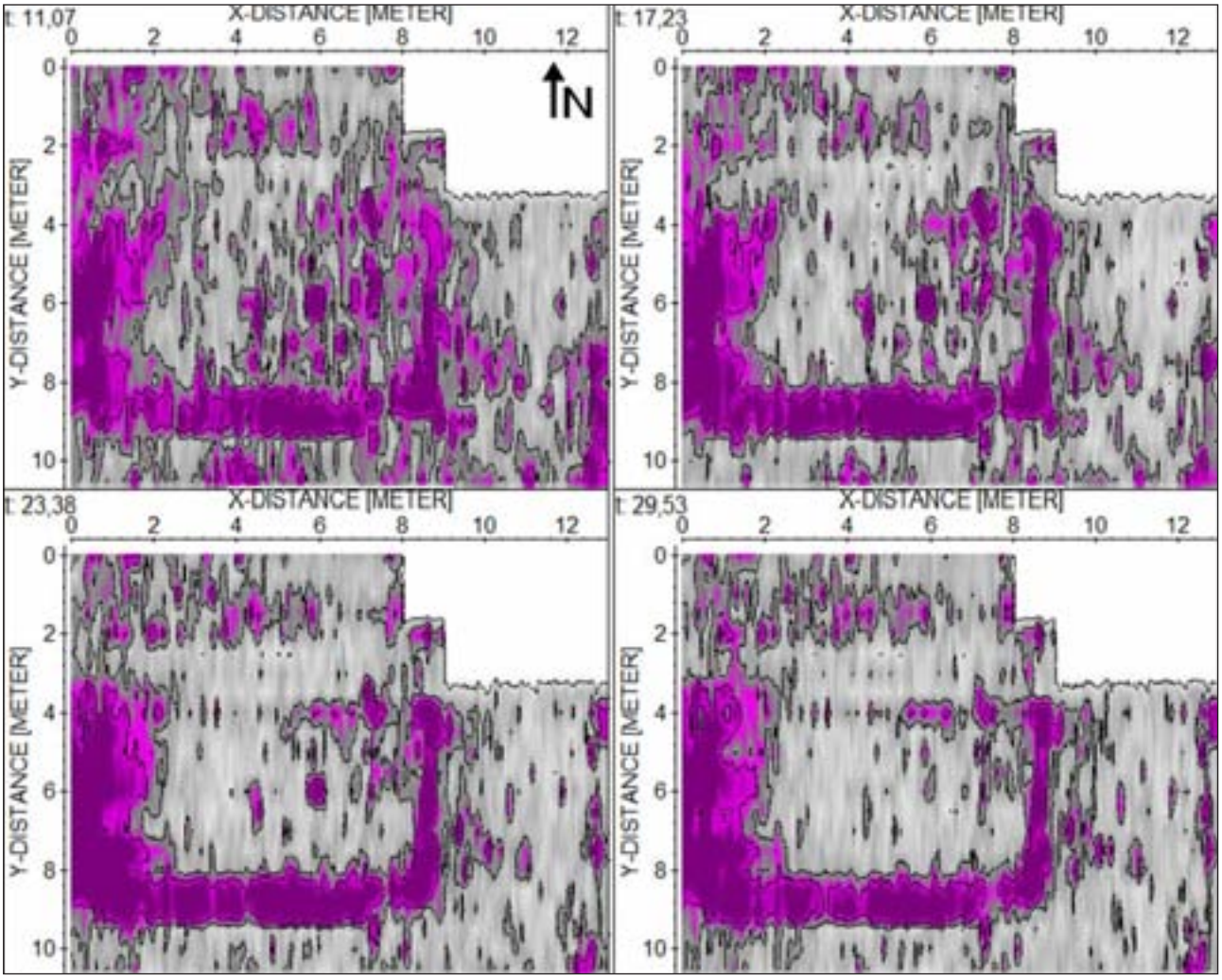

Na horizontalnim presjecima georadarskih signala na Području 1a (približne dubine 30, 50, 75 i 100 cm), jasno se ocrtava pravokutni tlocrt zgrade (A) na „praznom prostoru“, odnosno dvorištu između sjeverne i južne bazilike. S istočne i južne strane zgrade su jači zidovi, dok je istočni zid relativno tanji, a sjeverni se na rezultatima geofizičkog istraživanja može samo naslućivati.

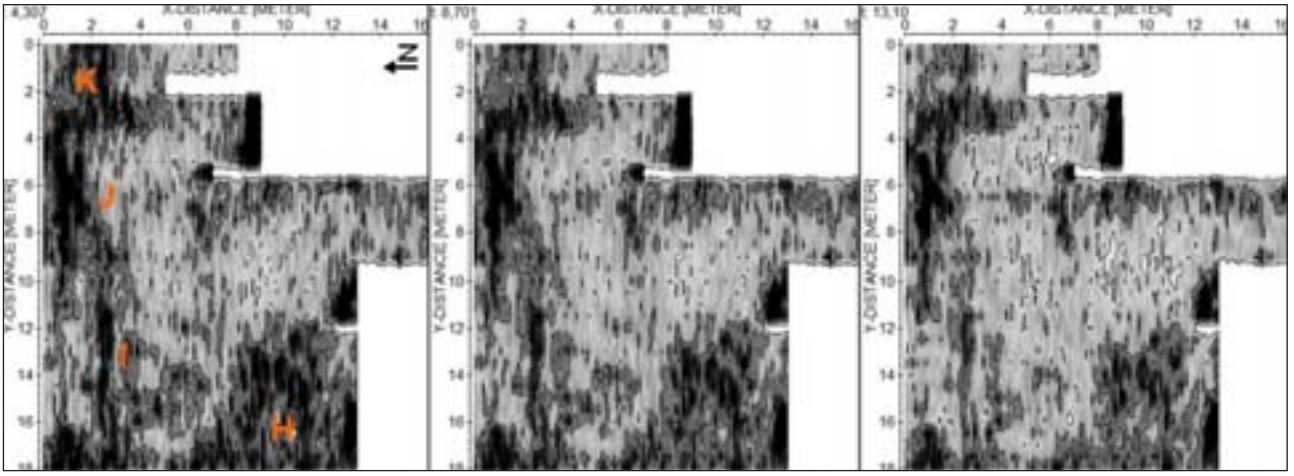

Na horizontalnim rezovima georadarskih signala na Području 3 prepoznaju se brojni relativno jači georadarski signali karakteristični za ostatke arhitekture (H, I, J i K), koji se nalaze plitko ispod današnje površine.

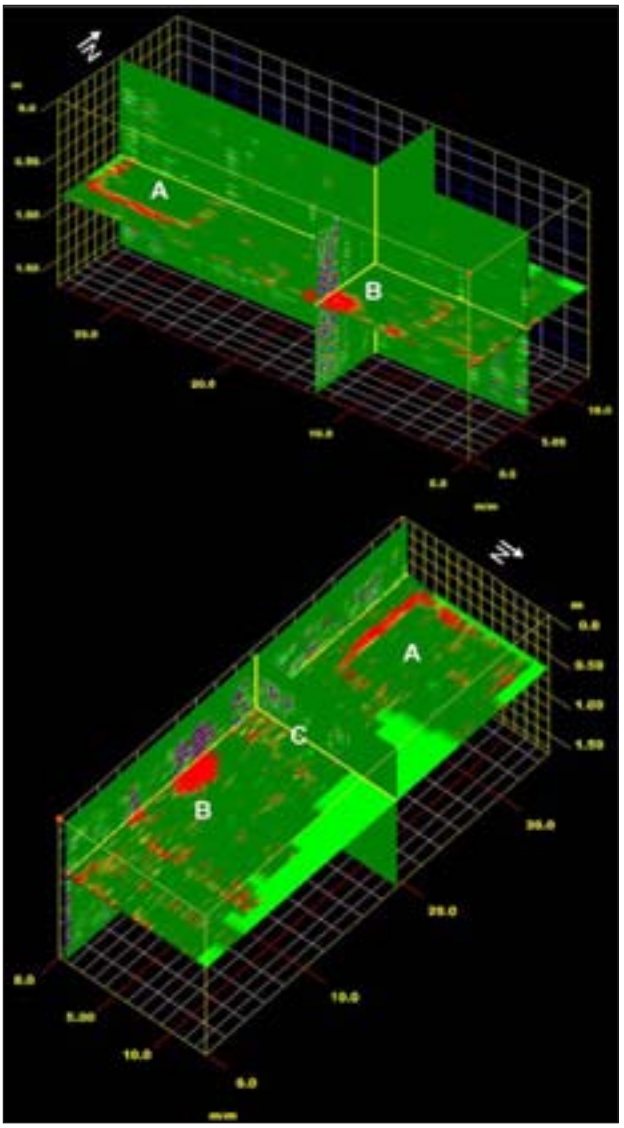

3D-prikaz georadarskih signala na Području 1 i ostaci arhitekture: A, B i C.

od ovdje prezentirane arhitektonske faze (B).

Zidovi su jasno vidljivi na južnoj, istočnoj i zapadnoj strani objekta A, dok je zid sa sjeverne strane slabo vidljiv (i to na većoj dubini), što možda upućuje na činjenicu da se radi o negativu. Također je moguće zaključiti da je sjeverna fronta zgrade u velikoj mjeri uništena. Područje 1a jest površina gdje su mjerenja zbog vlažnosti zemljišta ponovljena pod pravim kutom u odnosu na prva mjerenja te podešavanjem instrumenta prilagođenog smanjivanju efekata uzrokovanog većom vlažnošću.

Na Području 2 utvrđeni su jaki radarski signali koji upućuju na postojanje debljeg zida u smjeru jugoistok-sjeverozapad (D), kao i na ostatke arhitekture u smjeru sjever-jug uz istočni rub istražene površine (*narthex*) (E).

Na Području 3 utvrđeno je nekoliko linearnih radarskih anomalija koje su vjerojatno refleks zidova koji se nalaze na manjim dubinama, odnosno izravno ispod današnje površine (H, I, J i K). Radarske su anomalije na tom području uglavnom linearne, što upućuje na visoku vjerojatnost da se radi o ostacima arhitekture, ali se istodobno nalaze na malome dubinskom rasponu, što tu tvrdnju čini upitnom. Jaki su signali na krajnjem sjevernom rubu Područja 3 najvjerojatnije posljedica refleksa tvrde geološke podloge.

Na Području 4, na krajnjem istočnom rubu izmjerena je uža linijska anomalija relativno jačih georadarskih signala, koja bi mogla biti posljedica ostataka arhitekture (L). U ovom se slučaju ne može eliminirati mogućnost da se ipak radi o posljedici novijih aktivnosti (npr. probne sonde iz prve polovine prošlog stoljeća). Na Području 5 nisu izmjereni nikakvi signali koji bi nedvojbeno bili vezani uz pojavu zidova.

Literatura

Mušič 2006 Branko Mušič, Primjena geofizičkih istraživanja u arheologiji, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 439 – 451.

Mušič 2008 Branko Mušič, Izvješće o geofizičkim istraživanjima na lokaciji Marusinac, Ljubljana, 2008.

Dyggve, Egger 1939 Eynar Dyggve, Rudolf Egger, Der Altchristliche Friedhof Marusinac, Forschungen in Salona, III, Wien, 1939.

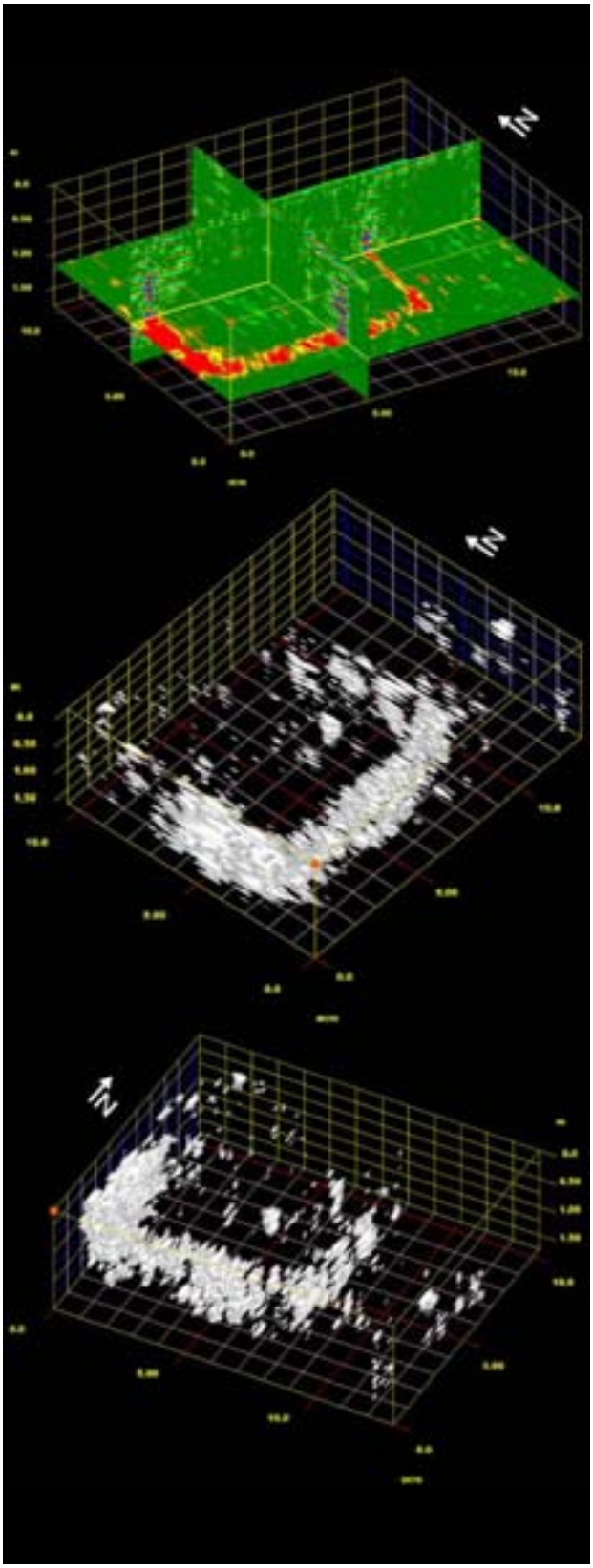

3D-prikazi georadarskih signala na Području 1a, gdje se može jasno procijeniti stupanj sačuvanosti manjega samostalnog objekta (A), pravokutnog tlocrta, na dvorištu između sjeverne i južne bazilike.

Višić-Ljubić 2006 Višić-Ljubić Ema, Salona – Marusinac, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 387 – 389.
Višić-Ljubić 2007 Višić-Ljubić Ema, Salona – Marusinac, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 426 – 429.

doc. dr. Branko Mušič

Summary

During 2008, in the context of review archaeological excavations headed by senior curator Ema Višić-Ljubić of the Archaeology Museum in Split, several sites within the cemetery complex of Marusinac in Solin were investigated with a geophyhsical method; to date they had not been full archaeologically investigated. The object of the geo-radar research was to evaluate the archaeological potential on the surface of the archaeological and architectural complex of Marusinac.
Investigation by GPR was carried out to the west of the *basilicae discopertae* (Areas 3 and 4), that is, north of Anastasius' Mausoleum, and then at the position of the central part of the portico to the south of the mausoleum (Area 2) and between the northern and southern basilica (Area 1). GPR measurements were used to explore today's asphalt road south of the protective fencing of the complex (Area 6) below which, according to the 1939 ground plans of Dyggve the south west part of the complex went on.
Remains of architecture were established in explored areas 1, 2 and 3 (A-K). A characteristic of the whole of the zone investigated was that the remains of architecture, everywhere they were detected by GPR imaging, are ca 10-20 cm below today's surface. Because of the great wetness of the ground and the resultant loss of signal at greater depths, in some places it was not possible to capture the remains of architecture over the whole of their depth. In such cases (this refers above all to the topographically lowest and dampest area, 2, only the upper parts of the walls and their direction (D) were ascertained.

Redni broj: 271
Lokalitet: Solin – Mezanovac
Naselje: Solin
Grad/općina: Klis
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. zaštitno je arheološki istražen lokalitet Mezanovac u Solinu (k.č. 2733/4, 2734/3, 2704/1, k.o. Klis). Voditelj istraživanja bio je Ante Jučević, kustos Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a dokumentaristice Nada Šimundić-Bendić i Silvana Juraga.

Na zahtjev investitora i uz dozvolu nadležnoga konzervatorskog odjela, zaštitno arheološko istraživanje započelo je 28. ožujka 2008., na k.č. 2733/4 i na zapadnom dijelu k.č. 2734/3, k.o. Klis. Ta je parcela na zapadnoj i južnoj strani omeđena asfaltiranom cestom, na sjevernoj

Tlocrt br. 1 – prikaz sondi

betonskim zidom visokim 40 i širokim 20 cm, a istočna granica ide ispod prirodne uzvisine. Sondiranje je započelo mehaničkim iskopom na istočnom dijelu parcele u smjeru sjever-jug. U devet paralelnih sondi nisu pronađeni nikakvi tragovi koji bi upućivali na bilo kakvu ljudsku djelatnost na toj parceli. Ustanovljeno je da je sloj humusa najniži na istočnom dijelu parcele (prirodno uzvišenje), a najviši na zapadnom dijelu. Sloj gline uglavnom je ujednačen u svim sondama (vidi: tlocrt br. 1).

Katastarska čestica 2704/1, nalazi se 20 m južno od k.č. 2733/4. Na sjevernoj i zapadnoj strani odvojena je suhozidom od susjednih parcela, dok je na južnoj i istočnoj strani granica označena samo željeznim kolcima. Istraživanje je započelo na sjeveroistočnom dijelu čestice. U tri istražene sonde (sonda 1 i 2 išle su u smjeru sjever--jug, a sonda 3 istok-zapad) nisu pronađeni tragovi ljudskog djelovanja.

U južnom dijelu sonde 4, na dubini od 2 m počeli su se pojavljivati veći ulomci tegula, te je na tom dijelu sonda proširena cca 8x10 m. Uz južni rub sonde pronađen je zid (nagnut na sjevernu stranu) od nepravilno klesanog kamena utopljenog u glinu, koji je imao samo jedno lice i to na južnoj strani. Visina zida bila je od 40 do 60 cm, a veličina kamena kojim je zidan bila je u prosjeku 30x40 cm. Istraženo je 8,5 m zida koji se u smjeru jugoistok--sjeverozapad pruža u dužini od 6 m, a zatim skreće u smjeru sjevera. Uza zid, cijelom dužinom pronađena je veća količina keramike, osobito na južnoj strani. Uz sjevernu stranu zida nalazi su bili zastupljeni do dubine od 10 cm i prestajali su u sterilnom sloju gline. Nalazi na južnoj strani pronađeni su u slojevima sitnoga riječnog kamena i pijeska do dubine od 60-70 cm te su prestajali u sloju tupine. Može se pretpostaviti da je riječ o kanalu za drenažu oborinskih voda poljoprivrednih parcela, koji se nalazio u neposrednoj blizini stambenih objekata te je ujedno poslužio kao kanal za otpad. Nažalost, zbog blizine

Tlocrt br. 2

Sonda s ostacima zida

susjedne parcele koja nije u vlasništvu investitora, nije bilo moguće proširiti sondu prema jugu i provjeriti postojanje drugog zida pretpostavljenog kanala. Također, širenje prema sjeveru izlazilo je iz gabarita predviđene građevine na toj parceli (vidi: tlocrt br. 2).
Na k.č. 2734/3 istraživalo se sjeverno i sjeveroistočno od kuće koja se nalazi na toj čestici. Taj dio terena nalazi se na prirodnoj uzvisini koja dominira prostorom i na njemu se nalaze tri manje poljoprivredne parcele, kaskadno poredane jedna iznad druge i svaka je podzidana suhozidom sa zapadne strane. U dva plitka rova prokopana sredinom tih parcela ustanovljen je vrlo plitak sloj humusa (najviši je uz suhozide koji su sprječavali eroziju tla) te sloj gline dubok od 40 do 60 cm, i on završava u sloju tupine. Na tim parcelama nisu pronađeni nikakvi arheološki tragovi. Dio terena koji se nalazi južno od kuće nije bilo moguće sondirati zbog mogućeg urušavanja objekta.

Ante Jurčević

Summary

During 2008 salvage archaeological excavations were carried out at the Mezanovac site in Solin. In one of the test pits (no. 4) archaeological remains were found. At a depth of 2 m, along the southern edge of the pit, a wall of irregularly worked stone sunk in clay was found. The wall had only one face, on the southern side. The wall was from 40 to 60 cm high. The wall was investigated for 8.5 m; it stretched for 6 m in a south east to north west direction and then headed off in a northerly direction. Alongside the wall, the whole of the length, a large amount of pottery was found, particularly on the southern side. It can be hypothesised that this was a channel for the drainage of the rainwater from the farm plots that were adjacent to the residential features and at the same time was used as a channel for waste. Unluckily, because of the closeness of a neighbouring plot that was not owned by the investor, it was not possible to expand the trench to the south and check on the existence of the other wall the other wall of the hypothesised channel.

Redni broj: 272
Lokalitet: Soline – *villa maritima*
Naselje: Vloka (otok Sveti Klement)
Grad/općina: Hvar (otok Hvar)
Pravni status: P-2878
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Od 18. lipnja do 1. srpnja 2008. nastavljeno je istraživanje rimske vile u uvali Soline na otoku Sveti Klement, koje je započelo prethodne 2007. godine. Istraživanje je proveo međunarodni (hrvatsko-američki) tim arheologa. Nositelj projekta bio je Muzej hvarske baštine u Hvaru, a voditelj dr. sc. Branko Kirigin, muzejski savjetnik pri Arheološkom muzeju u Splitu. Stručni članovi ekipe bili su: dr. Ivančica Schrunk (SAD), predavačica antičke arheologije na

Rimska vila u Solinama, pogled iz zraka

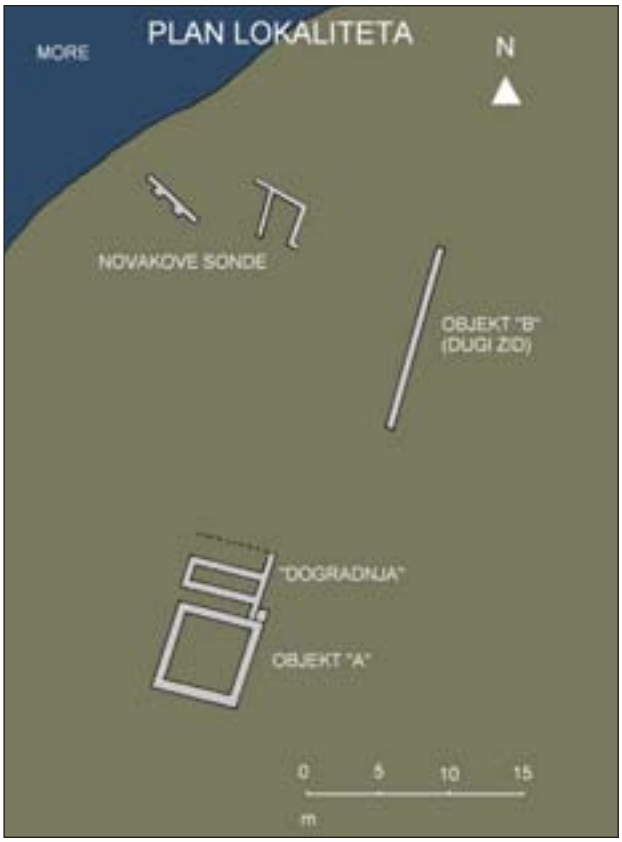

Plan rimske vile u Solinama

univerzitetu St Thomas (St Paul, Minnesota), dr. Vlasta Begović (Zagreb) iz Instituta za arheologiju u Zagrebu, te prof. Marinko Petrić (Hvar), viši kustos Muzeja hvarske baštine. Istraživanje je financirano sredstvima američke fondacije *Archaeocommunity* iz San Francisca, sredstvima lokalnog sponzora (hotelska kuća Sunčani Hvar d.o.o.) i u manjoj mjeri sredstvima Muzeja hvarske baštine.

Kako su sredstva bila tek djelomice osigurana, jer je izostala potpora Ministarstva kulture, prvobitan program reduciran je na istraživanje sačuvanih dijelova arhitekture i to objekta „A“, zatim građevinske strukture do tog objekta (tzv. „Dogradnja“) te ispitivanje jedne od Novakovih sondi. Kao i prošle godine, istraživanja su bila preliminarna i dijagnostička, s ciljem utvrđivanja što relevantnijih pokazatelja za jedno buduće cjelovitije i temeljitije arheološko istraživanje te u konačnici sanaciju i spomeničku prezentaciju vile. Istraživanju je prethodilo temeljito čišćenje guste makije i trave iz unutrašnjosti i vanjskog plašta objekta „A“ i „Dogradnje“, tako da se taj dio vile konačno otkrio u pravoj veličini i odnosu prema pejzažu.

Objekt „A“ i „Dogradnja“

U prostoru objekta „A“ izvršeno je pet manjih dijagnostičkih sondiranja podnice, i to u četiri ugla i po sredini prostorije. Najvažniji rezultat istraživanja bio je utvrđivanje izvorne podnice građevine i mozaika kojim je bila ukrašena. Tragovi mozaika *in situ* (tek nekoliko intaktnih tesera) otkriveni su u jugoistočnom i jugozapadnom uglu prostorije. Mozaik je bio od bijelih i (vjerojatno) sivih tesera. Podloga mozaika sastoji se od sloja morta debljine 8-10 cm, s brojnim ulomcima kamenja i keramike (tehnika *opus signinum*). Većim je dijelom razlomljena i ulegnuta, a leži na sloju manjega nabacanog kamenja ispod kojeg je nabijena zemlja. Posebno su zanimljivo otkriće dva približno kružna udubljenja u podnici jugoistočnog i jugozapadnog ugla prostorije, dimenzija 17x25 i 20x25 cm te dubine 23 cm. Pripadaju izvornom sloju podnice, a rasporedom podsjećaju na utore za drvene stupove koji su nosili uzdignuti drveni pod rimskih skladišnih prostora. U podnici su zatečene i dvije rupe (veća je rupa kružnog oblika) koje su možda bile ležišta dolija, iako je vjerojatnije da se radi o nekome starijem pokušaju sondiranja podnice prostorije.

Arhitektonska analiza objekta „A“ pokazala je da se radi o reprezentativnijem dijelu sklopa rimske vile. Starije su pretpostavke o cisterni, žitnici ili kuli manje vjerojatne, jer je objekt bio dijelom otvoren prema sjeveru, odnosno u najmanju je ruku imao vrata na tu stranu, a uz to je bio i ukrašen mozaikom (što nije bilo uobičajeno za gospodarske dijelove rimske vile), stoga pitanje izvorne namjene građevine i nadalje ostaje otvoreno.

Ovogodišnjim je istraživanjima također utvrđeno da je građevina „A“ već bila istraživana, jer je bila otkopana gotovo do same razine podnice. Glavnina zemljanog materijala iz prostorije nabačena je s vanjske strane južnog zida, dok je kamena šuta odložena s vanjske strane zapadnog zida. Istraživanja je proveo Grga Novak koncem 1950-ih godina, a njegov navod „lijepa rimska zgrada sa ostacima mozaika“ vjerojatno se odnosi upravo na tu građevinu. Nažalost, o svojim istraživanjima rimske vile u uvali Soline nije ostavio nikakvu dokumentaciju, tek jednu rečenicu u knjizi „Hvar kroz stoljeća“ (iz 1972., str. 40.), iz koje je citirani dio.

Nakon temeljitog čišćenja, istražen je sklop zidova (tzv. „Nadogradnja“) koji se nadovezuju na objekt „A“. Ondje je otkrivena struktura zidova koja je tvorila tri prostorije. Prva je prostorija najvjerojatnije bio hodnik širine 1,2 m (4 rimske stope), a unutrašnja je širina drugih dviju prostorija po 1,5 m (5 rimskih stopa), dok im je dužina 6,2 m. Zidovi su debljine 80 cm, 65 cm i 43 cm, a izvedeni su u lomljenom kamenu u mortu grube strukture i dosta su oštećeni. Revizijska su istraživanja Novakovih sondi uz more u nedostatku vremena bila reducirana na ispitivanje jednog zida koji se nalazi uz sam rub obale. Nije utvrđen zapadni kraj tog zida,

pa je očito da se još više pruža prema moru. Nakon radova, sonde su u prostoriji „A“ zatvorene, a nalazi mozaika *in situ* pokriveni i zatrpani zemljom. Zidovi su premjereni i fotodokumentirani, a pokretni nalazi popisani i pohranjeni u depo arheološke zbirke Muzeja hvarske baštine u Hvaru.
Naknadno je područje rimske vile pregledano i iz zraka. Osim što su dobiveni bolji zračni snimci vile, uočeni su tragovi rasutih zidova nekadašnje solane u uvali. Radi se o tragovima triju zidova koji poprečno presijecaju uvalu od jednog do drugog kraja, odnosno pružaju se u smjeru istok-zapad. Najbolje je vidljiv južni vanjski zid, na kojem se uočava otvor za ulazak/ispust mora. Istočni je krak tog zida i mnogo širi, pa je moguće da je služio i kao mol za pristajanje brodica. Druga su dva zida nešto slabije vidljiva. Prema obrisu uvale, čini se da je u samom dnu uvale bio još jedan, četvrti zid solane. Iako se solana u uvali Soline često spominje u literaturi, taj je zračni snimak prva evidencija njezine arhitekture.

Literatura

Petrić 2008 Marinko Petrić, Soline – *villa maritima*, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 501 – 503.

Marinko Petrić

Summary

Excavations of the Roman villa maritima in Soline Bay on the island of Sveti Klement (about 3 km west of the city of Hvar) during 2008 revealed new information about this important archaeological complex: the original floor of structure A, mosaic in the room, the display purpose of the original building, and the complex and still unclear building feature “superstructure” on the northern side of feature A, and traces of salt pans and a small landing in the bay. Also discovered by the research was that this part of the villa (not only that along the sea) had already been excavated by Grga Novak at the end of the 1950s.
The results of this year’s excavations necessarily entail the programme for the next year. This is above all the urgent structural conservation of the very frail walls of the “Superstructure”, the excavation of traces of the salt pan walls in the bay, a detailed examination of the architecture investigated and the drawing of an architectural drawing in a detailed scale, as well as continuation of the magnetometric imaging of the area of the villa.

Redni broj: 273
Lokalitet: Split – bedem Contarini
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1928
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U neposrednoj blizini sjeveroistočne kule Dioklecijanove palače, presječen usjekom pruge s istočne strane i sa Strossmayerovim perivojem na zapadnoj strani, nalazi se bedem Contarini (nekoć Rismondo – Papparella). To je bio jedan od pet bastiona koji su u poluzvjezdastoj formi okruživali grad u 17. stoljeću, služeći za obranu od Turaka. Zaštitna arheološka istraživanja na bedemu Contarini (k.č. 12798/1 i 12798/3, k.o. Split) u povijesnoj jezgri Splita, trajala su od 2. listopada do 5. studenog 2008. godine. Investitor radova bio je Dal-koning d.o.o. iz Splita. Stručni arheološki dio radova izvela je Pisa trade d.o.o. iz Solina, s voditeljicom istraživanja Milkom Mrduljaš, dipl. arheo., i članovima stručne ekipe – studentima arheologije Maricom Milić i Tomislavom Matkovićem. Prateću tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Neir d.o.o. iz Splita. Arheološke radove nadzirao je Konzervatorski odjel u Splitu, arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica.

Split je nastao u palači cara Dioklecijana koja je tijekom stoljeća prilagođena stanovanju i raznim gradskim, civilnim funkcijama. U srednjem se vijeku grad širio izvan zidina palače, najprije na zapadnoj strani, a zatim i dalje od nje, udvostručivši tijekom 12. i 13. stoljeća površinu svoje prve jezgre. Zapadno je predgrađe u 14. stoljeću omeđeno novim zidinama koje su osiguravale grad sve do turske opasnosti u 16. i 17. stoljeću. Tada je grad opasan suvremenim bastionima u obliku zvijezde, koji su branili grad. Iako nikad nisu dovršene, čine najcjelovitiji barokni obrambeni sustav podignut na istočnoj obali Jadrana.
Temeljito utvrđivanje Splita sustavom bastiona (*terra-pienata*) i spojnih zidova (*cortina*) nastalo je u godinama Kandijskog rata između Mletačke Republike i Turske (1645. – 1669. godine). Tada je grad opkoljen poluzvjezdastim sustavom zidina i bastiona, koji su se nazivali prema mletačkim generalnim providurima Dalmacije u doba njihove gradnje. Na krajnjem zapadu (na današnjem Trgu Republike) sagrađen je polubastion sv. Antuna ili Cornaro (Andrea Cornaro, *conte capitano* 1660. – 1662.), prema sjeverozapadu (kod kazališta) bastion S. Marina ili Priuli (Antonio Priuli, c. – c. 1667. – 1670.); prema sjeveru (danas Galerija umjetnina) bastion Cornaro (Cattarino Cornaro, 1664. – 1667.); prema sjeveroistoku (usjek pruge i „Realka“) bastion Contarini (Girolamo Contarini, c. – c. 1662. – 1664.), poslije zvan i Paparella; a na istoku, do morske obale, polubastion zvan Sv. Jurja, Kapucinski bedem ili također Cornaro. Zasebna tvrđava, također bastionskog tipa, sagrađena je na obližnjem brežuljku Gripe, manje utvrđenje na istočnom rtu splitske luke Bačvice, a još manje na zapadnom rtu Sustipanu. Graditelji posljednjega baroknog sustava utvrđenja grada bili su vojni inženjeri fra Antonio Leni, Nicolino Candido, Alessandro Magli i drugi. Završetak gradnje novih splitskih bedema poklopio se sa završetkom Kandijskog rata 1669. godine, a turska se granica udaljila od obale. Uskoro je izbio Morejski rat (1683. – 1699.) u kojem je Venecija znatno proširila svoju vlast u unutrašnjost Dalmacije, pa su u tim okolnostima splitske utvrde izgubile svoju važnost, odnosno ostale su nedovršene. Svim bastionima (osim Contarinija i Sv. Petra) i kortinama nedostajao je dio zemljanog nasipa. Zidine gube obrambenu važnost te time mijenjaju namjenu i prelaze u ruke privatnika, čime je vlast dobila izvor prihoda.
Početkom 19. stoljeća, u doba francuske uprave započelo je djelomično ili potpuno uklanjanje baroknih zidina zbog

Zračni snimak Dioklecijanove palače i bedema Contarini s istoka (foto: Z. Sunko)

širenja grada kojem su zidine, bastioni, opkopi i nasipi oko njih ometali urbani razvitak. Rušenje gradskih utvrđenja započeo je maršal Marmont 1807., kada je srušen mletački kaštel na obali, zatim dio zapadnih bedema, probijen je prolaz u zidu kortine na zapadnoj strani bastiona Corner te je srušena kortina između bastiona Corner i Contarini. Pritom su se trebale sačuvati postojeće starine, tj. one što pripadaju Dioklecijanovoj palači. U privatnom su vlasništvu i dalje ostali bastioni Priuli i Contarini (1821. godine vlasniku bedema Contarini daju se u zamjenu posjedi na Šolti). Troškove rušenja bastiona trebala je podmiriti gradska blagajna. Kada je 1845. godine Split proglašen slobodnim gradom, od postojećih utvrda morala se sačuvati samo tvrđava Gripe i baterije na Sustjepanu i Bačvicama, dok su se ostale mogle rušiti. Poslije je srušen polubastion sv. Petra, *cortina* Corner i dio bastiona Contarini za izgradnju željezničke pruge 1875. – 1877. godine, i najveći dio bastiona Contarini (1900. – 1904. godine) za Veliku realku građenu 1907. – 1910. godine. Godine 1934./35. uklonjen je sjeverni i zapadni ugao bastiona Corner da bi se olakšao promet. Od 1947. do 1950. probijen je bastion Priuli kod kazališta, a početkom osamdesetih srušen je još jedan dio bastiona Contarini za potrebe natkrivanja željezničkog usjeka.

Bedem Contarini, koji je 2008. zaštitno arheološki istražen, nalazi se na vrhu Hrvojeve ulice, u samoj blizini Dioklecijanove palače. Na površini od oko 1000 m² bilo je potrebno ukloniti raslinje i smeće koje se tu godinama skupljalo. Izvorno je sačuvan sa zapadne i djelomično sjeverozapadne strane do visine od oko 8,50 m, dok je južni zid naknadno sagrađen dvadesetih godina prošlog stoljeća te je na njega bila naslonjena kuća također recentne gradnje. Ulaz u bedem nalazio se na jugozapadnom dijelu građevine, između zapadnog i južnog zida. S istočne strane bedem je bio otvoren nasipom. Upravo zbog položaja bedema s otvorenim nasipom s istočne strane, uz usjek pruge, ali i ograničenog vremena, arheološki radovi bili su otežani. Strojni je iskop započeo unutar južne strane (recentnog) zida bedema (koji je poslije uklonjen), na apsolutnoj visini od 17,85 m. Radilo se o nasipu s recentnim otpadom, tupinom, novovjekovnom te srednjovjekovnom i kasnoantičkom keramikom, koji se mogao pratiti do sloja gdje su nađeni grobovi s vapnom (14,76 m). Najveća koncentracija keramičkog materijala (novovjekovna, srednjovjekovna i kasnoantička keramika) bila je u istočnom dijelu bedema, tj. uz sam usjek (od 17,80 do 13,30 m). Uz zapadni zid bedema, s unutrašnje strane nekad se nalazila kuća Grisogono (prije Rismondo), koja je sagrađena u drugoj polovini 19. stoljeća. Budući da joj je vanjski zid bio temeljen na baroknom bedemu, a unutrašnji na zemljanom nasipu, kuća je dugo bila statički u lošem stanju te je srušena 1983. prilikom izvođenja tzv. II. faze ukapanja pruge. Pronađeni su temelji istoimene kuće, dužine oko 22 m, kao i njene instalacije. Nasip uz zapadni zid, širine temelja kuće, nije se uklanjao iz sigurnosnih razloga te se jasno mogao vidjeti profil nasipa – od smeđe zemlje s komadima cigle, tupine sa zemljom, usitnjene

tupine s ciglom, rezane tupine i usitnjene tupine do kote 12,17 m. Napravljena su i dva procijepa, po sredini nasipa te uz sjeverozapadni zid bedema, da bi se otkrila dubina do koje idu zidine te pronašla *contramina*. *Contramine galeria* bio je tunel, prolaz, napravljen ispod utvrđenja, s jednom malom prostorijom u kojoj je bio postavljen eksploziv. U slučaju da je neprijatelj osvojio položaj, eksploziv bi se aktivirao. Dobro sačuvan primjer *contramine* nalazi se ispod Biskupove palače, nekad bedem sv. Jurja. Ispod bedema Contarini, *contramina* nije pronađena (do dubine od 11,41 m), budući da su temelji bedema građeni na tvrdoj podlozi, tupini. Prilikom premještanja rasvjete uz zapadni zid bedema (također u sklopu istraživanja bedema), gdje se išlo oko jedan metar u dubinu, pratio se zid bedema do kote 12,31 m. Prema tome, temeljna stopa zida bedema bila je šira od 5 m. Budući da se bedem Contarini protezao prema istoku te je bio uklonjen, tj. prepolovljen probijanjem usjeka te gradnjom Realke, danas nije moguće u potpunosti složiti sliku stanja tog vremena. Don Frane Bulić u samoj blizini usjeka na mjestu buduće gradnje Realke otkrio je grobnicu tipa *tomba a pozzo*, datiranu u 5./6. stoljeće, pa su bili očekivani nalazi grobova i na zapadnoj strani usjeka.

Osteološke nalaze na bedemu Contarini čine kosturi pet pokojnika, koji su nađeni uz jugoistočni rub bedema. Grobovi nisu imali arhitekturu, ali su četiri kostura bila s vapnom, što upućuje na to da se radilo o kugi koja je bila toliko jaka da se najviše vapna nalazilo na grudnom košu i lubanji pokojnika.

Grob 1 – pokojnik je bio smješten u smjeru sjever-jug, jedini grob s pokretnim arheološkim nalazima (medaljonom, perlicama, iglom i privjeskom, koji su se nalazili na desnom grudnom košu). Kosti pokojnika nisu u potpunosti sačuvane: nedostaje dio lubanje te kosti cijele lijeve ruke, kosti podlaktice desne ruke, dio rebara, bedrena kost, dio kosti nogu te prsti nogu. Ruke su pokojnika prema položaju bile prekrižene na grudima.

Grob 2 – nalazio se sjeverozapadno od groba 1, položen u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Vapno je bilo nađeno na kostima glave, gornjih ekstremiteta te kostima donjih ekstremiteta. Vjerojatno se radilo o ukopu dvaju pokojnika, budući da su nađeni fragmenti dviju lubanja – lijevo od kosti ramena (u vapnu) i pokraj lisne kosti (također u vapnu). Kosti drugog pokojnika nedostaju, međutim nisu sačuvane kosti ruke te lijevih kostiju noge prvog pokojnika. Na desnoj strani grudnog koša pronađen je čavao.

Grob 3 – nalazio se jugoistočno od groba 1, položen u smjeru sjever-jug, kosti su bile u lošem stanju. U potpunosti nedostaju kosti donjeg ekstremiteta, odnosno one su bile polomljene. Vapna je bilo pokraj glave, u grudnom košu te po cijeloj desnoj ruci. Ulomak keramike pronađen pokraj lijeve kosti podlaktice pripada 16. st.

Grob 4 – nalazio se južno od grobova 1, 2 i 3. Radilo se o dva pokojnika, što pokazuju dvije lubanje, rebra te kosti nogu. Bili su položeni jedan preko drugog (1. pokojnik u smjeru sjever-jug, a 2. u smjeru jug-sjever). Velika količina vapna nalazila se na obje lubanje, na oba grudna koša pokojnika te uzduž cijelog tijela pokojnika koji je položen u smjeru jug-sjever. Keramika nađena desno od bedrene kosti pripada 17. st.

Grob 5 – nalazio se istočno od groba 4. Taj kostur nije imao lubanju ni kosti ruku, te su se njegovi gornji ekstremiteti nalazili na nižoj apsolutnoj visini (13,92 m) od donjih ekstremiteta (14,43 m). Vapno je bilo po grudnom košu, rukama te bedrenoj kosti.

Pogled na bedem tijekom istraživanja i ostaci kuće Grisogono (foto: Z. Sunko)

Četiri kostura s vapnom vjerojatno su povezana s kugom koja se u Splitu javljala u nekoliko navrata – 1360., 1420., 1456., 1526., 1572., 1607., 1731/2., 1763.,1764., 1784., a najjača je harala 1607. godine. Nalazi ljudskih kostiju otkrivenih na tom lokalitetu uključeni su u program Ministarstva znanosti „Antropološka, genetska i kemijska analiza starohrvatskih kostura“, i vrijedan su izvor znanstvenih informacija korisnih za hrvatsku povijest, arheologiju, antropologiju te druga srodna znanstvena područja.

Tijekom arheoloških istraživanja nađeno je keramičkog materijala koji pripada kasnoantičkom, srednjovjekovnom i novovjekovnom razdoblju. Budući da se radi o nasipu, gotovo svi keramički nalazi pronađeni su izvan razumljivoga arheološkog konteksta. Najviše je keramičkog materijala nađeno uz južni zid do razine grobova te u istočnom dijelu bedema, uz rub usjeka, budući da je taj dio bio otvoren prema van. Također su nađena tri komada novca: dva su antičkog podrijetla (lik Constansa na aversu) i jedan

Bedem Contarini – položaj istraženih grobova (crtež: Geographica, Split)

novovjekovan (*kreuzer*), koji su nađeni izvan arheološkog konteksta. Najvažniji je nalaz nakit – brončani medaljon, igla, privjesak te staklene perlice, koji su pronađeni u grobu 1. Jedini kameni nalaz pronađen tijekom istraživanja bedema Contarini jest ulomak osmerostranog stupa koji je također pronađen u nasipu, a vjerojatno je pripadao oltarnoj pregradi. Arheološka istraživanja na bedemu Contarini privremeno su obustavljena 5. studenog 2008., ali slijedi arheološko istraživanje zapadnog dijela – nasipa koji je ostavljen da bi se mogla obnoviti kruna zida bedema. Nasip uz zapadni zid zaštićen je PVC-folijom i čeličnom mrežom, zbog sprječavanja njegova nekontroliranog odrona zbog utjecaja atmosferilija.

Literatura

Bass 1987 William M. Bass, Human osteology, A Laboratory and Field Manual, MAS. Inc. 1987.
Bulić 1906 Frane Bulić, Sepolcro antico cristiano presso il Palazzo di Diocleziano a Spalato, Bullettino di archeologia e storia dalmata, XXIX, Split, 1906: 3 – 7.
Bulić 1922 Frane Bulić, Trovamenti antichi intorno il Palazzo di Diocleziano a Split (Spalato) Bullettino di archeologia e storia dalmata, XLV, Split, 1922: 46 – 48.
Buškariol 1984 Frane Buškariol, Prilozi arheološkoj topografiji Manuša, Kulturna baština, 15, Split, 1984: 75 – 86.
Donadini 1992 Ivo Donadini, Otac Fedele iz Zadra: Kuga u Splitu 1783 – 1784., Kulturna baština, 18, Split, 1992: 67 – 89.
Duplančić 2006 Arsen Duplančić, Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, 29 – 30, Zagreb, 2006.
Kečkemet 2000 Duško Kečkemet, Rušenje splitskih gradskih utvrda, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 16, Split, 2000: 425 – 466.
Novak 1978 Grga Novak, Povijest Splita II, IV, Split, 1978; 1045 – 1047, 1093 – 1106.
Sear 1970 David Sear, Roman coins and their values, Revised edition, 1970: 322 – 324.

Milka Mrduljaš

Summary

From October 2 to November 2008 the firm Pisa trade d.o.o. of Solin carried out salvage archaeological excavations at the site of the Contarini Bastion and Curtain of the 17th century, which is immediately adjacent to Diocletian's Palace in Split. On an area of about 1000 square metres, a mound with recent waste, marl, modern and medieval and late antiquity pottery was removed. Five graves were uncovered along the south east edge of the bastion, four of which had lime in them, showing that this was a plague period, obviously one so severe that the most lime had been placed on the thorax and skull of the deceased. In grave 1, bronze jewellery was found – a medallion, pin and pendant, and glass beads. During the investigation the southern (recent) wall of the bastion was also removed. Salvage archaeological excavations at this site were not finished since along the western wall of the bastion a mound the width of the foundation of the Grisogono house was left so that the crenellation of the wall of the bastion could be renovated.

Redni broj: 274
Lokalitet: Split – bedem Contarini i Tržnica (Zagrebačka ulica)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323
Razdoblje: NV
Vrsta radova: arheološka geofizika

U svibnju 2008. godine, tvrtka Geoarheo d.o.o. po principima arheološke geofizike georadarski je istražila lokalitet Split – bedem Contarini i Tržnica (na prostoru k.č. 12797/5 u Zagrebačkoj ulici). Financijska sredstva osigurala je tvrtka Dal-koning d.o.o. iz Splita. Cilj geofizičkih istraživanja bio je procjena arhitektonskih i arheoloških potencijala unutar zaštićene zone grada Splita, na mjestu budućih građevinskih zahvata.

Mjereno je georadarom SIR 3000 američkog proizvođača *Geophysical Survey Sistem Inc.* (GSSI). Obrada je napravljena u programu Radan 6.5 i GPR-process. Profili su mjereni s razmakom od 0,5 m. Upotrebljavana je antena od 200 MHz, krajnjeg dometa mjerenja od 150 ns, odnosno približno 5-6 m dubine.
Na položaju u Zagrebačkoj ulici, k.č. 12797/5, ukupna površina istraženog terena iznosi približno 1800 m². Izmjerene su dvije sonde, odnosno 88 paralelnih radarskih profila. Sonda 1, najvećih dimenzija 50x35 m, pokrila je veći dio zadane površine. Sonda 2, dimenzija 12x9 m, izmjerena je okomito na sondu 1, na sjeveroistočnom dijelu parcele, zbog strmine uz koju se nije moglo kontinuirano mjeriti u smjeru sjever-jug. Geofizičko mjerenje georadarom dalo je mnoštvo podataka o rasporedu i količini čvrstih materijala u

Položaj lokacija georadarskog mjerenja

Geofizičke sonde 1 i 2 (Split – Tržnica)

plitkim slojevima na zadanoj površini. Na približno 1800 m^2 kartirana je situacija s položajima čvrstih materijala. U prvih 30 – 60 cm otkriveni su ostaci mreže infrastrukturnih cijevi ili kanala, a na dva mjesta locirani su ostaci arhitektonskih objekata, od kojih je jedan ostatak betonske cisterne čiji je dio vidljiv na površini. Drugi potencijalni arhitektonski objekt nije vidljiv s površine, a nalazi se u jugozapadnom dijelu sonde. Uz istočni rub terena, u smjeru sjever-jug nalazi se dio razorenih temelja ili infrastruktura, za koje se može pretpostaviti da pripadaju zgradama koje su ondje stajale prije rušenja. Sve čvrste anomalije koje su interpretirane kao antropogene, bile to infrastrukture ili ostaci temelja ili urušenja, nalaze se u površinskom sloju do 60 cm. One pripadaju recentnim arhitektonskim djelatnostima. U rasponu dubina od 40 cm do 200 cm uočljive su jasne promjene, što se ponajprije odnosi na navedene ostatke infrastruktura u vrlo plitkim slojevima od 30 do 60 cm i ukopane arhitektonske ostatke. Po sredini terena u smjeru istok-zapad pruža se čvrsta anomalija koja je interpretirana kao živa stijena, tj. hrbat čvrste geološke podloge. Pojave, odnosno tlocrtni raspored čvrstih anomalija na većim dubinama (200 – 400 cm) pokazuju određenu pravilnost koja može biti geološko uslojavanje, a također se nalaze južno od sredine terena. Moguće je da se određeni arheološki slojevi ne mogu determinirati georadarskim snimanjem, pri čemu se ponajprije misli na depoe zemljanih arheoloških

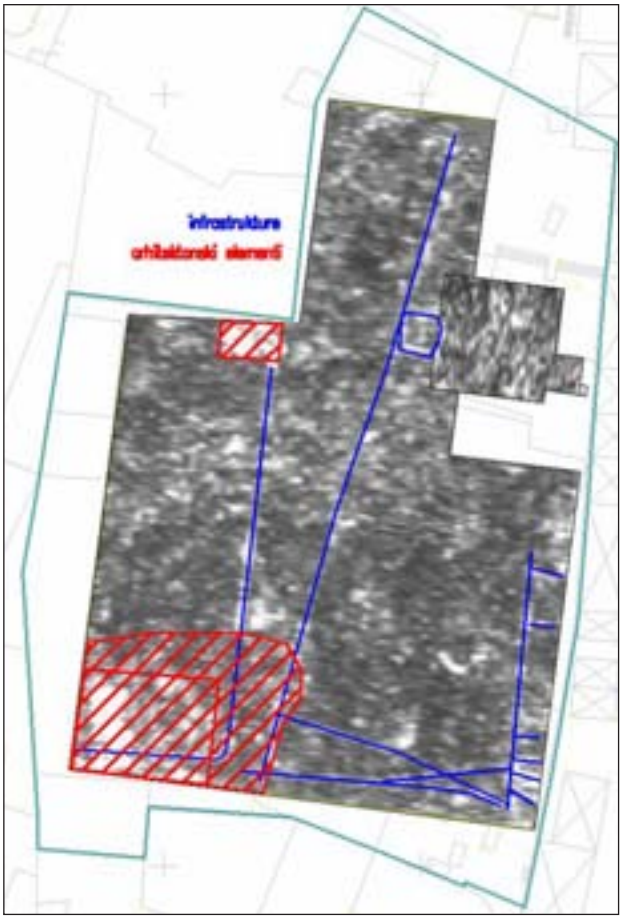

Interpretacija čvrstih struktura na dubini od 40 cm (Split – Tržnica)

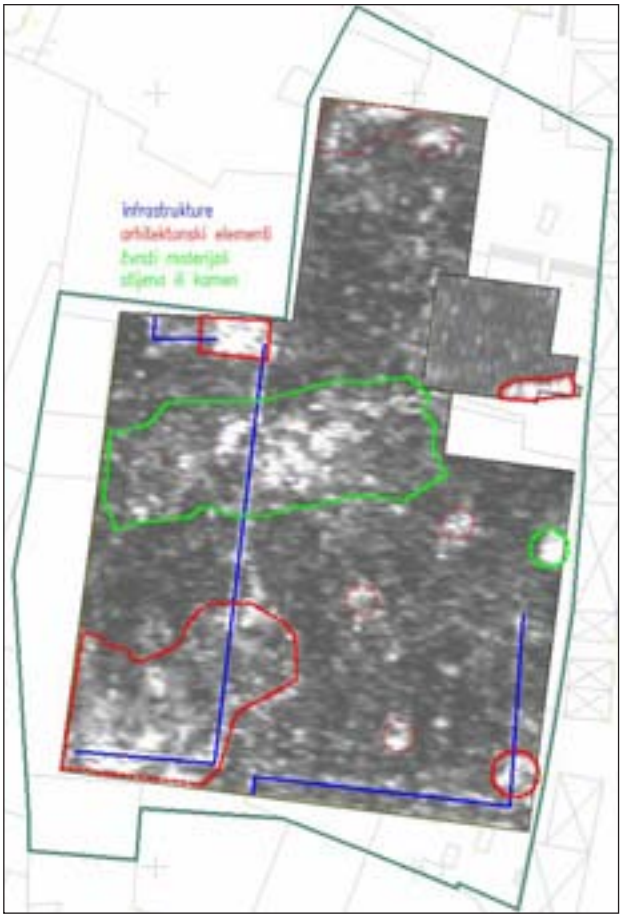

Interpretacija čvrstih struktura na dubini od 80 cm (Split – Tržnica)

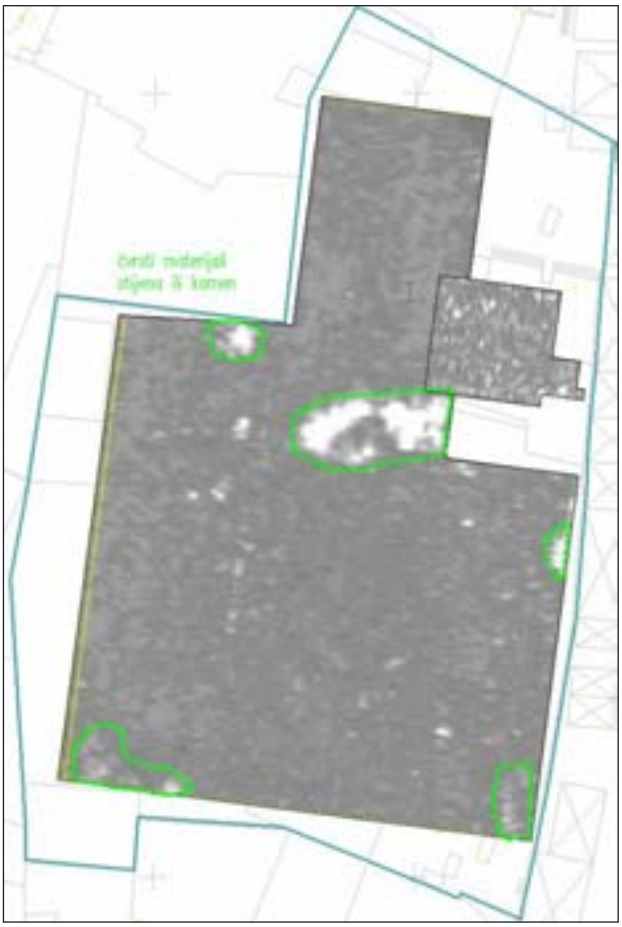

Interpretacija čvrstih struktura na dubini od 200 cm (Split – Tržnica)

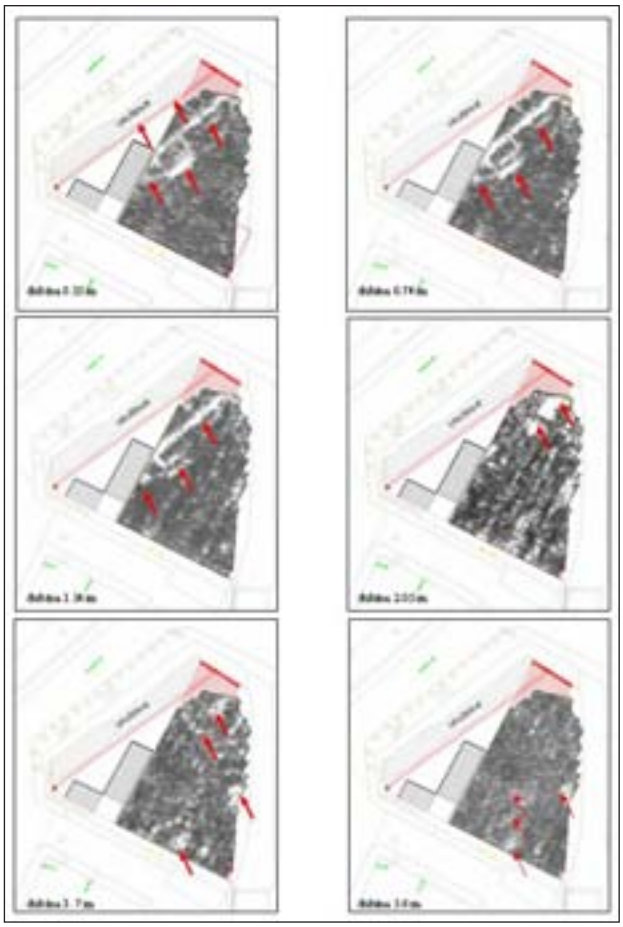

Prikaz promjena unutar georadarske sonde na različitim dubinama (bedem Contarini)

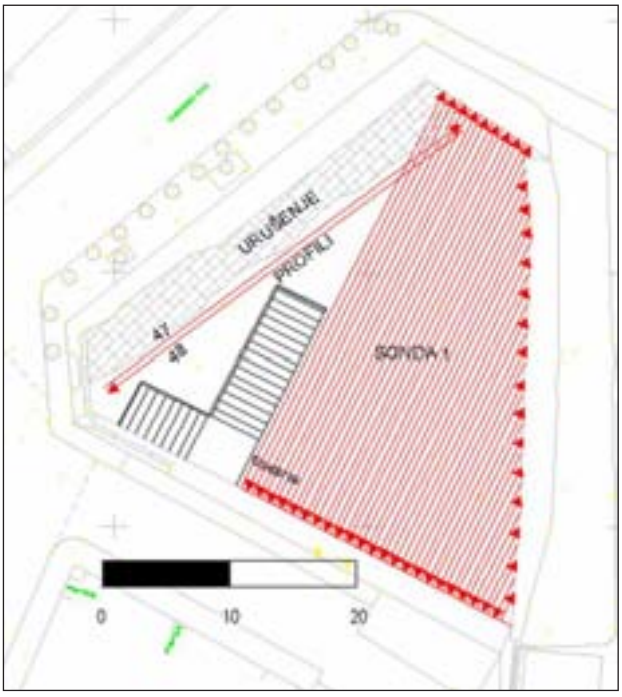

Geofizičke sonda 1 i dodatni profili (bedem Contarini)

slojeva koji bi mogli sadržavati sitnije arheološke nalaze ili grobne nalaze, osobito ako se takvi slojevi nalaze ispod nasipa od gline ili lapora. Također, južno od te pojave uočeno je nekoliko zona s čvrstim nalazima koje nije moguće interpretirati, ali su kartirane pa se na njih može obratiti pažnja tijekom iskopa.

Geofizičko istraživanje bedema Contarini obavljeno je na prostoru približne veličine 850 m^2. Izmjerena je radarska sonda, odnosno 46 radarskih profila na većem dijelu površine bedema i dva odvojena profila na zapadnoj strani bedema. Sonda 1, najvećih dimenzija 35x24 m, pokrila je veći dio zadane površine. Uz zapadni rub bedema nalazi se ostatak zida i veće urušenje kamena i šute. Na tome dijelu terena dodatno su izmjerena dva profila. Kartirana je situacija s položajima čvrstih materijala. Čvrste linearne strukture, vjerovatno ostaci zidova, nalaze se na centralnom i sjeverozapadnom dijelu bedema i pružaju se u smjeru sjeverozapadne bočne strane bedema. Ostaci čvrstih struktura pojavljuju se plitko ispod površine tla (približno 20 cm) i pružaju uglavnom do 2 do 2,5 m u dubinu, s nekoliko iznimaka. Prema vrhu (sjeveru) bedema čvrste strukture nalaze se i nešto dublje (do 3 m), a moguća je i prisutnost ostataka prostorije ili tunela. Na većim dubinama (3 – 6 m) uočeno je nekoliko anomalija. Kako se te pojave nalaze

na nivou okolnog tla pokraj bedema ili pak nešto dublje, nije isključeno da čine određene arhitektonske ostatke koji predhode gradnji bedema.

Goran Skelac

Summary

In May 2008, in Split, at the site of the Contarini Bastion and the Tržnica (market place) (in the area of cadastral plot 12797/5 in Zagrebačka ulica) the firm Geoarcheo d.o.o. carried out GPR investigations according to archaeological geophysics principles. The measurement was carried out with an SIR-3000 GPR device from GSSI. Processing was done in Radan 6.5 and the GPR process. Profiles were measured with a distance of 0.5 m. A 200 MHz aerial was used, with a measurement range of up to 150 ns, or about 5-6 m deep.

At the spot in Zagrebačka ulica, cadastral plot 12797/5, the total area of the land investigated came to about 1600 square metres. At depths of about 1 m, remains of a network of infrastructure pipes or channels were discovered, and at two places were the remains of architectural features, one of which was the remainder of a concrete cistern (water tank) part of which was visible on the surface, while the rest were the ravaged foundations of infrastructure presumed to have belonged to the buildings that stood here before they were demolished. All belong to recent architectural activity. Phenomena, that is, the plan arrangement of solid anomalies at greater depths show a certain regularity that might be geological stratification.

Geophysical investigation at the site of the Contarini was carried out over an area of abut 850 square meters. Strong linear structures, probably the remains of walls, lie in the central and north west part of the wall and extend in the direction of the north west lateral side of the wall. At depths of 3 – 6 m, several anomalies were found. Since these phenomena lie at the level of the surrounding earth by the bastion or a bit deeper, it cannot be ruled out that they represent certain architectural remains that preceded the construction of the bastion.

Položaj lokacije georadarskih mjerenja

ispod površine zemlje. Mjereno je georadarom *Subsurface Interface Radar* – SIR 3000 američke tvrtke *Geophysical Survey Systems Instruments* i antenama od 200 i 400 MHz. U većini je mjerenja nakon probnih snimaka upotrebljavana antena od 200 MHz, sa snimcima od 120 do 150 ns (tzv. *time window*), što je nakon testova brzine signala prevedeno iznosilo približno 4-5 m dubine georadarskog snimanja. Dielektrična konstanta utvrđena na terenu iznosi 15 za slojeve zemlje i 10 – 12 za vapnenačke kamene blokove. Radarski profili mjereni su u skladu s konfiguracijom terena, tj. s mogućnostima u skladu s uvjetima sigurnosti na bedemu i fizičkim odlikama terena. Radarske sonde izmjerene su na centralnom prostoru unutar bedema. Obrada rezultata – georadarskih profila napravljena je u programu RADAN 6.5 od istog proizvođača – GSSI. Ukupna je površina istraženog terena oko 4500 m².

U ovom specifičnom slučaju istraživanje je usmjereno na novovjekovni bedem s ciljem utvrđivanja stanja unutar vanjske kamene oplate i zemljanoga unutrašnjeg prostora.

Redni broj: 275
Lokalitet: Split – bedem Cornaro
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323
Razdoblje: NV
Vrsta radova: arheološka geofizika

Bedem Cornaro geofizički je istražen tijekom siječnja i veljače 2008. godine. Istraživanja je provela tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba, a voditelj je bio Goran Skelac, dipl. arheolog. Financijska sredstva osigurala je Galerija umjetnina iz Splita.

Za detektiranje čvrstih podzemnih struktura rabljen je georadar koji u ovom slučaju omogućuje otkrivanje ostataka zidova, temelja ili podnica objekata koji se nalaze

Georadarsko mjerenje okomitih profila uz istočni dio bedema

Položaj okomitih georadarskih profila

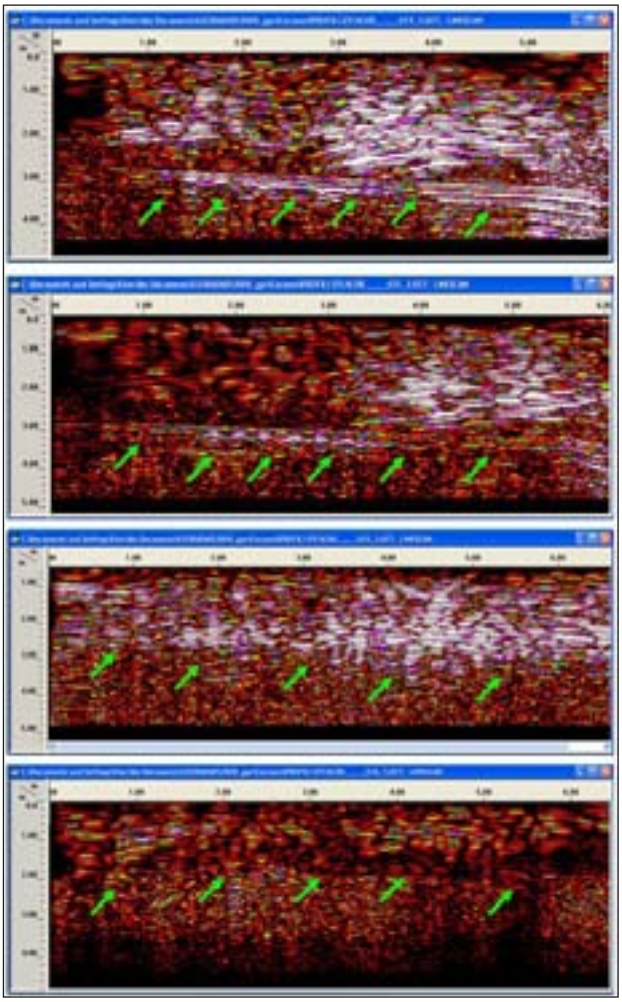

Prikaz nekih rezultata okomitih georadarskih profila (profili 19, 21, 23 i 26)

Također se pokušalo utvrditi postoje li podzemne prostorije ili hodnici unutar samog bedema, kao i konfiguracija kakva je bila u vrijeme kada je bedem bio rabljen. Istraživanje je podijeljeno na tri segmenta. Izmjereni su okomiti georadarski profili uz vanjski plašt bedema, zatim horizontalni profili na samom bedemu i u unutrašnjosti prostora bedema i dvije georadarske sonde na središnjem prostoru unutar bedema.

Okomiti profili uz vanjski plašt bedema mjereni su tako da se antena vukla okomito uz vanjski plašt bedema da bi se dobio snimak koji prodire horizontalno kroz bedem. Rezultati su pokazali odnose vanjskog materijala – oplate bedema, koja se sastoji od kamenih blokova i podloge koja je geološki (ili navezeni) sloj laporastog materijala (tupine). Izmjereno je ukupno 20 okomitih profila. Profili su dugački onoliko kolika je visina bedema te sežu od 5,5 m do 8,8 m. Dubina dosega radarskog signala jest približno 4,5 m. Važno je naglasiti eksperimentalni karakter tako postavljenih profila i vertikalnog vučenja antene uz vanjski plašt bedema. Analiza pojedinačnih profila pokazuje jasnu granicu geološkog sloja i vanjskog plašta. Strelice pokazuju mjesta gdje se mijenja građa bedema. Rezultati pokazuju da se debljina vanjskog plašta ili oplate povećava u jugoistočnom i jugozapadnom dijelu bedema. U sjevernom je dijelu ta debljina od 1 do 2 m i sadrži manje količine sitnoga kamenog materijala u ispuni. Također je mjestimice uočeno veće kameno pojačanje na vijencu, tj. gornjem rubu bedema, koje doseže i preko 3 m. Nisu uočeni prolazi ili tuneli kroz sam bedem, ali moguće je da su temeljito urušeni ili zapunjeni urušavanjem, pa ih nije moguće detektirati kao šupljine.

Na bedemu i unutar njega snimani su standardni horizontalni profili. Profili su raspoređeni prema konfiguraciji terena na gornjem povišenom platou i na nižem centralnom prostoru. Unutar tog prostora može se uočiti da se sve veće promjene događaju u površinskom sloju. Samo pojedine anomalije sežu nešto dublje – to su ukopi, ostaci prijašnje gradnje na platou ili ostaci infrastruktura. Na središnjem ravnom prostoru u unutrašnjosti bedema izmjerene su dvije georadarske sonde. Profili su snimani paralelno unutar geodetske mreže, s razmakom od 1 m. Sonda 1 pruža se u smjeru sjever-jug, a sonda 2 u smjeru istok-zapad sa zapadne strane sonde 1. U obje sonde definirano je nekoliko linearnih anomalija, odnosno struktura koje su interpretirane kao ostaci infrastruktura. Moguće je da se radi o ostacima starog vodovoda ili kanalizacije.

Georadarskim je istraživanjem vertikalnim profilima uz vanjsko lice bedema utvrđena debljina čvrstoga kamenog plašta i njene promjene na određenim mjestima na bedemu. Ukratko, debljina kamenoga vanjskog dijela veća je na rubnim jugoistočnim i jugozapadnim dijelovima bedema – približno 3 m, dok je na sjevernom dijelu ta dimenzija ponegdje manja od 1 m. Nije uočen tunel ili podzemni prolaz kroz bedem, ali je moguće da se on, ako je postojao, temeljito urušio pa se iz radarskih snimaka nije mogla iščitati šupljina. Nadalje, na nekim je mjestima krunište bedema pojačano do debljine koja prelazi 3 m, pogotovo na južnim dijelovima bedema. Horizontalni radarski profili koji su mjereni unutar zidina i na gornjem platou pokazali su ujednačenost u dubini na kojoj se događaju promjene. Nakon rastresitijega propusnog tla, koje seže približno 1

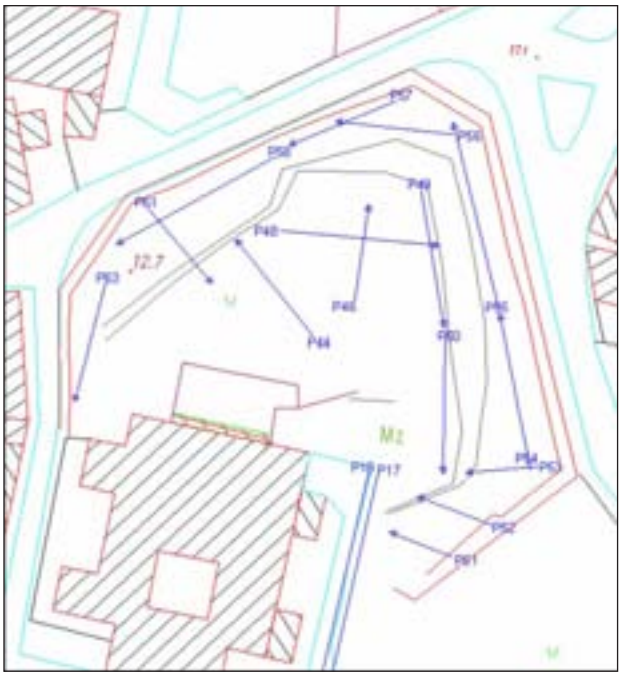

Položaj georadarskih profila na bedemu

m u dubinu, pojavljuje se jednoličan sloj geološke podloge koji je probijen ukopima kanala ili sličnih pojava. U tim anomalijama nije uočena pravilnost koja bi upućivala na kamenu ili sličnu arhitekturu unutar zidina bedema. Po svemu sudeći, već postojeća konfiguracija terena preoblikovana je u određenom povijesnom trenutku i obložena kamenim vanjskim pojačanjem, dok su rubni dijelovi izgrađeni da bi se čitava gradska fortifikacija povezala u cjelinu. Georadarske sonde na središnjem prostoru unutar bedema otkrile su nekoliko infrastrukturnih anomalija – ostataka instalacija ili vode/kanalizacije te nekoliko grupacija čvrstih materijala – kamena ili drugoga

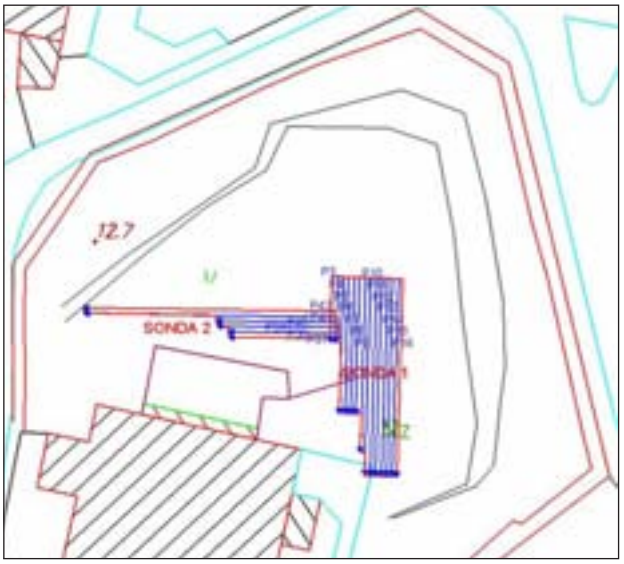

Položaj georadarskih sondi i smjer mjerenja profila

čvrstog materijala. Kako se na tom prostoru na površini uočavaju ostaci nekadašnje građevine ili pregradnji, takav je rezultat bio očekivan. Ti su rezultati kartirani, pa je moguće malim sondama utvrditi o kakvim je pojavama riječ. I na tom se prostoru većina promjena događa do približno 1 m dubine.

Goran Skelac

Summary

Geophysical investigation of the Cornaro Bastion in Split was carried out during January and February 2008. The investigations were carried out by Geoarheo d.o.o. of Zagreb. The investigation was done with a SIR-3000 GPR device by GSSI with aerials of 200 and 400 MHz.
In this particular case the investigation was aimed at the modern bastion with the objective of determining the condition inside the external stone cladding and the earthen interior space. An endeavour was almost made to find out if there were any underground spaces or corridors within the bastion and the configuration the way it was when the bastion was being used. The research was divided into three segments. Diagonal georadar profiles were measured along the external curtain of the bastion, then horizontal profiles on the bastion itself, and in the interior of the bastion, and two georadar soundings in the central area within the bastion.
Through GPR research with vertical profiles along the external face of the bastion the thickness of the stone facing and its changes at given places on the bastion were determined. No tunnel or underground corridor through the bastion was found. The horizontal radar profiles that were measured inside the walls and on the upper plateau showed a homogeneity in the depth at which changes take place. After looser and permeable ground there is a uniform stratum of the geological bedrock which is breached with diggings for channels or similar phenomena. No regularity was found in these anomalies to suggest stone or similar architecture inside the walls of the bastion. Georadar soundings in the central space inside the bastion revealed several infrastructure anomalies – the remains of installations for water and/or sewage and several groupings of solid material – stone or some other solid material.

Redni broj: 276
Lokalitet: Split – Bilice sjever
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Na zahtjev Grada Splita, radi izrade prostornoplanske dokumentacije predjela Splita Bilice sjever koja dijelom pripada širokoj urbanističkim planom pretpostavljenoj arheološkoj zoni, tvrtka Kaukal d.o.o. iz Splita od 8. do 13. svibnja 2008. arheološki je rekognoscirala i valorizirala dio te zone. Rekognosciranjem predjela Bilice sjever obuhva-

Zračni snimak okolnog područja Bilice sjever (foto: Z. Sunko)

ćen je sjeveroistočni dio zone, odnosno površina od cca 105.200 m². Stručni arheološki radovi obuhvatili su k.č. 704/1, 708/2, 722/2, 755/1, 715/4, 715/3, 730/2, 730/1, 730/8, 729/2, 727, 734/4, 564, 563/1, 563/3, 562, 560/1, 562, 563/3, 181/1, 171/2, 171/1, 171/2, 173/1, 176, 150/1, 144/1, 149, 174, 175, 145, 143, 142/1, 140/2, 140, 138/1, 139/4, 140/1, 139/3, 136/1, 136/7… Diplomirani arheolozi Ana Sunko (voditeljica rekognosciranja) i Vedran Katavić, zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o. rekognoscirali su prostor te izradili izvještaj i potrebnu dokumentaciju. Arheološko rekognosciranje nadzirala je arheologinja Konzervatorskog odjela u Splitu Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica. Pronađeni pokretni nalazi dokumentirani su te predani na privremenu pohranu Arheološkom muzeju u Splitu.

Prostor Bilice nalazi se na uskom pojasu obradiva zemljišta uz more, omeđenom krškim reljefom Kozjaka i Mosora, odnosno na sjevernome središnjem dijelu splitskog poluotoka, južno od donjeg toka rijeke Jadra. Položaj uz neposrednu blizinu transverzalnog pravca koji prolazi kroz Kliška vrata, prostoru Bilice daje iznimnu komunikacijsku važnost. Takav komunikacijski karakter vjerojatno je prapovijesnog naslijeđa, što i potvrđuju obližnji prapovijesni lokaliteti, a i danas tim prostorima prolaze važni cestovni i željeznički pravci. Smještajem u neposrednoj blizini Splita, Solina i poluotoka Vranjica, prostor Bilica nužno je sagledati u kontekstu tih važnih arheoloških lokaliteta. S obzirom na specifičan prirodni položaj, širi prostor Bilica obuhvaćen je rimskom parcelizacijom salonitanskog agera. Imajući u vidu

Bunker (foto: V. Katavić)

Prostor Bilica 60-ih godina 20. stoljeća

bogato kulturno-povijesno nasljeđe i činjenicu kako prostorom prolazi rimski akvedukt, a širi prostor nije adekvatno istražen, ostavljena su otvorena pitanja postojanja puta prije gradnje akvedukta radi prevoženja potrebnog materijala, ubiciranja antičke ceste Salona – Stobreč – Split, postojanje stambeno-gospodarskih imanja (*villa rustica*), srednjovjekovna naselja... Danas prostor Bilice sjever postaje područje intenzivnog širenja grada Splita, a prenamjenom uglavnom poljoprivrednog prostora devastirana je stoljetna parcelizacija i otklonjen manji dio objekata nastalih tradicionalnom kamenom gradnjom. Na rubnim dijelovima tog područja uglavnom su izgrađeni industrijski objekti prodajno-izložbenog karaktera, čija funkcija inzistira na velikim parkirnim površinama. Takvi su objekti najčešće temeljeni na tzv. temeljnim stupovima i stopama, bez podrumskih prostorija te njihova izgradnja ne treba nužno uzrokovati veće opsege devastacije. Taj tip gradnje negiran je i prijašnjim adaptacijama, tako da ne postoje sačuvani autentični objekti. Na prostoru Bilice sjever nalazi se i jedan bunker iz Drugog svjetskog rata.

Literatura

Gudelj 2000 Lj. Gudelj, Izvješće o arheološkim istraživanjima Dioklecijanovog akvedukta na Bilicama, Dioklecijanov akvedukt, Split, 2000: 77 – 85.
Rismondo 2003 T. Rismondo, Naselja i naseljavanje na splitskom poluotoku od prapovijesti do srednjeg vijeka, HAnt, 11, Pula, 2003: 329 – 340.

Ana Sunko
Vedran Katavić

Summary

For the sake of drawing up spatial planning documentation of the area of Split called Bilice sjever (North), which partially belongs to the archaeological zone broadly assumed in the urban plan, the whole of the area was reconnoitred. In the archaeological assessment of the space, the reconnaissance method was used. No archaeological remains of structures were found by this method, nor were any moveable items suggestive of human activity interesting to architectural science. In an inspection of this area, occasionally registered were small diggings about 0.40 m to 0.50 m deep; no cultural strata were registered in them, only a uniform stratum of light brown soil.

Redni broj: 277
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Lukačićeva ul. 6)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: nadzor

Na zahtjev Grada Splita, Službe za staru gradsku jezgru, od 13. veljače do 10. ožujka 2008. tvrtka Pisa trade d.o.o. arheološki je nadzirala iskopavanje četiri geomehaničke sonde uz kuću u Lukačićevoj 6 u Splitu, čestica zgr. 1684, k.o. Split, radi uvida u konstruktivne elemente temelja

Sonda I, kamenica za ulje uz zapadni zid kuće (foto: A. Penović)

postojećeg objekta. Voditeljica arheološkog nadzora bila je Anita Penović. Stručnu dokumentaciju izradili su djelatnici Geodate d.o.o. iz Splita.

Sonda I (dimenzija 3,60x1,50x1,20 m) i sonda II (dimenzija 2x1,50x3,40 m) otkopane su uz zapadni zid kuće, nakon uklanjanja betonskog poda. Na istom su se mjestu 1973. odvijala američko-hrvatska arheološka istraživanja, tako da

Sonda II, zapadni zid kuće uz koji je bila cisterna (foto: A. Penović)

Sonda IV, u prizemlju kuće (foto: A. Penović)

nije pronađeno arheoloških artefakata. Na mjestu sonde II bila je cisterna za vodu dokumentirana 1973., a na jugu sonde I kamenica za ulje. U sondi III (dimenzija 2x3x0,81 m), ispod kamenog popločenja nalazi se kanalizacijska cijev te betonski kanal za otpadne vode, koji se nalaze na svodu podruma. Sonda IV (dimenzija 1,80x0,80x0,46 m) otkopana je unutar prizemlja kuće. Prostorija je imala više podova: parket, dva reda keramičkih pločica te kameno popločenje koje je na betonskoj podlozi koja nivelira pod prostorije ispod koje je bačvasti svod od dva reda cigli. Taj je prostor povezan preko kvadratnog otvora u podu s podrumom ispod, koji je služio za izradu fotokeramike. Nakon iskopavanja, sonde su prekrivene geoplatnom i finim pijeskom te su vraćene u prvobitno stanje.

Literatura

McNally, Marasović, Marasović 1977 Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović, Dioklecijanova palača, Izvještaj o jugoslavensko-američkom projektu istraživanja, drugi dio, Split, 1977.

Anita Penović

Summary

During February and March 2008 four geomechanical test pits were dug alongside the house in Lukačićeva 6 in the south east part of Diocletian's Palace in Split. At the same place in 1973 American-Croatian archaeological research was undertaken, so no archaeological artefacts were found. At the place of test pit II there was a water cistern, recorded in 1973, and in the south of test pit 1, a stone crock for oil. After the end of the excavation the pits were covered with geotextile and fine sand and restored to their original condition.

Dioklecijanova palača – sjeverna strana katedrale sv. Dujma, snimak lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

Redni broj: 278
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (katedrala sv. Dujma)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Od 16. do 18. rujna 2008., tvrtka Pisa trade d.o.o. iz Solina arheološki je nadzirala iskop uz sjevernu stranu katedrale sv. Dujma u Splitu (k.č. 12762, k.o. Split). Investitor radova bio je SEM 1986 d.d. iz Splita.

Na sjevernoj strani katedrale sv. Dujma, na udaljenosti od oko 1 m od zida katedrale iskopan je kanal dug 41 m, širok 0,40 m i dubok 0,50 m, namijenjen instalacijama za rasvjetu – osvjetljavanje katedrale. Tom prilikom iskopano je i 11 otvora uz sjevernu, bočnu stranu kanala, radi postavljanja četvrtastih betonskih elemenata koji imaju funkciju podloge za rasvjetna tijela (veličine 0,80x0,70 m, 1x0,90 m i 1,10x0,70 m). Tijekom iskopavanja nađeno je uzemljenje za gromobran iz početka 20. stoljeća. Također je nađeno i nekoliko primjeraka kovanoga recentnog novca (dinari, kune, franci, euri), bez osobite numeričke vrijednosti. Sa sjeverne strane kanala, naslonjeni uz kameni zid pločnika glavne ulice (nekadašnji rimski *decumanus*), na razini od +6,86 (kote terena) nađena su tri masivna kamena bloka – ploče (1,40 m dužine, 0,90 m širine i 0,50 m debljine),

Kameni blokovi – ploče uz sjevenu stranu iskopanog kanala (foto: M. Mrduljaš)

kao ostaci rimskog pločnika temenosa Dioklecijanova mauzoleja. Radi se o masivnim, četvrtastim kamenim pločama koje su pronađene i dokumentirane već prije, tj. dvadesetih godina prošlog stoljeća, a Cvito Fisković spominje ih i ilustrira u publikaciji Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu. Takve ploče – blokovi tada su pronađene i u temeljima stare sakristije, što potvrđuje da je ograđeni prostor uz mauzolej bio popločan na jednak način kao i ostali dijelovi palače. Sa zapadne, bočne strane masivnih ploča, jednu dodiruje tanka, recentna betonska ploča, pronađena na niveleti od +6,53. Recentne betonske ploče pronađene su na još dva mjesta uz kameni zid pločnika glavne ulice (rimskog *decumanusa*). Tijekom iskopa nađena je još jedna kamena ploča – blok sjeveroistočno od kanala, najvjerojatnije antičkog podrijetla. Tehničku dokumentaciju istraženog kanala geodetski je snimila tvrtka Geodata d.o.o. iz Splita. Nakon što je kanal geodetski snimljen te su postavljena rasvjetna tijela, otkriveni blokovi zaštićeni su geotekstilom, a kanal je zatrpan zemljom iz iskopa.

Literatura

Fisković 1950 Cvito Fisković, Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu, Rad JAZU, knjiga 279, Zagreb, 1950.

Milka Mrduljaš

Summary

During September 2008 Pisa trade d.o.o. of Solin carried out archaeological supervision of the excavation alongside the northern side of the cathedral of St Domnius in Split for the purpose of putting in wiring for the lighting of the cathedral. A trench 41 m long was dug, and there were 11 openings along the northern lateral side of the trench for the placement of square concrete elements serving as bases for the lighting fitments. During the excavation 3 massive stone blocks or slabs were discovered, leaning against the stone wall of the paving of the main street (the onetime decumanus, remains of the Roman paving of the temenos of Diocletian's Mausoleum). Cvito Fisković had once mentioned and illustrated the same blocks. After the end of the excavation, the trench was recorded geodetically and the lighting fitments were put in, the blocks discovered were protected with geotextile, and the trench was backfilled.

Redni broj: 279
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (zapadne terme)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 21. veljače do 18. travnja 2008., tvrtka Pisa trade d.o.o. iz Solina zaštitno je arheološki istražila Zapadne terme smještene u prizemlju zgrade (k.č. 12470, 12471, 12478 i 12480) u Buvininoj 1 i 2 u Splitu, koja se nalazi unutar Dioklecijanove palače. Investitor radova bio je Grad Split. Voditeljica zaštitnoga arheološkog istraživanja bila je Milka Mrduljaš, dipl. arheo., a zamjenica voditeljice bila je Anita Penović, dipl. arheo., obje djelatnice tvrtke Pisa trade d.o.o. Prateću tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Geographica d.o.o. iz Splita. Arheološke je radove nadzirala Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

U jugozapadnom dijelu Dioklecijanove palače, zapadno od Jupiterova hrama, s nekoliko južnih prostorija oslonjenih na zidove Podruma nalazi se sklop Zapadnih termi koji je otkriven, odnosno istražen tijekom 1959. i 1972. godine. Prvo su otkriveni donji dijelovi zidova kompleksa termi: ustanovljena je okrugla dvorana s četiri polukružne niše, dio osmerokutne dvorane s nišama, dvije pravokutne dvorane s polukružnom apsidom te zidovi drugih prostorija zajedno s ostacima hipokausta. U nastavku istraživanja 1963. i 1964. pronađeni su dijelovi pravokutnih prostorija na istočnom kraju sklopa termi. Istraživanja je vodio Urbanistički zavod Dalmacije. Istraživanja 1972. godine započela su na predmetnom lokalitetu u okviru istraživačkog projekta, da bi se utvrdili detalji konstrukcije termi koja se može usporediti s konstrukcijom Istočnih termi otkrivenih 1969. – 1970. godine u Dioklecijanovoj palači. Tada istražen sklop Zapadnih termi – Sektor IX činile su tri prostorije: prostorije br. 1, 2 i 3 bile su položene u smjeru sjever-jug, manja četvrtasta prostorija br. 4 bila

Dioklecijanova palača – Zapadne terme, snimak lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

je na jugoistoku, a od prostorije br. 5 na sjeverozapadu istražen je jugoistočni dio (danas dio niše „b“), dok je drugi dio prostorije (zapadno od Buvinine ulice) istražio Zavod za zaštitu spomenika kulture. Tri su prostorije imale apsidu: jedna je bila orijentirana prema sjeveru (prostorija 1), druga prema zapadu (prostorija 3), a treća prema jugu (prostorija 4), koja je dodirivala sjeverni zid X Dioklecijanova stana. Dvije su prostorije bile centralnog tipa (prostorije 2 i 5 – niša „b“). Najvjerojatnije su se prostorije br. 1, 2, 3 i 5 grijale upotrebom karakterističnog sustava – hipokausta. Radi se o sustavu gdje pod prostorije podržavaju stupići od opeke ili kamena, tzv. *pilae*, visine i do 1,70 m, između kojih struji topli zrak stvarajući tako efekt „visećeg poda“. Taj je pod također bio obložen pločama kao podlogama za mramor ili mozaik. Na tlocrtu istoimenih termi iz 1972. jasno se vidi raspored prostorija, ali je ostalo jako malo izvornih dijelova. Od cijelog sklopa Zapadnih termi ostale su samo substrukcije: donji pod, zidovi do razine gornjeg poda ili malo iznad te razine i više dijelova hipokausta, kao i dijelovi dekoracije.

Zaštitna arheološka istraživanja tijekom 2008. obuhvatila su prizemlje današnjeg hotela Slavija, koji se nalazi unutar Diolecijanove palače, u Buvininoj ulici br. 1 i 2 u

Zapadne terme, tlocrt istražene površine (izrada: Geographica, Split, R. Maršić)

Splitu (k.č. 12470, 12471, 12478 i 12480). Predmetni arheološki lokalitet nalazi se u zaštićenoj povijesnoj jezgri grada Splita te je pojedinačno preventivno zaštićen. Svrha zaštitnih arheoloških istraživanja tijekom 2008. bila je istražiti navedene prostorije, eventualno revidirati (nadopuniti ili ispraviti) rezultate prijašnjih istraživanja, te je planirano proširiti površinu istraživanja na neistražene ili necjelovito dokumentirane prostorije zapadnoga termalnog sklopa Dioklecijanove palače. Uz spomenute prostorije obuhvaćene su još četiri neistražene prostorije – 4a, 5, 6 i 7. Istraživanje bilo otežano zbog stalnog dotoka fekalnih voda u prostorije 1, 2 i 3 te velike količine smeća koje se nalazilo u svim prostorijama Zapadnih termi. *Pilae* hipokausta te zidovi prostorija (prostorije 1, 2, 3, 4) jedino su što je ostalo sačuvano (i dokumentirano) od prethodnih istraživanja, i čine izvorni dio toga termalnog sklopa koji se i danas može vidjeti. Prilikom istraživanja 2008., osim nekoliko ulomaka tegula hipokausta u nišama „a“ i „b“, očišćena je podnica u prostorijama 4 i 7, nađen je po jedan ulomak porfira i mramora te drenažni kanal u prostoriji 6, a u prostoriji 5 nađena je četvrtasta ploča s uklesanim latinskim natpisom koja je okruživala kružnu udubinu u koju se skupljala voda. Ta je prostorija izvorno bila *piscina* koja je poslije, u srednjem ili novom vijeku prenamijenjena u cisternu. Budući da se iznad današnjeg sklopa Zapadnih termi i dalje nalazi hotel Slavija, velik broj nosivih betonskih zidova koji stoje iznad izvornih rimskih (niše „a“ i „b“, prostorija 4) narušio je izgled, ali i onemogućio daljnja arheološka istraživanja tih termi. Rezultati izneseni u ovom izvješću preliminarni su, jer se očekuje kompletiranje i dovršetak tehničke dokumentacije iz istraživanja Zapadnih termi 2008. godine.

Zbog lakše orijentacije, sadržaj izvješća iznesen je prema utvrđenom redoslijedu prostorija u okviru termalnog sklopa, koji su utvrdili prethodni istraživači, zajedno s njihovom usporedbom nekada i sada.

Prostorija 1 kvadratnog je tlocrta s apsidom na sjeveru. Otvor u apsidi (a) sazidan je nepravilnim kamenjem, međutim upravo je iz tog mjesta stalno nadirala fekalna voda te je taj dio bio ograđen da bi se barem djelomično smanjilo potpuno poplavljivanje prostorija 1, 2 i 3. Uz otvor luka bili su jedan cijeli i dio drugoga monolitnog stupića, dok se treći nalazio ispred otvora. *Pilae* hipokausta nalaze se položene na cijeloj podlozi te prostorije. Jedna vrsta stupića (*pilae*) bila je postavljena oko zidova, a sastojala se od tegula kvadratnog oblika (dimenzija 0,36x0,36x0,03 m) postavljenih jedna povrh druge. Sačuvano ih je samo nekoliko sa po četiri tegule u visini od 0,30 m u južnom dijelu prostorije, dok su ostale imale samo po jednu sačuvanu tegulu žute boje. Budući da je cijeli prostor stalno bio pod fekalnom vodom, vezivo se slabo vidjelo zbog nakupljenog mulja. Najbrojniji su bili stupići (*pilae*) položeni po sredini prostorije, s bazom kvadratnog oblika, načinjenom od dviju tegula veličine 0,36x0,36x0,03 m, iznad kojih se nalazilo vezivo debljine 0,05 m, oblikujući malu piramidu zaravnjenog vrha na kojem su bile postavljene manje tegule veličine 0,18x0,18x0,06 m. Ta vrsta stupića imala je najviše po jednu sačuvanu manju tegulu iznad, koje su se s vremenom raspale zbog loše sačuvanosti. Širina prostora između pojedinih stupića bila je oko dvadeset centimetara. Zidovi su te prostorije od opeke, sačuvani i

Sustav hipokausta u prostorijama 1 i 2 (foto: M. Mrduljaš)

do metar visine, dok su u apsidi sačuvani i do dva metra visine. Nakupine recentnog betona s cijevi u jugoistočnom dijelu te prostorije uništili su nekoliko stupića (*pilae*), a jednako je tako betoniran i dio istočnog zida. Prije je tu prostoriju sa zapadne strane sjekao pregradni zid koji je uništio i izvorni zid i dio hipokausta po sredini prostorije. Dio betonskog zida više se ne nalazi u navedenoj prostoriji, ali je veći dio izvornog, zapadnog zida prostorije 1, zajedno s nekadašnjim otvorom b (koji je povezivao tu prostoriju s nekadašnjom prostorijom 5, danas dio niše „b“) zabetoniran. Navedena je prostorija također polukružnim otvorom (g) povezana s prostorijom 2.

Prostorija 2 centralnog je tlocrta, kruga upisanog u kvadratnu osnovu, s četiri polukružne niše u kutovima. *Pilae* hipokausta sačuvane po čitavoj površini, načinjene su od tegula. I ondje je jedna vrsta stupića uz zidove (jako malo sačuvanih primjeraka, i to do 0,20 m visine), a druga po sredini prostorije (kvadratne baze od dviju tegula i s vezivom iznad sačuvani su u sjeveroistočnom dijelu prostorije), ali ih je u ovom slučaju većina imala samo kvadratnu bazu od jedne tegule (žute boje), veličine 0,36x0,36x0,03 m. Dio hipokausta uz zapadni zid vidio se u obrisima na površini prostorije. Zidovi su te prostorije od opeke i sačuvani su do metar visine. Središnji dio zapadnog zida bio je popravljan betonom. Uz zapadni zid navedene prostorije nalazio se i neobrađeni kamen visok 0,60 m. Zaštitna arheološka istraživanja u toj prostoriji nisu dovršena zbog stalnog dotjecanja fekalnih voda.

Prostorija 3 kvadratnog je tlocrta. Apsida te prostorije izvorno se nalazila na ulazu u kompleks Zapadnih termi, točnije sa zapadne strane, dok je sačuvani dio apside otkriven u niši „a“. I ta je prostorija prilikom arheoloških istraživanja 2008. bila pod fekalnim vodama, ali se nakratko uspjela isušiti i bolje dokumentirati. *Pilae* hipokausta u toj prostoriji (otkrivene prethodnim istraživanjima) najslabije su sačuvane, kao i podnica. Manji dio navedenog sustava sačuvan je u jugozapadnom i sjeveroistočnom dijelu prostorije. Stupići (*pilae*) načinjeni su od tegula veličine 0,36x0,36x0,03 m. Samo je jedan primjerak stupića s kvadratnom bazom od tri tegule, visine do 0,30 m, sačuvan u sjeveroistočnom kutu navedene prostorije, dok su ostali sačuvani primjerci imali kvadratnu bazu od jedne ili dvije

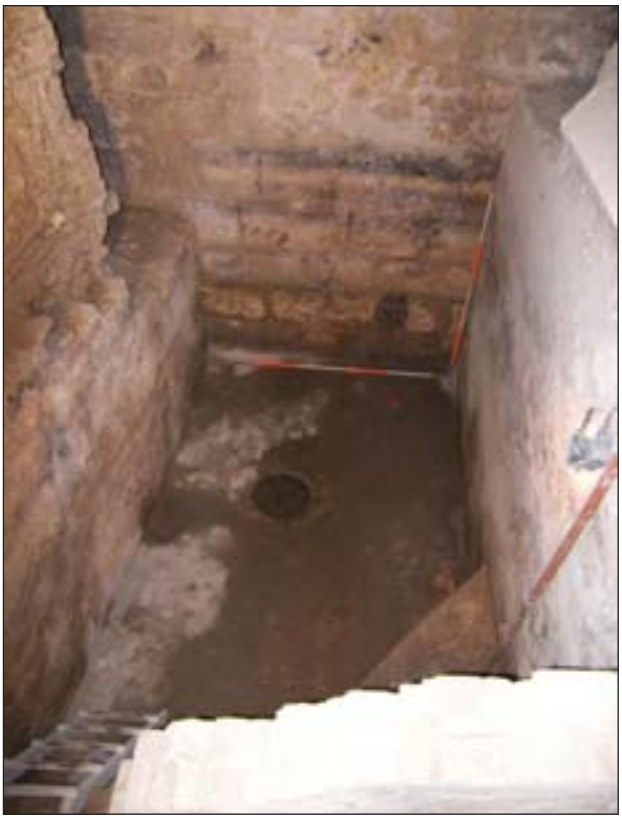

Pogled na prostoriju 5 i sjeverni zid Podruma (foto: M. Mrduljaš)

tegule s vezivom iznad, u obliku piramide zaravnjena vrha. Prostorije 3 i 2 međusobno su povezane polukružnim otvorom (d).

Niša „a“ nalazi se položena jugozapadno od prostorije 2, od koje je odijeljena recentnim pregradnim zidom, kao i od niše „b“. Godine 1972. niša „a“ dokumentirana je kao dio termalnog sklopa, zajedno s pretpostavljenom apsidom prostorije 3 koja tada nije istražena. Tijekom istraživanja 2008. u toj je niši s južne strane otkriven dio već spomenute apside prostorije 3. Nakon uklanjanja nasipa u toj prostoriji, u visini od oko jednog metra otkrivena je podnica koja se proteže prema zapadu, u smjeru današnje Buvinine ulice. Zbog lošega statičkog stanja zapadnog zida niše „a“, kao i same ulice na koju je ona prislonjena, arheološka istraživanja ovom prilikom nije bilo moguće dovršiti. Prilikom arheoloških istraživanja tijekom 2008., u zemljanom su nasipu otkriveni dijelovi hipokausta iz prethodnih istraživanja.

Niša „b“ nalazi se zapadno od prethodno opisanih prostorija 1 i 2, od kojih je odijeljena recentnim pregradnim zidom. Dio je nekadašnje prostorije 5, i upravo se taj dio i spominje u izvještaju iz 1972. kao „ugao koji se istražio“. Tlocrtno gledajući, ta niša s južne strane ima izgled kružnice upisane u kvadrat, dok je dio druge kružnice prema sjeveru nedefiniran jer je uništen recentnom betonskom cijevi koja nišu siječe smjerom istok-zapad. Otkrivene su *pilae* hipokausta po cijeloj istraženoj površini, i to samo s jednom tegulom kao kvadratnom bazom bez veziva, ali različitih veličina: 0,50x0,50x0,05 m i 0,36x0,36x0,05 m. U nasipu je otkriveno nekoliko fragmenata tegula koje su vjerojatno činile *pilae* hipokausta. Niša „b“ proteže se prema zapadu, odnosno Buvininoj ulici. Tijekom istraživanja 2008. i u taj je prostor počela nadirati fekalna voda. Ta je prostorija s prostorijom 1 bila povezana polukružnim otvorom (b), ali je on bio uništen recentnim betonom, kao i dio zapadnog zida prostorije 1.

Prostorija 4 kvadratnog je tlocrta s otkrivenom podnicom debljine 30-ak centimetara, načinjenom od smjese nepravilnog kamenja, komadića tegula i vapna. Od prostorije 4 sačuvan je dio uz sjeverni i istočni zid prostorije. Južni dio prostorije 4 godine 2008. zatečen je prekriven smećem i zemljom. Na sredini sjevernog zida te prostorije nalazi se lučni otvor visine 0,50 m i širine 0,30 m, izvorno namijenjen strujanju toplog zraka sustavom hipokausta. Lučni otvor jednakih dimenzija nalazi se naknadno zazidan i u istočnom zidu prostorije 4. I ta je prostorija dokumentirana 1972., te se u izvještaju iz iste godine, uz prethodno spomenute očišćene prostorije (1, 2 i 3), navodi kako se do te prostorije nije moglo doći. Zbog lošega statičkog stanja južnog zida koji je tu prostoriju dijelio od prostorije 4 a, istraživanje se 2008. nije moglo nastaviti.

Prostorija 5 pravokutnog je oblika, s podnom površinom lagano nagnutom prema jugu, tj. podrumima Palače. Sondiranjima šezdesetih godina prošlog stoljeća „pronađeni su dijelovi pravokutnih prostorija na istočnom kraju termalnog sklopa“, te je kao takav i dokumentiran 1972. godine, a u izvještaju iz te godine gotovo da se i ne spominje. Nalazi se oko 3 m ispod razine poda prethodnih prostorija i oko 0,50 m iznad razine podruma. Nakon skinutog nasipa od oko 1,50 m, u sredini prostorije otkrivena je četvrtasta ploča s uklesanim latinskim natpisom (možda nadgrobna stela). Položena u smjeru istok-zapad, okruživala je kružnu udubinu gdje se po svoj prilici skupljala voda. U sačuvanom, gornjem dijelu oštećenog natpisa spominje se ime *Demetrius*, dok je u donjem dijelu ostao vidljiv vegetabilni motiv. Sjeverozapadni dio prostorije zatvarala je „klupa“ koja je zidana od opeke i žbuke, te se njezinim naknadnim sondiranjem otkrilo da čini stijenu. Sjeverno od prostorije, iznad klupe nalazi se dio zida od opeke s pet otvora (filtera) pri dnu. Taj je zid dijelio malen prostor u kojem su uz zapadni zid bile dvije stube novijeg datuma te zidana konstrukcija poput klupe, a protezala se od istoka prema zapadu. Iznad se nalazio ulaz u prostoriju 5, što je iskorišteno u gotičko vrijeme za postavljanje portala s južne strane ulice (Ulica Ilirske akademije). Pretpostavka je da je prostorija 5 izvorno bila *piscina* koja je poslije, u srednjem ili novom vijeku prenamijenjena u cisternu, što pokazuje i nekoliko sondi u podu, kao i u istočnom i zapadnom zidu te prostorije. Mali lučni otvor u istočnom zidu prostorije 4, odnosno u zapadnom zidu prostorije 5, nije se vidio i zazidan je novijim zidom. Izvorni antički zid prekrivao je s istočne i zapadne strane noviji zid debljine 20-ak centimetara te visok oko 3 m. Sondažnim zahvatima u podu prostorije skinut je tanak sloj žbuke s izvornoga kamenog popločenja. Među pokretnim nalazima otkriveno je isključivo fragmentirano keramičko posuđe 20. stoljeća. Nakon što je skinut nasip, i taj je prostor stalno bio pod fekalnim vodama.

Prostorija 4a proteže se uz sjeverni zid podruma. Prema izvještaju iz 1972. imala je sačuvanu apsidu prema jugu

koja je dodirivala sjeverni zid X Dioklecijanova stana, ali je tijekom istraživanja 2008. dokumentirana bez zapadnog kraka koji je vjerojatno naknadno otučen. Zbog statike zida koji se nalazi između te prostorije i prostorije 4, kao i zbog opće sigurnosti, nisu bila moguća daljnja arheološka istraživanja u toj prostoriji.

Prostorija 6 proteže se uz sjeverni zid podruma i spaja se s prostorijom 4a. U toj je prostoriji otkriven drenažni kanal u smjeru istok-zapad, 3 m dužine, 0,50 m širine i 0,30 m dubine. Kanal je djelomično obložen neobrađenim kamenom, a na bočnoj strani i manjim ulomkom porfira. U kanalu su nađene opeke preostale od recentne peći koja se nalazila u zidu iznad kanala. Sjeverno od kanala otkrivena je podnica od nabijene žbuke, komada cigle, kamena i ulomka mramora. U zasebnoj sondi, u sjeveroistočnom dijelu prostorije otkriven je sloj naboja od cigle i kamenja. Ondje se također nisu mogla nastaviti istraživanja zbog statike dijela zida koji se nalazio između te prostorije i prostorije 4a. Lučni svod od opeke (otvor e), naknadno zatvoren (spominje se i u izvještaju iz 1972. godine), izvorno je spajao prostoriju 3 s „uskim prostorom uz sam zid Dioklecijanova stana“, odnosno današnjom prostorijom 6.

Prostorija 7 pravokutnog je oblika i nalazi se jugozapadno od prostorije 6, a okomito na podrume. Ta prostorija na tlocrtu iz 1972. (T. I) nije dokumentirana. Ima sačuvanu izvornu podnicu i nepravilan bačvast svod. Malim recentnim otvorom na jugoistočnoj strani prostorija je povezana s podrumima.

Literatura

URBS 1977 Urbs, Istraživanje Dioklecijanove palače (Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović), II dio, 1968.-1971., 1972.-1977., Split, 1977.

Yegul 1995 Fikret Yegul, Baths and Bathing in Classical Antiquity, The Arhitectural History Foundation and he Massachusetts Institute of Technoogy, 1995.

Milka Mrduljaš

Summary

From February to April 2008 salvage archaeological excavation of the western thermae located in the ground floor of a building inside Diocletian's Palace in Split was carried out. The complex of the western thermae was discovered and investigated in 1959 and 1972 respectively. During the 2008 investigations the results of the earlier excavations were reviewed, and the area of the investigation was expanded to include the uninvestigated or incompletely documented rooms of the western thermal complex of Diocletian's Palace. The investigation was made difficult because of the constant inflow of raw sewage into several rooms of the thermae.

Room 1 has an apse on the north, and the pilae of the hypocaust (two kinds – placed around the walls and in the centre of the room) were placed over the whole area that was constantly under raw sewage. Room 2 had four semicircular niches in the corners, the pilae of the hypocaust over the whole area and was linked with rooms 1 and 3 with semicircular apertures. Room 3 has the poorest preserved pilae of the hypocaust and floor. In niche A there is, on the southern side, what is hypothesised to be the apse of room 3. Niche B has the appearance of a circle inscribed in a square, over the whole surface of which the pilae of the hypocaust are placed. In room 4 a floor some thirty centimetres thick made of a mixture of irregular stone, pieces of tegula and lime was found, and two arched openings in the northern and eastern wall. Room 5 lies about 3 m below the level of the floor of the preceding rooms and was original a piscina that was later turned into a cistern. In the centre of the room there is a circular concavity in the preserved upper part of a damaged inscription of which the name Demetrius is mentioned, while in the lower part a plant motif can be seen. Room 4a has an apse the western arm of which has been battered. In room 6 a drainage channel in the east-west direction was discovered, and a floor, north of the channel. Room 7 has the original floor extant.

Redni broj: 280
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Ulica Julija Nepota 5)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 20. svibnja do 24. lipnja 2008., Pisa trade d.o.o. iz Solina zaštitno je arheološki istraživala prizemlje zgrade u Nepotovoj ulici br. 5, unutar Dioklecijanove palače u Splitu (k.č. 12692, čest. zgr. 1989). Voditeljica je istraživanja dipl. arheologinja Anita Penović, dok je nadzorni arhitekt Ivo Vojnović, čiji je projektni ured izradio stručnu dokumentaciju. Za navedene je radove financijska sredstva osigurao investitor Edward Pivčević.

Pogled na zid Dioklecijanove palače i antičku podnicu (foto: A. Penović)

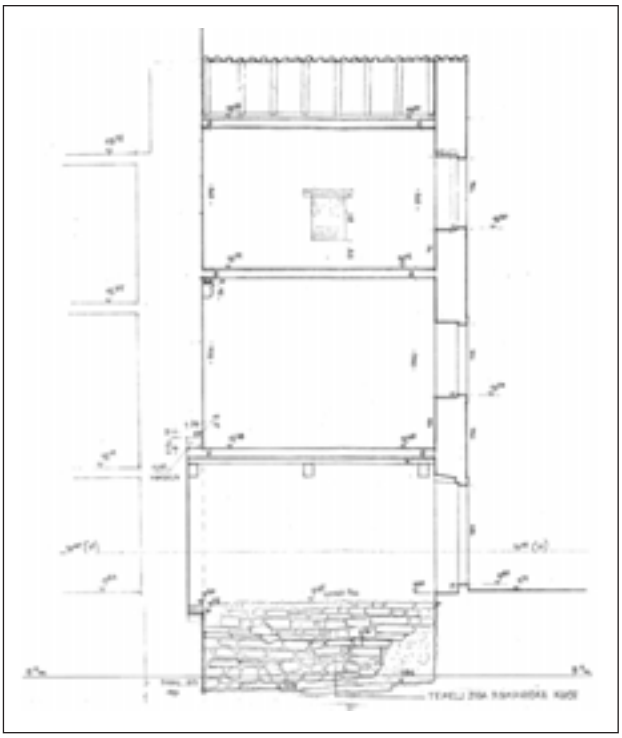

Pogled na temelj zida romaničke kuće (izradio: ured ovlaštenog arhitekta I. Vojnovića)

Arheološka istraživanja obuhvatila su dvije prostorije, ukupne površine 41,6 m². Nakon uklanjanja betonske podnice pojavio se sloj sive zemlje od 0,20 m. Zapadni zid kuće koristi se za temeljenje zidom Dioklecijanove palače u tehnici *opus mixtum*, s djelomice sačuvanom žbukom već na 0,20 m dubine. Isti je zid sačuvan i u južnoj prostoriji, kao i ostaci prozora palače na gornjim katovima te romaničke kuće. Nakon tankog sloja zemlje javljaju se oker glina u visini od 0,40 m do 0,60 m i paljevinski sloj, u kojima su pronađeni ulomci kuhinjskog posuđa i stakla, datirani u vrijeme romanike, što odgovara kući koja je istodobna. Ispod tog sloja nalazi se drenaža od gline i kamena, te ujedno odvaja srednji vijek od antike koja također završava paljevinskim slojem. Istraživanja su bila otežana zbog fekalnih voda, što je konstantan problem u Palači. Zid Palače imao je temeljnu stopu na koti +7,25 m u južnoj i sjevernoj prostoriji. Na mjestu istraženog prostora bio je antički pločnik, čiji je dislocirani dio kamenog popločenja pronađen na koti +8,02 m. Isti pločnik otkriven je 1974., pri sondiranju nasuprot Nepotove 5. Podloga za pločnik složena je redom od tupine koja je živi kamen, kamen pomiješan s glinom, iznad čega je sitan pijesak prekriven crvenkasto-roza premazom. Pokretni arheološki materijal čine ulomci amfora datiranih od 4. do 7. stoljeća, tera sigilata, grubo kuhinjsko posuđe te ulomci staklenih čaša i vrčevi, datirani u isto vrijeme. Odlukom konzervatora, prostor je prekriven geoplatnom i finim pijeskom iznad kojeg je zemlja u slojevima od 20 cm, s povremenim vlaženjem i sabijanjem. Sjevernu je prostoriju bilo potrebno zatrpati da bi se mogao istražiti južni prostor, a da se ne naruši statika kuće, jer zid koji ih dijeli nema temelje. U južnoj prostoriji, gdje su stratigrafija i arheološki materijal identični kao u sjevernoj prostoriji, otkopano je 18,36 m². Na koti +8,65–8,68 m otkopan je temelj zida koji je bio južni zid romaničke kuće, a po načinu gradnje i dimenzijama jednak je sjevernom zidu. Pokretni arheološki materijal adekvatno je obrađen i pohranjen u Muzeju grada Splita.

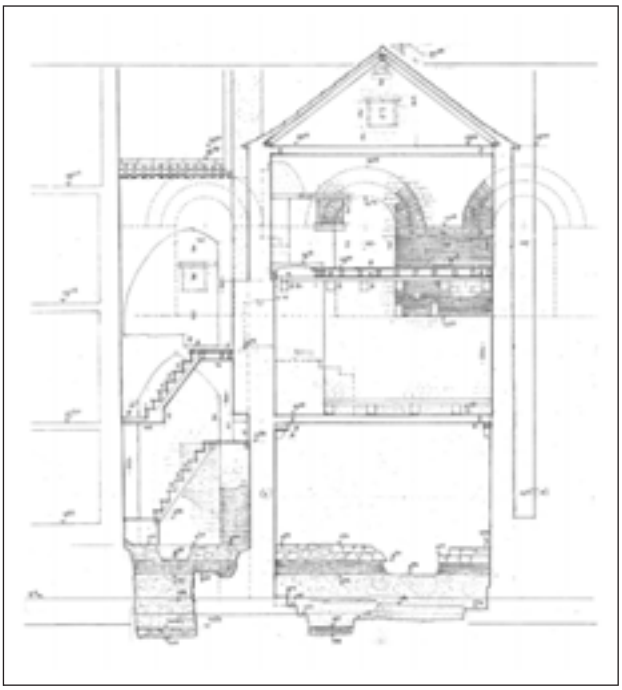

Presjek sjever-jug kroz tri kata i potkrovlje kuće, gdje je naznačena antička arhitektura (izradio: ured ovlaštenog arhitekta I. Vojnovića)

Literatura

McNally, Marasović, Marasović 1977 Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović, Dioklecijanova palača, Izvještaj o jugoslavensko-američkom projektu istraživanja, drugi dio, Split, 1977.

Peacock, Williams 1986 D. P. S. Peackok, D. F. Williams, Amphorae and the Roman economy, London and New York, 1986.

Anita Penović

Summary

In May and June 2008 rescued archaeological excavations were carried out in Diocletian's Palace, at Nepotova no. 5, Split. A total of 41.6 square metres in two rooms were investigated in all. At the site of the space investigated was a paving, a detached part of the stone paving of which was found at an elevation of +8.02 m, and Diocletian's wall in the *opus mixtum* technique, which the later Romanesque house used as its foundations, while up to the second floor the architecture of the Roman period is partially extant. Romanesque and Antique strata were defined, together with moveable archaeological material, which has been deposited in Split Municipal Museum.

Redni broj: 281
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Vestibul)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: N-3
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Tijekom prosinca 2008., arheološki je nadzirano uređenje terase Vestibula u Dioklecijanovoj palači, odnosno sjevernog zida južne terase (bivši Natalis). Investitor radova bio je Etnografski muzej u Splitu. Voditeljica arheološkog nadzora bila je Milka Mrduljaš, dipl. arheo., iz tvrtke Pisa trade d.o.o. iz Solina. Arheološke radove nadzirali su mr. sc. Vanja Kovačić i dr. sc. Radoslav Bužančić iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Vestibul (Rotonda) nalazi se u južnom dijelu Dioklecijanove palače. Kroz njega se ulazilo u južni, rezidencijalni dio Dioklecijanove palače. U gornjem katu ima kružni oblik koji je bio nadsvođen. Pronađeni ostaci mozaika od staklenih kockica pokazuju da je svod bio raskošno ukrašen. U doba renesanse pojavio se interes za istoimenu građevinu u Dioklecijanovoj palači, povezan uz njezin izvorni oblik, namjenu i obnovu. Tijekom tog vremena Vestibul je bio ruševina kojoj je bila potrebna hitna obnova jer joj je prijetilo rušenje. Građevina je obnavljana u više navrata tijekom 19. i 20. stoljeća (Vicko Andrić, don Frane Bulić). Arheološki nadzor 2008. trajao je tijekom uređenja južne terase Vestibula (bivši Natalis). Radi se o renesansnoj terasi uz palaču Natalis, poslije Roić, s kamenom pergolom na koju se pristupalo izvornim stubištem u jugoistočnom uglu, gdje je i danas potpuno sačuvana vertikalna komunikacija.
Arheološka sondiranja obavljena su ručnim iskopom na ravnom krovu Vestibula, na površini koju je odredio nadležni konzervator. Otvorene su 3 sonde na južnoj terasi, kako bi se mogla utvrditi razina stare terase i okolni zidovi. Sonde na južnoj strani (s dijelovima ostataka stare terase) spojene su, odnosno produžene u smjeru sjevera i kružnog otvora svoda Vestibula. U sondi načinjenoj u jugoistočnom dijelu Vestibula, uz stubište, pokazao se

Dioklecijanova palača – Vestibul, snimak lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

recentan betonski zid. S južne je strane iskop nasipa sezao do cca 0,70 m. Spomenuti zid stare terase bio je otkriven na apsolutnoj koti od 22,34 m, a protezao se od istočnog do zapadnog zida južnog dijela terase Vestibula. Bio je visok do 0,30 m i širok 0,50 m (uz istočni i zapadni dio terase Vestibula), dok je u središnjem dijelu djelomično sačuvan – gotovo da ga i nema. Zid stare terase bio je dug oko 8 m i imao je nepravilnu liniju pružanja. Prilikom arheoloških sondiranja među pokretnim nalazima otkriveno je isključivo fragmentirano keramičko posuđe 19. i 20. stoljeća, a u južnom zidu terase, s unutrašnje strane Vestibula nalazio se *in situ* tordirani gotički stupić dug 0,40 m. Sjeverni zid renesansne terase rekonstruiran je u visini od cca 0,50 m od poda, a na mjestima stupova podignut je do razine podnožja stupova na suprotnoj strani. Jugoistočni dio terase Vestibula zaštićen je slojem cementnog namaza, kao zaštita od kiše i privremeno rješenje do nastavka

Južni dio terase Vestibula tijekom arheoloških sondiranja (foto: M. Mrduljaš)

Južna terasa Vestibula nakon uređenja (foto: M. Mrduljaš)

radova. U zidu između južne terase s odrinom i stubišta otvoren je proboj, čime je stvorena izravna komunikacija sa stubištem. Pločnik terase izveden je u pretežno žutoj opeci složenoj na „riblju kost“.

Literatura

Bulić 1912 Frane Bulić, Ristauro del Vestibolo (Rotonda) del Palazzo di Diocleziano a Spalato, Bull.dalm. XXXV, Split, 1912.

Milka Mrduljaš

Summary

During December 2008, archaeological supervision of the refurbishing of the southern terrace of the Vestibule (ex Natalis) in Diocletian's Palace in Split was carried out. By a test pit the wall of the old terrace at an absolute elevation of 22.34 was discovered, stretching from the eastern to the western wall of the southern part of the terrace of the Vestibule. It was up to 0.30 m high, 0.50 m wide and 8 m long. Among the moveable archaeological material, only fragmentary ceramic vessels of the 19th and 20th centuries were found, and in the southern, internal wall of the terrace of the Vestibule there was in situ a twisted Gothic pillar 0.40 long. For the sake of refurbishing the terrace, a breach was made in the wall between the southern terrace with pergola and stairway, thus providing direction communication with the stairway.

Redni broj: 282
Lokalitet: Split – dominikanski samostan sv. Katarine (Hrvojeva ulica br. 3)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: Z-4645
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitni arheološki radovi na lokalitetu dominikanski samostan sv. Katarine u Splitu (k.č. 12787, č. zgr. 1362, k.o. Split), u Hrvojevoj ulici br. 3, odvijali su se od 22. studenog 2007. do srpnja 2008., pri čemu su sama arheološka iskopavanja trajala od 22. studenog 2007. do kraja siječnja 2008. godine. Radovi su pokrenuti u sklopu obnove i rekonstrukcije samostana, a iskopavanjima je obuhvaćeno oko 650 m², odnosno 23 sonde nejednake veličine. Radove je financirao Dominikanski samostan u Splitu i Ministarstvo kulture, a arheološki nadzor i zaštitna iskopavanja izvodio je Muzej grada Splita. Stručnu arheološku ekipu vodila je H. Zglav-Martinac, dipl. arheologinja, viša kustosica MGS-a. Ekipu su činili dipl. arheolozi Lj. Radić, T. Roguljić, I. Tadinac, A. Bratanić Ban, A. Vranić, V. Supan, I. Milošević i A. Kilić. Nalazi su na terenu pripremljeni za stručnu obradu (T. Šperac, dipl. pov. umjet., K. Pažanin, tehničar – dokumentarist). Konzervatorski nadzor istraživanja u ime Konzervatorskog odjela u Splitu vodili su D. Čerina, konzervatorica arheologinja i S. Denegri konzervator arheolog. Tehničku su dokumentaciju izradili

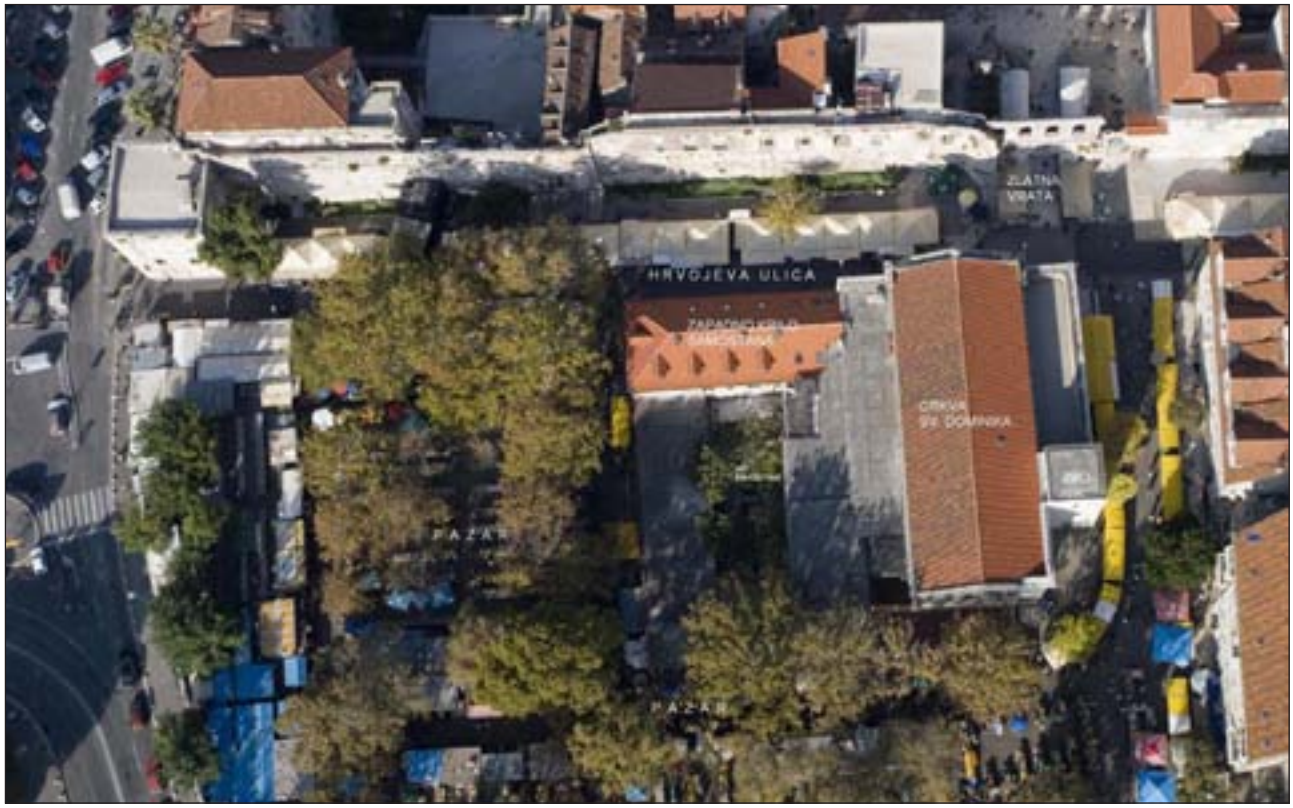

Snimak lokaliteta iz zraka (foto: Z. Sunko)

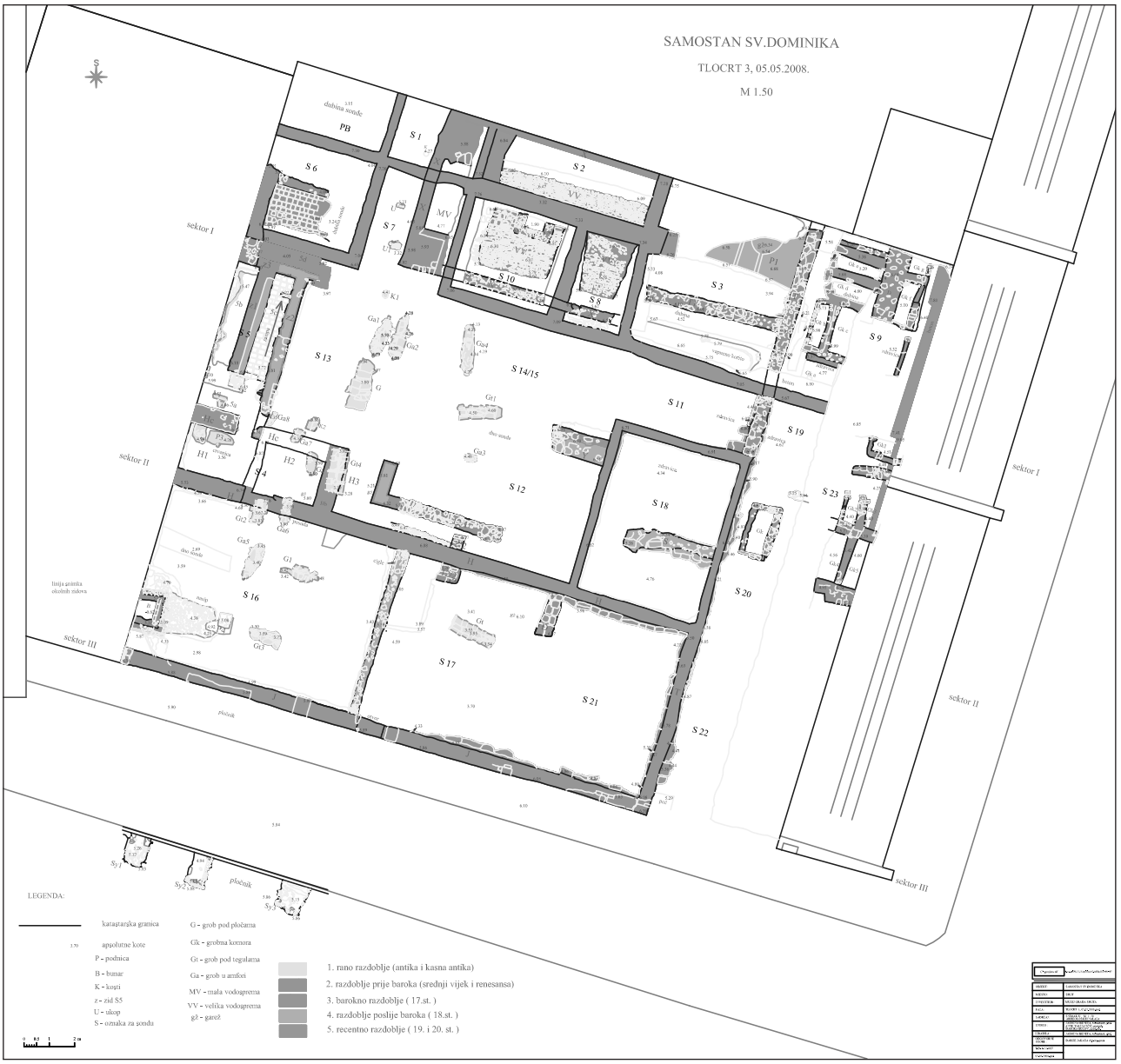

Nacrt terena (izrada: J. Beneta, GEOdata, Split)

J. Beneta (grafička dokumentacija), Z. Sunko (fotografska dokumentacija), a snimanje totalnom geodetskom stanicom obavila je tvrtka GEOdata d.o.o. iz Splita.

Do prikaza koji je dao konzervator F. Oreb, o samostanu ne postoji ni jedan cjelovitiji pregled (Oreb 1980). Najvažniji su izvori podataka o dominikancima i njihovu dolasku u Split *Illirycum sacrum* (Farlatti 1765.) te izvještaji reambulacija i vizitacija dobara splitske crkve (Katić 1956). Osim toga, korisne informacije pružaju i samostanski ljetopis i kronika te objavljeni i neobjavljeni radovi i članci pojedinih dominikanaca (Zaninović 1940; 1950; Matijaca 1953; Draganja). Lokalitet se nalazi istočno od Dioklecijanove palače, u neposrednoj blizini njezina zida, južno od Srebrnih vrata, na današnjoj gradskoj tržnici, tzv. Pazaru. Sjeverni dio kompleksa čini crkva sv. Dominika, orijentirana u smjeru istok-zapad, dok se južno od nje nalazi sklop samostanskih građevina. Dominikanski je samostan osnovan i sagrađen sredinom 13. st. Tijekom svoje prošlosti nekoliko je puta doživio radikalne razgradnje i obnove. Među malobrojnim nalazima iz razdoblja prosperiteta samostana u 15. st. nađeni su ulomci skulpture, rad čuvenoga renesansnog umjetnika A. Alešija (AKU 131 – 132/1932.). Izgled renesansnog samostana dočarava grafika (A. degli Oddi) iz 1584. godine. Svi su ostali tragovi tog razdoblja temeljito izbrisani u prvoj polovini 17. st., kada su odlukom gradskih vlasti samostan i crkva zbog izgradnje bedema bili razgrađeni do temelja. Godine 1682. crkva je ponovno u funkciji, a samostan se obnavlja i od tada zauzima otprilike današnju površinu. Proširenje crkve 1932. – 1934. ostavilo je najviše traga na današnjem samostanu, jer je izvedeno na štetu sjevernoga samostanskog krila.

Južno krilo samostana iz 17. st. (foto: Z. Sunko)

Posljednje veće razaranje samostan je doživio 1943./44. tijekom bombardiranja Splita.

Najnovija obnova samostana započela je još 2005. rekonstrukcijom zapadnog krila samostana, a nastavila se 2007./2008. radovima na pripremi gradilišta, koji su se odvijali u četiri faze: 1. nadzor rušenja recentnih samostanskih objekata; 2. zaštitna arheološka istraživanja; 3. arheološki nadzor podbetoniranja temelja južnog zida crkve i objekta istočno od samostana; 4. arheološki nadzor razgradnje zidova kako bi se omogućilo temeljenje budućeg objekta te pražnjenja i konzervacije vodospreme i njezina priprema za prezentaciju.

Radi lakšeg snalaženja u prostoru, područje istraživanja podijeljeno je na tri sektora: I – sjeverni, II – srednji i III – južni. Prilikom iskopavanja na većem je dijelu površine zatečen debeo sloj nasipa recentnoga građevinskog otpadnog materijala (mjestimice i do 4 m), što je posljedica razaranja samostana u Drugome svjetskom ratu. Postupno spuštajući razinu terena po kulturnim slojevima, na najvećem se dijelu istraženog prostora došlo do sterilne zdravice. Određeni broj sondi (sektor I: sonde 1, 2, 3, 9) tijekom istraživanja nije bilo moguće obuhvatiti radovima u cjelini, zbog statičke ugroženosti objekata iznad njih. Njihovo je istraživanje nastavljeno tijekom 3. faze radova, za vrijeme saniranja temelja. Arheološka istraživanja odvijala su se sljedećim redoslijedom: sektor I – prostor uz zid crkve (sonde P. B., 1 – 3, 7 – 10); prostor duž zida zapadnog krila samostana (sonde 4 – 6); sektor III. – južno krilo samostana (sonde 16 – 17); sonde 11, 14 – 15, 19 – 22, za čija su istraživanja stečeni uvjeti nakon uklanjanja nasipa i rampe za pristup mehanizacije na teren. U 3. fazi pripreme gradilišta nadzirani su radovi na prostoru uz temelje crkve (sonde 3, 9) i uz temelje istočnih objekata (sonde 9, 23). Sveukupno su otvorene i istražene 23 sonde. Veličina većine sondi određena je veličinom i oblikom betonskih temelja recentnih građevina, uklonjenih prije početka istraživanja.

I. Nalazi iz predsamostanskog razdoblja (prije sredine 13. st.)

Kasnoantičkom razdoblju pripada 16 grobova otkrivenih na apsol. vis. kotama od 3,40 do 4,80 (sonde 4, 12 – 14, 16 – 17): 9 u amforama, 5 pod tegulama i 2 prekrivena kamenim pločama. Grobovi su ležali na zdravici ili su u nju ukopani do 20 cm. Jedanaest je ukopa odraslih osoba, a pet dječjih (od 1 mj. do 1 god. starosti). U nekoliko su grobova nađeni prilozi – staklene boce, lucerne i nakit. Datiraju u 4. – 5. st., u vrijeme transformacije palače u grad. Stručna je obrada nalaza u tijeku. Dosada su kasnoantički grobovi otkriveni na nekoliko obližnjih lokacija: u Hrvojevoj ulici – duž sjevernog dijela istočnih zidina Dioklecijanove palače (Šarić, Rismondo 2006), pred Srebrnim vratima (AKU 32/1934), pod zgradom Realne gimnazije (tijekom izgradnje poč. 20. st.).

Tragovi ranokršćanske crkvice sv. Katarine (6. st.), koja se spominje u izvorima, ovim istraživanjima nisu utvrđeni. Pretpostavlja se da se nalazila pod današnjom crkvom.

II. Nalazi iz samostanskog razdoblja (od prve pol. 13. do 20. st.)

Ostaci građevina i nalaza iz razdoblja prije prve pol. 17. st. (1. samostan) gotovo u cijelosti izostaju, što je rezultat temeljitog čišćenja terena sredinom 17. st., prilikom izgradnje bastionskih utvrđenja i prikupljanja građe za njihovu ispunu (*terrapiena*). Duž zapadnog dijela terena, u S 4, 13 – 15, 7 i 1 nailazilo se na gomile ljudskih kostiju nabacanih bez reda. Uz njih nisu pronađeni nikakvi tragovi grobne arhitekture. Vjeruje se da su to ostaci groblja iz razdoblja od 13. do 17. st., koje je uništeno tijekom izgradnje mlađih objekata, a kosti su dislocirane. To bi trebalo biti potvrđeno rezultatima analize C-14.

1. Samostan (13. – 17. st.)
U sondi 3 od samog početka istraživanja nalaze se raznovrsni pokretni i nepokretni nalazi koji svjedoče o kontinuitetu življenja na tome mjestu (od antike do 20. st.). Ovdje se navode samo neki: recentna otpadna jama (O.J., 19. – 20. st.); podnica P2 od gareži i nabijene zemlje; zid T1 presječen gradnjom velike vodospreme; nalaz velike količine ulomaka antičke i kasnoantičke keramike pronađene prilikom iskopavanja uz zid T1, gdje je razina zdravice na apsol. vis. koti 4,52. Tijekom podbetoniranja temelja crkve, u sjevernom je dijelu te sonde utvrđena iznimna mekoća tla koje se sastojalo od pijeska s morskim školjkama i ulomaka higroskopne žbuke. Budući da se do zdravice nije uspjelo doći ni nakon iskopa dubine veće od 5 m, vjeruje se da je to pozicija nekadašnje vodospreme 1. samostana. Zbog brzine kojom su radovi trebali biti izvedeni kako ne bi došlo do pucanja južnog zida crkve, nije bilo moguće čvršće argumentirati tu pretpostavku.

2. Samostan (od sredine 17. st.)
Od tog je samostana sačuvano: velika vodosprema s filtar-komorom (V. V. i M. V.), zapadna vodosprema s pripadajućom kosom rampom (Z. V.), zdenac (B), perimetralni zidovi južnog krila samostana (H, J) i istočni dvorišni zid samostana (T).
„Velika vodosprema“ (V. V., sonde 2, 8 i 10) bačvastog svoda podijeljena je na dvije komore: veću, glavnu i manju, filtar-komoru ispunjenu pijeskom (M. V. sonde 1 i 7). V. V. upotrebljavala se do 1925. (Ljetopis), nakon čega je ispunjena nasipom, a na filtar-komori urušio se svod. „Zapadna vodosprema“ (Z. V., S 5 – 6) manja je, samo djelomice sačuvana bačvasto nadsvođena komora koja je činila dio kompleksnoga zidanog objekta koji se nalazio

Kasnoantički grob a capanna (Gt - S 17) (foto: Z. Sunko)

Kasnoantički grobovi odraslih osoba u amforama (G1 i G2 - S 13) (foto: Z. Sunko)

Velika vodosprema (foto: Z. Sunko)

uz zapadno krilo samostana. U južnom dijelu tog objekta nalazila se kosa rampa koja je kroz manje okno komunicirala sa spomenutom komorom. Prema strukturi zidova vidljivo je da je objekt nastajao postupno u kontinuitetu od 17. do 20. st., a u nekoj od faza uporabe mogao je imati i gospodarski karakter (žitnica, silos ili vodosprema). Tragove adaptacija iz novijih razdoblja (18./19. st.) moguće je povezati s podacima iz Ljetopisa, prema kojima je neko vrijeme služio kao sanitarni čvor škole smještene u zapadnom krilu (Domić; katastarski snimak iz 1831. godine).

U jugozapadnom uglu sonde 16 utvrđen je drugi dio zdenca (B), otkrivenog već 2005. tijekom radova na zapadnom krilu samostana (vrh sačuvanog dijela na apsol. vis. koti 5,38, a dno na – 0,62). Na njega je nasjeo zid zapadnog krila samostana, tako da se otvoru može pristupiti s istočne i zapadne strane. Građen je kombiniranjem kamena i opeke. Tijekom radova 2005. bio je očišćen i pritom su pronađeni malobrojni, isključivo recentni nalazi.

Južno krilo samostana ima sačuvane samo perimetralne zidove H i J. 5 m zapadno od današnjega istočnog ruba samostana, na potezu od crkve prema jugu sačuvan je zid T – istočni ogradni zid baroknog kompleksa. Donji dio svih spomenutih zidova, računajući i solidne temelje od masivnih nepravilnih blokova kamena, dobro je sačuvan bez obzira na recentne betonske nadgradnje. Najveća količina pokretnih nalaza (kao što su ulomci keramike, stakla, kamena, metala i dr.), pronađena je u južnom krilu samostana, ponajviše u sondama 16. i 17. Nalazi pripadaju svim povijesnim razdobljima koja su zabilježena na lokalitetu, s tim da među nalazima starijih razdoblja prevladavaju ulomci kasnoantičke keramike, a novijim razdobljima pripada keramika 16. i 17. st., pretežito uvozna majolika iz susjedne Italije. Numizmatički su nalazi (koji inače pružaju važne podatke za dataciju) brojni, ali veći je dio, nažalost, neupotrebljiv, jer su zbog sastava tla u kojem su pronađeni jako uništeni.

3. Dominikansko groblje (16. – 19. st.)

Na dijelu terena istočno od zida T, u sondama 9, 20, 22 i 23, na apsol. vis. koti 5,99 otkrivene su mrežasto raspoređene zidane grobne komore s višestrukim ukopima. Takvi sustavi zajedničkih ukopnih mjesta redovito se pojavljuju uz samostanske komplekse. U grobnicama su od nalaza (osim metalnih kopčica za odjeću) pronađeni pojedinačni ulomci keramike (sredina 16. st.) te rasute koštane i staklene perlice krunice. S obzirom na nalaze, groblje se datira u razdoblje od druge polovine/kraja 16. st. do početka 19. st., kada je zabranjeno ukapanje u gradu. Sve ljudske kosti pronađene tijekom iskopavanja, nakon analiza pokopane su na označenim mjestima unutar novog samostana (†).

Literatura

AKU Arhiv Konzervatorskog Ureda, Split

Album Album Confraternitatis Ssmi Rosarii B Meae Vrg Mariae institute et erectae in Ecclesia Conventuali Sd S. Catherinum V.M.loci Spalato in Dalmatia, A die I a Octobris A.D. 1898 usque ad 31 decembris 1979.

Domić D. Domić, Split samostan – Dominikanci u Splitu? Kad? Ili 1217? Ili 1245? Ili još prije 1243 – (rukopis)

Draganja Vinko Draganja, Dominikanci u Splitu, (rukopis), Split

Farlatti 1765 Daniele Farlatti, Illirycum sacrum, III.,Venetiis, 1765.

Katić 1956 Lovre Katić, Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. g., Starohrvatska prosvjeta, 1956.

Liber Liber consiliarum Conventus S. Catarinae Virg et Mart de Spalato, vol. I., 1704. – 1872., vol. II, 1873. – 1930., vol III.,1930 – danas

Ljetopis Ljetopis samostana sv. Katarine DM OO Dominikanaca, (rukopis), Split

Matijaca 1952 Lujo Matijaca, Dominikanski samostan u Splitu i rad njegovih članova na proširenju sv. Ruzarija, (rukopis), Split, 1952.

Novak 1978 Grga Novak, Povijest Splita, I – IV, Split, 1978.

Novak 1950 Grga Novak, Split u Marulićevo doba, u: Zbornik M. Marulića 1450. – 1950., Split, 1950.

Oreb 1980 Franko Oreb, Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu, (magistarski rad), Sveučilište u Splitu i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Postdiplomski studij zaštite i revitalizacije graditeljskog nasljeđa, Split, 1980.

Oreb 1999 Franko Oreb, Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu, Crkva i samostan dominikanaca u Splitu, (fotomonografija), Split, 1999: 11 – 38.

Studija 1995 Studija prostornog razvoja crkve i samostana sv. Dominika u Splitu, Izbor iz djelatnosti Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu 1961 – 1995. Split, 1995: 64 – 65.

Šarić, Rismondo 2006 Elvira Šarić, Tajma Rismondo, Arheološka istraživanja u Hrvojevoj ulici i kući Andrić 2005.-2006. godine, (izd. MGS), Split, 2006.

Zaninović 1940 Antonin Zaninović, Sarkofag kćerke dalmatinskog providura Ivana Dieda, VAHD, Split, 1940.

Zbirka Zbirka diploma ADSS

Zemljišnik Zemljišnik posjeda samostana sv. Katarine DM OO Dominikanaca u Splitu

Helga Zglav-Martinac

Summary

At the end of 2007 and during 2008 salvage archaeological excavations were carried out into the Dominican convent in Split. The site is to the east of Diocletian's Palace, on

today's city marketplace. Because of information from written sources, it was expected to find, with respect to archaeological finds, remains of the Early Christian church of St Catherine (6th century), traces of the first convent of the 13th century, and the remains of the buildings of the Renaissance and Baroque phase of the convent.
Inspection of the finds from the excavations at this site, the existence of two phases was ascertained: the pre-conventual (up to the mid-13th century) and the conventual (from the 13th to the 20th century). Sixteen late Antiquity graves (4th – 5th centuries) were found from the first period, accompanied with glass, ceramic and metal finds. The remains of the Early Christian church of St Catherine were not found. As for the conventual phase, of the first convent (mid-13th to the mid-17th century), apart from some uncertain traces in test pit 3 and several spolia in the walls, almost nothing was found in situ. A large amount of human bones, clearly displaced in later building, shows the existence of a medieval-Renaisance cemetery in the vicinity of church and convent.
The convent from the second half of the 17th century outdoes all the other periods in terms of quantity of finds. To this period belong a large number of structures of the water supply system of the convent, such as the large water tank, the western water tank and the fountain; then there were the perimeter walls of the southern wing of the convent, and the eastern boundary wall of the convent. All this was accompanied by many moveable finds. Pottery finds mainly consisted of fragments of kitchen crockery of domestic production and better quality tableware mainly imported from the areas of neighbouring Italy. Metal finds included numerous coins that, as is known, are of great help in dating. To the east of wall T, outside the convent compound, built grave chambers with several burials were found deployed in a grid. This Dominican cemetery, because of the finds, can be dated to the period from the second half or end of the 16th century to the beginning of the 19th, when interment in the city was banned.

Redni broj: 283
Lokalitet: Split – Lora (*villa rustica*)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-2093
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na dijelu k.č. 10/1, na mjestu izgradnje male dvorane u Lori u Splitu, trajala su od 20. prosinca 2007. do 1. veljače 2008. godine. Radove je vodio Arheološki muzej u Splitu, s voditeljem istraživanja arheologom Antom Pitešom i sedam članova ekipe koju su činili: arheologinje Andrea Fabjanović i Jelena Bradarić, arheolog Zvonimir Forker, povjesničar umjetnosti Davor Jurjević, dokumentaristi Branko Penđer i Zoran Podrug te fizički radnik Branko Sunara.

Zbog vremenskih uvjeta (kiša, blato) ponekad nije bilo moguće raditi, tako da su istraživanja trajala ukupno 21 radni dan. Radovi su potrajali nešto duže od grube procjene navedene u ugovoru (15 radnih dana), jer je (kako su diktirali nalazi na terenu) trebalo istražiti znatno veću površinu, tako da je teren slijedom pružanja arhitektonskog kompleksa bio tri puta proširivan (od početnih dimenzija terena 6,80x7,30 m, na kraju je istražena površina dimenzija 16,50x11 m). Terenskim istraživanjima otkriveni su ostaci dijela jedne rimske rustične vile, gospodarskog objekta smještenog na rubu močvare. Istražen je periferni, jugoistočni dio vile, jer se zidovi dalje pružaju prema zapadu, u okviru vojnog dijela Lore, gdje se vjerojatno nalazio centar i glavnina objekata. Arhitektura je bila dijelom uništena kopanjem kanala i šahta za vojnu infrastrukturu koja se koso pružala od sjeveroistoka prema jugozapadu. Na sjevernoj strani granicu arhitekture činio je greben kamena sivca. Na krajnjem zapadnom dijelu arhitekturu je presjekao velik građevinski rov sa šahtom, napravljen tijekom građevinskih radova na premještanju infrastrukture za potrebe izgradnje sportske dvorane. Upravo u profilu spomenutog rova, koji je iskopan bez nadzora nadležnih službi, uočeni su ostaci antičkih zidova te je dogovoreno da se cijeli prostor istraži. Cijeli kompleks izgrađen je na zaravnjenoj terasi tupine koja se blago penje od juga prema sjeveru, gdje se spaja s kamenim grebenom. Teren se površinski blago uspinje od 3,5 m nadmorske visine na jugu do 4,5 m nadmorske visine na sjeveru. Na cijelom istraženom dijelu terena kopalo se do sterilnog sloja tupine.
Pronađeni arhitektonski kompleks imao je najmanje dvije građevinske faze. Prvu su fazu činili prostorija na jugozapadnom dijelu terena (prostorija 1), koja je zidom smjera sjever-jug, koji ima blagi otklon (zid 2),

Lora, tlocrt

bila povezana s drugom prostorijom u kojoj je bila plitka polukružna građevina u obliku bunara (prostorija 3). U drugoj fazi izgradnje podignut je zid 4 s čvrstom podnicom (5) i na sjeveru kuća odvojena kanalom s dvije prostorije (prostorije 9 i 10). Cijeli arhitektonski sklop sačuvan je u temeljima, nigdje nisu pronađeni otvori vrata, jedan donji prag vrata s rupama pronađen je između drugoga urušenog kamenja u prostoriji 10.

Prostorija 1 bila je ukopana s južne i istočne strane u greben tupine, tako da na tim stranama nema vanjskog lica zidova, dok je zapadni zid s vanjske strane ožbukan crvenkastom žbukom u dva sloja. Široki zidovi građeni su od nepravilnog, većinom neobrađenog kamenja utopljenog u žbuku, ponegdje s dodacima razbijenih tegula i komada amfora. Na mjestima je i glina služila kao vezivo. Unutrašnja lica zidova, za razliku od vanjskih, građena su od manjeg, fino klesanog i slaganog kamenja (*opus quadratum*) povezanog žbukom. Unutrašnjim, pravilno obrađenim kamenjem obložena je nepravilna unutrašnja struktura zidova. Unutrašnji prostor ima oblik gotovo pravilnog pravokutnika (2x3,50 m), s neznatnim odstupanjima u dimenzijama. Najviša je sačuvana visina na zapadnom zidu i iznosi 1,50 m. Podnica je bila od izravnane tupine. Po svemu sudeći, to je bila neka podrumska prostorija zgrade čiji gornji, nadzemni dio s ulazom nije sačuvan, a koja je vjerojatno služila kao spremnica za hranu i piće, jer je cijela prostorija ukopana u tupinu koja je idealna za održavanje hladnije temperature i zimi i ljeti. U nekoj mlađoj fazi ta je prostorija počela služiti kao mjesto za deponiranje pretežito kuhinjskog otpada. Cijela unutrašnjost prostorije bila je ispunjena velikom količinom keramike, bilo je i dosta ulomaka staklenih predmeta, kao i velike količine školjaka. Prostorija se, zbog količine arheološkog materijala, iskopavala isključivo sitnim alatom u otkopnim slojevima od po desetak centimetara. Od keramičkih su nalaza nađene tegule (neke s pečatima proizvođača, kao što je poznata tvrtka *Pansiana*), ulomci nekoliko različitih vrsta amfora, grubo kuhinjsko posuđe, zdjele, čaše, tanjuri (od kojih neki s reljefnim ili pečatiranim ukrasima koji pripadaju tipu tere sigilate sjevernoafričke produkcije). Pronađeno je i nekoliko novčića važnih za dataciju arheoloških slojeva te predmeti od bronce i željeza (čavli različitih oblika i veličina). Detaljnom analizom pronađenog materijala dobit će se cijeli vremenski presjek trajanja života na lokalitetu, jer nalazi upućuju na vremenski raspon od ranocarskog doba do kasne antike (od polovine 1. do 4. st.). Od velike količine školjaka najzastupljenije su ostrige, a ima i kopita, volaka, kućica te dagnji. Neke od zastupljenih vrsta mogle su se i uzgajati u idealnom okružju plitkih močvarnih voda, gdje se miješa more i slatka voda brojnih vrulja i izvora. Za razliku od velike količine školjaka, pronađena je zanemariva količina životinjskih kostiju.

Prostorija 3 spojena je s prostorijom 1 zidom (2) koji se pruža smjerom sjever-jug, a na sjeveru je zatvara zid

Lora, pogled sa zapada

Lora, prostorija 1

Lora, bazen

smjera istok-zapad. Na istočnoj je strani mala prostorija zatvorena zidom smjera sjever-jug, dok se zid smjera istok--zapad još produživao prema zapadu tvoreći vjerojatno još neke prostorije na zapadnoj strani. Unutar prostorije bila je sagrađena polukružna građevina koja izgleda kao bunar ili bazen, promjera 1,35 m u smjeru istok-zapad i 1,25 m u smjeru sjever-jug. Bazen je dubok 60-70 cm, u donjem dijelu građen je od nepravilnog kamenja, a prema vrhu dobiva zaobljenu formu građenu redovima pločastog kamenja i tegula, pa podsjeća na košnicu ili poljsku bunju. Dno bazena bilo je od tupine. Unutar bazena bilo je nešto urušenog kamenja, keramike, pretežito ulomaka tegula i amfora, a osobito uz polukružni rub pronađena je veća koncentracija malih volaka. Za sada je teško kazati čemu je služila ta prostorija, ali vjerojatno je također bila neka vrsta spremnice za namirnice ili bazen za čuvanje svježih školjaka ili ribe, osobito jegulja (dno od tupine danima može držati vodu, što se i potvrdilo nakon kiša), ili je pak služila u nekome proizvodnom procesu vezanom uz školjke (kao što je proizvodnja purpurne boje). Analiza pronađenog materijala unutar bazena sigurno će dati neke odgovore na pitanja o funkciji te građevine. Ispred ulaza u prostoriju s bazenom, na južnoj strani otkriveni su ostaci popločenja od manjega pločastog kamenja, a dijelovi pločnika otkriveni su i izvan sjevernog zida s vanjske strane.

Uz prostoriju s bazenom sa sjeverne strane pruža se dugi zid (4), širine 70 cm, koji je dijelom polegao na temelje i pločnik starije arhitekture. Na istočnoj je strani sa zidom bio povezan pločnik (5), građen od kamenih ploča koje su bile koso složene i ukopane u tupinu, a potom zalivene obilnom količinom žbuke, tvoreći tvrdu i kompaktnu cjelinu. Sjeverno od zida 4 nalazio se uzak kanal ili prolaz između dvije kuće. U zapadnom dijelu prolaza djelomice je sačuvano kameno popločenje.

Dalje prema sjeveru nalazio se drugi objekt s dvije sačuvane prostorije (9 i 10). Sačuvana su dva uzdužna zida smjera istok-zapad (zidovi 6 i 7) i poprečni zid smjera sjever-jug (8) koji dijeli građevinu na dvije prostorije. Uzdužni zidovi građeni su od tesanog, lokalnog kamena (vapnenac, u narodu zvan „sivac“, čiji se grebeni pružaju oko lokaliteta, tako da je mogao biti vađen na licu mjesta) povezanog žbukom. Zanimljivo je da su svim zidovima lica s južne strane fino obrađena i fugirana, dok su sjeverna lica gruba s kamenjem utopljenim u obilnu žbuku koja se prelijeva preko kamenja. Najsjeverniji je zid (7) vanjskim licem prislonjen na greben kamena sivca, uz greben je samo nabacano nepravilno, neobrađeno kamenje na koje je prislonjena unutrašnja ispuna zida, također od nepravilnog kamenja, ali utopljenog u žbuku, dok je unutrašnje lice zida građeno od tesanog, pravilnijeg kamenja s fino istaknutim fugama. U obje prostorije (9 i 10) bilo je dosta urušenog kamenja zgrada, krovnog crijepa (imbreksa i tegula), ulomaka amfora, kao i druge keramike. (Inače je na cijelome istraženom prostoru bilo dosta urušenog kamenja.) Zanimljiva je bila situacija u prostoriji 10, gdje je pronađena velika količina tegula (neke s pečatima proizvođača: PANSIANA i NER.CLAUDI PANSIANA) i zaobljenoga krovnog crijepa. Naime, kroz prostoriju 10, prelazeći zidove 7 i 6 te prema jugu kroz zapadni dio zida 4 i zida južno, prolazila je betonska cijev za šaht koja se nalazila sjeverno od prostorije 1. Cijev se dalje nastavljala preko sjevernog i južnog zida prostorije 1. Spomenuta infrastruktura, koju je izgradila bivša vojska u Lori, djelomice je uništila zidove građevina na lokalitetu. Prilikom kopanja kanala i prostora za šaht vojska je osim zidova zasigurno pronašla i veću količinu tegula kojima je zasula postavljenu cijev u prostoriji 10, budući da je na tome mjestu cijev prolazila preko zemlje, a na ostalom dijelu terena bila je položena na zidove arhitekture.

Može se pretpostaviti da je pronađeni rubni dio arhitektonskog kompleksa u sklopu rustične vile služio kao radni prostor povezan vjerojatno uz marikulturu ili obrt, a ne smije se zanemariti ni močvarno blato koje je moglo služiti u lječilišne svrhe. Analiza iskopanoga arheološkog materijala, kao i eventualna buduća istraživanja na zapadnom dijelu terena koji je u vlasništvu vojske gdje se nalazi i glavnina arhitektonskog sklopa, zasigurno će dati odgovore na brojna otvorena pitanja vezana uz funkciju pronađenih građevinskih objekata. Moguće je da taj arhitektonski sklop nije bio jedini i osamljen u tome dijelu salonitanskoga agera, već je bio dio nekoga manjeg zaseoka ili *vicusa*. Toj pretpostavci svakako ide u prilog i već registrirano groblje s urnama, koje se nalazilo u blizini naselja.

Ante Piteša

Summary

In salvage archaeological excavations in Lora, Split, at the site of the construction of a small sports hall, the remains of the peripheral part of the architectural complex of a Roman *villa rustica* placed on the edge of a marsh were discovered. The major part of the structure stretched west from the explored part, to the space of the one-time military part of Lora. The architecture was partially destroyed during earlier infrastructure operations in this part of the land. The architectural complex found, built on a levelled marl terrace, had a least two construction phases. The first phase consisted of a room on the south west part of the ground (room 1), which was connected with a north-south wall (wall 2) with the second room in which there was a shallow semicircular building shaped like a well (Room 3). In the second phase of construction wall 4 was put up, with a solid floor (5) and on the north a house separated by a channel with two rooms (rooms 9 and 10). A large quantity of ceramic finds were discovered: of tegulae (some with producers' stamps), amphorae, coarse kitchen crockery, bowls, beakers, plates, North African *terra sigillata*, glass and various kinds of shells. With a detailed analysis of the material found it will be possible to get a temporal cross section of life at the site, for the finds suggest a time span from the Early Empire to Late Antiquity (the middle of the 1st century to the 4th).

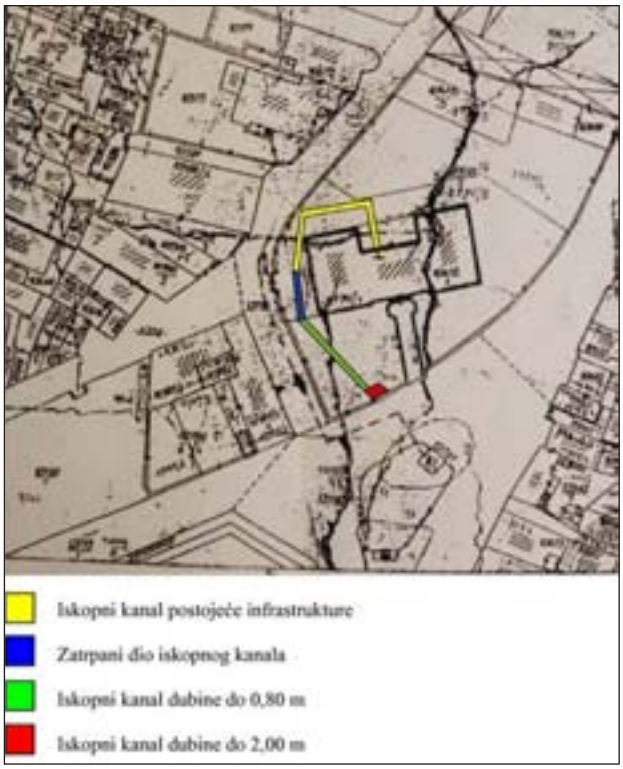

Situacijski plan

Redni broj: 284
Lokalitet: Split – samostan Družbe Isusove
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: Z-4642
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor

Strojni iskopni radovi za električne instalacije u vrtu samostana Družbe Isusove na Manuškoj poljani 1 u Splitu, koji se nalazi u preventivno zaštićenoj zoni, na k.č. 10618/124, k.o. Split, započeli su bez arheološkog nadzora. Radove je obustavio Konzervatorski odjel u Splitu, te je uvjetovan arheološki nadzor. Sukladno ugovoru između samostana Družbe Isusove i ovlaštene tvrtke Kaukal d.o.o., od 16. lipnja 2008. godine trajao je arheološki nadzor (tijekom dva radna dana). Nadzor i potrebne dokumentacijske radove obavio je Vedran Katavić, dipl. arheolog tvrtke Kaukal d.o.o. iz Splita. Radove su nadzirali stručnjaci iz Konzervatorskog odjela u Splitu, arheologinja Dubravka Čerina i arheolog Saša Denegri.

Uvidom u stratigrafske odnose utvrđeno je kako su bez stručnog nadzora iskopani kanali dužine 62 m i širine 0,80, koji su dijelom pratili prethodni instalacijski iskop te srećom nisu dosezali dubinu kulturnih slojeva ili pretpostavljenih ostataka arhitekture. Iskopni su se radovi odvijali u recentnim slojevima vjerojatno nastalima potrebama za nivelacijom, na što upućuju i pronađeni pokretni nalazi. Na južnom je dijelu iskopa (na površini od cca 4 m²) koji je dosegao dubinu od 2 m moguće da se iskopavanjem dijelom prodrlo i u kulturne slojeve, na što upućuju stratigrafski odnosi, ali ne i pronađeni pokretni predmeti. Osim navedenih činjenica, i obzirom na to da se radi o već obavljenom, manjem opsegu radova za suvremene funkcionalne potrebe samostana, nije bilo osnove za proširenje radova.

Vedran Katavić

Južni dio iskopnog kanala (foto: V. Katavić)

Summary

During 2008, archaeological supervision of the mechanical excavation of trenches for electrical wiring in the garden of the Jesuit monastery at Manuška poljana 1 in Split, which is in the preventive conservation zone of Split city. The excavations were carried out in recent strata probably created by the need for levelling, which is indicated by the moveable finds.

Redni broj: 285
Lokalitet: Split – Sukoišan – sjever (Dioklecijanov akvedukt)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-2920
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

U sklopu izgradnje stambeno-poslovnog kompleksa Sukoišan – sjever, u Ulici Hrvatske mornarice u Splitu (k.č. 6188/1), investitora Ora-mont d.o.o. iz Splita, arheološki je nadzirana trasa antičkog akvedukta otkrivena na toj lokaciji. Radovi na toj lokaciji trajali su od 30. svibnja 2007. do 20. veljače 2008. godine (istraživanje) te od 27. kolovoza do 12. rujna 2008. godine (konzervacija). Voditeljicom arheološkog nadzora imenovana je Milka Mrduljaš, dipl. arheo., djelatnica tvrtke Pisa trade d.o.o. Tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Geodata d.o.o. iz Splita, a fotodokumentaciju voditeljica arheološkog nadzora i fotograf Zlatko Sunko. Ručni iskop na terenu osigurao je investitor, dok je akvedukt konzervirala i sanirala tvrtka Palir d.o.o. iz Solina. Uzorke žbuke s Dioklecijanova akvedukta mineraloški i petrografski su analizirali prof. dr. sc. Darko Tibljaš i mr. sc. Dražen Kurtanjek s Mineraloško-petrografskog zavoda u Zagrebu. Arheološke su radove nadzirali stručnjaci Konzervatorskog odjela u Splitu, arheologinja Dubravka Čerina, viša stručna savjetnica i arheolog Saša Denegri, stručni savjetnik.

Dioklecijanov akvedukt izgrađen je krajem 3. i početkom 4. stoljeća, gotovo istodobno s carskom palačom koju je opskrbljivao vodom. Akvedukt se protezao od izvora rijeke Jadra do palače u dužini od oko 9 km, dok je visinska razlika između krajnjih točaka iznosila 33 m, čime je postignut stalan nagib gravitacijskog kanala i odgovarajući dotok vode. Svojim je kapacitetom bio najsnažniji akvedukt u čitavoj rimskoj provinciji Dalmaciji. Manji dio trase bio je nadzeman, tj. podignut na zidanoj konstrukciji pilona i lukova, poput dijelova trase sačuvanih na lokacijama u Karabašu, Bilicama, Mostinama i Smokoviku. Veći dio akvedukta bio je djelomice ili potpuno pod zemljom, podzeman, a najbolje je sačuvan primjer (dužine 1268 m) nalaz „tunela“ na Ravnim njivama, koji je usječen u živu stijenu. Općenito, dimenzije kanala Dioklecijanova akvedukta iznose oko 1,60x0,75 m, ali jednako tako i variraju ovisno o smjeru i području kojim je bio trasiran (primjer „tunel“ Ravne njive). Utvrđeno je da nagib gravitacijskog kanala varira od 0,78% i 0,65% u prednjem dijelu proticanja, tj. do dijela akvedukta na

Gradilište Sukoišan – sjever i trasa Dioklecijanova akvedukta na početku arheoloških radova (foto: M. Mrduljaš)

Karabašu i Bilicama, zatim 2,38% do Suhog mosta i 2,25% u „tunelu“ na Ravnim njivama, 0,9% i 0,88% u Kopilici, do završnih 1,18% kojim dolazi do vodospremišta u samom gradu.
Dioklecijanov je akvedukt onesposobljen vjerojatno u vrijeme provale Avara i Slavena u 7. stoljeću, da bi tek u 19. stoljeću, s naglim razvojem grada Splita i potrebama povećanog broja pučanstva za pitkom tekućom vodom, ostaci drevnog Dioklecijanova akvedukta bili obnovljeni.

Dioklecijanov akvedukt, stanje bez recentnog suhozida (foto: M. Mrduljaš)

Unutrašnjost Dioklecijanova akvedukta (foto: Z. Sunko)

Naime, rimski je akvedukt temeljito obnovljen 1878. – 1879. godine, čime se (prema podacima don Frane Bulića) od cijelog vodovoda „moglo oko 35% njegove dužine upotrijebiti bez velikih popravaka, 25% je trebalo ponovno posvoditi, a 40% je trebalo popraviti“. Prilikom tog zahvata, trasa akvedukta u ukupnoj je dužini zadržala

Dioklecijanov akvedukt za vrijeme gradnje stambenog kompleksa, snimak iz zraka (foto: Z. Sunko)

svoj oblik i prvobitan položaj, s tim da u dijelovima koji su obnavljani, radi uštede nije potpuno rekonstruirana rimska građevina. Štoviše, u nadzemnim je dijelovima tehnika gradnje pojednostavljena, smanjen je broj lukova – nosača vodovoda, a u dijelovima trase gdje je kanal bio na površini zemlje ili neposredno ispod, zidani svod zamijenjen je ravnim kamenim pločama. Radikalna obnova iz tog razdoblja, što znači elementi konstrukcije i upotrebljeni materijal, najuočljivija je na predjelima Karabaš, Bilice i Smokovik. Moguće je da od njihove prvobitne konstrukcije iz Dioklecijanova doba nije ostalo nikakvih tragova, možda ni temelja. Iznimku čini dio nadzemne trase na Mostinama, koji je najviše zadržao izvorne karakteristike Dioklecijanova vremena. Godine 1932. izgrađena je crpna stanica na predjelu Kopilice, odakle voda prema gradu Splitu teče novim cjevovodom, dok višak vode i dalje teče starim, rimskim kanalom. Međutim, nakon 1948. i epidemije tifusa, voda iz starog dijela trase više se ne upotrebljava za piće, da bi se nakon 1979. i potpuno napustila stara, Doklecijanova trasa vodovoda, nizvodno od današnjeg križanja Ulice Domovinskog rata i Puta Stinica.

Arheološkim radovima tijekom 2007. – 2008. u Splitu, na gradskoj lokaciji Sukoišan – sjever, površine oko 4000 m^2 (33x120 m), otkriven je dio podzemne trase Dioklecijanova akvedukta u izvornoj dužini od 37 m. Prije spomenutih radova, kao i nakon njih, novootkrivena trasa vodovoda na predmetnoj lokaciji nalazi(la) se izvan funkcije. Zbog planirane izgradnje stambeno-poslovnog kompleksa Sukoišan – sjever, na lokaciji gdje prolazi trasa Dioklecijanova akvedukta, skinut je zemljani nasip sa zapadne strane kasnoantičkog akvedukta te se odvojila tupina s njegove istočne strane. Istraživanjem su utvrđene dvije faze gradnje akvedukta:

1.) Recentna faza gradnje u vrijeme austrougarske vlasti, a u sklopu cjelokupne obnove trase rimskog akvedukta izgrađenog u doba cara Dioklecijana. Elementi recentne intervencije sačuvani su po cijeloj dužini zapadne strane otkrivene građevine – akvedukta. Prate se na razini od +23,51 m do +22,31 m, s tim da nije ujednačena te na mjestima varira. Prepoznatljivi su po izgledu i konstrukciji zidanoj od dosta pravilno obrađenoga četvrtastog kamena vezana novijom žbukom. Ta konstrukcija zidana je na izvornome temeljnom zidu Dioklecijanova akvedukta, od neobrađenog kamena povezanog karakterističnom, vodonepropusnom žbukom. U recentnu fazu može se ubrojiti i ostatak novijeg suhozida koji se nastavljao nad konstrukcijom iz austrougarske obnove, a sačuvan je u dužini od 23,20 m te pokriven recentnim betonom. Riječ je o građevinskim ostacima temelja kuće i dvorišta, sagrađenima u novom vijeku s istočne strane otkrivenog akvedukta.

2.) Izvorna faza iz Dioklecijanova doba (početak 4. stoljeća) prati se na razini od +22,31 m do +21,63 m, i u najdubljim geološkim slojevima seže do žive stijene (tupina). Ostaci izvornoga građenja najbolje su sačuvani na zapadnoj strani i u cijeloj dužini od 37 m. Istočnu, vanjsku stranu građevine činila je prirodna stijena – tupina, u koju je akvedukt bio gotovo ukopan i potom zidan amorfnim kamenjem, utopljenim u obilnu vodonepropusnu žbuku. Dno akvedukta izvedeno je u tupini. Svod akvedukta

nije bio podjednako sačuvan u cijeloj dužini otkrivene trase. Na početku istraživanja dio izvornog svoda bio je površinski vidljiv, polukružnog presjeka, i to na sjevernom dijelu u dužini od 8,50 m, s recentnim otvorom u luku svoda. Južni dio akvedukta, površinski također vidljiv, sačuvan je u dužini od 4,50 m, međutim bez izvornog svoda – prekriven recentnim betonskim poklopnicama s tri stube koje su služile kao ulaz u kuću nekada smještenu iznad pronađenog akvedukta. Nakon arheoloških radova, otkrivena trasa akvedukta može se definirati kako slijedi: dužina građevine 38,11 m, visina zapadnog zida 2,54 m, istočnog 2,22 m. Cijela istočna strana ukopana je u živoj stijeni do dubine od +21,62 m, dok je zapadna strana bila u nasipu; dno je u živoj stijeni (+21,80 m). Širina akvedukta iznosi 2 m. S unutrašnje je strane akvedukt imao kvalitetno zidan i ožbukan kanal, prohodan u cijeloj dužini, što je s obzirom na dobru sačuvanost rijedak primjer, pa i ta pojedinost građevini daje posebnu kulturnu vrijednost. Dimenzije kanala iznose 1,50x0,60 m. Zidovi kanala široki 0,60 m građeni su od neobrađenog, lomljenog kamena različitih veličina, povezani su žbukom, a potom premazani zaštitnim slojem vodonepropusne žbuke debljine 0,05 m, sastavljene od vapna, pijeska te lomljene cigle veličine i do 0,01 m. Taj je sloj žbuke na spoju sa svodom bio oštećen te je na potrebnim mjestima konzerviran opšivanjem. Istočni unutrašnji zid kanala bio je dobro očuvan upravo zbog zaštite koju je pružala živa stijena – tupina na koju je bio oslonjen, iako s vidljivim tragovima ovapnjenja na stijenkama kanala, dok je zapadna stijenka kanala bila popravljana, što se vidjelo po recentnom betonskom premazu žućkaste boje, kojim se interveniralo preko izvorne kasnoantičke žbuke. Donji dio – dno kanala ukopano je u živoj stijeni i građevinski obrađeno. I na temelju uzorka tla s dna kanala, uzetog u njegovu južnom dijelu, potvrđene su također dvije faze gradnje, tj. upotrebe akvedukta: izvorna i recentna. Naime, uzorak s dna kanala pokazao je u svom sastavu tanak sloj recentne žbuke i trave te kompaktnu vodonepropusnu žbuku, u presjeku poput šarene breče s lomljenom ciglom, debljine 0,40 m. Kanal je u unutrašnjosti imao bačvast, polukružan svod uslojen od okomito postavljenoga poluobrađenog kamenja, povezanog vapnenom žbukom u čijem se sastavu uočava slaba zastupljenost zdrobljene cigle. Na temelju analize vezivnog materijala zidanih konstrukcija Dioklecijanova akvedukta, pokazalo se da je u svim uzorcima sastav identičan: dominanatan sastojak svih analiziranih uzoraka jest kalcit ($CaCO_3$) s tragovima kvarca (SiO_2).

Stambeno-poslovna zgrada koja se gradi na lokaciji Sukoišan – sjever, između ostaloga u projektu predviđa i tri kata garaže: jednu u dijelu gdje se nalazi trasa istraženog Dioklecijanova akvedukta, a druge dvije ispod njegove razine. Kao oslonac akveduktu zadržava se postojeće tlo tupine, koje se sada mora ojačati armiranobetonskim zidovima. Nakon što je akvedukt geodetski snimljen te pokriven zaštitnom PVC-folijom, započela je zaštita vertikalnih bočnih strana iskopa (ispod akvedukta) podbetoniranjem (torketiranjem) na visini od +20,70 m. Akvedukt je (zajedno s velikim slojem tupine) podbetoniran armiranobetonskom konstrukcijom koja danas s armiranobetonskim horizontalnim pločama čini sastavni dio ukupnoga konstruktivnog sustava građevine. Na etažama (2) ispod akvedukta, a na budućim smjerovima kretanja vozila, načinjeni su proboji u približnoj širini od 6 m. Nakon izmještanja pločnika za potrebe gradilišta s njegova južnog dijela, akvedukt je na taj način „produžen“ te se podvlači pod asfaltnu cestu i nastavlja u smjeru susjedne zgrade. S južne i sjeverne strane krajevi akvedukta zatvoreni su geoplatnom i betonom. Njegov nagib nije jednak po cijeloj dužini, već na određenim mjestima iznosi 0,13%, 0,21%, 0,29%, 0,17%, što daje prosječan nagib od 0,19% koji je neznatan u odnosu na nagibe utvrđene na ostalim istraženim dijelovima trase, gdje iznosi i do 2,65%. Otkrivena i istražena trasa akvedukta 19. veljače 2008. godine pokrivena je betonskom pločom.

Izgradnjom stambeno-poslovnog kompleksa Sukoišan – sjever, Dioklecijanov se akvedukt nalazi na tzv. –1 etaži tog objekta. Zbog nosača i stubišta sa zapadne strane nije vidljiv u cijelosti. Radi buduće prezentacije Dioklecijanova akvedukta kao vrijednoga arheološkog nalaza, demontirane su betonske poklopnice s južne strane akvedukta. Tvrtka Palir, ovlaštena za sanaciju i konzervaciju, zračnim je kompresorom očistila istočnu stranu akvedukta, s tim da se poslije po potrebi zapuni zamjenskom žbukom. Nadalje, ručno je skinuto 28 betonskih recentnih poklopnica kojima je bila pokrivena južna strana kanala akvedukta, što je bila

Južna strana akvedukta nakon demontaže recentnih betonskih poklopnica (foto: Z. Sunko)

prilika za ustanovljavanje širine zidova kanala – 0,60 m. Budući da je kanal, u dužini od oko 6 m, ostao otvoren s gornje strane, odnosno da su njegovi unutrašnji rubovi s ostacima originalne žbuke bili oštećeni i popravljani betonom, potonje su naslage skinute, kako bi se po preporuci konzervatora žbuka mogla opšiti, tj. njeni krajevi definirati zamjenskom žbukom. U okviru konzervatorskih radova očišćen je zapadni zid akvedukta, zajedno sa svodom. Na mjestima gdje je to potrebno također je zapunjen i zamjenskom žbukom.

Literatura

Belamarić 1999 Joško Belamarić, Dioklecijanov akvedukt, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Splitu, 1999.

Katanić, Gojković 1972 Nadežda Katanić, Gojković Milan, Građa za proučavanje starih kamenih mostova i akvedukata u Hrvatskoj, Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Hrvatske, Beograd – Zagreb, 1972.

Milka Mrduljaš

Summary

Suring 2007 and 2008 archaeological supervision of the location of the construction of the mixed-purpose complex of Sukoišan North in Split was carried out, for the course of the Roman period aqueduct passes this way. At this site part of the underground course of Diocletian's Aqueduct was discovered, in an original length of 37 m, which was not working before and after the beginning of the works. The western side of the aqueduct was in a fill, while the eastern side was cut into the bedrock. The investigative operations ascertained that there were two phases in the construction of the aqueduct. The recent phase of construction was carried out during the period of Austro-Hungarian rule, and the original phase was from Diocletian's time. The recent construction, of regularly dressed stone, was built on the original foundation wall of Diocletian's Aqueduct of undressed stone bonded with the characteristic impermeable mortar. The bottom of the aqueduct was produced in marl. The arch of the aqueduct is preserved the whole length of the course discovered, except in the southern part of the aqueduct, where over a length of 4.5 m it was covered with recent concrete coping. The internal channel of the aqueduct, dimensions 1.50 x 0.60 was built and rendered to a high quality, and was passable the whole of the length. The average slope of this part of the course of the aqueduct is 0.19%.

With the construction of the mixed use complex, Diocletian's Aqueduct will lie at what is called the -1 level of the structure. The support for the aqueduct is still the existing marl ground, which has been strengthened with reinforced concrete walls. For the sake of the future presentation of the aqueduct, the concrete coping on the southern side has been removed, and part of the western and eastern wall of the aqueduct has been cleaned and where necessary filled with replacement mortar.

Redni broj: 286
Lokalitet: Splitska – luka
Naselje: –
Grad/općina: Splitska (otok Brač)
Pravni status: P-791 (urbanistička cjelina naselja)
Razdoblje: –
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Zbog izgradnje kanalizacijskog sustava u zaštićenoj gradskoj jezgri mjesta Splitske na otoku Braču, na k.č. 1426 i 1427, k.o. Split, sukladno uvjetima Konzervatorskog odjela u Splitu, a na temelju ugovora između investitora Vodovod Brač d.o.o i Kaukal d.o.o., od studenog 2007. do veljače 2008. trajao je arheološki nadzor tijekom dvadeset i dva radna dana. Voditeljica nadzora bila je Andrea

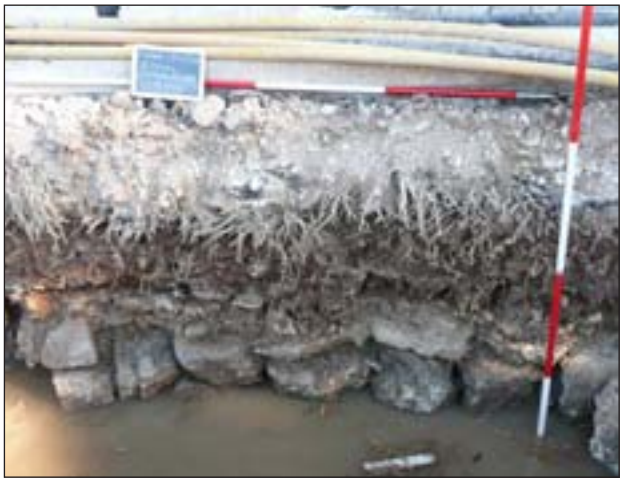

Dio istočnog profila s mogućim ostacima arhitekture (foto: A. Devlahović)

Dio zapadnog profila (foto: A. Devlahović)

Devlahović, dipl. arheologinja, a zamjenica Ana Sunko, dipl. arheologinja, obje zaposlenice tvrke Kaukal d.o.o., koje su obavile potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove.

Arheološki je nadziran strojni iskop trase kanalizacije na istočnoj obali luke Splitska, u dužini od cca 60 m, dok je širina iskopa iznosila cca 3 m. Početna visina iskopa iznosila je 1,16 m n.m., a najniža visina iskopa –0.24 m n.m. Ispod recentnih slojeva nivelacije rive uočeni su slični slojevi starijih nivelacija. Malobrojni pokretni arheološki nalazi, redom novovjekovna glazirana keramika, potječu iz sloja SJ 03 koji se nalazi na visini od 0,15 do –0,24 m n.m. U istočnom profilu registrirani su mogući ostaci arhitekture sačuvane u vidu jednog do dva reda većih pravilnih četvrtastih obrađenih kamenih blokova, bez vezivnog sredstva. Ti se ostaci temelje na kamenu živcu koji je obradom prilagođen potrebama temeljenja. Opseg i pozicioniranje radova ograničili su arheološko istraživanje koje bi ponudilo konkretnije zaključke. Arheološkim su nadzorom registrirani stratigrafski odnosi te su pronađeni ostaci moguće kamene arhitekture. Pronađeni pokretni nalazi ne mogu ponuditi adekvatne uže kronološke i tipološke odrednice.

Andrea Devlahović

Summary

Because of the construction of a sewage system in the protected city centre of the little place of Splitska on Brač island, in the period from November 2007 to Feburary 2008, archaeological supervision was carried out. In the archaeological supervision, the stratigraphic relations were registered, and the remains of possible stone architecture were found. The moveable finds were not able to offer any useful chronological or typological determinants.

Redni broj: 287
Lokalitet: Stari Grad – luka (Priko)
Naselje: –
Grad/općina: Stari Grad (otok Hvar)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: podvodna istraživanja

Podvodno arheološko zaštitno istraživanje na predjelu Priko, ispod Spomenika kako predio nazivaju mještani Staroga Grada, u ime Umjetničke akademije iz Splita vodila je Tea Katunarić, uz stručnu pomoć arheologinje Nikoline Urode i ronilaca Tonča Dulčića, Davora Franičevića, Tomislava Radice i Marijane Zoko. Istraživanje je financirao Grad Stari Grad. Logističku podršku istraživanjima pružio je Muzej Staroga Grada. Istraživanje je trajalo šest radnih dana u drugoj polovini ožujka 2008. godine. Pronađeni arheološki materijal bit će konzerviran, restauriran i obrađen na Odsjeku za konzervaciju i restauraciju arheološke baštine pri Umjetničkoj akademiji u Splitu, nakon čega će biti pohranjen u Muzeju Staroga Grada.

Prikaz pozicija podvodnog pregleda uvale Staroga Grada na otoku Hvaru

Topovska cijev u kamenom nasipu obale na Priku (foto: T. Dulčić)

Prilikom podvodnih radova na uređenju obale na Priku, Tonči Dulčić u kamenom nasipu pronašao je topovsku cijev obraslu morskim inkrustatom. Arheološkim se istraživanjem htjelo utvrditi postoje li još neki arheološki nalazi ili strukture uz topovsku cijev koji bi uputili na njen kontekst, stoga je otvorena sonda dimenzija 2,5x2,5 m na samome mjestu pronalaska topovske cijevi. Sonda je poslije produljena za još 2,5 m prema jugu. Kako bi se topovska cijev sigurno izvadila iz mora i kamenog nasipa, napravljena je obla posteljica od čvrste građevinske armature obložene jutom. U nju je polegnuta topovska cijev te je uz pomoć podvodnog padobrana prebačena na drugu obalu zaljeva gdje je izvađena iz mora. Omotana u mokru jutu, topovska cijev prenesena je u Umjetničku akademiju u Splitu, gdje je rekonstruirana i konzervirana te je rekonstruirano postolje. Restauraciju i rekonstrukciju postolja u ime Akademije vodio je docent Ivo Donelli, uz pomoć asistenta Siniše Bizjaka. Nakon što je topovska cijev izvađena iz mora, na mjestu njena pronalaska uklonjen je nasip od velikog kamenja. Ispod nasipa pojavio se deblji sloj tamno sivog pijeska i mekanog mulja s kamenjem srednje i manje veličine. Ispod opisanog sloja pojavio se sloj kompaktnijega smeđe-sivog pijeska i mulja s manjom količinom kamenja. U svim slojevima pronađeni su recentni nalazi, među kojima se izdvajaju ulomci glazirane novovjekovne keramike i nekoliko ulomaka stakla, zajedno s antičkim nalazima: ulomci tegula, ulomci rimskih i helenističkih posuda i amfora te veća količina ljuštura školjaka, komadi drva i grana, kao i kosti i rogovi životinja. U trećem sloju nalazi su rjeđi nego u prethodnim slojevima, da bi u dubljim dijelovima sloja u potpunosti nestali. Sveukupna dubina sonde iznosila je 1,5 m.

Restaurirana topovska cijev i replika postolja (foto: S. Bizjak)

Životinjske kosti i rogovi bacane su u more iz obližnjeg *macela* (klaonice) koji se tu nalazio, pa su tako dospjele i u slojeve. Ulomci keramičkih i poneki ulomak staklenih posuda, datirani od helenističkog do modernog doba, dospjeli su u more tijekom gotovo dvadeset i četiri vijeka gradskog života na području Staroga Grada te su se pomiješali sa slojevima na dnu uvale. Sami nalazi nisu pokazali izravnu povezanost s pronađenom topovskom cijevi u kamenom nasipu obale. Topovska cijev lijevana je od željeza. Duga je 164 cm i kalibra 80 mm. Tipski pripada brodskom falkonu. S obje strane cijevi nalaze se dva valjkasta držača koja su služila za postavljanje na postolje.

Topovska je cijev u more vjerojatno dospjela, pa tako i postala dio nasipa, iz brodogradilišta prekooceanskih brodova Babare koje se u 19. st. nalazilo na Priku. Izvorno je mogla pripadati nekom od trgovačkih brodova Staroga Grada. Naime, Starograđani su imali brojnu flotu trgovačkih i prekooceanskih jedrenjaka tijekom 18., 19. i u prvoj polovini 20. st., a oni su često bili opremljeni i manjim topovima. Danas je top izložen na rivi Staroga Grada kako bi dočarao ugođaj minulih stoljeća.

Istodobno sa zaštitnim arheološkim istraživanjem, prvi je put podvodno rekognoscirano šire područje istočnog dijela starogradske uvale. Dno na istočnom dijelu uvale prekriveno je debelim slojem mekanog mulja koje je tijekom vjekova nanio potok. Geološke sonde pokazale su da je sloj mulja debeo više od 3,5 m. Iako je dno prekriveno debelim slojem mulja, na dnu istočnog dijela uvale zamijećeno je više ulomaka keramike datirane od helenističkog do modernog vremena.

U nedavnoj se prošlosti dno uvale produbljivalo uz pomoć maona. Izvađeni mulj, u kojem su bile velike količine keramike, deponirao se u uvalu zapadno od hotela Arkada i u uvalu zapadno od Lanterne na suprotnoj obali zaljeva. S vremenom je more ispralo mulj i pijesak s deponiranih hrpa, pa su u uvali danas vidljive nakupine kamenja više od dva metra, izmiješane s ulomcima uglavnom helenističke i rimske keramike. Dno je uvale ispod Tvrdlja i Nove rive dublje. Na dnu se pojavljuje sitnije i krupnije kamenje. Dno na tom dijelu uvale izgleda tako jer su trajekti koji su tu pristajali prije nego što je izgrađeno novo pristanište propelama podizali mulj te oslobađali i ulomke keramike iz slojeva, stoga je na dnu vidljivo mnoštvo helenističkih, rimskih, srednjovjekovnih, novovjekovnih i modernih ulomaka posuda.

Pregledano je podmorje ispod hotela Helios i Arkada na sjevernoj strani uvale. Mol hotela Helios sagrađen je na dijelu antičke obale. Mnoštvo ulomaka amfora, među kojima se jasno mogu prepoznati tipovi koji se datiraju od 2. st. pr. Kr. do kasne antike, nalaze se razasuti u pijesku podno stjenovite obale ili su zarasli za same stijene. Antička obala podno hotela Helios, sa sjeverne strane starogradskog zaljeva,

mogla bi biti dio operativne luke samog Farosa/Farije, a mogla je pripadati i mogućoj obližnjoj vili rustiki ili nekome drugom antičkom gospodarskom objektu. Ispod hotela Arkada zamijećena je veća količina ulomaka amfora i antičke keramike te razasuta hrpa kamenja. Na sadašnjem stupnju istraživanja ne može se sa sigurnošću reći pripada li uočeni materijal antičkom pristaništu ili materijalu deponiranom iz maone koja je produbljivala zaljev. Pregledom podmorja uvale zabilježeni su dosada neregistrirani podvodni nalazi i lokaliteti. U planu je detaljniji pregled užeg i šireg područja uvale te ciljana istraživanja na pojedinim lokacijama, koja će dati cjelovitiju sliku podmorja Staroga Grada i pridonijeti razumijevanju njegove bogate prošlosti.

Literatura

Čavić 2004 A. Čavić, Stari Grad, Povijesni vodič, Stari Grad, 2004.
Domazet 2004 M. Domazet, Suton flote jedrenjaka Staroga Grada, Zagreb, 2004.
Slapšak, Kirigin 2001 B. Slapšak, Kirigin B., Pharos and its Chora, Atti del quarantesimo convegno di studi sulla Magna Grecia, Taranto, 2001: 567 – 591.
Pomorska 1989 Pomorska enciklopedija, Artiljerija brodska, Zagreb, 1989.

Tea Katunarić

Summary

During underwater operations related to the arrangement of the waterfront at Priko in Stari Grad port on Hvar island, a cannon barrel overgrown with marine incrustation was found in a stone embankment. Accordingly salvage archaeological excavations were carried out the object of which was to determine the context of the find. At the site where the barrel was found, a test pit was made, in which strata down to 1.5 metres deep were investigated. All the strata investigated are part of the port embankment. The archaeological material in all the strata is intermingled, and can be dated from Hellenism to this day. The finds showed no direct connection with the barrel.
The barrel was founded of iron. It is 164 m long, calibre 80 mm. In type it is a naval falconet. It probably got into the water and so became part of the embankment from the Babare ocean-going ship yard that was located at Priko in the 19th century It might originally have belonged to some of the merchantmen from Stari Grad, which in the 18th, 19th and early 20th century had a numerous fleet of merchantmen and ocean-going sailing ships.
At the same time as the salvage archaeological excavations, the first underwater reconnaissance of the general area of the eastern part of Stari Grad bay was carried out. Potsherds dating from Hellenistic to modern times are to be found on the bottom of the extreme eastern part of the bay, the greatest concentration being below Tvrdalj and the Nova Riva (new waterfront). By the Hotel Helios is a part of the Antique waterfront with fragments of amphorae that have been incorporated into the rocky bottom. The fragments are dated from the 2nd century BC to Late Antiquity. The Antique waterline below the Helios or the northern part of the Stari Grad bay might have been part of the operative port of Faros/Faria itself, but also might have belonged to some possible nearby *villa rustica* or some other Antique productive structure.
Below the Hotel Arkada a large quantity of amphora fragments and Antique potsherds were observed, together with a scattered pile of stones. At the current state of research it cannot be said with any certainty whether the material observed belongs to the Antique landing or to material deposited from the lighter used in the deepening of the bay, the deposited material of which is to be found in the bay west of the hotel and in the bay west of Lanterna. An inspection of the seabed in the bay recorded previously unregistered submarine finds and sites. It is planned to make a more detailed inspection of the immediate and general area of the bay and to carry out targeted investigations at individual sites that will give a more complete picture of the seabed of Stari Grad and contribute to an understanding of the richness of its past.

Redni broj: 288
Lokalitet: Stari Grad – Srinjo kola (kuća Tomaš Palarić)
Naselje: Stari Grad
Grad/općina: Stari Grad (otok Hvar)
Pravni status: R-945 (urbana cjelina)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Muzej Staroga Grada od 2. do 10. lipnja 2008. završio je zaštitno iskopavanje u kući Tomaš Palarić u Srinjoj koli, koje je prije pet godina započela dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić. Stručna voditeljica istraživanja bila je Ana Kordić Galić (Muzej Stari Grad), fotografije je izradila Vilma Stojković (Muzej Stari Grad). Radove je nadzirao Konzervatorski odjel u Splitu, a financirao vlasnik kuće.

Arheološko istraživanje provedeno je zbog prenamjene podrumskog prostora kuće Tomaš Palarić. Osim mozaika otkrivenih u prvoj etapi iskopavanja te ostataka kasno-

Završni iskop podruma kuće Tomaš Palarić (foto: V. Stojković)

Detalj rimskog mozaika, floralni motivi i pleter (foto: V. Stojković)

Detalj podnog mozaika, bijelo polje s crnim uzdužnim linijama (foto: V. Stojković)

antičkog zida, završni radovi otkrili su zid objekta kojem je mozaik pripadao, stariji grčki zid te potvrdili pretpostavke o većoj cjelini kojoj je pripadao taj mozaik. Vjerojatno se radi o rimskoj vili urbani koja je zauzimala prostor u današnjoj staroj jezgri grada (Srinjo kola, Vagonj) te se mozaici, osim u kući Tomaš Palarić, nalaze u sadašnjoj galeriji Morija i neposredno uz ulaz u kuću u Srinjoj koli, koji je još 1923. otkrio don Frane Bulić.

Sam mozaik sastoji se od dva dijela: bijelog – omeđenog dvjema paralelnim crnim linijama, orijentacije sjever-jug i drugog – izrađenog u šest boja (crvena, crna, bijela, oker, plava i zelena) s velikom raznolikošću motiva (floralni motivi, pleter, linije, rozeta…) ukomponiranih u vrlo skladnu cjelinu. Bijeli segment mozaika zapravo je bio prijelaz između dva različita motiva mozaika. Sama kompozicija mozaika, ritam izmjene motiva te tehnika izrade datiraju ga u 2. – 3. st. Vidljivo je kako je čitav sadašnji prostor podruma kuće bio prekriven mozaikom, jer je sačuvana njegova podloga. Novo istraživanje potvrdilo je i njegovo prostiranje i u susjedno dvorište, naslonjeno na južni zid kuće.

Otkriven je i ostatak rimskog zida orijentacije S-J, širine 0,48 m. Zid je građen od sekundarno upotrijebljenih grčkih tesanaca povezanih žbukom. Na unutrašnjem licu zida sačuvana je žbuka koja je vrlo vjerojatno bila podloga zidnim freskama. Zanimljiv je vrlo tanak sloj crvenice s ulomcima tegula, a nalazio se na samome mozaiku uz zid objekta (sloj se prostirao čitavom prostorijom, što je vidljivo u južnom profilu sonde) i može se povezati s njegovim rušenjem i prestankom funkcioniranja objekta kao rimske *ville urbane*. Osim mozaika, ulomci keramike karakterističnih oblika (tanjuri, amfore i zdjele) te ulomak uljanice, volutni tip koji se javlja najranije u 2. st., traju i tijekom 3. st. te se poklapaju s datacijom mozaika i čitav objekt datiraju u 2. – 3. st.

Uz sjeverni zid kuće (uzak prostor koji je dopuštao daljnji iskop jer je podloga za mozaik bila jako oštećena), ispod podloge za mozaik (žbuka te sloj tvrdo nabijene zemlje i ulomaka tegula) pronađeni su ostaci grčkog zida, tj. temeljne stope, orijentacije istok-zapad u dužini od 2,83 m. Građen je od pravilno tesanih kamenih blokova. Sam zid nije bilo moguće otkriti u punoj širini (otkriveno je 0,50 m širine zida) jer bi se time oštetio mozaik i njegova dobro sačuvana podloga. Zid je sačuvan samo u visini temeljne stope, a njegovi ostaci iskorišteni su kao kvalitetan građevni materijal za rimski objekt. Ulomci keramike, a posebno

Detalj rimskog mozaika (foto: V. Stojković)

Ostaci zida rimskog objekta iz 2. – 3. st. (foto: V. Stojković)

Tlocrt podruma kuće Tomaš Palarić (crtež: A. Kordić Galić)

dva ulomka grčke crno glazirane keramike tankih stijenki pronađena u sloju zemlje uz ostatke temeljne stope zida, upućuju na vrijeme funkcioniranja tog objekta u grčkoj fazi grada. Vjerojatno pripadaju mlađoj fazi koja je bliža datumu njegova uništenja i prestanku funkcioniranja te pojavi Rima na tim prostorima. Vrlo slični oblici keramičkog posuđa pojavljuju se i u periodu kasne Republike i ranog Carstva, u ovom slučaju u periodu uništenja Farosa 219. pr. Kr. pa do kraja 1. st. pr. Kr. (Augustovo vrijeme kada su poznate rimske graditeljske aktivnosti na grčkim ostacima). Završetak istraživanja u kući Tomaš Palarić potvrdio je rezultate prethodnih istraživanja i pokazao kako se radi o luksuznom prostoru još uvijek nepoznate namjene iz faze procvata rimske civilizacije na ovim prostorima te potvrdio kontinuitet života od samoga grčkog osnutka grada do danas. Daljnja istraživanja vezana su za restauraciju i prezentaciju *in situ* samog mozaika.

Literatura

Jeličić-Radonić 1996 Jasna Jeličić-Radonić, Rimska villa urbana u Starom Gradu na Hvaru, ARR, 12, Zagreb, 1996.

Kirigin 2004 Branko Kirigin, Faros, Parska naseobina prilog proučavanju Grčke civilizacije u Dalmaciji, VAHD, poseban otisak, 96, Split, 2004.

Ana Kordić Galić

Summary

In June 2008, Stari Grad Museum carried out salvage archaeological excavations in the house of Tomaš Palarić in Srinja kola, Stari Grad, Hvar island. The archaeological investigation was carried out because of the intended change of use of the cellar area of the house of Tomaš Palarić. Apart from mosaics discovered in the first phase of the excavations and the remains of the wall of Late Antiquity, the final operations discovered the wall of the structure to which the mosaic belonged, an earlier Greek wall, and confirmed the hypothesis of there being a large unit to which the mosaic belonged. The composition of the mosaic and the fragments of Roman ceramics found date this object to the 2nd or 3rd century. By a comparison of drawings of earlier excavations in Srinja kola, the remains of the Greek wall discovered can be connected with structures that functioned in the Greek phase of the building. The conclusion of the excavations in the Tomaš Palarić house confirmed the results of previous investigations, and showed that this was a luxury space of unknown purpose from the phase of the flowering of Roman civilisation in this area and also demonstrated the continuity of life from the Greek founding of the town all the way down to today.

Redni broj: 289
Lokalitet: Studenci – Zvizda
Naselje: Studenci
Grad/općina: Lovreć
Pravni status: P-1686
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. zaštitno je arheološki istražen lokalitet Zvizda u Studencima. Uklanjanje gospodarskih objekata i zaštitno istraživanje nadzirao je Ante Jurčević, kustos Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Zvizda odvijala su se u sklopu projekta zaštite i uređenja izvora na zapadnom dijelu studenačkog polja (Zvizda, Bunarine, Dedino vrilo), koje vodi Općina Lovreć. Izvor Zvizda nalazi se na jugozapadnom rubu studenačkog polja, a na tri uzvisine oko njega smješteno je kasnosrednjovjekovno groblje sa stećcima. Na brijegu južno od izvora nalaze se tri ukrašena stećka: dva kovčega i jedan sljemenjak. Vjerojatno su i četiri stećka (kovčega), kojima je obzidan izvor, pripadala tom dijelu nekropole. Istočno od Zvizde nalazi se devetnaest neukrašenih stećaka (kovčega), a zapadno od Zvizde, uz cestu koja ide prema zaseoku Glavici, nalazi se treća skupina od pet stećaka. Na tom dijelu nekropole, u oranicama, ispod i iznad ceste vidljivi su ostaci grobova.
Samo istraživanje bilo je ograničeno na južni dio groblja. Naime, na tom je dijelu sredinom sedamdesetih godina 20.

Skupina stećaka istočno od izvora Zvizde

Stećak sljemenjak, nalazi se na uzvisini južno od izvora Zvizde

st. sagrađen pogon za proizvodnju betonskih blokova te se htjelo ustanoviti jesu li se sačuvali tragovi groblja nakon navedene devastacije. Nakon uklanjanja gospodarskih objekata ustanovljeno je da je groblje potpuno uništeno te da je plato toga brežuljka poravnat do živca. Potvrda o postojanju groblja dobivena je posredno, na sjevernoj padini platoa gdje je pronađen velik broj rasutih fragmenata ljudskih kostiju i dijelova grobne arhitekture.

Ante Jurčević

Summary

During 2008, salvage archaeological excavations were carried out at the site of Zvizda in Studenci, as part of a project for the protection and arrangement of springs at the western part of Studenačko polje (Zvizda, Bunarine, Dedino vrilo). The Zvizda spring is at the south western edge of the Studenačko polje (plain), and on three eminences around it a late medieval cemetery with stechaks is located.
The actual excavation was limited to the southern part of the cemetery, that is, in this part in the mid-1970s a plant for the production of concrete blocks was built, and the wish was to establish whether traces of the cemetery had been left after this devastation. After the removal of production facilities, it was established that the cemetery had been completely obliterated and the plateau of this hillock had been levelled down to the bedrock.

Redni broj: 290
Lokalitet: Sustipan
Naselje: Sumpetar
Grad/općina: Dugi Rat
Pravni status: P-3154
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U mjestu Sumpetru, u okviru lokaliteta Sustipan s crkvama sv. Sjepana i sv. Antuna Opata te starim župnim grobljem, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita obavio je arheološka iskopavanja od 17. studenoga do 12. prosinca 2008. godine. Istraživački program financiralo je Ministarstvo kulture, u čemu je pripomogla i Općina Dugi Rat. Iskopavanjima je rukovodila muzejska savjetnica Vedrana Delonga, sa suradnicima arheologinjom Nikolinom Uroda i tehničkim dokumentaristom – restauratorom Miranom Palčokom. Radove su nadzirali konzervatori Saša Denegri, Dubravka Čerina i Silva Grković iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Već niz godina (2002. – 2008.), stručnjaci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu arheološki istražuju prostor lokaliteta Sustipan u Sumpetru, u Poljičkom primorju. Na svjetlo dana sukcesivno izlaze arheološka građa i novi elementi za rekonstrukciju povijesne slike lokaliteta s dugotrajnim kulturnim kontinuitetom, što se u građevinskim ostacima na terenu i pokretnome arheološkom materijalu prati od rimske antike i života ilirsko-rimskog naselja Nareste pa sve do početka 20. stoljeća. Za istraživače je to danas vrlo složen i tehnički zahtjevan kompleks povijesne (crkvene i grobljanske) arhitekture, jer je na vrlo uskom prostoru tijekom prošlosti dolazilo do niza graditeljskih intervencija na crkvenom objektu, a u vertikali njegova okoliša do razvitka groblja župe Jesenice.
Na Sustipanu su dvije međusobno spojene crkvice: sjeverna – sv. Antuna Opata i južna – sv. Stjepana, koje u svom današnjem izgledu datiraju iz 17.-18. stoljeća. Tu se u prošlosti nalazio objekt iz rimskog razdoblja, nad čijim ostacima u kasnoj antici nastaje kršćanski punkt s crkvom i ukopištem. Obilježje sepulkralnoga kultnog mjesta prostor je sačuvao u milenijskom kontinuitetu do najnovijeg doba. Ranokršćanska crkva, širega gabarita od današnjih udvojenih crkvica, tijekom srednjega i novoga vijeka adaptira se u manju/manje crkvene građevine. Danas se pred svetištem u crkvi sv. Stjepana nalazi predromanička oltarna ograda (9. stoljeće) i kip sv. Stjepana, djelo nastalo u kasnogotičkom/ranorenesansnom krugu Aleši – Firentinac, na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Pisani izvori navode, a arheološki nalazi potvrđuju da je u blizini starokršćanske crkve sv. Stjepana u ranome srednjem vijeku (11. st.) splitski patricij Petar Gumajev, zvan Crni (Črnje), dao sagraditi muški benediktinski samostan na položaju gdje je već otprije, tj. od ranih kršćanskih vremena postojala crkva sv. Petra kojoj je eponimno sadašnje naselje Sumpetar. U neposrednom okolišu crkvica sv. Stjepana i sv. Antuna na Sustipanu, prostiru se stari grobovi i grobnice za čiju se gradnju mahom upotrebljavao kameni materijal, kako razidane rane kršćanske crkve tako i još starije arhitekture rimskog hrama – mauzoleja. U dosadašnjim radovima otkrivene su apside starokršćanske i srednjovjekovne crkve sa sjevernim pastoforijem, kao i srednjovjekovne grobnice i grobovi južno od sadašnjih crkava iz razdoblja kasne gotike (15./16. st.), kada se, prema arheološkim potvrdama, na Sustipanu formira župno groblje Jesenica.
Tijekom 2008. istraživalo se na dva prostorna punkta: južno od crkve sv. Stjepana, unutar sondi I i II (bivša I/1) te sonde IV, kao i na prostoru sondi III i V, sjeverno od crkve sv. Antuna. Glavnina radova u ovogodišnjoj akciji bila je usmjerena na završna istraživanja u sondama I i II, koja su se odvijala ispod razine od –2,10 m (4. otkopni sloj), čemu je prethodilo razidavanje recentne (L1/2) i tri kasnosrednjovjekovne grobnice (gr. 13a-b, gr. 18, gr. 17).

Južni sektor

Od samog početka arheoloških radova na Sustipanu pozornost je bila usmjerena na istraživanja oko temeljnih ostataka crkvenih apsida, kao jedinome vidljivom arheološkom reperu stare crkvene arhitekture, otkrivene u prvim intervencijama na lokalitetu koje je 1949. inicirao jesenički župnik don A. Škobalj. Sukladno zatečenoj terenskoj situaciji, sustavna arheološka iskopavanja zahvatila su dio prostora staroga groblja južno od Sv. Stjepana (tzv. južni sektor), gdje više od pola stoljeća nema ukapanja i gdje se pretpostavljaju arhitektonski elementi i prostori izvorne crkve. Istraživanjima je ustanovljeno da su kasnosrednjovjekovne grobnice sezale duboko do razine samoga rimsko-kasnoantičkog kulturnog sloja, što je ujedno i završni arheološki sloj (4. otkopni sloj) koji se u ovoj kampanji istraživao na površini obiju sondi (I i II). Iskopavanja su usmjerena na površine istražene u prethodnoj kampanji, tj. 2005. godine (Delonga 2005): na sondu I udaljenu 4,5 m od južnog zida crkve sv. Stjepana te sondu II koja se u nastavku prethodne pruža u smjeru jugozapada, tj. do starijega ogradnog suhozida između groblja i ophodne staze. Tu se uz južni profil dovršilo otkrivanje i istraživanje recentne zidane grobnice (L1-2), orijentirane sjever-jug, poput glavnine iz recentnog doba.

Sonda II

U sondi II do kraja je istražen grob 18, iz skupine kasnosrednjovjekovnih/ranonovovjekovnih grobnica na lokalitetu, kojemu kulturnom horizontu pripadaju već istraženi grobovi 1 – 17. Slično istodobnima, i grob 18 položen je u smjeru istok-zapad. Leži u sloju nasute sipke zemlje i nepravilnoga lomljenog kamenja s podosta manjih ulomaka rimske građevne keramike (3. otkopni sloj). Iako je riječ o ispremiješanome zemljanom nasipu, vrijedno je zabilježiti neke od arheoloških nalaza, poput dijela kasnoantičkoga bikoničnog lonca i konkavnog dna akroterija kamenog sarkofaga, zatim ulomak stupa i kamene dekoracije, vjerojatno rimske stele. Grobna konstrukcija, ukupne visine 1,16 m, zidana je od 6-7 redova uslojena, pravokutno pritesanog kamenja, koje je bez dvojbe pripadalo starijoj građevini na lokalitetu, te s pokrovom od većih nepravilnih kamenih ploča. Iznutra je grobnica bila premazana nekvalitetnom vapnenom žbukom čiji se trag tek djelomice sačuvao na kamenju i na zemljanom dnu groba. Kosturni ostaci 20 ukopanih osoba bili su različito položeni i bez popratnih kulturnih nalaza. Za kamenu uzglavnu ploču groba poslužilo je masivno dno rimskog sarkofaga. Uočljivo je da je čitava jugozapadna rubna zona sonde II, koju čini niz od četrnaest kasnosrednjovjekovnih grobova (1 – 14), zidana od vrlo kvalitetno klesanih četvrtastih ili pravokutnih kamenih blokova koji upućuju na kameni materijal s neke tamošnje građevine iz razdoblja klasične rimske antike. Ostaci poganske sepulkralne plastike kao spolija u grobovima otkrivenima u istoj jugozapadnoj grobišnoj zoni, a posredno i epigrafska svjedočanstva, dopuštaju da se hipotetski razmišlja o izvorno sepulkralnoj arhitekturi u kojoj se možda može prepoznati podzemna prostorija mauzoleja (kripta, grobna cela), vrlo slična gradnji reprezentativnoga rimskodobnog mauzoleja na Sustipanu u Kaštel Sućurcu, nažalost uništena gradnjom tvornice Jugovinil, 1947. godine (Dyggve 1996). Stalno treba imati na umu činjenicu da su povijesni kompleks crkve i groblja na Sustipanu u Sumpetru već od kasne antike i tijekom srednjega vijeka u tolikoj mjeri preoblikovani u odnosu na prvobitno stanje u klasičnom rimskom dobu, tako da su otvorena brojna pitanja povezana s izgledom lokaliteta u pojedinim povijesnim fazama. I ovdje bi se moglo raditi o građevini koja je imala odlike podzemnoga sepulkralnog prostora, sa stijenkama obzidanima kvalitetno klesanim kamenom, s kojih su rabljeni blokovi za prve zidane grobnice u kasnome srednjem vijeku. Unutar podzemne grobnice po svoj su prilici bili smješteni sarkofazi, čiji su elementi također otkriveni kao spoliji u navedenim grobovima. Prema analogijama sa sućuračkim primjerom, dopušteno je pretpostaviti da su se i u slučaju istraživane grobne cele tu nalazile i klupe za polaganje darova pokojnicima i kameno stubište kojim se iz prizemlja mauzoleja pristupalo u grobnicu. Ukratko, naslućuje se da se radi o jednoj zanimljivoj konstrukciji antičkoga sepulkralnog spomenika, koja se ni u slučaju sućuračkog Sustipana, a ni ovoga jeseničkog nikada neće egzaktno arheološki utvrditi. Konstrukcija groba 18 temeljena je na sterilnom, predzdravičnom sloju i razbacanim blokovima kamena živca (–2,18 m), što u vertikali arheološke stratigrafije odgovara 4. otkopnom sloju, s razinom zdravice na –2,48 m. Istraživanjem ispod grobova 15 i 18 te recentne grobnice L1/2, prati se površina od razlomljenih tegula poput nekompaktnog poda, s raspršenim nagorenim ulomčićima kasnoantičkih staklenih čaša, stolnoga i kuhinjskoga keramičkog posuđa te dva fragmentarna novčića (minima), uz zamjetnu pojavu morskih školjki – lupara.

Sonda I

U fazi radova koji su uslijedili nakon razidavanja kamene konstrukcije kasnosrednjovjekovnoga groba 13a-b, pretražena u prethodnim kampanjama, istražen je završni sloj jednakim metodološkim postupkom kao u prethodno opisanoj sondi II. Radovi su se nastavili na istraženu zonu sjeverno od kasnosrednjovjekovnoga groba 13a (2004. godina). I ondje je evidentna pojava uporabe kamenih spolija, poput obrađenih konstruktivnih dijelova starije arhitekture ili kamenih (kasno)antičkih sarkofaga, karakterističnih za horizont kasnosrednjovjekovnih grobova kao prvih, barem do sada, sačuvanih i istraženih grobova na tom dijelu lokaliteta. Takav slučaj očituje i primjer groba 13a-b, gdje je za monolitnu uzglavnicu rabljena debela obrađena kamena ploča s užljebljenjem s jedne strane, a za dijelove pokrova grobnice izdužena ploča s prošupljenom kružnom rupom. U otkopnom sloju (4.) tamno smeđe zemlje s tragovima rasute zdrobljene žbuke istraživane ispod sjeverne zidane obložnice groba 13a, primjećuje se dosta razvučenog ugljena i velikih morskih lupara, istovjetno situaciji u sondi II. Sloj općenito karakterizira velika koncentracija keramičkoga fragmentiranog materijala i stakla, što se prati sve do žućkaste zdravice s proslojima rastvorenog vapnenca. Osim gustih nakupina ulomaka keramičkog posuđa i staklenih čaša kasnoantičke epohe, nađen je primjerak kasnoantičkog minima, ulomak luka fibule, nekoliko željeznih klinova i razbijenih tegula (–2,25 m). Najzastupljeniji broj nalaza u prostornom trokutu ispod nekadašnjih grobova 13a, 17, 18 pokazuje obilježja koja se nadovezuju na tipologiju arheoloških nalaza i

Sumpetar – Sustipan, ostaci arhitekture u južnom sektoru (foto: Z. Alajbeg)

stratigrafske odnose (dubine od –2,22 do –2,25 m) u zoni istraženoj akcijom 2004. godine sjeverno od groba 13a, koja je tada uvjetno protumačena kao prostorija u sastavu kasnoantičkoga crkveno-sepulkralnog sklopa (Delonga 2004).

U prethodnim istraživačkim kampanjama, što znači prije razidavanja groba 13a, određene nedoumice izazivao je izgled strukture dijela donjeg zida istočne zidane obložnice (donožnica) toga groba. U ovogodišnjim arheološkim istraživanjima završnog sloja (4. otk. sloj) koja su uslijedila nakon otklanjanja konstrukcije groba 13a-b, utvrđeno je da se radi o ostacima solidno građena rimskog zida (5a). U trećini duljine, orijentirane prema južnom profilu sonde, taj je zid otkriven u samom temelju, u dužini od 4,25 m, dok su tri do četiri reda zidanog sloga sačuvana u dužini od 2 m i širini od 0,55 m. Zid je građen s dva kamena lica od uslojena pritesanog kamenja i ispunom od sitnog kamenja, morta i fragmentiranih opeka. Položen je u glinastu, žutu zdravicu (–2,45 m), u smjeru sjever-jug. S južne strane podvlači se ispod profila sonde, tj. zida 10, a na sjeveru seže do recentnog podzida (zid 4a), jer je čitav teren zbog kosine bio terasasto oblikovan. Podzid sačuvan u tri reda kamenja bez veziva, ujedno je rabljen i kao zid recentne grobnice na tome mjestu, uklonjene u prijašnjim iskopavanjima. U smjeru istoka zid 5a skreće i podvlači se ispod istočnog profila sonde, tj. visokoga kamenog zida 5, položena sjever-jug. Uslojenje pritesanog kamenja u donjim dijelovima tog zida različito je od onoga u gornjim, što će se ispitati sljedećim istraživanjima na neistraženoj površini groblja istočno od zida. No, za sada se može reći da je otkriveni zid 5a potvrda najstarije građevinske aktivnosti na lokalitetu, čiji razmjer tek valja utvrditi. Produbljivanjem sloja žućkaste i glinaste zdravice s nakupinama rastvorenog vapnenca (5. otkopni sloj), uzduž zidova 5 i 10 mjestimično se prate škrti ostaci kamenog naboja u samoj zdravici, slično kakvoj kaldrmi, vjerojatno tragovi poda prostorije, načinjena ugrubo od kamenih pločica i fragmenata tegula.

Istočno od donožnice groba 18 koji je nakon dokumentiranja razidan, u predzdravičnom sloju (–2,11 m) nađena je kamena konstrukcija (zapadna strana groba s poklopnicom i uzglavnicom) groba 19. Ostatak grobne konstrukcije podvlači se ispod visokog zida 10, koji čini južni profil sonde. Grob je fotografiran u profilu zida i ostavljen za istraživanje u nekoj od sljedećih arheoloških kampanja, kada će se iskopavanja usmjeriti na neistraženi dio površine južno od zida 10. Sa sjeverne strane istraženoga groba 17 otkrivena je suhozidna kamena formacija, načinjena od jednog reda grubo oblikovanoga masivnog kamenja, temeljena u laporastoj zdravici u smjeru istok-zapad. Oblikuje strukturu poput rustičnog postolja – postamenta nekog objekta. S južne strane ima formirano lice, dok sa sjeverne zalazi u zemljanu kaskadu što se izdiže ponad zida. Na zapadnom kraju te kamene konstrukcije nalazi se masivni kameni blok, tlocrtno poput amorfnog četverokuta, nalik kamenu živcu koji je rabljen na licu mjesta, s tragom

morta na gornjoj površini (–1,75/–1,83 m). Sada je teško odgovoriti na pitanje kojem je objektu unutar arhitektonsko--sepulkralnog sklopa južno od sadašnje crkve sv. Stjepana pripadala otkrivena konstrukcija.

Sonda IV

Smještena je uz suhozidnu ogradu, južno od istočnoga ulaznog stubišta staroga groblja, 1,60 m južno od arheoloških ostataka temelja dviju otkrivenih apsida. Sonda je već tijekom istraživanja 2005. godine, kada je istražena do dubine od –0,45 m, formirana u veličini od oko 5 m² (2,70x1,90 m). Nastavkom iskopavanja, u sredini sonde, u sloju neposredno ispod recentne grobnice br. 2 registrirana je blago izdignuta nakupina vapnenog morta, zemlje i lomljenog kamenja na razini od –0,60 m, dok je na ostalim dijelovima sonde ta razina znatno niža (–0,90 m). U otkopnom sloju između –0,60 i –0,70 m pronađeno je dosta keramičkih ulomaka rimske klasične epohe i ulomak žrvnja, kao i skulptirani ulomak noge mramornog kipa. S obzirom na to da je za iskopavanje i definiranje strukture na koju se tom prilikom naišlo, kao mogućeg dijela nadsvođene zidane grobnice ili urušenog dijela zida južno od apside, potrebna preglednija površina, što bi se postiglo širenjem sonde južno i istočno, a što za sada nije preporučljivo prije stabilizacije i obnove južnog zida sadašnje crkve sv. Stjepana.

Šupljina na južnom sektoru, nastala arheološkim istraživanjima u sondi I i II, s 3 m visokim istočnim (zid 5) i južnim profilom (zid 10), nakon istraživačkih radova ispunjena je tucanikom do površinske razine. Sve su zidane arheološke strukture na propisani način prethodno prekrivene geotekstilom. Takvim tamponom stabiliziran je ostatak površine staroga groblja, a ponajprije zidovi južne crkve.

Sjeverni sektor

Sonda III

U sjeverozapadnom kutu staroga groblja, točnije u trokutu između ogradnog suhozida i podzida sjeveroistočnoga grobišnog platoa (35 m²), rad je bio usmjeren na dekomponiranje kamene konstrukcije recentnih grobnica istraženih proteklih godina. U njihovu se ziđu otkrilo nekoliko vrijednih kamenih spolija: fragment nadgrobnog titulusa, ulomak ornamentiranog pluteja oltarne ograde starokršćanske crkve, masivni obrađeni prag vrata crkve ili poganskog hrama te ulomak starokršćanskog kapitela. Kao gradivo istih zidanih grobnica otkriveno je i nekoliko obrađenih kamenih blokova, većinom četvrtaste forme, koji su vrstom obrade – klesanja istovjetni kamenu kojim su građeni kasnosrednjovjekovni grobovi (1 – 14) južno od crkve sv. Stjepana, koji upućuju na to da su i blokovi otkriveni u sondi III izvorno pripadali (kasno)rimskom hramu na lokalitetu. Kako bi se proširila otkopna površina sonde u smjeru istoka, otklonjen je suho građen podzid s potpornjakom, kada su kao kameni spoliji pronađeni ulomak starokršćanskog pluteja i nekoliko ulomaka s obrađenim užljebljenjima – utorima.

Sonda V

Formirana je u sjeveroistočnom nastavku sonde III, zahvativši slobodnu površinu (4,76x1,60 m) do ruba kamenog stubišta što spaja prostor s crkvama i povišeni zemljani plato sjeverno od crkve sv. Antuna. Iskopavalo se unutar dva otkopna sloja. Prvi je činio površinski tamni humus i trava, visine 0,55 m, sa sporadičnim fragmentima tegula i imbreksa. U drugom sloju pojavljuje se nasuta svijetlo smeđa zemlja s manjim nakupinama sipke žbuke, pogotovo u južnom dijelu sonde. U istom sloju, uz sjeverni stari ogradni zid nađen je recentno ukopani dječji kostur, poremećen žilama stabla s dva čavla oko fragmenata lubanje, dok je na prsima bilo još svježih tragova neraspadnute zelenkaste odjeće. Kostur je prekriven kamenim pločama, a taj dio sonde ostavljen neiskopan. U južnom dijelu sonde nađena je formacija rimskog zida u smjeru sjever-jug, široka 0,56 m, s dva kamena lica i mortom kao vezivom. Otkopavanje sloja pratili su sitni nalazi među kojima su ulomci grube kućne keramike s ukrasom valovnice, rimska keramika finije crvene fakture te ulomak pluteja oltarne ograde kao dio cjeline kojoj pripada i fragment pronađen u sondi III.

Radovi na crkvama

Crkve sv. Stjepana i sv. Antuna u planu su sanacije i obnove. Za sada se kao prioritetan zadatak postavlja pitanje statičke stabilizacije iznimno trošnih crkava na lokalitetu. Prije svih radova na obnovi, tj. izradi projekta uređenja crkava i groblja, potrebna su arheološka i konzervatorska istraživanja, a u sklopu toga izrada detaljnoga arhitektonskog snimka postojećeg stanja. Ta je dokumentacija bitna za razumijevanje povijesnog razvoja tog lokaliteta, počevši od antike preko starokršćanskog i predromaničkog razdoblja, do gotike i baroka, pa i dalje. Izrada arhitektonskog snimka, kao i projekta ukupne obnove i prezentacije lokaliteta povjerena je uredu ovlaštenog arhitekta Ive Vojnovića iz Splita. Godine 2007. načinjen je snimak postojećeg stanja vanjskog izgleda dvostrukih crkava, a sadrži sve potrebne tlocrte, presjeke i pročelja s ucrtanom kamenom strukturom u mjerilu 1 : 50. Snimljeni su i arheološki ostaci zidova starijih povijesnih slojeva u neposrednoj blizini crkava. Zbog organizacijskih i ostalih tehničkih datosti, u ovom trenutku nije moguće istovremeno istraživanje na prostoru groblja i u samim crkvama, stoga će se izrada arhitektonskog stanja s prikazom – crtežom kamene strukture unutrašnjih lica zidova dovršiti u drugoj fazi, tj. nakon skidanja unutrašnje žbuke u crkvama.

Dotrajala i vlažna unutrašnja žbuka na zidovima u obje crkve skidana je koncem 2007. godine. Prethodno je sondirana postojeća žbuka, u organizaciji ovlaštene tvrtke (NEIR, d.o.o.). Površina žbuke istraživana je radi utvrđivanja oslika na zidovima u interijeru crkava. Zbog specifičnosti položaja na groblju u blizini mora – posolice te zbog neprovjetravanja, zidovi su u unutrašnjosti crkava osobito vlažni i obiluju naslagama plijesni i gljivica. Otvoreno je 5 sondi (30x30 cm), i to u crkvi sv. Stjepana – po dvije na sjevernom i južnom zidu te jedna u apsidi. Sonde nisu načinjene u crkvi sv. Ante jer je vidljivo da je nedavno ožbukana cementnom žbukom. Sondažna istraživanja u crkvi sv. Stjepana pokazala su da na zidovima nema očuvanih tragova starijih oslika. Ispod sloja novije žbuke nalazi se vezivna žbuka i struktura zida bez tragova polikromije. Tom je prilikom u tjemenu apside crkve sv. Stjepana otkriven recentno zazidan prozorski

otvor, a u zapuni je kao spolij bio kameni ulomak rimskog latinskog natpisa u čijem se tekstu spominje trijem (portik), što je vrijedan nalaz jer djelomično upućuje na izgled i organizaciju tog prostora u antici.

Literatura

Delonga 2005 V. Delonga, Sustipan, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 247 – 249.
Delonga 2006 V. Delonga, Sustipan, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 407 – 408.
Dyggve 1996 E. Dyggve, Povijest salonitanskog kršćanstva, Split, 1996.

mr. sc. Vedrana Delonga

Summary

For a number of years by now (2002-2008), experts from the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split have been carrying out archaeological excavations in the Poljica coastline area, actually, at the place called Sumpetar, at the site of Sustipan, with the churches of St Stephen and St Anthony the Abbot and with an old parish cemetery. Archaeological material and new elements for the reconstruction of a historical image of the site with a long lasting cultural continuity emerge successively to the light of day; in architectural remains in the field and in moveable archaeological material can be tracked from Roman Antiquity and the life of the Illyrian-Roman settlement of Nareste right to the beginning of the 20th century.
In line with the situation as found in the field, systematic archaeological excavations covered part of the space of the old cemetery south of St Stephen's (Sv. Stjepan) (the southern sector as it is called), where there have been no burials for more than half a century and where architectural elements and spaces of the original church from the Early Christian period are assumed. The major part of the operations in the 2008 campaign was directed to final excavations in test pits I and II, which went on below a level of -2.10 m (4th excavation stratum), which was preceded by operations to dismantle recent (L1/2) and three late medieval graves (13a-b, 18, 17). The research established that the late medieval graves went deep down to the level of the actual Roman-Late Antiquity cultural stratum, which is also the final archaeological stratum (4th excavation stratum), which in this campaign was explored on the surface of both test pits (I and II). It is obvious that the whole south west edge zone of test pit II, which consists of a series of 14 late medieval graves (1-14) was built of very high quality dressed square or rectangular stones, which suggests stone material coming from some building of the area from the period of classical Roman Antiquity. The remains of pagan sepulchral carving as spolia in graves uncovered in the same south west cemeterial zone, and indirectly the testimony of the epigraphs, permit a hypothesis to be made about the originally sepulchral architecture, in which perhaps it is possible to identify the underground room of a mausoleum (crypt, gave cell), very similar to the building of the fine Roman period mausoleum in Sustipan in Kaštel Sućurac, alas destroyed by the construction of the Jugovinil factory in 1947 (Dyggve, 1996).
The most frequent number of finds (fragments of ceramic vessels and glasses from Late Antiquity, examples of Late Antiquity minims, a fragment of the arc of a fibula, iron wedges, broken tegulae) show characteristics that link up with the typology of archaeological finds and stratigraphic relations (depths of -2.22 to -2.25 m) in the zone investigated in the 2004 campaign north of grave 143a, which we then provisionally interpreted as a room that was a part of a Late Antiquity church and sepulchral complex (Delonga 2004). In this year's investigations of the final stratum (4th stratum), the remains of a soundly built Roman wall (5a) were found. This wall is a confirmation of the earliest building activity in the site, the scope of which is still to be determined.

Redni broj: 291
Lokalitet: Svećurje – Žestinj
Naselje: Kaštel Novi
Grad: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom studenoga 2008. g., ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika odradila je drugu istraživačku kampanju na lokalitetu Svećurje u Kaštel Novom. Iskopavanja su provedena u okviru redovitoga programa Muzeja, a financiralo ih je Ministarstvo kulture te Grad Kaštela i Splitsko-dalmatinska županija u okviru projekta „Trogirski distrikt". Iskopavanjima je rukovodio muzejski savjetnik Tonči Burić, a dokumentaciju je izradio Miran Palčok, dokumentarist Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. U stručnoj su ekipi bili i studenti arheologije s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, apsolventice Marica Milić i Ivana Ćurkov te student četvrte godine Mario Mustapić, svi iz Kaštela.

Koncem lipnja 2007., na položaju Svećurje u Kaštel Novom, nepunih 100-tinjak metara južno od crkve sv. Jurja, slučajno su otkriveni grobovi iz starohrvatskog vremena. Tijekom srpnja i kolovoza iste godine, ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika obavila je zaštitna iskopavanja na ugroženom dijelu lokaliteta, na zemljištu braće Matić. Ukupno je otkriveno i istraženo 48 grobova koji čine tek dio većega starohrvatskoga groblja. Preliminarni rezultati prikazani su na izložbi koja je početkom 2008. postavljena u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (Burić 2008). Tu su date određene paralele i prikaz pojedinih tipova nalaza, a cijeli je segment okvirno datiran u 9. st.
Na temelju terenskih spoznaja utvrđenih detaljnom reambulacijom širega okoliša istraženoga segmenta groblja i prema općem slijedu pružanja grobova u njemu, utvrđeni su osnovni smjerovi pružanja groblja prema jugu i jugoistoku. Tako omeđeni areal presječen je novom trasom ceste koja je nedavno asfaltirana, pa je moguće da pokoji grob ulazi i pod tu trasu, kako je već utvrđeno i 2007. godine. Istočno od asfaltne ceste pruža se krševit

Panorama segmenta groblja na Svećurju tijekom iskopavanja 2008. godine

kamenjar u kojemu gotovo i nema zemlje, pa je na tom dijelu teško očekivati nove grobove. U prostoru koji omeđuje ta cesta i istraženi segment groblja, pružaju se tri odjelite čestice na kojima se mogu očekivati nalazi grobova koji pripadaju tome istom groblju. Odmah do ceste manja je trokutasta parcela, a zapadno od nje veći je teren u vlasništvu Ante Vuletina Cirojkova, na kojemu su zasađeni bademi i masline. Jedan je od istraženih grobova (G-1) i ulazio dijelom u tu parcelu, te i bio neposredan povod iskopavanju 2007. godine. Između zemljišta Vuletin i manje trokutaste parcele uz cestu leži isječak staroga puta koji je vodio smjerom sjever-jug iz nižih predjela polja prema crkvi sv. Jurja. Na tom su putu reambuliranjem otkriveni okviri konstrukcija dvaju grobova (G-49 i G-50), koji su i bili povod da je upravo taj segment puta odabran za nastavak iskopavanja. Trasa toga puta i parcele na kojima se očekuju grobovi završavaju na jugu s pravcem poprečne poljske komunikacije, staroga puta koji smjerom istok-zapad povezuje taj predio s prostorom donjokaštelanskog polja prema istoku i vodi do drugoga važnog lokaliteta Gospe od Stomorije (Omašić 2001, 104-6.). Taj put vjerojatno nasljeduje jedan od agerskih dekumana, pa je samim tim i južna granica groblja precizno omeđena.

Valja odmah naglasiti da su grobovi na toj dionici puta veoma loše očuvani. Razlog tomu je upravo sam put koji je kao takav trasiran znatno kasnije od vremena ukopavanja na tom položaju, kada je uspomena na one koji su tu pokopani već sasvim izblijedjela, a to je po svoj prilici vrijeme nakon srednjega vijeka ili neposredno prije. Trasiranje pravca puta rezultiralo je vađenjem glavnine grobnih poklopnica, ali u većem broju slučajeva i samih osteoloških ostataka iz grobova. To je razlog da u većini grobova nisu pronađeni ni kosturi, ili tek njihovi minimalni ostaci, a nije bilo ni nalaza. Sam put širok je između 3,5 i 4 m, a dužina očuvane trase iznosi oko 40 m. Istraženo je, dakle, oko 120 m^2. Na cijeloj dužini puta grobovi su ležali neposredno ispod površine. Nađeno je ukupno 16 grobova (od G-49 do G-64), jednakih odlika kao i oni u prethodnoj kampanji. To su starohrvatski grobovi čije su rake obložene kamenim konstrukcijama od ploča ili uslojenog kamenja, koji tvore grobne škrinje pokrivene kamenim poklopnicama. I grobovi na tom sektoru imali su konstrukcije učvršćene glinom, a smjer pružanja im je analogan onima otkrivenima 2007. godine, tj. orijentirani su E-W s razumljivim otklonima, a pružaju se u više nepravilnih redova. Konačna slika groblja moći će se dobiti tek kada se istraže i grobovi na preostale dvije parcele, čime bi se na ranosrednjovjekovnoj karti Hrvatske dobio još jedan temeljito istražen lokalitet. Nadamo se da će se to u dogledno vrijeme i ostvariti.

Literatura

Burić 2008 Tonči Burić, Svećurje, starohrvatsko i srednjovjekovno groblje sela Žestinj s crkvom Sv. Jurja (katalog izložbe), Split

Omašić 2001 Vjeko Omašić, Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, Kaštela

Tonči Burić

Summary

During November 2008 a team from the Museum of Croatian Archaeological Monuments did a second excavation campaign at the site of Svećurje in Kaštel Novi. During summer 2007, after the accidental discovery, the salvage excavation of a largish segment of an Early Croatian cemetery at the site of Svećurje was carried out. Forty eight graves were investigated; in outline, they were dated to the 9th century, and the direction in which they lay showed that the cemetery spread to the south and south east, all the way to the wide field track deployed in an E-W direction, which probably took over the course of the decumanus in the Salona ager. This meant that the southern border of the cemetery was firmly determined, and the eastern border was bounded by the course of the main road, recently asphalted, which, from the plain, comes to the medieval church of St George of Žestinj. In the space between these two directions and the segment investigated there remained three detached units at which graves can be expected. These are two private plots that are separated by the course of the one-time field track that the asphalt course intersected, and at which during a reambulation of 2007 the contours of two grave structures (G-49 and G-50) were established. Hence this part of the track was set aside for excavation in this year.

It should be pointed out at once that graves in this part of the track are very poorly preserved. The reason for this is the track itself, which intersected a large part of the cemetery, and it is clear that it was pushed through much later, at the end of the medieval period, or in the early modern period. The routing of the track and periodical repairs resulted in the removal of most of the grave copings, and in most cases of the actual osteological remains from the graves. This is why in most graves we did not find even any skeletons. About 120 square metres were investigated. Along the whole length of the track, the graves were just under the surface. A total of 16 graves was found (from G-49 to G-64), of the same features as in the previous campaign. These are Early Croatian graves, the grave pits of which are lined with stone constructions of slabs or layered stones, creating a grave casket, covered with stone coping. The graves in this section too had constructions reinforced with clay, and the direction in which they extended is analogous to those discovered in 2007, i.e. they lie from east to west with understandable divergences and stretch in several irregular rows. We will be able to obtain a final image of the cemetery only when the graves in the other two plots are investigated, which will mean that on the early medieval map of Croatia we will get one more thoroughly excavated site. We hope that this will come to pass in the foreseeable future.

Položaj špilje Kopačine na otoku Braču

Redni broj: 292
Lokalitet: Špilja Kopačina
Naselje: Donji Humac
Grad/općina: Nerežišće (otok Brač)
Pravni status: R-1075
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U listopadu 2008. provedena je treća kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u špilji Kopačini kod Donjeg Humca na otoku Braču. Stručni voditelj istraživanja bio je Damir Kliškić. Stručnu ekipu činili su studenti arheologije. Voditelj je projekta Arheološki muzej u Splitu. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Pri dolasku na teren konstatirano je da se na prostoru sonde 2 nije dogodila nikakva nasilna devastacija. Prije samih početka radova prekrivenu je sondu 2 trebalo otvoriti i pripremiti za rad, odnosno nakon izbacivanja nabacane vlažne zemlje, većeg kamenja i crne plastične cerade, trebalo je ostaviti sondu da se dobro osuši jer se zbog velike vlage (nastale zbog kondenzacije) nije moglo odmah raditi u njoj. Za to vrijeme nastavilo se prosijavanje sedimenta unutar sonde 1, izvan metalne ograde koja je otvorena još u I. kampanji 2006. godine. Kako se unutar prostora te sonde veličine 4x2 m predviđa otvaranje još jedne arheološke sonde na intaktnoj površini veličine 2x2 m, nužno je bilo doseći originalni nivo pretpećinskog prostora. Unutar sonde 1 sada se nalazi sediment izbačen iz špilje tijekom prijašnjih istraživanja.
Kako je dubina nasutog sedimenta u sondi 1 bila dublja od očekivane, do kraja ovogodišnjih istraživanja došlo se do originalnog nivoa na samo jednom dijelu te sonde. U sljedećoj kampanji planira se otvoriti cjelokupan prostor te sonde do originalnog nivoa. Nasuti je sediment također pomno prosijavan, pri čemu je sakupljena znatna arheološka građa ponajviše u obliku kremenih i koštanih predmeta, školjaka te u manjem broju kamenih predmeta i keramike. Nakon istraživanja prostor te sonde nasut je većom količinom kamenja, u nadi da će to onemogućiti bilo kakvu devastaciju unutar nje do sljedećih istraživanja 2009. godine.
Kada se sonda 2 potpuno osušila, bilo je potrebno očistiti znatno urušavanje bočnog nanosa koji je zbog kiša propao unutar nje. I taj je nanos zapravo izbačeni sediment iz špilje, nastao za vrijeme starih istraživanja. Da se više ne bi događalo obrušavanje, bilo je potrebno izbaciti znatan dio istog nanosa i njegov rub znatno udaljiti od svih rubova sonde 2, da nakon obrušavanja ne bi bio oštećen profil

Izbor kremenih jezgri i strugala iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Izbor kremenih sječiva iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Koštani privjesci iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

iste sonde. Cijeli je taj nanos također pomno prosijan, pri čemu je prikupljen cjelokupan arheološki materijal. Potom je započelo skidanje arheološkog sedimenta unutar sonde 2, gdje se stalo u prethodnoj kampanji 2007., nad kojom je podignuta konstrukcija zbog eventualne kiše, odnosno velike jutarnje vlage i rose.

Skidanjem sedimenta unutar sonde 2 nastavila se povećavati površina velikih kamenih blokova, posebno unutar dva istočna kvadrata, otpalih sa stropa špilje. Sužavanjem radnog prostora, više nije bilo moguće da cijela ekipa radi unutar nje. Do kraja istraživanja i u sondi 2 sakupljena je znatna arheološka građa koja se uglavnom sastojala od kremenih izrađevina i kostiju životinjskog podrijetla te u manjoj mjeri raznih školjaka. Za većinu predmeta pomno je vođena arheološka dokumentacija. Kremena industrija mahom manjih dimenzija i koštani predmeti impliciraju da arheološka građa prikupljena ovogodišnjim istraživanjima iz sonde 2 vjerojatno pripada mezolitskom periodu. I unutar ovogodišnjih istraživanja zbog brojnosti arheološkog materijala koji je uvjetovao tempo rada, radilo se unutar jedne stratigrafske jedinice.

Nakon samih istraživanja, sonda 2 opet je prekrivena crnom plastičnom ceradom te zaštićena zemljom i kamenjem od utjecaja kiše ili eventualne devastacije. Arheološki se istraživalo isključivo ručnim iskopom po svim normativima arheološke struke, uz uporabu ručnog sita kroz koje su se prosijavali nasuti i intaktni sedimenti. Izrađena je cjelokupna potrebna dokumentacija vezana uz arheološka istraživanja i pohranjena je u Arheološkom muzeju u Splitu. Cjelokupan iskopani arheološki materijal očišćen je i sortiran te propisno uskladišten i također pohranjen u Arheološkom muzeju u Splitu.

Koštani privjesci iz sonde 1 (foto: D. Kliškić)

Literatura

Čečuk 1992 Božidar Čečuk, Arheološka istraživanja u špilji Kopačini na otoku Braču, Obavijesti HAD, 24/3, Zagreb, 1992: 37 – 42.

Čečuk 1993 Božidar Čečuk, Istraživanja u špilji Kopačini pokraj Donjeg Humca na otoku Braču, Obavijesti HAD, 25/3, Zagreb, 1993: 46 – 52.

Situacija u sondi 2 nakon istraživanja (foto: D. Kliškić)

Čečuk 1996 Božidar Čečuk, Špilja Kopačina kod Donjeg Humca na otoku Braču, ARR, 12, Zagreb, 1996: 13 – 30.
Čečuk 2005 Božidar Čečuk, Kopačina na Braču, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2005: 148 – 149.
Karavanić 1992 Ivor Karavanić, Prijedlog osnovnoga strukovnog nazivlja za srednji i mlađi paleolitik, OA, 16, Zagreb, 1992: 15 – 35.
Kliškić 2007 Damir Kliškić, Kopačina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 443 – 444.
Kliškić 2008 Damir Kliškić, Kopačina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 528 – 530.
Malez 1984 Vesna Malez, Determinirana fauna iz naslaga spilje Kopačine, Brački zbornik, 14, Supetar, 1984: 140 – 141.
Vrsalović 1960 Dasen Vrsalović, Pretpovijest i Stari vijek, Brački zbornik, 4, Zagreb, 1960: 31 – 110.

Damir Kliškić

Summary

In October 2008, the third campaign of systematic archaeological excavations of the Kopačina Cave by Donji Humac on Brač island was carried out. In this year's excavations, part of the team worked in test pit 1, which is outside the metal fence, while the other part of the team worked in test pit 2, within the same meal fence. Inside external test pit 1 lies sediment ejected from the cave during earlier archaeological excavations. Since in this area it is planned to start a test dig on an intact area, it was necessary to get to the original level, which was done in this year's excavations at just one part of the pit because of the unexpected depth of the sediment tipped inside it. The sediment was carefully sieved, from which considerably archaeological material was acquired, mostly in the form of flint and bone items, shells and a smaller number of stone items and ceramics.
In test pit 2, work continued on the removal of the sediments, from where a halt was made in the previous campaign, of 2007. As the sediment was removed from inside test pit 2, the area of large stone blocks that had once fallen from the ceiling of the cave went on increasing. Up to the end of the excavation, in test pit 2 as well a considerable amount of archaeological material was collected, largely consisting of flint artefacts and bones of animal origin and to a smaller extent various shells. The flint industry, mainly of smaller dimensions, and the bone objects imply that the archaeological material collected in this year's excavations from test pit 2 probably belongs to the Mesolithic.

Redni broj: 293
Lokalitet: Trogir – Ulica I. Duknovića 6a
Naselje: –
Grad/općina: Trogir
Pravni status: N-5 (urbanistička cjelina Trogir)
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na česticama 566 i 567, k.o. Trogir, zaštitna arheološka istraživanja trajala su od 25. do 31. listopada 2008. Navedene su čestice u vlasništvu obitelji Kuzmanić i nalaze se u užoj gradskoj jezgri grada Trogira, u Ulici Ivana Duknovića 6a. Istraživanja je vodio arheolog Zvonimir Forker, djelatnik tvrtke Mark – ING d.o.o. iz Splita. Ta su se istraživanja nastavila na prijašnja istraživanja Regionalnoga konzervatorskog zavoda u Splitu, a prethodila su izgradnji stambenog objekta.

Zid na zapadnoj strani ulice, novovjekovni objekt

Sama istraživanja odvijala su se u dvije faze: u prvoj je fazi istražen prostor na samoj ulici, dok je u drugoj fazi istražen prostor trošnog objekta na istočnoj strani ulice. Cilj istraživanja bio je utvrđivanje prisutnosti antičkog rastera ulica. Istraživanja na prostoru ulice obuhvatila su uklanjanje sloja recentnog materijala koji je bio nanesen nakon navedenih istraživanja i koji je bio debeo 80 cm. Na dnu tog sloja ostalo je sačuvano tek nekoliko komada kamenih ploča koje su služile kao nivelacija terena za podne keramičke ploče objekta koji je tu prije stajao, a koje su uklonjene tijekom prijašnjih istraživanja. Jednako tako, nađeni su ostaci kamenog zida na zapadnoj strani. Nakon toga započelo je otvaranje sonde veličine 2x1 m, koja je bila smještena na sredini prostora. Zapadni dio sonde, za razliku od istočnog, bio je intaktan te je u slojevima crvenice pružio malobrojne nalaze grube rimske keramike i ulomke amfora koje se okvirno mogu datirati u 3. st., a koji su se nalazili poslagani na tankoj kamenoj ploči te su vjerojatno služili kao zaštita od prodora mora.
Nakon uklanjanja kamene ploče javio se sloj lapora bez nalaza te je smatran sterilnim slojem. U istočnom dijelu sonde nije bilo nalaza, a činila ga je ispremiješana svijetla zemlja. Sonda je istražena do dubine od 90 cm, a samo je istraživanje bilo podosta otežano stalnim prodiranjem mora. Prostor unutar objekta na istočnoj strani ulice istražen je u drugoj fazi. Po cijeloj dužini objekta otvoren je rov širok 1 m. Početni sloj bio je nasip sastavljen od zemlje, sitnog kamenja i recentnog materijala, a sličan sastav imali su i ostali slojevi (recentni materijal javlja se sve do pojave mora). Po sredini objekta, na dubini od 20 cm nalazio se recentni pregradni zid koji je uklonjen i koji je ispod sebe imao nepravilno tesano kamenje kao nivelaciju terena. S istočne strane, a po cijeloj dužini rova, na dubini od 50 cm javlja se dosta svjetlija zemlja. Riječ je o ostacima pravljenja vapna kojim se izolirao objekt. Na dubini od 80 cm počinje prodor mora te su zaustavljena istraživanja. Rov nije dao ni jedan arheološki ostatak.

Zvonimir Forker

Summary

Salvage archaeological excavations were carried out in the area of the very centre of the old city of Trogir prior to the building of a residential structure. It was assumed that the excavation would give a better insight into the ancient grid of streets of the city but because of the spatial constraints and the short time allowed for the implementation of the excavations, no such new knowledge was obtained.

Redni broj: 294
Lokalitet: Utvrda Nutjak
Naselje: Trilj
Grad/općina: Trilj
Pravni status: P-1000
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja 2008., Muzej triljskog kraja proveo je drugu kampanju zaštitnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Nutjak, srednjovjekovnoj utvrdi na desnoj obali Cetine, nizvodno od današnjeg Trilja. Osim istraživanja, privremeno su konzervirani najugroženiji dijelovi arhitekture, uz odobrenje i stalni nadzor Konzervatorskog odjela u Splitu. Istraživanje je vodila Angela Tabak, a fizičke je radove obavljalo pet radnika. Tehničku dokumentaciju prema postojećoj podlozi Zavoda za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu i Konzervatorskog odjela u Splitu izradila je tvrtka Arheo plan d.o.o. (direktorica Nela Kovačević, dipl. arheologinja). Financijska sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture.

Jugoistočni dio utvrde nakon istraživanja (foto: A. Tabak)

Istraživalo se na platoima u jugoistočnom dijelu utvrde. Riječ je o tri manja platoa iznad strme obale riječnog korita, koji su na nižim nivoima u odnosu na samu kulu. Kako nivo strmo pada prema jugu i istoku, tako je kamena litica na kojoj je građena kula na koti 342, dok je vrh temelja najnižeg objekt P4 otprilike na koti 328. Već su se prije istraživanja na

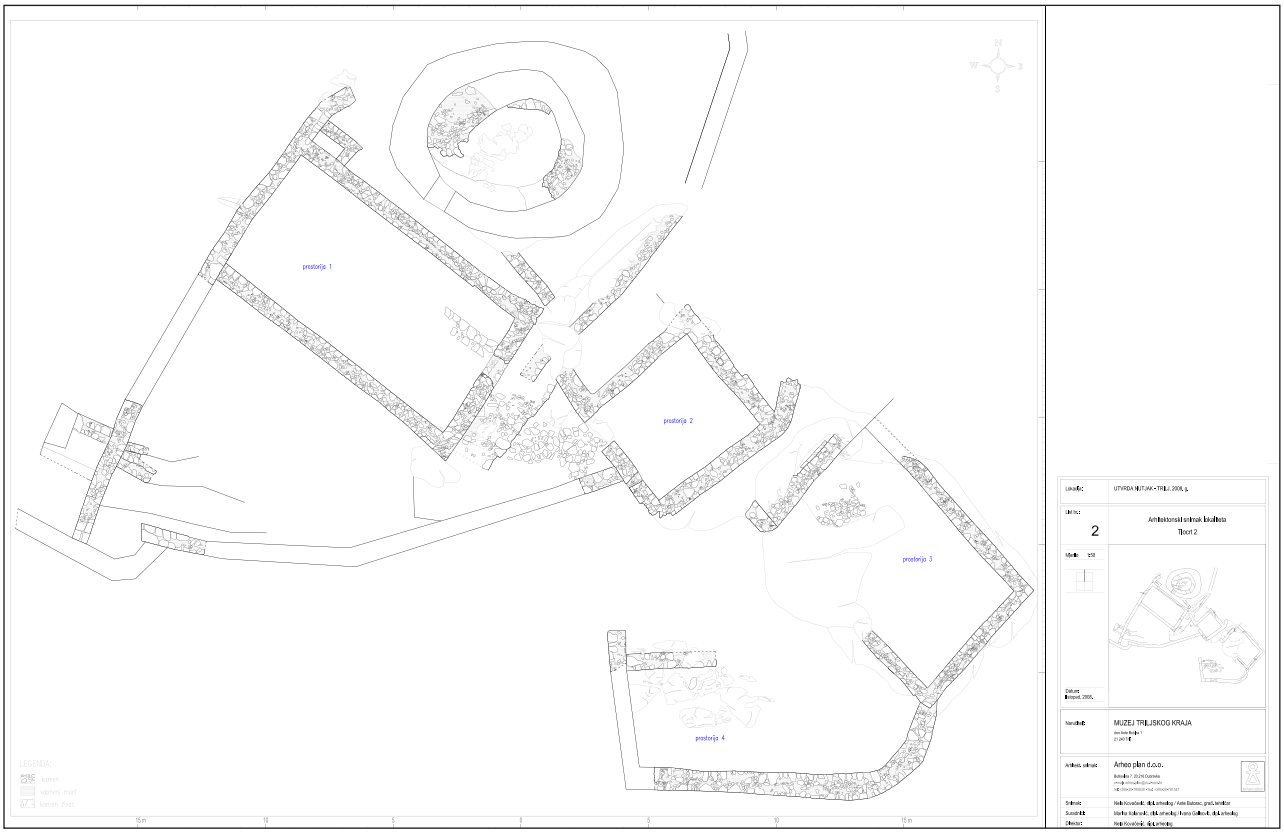

Arhitektonski snimak stanja 2008. godine (izradio: Arheo plan d.o.o.)

svakom od platoa uočavali uglavnom samo vanjski zidovi fortifikacijskog sklopa, a istraživanja su potvrdila postojanje objekata čije su dimenzije određene upravo veličinom i oblikom samih platoa. U kampanji 2007. godine (Babić 2008) započelo je istraživanje prvog platoa jugoistočno od kule i utvrđeno postojanje objekta – Prostorija P2, čije su unutrašnje dimenzije zidova 4,85, 4,55, 5,30 i 4,30 m. U kampanji 2008. nastavljeni su radovi te je između P2 i kule pronađen zid dužine 6,10 m, smjera pružanja SI-JZ. Udaljen je oko 3 m od unutrašnjeg lica sjeverozapadnog zida P2, a vjerojatno je dio obrambenog bedema koji je opasivao kulu na istočnoj strani. U sjevernom se dijelu taj bedem lomi i zauzima smjer S-J, s neznatnim otklonom prema istoku. Na jugozapadnom zidu P2 pronađen je otvor/puškarnica. Otkriven je i ulaz u objekt, širine 1,25 m, kojemu donji prag čini kamen živac te popločenje nepravilnim kamenom bez veziva (tzv. kaldrma) ispred samog ulaza.

Na sljedećem platou još nižeg nivoa istraživanjima je utvrđeno postojanje objekta – Prostorija 3 (P3), oblika nepravilnog pravokutnika, izduženog u smjeru SZ-JI, unutrašnjih dimenzija oko 8,60x5,20 m. Već se skidanjem humusnog sloja u središnjem dijelu platoa došlo do litice (kota 331) na koju se u sjeverozapadnom dijelu prostorije nadovezao djelomično očuvan dio popločanja nepravilnim kamenom. Otkriven je i očišćen sjeverozapadni zid objekta, sačuvane duljine 4,10 m. Zidovi su nepravilni, a u sjeveroistočnom i zapadnom kutu vežu se na kamenu liticu. Na najnižem nivou koji čini plato izdužen u smjeru istok-zapad, prije istraživanja bio je vidljiv vanjski rub južnog zida te zapadni zid očuvan u visini od 2,80 m, koji zatvaraju objekt – Prostorija 4 (P4). Južni se zid na istočnom kraju polukružno lomi te se naslanja na liticu u sjeveroistočnom kutu objekta. Sjeverni zid otkriven je ispod tankog sloja humusa, a sačuvan je u dužini od 3,50 m na kamenoj litici. Najveće unutrašnje dimenzije objekta P4 iznose cca 11,50x5 m.

Svrha istraživanja bila je definirati arhitekturu i upotpuniti postojeću nacrtnu dokumentaciju novim arhitektonskim snimkom lokaliteta te privremeno konzervirati najugroženije dijelove. Objektu P3 definirana je podnica, dok su P2 i P4 istraženi u smislu čišćenja i dokumentiranja obodnih zidova. Svi zidovi pokazuju jednaku tehniku gradnje grubo priklesanim kamenom, nepravilni su i nejednake debljine koja varira između 0,50 i 0,80 m. Trenutačno stanje istraženosti podrazumijeva potrebu nastavka istraživanja radi sanacije i konzervacije utvrde te konačnim ciljem uređenja i prezentacije lokaliteta u okviru ponude kulturnog turizma Trilja i Splitsko-dalmatinske županije.

Pokretni su nalazi u tom dijelu fortifikacije rijetki, a odnose se na ulomke grube i glazirane keramike, željezne nedefinirane ulomke, nekoliko vrhova samostrela, rijetke novčiće, ulomke stakla te životinjske kosti. Nalazi su preventivno očišćeni, oprani i sortirani u Muzeju triljskog kraja te predani na konzervatorsko-restauratorsku obradu.

Literatura

Babić 2008 A. Babić, Utvrda Nutjak, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Angela Tabak

Summary

During June 2008, the Trilj Local Museum carried out a second archaeological campaign in the area of the medieval fort of Nutjak. The research confirmed the existence of three structures on the plateaus in the south east part of the fort, and on some parts a paving of unbound broken stone is preserved. The purpose of the excavation was to investigate the architecture, record the existing state of the architecture and to execute provisional conservation of the parts most endangered. The floor of structure P3 was defined, while P2 and P4 were investigated to the extent of clearing, cleaning and recording the perimeter walls. All the walls show the same building technique with roughly dressed stone, they are irregular and of uneven thickness, which varies between 0.50 and 0.80 m. The current degree of investigation implies the need for a continuation of the excavations, with the aim of repairing and conserving the fort, the ultimate aim being to put it in order and present the site as part of the cultural tourism product of Trilj and the SD County.

Redni broj: 295
Lokalitet: Vidakova – srednjovjekovno groblje sa stećcima i bunar (AN 1)
Naselje: Gornji Rastovac
Grad/općina: Zagvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od sredine listopada do početka studenog 2008. zaštitno je arheološki istražen lokalitet Vidakova – srednjovjekovno groblje sa stećcima i bunar (AN 1). Sam lokalitet nalazi se na predviđenoj trasi ceste koja se od tunela Sv. Ilija pruža prema sjeveru. U istraživanju su sudjelovali: voditelj istraživanja Tomislav Jerončić, dipl. arheolog, zamjenik voditelja istraživanja, Ida Beg, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti, Vedran Katavić, prof. povijesti i arheologije te Marin Kraljev, dokumentarist, svi zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., koji su obavili potrebne nacrtne,

Bunar Vidakova nakon ispumpavanja vode, pogled prema jugoistoku

Unutrašnjost bunara Vidakova, zidana kamena oplata, pogled prema jugu

Stećak s likovnim prikazima pokraj Sv. Križa, pogled prema jugoistoku

fotodokumentacijske te tehničke radove. Uz stručnu ekipu, u istraživanju je sudjelovalo 9 fizičkih radnika, a nadležna konzervatorica bila je Ankica Bilokapić, prof. povijesti i arheologije iz Konzervatorskog odjela u Imotskom.

Riječ je o bunaru gotovo kružnog tlocrta, dimenzija 9,77x11,68 m, te izmjerenom dubinom od otprilike 5 m. Najprije je uklonjeno raslinje iz samog bunara, a potom uz pomoć motorne pumpe i ispumpana voda iz samog bunara. Ispod vode na dnu bunara pojavio se prilično debeo sloj nakupljenog mulja te flore i faune (SJ 12). Taj je mulj također uklonjen, tako da se ispod njega pojavilo originalno dno bunara ukopano u geološki sloj zemlje, odnosno takozvanu „tupinu“ (SJ 11). Otežavajuća

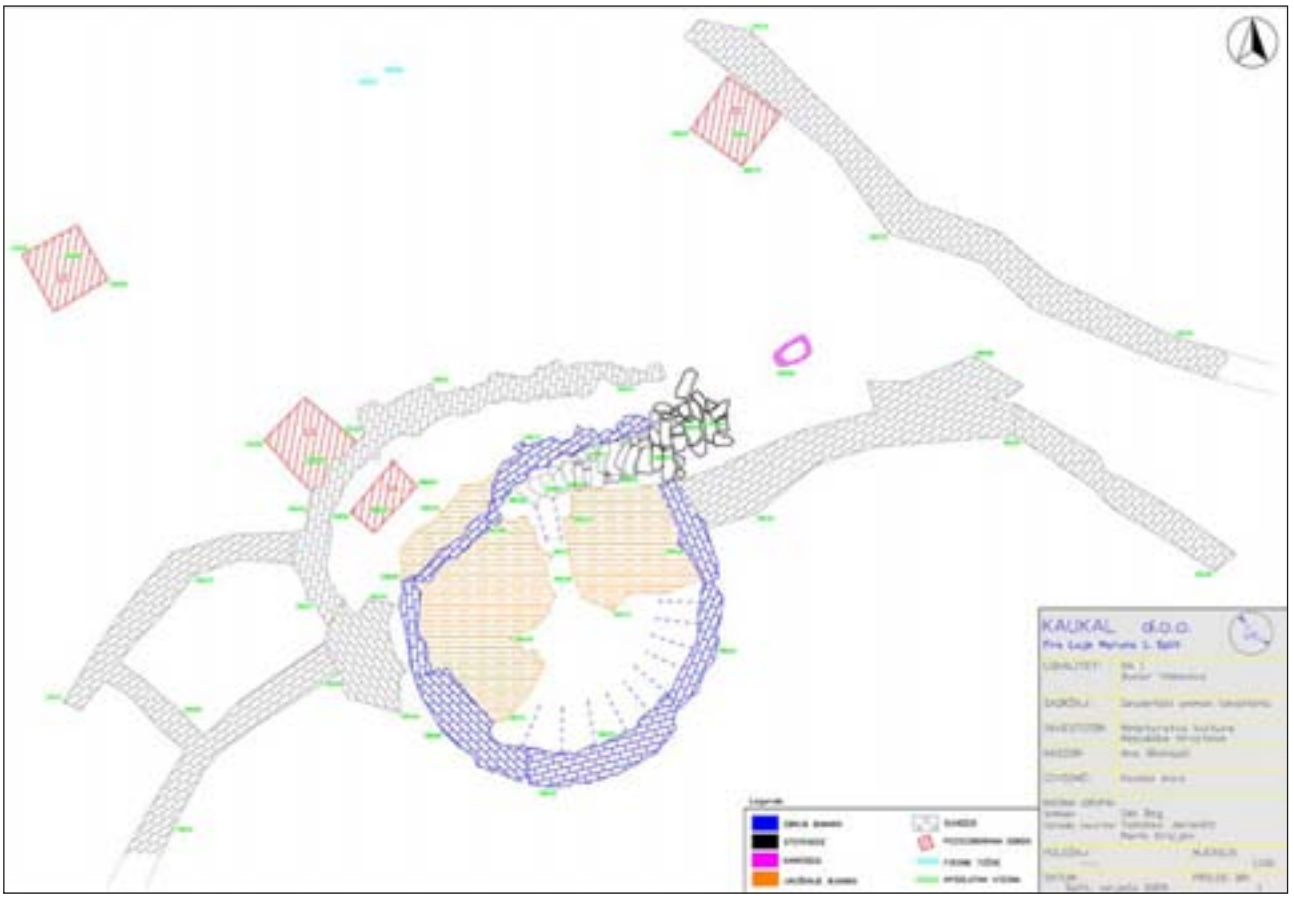

Položaj bunara Vidakova u prostoru

je okolnost bilo stalno skupljanje vode na dnu tijekom čitavog procesa ručnog vađenja mulja. Izmjerena dubina bunara od hodne površine bila je nešto veća od 5 m. Najviša točka kamene oplate (SJ 10) bila je na 389,67 m n.m., a najniža na 384,91 m n.m. Tamo gdje je kamena oplata završavala, započinjao je debeo sloj crnog mulja (SJ 12) čija je najniža točka registrirana na 384,38 m n.m. Mulj je djelomično prekrivao i tri urušenja kamena (SJ 7, 8 i 9), koja su se nalazila ispod srušenih dijelova kamenog podzida samog bunara. Sastavni dio bunara su i stube (SJ 13) koje počinju na hodnoj površini sjeveroistočno od bunara te se spuštaju prema jugoistoku unutar samog bunara do visine od 385,17 m n.m., odnosno ispod površine vode. U uglovima stuba bilo je crvenkasto-smeđe zemlje (SJ 14) koja se, vjerojatno tijekom vremena, slila sa zapadnog platoa. Vrijeme nastanka bunara teško je odrediti s obzirom na to da u njemu nisu pronađeni predmeti stariji od prošlog stoljeća, što i ne čudi s obzirom na činjenicu da ga lokalno stanovništvo svakih pedesetak godina isprazni i očisti.

U neposrednoj blizini, otprilike 5 m sjeveroistočno od bunara postoji i kamenica (SJ 16) ovoidnog tlocrta te dužine 1,20 m i širine 0,60 m. Kamenica još i danas služi za napajanje stoke na ispaši. Na prostoru oko bunara podignuti su i suhozidi radi omeđivanja zemljišta. Cilj istraživanja bio je u potpunosti dokumentirati trenutačno stanje očuvanosti bunara i arheološki istražiti neposrednu okolicu bunara, stoga su iskopane 4 sonde. Dimenzije sondi bile su 2x2 m, osim sonde 4 čije su dimenzije bile 1x2 m. U njima je evidentirano nekoliko stratigrafskih jedinica.

Sveukupno je pronađeno 6 posebnih nalaza. U sondi 1, u SJ 2 pronađeno je fragmentirano okruglo ravno dno smeđe pečene keramičke posude (PN 1), koje bi po fakturi moglo biti iz srednjovjekovnog razdoblja. Nalaz metalne kopčice (PN 5) sigurno je iz srednjeg vijeka, kao i vrlo vjerojatno fragment crno pečene keramičke posude s urezanom linijom (PN 6). Oba su nalaza iz sonde 3; kopčica iz SJ 15, a keramika iz SJ 3. Odnos stratigrafskih jedinica unutar sondi pokazao je da se sloj vodonepropusne „tupine“ prilikom građenja i ukopavanja samog bunara izbacivao jugozapadno od bunara po padini obližnjeg brda, što je omogućilo slijev oborinskih voda izravno u bunar.

Sonde su nakon istraživanja zatrpane, a prva kiša napunila je bunar do polovice kapaciteta, pokazujući koliko je, unatoč svojoj jednostavnosti, taj bunar zapravo funkcionalan. Za vrijeme istraživanja samog bunara, na suprotnoj padini brda, 125 m jugozapadno od bunara pronađen je stećak. Stećak se nalazio pokraj starog puteljka koji se pružao od crkve Sv. Križa u zaselku Stanićima u Gornjem Rastovcu prema jugoistoku. Prema lokalnoj predaji, blizu toga mjesta klesali su se stećci koji su se zatim prebacivali neposredno kraj spomenute crkve gdje, uostalom, još i danas stoje njih četiri. Na manje od jednog kilometra sjeverozapadno od položaja stećka izdiže se brdo Gradac sa svojom prapovijesnom gradinom, u čijem su podnožju zidine od megalitskih blokova. Ondje je pronađen i nalaz kacige i knemida. Istraženi prevrnuti stećak sljemenjak, dimenzija 1,45x0,90x0,47 m, zatečen je u vrlo lošem stanju, a prikazi tri (možda i četiri) šesterokrakih zvijezda repatica na pročelnoj strani te vjerojatno dvije zvijezde na začelnoj strani, teško se mogu pobliže identificirati zbog otučenosti ploha stećka. Razlog je tomu vjerojatno neadekvatan transport stećka nakon izrade. Stećak je fotografski i nacrtno dokumentiran, a restauracija je u tijeku.

Literatura

Alaupović Gjeldum 2007 D. Alaupović Gjeldum, Seoska graditeljska baština, Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja, (katalog izložbe), Zagreb, 2007: 435 – 437.

Gudelj 2007 LJ. Gudelj, Imota, povijesna struktura prostora, Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja, (katalog izložbe), Zagreb, 2007: 117 – 124.

Tomasović, Perkić, Alduk 2008 M. Tomasović, D. Perkić, I. Alduk, Topografija stećaka u Hrvatskoj, Stećci, (katalog izložbe), Zagreb, 2008: 90.

Tomislav Jerončić

Summary

During autumn 2008 salvage archaeological excavation was carried out at the site AN1 Vidakova. An artificial pond of almost circular form with dimensions 9.77 x 11.68 m with stone lining was dug into the ground to a depth of about 5 meters. In the process of drying, only a recent coffee mill was found, and the exact time the well was created is hard to define since every 50 years or so the local people clean it and take out the mud that accumulates relatively fast from the inflow of rainwater. During the creation of the actual pond and its digging, a layer of impermeable marl was used to coat the nearby slope of the hill. This increased the area for the collection of rainwater. Apart from cleaning the pond, pumping out water and removing mud from the pond, four test pits of 2 x 2 m were investigated. In them, as in the pond, very few finds were established of medieval and modern origin.

On the opposite slope of the hill, about 125 m south west of Vidakova pond, close to the cemetery and the medieval Church of Holy Cross in Stanići hamlet, a ridge stechak was found. It was in very poor condition, and the visual representations on it can not be analysed with any certainty. Restoration of the stechak is underway.

Redni broj: 296
Lokalitet: Vis – antička luka, uvala Stonca
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: P-3247
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje

Cilj rekognosciranja 2008. bio je utvrditi stanje zaštićenih dolija i zaštitnih mreža te pregledati preostali dio uvale Stonce u Visu. Rekognosciranje je trajalo od 16. do 20. listopada 2008. godine. Voditelj rekognosciranja bio je voditelj Odjela za podvodnu arheologiju Igor Miholjek, dipl. arh., a sudjelovali su djelatnik istog odjela Igor Mihajlović, dipl. arheo. i pov., te vanjski suradnik fotograf Robert Mosković.

Rekognoscirano područje

Rekognosciranje uvale Stonce započelo je pozicioniranjem svih sedam prošupljenih dolija zaštićenih željeznim mrežama (dolij br. 6 izvađen je 1985. i danas se nalazi u viškoj tvrđavi – bateriji, dolij br. 9 uništen je osamdesetih godina prošlog stoljeća pri gradnji kanalizacijskog ispusta hotela Issa). Uz te nalaze iz viške luke, posljednjih godina pronađeno je još šest lokacija dolija kojima su stijenke izbušene nizovima okruglih ili četvrtastih otvora – Trstenik u Kaštel Sućurcu, Vela Luka na Korčuli, luka Pakoštane kraj Biograda, Caska na Pagu, područje vojne baze Divulje kraj Splita i lokalitet Kopilice između Pantana i Trogira (Radić-Rossi 2006). Za namjenu tih prošupljenih dolija teško je dati konačan odgovor jer nema odgovarajućih analogija na području Sredozemlja, ali ipak Irena Radić Rossi na osnovi etnoloških analogija pretpostavlja da su takvi doliji mogli biti upotrebljavani za čuvanje žive ribe. Naime, iako se željezne mreže nad dolijima 5, 7, 8 nalaze neposredno na plaži ispred hotela Issa, nisu primijećeni znakovi namjerne devastacije. Doliji 5 i 8 nisu istraživani i slabo su vidljivi neizučenom oku, dok je dolij br. 7 istražen u cijelosti 2005. godine. Nakon vađenja ispune, dolij je prekriven geotekstilom i potom je ispunjen kamenim agregatom. Željezne su pocinčane mreže u dobrom stanju, na njima ima tek 2 – 4 mm morskog obraštaja koji je potpuno odstranjen metalnim četkama. U drugoj grupi dolija mreže su u jednako tako dobrom stanju, s minimalnim morskim obraštajem. Doliji br. 2 i 4 vire iz morskog dna s vidljivim detaljima perforacija. Ni ondje se ne uočavaju znakovi devastacije. Pregledano je i područje ispod nasipane antičke obale do dubine od 9 m. Taj dio antičke obale u uvali Stonci obiluje sraslim, kalcificiranim ulomcima amfora i dolija. U ravnini prve, a i druge grupe dolija, pri dnu spomenutoga antičkog nasipa, na dubini od 5 do 8 m uočeni su veći ulomci dolija, ali bez karakterističnih perforacija. S te pozicije izvađeno je jedno grlo s dijelom oboda i ručke amfore *Forlimpopoli*. Taj tip sjevernoitalske amfore tijekom 1. st. zamjenjuje prethodnu amforu *Dressel* 6A, kao ambalaža vina namijenjenog istoku (Jurišić 2000). Proizvodnja im traje sve do treće četvrtine 3. st. Većina

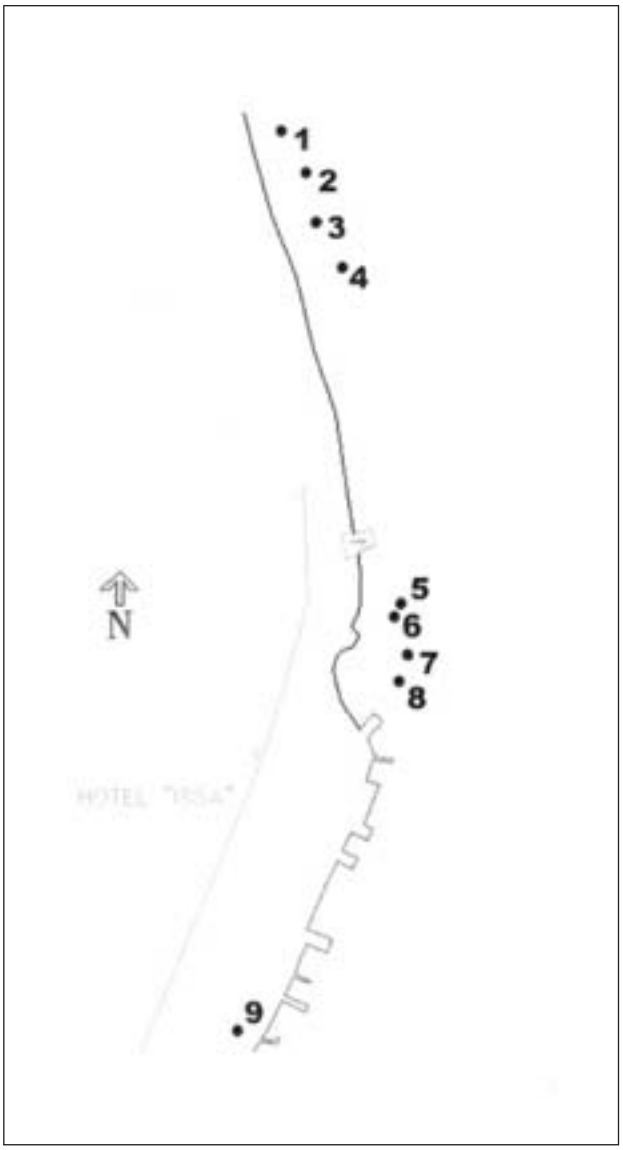

Pozicije 9 poznatih dolija

Dolij br. 7

Dolij br. 4 s vidljivim perforacijama

poznatih brodoloma s tim tipom amfore locirana je upravo na Jadranu, a kao najvažniji mogu se spomenuti Ilovik te Gušteranski nedaleko od Žirja. Pronađen je i dio vrča (obod s dijelom ručke). Takvi su vrčevi s jednom ručkom italskog podrijetla, s reminiscencijama na posuđe sličnog oblika iz Grčke. Analogije su tome materijalu mnogobrojne i nalaze se na gotovo cijelom području rimskog imperija, kao tipični nalazi u naseljima i nekropolama carskog vremena. Uz taj materijal izvađeno je grlo male amfore s ručkama i dijelom trbuha. Male amfore sličnog oblika s izvučenim obodom mogu se naći na brodolomu kod rta Glavata na Mljetu. Izvađen je i dio grla zasad neidentificirane amfore. Rekognosciran je i sjeverozapadni dio uvale Stance do dubine od 11 m. Na tom području nisu zamijećeni ostaci bilo kakvih arhitektonskih elemenata, kao ni antičkog materijala. Cijeli taj dio uvale obrastao je u posejdoniju i tek na nekim mjestima bez morske trave mogu se uočiti ulomci novovjekovne keramike. Izvađeni su ulomci vrča, tanjura te jedne manje posude.

Ulomak male amfore

Literatura

Radić-Rossi 2005 Irena Radić-Rossi, Izvještaj o zaštitnom podmorskom arheološkom istraživanju u viškoj luci, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2005.

Radić-Rossi 2006 Irena Radić-Rossi Prošupljeni doliji – osebujni nalazi iz hrvatskog podmorja, HAnt, 14, 2006: 83 – 93.

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient Shipwreck of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD, Oxford, 2000.

Igor Miholjek
Igor Mihajlović

Summary

In 2008 the reconnaissance had the aim of ascertaining the condition of protected dolia and the actual protective grids and to inspect the remain part of the Stonca Bay in Vis. The area of the eastern Adriatic coast was actively involved in the ancient world when the Greek city of Issa was founded by the Sicilian tyrant Dionysus of Syracuse around 397 BC. Accordingly it is essential to investigate and record very qualitatively the remains of sunken Ancient architecture in Vis harbour. For the moment the positions of 7 dolia built into the embankment of the ancient waterline are known, which is the highest number of such dolia found at a single place. The protective iron nets over the dolia are in good condition, are not particularly overgrown and no signs of vandalism have been seen.

Redni broj: 297
Lokaliteti: Vjetroelektrane Voštane i Kamensko – područje izgradnje
Naselja: Voštane, Velić
Grad/općina: Trilj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom veljače i ožujka 2008., Muzej triljskog kraja rekognoscirao je širi prostor sela Donjih i Gornjih Voštana te brda Jelinaka iznad sela Velića na području grada Trilja, radi izrade elaborata o stanju i zaštiti kulturnih dobara na tom području. Povod je bio izgradnja vjetroelektrana na brdima Tovarnici iznad Voštana i Jelinaku iznad Velića. Naručitelj je elaborata tvrtka Eko d.o.o. iz Zagreba. Voditeljica rekognosciranja i izrade elaborata bila je Angela Tabak, a stručni suradnici Nikolina Uroda i Ivan Alduk.

Gomila na položaju Gomele, brdo Jelinak (snimila: A. Tabak)

Gradina u Voštanima, istočni bedem (snimila: A. Tabak)

Kao podloga tim istraživanjima upotrebljavana je karta u mjerilu 1 : 25.000, s oznakom granica šireg i užeg pojasa zona predviđenih za vjetroelektranu Voštane (proteže se uz državnu granicu s BiH, a obuhvaća selo Gornje Voštane i brdo Tovarnicu) te vjetroelektranu Kamensko (obuhvaća brdo Jelinak istočno od sela Velića), obje u sjeveroistočnom dijelu područja grada Trilja. Za potrebe vrednovanja pojedinačnih kulturnih dobara, u područjima planiranih zahvata izvršena je preliminarna procjena na temelju postojećih podataka iz evidencije Službe za zaštitu kulturne baštine, raspoložive literature i ponajprije na temelju terenskih obilazaka. Za sve su lokalitete navedene koordinate po Gaus Kriegeru, u odnosu na Greenwich, koje su dobivene pomoću GPS-uređaja. Pregledom terena evidentirani su lokaliteti kulturne baštine među kojima prednjače ruralne etnocjeline i pojedinačni etnografski lokaliteti, dok je manje arheoloških nalazišta. Važan arheološki lokalitet, srednjovjekovno groblje na Gornjim Voštanima (lokalitet Mašete), udaljen je od najbližeg vjetrogeneratora VT-6 oko 1 km i nije obuhvaćen granicom šireg i užeg pojasa zahvata, međutim upozoreno je na njegovu važnost u cjelokupnom sagledavanju kulturnog i povijesnog pregleda šireg prostora, uzevši u obzir i činjenicu da je lokalitet smješten na trasi povijesnih karavanskih putova prema unutrašnjosti.

U zonama predviđenih vjetroelektrana evidentirana su dva arheološka lokaliteta, od kojih je jedan – prapovijesna kamena gomila na položaju Gomele (brdo Jelinak, zona vjetroelektrane Kamensko, koordinate položaja: X=4831709 N, Y=6406697 E), izravno ugrožen budući da je, prema podlozi rabljenoj u istraživanjima, baš na tom položaju planirano podizanje jednog od vjetrogeneratora (VT-3) vjetroparka Kamensko. Promjer gomile od lomljenog kamena iznosi oko 30 m, a sačuvana visina oko 2 m. Smještena je na istaknutoj točki brda Jelinaka, a vizualno je povezana s okolnim prapovijesnim strateškim položajima (gradina iznad Anđelića kuća u Vrpolju, Tabija – Čačvina, gradina u Ljuti, gradina u Voštanima). Uz tu veću gomilu, zapadno od nje nalazi se manja gomila promjera oko 4 m, visine oko 0,5 m. Mjerama zaštite propisano je izmicanje vjetrogeneratora najmanje 50 m od lokaliteta ili arheološko istraživanje u slučaju nemogućnosti izmještanja VT-3.

U području vjetroparka Voštane nalazi se prapovijesna gradina koja nije izravno ugrožena pozicioniranim vjetrogeneratorima. Taj lokalitet, već otprije poznat u literaturi (Milošević 1998: 252), zauzima položaj Gradina (kota 1003, koordinate X=4835195 N, Y=6412624 E). Odlična strateška pozicija omogućava komunikaciju gradine s okolnim gradinama i gomilama, ali i kontrolu komunikacija iz jugoistočnog dijela Cetinske krajine. Gradina je utvrđena kamenim bedemom s istočne, južne i sjeverne strane, a njen zaravnati plato izdužen je u smjeru zapada dužinom od oko 50 m. U podnožju gradine krajem 19. st. nađeno je nekoliko primjeraka rimskog novca datiranog od kraja 1. do sredine 4. st. (Iveković 1897), što upućuje na rimsko naselje s dugim trajanjem. S obzirom na navedeno, ali i na činjenicu da u blizini gradine treba očekivati i prapovijesne grobove u tumulima, tj. gomile, mjere zaštite svakako uključuju arheološki nadzor radova na vjetroelektrani Voštane.

Iscrpnim pregledom lokaliteta kulturne baštine na području obuhvata vjetroparkova Kamensko i Voštane, među ostalim se nastojalo uputiti i na potrebu njihove zaštite, kao i budućeg istraživanja i dokumentiranja.

Literatura

Iveković 1897 Ć. Iveković, Putne arheoložke bilježke, Bulletino di storia e archeologia Dalmata, sv. 20, Split, 1897: 199 – 201.

Milošević 2008 A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998.

PPU Trilj Prostorni plan uređenja Grada Trilja, URBOS, Split, 2002.

Angela Tabak

Summary

During February and March 2008 the Trilj Local Museum carried out a reconnaissance of the general area of the villages of Donje and Gornje Voštane and Jelinak hill over

the village of Velić in the area of Trilj city, the aim being to draw up a study about the condition and protection of cultural properties in the area. The spur to this was the construction of wind turbines on the hills Tovarnica over Voštane and Jelinak over Velić. On an examination of the ground, records were made of sites of the local cultural heritage, primarily rural ethnic units and individual ethnographic sites, while archaeological sites are in a minority.

In the zones of the anticipated wind generating station two archaeological sites were recorded; one of them – a prehistoric cairn at the site of Gomele (Jelinak Hill, zone of the Kamensko Wind Generating Station, coordinates: X=4831709 N, Y=6406697 E) – is directly threatened.

In the area of the Voštane windpark there is a prehistoric hill fort that is not directly threatened by the placing of the turbines. This site, known in the literature from before, occupies a position called Gradina. Protection measures prescribe that the wind turbines be moved at least 50 m from the site or archaeological investigation should it be impossible to shift VT-3.

Redni broj: 298
Lokalitet: Vranjic – obala
Naselje: Vranjic
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1145
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja u Vranjicu 2008. čine četvrtu etapu zaštitnih arheoloških radova na prostoru vranjičke rive i trajala su u sklopu izgradnje kanalizacijskog sustava Vranjica i uređenja vranjičke rive. Konzervatorski odjel u Splitu dao je dozvolu za predmetna istraživanja i odobrio radove na projektu rekonstrukcije i postavljanja kanalizacijskog sustava, uz uvjet arheološkog nadzora i arheološkog istraživanja na južnom i zapadnom dijelu poluotoka, zbog mogućnosti pronalaska vrijednih arheoloških nalaza i podvodnih arheoloških lokaliteta.

Vranjički poluotok, plavom bojom označen je prostor građevinskog zahvata

Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je Grad Solin, a radove je u siječnju 2008. izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. Istraživanje obuhvaća prostor k.č. 8272/1 i 8272/2, odnosno prostor građevinskog iskopa za kanalizacijske cijevi.

Predmetne čestice nalaze se na području rasprostiranja kopnene, arheološke i hidroarheološke zone i dio su zaštićenoga kulturnog dobra. Prethodna istraživanja iznijela su na vidjelo veliku količinu arheološkog materijala te dokazala kontinuitet naseljavanja od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka. Zaštitna istraživanja u Vranjicu započela su 2005., a nastavljaju se i 2006. godine. Njih je izvela ekipa Hrvatskoga restauratorskog zavoda, Odjela za podvodnu arheologiju, pod stručnim vodstvom mr. sc. Irene Radić Rossi. Rekognoscirano je i istraženo podmorje uz samu obalu vranjičkog poluotoka, a rezultati su, osim očekivanoga kasnoantičkog i ranobizantskog materijala, pokazali postojanje kulturnih slojeva iz vremena prapovijesti, antike i ranoga srednjeg vijeka. I istraživanja na kopnu, koja su uslijedila 2007., pokazala su slične rezultate. Tijekom komunalnih radova prilikom postavljanja kanalizacijskih cijevi na prostoru jugoistočne obale vranjičkog poluotoka otkriven je vrijedan antički kameni materijal. Ti su radovi bili povjereni tvrtki Geoarheo d.o.o. Istraživanja su vodili Goran Skelac i Kristina Vodička, dipl. arheolozi.

Poluotok Vranjic smješten je u dnu istočnog dijela Kaštelanskog zaljeva, između Splita i Solina, jugozapadno od ušća rijeke Jadra u more. Položaj Vranjica i arheološki nalazi pronađeni na prostoru čitavog poluotoka upućuju na povezanost tog naselja s prostorom Splita i Solina već u antici, kao i u mlađim razdobljima povijesti. Iako je zaštićen tek 2005., podaci o arheološkim nalazima i velika količina antičkih spolija ugrađenih u vranjičkim kućama, već dugo čine Vranjic važnim arheološkim lokalitetom, s kontinuitetom naseljavanja od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka i današnjih dana. Prijašnje pretpostavke o dovlačenju arheološkoga kamenog materijala s prostora Solina i njegove upotrebe za izgradnju Vranjica, u svjetlu novijih istraživanja nisu više održiva teorija.

Zaštitnim arheološkim istraživanjima 2008. obuhvaćeno je područje južne i zapadne obale poluotoka, odnosno južne i zapadne vranjičke rive. Izgradnja kanala za kanalizaciju planirana je između obale i reda kuća na prostoru cijele dužine vranjičke rive. Dužina trase iznosi 418,40 m, a širina je iskopa kanala cca 1,20 m. Kanal se pruža u smjeru S-J, na prostoru zapadne obale vranjičkog poluotoka, te se nastavlja u smjeru Z-I južnom stranom poluotoka. Arheološki nadzor obuhvaćao je prostor samog kanala, koji je dodatno proširivan na mjestima koja su upućivala na postojanje arheoloških struktura. Dubina kanala iznosi od 0,80 m na sjeverozapadnom dijelu poluotoka do 2,50 m na južnoj strani poluotoka. Najdublji je iskop na prostoru izgradnje kolektora (sakupljač otpadnih voda), gdje je dubina iznosila i do 5 m. Arheološke strukture pronađene su na četiri mjesta trase gdje je kanal proširivan, u pokušaju da se utvrdi kontekst nalaza. Slijedom toga, otvorene su četiri sonde koje se nalaze na južnoj strani poluotoka. Teškoća u samom nadzoru i istraživanju bila je visoka razina vode te obilan dotok za vrijeme plime i kiša,

tako da su slojevi s arheološkim materijalom uglavnom bili pod vodom, što je otežavalo pravodobno uočavanje arheološkog sloja ili predmeta. Voda je također otežavala fotografiranje te druge radnje prilikom istraživanja i dokumentiranja.

Na južnom je dijelu rive sloj s arheološkim materijalom deblji prema kopnu, dok se prema moru, kao i prema zapadu, smanjuje. Do dubine od 1,20 m nailazilo se samo na recentni arheološki materijal i poneki kameni ulomak – riječ je o podlozi za rivu i nasipu iz druge pol. 20. st. Slijedi bogatiji arheološki sloj sa srednjovjekovnom i kasnoantičkom keramikom, tegule, ulomci amfora, poklopci amfora, sigilata. Na dubini od 1,50 do 1,70 m, od ST 9 prema ST 14 (od sredine prema JI poluotoka), nađen je niz kamenih blokova koji su imali oblik građevinske strukture. Kod ST 11 nađeni su pravilno posloženi kameni blokovi od sivca i spoliji sarkofaga, spoliji od kvalitetnog mramora s kanelurama, posloženi u niz kao zid, a prema ST 12 nađena je slična formacija od kamenih blokova i spolija od mramora, koja se pružala u smjeru I-Z. Najvjerojatnije je riječ o temeljima nekog mola, a to potvrđuje i nalaz drvenih ostataka ispod kamenih blokova i pilona koji su služili za njegovo učvršćivanje. Tijekom daljnjeg iskopavanja kanala uočeno je da se prema ST 14 arheološki materijal u donjim slojevima pomalo gubi: osim kamene plastike (ženski torzo, ulomci kapitela, dijelovi stupića, poklopca sarkofaga, urni i sl.), nalazi se vrlo malo antičke keramike, dok se u gornjim slojevima pojavljuje glazirana keramika. Tu su nađene i strukture od kamenih spolija, velikih kamenih blokova, a ispod pločnika u blizini jedne od kuća na samom JI kraju rive pronađen je zid od manjih kamenih blokova. Prema svemu sudeći, kameni blokovi koji su pronađeni ispod toga zida dio su temelja austrougarske rive, za čiju su izgradnju upotrijebljeni mramorni spoliji, ulomci sarkofaga i poklopaca sarkofaga. Austro-Ugarska je uredila pristanište za brodove i ukrcajni prostor u dužini od 80 m, gdje su dopremali tupinu iz obližnjih tupinoloma i ukrcavali je na brodove. Niže od te rive s pristaništem, privatnici su gradili molove za svoje ribarske brodiće. Potvrda tomu su bitva i popločanje, koji su dokumentirani te zaštićeni geotekstilom i zasuti materijalom iz iskopa. Jednako su zaštićene i sve ostale kamene konstrukcije pronađene u ovoj kampanji.

Na dubini od 2,30 do 4,20 nađena je veća količina ulomaka grube, prapovijesne keramike. Prema zapadnom i SZ dijelu poluotoka teren pada, a time i iskop postaje plići, tako da je na samom kraju bio dubok tek 80-ak centimetara. Jednako tako, arheološki je materijal sve sporadičniji (nekoliko kamenih spolija, korintski kapitel...). Radovi na oborinskoj odvodnji završeni su do svibnja 2008., iskopom za kolektor oborinske vode, gdje je nađena veća količina keramike.

Daljnji radovi u svibnju i srpnju bili su usmjereni na uređenje vranjičke rive, i u toj su fazi arheolozi pratili skidanje površinskog sloja bagerom, debljine najviše 0,70 m. Nije bilo arheološkog materijala, osim recentnih ulomaka stakla i porculana, a od građevinskih struktura otkopan je obalni zid iz druge polovine 20. st., koji je poslije dokumentiranja adekvatno konzerviran. Prostor cjelokupnog zahvata ujedno je i površina istraženog prostora i iznosi 8500 m.

Materijal prikupljen tijekom istraživanja najvažniji je dokaz burne prošlosti Vranjica te dugog nastanjivanja tog područja koje seže u brončano doba. Antički je materijal najbrojniji, ali je sav nađen u sekundarnoj funkciji izgradnje vranjičke obale u vremenima koja slijede. Ipak je on nepobitan dokaz da je i u kasnoantičko vrijeme ondje obitavalo stanovništvo dosta velike i napredne zajednice. Prekrasno izrađen kameni materijal: kapiteli, baze stupova, ulomci sarkofaga i skulpturna djela, puno govore o umjetničkom dosegu kasnoantičke zajednice na tom prostoru. Građevinske strukture definirane na lokalitetu vjerojatno pripadaju recentnijem vremenu 19. i 20. st., iako nije isključena ni njihova pripadnost srednjem vijeku. Daljnjim analizama uzoraka prikupljenih tijekom istraživanja moći će se preciznije datirati razdoblje tih građevinskih zahvata.

Ostatak nasipa za rivu, građen od spolija antičkog materijala (s desne strane, uz veliki kameni blok nalazi se glava antičke skulpture)

Obradom i analizom materijala s lokaliteta dobiva se prava slika vrijednosti tog lokaliteta za kulturnu baštinu i arheološku sliku Dalmacije. Vranjic već četiri sezone istraživanja donosi na svjetlo dana mnoštvo ulomaka predmeta koji su jednom u povijesti završili na dnu vranjičkog mora ili poslije

Ulomak kapitela stupa, rani srednji vijek

bili rabljeni kao građa za nasipe i molove koji su opasavali čitav poluotok Vranjic. Postaje posve jasno da ti predmeti ondje nisu dovezeni sa salonitanskog područja, nego su nekada davno bili dio ondašnjeg naselja. Vranjic se do sada pokazao kao dosta impozantno naselje. To se može iščitati već iz samog broja sarkofaga koji su nađeni u sekundarnoj upotrebi, kao dio nasipa za naknadnu izgradnju rive. Sav antički i ranobizantski materijal upotrijebljen je za izgradnju rive Vranjica u vrijeme kada više nije imao nikakvu važnost za stanovništvo graditelja nove rive. Taj podatak govori o sigurnoj i potpunoj izmjeni stanovništva na području naselja od vremena antike do vremena srednjeg vijeka.

Također je posve izvjesno da naselje ne nastaje u antici, već da ondje obitava i mnogo starija civilizacija, zasigurno već ona iz brončanog doba. To su za sada najstariji tragovi koji su nađeni na vranjičkom području. Slijede sporadični i rijetki tragovi iz vremena grčke kolonizacije Jadrana, ali nema konkretnog dokaza o nastanjivanju stanovništva na vranjičkom poluotoku iz toga vremena. Nalazi iz vremena kasne antike i ranog Bizanta najbrojniji su i definitivno svjedoče o postojanju razvijene zajednice na tom prostoru, ali su nažalost svi nađeni u sekundarnoj uporabi za različite naknadne gradnje. Prve natruhe takvih građevinskih radova pojavljuju se već u ranome srednjem vijeku, o čemu svjedoči struktura kamenog nasipa (riva, mol), pronađena u istraživanjima 2007. godine. Datacija je dobivena analizom C-14 drvenih pilona, koji su podržavali nasip rive i koji se mogu datirati u razdoblje 595. – 775. godine. Poslije ondje nastaju i recentnije tvorevine. Austro--Ugarska gradi mol za utovar kamena, riva se prepravlja i nasipava i u novo doba, a građevni materijal za sve gradnje ponajprije je uziman *in situ*, s lica mjesta. Bilo ga je u izobilju, o čemu svjedoči njegova zastupljenost u svim naknadnim gradnjama na otoku, od ranoga srednjeg vijeka do najnovijeg doba. I u temeljima ovogodišnjih gradnji, postavljanju kanalizacijskog kanala i uređenja rive, vjerojatno je završio i dio kamenog materijala iz minulih vremena.

Goran Skelac
Kristina Vodička

Summary

Archaeological excavations in Vranjic in 2008 are the fourth phase of salvage archaeological excavation in the area of Vranjic waterfront. Previous excavations, carried out between 2005 and 2007, brought to light a large quantity of archaeological material and showed the existence of a continuity of settlement of the peninsula of Vranjic from prehistory to the late Middle Ages. Salvage archaeological excavations in Vranjic started in 2005 and went on in 2006. The seabed along the very waterfront of the Vranjic peninsula was reconnoitred and investigated; the results, apart from the expected Late Antiquity and Early Byzantine material showed the continuity of cultural contexts from prehistory and the early Middle Ages. The research on the mainland too that followed in 2007 showed similar results. During infrastructure works laying sewage pipes in the area of the south east waterfront of the Vranjic peninsula, the discovery of valuable ancient stone material was made.

Salvage archaeological excavations in 2008 covered the area of the south and west coast of the peninsula, that is the southern and western Vranjic waterfront. The construction of a channel for effluent is planned between the waterfront and the row of houses all along the Vranjic waterfront. The length of the course comes to 418.40 m, and the width of the trench to be dug is about 1.20 m. Archaeological supervision covered the area of the actual trench, and was additionally expanded to places that indicated the existence of archaeological structures. Difficulties in actual supervision and research were constituted by the high water level, and the copious inflow during high tide and rainfall, so that the strata with archaeological materials were on the whole under water.

During the research a large quantity of material was assembled – Roman period material was the most numerous, but was all found being put to secondary use. Still it is incontrovertible evidence that during the time of Late Antiquity the population of a fairly large and advanced community lived here. The building structures defined at the site probably belong to the more recent era, of the 19th and 20th centuries, although it cannot be ruled out that they belonged to an earlier period. With further analyses of samples collected during the research it will be possible to date the period of these building operations more precisely.

Redni broj: 299
Lokalitet: Zagvozd – AN 60 Jukića gomile 1 i AN 61 Jukića gomile 2
Naselje: Zagovzd
Grad/općina: Zagvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: sustavno zaštitno istraživanje

Tijekom lipnja i srpnja 2007. te veljače i ožujka 2008., na trasi Jadranske autoceste, dionici Šestanovac – Zagvozd, na čvoru Zagvozd arheološki je istražen lokalitet AN 60

Jukića gomila 1 (AN 60) prije istraživanja (foto: B. Olujić)

Jukića gomila 1, jedna od posuda, prilog u grobu 3 (foto: B. Olujić)

Jukića gomile 1 i AN 61 Jukića gomile 2. U istraživanju je sudjelovala stručna ekipa u sastavu: dr. sc. Boris Olujić, voditelj istraživanja, izvanredni profesor na Katedri za staru povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, mr. sc. Jasmina Osterman, zamjenica voditelja, znanstvena novakinja na Katedri za staru povijest Odsjeka za povijest, Nela Kovačević (Arheo Plan d.o.o.), Marijan Lozo, stručni i tehnički suradnik (Konzervatorski odjel u Splitu), Jadran Lindić, student Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, speleolog, Goran Puđa, student Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, speleolog, Ante Kunjašić, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Petar Protić i Igor Humjan, tehnički suradnici te fizički radnici. Geodetsko su snimanje obavile tvrtke Geographica d.o.o. iz Splita te Arheo Plan d.o.o. iz Dubrovnika. Istraživanja su obavljena prema ugovoru sklopljenom između Ministarstva kulture i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Jukića gomila 1, grob 3 (foto: B. Olujić)

Lokaliteti AN 60 Jukića gomila 1 i AN 61 Jukića gomila 2, obuhvaćeni jednim imenom Jukića gomile, nalaze se u Zagvozdu, nedaleko od križanja stare ceste od Šestanovca prema Vrgorcu s putom koji vodi prema zaselku Gornjim Čagljima.

Jukića gomila 1 (AN 60) bila je znatno smanjena i oštećena gradnjama suhozida i ograda. Na samome jugozapadnom rubu nalazili su se srednjovjekovni grob 2 (kosti se pojavljuju već na visini od 476,51) te prapovijesni grob pokriven velikom kamenom pločom (grob 4), jasno vidljiv i prije početka istraživanja. U grobu 2, po sredini i u istočnom dijelu groba nalazila se veća koncentracija razbacanih ljudskih kostiju. Osim kostiju, na visini od 475,60 prilikom čišćenja sloja ispod groba 2 (a u razini i pravcu prema grobu 4) nađeni su i ostaci gara. Uzorci gara tretirani su u laboratoriju Beta Analytic inc., University Branch, 4985 S. W. Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 241020). Rezultat je standardne radiometrijske analize kao izmjereni radiokarbonski datum 3830 +/– 60 godina prije sadašnjosti, a konvencionalni je radiokarbonski datum 3850 +/– 60 prije sadašnjosti. Rezultat 2 sigma kalibracije jest od 2480. do 2140. g. pr. Kr. (kalibrirani datum 4420 – 4090 godina prije sadašnjosti). Ti tragovi gara gotovo sigurno pripadaju grobu 4. U grobu 2 pronađeni su razasuti ostaci kostura. Kosti se počinju pojavljivati na visini od 476,51. Antropološka analiza kostiju obavljena je u Institutu za antropologiju, Ljudevita Gaja 32, 10000 Zagreb, a kosti su analizirali dr. sc. Ivor Janković i Zrinka Premužić, diplomirana antropologinja. Morfološke odlike sljepoočne kosti i robusnost kostura upućuju na muški spol.

Na temelju degenerativnih promjena površine zglobova, odnosa trabekularne i kortikalne površine kostiju, osoba je u trenutku smrti bila starija od 50 godina. Prisutno je više patoloških promjena. Blagi degenerativni osteoartritis (osteofiti) prisutan je na lijevom ramenu, desnom laktu i lijevom koljenu. Jaki degenerativni osteoartritis (osteofiti, porozitet i eburnacija) prisutan je na falangi šake. Jaki degenerativni osteoartritis (porozitet i eburnacija) vidljiv je na medijalnom kraju desne ključne kosti, distalnom kraju desne lakatne kosti, dvije karpalne kosti i jednoj metakarpalnoj kosti. Blagi aktivni periostitis prisutan je na lijevoj goljeničnoj kosti. Na oba ivera uočena je osifikacija *m. quadriceps*. Prilikom čišćenja sloja ispod groba 2, u Gomili 1 nađeno je samo jedno dječje rebro. Na njemu je prisutan blagi aktivni periostitis. U središtu gomile nalazio se grob 3. Radi se o kosturnom grobu unutar kamenih ploča. Sačuvana je samo okomita sjeverna ploča te manji ostaci zapadne i južne ploče, dok ostale ploče nisu nađene. Zbog udubljenja na samom vrhu gomile, više je nego razvidno da je u nekom vremenu nakon ukopa grob devastiran. U sloju tamne zemlje nađeni su kosturni ostaci te velik broj ulomaka prapovijesne keramike. Analiza provedena u Institutu za antropologiju u Zagrebu pokazala je da su u grobu bili pokopani ostaci dviju osoba.

Jukića gomila 1, grob 4 (foto: B. Olujić)

Nadalje, prisutno je i sedam fragmenata spaljenih ljudskih kostiju čiju pripadnost navedenim kosturima nije moguće utvrditi. Osoba A: na temelju morfoloških karakteristika donje čeljusti i zdjeličnog obruča, kao i opće robusnosti

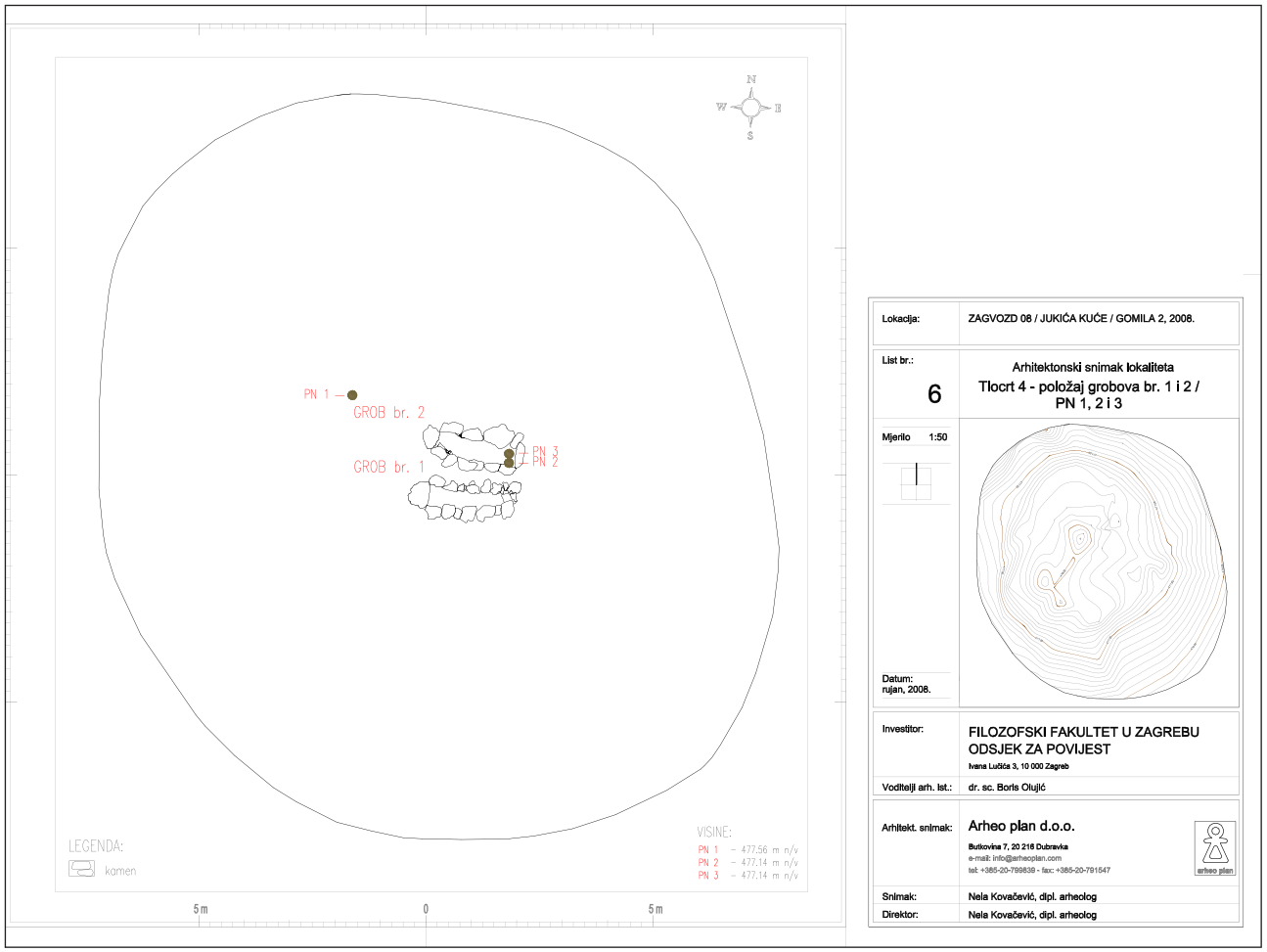

Jukića gomila 2, grobovi 1 i 2 (crtež: N. Kovačević)

Jukića gomila 2 (AN 61) (foto: B. Olujić)

Jukića gomila 2, grob 3 (foto: B. Olujić)

kostura, ostaci su pripadali muškarcu. Stupanj istrošenosti grizne površine zuba, količina kortikalne kosti i gustoća trabekularne kosti upućuju na starost između 40 i 50 godina. Na obje bedrene kosti i lijevoj goljeničnoj kosti zamijećen je umjeren zaliječen periostitis. Osoba B: kosti su loše uščuvane i fragmentirane. Na temelju morfoloških karakteristika donje čeljusti i opće robusnosti kostura, ostaci pripadaju muškarcu. Na temelju stupnja istrošenosti griznih površina zuba i odsutnosti degenerativnih promjena na zglobnim ploštinama, određena je starost između 35 i 45 godina. Blagi zarasli periostitis prisutan je na desnoj goljeničnoj kosti. Umjereni zarasli periostitis praćen blagim zadebljanjem kosti prisutan je na desnoj bedrenoj kosti. U grobu 3 zatečeni su i ostaci gara. Ti su uzorci tretirani u laboratoriju Beta Analytic inc., University Branch, 4985 S. W. Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 241024). Izmjereni je radiokarbonski datum 3590 +/– 40 godina prije sadašnjosti, konvencionalni je radiokarbonski datum 3590 +/– 40 godina prije sadašnjosti, a 2 sigma kalibracija od 2030. do 1880. g. pr. Kr. (kalibrirani datum prije sadašnjosti od 3980 do 3830 godina). Nakon dugotrajne konzervacije uspješno su rekonstruirane dvije posude koje datiraju upravo iz rane faze cetinske kulture, samog kraja bakrenog i početka brončanog doba na tom području. U grobu su se nalazili ostaci još najmanje jedne posude te ostaci gorenja i spaljenih kostiju.

Jukića gomila 2 (AN 61) nalazi se pedesetak metara sjeverno od Gomile 1. Nakon geodetskog snimanja započeo je iskop gomile. Na površini su odmah bili vidljivi grobovi 1 i 2, koji datiraju iz srednjovjekovnog razdoblja. Nakon geodetskog snimanja zatečenog stanja te planiranja odlaganja izvađenog materijala, započelo je pažljivo vađenje kamena iz Gomile 2. Na samome vrhu, u samoj sredini gomile, 1,50 m zapadno od Groba 2 nađena je željezna igla (PN1, visina 477,56 m n.m.). Grobovi 1 i 2 bili su jasno prepoznati u tlocrtu zatečenog stanja Jukića gomile 2. U Grobu 1 nađeno je više razbacanih ljudskih kostiju, bez ikakvih drugih nalaza. Kosti su izrazito loše uščuvane i fragmentirane. Prisutni su sljedeći koštani elementi: desna palčana kost, desna bedrena kost, desna goljenična kost i dva prsna kralješka. Prisutan je i jedan zub iz gornje čeljusti. Na temelju opće robusnosti kostura, ostaci su najvjerojatnije pripadali muškarcu. Na temelju stupnja spajanja epifiza i dijafiza, procijenjena je starost između 15 i 18 godina. Radiometrijska analiza kolagena iz pronađenih kostiju obavljena je u laboratoriju Beta Analytic inc., University Branch, 4985 S. W. Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 244268). Rezultat analize: kao izmjereni radiokarbonski datum 330 godina prije sadašnjosti (+/– 40 BP), konvencionalni radiometrijski datum 430 godina prije sadašnjosti (+/– 40 BP), a 2 sigma kalibracija od 1420. do 1500. g. poslije Krista (od 530 do 440 godina prije sadašnjosti) te od 1600. do 1610. g. poslije Krista (od 350 do 340 godina prije sadašnjosti). Nakon čišćenja, u grobu 2 pronađeno je također više razbacanih kostiju, nešto više dugih kostiju te dva željezna potplata peta obuće. Nekoliko dugih ljudskih kostiju ostalo je u pravilnom položaju, ostale su kosti razbacane po grobu. Na temelju opće gracilnosti kostura, najvjerojatnije se radi o ženi. Na temelju stupnja istrošenosti griznih površina

Jukića gomila 2, grob 3 prije micanja ploče (foto: B. Olujić)

Jukića gomila 2, grob 3 poslije micanja ploče (foto: B. Olujić)

zuba i odsutnosti degenerativnih promjena na zglobnim ploštinama, procijenjena je starost između 35 i 45 godina. Na 10. prsnom kralješku uočen je tzv. Schmorlov defekt (ovalno oštećenje tijela kralješka nastalo kao rezultat mehaničkih oštećenja). Radiometrijska analiza kolagena iz pronađenih kostiju groba 2 također je obavljena u laboratoriju Beta Analytic inc., University Branch, 4985 S. W. Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 244269). Rezultat je analize kao izmjereni radiokarbonski datum 830 godina prije sadašnjosti (+/– 40 prije sadašnjosti), kao konvencionalni radiokarbonski datum 930 godina prije sadašnjosti, 2 sigma kalibracija od 1020. do 1210. godina poslije Krista (od 930 do 740 godina prije sadašnjosti).

Jukića gomila 2, stanje nakon istraživanja (foto: B. Olujić)

Čišćenjem kamena iz gomile došlo se i do središnjega, prapovijesnoga groba, pokrivenog velikom kamenom pločom. Grob se nalazio u jednoj škrapi (slično kao i grob 3 iz Jukića gomile 1), a kosti su bile okružene naslaganim kamenjem. Zemlja u kojoj su pronalažene kosti bila je tamno siva. Kosti su izrazito loše uščuvane i fragmentirane. Na temelju morfoloških karakteristika čeone kosti, sljepoočne kosti, zdjeličnog obruča te opće gracilnosti kostura, osoba je bila ženskog spola. Na temelju stupnja istrošenosti griznih površina zuba, količini kortikalne kosti i gustoći trabekularne kosti, određena je starost između 35 i 45 godina. Radiometrijska analiza osteološkog materijala obavljena je u laboratoriju Beta Analytic inc., University Branch, 4985 S. W. Court, Miami, Florida, USA 33155 (Beta 244270). Izmjereni je radiokarbonski datum 3040 (+/– 40) godina prije sadašnjosti, konvencionalni je radiokarbonski datum 3130 (+/– 40) godina prije sadašnjosti, a 2 sigma kalibracija od 1490. do 1360. godina prije Krista (od 3440 do 3310 godina prije sadašnjosti) i od 1350. do 1310. godina prije Krista (od 3300 do 3260 godina prije sadašnjosti). U samom grobu nisu zatečeni nikakvi pokretni nalazi. Jedino je u škrapi, otprilike 50 cm jugoistočno od kamenog obruba groba 3, nađeno nekoliko fragmenata keramike.

Životinjske kosti pronađene u Jukića gomili 1 i Jukića gomili 2 još se uvijek obrađuju u Laboratoriju za arheozoologiju pri Zavodu za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dr. sc. Tajana Trbojević-Vukičević). Nedaleko od gomila 1 i 2 nalaze se i Jukića kuće, ruševine kamenih stambenih objekata (ti su objekti prema vrlo sličnom načinu gradnje u odnosu na lokalitet Lupoglav, za koji postoje radiometrijski podaci, vjerojatno iz srednjovjekovnog razdoblja) po kojima je okolni prostor, a time i gomile, dobio i ime. Radi se o jednom od srednjovjekovnih zaselaka na prostoru današnjeg Zagvozda. Srednjovjekovne bi grobove prema svemu sudeći trebalo staviti u njihov prostorni kontekst. Prema dobivenim podacima, u prapovijesnim su se gomilama srednjovjekovni stanovnici ukapali od najranije 11. do najkasnije početka 17. stoljeća. Prapovijesni pak grobovi pripadaju vremenu od ranog do srednjeg brončanog doba.

dr. sc. Boris Olujić

Summary

During 2007 and 2008, systematic salvage archaeological excavations were carried out at the sites AN 60 Jukića gomile 1 and AN 61 Jukića gomile 2, along the course of the Adriatic Motorway, Šestanovac – Zagvozd section, Zagvozd intersection.

At the site Jukića gomile 1 and 2, two cairns were investigated, in which, along with prehistoric there are also medieval graves, from the 11th to the 17th century. The prehistoric graves are dated to the periods from the middle

of the 3rd millennium to the middle of the 2nd millennium BC. Any substantial amount of moveable finds were discovered only in Jukića gomile 1, in grave 3, where at least two ceramic vessels were found. They belong to the first phase of Cetina Culture of the early Bronze Age in this area.

DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA

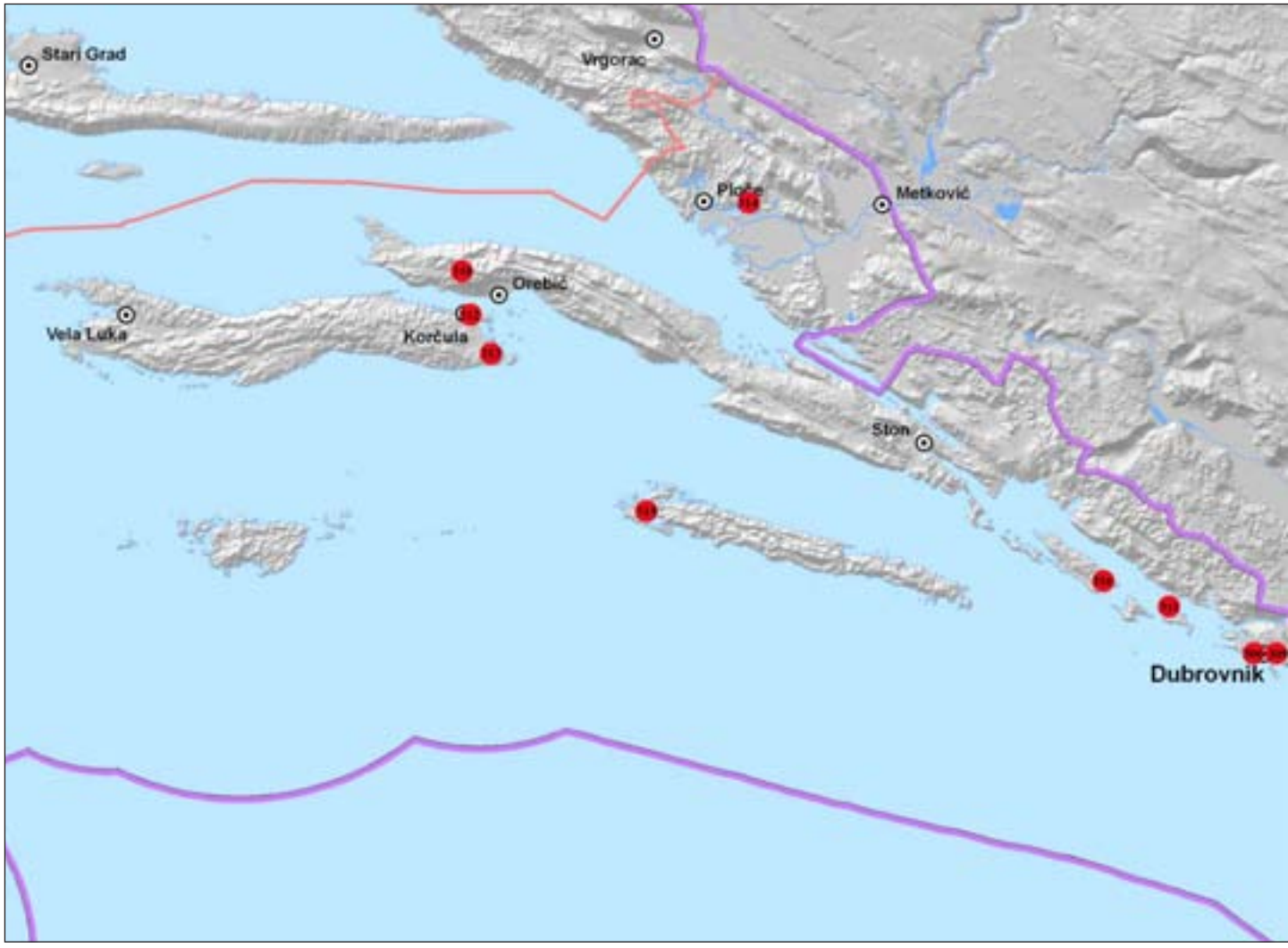

Redni broj: 300
Lokalitet: Antički vodovod Konavle – Gornja banda
Naselje: Pičete, Uskoplje
Grad/općina: Konavle
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom jeseni i zime 2008. nastavljeno je istraživanje ostataka gravitacijskog kanala antičkog vodovoda Vodovađa – Cavtat. Sredstva u iznosu od 20.000 kuna odobrilo je Ministarstvo kulture, a manji dio financirao je Dubrovački muzej. Voditeljica radova bila je Liljana Kovačić.

Istraživana su dva lokaliteta, Pičete (k.č. 1127) i Uskoplje (k.č. 1277/1). Terenska situacija na istraženim dionicama pokazuje da je kanal bio djelomice ukopan. Sjeverni zid uklopljen je u kamene međe koje ograđuju pojedine parcele. Južni je zid u pravilu razgrađen. Trasa akvedukta snimljena je iz zraka.
Vodovod koji prolazi južno od sela Pičeta danas je na zaraslom i teško prohodnom terenu. Prateći mogući nastavak kanala prema zapadu i već istraživanom ostatku na k.č. 1368/2 u Zastolju, na lokalitetu Podbrajkovići uočeni su karakteristični građevinski ostaci (klesanci, tučena cigla, gašeno vapno). Probna sonda iznjedrila je

300 Antički vodovod Konavle – Gornja banda
301 Cavtat – Frana Supila 3
302 Cavtat – poluotok Rat
303 Dubrov.-neretvansko podmorje, faza I.
304 Dubrov.-neretvansko podmorje, faza II.
305 Dubrov.-neretvansko podmorje, faza III.
306 Dubrovnik – Benediktinski samostanski sklop sv. Marije od Kaštela
307 Dubrovnik – crkva sv. Vlaha na Gorici
308 Dubrovnik – kula Gornji ugao
309 Dubrovnik – park Gradac
310 Grad
311 Koločepski kanal – Drevine kod Orašca i rt Ratac
312 Korčula – kuća Marka Pola
313 Lumbarda – Sutivan
314 Mišja draga – prapovijesne gomile
315 Otok Sv. Marija na Velikom jezeru – samostan i crkva
316 Uvala Suđurađ

Cavtat, ostatak kanala s nadsvođenjem

nepotpun sjeverni zid i dno kanala. Na zidu je djelomice nađena vodonepropusna žbuka debljine 6 cm. Spoj zida s dnom ojačan je trokutastim pokosom visokim oko deset centimetara, koji se zbog krtosti mrvio. Definiran je nivelacijski sloj kanala od krupnijega, dobro nabijenoga kamenog nabačaja te cigle, pijeska i vapnenog morta, debljine 20 cm. Sve je završno premazano slojem fine, savršeno zaglađene žbuke debljine desetak centimetara. Izvršena su sva potrebna mjerenja.
Uskoplje je selo u sjeverozapadnom dijelu Konavala, na granici krečnjaka i flišne zone. Bogato je stalnim i povremenim izvorima žive vode. Ispod sela su oranice i vinogradi. Spominje se 1423. i 1427. godine, nakon dolaska pod vlast Dubrovačke Republike, prilikom prve i druge podjele zemlje. Erozija zemljišta jako je izražena, pa su građevinski ostaci vodovoda razneseni po polju ispod brežuljaka kojima vodovod vijuga.
Dužina istraženog segmenta kanala iznosi oko 6 m, širina između zidova kanala 1 m, a širina protočnog dijela 0,30 m. Debljina vodonepropusnog sloja u gornjem dijelu iznosi od 11 do 12 cm, odnosno 17 cm pri dnu kanala. Sve situacije unose se na kartu u mjerilu 1 : 50.000, kako bi se pomoću izohipsa što točnije izradila situacija čitave trase. Bit će to jedan od najdužih, ako ne i najduži akvedukt na prostoru Hrvatske.

Literatura

Kovačić 2008 Ljiljana Kovačić, Atički vodovod Konavle – Gornja banda, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 551 – 552.

Liljana Kovačić

Summary

During autumn and winter 2008, research continued into the remains of the ancient gravitation aqueduct from Vodovađe to Cavtat.
Two sites were excavated: Pičete and Uskoplje. The situation on the ground in the parts investigated shows that the channel was partially below the surface of the land. The northern wall is incorporated into stone boundary lines that bound the individual plots. The southern wall is as a whole degraded. The course of the aqueduct has been aerially photographed.

Redni broj: 301
Lokalitet: Cavtat – Frana Supila 3
Naselje: Cavtat
Grad/općina: Konavle
Pravni status: Z-3397 (urbana cjelina)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja u siječnju 2008. provedena su u vrtu kuće na adresi Frana Supila 3, u povijesnoj jezgri grada Cavtata, gdje je vlasnik objekta imao namjeru sagraditi podzemnu prostoriju. Arheološka istraživana obavila je tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala, a voditeljica

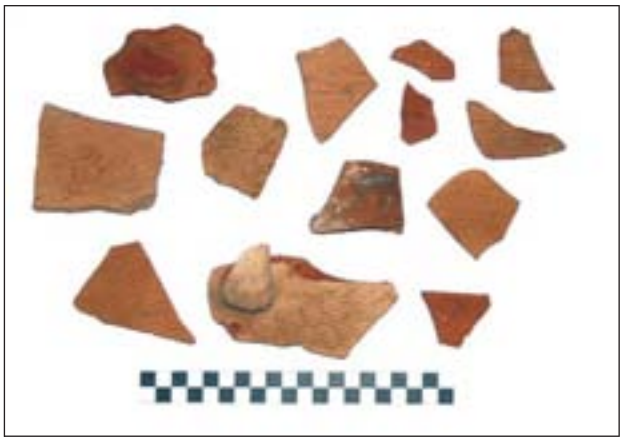

Ulomci kasnoantičke keramike (foto: I. Galinović)

istraživanja bila je Ivana Galinović, dipl. arheologinja. Radovi su financirani sredstvima vlasnika objekta (gosp. Miroslav Prce), a nadzor je obavljao mr. sc. Ivica Žile, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

Otvorena je sonda na istočnom dijelu budućeg objekta, uz zapadni zid postojeće kuće (dimenzije: 1,90 m/istok-zapad; 3 m/sjever-jug; ukupna površina: 4,90 m²). Apsolutna visina zatečenog nivoa u sondi iznosi 3,58 m, a istraživanjem se došlo do razine zdravice na visini od 2,52 m. Čitav prostor sonde bio je ispunjen slojem nasipa unutar kojeg su pronađeni brojni ulomci keramike iz antičkog i kasnoantičkog razdoblja. Unutar nasipa pronađeno je urušenje od krupnog kamena, koje je istodobno s nasipom. U sjevernom rubu sonde pronađen je zid na visini od 3,05 m n.m. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a rađen je od priklesanog kamena vezanog vapnenim mortom. Nije definiran u cijelosti, jer velikim dijelom ulazi pod ogradni zid i vrt susjedne kuće.
Prikupljenu pokretnu arheološku građu čini 113 ulomaka keramike, jedan ulomak stakla te dva komada žbuke s nekoliko slojeva bojenog premaza. Ulomci pripadaju različitim dijelovima posuda, a većina bi se mogla datirati u razdoblje od 3. do 7. stoljeća. Velik broj ulomaka pripada različitim tipovima amfora, a kao ukras najčešće se pojavljuju gusta i rjeđa narebrenja. Od finije keramike pronađena su tri ulomka keramike *terrae sigillatae* koji pripadaju afričkom tipu crveno glačane keramike koja se počinje proizvoditi od sredine 3. st.

Ivana Galinović

Summary

Salvage archaeological excavations were carried out in January 2008 in the garden of the house at Frana Supila 3, in the historical core of the city of Cavtat, where the owner of the structure intended to build an underground room.
In the archaeological excavation carried out, a test dig was made, but it just contained a layer of fill. In the northern edge of the pit, a part of a wall made of roughly worked stone bonded with lime mortar was defined. The test pit yielded 113 fragments of pottery belonging to the periods of Antiquity and Late Antiquity.

Redni broj: 302
Lokalitet: Cavtat – poluotok Rat (padine uz rt sv. Roka)
Naselje: Cavtat
Grad/općina: Konavle
Pravni status: preventivna zaštita
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2008. godine, Arheološki muzej iz Dubrovnika istraživao je ostatke rimske vile na poluotoku Ratu u Cavtatu, uklopljene u prirodni teren na samom ulazu u cavtatsku luku. U potpunosti su otvorene i privremeno zaštićene dvije prostorije. Radove je vodila Romana Menalo, a financirala ih je Općina Konavle.

Prva probna istraživanja na tom lokalitetu započela su 1908. godine, nakon što je u Cavtatu pod vodstvom ljubitelja starina don Nika Štuka i uz svesrdnu pomoć don Frana Bulića osnovano Društvo za istraživanje i očuvanje antičkog Cavtata i Konavala – Epidaurum. Pretpostavili su da se radi o rimskoj vili dugoj oko 30 m i širokoj 10 m, a tada su otkrivene dvije prostorije od kojih je jedna imala kameno popločenje.
Tragom tih nalaza, Arheološki muzej iz Dubrovnika 1984. poduzeo je prvo sondažno iskapanje, a sustavna istraživanja započela su 1985. i trajala do 1987. godine. Obavljena je nužna konzervacija prilikom restauracije jedinoga pronađenog kamenog pločnika na tom lokalitetu 1987. i 1988. nakon što su ga devastirali nepoznati počinitelji (prostorija s kamenim popločenjem nađena 1908. također je potpuno devastirana, ali se to dogodilo davno prije ovih iskapanja). Kampanja 1998. vrlo je kratko trajala zbog oskudnih financijskih sredstava i spomenute restauracije. Suhozidi koji se nalaze na antičkim zidovima i koji ih zaštićuju nisu do danas skinuti, jer se ne može predvidjeti završetak istraživanja cjelokupnog lokaliteta. Nužno je konačno odrediti gabarite objekta, kako bi se mogao što preciznije planirati tijek daljnjih radova. Pri tome će važnu ulogu odigrati određivanje jugozapadnog ugla toga monumentalnog objekta raspoređenog na četiri terase, koji je zasigurno služio u kultne svrhe i koji se okvirno može datirati od 2. do 4. stoljeća: na osnovi ostataka središnjeg stubišta i simetričnog rasporeda nađenih prostorija bilo bi ga moguće idejno rekonstruirati, što bi konačno omogućilo objavu nalazišta s cjelokupnom građom. Zahvaljujući Općini Konavle, godine 2007. s terena je temeljito očišćena vegetacija radi ponovnoga geodetskog i arhitektonskog snimanja lokaliteta, a u listopadu 2008. nastavljena su iskapanja.
Dvije prostorije koje su bile djelomično definirane tijekom prijašnjih iskapanja 1986. i 1987., u potpunosti su otvorene. Skinut je sloj crne zemlje na vrhu i šuta visine cca 2 m, nastala nasipavanjem terena za potrebe poljoprivrede, najvjerojatnije za vrijeme Dubrovačke Republike. Skidanje suhozida širine cca 1,50 m i visine cca 1,50 m s mnoštvom sitnog kamena, cca 7 m zapadno od istočnih zidova tih prostorija, oduzelo je mnogo dragocjenog vremena. Građa je (ulomci ručki i vratova amfora, manji broj ulomaka raznobojnih zidnih obloga, ulomci arhitektonskih profilacija i kapitela, sitni ulomci raznobojnih fresaka i jedna minijaturna koštana „bukara“) pohranjena u čuvaonici Arheološkog muzeja u Dubrovniku. Ostala pronađena teža kamena građa, primjerice dijelovi pločnika, ostala je na terenu radi buduće konzervacije i restauracije. Nakon arhitektonskog i fotografskog snimanja, svi su otvoreni podovi i zidovi privremeno zaštićeni.
Prostorija do popločenog prostora: istočni je zid naslonjen na živac, a sa sjevera i juga omeđena je zidovima širine 0,60 m, najviše 1,50 m visine na spoju s istočnim zidom. Unutrašnja lica sjevernog i južnog zida obložena su do visine od cca 0,70 m, slojem žbuke debljine od oko 1 do 2 cm, pomiješane s kamenčićima i ulomcima vapnenih ploča ili škriljevca, uz koji se nekada nalazila oplata od raznobojnog kamena ili mramora čiji su ulomci nađeni

Položaj lokaliteta, pod točkom 1 (izrada: Arheo plan, Dubravka)

Prostorija s pločnikom i novootvorene prostorije (sa sjeveroistoka)

prilikom radova. Vanjsko lice južnog zida do spoja s istočnim zidom susjedne prostorije na jugu obloženo je slojem žbuke debljine cca 1-2 cm. Od istočnog zida prostorije vidljiv je ostatak sloja podne žbuke debljine oko 15 cm. Vidljivo je da je južni zid visok oko 1,50 m na spoju s istočnim zidom sačuvan prema zapadu samo u temeljima. Nije sačuvan na kamenu živcu, i to sve do spoja sa zidom prostorije koja se nalazi na nižoj terasi.
Južnija prostorija: s istočne je strane zid visok od 0,60 do 1 m, a njegovo je vanjsko lice obloženo slojem žbuke debljine cca 1-2 cm, dok unutrašnje lice nije sačuvano (u tragovima na kamenu živcu). Odmaknuto je cca 1 m od živca koji je isklesan za potrebe protjecanja oborinskih voda s gornje terase. Sa sjevera je omeđena već opisanim južnim zidom prethodne prostorije, a s juga zidom visokim 0,70 m na spoju s istočnim zidom, širokim 0,60 m, a njegovi se tragovi naziru prema zapadu. Unutrašnje lice zapadnog zida nije definirano.

Romana Menalo

Summary

During 2008 the Archaeological Museum of Dubrovnik investigated the remains of a Roman villa on the Rat peninsula in Cavtat. This is a large building fitted into the lie of the land at the very entrance into Cavtat Harbour, extending over four terraces, probably built for cult purposes on the base of the remains of a central staircase, with a symmetrical distribution of the rooms found and opulent architectural decorations. It can be roughly dated to the 2nd to 4th century. Forthcoming is the necessary determination of the remains of the lower perimeter wall of the building, which probably lies along the wall of the promenade around the peninsula. Then it will become possible to address the planning of future operations (total excavation of the whole site, making detailed documentation, publication of the site with a hypothetical reconstruction and the material found, elaboration of a conservation and presentation project for this important segment of Antique Epidaurus).

Redni broj: 303
Lokalitet: Dubrovačko-neretvansko podmorje – faza I.
Naselje: Pomena, Sobra
Grad/općina: Goveđari, Sobra (otok Mljet)
Pravni status: Z-90
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, podmorsko rekognosciranje

Tijekom 2008., Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda u tri je faze proveo rekognosciranje i podmorsko zaštitno istraživanje lokaliteta na području Dubrovačko-neretvanske županije, tj. podmorja otoka Mljeta, poluotoka Pelješca i otoka Lastova. To je rekognosciranje nastavak radova iz 2007. godine. U prvoj fazi radova istraživan je antički brodolom u uvali Veloj dolini na otoku Mljetu te je rekognoscirano nekoliko pozicija u podmorju otoka Mljeta. Voditelj radova bio je Igor Miholjek

Karta rekognosciranih pozicija podmorja otoka Mljeta (1. uvala Vela dolina, 2. rt Glavat, 3. Seka od Maslinovca, 4. uvala Gonoturska, 5. Okuklje, 6. rt Pusti)

iz Odjela za podvodnu arheologiju, a sudjelovali su Vesna Zmaić i Igor Mihajlović iz istog odjela te više vanjskih suradnika.

Podmorsko zaštitno istraživanje brodoloma u uvali Veloj dolini na sjevernoj strani otoka Mljeta trajalo je od 10. do 19. svibnja 2008. godine. Riječ je o kasnoantičkom brodolomu s teretom amfora. Uočena su dva različita tipa amfora od kojih je jedna *Keay* XXV/B koja se proizvodila u sjevernoj Africi (vjerojatno na području današnjeg Tunisa) tijekom 4. st., te je bila namijenjena za transport ulja (lat: *oleariae*) (Keay 1984). Drugi tip amfore zasad još nije identificiran. Uz amfore, na morskom dnu vidljiva su i tri željezna sidra. Plan za ovo istraživanje, koje je nastavak istraživanja iz 2007., bio je ustanovljavanje rasprostiranja te debljine kulturnog sloja, kao i vađenje najugroženijih

Lokalitet Vela dolina

arheoloških predmeta. Istraživanje je započelo skidanjem postavljenih zaštitnih mreža te postavljanjem mamut--sisaljki. Odlučeno je da će se otvoriti dvije sonde u plićem dijelu lokaliteta. Već je prvi dan bilo jasno da će iskopavanje biti tehnički zahtjevno. Naime, izrazito velik nagib od 40° te sitan pijesak bili su znatan problem prilikom „mamutiranja“. Odmah nakon iskopavanja, pijesak iz plićeg dijela padao je u sondu te ju je zatrpavao. To se pokušalo riješiti postavljanjem dodatnih cijevi (2 m) na mamute, kako bi se iskopani pijesak izbacio što dalje od nalazišta, ali neuspješno. Pijesak je i dalje padao u sonde, a dužina mamuta otežala je manipulaciju i brzinu iskopa. Problem je uspješno riješen tek postavljanjem svojevrsne brane nekoliko metra poviše lokaliteta. Ta brana, sastavljena od limenih ploča, sprečavala je eroziju pijeska u arheološki iskop. Promjenjive i na trenutke jake morske struje uzrokovale su slabiju vidljivost, što je direktno utjecalo na kvalitetu foto i videosnimaka. Tijekom „mamutiranja“ otkriveno je 20 novih amfora, tako da se ukupan broj dokumentiranih i ucrtanih amfora popeo na 26. Sve su amfore bile cjelovite ili s manjim oštećenjima. Na površinu je zračnim padobranom izvađeno 6 najugroženijih amfora, 2 *Keay* XXV i 4 amfore nepoznatog tipa. Uz keramički materijal, pronađen je dio drvene brodske konstrukcije s dva brončana klina. Nađeno je i nekoliko drvenih dijelova same oplate, kao i olovna ploča manjih dimenzija (10x10 cm), kojom se oblagala drvena oplata broda radi zaštite od crvotočina (lat: *Taredo navalis*). Iskopavanjem je otkriveno oko 30 m², a zadatak je budućih istraživanja određivanje granica kulturnog sloja.

Tijekom 2008., Odjel za podvodnu arheologiju rekognoscirao je i podmorje otoka Mljeta na više lokacija, kako bi se utvrdilo stanje na poznatim podvodnim lokalitetima i provjerile dojave lokalnih ronilaca i ronilačkih klubova o novim lokalitetima ili sporadičnim nalazima.

Rt Glavat

Prvi u nizu lokaliteta bio je rt Glavat kod Pomene, istraživan 1978./80. godine (Republički zavod za zaštitu kulturnih spomenika), gdje se na dubini od 35 do 45 m nalazi antički brodolom s teretom južnoitalskoga keramičkog posuđa, amforama zapadnomediteranskog podrijetla *Dressel* 21-22, *Richborough* 527, olovnih poluproizvoda, sirovog stakla i drugog materijala (Jurišić 2000). Ustanovilo se da je lokalitet izrazito ugrožen. Zaštitna željezna mreža više nije čvrsto fiksirana, zbog čega je djelovanjem morskih struja više desetaka posuda odsklizalo ispod nje i više nije u zaštićenom području. Zatečena je situacija fotografski dokumentirana, a desetak najugroženijih komada posuda i tanjura izvađeno je i poslano na daljnju obradu u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru.

Rt Pusti

U suradnji s Odjelom za inspekcijske poslove Ministarstva kulture i roniocima interventne policije, pregledan je rt Pusti kod Sobre, kasnoantički brodolom istraživan 1978. i od tada rijetko kontroliran. Na dubini od 32 do 35 m vidljiva je veća količina ulomaka amfora *Keay* XXV i bizantskih globularnih amfora. Uviđajem je ustanovljeno da nema novih devastacija lokaliteta.

Amfora Keay XXV s lokaliteta Vela dolina

Seka od Maslinovca

Na poziciji Seke od Maslinovca kod Pomene nalaze se ostaci kasnoantičkog brodoloma na dubini od 8 m, s teretom globularnih amfora. Ustanovljeno da je lokalitet teško devastiran te da su vidljivi samo ulomci amfora.

Okuklje

Kod mjesta Okuklja, prilikom pregleda terena na dubini od 24 m pronađen je antički kameni dubinomjer stožastog oblika, a na dubini od 22 m olovna spojnica antičkog sidra.

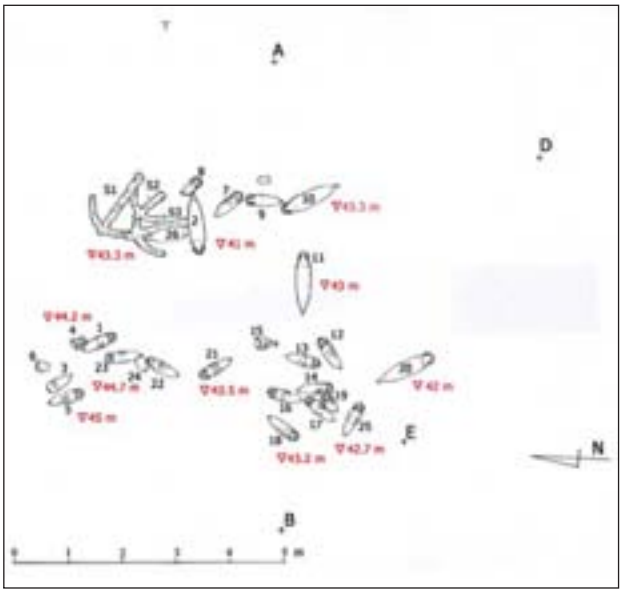

Plan lokaliteta Vela dolina

Amfora koju je nepoznati devastator pripremio za vađenje na lokalitetu u uvali Gonoturska

Materijal je fotodokumentiran i izvađen te predan na daljnju obradu u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru.

Uvala Gonoturska

Nakon dojave o nalazu amfora u uvali Gonoturska u blizini ulaza u Mljetska jezera, pregledom lokaliteta ustanovljeno je da se na dubini od 22 do 34 m nalazi deset amfora tipa *Lamboglia* 2 te jedan ulomak grla s ručkama i nečitkim pečatom na obodu. Dio amfora bio je inkrustiran sa stjenovitim dnom, dok je nepoznati devastator četiri amfore pripremio za vađenje. S obzirom na izrazitu ugroženost lokaliteta, odlučeno je nacrtno i fotografski dokumentirati nalazište te izvaditi šest najugroženijih komada. Postavljene su orijentacijske točke A, B, C i D, od kojih su metodom triangulacije amfore izmjerene i ucrtane u plan nalazišta, a potom zračnim padobranom izvađene na površinu, dok su one inkrustirane sa stijenom ostavljene na dnu do sljedeće faze istraživanja.

Literatura

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient Shipwreck of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD, Oxford, 2000.

Keay 1984 Simon J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, BAR Int. Ser. 196, Oxford, 1984.

Miholjek 2007 Igor Miholjek, Antički brodolom u uvali V. Dolina i novovjekovni brodolom kod Pličine Preč na otoku Mljetu, Izvještaj Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2007.

Miholjek, Mihajlović 2007 Igor Miholjek, Igor Mihajlović, Antički brodolom u uvali V. Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta, Izvještaj Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2008.

Igor Mihajlović
Vesna Zmaić

Summary

During 2008, in three phases, the Croatian Conservation Institute marine archaeology department carried out the reconnaissance and underwater salvage excavation of sites in the area of the Dubrovačko-neretvanska County, i.e. the sea bed around Mljet, of the Pelješac Peninsula and the island of Lastovo. In the first phase of the works, an Antique shipwreck in the bay of Vela dolina on the island of Mljet was carried out, together with the reconnaissance of several spots on the seabed off Mljet.

In Vela dolina, at a depth of 41-45 metres there are the remains of a shipwreck of Late Antiquity with a cargo of North African amphorae. During the excavation with airlifts, along with ceramic material (from amphorae), several parts of naval architecture were found. The excavation uncovered about 30 square metres, and future excavations are supposed to define where the borders of the cultural stratum are. During this phase, the reconnaissance of the seabed of the island of Mljet at locations of Cape Glavat, Seka od Maslinovca, Cape Pusti and Okuklje was conducted. In Gonoturska Bay close to the entry into Mljet Lake, a review of the site determined that at a depth of from 22 to 34 m there are ten Lamboglia 2 type amphorae.

Redni broj: 304
Lokalitet: Dubrovačko-neretvansko podmorje – faza II.
Naselje: Lumbarda (otok Korčula), Viganj
Grad/općina: Korčula (otok Korčula), Orebić
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

Tijekom 2008., Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je rekognosciranje i podmorsko zaštitno istraživanje lokaliteta na području Dubrovačko-neretvanske županije, tj. podmorja otoka Mljeta, poluotoka Pelješca i otoka Lastova. U toj drugoj fazi rekognosciranja pregledano je osam pozicija na otoku Korčuli, poluotoku Pelješcu i arhipelagu između njih. Voditelj radova bio je Igor Miholjek, dipl. arheolog (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), a u istraživanju su sudjelovali i Miljenko Marukić (vlasnik ronilačkog centra „MM-Sub“ iz Lumbarde na otoku Korčuli). U pretraživanju pojedinih lokacija sudjelovao je i dr. sc. Hrvoje Potrebica (Filozofski fakultet Zagreb, Odsjek za arheologiju) i Peter Kulen (vlasnik ronilačkog centra iz mjesta Dingača na Pelješcu).

Uvala Glogovac (otok Korčula)

Prva rekognoscirana arheološki zanimljiva pozicija bila je uvala Glogovac na južnoj stani otoka Korčule. Na dojavu Miljenka Marukića u proljeće 2008. godine, Domagoj Perkić iz Odjela za inspekcijske poslove Ministarstva kulture napravio je stručni uviđaj na navedenoj poziciji te utvrdio da je vrlo vjerojatno riječ o dva antička željezna sidra na dubini od 14 m. Tom su prilikom sidra izmjerena i ucrtana (prečka jednog sidra široka je cca 1 m, a glavna os sidra duga je cca 1,70 m), a prilikom ovog rekognosciranja su i fotografirana. Sidra stoje jedno nasuprot drugom i na oba postoje alke. Zanimljivo je da krakovi sidara stoje konkavno u odnosu na glavnu os sidra, tj. krakovi nisu zavinuti prema glavnoj osi sidra već od nje. U okolini sidara nije pronađen nikakav arheološki materijal koji bi upućivao

na njihovo podrijetlo, tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi da su sidra iz antičkog perioda. Cca 100 m od sidara u smjeru zapada, na dubini od 18 m uočeno je još jedno željezno sidro čije su dimenzije glavne osi dužine 115 cm, u promjeru 7 – 10 cm te dužine krakova 40 cm, a 7 cm u promjeru. Zanimljivo je da jedan krak sidra ima završetak kraka pod 135 stupnjeva, a drugi krak sidra završetak kraka pod 45 stupnjeva. Nedaleko od navedenog sidra pronađen je predmet nepoznate namjene (vrlo je vjerojatno riječ o protubrodskoj mini iz Drugoga svjetskog rata). Kako je uz samo sidro pronađen komad inkrustirane metalne sajle, ono je vjerojatno bilo povezano s minom i možda je služilo kao uteg za sidrenje mine.

Otok Majsan

Maleni otok Majsan (između otoka Korčule i poluotoka Pelješca) svojom geografskom pozicijom odlično štiti usidrene brodove od bure i juga te je kao vrlo dobro zaštićeno sidrište služio od antike do danas. S obzirom na tu činjenicu i na činjenicu da je sidrište služilo kao karantena grada Korčule od 16. do 18. st., ne čudi velik broj pronađenih sidara u podmorju otoka Majsana. Antička olovna sidra i olovne prečke sidara pronađene kod otoka Majsana izvađene su prilikom prijašnjih rekognosciranja i istraživanja 80-ih i 90-ih godina, tako da su danas na dnu vidljiva samo željezna sidra (Jurišić 2001). Ovim rekognosciranjem obuhvaćena je dokumentacija šest željeznih sidara, od kojih jedno svojim jednostavnijim T-oblikom sugerira da je antičkog podrijetla, a za ostalih pet sidara zna se da je riječ o sidrima koja su pripadala brodovima od 16. do 18. st. Sva su sidra svojom osi orijentirana prema sjeveru, s maksimalnim odstupanjem od 5 do 60 stupnjeva, što govori da su sidra bila bačena u smjeru puhanja bure i kao takva nađena su na spoju pijeska i stijene otoka (zapela su pod stijenu). Sidro br. 1 nalazi se na dubini od 15 m, ispod veće stijene. Vidljiv dio sidra dug je 65 cm, dok su krakovi široki ukupno 75 cm. Promjer je sidra 10 cm (i prečka i krakovi). Ostalih pet sidara čine koncentraciju sidara na potezu od cca 40 m te leže na pijesku na dubini između 32 m i 35 m. Sidro br. 2 klasično je novovjekovno sidro dužine prečke 2,95 m i ukupne dužine krakova od 1,70 m, s lopaticama od 40 cm. Prosječan je promjer sidra 10 cm i ima veliku alku promjera 50 cm. Sidro se nalazi na dubini od 35 m. Sidro br. 3 nalazi se na dubini od 34 m. Dužina je glavne prečke 2,4 m, a krakovi su dugi po 70 cm s lopaticama od 30 cm. Debljina prečke i kraka sidara u promjeru iznosi 10 cm. Sidro br. 4, na dubini od 32 m, nalazi se ispod stijene. Dužina prečke iznosi 165 cm, jedan je krak vidljiv u dužini od 37 cm, a drugi u dužini od 22 cm. Sidro br. 5 krajem prečke leži na pijesku, dok su krakovi zapeli između stijena na dubini od 30 m. Dužina prečke iznosi 2,70 m, dok su oba kraka vidljiva samo u dužini od 70 cm, što upućuje na moguće oštećenje samog sidra (lom krakova). Sidro br. 6 najveće je sidro u grupaciji od 5 sidara dužine 3,05 m, s ukupnom dužinom krakova od 170 cm. Lopatice su dimenzija 40x30 cm, a debljina prečke i krakova u promjeru iznosi 15 cm. Sidro također ima veliku alku u promjeru od 45 cm. Nalazi se na dubini od 34 m. Prilikom dokumentiranja šest sidara nisu pronađeni drugi arheološki nalazi, tako da točna datacija pojedinih sidara nije moguća. Pet je sidara svojim

Karta s rekognosciranim pozicijama

oblikom tipološki jasno definirano u novi vijek, dok je za jedno željezno sidro moguće reći da pripada antičkom razdoblju, zbog svojega specifičnog T-oblika jednostavne forme.

Otočić Sestrice

Na dojavu ronioca s Korčule pregledan je brak koji se proteže sjeverno od otočića Sestrica prema Pelješcu. Na dubini od 38 do 40 m, u pukotini između stijena pronađena je jedna amfora s cijelim trbuhom, bez grla i očuvanih ručki te s potpuno ravnim dnom u dužini od 50 cm. S obzirom na oblik trbuha, moguće je da je riječ o galskoj amfori (Class 29, Peacock i Williams), no kako grlo s obodom i ručkama nije sačuvano, teško je konačno definirati tip amfore (Peacock, Williams 1986). Nedaleko od amfore pronađeno je željezno sidro od kojeg je bio vidljiv samo dio prečke sidra u dužini od 80 cm. Prečka je djelomično otkopana rukom, no zbog velike dubine i kratkog vremena boravka

Otok Majsan, dokumentiranje novovjekovnog sidra

Pličina Lučnjak, egejska „horn-handled“ amfora, 1. st.

na toj dubini sidro nije otkopano u cijelosti, pa nisu poznati oblik sidra i dimenzije krakova.

Otočić Lučnjak

Sjeverno od otočića Lučnjaka, na udaljenosti od 150 m te na dubini od 34 do 36 m vidljivo je nekoliko većih ulomaka trbuha i grla amfora s ručkama, koje se tipološki mogu svrstati među amfore *Dressel* 6a. Nalazište je u potpunosti devastirano, i u pijesku među stijenama nije uočena ni jedna cjelovita amfora. S obzirom na to da je pregledan i obalni pojas kod otočića Lučnjaka te da tamo nije uočen ni jedan fragment keramike, sve upućuje na to da brod nije doživio havariju na samom otoku Lučnjaku, već na obližnjoj pličini Lučnjaku. Naime, na pličini Lučnjaku pronađeno je nekoliko sporadičnih fragmenata i grla amfore *Dressel* 6a, što sugerira da je brod na pličini doživio udes. Tada je nekoliko amfora s broda završilo u moru, dok je brod teško oštećen prelaskom preko pličine Lučnjaka i nošen morskom strujom niz Pelješki kanal cca 200-300 m, s najvećom koncentracijom tereta potonuo pokraj otoka Lučnjaka.

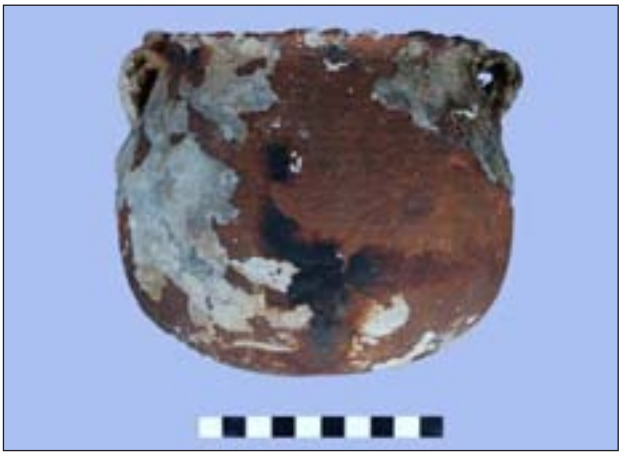

Sv. Ivan kod Vignja, Pelješac, ECW keramika (istočna kuhinjska keramika), 2. st.

Pličina Lučnjak

Pličina Lučnjak nalazi se po sredini plovnog puta koji je u funkciji od antike do danas. Tek u novije vrijeme pličina je obilježena oznakom za opasnost. Iako se znalo za postojanje ostataka arheoloških nalaza (brodoloma), sama pličina nije podrobnije istraživana ni dokumentirana. Očito je da se u pličini Lučnjaku dogodilo više brodoloma, na što upućuje obilje materijala koji potječe iz više razdoblja, od 1. st. pr. Kr. do bizantskih amfora 5./6. st. Prilikom rekognosciranja uočeni su ostaci amfora tipa *Lamboglia* 2, *Dressel* 6a, *horn--handled* (amfore s rogolikim dršcima) rodskog ili kretskog podrijetla, sjevernoafričke cilindrične amfore i kasnoantičke bizantske amfore rebrastog trbuha, a nađeni su i veći ulomci dolija, rimskog stakla (dno bočice) i dvije koncentracije balastnog kamenja. Izvađeno je nekoliko čepova amfora. Sav materijal i uočeni nalazi sporadično su razmješteni po dnu, osim veće količine inkrustiranih kasnoantičkih bizantskih amfora. Na dubini od 20-ak metara uočene su dvije cijele amfore *Lamboglia* 2 i jedna grčko-italska amfora. Zbog prisutnosti cijelih amfora i raznolikosti materijala, opsežnije istraživanje tek treba uslijediti.

Rt Sveti Ivan (poluotok Pelješac)

Prilikom rekognosciranja otoka Korčule i Pelješkog kanala pregledano je i nalazište Sv. Ivan kod Vignja na Pelješcu. Riječ je o ostacima antičkog brodoloma koji je prevozio teret ECW keramike. Lokalitet je prvi put rekognosciran 1964., dok ga je Arheološki muzej u Splitu istraživao od 1971. do 1972. godine. Tom prilikom nađeno je desetak različitih oblika čaša, lonaca, zdjela, vrčeva, plitica te je ukupno izvađeno više od 200 komada (Jurišić 2000). Tijekom rekognosciranja ove godine nisu primijećene nove znatnije devastacije, no na dnu je vidljiva velika koncentracija arheološkog materijala. Među ulomcima posuda, tanjura i zdjela, pronađena je i jedna čitava posuda i nekoliko cijelih poklopaca. Također je izvađeno nekoliko većih i bolje očuvanih zdjela i tanjura, sačuvane profilacije, kako bi se mogli restaurirati. Bez obzira na to što je kompletno zaštitno istraživanje provedeno sedamdesetih godina prošlog stoljeća, ovo rekognosciranje pokazalo je da još ima cjelovito sačuvanoga arheološkog materijala. Taj bi materijal u nekim daljnjim rekognosciranjima i istraživanjima svakako trebalo izvaditi i znanstveno obraditi radi sprečavanja devastacije.

Uvala Uš (otok Korčula)

Prilikom ronjenja u uvali Ušu na otoku Korčuli, lokalni ronilac Darko Bojanić pronašao je kameni predmet za koji je pretpostavio da je riječ o antičkom kamenom sidru.

Uvala Uš, otok Korčula, kameno antičko sidro

Nakon stručnog pregleda utvrđeno je da je stvarno riječ o kamenom dijelu kameno-drvenog sidra u obliku krnje piramide obrađenih bridova. Na sidru se nalaze tri okrugle perforacije, dvije s bočne i jedna s prednje strane. U gornju perforaciju umetalo se uže koje je služilo za spuštanje i dizanje sidra, a u druge dvije perforacije, s bočne i prednje strane križno su se umetale grane česmine. Kod antičkog sidra izrađenog od kamena i drveta, kamen je služio za težinu sidra, a drvo kao krakovi sidra. Kameni dio sidra visok je 38 cm, u vrhu je širok 10 cm, dubok je 9 cm, dok je u bazi dimenzija 16x16 cm. Perforacije su na sidru promjera 4 cm (gornja i jedna donja) i 5 cm (druga donja). Kameni dio sidra težak je 14,3 kg, a umirovljeni kamenoklesar g. Eduard Jurjević iz Lumbarde po opisu strukture kamena zaključuje da je kamen s otoka Vrnika.

Pelješki kanal ispred Vignja

Prilikom rekognosciranja Korčule i Pelješkog kanala javio se g. Peter Kulen, češki državljanin, vlasnik ronilačkog centra u Dingaču na Pelješcu. G. Kulen je prilikom ronjenja 2007. g. u Pelješkom kanalu ispred mjesta Vignja naišao na više cjelovitih amfora različitih tipova. Nekoliko cjelovitih amfora bilo je koncentrirano na jednome mjestu, dok su ostale amfore bile pojedinačno dislocirane od te koncentracije. S obzirom na neiskustvo i nestručnost u podvodnoj arheologiji, g. Kulen nije znao opisati ili tipološki odrediti o kojim je amforama riječ. Svejedno je zabilježio GPS-poziciju i dubinu koja iznosi od 38 do 39 m. Prilikom rekognosciranja ove godine, g. Kulen je s još dva ronioca ponovo pokušao pronaći poziciju s amforama ispred Vignja, ali mu to, nažalost, ovaj put nije pošlo za rukom, tako da stručni uviđaj nije mogao biti obavljen te ne postoji foto i videodokumentacija. S obzirom na to da se pozicija nalazi na polovici Pelješkog kanala te zbog činjenice na iznimno gust promet brodova, sigurnost je ronjenja otežana. Jednako tako, dno na sredini Pelješkog kanala na dubini između 38 i 40 m pjeskovito je i ravno, što također otežava orijentaciju i pronalaženje samih amfora. U svakom slučaju, bez obzira na to što prilikom ovog rekognosciranja prijavljene amfore nisu pronađene, tijekom sljedećih kampanja svakako treba nastaviti pregledavati to područje kako bi se utvrdilo je li riječ o ostacima brodoloma s amforama ili pojedinačnim nalazima te o kojim je tipovima riječ.

Literatura

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient Shipwrecks of the Adriatic: Maritime transport during the first and second cenuries AD, BAR, Oxford, 2000.
Jurišić 2001 Mario Jurišić, Podmorski arheološki lokaliteti otoka Korčule, Izdanja HAD-a, Zagreb, 2001.
Peacock, Williams 1986 D. P. S. Peacock, D. F. Williams, Amphorae and the Roman economy, Longman Group Limited, Avon, 1986.

Igor Miholjek

Summary

During 2008, the Croatian Conservation Institute marine archaeology department carried out the reconnaissance and underwater salvage excavation of sites in the area of the Dubrovačko-neretvanska County, i.e. the sea bed around Mljet, of the Pelješac Peninsula and the island of Lastovo. In the second phase of the reconnaissance, eight spots on the island of Korčula, Pelješac Peninsula and the archipelago between them were examined.
At six sites an expert investigation was carried out by the experts of the Croatian Conservation Institute, while two were inspected by the divers who had reported them (the bay of Uš on the island of Korčula and a spot off Viganj on Pelješac Peninsula). Sites on the island of Majsan, the Lučnjak shallows and at Cape Sv. Ivan on Pelješac were known archaeological sites even earlier, but this year's reconnaissance had shown that at the Lučnjak shallows and off Cape Sv. Ivan there was an abundance of material that needed documenting and scholarly study. In the seabed off Majsan island six large anchors were documented, known before but never documented. Off Lučnjak island a site with remains of Dressel 6A amphorae was found, long before, unfortunately, completely devastated. To the north of Sestrice island an amphora was found that with the preserved part of the belly suggests it might be from a Gallic amphora, a very rare type on the eastern side of the Adriatic (one more was found in Veštar Bay by Rovinj, the only find of its kind). On Korčula, two bays were examined, Glogovac and Uš. Three anchors were found in Glogovac, one of them surely belonging to modern times (perhaps WWII), while the other two might be Antique. No material was found close to the anchors to confirm this, and it would be necessary to make an analysis of the age of the metal. During reconnaissance, local divers got involved in the review process, people who are extremely well acquainted

with the seabed around Korčula and Pelješac, and were very ready to show archaeological objects they had found sporadically during their dives. These objects stayed with the finders, but they were documented, drawn and photographed, and after scholarly study will be published. There was an interesting report from a Czech diver of several whole amphorae off Viganj on Pelješac, but this information is still to be checked.

The waters around Korčula and Pelješac have always been on sea routes, and hide an abundance of archaeological material. Some of this material has been discovered and explored, a part unfortunately devastated, and some is still to be discovered. This reconnaissance campaign has amply confirmed this claim. The sites inspected were not devastated in recent times, but still hide complex and preserved archaeological material that should be documented and presented in the competent museums, which would forestall any possible devastation.

Redni broj: 305
Lokalitet: Dubrovačko-neretvansko podmorje – faza III.
Naselje: Lastovo, Sobra, Soline, Žuljana
Grad/općina: Lastovo (otok Lastovo), Goveđari (otok Mljet), Ston
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, podmorsko rekognosciranje

Tijekom 2008., Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je rekognosciranje i podmorsko zaštitno istraživanje lokaliteta na području Dubrovačko-neretvanske županije, tj. podmorja otoka Mljeta, poluotoka Pelješca i otoka Lastova. Treća faza rekognosciranja i zaštitnog istraživanja trajala je od 22. rujna do 7. listopada 2008., kako bi se utvrdilo stanje na poznatim podvodnim lokalitetima i provjerile dojave lokalnih ronilaca i ronilačkih klubova o novim lokalitetima ili sporadičnim nalazima na otoku Lastovu, te su provedena zaštitna istraživanja i fizička zaštita na već poznatim lokalitetima Sv. Pavao i Gonoturska na Mljetu te na lokalitetu Lirica na Pelješcu. Voditelj radova bio je Igor Miholjek, Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju.

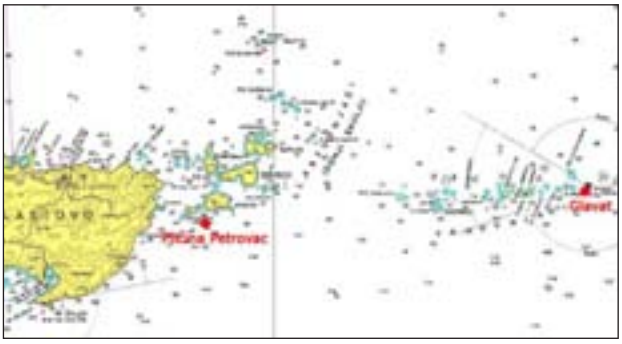

Karta otočnih skupina Lastovnjaka i Vrhovnjaka s lokalitetima

Karta otoka Mljeta i poluotoka Pelješca s lokalitetima

Pličina Petrovac – otočje Lastovnjaci

Rekognosciranje je započelo u podmorju otoka Lastova na nalazištu Pličina Petrovac (otočje Lastovnjaci), pronađenom prilikom rekognosciranja podmorja Lastova 2007. godine (voditelj: I. Miholjek, Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), kada su na dubini od 38 do 39,7 m nađene četiri olovne prečke antičkih sidara, a desetak metara ispod njih dvije amfore tipa *Lamboglia* 2. Nastavljena je nacrtna dokumentacija lokaliteta započeta 2007. (pregledano je okolno područje i sve dokumentirano fotoaparatom i videokamerom). Olovne prečke dužine 210 cm, širine krakova 14 cm i debljine 20 cm, s četvrtastom rupom za nasad drvenog dijela sidra, ležale su jedna do druge i vjerojatno na morsko dno dospjele kao teret

Pličina Petrovac (otočje Lastovnjaci), videodokumentacija lokaliteta (foto: I. Miholjek)

Pličina Sv. Pavao (otok Mljet), izbor iznik tanjura, 16. st. (foto: R. Mosković)

potonulog broda. S obzirom na to da se lokalitet nalazi na vrlo kosom terenu te da je pregledan do dubine od 60 m, moguće je da je ostatak broda s materijalom završio na dubljem dijelu terena koji nije pregledan. Desetak metara iznad lokaliteta uočeno je nekoliko pravilnih kamenih blokova većih dimenzija, koji su bez određenog reda ležali na morskome dnu te su zbog svoje masivnosti bili vidljivi i s površine. Nije isključeno da su i ti blokovi bili dio tereta potonulog broda.

Otočić Glavat – otočna skupina Vrhovnjaci

Kod otočića Glavata, otočne skupine Vrhovnjaka, u blizini južne obale na dubini od 25,70 m nalazi se antička olovna prečka sidra koju je prijavio Miljenko Marukić (vlasnik ronilačkog centra MM – SUB iz Lumbarde). Uz njegovo vodstvo nalaz je fotografski i nacrtno dokumentiran. Olovna prečka dugačka je 164 cm, široka 10 cm i debela 8 cm, s četvrtastom rupom za nasad. Pregledom okolnog područja ustanovljeno je da nema drugih arheoloških nalaza.

Uvala Gonoturska (otok Mljet), amfora br. 6 (foto: R. Mosković, crtež: V. Zmaić)

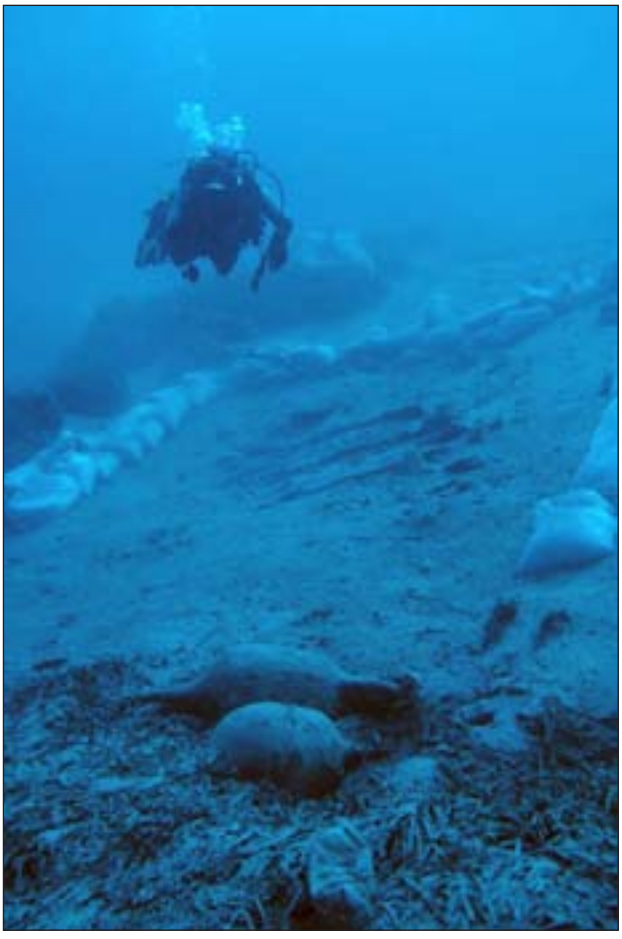

Lirica (poluotok Pelješac), priprema lokaliteta za postavljanje zaštitne mreže (foto: I. Miholjek)

Pličina Sv. Pavao – otok Mljet

Od 24. do 29. rujna 2008. nastavljena su zaštitna istraživanja lokaliteta Pličina Sv. Pavao na južnoj strani otoka Mljeta. Lokalitet je pronašao i prijavio ronilački klub Medvešćak – Sava, pod vodstvom J. Bezaka koji je prilikom ronilačkog kampa na Mljetu, godine 2006. na dubini od 40 m naišao na šest topova i drugi arheološki materijal. Nakon stručnog uviđaja djelatnika Odjela za inspekcijske poslove Ministarstva kulture, ustanovljeno je da se radi o novovjekovnom brodolomu iz druge polovine 16. st. Istraživanja su započela 2007. (voditelj: I. Miholjek, Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), kada su postavljene orijentacijske točke za dokumentaciju lokaliteta. Na njih se vezalo kvadratno mrežište, ove godine postavljeno na dubini od 40 do 42 m i na dijelu lokaliteta gdje je bila uočena najveća koncentracija predmeta. Mrežište je obuhvatilo 12 kvadranata (od A do L), što bi odgovaralo području od 48 m². Svaki kvadrant bio je podijeljen na četiri potkvadranta unutar kojih je nacrtno dokumentiran svaki pojedini predmet. Od brodske je opreme zasad dokumentirano samo veliko željezno sidro koje se nalazi na dubini od 37,2 m i oko 25 m sjeverno od najveće koncentracije nalaza. Tijelo sidra u duljini od 2,20 m viri iz pijeska, na vrhu kojega se nalazi velika alka promjera 60 cm. Od pokretnog materijala pronađen je velik broj topovskih kugli od vapnenca, stakleni predmeti u vidu boca od zelenog stakla ili ukrašene posude vrlo tankih stijenki, ulomci bakrenog posuđa, cijela bakrena posuda koničnog oblika s reljefno iskucanom vodoravnom trakom ispod oboda. Najveća količina materijala pripada keramičkom posuđu koje se može podijeliti u dvije skupine. U jednu skupinu spadala bi italska glazirana keramika jednostavnih oblika, često neukrašena ili slikanog ukrasa u vidu slobodnih poteza kistom i mrlja. Nekoliko ulomka pripada graviranoj ili *sgraffito* keramici. U drugu skupinu ubraja se orijentalna vrlo luksuzna i bogato ukrašena *iznik* keramika koja je tijekom 16. st. bila vrlo popularna na zapadu, pa nije neobično da se na trgovačkim brodovima koji su trgovali između istoka i zapada mogao naći materijal toga tipa. Uz ulomke posuda, zdjelica i vrčeva s vegetabilnim fino izvedenim ukrasom na bijeloj podlozi, pronađeno je i 7 velikih *iznik* tanjura složenih jedan u drugi. Osim dva vrlo slična primjerka, svaki je tanjur bio drukčije ukrašen. Ukras se sastojao od velikih listova plave boje na bijeloj podlozi ili od sitnijega vegetabilnog ukrasa u više boja, često s obodom ukrašenim vitičastim motivom „valova“. U istom su sloju uz tanjure ležale male okrugle zdjele s prstenastom nožicom, također složene jedna u drugu. Unutar svih otvorenih kvadranata, nakon što je mamut-sisaljkama uklonjen površinski sloj pijeska, pojavila se drvena brodska konstrukcija sa željeznim korodiranim dijelovima. S obzirom na to da je lokalitet nađen u nedirnutom stanju, prilikom podvodnih radova posebno se pazilo da konstrukcija broda ostane nedirnuta, kako bi se u daljnjim istraživanjima mogla sustavno istražiti i dokumentirati.

Uvala Gonoturska – otok Mljet

Nakon prve faze istraživanja lokaliteta Gonoturska i akcije vađenja najugroženijih amfora, lokalitet su obišli djelatnici Odjela za inspekcijske poslove Ministarstva kulture i prili-

kom pregleda uočili su još dvije amfore tipa *Lamboglia* 2. Odlučeno je sve amfore nacrtno i fotodokumentirati te i njih izvaditi. Nacrtna dokumentacija izvedena je od točaka koje su ostale fiksirane na dnu iz prošle kampanje. Sve su bile inkrustirane sa stijenom, zbog čega je s njih najprije mamut-sisaljkama očišćen pijesak, a zatim su mehanički, ručnim alatom oslobođene iz stjenovitog dna. Potom je svaka amfora zračnim padobranom poslana na površinu. Pregledom šireg područja nisu uočeni drugi arheološki predmeti.

Otočić Lirica – poluotok Pelješac (karta 2, sl. 6)
U svibnju 2006. godine, Drago Lopina, vlasnik ronilačkog centra Lopin&co. iz Žuljane, prijavio je podmorski arheološki lokalitet kod otočića Lirice u blizini Žuljane na poluotoku Pelješcu. Na dubini od 44 do 47 m nalazilo se 7-8 djelomice i potpuno sačuvanih amfora tipa *Dressel* 6a datiranih u 1. st., jedno željezno sidro te ostaci brodske konstrukcije, drvena rebra broda, brodska oplata te drveni klinovi za povezivanje. Bili su vidljivi i ostaci keramičkih posuda poput lonaca i tanjura, vjerojatno kuhinjskoga brodskog posuđa, te jedan ulomak tegule. Od prijavljivanja lokaliteta otuđeno je nekoliko amfora, zbog čega su bila neophodna hitna zaštitna istraživanja i fizička zaštita lokaliteta. Radovi su započeli u sklopu rekognosciranja, od 1. do 7. listopada 2008. godine. Pažljivim čišćenjem pijeska mamut-sisaljkama, oko vidljivih rebara broda i detaljnim pregledom okolice određeni su prostorni parametri lokaliteta, napravljena je foto i videodokumentacija te je postavljena fizička zaštita geotekstilom i željeznom mrežom preko drvene brodske konstrukcije i preostalih vidljivih amfora.
Svi arheološki nalazi koji su prilikom ovih istraživanja i rekognosciranja izvađeni, nacrtno su i fotodokumentirani te poslani u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru na daljnju obradu. O njihovoj trajnoj pohrani odlučit će Hrvatsko muzejsko vijeće.

Literatura

Carswell 2006 J. Carswell, Iznik pottery, British museum press, London, 2006.
Miholjek 2007 I. Miholjek, Izvještaj s rekognosciranja podmorja otoka Lastova i okolnih otoka, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.
Miholjek 2007 I. Miholjek, Antički brodolom u uvali Vela Dolina i novovjekovni brodolom kod Pličine Preč na otoku Mljetu, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.
Miholjek, Mihajlović 2008 I. Miholjek, I. Mihajlović, Antički brodolom u uvali Vela Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta i poluotoka Pelješca, Odjel za podvodnu arheologiju, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2008.
Nepoti 1991 S. Nepoti, Ceramiche graffite della donazione Donini Baer, Museo Internazionalae delle Ceramiche in Faenza, Faenza, 1991.
Perkić 2007 D. Perkić, Izvještaj s inspekcijskog uviđaja na dan 26. travnja 2007., Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za inspekcijske poslove, Dubrovnik, 2007.

Vesna Zmaić

Summary

During 2008, the Croatian Conservation Institute marine archaeology department carried out the reconnaissance and underwater salvage excavation of sites in the area of the Dubrovačko-neretvanska County, i.e. the sea bed around Mljet, of the Pelješac Peninsula and the island of Lastovo. The third phase of the reconnaissance and salvage excavation was carried out in order to ascertain the condition at known marine sites and check out the reports of divers about new sites or sporadic finds on the island of Lastovo, and salvage excavations and physical protection were carried out at sites known already, those of Sv. Pavao and Gonoturska on Mljet, and the site of Lirica on Pelješac.
On Lastovo island, an Antique site with the crossbar of an anchor was documented at Pličina Petrovac (Lastovnjaci archipelago) and the islet of Glavat (Vrhovnjaci island group). On Mljet island, salvage excavations at the site of Sv. Pavao were carried out (on a modern shipwreck from the end of the 16th century) and at an Antique site in Gonoturska bay, where six Lamboglia 2 amphorae were raised. At Lirica islet, Pelješac, because of the threat to the Antique site with remains of a ship, with anchor and amphorae, physical protection was installed, in the form of an iron net over the wooden structure of a ship.

Redni broj: 306
Lokalitet: Dubrovnik – Benediktinski samostanski sklop sv. Marije od Kaštela
Naselje: Dubrovnik
Grad/dubrovnik: Dubrovnik
Pravni status: R-1301
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko istraživanje lokaliteta Benediktinski samostanski sklop Sv. Marija od Kaštela u povijesnoj jezgri Dubrovnika trajalo je od travnja 2007. do prosinca 2008. godine. Radovi su bili prekinuti od rujna do prosinca 2007. godine te od srpnja do listopada 2008. godine. Arheološko istraživanje obavila je tvrtka Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika. Voditelj cjelokupnog projekta prenamjene samostanskog sklopa bio je dr. sc. Željko Peković, dok je stručna voditeljica bila arheologinja Branka Milošević. U istraživanju su sudjelovale i arheologinje Josipa Caričić, Nikolina Drašković, Meri Opačić, Nikolina Topić i Vesna Žarak, te arheolozi Robert Kordić, Ivan Volarević i Mario Zaccaria. Cjelokupnu tehničku dokumentaciju izradio je Bruno Doljanin, građevinski tehničar. Radove je financirao Grad Dubrovnik.

Iskapanje je obavljeno sondažnim metodom s podjelom na stratigrafske jedinice, pri čemu se vodilo računa o relativnoj uslojenosti lokaliteta. Istraživana je parcela površine 3055 m², k.č. 4389, k.o. Dubrovnik (stara izmjera). Ukupna površina sondama istraženog dijela parcele iznosi 510 m².
Benediktinski samostan Sv. Marija od Kaštela smješten je na južnom, najvišem dijelu povijesne jezgre Dubrovnika, a zauzima prostor od gradskih zidina na jugu do Ulice

Dubrovnik – Benediktinski samostanski sklop sv. Marije od Kaštela

od Kaštela na sjeveru. Nastao je na mjestu najstarijega gradskog seksterija – Kaštela (u pisanim izvorima taj predio naziva se *Castrum, Castellum, Kaštio, S. Maria de Castello*), koji je zauzeo prostor nekadašnjega bizantskog kastruma. Kaštel je najvjerojatnije bio izgrađen već u 6. st., u vrijeme bizantske prevlasti nad Jadranom, kada je služio kao kontrolna točka prilikom plovidbe. Uz Kaštel se vezuje crkva sv. Sergeja i Bakha, kada se govori da joj je poslije prigrađena veća crkva sv. Marije, dok se u apostolskoj vizitaciji iz 1573./74. god. spominje da se u samostanu sv. Marije na Kaštelu nalazi kapela sv. Srđa. Benediktinski samostan sv. Marije od Kaštela osnovan je 1150. godine. Samostan se izvorno sastojao od četiri samostanska krila i crkve u sredini klaustra, a u vrijeme baroka dobiva novo krilo koje se otogonalno nadovezalo na postojeće zapadno krilo. Krajem 15. st. samostan se pregrađuje, a crkva se gradi iz temelja (najvjerojatnije pod vodstvom braće Andrijić). Današnja crkva, po svojim stilskim karakteristikama (tehnika gradnje, ulomci arhitektonske kamene plastike) odgovara tom razdoblju, kada se ujedno gradi i kapitularna dvorana na sjevernoj strani prislonjena uz crkvu, kao i sakristija prigrađena crkvi s južne strane. Stradanje samostana i crkve u potresu 1667. potpuno je preoblikovalo samostanski sklop. Brza obnova samostana bila je uzrokovana strahom da će moćnik dubrovačke katedrale koje su koludrice ponijele sa sobom u Italiju

(Ancona), kamo su se smjestile dok se samostani po gradu ne obnove, tamo i ostati. Drugi, ništa manje važan razlog bio je i velik miraz koludrica koji bi jednako tako završio u Italiji. Zbog brzine obnove, monumentalni benediktinski sklop sv. Marije od Kaštela nema nikakve estetske karakteristike stila svoga vremena. Godine 1806., za vrijeme francuske vladavine Dubrovnikom, ukidaju se svi ženski samostani pa i ovaj koji prvo postaje vojarna, a potom vojna bolnica. U vrijeme austrijske uprave u samostanu je još neko vrijeme vojna bolnica, a zatim se tu smješta Gradsko poglavarstvo, što uvjetuje nove pregradnje unutrašnjih prostora koje ga potpuno preoblikuju iznutra, a djelomice i izvana. Otvaraju se brojni novi prozori, stari se preoblikuju, a neki se dijelovi samostana nadograđuju. Preseljenjem Poglavarstva samostan i crkva dobivaju stambenu namjenu, te se u njih useljavaju beskućnici, odnosno brojni podstanari koji ga pregrađuju i adaptiraju za vlastite potrebe.

Sveukupno je na prostoru samostana sv. Marije od Kaštela otvoreno 11 sondi koje su svojim rasporedom više-manje obuhvatile (ovisno o susretljivosti stanovnika samostana) cijeli unutrašnji prostor samostanskog sklopa te dvije manje sonde (sonda 1A koja se nadovezivala na sondu 1 sa sjeverne strane te sonda 11A koja se nastavljala na sondu 11 s istočne strane). U svim sondama kopalo se do zdravice, koja je u ovom slučaju uvijek bila kamena litica. Jedino se u sondama 3 i 11 nije u potpunosti kopalo do zdravice, što je bilo uvjetovano ustanovljenim strukturama unutar sonde. U obje se sonde kopalo do kamene litice na mjestu uz zidine Grada. Ustanovljeno je da je kamena litica najviša na mjestu gdje se danas nalazi crkva sv. Marije te da pada kako prema jugu tako i prema sjeveru, ali i zapadu i istoku.

Prva sonda, sonda 1, otvorena je u istočnome samostanskom vrtu, smještenom istočno od polukružne apside crkve sv. Marije i pravokutne apside kapitula koji se sa sjeverne strane naslanja na crkvenu građevinu. Otvorena je samo na sjevernoj polovici vrta. Sonda 1A nastavljala se na sondu 1 sa sjeverne strane, a bila je smještena na malome prostoru ispred južnoga pročelnog zida sjevernoga stambenog krila. Otvorena je zbog praćenja smjera zida ustanovljenog u sondi 1 te je samim time bila i najmanjih dimenzija. Dubina iskopa u obje sonde ovisila je o kamenoj litici koja se mjestimično javljala dosta visoko (npr. apside crkve temeljena je na litici koja zatim oštro pada prema sjeveru i prema istoku), a negdje se kamena litica (primjerice u istočnome i mjestimično u zapadnome dijelu sonde) javlja dosta duboko. Unutar sonda 1 i 1A, osim otkrivenih temelja crkve i kapitularne dvorane te neke vrste sabirnog kanala za oborinske vode samostana, otkriven je zid s pragom po sredini, definiran kao najstariji zid otkriven na cijelom lokalitetu. Pruža se u smjeru sjever-jug, a građen je izravno na kamenoj litici. Prag koji presijeca zid po sredini

Ranokršćanski kapitel, sonda 11 (foto: B. Gjukić)

Predromanički spolij, sonda 11 (foto: B. Gjukić)

Zid pronađen u sondi 1 (foto: B. Milošević)

sadržava uklesani utor s rupom za vratnice. Utor smješten na istočnoj strani praga upućuje na to da se ulazilo iz smjera istoka, kao i na to da se određena građevina protezala zapadno od ustanovljenog zida koji je samim time definiran kao istočni perimetralni zid te građevine. Riječ je o građevini kojoj tri preostala perimetralna zida nisu definirana, osim što su ustanovljeni tragovi vapnene

Vapnenica i ogradni zid samostana, sonda 11 (foto: B. Milošević)

žbuke na kamenoj litici zapadno od ustanovljenog zida, a koji su s njim činili cjelinu. Na dijelu istočno i sjeveroistočno od apside crkve sv. Marije, na mjestu gdje je kamena litica dosta visoka, ustanovljeno je postojanje kamenoloma te je sveukupno definirano 7 utora kojima se kamena litica pripremala za „branje“ kamena. U kojem je periodu taj kamenolom bio u funkciji može se zaključiti jedino na temelju okolnih pokretnih nalaza, a oni govore u prilog tvrdnji da je kamenolom vjerojatno bio otvoren u periodu iza Velike trešnje, kada se javila potreba za brzom obnovom grada i nije bilo vremena za traženje drugih kamenoloma izvan grada. Riječ je o vrlo malom kamenolomu iz kojega se vadio kamen za proizvodnju vapna. U dva zemljana sloja (sj 17 i sj 34) koja su se protezala skoro preko cijele površine sonde 1, a koja su definirana kao kućni/samostanski otpadni slojevi, pronađene su velike količine kasnosrednjovjekovne i postsrednjovjekovne keramike i stakla te velike količine životinjskih kostiju i školjaka. Unutar sloja 17 nalazile su i sve kovanice pronađene unutar sonde, od kojih su osobito karakteristične one kasnoantičke. Posebna je zanimljivost sloja 34 djelomično uništena prapovijesna sjekirica iz perioda neolita ili početka eneolita, sekundarno upotrijebljena u kasnom srednjem ili novom vijeku kao brus. U sondi 1, unutar nasipnih slojeva sa sedrom, također je pronađena veća količina ulomaka amfora među kojima se mogu izdvojiti one za koje se, po ostacima prilijepljene vapnene žbuke, može zaključiti da su svojevremeno rabljene kao građevni materijal. Svi slojevi (zemljani i nasipni) nalazili su se u obrnutoj stratigrafiji do koje je došlo zbog upotrebe velikog dijela sonde kao kave za vađenje kamena i njena naknadnog zatrpavanja zemljom i građevinskom šutom s prostora samostana. Pokretni nalazi, antički novac, amfore i poneki ulomci keramičkih posuda svjedoče o naseljenosti toga dijela Grada u periodu kasnog carstva 3. i 4. st. Do uništavanja zidanih struktura, koje su prema sačuvanim ostacima bile gotovo na današnjoj površini sonde, došlo je zbog čestog prezidavanja kastruma, a potom samostana te vađenja i uporabe kamena za proizvodnju vapna u vapnenici pronađenoj u sondi 11.

Sonda 2 otvorena je unutar crkve sv. Marije, na malom prostoru uz južni perimetralni zid crkve, odnosno zapadno od istočnog zida crkve, dok joj je sjevernu granicu činio pregradni zid nastao unutrašnjim pregradnjama u 20. st. Otvorena je unutar prostora hodnika privatnog stana. Unutar sonde nisu pronađene nikakve strukture (zidovi, podnice) koje bi upućivale na postojanje starijih građevina ispod crkve sv. Marije. U apsidi ni u ostalome dijelu broda crkve, istraživanja nisu bila dopuštena.

Sonda 3 otvorena je u zapadnom samostanskom vrtu gospodarske namjene, koji se od dvokatnoga zapadnog stambenog krila, izgrađenog u doba baroka, protezao sve do južnih zidina Grada. Sonda je otvorena na zapadnoj polovici vrta. Pronađeno je niz zidanih struktura u kojima nije pronađena podnica te ih je zbog položaja i načina gradnje moguće definirati kao niz gospodarskih zgrada prislonjenih na gradske bedeme. Građene su u nekoliko faza u kojima su poništavale jedna drugu. Kroz te prostorije pronađeni su nizovi zidanih otpadnih kanala koji su samostanske otpadne vode vodili kroz bedeme prema moru. Unutar sonde 3 definirano je nekoliko otpadnih slojeva koji svojim

sadržajem odgovaraju otpadnim slojevima 17 i 34 iz sode 1. Na istočnom dijelu sonde, slično kao i u sondi 1, otkriveni su utori za „branje“ kamena, čime je i taj dio definiran kao manji kamenolom u upotrebi nakon potresa 1667. godine.
Sonda 4 otvorena je unutar samostanskog kapitula smještenog sjeverno od crkve sv. Marije. Obuhvaćala je samo južni dio kapitula koji je raznim pregradnjama, vjerojatno u 19. st., bio podijeljen na četiri dijela. U vrlo tankom sloju zemlje crvenice između zatečenog poda od kamenih ploča i kamene litice nisu pronađeni nikakvi pokretni nalazi, osim izvornoga ciglenog pločnika kapitularne dvorane te zida položenog u smjeru istok-zapad.
Sonda 5 bila je smještena na središnjem popločanom trgu ispred pročelnog zida crkve te njena kapitula. Otvorena je samo na istočnoj polovici trga. U sjevernome dijelu sonde pronađena su dva sloja popločanja opekom na riblju kost, koji se razlikuju u načinu polaganja opeka te cisterna. Stariji, dublji sloj popločanja povezuje se s izvornim načinom popločanja kapitula. Cisterna je izvorno služila kao spremište za vodu, ispunjeno pijeskom s kružnim pučem po sredini dvorišta. U južnome dijelu sonde, pred pročeljem crkve sv. Marije pronađen je niz zidanih grobnica s višestrukim ukopima bez priloga, tako da ih nije moguće pobliže datirati.
Sonde 6, 7, 8, 9 i 10 obuhvaćale su unutrašnji zapadni prostor crkve sv. Marije. S obzirom na to da je taj dio crkve netom prije istraživanja imao funkciju privatnog stana, prostor je bio podijeljen na pet odvojenih prostorija te je svaka prostorija činila zasebnu sondu, mada sve zajedno čine jednu cjelinu. U sondama zapadnog dijela crkve pronađene su zidane grobnice iskopane u kamenu živcu. U zidovima grobnica pronađeni su kameni ulomci – ukrašeni pleteri koji govore o kasnosrednjovjekovnoj provenijenciji grobova. Kamen živac gotovo je odmah ispod pronađenih recentnih podova privatnog stana koji je tu bio prije iskapanja. Na živcu su pronađeni otisci u vapnenoj žbuci koji su pripadali kamenom popločenju crkve sv. Marije.
Sonda 11 otvorena je u samostanskom vrtu smještenom južno od crkve sv. Marije, odnosno između nekadašnje sakristije crkve (sada je to privatni stan) i južnog bedema Grada. Sonda je bila otvorena po sredini vrta. Sonda 11A nadovezivala se na sondu 11 s njene istočne strane i protezala se do velike cisterne izgrađene u prvoj polovini 16. st. Sjeverni dio sonde zbog zauzetosti nije bilo moguće u potpunosti istražiti, dok je južni dio sonde istražen do kamena živca. Između ta dva dijela pronađen je visok zid. Budući da nema nikakvih otvora ni ikakve vidljive međukatne konstrukcije, najvjerojatnije je bio ogradni zid samostana koji je na tom dijelu imao i funkciju gradskog bedema. S njegove sjeverne strane nalazila se cisterna za vodu s taložnicom. Kroz zid je bila uspostavljena komunikacija sa stubištem skoro do razine žica na južnome dijelu. Tu se na zidu, a na dnu cisterne, nalazilo pilo s izljevom za vodu. Cijeli taj prostor flankiran je s južne strane renesansnim zidinama Grada. Samim je time cijeli taj južni dio sonde dugo vremena funkcionirao deniveliran od razine samostana. Postupno je tijekom povijesti nasipavan šutom s kompleksa samostana, iznad kojega je sagrađena velika konusna vapnenica. U zidanim strukturama i u nasipanoj šuti pronađeno je dosta ulomaka ranosrednjovjekovne i jedan ulomak ranokršćanske kamene skulpture (kapitel oltara).

Literatura

Beritić 1989 L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik, 1989.
Peković 1998 Ž. Peković, Dubrovnik, Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1998.

Branka Milošević
Željko Peković

Summary

Archaeological excavation of the site of the Benedictine conventual complex of St Mary *od Kaštela* in the historical centre of Dubrovnik was carried out in the period from April 2007 to December 2008. Excavations were conducted on a plot with an area of 3055 square metres.
The convent is located in the southern, highest part of the historical nucleus of Dubrovnik, hard by the city wall. It came into being at the site of the oldest city sexterium – Kaštela (also called in the written sources *Castrum, Castellum, Kaštio, S. Maria de Castello*), which occupied the space of the one-time Byzantine castrum (probably built in the 6th century at the time of Byzantine supremacy in the Adriatic). The Church of SS. Sergius and Bacchus is connected with Kaštel when it is said that larger church of St Mary was built on to it later, while in an apostolic visitation of 1573/4 it is said that in the convent of St Mary on Kaštel there was a chapel dedicated to St Srđ. The Benedictine convent of Sv. Marija od Kaštela was founded in 1150. It originally had four convent wings and a church in the centre of the cloister; in the Baroque it obtained a new wing, which was connected perpendicularly onto the existing western wing. At the end of the 15th century the convent was rebuilt, and the church was built from the foundations up. Today's church, from its stylistic characteristics (building technique, fragments of architectural stone decoration), corresponds to the same period in which at the same time the capitulary hall on the northern side adjacent to the church was built, like the sacristy built onto the church on the southern side. When the convent and church were severely damaged in the 1667 earthquake, the monastic complex was completely remodelled. Because of the rapidity of the renovation, the monumental Benedictine complex St Mary *od Kaštela* has no aesthetic characteristics of the style of its time.
In 1806, at the time the French ruled Dubrovnik, all convents were dissolved, and this first of all became a barracks and then a military hospital. During Austrian rule, the convent also for some time housed a military hospital, and then the municipal authority was housed here, which meant new remodelling of the interior spaces, which completely changed it inside, and partially outside as well. Many new windows were created, and the old were remodelled; some parts of the convent were raised a storey. When the municipal authority moved, the convent, and the church, acquired a residential purpose, into which the homeless were moved, that is, many tenants who rebuilt and converted it to their own purposes.

Redni broj: 307
Lokalitet: Dubrovnik – crkva sv. Vlaha na Gorici
Naselje: Dubrovnik
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: istražni radovi

Tijekom srpnja 2008. trajali su arheološki i restauratorsko--konzervatorski istražni radovi na crkvi sv. Vlaha na Gorici, čestica zgr. 243, k.o. Dubrovnik. Radovi su izvršeni prema programu istraživačkih radova, koji je izradila tvrtka Habitat d.o.o. iz Dubrovnika, a arheološka istraživanja obavila je tvrtka Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je arheologinja Ivana Galinović. Investitor radova je Društvo prijatelja dubrovačke starine i Župni ured sv. Mihajla, Dubrovnik.

Crkva sv. Vlaha na Gorici sagrađena je po zavjetu iz 1853. godine, a otvorena je službi božjoj 1857. godine. Na Gorici se spominje i prva crkva posvećena sv. Vlahu izvan Grada – *ecclesia Sancti Blasii de foris*. Po predaji je crkva bila sagrađena već u 11. stoljeću. Prvi pisani izvor datira u sredinu 13. st., kada se u ispravama Arhiva Dubrovačke Republike navodi darovnica u kojoj crkva dobiva srebrni kalež. Crkva se u istom izvoru spominje i sredinom 14. st., kada se u jednoj oporuci određuje gradnja kapele u čast sv. Vlaha i romitorija za dvije dumne. Kroničari su tada zabilježili i obnovu stare crkve *Sancti Blasii de foris*. Crkva je opisana kao skromna građevina sa zavjetnim oltarom od cigle i drvenim kipom sv. Vlaha. Crkvom su upravljali gradski svećenici, opat, rektor ili beneficionar, a održavale su je dvije dumne do 1667. godine, kada je romitorij u kojem su one stanovale srušen u potresu. Od stare crkve sačuvane su zavjetne *ex voto* srebrne pločice te drveni kip sv. Vlaha koji je prenesen u novoizgrađenu crkvu (Bradarić 2001). Ta je nova crkva sv. Vlaha nekoliko puta bila oštećivana i popravljana, a posebno je ugrožena i zbog nasutog zemljišta na kojem je dijelom sagrađena.
Istraživanjem crkve otvorene su četiri sonde: tri u unutrašnjem dijelu crkve i jedna uz vanjski dio zapadnog pročelja crkve, južno od ulaznih vrata. Sonde su manjih dimenzija, oko 1x1 m. Sve su bile ispunjene nasipom od zemlje i kamena, unutar kojeg nisu pronađeni pokretni arheološki nalazi. Istraživanjem je utvrđeno stanje temelja crkve, koje je rađeno od krupnoga priklesanog i neobrađenog kamena koji je u donjem dijelu poslagan bez veziva. Ustanovljeno je da temelji jednim dijelom stoje na sloju zdravice (sonde 1 i 2), a jednim na kamenu živcu (sonda 3). U sondi otvorenoj uz južni oltarni stup, pri ulazu u apsidalni prostor (sonda 4) pronađeno je izvorno popločenje crkve koje se nalazilo na visini od 102,47 m n.m. Popločenje je rađeno od kvadratičnih mramornih ploča (duljina stranice 0,5 m) postavljenih dijagonalno. Unutar sondi otvorenih ovim istraživanjem nisu pronađeni drugi arheološki nalazi.

Pogled na crkvu sv. Vlaha (foto: I. Galinović)

Literatura

Bradarić 2001 Luko Bradarić, Zapisi iz lapadske prošlosti, Matica hrvatska Dubrovnik, Dubrovnik, 2001.

Ivana Galinović

Summary

When the Church of St Blaise *na Gorici* was investigated, four test pits were dug (three inside the church and one in front the door on the main elevation). The Church of St Blaise was built according to a vow in 1853, and was opened for divine service in 1857. At Gorica there is mention of the first church dedicated to St Blaise outside the town – *ecclesia Sancti Blasii de foris*. According to tradition the church was built as early as the 11th century. The first written sources place it in the middle of the 13th century. The test pits dug in 2008 were 1 x 1 m in size. The foundations of the church were defined; in part they stand on a stratum of natural soil, partially on bedrock. The original paving was found, which lies at a height of 102.47 m above sea level. The paving was made of square marble slabs laid diagonally.

Redni broj: 308
Lokalitet: Dubrovnik – kula Gornji ugao
Naselje: Dubrovnik
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: Z-3818 (povijesna jezgra)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, prezentacija

Arheološko istraživanje na lokalitetu Kula Gornji ugao u povijesnoj jezgri Dubrovnika trajalo je od 1. listopada 2007. do 5. rujna 2008. godine. Riječ je o nastavku, odnosno o II. fazi istraživanja na istom lokalitetu od 27. srpnja 2005. do 13. listopada 2005. Godine 2005., tijekom uređenja dječjeg igrališta, glavni cilj iskopavanja bio je utvrditi izvorni ulaz u kulu Gornji ugao. Osim što je pronađen izvorni ulazu kulu, tada je s njezine istočne strane ustanovljeno postojanje industrijske zone s pećima za taljenje i lijevanje metala. Pronalazak peći bio je i glavni razlog nastavka istraživanja u 2007. i 2008. godini. Cilj II. faze istraživanja

Pogled na lokalitet sjever-jug

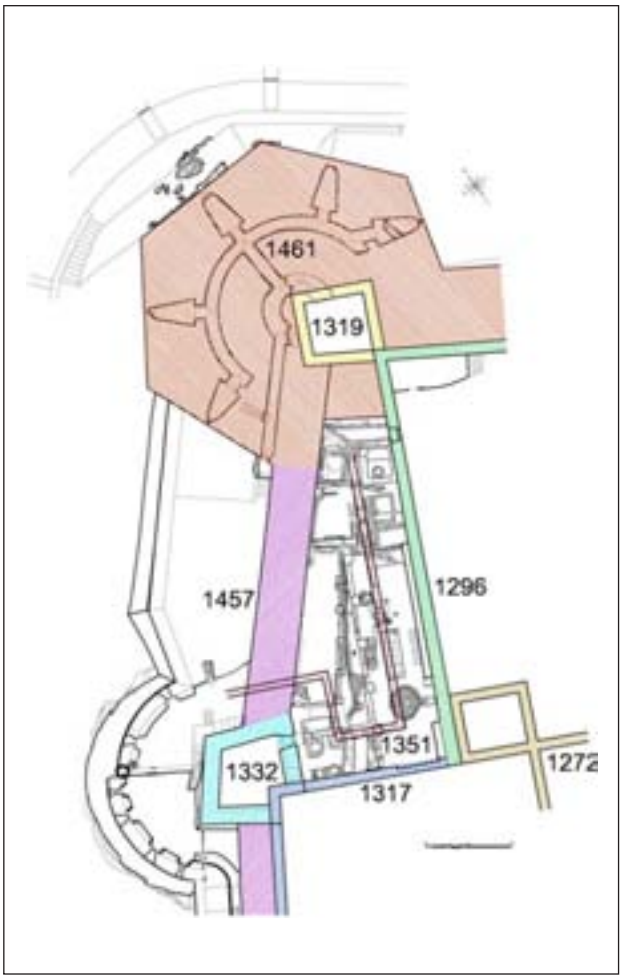

Tlocrt završne faze istraživanja s označenim godinama izgradnje bedema

bio je istražiti cijelo područje između kule Minčete i kule Gornji ugao (prostor kliješta ili tanglija – otvoreni prostor uvučen u gradsko tkivo) prije sanacije dječjeg igrališta te potvrditi pretpostavku o postojanju ljevaonice unutar grada. Iskopavanje je obavljeno metodološkim postupkom s podjelom na stratigrafske jedinice, pri čemu se vodilo računa o relativnoj stratigrafiji nalazišta. Istražene su k.č. 2620 i 2642/1, k.o. Dubrovnik, odnosno površina od 513 m². Uglavnom se iskopavalo do sterilnog sloja i žive stijene, no kako je lokalitet nastao na padini koja se spušta od sjevera prema jugu, vidljiva je razlika u visini terena. Arheološko istraživanje obavila je tvrtka Omega engineering d.o.o. iz Dubrovnika. Voditelj cjelokupnog projekta bio je Željko Peković, dok je stručna voditeljica bila Branka Milošević, a suvoditeljica Nikolina Topić. U istraživanju je sudjelovala i Vesna Žarak, studentica arheologije u Zadru. Radove je za investitora Grad Dubrovnik financiralo Društvo prijatelja dubrovačke starine.

Lokalitet Kula Gornji ugao smješten je na sjeverozapadnom uglu povijesne jezgre Dubrovnika, na položaju gdje se u 13. st. nalazio specifičan fortifikacijski element kliješta (tzv. tanglije) – otvoren prostor uvučen u gradsko tkivo (Beritić 1989: 19, 82). Svrha kliješta bila je, u srednjem vijeku prije poznavanja i upotrebe vatrenog oružja, bolja obrana uglova grada i dovođenje neprijatelja u nepovoljnu poziciju između dva gradska zida (Beritić 1989: 19). Na uglovima tanglija početkom 14. stoljeća izgrađene su kule, tako je 1319. godine na sjevernom uglu izgrađena Minčeta, a 1332. godine na zapadnom uglu kula Gornji ugao (*Canton de sopra*). Romaničke zidine izgrađene oko predgrađa krajem 13. st. (Peković 1998: 36), tada ojačane kulama, sredinom 14. st. dobivaju i zapadno predziđe. Polovinom 15. st. kule Minčeta i Gornji ugao spojene su zidom. Obrana se grada osuvremenjuje prema zamisli firentinskog graditelja Michelozzija, kule se pregrađuju te se cijeli grad opasava jarkom i novim predziđem s polukružnim toretama skošenih zidova napunjenih zemljom (Beritić 1989: 22, 84 – 95). Izgradnjom zida kojim su spojene kule Minčeta i Gornji ugao, prostor nekadašnjih kliješta gubi svoju prvobitnu obrambenu funkciju te se nakon nekog vremena na njemu formira novovjekovna ljevaonica koja zbog zaštićenosti okolnim zidovima nije bila nikakva opasnost za sam Grad. Ljevaonica istražena ispod prostora nekadašnjega dječjeg igrališta podijeljena je u pet zona koje su funkcionirale zajedno: zona A – zona peći ili talionica, zona B – natkriveno spremište pijeska s filtrom i cisternom, zona C – kaluparnica, zona D – bazeni s vodom te zona D1

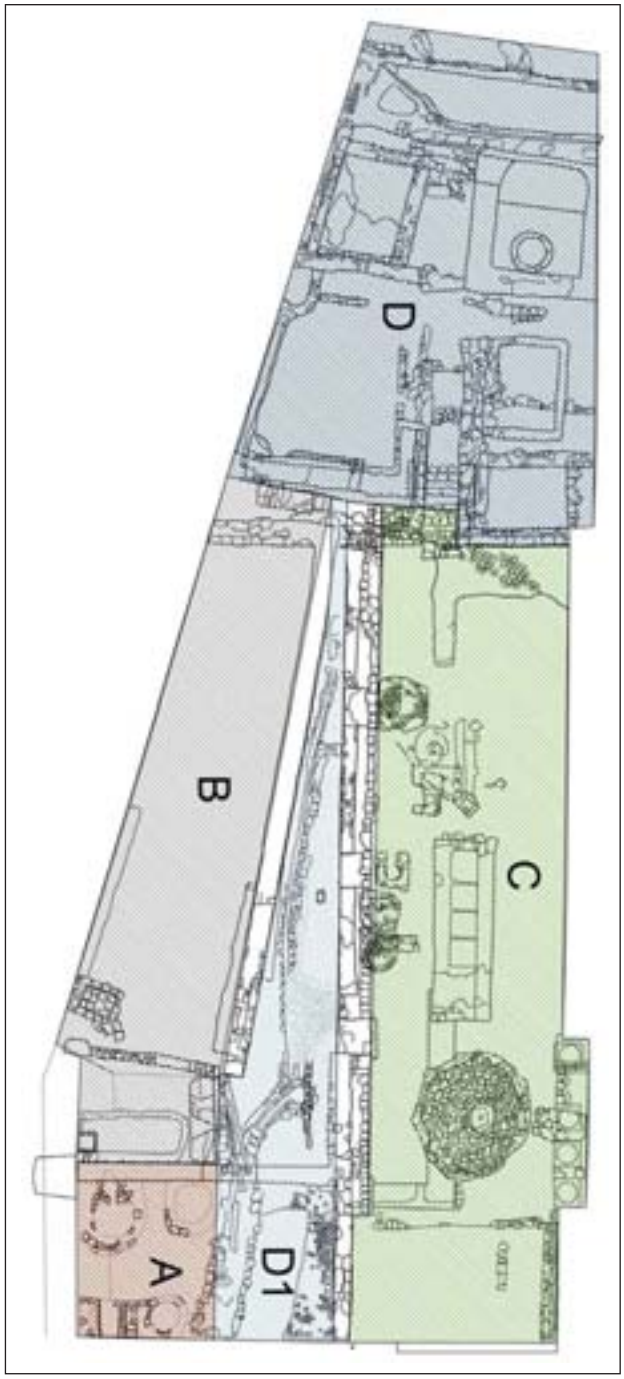

Tlocrt ljevaonice s označenim tehnološkim zonama

– kanal kojim je tekla voda iz bazena zone D. Unutar tih zona izdvojeno je 226 stratigrafskih jedinica, odnosno posebno je definirano 58 slojeva, 166 zidanih struktura te dva ukopa.

Zona A, odnosno zona peći (talionica), odnosi se na prostor gdje se metal pripremao za lijevanje, s pećima za njegovo taljenje. Smještena je pred ulazom u kulu Gornji ugao. Njezina je površina većim dijelom istražena u prvoj fazi arheološkog istraživanja 2005., kada je otkriven izvorni ulaz u kulu, dok su na prostoru pred kulom bile definirane dvije peći za taljenje metala te još dvije uz istočni rub zone, koje tada nisu bile u potpunosti otkopane. Njihov istočni kraj definiran je tek nastavkom istraživanja 2007./2008., kada je definiran i istočni kraj cisterne za vodu (zona B) čije je postojanje ustanovljeno također u prvoj fazi istraživanja. Zona peći sa zapadne strane flankirana je istočnim zidom kule, dok je s istočne strane zatvara zid koji se proteže u smjeru sjever-jug i dijeli tu zonu od zone D1. Sjeverna je strana omeđena zidom koji je povezan s pećima, a južna gradskim zidom. Unutar nje definirane su četiri peći za taljenje metala. Sve su peći građene od priklesanoga manjeg kamena i cigle, pravilno složenih u obilnom sloju vapnene bijele žbuke. Dna su im od zaglađene vapnene žbuke poviše koje se nalazi tanji sloj zapečene crvenkaste zemlje. Dvije od četiri peći imaju lijevak na sjevernoj strani.

Zona B ili natkriveno spremište pijeska s taložnicom te cisternom, sastojala se od dva dijela: sjevernog, u kojemu je bilo smješteno natkriveno spremište deponiranoga finog crnog pijeska upotrebljavanog za izradu ljevačkih kalupa te južnog, u kojemu se nalazila cisterna i taložnica koja je imala funkciju sakupljanja i pročišćavanja vode kišnice koja je služila za vlaženje ljevačkog pijeska od kojeg su se izrađivali kalupi. Spremište pijeska je sa zapadne strane flankirao zapadni gradski zid koji spaja Minčetu i kulu Gornji ugao te s istočne pet pilona postavljenih u pravilnim razmacima, tako da su zajedno s konzolama na zapadnom gradskom zidu bili nosači nakošene krovne konstrukcije. Jednaka konstrukcija bila je postavljena i na istočnoj strani, također koso postavljena prema kanalu, tako da se kišnica s obje nadstrešnice slijevala u kanal unutar zone D1. Prostor spremišta morao je biti natkriven radi zaštite spremišta pijeska od utjecaja atmosferilija. Unutar južnog dijela zone B, ispod sačuvanih ostataka ljevaonice, otkriveno je i romaničko predziđe sa strijelnicom.

Zonom C označeno je mjesto gdje su se unutar ljevaonice pomoću modela izrađivali kalupi. Taj je prostor bio natkriven krovnom konstrukcijom, kao i kod zone B, nakošenom prema kanalu radi slijevanja kišnice u kanal u zoni D1. Kaluparnica je na zapadnoj strani flankirana nizom zidova i masivnih pilona koji su je ujedno i dijelili od zone D1. S istočne i južne strane zatvorena je gradskim zidom, dok je na sjeveru omeđuju zidovi zone bazena, tj. zone D. Unutar te zone otkrivena su dva sloja finoga pijeska – crnog, kao i u zoni B, te smeđeg. U oba sloja pronađena je velika količina ulomaka grafitnih talioničkih lonaca. Osobito su dobro sačuvana dna tih posuda, od kojih je na nekima dobro vidljiv pečat radionice iz koje potječu te oznaka za mjeru. Na južnome dijelu zone ustanovljen je velik kameni konusni kalup koji je vjerojatno služio za lijevanje zvona i topova, tj. većih i masivnijih predmeta. Građen je na sterilnom sloju, ali jednim dijelom i nad romaničkim predziđem čiji je nastavak ustanovljen i u sjevernome dijelu zone. Sterilan nasipni sloj prekrio je starije romaničko predziđe koje je porušeno, a služio je za niveliranje terena radi izgradnje ljevaonice. Nakon niveliranja terena, građeni su zidovi i piloni radionice. Istočno od velikoga konusnog kalupa nalazi se velik zid s lukom, prislonjen na istočni gradski zid u osovini s dva masivna pilona koji se nalaze zapadno od kalupa. Zid i piloni nosili su jednostrešnu krovnu konstrukciju, a njihova masivnost govori u prilog

tome da je krovna konstrukcija jednako tako bila masivna i služila za vješanje i manipulaciju teškim odljevcima. U sredini konusnog kalupa nalazi se masivna kamena ploča s kvadratičnom rupom za drvenu gredu. Uz kalup, s njegove istočne strane, nalazi se jednako tako rupa u kojoj je nekad bio drveni stup. Ta dva stupa činila su konstrukciju kojom su se izrađivali pješčani konusni kalupi. Pod lukom spomenutog zida, koji se naslanja na istočni gradski zid, pronađena su četiri monolitna kamena bloka koja su služila kao kalupi za velike šuplje kugle za bombarde. Visine su 0,70 m, s pravilnim polukružnim udubljenjima promjera 0,62 m i dubine 0,41 m. Još jedan monolitni kameni blok otkriven je uzidan kao spolij u zid nastao naknadnim pregradnjama. Njihov izvorni smještaj bio je na pravilnome pravokutnom temelju, otkrivenom sjeverno od konusnog kalupa, na kojem su vidljivi pravilni kvadratni otisci koji oblikom i veličinom odgovaraju monolitnim kamenim blokovima. Četiri manje peći za taljenje metala, građene od cigle i manjega priklesanog kamena, otkrivene su zapadno od temelja za kalupe. Jedna od njih sadržava lijevak na sjeverozapadnoj strani. Na sjevernome dijelu zone otkrivene su dvije vapnene i jedna kamena podnica s pragom preko kojega se pristupalo u hodnik koji vodi do bazena s vodom u zoni D. Na tom dijelu teren se prirodno penje, tako da je hodnik koji vodi u zonu bazena građen stepenasto.

Unutar zone D bila su smještena spremišta vode – bazeni i cisterna koji su služili za pročišćavanje ljevačkog pijeska. Na sjeveru je ta zona flankirana kulom Minčetom, na istoku i zapadu gradskim zidovima, dok na jugu graniči sa zonama B i C. Budući da je sjeverni dio zone zbog vrlo visoke stjenovite litice znatno viši u odnosu na južni, ujedno je bio i vrlo pogodan za smještaj kanala kojemu je pri transportu vode nužno potreban pad. Ustanovljeni se kanal manjim odvojkom pruža prema jugu, dok se većim odvojkom nastavljao prema istoku. Dio kanala koji se pruža prema jugu prolazio je kroz dvije taložnice za filtriranje vode, zatim je jednim krakom prolazio kroz zonu

Presjek kroz slojeve lokaliteta

B te se priključivao na kanal u zoni D1. Drugim krakom ostajao je u zoni D, otkuda je izravno kroz otvor velikog kanala također otjecao u zonu D1. Veći odvojak kanala koji se nastavljao prema istoku slijevao se u veliku cisternu s pučem u sredini. Cisterna je, kao i četiri bazena za vodu međusobno odijeljena pristupnim prolazom, bila smještena u južnome dijelu zone D.

Zona D1 označena je kao zona kanala s taložnicama. Kanal je služio za filtriranje i taloženje finih čestica pijeska, kao i za otjecanje vode iz bazena u zoni D. Izgrađen je na dijelu terena s blagim padom te je omogućavao umjereno otjecanje vode. Voda koja se iz bazena u zoni D slijevala u kanal, filtrirala se u pravokutnoj taložnici te tekla dalje uz kameno popločanje preko kojega se pristupalo u zonu C. Sljedeća filtracija vode odvijala se unutar druge, kružne taložnice, nakon čega je ponovo otjecala u kanal s poklopnicama. Tu se prelijevala u nadsvođeni zidani kanal te završavala slijevajući se u odvod uz južni gradski zid. Istočno od nadsvođenoga zidanog dijela otkriveno je

Grafitni talionički lonac

Šuplja željezna kugla

Dno grafitnoga talioničkog lonca s pečatom i oznakom za mjeru

cigleno popločenje koje je služilo kao hodna površina toga dijela ljevaonice.

Istražena površina lokaliteta Kula Gornji ugao iznosi 473,29 m², od čega je 451,59 m² istraženo u II. fazi arheološkog istraživanja 2007./2008. godine. Arheološkim istraživanjem lokaliteta potvrđeno je postojanje industrijske zone unutar grada Dubrovnika. Riječ je o strmom i stjenovitom prostoru flankiranom zidinama Grada gdje su, nakon rušenja predziđa iz polovine 13. st. te niveliranja terena sterilnim slojem, stvoreni uvjeti za plansku gradnju ljevaonice u 15. st. Ljevaonica funkcionira do potresa 1667. godine, kada taj prostor služi kao deponij građevinskog otpada okolnih kuća, čime je onemogućeno djelovanje ljevaonice te je ona jedno vrijeme izvan funkcije, da bi potom ponovo bila kratko u upotrebi. No, cijeli je prostor opet bio prekriven novim nasipnim slojem, nakon čega ljevaonica u potpunosti prestaje funkcionirati.

Svi nasipni slojevi ustanovljeni na lokalitetu Kula Gornji ugao sadržavali su veliku količinu ulomaka novovjekovnih keramičkih posuda (španjolskog, sjevernoitalskog, turskog i domaćeg podrijetla), kao i mnoštvo metalnih nalaza, drozge, ulomaka željeznih topovskih kugli, kamenih kugli, glinenih lula te ulomke staklenih posuda. Među nalazima ističe se zlatnik (dukat) s imenom i prikazom venecijanskog dužda Augustina Barbadiga (AVGVSTIN BARBADICO), što ga datira između 1486. i 1501. Posebna su zanimljivost među nalazima, koji se mogu svrstati u uporabne predmete iz vremena funkcioniranja ljevaonice, ulomci grafitnih posuda koji su služili za taljenje metala. Dubrovačka Republika grafitne talioničke lonce nabavljala je iz Obernzella u južnoj Bavarskoj, što otkrivaju pečati otisnuti na njihovu dnu, koji pripadaju majstorima iz obitelji Kaufmann. Oberznellske radionice proizvodile su grafitne talioničke lonce u milijunskim primjercima, a njima su se koristili ljevači diljem Europe te u Americi (Bauer 1983: 31, 34; Martinón-Torres, Rehren 2009: 59, 64), što govori o njihovoj velikoj i nadaleko poznatoj uporabi. Nad lokalitetom je izgrađena armiranobetonska konstrukcija na kojoj je ponovo izgrađeno dječje igralište. Arheološki lokalitet prezentiran je kao podzemni, sa šetnicama koje slobodno vise na armiranobetonskoj ploči, rasvjetom i panoima s legendama. U prezentaciju lokaliteta uključena je i kula Gornji ugao kao komunikacija i izložbeni prostor.

Literatura

Bauer 1983 I. Bauer, Handbuch und Führer zum Keramik--museum Schloß Obernzell, Bayerisches Nationalmuseum, München, 1983.

3D-rekonstrukcija lokaliteta

Beritić 1989 L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik, 1989.
Martinón-Torres, Rehren 2009 M. Martinón-Torres, Th. Rehren, Post-medieval crucible production and distribution: A study of materials and materialities, Archaeometry, 51, Oxford, 2009: 49 – 74.
Peković 1998 Ž. Peković, Dubrovnik, Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1998.

Branka Milošević
Nikolina Topić
Željko Peković

Summary

Archaeological excavations at the Gornji ugao kula (Top Corner Tower) in the historical centre of Dubrovnik were carried out during 2007 and 2008. In fact, these were a continuation of excavations of 2005, when during construction works on laying out a children's playground the need arose to determine the original entry into the Gornji ugao Tower. Not only was the original entrance into the tower found, but at the same time, on the eastern side of it, the existence of an industrial area with furnaces for smelting and casting metal was established. The find of the furnaces was the main reason for the continuation of the research in 2007 and 2008. The purpose of this last phase of the excavation was to explore the whole area between Minčeta Tower and Gornji ugao kula (Top Corner Tower).
Gornji ugao kula is located at the north west corner of the historical nucleus of Dubrovnik in a position where in the 13th century there was a ravelin, an open space inserted into the urban tissue. The purpose of the ravelin in the medieval period, before the knowledge and use of firearms, was to provide better defence of the corners of the city, luring the enemy into an adverse position between two walls of the city. At the corners of the ravelin, in the beginning of the 14th century, towers were built, so that in 1319, on the northern corner, Minčeta was built and in 1332, Gornji ugao or *Canton de sopra* was built at the western corner. The Romanesque walls built around the suburb at the end of the 13th century, then reinforced with towers, also obtained in the 14th century a western outwork. In the mid-15th century, the towers of Minčeta and Gornji ugao were joined with a wall. The defence of the city was brought up to date according to the ideas of the Florentine engineer Michelozzi, the towers were rebuilt and the whole city was encircled with a fosse and a new bulwark with semicircular turrets with slanting walls filled with earth. When the wall that linked the towers of Minčeta and Gornji ugao was built, the space of the one-time ravelin lost its original defensive importance and after some time a modern foundry was set up there, which because it was protected by the surrounding walls, represented no kind of danger for the city itself.
The foundry excavated under the children's playground is divided into five zones that all worked together. Zone A (of furnaces and smelters), Zone B (a covered sand store with filter and cistern), Zone C (where moulds were made), Zone D (water tanks) and zone D1 (a channel along which water from the pools of Zone D flowed).
After the end of the excavation, a reinforced concrete construction was built over the site, and then the children's playground was once again laid out over it. The site is presented as an underground site, with walkways that are suspended from the concrete slab, with lighting and panels with captions. The Gornji ugao kula is brought into the presentation as communication and exhibition space.

Redni broj: 309
Lokalitet: Dubrovnik – park Gradac
Naselje: –
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: Z-3818 (povijesna cjelina grada)
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 18. do 28. studenog 2008., Dubrovački muzeji – Arheološki muzej nastavio je arheološka istraživanja u parku Gradac u Dubrovniku (voditeljica radova: Ivona Michl). Radove je financiralo Ministarstvo kulture u iznosu od 20.000 kn i Dubrovačko-neretvanska županija u iznosu od 10.000 kn.

Izrazito važno strateško područje u neposrednoj blizini jezgre srednjovjekovnog Dubrovnika, bilo je naseljeno od razdoblja prapovijesti, preko antike i srednjeg vijeka, sve

Monolitni kameni blok u dnu niše

Konkavno udubljenje

do danas. U drugoj polovini 19. st. taj je prostor pošumljen i preuređen u park, te je kao takav preživio do danas. U najstarijim zapisima, prilikom formiranja zemljišnih knjiga čestica pod rednim brojem 147/1R, upisana je kao RUINA AD PILAS, tj. ruševina na Pilana, a istodobno je Gradac upisan u zemljovide kao VAROŠ PILE. Vlasnik nekretnine upisan u prvoj polovini 19. st. jest Grad Dubrovnik (katastarski plan iz 1837. – 1878. te album Martecchini).

Prilikom rekognosciranja terena uočeni su ostaci zidova pravokutne prostorije koja je s tri strane ukopana u zemlju, dok je zid prema sjeveru sastavni dio ogradnog zida između „Ljetne pozornice“, današnjeg parka Gradac. Nekada je to zemljište bilo u sklopu kompleksa dvorca Pucić. Ta pravokutna prostorija bila je natkrivena bačvastim svodom. Njene su dimenzije 9,47 m s južne strane, dok je sjeverni zid dug 9,63 m. Širina varira od 4,10 m na istoku, do 4,19 m na zapadu.

Kako se tijekom godina taj prostor nije ni čistio ni održavao, nataložio se sloj humusa u visini od 0,7 m, a na mjestima i do oko 1,60 m od postojećeg poda. Šuta i humus očišćeni su s jugoistočnog ugla, te je na dubini od oko 0,7 m nađen betonski pod debljine 5 – 7 cm, bez armature. Otvorena je sonda dimenzija 2,50x1 m. Kad je ispražnjena zemlja pomiješana sa šutom, na dubini od cca 0,5 m ispod betonskog poda nađen je izvorni pod te prostorije. Ukupna unutrašnja visina objekta do gornje točke luka svoda iznosi 4 m.

Za vrijeme uređenja i pošumljavanja prostora Gradca, sjeveroistočni je ugao te prostorije porušen i ukopan je ulaz u duljini od 3,20 m. Bočni zidovi ulaza sazidani su od tupine kojom je objekt nekoć bio presvođen, pa se sa sigurnošću može tvrditi da je taj ulaz nastao nakon urušavanja bačvastog svoda. Isto se može zaključiti i za otvor širine 1,51 m u jugozapadnom zidu koji je također zapunjen tupinom, a pri samom vrhu naziru se ostaci križno-bačvastog svoda. Nakon čišćenja nanosa humusa, zemlje i recentnog otpada, nađena je podnica načinjena od morta, s dosta primjese sitno mljevene cigle. Po sredini prostorije izvedena su dva plitka kanala koja se sijeku pod pravim kutom, a najvjerojatnije su služila za odvodnju oborinskih voda.

Otvor u jugozapadnom uglu koji je u nekoj naknadnoj pregradnji zazidan tupinom (sedrom), nakon otvaranja i čišćenja iznio je na svjetlo dana nišu dimenzija 1,51x1,75 m, zidanu od pravilnih kamenih blokova istih kao na vanjskoj fasadi, te je poslije žbukan hidrauličnom žbukom. U dnu niše, kojoj je konkavno udubljenje promjera 1,25 m, nalazi se monolitan kameni blok dimenzija 1,50x1,50 m. Cjelokupna ispuna bila je zemljana, s ulomcima keramike kasnog 16. i početka 17. stoljeća.

Nastavljena su i istraživanja izvan objekta, na spoju južnog i zapadnog zida, gdje su pronađeni ostaci još zidova koju se pružaju prema jugu i zapadu. Nalazi keramike, kao i svi kameni ulomci pronađeni prilikom rekognosciranja i istraživanja, pohranjeni su u depou Arheološkog muzeja. Izrada arhitektonskog snimka je u tijeku. U depou muzeja pohranjen je i ulomak pletera pronađen na predjelu zvanom „Ljetna pozornica“, koji dijeli zajednički zid s „Ruinom“.

Ivona Michl

Summary

An extremely important strategic area in the immediate vicinity of the core of medieval Dubrovnik was forested in the second half of the 19th century and turned into a public park; thus it has survived to this day. In the earliest records, when the land registers were being set up, the plot number 147/IR was entered as RUINA AD PILAS, the ruin on Pile, and at the same time Gradac was put into maps as Varoš Pile.

The aperture in the south west corner of the structure, which in some later rebuilding operation was walled up with travertine, was originally used as a vault, but after opening and cleaning, it showed a niche of dimensions 1.51 x 1.75 m built of ashlars, identical to those on the outer elevation, and later rendered with hydraulic mortar. At the bottom of the niche there is a monolithic stone block sized 1.50 x 1.50 m, in which there is a 1.25 m diameter concavity. All of the fill was of earth, with fragments of ceramic from the late 16th and the beginning of the 17th century.

Redni broj: 310
Lokalitet: Grad
Naselje: Nakovana
Grad/općina: Orebić
Pravni status: Z-1423
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Od 7. do 17. listopada 2008. trajalo je prvo sondažno iskopavanje na gradini Grad u Nakovani. Obavila ga je grupa od četvero studenata, pod stručnim vodstvom prof. dr. Staše Forenbahera iz Instituta za antropologiju u Zagrebu. Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta br. 196-1962766-2740 („Kulturalne promjene i dinamika arheoloških populacija na istočnom Jadranu“), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

Tijekom prethodne tri sezone (2005. – 2007.) obavljen je intenzivan pregled površine najvećeg dijela nalazišta (Forenbaher, Rajić Šikanjić 2006a; Forenbaher, Rajić

Šikanjić 2007; Forenbaher, Vlak 2008). Na temelju prikupljenih podataka postavljena je istražna sonda nedaleko od južnog ruba središnje visoravni Grada, s unutrašnje strane ulaza u spomenuti prostor. Njegov velik dio erodiran je do žive stijene, no na odabranome mjestu bila je ustanovljena razmjerno velika gustoća prapovijesnih i helenističkih površinskih nalaza, a postojala je i mogućnost da se nađu barem donekle očuvani kulturni slojevi. Budući da je cilj ovogodišnjeg istraživanja bio malom istražnom sondom steći prvi uvid u arheološke slojeve središnjeg prostora Grada, namjerno je odabrano mjesto gdje na površini nije bilo vidljivih ostataka arhitekture.

Sonda veličine 2x2 m iskopana je u kvadratima x=45.2-45.3 i y=48.7-48.8 temeljne kvadratne mreže nalazišta. Iskopavanje je pratilo prirodne stratigrafske jedinice, odnosno otkopni su slojevi bili tanji od 10 cm ondje gdje je prirodno uslojavanje bilo nejasno. Sva otkopana zemlja prosijana je kroz sito otvora 6 mm. Na znatnom dijelu otkopane površine ubrzo se pod tankim slojem tla pojavila živa stijena ispresijecana škrapama. Najveća debljina arheoloških slojeva iznosi tek oko 0,8 m, a dosegnuta je u jugozapadnom dijelu iskopa, gdje spomenuti slojevi leže na podlozi od vapnenca i vrlo kompaktne ilovače koja ispunjava pukotine među živcem.

Iz crvenkasto smeđih ilovastih slojeva (s.j. 8 i 7) koji neposredno preslojavaju stjenovitu podlogu, te iz manje jasnih konteksta u pukotinama između stijena koje su ispunjene tamnom ilovastom zemljom (s.j. 12 i 11), prikupljeni su razmjerno malobrojni arheološki nalazi. Nad njima je sloj tamno sivo-smeđe zemlje koja sadrži veliku količinu krupnoga oštrobridog kamenja i vrlo velik broj arheoloških nalaza (s.j. 10, 6, 5 i 4). Pri njegovu vrhu leži mnoštvo pločastog kamenja, možda od ruševine krova nekoga obližnjeg objekta. Preslojava ga sloj sličan prethodnom (s.j. 3 i 2), s tom razlikom da je kamenje koje sadrži nešto sitnije, a nalazi su istrošeniji i usitnjeniji. Taj je sloj barem donekle poremećen obradom zemlje. Napokon, površinski sloj (s.j. 1 i 0) sadrži nešto manje sitnoga oštrobridog kamenja i razlomljenih arheoloških nalaza, te je vidno poremećen zemljoradnjom.

Iskopavanjem je prikupljeno 13146 ulomaka lončarije, 344 predmeta od cijepanog kamena, 3560 ulomaka životinjskih kostiju, 12 sitnih nalaza od kovine (bakra/bronce i olova) te nekoliko ulomaka predmeta od glačanog kamena, ljuštura morskih puževa i ribljih kostiju. Velika istrošenost i usitnjenost nalaza znatno ograničuje mogućnosti interpretacije. Svi su slojevi do izvjesne mjere poremećeni, oni plići znatno više od dubljih. Ipak, postoje vrlo jasne pravilnosti u prostornom rasporedu pojedinih kategorija nalaza. Iz pojedinih stratigrafskih jedinica prikupljeno je dovoljno dijagnostičkih nalaza koji omogućuju njihovo pripisivanje odgovarajućim vremenskim razdobljima.

Najstariji, razmjerno malobrojni arheološki nalazi potječu iz najdubljih stratigrafskih jedinica 12 i 8 te 11 i 7, koje ih neposredno preslojavaju. Među njima se ističe zdjela blago stegnuta oboda, klasičnoga neolitičkog oblika, ulomci pehara ukrašenog češljastim utiskivanjem u tipičnome ranocetinskom stilu, nekoliko prizmatičnih sječiva i jedan polumjesečast mikrolit. Prema tome, u spomenutim stratigrafskim jedinicama miješaju se nalazi iz kasnog neolitika ili ranoga bakrenog doba s nalazima sa samog kraja bakrenog doba.

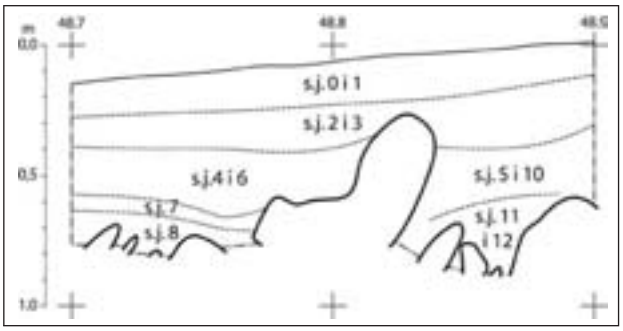

Profil sonde duž linije x=45.2, od y=48.7 do y=48.9, pogled prema zapadu (izradio: S. Forenbaher)

U sljedećoj je grupi stratigrafskih jedinica (10 i 6 te 5 i 4) gustoća nalaza neusporedivo veća. Najveći dio gotovo posve neukrašene lončarije može se, prema svojim općim obilježjima, pripisati srednjem ili kasnom brončanom dobu. Prisutno je mnoštvo ulomaka razgrnutih oboda i trakastih ručki, masivnih vodoravnih ručki ovalnog presjeka, nekoliko ručki trokutastog presjeka, koljenastih i sjekirastih ručki te turbanasto ukrašenih ulomaka. O miješanju slojeva svjedoči nekoliko ulomaka spomenute kasnoneolitičke zdjele i kasnobakrenodobnog pehara, kao i manja količina helenističkih ulomaka (oko 5,5% od sve lončarije). Unatoč tomu, prisutnost brojnih odbojaka i krhotina rožnjaka (59% od ukupnog broja predmeta od cijepanog kamena iz svih slojeva) ne može se objasniti miješanjem iz starijih slojeva. Očito je da su stanovnici Grada rabili *ad-hoc* izrađevine od cijepanog rožnjaka.

Gustoća nalaza postupno opada u stratigrafskim jedinicama 3 i 2, a lončarija je nešto istrošenija. Gotovo polovicu skupa nalaza (47%) čine ulomci grubih, slobodnom rukom oblikovanih posuda, od kojih se tek malen broj dijagnostičkih ulomaka (primjerice masivnih vodoravnih ručki ovalnog presjeka) može pripisati kasnome brončanom ili željeznom dobu. Preostalih 53% nalaza čine ulomci helenističkog (pretežno grubog) posuđa izrađenog na lončarskom kolu. Broj predmeta od cijepanog kamena osjetno se smanjuje.

U površinskim stratigrafskim jedinicama 1 i 0 gustoća nalaza nastavlja opadati, a lončarija je izrazito istrošena i usitnjena. Skoro tri četvrtine skupa nalaza (71%) čine ulomci helenističkog (pretežno grubog) posuđa. Preostalih 29% čine nedijagnostički ulomci grubih, slobodnom rukom

Djelomično rekonstruirana zdjela blago stegnuta oboda (izradio: S. Forenbaher)

Ulomci pehara ukrašenog češljastim utiskivanjem (izradio: S. Forenbaher)

oblikovanih posuda. Prikupljeno je tek nekoliko predmeta od cijepanog kamena.

Bilo bi brzopleto zaključivati o kontinuitetu života na Gradu od neolitika do posljednjih stoljeća prije Krista, na temelju vrlo ograničenih podataka iz jedne male istražne sonde. Ipak, može se tvrditi da je središnja zaravan nalazišta barem povremeno posjećivana već za neolitika ili ranoga bakrenog doba i zatim ponovno potkraj bakrenog doba, što upotpunjuje i razjašnjava neke otprije izražene slutnje (Petrić 1978; Forenbaher, Rajić Šikanjić 2006 b; Forenbaher, Rajić Šikanjić 2007). Od srednjega brončanog doba do posljednjih stoljeća prije Krista, Grad je znatno intenzivnije rabljen te je tijekom tog razdoblja vjerojatno bio trajno zaposjednut. Nakon istraživanja istražna je sonda zatrpana, a površina terena dovedena je u izvorno stanje. Sva prikupljena građa nalazi se u Laboratoriju za antropološku arheologiju Instituta za antropologiju u Zagrebu. Nakon obrade i analize bit će pohranjena u Arheološkom muzeju u Dubrovniku.

Literatura

Forenbaher, Rajić Šikanjić 2006a Stašo Forenbaher, Petra Rajić Šikanjić, Lokalitet: Grad (Nakovana), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 429 – 431.

Forenbaher, Rajić Šikanjić 2006b Stašo Forenbaher, Petra Rajić Šikanjić, The Prehistoric Hillfort at Grad (Pelješac, Dalmatia): Preliminary Results of Intensive Surface Survey, Collegium Antropologicum 30, Zagreb, 2006: 467 – 473.

Forenbaher, Rajić Šikanjić 2007 Stašo Forenbaher, Petra Rajić Šikanjić, Lokalitet: Grad (Nakovana), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 459 – 461.

Forenbaher, Vlak 2008 Stašo Forenbaher, Dejana Vlak, Lokalitet: Grad (Nakovana), HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 563 – 564.

Petrić 1978 Nikša Petrić, Gradina Grad u Nakovani na Pelješcu, Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji, Hrvatsko arheološko društvo, Split, 1978: 35 – 48.

prof. dr. Stašo Forenbaher

Summary

In October 2008, a 2 x 2 m test trench was excavated at the hill fort of Grad in Nakovana (Pelješac Peninsula, southern Dalmatia). Across much of the exposed area, weathered bedrock soon appeared under a thin accumulation of topsoil. Archaeological strata were only 0.8 m thick at their thickest. They overlaid limestone bedrock and very compact clay filling the cracks in the rock.

Recovered artefacts are badly weathered and fragmented, and all layers have been disturbed to some extent. There are, nevertheless, very clear spatial distribution patterns of specific find categories, and diagnostic finds admit attribution of specific stratigraphic units (Figure 1) to their corresponding time periods.

Prominent among the relatively scarce early finds that were recovered near the bottom of the accumulation are a classic Neolithic bowl (Figure 2), fragments of a beaker decorated in a typical Late Copper Age Cetina 1 manner (Figure 3), a few prismatic blades, and a single crescent microlith. Most of the plain pottery from the main occupation levels is attributable to the Middle Bronze Age, the Late Bronze Age, or the Iron Age. Wheel-made Hellenistic pottery (most of it kitchenware and amphorae) dominates the top part of the accumulation, and is accompanied by fragments of coarse, plain, hand-made vessels.

Based on limited information from a single small test trench, it would be premature to claim that Grad was settled continuously since the Neolithic up to the last centuries BC. It is clear, however, that the central plateau of the site was occupied, if only occasionally, as early as the Neolithic or the Early Copper Age, and then again during the final Copper Age. Much more intensive and probably permanent occupation lasted from the Middle Bronze Age to the last centuries BC.

Redni broj: 311
Lokalitet: Koločepski kanal – Drevine kod Orašca i rt Ratac
Naselje: Orašac, Koločep (otok Koločep)
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: P-498
Razdoblje: NV
Vrsta radova: stručni očevid

Tijekom 2008. obavljen je stručni očevid na nalazištima postsrednjovjekovnih brodoloma u Koločepskom kanalu, na položaju Drevine kod Orašca i kod rta Ratca na otoku

Položaj brodoloma Drevine i rt Ratac u Koločepskom kanalu

Drevine; drvena brodska konstrukcija u površinskom sloju nalazišta

Drevine; dio brodske konstrukcije uništen djelovanjem „morskog crva“

Koločepu, u okviru početne aktivnosti međunarodnog projekta „Program obrazovanja na području nautičke arheologije i pomorske povijesti, 16. – 17. stoljeće“, koji je financijski podržao UNESCO – Participation programme 2008-2009.

Brodolom na položaju Drevine poznat je od 1972. godine, dok je drugi evidentiran gotovo tri desetljeća poslije, nedaleko od rta Ratca na sjeveroistočnom kraju otoka Koločepa. Oba broda potonula su vjerojatno krajem 17. stoljeća, a bila su natovarena bogatim i raznolikim teretom.
Na nalazištu Drevine od 1972. do 1974. organizirane su tri istraživačke kampanje, prilikom kojih je iz mora izvađena velika većina površinskih nalaza. Riječ je o drvenim bačvama, tridesetak drvenih kovčega punih manjih predmeta poput noževa, vilica, zvončića i dr., zatim topovima, topovskim kuglama i ostalim predmetima brodske opreme i tereta. Arheološki su nalazi do danas ostali neproučeni, a samo ih je manji dio eksperimentalno konzerviran. Ostatak materijala još uvijek čeka odgovarajuću analizu koja bi ponudila zadovoljavajuće rješenje za njegovu primjerenu zaštitu. Stručnim očevidom u listopadu 2008. godine utvrđeno je alarmantno stanje drvene brodske konstrukcije. Ostaci broda leže gotovo vodoravno na morskome dnu, na površini od oko 23x4 m. Pod ovećom skupinom balastnoga kamenja proviruju daske oplate i masivna rebra, a mjestimično se razaznaje i oplata od olovnog lima. Lako dostupno drvo izjedeno je djelovanjem crvotočca ili brodskog crva, do te mjere da je od njega ostao samo površinski sloj, dok je unutrašnjost gotovo potpuno nestala. Ne započne li stoga hitna intervencija na nalazištu, izgubit će se dragocjeni podaci o brodskoj konstrukciji kakva je, usprkos pisanim izvorima, još uvijek nedovoljno poznata. Sudeći po ostacima olovne oplate, i u slučaju brodoloma na položaju Drevine može se pretpostaviti kako je riječ o dubrovačkome trgovačkom brodu.
Brod potonuo kod rta Ratca bio je natovaren sličnim teretom, no do danas nije arheološki dokumentiran ni istražen. Nekoliko podataka o privatnim zbirkama na području Dubrovnika upućivalo je na činjenicu kako su u teret bile uvrštene i staklene posude vrhunske vrijednosti, ali za sada

Rt Ratac; dokumentiranje brodskog naoružanja

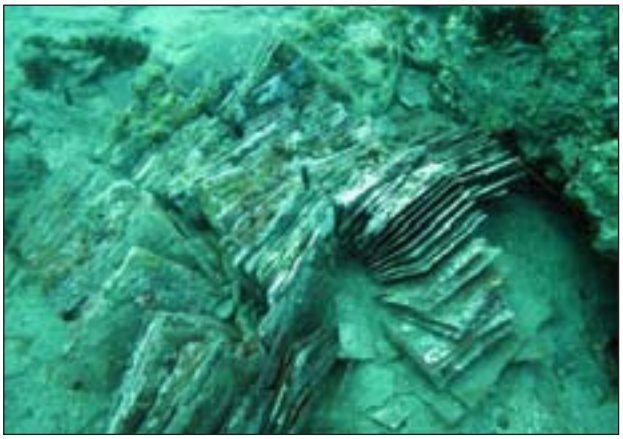

Rt Ratac; teret prozorskog stakla

Rt Ratac; snimanje situacije u površinskom sloju nalazišta

nepoznatog podrijetla. Arheološki nalazi razasuti su na površini morskoga dna i lak su plijen pljačkašima. S obzirom na nepostojanje detaljne dokumentacije postojećeg stanja lokaliteta, obilaskom brodoloma kod rta Ratca nije bilo moguće utvrditi je li stanje na nalazištu izmijenjeno tijekom godina proteklih od posljednjeg stručnog očevida. Na toj

Rt Ratac; ulomak staklenog predmeta s ostatkom organskog materijala iskorištenog za ambalažu

se poziciji relativno često roni, jer je riječ o zanimljivome mjestu gdje se još uvijek može vidjeti šest željeznih topova i velika količina raznorodnoga brodskog tereta. Glavna koncentracija nalaza proteže se u dužini od 21 m te širini od 8 m, no manje skupine ili usamljeni predmeti pronalaze se i na udaljenosti do pedesetak metara od samoga nalazišta. Osim skupina inkrustiranoga metalnog materijala među kojim se razaznaje veća skupina lopata, lako su uočljivi smotci metalnog lima, prozorska stakla te brojni ulomci staklenog posuđa. Pješčano dno sugerira činjenicu da su se pod pijeskom očuvali i drugi nalazi brodske opreme i tereta. Mjestimično se pod tankim slojem pijeska primjećuju i tragovi brodske konstrukcije koja je, sudeći po sastavu morskoga dna, vjerojatno u sličnom stanju kao i ona prethodno opisana.

Literatura

Kisić 1979 A. Kisić, Nešto o trgovačkom brodu koji je nastradao u Koločepskom kanalu kod Dubrovnika krajem XVII. ili početkom XVIII. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, 18, Dubrovnik, 1979: 143 – 164.

Jurišić 1988 M. Jurišić, Hidroarheološka djelatnost Uprave za zaštitu kulturne baštine tijekom godine 1996. i 1997., Obavijesti HAD, XXX/1, Zagreb, 1998: 81 – 90.

Jurišić 2006 M. Jurišić, Dubrovački akvatorij, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 425 – 426.

Radić Rossi 2006 I. Radić Rossi, Il relitto di una nave mercantile presso l'Isola di Koločep, u: The Heritage of Serenissima (ur.: M. Guštin, S. Gelichi, K. Spindler), Koper, 2006: 71 – 76.

Irena Radić Rossi
Mate Parica

Summary

An expert inspection at the archaeological sites of post-medieval shipwrecks in the Koločep channel carried out in the framework of the initial activity of the international project Educational program in nautical archaeology and history of navigation, 16th - 17th century, financially supported by the UNESCO Participation Programme 2008-2009. The wreck at the spot called Drevine has been known since 1972 while another was recorded almost three decades later not far from Cape Ratac on the north east end of the island of Koločep. Both ships went down probably at the end of the 17th century, and were laden with a rich and various freight.

The expert inspection in October 2008 at the Drevine archaeological site ascertained that the condition of the remains of the ship's structure was very alarming. The remains of the ship lie almost horizontally on the seabed. They are visible over an area of about 23 x 4 m and are partially covered with ballast stones.

The ship that went down off Cape Ratac has not been archaeologically documented or investigated. Six iron cannon and a large quantity of diverse ship's cargo are scattered over the seabed surface and are an easy prey for looters. The main concentration of finds spreads over

a length of 21 m and a width of 8 m, but smaller groups or lone items are found at a distance of up to fifty metres from the main site. Apart from incrusted metal items, among which a large group of shovels can be discerned, it is easy to see rolls of metal sheeting, window glass and numerous fragments of glass vessels.

Redni broj: 312
Lokalitet: Korčula – kuća Marka Pola
Naselje: –
Grad/općina: Korčula (otok Korčula)
Pravni status: R-541 (urbana cjelina)
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Kuća Marka Pola odvijala su se u vrtu i dvorištu objekta (čestice zgr. 31/1, 31/2 i 172/2) u Ulici Depolo u Korčuli. Riječ je o kući u sklopu koje se nalazi jedna od najpoznatijih korčulanskih turističkih lokacija – kuća Marka Pola. Iskopavanja su započeta 21. siječnja 2008., a završena 18. ožujka 2008. godine. U ukupno 43 radna dana sondažno su istraženi vrt i dvorište. Ujedno se nadziralo uklanjanje dviju palmi iz vrta, kao i demontiranje zidova u dvorištu. Nakon tih zahvata trebalo je uslijediti pražnjenje čitavog nasipa u dvorištu i vrtu, no to je odgođeno do sljedeće sezone. Spomenuti zahvati nužan su preduvjet za izradu konzervatorskog elaborata za budući Muzej Marka Pola koji investitor, Grad Korčula, namjerava oformiti na tom lokalitetu. U stručnoj ekipi sudjelovale su Sanda Hančević, diplomirana arheologinja i voditeljica istraživanja te Valerija Jurjević, diplomirana povjesničarka umjetnosti koja je vodila terensku dokumentaciju. Arheološki crteži rađeni su na podlozi arhitektonskog snimka koji je izradila tvrtka Geodata iz Splita.

Sonda A, dimenzija 3x3 m, bila je otvorena uz južni zid vrta (SJ 20), otprilike 50-100 cm udaljena od vrtnog zida kuće Bojić (SJ 24). Za potrebe odnošenja zemlje uklonjen je dio zidnog plašta SJ 20. Kameni blokovi bili su prethodno obilježeni, a shema obilježavanja označena je na nacrtu zida. Prvi sloj (SJ 1) bio je rastresit smeđ humus, s nešto recentnih nalaza. Na dubini od oko 40 cm pojavio se sloj šute od sitnijega lomljenog kamena i drobljene žbuke (SJ 2). Taj se sloj rasprostirao na južnom dijelu sonde, neposredno uz zid SJ 20, u pojasu širine oko 100-150 cm. Moguće je da stoji u vezi s nekim građevinskim zahvatom na zidu SJ 20. U sjevernom dijelu sonde A, u istom nivou sa SJ 2, pojavio se sloj lomljenog kamena pomiješanog sa zemljom. Označen je kao SJ 3. U tom je sloju bilo nalaza keramike koji se tipološki mogu smjestiti u vremenski okvir od 15. do 20. stoljeća. Ispod sloja SJ 3 konstatiran je sloj šute s dosta kamena i malo zemlje (SJ 4). Nalazi u njemu tipološki odgovaraju nalazima iz SJ 3. Sa slojem SJ 4 u južnom dijelu sonde korespondira sloj SJ 9. Sastavljen je od većih komada kamena nego SJ 4. U tom sloju nije bilo nalaza. Ispod SJ 9 nađen je živac SJ 21. On djeluje kao priklesan, širina mu iznosi 50 – 60 cm, što otprilike odgovara širini SJ 9. U ostalom dijelu sonde otkriveni su

SJ 21 i SJ 23 u sondi A (foto: S. Hančević)

ostaci „klačine“ koja je dobila oznaku SJ 22, a ispod nje bio je živac. Za razliku od živca SJ 21, ovaj se nalazi na nižem nivou i više je zaravnan. Možda se radi o naknadnoj prilagodbi za potrebe postavljanja poda. Taj živac dobio je oznaku SJ 23.

Sonda B, dimenzija 1,5x2 m, otvorena je u kutu dvorišta gdje se spajaju zid crkve sv. Petra (SJ 14) i zid kuće (SJ 15). Nakon uklanjanja kamenog popločenja nađen je naboj SJ 5, ispod kojeg je bio sloj smeđe rahle zemlje pomiješane s lomljenim kamenom (SJ 5a). Pod njim se nalazila smeđa rahla zemlja sa sitnijim kamenom i mnoštvom nalaza životinjskih kosti i keramike (SJ 6). Nalazi keramike uklapaju se u sliku već potvrđenu u sondi A, a mogu se datirati u širok vremenski raspon od 15. do 20. stoljeća. Riječ je o ostacima stolnog i kuhinjskog posuđa, mahom talijanskog importa. Takva situacija ne iznenađuje, budući da su napuštena korčulanska kućišta tijekom čitava niza stoljeća rabljena kao deponiji smeća. Ispod sloja SJ 6, uz zid SJ 14 nađen je sloj lomljenog kamena bez nalaza (SJ 7). Vjerojatno je riječ o ostacima nekoga građevinskog zahvata. U sjevernom dijelu sonde, sa SJ 7 korespondira sloj SJ 8 – šuta s dosta nalaza kosti i keramike. Nalazi su tipološki istovjetni onima iz SJ 6. Ispod SJ 8 otkriven je novi sloj koji je označen kao SJ 10. Riječ je također o šuti, no u sastavu prevladava sivo-smeđa rahla zemlja. Nalazi keramike podudaraju se s onima iz SJ 6 i SJ 8. U zapadnom dijelu sonde, ispod SJ 6 i 7 ustanovljen je novi sloj tamno smeđe rahle zemlje s mnoštvom nalaza kosti, školjaka, keramike, komadića ugljena i čavala, a označen je kao SJ 11. Ispod sloja SJ 10 pojavio se sloj šute s pravilnijim, krupnim komadima kamenja (SJ 16), u kojem je pronađen ulomak rimske tegule. Sloj SJ 16 djeluje kao urušenje. S njim korespondira suhozid SJ 13 koji se pružao kroz sondu u smjeru istok-zapad. Suhozid SJ 13 ima dva lica od krupnijega, grubo klesanog kamenja, a unutrašnjost mu je ispunjena sitnijim lomljenim kamenom. Ispod njega nalazio se živac SJ 18. U istočnom dijelu sonde B, na zidu SJ 15 uočena je razlika u zidanju. Čitav plašt izgrađen je od širokih kamenih blokova, osim jednog dijela koji se nalazi neposredno uz crkvu sv. Petra. Taj dio zida tvore manji

SJ 12 i 13 u sondi B (foto: S. Hančević)

priklesani blokovi neujednačenih veličina, međusobno povezani obilnim slojem morta od crvenice. Ispod njega nalazi se zidana istaka SJ 12, rađena jednakom tehnikom. Od plašta zida SJ 15, ta je istaka udaljena za širinu od 15 do 22 cm, dužina joj iznosi oko 80 cm, a visina 107 – 112 cm (mjereno od živca SJ 18). Vjerojatno je riječ o naknadnom zatvaranju zida SJ 15, a s obzirom na dimenzije „otvora“, moguće je da se na tome mjestu nekad nalazila „kanižela“. U tome, istočnom dijelu sonde B, živac SJ 18 priklesan je za potrebe temeljenja zida SJ 15. Ta intervencija označena je kao SJ 19.

Nakon što su obje sonde istražene do živca, potvrđeno je da je nasip u vrtu i dvorištu kuće Marka Pola nastao dugotrajnim nabacivanjem smeća iz okolnih kućanstava. Moguće je, međutim, da je SJ 16 ipak neki kulturni sloj, no to će potvrditi nastavak istraživanja. Nakon iskopavanja u sondama A i B, demontirani su zidovi u vrtu i uklonjene dvije palme. Započelo je pražnjenje nasipa, no zbog početka turističke sezone ti su radovi obustavljeni do daljnjeg. Svi su nalazi keramike oprani i privremeno pohranjeni u Gradskom muzeju Korčula.

Sanda Hančević

Summary

The site the Marco Polo House is in Korčula, in the old city, right alongside St Peter’s. Salvage archaeological excavations in 2008 were meant to serve the production of a conservation feasibility study for the future Marco Polo Museum. Two test pits were dug and investigated. The results showed that the mound in the yard and garden was caused by many years of dumping of household waste, which was a common practice in late medieval and early modern Korčula. Among the finds there were most fragments of ceramics, of kitchen and table ware, which can be dated to a wide range from the 15th to the 20th century. Only SU 16 stands apart, for a fragment of Roman tegula was found there.

Redni broj: 313
Lokalitet: Lumbarda – Sutivan
Naselje: Lumbarda
Grad/općina: Lumbarda (otok Korčula)
Pravni status: P-1934
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Sutivan u Lumbardi trajala su od 27. listopada do 18. studenog 2008. godine. Odvijala su se u organizaciji Centra za prapovijesna istraživanja i Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pod stručnim vodstvom doc. dr. sc. Hrvoja Potrebice i Sande Hančević, arheologinje iz Lumbarde. U stručnoj su ekipi sudjelovali i Janja Mavrović, znanstvena novakinja na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu te studentica arheologije Petra Brkić. Terensku dokumentaciju vodila je Valerija Jurjević, povjesničarka umjetnosti iz Lumbarde. Geodetska snimanja na terenu obavila je tvrtka Arheo plan iz Konavala, dok je viši savjetnik Ministarstva kulture Marijan Orlić videozapisom dokumentirao sve segmente istraživanja, kao i pokretne nalaze s područja Lumbarde u privatnom vlasništvu i muzejskim zbirkama. U spomenuta istraživanja bili su uključeni i studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zadru. Ove godine dobivena je znatna potpora Ministarstva kulture, bez koje istraživanje ne bi bilo

Južni dio sonde A – 2008. (foto: S. Hančević)

moguće, kao ni promptna i kvalitetna obrada nalaza te analiza uzoraka kakve nalaže suvremena arheološka znanost. Financijsku potporu te iznimno vrijednu logističku pomoć i ovogodišnjim istraživanjima pružila je i Općina Lumbarda.

Toponim Sutivan odnosi se na šire područje oko današnjeg lumbardskoga groblja. Riječ je o arheološki iznimno bogatom predjelu na kojem se mogu pratiti tragovi života još od prapovijesnih vremena. Ovogodišnja istraživanja odvijala su se na zapadnom dijelu Sutivana, na parceli koja je smještena neposredno uz zapadni zid današnjega groblja. Riječ je o katastarskoj čestici 1818/2 koja je u vlasništvu Općine Lumbarda. Ista je parcela istraživana 1999. pod stručnim vodstvom mr. sc. Miroslava Katića, tadašnjeg zaposlenika Konzervatorskog odjela u Splitu. U toj su kampanji sudjelovali i autori ovog izvješća. Tijekom istraživanja 1999. otkriveni su ostaci nepoznate zgrade s obzidanim ognjištem, a nalazi keramike datirali su ga u 5. – 6. stoljeće.

Ove godine nastavljeno je istraživanje južnog dijela sonde A. Ispod sloja tamno smeđe zemlje (koji je vjerojatno formiran poljoprivrednim radovima, budući da se na toj parceli prije nalazio vinograd) i sloja crne zemlje s ulomcima kamenja, opet se pojavilo urušenje s nalazima brončanih i željeznih čavala te ulomaka staklenih posuda (svjetiljki?). Ispod urušenja, na pojedinim mjestima bilo je moguće izdvojiti nakupine čiste paljevine. U jednoj od nakupina gara pronađeno je nekoliko ribljih kostiju, među kojima se ističu dijelovi čeljusti orade (determinaciju je potvrdio dr. sc. Vladimir Onofri). Na istom su mjestu pronađeni i ulomci vjerojatno rimske keramike. Ispod svega toga ustanovljena je podnica od žute gline na kojoj se vide tragovi gorenja. Zapadno od opisanog urušenja otkriveno je popločenje napravljeno od tankih kamenih ploča, međusobno spojenih vapnenim mortom, a među pločama bilo je i komada tegula te imbreksa. U tom sloju, izuzev ulomka dna staklene posude i nešto brončane zgure, nije bilo mnogo pokretnih nalaza.

Ispod urušenja, zapadno od opisanog popločenja, u jugozapadnom dijelu sonde A definirana je prostorija 3. Na zapadu se naslanjala na deblji zid koji je originalno vjerojatno u punoj dužini pripadao prostoriji 2, dok je prema istoku i jugu bila ograđena tanjim zidom od priklesanog kamenja, a prema sjeveru bila je otvorena. Unutar prostorije 3 pronađeno je vatrište ili pepelište napravljeno od kamenih ploča koje su ograđivale debeli sloj pepela koji se prostirao i sjeverno od prostorije 3. Stratigrafskom i kronološkom određenju prostorije 3 svakako će pomoći datiranje izuzetih uzoraka, a potrebno je još determinirati i brončani novac koji je također pronađen na tome mjestu. Iznad sloja pijeska u prostoriji 3 također su pronađeni brončani i željezni čavli te ulomci staklenih posuda.

Posebno je zanimljiva situacija uočena na spoju južnog i sjevernog dijela sonde A, odnosno neposredno ispod „pregradnog zida“. Naime, zapadni zid prostorije 2 probijen je u toj visini, čime je stvoren svojevrstan „hodnik“ na koji se u svome sjevernom dijelu otvara prostorija 3 i koji se proteže u smjeru istoka čitavom vidljivom širinom prostorije 2. Tom intervencijom presječeno je i spomenuto popločenje istočno od prostorije 3. Istraživanjem „hodnika“ ušlo se u

Prostorija 3 (foto: H. Potrebica)

trag i drenaži poda koja je ostala sačuvana samo ispod praga „pregradnog zida“ i završnog niza popločenja.

Urušenje na južnom kraju sonde A pokazuje nešto drukčiji sastav od do sada istraženih cjelina, pa je moguće da je riječ o nekakvoj vrsti nivelacijskog naboja u kojem se, doduše, nalaze slični pokretni nalazi kao i na drugim mjestima (keramika, čavli i fragmenti staklenih posuda). Situacija je najsloženija u jugozapadnom kutu sonde A gdje je, čini se, u jednoj fazi završavala prostorija 2. Na tome se mjestu može utvrditi nekoliko dogradnji i pregradnji s vanjske i unutrašnje strane zapadnog zida koji ograničava prostorije 2 i 3. Upravo prilikom čišćenja tog kuta pronađena je brončana udica koja uz pronađene riblje kosti otvara zanimljive interpretativne mogućnosti. Uzak prostor između zapadnog zida i zida koji je dograđen s njegove vanjske strane gotovo paralelno uz njega, ispunjen je šutom u kojoj je pronađen veći ulomak kvalitetnoga kamenog mortarija.

Sonda B čini produžetak sjeverne polovice sonde A u njezinu sjevernom dijelu. Uz zid koji se proteže uz sjeverni rub sonde B uočeni su tragovi okomitih drvenih greda čija su uporišta bila na živoj stijeni. U jednoj od tih jama pronađen je

Sonda B, završna situacija 2008. (foto: S. Hančević)

Fragment amfore iz sonde B (foto: H. Potrebica)

brončani novac koji bi mogao pomoći u rasvjetljavanju bar dijela zamršenih stratigrafskih odnosa u toj sondi. Unatoč velikom broju zidova, jedino u sjeveroistočnom dijelu koji je i najbliži sondi A može se uvjetno govoriti o prostoriji 4 koja je, čini se, bila ozidana s tri strane i otvorena prema zapadu. U pijesku na dnu te prostorije pronađeni su ostaci dvije kasnoantičke amfore, dosta keramike te brončani čavao i

Bizantski novac, avers (foto: D. Doračić)

brončani uteg. Od drugih nalaza treba spomenuti željezni dio nekog mehanizma s klinovima (možda konstrukcija vrata ili prozora) te uzorke sedefa i grumenja gline koja je po svemu sudeći lokalnog podrijetla.

Na koncu se može zaključiti da su ovogodišnja istraživanja bacila novo svjetlo na spoznaje o prostoriji 2. Očito je riječ o objektu većih dimenzija, na čijoj se arhitekturi mogu zamijetiti tri faze. Prva čini jedinstvenu veću građevinu koja bi s obzirom na kvalitetu gradnje mogla potjecati još iz doba rimske vladavine, iako je količinom pratećih nalaza to razdoblje slabo zastupljeno. Očiti tragovi gorenja navode na zaključak da je prvobitni objekt stradao u požaru. Prvoj bi fazi vjerojatno pripadalo popločenje i podnica od žute gline. U drugoj fazi nastao je proboj kroz zapadni zid, čime je stvoren „hodnik“ kroz južni dio sonde A te presječeno popločenje. Moguće da je tada bila podignuta prostorija 3 koja je na sjevernoj strani, čini se, bila otvorena. Vatrište je najvjerojatnije ograđeno uništenim pločama iz popločenja, a iste su ploče zatečene i na podnici. Formiranjem „hodnika“ morali su nastati neki zidovi i prag na ulazu u sjeverni dio prostorije 2. Treću je fazu u arhitekturi za sada moguće definirati samo ograđenim ognjištem otkrivenim prethodne sezone. S druge strane, u sondi B za sada nije moguće pouzdano definirati cjelovite objekte. Moguće je da arhitektura u sondi B upućuje na samo jednu fazu, nakon koje taj dio kompleksa više nije bio u upotrebi, što će se razjasniti tijekom iduće sezone istraživanja, kada se iskop proširi dalje na jug.

Kronološkom određivanju pojedinih faza, uz radiokarbonske datacije, svakako će pomoći i pronađeni novac koji sustavno obrađuje dr. sc. Ivan Mirnik iz Arheološkog muzeja u Zagrebu i koji je dao i preliminarne podatke. Za sada novac potvrđuje živu aktivnost na nalazištu Sutivan u 4. stoljeću. Čini se da je nakon toga taj prostor napušten ili u svakom slučaju slabije aktivan, a sljedeće razdoblje intenzivnije aktivnosti u objektima na tome mjestu može se datirati u početak 7. stoljeća kojem pripada i već spominjani bizantski folis cara Heraklija, prekovan na novcu cara Foke. Takvu kronološku sliku u najvećoj mjeri potvrđuju i nalazi keramike, a može se uvjetno pratiti i na arhitekturi samog nalazišta. U istraživanjima sljedeće sezone planira se dovršenje radova na lokalitetu Sutivan i njegovo uključivanje u kulturno-turističku ponudu Općine Lumbarda, kao i nastavak sustavnih terenskih pregleda koji sve više potvrđuju golem arheološki potencijal prostora Lumbarde.

U tijeku je finalna obrada nacrtne dokumentacije, računalna obrada fotodokumentacije i podataka iz terenskih obrazaca te njihovo unošenje u bazu podataka. Svi su pokretni nalazi u fazi pranja i signiranja, a tijekom tih postupaka privremeno su zbrinuti na odgovarajući način te su pod stalnim stručnim nadzorom. Posebno osjetljivi nalazi poput novca, elemenata nakita i nošnje te stakla upućeni su na odgovarajuću konzervaciju i restauraciju kod licenciranih konzervatora.

Literatura

Potrebica, Hančević 2008 Hrvoje Potrebica, Sanda Hančević, Lumbarda – Sutivan, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 572 – 575.

Vuletić-Vukasović 1883 Vid Vuletić-Vukasović, Ulomci starogrčkog nadpisa iz otoka Korčule, VHAD V/4, Zagreb 1883: 7.

doc. dr. sc. Hrvoje Potrebica
Sanda Hančević

Summary

The archaeological site of Sutivan in Lumbarda on the island of Korčula is a multi-stratum site at which traces of human occupation can be tracked since prehistoric times. Systematic excavations of this archaeological site started to a small extent in 1999, and they were preceded by geophysical imaging of the ground which indicated the existence of a large building complex extending on both sides of today's Lumbarda-Korčula road. After an eight year break, excavations were started up again in 2007 and 2008, and the remains of Antique architecture were discovered. Finds and coins discovered at this site indicate several stages of development and life, among which the most vigorous and interesting are those related to the 4th and to the 7th century, which is also the last ascertained trace of activity in the area. Although written sources mention a hermitage alongside St John's Church in Lumbarda, to date, which complex this refers to has not been reliably determined.

Prapovijesne gomile na vrhu Mišje Drage iznad Šarića Struge u dolini Neretve (foto: Z. Sunko)

Redni broj: 314
Lokalitet: Mišja Draga – prapovijesne gomile
Naselje: Šarića Struga
Grad/općina: Ploče
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na dijelu Jadranske autoceste, dionici Vrgorac – Ploče koja prolazi pločanskim zaleđem, na nalazištu koje je označeno kao AN 58 Mišja Draga – prapovijesne gomile, provedena su zaštitna iskopavanja triju prapovijesnih gomila. Predmetom arheološkoga zahvata na tome lokalitetu bile su tri gomile označene kao T 5, T 6 i T 7, a istraživane su u posljednjim mjesecima 2007. i početkom 2008. godine. U organizaciji tvrtke Arheo plan d.o.o. koju vodi arheologinja Nela Kovačević, iskopavanja je proveo dr. sc. Ante Milošević uz suradnju arheologa Marija Babića te Marine Kolanović i Jure Šućura koji su napravili i svu potrebnu fotografsku i tehničku dokumentaciju. Dio tehničke dokumentacije koja se odnosi na stanje lokaliteta prije istraživanja izradio je dokumentarist Robert Maršić. Radove su financirale Hrvatske autoceste, a koordinator radova bilo je Ministarstvo kulture.

U svaku od triju prapovijesnih gomila naknadno su ukopani i kasnosrednjovjekovni grobovi. Lokalitet se danas nalazi na predjelu Plina koji je izrazito brdovit i negostoljubiv kraj s malo izvora vode i obradive zemlje, zbog čega su tamošnji raštrkani zaseoci posljednjih desetljeća uglavnom raseljeni. Kasnosrednjovjekovna groblja s monolitnim nadgrobnim spomenicima, te osobito brojne prapovijesne gradine i gomile svjedoče o boljim vremenima toga kršević tog dijela donjoneretvanskog prostora. Na jednome takvom lokalitetu, smještenom pri vrhu Mišje Drage uz stari kolni put koji iz Šarića Struge vodi prema Vrbici, nalazi

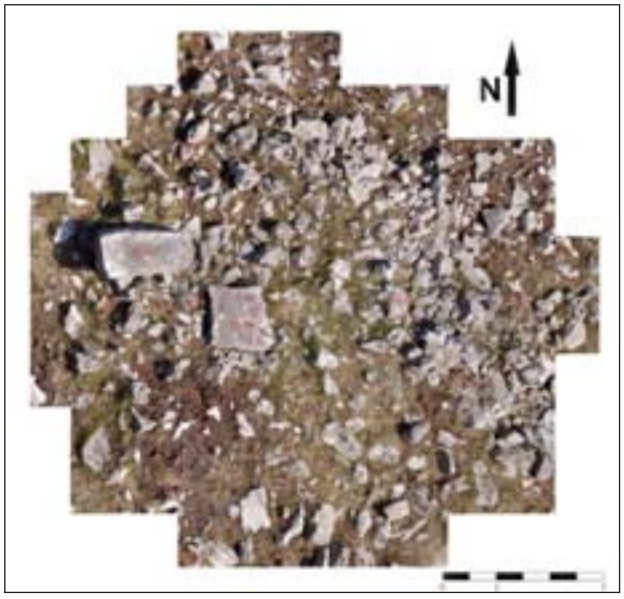

Manja prapovijesna gomila (T 5) prije istraživanja (izradio: R. Maršić)

Dno najveće gomile (T 7) nakon istraživanja (foto: J. Šućur)

se desetak prapovijesnih kamenih gomila različite veličine, u koje su naknadno ukopani i grobovi kasnoga srednjeg vijeka. Sve se gomile nalaze na krajnjim zapadnim obroncima stjenovitoga brda Kamenice na kojemu je strateški dobro postavljena prapovijesna gradina (kota 140) koja široko dominira dolinom Neretve. Lokalitet do sada nije bio predmetom interesa istraživača, osim što je na jednome mjestu V. Vrčić tek usputno (u: Neretvanske župe, Metković, 1974., str. 154.) spomenuo pripadne mu kasnosrednjovjekovne nadgrobne spomenike. U literaturi o njemu, koliko je poznato, nema drugih podataka.

Prapovijesne gomile položene su na blagoj stjenovitoj padini koja se kroz široku dragu spušta od sjevera prema jugu, tj. od makijom obraslih brdskih djelova Zapadne Pline u dolinu Neretve. Nejednake su veličine i nejednakoga sastava nasipa. Najveća među njima (T 7 s promjerom od oko 24 m) ima čist kameni nasip, dok dvije manje (T 5 i T 6 s približnim promjerom od 8, odnosno 12 m) imaju kameni nasip izmješan s većom količinom zemlje. I visina im je nejednaka. Dvije manje gomile tek se neznatno izdižu iz okolnog terena, dok je najveća, T 7, po sredini dosezala visinu od gotovo 5,5 m (mjereno od južnoga ruba). Ni jedna nije sačuvala svoje izvorne dimenzije, jer im je nasip znatno razvučen i snižen ukopima mlađih, kasnosrednjovjekovnih grobova. Istraživanjima je utvrđeno da je grobnu funkciju imala samo najveća gomila u kojoj su otkopana dva prapovijesna groba (grob A i B), dok u dvjema manjima nisu pronađeni nikakvi tragovi pokapanja. Samo nalazi atipičnih sitnih ulomaka keramike i fragmentarno sačuvan maleni brončani spiralno-naočarasti privjesak u T 6 potvrđuje da su i one vjerojatno nastale u prapovijesno doba, no njihova izvorna funkcija nije mogla biti utvrđena iskopavanjima. Grobovi u T 7 imali su klasičnu formu prapovijesne grobne škrinje kojoj dužina bočnih ploča prelazi dužinu groba. U svakom je grobu bio po jedan pokojnik položen na bok u zgrčenom položaju, s vrlo slabo sačuvanim kosturnim ostacima. U grobovima nije bilo drugih nalaza, a osim po općim osobinama, u prapovijesno ih doba određuje i nekoliko vrlo sitnih ulomaka keramičkih posuda koji su pronađeni raštrkani na dnu gomile oko grobova. Iskopani prapovijesni grobovi u T 7, suprotno očekivanjima, nisu bili locirani po sredini gomile, nego bliže njenim rubovima. Grob B nalazio se nedaleko od istočnoga, a grob A nedaleko od južnoga ruba gomile. Grob A svojim je položajem zanimljiviji jer vjerojatno indicira drugu fazu nasipanja gomile. Iz rezultata iskopavanja realno je pretpostaviti da je grob B stariji, te da je gomila koja ga je pokrivala bila znatno manja od one koja je dočekala današnje vrijeme. Bio je položen u maloj škrapi, na crvenoj zdravici uz kamenu liticu. Potom je bio zatrpan kamenim nasipom koji je bio gotovo dvostruko manji od današnjega. U drugoj fazi, podno litice nad kojom se nalazio grob B složen je potom grob A, pa je još jednom sve skupa zatrpano novom gomilom. U nasipu gomile, uz njen sjeverni rub nađena je gotovo cijela, no zdrobljena keramička posuda koja po svojim osobinama pripada ranome brončanom dobu, a upravo je karakteristična za hercegovački prostor toga doba. Loptastog je trbuha i cilindričnog vrata s razvraćenim obodom. Na vratu su joj dvije masivne nasuprotne prstenaste ručke koje se prema gornjem dijelu sužuju. Položajem na kojemu je nađena odgovarala bi vremenu proširenja gomile, pa je neizravan oslonac i za dataciju groba A. Imajući nadalje u vidu i prije spomenut nalaz polukružnoga spiralno-naočarastog privjeska iz T 6 koji je svojim tipološkim osobinama razlikuje od većine do sada pronađenih u širem okruženju, može se pretpostaviti da je položaj na vrhu Mišje Drage kao prostor za pokapanje u prapovijesti rabljen i u kasnijim razdobljima brončanog doba.

Mazzanino dužda M. Stena (1400. – 1413.) iz groba 29 (foto: M. Rogošić)

Prapovijesne su gomile kao ukopište rabljene i u kasnome srednjem vijeku, jer je po njihovim rubovima i u nasipu bilo ukopano 40 grobova iz toga doba. Jedanaest ih je nad zemljom bilo označeno nadgrobnim spomenicima u formi tanjih ili debljih dobro klesanih monolitnih ploča. Dvije od njih prelaze prosječnu debljinu za taj tip kasnosrednjovjekovnih nadgrobnika, pa ih se u tipološkom smislu može odrediti i kao kovčege. Ukrasi su na spomenicima malobrojni i jednostavni. Motivima reljefnoga polumjeseca ili tordiranoga vijenca najčešće im je ukrašena gornja ploha, a slična reljefna tordirana vrpca ukrašavala je i bočne strane dvaju kovčega. Samo je jedan kovčeg dodatno označen motivom križa. Grobovi su uobičajenog oblika za kasnosrednjovjekovno razdoblje. Većinom su obloženi i pokriveni kamenim pločama, a u njima je, s glavom na zapadnoj strani, bio pokopan jedan ili više pokojnika (što je primjetno češća pojava). Osim kostura, u tim grobovima gotovo da i nije bilo drugih predmeta. Zanimljiv je međutim nalaz srebrnog novca (*mezzanino*) iz vremena dužda Mihovila Stena (1400. – 1413.), iskopan u grobu 29 ispod najmonumentalnijeg kovčega koji cijelu skupinu grobova kasnoga srednjeg vijeka približno datira u prva desetljeća 15. stoljeća. Grob 29 s novcem i monumentalnim kvalitetno

klesanim kovčegom osobit je i po položaju ukopa. Nalazio se sjeverno od T 7, izdvojen od drugih grobova toga horizonta, što ne utječe na njihovu jedinstvenu dataciju jer su im nadgrobni spomenici po stilu ukrašavanja i načinu klesanja jednaki.

dr. sc. Ante Milošević
Jure Šućur

Summary

On the Vrgorac-Ploče section of the Adriatic motorway that passes through the hinterland of Ploče, at a site that is labelled as AN 58 Mišja Draga – prehistoric cairns at the end of 2007. At the beginning of 2008 salvage excavations of three of the prehistoric cairns were carried out (these were labelled T5, T6 and T7), into the stone of which late medieval graves were later buried. In these excavations, prehistoric graves were found only in the biggest cairn (T 7), in which there were two early Bronze Age graves. In the central cairn (T 6) there was no grave but in the mound a double-spiral pendant was found that could be dated to the middle or late Bronze Age. The late medieval graves, according to the find of a silver coin in grave 29, belong to the first decades of the 15th century. A total of 40 graves of this temporal horizon have been investigated. Eleven of them had gravestones above the surface in the form of a thick or thin monolithic slab. Some of these monuments are decorated with simple relief ornaments, of a half-moon, a twisted wreath and exceptionally a cross.

Redni broj: 315
Lokalitet: Otok Sv. Marija na Velikom jezeru – samostan i crkva
Naselje: Goveđari
Grad/općina: Mljet (otok Mljet)
Pravni status: Z-948
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno i probno iskopavanje

Arheološka iskopavanja u samostanu i crkvi sv. Marije na istoimenom otočiću na Velikom jezeru na Mljetu, s manjim su prekidima trajala od 10. listopada 2007. do 30. siječnja 2008. (74 radna dana). U okviru projekta obnove samostanskog kompleksa inicirala ih je i dijelom financirala Zaklada Sv. Marije na Mljetu, a projekt je financijski podržalo i Ministarstvo kulture. Voditelj je svih istraživačkih radova u sklopu toga projekta prof. dr. Željko Peković. Arheološka iskopavanja vodio je dr. sc. Ante Milošević, uz povremenu ispomoć studenta arheologije Roberta Kordića. Potrebnu tehničku dokumentaciju izradili su Ž. Peković i građevinski tehničar Bruno Doljanin iz tvrtke Omega engenering d.o.o. iz Dubrovnika.

Ovogodišnja iskopavanja nastavak su prethodnih koja su na istome lokalitetu obavljena tijekom 2006. godine, a koja su obuhvatila cijeli prostor crkve sv. Marije, malim dijelom prostor renesansnog samostana te kasnoantički kastrum na vrhu otočića (Peković 2007). Iskopavanjima u kampanji

Romanički suterenski prostori iskopani pod renesansnim trijemom samostana sv. Marije (foto: A. Milošević)

2007./2008. zadaća je bila definirati moguće ostatke starijega romaničkog samostana kojemu su se ostaci i prije naslućivali. Povod za takva razmišljanja uglavnom su nudili samo ostaci arhitektonskog okvira romaničkoga portala koji je do danas ostao uzidan i vidljiv pod trijemom renesansnog klaustara, a također i uočene starije zidne strukture otkopane tijekom 2006. pod trijemom klaustara i duž njegovih vanjskih temelja u samostanskom vrtu.

Dio zapadnoga i sjevernoga zida suterenske prostorije romaničkoga samostana (foto: A. Milošević)

Široki kasnoantički zid u sondi 1, preslojen zidovima romaničkoga samostana (foto: B. Doljanin)

Te prethodne spoznaje bile su glavnom smjernicom u organizaciji i provođenju ovogodišnjih iskopavanja, pa je prva sonda bila postavljena upravo pod trijemom klaustara. Smještaj drugih sondi i slijed istraživanja uvjetovan je istim razlozima. Na taj je način arheološki istraženo deset cjelina:

1. Sonda pod trijemom renesansnog klaustra, veličine oko 61 m^2, u kojoj su otkopane supstrukcije romaničkoga samostana definirane zidovima 1, 2, 3, 4 i 7, podzidna predrenesansna konstrukcija koju čine zidovi 5 i 6 te u najnižem nivou – na crvenoj zdravici i kamenoj litici – zid 8 koji je stratigrafski moguće odrediti kao ostatak neke kasnoantičke građevine.
2. Sonda 1, veličine oko 94 m^2, bila je postavljena uzduž vanjske strane masivnoga temelja na kojemu su zidani piloni koji zatvaraju renesansni trijem. U njoj su otkopane tri skupine zidova. U najvišem su nivou ostaci renesansne zidane vrtne arhitekture, a u najnižem dugački široki kasnoantički zid utemeljen na kamenom živcu i crvenoj zdravici (zid 11). U međuslojevima su ostaci romaničkoga samostana koji su preslojili spomenuti kasnoantički zid. Toj grupi pripadaju dijelovi zidova 9, 10, 12 i 14.
3. Sonda 2 bila je postavljena okomito na sondu 1 u sjevernom dijelu današnjega samostanskog vrta. Iskopana je u površini od oko 22 m^2, a u njoj su dvije skupine zidova: ostaci zidane renesansne vrtne arhitekture i manji dio zidova 9 i 10 koji su ostatak romaničkoga samostana.
4. Sonda 3 bila je u istome odnosu sa sondom 1, no nalazila se po sredini vrta, a iskopana je u površini od oko 29 m^2. Osim skromnih ostataka renesansne zidane vrtne arhitekture, u njoj nije bilo drugih zidova.
5. Sonda 4 također je bila postavljena okomito na sondu 1, a nalazila se u južnom dijelu samostanskog vrta. Iskopana je u površini od oko 35 m^2, a sadržavala je ostatke zidova dvaju vremenskih horizonata. U gornjoj zoni, na spoju sa sondom 1 ostaci su zidane renesansne vrtne arhitekture, a u donjoj zidovi koji su nekada pripadali južnome krilu romaničkoga samostana (zidovi 12, 13 i 15).
6. Sonda 5 postavljena je izvan samostanskog sklopa, kod kapelice sv. Ivana na sjevernoj strani otoka, jer su i ondje uočene starije zidne strukture. Iskopana je u površini od oko 8 m^2, a u njoj pronađeni zid 18 pripadao je antičkome ili kasnoantičkome dobu.
7. Sonda 6 također je, u površini od 36 m^2, iskopana izvan samostanskog kompleksa, no nalazila se u njegovoj blizini, uz južni zid jugoistočne kule i južni zid današnjeg krila samostana. U njoj je istražen zid 19 koji je po postanku kasnoantički, no čini se da je u nekakvoj funkciji bio i u romaničko doba.
8. Sonda 7 nastavljala se na istočni rub sonde 1 u vrtu samostana, a bila je postavljena između sonda 3 i 4. Iskopana je u površini od oko 11 m^2, a zadaća joj je bila bolje definiranje ostatka zida 14 koji je ostatak zapadnoga krila romaničkoga samostana.

9. Prostorija 1 zapravo je također sonda, no kako se nalazila u okviru postojeće arhitekture (prostorija prigrađena narteksu crkve sv. Marije s južne strane) tehnički je drugačije označena. Iskopana je u površini od oko 16 m^2. U dijelu prostorije 1, ispred danas zazidanih južnih vrata narteksa crkve, ostatak je zidne konstrukcije (zid 16) koja je nakon djelomičnog rušenja poslužila kao južni zid grobnice i ostatak je dogradnje romaničkoga samostana.
10. Prostorija 2 također je određena i zatvorena arhitekturom, a nalazila se u produžetku prostorije 1, prizidana uz crkvu s južne strane. Iskopana je u površini od oko 15 m^2. U njoj je otkopan produžetak romaničkoga zida iz prostorije 1 (zid 17) i ostaci triju zidanih grobnica koje se međusobno preslojavaju. Vjerojatno su nastale u vrijeme između rušenja romaničkoga samostana i izgradnje prostorije u kojoj se i danas nalaze, tj. između 15. i 17. stoljeća.

Na taj je način u ovogodišnjim arheološkim istraživanjima iskopano ukupno oko 330 m^2 površine. U pravilu se u svim sondama (osim u sondi 7) kopalo do zdravice koja je najčešće bila kamena litica, a samo ponekad (u sjevernom dijelu sonde 1 i ponegdje u sondi 4) crvena zemlja – zdravica. Zbog takva su pristupa u istraživanjima dubine sonda (pogotovo onih u gabaritima samostana) bile nejednake, jer je samostan izvorno sagrađen na padini koja se spuštala od istoka prema zapadu. Stoga se najpliće iskopavalo uz istočne rubove sonda 2, 3 i 4 u vrtu samostana (gdje se kopalo se do dubine od oko 0,50 m), a najdublje u sondi pod trijemom klaustara i uz južni rub sonde 1 (gdje se kopalo do dubine od oko 4 m). Po približnom izračunu može se pretpostaviti da je iz svih istraženih površina iskopano oko 1000 m^3 različitog materijala, uglavnom zemlje, građevnog i lomljenog kamena te građevinskog otpada.
Na cjelokupnom prostoru današnjega samostana i u njegovoj neposrednoj okolici, u svim su sondama iskopane tri vremenske skupine zidova. Najstariji ostaci pripadaju antičkome ili kasnoantičkome dobu (zidovi 8, 11, 18 i 19), mlađi su ostaci dio zdanja romaničkoga samostana ili njegovih pregradnja (zidovi 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14 i 15), a najmlađi dijelovi pripadaju zidanim konstrukcijama renesansne vrtne arhitekture (ostaci otkopani u sondama 1, 2, 3, 4 i 7). Sve se tri grupe zidova i stratigrafski jasno izdvajaju. Najstarija je ujedno i najdublja, utemeljena izravno na kamenom živcu, probivši i crvenu zdravicu. Zidovi koji pripadaju romaničkome dobu utemeljeni su na crvenoj zdravici i svi su, gdje se tijekom izgradnje za to pokazala potreba, preslojili kasnoantičke zidne konstrukcije, dok su temelji zidova vrtne renesansne arhitekture položeni na zemlju koja je nasuta u vrijeme izgradnje renesansnog samostana nakon što su porušeni i iznivelirani svi stariji zidovi.
Pokretni su nalazi relativno brojni i vremenski se vrlo dobro podudaraju s otkopanim grupama zidova. Uz antičke zidove pronađeni su ulomci opeka, tegula, krovnoga crijepa i keramičkih posuda s kaneliranim trbuhom, na nivou romaničkih zidova različiti su ulomci keramičkih posuda koje su karakteristične za 13., 14. i dijelom 15. stoljeće (ulomci kuhinjskoga posuđa grublje fakture, ulomci arhajske majolike, arhajske grafitne keramike, ulomci s reljefnim kobaltnim ukrasom, ulomci hispano-maurske keramike), a u renesansnim slojevima ulomci keramike od druge polovine 15. do 17. stoljeća (jednobojne bijele, smeđe i zelene engobirane i glazirane posude, renesansna i kasna grafita keramika, renesansna majolika iz „porodice cvjetne gotike“, ulomci renesansnih „*alla porzellana*“ posuda,

Temeljni ostaci zidova južnoga krila romaničkoga samostana sv. Marije u sondi 4 (foto: A. Milošević)

Romaničke i predrenesansne strukture u prostoriji 2 (foto: B. Doljanin)

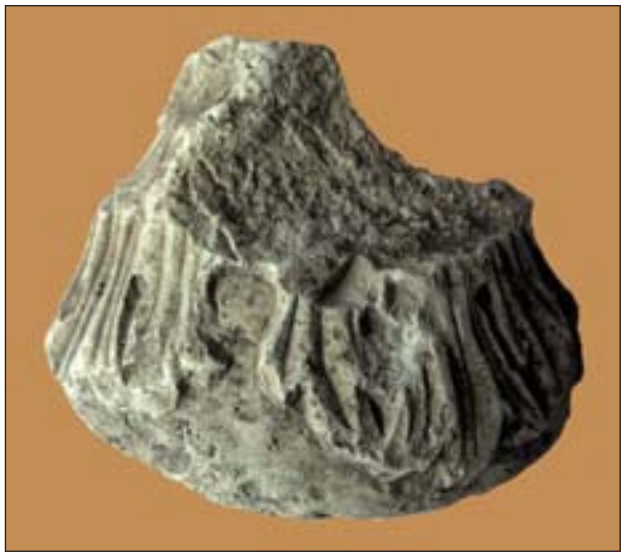

Ključni kamen za vješanje svijećnjaka iz svoda romaničkoga samostana ukrašen motivom akanta (foto: A. Milošević)

jednobojna smeđa glazirana „*a macculazione*“ oslikana keramika i dr.).
Iskopavanjima u samostanu i crkvi sv. Marije na Mljetu tijekom posljednjih mjeseci 2007. i siječnja 2008. godine, nisu iscrpljene sve mogućnosti arheoloških istraživanja na lokalitetu. Svakako će ih prema potrebi biti nužno dopuniti u vrijeme kada započne obnova cijeloga kompleksa.

Literatura

Peković 2007 Željko Peković, Otok Sv. Marija na Velikom jezeru, HAG 3/2006, Zagreb, 2007: 463 – 466.

dr. sc. Ante Milošević
prof. dr. Željko Peković

Ulomak kasnoantičke opeke s urezanim križevima (foto: A. Milošević)

Summary

Archaeological excavations into the monastery and church of St Mary [Sv. Marija] on the island of the same name in the Veliko jezero [Large Lake] on the island of Mljet carried out in the last months of 2007 and in January 2008 were a continuation of excavations that started in this site in 2007. In this year's campaign the focus of the attention was directed to the finding of older buildings below today's Renaissance monastery. During excavations in 10 stratigraphic units, the remains of walls from three temporal horizons were found. The oldest remains belong to the Antique or Late Antiquity period (walls 8, 11, 18 and 19), while more recent remains are part of a building of a Romanesque monastery or its pre-Renaissance modifications (walls 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14 and 15), while the most recent parts belong to walled structures of Renaissance garden architecture (remains uncovered in test pits 1, 2, 3, 4 and 7). The three groups of walls are stratigraphically very distinct. The oldest is also the deepest, and is founded on bedrock, having penetrated the red natural soil; the walls that belong to the Romanesque period are founded on red natural soil and all, where during development the need for it appeared, overlay late Antique wall constructions, while the foundations of the walls of the Renaissance garden architecture are laid on ground that was tipped here at the time of the construction of the Renaissance monastery, after which all the older walls were pulled down and the area levelled. Moveable finds are relatively numerous and correlate temporally very well with the excavated groups of walls. By the Antique walls fragments of brick were found, with tegulae, roof tiling and ceramic vessels with fluted bellies; at the level of the Romanesque walls various fragments of ceramic vessels characteristic of the 13th and 14th and partially of the 15th century were found (fragments of kitchen ware with a coarse facture, fragments of archaic majolica, archaic graphite ceramics, fragments with cobalt relief ornaments, fragments of Hispanic-Moorish ceramics) and in the Renaissance strata there were fragments of pottery from the second half of the 15th to the 17th century (monochrome white, brown and green slip-coated and glazed vessels, Renaissance and late graphite ceramics, renaissance majolica from the Venetian Floral Gothic family, fragments of Renaissance "*all porzellana*" vessels, monochrome brown glazed ceramics decorated "*a maculazione*".

Redni broj: 316
Lokalitet: Uvala Suđurađ
Naselje: Suđurađ (otok Šipan)
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: P-545 (cjelina naselja)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: stručni očevid

Krajem 2008., u suradnji Sveučilišta u Zadru i Sveučilišta Ca' Foscari u Veneciji započela je realizacija projekta „Program obrazovanja na području nautičke arheologije i pomorske povijesti, 16. – 17. stoljeće“, koji je financijski

podržao UNESCO – Participation programme 2008-2009. Jedan od glavnih ciljeva bio je upozoriti domaću i inozemnu stručnu i znanstvenu javnost na vrijednost i zanimljivost postsrednjovjekovnih brodoloma uopće, a posebno onih u hrvatskome podmorju koji do danas nisu sustavno istraženi ni zaštićeni na morskome dnu, unatoč velikoj opasnosti od devastacije. Projektni tim okupio je stručnjake iz Hrvatske, Italije i Francuske, što je omogućilo kvalitetnu razmjenu stručnih mišljenja i iskustava te predlaganje rješenja primjerenih projektima na europskoj razini.

U sklopu prve aktivnosti predviđene projektom, u listopadu 2008. obavljen je stručni očevid na tri podmorska nalazišta: jednom kod otoka Šipana i dva u Koločepskom kanalu. Brodolom kod otoka Šipana poznat je već više od tri desetljeća, a u nekoliko su navrata na njemu obavljena zaštitna arheološka istraživanja. Tijekom istraživanja u razdoblju od 1972. do 1974., u površinskom su sloju pronađeni i izvađeni brodski topovi, topovske kugle, španjolski novac, pečati, keramičke posude i drugi predmeti brodske opreme, ali je unatoč tomu brodolom većim dijelom ostao neistražen. Kratkotrajno arheološko iskopavanje 2002. potvrdilo je kako su se pod pijeskom očuvali drveni ostaci brodske konstrukcije, koji do danas nisu istraženi i proučeni.
Stručnim očevidom 2008. utvrđeno je kako je brodska konstrukcija duža od 20 m, a na njoj još uvijek leži dio preostalog tereta i opreme broda. Sudeći po arhivskim dokumentima, vađenje predmeta na mjestu brodoloma započelo je još početkom 17. stoljeća, kad je uz pomoć grčkih ronilaca izvađeno više brodskih topova. U podnožju hridi jasno se razaznaje pramčani dio broda, a mjestimično se primjećuje i oplata od olovnog lima karakteristična za španjolsku, a pod njenim utjecajem i dubrovačku brodogradnju. Uzorci drvene građe upućuju na nevjerojatno visok stupanj degradacije proizvedene djelovanjem crvotočca ili brodskog crva. Riječ je zapravo o poznatome crvolikom školjkašu koji se hrani mokrim drvetom i uništava brodove i brodske olupine.

Položaj brodoloma u uvali Suđurađ

Pogled na uvalu i hrid Mali, u čijem se podnožju nalazi brodolom

Željezne šipke u površinskom sloju nalazišta

Pod skupinom željeznih šipki, na površini nalazišta ležao je drveni element brodske opreme načinjen od dva koloturnika sa središnjim četvrtastim ležištima za osovine. Izrazito loše stanje drvene građe i velika rijetkost takvih nalaza rezultirali su odlukom o vađenju predmeta koji bi se do sljedeće arheološke akcije zasigurno u potpunosti raspao. U tijeku je njegovo konzerviranje otopinom polietilen-glikola.

Nalazište u uvali Suđurađ lako je dostupno roniocima, izloženo devastaciji i ubrzanom prirodnom propadanju drvene građe. Sustavno istraživanje u Državnom arhivu u Dubrovniku rezultiralo je pronalaskom dokumenta u kojemu se spominje dubrovačka nava Sv. Jerolim, potonula pred uvalom Suđurađ 1576. godine. Brod je pripadao poznatome dubrovačkom trgovcu Jeri Primojeviću i iznimno je vrijedan izvor podataka o brodogradnji i pomorstvu Dubrovačke Republike, stoga se nipošto ne smije dopustiti propadanje tako vrijedne povijesno-arheološke građe.

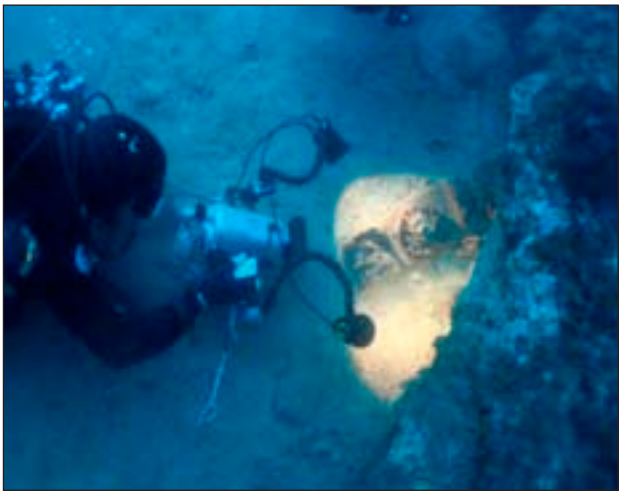

Dokumentiranje drvenog koloturnika u površinskom sloju nalazišta

Dio drvenog koloturnika nakon vađenja iz mora

Literatura

Kisić 1979 A. Kisić, Ostaci potonulog dubrovačkog broda iz XVI. stoljeća kod Šipana, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, 17, Dubrovnik, 1979: 73 – 98.

Kisić 2006 A. Kisić, La nave ragusea del XVI secolo sul fondale marino della baia di Suđurađ sull'isola di Šipan, u Archeologia subacquea in Croazia. Studi e ricerche (ur.: I. Radić Rossi), Marsilio, Venezia, 2006: 127 – 145.

Vekarić 1987 S. Vekarić, Dva najstarija primjera spašavanja broda u XVII i XVIII stoljeću u Dubrovniku. Adrias – Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu 1, Split, 1987: 65 – 71.

Irena Radić Rossi
Mate Parica

Summary

At the end of 2008, in a joint venture between Zadar University and the Ca'Foscari University in Venice, the realisation of the project Training Programme in the Area of Nautical Archaeology and Maritime History: 16th-17th century, financially supported by the UNESCO Participation Programme 2008-2009 started. As part of the first activity provided for in the programme, in October 2008, an expert inspection was made of three marine archaeological sites: one off the island of Šipan and two in the Koločep channel. The wreck off Šipan has been known for more than three decades, and salvage archaeological excavations have been undertaken on several occasions. In this expert inspection it was determined that the ship's structure extended over a length of more than 20 m, and that a large part of the remaining cargo and ship's equipment still lay on it. Samples of the wooden material indicate a high degree of degradation produced by the action of woodworm.

Under a group of iron bars on the surface of the archaeological site lay the wooden element of the ship's equipment consisting of two pulleys with central square bearings for the shafts. The very poor state of the wood and the great rarity of such finds resulted in the

decision to raise objects that would certainly be totally degraded before the next archaeological campaign. The archaeological site in Suđurađ Bay is easily accessible to divers, exposed to devastation and accelerated natural deterioration of the wooden structural material. Archival research showed that this is a ship of the celebrated Dubrovnik Republic that sank in 1576, which gives additional value to the site and highlights the need to prevent any further deterioration.

V a r i a

Projekt „Stara povijest hrvatskih zemalja – teorija, praksa, priručnici“ – terenski seminari na Turskoj kosi i u Topuskome 2007. i 2008. godine

Dugogodišnja suradnja Katedre za staru povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Gradskog muzeja u Karlovcu dobila je još jedan oblik. Uz redovita istraživanja prapovijesnog nalazišta na Turskoj kosi koja vodi kustos L. Čučković organizira se terenski seminar za domaće i strane studente – članove ekipe. Suradnja se ostvaruje u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Stara povijest hrvatskih zemalja – teorija, praksa, priručnici“ koji vodi predstojnica katedre, prof. dr. B. Kuntić-Makvić. Za polaznike diplomskog studija stare povijesti u funkciji je terenske nastave. Redovito djelovanje Gradskoga muzeja Karlovac u Topuskome i okolici, na području koje se odlikuje i jednako prestižnim arheološkim nalazištima iz antičkoga i srednjovjekovnoga doba i bogatom povijesnom baštinom kasnijih razdoblja, izvrstan je oslonac za takav projekt. Na temelju međusveučilišne suradnje katedra organizira dolazak stranih sudionika, te zacrtava plan i program seminara.

Stalni su dijelovi seminarskog programa: 1.) obilazak nalazišta pod stručnim vodstvom, povijest njihova istraživanja, spomenici *in situ* ili pohranjeni na raznim mjestima u Topuskome, 2.) vježbe u dokumentiranju, obradi i interpretiranju raznih vrsta nalaza, 3.) uvid u zakonsku regulativu o zaštiti spomeničke baštine i njezina primjena na primjerima iz Topuskog, 4.) predavanja s projekcijama o referentnim temama, 5.) informacije o stručnoj literaturi, konzervaciji i prezentaciji referentnih lokaliteta, o muzejskim postavima i izložbama, 6.) tematske rasprave o valorizaciji topuske kulturno-povijesne baštine i o sadržajima o kojima se predavalo.

Seminar se drži nakon završetka dnevnog terenskog rada, te u slobodnim satima subote i nedjelje. Predavači su većinom bili iz domaćih institucija: Odsjeka za arheologiju i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu te iz Konzervatorskog odjela u Sisku. Uz studente Sveučilišta u Zagrebu, seminar su u 2007. i 2008. godini polazili studenti Sveučilišta u Mostaru (6), Sarajevu (5) i Tuzli (2). U programu je sudjelovao po jedan profesor sa svakoga sveučilišta, *respective* mr. sc. S. Vasilj, dr. sc. S. Mesihović, S. Dadanović, prof. Dio je programa, u suradnji s lokalnom zajednicom, otvoren za općinstvo.

Predavanja su držali:

D. Demicheli, Rad na novome izdanju korpusa latinskih natpisa s područja Rimskog Carstva (2007.)

B. Kuntić-Makvić, Bogovi – zaštitnici toplica u rimskome svijetu (2007.), Pogled u etruščanski svijet – uz hrvatsko izdanje Etruskologije M. Pallottina (2008.)

I. Miletić, Pravna zaštita i konzerviranje arheoloških lokaliteta: primjeri iz Topuskog i Siska (2008.)

A. Novak, Cisterciti i razvitak trgovišta Topusko (2008.)

M. Šegvić, Epigrafski korpusi, načini dokumentiranja natpisa, epigrafska radionica (2007.), Mjesto Topuskog među sto hrvatskih arheoloških nalazišta (2008.)

S. Vasilj, Desilo – podvodni lokalitet u Hutovu blatu (2008.), Arheološki lokaliteti od Bihaća do dubrovačkog zaleđa (2008.)

Predavanje o radu na novome izdanju CIL-a, terasa vile Zelengaj

Vodstva lokalitetima i povijesni pregled (L. Čučković i B. Kuntić-Makvić) uključuju usporedbu s povijesnim planovima Topuskoga. Prvi je seminar bio naglašeno usmjeren prema epigrafskoj baštini. Epigrafske radionice vodile su M. Šegvić, B. Kuntić-Makvić, J. Marohnić i S. Dadanović. Prezentirane su publikacije, udžbenici i pomagala za

Vježba iz epigrafije, Liberov žrtvenik sub divo

epigrafiju i pomoćne povijesne znanosti. Na drugome seminaru prevladala je tematika zaštite i prezentacije arheoloških nalazišta, a proširio se i na prirodnu baštinu, posjetom Blatuši.

Rasprave o prezentaciji pokretnih arheoloških spomenika u Topuskome, zaštiti lokaliteta, terenskoj i muzejskoj dokumentaciji moderirali su L. Čučković i B. Kuntić-Makvić. Asist. J. Marohnić i zn. novak I. Knezović s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu upotpunjavali su usporedno fotodokumentaciju kamenih spomenika, kako bi se za projekt lapidarija u Topuskome dovršio njihov popis. Domaći studenti iz ekipe prikupljali su i pod vodstvom L. Čučkovića i B. Kuntić-Makvić objedinjavali podatke o građi iz Topuskoga koja se čuva u muzejskim ustanovama izvan mjesta. Redakturu popisa kamenih spomenika dovršio je I. Knezović.

Rad u seminarima povezan je s terenskim i izložbenim djelovanjem Gradskog muzeja Karlovac, što iznimno pridonosi realizaciji željenih odgojno-obrazovnih učinaka. Ujedno bi seminari trebali biti uvod u obnovu sustavnih istraživanja antičkoga razdoblja u Topuskome – projekta što ga je bio prekinuo Domovinski rat.

Bruna Kuntić-Makvić

Summary

The Project "The Ancient History of the Lands of Croatia – Theory, Practice, Reference Works" – Field Seminars at Turska kosa and in Topusko in 2007 and 2008

In 2007 and 2008, in addition to carrying out the regular excavations into the prehistoric site at Turska kosa, the ancient history chair of the history department of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and Karlovac Municipal Museum collaborated on the organisation of a field seminar each for the foreign and home students involved in the team. This collaborative effort was put into practice as part of the regular activities of Karlovac Municipal Museum and as part of the scientific research project "The Ancient History of the Lands of Croatia – Theory, Practice, Reference Works" conducted by the head of the chair Professor B. Kuntić-Makvić, DSc. For those enrolled in the master's course of ancient history, this was part of their field work. The regular activity of Karlovac City Museum and of curator L. Čučković in Topusko and surrounds, where there are highly appreciated archaeological sites from Antiquity and the Middle Ages as well as a rich historical heritage of later periods, is an excellent resource for such a programme. And on the basis of its inter-university cooperation the chair organises the arrival of foreign participants, and also sets out the syllabus and programme of the seminar. The permanent parts of the seminar programme are: 1) a guided tour of the sites, the history of investigations, monuments in situ or kept in various places in Topusko; 2) practical work in recording, studying and interpreting various kinds of finds; 3) a consideration of the legislative background concerning heritage protection and its application with reference to examples from Topusko; 4) lectures accompanied by projections about the topics under consideration; 5) information about scholarly literature and references, the conservation and presentation of the referent sites, about museum displays and exhibitions; 6) topic discussions concerning the proper evaluation of the cultural and historical heritage of Topusko and the contents referred to in the lectures. Most of the lecturers come from Zagreb (the archaeology and history departments of the Faculty of Humanities and Social Sciences, the Croatian Institute for History) and from the Conservation Department, Sisak. In 2007 and 2008, in addition to home students, the seminars were attended by students from Mostar (6), Sarajevo (5) and Tuzla (2) universities. One teacher from each institution also took part in the programme: S. Vasilj, MSc, S. Mesihović, DSc, and S. Dadanović, BA, respectively. The local community also had access to some parts of the programme.

The following lectures were given:

D. Demicheli, Work on a new edition of the corpus of Latin inscriptions from the area of the Roman Empire (2007),

B. Kuntić-Makvić, Patron deities of spas in the Roman world (2007); A look at the world of the Etruscans – to accompany the Croatian edition of M. Pallottino's *The Etruscans* (2008),

I. Miletić, Legal protection and conservation of archaeological sites: examples from Topusko and Sisak (2008)

A. Novak, The Cistercians and the development of Topusko market town (2008)

M. Šegvić, Epigraphic corpuses, ways of recording inscriptions, epigraphic workshop (2007); The place of Topusko among one hundred Croatian archaeological sites (2008)

S. Vasilj, Desilo – an underwater site in Hutovo blato (2008); Archaeological sites from Bihać to the Dubrovnik hinterland (2008).

The first seminar was very much concerned with the epigraphic heritage. Workshops were run by M. Šegvić, B. Kuntić-Makvić, J. Marohnić and S. Dadanović. Publications, textbooks and aids for epigraphy and auxiliary historical sciences were presented. At the second seminar, the prevailing topic was the protection and presentation of archaeological sites, and this was expanded to the natural heritage by a visit to Blatuša. Assistant lecturer J. Marohnić and research fellow I. Knezović from the history department of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and home students, in parallel with a project for a Lapidarium in Topusko, supplemented the photographic records of the stone monuments, and collected and unified data about material from Topusko that is kept in museum institutions outside the town. I. Knezović completed the editing of the list of stone monuments. The seminars should be an introduction to the revival of systematic investigation of the Roman period in Topusko – a project that was interrupted by the recent war.

POPIS KRATICA/*ABBREVIATIONS* :

N – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista kulturnih dobara nacionalnog značenja
Z – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista zaštićenih kulturnih dobara
P – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista preventivno zaštićenih kulturnih dobara
R – kulturno dobro zaštićeno prema zakonu iz 1967. (NN 7/67)

o.	otok
op.	grad/općina

Literatura

AIA	Annales Instituti Archaeologici (Zagreb)
ARR	Arheološki radovi i rasprave (Zagreb)
AV	Arheološki vestnik (Ljubljana)
BAR	British Archaeological Reports, International Series (Oxford)
Godišnjak ZSKH	Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (Zagreb)
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo)
HAM	Hortus artium medievalium (Zagreb – Motovun)
HAnt	Histria antiqua (Pula)
HArch	Histria archaeologica (Pula)
HAG	Hrvatski arheološki godišnjak (Zagreb)
Izdanja HAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (Split)
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
OA	Opuscula Archaeologica (Zagreb)
Obavijesti HAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)
Prilozi IAZ	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
Radovi FFZ	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (Zadar)

POPIS SURADNIKA/*INDEX OF CO-AUTHORS*

Ahern, James C. M.	Department of Anthropology, University of Wyoming, Laramie, SAD
Alihodžić, Timka	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Baćani, Iskra	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Balen, Jacqueline	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Barbarić, Vedran	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Sinjska 2, 21000 Split
Beg, Ida	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Bekić, Luka	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Belaj, Juraj	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Bobovec, Ana	Muzej Moslavine, Trg kralja Tomislava 13, 44320 Kutina
Bojčić, Zvonko	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Brajković, Toni	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Brković, Daria	Muzej Cetinske krajine, A. Kačića Miošića 5, 21230 Sinj
Brnić, Želimir	Zagreb
Brusić, Zdenko	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Bugar, Aleksandra	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Bully, Sebastien	Centre ARTeHIS C.N.R.S, Dijon, Francuska
Burić, Marcel	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb
Burić, Tonči	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Burmaz, Josip	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Codacci Terlević, Giulia	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Cukrov, Andrea	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Runjaninova 2, 10000 Zagreb
Čargo, Boris	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Čataj, Lea	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Čaušević Bully, Morana	Omišalj
Čerina, Dubravka	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, Porinova b.b., 21000 Split
Čimin, Robert	Muzej grada Koprivnice, Trg dr. Leandera Brozovića 1, 48000 Koprivnica
Čondić, Natalija	Arheološki muzej Zadar, Trg opatice Čike 1, 23 000 Zadar
Čučković, Lazo	Gradski muzej Karlovac, Strossmayerov trg 7, 47000 Karlovac
Čučković, Zoran	Muzej grada Umaga, Trg sv. Martina 1, 52470 Umag
Čuka, Maja	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Čule, Suzana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Delonga, Vedrana	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Demicheli, Dino	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Devlahović, Andrea	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Dizdar, Marko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Drašković, Nikolina	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Dubolić Glavan, Martina	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Obala kneza Trpimira 8, 23000 Zadar
Fadić, Ivo	Muzej antičkog stakla, Poljana Zemaljskog odbora 1, 23000 Zadar
Filipec, Krešimir	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Filipović, Slavica	Muzej Slavonije, Trg Sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Forenbaher, Stašo	Institut za antropologiju, Gajeva 32, 10000 Zagreb

Forker, Zvonimir	Split
Galinović, Ivana	Arheo plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Gjurašin, Hrvoje	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Gudelj, Ljubomir	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Hančević, Sanda	Lumbarda
Hänsel, Bernhard	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Hirschler, Ivana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Homen, Zoran	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Hršak, Tomislav	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Hutinec, Mirela	Gradski muzej Vukovar, Dvorac Eltz, Županijska 2, 32000 Vukovar
Ilkić, Mato	Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru, Obala Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Jakovljević, Goran	Gradski muzej Bjelovar, Trg E. Kvaternika 1, 43000 Bjelovar
Janeš, Andrej	Hrvatski restauratorski zavod, Užarska 26, Rijeka
Jelinčić, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Jerončić, Tomislav	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Jurčević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Jurić, Radomir	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Jurković, Miljenko	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Kalafatić, Hrvoje	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Kamenjarin, Ivanka	Muzej grada Kaštela, Dvorac Vitturi, Brce 1, 21215 Kaštel Lukšić
Karavanić, Ivor	Filozofski fakultet Svečilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Karneluti, Morana	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Katavić, Vedran	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Katunarić, Tea	Umjetnička akademija Split, F. Vrančića b.b., 21000 Split
Kirigin, Branko	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Kliškić, Damir	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Kolak, Tatjana	Muzej Like Gospić, Dr. Franje Tuđmana 3, 53000 Gospić
Komšo, Darko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Koncani Uhač, Ida	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Kordić Galić, Ana	Muzej Staroga Grada, Ulica braće Biankini 2, 21460 Stari Grad
Korunek, Marijana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Varaždinu, Gundulićeva 2, 42000 Varaždin
Kovačević, Nela	Arheo plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Kovačević, Saša	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Kovačić, Ljiljana	Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik
Kovačić, Vladimir	Zavičajni muzej Poreštine, Dekumanska 9, 52440 Poreč
Krmpotić, Marijana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Krznarić Škrivanko, Maja	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Kurilić, Anamarija	Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Obala Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Kušan-Špalj, Dora	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Lapajne, Damjan	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Mesnička 49, 10000 Zagreb
Leleković, Tino	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Libernjak, Anita	Muzej Cetinske krajine, A. Kačića Miošića 5, 21230 Sinj

Lipovac Vrkljan, Goranka	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Lozuk, Josip	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Ložnjak Dizdar, Daria	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Mačković, Romana	Muzej Sveti Ivan Zelina, Trg Ante Starčevića 13, Sveti Ivan Zelina
Madiraca, Vinko	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Mahović, Gordana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Malovoz, Andreja	Zavičajni muzej Stjepana Grubera, Savska 3, 32270 Županja
Manojlović, Ranko	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Marcijuš, Branka	Muzej Međimurja, Trg Republike 5, 40 000 Čakovec
Mardešić, Jagoda	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Marić, Iva	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Marijanović, Brunislav	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Marković, Zorko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Maršić, Dražen	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Mašić, Boris	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Matošević, Damir	Zavičajni muzej grada Rovinja, Trg maršala Tita 11, 52210 Rovinj
Menalo, Romana	Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik
Michl, Ivona	Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik
Migotti, Branka	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Mihajlović, Igor	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Mihaljević, Marija	Gradski muzej Nova Gradiška, Trg kralja Tomislava 7, 35400 Nova Gradiška
Miholjek, Igor	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Mihovilić, Kristina	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Miklik-Lozuk, Lidija	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Miloglav, Ina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Milošević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Milošević, Branka	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Minichreiter, Kornelija	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Miše, Maja	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Radovanova 13, 21000 Split
Mrduljaš, Milka	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21210 Solin
Mucić, Konstanta	Arheo plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Mušič, Branko	Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Odelek za arheologijo, Zevetiška 5, 1000 Ljubljana
Nađ, Miroslav	Split
Nagradić-Habus, Sunčica	Velika Gorica
Nemeth-Ehrlich, Dorica	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Nodilo, Helena	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Okroša Rožić, Lana	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Olujić, Boris	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za stariju povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Orlić, Lara	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Osterman, Jasmina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za stariju povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Parica, Mate	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Pavišić, Ivančica	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb

Pavlaković, Ida	Zagreb
Pavličić, Mirela	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Peković, Željko	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Penović, Anita	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21210 Solin
Percan, Tihomir	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Juršići 7, 52342 Svetvinčenat
Pešić, Mladen	Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Božidara Petranovića 1, 23000 Zadar
Petrić, Marinko	Muzej hvarske baštine, Hanibala Lucića b.b., 21450 Hvar
Petrinec, Maja	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Petrović Markežić, Biljana	Muzej grada Umaga, Trg sv. Martina 1, 52470 Umag
Pintarić, Tatjana	Muzej Turopolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Piteša, Ante	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Pleše, Tajana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Podrug, Emil	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Popović, Sara	Zagreb
Potrebica, Hrvoje	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Arheološki zavod, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Radić Rossi, Irena	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Radman-Livaja, Ivan	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Radović, Mate	Arheološki muzej Zadar, Muzej ninskih starina, Trg Kraljevac 8, 23232 Nin
Raguž, Krešimir	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu, V. Vranicanija 6, 47000 Karlovac
Rapan Papeša, Anita	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Roksandić, Danijela	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Salajić, Silvija	Gradski muzej Virovitica, Trg bana Josipa Jelačića 23, 33000 Virovitica
Sanader, Mirjana	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Schejbal, Berislav	Daruvar
Sekelj Ivančan, Tajana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Sirovica, Filomena	Zagreb
Skelac, Goran	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Starac, Alka	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Starac, Ranko	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Muzejski trg 1, 51000 Rijeka
Sunko, Ana	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Šimek, Marina	Gradski muzej Varaždin, Strossmayerovo šetalište 7, 42000 Varaždin
Šimić, Jasna	Muzej Slavonije, Trg Sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Šiša Vivek, Marija	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Škiljan, Ivana	Muzeji Hrvatskog zagorja, Samci 64, 49245 Gornja Stubica
Škoberne, Želimir	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Škrugulja, Rosana	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Šošić Klindžić, Rajna	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Štrk, Josip	Gradski muzej Čazma, Trg Čazmanskog kaptola 10, 43240 Čazma
Šućur, Jure	Arheo plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Šuta, Ivan	Muzej grada Kaštela, Brce 1, Dvorac Vitturi, 21215 Kaštel Lukšić
Tabak, Angela	Muzej triljskog kraja, Don Ante Bućana 1, 21240 Trilj
Terrier, Jean	Švicarska
Teržan, Biba	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Tkalčec, Tatjana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb

Tomasović, Marinko	Gradski muzej Makarska, Obala kralja Tomislava 17/1, 21300 Makarska
Tomaš, Tea	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Tomičić, Željko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tončinić, Domagoj	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Topić, Miroslava	Rijeka
Topić, Nikolina	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Turkalj, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Uhač, Marko	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Ujčić, Željko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Uroda, Nikolina	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Višnjić, Josip	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Juršići 7, 52342 Svetvinčenat
Vodička Miholjek, Kristina	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Vučić, Jakov	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Vujnović, Nikša	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Vukosavljević, Nikola	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Vulić, Hrvoje	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Zaninović, Joško	Gradski muzej Drniš, Domovinskog rata 38, 22320 Drniš
Zekan, Mate	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Zglav-Martinec	Muzej grada Splita, Papalićeva ulica 1, 21000 Split
Zlatunić, Romuald	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Zmaić, Vesna	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Zubčić, Krunoslav	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Želle, Morena	Javna ustanova Park prirode „Žumberak – Samoborsko gorje“, Slani dol 1, 10430 Samobor
Wiewegh, Zoran	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Runjaninova 2, 10000 Zagreb

SADRŽAJ/*CONTENTS*

Osječko-baranjska županija 6

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
1	Bansko brdo	Batina, Zmajevac	P, A, SV, NV
2	Beketinci – Bentež	Beketinci	P, SV
3	Belišće – Zagajci	Belišće	P, SV
4	Belišće – Zagajci II	Belišće	SV
5	Čepinski Marinci – Dubrava	Čepinski Martinci	P, SV
6	Čepinski Marinci – Dubrava (COKP)	Čepinski Martinci	P, SV
7	Josipovac – Selište	Josipovac	P, A, SV, NV
8	Josipovac – Verušed	Petrijevci, Samatovci	P, A, SV, NV
9	Josipovac Punitovački – Veliko polje I	Josipovac Punitovački	P, SV
10	Josipovac Punitovački – Veliko polje II	Josipovac Punitovački	P, SV
11	Kuševac – Topolina	Kuševac	P, SV
12	Našice – franjevačka crkva	Našice	SV
13	Osijek – rijeka Drava (rimski most)	Osijek	A
14	Osijek – Trg bana J. Jelačića	Osijek	A
15	Osijek – Vojarna (Građevinski fakultet)	Osijek	A
16	Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac	op. D. Miholjac, Đurđenovac, Magadenovac, Našice	P, A, SV, NV
17	Stara vodenica	Jurjevac Punitovački	P, SV
18	Štrbinci	Budrovci	P, A, NV
19	Tomašanci – Palača	Tomašanci	P
20	Tomašanci – Zdenci	op. Gorjani	P
21	Várhegy – Mocsolás (Zmajevac)	Zmajevac	A

Vukovarsko-srijemska županija 68

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
22	Bapska – Gradac	Bapska	P
23	Cerna – Gradac	Cerna	P, SV, NV
24	Gornji Srijem (područje)	op. Ilok, Lovas, Tovarnik	P, A, SV, NV
25	Ilok – Gornji grad	Ilok	P, A, SV, NV
26	Ivankovo – crkva rođenja sv. Ivana	Ivankovo	SV
27	Purić – Lubanj	op. Vrbanja	P
28	Sopot	Vinkovci	P
29	Sotin – Srednje polje	Sotin	P, SV
30	Vinkovci – buduće plivalište	Vinkovci	A
31	Vinkovci – Korzo	Vinkovci	A, SV
32	Vinkovci – Ul. bana J. Jelačića 11	Vinkovci	A
33	Vinkovci – Ul. D. Žanića-Karle 27b	Vinkovci	P
34	Vinkovci – Ul. J. Dalmatinca 49	Vinkovci	A
35	Vinkovci – Ul. J. Kozarca 38	Vinkovci	P, A, NV
36	Vinkovci – Ul. V. Nazora 3	Vinkovci	A, SV, NV
37	Vinkovci – zaštićena arheo. zona	Vinkovci	P, A, SV, NV
38	Vučedol – vinograd Streim	op. Vukovar	P
39	Vukovarsko područje – zapadni dio	op. Vukovar, op. Bršadin	P, A, SV

Brodsko-posavska županija 116

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
40	Crišnjevi (naselje i nekropola)	Mačkovac	P
41	Jelava	Nova Kapela	P
42	Latare	Nova Kapela	SV
43	Plinovod Nova Kapela – Požega	op. Nova Kapela, op. Oriovac	P, SV, NV
44	Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac	op. Sibinj, op. Podcrkavlje	P, A, SV
45	Ravnjaš	Nova Kapela	P
46	Siča	Nova Kapela	SV
47	Slavča	Nova Gradiška	P
48	Sl. Brod – Galovo	Slavonski Brod	P
49	Sl. Brod – tvrđava Brod	Slavonski Brod	P, SV
50	Sl. Brod – Ul. A. Štampara	Slavonski Brod	NV

51	Sl. Brod – Ul. kralja P. Krešimira IV.	Slavonski Brod	SV, NV
52	Sl. Brod – Ul. S. Vraza	Slavonski Brod	SV, NV

Požeško-slavonska županija ……134

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
53	Gradci	Kaptol	P
54	Krčevina	Pleternica	SV
55	Plinovod Nova Kapela – Požega	op. Pleternica, op. Jakšić, op. Požega	P, SV, NV
56	Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac	op. Čaglin	P, A, SV, NV

Virovitičko-podravska županija ……144

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
57	Crkvari – crkva sv. Lovre	Crkvari	SV
58	Nova Bukovica – Sjenjak	Nova Bukovica	P
59	Orešac – Dvorina	Orešac	P, A, SV
60	Suhopolje – Kliškovac	Suhopolje	SV
61	Virovitica – srednjovj. utvrda (kula)	Virovitica	SV
62	Virovitica – srednjovj. utvrda (most)	Virovitica	SV
63	Voćin – crkva Pohođenja Bl. Djevice Marije	Voćin	SV
64	Zvonimirovo – Veliko polje	Zvonimirovo	P, SV

Bjelovarsko-bilogorska županija ……162

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
65	Bjelovar – Frankopanska ulica	Bjelovar	NV
66	Čazma – crkva sv. Marije Magdalene	Čazma	SV, NV
67	Čazma – Gradina	Čazma	SV, NV
68	Čazma – Gradski park	Čazma	SV
69	Donja Vrijeska – crkva sv. Ane	Donja Vrijeska	SV, NV
70	Orovački vinogradi	Orovac	P
71	Sirač – Stari grad	Sirač	SV, NV
72	Stare Plavnice – Gradina	Stare Plavnice	SV
73	Streza – pavlinski samostan	Pavlin Kloštar	SV

Koprivničko-križevačka županija ……182

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
74	Brezovljani	Brezovljani	P
75	Torčec – Prečno pole I	Torčec	SV
76	Veliki Kalnik (Stari grad)	Kalnik	SV, NV
77	Volarski breg	Virje	P, SV

Međimurska županija . ……192

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
78	Gradišće	Nedelišće	SV
79	Nedelišće – crkva Presvetog Trojstva	Nedelišće	SV, NV

Varaždinska županija ……196

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
80	Brezje 1	Varaždin	P, SV
81	Brezje	Varaždin	–
82	Brezje VI	Varaždin	P, A
83	Cukavec II	Gornji Kneginec	–
84	Gradišće – Čanjevo	Čanjevo	P, SV
85	Ivanec – Stari grad	Ivanec	SV, NV
86	Jelkovec – Police	Jelkovec	P, SV
87	Lonja – Gradišče	Matušini	P, A, SV
88	Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3	Ludbreg	A, NV
89	Ludbreg – Vrt Somođi	Ludbreg	A

90	Utvrda Paka	Paka	SV
91	Varaždin – Franjevački trg	Varaždin	NV
92	Varaždin – Trg kralja Tomislava	Varaždin	NV?
93	Varaždinske Toplice – Gradski park	Varaždinske Toplice	A

Krapinsko-zagorska županija 224

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
94	Cesargrad	op. Klanjec	SV, NV
95	Donja Stubica – Stari grad	Donja Stubica	P, SV
96	Gornja Stubica – dvorac Oršić	Gornja Stubica	SV
97	Krapina – Stari grad Krapina	Krapina	SV
98	Lobor – Majka Božja Gorska	Lobor	P, A, SV, NV
99	Mali Tabor	Prišlin	SV
100	Plemićki grad Vrbovec	Klenovec Humski	SV
101	Špičak	Bojačno	P

Grad Zagreb i Zagrebačka županija 242

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
102	Autocesta Zagreb – Sisak, dionica V. Gorica – Lekenik	op. Velika Gorica, op. Lekenik	P, A, SV, NV
103	Budinjak – kapela sv. Petke	Budinjak	SV ili NV
104	Budinjak – nekropola	Budinjak	P
105	Buzin	Buzin	SV
106	Grandovica	Poklek	SV, NV
107	HE Drenje	Drenje	A, SV, NV
108	HE Drenje	Drenje	A, NV
109	HE Podsused	op. Brdovec, op. Zaprešić, op. Samobor, op. Sveta Nedjelja	P, A, SV, NV
110	Prozorje – crkva sv. Martina	Prozorje	SV, NV
111	Spilja Hrenov grič	Obrež Vivodinski	P, SV, NV
112	Stari grad Žumberak	op. Žumberak	SV
113	Šćitarjevo – Novo groblje	Šćitarjevo	A
114	Šepkovčica	Gradići, Donja Lomnica	P, A, SV
115	Zagreb – Gornji grad	Zagreb	SV, NV
116	Zagreb – Remete	Remete	SV, NV
117	Zelingrad (*castrum*)	op. Sv. Ivan Zelina	A, SV

Sisačko-moslavačka županija 280

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
118	Jasenovac	Jasenovac	NV
119	Kiringrad	Kirin	P, A, SV
120	Kutina – Kutinska lipa	Kutina	A
121	Sisak – Euroagram	Sisak	A, NV
122	Sisak – Rimska 25	Sisak	A, NV
123	Sisak – Stari grad	Sisak	A, NV
124	Sisak – Sv. Kvirin	Sisak	A, NV
125	Sisak – Ul. A. Starčevića 40	Sisak	A
126	Sisak – Ul. I. Gundulića 28	Sisak	A, NV
127	Turska kosa	Velika Vranovina	P

Karlovačka županija 298

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
128	Orišje – Gradišće	Lipošćaki	P, SV
129	Rebinka	Mirići	SV
130	Stari grad Dubovac	Dubovac	P, A, SV
131	Špilja Vrlovka	Kamanje	P, A, SV
132	Špilja Zala	Tounj	P, A, SV
133	Viničica	op. Josipdol	P, A

Istarska županija ……..……..... 308

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
134	Akvatorij Istre	op. Pula, op. Rovinj, op. Umag	A, NV
135	Akvatorij naselja Alberija	Alberi	A
136	Akvatorij Poreča	Varbiga	A
137	Barbariga – Porot Mariccio	Barbariga	A
138	Barbariga – uvala Marić	Barbariga	A
139	Barbariga – zapad 1 i 2	Barbariga	P, A, SV, NV
140	Crveni Vrh (područje golfskog igrališta)	Crveni Vrh	P, SV
141	Dajla	Dajla	A
142	Dragonera jug	Peroj	A
143	Dragonera sjever	Peroj	A
144	Fažana – povijesna jezgra	Fažana	A
145	Guran	Guran	P, A, SV
146	Istarski ipsilon – stancija Cecilija	op. Vodnjan	P, A
147	Istarski ipsilon – Čvor Umag – Kaštel	op. Buje	P
148	Krvavići – Boškina	Krvavići	P, A, SV, NV
149	Limski kanal	op. Kanfanar, op. Rovinj, op. Vrsar, op. Buje, op. Žminj	P, A
150	Lorun	Vabriga, Tar	A
151	Ljubićeva pećina	Marčana	P
152	Monkodonja	Kokuletovica	P
153	Mušego	Rovinj	P
154	Novigrad	Novigrad	–
155	Plinovod MRS Pula – MRS 1	op. Pula	P, A
156	Poreč – Dekumanska 15	Poreč	A, NV
157	Poreč – Eufrazijeva 18	Poreč	A, NV
158	Poreč – Obala maršala Tita 15	Poreč	A, SV
159	Poreč – sjeveroistočna kula	Poreč	A, SV, NV
160	Poreč – stancija Portun	Poreč	A
161	Pula – Flacijusova ulica	Pula	A, SV
162	Pula – gradska četvrt Sv. Teodora	Pula	P, A, SV, NV
163	Pula – povijesna jezgra (Kino Zagreb)	Pula	NV
164	Pula – povijesna jezgra (Uspon sv. Stjepana)	Pula	A
165	Pula – Tehnička škola	Pula	P, A, SV
166	Sv. Ivan Kornetski	Sv. Ivan	A
167	Sv. Mihovil	Bale	P
168	Umag – Moela	Umag	–
169	Umag – Trg sv. Martina	Umag	P, A, SV, NV
170	Umag – Ulica D. Alighierija	Umag	NV
171	Utvrda Possert	Belaj	SV
172	Vižula – podmorje	Medulin	A
173	Vodnjan – Narodni trg, Župni trg, Ulica Casstello	Vodnjan	A, SV, NV
174	Vodnjan – poslovni park Tison	Vodnjan	P, A, SV, NV
175	Zambratija – uvala	Zambratija	P, A
176	Žminj – Kaštel	Žminj	P, SV
177	Žminj – povijesna jezgra	Žminj	SV, NV

Primorsko-goranska županija ……..……..……..... 404

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
178	Barbat – crkva sv. Kuzme i Damjana	Barbat	SV
179	Bazilika „podno Mira“	Mire	A
180	Crikvenica – Igralište	Crikvenica	A
181	*Fulfinum* – forum	Omišalj	A
182	Gradina Solin	op. Kostrena	P
183	Kaštelina	Kampor	A, SV
184	Krk – Igralište	Krk	A, SV, NV

185	Kvarnersko podmorje	op. Mali Lošinj, op. Baška	A, NV
186	Mali Lošinj – Kaštel	Mali Lošinj	NV
187	Mali Lošinj – rt Madona/Pločice	Mali Lošinj	A
188	Omišalj – DINA – Petrokemija	Omišalj	P, A, SV, NV
189	Osor – benediktinska crkva i samostan	Osor	A, SV, NV
190	Parhovac – crkva sv. Antona	Punta Križa	SV, NV
191	Pasjak – utvrda Gradina	Pasjak	A
192	Rab – Ul. biskupa Draga i Plovanova ul.	Rab	A, SV, NV
193	Rijeka – Stara vrata 6	Rijeka	A
194	Susak – rt Margarina	Susak	A
195	Šapjane – Gradina	Šapjane	P

Ličko-senjska županija 450

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
196	Caska – naseobinski dio	Caska	A
197	Gospić – Senković kula	Gospić	NV
198	Gradina Kozjak (Krčingrad)	op. Plitvička Jezera	SV
199	Karlobag – stari grad Fortica (Kava)	Karlobag	SV, NV
200	Novalja – Trg Bazilike	Novalja	A, SV, NV
201	Otočac – stari grad Fortica	Otočac	NV
202	Perušić – Stari grad (Turska kula)	op. Perušić	SV
203	Smiljan – Crikvine Čovini	Smiljan – Čovini	SV
204	Udbina – Gradina	Udbina	SV, NV
205	Udbina – stolnica sv. Jakova	Udbina	SV, NV
206	Utvrđene pećine Ličko-senjske županije	–	SV, NV
207	Velika karaula	Vukava – Široka Kula	P

Zadarska županija 476

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
208	*Asseria*	Podgrađe	P, A
209	Biograd na Moru	Biograd na Moru	SV, NV
210	Crkva sv. Viktora na Citoriju	Sali (o. Dugi otok)	A, SV, NV
211	Cvijina gradina	Kruševo	P, A
212	Krneza i Podvršje – tumuli	Krneza, Podvršje	A, SV
213	Kruševo – crkva sv. Jure na groblju	Kruševo	P, A, SV, NV
214	Maun – podmorje	Šimuni	A
215	Nin – Sv. Grgur	Nin	P, SV
216	Otok Vir – podmorje	Vir	A, NV
217	Pakoštane – Veli školj	Pakoštane	A
218	Pašmanski kanal	op. Pašman	A, SV
219	Poličnik	Poličnik	NV
220	Rogovo – Sv. Roko (Sv. Mihovil)	Sv. Filip i Jakov	SV
221	Silba – uvala Pocukmarak	op. Zadar	SV
222	Starigrad Paklenica (općina)	Starigrad – Paklenica	P, A, SV, NV
223	Starigrad Paklenica – crkva sv. Petra	Starigrad Paklenica	SV, NV
224	Vransko jezero – Baštijunski brig	op. Biograd na Moru, op. Pakoštane	P, A, SV
225	Zadar – Polačišće i Ulica Petra Svačića	Zadar	A

Šibensko-kninska županija 510

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
226	Betina – Gradina	Betina	A
227	Burnum – amfiteatar (Karlovac)	Ivoševci	A
228	Burnum – vojni logor (Šupljaja)	Ivoševci	A
229	Cecela	Siverić	A, SV
230	Čista Mala – Velištak	Čista Mala	P
231	Jazinka	Puljane	P
232	Pličina Mijoka	Jezera	NV

233	Rakitnica – Tri bunara	op. Vodice	A
234	Smokvica – podmorje	op. Rogoznica	NV
235	Trbounje – Crkvina	Trbounje	A

Splitsko-dalmatinska županija 526

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
236	Baba lokva	Plano	SV, NV
237	Begovići – gomila	Kozica	P, SV
238	Čitluk – *Aequum*	Čitluk	P, A, SV, NV
239	Donji Čaglji – Gradac	Donji Čaglji/Kristići	P, SV
240	Gardun (*Tilurium*)	Gardun	A
241	Gornji Koljani – Crkvina	Gornji Koljani	A, SV, NV
242	*Issa* – helenističko-rimska arhitektura	Vis (o. Vis)	A
243	*Issa* – rimske terme	Vis (o. Vis)	A
244	*Issa* – rimske terme	Vis (o. Vis)	A
245	Kamenmost – Kaldrma	Kamenmost	A, SV
246	K. Sućurac – Donje Krtine	Kaštel Sućurac	A
247	K. Štafilić – podmorje	Kaštel Štafilić	P
248	K. Štafilić – Resnik	Kaštel Štafilić	A
249	Kotezi – Opletje	Kotezi	SV
250	Kovačevići	Gornje Rašćane	P, SV
251	Lupoglav – AN 6 i AN 7	Zagvozd	P, SV
252	Majići – vrtača	Zavojane	P
253	Matkovići	Ravča	P, A, SV
254	Mramori – Kamenjak	op. Lovreć	SV
255	Omiš – Brzet	Omiš	A
256	Pećina Bubnjavača	Veliko Brdo	P
257	Podgrađe – Solioce	Podgrađe	A
258	Radović – prapovijesni tumul	Radovići	P, SV, NV
259	Rat	Ložišća (o. Brač)	P
260	Ravča – Ledine	Ravča	P
261	Rupotina – Crkvine	Rupotina	A, SV
262	Salamandrija	o. Palagruža	P, A, SV, NV
263	Salona – teatar	Solin	A
264	Sinj – tvrđava Grad	Sinj	SV, NV
265	Solin – Gospin otok (Zvonimirova 25)	Solin	NV
266	Solin – Gospin otok	Solin	–
267	Solin – Gospin otok	Solin	NV
268	Solin – Kapljuč	Solin	A
269	Solin – krunidbena bazilika kralja Zvonimira	Solin	A, SV
270	Solin – Marusinac	Solin	A
271	Solin – Mezanovac	Solin	A
272	Soline – *villa maritima*	Vloka (o. Sv. Klement)	A, NV
273	Split – bedem Contarini	Split	A, SV, NV
274	Split – bedem Contarini i Tržnica	Split	NV
275	Split – bedem Cornaro	Split	NV
276	Split – Bilice	Split	NV
277	Split – Dioklecijanova p. (Lukačićeva)	Split	A, NV
278	Split – Dioklecijanova p. (katedrala)	Split	A, NV
279	Split – Dioklecijanova p. (zapadne terme)	Split	A, SV, NV
280	Split – Dioklecijanova p. (Ul. J. Nepota)	Split	A, SV, NV
281	Split – Dioklecijanova p. (Vestibul)	Split	SV, NV
282	Split – dominikanski samostan sv. Katarine	Split	A, SV, NV
283	Split – Lora (*villa rustica*)	Split	A
284	Split – samostan Družbe Isusove	Split	NV
285	Split – Sukoišan – sjever	Split	A, NV
286	Splitska – luka	op. Splitska (o. Brač)	–
287	Stari grad – luka (Priko)	op. Stari Grad (o. Hvar)	A, SV, NV
288	Stari grad – Srinjo kola	Stari Grad (o. Hvar)	A

289	Studenci – Zvizda	Studenci	SV, NV
290	Sustipan	Sumpetar	A, SV, NV
291	Svećurje – Zestin	Kaštel Novi	SV
292	Špilja Kopačina	Donji Humac (o. Brač)	P
293	Trogir – Ul. I. Duknovića 6a	Trogir	SV, NV
294	Utvrda Nutjak	Trilj	SV
295	Vidakova – srednjovj. groblje sa stećcima i bunar	Gornji Rastovac	SV, NV
296	Vis – antička luka, uvala Stonca	Vis (o. Vis)	A
297	Vjetroelektrane Voštane i Kamensko	Voštane, Velić	P
298	Vranjic – obala	Vranjic	P, A, SV, NV
299	Zagvozd – AN 60 i AN 61	Zagvozd	P, SV

Dubrovačko-nervetanska županija …….....…....…….....666

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
300	Ant. vodovod Konavle – Gornja banda	Pičete, Uskoplje	A
301	Cavtat – Frana Supila 3	Cavtat	A
302	Cavtat – poluotok Rat	Cavtat	A
303	Dubrov.-neretvansko podmorje, faza I.	op. Goveđari, op. Sobra	A
304	Dubrov.-neretvansko podmorje, faza II.	op. Korčula, op. Orebić	A
305	Dubrov.-neretvansko podmorje, faza III.	op. Lastovo, op. Goveđari, op. Ston	NV
306	Dubrovnik – Benediktinski samostanski sklop sv. Marije od Kaštela	Dubrovnik	NV
307	Dubrovnik – crkva sv. Vlaha na Gorici	Dubrovnik	NV
308	Dubrovnik – kula Gornji ugao	Dubrovnik	NV
309	Dubrovnik – park Gradac	Dubrovnik	P, SV
310	Grad	Nakovana	P, A
311	Koločepski kanal – Drevine kod Orašca i rt Ratac	op. Dubrovnik	NV
312	Korčula – kuća Marka Pola	Korčula (o. Korčula)	SV, NV
313	Lumbarda – Sutivan	Lumbarda (o. Korčula)	A
314	Mišja Draga – prapovijesne gomile	o. Ploče	P, SV
315	Otok Sv. Marija na Velikom jezeru	Mljet	P, A, SV, NV
316	Uvala Suđurađ	Suđurađ (o. Šipan)	NV

Varia …….....…....…….....708

Projekt „Stara povijest hrvatskih zemalja – teorija, praksa, priručnici“ – terenski seminari na Turskoj kosi i u Topuskome 2007. i 2008. godine

Popis kratica …….....….....…….....712

Popis suradnika …….....….....…….....713

Sadržaj ……..….....719

BASTINA · HERITAGE ·
MINISTARSTVO KULTURE RH

UPUTE ZA PREDAJU IZVJEŠĆA

Rokovi za predaju:

– u sljedećem broju godišnjaka bit će objavljena izvješća s arheoloških istraživanja tijekom kalendarske godine 2009.
– izvješća se predaju najkasnije do 1. 3. 2009.

Tekst:

1. tekstovi se pišu u Microsoft Wordu, znakovlju Times New Roman (pisani na PC-u), veličina slova 12, s proredom 1,5, snimljeni standardno kao doc. dokument;
2. tekst je potrebno pripremiti u što jednostavnijoj formi – tipkom za prijelaz u novi red (enter) koristiti se samo prilikom odvajanja poglavlja, izbjegavati tablice i sl.;
3. struktura izvješća mora biti prilagođena godišnjaku:

– uvodni dio mora sadržavati podatke o razdoblju istraživanja, razlozima istraživanja, broju katastarske čestice na kojoj je provedeno istraživanje, voditelju i investitoru istraživanja,
– nakon uvodnog dijela slijedi kratak opis istraživanja i pronađenog te datacija,
– završni dio izvješća mora sadržavati opis postupka s lokalitetom i nalazima nakon istraživanja;

4. bilješke je potrebno navoditi unutar teksta (ne u obliku fusnota);
5. glagole je potrebno pisati u bezličnom obliku (ne: istraživali smo; nego: istraživalo se);
6. potrebno je navesti samo osnovnu literaturu, rabeći kratice navedene u godišnjaku;
7. uz izvješće je obvezno priložiti i sažetak teksta za prijevod (sažetak može imati najviše 1 karticu teksta);
8. uz izvješće je potrebno priložiti i tekst koji prati slikovne priloge te ime autora priloga uz napomenu – foto, izradio i sl.);
9. tekstovi ne smiju imati više od 5 kartica (više kartica dopušteno je samo u slučaju iznimno velikih arheoloških zahvata kod kojih nije moguće sastaviti kraće izvješće);
10. tekstovi se predaju snimljeni na CD i ispisani na papiru veličine A4.

Slikovni prilozi (fotografije i crteži):

1. predaju se odvojeno od teksta (ne kao njegov sastavni dio);
2. predviđena je objava najviše triju slikovnih priloga (obvezno priložiti i tekst slikovnog priloga);
3. ako se šalju fotografije, njihove dimenzije ne smiju biti manje od 10x15 cm;
4. digitalne fotografije moraju biti visoke kvalitete, u TIFF formatu, rezolucije najmanje 350 dpi i snimljene na CD (fotografije mogu biti i u JPEG formatu);
5. skenirani prilozi predaju se u TIFF formatu, rezolucije 350 dpi i snimljeni na CD;
6. slikovne priloge nije dopušteno slati snimljene u Wordu ili u drugim formatima osim navedenih.

U slučaju nedostatka opreme, moguć je dogovor s redakcijom.

Geografska karta:

– uz tekstove je potrebno dostaviti i preslik geografske karte u mjerilu 1 : 100.000 s označenim položajem lokaliteta (podatak će biti rabljen u redakciji prilikom obrade geografske karte pojedinih županija).

Podaci o autoru izvješća (za popis suradnika):

– ime i prezime, titula, ustanova u kojoj je zaposlen, adresa, odnosno kućna adresa ako je autor nezaposlen.

Podaci za kontakt:

Hrvatski arheološki godišnjak (redakcija)
Ministarstvo kulture
Uprava za arhivsku djelatnost i arheološku baštinu
Odjel za arheološku baštinu
Runjaninova 2
10000 Zagreb

odgovorna osoba: mr. sc. Zoran Wiewegh
tel. 01/4866-239
e-mail: zoran.wiewegh@min-kulture.hr